आचार्य

॥ श्रीवीतरागाय नमः ॥

जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री-घासीलाल-व्रतिविरचितया प्रियदर्शिन्याख्यया व्याख्यया समलङ्कृतम्—

उत्तराध्ययनसूत्रम् ।

—xxx ० xxx—

॥ अथ मङ्गलाचरणम् ॥

(मालिनी-छन्दः)

(१)

भवजलधिनिमज्जज्जीवरक्षैककृत्य,
विमलहितवचोभिर्दर्शितात्मैकसत्यम् ।
सुर-नर-मुनिवृन्दैर्वन्द्यमानाङ्घ्रिपद्मम्,
सकलगुणनिधान वर्धमान प्रणौमि ॥

(२)

चरमजिनवरस्य प्राणिकल्याणकर्त्री,
चरमसमयजाता देशना सोत्तराख्या ।
भवतु भविजनाना सुप्रवेद्या सुहृद्या,
इति सरलसरण्या वृत्तिरातन्यतेऽस्याः ॥

(पृथ्वी-छन्दः)

(३)

सगुप्तिसमितिं समा विरतिमादधान सदा,
क्षमावदखिलक्षमं कलितमञ्जुचारित्रकम् ।
सदोरमुखवस्त्रिकाविलसिताऽऽननेन्दु गुरु,
प्रणौमि भववारिधिप्लवमपूर्वबोधप्रदम् ॥

(अनुष्टुप्-छन्दः)

(४)

जैनी सरस्वती नत्वा, गौतम गणनायकम् ।
उत्तराध्ययने वृत्तिं, करोमि प्रियदर्शिनीम् ॥

उनकी रक्षा हुई। इससे भगवानका तरण–तारण–शक्तिमत्त्व सूचि
किया गया है, क्योंकि आत्मा जब तक स्वयं तरण–तारण शक्तिसम्
नहीं होता, तब तक वह न स्वयं तर सकता है न दूसरों को तार सक
है। तरणतारणशक्तिसम्पन्न आत्मा तभी बनता है कि जब उस
समस्त विकारी भाव–रागादिक–नष्ट हो जाते हैं। इस बात
गणधरों ने सूत्रों में तथा दर्शनकारों ने अनुमान प्रमाण से दार्शनि
ग्रन्थों में अच्छी तरह से स्पष्ट किया है। प्रभु की देशना से ही जी
को अभय प्राप्त होता है। देशना प्रभु की केवलज्ञानप्राप्ति
अनन्तर ही होती है, तभी जीवों की रक्षा होती है। "भवजलधि
निमज्जज्जीवरक्षैककृत्यम्" इस विशेषण की सार्थकता प्रभु में निर्वा
रूप से साबित होती है। इसी बात को हेतुपरक "विमलहितवच
भिर्दर्शितात्मैकसूत्यम्" इस विशेषणद्वारा टीकाकार ने चरित
किया है। प्रभु ने संसाररूपी समुद्र से जीवों का उद्धार कैसे किय
क्या सिखाकर उन्हें अपने कर्त्तव्य की ओर प्रेरित किया? किस प्रक
की वाणी से विस्मृत हुए मार्ग पर लगाकर उन्हें आत्मकल्याण
पथिक बनाया? यही सब बातें इस विशेषण से पुष्ट की गई हैं

તરણુ-તારણુના શક્તિમાન માનવામા આવ્યા છે કેમકે આત્મા જ્યા સુધી સ્વય
તરણુ–તારણુશક્તિશાળી નથી બનતો ત્યા સુધી ન તો તે પોતે તરી શકે
છે કે ન બીજાને તારી શકે છે તરણુતારણુશક્તિસપન્ન આત્મા ત્યારે બને
છે કે જ્યારે તેનાથી સઘળા વિકારી ભાવ–રાગવગેરે નાશ પામે છે આ
વાતને ગણુધરોએ સૂત્રોમા તથા દર્શનકારોએ અનુમાન પ્રમાણુથી દાર્શનિક
ગ્રથોમા સારી રીતે સ્પષ્ટ કરેલ છે પ્રભુની દેશનાથી જ જીવોને અભય પ્રાપ્ત
થાય છે દેશના પ્રભુની કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થયા પછી જ થાય છે, ત્યારે જ
જીવોની રક્ષા થાય છે એટલે, "भवजलधिनिमज्जज्जीवरक्षैककृत्य", આ વિશેષણુની
સાર્થકતા પ્રભુમા નિર્બાધિતરૂપથી સાબીત થાય છે આ વાતને હેતુપરક
"विमलहितवचोभिर्दर्शितात्मैकसूत्यम्" આ વિશેષણુદ્વારા ટીકાકારે ચરિતાર્થ
કરેલ છે પ્રભુએ સસારરૂપી સમુદ્રથી જીવોનો ઉદ્ધાર કેવી રીતે કર્યો? શુ
શિખવીને તેમને પોતાના કર્તવ્ય તરફ પ્રેરણા લેતા કર્યા? કયા પ્રકારની
વાણીથી એમણે વિસ્મૃત થયેલા માર્ગ ઉપર લાવી આત્મકલ્યાણના પથે
ચાલ્યા? આ સઘળી વાતોનુ આ વિશેષણુથી સમર્થન કરવામા આવેલ છે

। हिन्दीभाषानुवाद ।

उत्तराध्ययनसूत्र पर संस्कृत टीका करने के पहले टीकाकार सर्वप्रथम अन्तिम तीर्थंकर श्रीवर्धमान जिनेन्द्र को नमस्कार करते हैं- 'भवजलधि०' इत्यादि ।

(भवजलधिनिमज्जज्जीवरक्षैककृत्य) अपार संसाररूप समुद्र मे डूबते हुए जीवों की रक्षा करना ही जिनका कार्य था, (विमल-हितवचोभिर्दर्शितात्मैकसत्यम्) जिन्होंने अपनी निर्मल हितावह देशनाओ के द्वारा भव्यात्माओ को आत्मकल्याण का मार्ग प्रदर्शित किया, तथा (सुर-नर-मुनिवृन्दैर्वन्द्यमानाङ्घ्रिपद्मम्) जिनका चरण-कमल सुर-नर और मुनियो के समूह से वन्यमान था, ऐसे (सकल गुणनिधान) सभी गुणो के-समस्त क्षायिक गुणो के-निधानस्वरूप (वर्धमान) चरम तीर्थंकर श्रीवर्धमानस्वामी को (प्रणौमि) मन-वचन काया से मै नमस्कार करता हूँ ॥ १ ॥

भावार्थ—वर्धमान प्रभुने इस अपार संसाररूपी समुद्र में डूबते हुए जीवों को आत्म उद्धार का मार्ग बतलाया, उस मार्ग से

ગુજરાતીભાષાનુવાદ

ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર ઉપર સંસ્કૃત ટીકા કરતા પહેલા ટીકાકાર સર્વ પ્રથમ અન્તિમ તીર્થંકર શ્રી વર્ધમાન જીનેન્દ્રને નમસ્કાર કરે છે –'भवजलधि०' ઇત્યાદિ

भवजलधिनिमज्जज्जीवरक्षैककृत्य —અપાર સંસારરૂપ સમુદ્રમા ડુબતા જીવોની રક્ષા કરવાનુ જ જેમનુ કાર્ય હતુ, विमलहितवचोभिर्दर्शितात्मैकसत्यम्—જેમણે પોતાની નિર્મલ હિતાવહ દેશનાઓથી ભવ્યાત્માઓના આત્મ-કલ્યાણનો માર્ગ સમજાવ્યો, તથા सुर-नर-मुनि-वृन्दैर्वन्द्यमानाङ्घ्रिपद्मम्—જેમના ચરણ કમલ સુર-નર અને મુનિયોના સમૂહને વંદનીય હતા, એવા सकलगुण-निधान—બધા ગુણોના-સમસ્ત ક્ષાયિક ગુણોના-નિદાનસ્વરૂપ, वर्धमान—ચરમ તીર્થંકર શ્રી વર્ધમાન સ્વામીને, प्रणौमि—મન વચન કાયાથી નમસ્કાર કરૂ છુ

ભાવાર્થ–વર્ધમાન પ્રભુએ આ અપાર સંસારરૂપી સમુદ્રમા ડુબતા જીવોને આત્મ ઉદ્ધારનો માર્ગ બતાવ્યો, તે માર્ગથી તેમની રક્ષા થઈ આથી ભગવાનને

तिशय का सूचन किया गया है, क्योंकि–सकलगुणनिधान–अनन्त-चतुष्टयादिरूप शुद्ध निर्मल गुण, केवल ज्ञान जागृत होने पर ही आत्मा मे प्रकट होता है ॥ १ ॥

इस प्रकार चोतीस अतिशयो से विराजमान श्रीवर्धमान प्रभु को नमस्कार कर टीकाकार अब उनकी दिव्यदेशनारूप इस शास्त्र की टीका करने का कारण निर्दिष्ट करते हैं—'चरमजिन०' इत्यादि ।

(प्राणिकल्याणकर्त्री) ससारस्थ समस्त प्राणियो के कल्याण करने वाली जो (चरमजिनवरस्य) अन्तिम तीर्थंकर श्री भगवान महावीर स्वामी द्वारा (चरमसमयजाता) अन्तिम समय मे अर्थात् निर्वाणासन्न समय मे दी गई (देशना) देशना (सोत्तराख्या) वह उत्तराध्ययन नाम से प्रसिद्ध हे । वह उत्तराध्ययनरूप देशना (भवि-जनाना) भव्यात्माओ के लिये (सुप्रवेद्या) सुवोध्य एव (सुहृद्या) हृदयगम्य हो, (इति) इस हेतु से (अस्याः) इसकी (सरलसरण्या) सुगमशैली से (वृत्तिरातन्यते) वृत्ति की रचना करता हूँ ॥ २ ॥

अब टीकाकार गुरुको नमस्कार करते हैं—'सगुप्ति०' इत्यादि ।

વિશેષણથી પ્રભુમા "જ્ઞાનાતિશય"નુ સૂચન કરાયેલ છે, કેમ કે–સકલ ગુણ-નિધાન–અનન્તચતુષ્ટયાદિરૂપ શુદ્ધ નિર્મળ ગુણ, કેવળજ્ઞાન જાગૃત થવાથી જ આત્મામા પ્રગટ થાય છે

આ પ્રકારે ચોત્રીસ અતિશયોથી વિરાજમાન શ્રી વર્ધમાન પ્રભુને નમસ્કાર કરી ટીકાકાર હવે એમની દિવ્ય દેશનારૂપ આ શાસ્ત્રની ટીકા કરવાનુ કારણ નિર્દેશ કરે છે—चरमजिन० ઈત્યાદિ

प्राणिकल्याणकर्त्री —સસારના સમસ્ત પ્રાણિયોનુ કલ્યાણ કરવાવાળી જે चरमजिनवरस्य–છેલ્લા તિર્થંકર શ્રી ભગવાન મહાવીર સ્વામી દ્વારા चरमसमयजाता–અતિમ સમયે એટલે નિર્વાણાસન્ન સમયે આપવામા આવેલ देशना દેશના–सोत्तराख्या–જે ઉત્તરાધ્યયન નામથી પ્રસિદ્ધ છે તે ઉત્તરાધ્યયનરૂપ દેશના भविजनाना–ભવ્યાત્માઓને માટે सुप्रवेद्या–સુબોધ્ય એમજ सुहृद्या–હૃદયગમ્ય બને। इति–આ હેતુથી अस्या–આની सरलसरण्या–સુગમ શૈલીથી वृत्तिरातन्यते–વૃત્તિની રચના કરૂ છુ

હવે ટીકાકાર ગુરુને નમસ્કાર કરે છે—'सगुप्ति०' ઈત્યાદિ

प्रभुने जो भी आत्मा के हित का मार्ग बतलाया वह "विमल" अर्थात् पूर्वापरविरोध रहित है। ज्ञान मे सर्वथा शुद्धि आये विना वचन मे सर्वथा प्रमाणता नही आती है, यह एक सर्वमान्य सिद्धान्त है। इससे भगवान मे "आदेयवचनतारूप अतिशय" प्रगट किया गया है। वचनों मे सर्वथा प्रमाणता का सद्भाव ही उनकी विमलता है। ऐसे वचनो से त्रिकाल मे भी किसी का अहित नही होता है। वे सदा हितकारक ही होते हैं। वचन के इन दो विशेषणों से टीकाकारने अन्य तीर्थिको के वचनो मे सर्वथा प्रमाणता का अभाव प्रतिपादित किया है। अतः "भवजलधि०" और "विमलहितवचोभिर्दर्शिता०" ये दोनो विशेषण "अन्ययोगव्यवच्छेदक" हैं। तथा "सुर-नर-मुनिवृन्दैर्वन्द्यमानाङ्घ्रिपद्मम्" इस विशेषण से भगवान मे "त्रिलोकवन्द्यत्व" सूचित किया गया है। सुरवृन्द-इन्द्रादिक देवसमूह, नरवृन्द-चक्रवर्ती आदि, तथा मुनिवृन्द-सर्वविरतिमुनिसमूह, ये सभी ससारी जीवो के द्वारा पूज्य होते हैं। इन पूज्यो द्वारा भी प्रभु के चरणकमल पूज्य हुए है। इससे प्रभु मे "त्रिलोकवन्द्यता" सूचित होती है। तथा-"सकलगुणनिधान" इस विशेषण से प्रभु मे ज्ञाना-

---

પ્રભુએ આત્માના હિતનો જે કાંઇ માર્ગ બતાવ્યો તે "विमल" અર્થાત્ પૂર્વાપરવિરોધથી રહિત છે જ્ઞાનમા ન પૂર્ણપણે શુદ્ધિ આવ્યા વિના વચનમા સર્વથા પ્રમાણતા આવતી નથી, આ એક સર્વમાન્ય સિદ્ધાત છે આથી ભગવાનમા "આદેયવચનતારૂપ અતિશય" પ્રગટ કરેલ છે વચનોમા સર્વથા પ્રમાણતાનો સદ્ભાવ જ તેની વિમળતા છે એવા વચનોથી ત્રણ કાળમા પણ કોઇનુ અહિત થતુ નથી તે સદા હિત કરનાર જ હોય છે વચનના આ બે વિશેષણોથી ટીકાકારે બીજા ધર્મવાળાના વચનોમા સર્વથા પ્રમાણતાનો અભાવ પ્રતિપાદિત કરેલ છે એટલે "भवजलधि०" અને "विमलहितवचोभिर्दर्शिता०" આ બન્ને વિશેષણ "અન્યયોગવ્યવચ્છેદક" છે તથા "सुर-नर मुनिवृन्दैर्वन्द्यमानाङ्घ्रिपद्मम्" આ વિશેષણથી ભગવાનમા "ત્રિલોકવન્દ્યત્વ" સૂચિત કરવામા આવેલ છે સુરવૃન્દ-ઇન્દ્રાદિક દેવસમૂહ, નરવૃન્દ-ચક્રવર્તી આદિ, તથા મુનિવૃન્દ-સર્વવિરતિમુનિસમૂહ, આ બધા સસારી જીવો માટે પૂજ્ય હોય છે આ પૂજ્યો મારફત પ્રભુના ચરણ કમળ પૂજ્ય થયેલ છે આથી પ્રભુમા "ત્રિલોકવન્દ્યતા" સૂચિત થાય છે તથા-"सकलगुणनिधान" આ

अस्यामवसर्पिण्या जातस्य चतुर्विंशस्य चरमतीर्थंकरस्य भगवतः श्रीवर्धमानस्वामिनश्चरमचातुर्मास्य पावापुर्यामासीत्। तत्र कृतषष्ठभक्तेषु नवमल्लकि-नवलेच्छकि-काशी-कौशलकेषु अष्टादशसु गणराजेषु समुपस्थितेषु तस्य चरमदेशना षट्त्रिंशदध्ययनात्मिका उत्तराध्ययननामतः प्रसिद्धा, विंशत्यध्ययनात्मिका तु विपाकश्रुताख्या। तत्रोत्तराध्ययनस्य शब्दार्थस्त्वेवम्-उत्तराणि=मोक्षसाधकत्वात् प्रधानानि अध्ययनानि यत्र तदुत्तराध्ययनम्।

नन्विदमेव शास्त्रं प्रधानं चेत् आचाराङ्गादिद्वादशाङ्गी भगवत्प्रज्ञप्ताऽपि प्रधानतयाऽनुक्तत्वादितोऽपकृष्टतया प्रेक्षावद्भिरनुपादेया स्यादिति चेद्? अत्रो-

---

भगवान गौतम गणधर को (नत्वा) नमस्कार कर मैं (उत्तराध्ययने) इस उत्तराध्ययन सूत्र के ऊपर (प्रियदर्शिनी वृत्ति) प्रियदर्शिनी नामक वृत्ति की (कुर्वे) रचना करता हूँ॥ ४॥

टीकार्थ-इस अवसर्पिणी काल में उत्पन्न चौवीसवें अन्तिम तीर्थंकर भगवान श्रीवर्धमान स्वामी का अन्तिम चातुर्मास पावापुरी मे हुआ। वहा पर भगवान की सेवा मे, नवमल्लकि नवलेच्छकि जो काशी एव कौशल देश के अठारह गणराजा थे वे उपस्थित हुए। उन सबो ने षष्ठभक्त किया। उस समय उन श्री भगवान महावीर स्वामी की अन्तिम देशना हुई, जो देशना छत्तीस अध्ययनरूप 'उत्तराध्ययन' इस नाम से प्रसिद्ध हुई, तथा बीस अध्ययनरूप विपाकश्रुत, इस नाम से भी प्रसिद्ध हुई। उनमे 'उत्तराध्ययन' शब्द का अर्थ इस प्रकार है—मोक्ष साधक होने से उत्तर-प्रधान है अध्ययन जिसमे वह उत्तराध्ययन है।

ગણધરને (नत्वा) નમસ્કાર કરી હુ (उत्तराध्ययने) ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર ઉપર (प्रियदर्शिनीम् वृत्तिं) પ્રિયદર્શિની નામની વૃત્તિની (कुर्वे) રચના કરૂ છુ ॥૪॥

ટીકા—આ અવસર્પિણી કાળમા ઉત્પન્ન થયેલા ચોવીસમા છેલ્લા તીર્થંકર ભગવાન શ્રી વર્ધમાન સ્વામીનો છેલ્લો ચાતુર્માસ પાવાપુરીમા થયો ત્યા આગળ ભગવાનની સેવામા નવમલ્લકિ નવલેચ્છકિ જે કાશી અને કૌશલ દેશના અઢાર ગણરાજા આવેલ હતા એ બધાએ ષષ્ઠભક્ત કરેલ આ સમયે ભગવાન શ્રી મહાવીર સ્વામીની અતિમ દેશના થઈ, જે દેશના છત્રીસ અધ્યયનરૂપ 'ઉત્તરાધ્યયન' આ નામથી પ્રસિદ્ધ થઈ, તથા વીસ અધ્યયનરૂપમા વિપાકશ્રુત નામથી પણ પ્રસિદ્ધ થઈ, આમા 'ઉત્તરાધ્યયન' શબ્દનો અર્થ આ પ્રકારે છે—મોક્ષસાધક હોવાથી ઉત્તર-પ્રધાન છે અધ્યયન જેમા તે ઉત્તરાધ્યયન છે

(सगुप्तिसमितिं समा विरतिमादधान सदा) जो पाच समिति और तीन गुप्तियों के धारक हैं, तथा सर्वदा सर्वविरति को पालने वाले हैं, (क्षमावदखिलक्षम) पृथिवी के समान जो सर्व प्रकार के अनुकूल प्रतिकूल परीषहादिक को सहन करते हैं, (कलितमञ्जुचारित्रकम्) जो निरतिचार चारित्र अराधन मे सदा तत्पर रहते हैं, तथा-(सदोरमुखवस्त्रिकाचिलसितानेन्दु) वायुकायादि की यतना के लिये जिनका मुखरूपी चन्द्रमण्डल सदा सदोरक मुखवस्त्रिका से सुशोभित है, तथा-(अपूर्वबोधप्रद) जो अपूर्व समकितरूपी बोध-बीज के दाता हैं और (भववारिधिप्लवम्) इस ससारसमुद्र से भव्य जीवों के पार होने के लिये नौका समान हैं, ऐसे (गुरु) निर्ग्रन्थ गुरु महाराज को (प्रणौमि) मैं नमस्कार करता हूँ ॥ ३ ॥

अब टीकाकार भगवानकी वाणी आदिको नमस्कार करके अपनी व्यक्तव्यता प्रकट करते हैं—'जैनी' इत्यादि ।

(जैनी सरस्वतीं) जिनेन्द्र के मुखकमल से निर्गत द्वादशाङ्गीरूप सरस्वती देवी को, एव (गणनायक गौतम) गणनायक-गच्छ के नायक

(सगुप्तिसमिति समा विरतिमादधान सदा)-જે પાચ સમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિયોના ધારક છે, તથા સર્વદા સર્વવિરતિને પાળવાવાળા છે, (क्षमा वदखिलक्षम) પૃથ્વીના સમાન જે સર્વ પ્રકારના અનુકૂળ પ્રતિકૂળ પરિષહોને સહન કરે છે, (कलितमजुचारित्रकम्)-જે નિરતિચાર ચારિત્રના આરાધનમા સદા તત્પર રહે છે તથા (सदोरमुखवस्त्रिकाविलसिताननेन्दु) વાયુકાય આદિની યતનાને માટે જેમનુ મુખરૂપી ચન્દ્રમડળ સદા દોરાસહિતની મુહપત્તીથી સુશોભિત છે, તથા (अपूर्वबोधप्रद) અપૂર્વ સમકિતરૂપી બોધ-બીજના દાતા છે અને (भववारिधिप्लवम्) આ સસારસમુદ્રથી ભવ્ય જીવોને પાર કરવામા નૌકાસમાન છે, એવા (गुरु) નિર્ગ્રન્થ ગુરૂ મહારાજને (प्रणौमि) હુ નમસ્કાર કરૂ છુ

હવે ટીકાકાર જીન ભગવાનની વાણી આદિને નમસ્કાર કરી સ્વવક્ત વ્યતા પ્રકટ કરે છે—'जैनी' ઈત્યાદિ

(जैनी सरस्वतीं) જિનેન્દ્રના મુખકમળથી નિર્ગત દ્વાદશાગીરૂપ સરસ્વતી દેવીને, અને (गणनायकम् गौतम) ગણુનાયક-ગચ્છના નાયક ભગવાન ગૌતમ

तत्र षट्त्रिंशदध्ययनानां नामानि प्रदर्श्यन्ते—

१-विनयश्रुतम्, २-परीषहः, ३-चतुरङ्गीयम्, ४-असंस्कृतम्, ५-अकामसकाममरणीयम्, ६-क्षुल्लकनिर्ग्रन्थीय, ७-एलकीयम् (उरभ्रीयम्), ८-कापिलकम्, ९-नमिप्रव्रज्या, १०-द्रुमपत्रकम्, ११-बहुश्रुतम्, १२-हरिकेशीयम्, १३-चित्तसंभूतीयम्, १४-इषुकारीयम्, १५-सभिक्षु, १६-ब्रह्मचर्यसमाधिः, १७-पापश्रमणीयम्, १८-संयतीयम्, १९-मृगापुत्रीयम्, २०-महानिर्ग्रन्थीयम्, २१-समुद्रपालीयम्, २२-रथनेमीयम्, २३-केशिगौतमीयम्, २४-समितीयम्, २५-यज्ञीयम्, २६-सामाचारी, २७-खलुङ्कीयम्, २८-मोक्षमार्गगतिः, २९-सम्यक्त्वपराक्रमः, ३०-तपोमार्गः, ३१-चरणविधिः, ३२-प्रमादस्थानम्, ३३-कर्म-

---

जगह-जगह वर्णित हुआ है, अतः प्रसिद्धिवश इसे प्रधान कहना कोई अनुचित नहीं है। इसलिए इस मूलसूत्र का नाम उत्तराध्ययन कहा गया है। उत्तराध्ययन के ३६ अध्ययन ये हैं—

(१) विनयश्रुत, (२) परीषह, (३) चतुरंगीय, (४) असंस्कृत, (५) अकामसकाममरण, (६) क्षुल्लकनिर्ग्रन्थीय, (७) एलकीय, (८) कापिलक, (९) नमिप्रव्रज्या, (१०) द्रुमपत्रक, (११) बहुश्रुत, (१२) हरिकेशीय, (१३) चित्तसंभूतीय, (१४) इषुकारीय, (१५) सभिक्षु, (१६) ब्रह्मचर्यसमाधि, (१७) पापश्रमणीय, (१८) संयतीय, (१९) मृगापुत्रीय, (२०) महानिर्ग्रन्थीय, (२१) समुद्रपालीय, (२२) रथनेमीय, (२३) केशिगौतमीय, २४) समितीय, (२५) यज्ञीय, (२६) सामाचारी, (२७) खलुंकीय, (२८) मोक्षमार्गगति, (२९) सम्यक्त्वपराक्रम, (३०) तपोमार्ग,

---

એટલે પ્રસિદ્ધિવશ આને પ્રધાન કહેવામાં કોઈ અનુચિત જેવું નથી. આ માટે આ મુલસૂત્રનું નામ ઉત્તરાધ્યયન કહેવાયેલ છે. ઉત્તરાધ્યયનના છત્રીસ અધ્યયન આ પ્રકારે છે—

(૧) વિનયશ્રુત, (૨) પરિષહ, (૩) ચતુરંગીય, (૪) અસંસ્કૃત, (૫) અકામ-સકામમરણ, (૬) ક્ષુલ્લકનિર્ગ્રન્થીય, (૭) એલકીય (૮) કાપિલક, (૯) નમિ-પ્રવ્રજ્યા (૧૦) દ્રુમપત્રક (૧૧) બહુશ્રુત, (૧૨) હરિકેશીય, (૧૩) ચિત્તસંભૂતીય (૧૪) ઇષુકારીય, (૧૫) સભિક્ષુ, (૧૬) બ્રહ્મચર્યસમાધિ, (૧૭) પાપશ્રમણીય, (૧૮) સંયતીય, (૧૯) મૃગાપુત્રીય, (૨૦) મહાનિર્ગ્રન્થીય (૨૧) સમુદ્રપાલીય, (૨૨) રથનેમીય, (૨૩) કેશિગૌતમીય, (૨૪) સમિતીય, (૨૫) યજ્ઞીય, (૨૬) સામાચારી, (૨૭) ખલુંકીય, (૨૮) મોક્ષ માર્ગગતિ, (૨૯) સમ્યક્ત્વપરાક્રમ,

च्यते—यद्यपि सर्वं प्रवचन प्रधानमेव, तथाप्येतानि विनयश्रुतादीनि षट्त्रिंशद्-ध्ययनानि रूढिवशात् प्रधानानि। भगवच्चरमदेशनास्वरूपतयाऽस्मिन् शास्त्रे द्वादशाङ्गी प्रतिपादितार्थमुपसंहरता भगवता प्राधान्य रूढ्या प्रदर्शितम्, सविस्तर तु तत्र तत्र तत्र सूत्रे वर्णितमिति न काऽप्यनुपपत्तिः।

प्रश्न—यदि छत्तीस अध्ययनात्मक यह शास्त्र ही प्रधान माना जावेगा तो आचाराग आदि द्वादशाग कि जिनका प्ररूपण भी स्वय भगवान् ने ही किया है, प्रधानरूप से नही कहे जाने के कारण इसकी अपेक्षा अपकृष्ट–अप्रधान हो जायेंगे, और इस कारण वे प्रेक्षावान्–बुद्धिमानो–की दृष्टि में उपादेय नही रह सकेंगे, सो इस प्रकार यदि कोई प्रश्न करे तो उसका समाधान इस प्रकार है—

भगवत्प्रतिपादित होने के कारण यद्यपि सभी द्वादशागात्मक प्रवचन प्रधान है फिर भी यहा जो इन विनयश्रुतादिक छत्तीस अध्ययनों में प्रधानता प्रदर्शित की गई है वह केवल प्रसिद्धि के वश समझना चाहिये। भगवान की अन्तिमदेशनास्वरूप होने से इस शास्त्र में द्वादशागप्रतिपादित अर्थ का सक्षेप से समावेश किया गया है, अतः सूत्रकार ने प्रसिद्धि से ही इसमे प्रधानता प्रकट की है। द्वादशांग का विस्तारसहित वास्तविक तत्त्व, आचाराग, सूत्रकृताग आदि आगमोंमे

પ્રશ્ન—જો છત્રીસ અધ્યયનાત્મક આ શાસ્ત્ર જ પ્રધાન મનાશે તો આચારાગ વગેરે દ્વાદશાગ કે જેનુ પ્રરૂપણ પણ સ્વય ભગવાને જ કરેલ છે, તે પ્રધાનરૂપના ન કહેવાવાને કારણે આની અપેક્ષા અપકૃષ્ટ–અપ્રધાન બની જશે, અને આ કારણથી તે પ્રેક્ષાવાન્–બુદ્ધિમાનો–ની દૃષ્ટિએ ઉપાદેય નહી રહે જો આ પ્રકારનો કદાચ કોઇ પ્રશ્ન કરે તો એનુ સમાધાન આ પ્રકારથી છે—

સ્વય ભગવાનથી પ્રતિપાદિત હોવાના કારણે જોકે બધા દ્વાદશાગાત્મક પ્રવચન પ્રધાન છે છતા પણ અહિં આ વિનયશ્રુતાદિક છત્રીસ અધ્યયનોમા પ્રધાનતા પ્રદર્શિત કરાયેલ છે, તે કેવળ પ્રસિદ્ધિને વશ હોવાનુ સમજવુ જોઇએ ભગવાનની છેલ્લીદેશનાસ્વરૂપ હોવાથી આ શાસ્ત્રમા દ્વાદશાગપ્રતિપાદિત અર્થનો સક્ષેપમા સમાવેશ કરવામા આવેલ છે, એટલે સૂત્રકારે પ્રસિદ્ધિથી જ આમા પ્રધાનતા પ્રગટ કરી છે દ્વાદશાગનુ વિસ્તારસહિત વાસ્તવિક તત્ત્વ, આચારાગ, સૂત્રકૃતાગ વગેરે આગમોમા ઠેકઠેકાણે વર્ણન થયેલ

सह सम्बन्धः। भावसंयोग.—अशुभभावैः सहात्मनः सम्बन्धः, तस्मात् सर्वविध-संयोगाद् विप्रमुक्तस्य=विप्रयुक्तस्य, अनित्याशरणादिद्वादशभावनाभिः संयोगस्य फलं संसारपरिभ्रमणादिरूपं विज्ञाय संयोगं परित्यक्तवत इत्यर्थः। संयोगो हि मृग-तृष्णावद् भ्रमोत्पादकः, कुगतिसाधकः, विवेकतरून्मूलने मत्तगजराजोपमः, अम-न्दात्मानन्दरसशोषणे प्रचण्डमार्तण्डसमः, श्रुतचारित्रधर्मारामदावानलः, सद्ध्यान-वारिदविक्षेपणे शैलशिखरानिलः। संयोगस्य प्रियवियोगजनकत्वेन दारुणदुःखोत्पाद-कतयाऽपि परिहार्यता,

---

क्तस्य) सर्वथा रहित (अणगारस्स–अनगारस्य) अनगार (भिक्खुणो –भिक्षोः)–साधु के (विणय–विनय) विनय को मैं (आणुपुव्विं–आ-नुपूर्वी) शास्त्रोक्तपद्धति के अनुसार (पाउकरिस्सामि–प्रादुष्करिष्यामि) प्रकट–करूंगा। अतः हे जम्बू! तुम सब उसे (मे–मत्तः) मुझ से (सुणेह–शृणुत) सुनो ॥ १ ॥

भावार्थ—संयोग शब्द का अर्थ संबंध है। द्रव्यसंयोग और भावसंयोग के भेद से यह संयोग दो प्रकार का है। पूर्वसंयोग और पश्चात्संयोग के भेद से द्रव्यसंयोग भी दो तरह का बतलाया गया है। माता पिता आदि के साथ जो जन्म से संबंध है वह पूर्वसंयोग है। श्वशुर आदि के साथ पीछे से हुआ संबंध पश्चात्संयोग है। अशुभ भावों के साथ आत्मा का संबंध रहता है वह भावसंयोग है। इस संयोग का सर्वथा परित्याग वही आत्मा कर सकता है जो अनित्य

રહિત (अणगारस्स–अनगारस्य) અણગાર (भिक्खुणो–भिक्षो) સાધુના (विणय–विनय) વિનયને હું (आणुपुव्विं–आनुपूर्वी) શાસ્ત્રોક્ત પદ્ધતિ અનુસાર (पाउकरिस्सामि–प्रादुष्करिष्यामि) પ્રગટ કરીશ એટલે હે જમ્બૂ! તમે બધા એને (मे–मत्त) મારી પાસેથી (सुणेह–शृणुत) સાંભળો.

ભાવાર્થ—સંયોગ શબ્દનો અર્થ સંબંધ છે દ્રવ્યસંયોગ અને ભાવસંયોગના ભેદથી આ સંયોગ બે પ્રકારે છે પૂર્વસંયોગ અને પશ્ચાત્સંયોગના ભેદથી દ્રવ્ય સંયોગ પણ બે રીતનો બતાવેલ છે માતા પિતા વગેરેની સાથેનો જે જન્મનો સંબંધ છે, તે પૂર્વસંયોગ છે શ્વશુર વગેરેની સાથે પછીથી થયેલ સંબંધ એ પશ્ચાત્સંયોગ છે અશુભ ભાવોની સાથે આત્માનો જે સંબંધ રહે છે એ ભાવસંયોગ છે આ સંયોગનો સર્વથા પરિત્યાગ એજ આત્મા કરી શકે છે,

प्रकृतिः, ३४–लेश्या, ३५–अनगार मार्गगतिः, ३६–जीवाजीव–विभक्तिः, इति। तत्र–श्रीसुधर्मा स्वामी जम्बूस्वामिनमन्यानपि शिष्यानुत्तराध्ययनसूत्रार्थं प्रतिबोधयितु प्रवृत्तः सन् धर्मस्य विनयमूलकत्वात्प्रथम विनयश्रुताध्ययनं प्रस्तुवस्तस्याद्य सूत्रमाह—

मूलम्—

सजोगा विप्पमुक्कस्स, अणगारस्स भिक्खुणो।
विणय पाउकरिस्सामि, आणुपुव्वि सुणेह मे॥ १॥

छाया—

सयोगाद् विप्रमुक्तस्य, अनगारस्य भिक्षोः।
विनय प्रादुष्करिष्यामि, आनुपूर्वीं शृणुत मे॥ १॥

टीका—

'सजोगा.' इत्यादि। सयोगादिति, सयोगः=सम्बन्धः, स द्विविधः–द्रव्यसयोगः भावसयोगश्च। तत्र द्रव्यसयोगो द्विविधः–पूर्वसयोगः पश्चात्सयोगश्च। तत्र पूर्वसयोगो मातापित्रादिभिः सार्धं सम्बन्धः। पश्चात्सयोगस्तु श्वशुरादिभिः

---

(३१) चरणविधि, (३२) प्रमादस्थान, (३३) कर्मप्रकृति, (३४) लेश्या, (३५) अनगारमार्गगति, (३६) जीवाजीवविभक्ति।

इन मे श्री सुधर्मास्वामीने सर्व प्रथम जम्बूस्वामी एव और भी दूसरे शिष्योको इस उत्तराध्ययन सूत्र के अर्थको समझाने के लिये "विनय है मूल कारण जिसका ऐसा धर्म है" ऐसा समझकर पहले इस विनयश्रुत नाम अध्ययनका प्ररूपण करते हुए प्रथम सूत्र कहते है—'सजोगा' इत्यादि।

अन्वयार्थ–(सजोगा-सयोगात्)सयोग से (विप्पमुक्कस्स–विप्रमु-

---

(३०) તપોમાર્ગ, (૩૧) ચરણવિધિ, (૩૨) પ્રમાદસ્થાન, (૩૩) કર્મપ્રકૃતિ, (૩૪) લેશ્યા, (૩૫) અનગારમાર્ગગતિ, (૩૬) જીવાજીવવિભક્તિ

આમા શ્રી સુધર્મા સ્વામીએ સર્વ પ્રથમ જમ્બૂસ્વામી અને બીજા ઘણા શિષ્યોને આ ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રનો અર્થ સમજાવવા માટે "વિનય છે મૂળ કારણ જેનુ એવો ધર્મ છે" એવુ સમજી પહેલા આ વિનયશ્રુત નામના અધ્યયનનુ પ્રરૂપણ કરતા પ્રથમ સૂત્ર કહે છે—'सजोगा विप्पमुक्स्स' ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ —(सजोगा–सयोगात) સયોગથી (विप्पमुक्स्स–विप्रमुक्तस्य) સર્વથા

सह सम्बन्धः। भावसंयोगः-अशुभभावैः सहात्मनः सम्बन्धः, तस्मात् सर्वविध-संयोगाद् विप्रमुक्तस्य=विप्रयुक्तस्य, अनित्याशरणादिद्वादशभावनाभिः संयोगस्य फलं संसारपरिभ्रमणादिरूपं विज्ञाय संयोगं परित्यक्तवत इत्यर्थः। संयोगो हि मृगतृष्णावद् भ्रमोत्पादकः, कुगतिसाधकः, विवेकतरून्मूलने मत्तगजराजोपमः, अमन्दात्मानन्दरसशोषणे प्रचण्डमार्तण्डसमः, श्रुतचारित्रधर्मारामदावानलः, सद्ध्यानवारिदविक्षेपणे शैलशिखरानिलः। संयोगस्य प्रियवियोगजनकत्वेन दारुणदुःखोत्पादकतयाऽपि परिहार्यता,

---

क्तस्य) सर्वथा रहित (अणगारस्स-अनगारस्य) अनगार (भिक्खुणो-भिक्षोः)-साधु के (विणय-विनय) विनय को मैं (आणुपुव्विं-आनुपूर्व्या) शास्त्रोक्तपद्धति के अनुसार (पाउकरिस्सामि-प्रादुष्करिष्यामि) प्रकट-करूंगा। अतः हे जम्बू! तुम सब उसे (मे-मत्तः) मुझ से (सुणेह-शृणुत) सुनो॥ १॥

भावार्थ—संयोग शब्द का अर्थ संबंध है। द्रव्यसंयोग और भावसंयोग के भेद से यह संयोग दो प्रकार का है। पूर्वसंयोग और पश्चात्संयोग के भेद से द्रव्यसंयोग भी दो तरह का बतलाया गया है। माता पिता आदि के साथ जो जन्म से संबंध है वह पूर्वसंयोग है। श्वशुर आदि के साथ पीछे से हुआ संबंध पश्चात्संयोग है। अशुभ भावों के साथ आत्मा का संबंध रहता है वह भावसंयोग है। इस संयोग का सर्वथा परित्याग वही आत्मा कर सकता है जो अनित्य

रहित (अणगारस्स-अनगारस्य) અણગાર (भिक्खुणो-भिक्षो) સાધુના (विणय-विनय) વિનયને હું (आणुपुव्विं-आनुपूर्व्या) શાસ્ત્રોક્ત પદ્ધતિ અનુસાર (पाउकरिस्सामि-प्रादुष्करिष्यामि) પ્રગટ કરીશ એટલે હે જમ્બૂ! તમે બધા એને (मे-मत्त) મારી પાસેથી (सुणेह-शृणुत) સાંભળો.

ભાવાર્થ—સંયોગ શબ્દનો અર્થ સંબંધ છે દ્રવ્યસંયોગ અને ભાવસંયોગના ભેદથી આ સંયોગ બે પ્રકારે છે પૂર્વસંયોગ અને પશ્ચાત્સંયોગના ભેદથી દ્રવ્ય સંયોગ પણ બે રીતનો બતાવેલ છે માતા પિતા વગેરેની સાથેનો જે જન્મનો સંબંધ છે, તે પૂર્વસંયોગ છે શ્વશુર વગેરેની સાથે પછીથી થયેલ સંબંધ એ પશ્ચાત્સંયોગ છે અશુભ ભાવોની સાથે આત્માનો જે સંબંધ રહે છે એ ભાવસંયોગ છે આ સંયોગનો સર્વથા પરિત્યાગ એજ આત્મા કરી શકે છે,

अन्यच्च— न खलु विघटिताः पुनर्घटन्ते,
न च घटिताः स्थिरसगत श्रयन्ते ।
पिपतिपुमवश रुजन्ति वश्या,-
स्तटतरुमाप इवापगागणस्य ॥ ३ ॥
अत्र विषये दृष्टात कथयति—

कश्चिद् वणिक्पुत्रः सयोगस्य कटुकफल विज्ञाय विरज्य सयोग परित्यक्तवान् । तथाहि—मथुरानगर्यां सुभग-सुनन्दनामानौ द्वौ वणिजौ स्तः, सुभगस्तत्र

और भी–न खलु विघटिता पुनर्घटन्ते, नच घटिता. स्थिरसगत श्रयन्ते ।
पिपतिपुमवश रुजन्ति वश्यास्तटतरुमाप इवापगागणस्य ॥ ३ ॥

जो मिलकर फिर अलग हो जाते हैं उनका उसी पर्याय में उसी रूप से फिर मिलना होगा, यह सर्वथा असम्भव है। जो मिले हैं वे हमारे साथ सदा स्थिर ही रहेंगे-यह भी कोई नहीं कह सकता। जिस प्रकार नदियों का पानी अपने तट पर रहे हुए वृक्षोंको दुःख देता है, उसी प्रकार वश्य-प्रिय स्त्रीपुत्रादि मरते समय मनुष्य को दुःखी करते हैं, अर्थात् ये स्त्री पुत्रादिक इस जीव को अनेक प्रकार से व्यथित करते रहते हैं। इस लिये माता पिता आदि का सयोग सर्वथा त्यागने योग्य है।

इस पर सुधन नामक वणिक्पुत्र का दृष्टान्त इस प्रकार है—

सुधन नामक एक वणिक्पुत्र ने किस तरह इस सयोग का फल कटुक जाना और किस तरह विरक्त होकर उसका परित्याग किया? यह

વળી પણ ન खलु विघटिता पुनर्घटन्ते, न च घटिता स्थिरसगत श्रयन्ते ।
पिपतिपुमवश रुजन्ति वश्यास्तटतरुमाप इवापगागणस्य ॥ ३ ॥

જે મળીને ફરી જુદા થઇ જાય છે એમનુ એજ પર્યાયમા એજ રૂપમા ફરી મળવાનુ થાશે, એ સર્વથા અસભવ છે જે મળ્યા છે તે અમારી સાથે સદા સ્થિર જ રહેશે–આ પણ કોઇ કહી શકતુ નથી જે રીતે નદિયોનુ પાણી પોતાના તટ ઉપરના વૃક્ષોને દુખ આપે છે, એજ પ્રકારે વશ્ય–પ્રિય સ્ત્રી પુત્રાદિ મરતી સમયે મનુષ્યને દુખી કરે છે, અર્થાત્ એ સ્ત્રીપુત્રાદિક આ જીવને અનેક પ્રકારથી દુખી કરતા રહે છે આ માટે માતાપિતા આદિનો સયોગ સર્વથા ત્યાગવા યોગ્ય છે

આ અગે સુધન નામના વણિક્પુત્રનુ દૃષ્ટાત આ પ્રકારનુ છે—

સુધન નામના એક વણિક્પુત્રને કેવી રીતે આ સયોગનુ ફળ કડવુ માલુમ પડ્યુ ? અને કેવી રીતે વિરક્ત બનીને તેનો પરિત્યાગ કર્યો ? એ વાત

दक्षिणतः, सुनन्दश्चोत्तरतो निवसन्नासीत् । तत्रैकोऽपरस्य गृहे प्राघुणिकोऽभवत्, तदोभौ मिथश्चिन्तितवन्तौ—आवयोः प्रीतिर्दृढतरा कथं भविष्यति ?, यद्यावयोर्मध्ये एकस्य पुत्रः स्यादेकस्य च पुत्री, तदा तयोर्विवाहिकसम्बन्धेनावयोः संयोगस्तज्जनिता प्रीतिश्च स्थिरतरा भविष्यति । अथैकदा दक्षिणदिग्वर्तिनः श्रेष्ठिनः सुधननामकः पुत्रो जातः, उत्तरदिग्वासिनः श्रेष्ठिनश्च पुत्री, कुसुमवती-नाम्नी समजनि । तयोः परस्परं वाग्दानं संजातम् । तदनन्तरं दक्षिणदिग्वासी वणिग् मृतः । तस्मिन् मृते-सति तत्पुत्रः सुधनः पितुर्धनाधिकारी संजातः । प्रचुरं पितृधनं प्राप्य स प्रमुदितो—

बात उसीके आख्यान द्वारा प्रकटित की जाती है—मथुरा नगरीमें सुभग और सुनन्द नाम के दो वणिक् निवास करते थे। सुभग का घर दक्षिण दिशा में था और सुनन्द का घर उत्तर दिशा में। एक दिनकी बात है कि इन दोनों में से एक दूसरे के घर मेहमान हुआ था, वहाँ इन दोनों ने परस्पर यह विचार किया कि-अपने दोनों का यह स्नेह सर्वदा इसी तरह से बना रहे, इस हेतु अपने दोनों में से यदि एक को पुत्र हो और दूसरे को पुत्री हो तो दोनों का विवाह कर दें। भाग्यवशात् ऐसा ही हुआ कि-सुभग के यहां पुत्र का जन्म हुआ। लडकेका नाम सुधन रखा गया। उत्तरदिशा में निवास करनेवाले उस सुनन्दके यहां एक पुत्री हुई। उसका नाम कुसुमवती रखा गया, पूर्वनिश्चित के अनुसार इनकी सगाई-वाग्दान पक्की कर दी गई। सगाई पक्की करके सुभग का तो देहांत हो गया। पिता के धनका अधिकारी पुत्र होता है, इस नियम

તેના આખ્યાન દ્વારા પ્રગટ કરવામા આવે છે—મથુરા નગરીમા સુભગ અને સુનંદ નામના બે વણિક્ નિવાસ કરતા હતા સુભગનુ ઘર દક્ષિણ દિશામા હતુ અને સુનંદનુ ઘર ઉત્તર દિશામા એક દિવસની વાત છે કે એ બન્નેમાથી એક બીજાને ઘેર મહેમાન બનેલ, ત્યા આ બન્નેએ પરસ્પર વિચાર કર્યો કે-આપણા બન્નેનો આ સ્નેહ કાયમ ટકી રહે તે હેતુથી આપણા બન્નેમાથી કદાચ એકને પુત્ર હોય અને બીજાને પુત્રી હોય તો બન્નેના વિવાહ કરી દેવા ભાગ્યવશાત્ એવુ જ બન્યુ કે, સુભગને ત્યા પુત્રનો જન્મ થયો, છોકરાનુ નામ સુધન રાખવામા આવ્યુ ઉત્તર દિશામા નિવાસ કરવાવાળા તે સુનંદને ત્યા પુત્રી અવતરી, તેનુ નામ કુસુમવતી રાખવામા આવ્યુ અગાઉના નિશ્ચય અનુસાર તેમની સગાઇ કરવામા આવી સગાઇ પાકી કર્યા પછી સુભગનુ મૃત્યુ થયુ પિતાના ધનનો અધિકારી પુત્ર હોય છે, આ નિયમ અનુસાર પોતાના પિતાના ધનનો સુધન અધિકારી બન્યો કોઇ એક સમયે સુધને સ્નાન

ऽभवत्। अथैकदा तेन स्नानार्थं पार्श्वतः पृष्ठतः पुरतश्चतुर्दिक्षु चत्वारः स्वर्ण-कलशा-श्चत्वारो रौप्यकलशाश्चत्वारस्ताम्रकलशाश्चत्वारो मृन्मयकलशा जलपूर्णाः स्थापिताः, अन्यान्यपि स्नानोपकरणानि तत्रोपस्थापितानि। अत्रान्तरे तत्पूर्वभवमित्रदेवस्तं प्रतिबोधयितुं समागतः। स वणिक्पुत्रः सुधनः स्नानार्थं स्वर्णकलशमुत्थापयति, स स्वर्णकलशस्तदानीमेव मित्रदेवप्रभावात्प्रणष्टः, एवं चतुर्दिक्षु सर्वे कलशाः प्रणष्टाः। ततोऽसौ स्नानपीठादुत्तिष्ठति। तस्मिन्नुत्थिते सति स्नानपीठमपि नष्टम्। ततस्तस्य धृतिर्नष्टा। यावद् गृहं प्रविष्टः, भृत्यैर्भोजनविधिरुपस्थापितः, स्वर्णरौप्य-

के अनुसार सुधन अपने पिताके धनका अधिकारी बना। किसी एक समय सुधनने स्नान के अवसर पर भृत्यों से चार सोने के कलश, चार चादी के कलश, चार तॉवे के कलश और चार ही मिट्टी के कलश पानी से भरवाकर अपनी चारो ओर आजू बाजू और समक्ष एव पीछे की ओर, इस प्रकार चारों दिशाओं मे रखवा लिये। इसके बाद इसका पूर्वभवका मित्र जो देवपर्याय में था इसकी इस तरह सयोगी पदार्थों के सेवन मे अधिक लालसा का निरीक्षण कर उसको प्रतिबोध देने के लिये वहा आया। वणिक्पुत्र उस सुधन ने ज्योही नहाने के लिये सुवर्ण के कलश को ऊपर उठाया कि उसी समय वह कलश उस अदृश्य हुए देव के प्रभाव से शीघ्र ही अदृश्य हो गया। इसी तरह अवशिष्ट तीन कलशों की भी यही हालत हुई। वह एकदम स्नान पीठ से उठ कर खडा हो गया और ज्यो ही उससे नीचे उतरा तो वह स्नान पीठ भी इसकी नजरो के समक्ष ही नष्ट-अदृश्य हो गया। उसने आश्चर्यचकित होकर इधर उधर देखा पर कुछ समझ मे नहीं आया। यह क्या बात है इससे

કરવાના સમયે નોકરોથી ચાર સોનાના કળશ, ચાર ચાદીના કળશ, ચાર તાબાના કળશ, અને ચાર માટીના કળશ પાણીથી ભરાવીને પોતાની ચારે તરફ-આજુ બાજુ ચારે દિશાઓમા રખાવ્યા આ પછી એના પૂર્વ ભવનો મિત્ર જે દેવ પર્યાયમા હતો તેણે આ રીતે સયોગી પદાર્થના સેવનમા અધિક લાલસાનુ નિરીક્ષણ કરી તેને પ્રતિબોધ આપવા માટે ત્યા આવ્યો વણિકપુત્ર સુધને ન્હાવા માટે જ્યા સુવર્ણ કળશને ઉપાડયો ત્યા અદૃશ્ય રહેલા દેવના પ્રભાવથી તે કળશ તુરત જ અદૃશ્ય થઇ ગયા આજ રીતે બીજા ત્રણ કળશોની પણ એજ હાલત થઇ વણિકપુત્ર સ્નાનની જગ્યાએથી એકદમ ઉભો થઇ ગયો અને પાટલા ઉપર પોતે બેઠો હતો તેનાથી નીચે ઉતર્યો ત્યા એ પાટલો પણ અદૃશ્ય થઇ ગયો એણે આશ્ચર્યચકિત બની ચારે તરફ જોવા માડયુ

मयभोजनपानानि समानीतानि, तत्रैकैकभाजन क्रमेण नष्टमभवत्। यदाऽसौ स्वर्णमयस्थालमग्रतो धावमान व्योम्नि पश्यति, तदा तत् स्थाल हस्तेन गृह्णाति, गृहीते सति तदग्रभागतः खण्डमेक तस्य करतलग्नमासीत्, अपरभागतः स्वर्णमय-स्थाल सर्व प्रणष्टम्। तत. त्रुटितस्थालैकखण्डहस्तः मुधनः सर्व नश्यद् विलोकयन् मूलधन द्रष्टुमागच्छति, तावत सर्व मूलधनमपि नष्टम्। एव सर्वाऽपि तस्य श्री विनष्टा। अथ निधिं द्रष्टुमागच्छति तदा सर्व निधानमपि नष्टम्। एव दासीवर्गः, परिवारवर्गोऽपि तस्य नष्ट.।

इसका धैर्य नष्ट हो गया। घर मे जाकर यह ज्यो ही भोजन करने के लिये भोजनालय मे गया तो रसोईयेने पहिलेसे सजाकर रखे हुए सुवर्ण एव चादी के भोजनपात्रो मे इसके बैठनेपर भोजन परोस दिया परन्तु इसके समक्ष ही वे सब के सब भोजनपात्र क्रम २ से नष्ट हो गये-पता नही पडा कहा चले गये। जब एक सुवर्णका थाल जो इसके समक्ष ही आगे से उठकर आकाश मे उडनेलगा तो इसने उसे थाम कर पकड लिया। पकडते ही उस थाल की किनार टूटकर इसके हाथ मे रह गयी। बाकी का थाल नष्ट हो गया। यह फिर उस टुकडे को हाथ मे लिये हुए ही अपने मूल धन को देखने के लिये वहा से दूसरी तरफ चला तो क्या देखता है कि इसका मूल धन भी सब नष्ट हो चुका है। इस तरह समक्ष ही देखते २ इसकी समस्त लक्ष्मी नष्ट हो गई। निधान नष्ट हो गया। दासी-दास आदि और परिवार वर्ग भी नष्ट हो गये। अब यह उस

પરતુ કાઇ સમજવામા ન આવ્યુ એનામા ધિરજ ન રહી આથી અકળાઇ નાવાનુ છોડી દઇ ઘરમા ગયો અને ભોજન કરવા ભોજનાલયમા પહોચ્યો. જ્યા રસોઇયાએ સોના ચાદિના વાસણોમા એના બેઠા પછી ભોજન પીરસ્યુ ભોજન પિરસાયા પછી તેની નજર સામે જોત જોતામા ક્રમ ક્રમથી ભોજનપાત્રો અદૃશ્ય થવા લાગ્યા ખબર ન પડી ક્યા ચાલ્યા ગયા એક સુવર્ણ થાળ જે તેની સામેથી ઉડવા માડેલો તેને હાથથી પકડતા એ થાળની કિનાર તુટીને તેના હાથમા રહી ગઇ અને બાકીનો થાળ અદૃશ્ય બની ગયો થાળના તુટેલા ટુકડાને હાથમા રાખીને પોતાના મુળ ધનને જોવા માટે ત્યાથી બીજી તરફ ગયો ત્યા જતા શુ દેખે છે કે પોતાનુ મુળ ધન પણ અદૃશ્ય બની ગયુ હતુ આ રીતે પોતાની નજર સામે તેની સઘળી લક્ષ્મી અદૃશ્ય બની ગઇ, નિધાન નષ્ટ થઇ ગયો દાસી દાસ વગેરે પરિવાર પણ

अथासौ स्वर्णमयस्थालैकखण्डहस्तः सन्नितस्ततो भ्राम्यन्नकस्मादुत्तरभागवासिनः पितृमित्रस्य सुनन्दनामकस्य वणिजो गृहं जगाम। तं दृष्ट्वा सुनन्दस्तं सादरं भोजयामास। भोजनसमये सुधनस्तानि तानि रत्नानि, तांश्च स्वर्णकलशान्, तानि स्वर्णमयस्थालानि सर्वाणि स्वकीयानि वस्तूनि तत्र ददर्श। तत्तद् वस्तुजातं प्रेक्षमाणं वणिक्पुत्रं सुधनं सुनन्दो वणिक् पृच्छति-किं मम पुत्रीं पश्यसि? सुधनेनोक्तम्-नाहं तव पुत्रीं पश्यामि, किं तु त्वद्गृहस्थितान्येतानि रत्नमयानि वस्तूनि मदीयानि सन्तीति विलोकयामि। सुनन्देन वणिजा प्रोक्तम्--किमत्र

सोने के थाल के टुकडे को हाथ मे लिये हुए इधर-उधर घूमने फिरने लगा। फिरते २ इसकी दृष्टि उस उत्तर दिशा मे रहने वाले सुनन्द के मकान ऊपर पडी, जो इसके पिता का मित्र था। यह उसके घर पर गया। सुनन्द ने उसको आदर के साथ भोजन करने के लिये बैठाया। वहा पर सुधन ने अपनी समस्त नष्ट हुई वस्तुएँ देखीं-वे ही सोने के थाल, वे ही सुवर्णादि के कलश और वे ही रत्न आदि। जब उसकी दृष्टि उन अपनी चीजोके निरीक्षण करने मे आसक्त हो रही थी, तब अचानक ही बीचमे टोकते हुए सुनन्द ने कहा-सुधन! यह क्या करते हो? तुम्हारी दृष्टि इस समय कहा है, क्या हमारी पुत्री को देख रहे हो? सुनन्द के वचन सुन कर सुधन ने कहा-महाशय! मै आपकी पुत्री को नही देख रहा हूँ, किन्तु यह विचार कर रहा हूँ कि "तुम्हारे यहा रही हुई ये सबही रत्नादिक वस्तुएँ मेरी है, यहा ये कैसे आ गई" इस बात का विचार कर रहा हूँ। सुनन्द ने कहा-तुम्हारी होने का क्या प्रमाण है?

નષ્ટ થઇ ગયા, આ પછી સોનાના થાલના ટુકડાને હાથમા રાખીને તે અહિં તહિં ઘુમવા લાગ્યો ફરતા ફરતા તેની દૃષ્ટિ ઉત્તર દિશામા રહેવાવાળા સુનંદના મકાન ઉપર પડી, જે તેના પિતાનો મિત્ર હતો તે એના ઘેર ગયો સુનંદે તેને આવકારી પ્રેમપૂર્વક ભોજન કરવા બેસાડયો ત્યા સુધને પોતાની નષ્ટ થએલી સઘળી વસ્તુઓ જોઇ-તેજ સોનાનો થાળ, એજ સોનાના કળશ અને એજ રત્ન આદિ જ્યારે તેની દૃષ્ટિ એ પોતાની ચીજોનુ નિરીક્ષણુ કરવામા આસક્ત થઇ રહી હતી, ત્યારે અચાનક જ તેને ટોકતા સુનંદે કહ્યુ-સુધન! આ શુ કરો છો? તમારી દૃષ્ટિ આ સમયે કયા છે, શુ મારી પુત્રીને જોઇ રહ્યા છો? સુનંદના વચન સાભળીને સુધને કહ્યુ-મહાશય! હુ આપની પુત્રી તરફ જોતો નથી, પરંતુ એ વિચાર કરૂ છુ કે "તમારે ત્યા રહેલી આ સઘળી રત્નાદિક વસ્તુઓ મારી છે, અહિં એ કઈ રીતે આવી" આ વાતનો વિચાર કરી રહ્યો છુ સુનંદે કહ્યુ-તમારી હોવાનુ શુ પ્રમાણ છે હા, પ્રમાણ છે

प्रमाणम् ? । सुधनः प्रत्याह–त्वद्गृहावस्थितस्यैतस्य त्रुटितस्वर्णमयस्थालस्य खण्ड-मेकं मम हस्ते विद्यते, पश्य संयोजयामीत्युक्त्वा संयोजयति, संयोजिते सति तत् खण्डं तत्र सम्यक् संलग्नम् । अथ सुनन्दः पृच्छति–कस्त्वम्, सुनन्देन पृष्टोऽसौ वणिक्पुत्रः सुधनः स्वपितुर्नाम कथयित्वा परिचयं दत्तवान् । तस्मिन् वणिक्-पुत्रे परिचिते सति सुनन्दः पुनराह—त्वं तु मम जामाताऽसि, इति । इत्थं सर्वं

हो, प्रमाण है तभी तो ऐसा कह रहा हूं, नम्रता से सुधन ने जवाब दिया। साबित करनेकी चेष्टा करते हुए सुधन ने वह एक सोने के थाल की किनार जो उसके हाथ में पहिलेसे थी उसको दिखलाया, और यह भी बतलाया कि देखो यह सुवर्ण का थाल जो भग्न अवस्था में आप के यहां है उसी की यह किनार है। मैं आप के ही समक्ष उसे इसमें जोडता हूँ, यदि यह उस थाल में जुट जाये तो आपको मेरी बात सत्य माननी पडेगी। सुनंद ने यह सब स्वीकार कर लिया। सुधन ने सुनंद के समक्ष ही उस किनार को उस थाल मे ज्यों ही योजित किया तो वह उस मेअच्छी तरह जुट गया। यह देखकर सुनंद ने कहा–ठीक है। अब तुम यह तो बतलाओ कि तुम हो कौन ? इस प्रकार सुनंद के पूछ ने पर सुधन ने उसे अपना परिचय दे दिया। परिचय पाकर सुनंद बहुत हर्षित हुआ और कहने लगा कि धन्य है आज का दिन जो आपके दर्शन हुए। आपके पिताने मेरी पुत्री के साथ आप का पहिले से वाग्दान निश्चित कर दिया था, अतः आप मेरे संबंध में जामाता हैं। अब आप योग्य हो चुके हैं, इस

ત્યારે તો એવું કહી રહ્યો છું તેવો નમ્રતાથી જવાબ સુધને આપ્યો સાબીત કરવાની ચેષ્ટા કરતા પોતાના હાથમા રહેલી સોનાના થાળની કિનાર તેને બતાવી, અને એ પણ જણાવ્યું કે જુઓ સોનાનો થાળ જે તુટેલી અવસ્થામા તમારે ત્યા છે તેની આ કિનાર છે આપની સમક્ષ જ હું તેને આ સાથે જોડું છું, કદાચ તે આ થાળ સાથે જોડાઇ જાય તો આપને મારી વાત સત્ય માનવી પડશે સુનંદે એ વાતનો સ્વીકાર કર્યો સુધને સુનંદની સામે જ એ કિનાર તુટેલા થાળ સાથે જોડતા તેની સાથે બરાબર મળી ગઇ આ જોઇ સુનંદે કહ્યું–ઠીક છે, હવે તમે એ તો બતાવો કે તમે છો કોણ ? આ પ્રકારે સુનંદના પૂછવાથી સુધને તેને પોતાનો પરિચય આપ્યો પરિચય સાભળતા જ ખૂબ જ હર્ષ પામ્યો અને કહેવા લાગ્યો કે ધન્ય છે આજનો દિવસ, કે આપના દર્શન થયા તમારા પિતાએ મારી પુત્રી સાથે તમારૂં વેવિશાળ અગાઉ નક્કી કરેલું એટલે તમે મારા જમાઇ છો, અને તમે યોગ્ય ઉમરના થયા છો, એ માટે મારી

पूर्ववृत्तं वर्णयित्वा सुनन्दो वणिक् पुनरवोचत्–गृहाण मम पुत्रीं, मदीयं सर्वस्वं च। एतद्वचनं श्रुत्वा सुधनोऽब्रवीत्–पुरुषः पूर्वं कामभोगान् परित्यजति, कामभोगा वा पुरुषम्, मां तु कामभोगा एव पूर्वं परित्यक्तवन्तस्तेनाहं तान् परित्यजामि, नास्ति मे किंचित् प्रयोजनं तव पुत्र्या सर्वस्वेन चेति। एवं संवेगसंवलितं सुधन-वचनं श्रुत्वा सुनन्दो वणिक् संवेगं प्राप्तवान्।

अथ वणिक्पुत्रस्य सुधनस्य वैराग्यं दृष्ट्वा तत्पूर्वभवमित्रदेवः प्रत्यक्षीभूय तमब्रवीत्–त्वां प्रतिबोधयितुं मया सर्वमेतत् समाचरितम्, इत्युक्त्वा तस्मै सदोरक-मुखवस्त्रिकारजोहरणपात्रादीनि साधूपकरणानि समर्पितानि। तदा सुधनः सुनन्देन सह प्रव्रजित इति।

लिये मेरी पुत्री को और मेरे सर्वस्व को अपनाकर मुझे कृतार्थ करें। सुनंद के वचनोंको सुनकर सुधन ने कहा–संसार की विचित्रता को देखो। प्रायः पुरुष ही पहिले काम–भोगोंका परित्याग किया करता है परन्तु आश्चर्य है कि जब काम–भोगों ने ही मुझे पहिले से छोड दिया है, तब अब सुन्दर मार्ग यही है कि मैं भी अब इन्हें सर्वथा छोड दूं, अतः मुझे अब न आपकी पुत्री से मतलब है और न आपके सर्वस्व से। इस प्रकार वैराग्य से युक्त सुधन के वचन को सुनकर सुनंद भी वैराग्य को प्राप्त हुआ। वणिक्पुत्र सुधन के वैराग्य को देखकर उसका पूर्वभवीय वह मित्र जो देव था प्रत्यक्ष होकर उससे कहने लगा–मित्र सुधन! तुम्हें प्रतिबोधित करने के लिये ही मैंने यह सब खेल रचा है, अच्छा हुआ तुम प्रतिबोधित हो गये। इस प्रकार कहते हुए उसने उसके लिये

પુત્રીને અને મારા સર્વસ્વને પોતાનું માની મને કૃતાર્થ કરો સુનંદના વચનો સાભળી સુધને કહ્યુ–સસારની વિચિત્રતાને જુઓ, બીજી રીતે પુરૂષ જ કામ ભોગોનો પરિત્યાગ કરતા આવેલ છે, પરંતુ આશ્ચર્ય છે કે જ્યારે કામ–ભોગોએ જ પહેલેથી મને છોડી દીધેલ છે, ત્યારે સારામા સારો માર્ગ એ છે કે હું પણ આને સર્વથા છોડી દઉં, એટલે મને હવે નથી આપની પુત્રીથી મતલબ કે ન આપના સર્વસ્વથી આ પ્રકારના વૈરાગ્યથી યુક્ત એવા સુધનના વચનો સાભળીને સુનંદને પણ વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત થયો હવે વણિક્પુત્ર સુધનના વૈરાગ્યને જોઈ તેના પૂર્વભવનો મિત્ર કે જે દેવ છે તે પ્રત્યક્ષ બની તેને કહેવા લાગ્યો– –મિત્ર સુધન! તને પ્રતિબોધિત કરવા માટે જ મે આ બધો ખેલ રચેલ છે ઠીક થયું કે તમે પ્રતિબોધ પામ્યા આ પ્રકારે કહેતા તેણે તેના માટે

अनगारस्य=न विद्यतेऽगार = गृहं यस्य सोऽनगारः=द्रव्यभावगृहरहितः, तत्र द्रव्यागार-नियतवासस्थानम्, भावागार कषायमोहनीय कर्म, तस्य स्थित्यादिभूयस्त्वे नास्ति विरतिसंभवस्तस्मादल्पकषायमोहनीयो भावतोऽनगारस्तस्य भिक्षोः=हननपातनादिनवकोटिपरिशुद्धभिक्षाग्राहिणः विनयम्=विशिष्टो

साधु के उपकरणरूप सदोरक मुखवस्त्रिका रजोहरण एवं पात्र आदि समर्पित किये। इस प्रकार संयोग का कटुक फल जानकर सुधनके साथ सुनन्द भी प्रव्रजित हो गया।

अब 'अणगारस्स भिक्खुणो' का अर्थ कहते हैं-अनगार शब्द का अर्थ घर का परित्याग करना है। द्रव्य और भावके भेदसे अगार के दो भेद हैं। नियत जो निवास का स्थान है-वह द्रव्य-अगार है। कषाय-मोहनीय कर्म भाव-अगार है। इसकी उत्कृष्ट स्थिति आदि में जीव को विरतिका लाभ नहीं होता है। विरति का लाभ होने के लिये इसकी स्थिति आदि अल्प अपेक्षित होती है, इसलिये अल्पकषाय-मोहनीयवाला भावानगाररूप से विवक्षित हुआ है। अब 'भिक्षु' शब्द का अर्थ कहते हैं-भिक्षु वही हो सकता है जो हनन घातन आदि क्रियाओं का नवकोटि से परित्यागी होता है, अर्थात् हनना, हनवाना, उसका अनुमोदन करना, पकाना, पकवाना, उसका अनुमोदन करना, खरीदना, खरीदवाना, उसका अनुमोदन करना, इन नवकोटि दोषोंसे

સાધુના ઉપકરણરૂપ દોરાસાથેમુખવસ્રિકા, રજોહરણ અને પાત્રા આદિ સમર્પિત કર્યા આ પ્રકારે સયોગના કડવા ફળને જાણીને સુધનની સાથોસાથ સુનદે પણ પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરી

હવે "अणगारस्स भिक्खुणो "નો અર્થ કહે છે—અનગાર શબ્દનો અર્થ ઘરનો પરિત્યાગ કરવો તે દ્રવ્ય અને ભાવના ભેદથી અગારના બે ભેદ છે નિયત જે નિવાસનું સ્થાન છે તે દ્રવ્ય—અગાર છે કપાય મોહનીય કર્મ ભાવ—અગાર છે તેની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ આદિમા જીવને વિરતિનો લાભ થતો નથી વિરતિનો લાભ થવા માટે એની સ્થિતિ આદિ અલ્પ અપેક્ષિત થાય છે, આ માટે અલ્પકપાયમોહનીયવાળા ભાવાનગારરૂપથી વિવક્ષિત થયેલ છે હવે "भिक्षु" શબ્દનો અર્થ કહે છે—ભિક્ષુ એજ થઈ શકે છે જે હનન ઘાતન આદિ ક્રિયાઓનો નવકોટીથી પરિત્યાગ કરે છે અર્થાત્ હણવું, હણાવવું અને તેનું અનુમોદન કરવું પકાવવું, બીજાથી તૈયાર કરાવવું, તેનું અનુમોદન કરવું, ખરીદવું, ખરીદાવવું, અને તેનું અનુમોદન કરવું, આ નવકોટી દોષોથી રહિત

नयो नीतिर्विनयः=साधुसमाद्दतः समाचारस्तम्, यद्वा–विनयति=नाशयति सकल-क्लेशजनकमष्टविध कर्म स विनयस्तम्, गुरु प्रति नीचैर्वृत्तिलक्षणा नम्रता द्रव्यतो विनयः, साध्वाचार प्रति प्रवणत्व भावतो विनयस्तमित्यर्थः, प्रादुष्करिष्यामि= प्रकटयिष्यामि। केन प्रकारेण प्रादुष्करिष्यामीत्याकाङ्क्षायामाह–'आणुपुव्विं' इति। आनुपूर्वीमिति, अत्र–सौत्रत्वात् तृतीयार्थे द्वितीया, आनुपूर्व्या=क्रमेण शास्त्रोक्तपरिपाट्येत्यर्थः, हे शिष्या! मे=मम मत्सकाशादित्यर्थः, यद्वा–'मे' इति विभक्त्यन्तप्रतिरूपकमव्ययम् मे=मत्तः, शृणुत=यूयमाकर्णयत श्रवण प्रति सावधाना भवतेत्यर्थः। स्वशिष्याभिमुखीकरणार्थमिदम् ॥ १ ॥

'विनय प्रादुष्करिष्यामी'त्युक्त', तत्र विनीतलक्षणे विज्ञाते सति विनय-स्वरूप विदित स्यादिति विनीतलक्षणमाह—

रहित भिक्षा का ग्रहण करनेवाला भिक्षु कहा गया है। विनय का अर्थ है–विशिष्ट नय, इसलिये यहाँ 'विनय' शब्द से साधुओंका आचार समझना चाहिये। अथवा–जो अष्टविध कर्मोंका नाश करे सो 'विनय' है। वह विनय द्रव्य-विनय और भाव-विनय के भेद से दो प्रकार का है। गुरु के प्रति, तथा पर्यायज्येष्ठोंके प्रति नम्र होना, तथा उनकी सेवा करना यह द्रव्य–विनय है। साध्वाचार मे तत्पर रहना यह भाव–विनय है। उस विनय को मै शास्त्रोक्त पद्धति के अनुसार प्रकट करूँगा, अतः हे जम्बू! तुम सब मुझ से इस बात को अच्छीतरह सुनो ॥ १ ॥

विनीत के लक्षण का जबतक ज्ञान न हो जाय तब तक विनय का स्वरूप जाना नहीं जा सकता है, इसलिये सूत्रकार विनीत का लक्षण कहते हैं—'आणाणिद्देसकरे' इत्यादि।

ભિક્ષાને ગ્રહણ કરવાવાળા 'ભિક્ષુ' કહેવાય છે વિનયનો અર્થ છે–વિશિષ્ટ નય, આ માટે અહિં 'વિનય' શબ્દથી સાધુઓનો આચાર સમજવો જોઇએ અથવા–જે અષ્ટવિધ કર્મોનો નાશ કરે તે 'વિનય' છે તે વિનય દ્રવ્ય–વિનય અને ભાવ–વિનયના ભેદથી બે પ્રકારે છે ગુરૂના પ્રતિ તથા પર્યાયથી બડાઓ પ્રતિ નમ્ર થવુ, તથા તેની સેવા કરવી તે દ્રવ્ય વિનય છે સાધુના આચારમા તત્પર રહેવુ એ ભાવ–વિનય છે તે વિનયને હુ શાસ્ત્રોક્ત પદ્ધતિ અનુસાર પ્રગટ કરીશ, માટે હે જમ્બૂ! તમે મારાથી આ સઘળી વાતને સારી રીતે સાભળો (૧)

વિનીતના લક્ષણનુ જ્યા સુધી જ્ઞાન ન થાય ત્યા સુધી વિનયનુ સ્વરૂપ જાણી શકાતુ નથી આ માટે સૂત્રકાર વિનીતના લક્ષણ કહે છે–'आणाणिद्देसकरे' ઈત્યાદિ

मूलम्—आणांणिद्देसकरे, गुरूणंमुववायंकारए।
इगियागारसपण्णे, सें विणीएं त्तिं वुच्चई ॥ २ ॥

छाया—

आज्ञानिर्देशकरः गुरूणामुपपातकारकः।
इङ्गिताकारसम्पन्नः स विनीत इत्युच्यते ॥ २ ॥

टीका—

'आणाणिद्देसकरे' इत्यादि। आज्ञानिर्देशकरः=आज्ञा=विधिरूप प्रतिषेधरूप वा गुरुवचन, यथा-'इद कुरु' 'इद मा कुरु' इति, तस्या निर्देशः-भवद्वचनानुसारेण करिष्यामीति कथन, तस्य करः=कर्ता, यद्वा-आज्ञायाः=तीर्थंकराज्ञाया निर्देशः=उत्सर्गापवादकथन, तस्य कारकः, तथा-गुरूणाम्=आचार्यादीनाम्, उपपातकारकः=उपपातः=समीपेऽवस्थान, तस्य कारकः, आचार्यादिसन्निहितस्थानवर्ती, न तु तन्नियोगवचनभयाद् दूरावस्थायीत्यर्थः, तथा-इङ्गिताकारसम्पन्नः, इङ्गित=निपुणमतिगम्य स्वाभिप्रायप्रकाशकमीषद्भ्रूचालनादिकम्, आकारः=स्थूलमतिगम्यः प्रस्थानादिसूचको दिगवलोकनादिः, ताभ्या सपन्नः=युक्तः, गुरुमनोवृत्तिज्ञानवानित्यर्थः, एवभूतो यः शिष्यः सः विनीतः=विनयवान्, इत्युच्यते तीर्थंकरगणधरादिभिरिति शेषः।

अन्वयार्थ—(गुरूण-गुरूणा) आचार्य आदिकी (आणाणिद्देसकरे-आज्ञानिर्देशकर) आज्ञा को मानने वाला (उववायकारए-उपपातकारकः) उनके निकट सदा रहने वाला (इगियागारसपण्णे-इगिताकारसपन्न.) इगित-सूक्ष्म बुद्धि वालो से जानने योग्य गुरु आदि की भ्रूचालन आदि चेष्टा। आकार-स्थूल बुद्धि वालों से भी समझने योग्य गुरु आदि की गमनादिसूचक दिशाका अवलोकनादि चेष्टा। गुरु आदि की इन दोनों चेष्टाओं को अच्छी तरह जानने वाला जो शिष्य होता है (से विणीए

અન્વયાર્થ-(गुरूण-गुरूणा) આચાર્ય વગેરેની (आणाणिद्देसकरे-आज्ञा-निर्देशकर) આજ્ઞાને માનવાવાળા (उववायकारए-उपपातकारक) એમની પાસે સદા રહેવાવાળા (इगियागारसपण्णे-इगिताकारसपन्न) ઇંગિત-સૂક્ષ્મ બુદ્ધિવાળાથી જાણવા યોગ્ય ગુરૂની ભ્રૂચાલન-(આંખનો ઇશારો) આદિની ચેષ્ટા, આકાર -સ્થૂલ બુદ્ધિવાળાથી પણ સમજવા યોગ્ય ગુરૂ આદિની ગમનાદિસૂચક દિશાનું અવલોકન આદિ ચેષ્ટા, ગુરૂ આદિની આ બન્ને ચેષ્ટાઓને સારી રીતે જાણવાવાળા

त्ति वुच्चइ-सः विनीत इति उच्यते) वह तीर्थंकर गणधर आदि के द्वारा विनीत कहा गया है ॥ २ ॥

भावार्थ—"आज्ञानिर्देशकरः" "यह करो, यह न करो" इस प्रकार विधिरूप और निषेधरूप जो गुरु के वचन हैं वे 'आज्ञा' शब्द से ग्रहण किये गये हैं। "आप के वचन के अनुसार ही प्रवृत्ति करने का भाव है, अन्यथा नहीं," इस प्रकार शिष्य का कथन निर्देश है। इस निर्देश का अच्छी तरह से पालन करने वाला आज्ञानिर्देशकर है। अथवा—आज्ञा-तीर्थंकर प्रभु की वाणी के द्वारा जो उत्सर्ग एव अपवाद मार्ग का निर्देश अर्थात् विधान किया गया है उसके अनुसार करने वाला आज्ञानिर्देशकर कहा जाता है। उपपात शब्द का अर्थ है-समीप बैठना। शिष्य का कर्तव्य है कि वह सदा अपने गुरु के समीप बैठे। उनकी आज्ञा के पालन करने के भय से उनसे दूर न बैठे। गुरु का अभिप्राय परखना यह साधारण बात नहीं है। यह बात तब ही सीखी जा सकती है कि जब शिष्य उन के पास मे बैठे, अन्यथा नहीं। विनीत शिष्य गुरु की सेवा करने से आत्मकल्याण करता है, ।

જે શિષ્ય હોય છે, (से विणीए-त्ति वुच्चइ-स विनीत इति उच्यते) તે તીર્થંકર ગણધર આદિ દ્વારા વિનીત કહેવાયેલ છે (૨)

ભાવાર્થ—"आज्ञानिर्देशकर" "આ કરો અને આ ન કરો" આ પ્રકારે વિધિરૂપ અને નિષેધરૂપ જે ગુરૂના વચન છે તે 'આજ્ઞા' શબ્દથી ગ્રહણ કરવામા આવેલ છે "આપના વચન અનુસાર જ પ્રવૃત્તિ કરવાના ભાવ છે બીજા નથી" આ પ્રકારનુ શિષ્યનુ કથન નિર્દેશ છે નિર્દેશનુ સારી રીતે પાલન કરવા વાળા આજ્ઞાનિર્દેશકર છે અથવા—આજ્ઞા—તીર્થંકર પ્રભુની વાણીદ્વારા જે ઉત્સર્ગ અને અપવાદ માર્ગનો નિર્દેશ અર્થાત્ વિધાન કરવામા આવેલ છે તે અનુસાર કરવાવાળા આજ્ઞાનિર્દેશકર કહેવાય છે ઉપપાત શબ્દનો અર્થ છે સમીપ બેસવુ શિષ્યનુ કર્તવ્ય છે કે તે સદા પોતાના ગુરૂની સમીપ બેસે ગુરૂની આજ્ઞાનુ પાલન કરવાના ભયથી તેનાથી દૂર ન બેસે ગુરૂનો અભિપ્રાય જાણવો તે સાધારણ વાત નથી એ વાત ત્યારે જ શીખી શકાય કે જ્યારે શિષ્ય તેની પાસે બેસે, એ શિ[illegible] નહી વિનીત શિષ્ય ગુરૂની સેવા કરવાથી આત્મકલ્યાણ કરે છે ॥ ॥

अत्र गुणनिधिश्रमणस्य दृष्टान्तः—

तथाहि–धर्मसिंहाचार्यस्य गुणनिधिनामकः सुधीः शिष्यः प्रकृतिभद्रः प्रकृतिविनीतः प्रतिदिवसं गुरुनिकटवासी गुरुवचनानुकूलकार्यकारी गुरुमनोवृत्त्यनुसारी गुरुविचारश्रेणिमार्गानुसरणशीलः प्रकृतिसरलः सुशील आसीत्। यदा गुरुरागच्छति तदाऽऽसनादुत्थाय तस्मै सविनयमासनं प्रयच्छति, यदा गच्छति तदाऽऽसनमुपादाय तदुपवेशनस्थाने विस्तारयति, गुरोराज्ञा कदा कीदृशी भविष्यतीत्येवं प्रतिक्षणं प्रतीक्षमाणस्तिष्ठति। यस्मिन् यस्मिन् ऋतौ यद् यद् गुरुप्रकृत्यनुकूलमशनादिकं, तत्तत् समानीय गुरवे समर्पयति। गुरुर्हि जननीजनकाभ्यामप्यधिकः, तत्र कारणं-जन्मदाता जन्मनि जन्मनि भवति, मुक्तिदाता गुरुस्तु दुर्लभः,

इस पर गुणनिधिश्रमण का दृष्टान्त कहते हैं—

धर्मसिंह आचार्य का गुणनिधि नामका एक शिष्य था। वह सुबुद्धि एव प्रकृतिभद्र था। विनीत था। गुरु महाराज के पास बैठना उनके वचन के अनुसार चलना, उनकी मनोवृत्ति के अनुकूल काम करना, इत्यादि समस्त सद्गुणों से युक्त था। बडा ही सुशील था। जब गुरु महाराज पधारते तब आसन से उठ कर वह उनके लिये विनयपूर्वक आसन देता, तथा जब गुरु महाराज वहाँ से उठ कर जाते तब वह आसन लेकर उनके पीछे २ चलता और जहाँ गुरु महाराज बैठना चाहते वहाँ आसन बिछा देता। गुरु महाराज की आज्ञा कब कैसी होगी, इसकी प्रतिक्षण प्रतीक्षा करता था। जिस २ ऋतु मे जो जो आहार पानी आदि गुरुमहाराज के प्रकृति के अनुकूल होता उस उस ऋतु मे वही वही पदार्थ लाकर गुरु महाराज को अर्पण करता। गुरु ने जो कुछ कहा वही

આ અંગે ગુણનિધિ શ્રમણનું દૃષ્ટાંત કહે છે—

ધર્મસિંહ આચાર્યને ગુણનિધિ નામનો એક શિષ્ય હતો તે સુબુદ્ધિ વાળો અને પ્રકૃતિભદ્ર હતો વિનીત હતો ગુરૂ મહારાજ પાસે બેસવું, તેમના વચન અનુસાર ચાલવું, તેમની મનોવૃત્તિ અનુકૂળ કામ કરવું ઇત્યાદિ સમસ્ત સદ્ગુણોથી યુક્ત હતો ઘણો સુશીલ હતો જ્યારે ગુરૂમહારાજ પધારે ત્યારે આસનથી ઉઠીને તે તેમને માટે વિનયપૂર્વક આસન આપતો, તથા જ્યારે ગુરૂ મહારાજ ત્યાંથી ઉઠીને જતા ત્યારે તે આસન લઈને તેમની પાછળ પાછળ જતો અને જ્યાં ગુરૂ મહારાજ બેસવા ઇચ્છે ત્યાં આસન બીછાવી (પાથરી) દેતો ગુરૂ મહારાજની આજ્ઞા કયારે કેવી હશે, તેની પ્રતિક્ષણ પ્રતીક્ષા કરતો હતો જે જે રૂતુમાં જે જે આહાર પાણી આદિ ગુરૂ મહારાજની પ્રકૃતિને અનુકૂળ હોય તે તે રૂતુમાં તે તે પદાર્થ લાવીને ગુરૂ મહારાજને

गुरु विना कालत्रयेऽपि ज्ञान दुर्लभम् , यथा सिद्धाञ्जन विना भूतलान्तर्गत निधान नयनपथ नावतरति, तथैव गुरुमन्तरेणात्मस्वरूप न पश्यति । यथा दुग्धान्नवनीत तद्विलोडन विना न प्राप्यते, एव गुरुसेवन विना रत्नत्रय नोपलभ्यते । स गुण-

करना, यह समझ कर कि गुरु महाराज कभी भी अन्यथा प्रवृत्ति नहीं करा सकते ह, अहित मे प्रवर्तन कराने का अभिप्राय इनके अन्त.करण मे कभी भी जाग्रत नही हो सकता हे, क्यों कि ये मेरे हितकारी हैं, इस अभिप्राय से-इस दृढ आस्था से-वह सदा गुरु की आज्ञा का आराधन किया करता था। साथ मे उसका यह पक्का विश्वास था कि गुरुमहाराज माता पिता से भी अधिक उपकारी होते हैं, क्यो कि जन्म दाता तो इस जीव को प्रत्येक भव मे प्राप्त होते रहते हैं, परन्तु मुक्तिदाता गुरु तो बडे भाग्य से ही मिलते ह, निर्धन को निधिके समान आत्मा को इनका समागम बहुत दुर्लभ है । आत्मज्ञानकी प्राप्ति इनसे ही हुआ करती है। गुरु के विना तो कालत्रय मे भी सम्यग्ज्ञान का लाभ नही हो सकता है. ये तो सिद्ध-अजन समान हैं-जिस प्रकार सिद्ध-अजन आखो में आजने के प्रभाव से जीवों की भूमिगत निधान को लक्षित करनेवाली दृष्टि खुल जाती है उसी प्रकार गुरु की कृपा से आत्मज्ञान का अनुभव जीवको होने लगता है । दुग्ध के विलोडन किये विना जैसे मक्खन का

અર્પણ કરતો ગુરૂએ જે કઈ કહ્યુ એજ કરવુ, એવુ સમજીને કે ગુરૂ મહારાજ કદી પણ અન્યથા પ્રવૃત્તિ ન જ કરાવે અહિતમા પ્રવર્તન કરાવવાનો અભિપ્રાય તેમના અત કરણમા કોઈ વખત પણ જાગ્રત થાય જ નહી, કેમકે તેઓ મારા હિતકારી છે આ અભિપ્રાયથી-આવી દ્રઢ આસ્તાથી-તે સદા ગુરૂની આજ્ઞાનુ આરાધન કર્યા કરતો સાથોસાથ તેને એ પાકો વિશ્વાસ હતો કે ગુરૂ મહારાજ માતા પિતાથી પણ અધિક ઉપકારી હોય છે કેમકે જન્મદાતા તો આ જીવને પ્રત્યેક ભવમા પ્રાપ્ત થતા જ રહે છે પરતુ મુક્તિદાતા ગુરૂ તો સારા સદ્ભાગ્યથી જ મળે છે નિર્ધનને નિધિ સમાન તેની રીતે આત્માને ગુરૂનો સમાગમ ઘણો જ દુર્લભ છે આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ તેમનાથી જ થાય છે ગુરૂ વિના તો કાલત્રયમા પણ સમ્યગ્જ્ઞાનનો લાભ થઇ શકતો નથી એઓ તો સિદ્ધ-અજન સમાન છે જે પ્રકારે સિદ્ધ-અજન આખોમા આજ વાના પ્રભાવથી જીવોની ભૂમિગત નિધાનને લક્ષિત કરવાવાળી દૃષ્ટિ ખુલી જાય છે એવી રીતે ગુરૂની કૃપાથી આત્મજ્ઞાનનો અનુભવ જીવને થવા લાગે છે દુધને વલોવ્યા શીવાય જેમ માખણનુ મળવુ અસભવ છે તેમ

निधिर्गुरुस्तुतिं करोति–हे गुरो ! भवान् वारिद इव करुणारसदृष्ट्यामामकीनं चित्त-चातकं प्रमोदयति, शमदमादिगुणोद्यानं हरितीकरोति। हे करुणासागर ! भव-त्करुणा विना सम्यक्त्वप्राप्तिर्न भवति, सम्यक्त्वं विना तत्त्वातत्त्वविवेकरूपाऽमृत-भावना न जायते, अमृतभावना विना विशुद्धध्यानं न भवति। विशुद्धध्यानं विना क्षपकश्रेणिर्न प्रादुर्भवति। क्षपकश्रेणिं विना शुक्लध्यानस्य द्वितीयपादः प्राप्तो न भवति। शुक्लध्यानस्य द्वितीयपादं विना केवलज्ञानं न सम्भवति। केवलज्ञान–

मिलना असम्भव है उसी प्रकार गुरु की सेवा किये विना भी रत्नत्रयकी प्राप्ति होना महा दुर्लभ है, धन्य है, गुरुमहाराज!। गुणनिधि ने इस प्रकार मन मे विचार कर गुरु महाराज की स्तुति की, जो इस प्रकार है—हेगुरुमहाराज ! आप मेघ की तरह मेरे चित्तरूपी चातक को करुणारस के वर्षण से प्रमुदित करनेवाले है। शम दम आदि गुणस्वरूप उद्यान को हरा भरा बनाने वाले है। हे करुणासागर ! जबतक आपकी करुणा-रसार्द्र दृष्टि जीवो पर नही पडती, तबतक उन्हे सम्यक्त्व का लाभ नही होता है। सम्यक्त्व प्राप्त किये विना जीव कभी भी तत्त्वातत्त्वविवेकरूप अमृत से भरी हुई भावना को अपने मे नही भर सकता। अमृतभा-वना भरे विना विशुद्ध ध्यान कभी भी नही जग सकता। विशुद्ध ध्यान की जागृति विना जीव को क्षपकश्रेणिकी प्राप्ति नहीं हो सकती, क्षपकश्रेणि की प्राप्ति हुए विना शुक्लध्यान का द्वितीयपाद (दूसरा

ગુરુની સેવા કર્યા સિવાય રત્નત્રયની પ્રાપ્તિ થવી મહાદુર્લભ છે ધન્ય છે ગુરુ મહારાજ! ગુણનિધિએ આ પ્રકારનો મનમા વિચાર કરી ગુરુમહારાજની સ્તુતિ કરી, જે આ પ્રકારની છે—હે ગુરુમહારાજ આપ મેઘની માફક મારા ચિત્તરૂપી ચાતકને કરુણારસના વર્ષણથી પ્રમુદિત કરવાવાળા છો શમ દમ આદિ ગુણસ્વરૂપ ઉદ્યાનને ફાલતો ફૂલતો બનાવવાવાળા છો, હે કરુણાસાગર! જ્યા સુધી આપની કરુણા રસાર્દ્ર (દયાથી ભીની) દૃષ્ટિ જીવો પર નથી પડતી ત્યા સુધી તેને સમ્યક્ત્વનો લાભ થતો નથી સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કર્યા વગર જીવ ક્યારેય પણ તત્ત્વાતત્ત્વવિવેકરૂપ અમૃતથી ભરેલી ભાવનાને પોતાનામા ભરી શકતો નથી અમૃત ભાવના ભર્યા વગર વિશુદ્ધ ધ્યાન કદી પણ જાગ્રત થતુ નથી વિશુદ્ધધ્યાનની જાગ્રતિ વિના જીવને ક્ષપકશ્રેણીની પ્રાપ્તિ થતી નથી ક્ષપકશ્રેણીની પ્રાપ્તિ થયા વિના શુક્લધ્યાનનો બીજો પાયો પ્રાપ્ત થતો

प्राप्तिं विना शैलेश्यवस्था न जायते। तां विना सकलकर्मक्षयो न भवति। सकलकर्मक्षयं विना मुक्तिर्न संभवति। मुक्तिप्राप्तिं विनाऽयमात्माऽमरपदं न लभते। अमरपदप्राप्तिं विनाऽऽत्मनः सिद्धावस्था न जायते, अतो भवानेव सकलकल्याणकारणमिति प्रतिक्षणं भवच्चरणसमाराधनमेव मम संयमाराधनम्। एवं गुरुमाराधयन् गुणनिधिः संयमयात्रां निर्वहन् स्वात्मकल्याणमचिरेण साधितवान्। एवमन्येनापि शिष्येण विनयपरेण भवितव्यम् ॥ २ ॥

अविनीतत्ववर्जनेन विनीतो भवतीत्यतो विनीतविपरीतमविनीत-स्वरूपमाह—

पाया) प्राप्त नहीं हो सकता। शुक्लध्यान के दूसरे पाये की प्राप्ति विना केवलज्ञान की प्राप्ति नहीं हो सकती। केवलज्ञान की प्राप्ति विना शैलेशी अवस्था प्राप्त नहीं हो सकती है। शैलेशी अवस्था की प्राप्ति विना सकल कर्मोंका क्षय नहीं हो सकता है और सकल कर्मोंके क्षय विना मुक्ति की प्राप्ति नहीं हो सकती, और मुक्तिकी प्राप्ति विना अमरपद नहीं मिल सकता। अमर पद पाये विना आत्मा सिद्धावस्थासम्पन्न नहीं बन सकता। इस लिये हे नाथ! आप ही सकल कल्याण के कारण हैं, अतः प्रतिक्षण आपके चरणोंका आराधन ही मेरा संयमाराधन है। इस प्रकार अपने गुरुकी आराधना करते हुए गुणनिधि ने तप संयम की आराधना की, और थोडे ही काल मे आत्मकल्याण किया। इसी तरह अन्य शिष्यों को भी अपने गुरुके प्रति विनयशील रहना चाहिये ॥ २॥

નથી શુક્લધ્યાનના બીજા પાયાની પ્રાપ્તિ વિના કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થતી નથી કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ વિના શૈલેશી અવસ્થા પ્રાપ્ત થતી નથી શૈલેશી અવસ્થાની પ્રાપ્તિ વિના સકલ કર્મોનો ક્ષય થતો નથી અને સકલ કર્મોના ક્ષય વિના મુક્તિની પ્રાપ્તિ થતી નથી અને મુક્તિની પ્રાપ્તિ વિના અમરપદ મળી શકતુ નથી અમરપદ મેળવ્યા વગર આત્મા સિદ્ધઅવસ્થાસંપન્ન બની શકતો નથી માટે હે નાથ! આપજ સકલ કલ્યાણના કારણ છો એટલે પ્રતિક્ષણ આપના ચરણોનુ આરાધન જ મારૂ સંયમ આરાધન છે આ પ્રકારથી પોતાના ગુરૂની આરાધના કરતા કરતા ગુણનિધિએ તપ સંયમની આરાધના કરી અને થોડાજ કાળમા આત્મકલ્યાણ કર્યું આવી રીતે અન્ય શિષ્યોએ પણ પોતાના ગુરૂ પ્રત્યે વિનયશીલ રહેવુ જોઇએ ॥૨॥

आणाऽणिद्देसकरे, गुरूणमणुववायकारए।
पडिणीए असंबुद्धे, अविणीए-त्ति वुच्चइ ॥ ३ ॥

छाया—

आज्ञाऽनिर्देशकरो गुरूणामनुपपातकारकः।
प्रत्यनीकोऽसंबुद्धः अविनीत इत्युच्यते ॥ ३ ॥

टीका—

'आणाऽणिद्देसकरे' इत्यादि। आज्ञाऽनिर्देशकरः=आज्ञाया गुरुवचनस्यानिर्देशकरः-अनादरकारकः, तथा गुरूणाम्=आचार्यादीनाम्, अनुपपातकारकः= समीपानवस्थायी, गुरूणां संनिधौ तिष्ठामि चेद् गुरवो मां स्वकार्यार्थमाज्ञापयिष्यन्तीति विज्ञाय दूरे तिष्ठतीत्यर्थः। तथा-प्रत्यनीकः=प्रतिकूलः, गुरुदोषान्वेषणपर इत्यर्थः। तथा-असम्बुद्धः जीवाजीवादितत्त्वानभिज्ञः, एवंभूतो यः शिष्यः स खल्वविनीत इत्युच्यते।

शिष्य में विनीतता, अविनीतता के परित्याग से ही आती है इसलिये विनीत से विपरीत अविनीत का स्वरूप सूत्रकार कहते हैं—'आणाऽणिद्देसकरे०' इत्यादि।

अन्वयार्थ-(गुरूण आणाऽणिद्देसकरे-गुरूणां आज्ञाऽनिर्देशकरः) गुरु की आज्ञा का अनादर करने वाला, (अणुववायकारए) उनके समीप नहीं बैठने वाला (पडिणीए) उनसे सदा प्रतिकूल वर्ताव करनेवाला (असंबुद्धे) जीव एवं अजीव आदि के स्वरूप को नहीं जाननेवाला ऐसा शिष्य (अविणीए वुच्चइ-अविनीतः-उच्यते) अविनीत कहा जाता है।

भावार्थ—इस गाथा द्वारा सूत्रकार ने विनीत से विपरीत अविनीत का स्वरूप प्रदर्शित किया है। यद्यपि यह बात अर्थापत्ति से स्वयं सिद्ध

શિષ્યમાં વિનીતતા અવિનીતતાના પરિત્યાગથી જ આવે છે આ માટે વિનીતથી વિપરીત અવિનીતનું સ્વરૂપ સૂત્રકાર કહે છે—'आणाऽणिद्देसकरे' ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—(गुरूण आणाऽणिद्देसकरे गुरूणा आज्ञाऽनिर्देशकर) ગુરુની આજ્ઞાનો અનાદર કરવાવાળા (अणुववायकारए) એમની સામે ન બેસવાવાળા (पडिणीए) એમનાથી સદા પ્રતિકૂળ વર્તાવ કરવાવાળા (असंबुद्धे) જીવ અને અજીવ આદિના સ્વરૂપને નહીં જાણવાવાળા એવા શિષ્ય (अविणीए-वुच्चइ-अविनीत उच्यते) અવિનીત કહેવાય છે

ભાવાર્થ—આ ગાથાદ્વારા સૂત્રકારે વિનીતથી વિપરીત અવિનીતનું સ્વરૂપ પ્રદર્શિત કરેલ છે જોકે આ વાત અર્થાપત્તિથી સ્વયંસિદ્ધ થઈ જતી હતી

प्राप्तिं विना शैलेश्यवस्था न जायते । ता विना सकलकर्मक्षयो न भवति । सकलकर्मक्षयं विना मुक्तिर्न संभवति । मुक्तिप्राप्तिं विनाऽयमात्माऽमरपदं न लभते । अमरपदप्राप्तिं विनाऽऽत्मनः सिद्धावस्था न जायते, अतो भवानेव सकलकल्याणकारणमिति प्रतिक्षणं भवच्चरणसमाराधनमेव मम संयमाराधनम् । एवं गुरुमाराधयन् गुणनिधिः संयमयात्रां निर्वहन् स्वात्मकल्याणमचिरेण साधितवान् । एवमन्येनापि शिष्येण विनयपरेण भवितव्यम् ॥ २ ॥

अविनीतत्ववर्जनेन विनीतो भवतीत्यतो विनीतविपरीतमविनीतस्वरूपमाह—

पाया) प्राप्त नहीं हो सकता। शुक्लध्यान के दूसरे पाये की प्राप्ति विना केवलज्ञान की प्राप्ति नहीं हो सकती। केवलज्ञान की प्राप्ति विना शैलेशी अवस्था प्राप्त नहीं हो सकती है। शैलेशी अवस्था की प्राप्ति विना सकल कर्मोंका क्षय नहीं हो सकता है और सकल कर्मोंके क्षय विना मुक्ति की प्राप्ति नहीं हो सकती, और मुक्तिकी प्राप्ति विना अमरपद नहीं मिल सकता। अमर पद पाये विना आत्मा सिद्धावस्थासम्पन्न नहीं बन सकता। इस लिये हे नाथ! आप ही सकल कल्याण के कारण हैं, अत. प्रतिक्षण आपके चरणोका आराधन ही मेरा संयमाराधन है। इस प्रकार अपने गुरुकी आराधना करते हुए गुणनिधि ने तप संयम की आराधना की, और थोडे ही काल मे आत्मकल्याण किया। इसी तरह अन्य शिष्यों को भी अपने गुरुके प्रति विनयशील रहना चाहिये॥ २॥

નથી શુકલધ્યાનના બીજા પાયાની પ્રાપ્તિ વિના કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થતી નથી કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ વિના શૈલેશી અવસ્થા પ્રાપ્ત થતી નથી શૈલેશી અવસ્થાની પ્રાપ્તિ વિના સકલ કર્મોનો ક્ષય થતો નથી અને સકલ કર્મોના ક્ષય વિના મુક્તિની પ્રાપ્તિ થતી નથી અને મુક્તિની પ્રાપ્તિ વિના અમરપદ મળી શકતુ નથી અમરપદ મેળવ્યા વગર આત્મા સિદ્ધઅવસ્થાસંપન્ન બની શકતો નથી માટે હે નાથ! આપજ સકલ કલ્યાણના કારણ છો એટલે પ્રતિક્ષણ આપના ચરણોનુ આરાધન જ મારૂ સયમ આરાધન છે આ પ્રકારથી પોતાના ગુરૂની આરાધના કરતા કરતા ગુણનિધિએ તપ સયમની આરાધના કરી અને થોડાજ કાળમા આત્મકલ્યાણ કર્યું આવી રીતે અન્ય શિષ્યોએ પણ પોતાના ગુરૂ પ્રત્યે વિનયશીલ રહેવુ જોઇએ ॥૨॥

आणाऽणिद्देसकरे, गुरूणमणुववायकारए ।
पडिणीए असवुंद्धे, अविणीए–त्ति वुच्चइ ॥ ३ ॥

छाया—

आज्ञाऽनिर्देशकरो गुरूणामनुपपातकारकः ।
प्रत्यनीकोऽसंबुद्धः अविनीत इत्युच्यते ॥ ३ ॥

टीका—

'आणाऽणिद्देसकरे' इत्यादि । आज्ञाऽनिर्देशकरः=आज्ञाया गुरुवचनस्यानिर्देशकरः–अनादरकारकः, तथा गुरूणाम्=आचार्यादीनाम्, अनुपपातकारकः=समीपानवस्थायी, गुरूणां संनिधौ तिष्ठामि चेद् गुरवो मां स्वकार्यार्थमाज्ञापयिष्यन्तीति विज्ञाय दूरे तिष्ठतीत्यर्थः । तथा–प्रत्यनीकः=प्रतिकूलः, गुरुदोषान्वेषणपर इत्यर्थः । तथा–असम्बुद्धः जीवाजीवादितत्त्वानभिज्ञः, एवंभूतो यः शिष्यः स खल्वविनीत इत्युच्यते ।

शिष्य मे विनीतता, अविनीतता के परित्याग से ही आती है इसलिये विनीत से विपरीत अविनीत का स्वरूप सूत्रकार कहते हैं— 'आणाऽणिद्देसकरे०' इत्यादि ।

अन्वयार्थ–(गुरूण आणाऽणिद्देसकरे–गुरूणां आज्ञाऽनिर्देशकरः) गुरु की आज्ञा का अनादर करने वाला, (अणुववायकारए) उनके समीप नही बैठने वाला (पडिणीए) उनसे सदा प्रतिकूल वर्ताव करनेवाला (असबुद्धे) जीव एव अजीव आदि के स्वरूप को नही जाननेवाला ऐसा शिष्य (अविणीए वुच्चइ–अविनीत –उच्यते) अविनीत कहा जाता है।

भावार्थ—इस गाथा द्वारा सूत्रकार ने विनीत से विपरीत अविनीत का स्वरूप प्रदर्शित किया है । यद्यपि यह बात अर्थापत्ति से स्वय सिद्ध

શિષ્યમા વિનીતતા અવિનીતતાના પરિત્યાગથી જ આવે છે આ માટે વિનીતથી વિપરીત અવિનીતનુ સ્વરૂપ સૂત્રકાર કહે છે—'आणाऽणिद्देसकरे' ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—(गुरूण आणाऽणिद्देसकरे गुरूणा आज्ञाऽनिर्देशकर) ગુરુની આજ્ઞાનો અનાદર કરવાવાળા (अणुववायकारए) એમની સામે ન બેસવાવાળા (पडिणीए) એમનાથી સદા પ્રતિકૂળ વર્તાવ કરવાવાળા (असबुद्धे) જીવ અને અજીવ આદિના સ્વરૂપને નહી જાણવાવાળા એવા શિષ્ય (अविणीए–वुच्चइ–अविनीत उच्यते) અવિનીત કહેવાય છે

ભાવાર્થ—આ ગાથાદ્વારા સૂત્રકારે વિનીતથી વિપરીત અવિનીતનુ સ્વરૂપ પ્રદર્શિત કરેલ છે જોકે આ વાત અર્થાપત્તિથી સ્વયસિદ્ધ થઇ જતી હતી

प्राप्तिं विना शैलेश्यवस्था न जायते। ता विना सकलकर्मक्षयो न भवति। सकलकर्मक्षयं विना मुक्तिर्न संभवति। मुक्तिप्राप्तिं विनाऽयमात्माऽमरपदं न लभते। अमरपदप्राप्तिं विनाऽऽत्मनः सिद्धावस्था न जायते, अतो भवानेव सकलकल्याणकारणमिति प्रतिक्षणं भवच्चरणसमाराधनमेव मम संयमाराधनम्। एवं गुरुमाराधयन् गुणनिधिः संयमयात्रां निर्वहन् स्वात्मकल्याणमचिरेण साधितवान्। एवमन्येनापि शिष्येण विनयपरेण भवितव्यम् ॥ २ ॥

अविनीतत्ववर्जनेन विनीतो भवतीत्यतो विनीतविपरीतमविनीतस्वरूपमाह—

पाया) प्राप्त नही हो सकता। शुक्लध्यान के दूसरे पाये की प्राप्ति विना केवलज्ञान की प्राप्ति नही हो सकती। केवलज्ञान की प्राप्ति विना शैलेशी अवस्था प्राप्त नही हो सकती है। शैलेशी अवस्था की प्राप्ति विना सकल कर्मोंका क्षय नही हो सकता है और सकल कर्मोंके क्षय विना मुक्ति की प्राप्ति नही हो सकती, और मुक्तिकी प्राप्ति विना अमरपद नही मिल सकता। अमर पद पाये विना आत्मा सिद्धावस्थासम्पन्न नही बन सकता। इस लिये हे नाथ! आप ही सकल कल्याण के कारण है, अत प्रतिक्षण आपके चरणोका आराधन ही मेरा सयमाराधन है। इस प्रकार अपने गुरुकी आराधना करते हुए गुणनिधि ने तप सयम की आराधना की, और थोडे ही काल मे आत्मकल्याण किया। इसी तरह अन्य शिष्यो को भी अपने गुरुके प्रति विनयशील रहना चाहिये॥ २॥

નથી શુકલધ્યાનના બીજા પાયાની પ્રાપ્તિ વિના કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થતી નથી કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ વિના શૈલેશી અવસ્થા પ્રાપ્ત થતી નથી શૈલેશી અવસ્થાની પ્રાપ્તિ વિના સકલ કર્મોનો ક્ષય થતો નથી અને સકલ કર્મોના ક્ષય વિના મુક્તિની પ્રાપ્તિ થતી નથી અને મુક્તિની પ્રાપ્તિ વિના અમરપદ મળી શકતુ નથી અમરપદ મેળવ્યા વગર આત્મા સિદ્ધઅવસ્થાસ પન્ન બની શકતો નથી માટે હે નાથ! આપજ સકલ કલ્યાણના કારણ છો એટલે પ્રતિક્ષણ આપના ચરણોનુ આરાધનજ મારૂ સયમ આરાધન છે આ પ્રકારથી પોતાના ગુરૂની આરાધના કરતા કરતા ગુણનિધિએ તપ સયમની આરાધના કરી અને થોડાજ કાળમા આત્મકલ્યાણ કર્યું આવી રીતે અન્ય શિષ્યોએ પણ પોતાના ગુરૂ પ્રત્યે વિનયશીલ રહેવુ જોઈએ ॥૨॥

अत्र क्षुद्रबुद्धिशिष्यस्य दृष्टान्तः—

यथा एकस्य भद्रबुद्धिनामकाचार्यस्याऽविनीतः क्षुद्रबुद्धिनामकः शिष्य आसीत्। यदा गुरुः शिक्षार्थं प्रेरयति, तदा शिक्षा वह्निज्वालेव तस्य प्रतिभाति, व्रत विषवत्, तपस्या खड्गधारेव, स्वाध्यायः कर्णसूचीव, संयमो यम इव। अयमाहारे विहारे व्यवहारे च सर्वदाऽऽचार्यं पीडयति। सरस भद्रक सुस्वादमाहार स्वयमश्नाति विवर्ण विरसमभद्रक रूक्षमाचार्याय प्रयच्छति। अथ कदाचिदसौ श्रावकश्राविकाणा पुरतो ब्रूते—अद्य मम गुरोरुपवासः,

पास वह इसलिये नही रहना चाहता है कि वह प्रत्यनीक—अर्थात्—गुरुद्वेषी—गुरु के छिद्रान्वेषण मे तत्पर है, गुरुद्वेषी वह इसलिये है कि वह असम्बुद्ध अर्थात् हिताहित के विचारो से रहित है।

अविनीत शिष्य कैसा होता है इस बात को क्षुद्रबुद्धि शिष्य के दृष्टान्त से स्पष्ट किया जाता है—

भद्रबुद्धि नामके एक आचार्य थे। उनका क्षुद्रबुद्धि नामक शिष्य था जो बडा अविनीत था। यह यथानाम तथागुण था। गुरु महाराज जब इसे शिक्षा देने बैठते तब उसका मन उदास हो जाता था। शिक्षा उसे ऐसी मालूम होती थी कि जैसे अग्नि की ज्वाला है। विषतुल्य इसे व्रत ज्ञात होने लगते। तलवार की धार के समान यह तपस्या को मानता, कर्ण को भेदनेवाली शलाई के तुल्य यह स्वाध्याय को समझता। अधिक क्या कहा जाय—सयम को तो यह यमके समान निहारता। आहार मे विहार मे एव व्यवहार मे यह सदा गुरु—महाराजको दुःखित ही किया

નથી, તેમની પાસે રહેતો નથી, પાસે રહેવાનુ તે એટલા માટે નથી ચાહતો કે તે પ્રત્યનીક—અર્થાત્ ગુરુદ્વેષી—ગુરુના છીદ્રા જોવામા તત્પર છે ગુરુદ્વેષી તે એ માટે છે કે તે હિતાહિતના વિચારોથી રહિત છે

અવિનીત શિષ્ય કેવો હોય છે આ વાતને ક્ષુદ્રબુદ્ધિ શિષ્યના દૃષ્ટાતથી સ્પષ્ટ કરવામા આવે છે—

ભદ્રબુદ્ધિ નામના એક આચાર્ય હતા તેમને ક્ષુદ્રબુદ્ધિ નામનો એક શિષ્ય હતો જે અવિનીત હતો, તેનામા નામ પ્રમાણે ગુણ હતા ગુરૂ મહારાજ જ્યારે તેને શિક્ષા આપવા બેસતા ત્યારે તેનુ મન ઉદાસ થઈ જતુ શિક્ષા જેને અગ્નિની જ્વાળા જેવી લાગતી હતી વ્રત તેને ઝેર જેવા કડવા લાગતા, તપસ્યાને તે તરવારની ધાર સમાન ગણતો, સ્વાધ્યાયને તે કાનને વિંધનારા સોયા માફક જાણતો હતો વધુ શુ કહેવામા આવે સયમને તો તે યમની માફક જ જોતો, આહારમા, વિહારમા તે વર્તેવારમા એ ગુરુમહારાજને

हो जाती थी कि जो विनीत के कथित स्वरूपसे रहित है वह अविनीत है फिर भी जो यहा सूत्रकार ने उसे स्पष्ट शब्दो द्वारा अलग उल्लेख किया है उसका कारण विशेपरीति से विवेचन करना है, ताकि मद-बुद्धि जन भी इस बात को अच्छी तरह समझ सके। गुरु के समीप वह अविनीत शिष्य इसलिये नही रहना चाहता है कि वह विचारता है कि यदि गुरु के पास बैठूगा तो उनका प्रत्येक कार्य मुझे करना पडेगा इसलिये अच्छा है कि मै उनसे दूर ही बैठू। ऐसा करने वाला शिष्य स्वेच्छाचारी हो जाता है। गुरु के पास बैठने का मुख्य यही उद्देश्य होता है कि शिष्यजन विनय आदि गुणो को प्राप्त करते हुए तप सयम की आराधना सुख से कर सके। मुझ से गुरु कुछ भी कह न सके, गुरु पर भी मेरा रौब रहे, इस ख्याल से वह अपने पूज्य गुरुजनो मे भी दोषो को ढूढने मे लगा रहता है। यह काम उसी शिष्य से हो सकता है जो असबुद्ध-अर्थात् हिताहित के विचारो से रहित है। अभिज्ञ शिष्य ऐसा नही होता। गाथा मे ये सब विशेपण हेतुहेतुमद्भाव वाले है, जिनका अभिप्राय इस प्रकार है-वह गुरु की आज्ञा का पालक इसलिये नही है कि वह उनके पास नही बैठता है-उनके पास नही रहता है,

---

કે જે વિનીતના કથિત સ્વરૂપથી રહિત છે, તે અવિનીત છે, તો પણ અહિં સૂત્રકારે એનો સ્પષ્ટ શબ્દો દ્વારા અલગ ઉલ્લેખ કરેલ છે, તેનુ કારણ વિશેષ રીતિથી વિવેચન કરવુ એજ છે, કારણ કે મદબુદ્ધિવાળો માણસ પણ આ વાતને સારી રીતે સમજી શકે ગુરુની સમીપ તે અવિનીત શિષ્ય એટલા માટે રહેવા નથી ચાહતો કે તે વિચારે છે કે કદાચ ગુરૂની પાસે બેસુ તો તેનુ પ્રત્યેક કાર્ય મારે કરવુ પડશે આ માટે સારૂ એ છે કે હુ તેમનાથી દૂર બેસુ આવુ કરનાર શિષ્ય સ્વેચ્છાચારી બને છે ગુરૂની પાસે બેસવાનો ખાસ ઉદ્દેશ તો એ છે કે શિષ્યજન વિનય આદિ ગુણોને પ્રાપ્ત કરતા કરતા તપ સયમની આરાધના સુખથી કરી શકે ગુરૂ મને કાંઈ પણ કહી ન શકે, ગુરૂ ઉપર મારો દાબ રહે, આ ખ્યાલથી તે પોતાના પૂજ્ય ગુરૂજનોમા પણ દોષોને શોધવા લાગી રહે છે આ કામ તેવા શિષ્ય કરે છે કે જે અસબુદ્ધ અર્થાત્ હિતાહિતના વિચારથી રહિત છે, અભિજ્ઞ શિષ્ય આવા નથી હોતા ગાથામા આ બધા વિશેષણ હેતુહેતુમદ્ભાવવાળા છે, જેનો અભિપ્રાય આ પ્રકારે છે તે ગુરૂની આજ્ઞાનો પાલક એ ખાતર નથી કે તે ગુરૂની પાસે બેસતો

करोति, यदि कमपि दानादिक विषयमवलम्ब्य गुरुर्भव्यानुपदिशति, तदा तत्स-भायामेव गुरोरनभिज्ञता वदन् त विषय स्वयमुपदिशन् गुरुमपमानयति । कदाचिद् वदति-'अद्य मम गुरुर्मौनव्रतमनुतिष्ठन्नास्ते' इत्युक्त्वा स्वयमेव व्याख्यान करोति। एव क्षुद्रबुद्धिचरित विलोक्य वृद्धाचार्यः स्वचेतसि चिन्तयति-अयमभीक्ष्ण 'सनिमित्त-मनिमित्तवा क्रोधकारकः, कलहप्रियः, अभिमानी, अज्ञानी, मर्ममृषावादी च, तदिद ममैव कर्मणः फलमिति मन्वानो वृद्धाचार्यः सर्वं सहमान आसीत् । कदा-

से विहीन हो गया । गुरुजी वृद्ध थे, इस लिये विहारकाल मे चलते समय उन्हे बडा कष्ट होने लगा, परन्तु क्या किया जाय फिर भी शिष्य की प्रेरणा से उन्हे अनिच्छा होने पर भी विहार करना ही पडता था । शिष्य का यह हाल था कि वह साधुसामाचारी को भी विपरीत करते हुए नही लजाता था । गुरु-महाराज जब कभी किसी दानादिक विषय को लेकर प्रवचन परिषद् के भीतर बैठकर करते तब यह उनके प्रवचन को अन्यथारूप मे जाहिर करने के लिये, अथवा उस विषय मे उनकी अनभिज्ञता प्रकट करने के लिये बीच ही मे बोल उठता और कहता कि यह ऐसे नही ऐसे है, गुरुजी वृद्ध होने के कारण भूल गये हैं । जब कभी इसे बोलना होता तो लोगोसे कहने लगता कि आज गुरुजी को मौनव्रत है, वे व्याख्यान नही देंगे, मैं ही व्याख्यान दूँगा, इस प्रकार कह कर व्याख्यान देने लग जाता । क्षुद्रबुद्धि का इस प्रकार स्वच्छदाचरण देख कर गुरु-महाराज स्वय इसमे अपने कर्मोका फल

બની ગયુ ગુરૂ વૃદ્ધ હતા એથી વિહારમા ચાલતી વખતે તેમને ઘણુ કષ્ટ થવા લાગ્યુ પરતુ શુ થઈ શકે ? શિષ્યની પ્રેરણાથી તેમણે ઇચ્છા ન હોવા છતા પણ વિહાર કરવો પડતો શિષ્ય સાધુસામાચારીથી વિપરીત ચાલવામા પણ લજાતો નહતો ગુરૂ મહારાજ જ્યારે કોઈ દાનાદિક વિષયને લઈને તેના ઉપર પ્રવચન પરિષદમા કરતા ત્યારે તે શિષ્ય તેમના પ્રવચનને અન્યથારૂપમા જાહેર કરવા માટે અથવા એ વિષયમા તેમની અનભિજ્ઞતા બતાવવા માટે વચમા જ બોલી ઉઠતો અને કહેતો કે આ આમ નથી પણ આમ છે, ગુરૂજી વૃદ્ધ હોવાથી ભૂલી ગયા છે જ્યારે તેને બોલવાનુ મન થતુ ત્યારે તે લોકોને કહેતો કે આજે ગુરૂજીને મૌનવ્રત છે તે વ્યાખ્યાન આપશે નહીં, હુ જ ભાષણ કરીશ આ રીતે કહીને ભાષણ કરવા લાગતો ક્ષુદ્રબુદ્ધિનુ આવુ સ્વચ્છદ આચરણ જોઈને ગુરૂ મહારાજ પોતાના કર્મોનુ ફળ

इति, ततोऽसौ स्वयमश्नाति, गुरुश्च क्षुधार्तः सन् दिवस यापयति। कदाचिद् वदति-अद्य मम गुरुणा षष्ठभक्त कृतम्, कदाचिच्च वदति-अद्य मम गुरुणाऽष्टभक्तमनुष्ठितमिति, एव क्रमेण गुरुः क्षुधया विवर्णः कृशः शक्तिरहितः सजातः। विहार-काले वृद्धत्वेन शीघ्रगमनसामर्थ्यवर्जितोऽपि गुरुः शिष्यप्रेरणया सक्लेश विहरति। साधुसामाचार्यां क्षुद्रबुद्धिर्विपरीतमाचरति, प्रतिलेखनादिक सम्यग् न

करता था। आहार के समय सरस सुस्वादु एव रुचिकारक आहार यह स्वय पहिले खाता और जो रूक्ष विरस एव अत प्रान्त आहार होता वह गुरु-महाराज को देता। जब इसे गुरु-महाराज को आहार देनेकी इच्छा नहीं होती तो श्रावक और श्राविकाओं के समक्ष कहने लगता कि आज तो मेरे गुरु-महाराज ने उपवास किया है, इस प्रकार यह गुरु महाराज को भूखा रखकर स्वय खूब खाने पीनेकी मजामौज उडाता रहता। विचारे गुरुजी क्षुधा को शातिभाव से सहन करते हुए शमभाव मे समय को व्यतीत करते। कभी २ कहता है कि आज हमारे गुरु महाराज ने षष्ठभक्त किया है, आज अष्ट-भक्त किया है। इस प्रकार गुरु को अत्यन्त कष्ट पहुचाता। गुरु जी भी समताभाव से क्षुधा की वेदना इसे अविनीत समझ कर सहन करने लगे, परन्तु आखिर औदारिक शरीर ही तो ठहरा वह विना आहार के कहा तक टिके। अन्त मे वह शरीर विवर्ण-म्लान, कृश-कमजोर, और शक्ति

સદા દુ ખીત જ કર્યા કરતો, આહારના સમયે સરસ સ્વાદવાળા એટલે રૂચીકારક આહાર તે પોતે પહેલા ખાઈ લેતો અને જે રૂક્ષ, વિરસ એવો અન્ત પ્રાન્ત આહાર હોય તે ગુરૂ મહારાજને આપતો જ્યારે તેની ગુરૂમહારાજને આહાર દેવાની ઈચ્છા ન થતી ત્યારે શ્રાવક અને શ્રાવિકાઓની સમક્ષ કહેવા લાગતો કે આજ તો મારા ગુરૂમહારાજે ઉપવાસ કરેલ છે આ પ્રકારે તે ગુરૂ મહારાજને ભૂખ્યા રાખીને પોતે ખૂબ ખાવાપીવાની મોજમજાહ ઉડાવતો રહેતો, બીચારા ગુરૂજી ક્ષુધાને શાન્ત ભાવથી સહન કરીને સમભાવમા સમયને વ્યતીત કરતા કોઈ કોઈ વખત કહેતો કે આજે અમારા ગુરૂ મહારાજે છઠ્ઠ કરેલ છે આજે અઠ્ઠમ કરેલી છે આની રીતે ગુરૂને અત્યત કષ્ટ પહોચાડતો ગુરૂ પણ સમતાભાવથી ક્ષુધાની વેદના તેને અવિનીત સમજી સહન કરવા લાગ્યા પરતુ આખરે ઔદારિક શરીર તો છે જ તે આહાર વિના ક્યા સુધી ટકી શકે? અતમા તો શરીર વિવર્ણ મ્લાન, કૃશ-કમજોર, અને શક્તિ વગરનુ

जराजर्जरिते कृशे निःसत्त्वे सत्यपि शरीरे कातरजनदुष्कर कठिनतर तीव्र मनशन स्वीकृतम्। एव चतुर्विधसङ्घवचन श्रुत्वा गुरुणा चिन्तितम्–यदि स्वगता बुभुक्षा प्रकाशयामि शिष्यप्रपञ्च चावेदयामि, तर्हि जिनशासनस्य हीलना निन्दना लघुता भवतीति। तदन्तर वृद्धाचार्येण चिन्तितम्–मम साहजिकः सकल-कर्मक्षयसमयः समायात इति। एवमसौ मनसि धारयन समाधिभावमुपगत्य प्रवृद्ध-परिणामेन क्षपकश्रेणिं प्राप्य सकलकर्म क्षपयित्वा केवली भूत्वा सिद्धिगतिं प्राप्तवान्।

को सुनकर समस्त चतुर्विध सघ उसी समय आचार्य के समीप आया और कहने लगा हे महात्मा! आपको अनेकश• धन्यवाद हैं, आप वास्तव मे बडे भाग्यशाली हैं, आप जैसे जिनशासन को प्रकाशित करनेवाले सूर्य से धर्मकी प्रभावना होती है। करुणासागर! हम आपका गुणगान कहा तक गावे, हम सबको तो यह सुनकर अपार हर्ष हो रहा है कि आपने जरा से जर्जरित, कृश एव नि.सत्त्व शरीर के होने पर भी कायर जनो द्वारा दुष्कर एव कठिनतर तीव्र अनशन को जो स्वीकृत किया है। इस प्रकार चतुर्विध सघ के वचन सुनकर गुरुमहाराज ने चित्त मे विचार किया कि यदि मै अपनी भूख प्रकट करता हू और 'यह सब कुछ शिष्यका प्रपच है' ऐसा जो कहता हू तो जिनशासन की अव-हेलना होती है, निन्दा होती है लघुता जाहिर होती है अत अब श्रेय इसी मे है कि अनशन व्रत अगीकार कर लू, यह सहज ही कर्मक्षय-का समय उपस्थित हुआ है, इसे छोडना बुद्धिमानी की बात नही

नोने सांभळी समस्त चतुर्विध संघ ते समये आचार्यनी पासे आवी अने विनती करी कहेवा लाग्या के हे महात्मा! आपने अनेकानेक धन्यवाद छे, आप वास्तवमां महान भाग्यशाळी छो आप जेवा जीनशासनने प्रकाशित करवावाळा सूर्यथी धर्मनी प्रभावना थाय छे करुणासागर अमे आपना गुणोने क्यां सुधी वर्णवी शकीये अमने बधाने तो ए जाणीने एवो हर्ष थयो छे के आपे वृद्धावस्थाथी जीर्ण कृश अने निसत्त्व शरीर होवा छतां पण कायरजनो द्वारा दुष्कर एवा आ कठिनतर तीव्र अनशननो अंगीकार करेल छे चतुर्विध संघना आ प्रकारना वचन सांभळीने गुरु महाराजे चित्तमां विचार कर्यो के जो हुं मारी भुख प्रगट करुं अने 'आ बधो शिष्यनो प्रपंच छे' एम जो कहुं तो जीनशासननी अवहेलना थाय छे, निन्दा थाय छे, लघुता जाहेर थाय छे, माटे हवे तो श्रेय एमां छे के अनशन व्रत अंगीकार करी लउं कर्मक्षयनो आ सहेजे समय प्राप्त थयो छे एने छोडवो ए बुद्धिवाळी वात नथी आ प्रकारे विचार करी गुरु महाराजे

चिदतिक्षुधया पीडितो गुरुश्चिन्तयति आहारानयनार्थं क्षुद्रबुद्धिं प्रेषयामीति, तावदसौ क्षुद्रबुद्धिः स्वगुरोः प्राणव्यपरोपणार्थे चतुर्विधसंघसमक्षमवादीत्-गुरुणा शरीरमतिकृशं शक्तिरहितं विलोक्य यावज्जीवमनशनं स्वीकृतम्, क्षुद्रबुद्धिवाक्यं श्रुत्वा चतुर्विधसंघस्तदैवाचार्यस्य समीपमागत्याब्रवीत्-धन्योऽसि कृतपुण्योऽसि महात्मन्! भवान् जिनशासनभास्करः करुणासागरः, यत् खलु भवता

विचारते थे और मनही मन कहते थे-देखो तो सही इसकी कितनी बडी भारी अज्ञानता है जो विना निमित्त के ही क्रोध किया करता है, चाहे जिससे झगडा करता है, समझाने पर भी नहीं मानता है, अभिमान का पुतला बना हुआ है, मर्मच्छेदी मृषावचन बोलने मे इसे संकोच तक नहीं होता, अब इसका इलाज क्या किया जावे, कुछ भी उपाय नहीं, अनुपायवस्तु में सहनशीलता धारण करना ही उचित है। इस प्रकार के विचार से गुरुमहाराज शान्त होकर उस के द्वारा प्रदत्त कष्टोंको सहते रहते। एक समय की बात है जब कि गुरु-महाराज क्षुधा से पीडित होकर आहार लाने के लिये क्षुद्रबुद्धिको भेजनेका विचार कर रहे थे कि इतने मे क्षुद्रबुद्धि ने गुरुमहाराज को मारने के अभिप्राय से चतुर्विध संघ के समक्ष ऐसा प्रकट कर दिया कि वृद्धावस्था के कारण गुरुमहाराजने शरीर की स्थिति कमजोर जानकर यावज्जीव अनशनव्रत-संथारा धारण कर लिया है। क्षुद्रबुद्धि के इस प्रकार वचनो

હોવાનુ પોતે વિચારતા અને મનમાજ કહેતા કે જુઓ તો ખરા આની કેટલી બધી અજ્ઞાનતા છે કે જે વિના નિમિત્ત ક્રોધ કર્યા કરે છે, ચાહે તેનાથી ઝગડે છે, સમજાવવા છતા પણ માનતો નથી, અભિમાનનુ પુતળુ બની ગયો છે મર્મવેધક મૃષા વચન બોલવામા તેને સકોચ થતો નથી, હવે એનો ઈલાજ શુ થઈ શકે, કોઈ ઉપાય નથી અનુપાય વસ્તુમા સહન શીલતા ધારણ કરવી તેજ ઉચિત છે એવા પ્રકારના વિચારથી ગુરૂમહારાજ શાન્ત બનીને તેનાથી અપાતા કષ્ટોને સહ્યા કરતા એક સમયની વાત છે જ્યારે ગુરૂ મહારાજ ભુખથી પીડિત બનીને આહાર લાવવાને ક્ષુદ્રબુદ્ધિને મોકલવાનો વિચાર કરતા હતા એટલામા ક્ષુદ્રબુદ્ધિએ ગુરૂમહારાજને મારવાના અભિપ્રાયથી ચતુર્વિધ સઘની સમક્ષ એવુ પ્રગટ કર્યું કે વૃદ્ધાવસ્થાને કારણે ગુરૂ મહારાજના શરીરની સ્થિતિ સારી રહેતી ન હોવાથી તેમણે જ્યા સુધી જીવે ત્યા સુધી અનશન વ્રત ધારણ કરેલ છે ક્ષુદ્રબુદ્ધિના આ પ્રકારના વચ

तरा दशविधक्षत्रवेदनामनुभूय स गर्भाद् गर्भं, जन्मतो जन्म, मरणाद् मरण, दुःखाद् दुःख, पुनः पुनश्चतुर्गतिदुःख माप्नुवन् दुर्लभबोधिता दीर्घसंसारिता च प्राप्तवान्॥३॥

अविनीतस्य सदृष्टान्तमवस्थामाह—

मूलम्—जहा सुणी पूइकण्णी, निक्कसिज्जइ सव्वसो।
एवं दुस्सील पडिणीए, मुहरी निक्कसिज्जइ ॥ ४ ॥

छाया—

यथा शुनी पूतिकर्णी निष्कास्यते सर्वत.।
एव दुःशील. प्रत्यनीकः मुखारिर्निष्कास्यते ॥ ४ ॥

'जहा०' इत्यादि–यथा–पूतिकर्णी=पूती=दुर्गन्तवन्तो कर्णा यस्या. सा तथोक्ता, कर्णगतानेकविषमव्रणपरिपाकजनितदुस्सहदुर्गन्धपूयविकृतरक्तस्रावस्थितकृमिमक्षिकानिकरदशनोद्भूततीव्रतरवेदनाव्याकुलतया प्रतिक्षणमितस्ततो भ्रमन्तीत्यर्थ., शुनी=कुक्कुरी, सर्वशः=सर्वप्रकारेण प्रतिस्थानात् निष्कास्यते=नि.सार्यते,

और घोर नरक मे जाकर नारकी की पर्याय से उत्पन्न हुआ। वहा उसने दश प्रकार की तीव्रतर क्षेत्रसंबंधी वेदना को पाया। वहा की स्थिति को समाप्त कर जब वह वहा से निकला तो भी इस के दु.खो का अन्त नही आया। एक गर्भ से दूसरे गर्भ मे पहुंचना और वहा के कष्टों को भोगना, फिर वहा से मर कर पुन. जन्म धारण करना और कष्टो को भोगना, इस प्रकार अनतससारी बने हुए इस क्षुद्रबुद्धि की आत्मा को बोधिका लाभ दुर्लभ हो गया ॥ ३ ॥

अविनीत की अवस्था को दृष्टान्त द्वारा सूत्रकार प्रदर्शित करते हैं— 'जहा सुणी०' इत्यादि।

દશ પ્રકારની તીવ્રતર ક્ષેત્ર સબધી વેદનાઓ સહેવી પડી એ સ્થિતિ ભોગવી એ જ્યારે ત્યાંથી નિકળ્યો છતા પણ તેના દુ ખોનો અત ન આવ્યો એક ગર્ભમાથી બીજા ગર્ભમા જવુ અને ત્યાના કષ્ટ ભોગવવા એક સ્થળેથી મરી બીજે સ્થળે ફરી જન્મ ધારણ કરવો અને કષ્ટો ભોગવવા આ પ્રકારે અનન્ત સસારી બનેલ તે ક્ષુદ્રબુદ્ધિના આત્માને બોધિનો લાભ દુર્લભ બની ગયો

અવિનીતની અવસ્થાને દૃષ્ટાત દ્વારા સૂત્રકાર પ્રદર્શિત કરે છે—'જહા સુણી' ઈત્યાદિ

तदा गगनमण्डले देवैर्दुन्दुभिं नादयद्भिर्जयजयध्वनिः कृतः। क्षुद्रबुद्धिकृत सर्वमत्याचार च ते देवा विदितवन्तः। ततस्ते तद्वृत्तमुद्घोषितवन्तः। तच्छ्रुत्वा चतुर्विधसघस्त सघान्निष्कासितवान्। तस्मिन्नेव समये आचार्याशातनाजनितपापेन क्षुद्रबुद्धेर्वपुषि षोडश रोगा समुत्पन्नाः। गच्छान्निष्कासितः, तीव्रवेदना सर्वजनतिरस्कार च प्राप्नुवन् स क्षुद्रबुद्धिर्मृतः। तदनन्तर स नरके निपतितः। तत्र तीव्र-

होगी। इस प्रकार विचार कर गुरु–महाराज ने समाधिभाव को धारण कर लिया, और परिणामो की अतिशय विशुद्धि एव वृद्धि से क्षपक श्रेणि पर आरूढ होकर घातिया कर्मों के नाश से केवली–अवस्था प्राप्त करली, पश्चात् अघातिया कर्मोंके नाश से सिद्धिगति के अधिपति बन गये। देवो ने भद्रबुद्धि आचार्य के केवलज्ञानप्राप्तिका उत्सव मनाया। आकाश मे जय२घोषपूर्वक दुदुभिया बजायी। उन देवो ने साथ २ यह भी जान लिया कि इन आचार्य के साथ इस क्षुद्रबुद्धि ने अच्छा व्यवहार नही किया, उन्हें इसने अधिक से अधिक दु.ख दिये और खूब मनमाना उनके साथ अविनीतता का व्यवहार किया है। देवताओ ने इस बात को सघ मे जाहिर की। सघ ने क्षुद्रबुद्धि को सघबाहर किया, क्षुद्रबुद्धि भी कुछ समय बाद गुरुद्वेषी होने के कारण अर्जित पापकर्म के उदय से बहुत दु खी हुआ, उसके शरीर मे १६ प्रकार के रोगो ने अपना प्रभाव जमाया। सघ से बहिष्कृत वह इस प्रकार तीव्र वेदना एव तिरस्कारजन्य दु.खो का अनुभव करता हुआ मर गया,

સમાધિભાવ ધારણ કર્યો અને પરિણામોની અતિશય વિશુદ્ધિ અને વૃદ્ધિથી ક્ષપકશ્રેણી પર આરૂઢ બની ઘાતીયા કર્મોના નાશથી સિદ્ધગતિના અધિપતિ બની ગયા દેવોએ ભદ્રબુદ્ધિ આચાર્યને પ્રાપ્ત થયેલ કેવળજ્ઞાનનો ઉત્સવ મનાવ્યો આકાશમા જયજયકાર સાથે દુદુભિયો વગાડવામા આવી, અને દેવોએ સાથોસાથ એ પણ જાણી લીધુ કે આ આચાર્યની સાથે ક્ષુદ્રબુદ્ધિએ સારો વહેવાર કરેલ નથી, તેણે એમને વધુમા વધુ દુ ખ આપેલ છે, અને મનમાન્યો અવિનીતનો વહેવાર એમની સાથે ચલાવ્યો છે દેવતાઓએ આ વાતને સઘમા જાહેર કરી સઘે ક્ષુદ્રબુદ્ધિને સઘ બહાર કર્યો ક્ષુદ્રબુદ્ધિ ગુરૂદ્વેષી હોવાના કારણે થોડા સમય બાદ અર્જીત પાપકર્મના ઉદયથી ઘણો દુ ખીત થયો, તેના શરીરમા સોળ ૧૬ પ્રકારના રોગોએ પોતાનો પ્રભાવ જમાવ્યો સઘથી બહિષ્કૃત એવા એ શિષ્યે આ પ્રકારની તીવ્ર વેદના અને તિરસ્કાર જન્ય દુ ખોનો અનુભવ કર્યો, અને છેવટે તેનો દેહાત થયો મરણબાદ તેને

समालोचयति, सुख हि आसेवना क्रियते, दुःख चेत्यमालोचयितुम्, तस्मादय शाठ्यहीनः शुद्ध इति। एव त गुरुणा प्रशस्यमान दृष्ट्वाऽन्येऽपि अगीतार्थश्रमणाः प्रशसन्ति चिन्तयन्ति च-दोषासेवनायामसकृदापतितायामपि न कश्चिद्दोषः, आलोचनयैव सकलदोषपरिहारसभवात्। अथान्यदा तत्र सविग्नगीतार्थः कश्चिदाचार्यः शिष्यगणपरिवृतः समागतः। स च प्रतिदिन तमेव व्यतिकर विलोक्याचार्यमब्रवीत्-हे महाभाग! शासनप्रभावक! भव्यभास्कर! अयमविनीतः खलुशिष्यो

करता है। जो मुनि इस प्रकार से अपने अतिचारों की आलोचना करता है उसी की आलोचना करना ठीक है। ऐसी आलोचना से ही दुःखों का विनाश होता है। इस प्रकार अन्य शिष्योंने जब गच्छाचार्य को उसकी प्रशसा करने मे रत देखा तो अगीतार्थ शिष्य भी उसकी प्रशसा करने लगे। तथा साथ २ मे यह भी धारणा उनके चित्त मे जम गई कि वार २ दोषो की आसेवना करने पर भी हरकत नहीं है, क्योंकि दोष करने पर भी उन दोषोंकी शुद्धि आलोचना से हो जाती है, नहीं तो इस मुनिकी प्रशसा हमारे आचार्य क्यो करते, और क्यों यह दोषों का आसेवन करता हुआ भी उनकी आलोचना करता है। एक दिन की बात है कि वहा सविग्न गीतार्थ-(क्रियापात्र) कोई आचार्य महाराज अपनी शिष्यमडलीसहित आये। उन्हों ने जब वहा इस अविनीत शिष्य के इस प्रकार के प्रतिदिन के व्यवहार को देखा तो वे आश्चर्य पाये और गच्छाचार्य से कहने लगे कि-हे महाभाग! शासनप्रभावक।

લાગેલા અતિચારોની શુદ્ધ આલોચના કરે છે જે મુનિ આ રીતે પોતાના અતિચારોની આલોચના કરે છે તેવી આલોચના કરવી ઠીક છે આવી આલોચનાથીજ દુખોનો વિનાશ થાય છે આ પ્રકારે અન્ય શિષ્યોએ જ્યારે ગુરુ મહારાજને તેની પ્રશસા કરવામા રત જોયા ત્યારે બીજા શિષ્યો પણ તેની પ્રશસા કરવા લાગ્યા અને સાથોસાથ એવી ધારણા એમના ચિત્તમા ઠસી ગઈ કે વારવાર દોષોનુ સેવન કરવામા પણ હરકત નથી કેમકે દોષ કરવા છતા પણ તેવા દોષોની શુદ્ધિ આલોચનાથી થઈ જાય છે નહીં તો આ મુનિની પ્રશસા અમારા આચાર્ય કયા કારણે કરત તેમ આવા દોષોનુ આસેવન કરવા છતા પણ તે તેની આલોચના કરે છે એક દિવસની વાત છે કે ત્યા કોઈ અન્ય આચાર્ય મહારાજ પોતાની શિષ્યમડળી સાથે આવ્યા તેઓએ જ્યારે ત્યા તે અવિનીત શિષ્યના આ પ્રકારના દરરોજના વહેવારને જોયો તો તેમને આશ્ચર્ય થયુ અને આચાર્ય મહારાજને કહેવા લાગ્યા કે

अत्र दृष्टान्तस्तथाहि—

कस्मिंश्चिद् गच्छे एकः श्रमणगुणमुक्तः सर्वथा भावविनयवर्जितः साध्वाभासः शिष्य आसीत्। स च प्रतिदिनं पुरःकर्मादिदोषदूषितमनेषणीय भक्तादिकं गृहीत्वा महता संवेगेन प्रतिक्रमणकाले आलोचयति। तस्य गच्छाचार्यः प्रायश्चित्तं प्रयच्छन् वदति—अहो पश्यत कथमसौ भावमगोपयन् शाठ्यहीनः सर्वं

इस अविनीततारूपी घाव के होने पर शिष्यजनों में स्वाभाविक चञ्चलता आजाती है, परन्तु जब उस घाव में गुरुओं से भी प्रत्यनीक होनेरूप सडा आने लगता है तब उसकी दुर्गंध को गुरुजन भी सहन नहीं कर सकते हैं, अतः वह संघ से अथवा गच्छ से बाहर कर दिया जाता है। यदि इस प्रकार की परिस्थितिवाले शिष्य को संघ से बाहर न करे तो कुल गण एवं संघ में महान् अनर्थ होता है। इसी विषय को एक उदाहरण द्वारा स्पष्ट किया जाता है—

किसी गच्छ में साधुओं के भीतरी आचार विचार से रहित परन्तु उपर से साधु जैसा ज्ञात होने वाला एक साध्वाभास शिष्य रहता था। वह प्रतिदिन पुरःकर्मादिदोषों से दूषित अनेषणीय–आहारादिक ग्रहण करता और ऊपर से दिखावटी संवेगभाव से बडे जोर-शोर से प्रतिक्रमण के समय आलोचना किया करता था। गच्छाचार्य प्रायश्चित देते समय कहा करते कि देखो यह कितना भद्रपरिणामी जीव है जो अपने हार्दिक भावों को नहीं छुपाकर लगे हुवे अतिचारों की शुद्ध आलोचना

કારણે અવિનીતતારૂપ ઘા ને લઈ તેના મનમા ભારે ચંચળતા આવી જાય છે પરંતુ ગુરૂ–આજ્ઞાના અનાદરરૂપી સડો એના દિલમા લાગી જાય છે ત્યારે એની દુર્ગંધીને ગુરૂજન પણ સહન કરી શકતા નથી એટલે એને સંઘથી અથવા ગચ્છથી બાહેર કરી દેવામા આવે છે જો આ પ્રકારની પરિસ્થિતિવાળા શિષ્યને સંઘથી બહાર કરવામા ન આવે તો કુલ ગણ અને સંઘમા મહાન અનર્થ બને છે આ વિષયને એક ઉદાહરણ દ્વારા સ્પષ્ટ કરવામા આવે છે—

કોઈ ગચ્છમા સાધુઓના અંદરના આચાર વિચારથી રહિત પરંતુ ઉપરથી સાધુ જેવો દેખાવ રાખતો એક સાધ્વાભાસ શિષ્ય રહેતો હતો તે દિન દહાડે આધા કર્માદિ દોષોથી દૂષિત અનેષણીય આહારાદિક ગ્રહણ કરતો અને ઉપરના દેખાવમા સંવેગભાવથી ઘણા જોરશોરથી પ્રતિક્રમણના સમયે આલો–ચના કર્યા કરતો ગુરૂ મહારાજ એને પ્રાયશ્ચિત્ત દેતી વખતે કહેતા કે જુઓ આ કેટલો ભદ્રપરિણામી જીવ છે જે પોતાના હાર્દિક ભાવોને નહીં છુપાવતા

आगतेनाचार्येण कथितम्—

गिरिनगरनिवासी कश्चिदग्निभक्तो वणिक् पद्मरागरत्नैर्भवनं पूरयित्वा प्रतिवर्षं वह्निना प्रदीपयति। तत्रत्यमन्दबुद्धिनृपतिसभाया स वणिक् प्रशंसितः—अहो धन्योऽयं वणिक् यदनेन वह्निदेवः पद्मरागरत्नैः संतर्प्यते। तदनन्तरमेकदा प्रबलपवनपटलप्रेरितस्तत्प्रदीपितदहनः सराजप्रासादं समस्तमपि तन्नगरं दहतिस्म। ततोऽसौ वणिक् राज्ञा दण्डितो नगरान्निष्कासितः, तदैव राज्ञा

को बाधने में भिल्ल के जैसा सिद्धहस्त होता है। धर्मरूपी उद्यान को नष्ट करने के लिये यह तरुकोटरान्तर्गत वह्निकी ज्वाला के समान दारुण और विनाशकारी माना गया है। आप जैसे गच्छाधिपति को इस अविनीत की प्रशंसा करते हुए देख कर मुझे उस राजा की कथा याद आती है—

गिरिनगरनामक एक शहर में अग्निभक्त कोई एक वनिया रहता था, जो प्रतिवर्ष अपने भवन को पद्मराग मणियो से भर कर जला दिया करता था। उसके इस कार्यकी प्रशंसा वहा के मन्दबुद्धि नामक राजा तथा प्रजा सभी मुक्तकंठ से करते थे। वे कहते थे-धन्य है यह अग्निभक्त जो अग्नि की प्रतिवर्ष इस प्रकार से पूजा किया करता है। एक दिन की बात है कि उस वणिक् ने ज्यो ही अपना मकान जलाया कि इतने मे बडी भारी आधी का एक प्रबल वेग आया, और उससे प्रज्वलित हो उस अग्निज्वाला ने उस नगर को भस्म कर दिया।

ભાળા ભવ્ય જીવરૂપી મૃગોને બાધવામા ભિલના માફક સિદ્ધહસ્ત હોય છે ધર્મરૂપી બાગનો નાશ કરવા માટે આ તરૂકોટરાન્તર્ગત અગ્નિની જ્વાલા સમાન દારૂણ અને વિનાશકારી માનવામા આવેલ છે આપ જેવા ગચ્છાધિપતિને આવા અવિનીતની પ્રશસા કરતા જોઈ મને એક રાજાની વાત યાદ આવે છે—

ગિરિનગર નામના એક શહેરમા અગ્નિભક્ત એવો એક વણીક રહેતો હતો જે દર વરસે પોતાના મકાનને પદ્મરાગ મણીઓથી ભરી બાળી નાખતો તેના આ કાર્યની પ્રશસા રાજા અને પ્રજા બધા મુક્તકંઠે કરતા હતા અને કહેતા હતા કે-ધન્ય છે આ અગ્નિભક્તને કે જે દરવરસે અગ્નિની આ પ્રકારથી પૂજા કર્યા કરે છે એક દિવસની વાત છે કે એ વણીકે પોતાનુ મકાન બળાવ્યુ એ સમયે ભારે જોરશોરથી પવનની આધી ચઢી આવી વેગવાળી પવનની આધીને લઈ અગ્નિ જોશભેર પ્રજ્વલિત બન્યો અને તેના અગારા શહેરભરમા ફરી વળતા આખુ શહેર અને રાજાના મહેલમા પણ અગ્નિશાખાઓ ફરી વળી અને સારૂ એ શહેર તથા રાજમહેલ પણ નાશ પામ્યો રાજાએ આથી અસતુષ્ટ બની એ વણીકને

जन्मजरामरणगर्तपातनाय पञ्चविधास्रवरूपः, क्षान्त्यादिगुणकमलनिकरनाशनाय भयकरतुषारनिकरस्वरूपः, चारित्रविध्वंसने धूमकेतुः, सकलास्रवहेतुः, मुनिमण्डलाखण्डशशिमण्डले राहुरिव, मायाजालेन भव्यमृगबन्धने भिल्ल इव, धर्मोद्यानदहने तरुकोटरवह्निरिव गच्छे वर्तते। भवानित्थमस्य प्रशंसा कुर्वन् क्षितीश इव लक्ष्यते। आचार्येणोक्तम्—कोऽसौ क्षितीशः? कीदृशी तस्य वार्ता?

आप भव्य जीवोंके विकसित करने मे यद्यपि सूर्य के तुल्य हैं तो भी आपकी छत्रच्छाया मे रहकर भी जो कुमुद ही बना रहे, अर्थात्—आचार विचार से सदा शिथिल रहे उस मन्दभागी के लिये क्या कहा जाय। आप के इस गच्छ मे एक अविनीत शिष्य है, जो उस गच्छ का कलंक स्वरूप है, क्यो कि अविनीत शिष्य जन्म जरा एव मरणरूपी खड्डे मे पाडने के लिये पचविध आस्रवरूप माना गया है, जिस प्रकार तुषार-हिम का पुज कमलो के वन को विध्वस्त करने मे कसर नही रखता है उसी प्रकार अविनीत शिष्य भी क्षान्त्यादि गुणों को नष्ट भ्रष्ट करने में जरा भी आगे पीछे का विचार नही करता है। अविनीत शिष्य चारित्र के विनाश करने के लिये धूमकेतु के जैसा माना गया है। सम्पूर्ण आस्रवो का यह कारण बतलाया गया है। मुनिमडलरूप अखड चन्द्रमण्डल को ग्रसन करने के लिये विद्वानो ने इस को राहु के जैसा कहा है। यह अपनी माया—जालसे अन्य विचारे भोले भाले भव्यजीवरूपी मृगो

હે શાસન પ્રભાવક! આ ભવ્ય જીવોને વિકસિત કરવામા જો કે સૂર્યના તુલ્ય છો તો પણ આપની છત્રછાયામા રહીને પણ જે કુમુદ જ બની રહે—અર્થાત્ આચાર વિચારથી સદા શિથિલ રહે તેવા મદભાગી માટે શુ કહેવામા આવે આપના આ ગચ્છમા એક અવિનીત શિષ્ય છે—જે આ ગચ્છમા કલકસ્વરૂપ છે કેમકે અવિનીતજન જન્મ, જરા, અને મરણરૂપી ખાડામા પાડવાવાળા પચવિધ આશ્રવરૂપ માનવામા આવેલ છે જે પ્રકારે તુષાર અર્થાત (બરફ) હીમનો પુજ કમળના વનનો નાશ કરવામા કસર રાખતો નથી તેમ અવિનીત શિષ્ય પણ ક્ષાન્ત્યાદિ ગુણોને નષ્ટ ભ્રષ્ટ કરવામા આગળ પાછળનો વિચાર કરતો નથી અવિનીત શિષ્ય ચારિત્રનો વિનાશ કરવા માટે ધૂમકેતુ જેવો માનવામા આવેલ છે સપૂર્ણ આશ્રવનુ એ કારણુ બતાવવામા આવ્યુ છે મુનિમડળરૂપ અખડચદ્રમડળને ગ્રહણુ કરનારા રાહુ જેવો વિદ્વાનોએ કહેલ છે તે પોતાની આ અવિનીતતા રૂપી જાળથી અન્ય બીચારા ભોળા

ननु दुःशील सकलानर्थमूल चेत् अविनीतेन कथ तर्हि तत्रानुरज्यते ? इत्याकाङ्क्षाया दुःशीलरतिकारण सदृष्टान्त प्रतिबोधयितुमाह—

मूलम्—कणकुंडग चइत्ताणं, विट्ठं भुजई सूयरो ।
एवं सील चइत्ताणं, दुस्सीले रमई मिए ॥ ५ ॥

छाया—
कणकुण्डक त्यक्त्वा खलु, विष्ठा भुङ्क्ते सूकरः ।
एव शील त्यक्त्वा खलु, दुःशीले रमते मृगः ॥ ५ ॥

टीका—

'कणकुडग' इत्यादि । सूकरः खलु कणकुण्डकम्-तण्डुलपूर्णभाजनम्-इदमुपलक्षणम्-रुचिर मधुर सुस्वाद सुगन्धयुक्त सद्मासादिपुष्टिकर हितकर यत् तण्डुलादिक, तेन पूर्ण यद्भाजनमुपस्थित तदिति भावः, त्यक्त्वा विष्ठा भुङ्क्ते, अत्र विष्टामित्यनेन अपवित्रा घृणोत्पादिका रुजाकरा हेया दुर्गन्धा कृमिमक्षिकादिपरिपूर्णामित्यर्थो ध्वनितः । एवम्=अमुना प्रकारेण मृगः=मृग इव मृगः अज्ञः-हिताहितविवेकवर्जित इत्यर्थः, शील=मूलोत्तरगुणलक्षण साध्वाचार, यद्वा-विनय-समाधिलक्षण त्यक्त्वा दुःशीले=दुराचारे अविनयलक्षणे रमते=आसज्यते । अय भावः-यथा सूकरः प्रशस्तमाहार विहाय नितान्तमशुचिं सादर भुङ्क्ते, अज्ञत्वात्,

---

यदि दुःशील सकल अनर्थों की जड है तो फिर क्यों अविनीत उसमे अनुरक्त होता है? इस प्रकार की शका के समाधान निमित्त दुःशील मे रतिका कारण दृष्टान्त देकर सूत्रकार समझाते है—कणकुडग इत्यादि ।

अन्वयार्थ—जैसे—(सूयरो—शूकरः) सूकर (कणकुडग—कणकुडक) तन्दुल—आदि उत्तम भोजनीय पदार्थों से भरे हुए भाजन को (चइत्ता) परित्याग कर (ण—खलु) निश्चय से आनद के साथ (विट्ठ—विष्टा) विष्टा—अशुचिको (भुजइ—भुक्ते) खाता है (एव) इसी तरह (मिए—

જો દુઃશીલ સકલ અનર્થોના જડ છે તો પછી અવીનીત એમા કેમ અનુરક્ત થાય છે આ પ્રકારની શકાનુ સમાધાન કરવા નિમિત્ત દુઃશીલમા રતિનુ દષ્ટાત આપી સૂત્રકાર સમજાવે છે—'कणकुडग' ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—જેમ (सूयरो—शूकर) સુકર (ભૂડ) (कणकुडग—कणकुडक) ચોખા વગેરે ઉત્તમ ભોજનના પદાર્થોથી ભરેલા ભોજન પાત્રનો (चइत्ता) ત્યાગ કરી (ण—खलु) નિશ્ચયથી આનદ સાથે (विट्ठ—विष्टा) વિષ્ટા અશુચિને (भुजइ—

तस्य प्रशसा कुर्वता आत्मा नगर लोकश्च नाशितः। तथा भवानपि अस्याविधिप्रवृत्तस्य प्रशसा कुर्वन् आत्मान समस्तगच्छ चोच्छेदयति। ततस्तद्वचन श्रुत्वा स आचार्यः सान्त्वाभासमविनीत शिष्य स्वगच्छतो निष्कासितवान्। तस्माद् दुःशीलस्य निष्कासन श्रेयस्करम् ॥ ४ ॥

देखते २ वह समस्त नगर उस राजा के महलसहित एकदम जल कर नष्ट हो गया। राजाने इससे असतुष्ट हो उस वणिक् को दण्डित करके अपने नगर से बाहर निकाल दिया। राजा जो पहिले से उस वणिक् के इस कार्य की प्रशसा न करता तो उसका हौसला आगे भी इस कार्य को करने के लिये नही बढता। समस्त नगर एव राजमहल जो नामशेष हुए उसका प्रधान कारण उस राजा की ही नासमझी है। इसी तरह साधु के अकल्पनीय कार्य में प्रवृत्त इस अविनीत शिष्य की जो आप प्रशसा करते हैं उससे इसका हौसला बढता है, आगे भी अकल्पनीय कार्य करने मे सोत्साह बनता है। जिसका अन्तिम फल होगा गच्छका उच्छेद, और इस उच्छेदजन्य दोषो के भागी होना पडेगा आप को, अतः आपका अपनी और गच्छकी रक्षानिमित्त इस अविनीत को गच्छ से बाहर कर देने मे ही श्रेय है। इस प्रकार आये हुवे आचार्य महाराज के कथन पर अच्छी तरह ध्यान देकर गच्छाचार्यजीने उस अविनीत शिष्य को अपने गच्छ से बाहर कर दिया। क्यो कि दुःशील शिष्य का गच्छ से सबधविच्छेद करना श्रेयस्कर ही माना गया है ॥ ४ ॥

સારી રીતે દડ કરવા ઉપરાત તેને પોતાના શહેરમાથી કાઢી મૂકયા રાજા જો વણીકના એ કાર્યની પ્રશસા ન કરત તો એ વણીકની તાકાત નહોતી કે દર વરસે આ પ્રમાણે અગ્નિજ્વાલા પ્રગટાવી શકે સમસ્ત શહેર અને રાજમહેલ બળી ગયા તેનુ પ્રધાન કારણુ એ રાજાના બીનસમજદારી જ છે એ રીતે સાધુના અકલ્પનીય કાર્યમા પ્રથમ આ અવિનીત શિષ્યની આપ પ્રશસા કરો છો, એથી એ પોતાના મનમા ફુલાઈને આગળ ઉપર આથી પણુ વિશેપ અકલ્પનીય કાર્યમા આગળ વધશે જેનુ અતિમ ફળ ગચ્છના ઉચ્છેદમા આવવાનુ અને એ ઉચ્છેદજન્ય દોપોના ભાગી આપને બનવુ પડશે આથી આપની અને ગચ્છની રક્ષા માટે આ અવિનીતને ગચ્છમાથી બહાર કરી દેવામાજ શ્રેય છે આ પ્રકારે આવેલા આચાર્ય મહારાજના કહેવા ઉપર સારી રીતે ધ્યાન દઈ ગચ્છાચાર્યજીએ એ અવિનીત શિષ્યને પોતાના ગચ્છથી બહાર કરી દીધો કેમકે દુશીલ શિષ્યનો ગચ્છથી વિચ્છેદ કરવો એ શ્રેયસ્કર માનવામા આવેલ છે (૪)

ज्ञानावरणीयादिकर्मरजःसमुत्पादकं क्षान्त्यादिगुणघातकं मूलोत्तरगुणकल्पपादपोन्मूलकं शुभभावनाऽम्भोजनिकरनीहारपटलं सकलानर्थमूलं धर्ममर्यादाविध्वंसनशीलं दुःशीलं सेवते। अज्ञानं हि सर्वानर्थकरं विवेकहरं कष्टकण्टकानुविद्धं सकलदुर्गुणसमिद्धं तपःसंयमविनाशकं प्रमादजनकं स्वर्गापवर्गसुखहारकम्।

देने वाले ऐसे शील-अर्थात मुनि के आचार का परित्याग कर देता है। यह शील सकल गुणो मे प्रधान माना गया है। जीव के साथ अनादिकाल से लगे हुए अष्टविध ज्ञानावरणीय आदि कर्मों के बंध का उच्छेद करने वाला बतलाया गया है। मिथ्यात्वरूपी प्रबलग्रन्थि-(गाठ) का यह भेद करने वाला है। सम्यग्ज्ञानरूपी अमृत की वृष्टि करना इसका स्वभाव है। ऐसे प्रशस्त उपकारक इस शील का वह अविनीत शिष्य परित्याग करके दुःशीलका सेवन किया करता है। यह दुःशील शिष्य ज्ञानावरणीयादिक कर्मरूपी धूलीको अपनी आत्मा मे चिपकाने वाला है। क्षान्ति आदि सद्गुणो का ध्वंसक है। मूलगुण एव उत्तरगुणरूप कल्पवृक्ष का उन्मूलक है। शुभभावनारूपी कमलो को नष्ट-भ्रष्ट करने के लिये तुषारपात-अर्थात्-हिमवर्षा जैसा है। सकल अनर्थों का यह मूल है। ऐसे धार्मिक मर्यादा को उखाडने के स्वभाववाले इस दुःशील का वह अविनीतशिष्य सेवनकर हिताहित को नही समझता है। यह कितने आश्चर्य की बात है कि जिस विनयमूल धर्म से अपनी आत्मा का उद्धार होता है उसका वह अविनीत त्याग कर अपकारक दुःशील

આચારનો પરિત્યાગ કરી દે છે આ શીલ સકલ ગુણોમા પ્રધાન મનાયેલ છે જીવની સાથે અનાદિકાળથી લાગેલા આઠ પ્રકારના જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મના બંધનોનો ઉચ્છેદ કરવા વાળા બતાવેલ છે મિથ્યાત્વરૂપી પ્રબળ ગ્રંથીનો આ ભેદ કરવાવાળો છે, સમ્યગ્જ્ઞાનરૂપી અમૃતની વૃષ્ટિ કરવી તેનો સ્વભાવ છે, એવા પ્રશસ્ત ઉપકારક આ શીલનો તે અવિનીત શિષ્ય પરિત્યાગ કરીને દુઃશીલનુ સેવન કરે છે આવો દુઃશીલ શિષ્ય જ્ઞાનાવરણીયાદિક કર્મરૂપ ધૂળને પોતાના આત્મામા ચોટાડનાર છે ક્ષાન્તિ આદિ સદ્ગુણોનો નાશ કરનાર છે મૂળગુણ ઉત્તરગુણરૂપ કલ્પવૃક્ષનો ઉન્મૂલક-નાશ કરનાર છે શુભ ભાવનારૂપી કમલોને નષ્ટ ભ્રષ્ટ કરવા માટે તુષારપાત-અર્થાત હિમવર્ષા જેવા છે સકળ અનર્થોનુ એ મુળ છે એવા ધાર્મિક મર્યાદાને ઉખાડવાની વૃત્તિવાળા આવા દુશીલનુ તે અવિનીતજન સેવન કરી હિતાહિતને સમજતા નથી આ કેવા આશ્ચર્યની વાત છે કે જે વિનય મુળ ધર્મથી પોતાના આત્માનો ઉધ્ધાર થાય છે તેનો

यथा वा हिताहितविवेकरहितत्वान्मृगः स्वापायमपश्यन् गानतानश्रवणमोहितः सन् व्याधमभिसरति, एवम्-अज्ञानतिमिरसंवृतात्मा खलु संसारवारिधिमहातरणिं शिवपदसरलसरणिं सिद्धिपददायकं सकलगुणनायकम्, अनादिभवसंचिताष्टविध-कर्मबन्धनोच्छेदकं मिथ्यात्वग्रन्थिभेदकं सम्यग्ज्ञानसुधावर्षणशीलं शीलं परिहाय

मृग,) विवेक रहित होने के कारण मृग जैसा यह अविनीत शिष्य भी (सील-शील) मूलोत्तरगुणरूप अथवा विनयसमाधिरूप साधुसंबधी आचार को (चइत्ता-त्यक्त्वा) परित्याग कर (ण-खलु) निश्चय से (दुस्सीले-दुःशीले) अविनयरूप दुराचार का (रमइ-रमते) सेवन करता है ॥ ५ ॥

भावार्थ—बोधविकल होने के कारण जैसे सूकर प्रशस्त आहार का परित्याग कर नितान्त अशुचि पदार्थका बडे आनंदके साथ सेवन करता है, तथा हिताहित विवेक से रहित होनेकी वजह से जैसे मृग भविष्य मे होने वाली आपत्ति को नहीं जानता हुआ गान के सुनने मे एकतान होकर अपने आप व्याध की जाल मे फस जाता है, उसी तरह अज्ञानरूपी अधकार से आच्छादित हुआ अविनीत शिष्य भी संसाररूपी समुद्र से पार लगाने के लिये बडे सुरक्षित जहाज जैसे, तथा शिवपद मे लेजाने के लिये सुन्दर सीधे मार्ग जैसे, एव सिद्धिपद को

मुक्त) भाय छे (एव) आ प्रमाणे (मिए-मृग) विवेकरहित थवाने कारणे मृग जेवा आ अवनीत शिष्य पण (सील-शील) मूलोत्तर गुणरूप अथवा विनय-समाधिरूप साधुसंबंधी आचारनो (चइत्ता-त्यक्त्वा) परित्याग करी (ण-खलु) निश्चयथी (दुस्सीले-दुःशीले) अविनयरूप दुराचारनु (रमइ-रमते) सेवन करे छे

ભાવાર્થ— બોધવિકલ હોવાને કારણે જેમ સૂકર (ભૂંડ) પ્રશસ્ત આહારનો પરિત્યાગ કરી નિતાન્ત અશુચિ પદાર્થનુ ભારે આનંદથી સેવન કરે છે અને હિતાહિત વિવેકથી રહીત હોવાના કારણે જેમ મૃગ ભવિષ્યમા આવનારી આપત્તિને જાણતો નથી, કારણકે સંગીતના સુરોમા એકતાન બનીને પોતે પોતાના હાથે શીકારીની જાળમા ફસાઈ જાય છે એવી રીતે અજ્ઞાનરૂપી અંધકારથી આચ્છાદિત બનેલા અવિનીતશિષ્ય પણ સંસારરૂપી સમુદ્રથી પાર કરવાવાળા મોટામા મોટા સુરક્ષિત જહાજ જેવા તથા શિવપદમા લઈ જવાવાળો સુંદર સીધા માર્ગ જેવા અને સિદ્ધિપદને આપનાર એવા શીલ-અર્થાત્ મુનિના

दासी सूकरीसन्निधौ गत्वा तदीयशिशु समानीय राजपुत्र्यै समर्पयामास। सा च राजपुत्री वात्सल्येन सूकरशिशु पालयन्ती कदाचित्तमङ्के स्थापयति, स्नापयति, तदङ्ग करेण प्रोञ्छयति, कदाचित् तदङ्गसलग्ना धूलिमपसारयितु मार्जयति, विविध मिष्टान्न भोजयति, मृदुलशय्याया स्वसमीपे स्वापयति। सा राजपुत्री तस्य सूकरशिशोर्गले चरणेषु च सकिङ्किणीक स्वर्णाभरण रचयति, पृष्ठोपरि बहुमूल्यक विविधवर्णरञ्जित 'झूल' इति प्रसिद्ध स्वर्णजटितवस्त्र च वितरति। एव सा राजपुत्री पुत्रवत् सूकरशिशु लालयतिस्म।

एक दिनकी बात है कि जब यह अपने महलके झरोखे में बैठी हुई बाहर की ओर निहार रही थी कि सहसा इसकी दृष्टि एक सूकरी पर पडी, जो अपने बच्चोंको सगमे लिये हुए वही पर इधर-उधर फिर रही थी। उसे देखकर उसने मन में विचार किया कि यह सूकरी मेरी अपेक्षा अधिक श्रेष्ठ है, जो कम से कम अपने बच्चों के साथ घूमा करती है। इस अवस्था में इसे जो आनद मिलता है वह यही जान सकती है। एक मैं अभागिनी हू जो राजमहल मे रहती हुई भी इस प्रकार के सुख से वचित बनी हुई हू। इस प्रकार का विचार कर उसने अपनी एक दासी को बुलाया और कहा कि जाओ और इन सूकरी के बच्चों मे से एक बच्चे को ले आओ। आज्ञा पाते ही दासी सूकरी के पास पहुँची और वहा से एक बच्चे को उसने उस राजपुत्री के लिये लाकर दे दिया। राजपुत्री ने भी बडे आनद के साथ उसका पालन पोषण करना प्रारभ कर दिया। इस सिलसिले में कभी वह उसे अपनी गोद मे बैठा लेती,

જ્યારે એ પોતાના મહેલના ઝરૂખામા બેઠી બેઠી બહાર જોઈ રહી હતી, કે સહસા તેની દૃષ્ટી એક ભૂડણ ઉપર પડી જે પોતાના બચ્ચાઓને સાથમા લઈને આમતેમ ઘુમી રહી હતી તેને જોઈને રાજકન્યાએ મનમા વિચાર કર્યો કે આ સૂકરી મારા કરતા ઘણી સુખી છે, જે પોતાના બચ્ચાઓ સાથે લઈને ફરે છે, આ અવસ્થામા એને જે આનદ મળતો હશે તે એજ જાણતી હશે એક હુ જ એવી અભાગણી છુ કે રાજમહેલમા રહેવા છતા પણ આ પ્રકારના સુખથી વચિત બનેલ છુ આ પ્રકારનો વિચાર કરી તેણે પોતાની એક દાસીને બોલાવી અને કહ્યુ કે જાઓ અને એ સૂકરીના બચ્ચામાથી એક બચ્ચુ લઈ આવો આજ્ઞા મળતા જ દાસી સૂકરીની પાસે પહોચી અને ત્યાથી એક બચ્ચુ લઈ રાજપુત્રી પાસે આવી તેને સુપ્રદ કર્યું રાજપુત્રીએ તેનુ સારી રીતે પાલન પોષણ કરવાનુ શરૂ કર્યું આ ઉત્સાહમા તે કોઈ વખત સૂકરીના બચ્ચાને પ્રેમથી પોતાના ખોળામા બેસારી દેતી, કયારેક તેને નવડાવતી

अस्मिन्नर्थे सूकरदृष्टान्तः प्रदर्श्यते—

वङ्गदेशेक्षितिप्रतिष्ठितनगरेऽरिमर्दननामा नृपो बभूव। तस्य सप्त कन्यका आसन्। स भूपतिस्तासां कन्यकानां यौवने वयसि प्राप्ते ता एकैकक्रमेण विवाहिताः। तत्रैका कन्यका कर्मयोगतो विवाहानन्तरमचिरेणैव कालेन पतिहीना जाता। एकदा सा गवाक्षे स्थिता कुतश्चित् समागतां ससुतां सूकरीं दृष्ट्वा चिन्तयामास—अहो! धन्यमस्या जन्म, यदियं बहुभिरपत्यैः सार्धं विचरन्ती सुखमनुभवति। इति विचिन्त्य सा स्वदासीमब्रवीत्—अत्रैकं सूकरशिशुं समानय। तदानया

को सेवता है। अज्ञान की महिमा अपार है। समस्त अनर्थों की जड एक अज्ञान ही तो है। अज्ञान आते ही पहिले वह विवेकपर ही कुठाराघात करता है। जिस आत्मा से विवेक का लोप हो जाता है उस आत्मा मे विविध कष्टरूपी काटे खडे हो जाते हैं। यह अज्ञान अनेक प्रकार के दुर्गुणों को उत्पन्न करता हैं। तथा तप और सयम का विनाशक है, यह प्रमाद को उत्पन्न करनेवाला है, तथा स्वर्ग और मोक्ष के सुखोंका विघातक है॥ इस पर सूकर का दृष्टान्त इस प्रकार है—

वगदेश मे क्षितिप्रतिष्ठित नामका एक सुन्दर नगर था। अरिमर्दन नामका राजा उसका शासक था। इसके सात कन्याए थी। राजा ने इनका क्रमश. जब वे तरुण अवस्थावाली हो चुकी विवाह कर दिया। कर्मकी विचित्रतावश एक लडकी विवाह के बाद ही विधवा हो गई।

તે અવિનીત ત્યાગ કરી અપકારક દુ શીલને સેવે છે અજ્ઞાનની મહિમા અપાર છે સમસ્ત અનર્થોની જડ એક અજ્ઞાન જ છે અજ્ઞાન આવતાની સાથે જ તે સહુ પ્રથમ વિવેક ઉપર જ ઘા કરે છે જે આત્મામાથી વિવેકનો લોપ થઈ જાય છે એ આત્મામા નાના પ્રકારના કષ્ટરૂપી કાટાઓ ખીછાવાઈ જાય છે એ અજ્ઞાન અનેક પ્રકારના દુર્ગુણોને ઉત્પન્ન કરે છે તથા તપઅને સચમનો વિનાશ કરે છે એ પ્રમાદને ઉત્પન્ન કરનાર છે તથા સ્વર્ગ અને મોક્ષના સુખોનો નાશ કરનાર છે

આ ઉપર સૂકરનુ દષ્ટાત આ પ્રકારે છે

અગદેશમા ક્ષિતિ પ્રતિષ્ઠિત નામનુ એક સુદર નગર હતુ અરિમર્દન નામના રાજાનુ શાસન હતુ, તેને સાત કન્યાઓ હતી રાજાએ તેના ક્રમ પ્રમાણે જેમ જેમ ઉમર લાયક થતી ગઈ તેમ તેમ તેના વિવાહ કરી આપ્યા કર્મની વિચિત્રતાવશ એક પુત્રી વિવાહ પછી વિધવા બની એક દિવસની વાત છે કે

सह भुक्तवत्यः। सा दुर्भगाऽपि सूकरशिशुना सह भोक्तु प्रवृत्ता स्वर्णस्थाले रत्न-कटोरकेषु च स्थापित प्रशस्त पथ्य रुचिकर वातपित्तकफहर विविधमशन पान खाद्य स्वाद्य च चतुर्विधमाहारमभ्यवहरन्ती प्रेम्णा प्रथमग्रास सूकरशिशुमुखे दत्त्वा तदनु सानन्द स्वयमश्नाति, तदाऽकस्मादेकस्या भगिन्याः शिशुना आसन्नप्रदेशे पुरीपोत्सर्गः कृतः, तमालोक्य तेन सूकरशिशुना प्रशस्तमशन परित्यज्य पुरीप-भक्षण कृतम्। पुरीपमश्नन्त सूकरशिशु विलोक्य सर्वा भगिन्यः सपरिहासमब्रुवन्-

विधवा राजपुत्रीने कहा कि यदि आप सब जनों मेरे इस सूकर शिशु के साथ जो भोजन करने के लिये तैयार हो तो ही मै आपके साथ भोजन करने मे सम्मिलित हो सकती हू अन्यथा नही। उसकी इस बात को सुनकर उसकी अन्य बहिनोंने मजूर नही किया। अतः उन सबने अपने-अपने बच्चोके साथ पृथक्-पृथक् रूप मे ही भोजन करना प्रारभ किया। और पति विना की राजपुत्री भी अपने सूकर शिशु के साथ भोजन करने मे प्रवृत्त हुई। खाने के पहिले उसने जो भोजन सुवर्णके थालों मे परोसा हुआ था और सुवर्णकी कटोरियो मे अलग-अलग रूपमे रखा गया था और जो प्रशस्त, पथ्य, रुचिप्रद तथा वात पित्त एव कफ हारक था ऐसे उस विविध भाति के अशन-हलुआ पुरी आदि, पान-दुध शरबत आदि, खाद्य-द्राक्षा आदि, स्वाद्य-चूरण आदि, एव चार प्रकार के भोजन मे से एक-एक ग्रास अपने प्रिय उस सूकर शिशु के मुखमे देती हुई आनद के साथ भोजन करने लगी। जब यह भोजन करने मे प्रवृत्त थी कि इतने मे ही एक अपनी बहिन के बच्चे

મારા સૂકરના બચ્ચાની સાથે ભોજન કરવા તૈયાર હો, તો જ હુ આપની સાથે ભોજન કરવામા સામીલ થઈ શકુ એ સિવાય નહી તેની આ વાતને બીજી બ્હેનાએ મજુર ન કરી એટલે તે બધીયોએ પોતપોતાના બાળકો સાથે જુદી જુદી રીતે ભોજન કરવાનો આરભ કર્યો અને વિધવા રાજપુત્રી પણ પોતાના સૂકર બચ્ચાની સાથે ભોજન કરવા લાગી ખાવા બેસતા પહેલા એણે જે ભોજન સોનાના થાળમા પીરસેલ હતુ, જે નાની વાટકીઓમા અલગ અલગ રીતે ગોઠવવામા આવેલ હતુ જે ભોજન પ્રશસ્ત, પથ્ય, રૂચીપ્રદ તથા વાતપિત અને કફ હરનાર હતુ એવા વિવિધ પ્રકારના ભોજનમા હલવા પુરી આદિ, પાન-દુધ શરબત વિગેરે ખાદ્ય-દ્રાક્ષ વગેરે, સ્વાદ્ય-ચૂર્ણ વગેરે આવા ચાર પ્રકારના ભોજનમાથી એકેક કોળાયો પોતાના પ્રિય સૂકરના બચ્ચાના મોઢામા દેતી દેતી વિધવા રાજપુત્રી ખુશી સાથે ભોજન કરવા લાગી જ્યારે એ ભોજન કરવામા પ્રવૃત્ત હતી ત્યારે તેની એક બહેનના બાળકે થોડે છેટે

एकदाऽरिमर्दनस्य भवने कश्चिदुत्सवं निमित्तीकृत्य सर्वाः कन्यकाः समायाताः। प्रेम्णा परस्परं ता ऊचुः—अद्यास्माभिः सर्वाभिः सहैव भोजनं कर्तव्यम्, तदाऽसौ दुर्भगा राजपुत्री जगाद—यद्यनेन मम प्रियशिशुना सह यूयं भोजनं कुरुत, तर्हि युष्माभिः साकं मया भोक्तव्यं नान्यथा, ततोऽन्याभिस्तस्याः सर्वभगिनीभिस्तद्वचनं नाङ्गीकृतम्। तदा पृथक् पृथगेव सर्वाः स्व-स्व-शिशुभिः

कभी उसको स्नान कराती। और स्नान कराकर फिर उसका शरीर भी पोंछती। कभी कभी यह उसके शरीर पर लगी हुई धूलीका मार्जन करती। विविध मिष्टान्न खिलाती। नरम-मृदुल-शय्या पर उसे अपने ही पास सुलाती। इतने मात्र से ही वह राजपुत्री संतुष्ट नहीं रहती किन्तु वह उस बच्चे के गले मे और पैरों में सुवर्ण रचित बहुमूल्य आभरणो को भी पहिराती। जिनमे छोटी-छोटी बजती हुई घंटियां लगी रहती थी। उसकी पीठ पर वह झूल भी ओढाती जो बहुत कीमती होती तथा अनेक प्रकार के रंगबिरंगे रंगो से रंजित रहा करती। और जिस झुलमे सुनहरी काम बना रहता। इस प्रकार वह राजपुत्री उस सूकर के बच्चे का लालन पालन करने में तत्पर रहने लगी। एक समय की बात है कि राजा अरिमर्दनने अपनी समस्त कन्याओं को किसी उत्सव के समय आमंत्रित किया और कन्याये आयीं, बहुत समय के बाद उन सबको परस्पर मिलने से बहुत ही आनंद हुआ। सबने विचार किया कि आज हम सब मिलकर एक ही साथ भोजन करें। यह सुनकर उस

અને નવડાવી તેના શરીરને સાફ કરતી, કયારેક કયારેક તેના શરીર ઉપર ઉડેલી ધુળને સાફ કરતી, વિવિધ મિષ્ટાન્ન ખવડાવતી અને સુંવાળી એવી શૈયા ઉપર પોતાની પાસે સુવાડતી આટલાથી જ રાજપુત્રીને સંતોષ ન થતો પરંતુ તે બચ્ચાના ગળામાં અને પગોમાં સોનાના બહુ મુલ્ય અલંકારો પણ પહેરાવતી જેમાં નાની નાની ટોકરીઓ-ઘુઘરીઓ લગાડવામાં આવતી એની પીઠ ઉપર ઝુલ પણ ઓઢાડતી જે ઘણી કિંમતી હતી તેમજ અનેક પ્રકારના રંગબેરંગી રંગોવાળી હતી જેમાં સોનેરી તારની કસબ કળા પણ કરવામાં આવેલ હતી આ પ્રકારે રાજપુત્રી એ સૂકરના બચ્ચાનું લાલન પાલન કરવામાં તત્પર રહેતી એક સમયે રાજા અરિમર્દને પોતાની સમસ્ત કન્યાઓને કોઈ ઉત્સવના પ્રસંગે આમંત્રણ આપી બોલાવી, કન્યાઓ આવી ઘણા સમય પછી એક બીજીઓને પરસ્પર મળતા ઘણો જ આનંદ થયો બધી બહેનોએ મળી વિચાર કર્યો કે આજે બધી બહેનો સાથે બેસીને ભોજન કરીએ આ સાભળી એ વિધવા રાજપુત્રીએ કહ્યું કે જો તમે બધી બહેનો

उक्तार्थमुपसहरन् कर्तव्यमुपदिशति—

मूलम्—सुणियाऽभावं साणस्स सूयरस्स नरस्स यँ ।
विणए ठविज्ज अप्पाणं इच्छंतो हियमप्पणो ॥६॥

छाया—

श्रुत्वाऽभाव शुन्याः सूकरस्य नरस्य च ।
विनये स्थापयति आत्मानम् इच्छन् हितमात्मनः ॥ ६ ॥

टीका—

'सुणिया' इत्यादि —शुन्याः=पूतिकर्णशुन्याः सूकरस्य च एतदुभय-दृष्टान्तस्य, तथा च=पुनः नरस्य=पुरुषस्य-दार्ष्टान्तिकतया कथितस्य दुःशीलशिष्य-

अग्नि जलाकर उसको अग्नि मे भून दिया। इस कुमौत से उसको मारा। इस लिये सूत्रकार कहते है कि-दुःशील का त्यागकर शील सदाचार का सेवन करना चाहिये॥ ५ ॥

इसी कथित अर्थका उपसहार करते हुए सूत्रकार कर्तव्य का उपदेश अगली गाथा द्वारा करते हैं—'सुणिया इत्यादि'

अन्वयार्थ—(साणस्स-शुन्याः) पूतकर्णी कुत्ती के (सूयरस्स नरस्स य-सूकरस्य नरस्य च) सूकर के और दार्ष्टान्तिक रूप मे प्रदर्शित किये गये दुःशील शिष्य के (अभाव-अनादर) अर्थात् दुर्दशारूप अवस्था को (सुणिया-श्रुत्वा) सुनकर (अप्पणो हिय इच्छतो-आत्मनः हितम् इच्छन्) आत्मा के हित के अभिलाषी शिष्य (अप्पाण-आत्मान) अपनी आत्माको (विणए ठविज्ज-विनये स्थापयेत्) विनय

સળગાવ્યો અને તેમા તેને ભૂજી નાખ્યુ આ રીતે કમોતથી તેને માર્યું આ માટે સૂત્રકાર કહે છે કે દુ શીલનો ત્યાગ કરી શીલ-સદાચારનુ સેવન કરવુ જોઇએ (૫)

આ કહેવાયેલા અર્થનો ઉપસહાર કરીને સૂત્રકાર કર્તવ્યનો ઉપદેશ આ ગાથા દ્વારા કરે છે —'सुणिया भाव' ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ-(साणस्स–शुन्या) પૂતકર્ણી કુતરીના (सूयरस्स नरस्स य – सूकरस्य नरस्य च) સૂકરના અને દષ્ટાંતિક રૂપમા પ્રદર્શિત કરાયેલ દુ શીલ શિષ્યના (अभाव–अनादर) અર્થાત્ દુર્દશારૂપ અવસ્થાને (सुणिया–श्रुत्वा) સાભળીને (अप्पणो हिय इच्छतो–आत्मन हितम् इच्छन्) આત્માના હિતના અભિલાષી શિષ્ય (अप्पाण–आत्मान) પોતાના આત્માને (विणए ठविज्ज–विनये स्थापयेत्)

भगिनि ! पश्य तवाय शिशुः किं करोति ! विष्ठा भक्षयति । अनेनैव साकमस्मान् भोजयितु समीहसे, एव सर्वभगिनीना वचन श्रुत्वा लज्जिता सा राजपुत्री सूकर-शिशु तत्याज । तदनन्तरमितस्ततो भ्रमन्त हृष्टपुष्टाङ्ग त सूकरशिशु विलोक्य चाण्डालः स्वगृह नीत्वा चरणेषु बद्ध्वा वह्नौ प्रक्षिप्य कुत्सित मृत्युना हतवान् । तस्मात् दुःशील परित्यज्य शीलमासेवनीयम् । ॥ ५ ॥

ने थोडी दूर पर जाकर अशुचि कर दी । यह देखकर उस सूकर शिशु ने उस प्रशस्त मधुर सुस्वादु सुगन्धि पथ्य भोजन का परित्याग करके कन्या के मना करते भी शीघ्र ही दौड़कर अशुचि के पास जाकर उसका भक्षण करने लगा । सूकर शिशु को अशुचि खाते देखकर वे सभी बहिनें मजाक करती हुई अपने बहिन से बोली कि हे बहिन ! देखो तो सही आपका यह प्यारा पुत्र क्या कर रहा है । कितने आनदसे अशुचि खाने मे मग्न हो रहा है । इसी के साथ आप हम सबको भोजन करने के लिये प्रेरित करती हैं ? इस प्रकार बहिन को उन सब बहिनो ने उलाहना दिया । उलाहनेके वचन सुनकर वह उनके समक्ष अधिक लज्जित हुई और उस सूकर शिशु को घर से बाहिर निकाल दिया । घरसे बाहिर होजाने पर यह इधर उधर फिरने लगा । इतने में चाडाल ने इसे पकड लिया और घर ले जाकर चारों पैर बाधकर जमीन पर डाल दिया और उस पर घास डालकर फिर अग्नि जलाई और

જઈને અશુચિ કરી, આ જોઈ તે સૂકર બચ્ચાએ પ્રશસ્ત, મધુ, સુસ્વાદિષ્ટ, સુગધી ભોજનનો પરિત્યાગ કરીને વિધવા રાજકન્યાના રોકવા છતા ન રોકાતા ઝડપથી દોડી જઇ અશુચિ પાસે પહોચી તેનુ ભક્ષણ કરવુ શરૂ કર્યું સૂકર બચ્ચાને અશુચિ ખાતુ જોઈ બધી બહેનો મશ્કરી કરતા પેલી વિધવા બહેનને કહેવા લાગી કે હે બહેન ! જુઓ તો ખરા તમારો એ પ્યારો પુત્ર શુ કરી રહેલ છે કેટલા આનદથી અશુચિ ખાવામા મગ્ન બની ગયેલ છે આની સાથે તમે અમોને ભોજન કરવાનુ કહેતા હતા આ પ્રકારે પેલી બધી બહેનોએ તેને મહેણુ દેતા મહેણાનુ વચન સાભળીને તે એમની સમક્ષ ખુબ શરમાઈ ગઇ અને એ સૂકર બચ્ચાને ઘરમાથી બહાર કાઢી મૂકયુ ઘરથી બહાર થઈ જતા તે જ્યા ત્યા ભટકવા લાગ્યુ એટલામા ચડાળને હાથ તે પડી ગયુ જેને પકડી તે પોતાને ઘેર લઇ ગયો અને ત્યા લઇ જઇ ચારે પગ બાધી જમીન ઉપર પછાડયુ, અને તેના ઉપર ઘાસ નાખીને પછી અગ્નિ

उक्तार्थमुपसहरन् कर्तव्यमुपदिशति—

मूलम्—सुणियांऽभावं साणस्स सूयरस्स नरस्स यं ।
विणए ठविज्ज अप्पांणं इच्छंतो हियमप्पणो ॥६॥

छाया—

श्रुत्वाऽभाव शुन्याः सूकरस्य नरस्य च ।
विनये स्थापयति आत्मानम् इच्छन् हितमात्मनः ॥ ६ ॥

टीका—

'सुणिया' इत्यादि —शुन्याः=पूतिकर्णशुन्याः सूकरस्य च एतदुभय-दृष्टान्तस्य, तथा च=पुनः नरस्य=पुरुषस्य-दार्ष्टान्तिकतया कथितस्य दुःशीलशिष्य-

अग्नि जलाकर उसको अग्नि मे भून दिया। इस कुमौत से उसको मारा। इस लिये सूत्रकार कहते हैं कि-दुःशील का त्यागकर शील सदाचार का सेवन करना चाहिये॥ ५ ॥

इसी कथित अर्थका उपसहार करते हुए सूत्रकार कर्तव्य का उपदेश अगली गाथा द्वारा करते हैं—'सुणिया इत्यादि'

अन्वयार्थ—(साणस्स-शुन्याः) पूतकर्णी कुत्ती के (सूयरस्स नरस्स य-सूकरस्य नरस्य च) सूकर के और दार्ष्टान्तिक रूप मे प्रदर्शित किये गये दुःशील शिष्य के (अभाव-अनादर) अर्थात् दुर्दशारूप अवस्था को (सुणिया-श्रुत्वा) सुनकर (अप्पणो हिय इच्छतो-आत्मनः हितम् इच्छन्) आत्मा के हित के अभिलाषी शिष्य (अप्पाण-आत्मान) अपनी आत्माको (विणए ठविज्ज-विनये स्थापयेत्) विनय

સળગાવ્યો અને તેમા તેને ભૂજી નાખ્યુ આ રીતે કમોતથી તેને માર્યું આ માટે સૂત્રકાર કહે છે કે દુ શીલનો ત્યાગ કરી શીલ-સદાચારનુ સેવન કરવુ જોઇએ (૫)

આ કહેવાયેલા અર્થનો ઉપસહાર કરીને સૂત્રકાર કર્તવ્યનો ઉપદેશ આ ગાથા દ્વારા કરે છે—'सुणिया भाव' ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ-(साणस्स-शुन्या) પૂતકર્ણી કુતરીના (सूयरस्स नरस्स य - सूकरस्य नरस्य च) સૂકરના અને દષ્ટાતિક રૂપમા પ્રદર્શિત કરાયેલ દુ શીલ શિષ્યના (अभाव-अनादर) અર્થાત્ દુર્દશારૂપ અવસ્થાને (सुणिया-श्रुत्वा) સાભળીને (अप्पणो हिय इच्छतो-आत्मन हितम् इच्छन्) આત્માના હિતના અભિલાષી શિષ્ય (अप्पाण-आत्मान) પોતાના આત્માને (विणए ठविज्ज-विनये स्थापयेत्)

स्येत्यर्थः, अभाव-कुत्सितो भावः अभावः दुर्दशालक्षणः, स चेह भवे सर्वतो निष्कासनादिरूपः, परभवे गुरोराशातनया अबोधिः, अबोधेस्तपःसंयमासंभवः, संयमभावेन मोक्षमार्गानाराधनम्, तेनानन्तसंसारपरिभ्रमणम् तं तथाविधमभावं तपः श्रुत्वा=गुरुसंनिधौ निशम्य आत्मनः=स्वस्य, हितं=कल्याणम् इच्छन् आत्मानं

धर्म मे स्थापित करता है। अथवा-भाव यह है कि कुत्ती सूकर और अविनीत शिष्यका स्वरूप सुनकर आत्महितैपी विनय शील बने।

भावार्थ—इस गाथा द्वारा सूत्रकार यह उपदेश दे रहे हैं कि जो शिष्य आत्मकल्याण का अभिलाषी है उसका कर्तव्य है कि वह इस विनयधर्मके आचरण करने मे थोड़ा भी प्रमाद न करे। कारण कि अविनीत शिष्य की वह दुर्दशा होती है जो पूतिकर्णी शुनी की तथा सूकर शिशु की हुई है। अविनीत के ऊपर किसी का भी विश्वास नहीं रहता वह इस भवमे गुरु की अकृपाका भाजन बनता हुआ जगह-जगह अपमान आदि दुःस्थिति को सहन करता है—और गच्छ से बाहर भी कर दिया जाता है तथा परभव मे गुरु की आशातना से बोधि के लाभ से भी वंचित रहता है बोधिलाभ के विना कभी भी श्रेयस्कर मुक्ति का मार्ग उसे प्राप्त नहीं हो सकता है। क्यो कि बोधि के अभाव मे सम्यक् तप और संयम नहीं होता है। सम्यक् तप संयम के अभाव से मोक्षमार्ग की आराधना नहीं होती है और मोक्ष-

વિનય ધર્મમા સ્થાપિત કરે છે અથવા ભાવાર્થ એ છે કે—કુતરી, સૂકર અને અવિનીત શિષ્યનુ સ્વરૂપ સાભળી આત્મહિતૈષી વિનયશીલ બને

ભાવાર્થ—આ ગાથા દ્વારા સૂત્રકાર એવો ઉપદેશ આપે છે કે જે શિષ્ય આત્મ કલ્યાણનો અભિલાષી છે, એનુ કર્તવ્ય છે કે તે આ વિનય ધર્મનુ આચરણ કરવામા થોડા પણ પ્રમાદ ન કરે કારણ કે અવિનીત શિષ્યની આવી દુર્દશા થાય છે જે પૂતકર્ણી શુનીની તથા સૂકર(ભૂડણના બચ્ચાની) બાળકની થઇ છે, અવનીતનો કોઇ પણ વિશ્વાસ કરતુ નથી તે આ ભવમા ગુરૂની અકૃપાનો ભાજન બની દરેક સ્થળે અપમાન આદિ દુસ્થિતિને સહન કરે છે અને ગચ્છથી બહાર કરી દેવામા આવે છે અને પરભવમા ગુરૂની આશાતનાથી બોધિના લાભથી પણ વચિત રહ્યા કરે છે બોધિ લાભ વિના કદી પણ શ્રેયસ્કર મુક્તિનો માર્ગ એને પ્રાપ્ત થઇ શકતો નથી કેમકે બોધિના અભાવમા સમ્યક્ તપ અને સયમ હોતુ નથી સમ્યક્ તપ સયમના અભાવથી મોક્ષ માર્ગની આરાધના બની શકતી નથી અને મોક્ષમાર્ગની

विनये=अभ्युत्थानादिगुरुशुश्रूषालक्षणे स्थापयति। उक्तं च—

विणया होइ य णाणं, णाणाओ दंसणं तओ चरणं।
चरणाहिंतो मोक्खो मोक्खे, सोक्खं निराबाहं ॥ १ ॥

छाया—

विनयाद् भवति च ज्ञानं, ज्ञानाद् दर्शनं ततश्चरणम्।
चरणाद् मोक्षो, मोक्षे सौख्यं निराबाधम् ॥ १ ॥ इति ॥ ६ ॥

अथोपसंहरन्नाह—

मूलम्—**तम्हा विणयमेसिज्जा सीलं पडिलभेज्जओ।**
बुद्धपुत्ते नियागट्ठी न निक्कसिज्जइ कण्हुइं ॥ ७ ॥

छाया—

तस्माद् विनयमेषयेत् शीलं प्रतिलभेत यतः।
बुद्धपुत्रो नियागार्थी न निष्कास्यते कुतश्चित् ॥ ७ ॥

टीका—

'तम्हा' इत्यादि।—तस्मात्=दुःशीलस्य सर्वतो निष्कासनादिरूपा दुर्गति र्भवतीत्युक्तरूपात् कारणात् साधुर्विनयम् एषयेत्=कुर्यात् धातूनामनेकार्थत्वात्।

मार्ग के आराधना के अभाव में अनंत संसार परिभ्रमण करना पडता है, इसलिये शिष्य को अपने परमोपकारी गुरु महाराज का विनय सदा करना चाहिये। वे जब कहीं से अपने स्थान पर आवें तो शिष्य का कर्तव्य है कि वह उनके समक्ष जावे-उन्हें देखकर अपने आसनसे उठ खडा होवे। उनकी शुश्रूषा आदि करता रहे। इससे विनय धर्मकी आराधना होती है। कहा भी है—विनय से ज्ञान होता है। ज्ञान से दर्शन और दर्शन से चारित्रका लाभ होता है चारित्र से मोक्ष और मुक्ति होने से इस जीव को अव्याबाध सुख की प्राप्ति होती है ॥ ६ ॥

આરાધનાના અભાવથી અનંત સંસાર પરિભ્રમણ કરવું પડે છે આ માટે શિષ્યે પોતાના પરોપકારી ગુરૂ મહારાજનો સદા વિનય કરવો જોઈએ તેઓ જ્યારે કયાંયથી પોતાના સ્થાન ઉપર આવે ત્યારે શિષ્યનું એ કર્તવ્ય છે કે તે તેમની સામે જાય-એમને જોઈ પોતાના આસન ઉપરથી ઉઠી ઉભા રહે અને એમની સેવા કરવામાં લાગી જાય, આથી વિનય ધર્મની આરાધના થાય છે વિનયથી જ્ઞાન થાય છે, જ્ઞાનથી દર્શન અને દર્શનથી ચારિત્રનો લાભ થાય છે ચારિત્રથી મોક્ષ અને મુક્તિ થવાથી આ જીવને અવ્યાબાધ સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે ॥૬॥

स्येत्यर्थः, अभाव–कुत्सितो भावः अभावः दुर्दशालक्षणः, स चेह भवे सर्वतो निष्कासनादिरूपः, परभवे गुरोराशातनया अबोधिः, अबोधेस्तपःसयमासभवः, सयमभावेन मोक्षमार्गानाराधनम्, तेनानन्तससारपरिभ्रमणम् त तथाविधमभाव तपः श्रुत्वा=गुरुसनिधौ निशम्य आत्मनः=स्वस्य, हित=कल्याणम् इच्छन् आत्मान

धर्म मे स्थापित करता है। अथवा–भाव यह है कि कुत्ती सूकर और अविनीत शिष्यका स्वरूप सुनकर आत्महितैपी विनय शील बनें।

भावार्थ—इस गाथा द्वारा सूत्रकार यह उपदेश दे रहे हैं कि जो शिष्य आत्मकल्याण का अभिलापी है उसका कर्तव्य है कि वह इस विनयधर्मके आचरण करने मे थोड़ा भी प्रमाद न करे। कारण कि अविनीत शिष्य की वह दुर्दशा होती है जो पूतिकर्णी शुनी की तथा सूकर शिशु की हुई है। अविनीत के ऊपर किसी का भी विश्वास नहीं रहता वह इस भवमे गुरु की अकृपाका भाजन बनता हुआ जगह–जगह अपमान आदि दुःस्थिति को सहन करता है—और गच्छ से बाहर भी कर दिया जाता है तथा परभव मे गुरु की आशातना से बोधि के लाभ से भी वचित रहता है बोधिलाभ के विना कभी भी श्रेयस्कर मुक्ति का मार्ग उसे प्राप्त नहीं हो सकता है। क्यों कि बोधि के अभाव मे सम्यक् तप और सयम नहीं होता है। सम्यक् तप सयम के अभाव से मोक्षमार्ग की आराधना नही होती है और मोक्ष-

વિનય ધર્મમા સ્થાપિત કરે છે અથવા ભાવાર્થ એ છે કે—કુતરી, સૂકર અને અવિનીત શિષ્યનુ સ્વરૂપ સાભળી આત્મહિતૈષી વિનયશીલ બને

ભાવાર્થ—આ ગાથા દ્વારા સૂત્રકાર એવો ઉપદેશ આપે છે કે જે શિષ્ય આત્મ કલ્યાણનો અભિલાપી છે, એનુ કર્તવ્ય છે કે તે આ વિનય ધર્મનુ આચરણ કરવામા થોડો પણ પ્રમાદ ન કરે કારણ કે અવિનીત શિષ્યની આવી દુર્દશા થાય છે જે પૂતકર્ણી શુનીની તથા સૂકર (ભૂડણના બચ્ચાની) બાળકની થઇ છે, અવનીતનો કોઇ પણ વિશ્વાસ કરતુ નથી તે આ ભવમા ગુરૂની અકૃપાનો ભાજન બની દરેક સ્થળે અપમાન આદિ દુસ્થિતિને સહન કરે છે અને ગચ્છથી બહાર કરી દેવામા આવે છે અને પરભવમા ગુરૂની આશાતનાથી બોધિના લાભથી પણ વચિત રહ્યા કરે છે બોધિ લાભ વિના કદી પણ શ્રેયસ્કર મુક્તિનો માર્ગ એને પ્રાપ્ત થઇ શકતો નથી કેમકે બોધિના અભાવમા સમ્યક્ તપ અને સયમ હોતુ નથી સમ્યક્ તપ સયમના અભાવથી મોક્ષ માર્ગની આરાધના બની શકતી નથી અને મોક્ષમાર્ગની

माल्म्बनम् । यथा श्रीखण्डचन्दनतरुः समस्तमलयाचलकाननगतान् वृक्षान् सुरभयति, यथा वा अमृतमयशीतलचन्द्रकिरणससर्गतो विकसत् कुमुदवन मनोज्ञसुगन्ध शीतलपवनमनोहरचन्द्रिकाभिर्जनमनःप्रसादक भवति, यथा वा क्षीरसागरनिर्झरी स्वासन्नवर्तिनो वृक्षगुच्छगुल्मलतावल्लीप्रभृतीन् नानाविधान् वनस्पतीन् रसप्रदानेन वर्धयन्ती मोदयति, एव विनयविभूपितः खलु शीलेन कुलगणगच्छान् मोदयन् लोके चिन्तामणिरिव समन्यते, कल्पतरुरिव सेव्यते, निधिरिव समाद्रियते, सुधेव परिपूज्यते ॥ ७ ॥

कर लेती है कि मुझे अपना कल्याण करना है–अतः वह नियागार्थी–मोक्षाभिलाषी वन जाता है । और इस स्थिति मे उसकी प्रत्येक क्रिया ँ मोक्षप्राप्ति की ओर ही उसे ले जाने वाली होती रहती हैं, अतः वह किसी भी कुल, गणएव–गच्छ से नहीं निकाला जाता है।

भावार्थ—जिस प्रकार श्रीखण्डचदन का वृक्ष समस्त मलयाचल के जगल में रहे हुए वृक्षों को अपनी अपार सुगधि से सुरभित करता रहता है। अथवा जिस प्रकार अमृतमय शीतलचन्द्र की किरणों के ससर्ग से विकसित कुमुदवन, मनोज्ञ, शीतल एव सुगधित वायु एव मनोहर चादनी के द्वारा प्रत्येक जन के मन को आल्हादित करता है। अथवा–जिस प्रकार क्षीर सागर की निर्झरी अपने निकट रहे हुए वृक्षों को उनके गुच्छों को गुल्मों एव लतावल्ली आदि को रसप्रदान से वृद्धिगत अर्थात् वढ़ाती हुई उन्हें विकसित करती है इसी तरह विनय से

मारे पोतानु कल्याण करवु छे–आथी ते नियागार्थी–मोक्ष अभिलाषी बनी जाय छे अने ए स्थितिमा एनी प्रत्येक क्रियाओ मोक्ष प्राप्तिनी तरफ ज एने लई जवावाळी थती रहे छे एटले ते कोईपण कुळ, गुण अने गच्छथी दूर करवामा आवता नथी मतलब आनो ए छे के जे प्रकारे श्रीखड चदननु वृक्ष समस्त मलयाचलना जगलमा रहेला बधा वृक्षोने पोतानी अपार सुगधीथी सुरभित करतु रहे छे अथवा जे प्रकारे अमृतमय शीतळ किरणोना ससर्गथी विकसित कुमुदवन, मनोज्ञ, शीतळ अने सुगधित वायु एवी मनोहर चादनी द्वारा प्रत्येक जनना मनने आल्हादित करे छे अथवा–जे प्रकार क्षीर सागरनी निर्झरी (झरणा) पोतानी निकट रहेला वृक्षोने एनी डाळो विगेरेने तथा फुलफळादि, पादडा वगेरेने रसप्रदानथी वृद्धिगत अर्थात् वधारे छे अने विकसीत करे छे आ रीते विनयथी विभूपित बनेल

विनयस्य फलमाह—सीलमित्यादि। यतः विनयात्, शील=मूलोत्तरगुणलक्षणं प्रतिलभेत=प्राप्नुयात्। अनेन विनस्य फल शीलप्राप्तिरित्युक्तम्। शीलस्यापि फल प्रदर्शयन्नाह—'बुद्धपुत्ते.' इत्यादि। बुद्धपुत्रः-बुद्धस्य=आचार्यस्य पुत्र इव पुत्रः-शीलधारी शिष्यः, पुत्रशिष्ययोः शिक्षणीयतया साम्यात्, अतएव नियागार्थी-नियागो=मोक्षस्तमर्थयतीति नियागार्थी-मोक्षाभिलाषी कुतश्चित्=कुलगणगच्छतः न निष्कास्यते=न बहिष्क्रियते। अय भावः—विनीतः कुलगणगच्छाना सर्वेषा-

---

अब उपसहार करते हैं—'तम्हा' इत्यादि।

अन्वयार्थ—अतः (तम्हा-तस्मात्) अविनीत शिष्य की सर्व जगह दुर्दशा होती है साधु का कर्तव्य है कि वह (विणय-विनयम्) विनयरूप धर्मका (एसिज्जा-एषयेत्) पालन करे। इस विनय धर्म के पालन करनेका क्या फल है-इस बातको (सील पडिलभेज्जओ-शील प्रति लभेत यतः) इस पद द्वारा सूत्रकार प्रकट करते हुए कहते हैं कि यह विनयधर्म, आचरित होने से आचरण करने वाले साधु के लिये मूलगुण और उत्तरगुणोंकी प्राप्ति कराता है। शील की प्राप्ति होने से वह शीलधारी शिष्य (बुद्धपुत्ते नियागट्ठी-बुद्धपुत्रः नियागार्थी) गुरुजनों की दृष्टि मे अपना पुत्र जैसा हो जाता है। क्यो कि पुत्र शिक्षणीय होता है और वैसे शिष्य भी शिक्षणीय होता है। इसी विचार से शिष्य को यहा पुत्र जैसा बतलाया गया है जब वह गुरु कृपा का पात्र हर तरह से हो जाता है तब यह बात भी स्वत उसके हृदय मे स्थान

હવે ઉપસહાર કરે છે—'तम्हा' ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—એટલા માટે (तम्हा-तस्मात्) અવિનીત શિષ્યની સર્વ સ્થળે દુર્દશા થાય છે સાધુનુ કર્તવ્ય છે કે તે (विणय-विनयम्) વિનયરૂપ ધર્મનુ (एसिज्जा-एषयेत्) પાલન કરે આ વિનય ધર્મનુ પાલન કરવાનુ શુ ફળ છે આ વાતને (सील पडिलभेज्जओ-शील प्रति लभेत यत) આ પદ દ્વારા સૂત્રકાર પ્રગટ કરતા કહે છે કે આ વિનય ધર્મ આચરિત હોવાથી આચરણ કરવાવાળા સાધુને માટે મુળગુણ અને ઉત્તર ગુણોની પ્રાપ્તિ કરાવે છે શીલની પ્રાપ્તિ થવાથી એ શીલધારી શિષ્ય (बुद्धपत्ते नियागट्ठी-बुद्ध पुत्र नियागार्थी) ગુરૂજનોની દ્રષ્ટીમા પોતાના પુત્ર જેવો બની જાય છે કેમકે પુત્ર શિક્ષણીય હોય છે અને આવા શિષ્ય પણ શિક્ષણીય હોય છે આ વિચારથી શિષ્યને અહિ પુત્ર જેવો બતાવવામા આવેલ છે જ્યારે તે ગુરૂકૃપાને પાત્ર દરેક રીતે બને છે ત્યારે આ વાત પણ સ્વત એના દિલમા સ્થાન કરી જાય છે કે

युक्तानि-अर्थ्यते=प्रार्थ्यते मुमुक्षुभिर्य.सोऽर्थः अव्याबाधसुखरूपो मोक्षस्तेन युक्तानि तत्प्रतिबोधकानि। यद्वा-अर्था=हेयोपादेयरूपस्तेन युक्तानि-तत्प्रतिपादकानि वीतरागशास्त्राणि शिक्षेत=अभ्यस्येत्। अय भावः-मोक्षमार्गप्रदर्शकानि शास्त्राण्येव उपादेयानि पारमार्थिकस्वरूपप्रतिपादकत्वात्, यथा सिन्धुस्तरङ्गैर्विलसति तथा स्याद्वादैर्विलसितानि रागद्वेषदोषपरिवर्जितानि अव्याबाधसुखजनकानि उत्पादव्ययध्रौव्यस्वरूपनिरूपकाणि भगवद्वचनानि, तस्मात् तान्येवाभ्यसेदिति।

के समीप (सया-सदा) सदा-काल (अट्ठजुत्ताणि-अर्थयुक्तानि) मोक्ष-प्रतिबोधक-अथवा हेयोपादेय तत्त्व प्रतिपादक-ऐसे वीतरागो-पदिष्ट शास्त्रोका (सिक्खिज्जा-शिक्षेत) अभ्यास करे। तथा (निरट्ठाणि उ वज्जए-निरर्थानि तु वर्जयेत्) इनसे विपरीत अन्य शास्त्रोका वर्जन करें।

भावार्थ—वस्तुका पारमार्थिक स्वरूप प्रतिपादन करने वाले होने से मोक्षमार्गके प्रदर्शक शास्त्र ही उपादेय है। जिस प्रकार समुद्र अपनी तरङ्गमालाओसे शोभित होता है उसी तरह प्रभु के वचन स्वरूप आगमशास्त्र भी स्याद्वाद-शैली से सुशोभित होते हैं। इनमे राग एवं द्वेषको बढाने वाली-कथाएँ बिलकुल नही है। उनसे ये सदा वर्जित हैं। अव्याबाध सुख के ये जनक है। उत्पाद व्यय एव ध्रौव्य के यथार्थ स्वरूप का ये निरूपक है। इसलिये मोक्षाभिलाषिओ को वीतराग प्रणीत शास्त्रका ही अभ्यास करना चाहिये। जिन मे इस प्रकार की बातें नही है जो सर्वथा एकान्तवाद के पोषक असर्वज्ञोपदिष्ट शास्त्र है

(अट्ठजुत्ताणि-अर्थयुक्तानि) મોક્ષ પ્રતિબોધક—અથવા હેયોપાદેય તત્વ પ્રતિપાદક એવા વિતરાગોપદિષ્ટ શાસ્ત્રોનો (सिक्खिज्जा-शिक्षेत्) અભ્યાસ કરે તથા (निरट्ठाणि उ वज्जए-निरर्थानि तु वर्जयेत्) એનાથી વિપરિત અન્ય શાસ્ત્રોનો ત્યાગ કરે

ભાવાર્થ—વસ્તુનુ પારમાર્થિક સ્વરૂપ પ્રતિપાદન કરવાવાળા હોવાથી મોક્ષમાર્ગના પ્રદર્શક શાસ્ત્ર જ ઉપાદેય છે જે પ્રકાર સમુદ્ર પોતાની તરગ માળાઓથી શોભિત દેખાય છે એ જ રીતે પ્રભુના વચન સ્વરૂપ આગમ-શાસ્ત્ર પણ સ્યાદ્વાદશૈલીથી સુશોભિત હોય છે તેમા રાગ અને દ્વેષને વધારનારી કથાઓ બીલકુલ હોતી નથી એનાથી એ સદા વર્જીત છે અવ્યાબાધ સુખના એ જનક છે ઉત્પાદ વ્યય, અને ધ્રૌવ્યના યથાર્થ સ્વરૂપના એ નિરૂપક છે આ માટે મોક્ષાભિલાષિઓએ વિતરાગ પ્રણીત શાસ્ત્રનો જ અભ્યાસ કરવો જોઇએ જેમા આ પ્રકારની વાતો નથી, જે સર્વથા એકાન્તવાદને પોષનાર

विनयः कथमेषणीय इत्याह—

मूलम्—निसंते सियाऽमुहरी बुद्धाणं अंतिए सया ।
अट्ठजुत्ताणि सिक्खिज्जा, निरट्ठाणि उ वज्जए ॥८॥

छाया—
निशान्तः स्यात् अमुखारिः बुद्धानाम् अन्तिके सदा ।
अर्थयुक्तानि शिक्षेत निरर्थानि तु वर्जयेत् ॥ ८ ॥

टीका—
'निसते इत्यादि'—निशान्तः=नितरां शान्तः-उपशमयुक्तः-अन्तः क्रोधपरिवर्जनेन वहिश्च सौम्याकारेण प्रशान्तः स्याद्=भवेत्, अमुखारिः=अविरुद्धभाषी प्रियभाषी सन् बुद्धानाम्=आचार्याणाम्, अन्तिके=समीपे, सदा=सर्वकालम् अर्थ-

विभूषित बना शिष्य भी शील से कुल, गण एवं गच्छ को प्रमुदित करता हुआ लोक मे चिन्तामणि रत्न के समान माना जाता है कल्पवृक्षके समान सेवित किया जाता है, निधिके समान आदरीणय होता रहता है और सुधा (अमृत) के समान पूजा जाता है ॥ ७ ॥

विनय पालन कैसे करना चाहिये इसे सूत्रकार इस निम्नलिखित गाथा से स्पष्ट करते हैं—' निसते ' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(निसते-निशान्त') जो उपशम भाव से युक्त है-भीतर में जिसके क्रोध का उद्रेक नही होता है-तथा बाहिर से जिसका सदा सौम्य आकार बना रहता है ऐसा शिष्य (अमुखारि) अविरुद्ध-भाषी-प्रियभाषी-होता हुआ (बुद्धाण अतिए-बुद्धाना अन्तिके) आचार्यों

શિષ્ય પણ શીલથી કુળ, ગણ એટલે ગચ્છને પ્રમુદિત કરીને લોકમા ચિન્તામણી રત્ન સમાન માનવામા આવે છે કલ્પવૃક્ષના સમાન સેવિત કરવામા આવે છે નિધિની માફક આદૃત થતા રહે છે અને સુધાની (અમૃત) માફક પૂજાય છે ॥૭॥

વિનય પાલન કેવી રીતે કરવુ જોઈએ તેને સૂત્રકાર આ નિચે બતાવેલ ગાથાથી સ્પષ્ટ કરે છે निसते ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—(निसते-निशान्त) જે ઉપશમ ભાવથી યુક્ત છે-જેને અદર ક્રોધનો ઉપદ્રવ થતો નથી તથા બાહરથી જેનો સદા સૌમ્ય આકાર બન્યો રહે છે એવા શિષ્ય (अमुखारी) અવિરૂદ્ધભાષી-પ્રિયભાષી બનીને (बुद्धाण अतिए-बुद्धाना अन्तिके) આચાર્યોની સમિપ (सया-सदा) હમેશા

प्रशमसरःशोषणे प्रचण्डमार्तण्डकिरणरूपाणि, भ्रमोत्पादने मृगतृष्णास्वरूपाणि,

श्रद्धा जाग्रत हुए विना जीवको आत्म कल्याण का मार्ग दिखलाई नही देता है। अतः वह पतित होकर अनत ससारी हो जाता है। इसीलिये लौकिक शास्त्रोका अध्ययन वर्जनीय बतलाया गया है यदि इस भावना से उनका अध्ययन किया जाय कि देखु कि वीतराग प्ररू-पित शास्त्रो मे और इनके उपदेश मे कितना भेद है तो इस स्थिति मे ज्ञानी को अनेकान्त शासन पर और अधिक दृढ श्रद्धा बढ़ जाती है। क्यो कि सच्चे मणिकी कीमत तो झूठे मणि के देखने से ही होती है। सच्चे मणिका परिचायक झूठामणि ही हुआ करता है। इसीलिये टीकाकार ने इन्हे महाव्रत रूप पर्वत के भेदन करने मे वज्रकी उपमा दी है। दावानल जिस प्रकार वन को भस्म करने मे ढील नहीं करता उसी प्रकार निरर्थक शास्त्रों का अध्ययन भी मोक्षाभिलाषिओ के तप और सयमरूप उद्यान को नाश करता है। जिस प्रकार ग्रीष्मकाल का प्रखर आतप-धूप सरोवर को शोषण करता है उसी प्रकार ये मोक्षमार्ग के उपदेश से विहीन शास्त्र भी मोक्षाभिलाषी के प्रशमभावको शुष्क करने में जरा सी भी कसर नही रखते है। मृगतृष्णा जिस प्रकार मृगो को

વિના જીવને આત્મકલ્યાણનો માર્ગ મળતો નથી એટલે તે પતિત બની અનત સસારી થઈ જાય છે આ માટે લૌકિક શાસ્ત્રોનુ અધ્યયન વર્જનીય બતાવવામા આવેલ છે જો એ ભાવનાથી તેનુ અધ્યયન કરવામા આવે કે જોઉ વિતરાગ પ્રરૂપિત શાસ્ત્રોમા અને એમના ઉપદેશમા કેટલો ભેદ છે તો આ સ્થિતિમા જ્ઞાનીને અનેકાન્ત શાસન પર વધુ દ્રઢ શ્રદ્ધા બેસી જાય છે કેમકે સાચા મણિની કિમત તો જુઠા મણીને જોવાથી જ થાય છે સાચા મણીને ઓળખાવનાર ખોટો મણી જ હોય છે આ માટે ટીકાકારે તેને મહાવ્રતરૂપ પર્વતનુ ભેદન કરનારા વજ્રની ઉપમા આપી છે દાવાનળ જે રીતે વનને ભસ્મ કરવામા ઢીલ કરતો નથી, તેવી જ રીતે નિરર્થક શાસ્ત્રોનુ અધ્યયન પણ મોક્ષાભિલાષિઓના તપ અને સયમરૂપ ઉદ્યાનનો નાશ કરે છે જે પ્રકાર ગ્રીષ્મકાળનો પ્રખર આતાપ સરોવરનુ સોષણ કરે છે તેવા પ્રકારે મોક્ષમાર્ગના ઉપદેશથી વિહિન શાસ્ત્ર પણ મોક્ષ અભિલાષિના પ્રશમભાવને શુષ્ક કરવામા કસર રાખતો નથી મૃગજળ જેવા પ્રકારે મૃગોને

निरर्थकानि मोक्षार्थवर्जितानि, यद्वा–हेयोपादेयरूपार्थानभिधायकानि वैशेषिकादीनि वात्स्यायनप्रणीतकामशास्त्राणि तु वर्जयेत्=परिहरेत्। अय भावः–लौकिकशास्त्राणि तु–महाव्रतपर्वतभेदने वज्रोपमानि, तपःसंयमकाननविनाशने दावानलसमानि,

वे निरर्थक शास्त्र हैं। उनका अभ्यास नहीं करना चाहिये। क्यो कि वे अपने अभ्यासियोके लिये मोक्षमार्ग के यथार्थ स्वरूप से वंचित एव अपरिचित हैं। अथवा–निरर्थक वे शास्त्र हैं कि जिनके अध्ययन करने से जीवोको हेय और उपादेय रूप अर्थका भान न हो सके, जो इस प्रकार के मोक्ष अर्थ के अभिधायक नहीं है ऐसे वैशेपिक आदि–आदि द्वारा प्रणीत शास्त्र तथा वात्स्यायन द्वारा प्रणीत काम शास्त्रों का अध्ययन कभी भी मोक्षाभिलाषिओ को नहीं करना चाहिये। लौकिक–असर्वज्ञ–द्वारा उपदिष्ट लौकिक शास्त्र ससार बढ़ाने वाली ही शिक्षाओं से परिपूर्ण ह। इनसे साधुओ को अपने महाव्रतों को पालन करनेकी शिक्षा यथार्थतया प्राप्त नहीं होती है। अत. उनका अध्येता अर्थात्–अध्ययन करने वाला भद्रपरिणामी साधुजन अपने व्रतों से भी च्युत हो जाता है। इसलिये ऐसे शास्त्रों का अध्ययन महाव्रतरूप पर्वत को नष्ट करने के लिये वज्रका काम करता है। सम्यग्दर्शन की पुष्टि जबतक जीव की नही होती हैं–तबतक उसे समस्त द्रव्यो से भिन्न आत्मद्रव्य मे दृढ श्रद्धा जाग्रत नही होती है। इस प्रकार के

અસર્વજ્ઞોપદિષ્ટ શાસ્ત્ર છે તે નિરર્થક શાસ્ત્ર છે, તેનો અભ્યાસ નહી કરવો જોઈએ કેમકે તે આપણા અભ્યાસિયો માટે મોક્ષમાર્ગના યથાર્થ સ્વરૂપથી વચિત અને અપરિચિત છે અથવા–નિરર્થક તે શાસ્ત્ર છે કે જેનુ અધ્યયન કરવાથી જીવોને હેય અને ઉપાદેયરૂપ અર્થનુ ભાન થઇ શકતુ નથી જે આ પ્રકારના મોક્ષ અર્થના અભિધાયક નથી એવા વૈશેષિક આદિ આદિ દ્વારા પ્રણીત શાસ્ત્ર તથા વાત્સ્યાયન દ્વારા પ્રણીત કામશાસ્ત્રોનુ અધ્યયન કદી પણ મોક્ષના અભિલાષીયોએ કરવુ ન જોઇએ લૌકિક–અસર્વજ્ઞ–દ્વારા ઉપદિષ્ટ લૌકિક શાસ્ત્ર સસાર વધારનારી શિક્ષાઓથી પરિપૂર્ણ હોય છે તેનાથી સાધુઓને પોતાના મહાવ્રતોનુ પાલન કરવાની શિક્ષા યથાર્થ તયા પ્રાપ્ત થતી નથી, એટલે એનુ અધ્યયન કરવાવાળા ભદ્રપરિણામી સાધુજન પોતાના વ્રતોથી પણ ચ્યુત બની જાય છે આ માટે એવા શાસ્ત્રોનુ અધ્યયન મહાવ્રતરૂપ પર્વતને નષ્ટ કરનાર વજ્રનુ કામ કરે છે સમ્યગ્દર્શનની પુષ્ટિ જ્યા સુધી જીવને થતી નથી, ત્યા સુધી તેને સમસ્ત દ્રવ્યોથી ભિન્ન આત્મ દ્રવ્યમા દૃઢ શ્રદ્ધા જાગ્રત થતી નથી આ પ્રકારની શ્રદ્ધા જાગ્રત થયા

गुरु परुषवचनानि ग्रीष्मर्तुसहस्रकिरणकिरणावलीसमानि तथापि स्वल्पेनैव समयेन सजला जल्दावलीसमुत्थितसमीरसहचारिनीरकणिका इव परिणमन्तीति गुरूणा परुषवचनानि अनन्तहितविधायकानि मोक्षपथप्रदर्शकानि सावद्यकर्म-निवर्तकानि अमृतमयानि आसेवनाग्रहण शिक्षारूपाणि भवन्तीति मन्यमानः सन् सहेत । उक्त च—

शास्त्र किस तरह से सीखे सो बतलाते हैं—'अणुसासिओ' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—शिष्यजन यदि कदाचित् गुरुओ द्वारा कठोर वचनों से भी (अणुसासिओ-अनुशासितः) अनुशासित-शिक्षापाते हों तो भी उन्हें चाहिये कि वे (न कुप्पिज्जा-न कुप्येत्) अपने शिक्षाप्रदाता गुरुजन पर कभी भी कुपित न हों । प्रत्युत ऐसी अवस्था मे सत् और असत् के विवेक करने मे (पंडिए-पण्डित) कुशलमति वह शिष्य (खंतिं सेविज्ज क्षान्ति सेवेत) परुपभापण को सहन करने रूप शातिभाव का ही सेवन करे । तथा (खुड्डेहिं सह ससग्ग हास कीड च वज्जए-क्षुद्रैः सह ससर्ग हास क्रीड च वर्जयेत्) क्षुद्रजनों-बाल अथवा पार्श्वस्थ अवसन्न-कुशील ससक्त-स्वेच्छाचारी साधुओं का सग वर्जन करें । तथा-हास्य क्रीडा का भी वर्जन करें ।

भावार्थ—यद्यपि गुरु महाराजके वचन उस समय शिष्य को ग्रीष्मऋतुके प्रखर सूर्यकी किरणों के समान मालूम पडते हैं परन्तु

શાસ્ત્ર કઈ રીતે શીખવા તે બતાવે છે—अणुसासिओ ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—શિષ્યજન જો કદાચ ગુરૂઓ દ્વારા કઠોર વચનોથી પણ (अणुसासिओ-अनुशासित) અનુશાસિત-શિક્ષા મેળવતા હોય તો પણ તેમણે વિચારવુ જોઈએ કે તે (न कुप्पिज्जा-न कुप्येत्) પોતાના શિક્ષા પ્રદાતા ગુરૂજન ઉપર કદી પણ ક્રોધ ન કરે પરતુ એવી અવસ્થામા સત્ અને અસત્નો વિવેક કરવામા (पण्डिए-पटित) કુશળમતિ તે શિષ્ય (खंतिं सेविज्ज-क्षान्ति सेवेत) (કઠોર) પરુષ ભાષણને સહન કરવારૂપ શાતિભાવનુ જ સેવન કરે તથા (खुड्डेहिं सह ससग्ग हास किड च वज्जए-क्षुद्रै सह ससर्ग हास क्रीडा च वर्जयेत्) ક્ષુદ્રજનો, ૧ બાળ અથવા ૨ પાર્શ્વસ્થ, ૩ અવસન્ન, ૪ કુશીલ, ૫ સસક્ત-સ્વેચ્છાચારિ સાધુઓનો સગ વર્જન કરે તથા હાસ્ય ક્રિડાનુ પણ વર્જન કરે

મતલબ તેનો એ છે કે કદાચ ગુરૂ મહારાજનુ વચન, તે સમયે શિષ્યને ઉનાળાના પ્રખર સૂર્યના કિરણો સમાન માલુમ પડે છે પરતુ પરિણામમા

सकलापत्तिदायकविषयविलासप्रवर्तकानि दीर्घाऽऽवचतुर्गतिकसंसारपरिभ्रमणकारणानि सन्ति, तस्माद् विषमविषधरभुजङ्गवत् तानि दूरतः परिवर्जनीयानि ॥८॥

अर्थयुक्तानि कथं शिक्षेत ? इत्याह—

मूलम्—अणुसासिओ न कुप्पिज्जा, खंतिं सेविज्ज पंडिए।
खुड्डेहिं सह संसग्गं, हासं कीडं च वज्जए ॥ ९॥

छाया—

अनुशासितः न कुप्येत्, क्षान्तिं सेवेत पण्डितः।
क्षुद्रैः सह संसर्गं, हासं क्रीडां च वर्जयेत् ॥ ९॥

टीका—

'अणुसासिओ.' इत्यादि—अनुशासितः-गुरुभिः कठोरवचनैस्तर्जितोऽपि न कुप्येत्=कोपं न कुर्यात्। किं तर्हि ? इत्याह-'खंतिं.' इत्यादि। पण्डितः=सदसद्विवेकवान् सन् क्षान्तिं=परुषभाषणसहनरूपां सेवेत। अयं भावः—यद्यपि

जलका भ्रम उत्पन्न करती है उसी तरह मिथ्या शास्त्र भी मोक्षाभिलाषिओके लिये यथार्थस्वरूप का ज्ञान न कराकर केवल वस्तु के स्वरूप में भ्रमोत्पादक होते हैं। समस्त आपत्ति-एवं विपत्तियों को देने वाले विषय कषायोंकी ही इनसे केवल वृद्धि होती रहती है अतः इनसे संसार का अन्त न आकर जीवो के अनन्त संसार के मार्ग की ही पुष्टि होती है और इसी वजह से यह जीव इस चतुर्गति स्वरूप संसार में इतस्ततः परिभ्रमण किया करता है। इस लिये जिस प्रकार जहरीले सर्पका दूर से ही परिहार कर दिया जाता है उसी प्रकार मोक्षाभिलाषिओं को इन निरर्थक शास्त्रोका परिहार कर देना चाहिये ॥ ८ ॥

જળનો ભ્રમ ઉત્પન્ન કરે છે, તેવી રીતે મિથ્યાશાસ્ત્ર પણ મોક્ષ અભિલાષીઓ માટે યથાર્થ સ્વરૂપનું જ્ઞાન ન કરાવતાં કેવળ વસ્તુના સ્વરૂપમાં ભ્રમોત્પાદક બને છે સમસ્ત આપત્તિ અને વિપત્તિને દેવાવાળા વિષય કષાયોની જ તેનાથી ફક્ત વૃદ્ધિ થતી રહે છે જેથી તે વડે સંસારનો અંત ન આવતાં જીવોને અનંત સંસારના માર્ગમાં લઈ જાય છે, અને એ કારણે આ જીવ આ ચતુર્ગતિરૂપ સંસારમાં અહિં તહિં ભટકતો રહે છે આ માટે જે પ્રકારે જહેરીલા સાપનો દુરથી જ ત્યાગ કરવામાં આવે છે, તેવી રીતે મોક્ષના અભિલાષિઓએ આવા નિરર્થક શાસ્ત્રનો ત્યાગ કરવો જોઈએ ॥૮॥

ननु बालपार्श्वस्थादिससर्गे सत्यपि साधोः का हानिः? दृश्यते हि वैडूर्यमणिः काचसद्योगेऽपि काचधर्मं नाप्नोति, एवमात्मार्थिनो मुनेर्बालपार्श्वस्थादिससर्गे सत्यपि स्वाचारपरिवर्तन न स्यात्? अत्रोच्यते–जीवो हि संसर्गदोषानुभावतो बाल्पार्श्वस्थाद्याचरितप्रमादादिभावनाभावितत्वात् द्रुतमेव तद्भाव मानोति, यथा–निम्बोदकवासिताया भूमौ क्वचिदाम्रवृक्षः समुत्पन्नः, पुनस्तत्राम्रस्य निम्बस्य च द्वयोरपि मूले मिलिते, ततश्च ससर्गदोषादाम्रो निम्बत्व प्राप्य

कठोर अक्षरों से युक्त गुरुजनों के वचनों से तिरस्कृत हुए शिष्यजन महत्त्व को प्राप्त करते हैं। जबतक मणी शाण पर नहीं चढाया जाता है तबतक वह अपने उत्कर्ष को प्राप्त नहीं कर सकता है और न राजाओं के मुकुटो मे भी जडा जाता है। साधु यदि बाल एव पार्श्वस्थ आदि की सगति करे तो उसकी इससे क्या हानि है। क्यो कि देखा जाता है कि वैडूर्यमणि काचमणि के साथ रहते हुए भी उसके धर्मको अर्थात् काच के गुण को ग्रहण नहीं करता है इसी प्रकार पार्श्वस्थ आदि की सगति मे रहा हुआ आत्मार्थी साधु भी अपने आचार विचार से परिचलित नहीं हो सकता? प्रश्न ठीक है–परन्तु यह ध्यान रखना चाहिये कि भद्रपरिणामी आत्मा निमित्ताधीन होता है। निमित्त मिलने पर निमित्त के अनुसार शीघ्र ही उसका परिणमन हो जाता है। जिस प्रकार जिस भूमि मे नीमके वृक्ष लगे हुए होते है और उसी भूमिमें यदि आम का भी वृक्ष लगा दिया जावे तो वह नीमके मूल के

કઠોર અક્ષરોથી ભરેલા ગુરૂજનોના વચનોથી તિરસ્કૃત થયેલ શિષ્યજન મહત્વને પામે છે જ્યા સુધી મણીને સરાણ ઉપર ચડાવવામા આવતો નથી ત્યા સુધી તે પોતાના ઉત્કર્ષને પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી અને ન તો એ રાજાઓના મુગટોમા જડાય છે સાધુ જો બાલ અને પાર્શ્વસ્થ આદિની સગતિ કરે તો એથી એને કઈ જ નુકશાન થતુ નથી કેમકે જોઇ શકાય છે કે વૈડૂર્યમણી કાચ મણીની સાથે રહેવા છતા પણ એ કાચના ગુણ ગ્રહણ કરતો નથી આ રીતે પાર્શ્વસ્થ આદિની સગતિમા રહેલા આત્માર્થી સાધુ પણ પોતાના આચાર વિચારથી પરિચલિત થતા નથી? પ્રશ્ન ઠીક છે—પરતુ એ ધ્યાનમા રાખવુ જોઇએ કે ભદ્રપરિણામી આત્મા નિમિત્ત આધિન બને છે નિમિત્ત મળવાથી નિમિત્તના અનુસાર જલ્દીથી તેનુ પરિણમન થઇ જાય છે જે પ્રકારે જે ભૂમિમા લીમડાના વૃક્ષો લાગેલા હોય છે અને એ જ ભૂમિમા જો આબાનુ વૃક્ષ વાવવામા આવે તો લીમડાના મૂળ સાથે તેના મૂળ મળવાથી

गीर्भिर्गुरूणा परुषाक्षराभि,-
स्तिरस्कृता यान्ति नरा महत्त्वम् ।
अलब्धशाणोत्कषणा नृपाणा,
न जातु मौली मणयो वसन्ति ॥ १ ॥

च=पुनः क्षुद्रैः=बालैः, अथवा पार्श्वस्थावसन्नकुशीलससक्तयथाच्छन्दैः सह ससर्गं=सङ्ग वर्जयेत् ।

परिणाम में वे जल से भरे हुए मेघ के समय उत्पन्न वायु के साथ जल कणिका के समान हितविधायक होते हैं। जिस प्रकार वर्षाकाल में जब आकाश में घटाए घिर आती हैं तो उससमय वायु का भी सचार होने लगता है-आंधी उठने लगती है और उसके उठते ही वे घटाएँ बरसने लगती हैं। इससे आतप तप्त-गरमीसे पीडित आत्माओं को शीतलता का अनुभव होनेलगता है । इसी प्रकार उस समय गुरुजनों के वचन कठोर प्रतीत होते हैं परन्तु भविष्य में वे शिष्यों के लिये आत्मकल्याण के साधक होने से अनत शीतलता प्रदान करनेवाले हो जाते हैं । शिष्यजन को गुरु के वचन अनतहित विधायक, मोक्षपथप्रदर्शक, सावद्यकर्मनिवर्तक अमृतस्वरूप जानकर सहते रहना चाहिये । क्यों कि इनसे शिष्योंको आसेवनशिक्षा एव ग्रहण शिक्षा प्राप्त होती है व्रतों को ग्रहण करना एव उनका सम्यग्रीति से पालन करना यह शिक्षा गुरु के वचनोंसे ही शिष्यो को मिलती है । कहा भी है—गीर्भिर्गुरूणां० इत्यादि—

તે જળથી ભરેલા મેઘના સમયે ઉત્પન્ન થતા વાયુની સાથે જળકણિકાના જેવા હિત વિધાયક હોય છે જે પ્રકારે વર્ષાકાળમા જ્યારે આકાશમા ઘટાઓ ઘેરાય છે એ સમયે વાયુનો પણ સચાર થાય છે અને આધી ઉઠવા લાગે છે અને આધીના આગમનથી તે ઘટાઓ વરસવા લાગે છે એનાથી (તડકાથી તપેલ) આતપતપ્ત આત્માઓને શીતળતાનો અનુભવ થવા લાગે છે આ પ્રકારે એ સમયે ગુરૂજનોનુ વચન કઠોર જણાય છે પરતુ ભવિષ્યમા તે શિષ્યોને માટે આત્મ કલ્યાણનુ સાધક હોવાથી અનત શિતળતા આપનાર બને છે શિષ્યજને ગુરૂના વચન અનત હિત વિધાયક, મોક્ષપથ પ્રદર્શક, સાવદ્ય કર્મ નિવર્તક અમૃત સ્વરૂપ જાણીને સહી લેવા જોઇએ કેમકે તેનાથી શિષ્યોને આસેવન શિક્ષા અને ગ્રહણશિક્ષા પ્રાપ્ત થાય છે વ્રતોનુ ગ્રહણ કરવુ અને તેને સમ્યગરીતિથી પાલન કરવુ આ શિક્ષા ગુરૂના વચનોથી જ શિષ્યોને મળે છે કહ્યુ પણ છે—गीर्भिर्गुरूणां ઇત્યાદિ—

तथा-हास=हसन, क्रीडा=कन्दुकादिका च वर्जयेत्, ज्ञानावरणीयाद्यष्टविध-कर्मबन्धजनकत्वादिति भावः।

उक्तञ्च—"जीवे ण भंते! हसमाणे वा उस्सुयमाणे वा कइ कम्मपगडीओ बंधइ?। गोयमा! सत्तविहबंधए वा अट्ठविहबंधए वा"

छाया-जीवः खलु भदन्त! हसन् वा उत्सुकन् वा कति कर्मप्रकृतीर्बध्नाति, गौतम! सप्तविधबन्धको वा अष्टविधबन्धको वा इत्यादि। क्रीडाविषयेऽप्येवमेवागमोऽनुसन्धेयः॥ ९॥

के महत्त्व को भी विनष्ट कर देता है एव दशविध धर्मको ध्वस्त कर देता है। इसलिये क्षुद्रों का तथा बालकों का ससर्ग सदा परिहार्य बतलाया गया है। तथा बालआदि जनोंकी सगति से निंदा होती है एव पापकार्यों मे अनुमति देने की भी आदत पड जाती है। इसी तरह ज्ञानावरणीय आदि अष्टविध कर्मोंके बध के जनक होने से साधुजन को बालोंके साथ हँसी करना, क्रीडा करना आदि अकर्तव्योंका भी परिहास कर देना चाहिये। प्रभुका स्वय भी ऐसा ही उपदेश है—"जीवे ण भते! हसमाणे उस्सूयमाणे वा कइ कम्मपगडीओ बंधइ? गोयमा! सत्तविहबधए वा अट्ठविहबधए वा" इत्यादि—प्रभु से गौतमने प्रश्न किया हे भदन्त! यह जीव जब हँसी करता है अथवा उत्सुक होता है तब कितने कर्मकी प्रकृतियों का बध करता है? तब प्रभु ने उत्तर दिया कि हे गौतम! इस अवस्था मे यह जीव सात प्रकार के या आठ प्रकार के कर्मोंका बध करता

સયમના મહત્વનો પણ નાશ કરી નાખે છે એમ જ દશવિધ ધર્મનો પણ ધ્વસ્ત કરી નાખે છે આ માટે ક્ષુદ્રોનો તથા બાલકોનો સસર્ગ સદા પરિહાર્ય બતાવવામા આવેલ છે તથા બાળ આદિ જનોની સગતિથી નિદા થાય છે તેમજ પાપકાર્યોમા અનુમતિ દેવાની પણ આદત પડી જાય છે આ રીતે જ્ઞાનાવરણીય આદિ આઠ કર્મના બધનોના જનક હોવાથી સાધુજનોએ હાસી કરવી, ક્રિડા કરવી આદિ અકર્તવ્યોનો પરિહાર કરી દેવો જોઇએ પ્રભુનો સ્વય આવો જ ઉપદેશ છે "जिवेण भते! हसमाणे वा उस्सूयमाणे वा कइ कम्मपगडीओ बधई? गोयमा! सत्तविह बधए वा अट्ठविह बधए वा०" ઇત્યાદિ—પ્રભુથી ગૌતમે પ્રશ્ન કર્યો હે ભદન્ત! આ જીવ જ્યારે હસે છે ત્યારે કેટલા કર્મની પ્રકૃતિઓનો બધ કરે છે? પ્રભુએ ઉત્તર આપ્યો કે હે ગૌતમ! આ અવસ્થામા આ જીવ સાત પ્રકારના અથવા આઠ પ્રકારના કર્મોનો

फटुफलो भवति। अपर च नाल्पार्श्वस्थादिससर्गो लोके गर्हां जनयति, सर्व एवैते साधव एवभूता इति, तथा पापेऽनुमतिमुत्पादयति। अय भावः-यथा-रजःपुञ्जो मणिगण मलिनयति, राहुश्चन्द्रमण्डलप्रभामपकर्षयति, लोभः सर्वगुण-गण विनाशयति, हेमन्तः कमलवन मलीनयति, तथा-क्षुद्रससर्गः शान्त्यादिगुणगण मलिनयति, लब्ध्यादिप्रभावमपकर्षयति, तपःसयमजनितमहत्त्व विनाशयति, दश-विधधर्म मलीनयति, तस्मात् क्षुद्रससर्गः परिवर्जनीय इति।

साथ अपने मूल से मिला रहने पर कटुकफल देने लगता है। यह बात प्रसिद्ध है। इसलिये ससर्ग के दोप से जैसे आम्र निम्बभाव को प्राप्त होकर कडुवे फल देने लगता है उसी प्रकार आत्मार्थी साधुजन भी बाल पार्श्वस्थादि के सगति से स्वाचार भ्रष्ट हो जाते है। आम्र पर नीमका ही प्रभाव पडता है-नीम पर आम का नहीं-कारण कि बुरी वस्तु का ही अधिक प्रभाव पडा करता है और वही वस्तु दूसरो को जल्दी अपने अनुरूप परिणमा लेती है-यह एक स्वाभाविक बात है। यह तो आखोदेखी बाते हैं कि धूलि का पुज मणिगणको भी मलिन बना देता है। राहुचन्द्रमडल की प्रभा का अपकर्षक होता है, लोभ समस्त सद्गुणोंका लोपक होता है। हेमन्त ऋतु कमलवन को दग्ध कर देता है। इसी तरह यह भी मानने मे कोई आपत्ति नही है कि क्षुद्र-जनो का ससर्ग भी साधुजनो के शाति आदि गुणगणो को मलिन बना देता है। उनके प्राप्त-प्रभाव को कम कर देता है। तप एव सयम

કડવા ફળ આપવા લાગે છે આ વાત પ્રસિદ્ધ છે આ માટે સંસર્ગના દોષથી જેમ આંબો લીમડાના ભાવને પામી કડવા ફળ આપનાર બને છે એ જ રીતે આત્માર્થી સાધુજન પણ બાળ પાર્શ્વસ્થાદિના સંગથી સ્વાચારભ્રષ્ટ બની જાય છે આંબા ઉપર લીમડાનો જ પ્રભાવ પડે છે, લીમડા ઉપર આંબાનો નહીં કારણ કે ખરાબ વસ્તુનો અધિક પ્રભાવ પડે છે અને વસ્તુ બીજાઓને જલ્દી પોતાના જેવી બનાવે છે આ એક સ્વાભાવિક વાત છે આ તો આંખે જોયેલી વાત છે કે ધુળનો વંટોળ મણીઓને પણ મલીન બનાવી દે છે રાહુ ચંદ્ર મંડળ તેજને ઢાંકી દે છે લોભ સમસ્ત સદ્ગુણોને લોપનાર હોય છે હેમન્ત કમળ વનને બાળી નાખે છે આ રીતે એ માનવામાં કોઈ અયુક્તિ નથી કે ક્ષુદ્રજનોનો સંસર્ગ પણ સાધુજનોના શાન્તી આદિ ગુણોને મલીન બનાવી દે છે એના પ્રાપ્ત પ્રભાવને ઓછો કરે છે, તપ અને

क्रोध के आवेश से मृषाभाषण मत करो। (बहुय माय आलवे–बहुक माच आलपेत्) व्यर्थ आलजालरूप वचनोंका उच्चारण मत करो–अनर्थ प्रलाप मत करो–अधिक मत बोलो। (कालेण य अहिज्जित्ता–कालेन चाधीत्य) प्रथम पौरुषी मे स्वाध्याय करके (तओ एगओ झाइज्ज–ततः एकाकी ध्यायेत्) द्वितीय पौरुषी मे एकाकी होकर सूत्रार्थका चिन्तवन करो। उपलक्षण से तृतीय पौरुषी मे भिक्षाचर्या, एव चतुर्थी पौरुषी मे भण्डोपकारण की प्रतिलेखना के बाद पुनः स्वाध्याय करो। यह बात स्वय सूत्रकार छाईस वें अध्ययन में कहेगे।

भावार्थ—इस सूत्र द्वारा प्रकारान्तर से विनय धर्मका शिष्य-जनो को उपदेश देते हुए सूत्रकार कहते हे कि हे शिष्यो यदि तुम इस विनय धर्मको पालन करने के अभिलापी हो तो तुम्हारा यह कर्तव्य है कि तुम क्रोध के आवेशमे आकर कभी भी मृषाभाषण मत करो। क्यों कि इस प्रकार करनेसे विनयधर्मकी पालना नही होती है मृषा-भाषण के निषेध से उसके साथ-साथ मान, माया, लोभ, एव हास्यादि कों का भी विनयवान को त्याग कर देना चाहिये। मृषावादादि को त्याग करने का कारण यह है कि इस प्रकार की प्रवृत्ति करने वाला

મૃષાભાષણ ન કરો (बहुय माय आलवे–बहुक माच आलपेत्) આળપંપાળ રૂપ વચનોનુ વ્યર્થ ઉચ્ચારણ ન કરો–અનર્થ પ્રલાપ ન કરો–વધારે ન બોલો (कालेण य अहिज्जित्ता–कालेन चाधीत्य) પ્રથમ પૌરૂષીમા સ્વાધ્યાય કરી (तओ एगओ झाइज्ज–तत एकाकी ध्यायेत्) બીજા પૌરૂષીમા એકાકી થઈને સૂત્રાર્થનુ ચિંતવન કરો ઉપલક્ષણથી ત્રીજા પૌરૂષીમા ભિક્ષા ચર્યા અને ચોથા પૌરૂષીમા ભંડોપકરણની પ્રતિલેખના પછી ફરી સ્વાધ્યાય કરો આ વાત સૂત્રકાર પોતે ૨૬ મા અધ્યયનમા કહેશે

ભાવાર્થ—આ સૂત્ર દ્વારા પ્રકારાન્તરથી વિનય ધર્મનો શિષ્યજનોને ઉપદેશ આપતા સૂત્રકાર કહે છે કે હે શિષ્યો ! જો તમે આ વિનયધર્મનુ પાલન કરવાના અભિલાષી હો તો તમારૂ એ કર્તવ્ય છે કે તમે ક્રોધના આવેશમા આવી કદી પણ મૃષાભાષણ કરો નહી કેમકે આ પ્રકારે કરવાથી વિનય ધર્મની પાલના થતી નથી મૃષાભાષણના નિષેધથી એની સાથે માન, માયા, લોભ અને હાસ્યાદિકનો પણ વિનયવાને ત્યાગ કરી દેવો જોઈએ મૃષાવાદાદિકોનો ત્યાગ કરવાનુ કારણ આ છે કે આ પ્રકારની પ્રવૃત્તિ કરવા

पुनरपि प्रकारान्तरेण विनयमुपदिशन्नाह—

मूलम्—माँ यं चडोलिय कांसी, बहुंय माँ यं आलंवे ।
कालेणं यं अहिज्जित्ता, तओ झाइज्ज एगओ ॥ १० ॥

छाया—

मा च चण्डालीकं कार्षीद्, बहुकं मा च आलपेत् ।
कालेन चाधीत्य, ततो ध्यायेत् एककः ॥ १० ॥

टीका—

'मा य' इत्यादि—च शब्दः समुच्चयार्थकः । चण्डालीकं–चण्डः=क्रोध-स्तद्वशादलीकं=मृषाभाषणं मा कार्षीत्=मा कुर्यात्, इदमुपलक्षणं मानमायालोभ-भयहास्यादीनाम् । उक्तंच—

मुसावाओ उ लोगम्मि, सव्वसाहूहि गरिहिओ ।
अविस्सासो य भूयाणं, तम्हा मोसं विवज्जए ॥ (दशवै. ६ अ. १३ गा.)

छाया—

मृषावादस्तु लोके, सर्वसाधुभिर्गर्हितः ।
अविश्वासश्च भूतानां, तस्माद्मृषां विवर्जयेत् ॥

च=पुनः बहुकं–बह्वेव बहुकम्–अतिशयम् आलजालरूपं मा आलपेत्=मा वदेत् । बहुभाषणे बहवो दोषा भवन्ति । उक्तं च—

है। इसी तरह क्रीडाके विषय मे भी समझ लेना चाहिये ॥ ९ ॥

दूसरे प्रकार से भी इसी विनयधर्मका सूत्रकार उपदेश करते हैं—' माय. ' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—शिष्यजनो को संबोधित करते हुए सूत्रकार कहते है कि हे शिष्यो ! तुम (चण्डालिय मामकासी–चडालीकं मा चकार्षीत्

બધ કરે છે આ રીતે ક્રીડાઓના વિષયમા પણ સમજી લેવુ જોઇએ ॥ ૯ ॥

બીજા પ્રકારથી પણ આ વિનય ધર્મનો સૂત્રકાર ઉપદેશ કરે છે—માય૦ ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—શિષ્યજનોને સંબોધન કરતા સૂત્રકાર કહે છે કે હે શિષ્યો ! તમે चडालिय माम कासी–चडालीक मा चकार्षीत्) ક્રોધના આવેશથી

पालने का आदेश है। बहुभाषण मे अथवा विना विचार किये भाषण में न तो साधु के मूलगुणरूप इस समिति का ही पालन होता है और न गुप्ति का ही। इसीलिये बहुभाषण मे "बहुत दोष है" अन्यत्र भी ऐसा ही कहा है—

बहुभाषणमुन्माद स्वाध्यायध्यानभजन कुरुते।
अहितमनर्थकर तत्, भवति च पीडाकर नितराम् ॥ १ ॥
बहुभाषणात् द्वितीय नश्यति, तावन्महाव्रत तस्मात्।
स्यादेव कर्मबधस्तस्माद् दीर्घाध्वससारः ॥ २ ॥

बहुत आलजालरूप बकवाद करने वालोंके उन्माद रोग हो जाता है। साधु के स्वाध्याय एव ध्यान में विघ्न पडता है—स्वाध्याय ध्यान नष्ट हो जाते है। बहुभाषण से अनेक अनर्थ होते है। ज्यादा इस विषय मे और क्या कहा जाय साधु का इस हालत में द्वितीय सत्य-महाव्रत भी खडित हो जाता है अतः बहुभाषीके कर्म बहुत बन्धते हैं और वह दीर्घ ससारी होकर ससार मे परिभ्रमण करता है।

"कालेण" इस पद से सूत्रकार साधु का क्या कर्तव्य है यह बात दिखलाते हैं। वे कहते है कि साधु को प्रथम पौरुषी मे स्वाध्याय

સમિતિ અને વચનગુપ્તિ પાળવાનો આદેશ છે બહુ ભાષણમા અથવા વિચાર કર્યા વગરના ભાષણમા ન તો સાધુના મુળગુણ રૂપ એ સમિતિનુ પાલન થાય છે અને ન ગુપ્તિનુ પણ આ માટે બહુ ભાષણમા "ઘણો દોષ છે" બીજામા પણ તેમજ કહ્યુ છે

बहुभाषणमुन्माद स्वाध्यायध्यानभजन कुरुते।
अहितमनर्थकर तत् भवति च पीडाकर नितराम् ॥१॥
बहुभाषणात् द्वितीय नश्यति तावन्महाव्रत तस्मात्।
स्यादेव कर्मबधस्तस्मात् दीर्घाध्वससार ॥२॥

આલ જાલરૂપ વધુ બકવાદ કરવાવાળાને ઉન્માદ રોગ થઇ આવે છે સાધુના સ્વાધ્યાય અને ધ્યાનમા વિઘ્ન પડે છે—સ્વાધ્યાય ધ્યાન નષ્ટ થઇ જાય છે બહુ ભાષણથી અનેક અનર્થ થાય છે આ વિષયમા વધુ શુ કહેવાય સાધુનુ આ હાલતમા બીજુ સત્ય મહાવ્રત પણ ખડિત થઇ જાય છે એટલે બહુભાષીના કર્મ વધુ બધાય છે અને તે દીર્ઘ સસારી બની સસારમા પરિભ્રમણ કરે છે

"कालेण" આ પદથી સૂત્રકાર સાધુનુ શુ કર્તવ્ય છે આ વાત બતાવે છે, તેઓ કહે છે કે સાધુને પ્રથમ પૌરૂષીમા સ્વાધ્યાય કરવો જોઇએ પછી

बहुभाषणमुन्माद, स्वाध्याय ध्यानभञ्जन कुरुते ।
अहितमनर्थंकर तद्, भवति च पीडाकर नितराम् ॥१॥
बहुभाषणाद् द्वितीय, नश्यति तावन्महाव्रत तस्मात् ।
स्यादेव कर्मबन्ध,-स्तस्माद् दीर्घो भवससारः ॥ २ ॥

तर्हि किं कुर्यात् ? इत्याह—'कालेण.' इत्यादि । 'कालेण'-इत्यत्र सप्तम्यर्थे तृतीया, काले=प्रथमपौरुष्या तु, चकारस्त्वर्थवाचकः, अधीत्य=स्वाध्याय कृत्वा ततः=तदनु द्वितीयपौरुष्याम् एककः-एकाकी सन् भावतो रागादिरहितः, द्रव्यतो विविक्तशयनासनादिसस्थः ध्यायेत्-सूत्रार्थं चिन्तयेत् । उपलक्षणमेतत् तृतीयचतुर्थ-पौरुष्योरपि, तथा च-तृतीयपौरुष्या भिक्षाचर्यं चतुर्थ्यां पुनः स्वाध्याय कुर्या-दित्यर्थः। वक्ष्यति षड्विंशेऽध्ययने-

---

साधु साधु नही है वह साध्वाभास है । कहा भी है कि—
मुसावाओ उलोगम्मि सव्वसाहूर्हि गरिहिओ ।
अविस्सासो य भूयाण तम्हा मोस विवज्जए । (दशवै०६ अ.१३ गाथा)

यह मृषावाद सर्व-साधुओं अर्थात् तीर्थंकर आदि महापुरुषों द्वारा गर्हित-निन्दित है, दूसरे मृषावादी पर जगत का कोई भी प्राणी विश्वास नही करता है, अर्थात् वह सब के लिये अविश्वास्य होता है । इसी प्रकार बहुत बोलने से भी विनय धर्म यथावत् पालित नही हो सकता है । क्यो कि इस अवस्था मे ऐसे भी कई शब्द निकल जाते हैं जो व्यर्थ होते है एव सुनने वाले के लिये भी कष्टप्रद होते है । जो मन मे आया सो बोल देना-यह प्रवृत्ति साधु मार्ग की नही है । इसमे तो बडी सावधानी रखनी पडती है। इसी लिये भाषासमिति एव वचनगुप्ति

વાળા સાધુ સાધુ નથી તે સાધ્વાભાસ છે કહ્યુ પણ છે કે—
मुसावओ उ लोगम्मि सव्वासाहु हिं गरिहिओ ।
अविस्सासो य भूयाण तम्हा मास विवज्जए। दशवै० ६ अ १३ गाथा

આ મૃષાવાદ સર્વ સાધુઓ અર્થાત્ તીર્થંકર આદિ મહાપુરૂષોદ્વારા ગર્હિત છે બીજા મૃષાવાદી ઉપર જગતના કોઈપણ પ્રાણી વિશ્વાસ કરતા નથી તે બધાને માટે અવિશ્વાસ હોય છે આ પ્રકારે બહુ બોલવાથી પણ વિનયધર્મ યથાવત્ પાલિત નથી થઇ શકતો કેમકે એ અવસ્થામા એવા પણ કોઇ શબ્દ નિકળી જાય છે, જે વ્યર્થ હોય છે, અને સાભળવાવાળાને માટે પણ દુખદાયક હોય છે જે મનમા આવ્યુ તે બોલી નાખ્યુ-આ કામ સાધુનું નથી. એણે તો ખૂબજ સાવધાની રાખવી પડે છે. આ માટે ભાષા

च-पुनः, अकृतम्=अनाचरित चण्डालीकादिक, नो कृतमिति=मृषाभाषण मया न कृतमित्येव भाषेत। अय भावः-गुरुशुश्रूषाकारिणोऽपि शिष्यस्य कथचिदतीचार-सभवे गुरुसनिधौ तदालोचना करणीया। आलोचना हि-मोक्षमार्गविघातकानाम-नन्तससारवर्धकाना माया-निदान-मिथ्यादर्शनशल्याना निष्कर्षणी, ज्ञानावरणीया-द्यष्टविधकर्ममलापकर्षणी, शुद्धात्मस्वरूपदर्शनी, तत्त्वातत्त्वविमर्शनी, अव्याबाध-सुखवर्षिणीति ॥ ११ ॥

(आहच्च-कदाचित्) यदि अकस्मात् (चडालिय कट्टु-चडालीक कृत्वा। क्रोध के आवेश से अकस्मात् झूठ बोला गया हो तो भी उसे (कयावि न निन्हविज्ज-कदापि न निह्नुवीत) कभी भी किसी भी परिस्थिति मे छिपाना नही चाहिये। (कड कडेत्ति भासेज्जा-कृत कृतमिति भाषेत) ऐसा नही कहना चाहिये कि मैने क्रोधादिक के आवेश से असत्य भाषण नही किया है-किन्तु ऐसा ही कहना चाहिये कि मेरे द्वारा क्रोधादिक के आवेश से असत्य भाषण अवश्य-अवश्य हुआ है, (अकड नो कडेत्ति य-अकृत नो कृतमिति च) और जो क्रोधावेशसे असत्य नही बोला गया हो तो ऐसा भी नही कहना चाहिये कि मैने असत्य भाषण किया है।

भावार्थ—यदि क्रोधादिक कषायो के आवेश से सहसा असत्य भाषण हो भी जाय तो उसे यह नही कहना चाहिये कि मैने असत्य भाषण नही किया है। जैसे रक्त से दूषित वस्त्र रक्तसे धोने

आहच्च-कदाचित्-કદાચ यदि-અકસ્માત્ चडालिय कट्टु-चडालीककृत्वा ક્રોધના આવેશથી અકસ્માત્ જુઠુ બોલી જવાયુ હોય તો પણ તેને कयावि न निन्हु-विज्ज-कदापि न निह्नुवीत કદી પણ કોઈ પણ પરિસ્થિતિમા છુપાવવુ નહી જોઈએ कड कडेत्ति भासेज्जा-कृत कृतमिति भाषेत એમ ન કહેવુ જોઈએ કે મે ક્રોધાદિકના આવેગમા અસત્ય-ભાષણ કરેલ નથી-પરતુ એવુ કહેવુ જોઈએ કે મારાથી ક્રોધના આવેશમા અસત્ય ભાષણ જરૂરાજરૂર થયુ છે अकड नो कडेत्ति य-अकृत नो कृतमिति च અને જો ક્રોધાવેશના લીધે અસત્ય ન બોલાયુ હોય તો એવુ પણ ન કહેવુ જોઈએ કે મે અસત્ય ભાષણ કર્યું છે

મતલબ આનો એ છે કે જો ક્રોધાદિક કષાયોના આવેશથી સહસા અસત્ય-ભાષણ થઈ જાય તો એવુ ન કહેવુ જોઈએ કે મે અસત્ય-ભાષણ નથી કર્યું જે રીતે લોહીથી ખરડાયેલુ દૂષિત વસ્ત્ર લોહીથી ધોવાથી શુદ્ધ થતુ

" पढम पोरिसि सज्झाय बीय झाण झियायई ।
तइयाए भिक्खायरियं पुणो चउत्थीइ सज्झाय " इति ॥ सू० १० ॥

यदि कथञ्चिदसत्यभाषण भवेत्तदा तन्न गोपयेदित्याह—'आहच्च.' इत्यादि ।

मूलम्—**आहच्चं चडालियं कट्टु, न निन्हुविज्ज कयाइवि ।
कडं कडेत्ति भासेज्जा, अकडं नो कडेत्ति य ॥११॥**

छाया—

कदाचित् चण्डालीक कृत्वा, न निह्नुवीत कदाचिदपि ।
कृत कृतमिति भाषेत, अकृतं नोकृतमिति च ॥ ११ ॥

टीका—

'आहच्च' इत्यादि–कदाचित्=अकस्माद् चण्डालीक=क्रोधादिवशादनृतभाषण कृत्वा कदाचिदपि–यदा परेण ज्ञात नोज्ञात वा तदापि न निह्नुवीत=न गोपयेत्–अनृतभाषण मया न कृतमित्यपलाप न कुर्यात् । किं तर्हि ? इत्याह–कृत चण्डालीकादि, कृतमिति=क्रोधादिवशादनृतभाषण मया कृतमित्येव भाषेत, तथा

करना चाहिये । पश्चात् द्वितीय पौरुषी मे रागादिक भावों से रहित होकर सूत्रार्थका चिन्तवन करना चाहिये । उपलक्षण से तृतीय एव चतुर्थ पौरुषी का ग्रहण हुआ है जिसका भाव इस प्रकार है कि तृतीय पौरुषी मे वह भिक्षाचर्या करे और चतुर्थ पौरुषी में पुनः स्वाध्याय करे इसी बात को इसी सूत्र के छाईस २६ वें अध्ययन में भगवानने कहा है–

पढम पोरिसि सज्झाय बीय झाण झियायई ।
तइयाएभिक्खा यरियं पुणो चउत्थीइ सज्झाय ॥ इति ॥ सू० १० ॥

अगर किसी कारण वश असत्य बोलाजाय तो उसे छिपावे नहीं, इसी बातको कहते हैं—'आहच्च.' इत्यादि ।

બીજા પૌરૂષીમા રાગાદિક ભાવોથી રહિત બની સૂત્રાર્થનુ ચિતવન કરવુ જોઇએ ઉપલક્ષથી ત્રીજા અને ચોથા પૌરૂષીનુ ગ્રહણ થયેલ છે જેને ભાવ આ પ્રકારે છે કે ત્રીજા પૌરૂષીમા તે ભિક્ષા ચર્યા કરે અને ચોથા પૌરૂષીમા ફરી સ્વાધ્યાય કરે આ વાત આજ સૂત્રના ૨૬મા અધ્યયનમા ભગવાને કહી છે–

पढम पोरिसि सज्झाय बीय झाण झियायई ।
तइयाए भिक्खायरियं पुणो चउत्थीय सज्झाय इति ॥ सू० १० ॥

આ વાતને આ સૂત્રના ૨૬ મા અધ્યયનમા ભગવાને કહ્યુ છે

જો કોઇ કારણવશ અસત્ય બોલાઇ જાય તો એને છૂપાવવુ નહિ એજ [illegible]

वाले अष्टविध कर्मोंका इस आलोचना के प्रभाव से विनाश होता है। आत्मिक शुद्ध स्वरूप के दर्शन करानेवाली यह आलोचना है और तत्त्व एव अतत्त्व के विवेक को जाग्रत करती हुई अव्याबाध सुख को प्रदान करनेवाली यही आलोचना हे ॥ ११ ॥

शिष्यको सभी काम गुरुमहाराजके अभिप्रायसे ही करना चाहिये, सो दिखलाते ह—' मा गलियस्सेव०' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(गलियस्सेव कस-गलिताश्व इव कशा) जिस प्रकार अविनीत घोडा वारवार कशा (चाबुक) के प्रहार की इच्छा करता है, उसी प्रकार (पुणो पुणो मा वयणमिच्छे-पुनः पुन. मा वचन इच्छेत्) पुनः पुनः प्रवृत्तिनिवृत्तिरूप गुरुके आज्ञा की शिष्य को वाछा नही करनी चाहिये, अर्थात्-उपदिष्ट अर्थको ही वारवार कहलवाने के लिये गुरु महाराज को कष्ट नहीं देना चाहिये । किन्तु (आइन्ने कस व दट्ठु-आकीर्ण. कशाम् इव दृष्ट्वा) जिस प्रकार आकीर्ण अर्थात् जातिमान् सुशिक्षित विनीत घोडा चाबुक को देखकर अपनी अविनीतता का परिहार कर देता है, उसी तरह विनीत शिष्य भी (पावग परिवज्जए-पापक प्रतिवर्जयेत्) गुरु के इगित आकार को जानकर पापमय अनुष्ठान का परित्याग करे।

इस श्लोकका भावार्थ शत्रुमर्दन राजा के दृष्टान्त से कहते हैं—वह इस प्रकार है—

સ્વરૂપનુ દર્શન કરાવનાર આ આલોચના છે અને તત્ત્વ તેમજ અતત્વના વિવેકને જાગ્રત કરીને અવ્યાબાધ સુખ આપનારી આ જ આલોચના છે ॥૧૧॥

શિષ્યે બધા કામ ગુરુમહારાજના અભિપ્રાયથી જ કરવા જોઈએ, તે બતાવવામા આવે છે ' मा गलियस्सेव०' ઈત્યાદિ

गलियस्सेव कस—गलिताश्व इव कशा જે પ્રકારે ઘોડો વારવાર ચાબુકના પ્રહારની ઈચ્છા કરે છે એ પ્રકારે पुणो पुणो मा वयणमिच्छे—पुन पुन मा वचन इच्छेत् ફરી ફરી પ્રવૃત્તિનિવૃત્તિરૂપ ગુરુની આજ્ઞાની શિષ્યે ઈચ્છા ન કરવી જોઈએ—અર્થાત્ ઉપદિષ્ટ અર્થને વારવાર કહેવડાવવા માટે ગુરુમહારાજને કષ્ટ ન આપવુ જોઈએ પર તુ आइन्ने कस व दट्ठु—आकीर्ण कशाम् इव दृष्ट्वा જે પ્રકારે આકીર્ણ અર્થાત્ જાતવાન કેળવાયેલ ઘોડો ચાબુકને જોઈ પોતાની અવિનીતતાનો ત્યાગ કરે છે એજ રીતે વિનીત શિષ્ય પણ पावग परिवज्जए—पापक प्रतिवर्जयेत् ગુરુના ઈગિત—આકારને જાણી પાપમય અનુષ્ઠાનનો પરિત્યાગ કરે

આ શ્લોકનો ભાવાર્થ શત્રુમર્દનના દૃષ્ટાતથી સમજાવવામા આવે છે, જે આ પ્રકારે છે

गुरोरभिप्रायेणैव सर्वं कर्त्तव्यमित्याह–

मूलम्—मा गलियस्सेव कस. वयणमिच्छे पुणो पुणो ।
कसं व दट्ठुमाइन्ने, पावगं परिवज्जए ॥१२॥

छाया—

मा गलिताश्व इव कशा, वचनम् इच्छेत् पुनः पुनः ।
कशाम् इव दृष्ट्वा आकीर्णः, पापक परिवर्जयेत् ॥ १२ ॥

टीका—

'मा गलियस्सेव.' इत्यादि—इव=यथा, गलिताश्वः=अविनीततुरङ्गः, पुनः पुनः कशा=कशाप्रहार वाञ्छति, तथा पुनः पुनः वचन=प्रवृत्तिनिवृत्तिपर गुरोरुपदेश मा इच्छेत्। उपदिष्टार्थमेव पुनः पुनर्वक्तु गुरवे परिश्रमो न देय इति भावः ।

पर शुद्ध नही होता, उसी प्रकार झूठ की शुद्धि पुन. झूठ बोलने से नहीं होती है यह विश्वास रखना चाहिये। फलितार्थ यह है कि वास्तविक स्थिति को साधु के लिये छुपाना नही चाहिये, और अवास्तविक स्थिति को कल्पना के तूलिका से सजाकर प्रकट नही करना चाहिये। शिष्य चाहे गुरुजन की शुश्रूषा करनेवाला भी क्यों न हो तो भी उसे कथचित् अतीचार लगने पर गुरु के समीप आलोचना अवश्य करनी चाहिये। कारण कि आलोचना से आत्मा की शुद्धि होती है एव मोक्ष-मार्ग के विघातक तथा अनत ससार के वर्धक ऐसे माया, मिथ्या एव-निदान इन तीन शल्यो का अभाव होता है। आत्मा को मलिन करने-

નથી એજ રીતે જુઠની શુદ્ધિ ફરી જુઠ બોલવાથી થતી નથી, આ વિશ્વાસ રાખવો જોઈએ આનો અર્થ એ છે કે વાસ્તવિક સ્થિતિને સાધુએ કદી પણ છુપાવવી ન જોઈએ, અને અવાસ્તવિક સ્થિતિને કલ્પનાથી સજાવીને પ્રગટ ન કરવી જોઈએ શિષ્ય ગુરુજનની શુશ્રૂષા કરવાવાળો પણ કેમ ન હોય તો પણ તેને કથચિત્ અતીચાર લાગવાથી ગુરૂની પાસે તેણે આલોચના જરૂર કરવી જોઈએ કારણ કે આલોચનાથી આત્માની શુદ્ધિ થાય છે અને મોક્ષ માર્ગના વિઘાતક તથા અનત સાગરને વધારનાર એવા માયા, મિથ્યા અને નિદાન આ ત્રણ શલ્યોનો અભાવ હોય છે આત્માને મલિન કરવાવાળા અષ્ટ વિધ કર્મોનો આ આલોચનાના પ્રભાવથી વિનાશ થાય છે આત્મિક શુદ્ધ

स च तुरङ्गमः कशया पुनः पुनस्ताडितोऽपि नेच्छति शत्रुमभिगन्तुम् । अत्रान्तरे शत्रु-सैनिका अस्य सकलानपि सैनिकान् अनाथानिव अशरणानिव मन्वाना अचिरेणैव विजित्य निजवाद्य वादयामासुः, शत्रुमर्दनः स्ववाहनेन गलिताश्वेन पराजितः श्री-हतो यावत्पलायितुं वाञ्छति, तावत् "गृह्यता गृह्यताम्"–इति वदन्तः शत्रुसैनिकास्त निग्रहीतुं पश्चाद्धावमानाः शत्रुमर्दन निगृह्य लोहपिञ्जरे स्थापितवन्तः । एव गलिता-श्वसदृशः शिष्यो महतेऽनर्थाय भवति । किं तर्हि कुर्यादित्याह–कशा–' चाबूक ' इति भाषाप्रसिद्धा दृष्ट्वा, अकीर्णः=जात्याश्वः, विनीताश्व इव शिष्यो गुरोरिङ्गि-तमाकार दृष्ट्वा पापकं=पापानुष्ठानम्–अविनीततामित्यर्थः, परिवर्जयेत्=सर्वथा परि-हरेत् । अथ भाव.–यथा जात्याश्वः कशा दृष्ट्वैवाश्वारूढस्याशय विज्ञाय कशाताडन

घोडे को चाबुकसे ताडना करता था वह घोडा त्यो त्यों पीछे हटता जाता था और शत्रु के सन्मुख जाने मे अचकचाता था। इसके बाद शत्रु सैनिको ने इस राजा के सैनिकोको अशरण एव अनाथ जैसा मानकर बहुत जल्दी पराजित कर दिया। और अपनी विजयकी दुदुभी बजा दी। शत्रुमर्दन नरेश ज्यो ही अपने को उस अडियल घोडे की वजह से पराजित समझकर एव श्रीविहीन होकर युद्धभूमि से पलायन करने को तैयार हुआ कि इतने मे ही " इसको पकड लो पकड लो " इस प्रकार बोलते हुए शत्रुसैनिको ने उसका पीछा किया और उसको पकडकर उन्होने लौहनिर्मित एक पींजर के अन्दर बन्द कर दिया।

इस कथा से यह साराश निकलता है कि गलिताश्व–अडियल घोडे की तरह अविनीत शिष्य भी महान् अनर्थकारी होता है। तथा जिस प्रकार विनीत घोडा अपने स्वामी के अभिप्रायानुसार चलता

વાર તેને ફટકારવાનું શરૂ કર્યું પરંતુ ગમે તેટલા ચાબુક પડવા છતા પણ ઘોડો પાછળજ હઠતો ગયો, શત્રુની સામે જવામા તે અચકાતો હતો આ પરિસ્થિતિનો લાભ લઈ શત્રુ સેનાએ શત્રુમર્દન રાજાના સૈન્યમા હાહાકાર વર્તાવી દીધો અને શત્રુઓએ જીત મેળવી પોતાના વિજયના વાજા વગાડ્યા શત્રુમર્દન રાજાએ, આ પોતાના અડીયલ ઘોડાને કારણે પરાજિત થવુ પડ્યુ છે તે જાણી યુદ્ધભૂમિથી પલાયન કરવાની તૈયારી કરી એટલામા "આને પકડી લ્યો, પકડી લ્યો" આ પ્રકારે બોલતા શત્રુસૈનિકો તેની પાસે આવી પહોચ્યા અને તેને પકડી લોઢાના મજબુત સળીયાવાળા પાંજરામા પુરી દીધો

આ વાર્તાથી એ સારાશ નિકળે છે કે ગલિતાશ્વ–અડિયલ ઘોડાની માફક અવિનીત શિષ્ય પણ મહાન અનર્થકારી હોય છે જે પ્રકારે વિનીત

अत्र शत्रुमर्दनदृष्टान्तः, तथाहि—

आसीदङ्गदेशे चम्पापुरी नाम नगरी, तत्र नरवीरः समरधीरः शूरः शत्रुमर्दनो नाम नृपतिर्बभूव। स चैकदा युद्धप्रसङ्गेन तुरङ्गमारुह्य हस्त्यश्वरथपदातिभिः परिवृतः सग्रामभूमौ गतः। तत्प्रतिपक्षनृपसैनिका दुर्बला अपि ससैन्यं शत्रुमर्दनं शस्त्रास्त्रवर्षणैः पीडयन्ति। अथ शत्रुमर्दनः सोत्साहं शत्रुसैनिकान् मर्दयितुं स्ववाहनं वैरिसेनायां प्रवेशयन् प्रेरयति स्म। तेन तुरङ्गमेन विलोमतः पश्चात् गमनं समारब्धम्। ततः शत्रुमर्दनः कशया स्ववाहनं ताडयन् पुनः पुनरग्रे गमयितुमिच्छति,

अगदेश मे चपापुरी नामकी एक नगरी थी। उसका शासक शत्रुमर्दन नामका एक राजा था। वह मनुष्यो मे श्रेष्ठ, युद्धकला मे निपुण एव शूरो मे वीर था। एक दिन की बात है कि वह नरेश युद्ध के प्रसग से घोडे पर सवार होकर हस्ति, अश्व, रथ एव पदातियों से परिवृत होकर सग्राम भूमि मे गया। उसके प्रतिपक्षभूत राजा की सेनाने जो कि एक प्रकार से दुर्बल थी तो भी ससैन्य उस शत्रुमर्दन नरेश को शस्त्र एव अस्त्रो के प्रहारो से जर्जरित कर दिया। शत्रुमर्दन ने जब इस प्रकार की अपनी स्थिति देखी तो उसने उत्साहित होकर शत्रु के सैनिको को मर्दन करने के लिये अपने घोडे को शत्रुकी सेनाके भीतर प्रविष्ट होने के लिये आगे प्रेरित किया। परन्तु वह घोडा उस सेना के भीतर न घुसकर उल्टा पीछे ही हटने लगा। तब शत्रुमर्दन ने कोडे से बारबार अपने उस घोडे की ताडना करना प्रारभ की जिससे कि उस घोडे द्वारा वह शत्रुसेना हट सके। परन्तु ज्यो-ज्यो नरेश उस

અગદેશમા ચપાપુરી નામની એક નગરી હતી ત્યા શત્રુમર્દન નામના રાજા રાજ્ય કરતા હતા તે મનુષ્યમા શ્રેષ્ઠ, યુદ્ધકળામા નિપુણ અને શૂરવીર હતા એક દિવસની વાત છે કે રાજા શત્રુમર્દન યુદ્ધના પ્રસગે ઘોડા ઉપર સ્વાર થઈ હાથી, ઘોડા, રથ અને સૈનિકોના સમુદાય સાથે સગ્રામ ભૂમિ ઉપર ગયા એના પ્રતિપક્ષી રાજાની સેના એક પ્રકારથી ઘણી ઓછી હતી, છતા પણ શત્રુમર્દન રાજાના સૈન્યને તથા ખુદ શત્રુમર્દનને પણ શસ્ત્ર અસ્ત્રના પ્રહારોથી વિહ્વળ બનાવી દીધા શત્રુમર્દને પોતાની આ પ્રકારની સ્થિતિ જોઈ ત્યારે એક સાચા વીર પુરુષને શોભે એ રીતે શત્રુસૈન્યને શિકસ્ત આપવા અને પોતાના સૈન્યનો નિકળતો કચ્ચરઘાણ બચાવવા પોતાના ઘોડાને શત્રુસૈન્યની વચ્ચોવચ્ચ લઈ જવા પ્રયત્નશીલ બન્યા, પરતુ તે ઘોડો શત્રુસેનાની વચ્ચે ન જતા પાછો હઠવા લાગ્યો ત્યારે શત્રુમર્દને કોરડાથી વાર

भो ! मन्त्रिणः ! किमधुना करणीयं, प्रबलवैरिणश्चतुरङ्गिणी सेना चतुर्षु खलु मार्गेषु नगरी-मावेष्ट्य तिष्ठति। मन्त्रिण ऊचुः-प्रभो ! अलमनया चिन्तया, वयमल्पसंख्यका अपि भवदीयतेजः समुपलभ्य शत्रुबलविजये प्रखरतरशक्तिशालिनो भवामः। भवत्प्रतापादेव सर्वं रिपुबलं प्रणष्टं भविष्यति। देव ! जात्याश्वमारुह्य भवान् सन्नद्धः सन्नग्रतः शत्रुमभिसरतु, वयमपि सन्नद्धाः सन्तो भवन्तमनुगच्छामः। एवं विचार्य स्वकीयसेनापरिवृतः स मणिनाथो योद्धुं निःसृतः। अल्पबलं मणिनाथ-मवलोक्य शत्रुसैनिकाः केचिदसिचर्महस्ताः केचिद्भल्लहस्ताः केचिद्धनुर्बाणधराः

साथ विचार किया, बोला-हे मंत्री महाशयो ! कहो अब क्या करना चाहिये। देखो, प्रबलशत्रुकी चतुरंगिणी सेना नगरी को चारों ओर से घेर कर पडी हुई है। सुनकर मंत्रियोंने कहा प्रभो ! चिन्ता मत करो। हम सब लोग आपके प्रबल तेज से उद्दीप्त होकर शत्रुसेना को पराजय करने में प्रखर शक्तिशाली होंगे। आपके प्रताप से ही समस्त रिपुदल प्रणष्ट होगा। स्वामिन् ! सजधज कर आप जात्याश्व पर सवार होकर पहिले से ही शत्रु के सन्मुख जाइये। हम लोग भी सन्नद्ध होकर आपके पीछे-पीछे आते हैं। इस प्रकार विचार कर मणिनाथ नरेश सेना से परिवृत होकर युद्ध करने के लिये निकल पडे। अल्पबलवाले नरेश को देखकर शत्रु के सैनिकोंने उसे घेर लिया। सैनिकों मे किन्ही-किन्ही के हाथो मे तलवारें थी। किन्ही-किन्ही के हाथो मे भाले थे। किन्हीं-किन्ही के हाथों मे धनुष एवं बाण थे। किन्ही-किन्ही के हाथों मे

આ જાણી મંત્રીઓ સાથે વિચાર કર્યો, મંત્રીઓને ઉદ્દેશીને તેણે કહ્યુ-હે મંત્રિ-મહાશયો ! કહો હવે શું કરવું જોઈએ પ્રબળ શત્રુની ચતુરંગિણી સેના નગરને ચારે તરફથી ઘેરો ઘાલીને પડેલ છે આ પ્રકારનું રાજાનું કહેવું સાભળી મંત્રિયોએ કહ્યું, પ્રભો ! ચિંતા ન કરો અમો બધા આપના પ્રબળ તેજથી ઉદ્દીપ્ત થઈ શત્રુ સેનાનો પરાજય કરવામાં પ્રખર શક્તિશાળી થઈશું આપના પ્રતાપથી શત્રુનું સૈન્ય હારી જશે સ્વામિન ! આપ તૈયાર થઈ જાત્યાશ્વ પર સવાર થઈ પહેલાજ શત્રુઓની સન્મુખ પહોચો, અમે પણ તૈયાર થઈ આપની પાછળ પાછળ આવીએ છીયે આ પ્રકારે વિચાર કરી મણિનાથ રાજા સેનાથી પરિવૃત થઈ યુદ્ધ કરવા માટે નિકળી પડયા થોડા બળવાળા રાજાને જોઈ શત્રુસેનાએ તેમને ઘેરી લીધા સૈનિકોમાં કોઈ કોઈના હાથમાં તરવાર હતી, કોઈના હાથમાં ભાલા હતા કોઈની પાસે ધનુષ્ય બાણ હતા કોઈના

विनेत्र तदभिप्रायानुसार चेष्टते, तथा सुशिष्योऽपि गुरोरिङ्गिताकार दृष्ट्वा तदाशय विज्ञाय "गुरोर्वचनायासो माभूदिति"-वचनेनाप्रेरित एव तदभिप्रायानुसार कुर्यात्।

अत्र मणिनाथदृष्टान्तः-तथाहि—

आसीदजितनाथजिनशासने वङ्गदेशे रङ्गपुर नाम नगरम्। तत्र प्रजा-पालनतत्परः स्वजनपदहितकरः प्रशान्तमानसः सुजनहंसमानसः समाश्रितनीति-सरणिः सकलसद्गुणसरोजतरणिर्मणिनाथनामको नृपतिः। स चैकदा दुरात्मभिः प्रबलरिपुभिः परितो वेष्टिता स्वनगरीमालोक्य मन्त्रिभि॰ सह विचारितवान्-भो

है उसी प्रकार सुशिष्य भी गुरु के इगित आकार को समझ कर उनकी आज्ञा के अनुसार चलता रहता है।

इस विषय मे मणिनाथ राजा का दृष्टान्त है और वह इस प्रकार है—

द्वितीय तीर्थंकर श्री अजितनाथ स्वामी के समय मे बगाल देश के अन्दर रगपुर नामका एक नगर था। वहा के नरेश का नाम मणि-नाथ था। यह प्रजापालन करने मे सदा तत्पर रहा करता था। इससे देश भर मे आनन्द मगल छा रहा था। राज्यकार्य से इसका मन कभी भी कायर नही बनता था। सुजनरूपी हसो को रमने के लिये यह मानसरोवर जैसा माना जाता था। राजनीति के पालन करने मे यह सर्वदा दत्तचित्त रहा करता था। सद्गुणरूपी कमलो को विकसित करने के लिये यह सूर्य जैसा था। एक दिन की बात है कि इसकी नगरी को इसके प्रबल शत्रु ने आकर घेर लिया। राजाने यह देखकर मन्त्रियोके

ઘોડો પોતાના માલીકના કહેવા મુજબ ચાલે છે, એ જ રીતે સુશિષ્ય પણ ગુરુના ઈંગિત આકારને સમજી એમની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલતો રહે છે

આ અંગે મણિનાથ રાજાનુ દૃષ્ટાંત છે જે આ પ્રકારનુ છે

બીજા તીર્થંકર શ્રી અજીતનાથ સ્વામીના સમયમા બગાળ દેશમા રગપુર નામના એક નગરમા મણિનાથ નામના રાજા રાજ્ય કરતા હતા જે પ્રજા પાલન કરવામા સદા તત્પર રહેનાર હતા આથી દેશભરમા આનંદ મંગળ વરતાઈ રહેલ હતો રાજ્યકાર્યથી એનુ મન કદી પણ કાયર બનતુ નહીં સુજનરૂપી હંસોને રમવા માટે તે માનસરોવર જેવા ગણાતા હતા રાજ નીતિનુ પાલન કરવામા તે સર્વદા દત્તચિત્ત રહેતા હતા, સદ્ગુણરૂપી કમળોને વિકસિત કરવા માટે તે સૂર્ય જેવા હતા એક દિવસની વાત છે કે એના નગરને એના પ્રબળ શત્રુએ, સૈન્યસાથે આવી ઘેરી લીધુ રાજાએ

टीका—

'अणासवा' इत्यादि—अनाश्रवाः=अनाज्ञाकारिणः, उच्छृङ्खलत्वात्, स्थूलवचसः=अविचारितभाषिणः, अभिमानित्वात्, कुशीलाः=कुत्सिताचारवन्तः दुष्टस्वभावा उभयलोकभयरहितत्वादित्यर्थः। शिष्याः मृदुमपि=कोमलहृदयमपि गुरुं, चण्डं=सकोपं प्रकुर्वन्ति। पूर्वार्धेनाविनीतशिष्याचरणं प्रदर्शितम्।

का आराधन करता हुआ स्व और पर का कल्याण करनेवाला होता है ॥ १२ ॥

फिर भी सूत्रकार अविनीत एवं विनीत के स्वरूप को कहते हैं- 'अणासवा०' इत्यादि।

अन्वयार्थ—(अणासवा-अनाश्रवाः) अविनीत होने से आज्ञानुसार नही चलने वाले (थूलवया-स्थूलवचसः) अभिमानी होने से विना विचारे बोलनेवाले, (कुसीला-कुशीलाः) इहलोक एवं परलोक के भय से रहित होने के कारण दुष्ट स्वभाववाले ऐसे (सीसा-शिष्याः) शिष्य (मिउंपि-मृदुमपि) कोमल हृदयवालेगुरु को भी (चंड पकरंति-चंडं प्रकुर्वन्ति) कोपयुक्त करते ह। एवं जो शिष्य (चित्ताणुया-चित्तानुगा) आचार्य महाराजकी आराधना तप एवं संयम की हेतु होती है ऐसा जानकर आचार्य महाराज की मनोवृत्तिका अनुसरण करनेवाले होते हैं अर्थात् उनके आज्ञा के आराधक होते हैं, तथा (दक्खोववेया-दाक्ष्योपपेताः) गुरु महाराज की सुख शाता के अभिलाषी होने से

ફરડાવી આ પ્રકારે સુશિષ્ય પણ ગુરૂ મહારાજની આજ્ઞાનુ આરાધન કરતા પોતાનુ અને બીજાનુ કલ્યાણ કરવાવાળા હોય છે ॥૧૨॥

સૂત્રકાર વધુમા અવિનીત એને વિનિતના સ્વરૂપને કહે છે अणासवा० ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ-अणासवा-अनाश्रवा અવિનીત બનવાથી આજ્ઞાનુસાર નચાલવાવાળા थूलवया-थूलवचस અભિમાની હોવાથી વગર વિચાર્યું બોલવાવાળા कुसीला-कुशीला આલોક અને પરલોકના ભયથી રહિત હોવાના કારણે દુષ્ટ સ્વભાવવાળા એવા શિષ્ય કોમળ હૃદયવાળા ગુરુને પણ કોપ યુક્ત કરે છે અથવા જે सीसा-शिष्या શિષ્ય मिउंपि-मृदुमपि। કોમળ હૃદયવાળા ગુરુને પણ चंड पकरंति-चंड प्रकुर्वन्ति કોપ યુક્ત કરે છે આચાર્ય મહારાજની આરાધના તપ અને સંયમના હેતુથી હોય છે એવુ જાણી આચાર્ય મહારાજની મનોવૃત્તિનુ અનુસરણ કરવાવાળા હોય છે, અર્થાત્ એમની આજ્ઞાના આરાધક હોય છે તથા दक्खोववेया-दाक्ष्योपपेता ગુરુ મહારાજની સુખશાતાના અભિલાષી

केचिद् यष्टिधारिणः केचित्तोमरकरा अनेकानेकशस्त्रास्त्रधारिणः परितो मणिनाथं वेष्टितवन्तः। एवं विविधसङ्कटेषु समुपस्थितेषु स मणिनाथस्तेन जात्याश्ववाहनेन शत्रुसैनिकरचितविविधव्यूहेषु मृगेषु सिंह इव निःशङ्कः प्रविश्य सर्वानुचरैः सहाग्रतो धावमानः शत्रुसैनिकेषु विजयं प्राप्तवान्। एवं सुशिष्यः स्वगुरुमाराधयन् स्वपर-कल्याणाय भवति ॥ १२ ॥

पुनरविनीतविनीतयोराचरणमाह—

मूलम्—अणासवा थूलवया कुसीला, मिउंपि चंडं पकरंति सीसा।
चित्ताणुया लहु दक्खोववेया, पसायए ते हु दुरासयंपि॥१३॥

छाया—

अनाश्रवाः स्थूलवचसः कुशीलाः, मृदुमपि चण्डं प्रकुर्वन्ति शिष्याः।
चित्तानुगा लघु दाक्ष्योपपेताः, प्रसादयन्ति ते हु दुराशयमपि ॥ १३ ॥

लकडिया थी। किन्हीं-किन्ही के हाथो मे तोमर जाति के शस्त्र थे। इस प्रकार अस्त्र एव शस्त्रो से सुसज्जित उस शत्रुसेना ने चारो ओर से मुझे घेर लिया है, यह देखकर नरेश ने अपने उस घोडेको उस सेना के रचित विविध प्रकार के व्यूह मे आगे बढाया। जिस प्रकार मृगों के टोले मे नि'शक होकर सिंह घुस जाता है उसी प्रकार मणिनाथ नरेश भी उस घोडे पर बैठे हुए उस शत्रु की सेना मे घुस पडे और अपनी एव अपने अनुचरो की उनसे रक्षा करते हुए आगे बढते गये। शत्रु-सेना भी इनसे ज्यो-ज्यो ये आगे बढते जाते थे परास्त होती जाती थी। इस प्रकार शत्रुसेना को पराजित कर मणिनाथ ने अपनी विजय-पताका वहा फहराई। इसी प्रकार सुशिष्य भी गुरु महाराज की आज्ञा

હાથમા લાકડીઓ હતી, કોઇના હાથમા તોમર નામના શસ્ત્ર હતા આ પ્રકારના શસ્ત્ર- અસ્ત્રથી સુસજ્જ એવી શત્રુસેનાએ મને ઘેરી લીધેલ છે, એવુ જોઇ મણીનાથ રાજાએ પોતાના ઘોડાને એ સેનાએ રચેલા વ્યૂહની વચ્ચે આગળ વધાર્યો જે રીતે મૃગોના ટોળામા નિ શક બની સિંહ ઘૂમતો હોય, આ રીતે શત્રુસેનાની વચ્ચે ઘુસી જઇ પોતાનુ અને પોતાના સૈનિકોનુ રક્ષણ કરતા કરતા આગળ વધવા માડ્યુ આથી શત્રુસેનામા ભગાણ પડ્યુ આ પ્રકારે શત્રુસેનાને પરાજિત કરી રાજા મણિનાથે પોતાની વિજયપતાકા

श्चण्डनामकः शिष्यो मिलितः । अथैकदा भिक्षाचर्यां गच्छतस्तस्याचार्यस्य मार्गेऽ-कस्मादज्ञानतो मृतमण्डूककलेवरोपरि चरणतलं संलग्नम् । तदनुगतोऽसौ चण्डस्तदानीं-गुरुमब्रवीत्-अहह ! भवता चरणाघातेन मण्डूको मारितः, तदा गुरुः शिष्यवचनं श्रुत्वा दुःशीलोऽयमिति मत्वा समतामवलम्ब्य मौनमास्थाय स्वस्थानमागत्य स्वाध्याय-ध्यानसंलग्नो जातः । तदानीं चण्डेन मनसि विचारितम्-मामयं प्रतिदिनं प्रतिक्षणं ग्रहणासेवनाशिक्षाया प्रेरयति-मा प्रमाद्यताम्, मा प्रमाद्यताम् । इति कार्यभार

छिद्रोका अन्वेषण करना ही एक उसका काम था। इसी से गुरुमहाराज जैसे परमोपकारी के साथ भी यह सदा अपनी द्वेष भरी दृष्टि रखा करता था। एक दिन की बात है कि जब गुरु महाराज स्वयं गोचरी के लिये जा रहे थे-तब मार्ग मे इनका पैर एक मृतक मण्डूक के कलेवर के ऊपर अनजान से पड गया। साथ मे यह क्रोधी शिष्य भी था। जो गुरुमहाराज के पीछे-पीछे चल रहा था। उसने ज्यो ही यह देखा, सहसा बोल उठा कि गुरु महाराज आप के पैर के आघात से मडूक की विराधना हुई है। इस प्रकार शिष्य का वचन सुनकर और यह दुःशील है ऐसा जानकर समता का अवलंबन करके चुपचाप गुरु महाराज अपने स्थान पर वापिस लौट आये और वहा आकर स्वाध्याय एवं ध्यान मे लीन हो गये। ऐसा देखकर उस समय चड-(क्रोधी शिष्य) ने मनमे विचार किया-देखो गुरु महाराज तो मुझे प्रतिदिन एव-प्रतिक्षण "प्रमाद मत करो, प्रमाद मत करो" इस प्रकार से ग्रहण शिक्षा और

મહારાજના છિદ્રોનુ અન્વેષણ કરવુ એ જ એનુ કામ હતુ એથી ગુરુ મહારાજ જેવા પરમોપકારીના સાથે પણ સદા પોતાની દ્વેશભરી દષ્ટી રાખ્યા કરતો હતો એક દિવસની વાત છે કે, જ્યારે ગુરુમહારાજ પોતે ગોચરી માટે જઈ રહ્યા હતા, ત્યારે માર્ગમા તેમનો પગ એક મરેલા દેડકાના કલેવર ઉપર અજાણથી પડી ગયો તે ક્રોધી શિષ્ય પણ સાથે હતો જે ગુરુ મહારાજની પાછળ પાછળ ચાલતો હતો જ્યારે તેણે આ જોયુ તો તુર્તજ બોલી ઉઠયો કે ગુરુ મહારાજ આપના પગના આઘાતથી દેડકાનુ મૃત્યુ થયુ છે આ પ્રકારના શિષ્યના વચન સાભળીને અને તે દુશીલ છે, તેવુ જાણીને સમતાનુ અવલબન કરીને ગુરુ મહારાજ ચુપચાપ પોતાના સ્થાન ઉપર પાછા ફરી ગયા અને ત્યા આવીને સ્વાધ્યાય તેમજ ધ્યાનમા લીન બની ગયા આવુ જોઇ ચન્ડે (તે ક્રોધી શિષ્યે) મનમા વિચાર કર્યો જુઓ ગુરુ મહારાજ તો મને પ્રતિદિન તેમજ પ્રતિક્ષણુ "પ્રમાદ ન કરો, પ્રમાદ ન કરો" આ પ્રકા-

अत्र चण्डशिष्यदृष्टान्तः, तथाहि—

एकः सरलहृदयः सदयस्तपस्वी तेजस्वी रत्नत्रयसम्पन्नः कोमलान्तःकरणः सुभद्रनामको वृद्धाचार्य आसीत्। तस्यातिविद्वेषी गुरुच्छिद्रान्वेषी प्रचण्ड-

चतुराई से युक्त होते हैं वे शिष्य (दुरासयपि-दुराशय अपि) कुपित भी अपने गुरुमहाराज को (हु) निश्चय से (लहु-लघु) शीघ्र ही (पसायए-प्रसीदयन्ति) प्रसन्न करते हैं।

अविनीत शिष्य का आचरण चण्ड अर्थात् क्रोधी शिष्य के दृष्टान्त से वर्णन किया जाता है—

एक वृद्ध आचार्य थे। जिनका नाम सुभद्र था। हृदय इनका कषाय निर्मुक्त होने से बहुत ही सरल था। और दयालु थे। वे बहुत ही अधिक तपस्या किया करते थे, अतः "तपस्वी" इस नाम से प्रसिद्ध थे। जैसे ये तपस्वी थे वैसे ही ये तेजस्वी भी थे। इसी से रत्नत्रय से सुशोभित इनका अन्त'करण बना हुआ था। आर्जव (सरलता) धर्मकी प्राप्ति हो जाने से जो मनमे एक प्रकार की नरमाई आजाती है उसका नाम कोमलता है। यह कोमलता इनके अन्तःकरण मे पूर्णतया भरी हुई थी। इनका एक शिष्य था। इसका नाम चण्डथा। यह यथा नाम तथा गुणवाला था। जितने गुरु महाराज कोमल परिणामी थे उतना ही अधिक यह कठोर था। अपने गुरु महाराज के

હોવાથી ચતુરાઇથી યુક્ત હોય છે તે શિષ્ય दुरासयपि-दुराशयअपि ક્રોધાયમાન થયેલા પોતાના ગુરુ મહારાજને हु નિશ્ચયથી लहु-लघु જલ્દી पसायए-प्रसीदयन्ति પ્રસન્ન કરે છે

અવિનીત શિષ્યનુ આચરણ ચ ડ અર્થાત્ ક્રોધી શિષ્યના દષ્ટાતથી વર્ણન કરવામા આવે છે

એક વૃદ્ધ આચાર્ય હતા, જેમનુ નામ સુભદ્ર હતુ એમનુ હૃદય કષાય નિર્મુક્ત હોવાથી બહુજ સરળ હતુ અને દયાળુ હતા તેઓ ખુબ અધિક તપસ્યા કર્યા કરતા હતા જેથી તપસ્વી નામથી પ્રસિદ્ધ હતા જેવા એ તપસ્વી હતા એવા એ તેજસ્વી પણ હતા તેજસ્વીપણાને લીધે રત્ન ત્રયથી સુશોભિત એમનુ અ ત કરણ હતુ આર્જવ (સરલતા) ધર્મની પ્રાપ્તિ થઇ જવાથી જે મનમા એક પ્રકારની નરમાઇ આવી જાય છે, એનુ નામ કોમળતા છે આ કોમળતા એમના અ ત કરણમા પૂર્ણતયા ભરી હતી એમને એક શિષ્ય હતો જેનુ નામ ચન્ડ હતુ તે યથા નામ તથા ગુણવાળો હતો જેટલા ગુરુ મહારાજ કોમળ પરિણામી હતા એટલો જ એ કઠોર હતો પોતાના ગુરુ

वशगतोऽसौ वृद्धाचार्यः शरीरं त्यक्त्वा सर्पदेहं प्राप्तवान्। स च विषमविषधरो नाम्ना चण्डकौशिकः सर्पो जातः। एवं चण्डशिष्यवदविनीतशिष्या मृदुमपि गुरुं प्रकोपयन्ति, दुर्गतिमपि प्रापयन्ति।

अथ विनीतशिष्याचरणं प्रदर्शयति—'चित्ताणुगा'. इत्यादि। चित्तानुगाः= आचार्यमनोवृत्त्यनुसरणशीलाः, आचार्याराधनस्य तपःसंयमहेतुत्वात्, दाक्ष्योपेताः—दाक्ष्यं=चातुर्यं तेनोपेताः=युक्ताः, गुरुशाताभिलाषित्वात्, ते शिष्याः हु= निश्चयेन, दुराशयमपि=सकोपमपि गुरुं, लघु=शीघ्रं प्रसादयन्ति=प्रसन्नं कुर्वन्ति। अत्र चण्डरुद्राचार्यशिष्योदाहरणम्—तथाहि—

कदाचिदुज्जयिनीनगर्यां शिष्यपरिवारसहितः स्वभावतश्चण्डश्चण्डरुद्रनामक आचार्यः समवसृतः। स च साधूनां ग्रहणासेवनाशिक्षाया न्यूनातिरिक्तादिदोष-

---

जो अन्धकार होने की वजह से दिखलाई नहीं पड रहा था। उससे उनका माथा टकराया और फूट गया विशिष्ट आघात होने से उनके चित्त में आर्त्तध्यान उत्पन्न हुआ। इससे वे वृद्ध आचार्य आर्त्तध्यान में मरकर विषम-विषधर चण्डकौशिक सर्पकी पर्याय मे उत्पन्न हुए। इस प्रकार चंडशिष्यकी तरह अविनीत शिष्य कोमल हृदयवाले भी अपने गुरु महाराज को कुपित करते हैं और दुर्गति तक पहुँचाते हैं—

विनीत शिष्यका आचरण कैसा होता है, यह बात चण्डरुद्राचार्यके शिष्य के उदाहरण से स्पष्ट की जाती है—

किसी समय उज्जयिनी नगरी मे शिष्य परिवार सहित चण्डरुद्र नामक एक आचार्य जो स्वभावत क्रोधी थे आये। वे एकान्त स्थान में बैठकर स्वाध्याय एवं ध्यान इस अभिप्राय से किया करते थे कि कहीं

તેમનુ માથુ ટકરાયુ અને ફુટી ગયુ વિશિષ્ટ આઘાત હોવાથી તેમના ચિત્તમા આર્તધ્યાન ઉત્પન્ન થયુ, જેનાથી તે વૃદ્ધ આચાર્ય આર્તધ્યાનમા મરીને વિષમ વિષધર ચંડકૌશિક સર્પની પર્યાયમા ઉત્પન્ન થયા આ પ્રકારે ચંડ શિષ્યની માફક અવિનીત શિષ્ય કોમળ હૃદયવાળા પોતાના ગુરુને પણ ક્રોધીત બનાવે છે, અને દુર્ગતિમા પહોચાડે છે

વિનિત શિષ્યનુ આચરણ કેવુ હોય છે તે વાત ચંડરૂદ્રાચાર્યના શિષ્યના ઉદાહરણથી સ્પષ્ટ કરવામા આવે છે

કોઈ એક સમય ઉજ્જયની નગરીમા શિષ્ય પરિવાર સહિત ચંડરૂદ્ર નામના એક આચાર્ય જે સ્વભાવે ક્રોધી હતા તે પધાર્યા તે એકાન્ત સ્થાનમા બેસીને સ્વાધ્યાય તેમજ ધ્યાન એવા અભિપ્રાયથી કરતા હતા કે ક્યારેક

दत्ताऽनेन विश्रामाय मह्य समयो न प्रदीयते, अयं तु स्वयमेव प्रमादवश गतः। प्रतिक्रमणसमये सायकाले सर्ववैरनिर्यातन करिष्यामि। तदनु सायकाले दैवसिक प्रतिक्रमणे कृते सति स चण्डो वन्दन समये श्रावकसघसमक्ष ब्रवीति-गुरो! मण्डूकविराधनायाः प्रायश्चित्त कथ न गृह्यते, एव पुनः पुनः शिष्येणोक्तः सन् गुरुः क्रोधवशेन त शिष्य ताडयितु सवेगमुत्थितो यावत् तदभिमुख गच्छति ताव-दुपाश्रये तमसि पाषाणमयस्तम्भे सघट्टित तस्य शिर. स्फुटितम्। तदाऽऽर्तध्यान

आसेवन शिक्षा देते रहते हैं। तथा मेरे ऊपर इतना अधिक कार्यभार रख दिया है कि जिससे मुझे विश्राम करने का भी समय नहीं मिलता है। और आप स्वय प्रमाद का सेवन करते हैं। आज सायकाल के समय प्रतिक्रमण करने के अवसर पर मैं उनसे समस्त वैर भाव का बदला लूगा। इस प्रकार विचार कर उसने सायकाल के समय प्रति-क्रमण कर चुकने पर वन्दना के समय श्रावकसघ के समक्ष गुरुमहाराज से कहा कि हे गुरो! आज आपने मडूक की विराधना का प्रायश्चित्त क्यो नहीं लिया। शिष्य की इस बात को गुरु महाराज ने लक्ष्य मे नहीं दिया। अत. शिष्य को बुरा मालूम दिया और ईर्ष्यावश उसने फिर से वही बात बारबार कही। गुरुमहाराज को सुनकर क्रोध का आवेश हो आया। इससे वे उस शिष्य को मारने के लिये खडे हुए और उसकी तरफ आगे बढे। बीच मे उस उपाश्रय मे एक पाषाण का स्तम्भ था

રથી ગ્રહણ શિક્ષા અને આસેવન શિક્ષા આપે છે અને મારા ઉપર એટલો અધિક કાર્યભાર રાખ્યો છે કે જેથી મને વિશ્રામ કરવાનો સમય મળતો નથી, અને પોતે પ્રમાદનુ સેવન કરે છે આજ સાજના વખતે પ્રતિક્રમણ કરવાના અવસર ઉપર હુ તેમનાથી સમસ્ત વેરભાવનો બદલો લઈશ આ પ્રકારે વિચાર કરી તેણે સાયકાળનુ પ્રતિક્રમણ કરી લીધા પછી વદનાના સમયે શ્રાવક સઘની સમક્ષ ગુરુ મહારાજને કહ્યુ કે હે ગુરુ! આજ આપે દેડકાની વિરાધનાનુ પ્રાયશ્ચિત કેમ ન લીધુ ? શિષ્યની આ વાતને ગુરુ મહારાજે લક્ષમા લીધી નહી આથી શિષ્યને ખરાબ લાગ્યુ અને ઈર્ષાવશ ફરીથી તેને તે વાત વારવાર કહી ગુરુ મહારાજે સાભળીને તેમના મનમા ક્રોધનો આવેશ આવી ગયો જેથી તે પોતાના શિષ્યને મારવા ઉભા થયા અને તેની તરફ આગળ વધ્યા, વચમા તે ઉપાશ્રયમા એક પત્થરનો સ્તભ હતો જે અધકાર હોવાના કારણે દેખવામા આવતો ન હતો તે સ્તભ સાથે

निर्विण्णोऽय गृहवासेन, भार्ययाऽप्यय परित्यक्तः अतः प्रसीदत, ससारदुत्तारयत, साधुभिरुक्तम्–अत्रास्माक गुरुस्ति स प्रव्राजयिष्यति, वयमनधिकारिणोदीक्षा-दानस्य, तस्मात् तत्समीप गच्छत, तदनु मित्रवर्गस्तमिभ्यपुत्र चण्डरुद्राचार्यस्य समीप नीत्वा त प्रणम्य सपरिहासमुक्तवान्–भदन्त! दीयतामस्मै दीक्षा। ततस्त-त्परिहासवचन श्रुत्वा सजातकोपेन चण्डरुद्राचार्येण कथितम्–भस्मानयेति, तदानी-मेकेन मित्रेण हास्यादेव भस्मानीत, ततश्चण्डरुद्राचार्यो भस्म गृहीत्वा बलादेव तत्केशलुञ्चन चकार, तदा तद्वयस्याः सर्वे प्रव्रज्याभयात्पलायिता।

उन्होने हँसी मे कहा कि महाराज! इस नव परिणीत श्रेष्ठि पुत्र को आप दीक्षा दीजिये। क्यो कि यह गृहस्थावास से उदासीन हो रहा है। इस की धर्मपत्नी ने भी इसका परित्याग कर दिया है। अतः प्रसन्न होकर इसे ससार से पार उतारिये। मुनिराजों ने सुनकर उनसे कहा कि यहां हमारे गुरुमहाराज विराजमान हे–वे ही दीक्षा देगे–हम लोग उनके समक्ष दीक्षा देने के अधिकारी नही हैं। इसलिये आप लोग इन्हें उनके ही पास ले जाइये। साधुओके इस प्रकार के कहे गये वचनो को सुनकर वे लोग अपने उस मित्र को चडरुद्र आचार्य के समीप ले गये। आचार्य महाराज को वन्दना कर वे उनसे भी परिहासपूर्वक यही कहने लगे कि हे भदन्त! इसको आप दीक्षा दीजिये। उनकी हँसी के वचन सुनकर कुपित होते हुए चडरुद्र आचार्य बोले–ठीक है–भस्म लाओ मै इसे दीक्षा देता हू। इतना सुनते ही किसी एक मित्र ने हसी–हसी मे शीघ्र ही भस्म लाकर वहा उपस्थित कर दी। चडरुद्राचार्य ने उस भस्म

તેમણે કહ્યુ કે મહારાજ! આ નવપરિણીત શ્રેષ્ઠિ પુત્રને આપ દીક્ષા આપો કેમકે એ ગૃહસ્થાવાસથી ઉદાસીન બની રહેલ છે આની ધર્મપત્નિએ પણ તેનો ત્યાગ કર્યો છે આથી પ્રસન્ન થઈને આને સસાર સાગરથી પાર ઉતારો મુનિરાજોએ એ સાભળીને તેમને કહ્યુ કે અહિ અમારા ગુરુ મહારાજ બિરાજે છે તે દીક્ષા આપશે અમે તેમની સામે દીક્ષા આપવાના અધિકારી નથી માટે આપ લોગ તેને ગુરુ મહારાજ પાસે લઈ જાવ સાધુઓના આ પ્રકારે કહેવામા આવેલ વચનોથી તેઓ તેમના મિત્રને ચડરૂદ્ર આચાર્ય પાસે લઈ ગયા આચાર્ય મહારાજને વદના કરી તેઓ તેમને પણ પરિહાસપૂર્વક એવુ જ કહેવા લાગ્યા કે હે ભદન્ત! આને આપ દીક્ષા આપો તેમના હાસીના વચન સાભળીને ક્રોધીત થતા ચડરૂદ્ર આચાર્ય બોલ્યા ઠીક છે–ભસ્મ લાવો, હુ તેને દીક્ષા આપુ છુ આ સાભળતા કોઇ એક મિત્રે હસતા હસતા તુરતજ ભસ્મ લાવીને હાજર કરી ચડરૂદ્રાચાર્યે એ ભસ્મને હાથમા

दर्शनात् कोपोत्पत्तिर्माभूदिति मनसि कृत्वा रहसि स्वाध्यायध्यान कुर्वन्नन्यसाधुभ्यः पृथगवतिष्ठते। अत्रान्तरे उज्जयिनीवास्तव्य इभ्यपुत्रः कोऽपि नवपरिणीतः सुहृत्परिवृतः कृतकुङ्कुमरागः नवरनेपथ्यः साधूना वन्दनार्थं तत्रागतः, साधूना सविधि वन्दन कृत्वा तत्र स्थितः। अथ तन्मित्रैः कैश्चित् सोपहासमुक्तम् भो साधवः! धर्म ब्रूत। ते साधवस्तेषामुपहासवचन विदित्वा किमपि नोक्तवन्तः, किंतु स्वाध्याय कुर्वन्त आसन्। पुनस्तैः सपरिहासमुक्तम्—हे भगवन्तः! दीयतामस्मै दीक्षा,

साधुओ की ग्रहण शिक्षा एव आसेवन शिक्षा मे न्यूनातिरिक्त दोषों के देखने से उनके प्रति मेरे चित्त में क्रोध की उत्पत्ति न हो जाय, । अत. वे साधुओ से सदा अलहदा ही एकान्त मे रहा करते थे। और वहा स्वाध्याय एव ध्यान करते-करते अपना समय व्यतीत करते। एक समय की बात है कि उसी उज्जयिनी नगरी का रहने वाला कोई एक सेठ का पुत्र कि जिसका उसी समय विवाह हुआ था अपनी मित्रमडली सहित सजधज के साधुओंको वन्दना करनेके लिये आया! उसके पैरों का माहुर अभी ढीला भी नही पड़ा था और हाथोंकी मेहदी भी अभी पूरी तरह से सुखी नही थी। वह सविधिवन्दना कर एक ओर बैठ गया। इतने मे उसके मित्रो ने मुनिराज से उपहास करके कहा कि हे महाराज! आप लोग धर्मका उपदेश दीजिये। साधुओंने उनके हास्य मिश्रित वचन सुनकर उन्हे धर्मका उपदेश नही दिया और न कुछ कहा भी किन्तु अपने स्वाध्याय करने मे ही तल्लीन रहे। पश्चात् फिर भी

સાધુઓની ગ્રહણ શિક્ષા અને આસેવન શિક્ષામા ન્યૂનાતિરિક્ત દોષોને જોવાથી તેમના પ્રતિ મારા ચિત્તમા ક્રોધની ઉત્પત્તિ ન થઈ જાય, આથી તેઓ સાધુ ઓથી સદા અલાયદા એકાન્તમા જ રહ્યા કરતા હતા અને ત્યા સ્વાધ્યાય અને ધ્યાન કરતા કરતા પોતાનો સમય વ્યતિત કરતા એક સમયની વાત છે કે, એ ઉજ્જયની નગરીમા રહેનાર એક શેઠનો પુત્ર કે જેનો તુરતમાજ વિવાહ થયો હતો તે પોતાના મિત્ર મડળ સાથે બની ઠનીને સાધુઓને વદના કરવા આવ્યો એના પગનુ માહુર (મહાવર) પગના તળીયાનો લાલ રગ) હજુ ઢીલુ થયેલ ન હતુ તેમ હાથમાની મેદી પણ સુકાઈ ન હતી તે સવિધિ વદના કરી એક બાજુ બેઠો એ વખતે તેના મિત્રોએ મુનિરાજનો ઉપહાસ કરી કહ્યુ કે મહારાજ! આપ ધર્મનો ઉપદેશ આપો સાધુઓએ તેમનુ હાસ્ય મિશ્રીત વચન સાભળીને ઉપદેશ ન આપ્યો અને ન કાઈ પણ કહ્યુ, પોતાનો સ્વાધ્યાય કરવામાજ તલ્લીન રહ્યા ફરીથી, હસતા હસતા

वान्धवा उपद्रव करिष्यन्ति। गुरुणोक्तम्-अहो शिष्य! सम्प्रति रात्रिर्जाता, अह रात्रौ न पश्यामि। ततस्तेन शिष्येण स्वकीयस्कन्धे गुरुरारोपितः, मार्गे उच्च-नीचप्रदेशे वहनेन गुरुचेतसि खेदः समुत्पन्नः, तेन चण्डरुद्राचार्येण शिष्यशिरसि रजोहरणदण्डप्रहारो दत्तः, असौ शिष्यो मनस्येव विचारयति-अहो! ममाराधनीयो गुरुः मयेदृशीमवस्था प्रापितः इति। एव सम्यग्भावनया तस्य शिष्यस्य केवल-

बन्धुजन यहा आकर उपद्रव करेंगे। शिष्यकी यह बात सुनकर आचार्य महाराज ने कहा-ठीक है परन्तु इस समय तो अब रात्रि हो चुकी है तथा मुझे रात्रि मे दिखता भी नही है-अतः जाना ठीक नही है। आचार्य महाराज की बात सुनकर शिष्य ने कहा कि आप इसकी चिन्ता नही करे। मै आप को अपने कधे पर बैठा लूगा। ऐसा कह कर उस शिष्य ने गुरु महाराज को अपने कधे पर बैठा लिये और उस स्थानसे दूसरे स्थान पर पहुँचने के लिये प्रयाण प्रारभ कर दिया। मार्ग सम विषम था। अतः गुरु महाराज को अचानक हिलने डुलने की वजह से कष्ट हुआ और इससे उनके चित्तमे अशाति उत्पन्न हो गई। उन्होने बैठे-बैठे ही अपना रजोहरण दड उसके मस्तक पर दे मारा। चोट लगते ही शिष्य ने चित्त मे चिन्तवन किया कि हे मन जिनकी मुझे सेवा करनी चाहिये उन गुरु महाराज को इस समय मेरे द्वारा कितना कष्ट पहुँच रहा है। गुरुमहाराज की इस कष्टावस्था का कारण मै ही बन रहा हू। इस प्रकार की भक्तिरूप हार्दिकभावना के प्रभाव से क्षपक श्रेणी

જન અહિંયા આવીને ઉપદ્રવ કરશે શિષ્યની આ વાત સાભળીને આચાર્ય મહારાજે કહ્યુ, ઠીક છે પરતુ આ સમયે રાત્રીનુ આગમન થઇ ચુકયુ છે તેમ મને રાત્રીમા સુજતુ પણ નથી, આથી જવુ ઠીક નથી આચાર્ય મહારાજની વાત સાભળી શિષ્યે કહ્યુ, આપ એની ચિંતા ન કરો હું આપને મારા ખભા ઉપર બેસાડી લઇશ એવુ કહી તે શિષ્યે ગુરુ મહારાજને પોતાના ખભા ઉપર બેસાડી લીધા અને એ સ્થાનથી બીજા સ્થાન તરફ પ્રયાણ કરવાનો પ્રારભ કર્યો માર્ગ સમ વિષમ હતો આથી ગુરુ મહારાજને અચાનક હલવા ડોલવાને કારણે કષ્ટ થયુ અને તેથી એમના ચિત્તમા અશાન્તી ઉત્પન્ન થઈ તેઓએ બેઠા બેઠા જ પોતાનો રજોહરણ દડ એના માથા ઉપર માર્યો, ચોટ લાગતાજ શિષ્યે મનમા વિચાર્યુ કે હે મન! જેની મારે સેવા કરવી જોઈએ એ ગુરુ મહારાજને આ સમય મારા તરફથી કેટલુ કષ્ટ થઇ રહ્યુ છે ગુરુ મહારાજની કષ્ટ અવસ્થાનુ કારણ હું જ બની રહેલ છુ આ પ્રકારની ભક્તિરૂપ હાર્દિક ભાવનાના પ્રભાવથી ક્ષપક શ્રેણી પ્રાપ્ત કરી ઘાતક કર્મોનો

ततः स इभ्यपुत्रो भाग्यवशेन लघुकर्मणा च भावश्रमणो जातः, तदानीं तस्येभ्यपुत्रस्य लोचे कृते सति "मम प्रव्रज्यैवास्तु" इति परिणामः सम्पन्नः, ततो रजोहरणसदोरकमुखवस्त्रिकादिभिः साधुवेषं धृत्वा द्रव्यभावतः संयतो जातः। ततोऽसौ गृहीतप्रव्रज्यः शिष्यो गुरुमब्रवीत्-भदन्त ! अन्यत्र व्रजामः, अत्र मम

को हाथ मे लेकर जबर्दस्ती उसके केशों का लुचन कर दिया। मित्रों ने यह देखकर समझा कि कहीं हमारी भी यही हालत न हो जाय-हमें भी जबर्दस्ती से दीक्षित न बना दिया जाय-इस डरसे वे सब के सब वहां से शीघ्र भाग गये।

उस समय वह श्रेष्ठिपुत्र भाग्य के उदय से एव लघुकर्म के प्रभाव से भावश्रमण बन गया था। क्यों कि जिस समय आचार्य-महाराजने उसके केशोका लुचन किया था उस समय उसके चित्त मे यही परिणाम हो गया था कि मेरी दीक्षा ही हो जाय तो सर्व सुन्दर है।" इस परिणाम विशिष्ट-भाव श्रमण अवस्था सपन्न-उस इभ्यपुत्र के लिये आचार्य महाराज ने केशलुचन करने के बाद ही रजोहरण एव सदोरक मुखवस्त्रिका प्रदान करदी-इससे वह यथार्थ में द्रव्यरूप से भी साधु वेषसे सुशोभित होने लगा। इस प्रकार द्रव्य एव भाव से सयत अवस्था को धारण किये हुए-उस नवीन शिष्य ने गुरुमहाराज से कहा कि हे भदन्त ! चलो अब यहा से दूसरी जगह चलें। नहीं तो मेरे

લઈને જબરજસ્તીથી તેના વાળનો લોચ કર્યો મિત્રો આ જોઈને એવુ સમજ્યા કે અમારી પણ આવી હાલત ન થઈ જાય અમને પણ જબરજસ્તીથી દીક્ષીત ન બનાવાય આવા ડરથી તેઓ સઘળા ત્યાથી તુરતજ ભાગી ગયા

તે સમય શ્રેષ્ઠી પુત્ર ભાગ્યના ઉદયથી તેમજ લઘુ કર્મના પ્રભાવથી ભાવશ્રમણ બની ગયો હતો કેમકે જે સમય આચાર્ય મહારાજે તેના વાળનો લોચ કર્યો ત્યારે તે સમયે તેના ચિત્તમા એજ પરિણામ થઇ ગયુ હતુ કે મને દીક્ષા અપાય તો તે સર્વ સુન્દર છે આ પરિણામ વિશિષ્ટ-ભાવશ્રમણ અવસ્થા સપન્ન-તે ઈભ્ય પુત્ર માટે આચાર્ય મહારાજે કેશનો લોચ કર્યા પછી રજોહરણ અને દોરા સાથેની મુખવસ્ત્રિકા આપી આથી યથાર્થમા દ્રવ્ય રૂપથી પણ સાધુ વેશથી સુશોભિત બની રહ્યો આ પ્રકારે દ્રવ્ય અને ભાવથી સયત અવસ્થાને ધારણ કરીને એ નવીન શિષ્યે ગુરુમહારાજને કહ્યુ કે હે ભદન્ત ! ચાલો હવે અહિંથી બીજા સ્થળે જઇએ નહી તો મારા બધુ

बान्धवा उपद्रवं करिष्यन्ति। गुरुणोक्तम्-अहो शिष्य! सम्प्रति रात्रिर्जाता, अहं रात्रौ न पश्यामि। ततस्तेन शिष्येण स्वकीयस्कन्धे गुरुरारोपितः, मार्गे उच्च-नीचप्रदेशे वहनेन गुरुचेतसि खेदः समुत्पन्नः, तेन चण्डरुद्राचार्येण शिष्यशिरसि रजोहरणदण्डप्रहारो दत्तः, असौ शिष्यो मनस्येव विचारयति-अहो! ममाराधनीयो गुरुः मयेदृशीमवस्थां प्रापितः इति। एवं सम्यग्भावनया तस्य शिष्यस्य केवल-

बन्धुजन यहा आकर उपद्रव करेंगे। शिष्यकी यह बात सुनकर आचार्य महाराज ने कहा-ठीक है परन्तु इस समय तो अब रात्रि हो चुकी है तथा मुझे रात्रि मे दिखता भी नही है-अतः जाना ठीक नही है। आचार्य महाराज की बात सुनकर शिष्य ने कहा कि आप इसकी चिन्ता नही करे। मै आप को अपने कंधे पर बैठा लूगा। ऐसा कह कर उस शिष्य ने गुरु महाराज को अपने कंधे पर बैठा लिये और उस स्थानसे दूसरे स्थान पर पहुँचने के लिये प्रयाण प्रारम्भ कर दिया। मार्ग सम विषम था। अतः गुरु महाराज को अचानक हिलने डुलने की वजह से कष्ट हुआ और इससे उनके चित्तमे अशांति उत्पन्न हो गई। उन्होंने बैठे-बैठे ही अपना रजोहरण दंड उसके मस्तक पर दे मारा। चोट लगते ही शिष्य ने चित्त मे चिन्तवन किया कि हे मन जिनकी मुझे सेवा करनी चाहिये उन गुरु महाराज को इस समय मेरे द्वारा कितना कष्ट पहुँच रहा है। गुरुमहाराज की इस कष्टावस्था का कारण मै ही बन रहा हू। इस प्रकार की भक्तिरूप हार्दिकभावना के प्रभाव से क्षपक श्रेणी

જન અહિંયા આવીને ઉપદ્રવ કરશે શિષ્યની આ વાત સાભળીને આચાર્ય મહારાજે કહ્યુ, ઠીક છે પરંતુ આ સમયે રાત્રીનુ આગમન થઇ ચુકયુ છે તેમ મને રાત્રીમા સુજતુ પણ નથી, આથી જવુ ઠીક નથી આચાર્ય મહારાજની વાત સાભળી શિષ્યે કહ્યુ, આપ એની ચિંતા ન કરો હું આપને મારા ખભા ઉપર બેસાડી લઈશ એવુ કહી તે શિષ્યે ગુરુ મહારાજને પોતાના ખભા ઉપર બેસાડી લીધા અને એ સ્થાનથી બીજા સ્થાન તરફ પ્રયાણ કરવાનો પ્રારંભ કર્યો માર્ગ સમ વિષમ હતો આથી ગુરુ મહારાજને અચાનક હલવા ડોલવાને કારણે કષ્ટ થયુ અને તેથી એમના ચિત્તમા અશાન્તી ઉત્પન્ન થઈ તેઓએ બેઠા બેઠા જ પોતાનો રજોહરણ દંડ એના માથા ઉપર માર્યો, ચોટ લાગતાજ શિષ્યે મનમા વિચાર્યું કે હે મન! જેની મારે સેવા કરવી જોઈએ એ ગુરુ મહારાજને આ સમય મારા તરફથી કેટલુ કષ્ટ થઈ રહ્યુ છે ગુરુ મહારાજની કષ્ટ અવસ્થાનુ કારણ હું જ બની રહેલ છુ આ પ્રકારની ભક્તિરૂપ હાર્દિક ભાવનાના પ્રભાવથી ક્ષપક શ્રેણી પ્રાપ્ત કરી ઘાતક કર્મોનો

ततः स इभ्यपुत्रो भाग्यवशेन लघुकर्मणा च भावश्रमणो जातः, तदानीं तस्येभ्यपुत्रस्य लोचे कृते सति "मम प्रव्रज्यैवास्तु" इति परिणामः सम्पन्नः, ततो रजोहरणसदोरकमुखवस्त्रिकादिभिः साधुवेषं धृत्वा द्रव्यभावतः संयतो जातः। ततोऽसौ गृहीतप्रव्रज्यः शिष्यो गुरुमब्रवीत्–भदन्त ! अन्यत्र व्रजामः, अत्र मम

को हाथ में लेकर जबर्दस्ती उसके केशों का लुंचन कर दिया। मित्रों ने यह देखकर समझा कि कहीं हमारी भी यही हालत न हो जाय–हमें भी जबर्दस्ती से दीक्षित न बना दिया जाय–इस डरसे वे सब के सब वहां से शीघ्र भाग गये।

उस समय वह श्रेष्ठिपुत्र भाग्य के उदय से एवं लघुकर्म के प्रभाव से भावश्रमण बन गया था। क्यों कि जिस समय आचार्य-महाराजने उसके केशोंका लुंचन किया था उस समय उसके चित्त में यही परिणाम हो गया था कि मेरी दीक्षा ही हो जाय तो सर्व सुन्दर है।" इस परिणाम विशिष्ट–भाव श्रमण अवस्था संपन्न–उस इभ्यपुत्र के लिये आचार्य महाराज ने केशलुंचन करने के बाद ही रजोहरण एवं सदोरक मुखवस्त्रिका प्रदान करदी–इससे वह यथार्थ में द्रव्यरूप से भी साधु वेषसे सुशोभित होने लगा। इस प्रकार द्रव्य एवं भाव से संयत अवस्था को धारण किये हुए–उस नवीन शिष्य ने गुरुमहाराज से कहा कि हे भदन्त! चलो अब यहां से दूसरी जगह चलें। नहीं तो मेरे

લઈને જબરજસ્તીથી તેના વાળનો લોચ કર્યો મિત્રો આ જોઈને એવું સમજ્યા કે અમારી પણ આવી હાલત ન થઈ જાય અમને પણ જબરજસ્તીથી દીક્ષીત ન બનાવાય આવા ડરથી તેઓ સઘળા ત્યાથી તુરતજ ભાગી ગયા

તે સમય શ્રેષ્ઠી પુત્ર ભાગ્યના ઉદયથી તેમજ લઘુ કર્મના પ્રભાવથી ભાવશ્રમણ બની ગયો હતો કેમકે જે સમય આચાર્ય મહારાજે તેના વાળનો લોચ કર્યો ત્યારે તે સમયે તેના ચિત્તમા એજ પરિણામ થઇ ગયુ હતુ કે મને દીક્ષા અપાય તો તે સર્વ સુન્દર છે આ પરિણામ વિશિષ્ટ–ભાવશ્રમણ અવસ્થા સંપન્ન–તે ઈભ્ય પુત્ર માટે આચાર્ય મહારાજે કેશનો લોચ કર્યા પછી રજોહરણ અને દોરા સાથેની મુખવસ્ત્રિકા આપી આથી યથાર્થમા દ્રવ્ય રૂપથી પણ સાધુ વેશથી સુશોભિત બની રહ્યો આ પ્રકારે દ્રવ્ય અને ભાવથી સંયત અવસ્થાને ધારણ કરીને એ નવીન શિષ્યે ગુરુમહારાજને કહ્યુ કે હે ભદન્ત! ચાલો હવે અહિંથી બીજા સ્થળે જઇએ નહી તો મારા બધુ

पुनस्तत्क्षामण कुर्वन् सोऽपि केवलज्ञान प्राप्तवान्। एवं विनीतशिष्यैर्भवितव्यम् ॥१३॥

कथं गुरुचित्तानुगामी भवेदित्याह—

मूलम्—नापुट्ठो वागरे किंचि, पुट्ठो वा नालियं वए।
कोहं असच्चं कुव्विज्जा, धारिज्जा पियमप्पियं ॥१४॥

छाया—

नापृष्टो कुर्यात् किंचित्, पृष्टो वा नालीकं वदेत्।
क्रोधम् असत्य कुर्यात्, धारयेत् प्रियमप्रियम् ॥ १४ ॥

टीका—'नापुट्ठो'. इत्यादि—

अपृष्टः=गुरुणाऽनुक्तः किंचित् न व्याकुर्यात्=न वदेत् पृष्टो वा=गुरुणा कस्मिंश्चिद् विषये पृष्ट. सन् अलीकम्=अनृतं न वदेत्, क्रोध=केनापि कारणेन समुत्पन्न कोपम् असत्य=निष्फल कुर्यात्।

कर बार बार अतिशय पश्चात्ताप करने लगे। पश्चात् उनसे अपने दोष खमाने लगे। इस प्रकार पश्चात्ताप करते करते विशुद्ध भावना से गुरु ने भी केवलज्ञान प्राप्त किया। इस दृष्टान्त का सार यही है कि विनीत शिष्य अपनी विशुद्धि के साथ-साथ गुरु महाराज की भी विशुद्धि का कारण बनता है। अतः शिष्य को इसी तरह विनीत होना चाहिये॥१३॥

गुरु-चित्तानुगामी शिष्य के चिन्हों को इस गाथा द्वारा सूत्रकार बतलाते है—' नापुट्ठो ' इत्यादि।

अन्वयार्थ—(अपुट्ठो किंचि न वागरे-अपृष्टः किञ्चित् न व्याकुर्यात्) गुरुमहाराज जब तक कोई बात नहीं पूछे तब तक शिष्य का कर्तव्य है कि वह किसी भी विषय मे कुछ न कहे। (पुट्ठो वा

અતિશય પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગ્યા પછી તેનાથી પોતાનો દોષ ખમાવવા લાગ્યા આ પ્રકારે પશ્ચાત્તાપ કરતા કરતા વિશુદ્ધ ભાવનાથી ગુરુને પણ કેવલી જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયુ

આ દૃષ્ટાતનો સાર એ છે કે વિનિત શિષ્ય પોતાની વિશુદ્ધિની સાથે સાથે ગુરુ મહારાજની પણ વિશુદ્ધિનુ કારણ બને છે એટલે શિષ્યોએ આ રીતે વિનીત થવુ જોઇએ ॥૧૩॥

ગુરુ-ચિત્તાનુગામી શિષ્યના ચિન્હોને આ ગાથા દ્વારા સૂત્રકાર બતાવે છે नापुट्ठो ઇત્યાદિ,

અન્વયાર્થ —अपुट्ठो किंचि न वागरे-अपृष्ट किञ्चित् न व्याकुर्यात् ગુરુ મહારાજ જ્યા સુધી કોઈ વાત ન પૂછે ત્યા સુધી શિષ્યનુ કર્તવ્ય છે કે તે કોઇ પણ વિષયમા કાઇ ન કહે पुट्ठो वा नालियं वए-पृष्टोवा अलीकनवदेत्

ज्ञानमुत्पन्नम्, ततः केवलज्ञानप्रभावादसौ समप्रदेश इव वहन् गुरुणा प्रोक्तः-मार एव सारः, अधुना कीदृशः समप्रदेशे इव वहसि ? शिष्येणोक्त-युष्मत्प्रसादान्मम वहन सम भवति । पुनर्गुरुणोक्तम्-किं रे! ज्ञान समुत्पन्न तव । शिष्येणोक्तम्-एवम् । पुनर्गुरुणा प्रोक्तम्-प्रतिपाति, अप्रतिपाति वा ज्ञानमुत्पन्नम् ?। तेनोक्तम्-अप्रतिपाति। ततो गुरुः पश्चात्ताप कुर्वन् वदति-हा ! मया केवली आशातितः-इत्युक्त्वा शिष्यशिरसि रजोहरणदण्डप्रहारजनित रुधिर प्रवाह पश्यन् पुनः

प्राप्तकर घातक कर्मोंका नाशकर उस शिष्य ने केवलज्ञान को प्राप्त किया। केवल ज्ञान के प्रभाव से यह गुरुको इस प्रकार अब लेजाने लगा कि मानो सम प्रदेशमे ही वह चल रहा हो। गुरुजीने कहा कि मार ही सार है, इतना मार ने पर अब तू सीधा चलने लगा है। शिष्यने कहा महाराज आपके प्रभावसे ही यह सब कुछ हो रहा है-अर्थात् पहिले चलते समय ऊँची नीची जगह मे मेरा पैर पडता था सो आपको कष्ट होता था। पर अब नही पडता है अतः समभूमि मे चलने की तरह मैं चल रहा हू। गुरु महाराज ने कहा तो क्या तुझे ज्ञान उत्पन्न हो गया है ? शिष्यने कहा हा! पुनः गुरु महाराज ने कहा वह ज्ञान प्रतिपाति उत्पन्न हुआ है या अप्रतिपाति उत्पन्न हुआ है। शिष्यने उत्तर दिया महाराज ! अप्रतिपाति ज्ञान उत्पन्न हुआ है। बाद गुरु ने कहा ! हाय ! मैं ने केवली की इस समय आशातना की है। इस प्रकार कह कर गुरु जी शिष्य के शिर पर रजोहरण के दण्ड के प्रहार से वहते हुए रुधिर को देख-देख

નાશ કરી તે શિષ્યે કેવલ જ્ઞાનને પ્રાપ્ત કર્યું કેવલજ્ઞાનના પ્રભાવથી તે ગુરુને એવા પ્રકારે લઈ જવા લાગ્યો કે જાણે તે સમપ્રદેશમા ચાલી રહ્યા હોય ગુરુજીએ કહ્યુ કે "માર જ સાર છે" આટલુ મારવાથી હવે તુ સીધો ચાલવા લાગ્યો છે, શિષ્યે કહ્યુ મહારાજ! આપના પ્રભાવથી જ આ સઘળુ બની રહ્યુ છે અર્થાત્ પહેલા ચાલતી વખતે ઉચી નીચી જગ્યામા મારા પગ પડતા હતા જેનાથી આપને કષ્ટ થતુ હતુ પણ હવે પડતા નથી એટલે સમભૂમિમા ચાલવાની માફક હુ ચાલુ છુ ગુરુ મહારાજે કહ્યુ કે શુ તને જ્ઞાન ઉત્પન્ન થઈ ગયુ છે? શિષ્યે કહ્યુ હા! ફરી ગુરુ મહારાજે કહ્યુ, તે જ્ઞાન પ્રતિપાતિ ઉત્પન્ન થયુ છે કે અપ્રતિપાતિ શિષ્યે કહ્યુ મહારાજ! અપ્રતિપાતિ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયુ છે આથી ગુરુએ કહ્યુ, અહાહા! મે કેવલીની આ સમયે આસાતના કરી છે આ પ્રકારે કહીને ગુરુજીએ શિષ્યના શીર ઉપર રજોહરણના દડના પ્રહારથી વહેતા રૂધીરને જોઈ વારવાર

उक्तच—लोभी पश्येद्धनप्राप्तिं, कामिनीं कामुकस्तथा।
भ्रान्त पश्येदथोन्मत्तो न किंचिच्च क्रुधाकुलः ॥१॥
अन्यच—अपकारिणि चेत् क्रोधः क्रोधे क्रोधः कथ न ते।
धर्मार्थकाममोक्षाणा चतुर्णा परिपन्थिनि ॥ २ ॥

क्रोधस्यासत्यकरणे उदाहरणम्। यथा—कस्यचित् कुलपुत्रस्य भ्राता वैरिणा हतः।

"लोभी आत्मा धनकी प्राप्ति की चिन्ता मे ही मस्त बना रहता है। कामुक कामिनी में मस्त है। उन्मत्त सर्वत्र भ्रान्ति युक्त बना रहता है। परन्तु क्रोध से आकुल हुआ आत्मा देखता हुआ भी अन्धा बना रहता है ॥१॥"

इस क्रोध को निवारण करना हो तो इस प्रकार की भावना माननी चाहिये जैसे—

"हे आत्मन्! तू अपने अपकार करनेवाले पर जिस प्रकार क्रोध करता है उसी प्रकार इस अपकार करने वाले क्रोध पर क्रोध क्यों नहीं करता। क्यों कि यह तेरा बडा भारी अपकारी है। कारण कि इसके सद्भाव मे धर्म, अर्थ, काम एव मोक्ष का सर्वथा विनाश हो जाता है। अतः चतुर्वर्गका विनाश करने वाला होने से यह तेरा सब से अधिक अपकारी है। क्रोध पर क्रोध करना इसका मतलब है कि क्रोध कभी नहीं करना चाहिये ॥ २ ॥"

क्रोध को असत्य करने मे दबा देने मे—दृष्टान्त इस प्रकार है—

किसी कुलपुत्र के भाई को उसके वैरी ने मार डाला। वह कुल-

લોભી આત્મા ધનની પ્રાપ્તિની ચિંતામા જ મસ્ત બની રહે છે, કામુક કામિનીમા મસ્ત છે, ઉન્મત્ત સર્વત્ર ભ્રાંતિયુક્ત બની રહે છે પરતુ ક્રોધથી વ્યાકુલ બનેલ આત્મા જોવા છતા પણ આંધળો બની રહે છે ॥૧॥

આ ક્રોધનુ નિવારણ કરવુ હોય તો આ પ્રકારની ભાવના કરવી જોઈએ કે હે આત્મા! તુ તારા ઉપર અપકાર કરવાવાળા ઉપર જે પ્રકારે ક્રોધ કરે છે એ પ્રકારે તે અપકાર કરવાવાળા ક્રોધ ઉપર ક્રોધ કેમ નથી કરતો કેમકે એ તારો ખુબ મોટો અપકારી છે કારણુ કે તેના સદ્ભાવમા ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષનો સર્વથા વિનાશ થાય છે એથી ચતુર્વર્ગનો વિનાશ કરવાવાળો હોવાથી એ તારો બધાથી વધુ અપકારી છે ક્રોધ પર ક્રોધ કરવો એનો મતલબ છે કે ક્રોધ કદી ન કરવો જોઈએ

ક્રોધને દબાવી દેવામા દૃષ્ટાંત આ પ્રકારે છે—

કોઈ કુળપુત્રના ભાઈને તેના વેરીએ મારી નાખ્યો તે કુળપુત્ર મરણુ

अथ भावः–गुरुणा निर्भर्त्सने कृते सति कदाचित् क्रोधोत्पत्तौ सत्यां तस्य कटुकविपाकमनुचिन्त्य क्षमया तं परिहरेत्, क्रोधो हि सर्वानर्थकरः सकलशुभहरः तपः संयमोद्यानदावज्वलनः समभावजलदपटलीविकिरणप्रचण्डपवनः शान्तिसुधाकरतमः[1] सकलसद्गुणसरोजवनहिमः चित्तोद्वेजकः शत्रुतावर्धकः सकलविपदामास्पदं जनपदं विप्लवयति।

१–तमः=राहुः।

नालियवए–पृष्टो वा अलीकं न वदेत्) यदि प्रसंग वश किसी विषय में गुरु महाराज पूछें भी तो उस में झूठ नहीं बोलना चाहिये। (कोहं असच्चं कुव्विज्जा–कोपं असत्यं कुर्यात्) किसी निमित्त से उत्पन्न हुए क्रोध को शीघ्र ही दबा देना चाहिये।

भावार्थ—किसी कारण वश यदि कदाचित् गुरु महाराज शिष्य को कठिन वचन से शिक्षा दे तो उस समय क्रोध का कटुआ फल समझकर उत्पन्न हुवे क्रोध को क्षमा से दबा देवे। कारण कि क्रोध समस्त अनर्थों की एक मजबूत जड है। सकल कल्याणों का विनाशक है। संयमरूपी उद्यान को भस्म करने के लिये यह दावानल की ज्वाला जैसा भयंकर है। समतारूपी मेघघटाओं को विक्षिप्त करने के लिये यह क्रोध प्रचण्ड पवन के जैसा है। शान्तिरूपी चन्द्रमंडल के ग्रसने के लिये राहु जैसा, सकल सद्गुणरूपी कमलवन को दग्ध करने के लिये हिमपात जैसा कहा है। क्रोध से चित्त में उद्वेग उत्पन्न होता है और क्रोध से ही शत्रुता की वृद्धि होती है। जिस जनपद (देश) में इस क्रोध का आवास हो जाता है वह सकल विपत्तियों का स्थान बनकर देश आदि को नष्ट कर देता है। कहा भी है—

જો પ્રસંગવશ કોઈ વિષયમાં ગુરુ મહારાજ પૂછે તો પણ એમાં જુઠું નહીં બોલવું જોઈએ કોહં અસજ્જકુવિજ્જા–कोपं असत्यं कुर्यात् કોઈ નિમિત્તથી ઉત્પન્ન થયેલા ક્રોધને જલદીથી દબાવી દેવો જોઈએ

ભાવાર્થ—કોઈ કારણવશ જો કદાચ ગુરુ મહારાજ શિષ્યને કઠીન વચનથી શિક્ષા આપે તો તે સમયે ક્રોધનું કડવું ફળ સમજી ઉત્પન્ન થયેલ ક્રોધને ક્ષમાથી દબાવી દે કારણ કે ક્રોધ સમસ્ત અનર્થોની એક મજબુત જડ છે બધા કલ્યાણોનો વિનાશક છે સંયમરૂપી ઉદ્યાનને ભસ્મ કરવા માટે દાવાનળની જ્વાળા જેવો ભયંકર છે સમતારૂપી મેઘ ઘટાઓને વેરવિખેર કરવા માટે આ ક્રોધ પ્રચંડ પવન જેવો છે શાંતિરૂપી ચંદ્રમંડળને ગ્રસવા માટે રાહુ જેવા સકળ સદ્‌ગુણરૂપી કમળવનને દગ્ધ કરવા માટે હિમપાત જેવો કહેલ છે ક્રોધથી ચિત્તમાં ઉદ્વેગ ઉત્પન્ન થાય છે અને ક્રોધથીજ શત્રુતાની વૃદ્ધિ થાય છે જે જનપદ (દેશમાં) આ ક્રોધનો આવાસ થાય છે તે સકલ વિપત્તિઓનું સ્થાન બની દેશ આદિનો નાશ કરે છે કહ્યું પણ છે—

ततस्तेन कुलपुत्रेण कथितम्-तर्हि कथं स्वरोषं सफलीकरोमि ? जनन्या प्रोक्तम् -वत्स ! सर्वत्र न रोषः सफलीक्रियते । मातृवाक्यात् कुलमित्रेण स बन्धुघातको मुक्तः । ततोऽसौ तयोश्चरणेषु निपत्य स्वापराधं क्षामयित्वा गतः । एवं कुल-पुत्रवत् क्रोधमसत्यं कुर्यात् ।

तथा-अप्रियं=शिक्षार्थं गुरोः कटुवचनं, प्रियं=प्रियमिव-हितमित्यर्थः, धारयेत्=

माता के इस प्रकार वचन सुनकर कुलपुत्र ने कहा-ठीक है यह अवध्य है परन्तु हे जननि ! यह रोष जो मुझे उत्पन्न हुआ है उसे कैसे अब सफल करूँ ? माता बोली प्रिय पुत्र ! उत्पन्न रोष सर्वत्र सफल ही किया जाय ऐसा कोइ नियम नहीं है। माता के इन वचनोसे सन्तुष्ट होकर कुलपुत्र ने रोष को शांत करते हुए उस अपने बन्धु के घात करने वाले वैरी को विना किसी तकलीफ दिये छोड दिया। उस वैरी ने भी उन दोनोंके चरणों मे गिरकर अपने अपराध की क्षमा मागी और खुश होते हुए अन्त मे वह अपने घर चला गया। प्रत्येक मुनि का कर्तव्य है कि वह कुलपुत्र की तरह अपने उत्पन्न हुए क्रोध को विफल बनाने मे सचेष्ट रहे।

(अप्पियं पियं धारिज्जा-अप्रियं प्रियं धारयेत्) शिष्य का यह कर्तव्य है कि वह गुरु महाराज के द्वारा कहे गये अप्रिय वचनों को भी प्रियवचन ही मानकर हृदय मे धारण करे। गुरु महाराज के वचन

એમના ઉપર મહાપુરૂષ પ્રહાર કરતા નથી, પરંતુ તેની રક્ષા કરે છે

માતાના આ પ્રકારના વચન સાભળીને કુળપુત્રે કહ્યુ ઠીક છે આ અવધ્ય છે પરંતુ હે માતા! આ રોષ જે મારામા ઉત્પન્ન થયો છે તેને હુ કઈ રીતે શાન્ત કરૂ ?

માતાએ કહ્યુ પ્રિય પુત્ર! ઉત્પન્ન થયેલ રોષ બધી રીતે સફળ કરવામા આવે એવો કોઇ નિયમ નથી, માતાના આવા વચનોથી સંતુષ્ટ બની કુળપુત્રે રોષને શાન્ત કરીને તેણે પોતાના બંધુનો ઘાત કરનાર વેરીને કોઈ તકલીફ આપ્યા વગર છોડી દીધો મારનાર વૈરીએ પણ બન્નેના ચરણોમા પડીને પોતાના અપરાધની ક્ષમા માગી અને ખુશ થતો તે પોતાના ઘર તરફ ચાલી ગયો પ્રત્યેક મુનિનુ કર્તવ્ય છે કે કુળપુત્રની માફક પોતાનામા ઉત્પન્ન થયેલ ક્રોધને દબાવવામા સચેષ્ટ રહે

(अप्पियं पियं धारिज्जा-अप्रियं प्रियं धारयेत्) શિષ્યનુ કર્તવ્ય છે કે તે ગુરુ મહારાજ દ્વારા કહેવામા આવેલ અપ્રિય વચનોને પણ પ્રિય વચન માની હૃદયમા ધારણ કરે ગુરુ મહારાજના વચન પરિણામમા સંતાપને

पुत्रमरणार्त्तध्यानयुक्ता जननीं विलोक्य स कुलपुत्रस्तं वैरिणं गृहीत्वा मातुः समिपमानीयाब्रवीत्-अरे! बन्धुघातक! अनेनासिना त्वा कुत्र हन्याम्, तेनातिभीतेन कथितम् यत्र शरणागता न हन्यन्ते तत्र। एतद्वचनं श्रुत्वा कुलपुत्रेण जननीमुखं विलोकितम्। जनन्या च मध्यस्थभावमवलम्ब्य सजात-करुणया निगदितम्-हे पुत्र! शरणागता न हन्यन्ते। यतः—

सरणागया य वीस,-त्था पणया वसणपत्ता य।
रोगी अजगमा य, सप्पुरिसा णेव पहरति॥

छाया—शरणागताश्च विश्वस्तान् प्रणतान् व्यसनप्राप्ताश्च।
रोगिणः अजङ्गमाश्च सत्पुरुषा नैव प्रहरन्ति॥

पुत्र पुत्रमरण जनित दुःख से आर्त्तध्यान करती हुई माता को देखकर शीघ्र ही अपने भाई के उस घातक को पकड़ कर माता के सन्मुख उपस्थित कर कहा अरे बन्धु घातक! बोल तुझे इस तलवार के द्वारा कहाँ पर मारूँ। उसने डरते हुए कहा-जहा शरण मे आये हुए प्राणी नही मारे जाते है वही पर आप मुझे मारे। बन्धु घातक के इस प्रकार वचन सुनकर कुलपुत्र ने माता के मुखकी ओर देखा। माता ने धैर्य धारण कर दयायुक्त होते हुए कहा कि हे बेटा! शरण मे आये हुए को वीर पुरुष मारा नही करते है। क्यो कि इतने प्राणी अवध्य होते हे—

सरणागया य वीस-त्था पणया वसण पत्ताय॥
रोगी अजगमा य, सप्पुरिसा णेव पहरति॥ १॥

गाथार्थ—शरणागत, विश्वासपात्र, कष्ट मे पडा हुआ, रोगी और अपग, इनके ऊपर महा पुरुष प्रहार नही करते हैं अर्थात् इनकी रक्षा करते है॥

જનીત દુખથી આર્ત્તધ્યાન કરતી માતાને જોઈ તુરતજ પોતાના ભાઈના એ ઘાતકને પકડીને માતાની સન્મુખ ઉભો રાખી કહ્યુ, અરે બધુ ઘાતક! બોલ તને આ તરવાર કયે સ્થળે મારૂ તેણે ડરીને કહ્યુ-જ્યા શરણમા આવેલા પ્રાણીને મારવામા નથી આવતા એ સ્થળે આપ મને મારો બધુને મારનારના આ પ્રકારના વચનને સાભળી કુળપુત્રે માતાના મુખની સામે જોયુ માતાએ ધૈર્ય ધારણ કરી દયાયુક્ત બની કહ્યુ કે હે બેટા! શરણમા આવેલાને વીરપુરૂષો કદી મારતા નથી કેમકે આટલા પ્રાણી અવધ્ય હોય છે

सरणागया य वीस,-त्था पणया वसणपत्ता य।
रोगी अजगमा य, सप्पुरिसा णेव पहरति॥ १॥

ગાથાર્થ—શરણાગત, વિશ્વાસપાત્ર, કષ્ટમા પડેલા, રોગી અને અપગ,

इदमत्र बोध्यम्—यथा गुरोराज्ञया भिक्षाचर्या गतः शिष्यः श्रावकगृह प्रविष्टः, तत्र भद्रभावसपन्नो धार्मिको धर्मानुगो धर्मसेवी धर्मिष्ठो धर्मख्यातिधर्मानुरागी धर्मप्रलोकी धर्मजीवी धर्मप्ररञ्जनो धर्मशीलः श्रावको मुनिं दृष्ट्वा सप्ताष्टपदानि तदभिमुखमागच्छन् हृष्टस्तुष्टः प्रसन्नचित्तः प्रीतमनाः परमसौमनस्ययुक्तो मुनिदर्शनजनितहर्षवशविसर्पन्मानसस्त वन्दित्वा नमस्कृत्य पुनः पुनः स्तुवन् वदति—

लाभ मे, अलाभ मे, सुख मे, दुःख मे, जीने में मरणे मे, मान में, अपमान में तथा निंदा और प्रशसा मे एक साधु ही ऐसा है जो समान रहता है। यहा इस प्रकार समझना चाहिये–गुरु की आज्ञा प्राप्त कर ही तो शिष्य भिक्षाचर्या के लिये गृहस्थो के घर जाता है। गृहस्थ भी अपने घर पर पधारे हुए साधु के दर्शन कर अपने आपको बहुत ही पुण्यशाली मानता है। क्यो कि ऐसे गृहस्थजन प्रकृति से भद्रपरिणामी एव धर्मानुग–धर्मका अनुसरण करने वाले होते हैं। धर्म सेवी होते ह और धर्मिष्ठ होते ह। धर्मख्याति–धर्मका उपदेश देनेवाले एव धर्मानुरागी–धर्म मे अनुराग रखने वाले होते हैं। धर्मप्रलोभी और धर्मजीवी होते हें। धर्मप्ररञ्जन और धर्मशील होते है। ये मुनि को घर पर आते हुए देखकर सर्व प्रथम उनका विनय करने के निमित्त सात आठ पग उनके समक्ष जाते हैं। हर्ष से सतुष्ट चित्त होकर ऐसे फूल जाते हं कि मानो कोई अपूर्व निधि का ही इन्हे लाभ हुआ है।

લાભમા, અલાભમા, સુખમા, દુ ખમા, જીવવામા, મરણુમા, માનમા, અપમાનમા, તથા નિંદા અને પ્રશસામા એક સાધુજ એવા છે જે સમાન રહે છે અહિ એ પ્રકારે સમજવુ જોઈએ–ગુરુની આજ્ઞા મેળવીને પછી જ શિષ્ય ભિક્ષાચર્યા માટે ગ્રહસ્થોને ઘેર જાય છે ગ્રહસ્થ પણ પોતાના ઘેર પધારેલા સાધુના દર્શન કરી પોતાને બહુજ પુણ્યશાળી માને છે કેમકે એવા ગૃહસ્થજન પ્રકૃતિથી ભદ્ર પરિણામી તેમજ ધર્મનુ અનુસરણ કરવાવાળા હોય છે, ધર્મ સેવી હોય છે અને ધર્મીષ્ટ હોય છે ધર્મખ્યાતિ–ધર્મનો ઉપદેશ દેવાવાળા એટલે ધર્માનુરાગી–ધર્મમા અનુરાગ રાખવાવાળા હોય છે ધર્મપ્રલોકી અને ધર્મજીવી હોય છે ધર્મ પ્રરજ્જન અને ધર્મશીલ હોય છે મુનિને ઘેર આવતા જોઈને સર્વ પ્રથમ તેનો વિનય કરવા નિમિત્ત સાત આઠ પગલા એમની સામે જાય છે હર્ષથી સતુષ્ઠ ચિત્ત બનીને એવા ફુલાતા હોય છે કે જાણે કોઇ અપૂર્વ નિધિનો એમને લાભ થયો હોય, ચહેરો પ્રસન્ન થઈ જાય છે, મનમા

मनसा भावयेत् । गुरोर्वचन हि परिणामे तापोपशमक रत्नत्रयपरिशोधक शान्तिसुधा-संभृत परमहितम् , आम्रफलमिवादौ कटुक, मध्येऽम्लरसयुतम्, अन्ते चापूर्वास्वाद-जनकं भवतीति मत्वा प्रियमेव मन्येतेति भाव ।

यद्वा-प्रिय=प्रीतिजनक स्तुत्यादि, अप्रियम्=अप्रीतिकारक निन्दादि, धारयेत्=सम जानीयात् । भिक्षाचर्यादौ प्रियमप्रिय वा वचन श्रुत्वा समभावनया तत् तितिक्षेत, तत्र राग द्वेष वा न कुर्यादित्यर्थः । उक्त च भगवता—

लाभालाभे सुहे दुक्खे, जीविए मरणे तहा ।
समो निंदापससासु, तहा माणावमाणओ ॥ (उत्त० १९अ)

परिणाम मे सताप को मिटाने वाले रत्नत्रय को परि शुद्ध करने वाले, शान्तिरूपी अमृत के समुद्र परम हितकारी तथा आम्रफल के समान आदि मे कडुक, मध्य मे आम्लरसयुक्त एव अन्त में अपूर्व रस का आस्वाद कराने वाले होते हैं । इसलिये गुरु महाराज के वचन को प्रिय मानकर ही उनका सेवन करते रहना चाहिये यही विनीत शिष्य का कर्तव्य है । अथवा-" धारिज्जा पियमप्पिय " इसका अभिप्राय यह भी है कि साधु जब भिक्षाचर्या आदि के लिये जावे तब उस समय यदि कोई खोटे मीठे वचन भी कहे-निंदा एव स्तुति भी करे तो भी उसमें इसे पक्षपाती नही होना चाहिये-दोनो पर साधु का समान भाव ही होना चाहिये । उस पर राग एव द्वेष करना साधुका कर्तव्य नही है।

लाभालाभे सुहे दुक्खे । जीविए मरणे तहा ॥
समो निंदा पससासु । तहा माणा व माणओ ॥ (उ १९अ)

મટાડવાવાળા રત્નત્રયને પરિશુદ્ધ કરવાવાળા શાંતિરૂપી અમૃતના સમુદ્ર પરમ હિતકારી તથા આમ્રફળ જેવા શરૂઆતમા તુરા, મધ્યમા આમ્લરસ યુક્ત તથા અતમા અપૂર્વ રસનો આસ્વાદ કરવાવાળા હોય છે આ માટે ગુરુ મહારાજના વચનને પ્રિય માનીને તેનુ સેવન કરતા રહેવુ જોઈએ તે વિનીત શિષ્યનુ કર્તવ્ય છે અથવા-" धारिज्जा पियमप्पिय " આનો અભિપ્રાય એવો પણ છે કે સાધુ જ્યારે ભિક્ષા ચર્યા વગેરે માટે જાય ત્યારે તે સમયે કોઈ કાઈ સારૂ નરસુ વચન કહે-નિદા અગર સ્તુતિ પણ કરે તો પણ એમા તેમણે પક્ષપાતિ ન બનવુ જોઈએ બન્ને પર સાધુનો સમાનભાવ હોવો જોઈએ એના પર રાગ અગર દ્વેશ કરવો એ સાધુનુ કર્તવ્ય નથી

लाभालाभे सुहे दुक्खे, जीविए मरणे तहा ।
समो निंदापससासु, तहा माणावमाणओ ॥ (उत्त० १९ अ)

तथा—केचिदधार्मिका अनार्या म्लेच्छा अधर्मजीविनोऽधर्मानुरागिणोऽधर्मशीला विवेकविकला साधु दृष्ट्वा निन्दन्ति हीलन्ति खिसन्ति—'अय नराको नि.सत्त्वः कातरो दाम्भिको भिक्षामात्रोपजीवी कुक्षिभरिर्भूमिभारस्वरूपो गृहे गृहे गृहपाल इव भ्रमति' इत्यादि वचन श्रुत्वा मुनि. स्वात्मान नापकर्षयेत् ।

अत्रोदाहरणम्—कश्चिद् वृद्धो महात्मा भिक्षार्थमेकस्मिन् गृहे गत्वा तद्गृहस्वामिनीं प्रति किं सचित्तजलादिस्पर्शरहिताऽसि न वेत्याशयेन पृष्टवान्–भगिनि !

तथा कितनेक ऐसे भी अधार्मिक, म्लेच्छ, अनार्यजन हैं कि जिनका जीवन सत्य धर्म की वासना से विलकुल विहीन वना हुआ है, अधर्म मे ही जिन्हें वडाभारी अनुराग है, प्रकृति भी जिनकी अधर्मशील है, विवेक से जो सर्वथा पराङ्मुख हैं वे साधुजन को देखते ही अपनी नाक भौंहे सिकोडने लगते है और जो मन मे आता है वही वकने लग जाते हैं—निन्दा करते ह, हीलना करते हैं-खिसाते हैं—कहते है कि देखो तो सही यह विचारा कितना अपने आपको भूलता है तथा कितना कायर वना हुआ फिर रहा है कैसे—कैसे द भ रच रहा है जो यह वहा से भिक्षा मागकर अपना निर्वाह करता है। अपना ही पेट भरना इसने सीखा है । ऐसे जनो से ससार की क्या भलाई हो सकती है। ये तो केवल इस पृथिवी के भारभूत है जो कुत्तेकी तरह घर घर में प्रतिदिन भ्रमण करते रहते है। इस प्रकार के वचन सुनकर साधु को चाहिये कि वह अपनी आत्मा को हल्की न समझे। इसी विषय को एक उदाहरण द्वारा स्पष्ट किया जाता है—

તથા કેટલાક એવા પણ અધાર્મિક મ્લેચ્છ, અનાર્યજન છે કે જેમનુ જીવન સત્ય ધર્મની વાસનાથી બીલકુલ વિહીન બનેલ હોય છે અધર્મમા જ જેને ભારે અનુરાગ છે, પ્રકૃતિ પણ જેની અધર્મશીલ છે, વિવેકથી જે સર્વથા પરાઙ્મુખ છે તે સાધુજનને જોઈને પોતાના નાક તથા મ્હોને બગાડે છે અને મનમા આવે તેવુ બકવા લાગી જાય છે નિંદા કરે છે, હીલના કરે છે—ખિસાય છે, કહે છે કે જુઓ તો ખરા આ બીચારો કેટલો પોતાની જાતને ભુલે છે તથા કેવો કાયર બનીને ફરી રહ્યા છે, કેવા કેવા દભ રચી રહેલ છે, જે અહિ તહિથી ભિક્ષા માગીને પોતાનો નિર્વાહ કરે છે પોતાનુ જ પેટ ભરવાનુ એ શીખેલ છે આવા સાધુથી સસારની શુ ભલાઈ થઈ શકવાની છે આ તો કેવળ આ પૃથ્વી ઉપર ભાર જેવા છે જે કુતરાની માફક ઘેર ઘેર દરરોજ ભમતા રહે છે આ પ્રકારના વચન સાભળી સાધુએ પોતાના આત્માને હલકો માનતા ન બનવુ જોઈએ આ વિષયને એક ઉદાહરણ દ્વારા સ્પષ્ટ કરવામા આવે છે—

'धन्योऽस्मि, कृतपुण्योऽस्मि, कृतलक्षणोऽस्मि भवद्दर्शनेन, भवदागमनं दरिद्रस्य गृहे स्वर्णवृष्टिरिव कामधेनुरिव मम सर्वसौभाग्यजनकम्" इत्युक्त्वा स्वगृहं सादर मानीय विपुलमशनं पानं खाद्यं स्वाद्यं ददाति, दत्त्वा च पुनः पुनः स्तौति, तत्र मुनिः स्वात्मानं नोत्कर्षयेत् ।

चेहरा प्रसन्न हो जाता है। मन मे एक प्रकार का विलक्षण संतोष आ जाता है, उस समय उसे बड़ा भारी आनन्द आता है। उस आनन्द में तल्लीन होता हुआ वह श्रावक उस समय एक प्रकार से अपने आपको भी भूल सा जाता है और वन्दना एवं नमस्कार कर भक्ति के आवेश से स्वयं अपने गुरु महाराज की स्तुति करता हुआ कहता है हे नाथ! आज मैं धन्य हुआ हूं कृतपुण्य हुआ हूं और मेरी यह पर्याय सफल हुई है जो आपके दर्शन पाये। दरिद्र के घर मे सुवर्ण की वर्षा के समान एवं कामधेनु के समान आप का मेरे घर पधारना मेरे परम सौभाग्य का उत्पन्न करने वाला एवं वृद्धि करनेवाला है। इसलिये पधारिये और घर को पावन कीजिये—इस प्रकार कह कर वह महात्मा को अपने घर लाता है और सादर उन्हें विपुल अशन, पान, खाद्य एवं स्वाद्य चार प्रकार का आहार देता है। फिर वारम्वार उनकी स्तुति करता है। ऐसी प्रशंसा सुनकर गृहस्थकी ऐसी विनय भक्ति देखकर साधु को फूल नहीं जाना चाहिये।

એક પ્રકારનો વિલક્ષણ સંતોષ આવી જાય છે એ સમયે એને ઘણોજ આનંદ થાય છે એ આનંદમાં તલ્લીન થતા થતા તે શ્રાવક એ સમયે એક પ્રકારથી પોતે પોતાને પણ ભુલી જાય છે અને વંદના એવં નમસ્કાર કરી ભક્તિના આવેશથી સ્વયં પોતાના ગુરુ મહારાજની સ્તુતિ કરતા કહે છે કે હે નાથ! આજ હું ધન્ય બન્યો છુ, કૃત પુણ્ય બન્યો છુ, અને મારી આ પર્યાય સફળ બની છે જે આપના દર્શન થયા દરિદ્રના ઘરમાં સોનાના વરસાદ સમાન તેમ કામ ધેનુ સમાન આપનુ મારે ઘેર પધારવુ મારા પરમ સૌભાગ્યને ઉત્પન્ન કરવાવાળુ અને વૃદ્ધિ કરનાર છે આ માટે પધારો અને ઘરને પાવન કરો આ પ્રકારે કહી તે મહાત્માને પોતાને ઘેર લાવે છે અને આદર માનથી તેમને વિપુલ અશન, પાન, ખાદ્ય અને સ્વાદ્ય એમ ચાર પ્રકારનો આહાર આપે છે પછી વારંવાર તેની સ્તુતિ કરે છે એવી પ્રશંસા સાંભળી, ગૃહસ્થની એવી વિનય ભક્તિ જોઇ, સાધુએ ફુલાઇ જવું ન જોઇએ

यति-स्थूलस्य हृष्टपुष्टाङ्गस्य तव कथमल्पेनोदर भरिष्यति ? इत्यादि परिभववचन श्रुत्वाऽपि स महात्मा समभाव समालम्ब्य स्वात्मान हीन न मन्यते स्म, तदा स उचितभिक्षा गृहीत्वा प्रतिनिवृत्तः । एव सर्वैर्मुनिभिर्भाव्यम् ॥ १४ ॥

आत्मनो दमने सत्येव क्रोधवैफल्य कर्तुं शक्यते तस्मात् तदुपदेश तत्फल चाह-

मूलम्-अप्पा चेव दमेयव्वो अप्पा हु खलु दुद्दमो ।
अप्पा दतो सुही होइ अस्सि लोए परत्थ य ॥१५॥

छाया—आत्मा एव दमितव्यः आत्मा हु खलु दुर्दमः ।
आत्मान दाम्यन् सुखी भवति, अस्मिन् लोके परत्र च ॥१५॥

स्वामिनि ने कहा-वाह खूब कहा इतने सडमुसड तो हो रहे हो फिर भी थोडा आहार देने के लिये कह रहे हो थोडे से दिये गये आहार से भला इस हृष्टपुष्ट शरीर की तृप्ति कैसे हो सकेगी । इत्यादि उसके अपमान जनक वचन सुनकर भी वे महात्मा समभावशाली ही बने रहे और उन्होने उसके वचन से अपने आपको हीन नहीं समझा । वहा से उचित भिक्षा लेकर फिर वे अपने स्थान पर वापिस आगये । इसी प्रकार कहने का मतलब यह है कि समस्त मुनिजनोंको अपने आपको प्रतिकूल सयोग मे हीन नही मानना चाहिये ॥ १४ ॥

जो आत्मा का दमन करता है वही क्रोध को निष्फलकर सकता है इस लिये सूत्रकार आत्मा-अर्थात्-मन को दमन करने का उपदेश देते ह एव उसका फल भी कहते है—' अप्पाचेव०' इत्यादि ।

વાહ ખૂબ કહ્યુ, આટલા અલમસ્ત જેવા તો બની રહેલ છો છતા પણ થોડો આહાર દેવાનુ કહી રહ્યા છો થોડા આહારથી ભલા આ અલમસ્ત શરીરની તૃપ્તિ કઈ રીતે થઈ શકશે ઈત્યાદિ એના અપમાન જનક વચન સાભળીને પણ તે મહાત્મા સમભવશાળી જ બની રહ્યા અને તેના તેવા વચનોથી પોતાની જાતને હીન નહિ સમજ્યા ત્યાથી ઉચિત ભિક્ષા લઈને પછી તે પોતાના સ્થાન ઉપર આવી ગયા આ પ્રકાર કહેવાનો મતલબ એ છે કે સમસ્ત મુનિ જનોએ પોત પોતાને પ્રતિકુલ સજોગમા પણ હિન માનવુ ન જોઈએ ॥૧૪॥

જે આત્માનુ દમન કરે છે તે ક્રોધને નિષ્ફળ કરી શકે છે આ માટે સૂત્રકાર આત્મા-અર્થાત્-મનને દમન કરવાનો ઉપદેશ આપે છે અને તેનુ ફળ પણ કહે છે—अप्पाचेव० इत्यादि

स्वस्थाऽसि, तया कथितम्-त्वमेवासि रोगी, अहं तु स्वस्थैवास्मि भिक्षादानार्थं महात्मना प्रोक्ता सा गृहस्वामिनी वदति-किमत्र तव पित्रोपार्जनं कृत्वा स्थापितं, तद् ग्रहीतुमत्रागतोऽसि, एतद् वचनं श्रुत्वा स महात्मा परावृत्तः। ततो गृहस्वामिनी वदति-अहो! भिक्षार्थिनोऽपि तवैतावान् मदः, एहि, एहि, ददामि भिक्षाम्, एवं तयाऽभिहितः सन् स महात्मा पुनस्तद्गृहे भिक्षां ग्रहीतुमागतः। चतस्रः स्थूलाश्चतस्रो रोटिकास्तया समानीताः, महात्मना प्रोक्तम्-स्तोकं देहि, गृहस्वामिनी कथ-

कोई एक वृद्ध महात्मा भिक्षा के लिये किसी एक घर पर पहुँचे। वहाँ जाकर गृहस्वामिनि से "सचित्त जलादिक के स्पर्श से रहित हो कि नहीं" इस अभिप्राय से पूछा कि बहिन! स्वस्थ तो हो? महात्मा जी की बात सुनकर गृहस्वामिनी कहने लगी कि मैं तो स्वस्थ ही हूँ-रोगी तो तुम ही हो। महात्माजी ने फिर उससे भिक्षा देने के लिये कहा तो वह बोली कि यहां क्या तुम्हारा बाप कमाकर रख गया हैं जो लेने के लिये दौडे आये हो? इन वचनोंको सुनकर महात्माजी वहां से पीछे लौटे। महात्माजी को पीछा लौटा हुआ देखकर गृहस्वामिनि बडबडाती हुई कहने लगी-ओहो! भिक्षार्थी होकर के भी इतना अभिमान। अच्छा आओ आओ और भिक्षा ले जाओ। मैं भिक्षा देती हूँ। इस प्रकार जब उस गृहस्वामिनि ने कहा तो महात्मा उसके घर भिक्षा लेने के लिये पीछे आये। वह जब उन्हें मोटी-मोटी चार रोटी देने लगी तो महात्माजीने पुनः कहा बहिन थोडा आहार दो-यह तो अधिक है। तब गृह

કોઈ એક વૃદ્ધ મહાત્મા ભિક્ષા માટે કોઈ એક ઘેર પહોંચ્યા ત્યાં જઈ ગૃહસ્થના સ્ત્રીને "સચિત્ત જળાદિકના સ્પર્શથી રહિત છો કે નહીં" આ અભિપ્રાયથી પૂછ્યું કે, બહેન! સ્વસ્થ છો ને? મહાત્માજીની વાત સાંભળીને ગૃહસ્થની સ્ત્રી કહેવા લાગી કે હું તો સ્વસ્થ જ છું-રોગી તો તમેજ છો મહાત્માજીએ પછી તેને ભિક્ષા આપવા કહ્યું તો એ બોલી કે, અહીં ક્યાં તમારો બાપ કમાઈને રાખી ગયેલ છે, જે લેવા માટે દોડી આવ્યા છો? આ વચનોને સાંભળીને મહાત્માજી ત્યાંથી પાછા ફર્યા, મહાત્માજીને પાછા ફરેલા જોઈ ગૃહસ્થની સ્ત્રી બડબડાટ કરતાં કહેવા લાગી, ઓહો! ભિક્ષાર્થી હોવા છતાં પણ આટલું અભિમાન! આવો ભિક્ષા લઈ જાવ હું ભિક્ષા આપું છું આ પ્રકારે એ ગૃહસ્થની સ્ત્રીએ કહ્યું તો મહાત્મા એને ઘેર ભિક્ષા લેવા પાછા ગયા તે જ્યારે તેને મોટી મોટી ચાર રોટલી દેવા લાગી તો મહાત્માજીએ કહ્યું બહેન થોડો આહાર આપો-આ તો ઘણું છે ત્યારે ગૃહસ્થની સ્ત્રીએ -

उक्तंच—जओ जओ संचरइ, मणो चचलमत्थिरं ॥
तओ तओ नियमिय, कुज्जा अप्पमि तं थिरं ॥१॥
छाया—यतो यतः सचरति मनः चचलमस्थिरम् ।
ततस्ततो नियम्य कुर्यात् आत्मनि तत् स्थिरम् ।
सूर्योदये सति शीतवेदना निवृत्तवन्मनोविजये सति सकलदुःखानामात्यन्तिक निवृत्तिर्भवति । अविजित मनस्तत्त्वज्ञान विनाशयति तपः सयमशिखरादात्मान

जाग्रत हो सकती है। आत्मा शब्द का अर्थ यहाँ पर मन है। क्यों कि इसीका दमन किया जाता है। जीव आत्मा इसका दमन करने वाला है। दमन करने से आत्मा को सब से बडा भारी लाभ यह होता है कि जिस प्रकार सूर्यके उदय होने पर शीतवेदना की निवृति हो जाती है उसी प्रकार मनको जीत लेने पर आत्मा से सकल दुःखो की आत्यन्तिक निवृत्ति हो जाती है। इसीलिये शास्त्रकारों का यह उपदेश है कि "जओ जओ सचरइ मणो चचलमत्थिर। तओ-तओ नियमिय कुज्जा अप्पमि त थिर॥ यह अस्थिर चचल मन जिन-जिन पदार्थोंकी ओर झुके-उनमे चले-उसे वहां से खेंचकर मोक्षाभिलापी का कर्तव्य है कि वह उसे अपनी आत्मा मे सलग्न करे। जबतक मन स्थिर नही होगा उसका निग्रह नही होगा-तब तक तत्त्वज्ञान आत्मा मे उत्पन्न नही हो सकता है। तत्त्वज्ञान की जागृति हुए विना आत्मा को हेय एव उपादेय पदार्थोंका वास्तविक भान नही हो सकता। मनकी ही तो यह चचलता

જ આત્મામા શાતી જાગી શકે છે આત્મા શબ્દનો અર્થ અહી મન છે કેમ કે આત્માનુ જ દમન કરવામા આવે છે જીવ આત્મા એનુ દમન કરવાવાળા છે દમન કરવાથી આત્માને મોટામા મોટો લાભ તો એ થાય છે કે જે પ્રકારે સૂર્યનો ઉદય થવાથી ઠંડીની વેદાનાની નિવૃતિ થાય છે એજ રીતે મનને જીતી લેવાથી આત્માના સકળ દુખોની નિવૃત્તિ થઈ જાય છે આ માટે શાસ્ત્રકારોનો આ ઉપદેશ છે કે –

"જઓ જઓ સચરઈ, મણો ચચલમત્થિર।
તઓ તઓ નિયમિય, કુજ્જા અપ્પમિ ત થિર॥"

આ અસ્થિર ચચલ મન જે જે પદાર્થોની તરફ ઢળે-એમા ચાલે-એને ત્યાથી ખેચીને મોક્ષાભિલાષીએ પોતાના આત્મામા સલગ્ન કરી દેવુ જોઈએ જ્યા સુધી મન સ્થિર નહી હોય-ત્યા સુધી એનો નિગ્રહ થનાર નથી-ત્યા સુધી તત્વજ્ઞાન આત્મામા ઉત્પન્ન થઈ શકતુ નથી તત્વજ્ઞાનની જાગૃતિ થયા વગર આત્માને હેય અને ઉપાદેય પદાર્થોનુ વાસ્તવિક ભાન થઈ શકતુ નથી

टीका—'अप्पा चेव०' इत्यादि—

आत्मैव=मन एव, दमितव्यः-वशी कर्त्तव्यो जेतव्य इत्यर्थः, इहात्मशब्देन मनो गृह्यते तस्यैव दमनीयत्वात्। आत्मा तु दमको बोध्यः। शब्दादि विषयेषु प्रवर्तमानं मनस्ततः प्रत्याहृत्य स्वात्मनि स्थापनीयमिति भावः।

अन्वयार्थ—(अप्पाचेव दमेयव्वो-आत्मा एव दमितव्यः) मन ही दमन करने योग्य है। (अप्पा हु खलु दुद्दमो-आत्मा हु खलु दुर्दमः) क्यों कि मन ही दुर्दम है। (अप्पा दंतो अस्सि लोए परत्थ य सुही होइ-आत्मानं दाम्यन् इहलोके परत्र च सुखी भवति) मनको दमन करने वाला जीव नियम से इस लोक मे तथा परलोक मे सुखी होता है।

भावार्थ—सूत्रकार इस गाथा द्वारा इन्द्रियों के विषयो मे प्रवर्त्तमान मन के निग्रह करनेका उपदेश दे रहे हैं। वे कहते हैं कि इसलोक एव परलोक मे यदि सुखी होना चाहते हो-तो मनका निग्रह करो उसे अपने वश मे करो। जब तक इसको वश मे नहीं किया जायगा तब तक इसका अधीन बना हुआ आत्मा कभी भी किसी भी भव मे सुख शाति नही पायेगा। आत्मा ही मन का दमन कर सकता है। दमन करनेका मतलब यह है कि जो मन इन्द्रियोके विषयों मे गृद्ध बना हुआ है उसको उनमे गृद्ध नही बनने देता। यही मनका दमन करना है। मनको विषयोसे हटाकर आत्मामे स्थापित करना चाहिये। तभी आत्मा मे शाति

अन्वयार्थः—अप्पा चेव दमेयव्वो-आत्मा एव दमितव्यः-,
मनज दमन करवा योग्य छे
अप्पा हु खलु दुद्दमो-आत्मा हु खलु दुर्दमः-,
केमके मनज दुर्दम छे
अप्पा दंतो अस्सि लोए परत्थ य सुहो होइ।
आत्मानं दाम्यन् इह लोके परत्र च सुखी भवति।
मननु दमन करनार જીવ આલોક અને પરલોકમા સુખી થાય છે

ભાવાર્થ—સૂત્રકાર આ ગાથા દ્વારા ઇન્દ્રિયોના વિષયોમા પ્રવર્તમાન મનનો નિગ્રહ કરવાનો ઉપદેશ આપી રહ્યા છે તેઓ કહે છે કે, આ લોક અને પરલોકમા જો સુખી થવા ચાહતા હો તો-મનનો નિગ્રહ કરો, એને પોતાના વશમા રાખો. જ્યા સુધી મનને વશ કરવામા ન આવે ત્યા સુધી એના આધીન બનેલો આત્મા ક્યારેય પણ-કોઈ પણ ભવમા સુખ શાતિથી રહી શકવાનો નથી આત્મા જ મનનુ દમન કરી શકે છે દમન કરવાનો હેતુ એ છે કે મન ઇન્દ્રિયોના વિષયમા વ્યાપ્ત બન્યુ છે એને એમાથી દુર કરવુ એજ મનનુ દમન કરવુ છે મનને વિષયોથી હટાડી આત્મામા સ્થાપિત કરવુ જોઈએ ત્યારે

वृक्षतले उपविष्ट आसीत् तदा तेन महात्मना ध्यानावस्थायामेकं श्वापदसकुलं व्यालाकुलं विशालं महारण्यं दृष्टम्। तत्रैको पुरुषस्तेन दृष्टः, स च सहस्रभुजो विस्तृतकायः सहस्रहस्तधृतैः सहस्रमुशलैः स्वदेहं ताडयन् भीतभीत इव चीत्कारं कुर्वन्नितस्ततः पलायमानः शतयोजनानि धावमानः श्रमेण शिथिलावयवः परवशः सन् पातालवद्गम्भीरे गाढान्धकारे महान्धकूपे निपतितः। पुनरसौ तस्मादन्धकूपाद् बहिर्निःसृतः पूर्ववत् सहस्रमुशलैः स्वदेहं ताडयति तदनु महत्यामग्निज्वालायां शलभ इवासौ प्रविष्टः। पुनरसौ ततोऽपि बहिर्निःसृत्य कण्टकाकीर्णे महारण्ये इतस्ततो धावति, तदनु पुनः स्वदेहोपरि पूर्ववत्सहस्रमुशलप्रहारं कुर्वन् स दृष्टः।

बैठे हुए थे। मुख पर सदोरक मुखवस्त्रिका बँधी हुई थी, उन्हें उस ध्यान में एक विशाल जगल दिखलाई पडा। जो श्वापदो हिंसक प्राणीयों से सकीर्ण एव व्याप्त था। उस में उन्होंने एक महाकाय व्यक्ति जिसके हजार हाथ थे देखा। उसके सब ही हाथो मे मुसल थे। वह इधर उधर भागता हुआ मुसलको शरीर पर मारता हुआ भयकर चीत्कार शब्द करता था। वह भगता भी इतना अधिक कि सौ योजन तक निकल जाता। जब वह थक जाता और उसका शरीर जब ढीला हो जाता तब वह पाताल के समान गभीर एक महान्धकूप मे कि जिसमें गाढ अधकार ही अधकार था उसमे गिर जाता था। पीछे वहासे निकलना और इसी तरह अपने शरीर को हजारों मुसलोसे पीटता, बाद मे शलभ-(पतग) की तरह एक महती अग्निज्वाला मे प्रविष्ट हो जाता। पश्चात् वहा से भी निकल कर वह एक कण्टकाकीर्ण अरण्य मे घुस जाता और वहा इधर उधर दौडता हुआ अपने शरीर को सहस्र मुसलो से पूर्वकी तरह

બેઠા હતા મોઢા ઉપર દોરાસાથે મુખવસ્ત્રિકા બાધેલ હતી એમને એ ધ્યાનમા એક વિશાળ જગલ દેખાયુ, જે અનેક પ્રકારના હિંસક પ્રાણીઓથી ભરેલુ હતુ, તેમા એમણે એક મહાકાય વ્યક્તિ જેને હજાર હાથ છે તેવી જોઇ, એના બધા હાથોમા મુશળ હતા, તે અહિ થી તહી દોડતા દોડતા મુસલોને પોતાના શરીર પર મારતો હતો અને ભયકર ચિત્કાર શબ્દ કરતો હતો, એ એટલા જોરથી દોડતો હતો કે સો યોજન સુધી નિકળી જતો થાક લાગતો અને શરીર જ્યારે ઢીલુ થઈ જતુ ત્યારે તે ખુબજ ઉડા અને ગાઢ અધકારથી છવાયેલ કુવામા કુદી પડતો, પાછો ત્યાથી નિકળતો અને એજ રીતે હજારો મુસલોથી પોતના શરીરને ટીપતો બાદમા શલભ (પતગ)ની માફક એક મહતી અગ્નિ જ્વાળામા પડતો અને ત્યાથી પણ નીકળીને તે મહાન કાટાઓવાળા જગલમા ઘુસી જતો ત્યા પણ આમ તેમ દોડતો અને પહેલાની જેમ પોતાના

पातयति उन्मार्गे प्रापयति चतुर्गतिकससारचक्रे भ्रामयति नरकनिगोदाद्यनन्तदु ख गर्ते निपातयति रत्नत्रय लुण्टयति आत्मगुणान् घातयति ज्ञानावरणीयाद्यष्टविधं कर्मोपार्जयति। तस्मान्मनो निग्रह कुर्यात्।

अत्रोदाहरणम्—

तथाहि—एको लब्धिसपन्नो महात्मा बद्धसदोरकमुखवस्त्रिकः ध्याननिष्ठः सन्

है जो अच्छे-अच्छे ज्ञानीजन भी सयमरूपी शिखर से इकदम पतित हो जाते हैं और नही सेवन करने योग्य मार्ग मे भी प्रवृत्त हो जाते हैं। इससे उनकी चतुर्गतिरूप ससार मे परिभ्रमणरूप दुर्दशा ही होती रहती है। नरक एव निगोद के अनत दुःखों को वे भोगते हैं। इन समस्त दुःखो से आत्मा का सरक्षण करनेवाला जो रत्नत्रय धर्म है-वह उनका लुटा जाता है। वे बिलकुल निर्धन बन जाते हैं। इन निर्धनता में और भी अनेक जो आत्मा के सद्गुण हैं उनका विकास नही होते पाता है इस स्थिति में इस आत्मा की इतनी दयनीय स्थिति हो जाती है, कि ज्ञानावरणादिक अष्ट प्रकार के कर्म इस पर रात दिन अपना प्रहार करते रहते हैं। इसको उस समय बचानेवाला कोई नही होता है। इस लिये मोक्षाभिलाषी का कर्तव्य है कि वह मन का निग्रह करे।

इस विषय को एक उदाहरण द्वारा स्पष्ट किया जाता है—

कोई एक महात्मा जो लब्धिसपन्न थे, एक वृक्ष के नीचे ध्यानमे

મન એવુ ચચળ છે કે ભલભલા જ્ઞાનીજનને પણ સયમરૂપી શિખર ઉપરથી એકદમ નીચે ગબડાવી મુકે છે, અને સેવન ન કરવા યોગ્ય માર્ગમા પ્રવૃત્ત બનાવી દે છે આથી તેમની ચતુર્ગતિરૂપ સસારમા પરિભ્રમણ રૂપ દુર્દશા જ થતી રહે છે નરક અને નિગોદના અનત દુ ખો તે ભોગવે છે આ સમસ્ત દુ ખોથી આત્માનુ રક્ષણ કરનાર જે રત્નમય ધર્મ છે-તે એની પાસેથી લુટાઈ જાય છે, આથી બિલકુલ નિર્ધન બની જાય છે આ નિર્ધનતામા આત્માના જે બીજા સદ્ગુણ હોય છે એનો પણ વિકાસ થતો નથી આ પરિસ્થિતિમા આત્માની એટલી દયામય હાલત થઈ જાય છે, કે જ્ઞાનાવરણાદિક આઠ પ્રકારના કર્મ રાત અને દિવસ એના પર પ્રહાર કરતા રહે છે આ સમયે એને આમાથી કોઈ બચાવનાર હોતુ નથી આ માટે મોક્ષાભિલાષીનુ કર્તવ્ય છે કે, તે મનનો નિગ્રહ કરે

આ વિષયને એક ઉદાહરણ દ્વારા સ્પષ્ટ કરવામા આવે છે-

કોઈ એક મહાત્મા જે લબ્ધિસપન્ન હતા, એક વૃક્ષની નીચે ધ્યાનમા

अहमन्यो नास्मि किं तु मनोनाम्ना प्रसिद्धोऽस्मि इष्टानिष्टशब्दादिविषये प्रवर्तमानोऽहं तृष्णारज्ज्वा प्राणिनं बध्नामि, ततस्तमारम्भपरिग्रहाऽऽसक्तं संसारचक्रे भ्रामयन् कदाचिद्देवजातौ कदाचिन्नरजातौ कदाचित्तिर्यग्जातौ कदाचित् पृथिव्यादिस्थावरयोनिषु द्वीन्द्रियादि-त्रसयोनिषु अनन्तदुःखं प्रापयामि। यदा तु भवादृशेन महात्मना निगृहीतो भवामि तदा रत्नत्रयाराधनं कारयामि, मोक्षमार्गे स्थापयामि, क्षपकश्रेणिमारोहयामि। शनैः शनैर्निग्रहाभ्यासप्रकर्षे सति शास्त्रसदर्शि-

नही हू-मेरा नाम मन है। इष्ट अनिष्ट शब्दादिक विषयों मे प्रवृत्ति करना और तृष्णारूपी रस्सी से प्राणियो को जकडना यही मुझे प्रिय है। मुझे आनद भी इसी मे आता है कि जब प्राणी आरभ परिग्रह मे आसक्त होकर ससार चक्रमे घूमता है। मै ही तो उनकी इस स्थिति का मूल कारण बनता हू। कभी मैं जीवो को देवजाति मे, कभी मनुष्य योनि मे कभी तिर्यञ्चगति मे, कभी पृथ्व्यादिक स्थावर योनि मे, कभी द्वीन्द्रियादिक त्रस पर्यायों मे घुमाता रहता हू और वहाके अनत कष्टो का उन्हे पात्र बनाता हुआ बडा खुशी होता रहता हू। आप जैसे महात्माओं पर दुःख है कि मेरा वश नही चलता। कारण कि आपके सामर्थ्य के आगे मेरी शक्ति सर्वथा सकुचित हो जाती है। वह इस दिशा मे न वह कर दूसरी दिशा तरफ बहने लग जाती है। इसलिये मै निगृहीत होकर आप जैसो से रत्नत्रय की आराधना करवाता हू। मुक्ति के मार्ग में लगा देता हू तथा क्षपकश्रेणि पर भी चढा देता हू। जब साधुजनो का मुझे निग्रह करने

હુ બીજો કોઈ નથી-મારૂ નામ મન છે ઇષ્ટ અનિષ્ટ શબ્દાદિક વિષયોમા પ્રવૃત્તિ કરવી અને તૃષ્ણારૂપી રસ્સીથી પ્રાણીઓને બાધવા એ મને પસદ છે મને આનદ પણ એ વાતમા આવે છે કે જ્યારે પ્રાણી આરભ પરિગ્રહમા આશક્ત બની સસાર ચક્રમા ઘૂમે છે હુ પોતેજ તેની આ સ્થિતિનુ મૂળ કારણ બનુ છુ, કોઈ વખત હુ જીવોને દેવ જાતીમા, ક્યારેક મનુષ્ય યોનીમા, ક્યારેક તિર્યંચ ગતિમા, ક્યારેક પૃથ્વી આદિ સ્થાવર યોનીમા, ક્યારેક બે ઇન્દ્રિયવાળા ત્રસ પર્યાયોમા ઘૂમતો રહુ છુ અને ત્યાના અનેક કષ્ટોનો પાત્ર બનાવી હુ ખુશી થતો રહુ છુ આપ જેવા મહાત્માઓ ઉપર મારો પ્રભાવ પડી શકતો નથી એ વાતનુ મને દુખ છે કારણ કે આ આપના સામર્થ્ય આગળ મારી શક્તિ સર્વથા સકુચિત બની જાય છે તે આ દિશામા ન વહેતા બીજી દિશા તરફ વહેતી હોય છે આ માટે હુ નિગૃહીત બનીને આપ જેવાઓથી રત્નત્રયની આરાધના કરાવુ છુ મુક્તિના માર્ગમા લગાડી દઉ છુ, અને ક્ષપક

अथासौ दूरं गत्वाऽट्टाहासं कुर्वन् धावमानश्चन्द्रकिरणशीतलं कदलीवनं प्रविष्टः। क्षणादेव ततोऽपि बहिर्निःसृत्य पुनः स्वदेहोपरि सहस्रमुशलैः प्रहारं कुर्वन् धावमान इतस्ततो भ्राम्यति। पुनः श्रमेण शिथिलाङ्गवरः सन् महान्धकूपे निपतितः। तत-श्चिरेण निःसृत्य पुनः कदलीवनं प्रविष्टः, ततोऽपि निर्गत्य लतावनं गतः, लता वनाद् बहिर्भूत्वाऽन्धकूपे पतितः, तदनु कूपान्निःसृत्य कुसुमवनं गतस्तत्रेतस्ततो धावमानः स्वदेहोपरि मुशलैः प्रहारं करोति ततोऽपि निःसृत्य फलवनं प्रविष्टः, तत्रापि धावमानः स्वदेहोपरि पूर्ववत् सहस्रमुशलैः प्रहारं करोति। एवंविधं पुरुषं स महात्मा ज्ञानदृष्ट्या विलोक्य स्वलब्धिबलेन तस्य प्रतिरोधं कृत्वा पृष्टवान्-कस्त्वम्? किमर्थमेवं क्रियते? तव किं प्रियमस्ति? एवं पृष्टोऽसौ पुरुषोऽब्रवीत्-

ही प्रहारित करता। फिर दूर जाकर बडे जोर से हँसता और चद्रकिरण के समान शीतल कदलीवन मे प्रवेश कर वहा विश्राम करने लगता। क्षण एक विश्रामित होकर वहासे बाहर आते ही फिर वही अपनी चाल शुरू करता, जब वह इस चाल से थक जाता था तो गाढ अधकार वाले कूएँ मे गिर जाता था, वहां से निकल कर फिर कदली वनमें जाता, वहां से बाहर होते ही लतावन मे वहा से फिर अधकूप में वहां से कुसुमित वन मे, वहा से फल वाले वन मे इस प्रकार भ्रमण करता-करता वह अपने शरीर को मूसलों के प्रहारोसे कूटता रहता। महात्मा ने जब इस प्रकार की इसकी स्थिति देखी तो उन्हे बडा ही अचरज हुआ। उसकी इस स्थिति को उन्होने अपने लब्धिबल से स्थभित कर दिया और उससे पूछा-तुं कौन है और क्यो इस प्रकार की चेष्टाएँ करता है? तुझे क्या प्रिय है? महात्माकी इस बात को सुनकर उसने कहा कि मैं और कोई

શરીર ઉપર મુશલોના ફટકા લાગાવતો પછી થોડા આગળ વધી જોર જોરથી હસતો અને ચદ્રકિરણ સમાન શીતળ કેળોના વનમા પ્રવેશ કરી ત્યા આરામ કરવા લાગતો થોડા સમય વિશ્રાતિ લઈ-શ્રમ રહિત બની ત્યાથી બહાર નીકળી પૂર્વવત્ દોડા દોડ અને શરીર ઉપર મુશલના પ્રહારની પ્રવૃત્તિ અધકારવાળા કુવામા પડવુ, ફરી પાછો કેળોના વનમા પ્રવેશ, ત્યાથી લતા વનમા, ત્યાથી ફરી કુવામા, ત્યાથી નીકળી ફરી કેળોના વનમા, આ પ્રકારે ભ્રમણ કરતો અને પોતાના શરીરને મુસલોથી મારતો આ સ્થિતિ જ્યારે મહાત્માએ જોઈ ત્યારે તેમને ભારે અચરજ થઈ, એની એ સ્થિતિને પોતાના લબ્ધિબળથી સ્થભિત બનાવી દઈ મહાત્માએ તેને પૂછ્યુ-તુ કોણ છો અને આ પ્રકારની ચેષ્ટાઓ શા માટે કરે છે? તને શુ પ્રિય છે? મહાત્માની વાત સાભળી તેણે

यद्वा—आत्मा=बाह्येन्द्रिय दमितव्य एव बाह्येन्द्रिय पञ्चविधं श्रोत्रचक्षुर्घ्राण रसनस्पर्शनभेदात् । बाह्येन्द्रियाणां दमनाकरणे आत्मनो विनाशः स्यात् । उक्तंच—

जिस प्रकार सूर्य के उदय होने के पहिले उसका आलोक-प्रकाश प्रसृत हो जाता है उसी प्रकार समस्त रूपादिक पदार्थोंको विषय करने वाला यह प्रातिभज्ञान, केवलज्ञानरूप सूर्य के उदित होने के पहिले उसकी प्रभा सरीखा प्रकट हो जाता है। जिससे यह बात निश्चित हो जाती है कि अब इस आत्मा मे केवलज्ञान का उदय होनेवाला है। जब मनोनिग्रह का अभ्यास सर्वोत्कृष्ट अवस्था सपन्न हो जाता है तब उस समय आत्मा मे केवलज्ञान की उद्भूति हो जाती है। इसके समस्त पदार्थोंका स्पष्ट प्रतिभास होने लग जाता है। कोई भी रूपी अथवा अरूपी पदार्थ ऐसा नहीं बचता जो केवलज्ञान का विषय नहीं बनता हो। यह ज्ञान अनुपम है–ऐसा कोई और ज्ञान नहीं है–कि जिससे इसे उपमित किया जा सके। इसके द्वारा प्रकाशित पदार्थों मे किसी भी प्रकार से बाधा नहीं आती है। इस प्रकार महात्मासे कहकर वह मन नामका पुरुष अन्तर्हित हो गया ॥

आत्मा शब्द का अर्थ बाह्य इन्द्रिया भी हैं। वे स्पर्शन, रसना, घ्राण, चक्षु और कर्ण के भेद से ५ प्रकार की हैं। मोक्षाभिलाषी आत्मा

જ્ઞાનની અપેક્ષા રહેતી નથી જેમ સૂર્યનો ઉદય થયા પહેલા તેનો આવવાનો પ્રકાશ પ્રસાર પામે છે, ભાસ પ્રસ્તુત બને છે તે પ્રકારે સમસ્ત રૂપાદિક પદાર્થોનો વિષય કરવાવાળા આ પ્રાતિભ જ્ઞાન કેવળ જ્ઞાનરૂપ સૂર્યના ઉદય થતા પહેલા તેની પ્રભારૂપે પ્રગટ થાય છે જેથી એ વાત નિશ્ચય બને છે કે હવે આ આત્મામા કેવલજ્ઞાનનો ઉદય થવાનો છે જ્યારે મનોનિગ્રહનો અભ્યાસ સર્વોત્કૃષ્ટ અવસ્થા સપન્ન બની જાય છે, ત્યારે તે સમય આત્મામા કેવલજ્ઞાનની ઉદ્ભૂતિ થઈ જાય છે આથી સમસ્ત પદાર્થોનો સ્પષ્ટ પ્રતિભાસ થવા લાગી જાય છે કોઈ પણ રૂપી અથવા અરૂપી પદાર્થ એવો નથી બચતો જે કેવલજ્ઞાનનો વિષય ન બનતો હોય, આ જ્ઞાન અનુપમ છે એવુ બીજુ કોઈ જ્ઞાન નથી કે જેનાથી આને ઉપમિત કરી શકે તેના દ્વારા પ્રકાશિત પદાર્થોમા કોઇ પણ પ્રકારની બાધા આવતી નથી આ પ્રકારે મહાત્માને કહીને તે મન નામનો પુરૂષ અતર્ધાન થઈ ગયો

આત્મા શબ્દનો અર્થ બાહ્ય ઇન્દ્રિયો પણ છે, જે સ્પર્શન, રસના, ઘ્રાણ, ચક્ષુ, અને કાનના ભેદથી પાચ પ્રકારની છે મોક્ષાભિલાષી આત્મા એનુ દમન

तोपायाः वचनगोचरातीताः, निग्रहाभ्यासप्रकर्षरहितप्राणिगणसंवेदनयाऽगम्याः सिद्धिपदसंपज्जनकाः सूक्ष्मसूक्ष्मतरार्थविषया मनाक् समुल्लसत्स्फुटप्रतिभासा ज्ञानविशेषा उत्पद्यन्ते। ततः किंचिद्न्यूनात्यन्तप्रकर्षं निरपेक्षमत्यादिज्ञान प्रकर्षपर्यन्तोत्तरकालभाविकेवलज्ञानाद्र्वाक्तन सवितुरुदयात् प्राक् तदालोककल्पम् अशेषरूपादिवस्तुविशेष प्रातिभ ज्ञानमुदयते, पश्चात् सर्वोत्कृष्टप्रकर्षे सति सुस्पष्टप्रतिभाससकललोकालोकविषयमनुपममनाय केवलज्ञानमुत्पद्यते। एवमुक्त्वाऽसौ तिरोहितो जातः। तस्मादात्मैव दमनीयः।

का अभ्यास धीरे-धीरे प्रकर्ष अवस्था को प्राप्त हो जाता है तब इस अभ्यास की प्रकर्षता की कृपा से उन्हें ज्ञानविशेषोंकी प्राप्ति हो जाती है। इनसे वे शास्त्र प्रतिपादित उपायो का निरीक्षण किया करते हैं। उन ज्ञानविशेषों का कथन ऐसा तो नहीं है जो आपके समक्ष वचनों द्वारा कथित हो सके। यह बात तो वे ही जान सकते हैं जो इस अवस्था पर पहुँच चुके होते हैं। जिनकी आत्मा इस निग्रह के अभ्यास के प्रकर्ष से विहीन हैं भला वे इनके स्वाद को क्या जानें। ये ज्ञान विशेष सिद्धिपदरूपी संपत्ति के जनक होते हैं। सूक्ष्म, सूक्ष्मतर भी पदार्थोंके ये निर्णायक होते हैं। इनसे जीवोंका कुछ-कुछ पदार्थोंका स्पष्ट प्रतिभास होने लग जाता है। जब मनोनिग्रह करनेका अभ्यास किञ्चित् न्यून अत्यंत प्रकर्ष अवस्था तक पहुँच जाता है तब उस समय आत्मा में प्रातिभ नामका एक ज्ञानविशेष उत्पन्न होता है। यह ज्ञान केवलज्ञानसे पहिले होता है। इसमें मत्यादिक परोक्ष ज्ञानकी अपेक्षा नहीं रहती है।

શ્રેણી પર પણ ચડાવી દઉં છું જ્યારે સાધુજનનો નિગ્રહ કરવાનો મને અભ્યાસ ધિરે ધિરે પ્રકર્ષ અવસ્થા પ્રાપ્ત થાય છે, ત્યારે આ અભ્યાસની પ્રકર્ષતાની કૃપાથી તેને જ્ઞાન વિશેષોની પ્રાપ્તિ થઈ જાય છે, તેનાથી તે શાસ્ત્ર પ્રતિપાદિત ઉપાયોનુ નિરિક્ષણ કર્યા કરે છે એ જ્ઞાન વિશેષોનુ કથન એવું તો નથી જે આપની સામે વચનથી કહી શકાય, તે વાત તો તેજ જાણી શકે છે જે આ અવસ્થાને પહોચેલ છે જેની આત્મા આ નિગ્રહના અભ્યાસના પ્રકર્ષથી વિહિન છે આવા જીવ એ સ્વાદને કયાથી જાણે આ જ્ઞાન વિશેષ સિદ્ધિ પદરૂપી સંપત્તિના જનક હોય છે સૂક્ષ્મથી સૂક્ષ્મ પદાર્થોના પણ એ જાણકાર હોય છે એમનાથી જીવોને કોઈ કોઈ પદાર્થનો સ્પષ્ટ પ્રતિભાસ થવા લાગે છે મનો નિગ્રહ કરવાનો અભ્યાસ જ્યારે થોડા અંશે અત્યંત પ્રકર્ષ અવસ્થા સુધિ પહોચી જાય છે ત્યારે એ સમયે આત્મામા પ્રાતિભ નામનુ એક જ્ઞાનવિશેષ ઉત્પન્ન થાય છે. આ જ્ઞાન કેવલ જ્ઞાનથી પહેલા થાય છે તેમા મત્યાદિક

अथ भावः—मनोनिग्रहेण बाह्येन्द्रियनिग्रहेण चात्मा उपशमभावे नेतव्य इति भावः।

हु=निश्चयेन, खलु—यतः आत्मा दुर्दमः=दुर्जयः।

अत्रोदाहरणम्—

'अप्पा हु खलु दुद्दमो' इति भगवद्वचन भद्राचार्यसन्निधौ श्रुत्वाऽऽत्मकल्याणसाधक उग्रवशोत्पन्न उग्रनामा नृपः प्रव्रज्या गृहीतवान्। स्वकल्याणार्थं मनो निग्रहीतु प्रवृत्तः। किन्तु मनः पारदवत् परमचञ्चलम्, तेन तत्स्वायत्त न जातम्, असौ मुनिव्रतधारी नृपश्चिन्तयति—अहो! एकेनापि कोपकटाक्षमात्रेण सर्वे जना ममाज्ञा शिरसि धृत्वा ममायत्ताः सन्तो मम चरण शरणीकृत्य तिष्ठन्ति स्म। परन्तु

विषयों की ओर अर्थात् असयम मार्ग मे प्रवृत्ति करते हैं। सयमरूपी लगाम से सयमित करे जिससे उनकी असयम में प्रवृत्ति रुक जाय। कहने का भाव यही है कि पाच इन्द्रिय एव मन इन छह को निगृहीत करने से आत्मा अपने उपशम भावमे स्थित होता है। अतः इनके निग्रह करनेका प्रयत्न प्रत्येक मोक्षाभिलाषी आत्मा को करना चाहिये। "अप्पा हु खलु दुद्दमो" इस प्रभु कथित वचन को भद्राचार्य के पास सुनकर उग्रवशीय उग्र नामका राजा दीक्षित हुए। उन्होंने हर तरह से अपने मन को निग्रह करने का खूब प्रयत्न किया, परन्तु पारे एव पवन के समान अति चचल होने से उसका वह निग्रह नही कर सके। उसी मुनिव्रतधारी राजा ने विचार किया—बडे आश्चर्यकी बात है कि एक कोपकुटिल भ्रकुटीमात्र से भी समस्त मेरे प्रजाजन मेरी आज्ञाको शिर पर धारण कर लिया करते थे और चरण की शरण मे आ जाते थे—परन्तु—यह

मार्गमा प्रवृति करे छे एने सयमरूपी लगामथी सयमित बनावे जेनाथी तेनी असयमनी प्रवृति रोकाई जाय मतलब कहेवानो ए छे के, पाच ईन्द्रिय अने मन, आ छ ने निगृहीत करवाथी आत्मा पोताना उपशम भावमा स्थित थाय छे आथी एनो निग्रह करवानो प्रयत्न दरेक मोक्षाभिलाषी आत्माए करवो जोईए "अप्पाहु खलु दुद्दमो" आ प्रभुए कहेला वचनने भद्राचार्यनी पासेथी साभळीने उग्रवशीय उग्र नामना राजा दीक्षीत थया तेओए दरेक प्रकारे पोताना मननो निग्रह करवानो खुब प्रयत्न कर्यो, परतु पवनना समान अति चचळ होवाथी तेनाथी निग्रह करी शकायो नही ए मुनिव्रतधारी राजाए विचार कर्यो—घणा आश्चार्यनी वात छे के, एक कोप कुटिल भ्रकुटी मात्रथी मारा समस्त प्रजाजनो मारी आज्ञाने माथा उपर धारण करता हता अने चरणना शरणमा आवी जता हता परतु आ मन केटलु बळवाळु छे जे मारा वशमा

कुरङ्गमातङ्गपतङ्गभृङ्ग,—
मीना हताः पञ्चभिरेव पञ्च।
एकः प्रमादी स न हन्यते किं,
यः सेवते पञ्चभिरेव पञ्च ॥ १ ॥

अन्यच्च—इन्द्रियाणा हि चरता, विषयेष्वपहारिषु।
संयमे यत्नमातिष्ठेद्, विद्वान् यन्तेव वाजिनाम् ॥ १ ॥

अयमर्थ —विद्वान्=तत्त्वज्ञः अपहारिषु=आकर्षकेषु=तत्तदिन्द्रियविषयेषु चरता=गच्छताम् इन्द्रियाणां सयमे=संयमने यत्नम् आतिष्ठेत्=कुर्यात्, क इव ? इत्याह-वाजिनाम्=अश्वाना यन्तेव=सारथिरिवेति।

यदि इनका दमन नहीं करता है तो वह मुक्तिमार्ग मे प्रवृत्त नहीं हो सकता है और न साधक ही बन सकता है। इन्द्रियों का यदि दमन न किया जाय ते। शास्त्रकारों ने यहा तक कह दिया है कि आत्मा का भी विनाश हो जाता है। कहा भी है—देखो—जब क्रमशः एक एक इन्द्रिय के विषय मे लोलुप होने से कुरग–हिरण, मातग–हस्ती, पतग, भ्रमर एव मीन–मछली, ये प्राणी अपने प्राणों से रहित होते ह तब जो मनुष्य पाचो इन्द्रियोंके विषय मे लोलुप बनेगा क्या वह विनष्ट नहो होगा ? परतु अवश्य विनष्ट होगा–दुर्गति को प्राप्त करेगा। अत. जिस प्रकार यन्ता–अश्वरोही–घुडसवार–इच्छित मार्ग पर चलाने के लिये घोडे को लगाम द्वारा अपने आधीन बना लेता है उसी प्रकार आत्महितैषी का कर्तव्य है कि वह भी इन इन्द्रियरूपी घोड़ो को कि जो अपने–अपने

न કરે તો તે મુક્તિ માર્ગમા પ્રવર્ત બની શકતો નથી તેમજ સાધક પણુ બની શકતો નથી ઇન્દ્રિયોનુ જો દમન ન કરવામા આવે તો શાસ્ત્રકારોએ ત્યા સુધી કહેલુ છે કે, આત્માનો પણુ વિનાશ થઈ જાય કહ્યુ પણુ છે–જુઓ–જ્યારે ક્રમથી એક એક ઇન્દ્રિયના વિષયમા લોલુપ હોવાથી કુરગ–હરણુ, માતગ–હાથી, પતગ, ભ્રમર, તેમજ માછલી, આ પ્રાણી પોતાના પ્રાણોથી રહિત બને છે તો પછી માણુસ જ્યારે પાચેય ઇન્દ્રિયોના વિષયમા લોલુપ બની રહે તો તેનો નાશ ન થાય? ખરેખર નાશ થવાનો–દુર્ગતિને પ્રાપ્ત કરશે એથી જે રીતે ઘોડેસ્વાર ઇચ્છિત માર્ગ ઉપર ચલાવવા માટે ઘોડાને લગામ દ્વારા પોતાના આધિન બનાવી લે છે એજ પ્રકારે આત્મહિતૈષીનુ કર્તવ્ય છે કે, તે પણુ આ ઇન્દ્રિયરૂપી ઘોડાઓને કે જે પોત પોતાના વિષયોની તરફ અર્થાત અસયમ

नियमयति, ततोऽपि निःसृतं पुनरुपशमभावे समारोहयति, ततोऽपि निःसृतं दृष्ट्वा स चिन्तयति—अहो ! मनो हि दुर्दमम् तदपि ज्ञानक्रियाभ्या वशीकरिष्यामि, इति विचिन्त्य क्षपकश्रेण्यामारुह्य मनो निगृह्य शुक्लध्यानद्वितीयपाद समाप्य केवलज्ञान प्राप्तवान् । आत्मानं दाम्यन् अस्मिन् लोके परत्र च सुखी भवति ।

अत्रोदाहरणम्—

एको धर्मघोषनामाऽऽचार्यः शिष्यसहितो ग्रामानुग्राम विहरन् विस्मृतमार्गः पञ्चशतचौराधिष्ठिताया चौरपल्ल्या गतः । मार्गविस्मरणादेव चातुर्मास्यकरणार्थं

जब यह वहा भी नहीं ठहरा तो सूत्रार्थचिन्तनरूप ध्यान मे लगा दिया । तब यह वहा सूत्रार्थ के चिन्तवन करने मे लग गया । परतु यह बहुत काल तक स्थित नही रह सका । तो फिर उसको उपशम भाव मे लगाया । जिससे उसको शांति मिले, फिर भी यह स्थिर नहीं रहा और निकला तो मुनि विचारने लगे अहो ! मन बडा ही दुर्दम है उसको ज्ञान एव क्रिया मे लगा दिया । ज्ञान क्रिया से इसको वश मे करूँगा ऐसा निश्चित विचारकर क्षपक श्रेणी का आश्रयण किया, फिर मन स्थिर हो गया, और शुक्ल ध्यान के द्वितीय पाद के अवलम्बन से केवलज्ञान को प्राप्त कर लिया और सिद्धिपद पाये, तात्पर्य कहनेका यह है कि आत्मा को दमन करने वाला साधु इस लोक एव परलोक मे सुखी होता है।

धर्मघोष नाम के कोई एक आचार्य थे। वे शिष्यो सहित विहार करते हुए किसी दूसरे ग्राम को पधार रहे थे। चलते-चलते वे मार्ग

તહિ જવાનો પ્રયત્ન કર્યો કે, રાજરૂષિએ તુરતજ સ્વાધ્યાયમા નિરત કરી દીધુ જ્યારે તે ત્યા પણ ન ટકયુ ત્યારે સૂત્રાર્થ ચિતનરૂપ ધ્યાનમા લગાવી દીધુ અને તે સૂત્રાર્થના ચિતનમા ત્યા લાગી ગયા પરતુ ત્યા પણ તે લાબો સમય સ્થિર ન રહી શકયા આ પછી ઉપશમ ભાવમા લગાવવામા આવતા જેમાથી શાતિ મળે છતા પણ એ સ્થિર ન રહ્યુ ત્યારે મુનિ વીચારવા લાગ્યા કે, મન બહુજ ચચળ છે તેને જ્ઞાન વગેરેની ક્રિયામા લગાડવામા આવ્યુ, જ્ઞાનક્રિયાથી તેને વશ કરીશ એવો નિશ્ચીત વિચાર કરી ક્ષપક શ્રેણીનો આશ્રય લીધો, પછી મન સ્થિર થયુ અને શુકલ ધ્યાનના બીજા પદના અવલબનથી કેવલજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કર્યું અને સિદ્ધીપદ પામ્યા તાત્પર્ય કહેવાનુ એ છે કે, આત્માને દમન કરવાવાળા સાધુ આ લોક અને પરલોકમા સુખી થાય છે આને ઉદાહરણ દ્વારા સમર્થન કરવામા આવે છે—

ધર્મઘોષ નામના કોઈ એક આચાર્ય હતા, તે શિષ્યો સહિત વિહાર કરીને કોઈ ગામે જઈ રહ્યા હતા, ચાલતા ચાલતા તે માર્ગ ભુલી ગયા અને

इदमेकमेव मनः शतधा मां नर्तयति, अहं जातिसम्पन्नः कुलसम्पन्न उग्रवंशीयः क्षत्रियोऽस्मि, येन केनापि प्रकारेणातिचञ्चलमिदं मनः स्वायत्तीकरिष्यामि तपसा संयमेन वा स्वाध्यायध्यानादिना वा यथातथा मनः सुस्थिरं करिष्यामि, इति मनसि निश्चित्य समितिषु मनः संयोजयति, ततो निःसरति तदनु गुप्तिषु नियोजयति ततोऽपि निःसृतं स्वाध्याये, ततोऽपि निःसृतं सूत्रार्थचिन्तनलक्षणे ध्याने

मन कितना बलिष्ठ है जो मेरे वशमें नहीं आता है–उल्टा मुझे ही अनेक तरह से नचाता है। मैं जाति संपन्न हूं, कुल संपन्न हूं और उग्रवंशीय क्षत्रिय हूं, अतः मेरा कर्तव्य है कि इसका विजय करने के लिये मैं अपनी शक्ति का परिचय दूं। मैं कोई ऐसा वैसा व्यक्ति तो हूं नहीं जो इसके वश में पड जाउं। अतः जैसे भी हो सकेगा हर एक उपाय से चाहे यह कितना भी चंचल क्यों न हो इसे अपने अधीन बनाकर ही रहूंगा। यदि यह तप से वश मे होना चाहेगा–तो तप करूँगा–संयम से वश मे होना चाहेगा–तो संयम मार्ग अराधुंगा, यदि स्वाध्याय एवं ध्यान से वश मे होना चाहेगा–तो स्वाध्याय, ध्यान करुंगा, परंतु इसे अब छोडूंगा नहीं। इस प्रकार दृढ प्रतिज्ञ होकर सर्वप्रथम उसने पांच समितियों के पालन करने मे मनको नियुक्त किया, परन्तु यह तो बडा ही चंचल था, इसलिये ज्यों ही वहां से निकला की गुप्तियों मे नियुक्त किया, फिर भी यह वहां कुछ ही देर ठहर कर जब इसने इधर उधर जानेका प्रयत्न किया कि राजऋषि ने शीघ्र ही स्वाध्याय मे निरत कर दिया।

આવતું નથી ઉલટું મનેજ અનેક રીતે નચાવે છે હું જાતિ સંપન્ન છું, કુળ સંપન્ન છું, અને ઉગ્ર વંશિય ક્ષત્રિય છું આથી મારૂં કર્તવ્ય છે કે, એના ઉપર વિજય કરવા માટે હું મારી શક્તિનો પરિચય કરાવું હું કોઈ એવો નબળા મનનો માણસ નથી કે એના વશમાં પડી જાઉં આથી જેમ બને તેમ દરેક ઉપાયથી ચાહે તે કેટલું પણ ચંચલ કેમ ન હોય તેને મારા આધિન બનાવીને જ જંપીશ જો તે તપથી વશ બનશે તો હું તપ કરીશ–સંયમથી વશ થશે તો સંયમ માર્ગનું આરાધન કરીશ, જો સ્વાધ્યાય અને ધ્યાનથી વશમાં આવશે તો સ્વાધ્યાય, ધ્યાન કરીશ પરંતુ આને હું છોડનાર નથી આ પ્રકારની દ્રઢ પ્રતિજ્ઞા લઈ સર્વ પ્રથમ તેણે પાંચ સમિતિઓનું પાલન કરવામાં મન પરોવ્યું પરંતુ મન તો ભારે ચંચલ હતું આ કારણે જેમ ત્યાંથી નિકળ્યું કે ગુપ્તિઓમાં નિયુક્ત થયું છતાં પણ તે ત્યાં થોડીવાર રહી જ્યારે તેણે અહિં

मेधा पिपीलिका हन्ति, यूका कुर्याज्जलोदरम् ॥
कुरुते मक्षिका वान्ति, कुष्ठरोग च कोलिकः ॥ १ ॥
कण्टको दारुखण्डं च, वितनोति गलव्यथाम् ।
व्यञ्जनान्तर्निपतित,-स्तालु विध्यति वृश्चिकः ॥ २ ॥
विलग्नस्तु गले वालः, स्वरभगाय जायते ।
इत्यादयो दृष्टदोषाः, सर्वेषा निशिभोजने ॥ ३ ॥
तथैव परलोकेऽपि, दुर्गतिर्जायते ध्रुवम् ।
तस्मात् रात्रौ न भुञ्जीत मोक्त भगवता सदा ॥ ४ ॥

लिये उनके पीछे २ गये। वहा आचार्य ने उन्हें रात्रिभोजन न करने का उपदेश दिया। उस समय मे उन्हों ने वतलाया कि रात्रिभोजन में अनेक दोष हैं, क्यों कि सूर्यास्त हो जाने से उस समय अनेक सूक्ष्म जीवों का प्रचार और उत्पत्ति होती है तथा यदि भोजन में पिपीलिका-कीडी खाने में आ जावे तो खाने वाले की बुद्धि नष्ट हो जाती है। जू यदि भोजनमे खाने मे आ जावे तो जलोदर नामका रोग हो जाता है। भोजनमें मक्षिका आ जानेसे वमन होता है, भोजनमे कौलिक करोळिया के खाने से कुष्ठरोग होता है, काटा तथा लकडी की फांस से गले में घोर दुःख होता है, विछु खाने मे आ जाय तो तालु का भेदन होता है, केश-खाने में आ जावे तो स्वर का भग होता है इत्यादि अनेक दोष रात्रिभोजन मे हैं। तथा परलोक मे रात्रिभोजन करने वाले को दुर्गति की प्राप्ति होती है। इसलिये किसी को रात्रिभोजन नही करना चाहिये।

મહારાજને પહોચાડવા તેમની પાછળ પાછળ ગયા ત્યા આચાર્યે તેમને રાત્રી ભોજન ન કરવાનો ઉપદેશ આપ્યો, તે વખતે તેમણે જણાવ્યુ કે રાત્રી ભોજનમા અનેક દોષ છે કેમકે, સૂર્યાસ્ત થઈ જવાથી અનેક સૂક્ષ્મ જીવોનો પ્રચાર અને ઉત્પત્તિ થાય છે અને ભોજનમા જો પીપીલીકા-કીડી ખાવામા આવી જાય તો બુદ્ધિનો નાશ થાય છે જુ વગેરે જો ખાવામા આવી જાય તો જળોદર નામનો રોગ થાય છે, માખી આવી જવાથી ઉલટી થાય છે, જો કરોળીયો ખાવામા આવી જાય તો કોઢ થાય છે, કાટા તેમજ લાકડાની ફાસ જેવુ ખાવામા આવી જાય તો ગળામા અટકાઈ જાય છે અને ઘણુ દુ ખ થાય છે, વિંછી જો ખાવામા આવી જાય તો તાળવુ તોડી નાખે છે, મોવાળો ખાવામા આવી જાય તો સ્વરનો ભગ થાય છે ઈત્યાદિ અનેક દોષ રાત્રી ભોજનમા છે અને રાત્રી ભોજન કરનારને દુર્ગતિની પ્રાપ્તિ થાય છે. આ માટે કોઈએ રાત્રી ભોજન ન કરવુ.

निश्चितस्थानं गन्तुमक्षमो भूत्वा चौरपल्ल्यामेव चातुर्मास्येऽवस्थातुं चौरपल्लीनायकमुपाश्रयं याचितवान् चौरपल्लीनायकेन प्रोक्तम्—अत्र भवता देशना न कर्तव्या, सर्वे वयं तस्करवृत्तिजीविनः। मुनिना तद्वचनं स्वीकृत्य स्वाध्यायध्यानादिना चातुर्मास्यं यापितम्। चातुर्मास्यावसाने विहारसमये सर्वे तस्कराः किंचिद्दूरं मुनिमनुगताः तदा मुनिना तेभ्यो रात्रिभोजनप्रतिषेधरूपा देशना दत्ता। तथा चोक्तम्—

भूल गये और चोरोंकी पल्ली मे जा पहुचे। वहां ५०० चौर रहते थे, चौमासे का समय बिलकुल नजदीक आ पहुचा था। इतना समय था नहीं कि किसी और दूसरे स्थान पर वहां से चलकर चौमासे मे रहने का निश्चय किया जा सके। अतः आचार्यने वहीं पर चतुर्मास व्यतीत करने के अभिप्राय से चौरो के नायकसे चतुर्मास में ठहरने के लिये उपाश्रयकी याचना की। आचार्यकी बात सुनकर पल्लीपति ने उनसे कहा कि आप यहा ठहरें—हमे इसमें कुछ हरकत नहीहै परतु आप यहा धार्मिक उपदेश देने का कष्ट न करें। कारण कि हम सब यहा के निवासी चौरी करके अपना निर्वाह करते हैं कहीं ऐसा न हो कि आपकी देशना से हमारा व्यापार धदाबद हो जाय। आचार्य ने उसकी बात मान ली और स्वाध्याय एव ध्यान से वहीं पर रहते हुए अपना चौमासे का समय व्यतीत किया। जब विहार करने का समय आया तो उस वक्त सब चौर मिलकर आचार्य को पहुँचाने के लिए इकट्ठे हुए और कुछ दूर तक सब के सब आचार्य महाराज को पहुँचाने के

ચોરોના નેસડામા જઈ પહોચ્યા ત્યા ૫૦૦ ચોર રહેતા હતા, ચોમાસાનો સમય નજીક આવી રહ્યો હતો, એટલો સમય ન હતો કે ત્યાથી બીજા સ્થાને પહોચીને ત્યા ચોમાસામા રહેવાનો નિશ્ચય કરી શકાય આથી આચાર્યે એ સ્થાન ઉપર ચતુર્માસ વ્યતિત કરવાના અભિપ્રાયથી ચોરોના નાયકથી ચતુર્માસ રોકાવા માટે આશ્રય સ્થાનની યાચના કરી આચાર્યની વાત સાભળી ચોરોના નાયકે કહ્યુ કે ભલે આપ અહિ રહો અમને એમા કાંઈ વાધો નથી પરતુ આપ અહિ ધાર્મીક ઉપદેશ આપવાનો વિચાર ન રાખશો કારણ કે અમે સઘળા અહિના નિવાસી ચોરી કરીને પોતાનો નિર્વાહ કરીએ છીયે કદાચ એવુ ન બને કે આપના ઉપદેશથી અમારો ધધો બધ થઈ જાય, આચાર્યે તેની વાત માની લીધી અને સ્વાધ્યાય અને ધ્યાનથી ત્યા રહીને પોતાનો ચોમાસાનો સમય વ્યતિત કર્યો જ્યારે વિહાર કરવાનો સમય આવ્યો તે વખતે બધા ચોરોએ મળી આચાર્યને પહોચાડવા માટે એકઠા થયા અને થોડે દૂર સુધી આ બધા

निर्विषा। पाकप्रवृत्ता अपि एवमेव विचार्य स्वभोजनार्थमर्धं मांसं पृथक् निधाय अर्धं मांस विषमिश्रित कृतवन्तः। सर्वे भोजनार्थमुपस्थिताः पल्लीनायकं प्रोक्तवन्तः। पल्लीपतिनोक्तम्—इदानीं रात्रिः संजाता, मया रात्रिभोजनस्य प्रत्याख्यानं कृतम्, सर्वैर्भुज्यताम्, ततः पल्लीनायकाज्ञया सर्वे चौरा भोक्तुमुपविष्टाः। तत्र सार्धद्वय-सख्यकाश्चोराः सविषमदिरापानेन मृताः, अन्ये सार्धद्वयसख्यकाः सविष मांसभक्षणेन मृताः। एतत् सर्वं दृष्ट्वा पल्लीनायकेन मनसि चिन्तितम्-

से आधी मदिरा मे विष मिला दिया जाय। ऐसा विचार कर उन्होंने आधी मदिरा मे विष मिला दिया और आधी मदिरा अपने लिये विना विष की अलग रख ली। उधर जो मास आदि पकाने मे लगे हुए थे उन्होंने भी यही विचार किया और जैसा काम इन लोगोने किया वैसा ही उन्हों ने किया-अर्थात् उन लोगो ने भी आधे भोजन मे विष मिला दिया और आधा भोजन अपने लिये विना विष का अलग रख लिया। जब सब भोजन के लिये वैठने लगे तब सब ने पल्लीपति को भोजन करने के लिये बुलाया। परतु पल्लीपति ने उस समय भोजन करने से यह कह कर मना कर दिया कि देखो भाईयों इस समय रात्रि हो चुकी है- मैं ने रात्रिभोजन का त्याग किया है, अतः आप लोग ही इस समय भोजन करें! पल्लीपति की इस प्रकार आज्ञा प्राप्त कर वे सब के सब भोजन करने के लिये बैठ गये। उनमे आधे तो विष मिश्रित मदिरा के पान करने से मर गये और आधे विषमिश्रित मास के खाने से मर गये। इस प्रकार सर्व विनाश देखकर पल्लीपति ने मन मे विचार

આવે એવો વિચાર કરી તેઓએ અરધા દારૂમા વિષ મેળવી દીધુ અને અરધો દારૂ પોતાના માટે અલગ રાખ્યો અહિ, પણ જે માસ વગેરે પકાવવામા લાગેલ હતા તેમણે પણ એવો વિચાર કર્યો જેવુ કામ આ લોકોએ કર્યું અર્થાત્ એ લોકોએ પણ અરધા ભોજનમા વિષ મેળવી દીધુ અને અરધુ પોતાના માટે અલગ રાખી લીધુ જ્યારે બધા જમવા માટે બેસવા માડયા ત્યારે બધાએ તેના આગેવાનને જમવા માટે બોલાવ્યા પરતુ આગેવાને એમ કહી ના કહી કે જુઓ ભાઈ઼ઓ આ સમયે રાત્રીનો સમય થઈ ચુકયો છે મે રાત્રી ભોજનનો ત્યાગ કરેલ છે આથી આપ લોકોજ જમી લ્યો આગેવાનની આ પ્રકારે આજ્ઞા મળતા તે બધા જમવા માટે બેસી ગયા, અને અરધા તો વિષ મેળવેલ દારૂનુ પાન કરવાથી મરી ગયા અને અરધા વિષ મિશ્રીત માસના ખાવાથી મરી ગયા આ પ્રકારે સર્વ વિનાશ જોઈને આગેવાને મનમા વિચાર કર્યો કે

देशना श्रुत्वा तेषु केवलमेकेन पल्लीपतिना रात्रिभोजनप्रत्याख्यानं कृतम्। एकदा पञ्चशतसंख्यकैश्चौरैः सह पल्लीपतिः स्तेयं कर्तुं गतः। एकस्या नगर्यां बहुतरं धनं चौर्येण प्राप्य, तदुपादाय ते सर्वे महारण्ये समागत्य तत्र सर्वे संस्थिताः। तत्र तन्नायकेन कथितम्-अत्र भुज्यतां सर्वैः, तदा सार्धद्वयसंख्यकाः पाककरणार्थं प्रवृत्ताः, सार्धद्वयसंख्यकाश्च सुरादिकमानेतुं समीपस्थं ग्रामं गताः। मदिरादिकमानेतुं प्रवृत्तैस्तैश्चिन्तितम्-चौर्येणोपार्जितं सर्वं धनमस्माकं भविष्यति, यद्यर्धमदिरा विषमिश्रिता नीयते। एवं विचिन्त्यार्धमदिरा विषमिश्रिता तैरानीता, अर्धा तु स्वार्थं

आचार्य महाराज की इस प्रकार की धर्मदेशना सुनकर उनमें से केवल एक पल्लीपति ने रात्रिभोजन का त्याग कर दिया। एक समय की बात है कि यह पल्लीपति उन पाचसौ चोरों के साथ चोरी करने के लिये बाहर गया। किसी एक नगर में चोरी करने से उन्हें बहुत सा द्रव्य मिला। उसे लेकर वे सब के सब वहा से चल दिये और किसी एक जगल में आकर ठहर गये। पल्लीपति ने सब से कहा कि अब सब लोग भोजन की तैयारी करो। पल्लीपति के इस आदेश को पाकर उनमें से आधे अर्थात् अढाईसौ चौर तो भोजन करने की तैयारी मे लग गये और अढाइसौ चौर सुरा मदिरा आदि को लेने के लिये पास के गावों मे गये। मदिरादिक लानेके लिये गये हुए इन व्यक्तियों ने मनमे विचार किया कि चोरी में जितना भी द्रव्य हाथ लगा है वह सब का सब हम सब लोगों को ही मिल जावे तो बहुत ही उत्तम बात है, इसलिये ऐसा प्रयत्न करना चाहिये कि जो लोग भोजन बना रहे हैं वे सब के सब मर जायें-अत उन्हें मारने की तरकीब एक यही है कि इस मदिरा में

આચાર્ય મહારાજની આ પ્રકારની ધર્મ દેશના સાભળીને તેમાથી ફક્ત એક ચોરના આગેવાને રાત્રી ભોજનનો ત્યાગ કર્યો એક વખતે તે ચોરનો આગેવાન એ પાચસો ચોરોની સાથે ચોરી કરવા માટે બહાર ગયો, કોઈ એક નગરમા ચોરી કરવાથી તેને ઘણુ દ્રવ્ય મળ્યુ એને લઈ તે બધા ત્યાથી ચાલતા થયા અને કોઈ એક જગલમા પહોચી ત્યા રોકાયા ચોરના આગેવાને બધાને ભોજનની તૈયારી કરવાનુ કહ્યુ તેના આદેશને સાભળી અરધ જેટલા ચોર તો ભોજનની તૈયારીમા લાગી ગયા અને અરધા દારૂ વિગેરે લેવા માટે પાસેના ગામમા ગયા, દારૂ વિગેરે લેવા ગયેલા એ ચોરોએ મનમા વિચાર કર્યો કે, ચોરીમા મળેલુ સઘળુ દ્રવ્ય બધુ અમને મળી જાય તો ઘણુ સારૂ થાય આ માટે એવો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ કે જે લોકો ભોજન બનાવે છે તે બધા મરી જાય તેમને મારવાની તરકીબ કેવળ એક જ છે કે આ દારૂમાના અરધા દારૂમા વિષ

लक्षणेन सप्तदशविधेन, तपसा अनशनादिद्वादशविधेन च दान्तः=वशीकृतः स्यात् तर्हि वरं=श्रेयः शोभनं भवेदित्यर्थः, संयमो हि आस्रवनिरोधं जनयति, क्षपकश्रेणिं समारोहयति, कर्म निर्जरयति केवलज्ञानमुत्पादयति, शैलेश्यवस्थां प्रापयति सिद्धावस्थां प्रकटयति। तपश्च रागद्वेषादिदोषमलिनात्मसंशोधकं, तेजोलेश्यादिविविधलब्धिजनकं पूर्वसंचितसकलकर्मदाहकं नवकर्मानुत्पादकम्। पुनर्मनस्येव चिन्तयेत्—अहं परैः=अन्यैः बन्धनैः शृङ्खलादिभिः, वधैः=लगुडचपेटादिभिः, दमितः=निगृहीतः-बद्ध्वा ताडयित्वा च स्वाधीनीकृत इत्यर्थः, मा भवेयम्।

अयं भावः—यदाऽन्ये मम बन्धनताडनैर्दमनं करिष्यन्ति तदा मम श्रेयो नास्ति, परवशत्वात्, तथाहि—वधबन्धनैः परवशस्य मम चित्तसमाधिर्न सम्भवति तदभावे कर्मनिर्जराभावः, तदभावे दीर्घाध्वसंसारपरिभ्रमणं भविष्यतीति।

एवं मन का दमन करूँ यह सर्वोत्तम है। अगर ऐसा नहीं करूँ तो कदाचित् मुझे (बंधणेहिं वहेहिं परेहिं दम्मंतो अहं मा वरं-बंधनैः वधैः परैः दमितः अहं मा वरं) बंधनों-शृंखला आदि के द्वारा बांधना रूप क्रियाओं से तथा वध-चपेटा आदि प्रहारों से जो मैं दूसरों के द्वारा दमित होऊँ। अथवा यदि मैं इन्द्रियों एवं मनका जो तप तथा संयम द्वारा दमन कर लूंगा तो यह इसलिये उत्तम है कि मैं भविष्य में अन्य व्यक्तियों द्वारा बंधन एवं वध से निगृहीत नहीं हो सकूंगा। कहने का तात्पर्य यह है कि जब मुझे अन्यजन बंधन एवं ताडन आदि द्वारा निगृहीत करेंगे तो इसमें मेरी कोई भी भलाई नहीं है कारण कि यह अवस्थाएँ अनिच्छापूर्वक वश होने की वजह से सहन करनी पड़ती हैं। इसमें चित्त की समाधि तो होती नहीं है। चित्त में समता भावरूप

સંયમ અને તપ દ્વારા જો હું આત્માનો-ઇન્દ્રિયો અને મનનું દમન કરૂં એ સર્વોત્તમ છે જો તેમ ન કરૂં તો કદાચિત મને बंधणेहिं वहेहिं परेहिं दम्मंतो अहं मा वरं-बंधनै वधै परै दमित अहं मा वरं બંધનો શ્રંખલા આદિ દ્વારા બાંધવારૂપ ક્રિયાઓથી તથા વધ-ચપેટા આદિ પ્રહારોથી જો હું બીજાઓથી દમિત બનું અથવા-જો હું ઇન્દ્રિયો અને મનનું તપ તથા સંયમ દ્વારા દમન કરી લઉં તો તે એ માટે ઉત્તમ છે કે હું ભવિષ્યમાં અન્ય વ્યક્તિઓ દ્વારા બંધન અને વધથી નિગૃહીત નહીં થઈ શકું કહેવાનો મતલબ એ છે કે જ્યારે મને બીજા માણસો બંધન અથવા તાડન આદિ દ્વારા નિગૃહીત કરે તો આમાં મારી કોઈ પણ ભલાઈ નથી કારણ કે, આ અવસ્થાઓ અનિચ્છાએ પરવશ થવાને કારણે સહન કરવી પડે છે તેમાં ચિત્તની સમાધી થતી નથી ચિત્તમાં

रात्रिभोजनप्रत्याख्यानेन रसनेन्द्रियमात्रदमनस्य फलमेतद् यन्मया जीवन लब्धम् , यदि पुनः सर्वथाऽऽत्मदमन कुर्यां तर्हि कथ न ध्रुव नित्यमचलमव्याबाधं शिवसौख्य लभेयम् । एव विचिन्त्य चौरपल्लीनायकेन मुनिसमीपे गत्वा प्रव्रज्यां गृहीत्वा स्वात्मकल्याण साधितम् ॥ १५ ॥

आत्मदमनार्थमेव चिन्तयेदित्याह—

मूलम्—वॅर मे अप्पा दंतो. संजमेणं तवेण यं ।
माऽहं परेहि दम्मंतो, बंधणेहिं वहेहि यं ॥ १६ ॥

छाया—वर मे आत्मा दान्तः सयमेन तपसा च ।
माऽहं परैर्दमित. बन्धनैर्वधैश्च ॥ १६ ॥

टीका—'वर मे०' इत्यादि ।

मे=मया, आत्मा-मनोरूपः पञ्चेन्द्रियरूपश्च सयमेन=सावद्यानुष्ठानविरति

किया कि रात्रिभोजन त्याग करने का, जिसमें एक मात्र रसनेन्द्रिय का दमन किया जाता है, यह फल है जो मैं अकेला जीवित बच सका हू । यदि सर्व प्रकार से मैं आत्मा-इन्द्रियों एव मन का दमन करूँ तो क्यों नहीं ध्रुव, नित्य, अचल और अव्याबाध मुक्ति सुख का अधिकारी बनू। इस प्रकार विचार कर उस पल्लीपति ने उसी समय मुनिकी पास जा कर दीक्षा धारण कर आत्मकल्याण के मार्ग का साधन करना प्रारभ कर दिया ॥१५॥

आत्मा को दमन करने के लिये मोक्षाभिलाषी को इस प्रकार विचार करना चाहिये-'वरमे०' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(मे अप्पा संजमेण तवेण य दंतो वर-सयमेन तपसा मया दान्तः वर) सयम एव तप के द्वारा जो मैं आत्मा का-इन्द्रियों

રાત્રી ભોજન ત્યાગ કરવાથી માત્ર એક રસનેદ્રિયનુ દમન કરવામા આવે છે તેનુ આ ફળ છે જે હુ એકલો જીવતો રહી શકયો જો હુ સર્વ પ્રકારથી આત્મા-ઇન્દ્રિયો અને મનનુ દમન કરૂ તો ધ્રુવ, નિત્ય, અચલ અને અવ્યાબાધ મુક્તિ સુખનો અધિકાર કેમ ન બનુ ? આ પ્રકારનો વિચાર કરી તે ચોરના આગેવાને એજ વખતે મુનિ પાસે જઇને દીક્ષા ધારણ કરી આત્મ કલ્યાણના માર્ગનુ સાધન કરવાનો પ્રારભ કરી દીધો ॥ ૧૫ ॥

મોક્ષના અભિલાષીએ આ પ્રકારે આત્માનુ દમન કરવાનો વિચાર કરવો જોઇએ—વરમે૦ ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—मे अप्पा संजमेण तवेणय दंतोवर-सयमेन तपसा मया दान्त वर

चिन्तयति, यदा कथमपि मे बालको भविष्यति तदाऽनेन हनिष्यते। ततः सा हस्तिनी यूथादपसरति, क्रमेण प्रहर प्रहरद्वयमन्तरितं कृत्वा यूथमध्ये मिलति, क्रमशः सा द्वितीये दिवसे यूथमध्ये गत्वा मिलति एवं कुर्वत्या तया प्रसवसमये समागते सति तापसाश्रमो दृष्टः, सा तत्राऽऽलीना गुप्तस्थाने प्रसूता, बालकः सजातः। स बालकस्तत्र यथा तापसकुमारा घटादिभिरुद्यानगतान् वृक्षान् सिञ्चन्ति, तथा जलाशयं गत्वा स्वशुण्डाया जलं भृत्वा वृक्षान् सिञ्चति। ततस्तापसैस्तस्य

निवास करता था। वहा जितने भी नवीन बच्चे पैदा होते थे सब को मार डालता था। एक समय की बात है कि एक हस्तिनी गर्भवती हुई। गर्भावस्था मे हस्तिनी ने विचार किया कि जब मेरी कुक्षि से बच्चा पैदा होगा तो यह निश्चय है कि यह दुरात्मा गज उसे विना मारे नही रहेगा, अतः अच्छी अब यही है कि मैं इस यूथ से अलग ही होकर रहू। ऐसा विचार कर यूथ से अलग रहने लगी-परन्तु यह अलग रहने का भेद प्रकट न हो जाय इस ख्याल से पहिले तो वह यूथ में एक२ दो २ प्रहर के बाद आती जाती रही, फिर १-१-२-२ दिन के बाद मिलती रही। इस प्रकार करते २ जब उसके प्रसव का समय नजदीक आ गया तो वह किसी तापस के आश्रम में जा पहुँची। वहां पर गुप्तस्थान मे प्रच्छन्न होकर उसने बच्चे को जन्म दिया। बच्चा क्रमश' बढने लगा। वहा पर जिस तरह तापस कुमार घडो में पानी भरकर उद्यान के वृक्षो को सीचा करते थे उसी प्रकार यह हाथी का बच्चा भी जलाशय से अपनी सूड मे पानी भर कर उद्यान के वृक्षों

(હાથી) નિવાસ કરતો હતો ત્યા જેટલા નવા બચ્ચા જન્મતા હતા તે બધાને તે મારી નાખતો એક સમયની વાત છે એક હાથણી ગર્ભવતી થઈ, ગર્ભાવસ્થામા હાથણીએ વિચાર કર્યો કે જ્યારે મને બચ્ચુ અવતરશે ત્યારે એ વાત નિશ્ચિત છે કે આ દુરાત્મા હાથી તેને મારી નાખ્યા વગર રહેશે નહી આથી સારૂ તો એ છે કે, આ જુથથી જુદા પડીને રહુ આવો વિચાર કરી તે જુથથી જુદી રહેવા લાગી પરતુ અલગ રહેવાનો ભેદ પ્રગટ ન થઈ જાય એ માટે તે જુથમા અવાર નવાર આવતી જતી અને ધીરે ધીરે એકેક દિવસ અને બબ્બે દિવસના અતરે આવતી જતી આ પ્રકારે કરતા કરતા જ્યારે તેનો પ્રસવ સમય નજીક આવ્યો ત્યારે તે કોઈ તપસ્વીના આશ્રમમા જઈ પહોચી અને ત્યા ગુપ્ત સ્થાનમા પ્રચ્છન્ન-છુપાઈ ને બચ્ચાને જન્મ આપ્યો બચ્ચુ મોટુ થવા માડ્યુ, ત્યા જે રીતે તાપસ કુમાર ઘડામા પાણી ભરીને ઉદ્યાનના વૃક્ષોને પાતા હતા તે રીતે આ હાથીનુ બચ્ચુ પણ જળાશયથી પોતાની સુઢમા પાણી ભરીને

अत्र दृष्टान्तः सेचनकहस्ती यथा—

एकस्यामटव्यां बहुतरहस्तिनीभिः सह महागजो निवसन्नासीत् । स च जातं जातं करिशावकं विनाशयति । एकदा तत्रैका हस्तिनी सगर्भा जाता, सा चैवं

समाधि की प्राप्ति नही होगी–यह भी निश्चित है कि कर्म की निर्जरा नही होगी । कर्म की निर्जरा के अभाव में इस अनन्तससार का परिभ्रमण भी नही रुक सकता है । १७ प्रकार के सयम से एव १२ प्रकार के अनशन आदि तप से जो मै आत्मा का दमन कर लूगा उससे मेरा एकान्त हित होगा । कारण कि सयम से ही आस्रव का निरोध होता है । इसकी सहायता से ही आत्मा क्षपकश्रेणी पर आरूढ होता है । अनन्तगुणी कर्मों की निर्जरा इसके ही सद्भाव से होती है । केवलज्ञान की प्राप्ति जीव को इसी के बल पर होती है । शैलेशी अवस्था का लाभ एव सिद्धावस्था की प्रकटता इसी तप सयम से मिलती है । रागद्वेष आदि से मलिन आत्मा का शोधन तप से होता है । तेजोलेश्या आदि विविध लब्धियो का जनक तथा पूर्व में सचित समस्त कर्मों का नाशक एव नवीन कर्मों का आगमन का निरोधक तप होता है । अतः इस अवस्था मे एकान्ततः आत्मा का हित भरा हुआ है ।

अब सेचनकहस्ती के दृष्टान्त से इस विषय को स्पष्ट करते हैं—

किसी एक अटवीमे अनेक हस्तिनीके साथ एक मदोन्मत्त महागज

સમતાભાવરૂપ સમાધીની પ્રાપ્તિ થશે નહી આ પણ નિશ્ચીત છે કે, કર્મની નિર્જરા પણ થશે નહી કર્મની નિર્જરાના અભાવમા આ અનત સસારનુ પરિભ્રમણ પણ રોકી શકાવાનુ નથી ૧૭ પ્રકારના સયમથી અને ૧૨ પ્રકારના અનશન આદિ તપથી જો હુ આત્માનુ દમન કરી લઉ તો તેનાથી મારૂ એકાન્ત હિત થશે કારણ કે, સયમથી જ આશ્રવનો નિરોધ થાય છે, તેની સહાયતાથી જ આત્મા ક્ષપક શ્રેણીએ પહોચે છે અનતગુણી કર્મોની નિર્જરા એનાજ સદ્ભાવથી થાય છે કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ જીવને એના જ બળથી મળે છે શૈલેશી અવસ્થાનો લાભ તેમજ સિદ્ધઅવસ્થાની પ્રગટતા એજ તપ સયમથી મળે છે રાગદ્વેશ આદિથી મલીન આત્માનુ શોધન તપથી થાય છે તેજો લેશ્યા આદિ વિવિધ લબ્ધિઓના જનક તથા પૂર્વના સચિત સમસ્ત કર્મોનો નાશ કરનાર અને નવીન કર્મોને રોકનાર તપ હોય છે આથી આ અવસ્થામા એકાન્તત આત્માનુ હિત સમાયેલુ છે

(સેચનક હાથીના દૃષ્ટાતથી સૂત્રકાર આ વિષયને સ્પષ્ટ કરે છે)

કોઈ એક વનમા અનેક હાથણીઓની સાથે એક મદોન્મત્ત

आलानस्तम्भे लौहशृङ्खलाभिः स निबद्धः। तापसास्तत्रागत्य सेचनकं भर्त्सयन्ति-अरे गजराज! अधुना क्व ते पराक्रमः, अविनयस्य फलमिदानीं लब्धम्। एतद्वचनं श्रुत्वा सेचनकः क्रुद्धः स्तम्भं भङ्क्त्वा पुनर्वने प्रविष्टस्तेषामावासभूमौ वृक्षान् विध्वंसितवान्। पुनः श्रेणिकः सेचनकं गजं निगृहीतुं वने गतः। अत्रान्तरे पूर्वभवमित्रदेवेन सेचनकस्समीपमागत्य प्रोक्तम्-हे वत्स! परेभ्यो दमनात् स्वयं दमनं वरम्, ततस्तद्वचः श्रुत्वाऽसौ स्वयमागत्यालानस्तम्भनिकटे स्थितः।

रहा है। हमारे आश्रम का समस्त वन उसने नष्ट भ्रष्ट कर दिया है। तापसों की इस प्रकार बात सुनकर श्रेणिक ने बडी सेना के साथ वन में जाकर उस सेचनक हाथी को पकड लिया। और उसे लाकर आलान-स्तंभ में लोहे की साकलों से बाध दिया। तापस आकर अब उसे भर्त्सित करने लगे। कहने लगे-अरे! सेचनक गजराज! कह अब वह तेरा पराक्रम कहा चला गया, देख तेरी कैसी दुर्दशा हुई है। समझ यह अविनय करने का फल है, जिसे तू भोग रहा है। तापसो के इस प्रकार भर्त्सना भरे वचनों को सुनकर सेचनक को बहुत ही क्रोध आया और उस आवेश मे आलानस्तंभ को तोड मरोड कर वह सीधा वन मे जा पहुँचा। वहा पहुँचकर उसने पहिले की तरह ही उनकी आवासभूमि के वृक्षों का विध्वस करना प्रारभ कर दिया। राजा श्रेणिक पुन. उसे पकडने के लिये वन मे आये। इतने में पूर्वभव के मित्र देवने आकर सेचनक से कहा-जो तुम बार २ दूसरों के द्वारा दमित किये जाते हो-उसकी अपेक्षा तो यही अच्छा है कि तुम अपने आपको

આશ્રમના સઘળા વૃક્ષોનો એણે નાશ કરી નાખ્યો છે તાપસોની વાત સાભળી શ્રેણિક રાજાએ ભારે સેના સાથે વનમા જઈ એ સેચનક હાથીને પકડી લીધો અને તેને રાજધાનીમા લાવી એક ખૂબ મજબૂત સ્તભ સાથે લોઢાની સાકળોથી બાધી દીધો તાપસોએ આ સમયે તેની સામે જઈ તેની મશ્કરી શરૂ કરી અને કહેવા લાગ્યા-અહો! સેચનક ગજરાજ કહો હવે તમારૂ પરાક્રમ કયા ચાલ્યુ ગયુ? જો તારી કેવી દુર્દશા થઈ? અવિનયનુ આ ફળ છે, જે તુ ભોગવી રહેલ છે તાપસોનુ આ કહેવાનુ સાભળી સેચનકને ખૂબ જ ક્રોધ આવ્યો અને તે જબરજસ્ત એવા સ્તભને તોડી નાખી લોઢાની સાકળોને ફગાવી દઈ વનમા જઈ પહોચ્યો ત્યા પહોચીને ચારે બાજુથી વનના વૃક્ષોનો વિચ્છેદ કરવાનુ શરૂ કરી દીધુ રાજા શ્રેણિક ફરી તેને પકડવા માટે વનમા પહોચ્યા આ સમયે સેચનકના પૂર્વભવના મિત્ર દેવે આવી સેચનકને કહ્યુ-તમે બીજા દ્વારા ઘડી ઘડી હેરાન થાવ છો-આથી સારૂ તો એ છે કે તમે તમારી જાતે પોતાનુ દમન કરો

'सेचनक' इति नाम कृतम्। स सेचनकस्तापसबालकाना वयस्यो जातः। कदाचिद् भ्रमन्त यूथाधिपतिं दृष्ट्वा सेचनकस्त मारितवान्। स्वय यूथाधिपतिर्जातः। स च तापसाश्रमे वृक्षाणा विध्वसन कृतवान्, काऽप्यन्या मन्मातेव प्रच्छन्ना मा तिष्ठतु इति विचारितवांश्च। ततस्ते तापसा रुष्टाः पुष्पफलपूर्णहस्ताः श्रेणिकनृपस्य समीप गत्वा तमवदन्-एक सेचनकनामाहस्ती वने तिष्ठति, स चास्माक वासस्थाने वन विनाशयति। ततः श्रेणिकेन महत्या सेनया सह वन गत्वा सेचनक निगृह्य

को सीचने का काम करने लगा। सिंचनरूप कार्य को करने से तापसों ने इसका नाम "सेचनक" रख दिया। तापस बालक इस पर बडे प्रसन्न रहा करते, अतः उन सबके साथ यह खूब हिलमिल कर रहने लगा, यहा तक कि उनके साथ इसकी पूर्ण मित्रता हो गई। जब यह खूब बलिष्ट हो चुका-तो एक समय की बात है कि उसने अवसर पाकर यूथाधिपति हाथी को घूमते समय जान से मार दिया और स्वय यूथ का अधिपति हो गया। इसने ऐसा विचार किया कि मेरी माता के समान कोई भी हथिनी छुप कर न बच्चा उत्पन्न करे और न छुप कर ही रहे, इस अभिप्राय से इसने आश्रम के समस्त वृक्ष उखाड़ डाले। इसके इस प्रकार के कार्य से तापस लोग रुष्ट हो गये। वे सब के सब पुष्प फलादिकरूप भेट लेकर राजा श्रेणिक के पास पहुँचे। वहा पहुँचकर उन्हो ने राजा को अपनी सारी कथा सुनाई। कहा महाराज! एक सेचनक नामक हस्ती वनमे रहता है वह बहुत ही उपद्रव कर

ઉદ્યાનના વૃક્ષોને પાણી પાવાનુ કામ કરવા લગ્યુ, તાપસોએ આ પ્રકારનુ કામ કરવાથી તે હાથી બાળકનુ નામ 'સેચનક' રાખ્યુ તાપસ બાળક તેના પર ખૂબ પ્રસન્ન રહ્યા કરતા, એથી તે એમની સાથે ખૂબ હળી મળીને રહેવા લાગ્યુ, તે ત્યા સુધી કે એમની સાથે તેની પૂર્ણ મિત્રતા થઈ ગઈ જ્યારે તે હાથી બચ્ચુ ખૂબ બળવાન બન્યુ ત્યારે એક સમયે તે સશક્ત અને બળવાન બનેલા હાથી બાળે મહાબળવાન અને ઘાતક એવા હાથી ઝુડપતિને અવસર મેળવી જીવથી મારી નાખ્યો અને પોતે ઝુડપતિ બન્યો તેણે વિચાર કર્યો કે મારી માતાની માફક કોઈ પણ હાથણી છુપાઈ ને બચ્ચાને જન્મ ન આપે અને ન તો છુપાઇને રહે આ અભિપ્રાયથી તેણે આશ્રમના બધા વૃક્ષોને જડમુળથી ઉખેડી નાખ્યા હાથીના આ પ્રકારના કાર્યથી તપસ્વીઓના દિલમા ભારે દુ ખ થયુ અને તેઓ પુષ્પ ફળ વગેરે ભેટ લઈ રાજા શ્રેણિકની પાસે પહોચ્યા અને ત્યા જઈ રાજાને બધી વાત કહી સભળાવી અને કહ્યુ, મહારાજ! સેચનક નામનો એક હાથી વનમા રહે છે તે ખૂબ ઉપદ્રવ કરે છે, અમારા

समागताः प्रजा समिलन्ति। तस्य प्राज्यराज्यसुख, प्रतिदिवस नव नवमिव यौवनम्, नवनीतमिव शिरीपकुसुममिव सुकुमार शरीरम्, नयनलोभकर रूपलावण्यम्, सर्वत्रा व्याहतगतिक यानम्, दिग्मण्डलविजयिनी चतुरङ्गिणी सेना, शीतलसुगन्धमन्दमारुतमनोविनोदन, नन्दनवनमिव सर्वर्तुसुखद रमणीयमुद्यानम्, चन्द्रमण्डलावधीरणगगनस्पर्शिधवलप्रासादाः, सर्वे कामभोगा अनुकूला आसन्। असौ दोगुन्दुकदेव इव सर्वे सुखमनुभवन्नास्ते। तत्रैकदा धर्मचन्द्रनामक आचार्यः शिष्यगणपरि-

राज्य का उसे अधिक से अधिक सुख था। यौवन भी इसका प्रति दिन नवीन नवीन रूप में खिलता रहता था। शरीर इसका नवनीत एव शिरीप पुष्प से भी अधिक सुकुमार था। रूप लावण्य नयनों को लुभावे ऐसे थे इसे कहीं पर भी चले जाने मे कोई रुकावट नहीं होती थी। इसकी चतुरंगिणी सेना दिग्मडल को विजय करने वाली थी। इसके एक रमणीय उद्यान था जो नन्दनवन के समान समस्त ऋतुओं में सुखदायक था। जिसमें शीतल, मद एव सुगधित पवन बहा करता था उससे मन का अच्छा विनोद होता था। जिस महल मे राजा का निवास था वह चद्रमडल से भी रमणीय था तथा इतना ऊँचा था कि आकाश को जैसे स्पर्श करता हो। समस्त कामभोग इसके अनुकूल थे। दोगुन्दक देव की तरह यह समस्त प्रकार के सुखों को भोगता हुआ अपना समय निश्चितरूप से व्यतीत करते थे। इतने मे एक दिन की बात है ग्रामानुग्राम विचरते हुए धर्मचन्द्र नामके आचार्य

દિશાઓમાથી લોકો દોડીને આવતા હતા રાજ્યનુ એમને સારૂ એવુ સુખ હતુ, યૌવન પણ એમનુ પ્રતિદિન અવનવીન રીતે ખીલતું રહેતુ હતુ, શરીર એમનુ નવનીત (માખણ) અને શિરીપ પુષ્પથી પણ અધિક સુકુમાર હતુ, રૂપ લાવણ્ય નયનોને લોભાવે તેવુ હતુ, કોઇ પણ સ્થળે જવામા એને કોઇ રૂકાવટ ન હતી, એમની ચતુરંગિણી સેના દિગ્મડળનો વિજય કરનાર હતી, એમનુ એક સુદર એવુ ઉધાન હતુ જે નન્દનવન સમાન દરેક ૠતુમા સુખ આપનાર હતુ જેમા શીતળ, મદ, અને સુગધિત પવન વહ્યા કરતો હતો, જેથી મનને સારો આનદ મળતો જે મહેલમા રાજાનો નિવાસ હતો તે ચદ્રમડળથી પણ રમણિય હતો અને તે એટલો ઉચો હતો કે જે આકાશને અડીને ઉભો હોય એમ લાગતુ બધા કામભોગ એને અનુકૂળ હતા દોગુન્દક દેવની માફક એ સમસ્ત પ્રકારના સુખોને ભોગવતા પોતાનો સમય નિશ્ચીત રીતે વ્યતિત કરતા હતા આમા એક દિવસની વાત છે કે ગ્રામાનુગ્રામ વિચરતા ધર્મચદ્ર

स्वयमागत स्तम्भसमीपे त्रिचरणेनावस्थित सेचनक दृष्ट्वा श्रेणिकनृपस्त मिष्टाहारैः स्वर्णभूषणैः करस्पर्शादिभिश्च नितरा लालयति स्म । एव सेचनकहस्तिवत् स्वयमात्मनो दमनेन लोके सर्वत्रादर लभमानः सुखी भवति । तथैव परलोकेऽपि सुखी भवति ' तत्रोदाहरणम्—

अष्टमतीर्थंकरस्य श्रीचन्द्रप्रभस्य शासने चन्द्रपुरीनगर्या तद्वशपरपराया सुदर्शनो नाम नरपतिरासीत् । स चैव पूर्वोपार्जितपुण्यराशिरासीत्-येन तस्य दर्शनात् प्रजानामिष्टलाभो भवति, अतस्तद्दर्शनार्थमनुदिवम तत्र चतसृभ्यो दिग्भ्यः

दमन करो। देव के इस प्रकार वचन सुन कर सेचनक आलानस्तम्भ के पास स्वय आ कर खड़ा हो गया। राजा सेचनकको आलानस्तभके पास खड़ा देखकर बडा प्रसन्न हुआ। उसने मिष्ट आहार से तथा स्वर्ण के आभूषणों से उसका खूब सत्कार किया। बारबार उसके ऊपर हाथ फेरा और पुचकारा। मतलब कहने का यही है कि जो व्यक्ति सेचनक हाथी की तरह अपना स्वय दमन करता है वह सर्वत्र आदरणीय बन कर इस लोक में खूब सुखी हो जाता है। तथा परलोक में आनदका भोक्ता बनता है, इस विषय मे उदाहरण इस प्रकार है—

अष्टमतीर्थंकर श्री चद्रप्रभु स्वामी के शासन में चद्रपुरी नाम की नगरी में सुदर्शन नामका एक राजा थे। यह चद्रप्रभुस्वामी की वशपरपरा मे ही उत्पन्न हुए थे। उसकी पूर्वोपार्जितपुण्यराशि इतनी प्रबल थी कि जो कोई प्रजाजन इसका दर्शन करते थे उसे अवश्य ही इष्ट का लाभ होता था। इसी से उसके दर्शन के लिये हरएक दिशा से दौड २ आते थे।

દેવના આ પ્રકારના વચન સાભળી સેચનક પોતાની જાતે જ રાજધાનીમા પહોચ્યો અને પ્રથમ જે સ્થળે તેને બાધવામા આવેલ હતો તે સ્થળે જઈ ઉભો રહી ગયો સેચનકને આ રીતે પાછો આવેલો જોઈ રાજા શ્રેણિક ખુશી થયા અને તેને સારૂ એવુ મીષ્ટ ભોજન આપી સોનાના અલકારો પહેરાવી તેના શરીર ઉપર પ્રેમથી હાથ ફેરવવા લાગ્યા કહેવાનો મતલબ એ છે કે જે વ્યક્તિ સેચનક હાથીની માફક સ્વય પોતાનુ દમન કરે છે તે સર્વત્ર આદરને પાત્ર બની આ લોકમા ખૂબ સુખી થઈ પરલોકમા પણ આનદના ભોગવનાર બને છે

આ વિષયમા ઉદાહરણ આ પ્રકારનુ છે—

આઠમા તીર્થંકર શ્રી ચદ્રપ્રભુસ્વામીના શાસનમા ચદ્રપુરી નામના નગરમા સુદર્શન નામના રાજા હતા તે ચદ્રપ્રભુ સ્વામીના વશના જ હતા એની પૂર્વોપાર્જીત પુણ્યરાશિ એટલી પ્રબળ હતી કે જે કોઇ પ્રજાજન એમના દર્શન કરતો તેને ઈષ્ટનો લાભ અવશ્ય મળી જતો, આથી એમના દર્શન માટે દરેક

अनशनावमोदरिकाभ्या तपोभ्या रूपलावण्य सपन्न सुकुमार शरीर कृशयति, तथाहि–चतुर्भक्त कृत्वा तत्पारणायाम न्तप्रान्तरूक्ष, तदपिसाभिग्रह, तदपि स्वल्प, तदप्यवमोदरिकानुकूल गृह्णाति। तदनन्तर षष्ठभक्तमष्टमभक्त दशमभक्त द्वादशभक्त यावन्मासक्षपण तपः कृत्वा सर्वपारणासु अवमोदरिक तपः कुर्व नेव शरीर कृशतर कृतवान्। एव तीव्रतरतपश्चरणाद धन्यनामानगारवत् शुष्कमासशोणितः सन् परिचिन्तयति—आचार्यदेशनानुसारेण मया सर्वथाऽऽत्मा दमितः, धर्मध्यानेनात्मनल माप्य पुष्टोऽस्मि, अत' पर शुक्लध्यानाय सर्वथा यतिष्ये, एवं सोत्साह विशुद्धभावनया क्षपकश्रेणिं समारुह्यान्तर्मुहूर्तमात्रेण केवलज्ञान प्राप्तवान्, एव वर्षैकमात्रेण तीव्रतपसा स्वात्मान दमयन सिद्धो जातः। तस्मात् स्वयमेव स्वात्मा दमनीय इति ॥१६॥

होकर दीक्षित हो गये। उन्हों ने अपने रूपलावण्ययुक्त सुन्दर सुकुमार शरीर को अनशन एव अवमोदरिक तप द्वारा कृश करना प्रारभ कर दिया। कभी वह चतुर्भक्त उपवास करते और पारणा के समय अन्त, प्रान्त एव रूक्ष आहार लेते, उसमें भी अभिग्रह, अभिग्रह मे भी स्वल्प, उसमें भी अवमोदरिकानुकूल लेते। बाद मे षष्ठ भक्त, अष्टमभक्त, द्वादशभक्त, से लेकर एक मासक्षपण तक भी तपश्चर्या करते। और इन सब तपस्याओं के पारणा के दिन यह अवमोदरिक तप करते। इससे इनका शरीर अतिशय दुर्बल हो गया। इस प्रकार तीव्र तपश्चर्या के करने से इनका शरीर धन्य नामक अनगार के शरीर की तरह शुष्क मास शोणित वाला होकर केवल अस्थिपजर मात्र अवशिष्ट रहा। उस समय उन्होंने विचार किया–कि मैं ने आचार्य महाराज की देशना अनुसार सर्व प्रकार से अपनी आत्मा का दमन किया तथा इस अवस्था

સુકુમાર શરીરને અનશન અને અવમોદરિક તપથી કૃશ કરવાનો પ્રારભ કરી દીધો કયારેક તેઓ ચતુર્ભક્ત ઉપવાસ કરતા અને પારણાના સમયે અન્ત, પ્રાન્ત અને રુક્ષ આહાર લેતા હતા એમા પણ અભિગ્રહ, અભિગ્રહમા પણ સ્વલ્પ, એમા પણ ઉનોદરિક તપ કરતા બાદમા ષષ્ઠભક્ત, અષ્ટમભક્ત, દશમભક્ત, દ્વાદશભક્ત, થી લઈ એક માસક્ષપણ સુધીની પણ તપશ્ચર્યા કરતા અને એ બધી તપશ્ચર્યાના પારણાના દિવસે ઉણોદરિક તપ કરતા આથી એમનુ શરીર અતિશય દુર્બળ બની ગયુ, આ પ્રકારની તીવ્ર તપશ્ચર્યા કરવાથી તેમનુ શરીર ધન્ય નામના અનગારના શરીરની માફક લોહી માસ વગરનુ થઈ ગયુ, અને ફક્ત હાડકાનો માળખો જ બાકી રહ્યો એ સમયે તેમણે વિચાર કર્યો કે–મે આચાર્ય મહારાજની દેશના અનુસાર સર્વ પ્રકારથી મારા આત્માનુ દમન કર્યુ

यतो ग्रामानुग्रामं विहरन् चन्द्रपुरीनगर्या बहिरुद्याने सहस्राऽऽम्रवने समवसृतः। तद्वन्दनार्थं सुदर्शनो नृपः सपरिवारः समायातः। आचार्येण सुदर्शननृपस्य नामानुरूपं रूपलावण्यादिकं विलोक्य धर्मदेशना दत्ता-सुदर्शननृपो निशम्य मुनिदेशनां मनसि चिन्तयति-अहो! यः स्वात्मानं स्वयं न दमयति, स परैर्वधबन्धनादिभिर्दमितः सन् स्वात्मनः कर्म निर्जरयितुं न प्रभवति अपितु ज्ञानावरणीयाद्यष्टविधकर्मरजोभिः स्वात्मानं गुरुतरीकृत्य चतुर्गतिकसंसारगर्ते निपतति जन्मजरामरणाद्यनन्तदुःखं प्राप्नोति। इति चिन्तयन् सर्वेभ्यः कामभोगेभ्यो निर्विद्य प्रव्रजितः।

महाराज अपने शिष्यगण सहित उस चद्रपुरी नगरी के बाहिर बगीचे मे सहस्राम्रवन में पधारे। उनको वन्दन करने के लिये वे सुदर्शननरेश परिवारसहित वहा गये। आचार्य महाराज ने नाम के अनुरूप उनके रूपलावण्य को देखकर धर्म देशना प्रारभ की। सुनकर नरेश बहुत ही आनदित हुए और विचारने लगे-जो व्यक्ति अपनी आत्मा को स्वय दमन नही करता है वह दूसरों द्वारा वध बधनादिक से दमित होकर अपने कर्मों की निर्जरा करने मे शक्ति शाली नही होता है किन्तु दुर्ध्यान होने से उस समय वह आत्मा चतुर्गतिक ससाररूप गर्त में निपातन हेतु जो ज्ञानावरणीयादिक अष्टविध कर्म का बध है उसे दृढ करता है। उस कर्मरूपी रज से मलिन बना वह आत्मा इतना भारी हो जाता है कि उसका पतन ससाररूपी गर्त मे अवश्यभावी होता है। और वहा पड़ा हुवा वह जन्ममरण आदिके अनत दुःखो को भोगता रहता है। इस प्रकार विचार कर वह नरेश समस्त कामभोगों से विरक्त

નામના આચાર્ય પોતાના શિષ્યગણુ સહિત એ ચદ્રપુરી નગરના બહારના બગીચામા પધાર્યા રાજા સુદર્શન તેમને વદન કરવા પરિવાર સાથે ત્યા ગયા આચાર્ય મહારાજે નામના જેવાજ તેના રૂપ લાવણ્યને જોઈ ધર્મ દેશના પ્રારભ કરી સાભળી રાજા ખૂબજ ખુશી થયા અને મનમા વિચારવા લાગ્યા કે જે વ્યક્તિ પોતાના આત્માનુ સ્વય દમન નથી કરતો તે બીજા દ્વારા વધ બધનાદિકથી દમિત થઈ પોતાના કર્મોની નિજરા કરવામા શક્તિશાળી બની શકતો નથી પરતુ દુર્ધ્યાન હોવાથી એ સમય તે આત્મા ચતુર્ગતિક સસારરૂપ ખાડામા અવશ્ય પડે છે અને એમાજ પડયો રહી તે જન્મ મરણુ આદિના અનત દુ ખો ભોગવતો રહે છે આ પ્રકારનો વિચાર કરી રાજા સુદર્શન સમસ્ત કામ ભોગોથી વિરક્ત બની દીક્ષિત થઈ ગયા તેમણે પોતાના રૂપલાવણ્ય યુક્ત સુદર

कर्मयोग्यानाम् आचार्यादीनामित्यर्थः, पक्षतः=पार्श्वतः, न उपविशेदिति शेषः। पार्श्वभागोपवेशने गुर्वादिपङ्क्तौ समावेशात् तत्साम्य स्यात्, किंच शिष्य प्रति वक्रावलोकने गुरोः स्कन्धादिबाधासम्भवः तथा चाविनयः प्रसज्येत, तस्मादाचार्यादिनाहुना सह बाहु कृत्वा शिष्यो नोपविशेदिति भावः। पुरतो न=गुर्वादीनामग्रतोऽपि नोपविशेत्, तथोपवेशने वन्दनार्थमागताना जनाना गुर्वादिमुखावलोकनेऽन्तरायः स्यात्, पृष्ठतोऽपि नैवोपविशेत्, गुरुशिष्ययोरुभयोरपि मुखादर्शने वाचनादीनामानन्दो न स्यादिति भावः। ऊरुणा=जङ्घया ऊरु=जङ्घा न युञ्ज्यात्=न सघट्टयेत्, अत्यासन्नोपवेशनादिभिः शिष्य. स्वकीयेनोरुणा गुरोरूरु न स्पृशेदित्यर्थः। तथाकरणे सति गुर्वादीनामविनय स्यात्। तथा-शयने=शय्याया शयित आसीनो वा न प्रतिशृणुयात्। अय भावः-शय्यागत. शिष्यो यदि गुरुणाऽऽहूतः

आसन विनय को सूत्रकार कहते हैं—'न पक्खओ०' इत्यादि॥

अन्वयार्थ (किच्चाण पक्खओ-कृत्याना पक्षतः "न उपविशेत्" कृतिकर्म-अर्थात् वदनादि के योग्य-आचार्य तथा अपने से वडो के पास में सघट्टा करते हुए वरावर नही वैठे। (पुरओ न पिट्ठओ न-पुरतः न पृष्ठत. न) गुरु महाराज के आगे नही बैठे। पीछे सघट्टा करता हुआ नही वैठे। (ऊरुणा ऊरु न जुजे-ऊरुणा ऊरु न युञ्ज्यात्) उनके ऊरु-घुटना से घुटना लगाकर नही वैठे। (सयणे नो पडिस्सुणे) तथा जिस समय आचार्य आदि किसी काम करने के लिये वुलावे अथवा कहें उस समय अपने आसन पर वैठे ही वैठे उत्तर नही दे।

कृतिकर्म का अर्थ वन्दन विशेष है। इसका वर्णन मेरे द्वारा रचित आवश्यक सूत्र की टीका मे किया गया है। अतः यह विषय वहा से जान लेना चाहिये। इस कृतिकर्म के योग्य आचार्य आदि होते हैं।

આસન-વિનય વિષે સૂત્રકાર કહે છે—न पक्खओ० ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—किच्चाण पक्खओ-कृत्याना पक्षत "न उपविशेत्" કૃતિકર્મ અર્થાત્ વન્દનાદિને યોગ્ય આચાર્ય તથા પોતાનાથી મોટાઓની પાસે તેમની અડાઅડ થઈને બેસવુ નહીં, पुरओ न पिट्ठओ न-पुरत न पृष्ठत न ગુરુ મહારાજની આગળ બેસવુ નહિ, પાછળ અડાઅડ થઈ ન બેસે ऊरुणा ऊरु न जुजे-ऊरुणा ऊरू न युञ्ज्यात् તેમના ઘુટણુથી ઘુટણુ લગાડીને ન બેસે सयणे नो पडिस्सुणे તથા જે સમયે આચાર્ય આદિ કોઈ કામ કરવા માટે બોલાવે અથવા કહે તે સમયે પોતાના આસન ઉપર બેઠા બેઠા જવાબ ન આપે

ભાવાર્થ—કૃતિ કર્મનો અર્થ વદન વિશેષ છે। જેનું વર્ણન મારાથી રચિત આવશ્યક સૂત્રની ટીકામા કરવામા આવેલ છે, આથી આ વિષય ત્યાથી

आसनविनयमाह—

मूलम्—नै पंक्खओ नं पुरंओ, नेवं किच्चाण पिट्ठंओ।
नं जुजे[11] ऊरुणा ऊरुं, सयंणे नो[13] पडिस्सुणे॥१८॥

छाया—न पक्षतो न पुरतो, नैव कृत्यानां पृष्ठतः।
न युञ्ज्याद् ऊरुणा ऊरु, शयने नो प्रतिशृणुयात्॥ १८॥

टीका—'न पक्खओ' इत्यादि।

कृत्यानाम्=कृतियोग्याः कृत्याः, अत्र कृतिशब्देन कृतिकर्म गृह्यते, कृतिकर्म-वन्दनविशेषः, तद्वर्णनमावश्यकसूत्रस्य मत्कृतमुनितोपिणीटीकायां द्रष्टव्यम्, कृति-

सुन्दर लता को प्रत्यनीकभाव नष्ट कर देता है। इसलिये मोक्षाभिलाषी विनयवान शिष्य का कर्तव्य है कि वह स्वप्न में भी अपने गुरु महाराज का प्रत्यनीक न बने।

श्लोक में "वाचा कर्मणा" जो पद दिये गये हैं उसका मतलब यह है कि गुरु के प्रति शिष्य ऐसा न कहे कि "आप भी क्या कुछ जानते हैं"। इस प्रकार का व्यवहार वाचनिक प्रतिकूल आचरण में गर्भित होता है। इसी तरह वे जिस सस्तारक पर बैठते हों उसका कभी भी शिष्य को उल्लघन नहीं करना चाहिये। उससे पैर का सघर्षण या सघट्टन न हो इसकी सदा सावधानी रखनी चाहिये। तथा आचार्य महाराज के समक्ष कभी भी शिष्य को उच्च आसन पर नहीं बैठना चाहिये और उनके आने पर अपने आसन से उठकर गुरु महाराज को वदन आदि करना उचित है॥ १७॥

લતાનો પ્રત્યનિકભાવ નાશ કરી નાખે છે આ માટે મોક્ષાભિલાષી વિનયવાન શિષ્યનુ કર્તવ્ય છે કે તે સ્વપ્નામા પણ પોતાના ગુરુ મહારાજનો પ્રત્યનિક ન બને

શ્લોકમા (वाचा कर्मणा) જે પદ આપવામા આવેલ છે તેનો મતલબ એ છે કે ગુરુના પ્રતિ શિષ્ય એવુ ન કહે કે "તમે પણ શુ કાંઈ જાણો છો" આ પ્રકારનો વહેવાર વાચનિક પ્રતિકૂલ આચરણમા ગર્ભિત થાય છે આ રીતે તે જે આસન ઉપર બેસતા હોય તેનુ શિષ્યે કદિ પણ ઉલ્લઘન કરવુ ન જોઈએ, એ આસનને તેનો પગ ન લાગે તેની તેણે સાવચેતી રાખવી જોઈએ તથા આચાર્ય મહારાજની સામે કદી પણ શિષ્યે ઉચા આસન પર બેસવુ ન જોઈએ અને તેમના આવવાથી પોતાના આસન ઉપરથી ઉભા થઈ ગુરુ મહારાજને વદન વગેરે કરવુ ઉચિત છે॥ ૧૭॥

मूलम्-नेवं पल्हत्थियं कुज्जा, पक्खपिंडं च संजए ।
पाए पसारिए वावि न चिट्ठे गुरुणंतिए ॥ १९ ॥

छाया—नैव पर्यस्तिकां कुर्यात्, पक्षपिण्डं च संयतः ।
पादौ प्रसार्य वापि, न तिष्ठेद् गुरूणामन्तिके ॥ १९ ॥

टीका—'नेव पल्हत्थियं' इत्यादि ।

संयतः—मुनिः, पर्यस्तिकाम्-द्वे जानुनी उत्थाप्य वस्त्रेण पृष्ठतः समारभ्य पार्श्वद्वयं जानुद्वयं च संवेष्ट्योपवेशनं पर्यस्तिका, यद्वा-जङ्घाद्वयं वस्त्रेण संवेष्ट्यो-

उन्हें प्राप्त नहीं हो सकेगा। तथा गुरु महाराज की जंघा से जंघा अडाकर भी शिष्य को इसलिये नहीं बैठना चाहिये कि इस प्रकार की क्रिया से गुरु महाराज का अविनय होता है। गुरु महाराज जब किसी कार्य करने के लिये शिष्य को बुलावें तो उस समय उसका कर्तव्य है कि वह 'तहेति तहेति' कहकर आसनसे उसी वख्त सम्भ्रान्तचित्त होकर आसन का परित्यागकर देवें और बडी भक्तिसे विनयके साथ गुरुके समक्ष जाकर हाथ जोड वन्दना करके पूछे कि हे भदंत! आज्ञा दीजिये-किस कार्य के लिये आपने मुझे याद किया है। इस प्रकार का व्यवहार भी विनयधर्म में परिगृहीत हुआ है ॥ १८ ॥

'नेव पल्हत्थियं॰' इत्यादि।

अन्वयार्थ—(संजए संयतः) मुनि शिष्य को (गुरुणंतिए-गुरूणामन्तिके) अपने गुरुजनों के समक्ष (पल्हत्थियं नेव कुज्जा-पर्यस्तिकां नैव कुर्यात्) पैरों पर पैर रखकर-पालरथी मारकर-पद्मासन माडकर-कभी नहीं बैठना चाहिये। इस प्रकार बैठने से आशातना दोष लगता है।

એને પ્રાપ્ત થઈ શકતો નથી તેમ ગુરુ મહારાજના ગોઠણથી ગોઠણ ભીડાવીને શિષ્યે એટલા માટે ન બેસવું જોઈએ, કારણ કે આ પ્રકારની ક્રિયાથી ગુરુ મહારાજનો અવિનય થાય છે, ગુરુ મહારાજ કોઈ કામ માટે શિષ્યને બોલાવે તો તે સમયે એનું કર્તવ્ય છે કે પોતાના આસન ઉપરથી એજ વખતે સ્વસ્થ ચિત્ત બની ગુરુ બોલાવે ત્યારે તહેત કહી આસનનો ત્યાગ કરી ભક્તિપૂર્વક વિનય સાથે ગુરુની સામે જઈ હાથ જોડી વંદના કરી પૂછે કે હે ભદન્ત! આજ્ઞા આપો કયા કામ માટે આપે મને યાદ કરેલ છે આ પ્રકારનો વહેવાર પણ વિનય ધર્મમાં ગ્રહણ કરવામાં આવેલ છે ॥ ૧૮ ॥

नेव पल्हत्थियं ઈત્યાદિ,

અન્વયાર્થ—संजए-संयत મુનિ શિષ્યે गुरुणंतिए-गुरूणामन्तिके પોતાના ગુરૂજનોની સામે पल्हत्थियं नेवकुज्जा-पर्यस्तिकां नैव कुर्यात् પગ ઉપર પગ રાખી-પલોઠી લગાવી-પદ્માસન લગાડી, કદિ પણ બેસવું ન જોઈએ આ

किंचित्कार्यकरणाय प्रोक्तो वा स्यात्, तदा शिष्येण शय्यायां स्थितेनैव न श्रोतव्यम्, किं तु गुरुवचनश्रवणसमनन्तरमेव सम्भ्रान्तचेताः सविनयः कृताञ्जलिः सन् गुरोः समीपमागत्य चरणारविन्दं वन्दमानः 'अनुगृहीतोऽहम्' इति मनसि मन्यमानो वदेत्—'भदन्त! आज्ञापयतु किं विधेयं मया' इति॥ १८॥

मोक्षाभिलाषी शिष्य का कर्तव्य है कि वह आचार्यादिक को दायें बायें न बैठे। कारण कि इस प्रकार बैठने से गुर्वादिक की पंक्ति में उसका समावेश होता है। दर्शनार्थी लोग शिष्य को समझेंगे कि यही गुरु महाराज है। तथा शिष्य के प्रति जब गुरु को देखने की इच्छा होगी तो वे अपनी गर्दन को मोड़कर उसको देखेंगे, इससे उनकी गर्दन में तथा स्कन्ध आदि फिराने में तकलीफ होगी, तथा गुरु महाराज का संघट्टा आदि होने से शिष्य को आशातना आदि दोष लगने का संभव है। इसलिये गुरु महाराज की बराबरी में नहीं बैठना चाहिये। गुरु महाराज के आगे भी इसी तरह से नहीं बैठना चाहिये। कारण कि इस प्रकार से बैठने में गुरु महाराज को वन्दना निमित्त आने वालों को उनके दर्शनों में अन्तराय होती है। इसी प्रकार गुरु के पीछे भी शिष्य को नहीं बैठना चाहिये—क्यों कि इस प्रकार से बैठने पर गुरु को शिष्य का मुख नहीं दीख सकेगा और शिष्य को गुरु का मुख नहीं दीख सकेगा, इससे वाचना पृच्छना आदि में अन्तराय होने से उनका आनंद

જાણી લેવો જોઈએ, આ કૃતિકર્મના યોગ્ય આચાર્ય આદિ હોય છે. મોક્ષાભિલાષી શિષ્યનું કર્તવ્ય છે કે તે આચાર્ય આદિથી ડાબા-જમણા ન બેસે કારણ કે, આ પ્રકારે બેસવાથી ગુરુ આદિની પંક્તિમાં તેનો સમાવેશ થાય છે દર્શનાર્થી લોક શિષ્યને જ ગુરુ મહારાજ માની લે શિષ્ય તરફ જ્યારે ગુરુ મહારાજને જોવાની ઈચ્છા થાય ત્યારે તે પોતાની ગરદન મરડીને તેના તરફ જોશે આથી એમની ગરદનમાં તથા ખભા વગેરે ફેરવવામાં તકલીફ થશે તથા ગુરુ મહારાજનું સંઘટ્ટ આદિ થવાથી શિષ્યને અશાતના આદિ દોષ લાગવાનો સંભવ છે આ માટે ગુરુ મહારાજની બરોબરીમાં બેસવું ન જોઈએ તેમ ગુરુ મહારાજની આગળ પણ આ રીતે બેસવું ન જોઈએ કારણ કે આ પ્રકારના બેસવાથી ગુરુ મહારાજની વંદના માટે આવનારને તેમના દર્શનમાં અંતરાય થાય છે આ પ્રકારે ગુરુની પાછળ પણ શિષ્યે બેસવું ન જોઈએ કેમ કે આ રીતે બેસવાથી ગુરુ શિષ્યનું મુખ જોઈ શકતા નથી અને શિષ્ય, ગુરુનું મુખ જોઈ શકતા નથી અને ગુરુ શિષ્યનું મુખ જોઈ શકે નહીં આથી વાચના પૃચ્છના આદિમાં અંતરાય થવાથી એનો ૬

प्रेक्षितु शीलमस्येति तथा, असौ गुरूणा प्रसादः-यदन्येषा शिष्याणा सद्भावेऽपि गुरवो मामाज्ञापयन्तीति विचारशील इत्यर्थः । यद्वा-केन विधिना गुरुः प्रसन्नो भवेदिति भावनाभावितः, गुरुप्रसादलाभार्थी इति यावत् । उक्तञ्च—

जो नत्थि भग्गसाली, नो सो गुरुदेसण इह लभए ।
धारामियस्स निवडइ, अंगेणो पुन्नहीणाण ॥ १ ॥

छाया—यो नास्ति भाग्यशाली, नासौ गुरुदेशनामिहालभते ।
धाराऽमृतस्य निपतति, अङ्गे नो पुण्यहीनानाम् ॥ १ ॥

तथा नियागार्थी=मोक्षार्थी शिष्यः गुरु=धर्माचार्यादिक, सदा उपतिष्ठेत्= 'मत्थएण वदामि' इत्यादि वदन् सविनय गुरुसमीपे तिष्ठेदित्यर्थः ॥२०॥

जावे, अथवा किसी कार्य करने के लिये कहा जावे-तब वह (कयाइ वि-कदाचिदपि) कभी भी (तूसणीओ न-तूष्णीक न भवेत्) उत्तर दिये विना नहीं रहे चाहे बीमार भी होवे तो भी चुपचाप न रहे । (पसाय-पेही-प्रसादप्रेक्षी) यह समझे कि मेरा बड़ा भारी सौभाग्य का उदय है, जो अन्य शिष्यो के होने पर भी गुरु महाराज मुझे ही आज्ञाप्रदान-कर रहे हैं । अथवा-यह विचार करे कि गुरु महाराज जिस उपाय से मेरे पर प्रसन्न हों वही उपाय मुझे करते रहना चाहिये । इस प्रकार की भावना से भावित होकर गुरु के प्रसाद का लाभार्थी वने । क्यों कि कहा भी है-जिस प्रकार हीन पुण्यवालों के शरीर ऊपर अमृत रस की धारा नहीं पडती है-उसी प्रकार जो शिष्य भाग्यशाली नहीं होता है वह गुरु की देशना का पात्र नहीं होता है । इसी तरह (नियागट्ठी) मोक्षा-भिलाषी शिष्य का कर्तव्य है कि वह (सया गुरु उवचिट्ठे-सदा गुरु

જ્યારે તેને બોલાવવામા આવે અથવા કોઈ કામ માટે કહેવામા આવે ત્યારે कयाइवि-कदाचिदपि તે કદિ પણ तुसणीओ न-तुष्णीक न भवेत् ઉત્તર આપ્યા વગર ન રહે ચાહે તે બીમાર હોય તો પણ ચુપચાપ ન રહે पसायपेही-प्रसादप्रेक्षी તે એવું સમજે કે, મારા સૌભાગ્યનો મોટો ઉદય છે કે, બીજા શિષ્યો હોવા છતા પણ ગુરુ મહારાજ મને જ આજ્ઞા આપે છે અથવા એવો વિચાર કરે કે ગુરુ મહારાજ જે ઉપાયથી મારા ઉપર પ્રસન્ન રહે તેવો જ ઉપાય મારે કરતા રહેવુ જોઈએ આ પ્રકારની ભાવનાથી ભાવિત બનીને ગુરુના પ્રસાદનો લાભાર્થી બને કેમકે, કહ્યુ છે કે—જે પ્રકારે દુર્ભાગીના શરીર ઉપર અમૃતરસની ધાર પડતી નથી, એ પ્રકારથી જે શિષ્ય ભાગ્યશાળી નથી હોતો તે ગુરુની દેશનાને પાત્ર બનતો નથી આ રીતે नियागट्ठी-મોક્ષાભિલાષી શિષ્યનુ કર્તવ્ય છે કે તે सया गुरु उवचिट्ठे-सदा गुरु उपतिष्ठेत् હમેશા

पवेशन, पर्यस्तिका, ताम्, पक्षपिण्ड—बाहुद्वयेन कायवेष्टन च नैव कुर्यात्। अपि वा=अपि च गुरूणाम् अन्तिके=सनिधौ पादौ=चरणौ प्रसारितौ कृत्वा न तिष्ठेत्। इदमुपलक्षणम्—एकजङ्घोपरि अपरचरण निधायापि न तिष्ठेत्। तथासत्यविनयः स्यादिति भावः ॥ १९ ॥

मूलम्—आयरिएहिं वाहित्तो, तुसिणीओ न कयाइ वि।
पसायपेही नियागट्ठी, उवचिट्ठे गुरु सया ॥२०॥

छाया—आचार्यैर्व्याहृतः तूष्णीको, न कदाचिदपि।
प्रसादप्रेक्षी नियागार्थी, उपतिष्ठेत् गुरु सदा ॥ २० ॥

टीका—'आयरिएहिं०' इत्यादि।

आचार्यः=गुरुभिः, व्याहृतः—आहूतः, यद्वा—उक्तः सन् तूष्णीकः=मौनावलम्बी, कदाचिदपि=ग्लानाद्यवस्थायामपि न भवेदिति शेषः। किंतु प्रसादप्रेक्षी=प्रसाद

(पक्खपिंड च नेव कुज्जा—पक्षपिण्ड च नैव कुर्यात्) इसी प्रकार दोनो हाथो से घुटने बाधकर तथा पीठ भाग से लेकर दोनों घुटनों को वस्त्र बाधकर भी बैठना गुरु महाराज की आशातना है। (पाए पसारिए वावि न चिट्ठे—पादौ प्रसार्य वापि न तिष्ठेत्) अर्थात् गुरु महाराज के सामने पैरो को पसार कर भी शिष्य को बैठना उचित नही है। इसी तरह अर्ध पद्मासन के रूप मे भी उनके समक्ष नहीं बैठना चाहिये। ऐसा करने से अविनय दोष लगता है ॥ १९॥

'आयरिएहिं०' इत्यादि।

अन्वयार्थ—शिष्य को चाहिये कि वह (आयरिएहिं वाहित्तो—आचार्यैः व्याहृतः सन्) आचार्य तथा अपने से बडो द्वारा जब बुलाया

પ્રકારે બેસવાથી અશાતનાનો દોષ લાગે છે पक्खपिंड च नेव कुज्जा—पक्षपिण्ड च नैव कुर्यात् આ પ્રકારે બન્ને હાથોને ગોઠણ ઉપર લગાવી તથા વાસાના ભાગથી લઈ બન્ને ઘુટણને વસ્ત્રથી બાધી બેસવાથી પણ ગુરુ મહારાજની અશાતના થાય છે पाए पसारिए वावि न चिट्ठे—पादौ प्रसार्य वापि न तिष्ठेत् અર્થાત્ ગુરુ મહારાજની સામે પગ લાબા કરીને પણ શિષ્યે બેસવુ ઉચિત નથી આ રીતે અર્ધ પદ્માસનના રૂપથી પણ એમની સામે બેસવુ ન જોઈએ એમ કરવાથી અવિનય દોષ લાગે છે ॥ ૧૯ ॥

'आयरिएहिं०' ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—વિવેકી શિષ્ય માટે એ જરૂરી છે કે તે आयरिएहिं वाहित्तो—आचार्यैः व्याहृतः सन् આચાર્ય તથા પોતાનાથી મોટાઓ

आसनावस्थित शिष्य वदति, तदा शिष्यो व्याख्यानादिकालेपि पट्टाद्यासने नोपविष्टः स्याद्, किंतु आसन त्यक्त्वा धीरः=बुद्धिमान्, शिष्यः यत =यत्नवान् एकाग्रचित्तः सन् यत्=यत् कार्यं, गुरुणोक्त सुकर दुष्कर वा, तत्तत् प्रतिशृणुयात्, 'अवश्यकरणभावोऽस्ति' इत्युक्त्वा स्वीकुर्यात्। अत्र–धीर इति विशेषण व्याख्यानादिकाले, तथा स्वशरीरादिकार्यवशाद् व्यग्रस्यापि शिष्यस्य गुरुविनयाराधनार्थं क्षमत्व सावधानत्व च सूचयति। 'यतः' इति विशेषणेन समितिगुप्तिसमाराधनपूर्वक गुरोः सकलकार्यसपादनाभिरुचिः सूचिता। प्रतिशृणुयादिति पदेन गुरुवचनश्रवणसमनन्तरमविलम्बेन तत्कार्यसपादनार्थं स्वीकृतिवचनमुक्त्वाऽन्यत् सर्वं स्वकीयकार्यं विहाय प्रथम सर्वथा गुरुकार्यसाधने सादरा प्रवृत्तिः सूचिता ॥२१॥

बैठा हो तौ भी उस समय शीघ्र उठकर उसे गुरु महाराज की आज्ञा का पालन करना चाहिये। ऐसा नहीं करना चाहिये कि गुरु महाराज की बात सुनकर भी पुनः आसन पर बैठ जावें। अर्थात् उस समय व्याख्यान आदि का समय हो तौ भी गुरु महाराज की आज्ञा का आराधन करना चाहिये। इसी बात को उत्तरार्ध मे सूत्रकार ने स्पष्ट किया है–(चइऊण आसण धीरो जओ जत्त पडिस्सुणे–त्यक्त्वा आसन धीर' यत्तत् प्रतिश्रृणुयात्) चाहे वह कार्य सरल हो चाहे कठिन हो तौ भी सर्वप्रकार के सकल्प विकल्प से रहित होकर गुरु महाराज कथित कार्य को "अवश्य करने का भाव है" ऐसा कहकर शिष्य को स्वीकार करना चाहिये। सूत्र में जो धीर विशेपण दिया गया है उससे सूत्रकार का यह अभिप्राय सूचित होता है कि जिस समय गुरु महाराज कार्य करने के लिये शिष्य से कहें उस समय वह शिष्य चाहे व्याख्यान देने

આસન ઉપર બેસેલ હોય તો પણ ત્યાથી તુરત જ ઉઠીને તેણે ગુરુ મહારાજની આજ્ઞાનુ પાલન કરવું જોઇએ એવુ નહીં કરવુ જોઇએ કે, ગુરુ મહારાજની વાત સાભળીને પણ આસન ઉપર પાછો બેસી જાય અર્થાત્ એ વખતે વ્યાખ્યાન આદિનો સમય હોય તો પણ ગુરુ મહારાજની આજ્ઞાનુ આરાધન કરવુ જોઈએ આ વાતને ઉત્તરાર્ધથી સૂત્રકારે સ્પષ્ટ કરેલ છે

चइऊण आसण धीरो जओ जत्त पडिस्सुणे–त्यक्त्वा आसन धीर यतो यत्तत् प्रतिश्रुणुयात् ચાહે તે કામ સરળ હોય, ચાહે કઠીન હોય તો પણ સર્વ પ્રકારના સકલ્પ વિકલ્પથી રહિત થઈને ગુરુ મહારાજે કહેલા કામને "અવશ્ય કરવુ જોઈએ તેવો ભાવ છે" એવુ કહીને શિષ્યે તેનો સ્વીકાર કરવો જોઈએ સૂત્રમા જે ધીર વિશેષણ અપાયેલ છે તેનાથી સૂત્રકારનો એ અભિપ્રાય જણાય છે કે, જે સમયે ગુરુ મહારાજ કામ કરવા માટે શિષ્યને કહે તે સમયે શિષ્ય

आसनस्थितस्य शिष्यस्य विनयमाह—

मूलम्—आलवंते लवंते वा, न निसिज्ज कयाइवि ।
चइऊण आसणं धीरो, जओ जत्तं पडिस्सुणे ॥२१॥

छाया—आलपति लपति वा, न निषीदेत् कदाचिदपि ।
त्यक्त्वा आसनं धीरो, यतो यत्तत् प्रतिशृणुयात् ॥ २१ ॥

टीका—'आलवते' इत्यादि ।

गुरौ आलपति=सकृद् वदति सति, कार्यस्य लघुत्वात्सकृत्कथनमिति भावः, यथा-आसनमानीयताम्, पारणं क्रियताम्, इत्यादि, वा=अथवा गुरौ लपति=पुनः पुनः कथयति सति ग्रहणासेवनाशिक्षाया स्वपरवैयावृत्त्यकार्ये च, कार्यस्य बृहत्त्वादत्यावश्यकत्वाच्च पुनः पुनः कथनमिति भावः, शिष्यः कदाचिदपि न निषीदेत्=आसनाऽऽसीनो न भवेत्। अय भावः-यदि गुरुः किंचित् कार्यं सकृद्वा, पुनःपुनर्वा,

---

उपतिष्ठेत्) "मत्थे ण वदामि" इस प्रकार विनयद्योतक शब्द का व्यवहार करता हुआ सदा अपने गुरु के समक्ष उपस्थित होवे ।

भावार्थ-गुरुमहाराज जिस तरह अपने ऊपर प्रसन्न हो उत्तम शिष्य का कर्तव्य है कि वह उस प्रकार प्रयत्नशील रहे ॥ २० ॥

'आलवते०' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(आलवते लवते वा कयाइ वि न निसिज्जा-आलपति लपति वा कदाचिदपि न निषीदेत्) उत्तमशिष्य-विनयशीलशिष्य का कर्तव्य है कि जब गुरु महाराज किसी कार्य को करने के लिये एक ही बार में कहें या बार २ भी कहें तो उस समय उसे कभी उस कार्य को करने के लिये आना कानी नहीं करनी चाहिये । अर्थात्-उस समय वह शिष्य चाहे अपने आसन पर भी

પોતાના ગુરુની સમક્ષ જતી વખતે मत्थे ण वदामि આ પ્રકારનો વિનય દ્યોતક શબ્દનો વહેવાર કરતો રહે

ભાવાર્થ—ગુરુદેવ જે રીતે પોતાના ઉપર પ્રસન્ન થાય એવો પ્રયત્ન કરવાનુ ઉત્તમ શિષ્યનુ કર્તવ્ય છે, અને એ પ્રકારે તે પ્રયત્નશીલ રહે ॥ ૨૦ ॥

आलवते० ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—आलवते लवते वा कयावि न निसिज्जा-आलपति लपति वा कदाचिदपि न निषीदेत् ઉત્તમ શિષ્ય-વિનયશીલ શિષ્યનુ કર્તવ્ય છે કે જ્યારે ગુરુ મહારાજ કોઈ કામ કરવા માટે એક જ વખતે કહો કે અથવા વારવાર કહે તે સમયે તેણુ કદિ પણ એ કાર્યને કરવા માટે આનાકાની કરવી ન જોઈએ અર્થાત્—એ વખતે એ શિષ્ય ભલે પોતાના

कृत्वा स्थितः सन् प्राञ्जलिपुट=कृताञ्जलिः, सूत्रादिकं पृच्छेत् । यद्वा-कदाचिदपि =बहुश्रुतत्वेऽपि आसनगतः शय्यागतो वा न पृच्छेत् सूत्रादिकमित्यर्थः ।

'आसणगओ' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—उत्तम शिष्य को चाहिये कि वह (आसणगओ-आसनगतः) आसन पर बैठे २ अथवा (सेज्जागओ-शय्यागतः) सस्तारक पर बैठे २ या सोये २ (रोगादिक अवस्था को छोडकर) (कयाइवि-कदाचिदपि) कभी भी (न पुच्छिज्जा-न पृच्छेत्) गुरु महाराज से सूत्र का अर्थ अथवा उनकी कुशलता न पूछे । किन्तु (आगम्मुक्कुडुओ सतो पजली उडो पुच्छिज्जा-आगम्य उत्कुटुकः सन् प्राञ्जलिपुटः पृच्छेत्) उनके समीप आकर और उत्कुटुकासन-उकडु आसनसे बैठकर दोनों हाथजोड फिर उनसे सूत्र आदि का अर्थ पूछे । शिष्य कितना ही बहुश्रुती क्यो न हो तौ भी अपने गुरु से सूत्रार्थ की प्रच्छना अथवा सुख शाता की पृच्छना आसन पर बैठे २ या बिस्तर पर लेटे २ नहीं करनी चाहिये । यद्यपि सूत्रार्थ की पृच्छना सशय होने पर ही की जाती है । बहुश्रुत होने पर भी सशय हो सकता है । अब ऐसी स्थिति मे शिष्य का धर्म है कि उस सशय की

आसणगओ ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—ઉત્તમ શિષ્યની એ ફરજ છે કે તે आसनगओ-आसनत આસન ઉપર બેઠા બેઠા અથવા सेज्जागओ-शय्यागत શય્યામા બેઠા બેઠા કે સુતા સુતા (રોગાદિક અવસ્થાને છોડીને) कयाईवि-कदाचिदपि કદી પણ ગુરુ મહારાજથી સૂત્રનો અર્થ અથવા એમની કુશળતા न पुच्छिज्जा-न पृच्छेत् ન પુછે પરતુ आगम्मुक्कुडुओ सतो पजलि उडो पुच्छिज्जा-आगम्य उत्कुटुक सन् प्राञ्जलिपुट पृच्छेत् તેમનિ સામે આવી અને ઉત્કુટાસનથી બેસી બન્ને હાથ જોડી ત્યારપછી એમને સૂત્ર આદિના અર્થ પુછે અને સુખ શાતાના સમાચાર પુછે શિષ્ય ગમે તેવો બહુશ્રુત કેમ ન હોય તો પણ પોતાના ગુરુથી સૂત્રાર્થના અર્થ અથવા સુખશાતાના સમાચાર આસન પર બેઠા બેઠા અથવા તો પથારી પર સુતા સુતા ન પુછવા જોઇએ જો કે સૂત્રાર્થ આદિના અર્થ સશય થવાથી જ પુછાય છે બહુશ્રુત હોવા છતા પણ સશય થાય છે આથી આવી સ્થિતિમા શિષ્યનો ધર્મ છે કે, એ સશયની નિવૃત્તિ માટે તે ગુરુની સમક્ષ જાય અને ખુબ વિનયની સાથે એ સશયની નિવૃત્તિ

मूलम्—आसणगओ न पुच्छिज्जा, नेवं सेज्जागओ कयाइ वि।
आगम्मुक्कुडुओ सतो, पुच्छिज्जा पजंलीउडो ॥२२॥

छाया—आसनगतो न पृच्छेत्, नैव शय्यागतः कदाचिदपि।
आगम्योत्कुटुकः सन्, पृच्छेत् प्राञ्जलिपुटः ॥ २२ ॥

टीका—'आसणगओ' इत्यादि। आसनगतः=आसनोपविष्टः सन् न पृच्छेत् सूत्रार्थं कुशलादिकं वा किमपि न पृच्छेदित्यर्थः। तथा-कदाचिदपि कस्मिन्नपि काले शय्यागतः संस्तारकस्थितः नैव पृच्छेत रोगाद्यवस्था विना शयानः सन् किमपि नैव पृच्छेदित्यर्थः। किंतु आगम्य=गुरोः समीपे आगत्य, उत्कुटुकः=उत्कुटुकासन

के लिये भी तैयार रहा हो-वह काल उसके व्याख्यान करने का भी हो अथवा अपने शारीरिक कार्य के वश से वह शिष्य व्यग्रचित्त वाला भी हो तौ भी विनय धर्म की आराधना निमित्त उसे गुरु महाराज कथित कार्य करने की क्षमता एव उस कार्य करने में विशेप सावधानी रखनी चाहिये। "जओ-यत'" यह पद यह प्रकट करता है कि शिष्य को समिति गुप्ति के आराधनपूर्वक ही गुरु महाराज के समस्त कार्यों के सम्पादन में रुचि शील होना चाहिये। "प्रतिश्रृणुयात्" यह क्रिया-पद इस विशेपता का सूचक है कि गुरु वचन के श्रवण के अनन्तर ही विना किसी विलब के उनके कार्य को करने के लिये प्रतिज्ञा वचन कहकर और अपने निज कार्य को भी छोड़कर शिष्य का कर्तव्य है कि वह सर्व प्रकार से उनके कार्य के साधन करने मे सादर प्रवृत्ति करे ॥२१॥

ભલે વ્યાખ્યાન આપવા માટેની તૈયારીમા હોય-તે સમય તેને વ્યાખ્યાન કરવાનો હોય, અથવા પોતાના શારીરિક કાર્યના વશથી તે શિષ્ય વ્યગ્ર ચિત્ત વાળો હોય તો પણ વિનય ધર્મની આરાધના નિમિત્ત તેનામા ગુરુ મહારાજે કહેલા કામને કરવાની ક્ષમતા અને એ કામ કરાવવામા વિશેષ સાવધાની રાખવી જોઈએ જઓ-યત એ પદ એવુ પ્રગટ કરે છે કે, શિષ્યે સમિતિ ગુપ્તિના આરાધન પૂર્વક જ ગુરુ મહારાજના દરેક કામોનુ સપાદન કરવામા રુચી કેળવવી જોઈએ प्रतिश्रृणुयात् એ ક્રિયાપદ એ વિશેષતાનુ સૂચક છે કે ગુરુવચનને સાભળતા જ કોઈ પ્રકારના વિલબ વિના એમના કામને કરવા માટે પ્રતિજ્ઞા વચન કહીને અને પોતાનુ કામ હોય તેને છોડીને શિષ્યનુ કર્તવ્ય છે કે, તે સર્વ પ્રકારથી ગુરુ મહારાજના કામને પૂરૂ કરવામા પોતાની સાદર પ્રવૃત્તિ કરે ॥ ૨૧ ॥

कृत्वा स्थितः सन् प्राञ्जलिपुट =कृताञ्जलिः, सूत्रादिकं पृच्छेत् । यद्वा-कदाचिदपि =बहुश्रुतत्वेऽपि आसनगतः शय्यागतो वा न पृच्छेत् सूत्रादिकमित्यर्थः ।

'आसणगओ' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—उत्तम शिष्य को चाहिये कि वह (आसणगओ-आसनगतः) आसन पर बैठे २ अथवा (सेज्जागओ-शय्यागतः) संस्तारक पर बैठे २ या सोये २ (रोगादिक अवस्था को छोड-कर) (कयाइवि-कदाचिदपि) कभी भी (न पुच्छिज्जा-न पृच्छेत्) गुरु महाराज से सूत्र का अर्थ अथवा उनकी कुशलता न पूछे । किन्तु (आगम्मुक्कुडुओ सतो पजली उडो पुच्छिज्जा-आगम्य उत्कुटुकः सन् प्राञ्जलिपुटः पृच्छेत्) उनके समीप आकर और उत्कुटुकासन-उकडू आसनसे बैठकर दोनों हाथजोड फिर उनसे सूत्र आदि का अर्थ पूछे । शिष्य कितना ही बहुश्रुती क्यों न हो तौ भी अपने गुरु से सूत्रार्थ की प्रच्छना अथवा सुख शाता की पृच्छना आसन पर बैठे २ या बिस्तर पर लेटे २ नहीं करनी चाहिये । यद्यपि सूत्रार्थ की पृच्छना संशय होने पर ही की जाती है । बहुश्रुत होने पर भी संशय हो सकता है । अब ऐसी स्थिति में शिष्य का धर्म है कि उस संशय की

आसणगओ ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—ઉત્તમ શિષ્યની એ ફરજ છે કે તે आसनगओ-आसनत આસન ઉપર બેઠા બેઠા અથવા सेज्जागओ-शय्यागत શય્યામા બેઠા બેઠા કે સુતા સુતા (રોગાદિક અવસ્થાને છોડીને) कयाइवि-कदाचिदपि કદી પણ ગુરુ મહારાજથી સૂત્રનો અર્થ અથવા એમની કુશળતા न पुच्छिज्जा-न पृच्छेत् ન પુછે પરંતુ आगम्मुक्कुडुओ सतो पजलि उडो पुच्छिज्जा-आगम्य उत्कुटुक सन् प्राञ्जलिपुट पृच्छेत् તેમનિ સામે આવી અને ઉત્કુટાસનથી બેસી બન્ને હાથ જોડી ત્યારપછી એમને સૂત્ર આદિના અર્થ પુછે અને સુખ શાતાના સમાચાર પુછે શિષ્ય ગમે તેવો બહુશ્રુત કેમ ન હોય તો પણ પોતાના ગુરુથી સૂત્રાર્થના અર્થ અથવા સુખશાતાના સમાચાર આસન પર બેઠા બેઠા અથવા તો પથારી પર સુતા સુતા ન પુછવા જોઇએ જો કે સૂત્રાર્થ આદિના અર્થ સંશય થવાથી જ પુછાય છે બહુશ્રુત હોવા છતા પણ સંશય થાય છે આથી આવી સ્થિતિમા શિષ્યનો ધર્મ છે કે, એ સંશયની નિવૃત્તિ માટે તે ગુરુની સમક્ષ જાય અને ખુબ વિનયની સાથે એ સંશયની નિવૃત્તિ

अय भावः-बहुश्रुतोऽपि शिष्य सशये सति गुरु पृच्छति सूत्रार्थम्, तत्र विनयपूर्विकैव पच्छना करणीया यथा गुरोराशातना न भवेदिति। उत्कुटुक इति विशेपणेन-इन्द्रियदमनशीलत्व विनीतत्व च सूचितम्, प्राञ्जलिपुट इत्यनेन सर्वविधविनयवत्त्व जातिकुलसम्पन्नत्व च सूचितम् ॥ २२ ॥

मूलम्—एव विणयजुत्तस्स, सुत्त अत्थ चं तदुभयं।
पुच्छमाणस्स सीसस्स, वागरिज्ज जहासुय ॥२३॥

छाया—एव विनययुक्तस्य, सूत्रम् अर्थं च तदुभयम्।
पृच्छतः शिष्यस्य, व्याकुर्याद् यथाश्रुतम् ॥ २३ ॥

टीका—'एव विणयजुत्तस्स' इत्यादि। एव=उक्तप्रकारेण विनययुक्तस्य-विनयवतः, सूत्रम्-कालिकोत्कालिकादि, अर्थं-तदभिधेय, सूत्राभिप्रायमित्यर्थः।

निवृत्तिके लिये गुरुके सन्मुख जावे और बडे विनयके साथ उस सशय की निवृत्ति करे। गुरु महाराज का विनय भक्ति मे यदि जरा सी भी त्रुटि हो जायगी तो शिष्य आशातना दोप का भागी होगा। "उत्कुटुक" इस विशेपण से सूत्रकार यह सूचित करते हैं कि जो इस आसन से बैठता है वह साधु इन्द्रिय दमन शील तथा विनीत होता है। "प्राञ्जलिपुट" इस विशेषण से शिष्य में सभी प्रकार के विनयगुण तथा जातिसम्पन्नता एव कुल सम्पन्नता सूचित होती है ॥गा २२॥

'एव' इत्यादि।

अन्वयार्थ—(एव-एव) पूर्वोक्त प्रकार से (विणयजुत्तस्स-विनययुक्तस्य) विनयधर्म से युक्त होकर (सुत्त अत्थ च तदुभय पुच्छमाणस्स-सूत्र अर्थ तदुभय पृच्छत) सूत्र-अर्थ और सूत्र अर्थ दोनों को पूछने वाले (सीसस्स-शिष्यस्य) शिष्य को (जहासुय

કરી લ્યે ગુરુ મહારાજની વિનય ભક્તિમા જરા પણ ભૂલ થાય તો શિષ્ય આસાતના દોષનો ભાગી બને છે "उत्कुटुक" આ વિશેષણથી સૂત્રકાર એ એ સૂચિત કરે છે કે, જે આ આસનથી બેસે છે તે સાધુ ઇન્દ્રિયનુ દમન કરનાર તથા વિનિત હોય છે "प्राञ्जलिपुट" આ વિશેષણથી શિષ્યમા સર્વ પ્રકારના વિનયગુણ તથા જાતિસ પન્નતા અને કુળસ પન્નતા દેખાઈ આવે છે ॥૨૨॥

एव ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—एव-एव પૂર્વોક્ત પ્રકારથી विणयजुत्तस्स – विनययुक्तस्य વિનય ધર્મથી યુક્ત બની सुत्त अत्थ च तदुभय पुच्छमाणस्स-सूत्र अर्थ तदुभय पृच्छत સૂત્ર-અર્થ અને સૂત્ર અર્થ બન્નેને પુછવાવાળા

उक्तञ्च—

जो सुत्ताभिप्पाओ, सो अत्थो अज्जए य जम्हा। (स्था. २ ठा १ उ०)

छाया—यः सूत्राभिप्रायः सोऽर्थः, अर्यते च यस्मात्।

व्याख्या—यः सूत्रस्य अभिप्रायः स एव अर्थः। यस्मात्=यतः करणादसावर्थः सूत्रात् अर्यते गम्यते। तदुभयं=सूत्रार्थद्वयं च पृच्छतः=पृच्छां कुर्वतः शिष्यस्य गुरुः यथाश्रुत-गुरुपरंपरातो यथा ज्ञातं तथा सूत्रम्, अर्थं तदुभयं च व्याकुर्यात्=कथयेत्, न तु स्वबुद्धया कल्पितं कृत्वा बोधयेदिति भावः। इह तावत् सूत्रज्ञानाय सूत्रस्य शब्दार्थं तल्लक्षणं तद्भेदं तद्वाचनादिकं च निर्दिशामः, तथाहि—

वागरिज्जा-यथाश्रुत व्याकुर्यात्) गुरु महाराज उन सब का शास्त्रविहित विधि के अनुसार प्रतिपादन करें।

कालिक उत्कालिक आदि सूत्र हैं। सूत्र का जो अभिप्राय है वही अर्थ है। कहा भी है-जो सुत्ताभिप्पाओ सो अत्थो अज्जए य जम्हा-सूत्र के अभिप्राय को अर्थ कहा गया है। क्यों कि यह अर्थ सूत्र से ही निश्चित किया जाता है। इस तरह केवल सूत्र को अथवा उसके अर्थ को एवं इन दोनों को जब शिष्य अपने आचार्य महाराज से पूछे तो आचार्य महाराज को चाहिये कि वे उसको गुरु परंपरा से यथाज्ञात सूत्र-अर्थ एवं दोनों को अच्छी तरह समझावें। ऐसा न करें कि अपनी निजी कल्पना से मिश्रित कर उन्हें समझावें। सूत्रज्ञान के लिये उपयोगी समझकर सूत्र का शब्दार्थ, उसका लक्षण, उसके भेद, एवं उसकी वाचना आदि के विषय में कुछ स्पष्टीकरण किया जाता है।—

શિષ્યને जहासुयं वागरिज्जा-यथाश्रुत व्याकुर्यात् ગુરુ મહારાજ એ બધાનો શાસ્ત્ર વિહિત વિધિ અનુસાર પ્રતિપાદન કરે

કાલિક ઉત્કાલિક આદિ સૂત્ર છે, સૂત્રનો જે અભિપ્રાય છે તે જ અર્થ છે કહ્યુ પણ છે,-जो सुत्ताभिप्पाओ सो अत्थो अज्जए य जम्हा-સૂત્રના અભિપ્રાયને અર્થ કહેવામા આવેલ છે કેમ કે, આ અર્થ સૂત્રથી નિશ્ચીત કરવામા આવે છે આ રીતે કેવળ સૂત્રને અથવા તેના અર્થને અવવા એ બન્નેને જ્યારે શિષ્ય પોતાના આચાર્ય મહારાજને પૂછે તો આચાર્ય મહારાજે તેને ગુરુ પરપરાથી યથાજ્ઞાત સૂત્ર-અર્થ અને બન્નેને સારી રીતે સમજાવે એવુ ન કરે કે પોતાની જ કલ્પનાથી મિશ્રિત કરી તેને સમજાવે સૂત્ર જ્ઞાનને માટે ઉપયોગી સમજીને સૂત્રનો શબ્દાર્થ, તેનુ લક્ષણ, તેનો ભેદ, અને તેની વાચના આદિના વિષયમા કાંઇક સ્પષ્ટિકરણ કરવામા આવે છે-सूचयतीति सूत्रम्—

अथ भावः—बहुश्रुतोऽपि शिष्य संशये सति गुरु पृच्छति सूत्रार्थम्, तत्र विनयपूर्विकैव प्रच्छना करणीया यथा गुरोराशातना न भवेदिति। उत्कुटुक इति विशेषणेन-इन्द्रियदमनशीलत्व विनीतत्व च सूचितम्, प्राञ्जलिपुट इत्यनेन सर्वविधविनयवत्त्व जातिकुलसम्पन्नत्व च सूचितम् ॥ २२ ॥

मूलम्—एव विणयजुत्तस्स, सुत्त अत्थ चं तदुभय।
पुच्छमाणस्स सीसस्स, वागरिज्ज जहासुय ॥२३॥

छाया—एव विनययुक्तस्य, सूत्रम् अर्थं च तदुभयम्।
पृच्छतः शिष्यस्य, व्याकुर्याद् यथाश्रुतम् ॥ २३ ॥

टीका—'एव विणयजुत्तस' इत्यादि। एव=उक्तप्रकारेण विनययुक्तस्य-विनयवतः, सूत्रम्-कालिकोत्कालिकादि, अर्थ-तद्बोध्य, सूत्राभिप्रायमित्यर्थः।

निवृत्तिके लिये गुरुके सन्मुख जावे और बडे विनयके साथ उस सशय की निवृत्ति करे। गुरु महाराज का विनय भक्ति मे यदि जरा सी भी त्रुटि हो जायगी तो शिष्य आशातना दोष का भागी होगा। "उत्कुटुक" इस विशेषण से सूत्रकार यह सूचित करते हैं कि जो इस आसन से बैठता है वह साधु इन्द्रिय दमन शील तथा विनीत होता है। "प्राञ्जलिपुट" इस विशेषण से शिष्य मे सभी प्रकार के विनयगुण तथा जातिसम्पन्नता एव कुल सम्पन्नता सूचित होती है ॥गा २२॥

'एव' इत्यादि।

अन्वयार्थ—(एव-एव) पूर्वोक्त प्रकार से (विणयजुत्तस्स-विनययुक्तस्य) विनयधर्म से युक्त होकर (सुत्त अत्थ च तदुभय पुच्छमाणस्स-सूत्र अर्थ तदुभय पृच्छत.) सूत्र-अर्थ और सूत्र अर्थ दोनों को पूछने वाले (सीसस्स-शिष्यस्य) शिष्य को (जहासुय

કરી લ્યે ગુરુ મહારાજની વિનય ભક્તિમા જરા પણ ભૂલ થાય તો શિષ્ય આસાતના દોષનો ભાગી બને છે "उत्कुटुक" આ વિશેષણુથી સૂત્રકાર એ એ સૂચિત કરે છે કે, જે આ આસનથી બેસે છે તે સાધુ ઇન્દ્રિયનુ દમન કરનાર તથા વિનિત હોય છે "प्राञ्जलिपुट" આ વિશેષણુથી શિષ્યમા સર્વ પ્રકારના વિનયગુણ તથા જાતિસપન્નતા અને કુળસપન્નતા દેખાઈ આવે છે ॥૨૨॥

एव ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—एव-एव પૂર્વોક્ત પ્રકારથી विणयजुत्तस्स – विनययुक्तस्य વિનય ધર્મથી યુક્ત બની सुत्त अत्थ च तदुभय पुच्छमाणस्स-सूत्र अर्थ तदुभय पृच्छत સૂત્ર-અર્થ અને સૂત્ર અર્થ બન્નેને પુછવાવાળા

उक्तञ्च—

जो सुत्ताभिप्पाओ, सो अत्थो अज्जए य जम्हा । (स्था. २ ठा १ उ०)

छाया—यः सूत्राभिप्रायः सोऽर्थः, अर्यते च यस्मात् ।

व्याख्या—यः सूत्रस्य अभिप्रायः स एव अर्थः । यस्मात्=यतः करणादसावर्थः सूत्रात् अर्यते गम्यते । तदुभयं=सूत्रार्थद्वय च पृच्छतः=पृच्छा कुर्वतः शिष्यस्य गुरुः यथाश्रुत-गुरुपरपरातो यथा ज्ञात तथा सूत्रम्, अर्थ तदुभय च व्याकुर्यात् =कथयेत्, न तु स्वबुद्ध्या कल्पित कृत्वा बोधयेदिति भावः । इह तावत् सूत्रज्ञानाय सूत्रस्य शब्दार्थं तल्लक्षण तद्भेद तद्वाचनादिक च निर्दिशामः, तथाहि—

वागरिज्जा-यथाश्रुत व्याकुर्यात्) गुरु महाराज उन सब का शास्त्रविहित विधि के अनुसार प्रतिपादन करे ।

कालिक उत्कालिक आदि सूत्र है । सूत्र का जो अभिप्राय है वही अर्थ है । कहा भी है-जो सुत्ताभिप्पाओ सो अत्थो अज्जए य जम्हा-सूत्र के अभिप्राय को अर्थ कहा गया है । क्यो कि यह अर्थ सूत्र से ही निश्चित किया जाता है । इस तरह केवल सूत्र को अथवा उसके अर्थ को एव इन दोनों को जब शिष्य अपने आचार्य महाराज से पूछे तो आचार्य महाराज को चाहिये कि वे उसको गुरु परपरा से यथाज्ञात सूत्र-अर्थ एव दोनों को अच्छी तरह समझावें । ऐसा न करें कि अपनी निजी कल्पना से मिश्रित कर उन्हे समझावें । सूत्रज्ञान के लिये उपयोगी समझकर सूत्र का शब्दार्थ, उसका लक्षण, उसके भेद, एव उसकी वाचना आदि के विषय में कुछ स्पष्टीकरण किया जाता है ।—

શિષ્યને जहासुय वागरिज्जा-यथाश्रुत व्याकुर्यात् ગુરુ મહારાજ એ બધાનો શાસ્ત્ર વિહિત વિધિ અનુસાર પ્રતિપાદન કરે

કાલિક ઉત્કાલિક આદિ સૂત્ર છે, સૂત્રનો જે અભિપ્રાય છે તે જ અર્થ છે કહ્યુ પણ છે,-जो सुत्ताभिप्पाओ सो अत्थो अज्जए य जम्हा-સૂત્રના અભિપ્રાયને અર્થ કહેવામા આવેલ છે કેમ કે, આ અર્થ સૂત્રથી નિશ્ચીત કરવામા આવે છે આ રીતે કેવળ સૂત્રને અથવા તેના અર્થને અથવા એ બન્નેને જ્યારે શિષ્ય પોતાના આચાર્ય મહારાજને પૂછે તો આચાર્ય મહારાજે તેને ગુરુ પરપરાથી યથાજ્ઞાત સૂત્ર-અર્થ અને બન્નેને સારી રીતે સમજાવે એવુ ન કરે કે પોતાની જ કલ્પનાથી મિશ્રિત કરી તેને સમજાવે સૂત્ર જ્ઞાનને માટે ઉપયોગી સમજીને સૂત્રનો શબ્દાર્થ, તેનુ લક્ષણ, તેનો ભેદ, અને તેની વાચના આદિના વિષયમા કાંઇક સ્પષ્ટિકરણ કરવામા આવે છે-सूचयतीति सूत्रम्—

अय भावः–बहुश्रुतोऽपि शिष्य संशये सति गुरु पृच्छति सूत्रार्थम्, तत्र विनयपूर्विकैव प्रच्छना करणीया यथा गुरोराशातना न भवेदिति। उत्कुटुक इति विशेषणेन–इन्द्रियदमनशीलत्व विनीतत्व च सूचितम्, प्राञ्जलिपुट इत्यनेन सर्वविधविनयवत्त्व जातिकुलसम्पन्नत्व च सूचितम् ॥ २२ ॥

मूलम्—एव विणयजुत्तस्स, सुत्त अत्थ च तदुभय।
पुच्छमाणस्स सीसस्स, वागरिज्ज जहासुय ॥२३॥

छाया—एव विनययुक्तस्य, सूत्रम् अर्थ च तदुभयम्।
पृच्छतः शिष्यस्य, व्याकुर्याद् यथाश्रुतम् ॥ २३ ॥

टीका—'एव विणयजुत्तस्स' इत्यादि। एव=उक्तप्रकारेण विनययुक्तस्य–विनयवतः, सूत्रम्–कालिकोत्कालिकादि, अर्थ–तद्बोध्य, सूत्राभिप्रायमित्यर्थः।

निवृत्तिके लिये गुरुके सन्मुख जावे और बडे विनयके साथ उस संशय की निवृत्ति करे। गुरु महाराज का विनय भक्ति मे यदि जरा सी भी त्रुटि हो जायगी तो शिष्य आशातना दोष का भागी होगा। "उत्कुटुक" इस विशेषण से सूत्रकार यह सूचित करते है कि जो इस आसन से बैठता है वह साधु इन्द्रिय दमन शील तथा विनीत होता है। "प्राञ्जलिपुट" इस विशेषण से शिष्य मे सभी प्रकार के विनयगुण तथा जातिसम्पन्नता एव कुल सम्पन्नता सूचित होती है ॥गा २२॥

'एव' इत्यादि।

अन्वयार्थ—(एव–एव) पूर्वोक्त प्रकार से (विणयजुत्तस्स–विनययुक्तस्य) विनयधर्म से युक्त होकर (सुत्त अत्थ च तदुभय पुच्छमाणस्स–सूत्र अर्थं तदुभय पृच्छत) सूत्र–अर्थ और सूत्र अर्थ दोनों को पूछने वाले (सीसस्स–शिष्यस्य) शिष्य को (जहासुय

करी લ્યે ગુરુ મહારાજની વિનય ભક્તિમા જરા પણ ભૂલ થાય તો શિષ્ય આસાતના દોષનો ભાગી બને છે "उत्कुटुक" આ વિશેષણથી સૂત્રકાર એ એ સૂચિત કરે છે કે, જે આ આસનથી બેસે છે તે સાધુ ઇન્દ્રિયનુ દમન કરનાર તથા વિનિત હોય છે "प्राञ्जलिपुट" આ વિશેષણથી શિષ્યમા સર્વ પ્રકારના વિનયગુણ તથા જાતિસપન્નતા અને કુળસપન્નતા દેખાઈ આવે છે ॥૨૨॥

एव ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—एव–एव પૂર્વોક્ત પ્રકારથી विणयजुत्तस्स – विनययुक्तस्य વિનય ધર્મથી યુક્ત બની सुत्त अत्थ च तदुभय पुच्छमाणस्स–सूत्र अर्थं तदुभय पृच्छत સૂત્ર–અર્થ અને સૂત્ર અર્થ બન્નેને પુછવાવાળા सीसस्स–

सूत्रपदनिक्षेपनामक द्वितीय द्वारम्—

अथ–सूत्रपदनिक्षेपः । द्रव्यसूत्र–कार्पासादिकम् । भावसूत्र तु–अस्मिन् ज्ञानाधिकारे सूचक ज्ञान श्रुतज्ञानम्, तस्यैव स्वपरार्थसूचकत्वात्, श्रूयते यत् तद् श्रुत ज्ञायतेऽनेनेति ज्ञान, श्रुत च तद् ज्ञान श्रुतज्ञानम् । तच–एकादशाङ्गानि, प्रकीर्णकानि, दृष्टिवादश्च । तदुक्तम्—

" एक्कारसमगाइ, पइन्नग दिट्ठिवाओ य " इति । (उ २८ अ २३ गा.)

॥ इति द्वितीय सूत्रपदनिक्षेपद्वारम् ॥

अथ तृतीय सूत्रलक्षणद्वारम्—

यत् सूत्र सूत्रलक्षणोपेत तदेवोच्चारणीयम्, लक्षणरहित हि सूत्र विवक्षितमर्थं न साधयति, तस्माल्लक्षणयुक्तमेव सूत्रमिष्यते, अतः सूत्रलक्षण वाच्यम् । तद् यथा–

अप्पक्खर महत्थ, बत्तीसदोसविरहियं ज च ।
लक्खणजुत्त सुत्त, अट्ठहि य गुणेहि उववेय ॥

जिसके सेवन से–उपासना करने से–उसके द्वारा प्रतिपादित मार्ग का अनुसरण करने से–अष्टविध कर्मो का आत्मा से निर्गमन हो जाय उसका नाम सूत्र है । १ ।

सूत्र पद निक्षेप नामक दूसरा द्वार कहते है—

सूत्र के दो भेद हैं–१ द्रव्यसूत्र, २ भावसूत्र । कपास आदि से बना हुआ द्रव्यसूत्र है । भावश्रुत का नाम भावसूत्र है । इससे ही स्वरूप और परस्वरूप का सूचन–अर्थात् बोध होता है । जो सुना जाय वह श्रुत एव जिसके द्वारा जाना जाय वह ज्ञान है । श्रुतरूप जो ज्ञान है उस का नाम श्रुतज्ञान है । ११ अग प्रकीर्णक (पइन्ना) एव दृष्टिवाद ये सब श्रुतज्ञान स्वरूप हैं । कहा भी है–"एक्कारसमगाइ पइन्नग दिट्ठिवाओय"। ३।

કરવાથી તેના દ્વારા પ્રતિપાદિત માર્ગનુ અનુસરણ કરવાથી આ૦ પ્રકારના કર્મોનુ આત્માથી નિર્ગમન થઈ જાય તેનુ નામ સૂત્ર છે ॥ ૧ ॥

સૂત્રપદ નિક્ષેપ નામનુ બીજુ દ્વાર કહે છે—

સૂત્રના બે ભેદ છે—૧ દ્રવ્યસૂત્ર, ૨ ભાવસૂત્ર કપાસ વગેરેથી બનેલ દ્રવ્યસૂત્ર છે, ભાવશ્રુતનુ નામ ભાવસૂત્ર છે આનાથી જ સ્વ સ્વરૂપ અને પર સ્વરૂપનુ સૂચન–અર્થાત્ બોધ થાય છે જે સાભળી શકાય તે શ્રુત અને જેનાથી જાણી શકાય તે જ્ઞાન છે શ્રુતરૂપ જે જ્ઞાન છે એનુ નામ શ્રુતજ્ઞાન છે ૧૧ અગ પ્રકિર્ણક (પઈન્ના) અને દૃષ્ટીવાદ એ બધા શ્રુતજ્ઞાન સ્વરૂપ છે કહ્યુ પણ છે કે–एक्कारसमगाइ पइन्नग दिट्ठिवाओ य

ननु कः सूत्रशब्दार्थः ?–उच्यते–सूचयतीति सूत्रम्, यथा सूची सूत्रेण सूच्यते, सूचीसलग्न यत् सूत्र तदेव सूच्याः सूचक प्रबोधकं भवति, तथाऽर्थसबद्ध सूत्र, वाच्यवाचकभावसम्बन्धेन यावानर्थः सूत्रे विद्यमानस्तस्य तस्यार्थस्य सूचक सूत्रम्। एवमर्थस्य सूचनात् सूत्रम् ॥ १ ॥ अथवा–सीव्यतीति सूत्रम्। यथा–सूत्र–तन्तुः अङ्गरक्षिकादीनि सीव्यति, एवमर्थं च पद सीव्यति=योजयति–एवच सीवनात् सूत्रमिति ॥ २ ॥ अथवा–स्रवतीति सूत्रम् यथा–चन्द्रकान्तमणि. चन्द्रकिरणसनिधानाज्जलं स्रवति–प्रादुर्भावयति। एव सूत्रमप्याचार्यसनिधानादर्थं प्रस्रवति तथा च स्रवणात् सूत्रमिति ॥ ३ ॥ अथवा–सरतीति सूत्रम्, अष्टविध कर्म सरति–निर्गच्छति येन तत् सूत्रम् ॥ ४ ॥

॥ इति प्रथम सूत्रशब्दार्थद्वारम् ॥ १ ॥

सूचयतीति सूत्रम्—

सूत्र शब्द का अर्थ–जिस प्रकार सूई सलग्न सूत्र सूई का प्रबोधक होता है उसी तरह अर्थ सबद्ध सूत्र वाच्य वाचकभाव सबध से जितना २ अर्थ अपने में विद्यमान होता है उतने २ अर्थ का सूचक होता है, इस तरह "सूचयतीति सूत्रम्" अर्थ का सूचक होने से सूत्र कहा गया है। यह व्युत्पत्तिलभ्य अर्थ है। अथवा–"सीव्यतीति सूत्रम्"–जिस प्रकार डोरा अगरक्षिका–कुर्ता–आदि वस्त्रों को सीता है परस्पर मे जोड देता है–उसी तरह सूत्र भी अर्थ को योजित कर देता है। अथवा–"स्रवतीति सूत्रम्"–जिस प्रकार चद्रकान्तमणि चद्र किरणों के सपर्क से द्रवित हो जाता है–पानी छोडता है–उसी प्रकार सूत्र भी आचार्य के सनिधान से अर्थ को अपनेमे प्रकट कर देता है। अथवा–"सरतीति सूत्रम्"–

સૂત્ર શબ્દનો અર્થ–જે રીતે સોય સલગ્ન સૂત્ર સોયનો પ્રબોધક બને છે તેવી રીતે અર્થ સબદ્ધ સૂત્ર વાચ્ય વાચક ભાવ સબધથી જેટલા જેટલા અર્થ તેનામા વિદ્યમાન હોય છે, એટલા એટલા અર્થનો સૂચક હોય છે "सूचयतीति सूत्रम्" અર્થનો સૂચક હોવાથી જ સૂત્ર કહેવામા આવેલ છે આ વ્યુત્પત્તિલભ્ય અર્થ છે અથવા–सीव्यतीति सूत्रम् જે રીતે દોરો અગનુ રક્ષણ કરનાર કુર્તા આદિ વસ્ત્રોને સીવે છે, પરસ્પરથી જોડી દે છે એવી જ રીતે સૂત્ર પણ અર્થને યોજનાર હોય છે અથવા स्रवतीतिसूत्रम् જે રીતે ચદ્રકાન્ત મણી ચદ્રકિરણોના સપર્કથી દ્રવિત બને છે પાણી છોડે છે–તે પ્રકારે સૂત્ર પણ આચાર્યના સનિધાનથી અર્થને કે જે પોતાનામા સમાયેલ છે તે પ્રગટ કરી દે છે અથવા सरतीति सूत्रम् જેના સેવનથી–

'महाक्षर महार्थं' यथा-दृष्टिवादः ॥४॥ यच्च द्वात्रिंशद्दोषविरहित= अलीकादिभिर्द्वात्रिंशद्दोषैर्वर्जित तथाऽष्टभिर्गुणैरुपेत सूत्र तल्लक्षणयुक्त सूत्र भवति तत् सूत्र पठनीयमित्यर्थः।

अथ-सूत्रदोषा —

अथ सूत्राणा द्वात्रिंद्दोषा उच्यन्ते—

अलियमुवघायजणय, णिरत्थगमवत्थय छलं दुहिल।
निस्सारमहियमूण, पुणरुत्त वाहयमजुत्त ॥ १ ॥
कमभिन्न-वयणभिन्ने, विभत्तिभिन्न च लिंगभिन्न च।
अणभिहियमपयमेव य, सभावहीण ववहिय च ॥ २ ॥
काल-जति-च्छवि-दोसो, समयविरुद्ध च वयणमित्त च।
अत्थावत्ती दोसो, हवइ य असमासदोसो य ॥ ३ ॥
उवमा रूवगदोसो, निद्देसपयत्थसधिदोसो य।
एए य सुत्तदोसा, वत्तीस हुति नायव्वा ॥ ४ ॥

छाया—अलीकम् १, उपघातजनक २, निरर्थक ३, अपार्थक ४, छल ५, द्रुहिलम् ६, निःसारम् ७, अधिकम् ८, ऊनम् ९, पुनरुक्त १०, व्याहत ११, अयुक्तम् १२, ॥ १ ॥

क्रमभिन्न १३, वचनभिन्ने १४, विभक्तिभिन्न च १५, लिङ्गभिन्न च १६, अनभिहित १७, अपदमेव च १८, स्वभावहीन १९, व्यवहितं च २० ॥ २ ॥

तथा बृहत्कल्पादि सूत्र २। महा अक्षर वाला हो पर अर्थ अल्प हो जैसे-ज्ञाताध्ययन आदि ३। महाक्षर वाला हो और अर्थ भी जिसका महान् हो जैसे दृष्टिवाद ४। ३२ बत्तीस दोष सूत्र के ये हैं—

३२ दोष सूत्र के-अलीक १, उपघातजनक २, निरर्थक ३, अपार्थक ४, छल ५, द्रुहिल ६, निःसार ७, अधिक ८, ऊन ९, पुनरुक्त १०, व्याहत ११, अयुक्त १२, क्रमभिन्न १३, वचनभिन्न १४, विभक्तिभिन्न १५, लिङ्गभिन्न १६, अनभिहित १७, अपद १८, स्वभावहीन १९, व्यवहित

કલ્પાદિ સૂત્ર ૨ વધુ અક્ષરવાળા હોય પણ અર્થ નાનો હોય જેવા જ્ઞાતાધ્યયન આદિ ૩ વધુ અક્ષરવાળા હોય અને અર્થ પણ જેનો મહાન હોય જેવા દૃષ્ટીવાદ ૪ સૂત્રના બત્રીસ દોષ આ છે

અલીક ૧, ઉપઘાતજનક ૨, નિરર્થક ૩, અપાર્થક ૪, છલ ૫, દ્રુહિલ ૬, નિ સાર ૭, અધિક ૮, ઉન ૯, પુનરુક્ત ૧૦, વ્યાહત ૧૧, અયુક્ત ૧૨, ક્રમભિન્ન ૧૩, વચનભિન્ન ૧૪, વિભક્તિભિન્ન ૧૫, લિગ્ડભિન્ન ૧૬, અનભિહિત ૧૭, અપદ ૧૮, સ્વભાવહીન ૧૯, વ્યવહિત ૨૦, કાલદોષ ૨૧, યતિ-

यद् अल्पाक्षर, तथा-महार्थ च भवति, अत्र "अल्पाक्षर महार्थम्" इति विशेषणद्वये चत्वारो भङ्गा भवन्ति, यथा—अल्पाक्षरमल्पार्थम्' यथा कार्पासादिकम् ॥ १ ॥ 'अल्पाक्षर-महार्थम्' यथा-सामायिक बृहत्कल्पादि च ॥ २ ॥ 'महाक्षरमल्पार्थम्" । यथा—ज्ञाताध्ययनानि, अन्यच्च यदस्या कोटौ व्यवस्थितम्।

अब सूत्रलक्षण नाम का तीसरा द्वार कहते हैं—जो सूत्र सूत्रलक्षण से युक्त है वही उच्चारण करने के योग्य होता है। और उसीसे अपने वास्तविक अर्थ का बोध होता है। इससे विपरीत सूत्र द्वारा विवक्षित अर्थ की प्रतिपत्ति-ज्ञान नही हो सकती है क्यों कि उससे यथार्थ अर्थ का प्रकाशन नही होता है। इस लिये "सूत्र का क्या लक्षण है" इस प्रकार के प्रश्न के समाधान निमित्त उसका लक्षण कहा जाता है।

"अप्पक्खर महत्थ, बत्तीसदोस, विरहिय ज च।
लक्खणजुत्त सुत्त, अट्ठहिय गुणेहि उववेय" ॥ १ ॥

जिसमे अल्प अक्षर होते हैं और महान् जिसका अर्थ होता है एव बत्तीस दोषो से जो रहित होता है तथा आठगुणों से जो युक्त होता है वह सूत्र है "अल्प अक्षर वाला हो एव अर्थ जिसका महान् हो" इस प्रकार के सूत्र के विशेषण से ये ४ भग होते हैं-अल्प अक्षर वाला हो एव अल्प अर्थ वाला हो जैसे कपास आदि का बना हुआ सूत १। अल्प अक्षर वाला हो, पर जिसका महान् अर्थ हो जैसे सामायिक सूत्र,

હવે સૂત્ર લક્ષણ નામનુ ત્રીજુ દ્વાર કહે છે—

જે સૂત્ર સૂત્રલક્ષણથી યુક્ત છે તે જ ઉચ્ચારણ કરવા માટે યોગ્ય છે, અને એનાથી પોતાના વાસ્તવિક અર્થને બોધ થાય છે એનાથી વિપરીત સૂત્રથી વિવક્ષિત અર્થની પ્રતિપત્તિ-જ્ઞાન થઈ શકતુ નથી, કારણ કે, એનાથી યથાર્થ અર્થનુ પ્રકાશન થતુ નથી

अप्पक्खर महत्थ बत्तीस दोसविरहिय ज च।

लक्खणजुत्त सुत्त अट्ठहियथेणेहि उववेय જેમા અક્ષર ઓછા હોય છે અને અર્થ મહાન હોય છે જે બત્રીસ દોષોથી રહિત હોય છે તથા આઠ ગુણોથી જે યુક્ત હોય છે તે સૂત્ર છે "થોડા અક્ષરવાળા હોય અને અર્થ જેનો મહાન હોય"

આ પ્રકારના સૂત્રના વિશેષણથી આ ચાર ભગ થાય છે થોડા અક્ષર વાળા હોય અથવા અલ્પ અર્થવાળા હોય જેમ કે કપાસ આદિથી બનેલ સુતર ૧ થોડા અક્ષરવાળા હોય પણ જેનો અર્થ મહાન હોય, જેવા સામાયિક

यथा- 'अ, आ, इ, ई,' इत्यादि । डित्यादिवद्वा ॥ ३ ॥ अपार्थकम्—असंबद्धार्थकम्, यथा—" दश दाडिमानि षडपूपाः, सप्त गर्दभपुच्छाः, इत्यादि ॥ ४ ॥

छल—यत्रानिष्टस्यार्थान्तरस्य संभवाद् विवक्षितार्थोपघातः कर्तुं शक्यते तच्छलम्, यथा—'नवकम्बलो देवदत्तः' इत्यादि, अत्र-नूतनकम्बलस्य विवक्षितार्थस्य नवसंख्यककम्बलविषयकबोधसंभवादुपघातः कर्तुं शक्यते ॥ ५ ॥

द्रुहिल—जन्तूनामहितोपदेशकत्वेन पापव्यापारपोषकम्, यथा—

अनुष्टुप्छन्दः—एतावानेव लोकोऽयं, यावानिन्द्रियगोचरः ।
भद्रे! वृकपदं पश्य, यद् वदन्त्यबहुश्रुताः ॥ १ ॥

वियोगिनी छन्दः—पिब खाद च चारुलोचने, यदतीतं वरगात्रि ! तन्न ते ।
नहि भीरु ! गतं निवर्तते, समुदयमात्रमिदं कलेवरम् ॥ २ ॥

नहीं पडता, जैसे-अ आ इ ई इत्यादि ॥ ३ ॥ असंबद्ध अर्थ जिस सूत्र द्वारा कहा जाता है वह अपार्थक दोष वाला सूत्र माना जाता है-जैसे दशदाडिम, छह मालपुए, सात गधे की पूंछे इत्यादि ॥ ४ ॥ ये सब सूत्र असंबद्ध अर्थ के प्रतिपादक हैं । जहां अनिष्ट अर्थान्तर की संभावना से विवक्षित अर्थ का अपलाप किया जा सकता है वह छलदोष है जैसे किसी ने कहा कि " नव कम्बलोऽयं देवदत्तः " देवदत्त नवकम्बल वाला है-यहां नव शब्द का अर्थ नूतन है, और इसी अर्थ मे नव शब्द विवक्षित हुआ है, परंतु इस अर्थ को उपघात करने वाला यह कह देता है कि ९ संख्या युक्त कम्बल इसके पास कहा है एक ही कम्बल तो है । इस प्रकार के अर्थ की संभावना नव शब्द से हुई है । अतः विवक्षित अर्थ का उपघात जिस शब्द से युक्त सूत्र का होना, उपघात दोषाविशिष्ट माना जाता है

જ મળતો નથી, જેમ અ આ ઇ ઈ ઈત્યાદિ (૩) અસંબદ્ધ અર્થ જે સૂત્ર દ્વારા કહેવામાં આવે છે તે અપાર્થક દોષવાળા સૂત્ર માનવામાં આવે છે જેમ દસ દાડમ, છ પુઆ, સાત ગધેડાની પૂછ ઈત્યાદિ (૪) આ બધા સૂત્ર અસંબદ્ધ અર્થના પ્રતિપાદક છે જ્યાં અનિષ્ટ અર્થાન્તરની સંભાવનાથી વિવક્ષિત અર્થનો અપલાપ કરવામાં આવે છે તે છલદોષ છે જેમ કોઈએ કહ્યુ કે, "નવ કમ્બલોઽય દેવદત્ત" આ દેવદત્ત નવ કમ્બલવાળા છે-અહિં નવ શબ્દનો અર્થ નૂતન છે અને આજ અર્થમાં નવ શબ્દ વિવક્ષિત થયેલ છે પરંતુ આ અર્થને ઉપઘાત કરવાવાળા એવું કહી દે છે કે, નવ સંખ્યા યુક્ત કમ્બલ એમની પાસે ક્યાં છે એક જ કમ્બલ છે આ પ્રકારે અર્થની સંભાવના નવ શબ્દથી થઈ છે વિવક્ષિત અર્થનો ઉપઘાત જે સૂત્રમાં થાય છે એ શબ્દથી યુક્ત સૂત્રનું હોવું ઉપઘાત દોષાવિશિષ્ટ માનવામાં આવે છે (૫)

काल-यति-च्छविदोपः (कालदोपः २१, यतिदोपः २२, छविदोपः २३) समयविरुद्ध च २४, वचनमात्र च २५, । अर्थापत्तिर्दोपो २६, भवति च असमास दोपश्च २७ ॥ ३ ॥

उपमा २८,-रूपकदोपो २९, निर्देश ३०,-पदार्थ ३१,-सधिदोपश्च ३२, एते तु सूत्रदोषा द्वात्रिंशद् भवन्ति ज्ञातव्याः ॥ ४ ॥

व्याख्या—अलीकम्-अनृतम् तच्च द्विधा-अभूतोद्भावन भूतनिह्नवश्च । यथा-'ईश्वरकर्तृक जगत्' इत्यादि-अभूतोद्भावनम् । 'नास्ति आत्मा' इत्यादिकस्तु भूतनिह्नव' ॥ १ ॥ उपघातः—सत्त्वघातादिः, तज्जनक यथा-'वेदविहिता हिंसा-धर्माय' इत्यादि ॥ २ ॥ निरर्थक-यत्र वर्णाना क्रमनिर्देशमात्रमुपलभ्यते न त्वर्थो

२०, कालदोप २१, यतिदोप २२, छविदोप २३, समयविरुद्ध २४, वचनमात्र २५, अर्थापत्ति २६, असमासदोप २७, उपमा २८, रूपक २९, निर्देश ३०, पदार्थ ३१, एव सधिदोप ३२। कहा भी है-

'अलियमुवघायजणय' इत्यादि—

इन ३२ दोषों का स्वरूप इस प्रकार है-अलीक नाम असत्य का है यह दो प्रकार का होता है-अभूतोद्भावन १। भूतनिह्नव है २। जैसे-"ईश्वर कर्तृक जगत् इत्यादि" जगत् को ईश्वर ने बनाया है-इस प्रकार का प्रतिपादक सूत्र अभूतोद्भावक है नास्ति आत्मा-आत्मा नहीं इस प्रकार जमाली द्वारा कथित सूत्र भूतनिह्नव स्वरूप है ॥१॥ उपघात शब्द का अर्थ है प्राणियो की हिंसा आदिका प्ररूपण करना। इस बात के प्ररूपक सूत्र उपघात दोषवाले माने जाते हैं-जैसे कहना कि वेदविहिता हिंसा धर्माय" वेदविहित हिंसा धर्म के लिये है" ॥ २ ॥ जिसमे सिर्फ वर्णो का क्रम ही निर्दिष्ट हो वह निरर्थक दोप है-इसमे अर्थ का पता

દોષ ૨૨, છવિદોષ ૨૩, સમયવિરૂદ્ધ ૨૪, વચનમાત્ર ૨૫, અર્થાપત્તિ ૨૬, અસમાસ દોષ ૨૭, ઉપમા ૨૮, રૂપક ૨૯, નિર્દેશ ૩૦, પદાર્થ ૩૧ અને સધીદોષ ૩૨, तदुक्त—"आलियमुवघाय जणय०" ઈત્યાદિ !

આ બત્રીસ દોષોનુ સ્વરૂપ આ પ્રકારે છે—અલીક નામ અસત્યનુ છે આ બે પ્રકારે છે, ૧ અભૂતોદ્ભવન, ૨ ભૂતનિહ્નવ, જેમ-'ઈશ્વર કર્તૃક જગત ઈત્યાદિ" જગતને ઈશ્વરે બનાવ્યુ છે-આ પ્રકારે પ્રતિપાદિત સૂત્ર અભૂતોદ્ભાવક છે, નાસ્તિ આત્મ-આત્મા નથી, આ પ્રકારના જમાલી દ્વારા કહેવાયેલ સૂત્ર ભૂતનિહ્નવ સ્વરૂપ છે ઉપઘાત શબ્દનો અર્થ છે પ્રાણીયોની હિંસા આદિનુ પ્રરુપણ કરવુ, આ વાતને પ્રરૂપક સૂત્ર ઉપઘાત દોષવાળા માનવામા આવે છે-જેમ કહેવુ કે, वेदविहिता हिंसा धर्माय (२)" વેદ વિહિત હિંસા ધર્મના માટે છે" જેમા ફક્ત વર્ણોના ક્રમનોજ નિર્દેષ હોય તે નિરર્થક દેષ છે,-આમા અર્થ

ऊनम्—अक्षरपदादिभिर्हीनम् । अथवा–हेतुदृष्टान्ताभ्यामेव हीनम् ऊनम् । यथा–अनित्यः शब्दो घटवदिति । अत्र हेतुर्नास्ति, यथा वा 'अनित्यः शब्दः कृतकत्वाद्' इत्यादि, अत्र–घटादिरूपो दृष्टान्तो नास्ति ॥ ९ ॥

पुनरुक्त त्रिधा–शब्दतोऽर्थतश्च । तथा–अर्थादापन्नस्य पुनर्वचन–पुनरुक्त । तत्र शब्दतः पुनरुक्तं यथा–घट , घट , इत्यादि । अर्थतः पुनरुक्त यथा–घटः, कुटः, कुम्भ इत्यादि । अर्थादापन्नस्य पुनर्वचन यथा–पीनोऽय देवदत्तो, दिवा न भुङ्क्ते इत्युक्ते अर्थादापन्न–'रात्रौ भुङ्क्ते' इति, तत्रार्थादापन्नमपि 'रात्रौ भुङ्क्ते' इति यो ब्रूयात् तस्य पुनरुक्तता ॥ १० ॥

व्याहत—यत्र पूर्वेण पर विहन्यते । यथा—

"कर्म चास्ति फल चास्ति कर्ता न त्वस्ति कर्मणाम्" इत्यादि ।

अक्षर एव पद आदि से हीन होता है वहा ऊन नामक दोप माना जाता है । अथवा हेतु एव दृष्टान्त से जो हीन होता है वहा भी यह दोप माना जाता है। जैसे "अनित्यः शब्दः घटवत्" यह वाक्य हेतु से हीन है ॥९॥ पुनरुक्त दोप शब्द, अर्थ एव प्रसगादि से प्राप्त अर्थ के पुनः कथन से होता है । घट घट यहा शब्द की अपेक्षा, घट कुभ कुट यहां अर्थ की अपेक्षा तथा "पीनोऽय देवदत्तः दिवा न भुक्ते" यहा अर्थात् प्रसक्त अर्थ रात्रि में भोजन करना है फिर भी "रात्रौ भुङ्क्ते" रात्रि मे खाता है यह कहना पुनरुक्ति दोप से दूषित माना जाता है ॥ १० ॥ पूर्व से पर जहां विरोध होता है, वहा व्याहत दोप माना जाता है–जैसे–किसी ने कहा कि कर्म है फल है परन्तु कर्मो का कर्त्ता कोई नही है। यह वाक्य पूर्वापर में

અને એ દષ્ટાત નહી (૮) જે અક્ષર અને પદ આદિથી હીન હોય છે ત્યા ઊન નામનો દોષ માનવામા આવે છે અથવા હેતુ અને દષ્ટાતથી જ હીન હોય છે, ત્યા પણ એ દોષ માનવામા આવે છે જેવી રીતે अनित्य शब्द घटवत् આ વાક્ય હેતુથી હીન છે अनित्य शब्द कृतकत्वात् અહિં દષ્ટાતથી વિહિનતા છે (૯) પુનરુક્ત દોષ શબ્દ, અર્થ અને પ્રસગ આદિથી પ્રાપ્ત અર્થના પુન કથનથી થાય છે ઘટ ઘટ અહિં શબ્દની અપેક્ષા ઘટ કુભ કુટ અહિં અર્થની અપેક્ષા તથા "पीनोऽय देवदत्त दिवा न भुक्ते" અહિં અર્થાત્ પ્રસક્ત અર્થ રાત્રીમા ભોજન કરવુ એ છે છતા પણ એ કહેવુ છે કે रात्रौ भुक्ते એ રાત્રીમા ખાય છે, આમ કહેવુ પુનરુક્તિ દોષથી દુષિત માનવામા આવે છે (૧૦) પૂર્વથી પરનો જ્યા વિરોધ છે, ત્યા વ્યાહત દોષ માનવામા આવે છે, જેમ કે, કોઈએ કહ્યુ કે, કર્મ છે, ફળ છે, પરતુ કર્મોનો કર્તા કોઇ નથી આ વાક્ય

इत्यादि ॥ ६ ॥

निःसार=तथाविधयुक्तिरहितं परिफल्गु, यथा–सौगतादिशास्त्रम् ॥ ७ ॥

अधिकम्–अक्षरपदादिभिरतिमात्रम्। अथवा हेतोर्दृष्टान्तस्य वाऽऽधिक्ये सति अधिकं, यथा–अनित्यः शब्दः, कृतकत्वप्रयत्नानन्तरीयकत्वाभ्यां घटपटवदित्यादि। एकस्मिन् साध्ये एक एव हेतुर्दृष्टान्तश्च वक्तव्यः। अत्र च प्रत्येकं द्वयाभिधानादाधिक्यमिति भावः ॥ ८ ॥

॥५॥ जन्तुओं को अहित का उपदेशक होने से जो पापव्यापार का पोषक सूत्र होता है वह द्रुहिल दोषवाला सूत्र माना जाता है। जैसे–चार्वाक का यह कहना कि–यह लोक जितना प्रत्यक्ष से दिखता है उतना ही है इससे आगे नही। पुण्य पाप एवं स्वर्ग नरक यह भी नही है। इस लिये खाओ पीओ मस्त रहो और आनद से अपने समय को निकालो ॥ ६ ॥ युक्ति रहित जो सूत्र होता है वह निस्सार दोष वाला माना जाता है, जैसे सौगत आदि का शास्त्र ॥ ७ ॥ जिसमें अक्षर पद आदि आवश्यकता से अधिक होते हैं वह सूत्र अधिक दोष संयुक्त जानना चाहिये, अथवा–जिसमे एक हेतु और दृष्टान्त के अतिरिक्त हेतु और दृष्टान्त हों वह भी अधिक दोषवाला सूत्र मानना चाहिये–जैसे–"अनित्यः शब्दः कृतकत्वप्रयत्नानन्तरीयकत्वात् घटपटवदिति" शब्द अनित्य है क्यों कि वह कृतक है एवं प्रयत्नपूर्वक होता है जैसे घट और पट ॥ ७ ॥ इस अनुमान में एक हेतु और १ दृष्टान्त अधिक है। एक साध्य मे १ ही हेतु और १ ही दृष्टान्त होता है। दो हेतु और दो दृष्टान्त नही ॥ ८ ॥ जो

જન્તુઓના અહિતના ઉપદેશક હોવાથી જે પાપ વ્યપારને પોષક સૂત્ર હોય છે, તે દ્રુહિલ દોષવાળા સૂત્ર માનવામા આવે છે જેમ ચાર્વાક કહે છે કે— આ લોક જે રીતે પ્રત્યક્ષથી દેખાય છે એટલુ જ છે એનાથી આગળ નથી, પુણ્ય, પાપ અને સ્વર્ગ નરક એ પણ નથી, આ માટે ખાઓ પીઓ અને મસ્ત રહો તથા આનદથી સમયને પસાર કરો, (૬) યુક્તિ રહિત જે સૂત્ર હોય છે તે નિસ્સાર દોષવાળા મનાય છે જેમ સૌગત આદિ શાસ્ત્ર, (૭) જેમા અક્ષર પદ આદિ આવશ્યકતાથી અધિક હોય છે તે સૂત્ર અધિક દોષ સયુક્ત જાણવુ જોઈએ અથવા જેમા એક હેતુ અને દષ્ટાતના અતિરિક્ત હેતુ અને દષ્ટાત હોય તેને પણ અધિક દોષવાળા સૂત્ર માનવા જોઈએ જેમ—"अनित्य शब्द कृतकत्वप्रयत्नान्तरीयकत्वात् घटपटवदिति" શબ્દ અનિત્ય છે, કેમ કે, તે કૃતક છે અને પ્રયત્નપૂર્વક થાય છે, જેમ ઘટ અને પટ આ અનુમાનમા એક હેતુ અને એક દષ્ટાત અધિક છે એક સાધ્યમા એક જ હેતુ અને એક જ દષ્ટાત હોય છે બે

शब्दरूपगन्धरसस्पर्शा इति वक्तव्ये रूपगन्धशब्दस्पर्शरसा इति ब्रूयाद्' इत्यादि ॥१३॥

वचनभिन्न—यत्र वचनव्यत्ययः, यथा–' वृक्षा ऋतौ पुष्पितः ' इत्यादि ॥१४॥

विभक्तिभिन्न—यत्र विभक्तिव्यत्ययः, यथा–' वृक्ष पश्य ' इति वक्तव्ये ' वृक्षः पश्य ' इति ब्रूयात् ' इत्यादि ॥ १५ ॥

लिङ्गभिन्न—यत्र लिङ्गव्यत्ययः, यथा–' इय स्त्री ' इति वक्तव्ये ' अय स्त्री ' इति ब्रूयात्, इत्यादि ॥ १६ ॥

अनभिहित—स्वसिद्धान्तोपदिष्टाधिककथनम् । यथा–राशिद्वयमिति वक्तव्ये राशित्रयकथनम्, इत्यादि ॥ १७ ॥

का दोष आता है। क्यो कि सूत्र मे जिस क्रम से इन्द्रियों का वर्णन किया गया है उसी क्रम से उनके विषय का भी वर्णन करना चाहिये ॥ १३ ॥ जहा वचन का व्यत्यय होता है वहा वचनभिन्न नामका दोष होता है जैसे " वृक्षाः ऋतौ पुष्पितः " यहा वचन व्यत्यय है। क्यों कि " पुष्पितः " की जगह " पुष्पिताः " ऐसा बहुवचन होना चाहिये ॥१४॥ जहा विभक्ति का व्यत्यय होता है वहाँ विभक्तिभिन्न दोष माना जाता है जैसे " वृक्षः पश्य " यहां पर विभक्ति भिन्न दोष है यहाँ, ' वृक्षः ' की जगह ' वृक्ष ' ऐसा होना चाहिये ॥ १५ ॥ जहां स्त्रीलिङ्ग आदि का व्यत्यय होता है वह लिङ्गभिन्न दोष है जैसे, " अय स्त्री " यहा हुआ है। ' अय ' की जगह ' इय ' होनी चाहिये सो ' इय ' की जगह ' अय ' कर दिया यह लिङ्गव्यत्यय है ॥ १६ ॥ जो बात सिद्धान्त में प्रतिपादित नहीं है उसे भी मानना अर्थात् सिद्धान्तकथित बात से भी

ભિન્ન નામનો દોષ આવે છે કેમ કે, સૂત્રમા જે ક્રમથી ઇન્દ્રિયોનુ વર્ણન કરવામા આવ્યુ છે એ જ ક્રમથી એના વિષયનુ પણ વર્ણન કરવું જોઈએ (૧૩) જ્યા વચનનો ઉલટ–સુલટ વ્યત્યય થાય છે ત્યા વચનભિન્ન નામનો દોષ લાગે છે જેમ वृक्षा ऋतौ पुष्पित.–અહી વચનવ્યત્યય છે, કેમકે पुष्पित ની જગ્યાએ " पुष्पिता " એમ બહુવચન હોવુ જોઈએ (૧૪) જ્યા વિભક્તિનો વ્યત્યય હોય છે તે વિભક્તિ ભિન્ન દોષ માનવામા આવે છે જેમ "वृक्ष पश्य" અહિ પદ છે "वृक्ष पश्य" એ ઠીક છે वृक्ष नीજગ્યાએ वृक्ष આ વિભક્તિનો વ્યત્યય છે (૧૫) જ્યા સ્ત્રીલિંગ આદિનો વ્યત્યય બને છે તે લિંગ ભિન્ન દોષ છે, જેમ अय स्त्री અહી अय ની જગ્યાએ इय હોવુ જોઈએ તે इय ની જગ્યાએ अयं કરી દીધુ એ લિંગવ્યત્યય છે, (૧૬) જે વાત સિદ્ધાંતમા પ્રતિપાદિત નથી તેને માનવી, અર્થાત્ સિદ્ધાંત કથિત વાતથી પણ અધિક જે યુક્તિ

पूर्वं-'कर्म चास्ति' इत्युक्तम्, तेन-कर्मणा कर्ता नास्तीत्यस्य विघातो भवति। यथा वा—अयं बालको वन्ध्याप्रसूत, इत्यादि ॥ ११ ॥

अयुक्तम्—बुद्ध्या चिन्त्यमानम्-अनुपपत्तिक्षमम्। यथा—

" तेषां कटतटभ्रष्टै,-र्गजानां मदबिन्दुभिः।
प्रावर्तत नदी घोरा, हस्त्यश्वरथवाहिनी ॥ १ ॥

यथा वा—श्रावकस्य मुनिदर्शनहर्षाश्रुभिरुपाश्रयः सम्भृतः ॥ १२ ॥

क्रमभिन्न-यत्र क्रमो नाराध्यते। यथा-' श्रोत्रचक्षुर्घ्राणरसनस्पर्शनानां विषयाः

विरोधी है कारण कि जब कर्म है तो कोई न कोई इनका कर्त्ता भी है-फिर यह कहना कि इनका कोई कर्त्ता नहीं है यह व्याहत दोष है। इसी तरह "अयवालकोवन्ध्याप्रसूतः" अर्थात् यह बालक वन्ध्यापुत्र है यह भी समझना चाहिये ॥ ११ ॥ जो युक्ति सह नहीं होता है वहा अयुक्त दोष आता है जैसे-हाथियों का वर्णन करते समय ऐसा कहा जाय कि उनके हाथियो के गण्डस्थल से च्युत मदजल का इतना अधिक प्रवाह वहा कि वहां एक घोर नदी हो गई जिसमें हाथी, अश्व एव रथ सब के सब बह गये। यह बुद्धिकल्पित चीज युक्ति सह नहीं है। इस लिये ये अयुक्त नामका दोष है। इसी तरह यह कथन भी "कि मुनियों के दर्शन से श्रावकों की आखों से इतने आनदाश्रु निकले कि उपाश्रय भर गया" ॥ १२ ॥ जहा क्रम वर्णन पर ध्यान नहीं रखा जाता है वहा क्रमभिन्न नामका दोष है-जैसे-श्रोत्रचक्षुर्घ्राणरसनस्पर्शनाना विषयाः रूपगधशब्दस्पर्शरसाः, ऐसा कोई सूत्र बनावें तो उसमे क्रमभिन्न नाम

પૂર્વાપરમા વિરોધી છે કારણ કે, જ્યારે કર્મ છે તો કોઇને કોઈ તેનો કર્તા પણ હોવો જોઈએ પછી એ કહેવુ કે એનો કોઈ કર્તા નથી એ 'વ્યાહત' દોષ છે આ રીતે "अय वालको वन्ध्याप्रसूत" અર્થાત્ "આ બાળક વન્ધ્યા પુત્ર છે" એમ કહેવુ તે પણ સમજવુ જોઈએ (૧૧) જે યુક્તિ પુર સર નથી ત્યા અયુક્ત દોષ આવે છે જેમ હાથીઓનુ વર્ણન કરતી વખતે એમ કહેવામા આવે કે તે હાથીઓના ગ ડસ્થલથી ચ્યુત મદજળનો એટલો વધુ પ્રવાહ નિકળ્યો કે, ત્યા એક ઘોર નદી થઇ ગઈ જેમા હાથી, અશ્વ અને રથ આ બધા તણાઈ ગયા, આ બુદ્ધિ કલ્પિત ચિજ યુક્તિ સહ નથી આ માટે અયુક્ત નામનો દોષ છે એવી રીતે "મુનિયોના દર્શનથી શ્રાવકોની આખોમાથી એટલા આસુ વહ્યા કે તેનાથી ઉપાશ્રય ભરાઇ ગયો આ કથન પણ અયુક્ત દોષવાળુ છે (૧૨) જ્યા ક્રમવર્ણન ઉપર ધ્યાન નથી રખાતુ ત્યા ક્રમભિન્ન નામનો દોષ છે-જેમ श्रोत्रचक्षुर्घ्राणरसनस्पर्शनाना विषया-रूप-गध-शब्द-स्पर्श-रसा એવુ કોઈ સૂત્ર બનાવે તો એમા ક્રમ-

कालदोषो यत्रातीतादिकालव्यत्यय , यथा 'रामो वनं प्रविवेश' इति वक्तव्ये 'रामो वन प्रविशति ' इत्यादि ॥ २१ ॥

यतिदोषोऽस्थानविरतिः, सर्वथाऽविरतिर्वा । यथा-'धम्मो मंगलमुक्किट्ठ" इत्यादौ 'धम्मो' इत्यत्र विरामः। यद्वा-गाथाया अन्ते विरामकरणम् ॥ २२ ॥

छविः-अलङ्कारः, तेन शून्य छविदोषः। यथा-'वालो धावति' इत्यादि ॥२३॥

समयविरुद्धं-स्वसिद्धान्तविरुद्ध, यथा-स्याद्वादसिद्धान्ते तद्विरुद्धकथनम् ॥२४॥

में सुवन्त तिङन्तात्मक पद का स्वरूप विस्तार से विवेचित करके अथवा अर्थशास्त्र का कथन करके पुनः हेतु का कथन करने लग जाना। इसी तरह दया के वर्णन करते समय शील का विस्तृत वर्णन करना और पुनः दया का वर्णन करना। इस प्रकार का वर्णन इस दोष वाला जानना चाहिये ॥ २० ॥ जहां अतितादिकाल का व्यत्यय होता है वहां काल-दोष माना जाता है-जैसे-राम वन मे प्रविष्ट हुए की जगह ऐसा कहना कि राम वन में प्रवेश करते हैं ॥ २१ ॥ अस्थान में विरति-'अर्थात्-विराम-रुकना' होना अथवा सर्वथा अविरति-'नही रुकना' होना उसका नाम यति दोष है। जैसे-धम्मोमगल मुक्किट्ठ" इत्यादि में धम्मो यहां विराम करना अथवा गाथा का अन्तमें विराम करना ॥ २२ ॥ अलकार शून्यता में छविदोष होता है-जैसे-"वालो धावति" इत्यादि ॥ २३ ॥ जहा स्वसिद्धान्त से विरुद्ध कहा जाता है वहाँ समय विरुद्ध दोष लगता है-जैसे-स्याद्वादसिद्धान्त मे उसके विरुद्ध प्रतिपादन करना

સુબન્ત તિઙન્તાત્મક પદનુ સ્વરૂપ વિસ્તારથી વિવેચિત કરીને અથવા અર્થ શાસ્ત્રનુ કથન કરીને પુન હેતુનુ કથન કરવા લાગી જવુ આ રીતે દયાનુ વર્ણન કરતી વખતે શિલનુ વિસ્તૃત વર્ણન કરવુ અને ફરીથી દયાનુ વર્ણન કરવુ આ પ્રકારનુ વર્ણન વ્યવહિત દોષવાળુ જાણવુ જોઇએ (૨૦) જ્યા અતીતાદિ કાળનો વ્યત્યય થાય છે ત્યા કાળ દોષ મનાય છે-જેમ રામ વનમા પ્રવિષ્ટ થયાની જગ્યાએ એવુ કહેવુ કે, રામ વનમા પ્રવેશ કરે છે (૨૧) અસ્થાનમા વિરતિ-અર્થાત્-વિરામ-રોકાવુ, થવુ અથવા સર્વથા અવિરતિ -"ન રોકાવુ" થવુ, તેનુ નામ યતિદોષ છે જેમ-"धम्मो मगलमुक्किट्ठ" ઈત્યાદિમા ધમ્મો એ જગ્યાએ વિરામ કરવો અથવા ગાથાના અતમા વિરામ કરવો (૨૨) અલકાર શૂન્યતામા છવિ દોષ થાય છે જેમ "वालो धावति" છોકરો દોડે છે (૨૩) ઈત્યાદિ જ્યા સ્વસિદ્ધાતથી વિરૂદ્ધ કહેવામા આવે છે ત્યા સમયવિરૂદ્ધ દોષ લાગે છે જેમ સ્યાદવાદ સિદ્ધાતમા તેની વિરૂદ્ધ પ્રતિપાદન કરવુ (૨૪) યુક્તિશૂન્ય કથન કરવામા વચન માત્ર નામનુ દુષણ આવે છે

अपद—निर्विभक्तिकशब्दोच्चारणरूपम् । यथा-मुनिर्विहरतीति वक्तव्ये मुनि विहरतीति कथनम् ॥ १८ ॥

स्वभावहीन—यत्र वस्तुस्वभावोऽन्यथा स्थितोऽन्यथाऽभिधीयते तत् । यथा 'शीतो वह्निः' 'रूपवदाकाशम्' इत्यादि ॥ १९ ॥

व्यवहित—यत्र प्रकृतमुक्त्वाऽप्रकृत विस्तरतोऽभिधाय पुनः प्रकृतमुच्यते तद् । यथा-हेतुकथामधिकृत्य सुप्तिङन्तपदलक्षणप्रपञ्चमर्थशास्त्र वा अभिधाय पुनर्हेतुवचनम् । यथा वा-दया प्रस्तुत्य शीलस्य विस्तरवर्णन विधाय पुनर्दयावर्णनम् ॥२०॥

अधिक जो युक्तियुक्त नही है-उस को मानना जैसे-जीवराशि अजीवराशि ये दो ही राशिया हैं । पर ऐसा कहना कि "नो जीव नो अजीव" इस प्रकार तीसरा राशि का वर्णन करना अनभिहित दोष है ॥ १७ ॥ विभक्ति रहित शब्द वाला सूत्र अपद दोष वाला माना जाता है जैसे "मुनिविहरति" यहा हुआ है । क्यों कि सुबन्त एव तिङन्त की पद सज्ञा होती है । निर्विभक्तिक शब्द पद सज्ञक नही होता । अतः इस प्रकार का शब्द वाला सूत्र इस दोष से विशिष्ठ माना जाता है । "मुनिर्विहरति" यह शुद्ध है ॥ १८ ॥ जिस सूत्र द्वारा वस्तु का यथावस्ति स्वरूप निरूपित न होकर अन्यथारूप मे निरूपित किया जाता है वहा स्वभावहीन दोष होता है । जैसे-अग्नि को शीत एव आकाश को रूपी कहना ॥ १९ ॥ जहॉ प्रकृत अर्थ को छोडकर अप्रकृत का विस्तार से वर्णन करके पुनः प्रकृत अर्थ का वर्णन किया जाता है वहा व्यवहित नाम का दोष होता है-जैसे-हेतु के लक्षण के कथन अवसर

યુક્ત નથી તેને માનવી જેમ-જીવરાશી અજીવરાશી એ બે રાશી છે, પણ એમ કહેવુ કે नो जीव-नो अजीव આ પ્રકારે ત્રીજી રાશીનુ વર્ણન કરવુ અનભિહિત દોષ છે (૧૭) વિભક્તિરહિત શબ્દવાળા સૂત્ર અપદ દોષવાળા મનાય છે જેમ "मुनिविहरति" અહિં થયેલ છે કેમકે, સુબન્ત અને તિઙન્તની પદ સંજ્ઞા થાય છે નિર્વિભક્તિક શબ્દ પદ સંજ્ઞક થતો નથી એટલે આ પ્રકારના શબ્દવાળા સૂત્ર આ દોષથી વિશિષ્ટ માનવામા આવે છે 'मुनिर्विहरति' આ શુદ્ધ છે (૧૮) જે સૂત્રથી વસ્તુનુ યથાવસ્થિત સ્વરૂપ નિરૂપિત ન થતા બીજા રૂપમા નિરૂપિત કરવામા આવે છે ત્યા સ્વભાવહિન દોષ હોય છે જેમ અગ્નિને શીત અને આકાશને રૂપી કહેવુ (૧૯) જ્યા પ્રકૃત અર્થને છોડીને અપ્રકૃતનુ વિસ્તારથી વર્ણન કરીને પુન પ્રકૃત અર્થનુ વર્ણન કરવામા આવે છે ત્યા વ્યવહિત નામનો દોષ લાગે છે-જેમ હેતુ લક્ષણના કથન

रूपकदोष.=अवयविन्यारोपयितव्येऽवयवारोपणम् । यथा–पर्वतादौ रूपयितव्ये शिखरादीस्तदवयवान् रूपयति । गज प्रति उच्चत्वादि धर्मं निरीक्ष्य पर्वताभेदमारोप्य पर्वतोऽयमिति वक्तव्ये शिखरोऽयमिति कथनम् ॥ २९ ॥

निर्देशदोषस्तत्र, यत्र निर्दिष्टपदानामेकवाक्यता न क्रियते, यथा–इह श्रावक उपाश्रये प्रतिक्रामतीत्यभिधातव्ये प्रतिक्रामति शब्द नाभिधत्ते ॥ ३० ॥

पदार्थदोषः—यत्र वस्तुनि पर्यायोऽपि सन् पदार्थान्तरत्वेन कल्प्यते, यथा–'सतो भाव सत्ता' इति कृत्वा वस्तुपर्याय एव सत्ता, सा च वैशेषिकैः षट्सु पदार्थेषु मध्ये पदार्थानन्तरत्वेन स्वीकृता, तच्चायुक्तम्–वस्तूनामनन्तपर्यायत्वेन पदार्थानन्त्य–प्रसगादिति ॥ ३१ ॥

उपमा करने में आती है वहा उपमा दोष माना जाता है जैसे कहना कि मेरु सर्षप के समान है अथवा सर्षप मेरुके समान है ॥२८॥ अवयवी का जहा आरोपण करना चाहिये वहा अवयव का आरोपण करना, जैसे–पर्वतके निरूपयितव्य होने पर उस के अवयवभूत शिखरादिको का निरूपण करना। गज में उच्चत्व आदि धर्म का निरीक्षण कर के उस मे पर्वत का रूपक बांधकर फिर ऐसा कहना कि यह शिखर है ॥ २९॥ जहा निर्दिष्ट पदो मे एक वाक्यता नही की जाती है वहा निर्दिष्ट दोष माना जाता है। जैसे–इस उपाश्रय में श्रावक प्रतिक्रमण करता है ऐसे कहने की जगह सिर्फ इतना ही कहना। "इह उपाश्रये श्रावकः" अर्थात् एक वाक्यता प्रदर्शक क्रियापद का प्रयोग नही करना ॥ ३० ॥ जिस वस्तुमे पर्याय भी दूसरे पदार्थरूप मे कल्पित की जावे वहा पदार्थदोष माना जाता है। जैसे–सत् का भाव ही सत्ता है और यह सत्ता वस्तु की ही

ત્યા ઉપમાદોષ માનવામા આવે છે જેમ કહેવુ કે, મેરૂ સર્ષવના જેવો છે અથવા સર્ષવ મેરૂના સમાન છે (૨૮) અવયવીનુ જ્યા આરોપણ કરવુ જોઈએ ત્યા અવયવનુ આરોપણ કરવુ, જેમ પર્વતના નિરૂપયિતવ્ય કથન કરવુ જોઈએ ત્યા એમના શિખરાદિકોનુ નિરૂપણ કરવુ, ગજમા ઉચ્ચત્વ આદિ ધર્મનુ નિરિક્ષણ કરી એમા પર્વતનુ રૂપક બાધીને પછી એવુ કહેવુ કે એ શિખર છે (૨૯) જ્યા નિર્દિષ્ટ પદોમા એકવાક્યતા કરવામા નથી આવતી ત્યા નિર્દિષ્ટ દોષ માનવામા આવે છે જેમ આ ઉપાશ્રયમા શ્રાવક પ્રતિક્રમણ કરે છે એમ કહેવાને બદલે ફક્ત એટલુ જ કહેવુ કે, ' इह उपाश्रये श्रावक" અર્થાત્ એક વાક્યતા પ્રદર્શક ક્રિયાપદનો પ્રયોગ કરવો નહીં (૩૦) જે વસ્તુમા પર્યાય પણ બીજા પદાર્થરૂપમા કલ્પિત કરવામા આવે ત્યા પદાર્થ દોષ મનાય છે, જેમ સત્નો ભાવ જ સત્તા છે અને એ સત્તા વસ્તુની જ એક પર્યાય છે–

वचनमात्र–निर्हेतुक केवलवचनम् , यथा कश्चिद् यथेच्छया क्वचित् प्रदेश लोक-मध्यतया जनेभ्यः प्ररूपयति ॥ २५ ॥

अर्थापत्तिदोषः—यत्रार्थापत्त्याऽनिष्टमापतति तत्र, यथा–ग्रामकुक्कुटो न हन्तव्यः, इत्युक्तेऽर्थापत्त्या शेषघातोऽदुष्ट इत्यापतति ॥ २६ ॥

असमासदोषः—यत्र समासविधिमाप्तौ समास न करोति, व्यत्ययेन वा करोति तत्र । यथा–भगवतो नामनिर्देशे 'महावीरः' इति वक्तव्ये 'महान् वीर' इति कथनम् । यद्वा–समानाधिकरण्येन समासे कर्तव्ये व्यधिकरणेन तत्करणम् । यथा–महतो वीरो महद्वीर इति ॥ २७ ॥

उपमादोषो यत्र हीनोपमा क्रियते । यथा–मेरुः सर्षपोपमः । अधिकोपमा वा क्रियते, यथा–सर्षपो मेरुसन्निभः । अनुपमा वा यथा मेरु॰ समुद्रोपमः, इत्यादि ॥२८॥

॥ २४ ॥ युक्ति शून्य कथन करने मे वचनमात्र नामका दूषण आता है । जैसे–अपनी इच्छा से कल्पना करके कहना कि अमुक प्रदेश लोक के मध्य में है ॥ २५ ॥ जहा पर अर्थापत्ति से अनिष्ट की प्रसक्ति होती, वहा अर्थापत्तिदोष माना जाता है। जैसे–किसी ने कहा कि ग्राम का कुक्कुट (मुर्गा) नही मारना चाहिये, तो इससे इस अनिष्ट का आपादन होता है कि शेष जीवों का घात करना दोषावह नही है ॥ २६ ॥ जहा समासविधि प्राप्त हो भी तौ भी वहा समास नही करना, इसमें असमासदोष माना जाता है अथवा व्यत्यय से समास करना इसमें भी समासदोष माना जाता है । जैसे किसी ने पूछा कि अन्तिम तीर्थंकर का नाम क्या है ? वहा महावीर न कह कर महान् वीर ऐसा कह देना । अथवा–समानाधिकरण्य से समास कर्तव्य होने पर व्यधिकरण से समास करना–जैसे–महतो वीरः महद्वीरः ॥२७। जहा हीन उपमा अथवा अधिक

જેમ પોતાની ઇચ્છાથી કલ્પના કરીને કહેવુ કે, અમુક પ્રદેશ લોકના મધ્યમા છે (૨૫) જ્યા અર્થાપત્તિથી અનિષ્ટની પ્રસક્તિ થાય છે ત્યા અર્થાપત્તિ દોષ માનવામા આવે છે જેમ કોઇએ કહ્યુ કે, ગામનો કુકડો મારવો ન જોઈએ, તો આથી એ અનિષ્ટનુ કથન આપાદાન થાય છે કે, શેષ જીવોનો ઘાત કરવો તે દોષાવહ નથી (૨૬) જ્યા સમાસવિધિ પ્રાપ્ત થાય તો પણ ત્યા સમાસ ન કરવો એમા અસમાસ દોષ માનવામા આવે છે, અથવા વ્યત્યયથી સમાસ કરવો એમા પણ સમાસ દોષ માનવામા આવે છે, જેમ કોઈ એ પૂછ્યુ કે અ તિમ તિર્થ કરનુ નામ શુ છે ? ત્યા મહાવીર ન કહેતા મહાન્ વીર એમ કહી દેવુ અથવા સામાનાધિકરણ્યથી સમાસ કર્તવ્ય હોવા છતા વ્યધિકરણથી સમાસ કરવો, જેમ 'महतोवीर महावीर' (૨૭) જ્યા હિન ઉપમા અથવા અધિક ઉપમા કરવામા આવે છે

व्याख्या—निर्दोपम्–अलीकादिदोपवर्जितम् ॥ १ ॥ सारवद्–भूमिशब्दवद् बहुपर्याययुक्तम् ॥ २ ॥ हेतुयुक्तं–हेतव –अन्वयव्यतिरेकलक्षणास्तैर्युक्तम् ॥ ३ ॥ अलङ्कृतम्–उपमोत्प्रेक्षाद्यलकारैर्युक्तम् ॥ ४ ॥ उपनीतम्–उपनयोपसहृतम् ॥ ५ ॥ सोपचार–ग्राम्यभणितिरहितम् ॥ ६ ॥ मित=वर्णादिनियतपरिमाणम् ॥ ७ ॥ मधुर–श्रवणमनोहरम् ॥ ८ ॥

अब सूत्रके ८ गुण कौन २ से हैं सो कहते हैं—निर्दोष १, सारवत २, हेतुयुक्त ३, अलकृत ४, उपनीत ५, सोपचार ६, मित ७, एव मधुर ८, कहा भी है—

"निद्दोस सारवत च, हेउजुत्त मलकिय ।
उवणीय सोवायार च, मिय महुरमेव च ॥१॥

जो सूत्र अलीकादि दोपों से वर्जित होता है वहा निर्दोप यह गुण माना जाता है ॥ १ ॥ जिस प्रकार भूमि शब्द के अनेक पर्यायवाची शब्द है, उसी प्रकार अनेक पर्यायों से युक्त जो सूत्र होता है वह "सारवत्" इस गुण से विशिष्ट माना जाता है॥ २॥ अन्वय व्यतिरेक लक्षण हेतु से युक्त हो वह हेतुयुक्त नामक तीसरा गुण है ॥ ३ ॥ उपमा उत्प्रेक्षा आदि अलकारों से सपन्न सूत्र को अलकृत गुण वाला कहा गया है ॥ ४ ॥ उपनय पूर्वक से उपसहृत–समाप्ति जो सूत्र होता है वह उपवीतगुणवाला कहा गया है ॥ ५ ॥ ग्राम्यभणित्ति से रहित जो सूत्र होता है अर्थात् जिस सूत्र की भाषा साधारणजनों की भाषा जैसी नही होती है वह सूत्र सोपचारगुण से विशिष्ट माना गया है.

હવે સૂત્રના આઠ ગુણ કયા કયા છે તે કહે છે–નિર્દોષ, સારવત્, હેતુયુક્ત, અલકૃત, ઉપનીત, સોપચાર, મિત, અને મધુર કહ્યુ પણ છે—

निद्दोस सारवतं च, हेउजुत्त मलकिय ।
उवणीय सोवयार च, मिय महुरमेवय ॥ १ ॥

જે સૂત્ર અસત્ય અલીકાદિ દોષોથી વર્જીત હોય છે ત્યા નિર્દોષ આ ગુણ માનવામા આવે છે (૧) જે પ્રકારે ભૂમિ શબ્દ જે અનેક પર્યાયવાચી શબ્દ છે એ જ રીતે અનેક પર્યાયોથી યુક્ત જે સૂત્ર હોય છે તે "सारवत्" આ ગુણથી વિશિષ્ટ માનવામા આવે છે (૨) અન્વય વ્યતિરેક લક્ષણ હેતુથી યુક્ત હોય તે હેતુયુક્ત નામનો ત્રીજો ગુણ છે (૩) ઉપમા ઉત્પ્રેક્ષા આદિ અલ કારોથી સ પન્ન સૂત્રને અલ કૃત ગુણવાળા કહેવામા આવેલ છે (૪) ઉપનય પૂર્વકથી ઉપસહૃત સમાપ્તિ જે સૂત્ર હોય છે તે ઉપવિત ગુણવાળા કહેવાયેલ છે (૫) ગ્રામ્યભણિતિથી રહિત જે સૂત્ર હોય છે અર્થાત્ જે સૂત્રની ભાષા સાધારણ જનોની ભાષા જેવી હોતી નથી તે સૂત્ર સોપચાર ગુણથી વિશિષ્ટ માનવામા આવેલ છે. (૬)

सन्धिदोषः—यत्र सन्धिमाप्ती तं न करोति, दुष्ट वा करोति तत्र, यथा –"सयमाराधनम्" इति वक्तव्ये 'सयम, आराधनम्' इति कथनम्। यथा वा 'मुनि एतौ' इति वक्तव्ये 'मुन्येतौ' इति कथनम् ॥३२॥ एते द्वात्रिंशत् सूत्रदोषाः।

अथ सूत्रगुणाः—

सूत्राणामष्टौ गुणास्त्वेवम्—

निद्दोस सारवत च, हेउजुत्त मलकियं।
उवणीय सोवयार च, मियं महुरमेव य ॥ १ ॥

एक पर्याय है-फिर भी वैशेषिक सिद्धान्तकार इसे द्रव्यगुण आदि-पदार्थ से भिन्न पदार्थरूप से स्वीकार करते हैं। अतः उनके सूत्रों में यह दोष आता है। कारण कि इस प्रकार से पर्याय को यदि भिन्न पदार्थ तरीके माना जायगा तो प्रत्येक पदार्थ की अनत पर्याये हैं उन सबमें अनत पदार्थता की प्रसक्ति माननी पडेगी, इस प्रकार छह ही भावात्मक पदार्थ है, यह कथनविरुद्ध मानना पडेगा ॥ ३१॥ जहा सधि की प्राप्ति होने पर भी सधि नही की जाय वहा सन्धिदोष होता है जैसे–"यह सयम का आराधन करता है" इस स्थानमें सयमाराधन न कह कर "सयम आराधन" ऐसा कहना। इसी प्रकार "मुनी एतौ" इस जगह "मुन्येतौ" कहना। "मुनी एतौ" यहा व्याकरण सिद्धान्त के अनुसार द्विवचनान्त ईदन्त शब्दकी प्रगृह्य सज्ञा होती है और उससे सन्धिकार्य का अभाव हो जाता है॥३२॥ इस प्रकार सूत्रके ये बत्तीस (३२) दोष हैं।

वैशेषिक सिद्धांतकार तेनो द्रव्यगुण आदि पदार्थथी भिन्न पदार्थ रूपथी स्वीकार करे छे आथी तेमना सूत्रोमा ए दोष आवे छे कारण के, आ प्रकारथी पर्यायने कदि भिन्न पदार्थ तरीके मानवामा आवे तो प्रत्येक पदार्थनी अनत पर्यायो छे ए बधामा अनत पदार्थतानी प्रसक्ति मानवी जोईशे आ प्रकारे छ भावात्मक पदार्थ छे, ए कहेवु विरुद्ध मानवु पडशे (३१) ज्या सधिनी प्राप्ति होवा छता पण सधी न करवामा आवे तो सधी दोष बने छे जेम—"आ सयमनु आराधन करे छे" आ स्थानमा सयमाराधन न कहीने "सयम आराधन" एम कहेवु आ प्रकारे "मुनि एतौ" आ स्थळे मुन्येतौ कहेवु व्याकरण सिद्धात अनुसार द्विवचनान्त ईदन्त शब्दनी प्रगृह्य सज्ञा थाय छे-अने एथी सधी कार्यनो अभाव थई जाय छे (३२) आ प्रकारे सूत्रना ३२ दोष छे

चत्वारोऽप्यनुयोगा व्याख्यायन्ते॥४॥'अस्तोभकम्,-स्तोभकाः-निरर्थकतया प्रयुक्ताः, चकार-वा-शब्दादयो निपाताः, वैर्वियुक्तम् ॥५॥ 'अनवद्य'-कामादिपापव्यापारा-प्ररूपकम् ॥६॥ एवभूतं सूत्र सर्वज्ञभाषितम् । इमे षड् गुणाः पूर्वोक्तेष्वष्टसु गुणे-ष्वन्तर्भूताः सन्ति, तथाहि-अल्पाक्षरस्य विश्वतोमुखस्य च मिते समावेशः, अस न्दिग्धानवद्यास्तोभाना च निर्दोषेऽन्तर्भावः ।

एव सूत्रानुगमे समस्तदोषवर्जिते लक्षणयुक्ते सूत्रे उच्चारिते सति स्वसमयगत-जीवाद्यर्थप्रतिपादकस्य स्वसमयपदस्य ज्ञान भवति तथा परसमयगत-प्रकृतीश्व-राद्यर्थप्रतिपादकस्य परसमयपदस्य ज्ञान भवति । अनयोरेव मध्ये परसमयपद

जैसे " धम्मोमगलमुक्किट्ठ " यह सूत्र है । इस सूत्र मे चारों ही अनुयोग का व्याख्यान है ॥ ४ ॥ जिस सूत्र में चकार, वकार आदि निरर्थक शब्दों का प्रयोग नही किया जाता है वह सूत्र "अस्तोभ" गुण वाला माना गया है ॥ ५ ॥ जिस सूत्र द्वारा कामादिक व्यापारों की प्ररूपणा नही की जाती है वह सूत्र "अनवद्य" गुण सपन्न है ॥६॥ सूत्र इसी प्रकार का होना चाहिये, इससे विपरीत नही, ऐसा प्रभु का आदेश है । ये छह गुण पूर्वोक्त अष्टगुणों मे अन्तर्भूत समझना चाहिये । अल्पाक्षर एव विश्वतोमुख, इन दो गुणो का अन्तर्भाव " मित " इस गुण मे तथा असदिग्ध, अनवद्य एव अस्तोभ इन गुणों का अन्तर्भाव "निर्दोष" इस गुण मे हुआ है ।

इस प्रकार समस्तदोषवर्जित, एव लक्षणयुक्त सूत्र के उच्चारित होने पर जीवादिक अर्थ के प्रतिपादक स्वसमय-पद का ज्ञान तथा पर समयानुसार प्रकृति ईश्वर आदिक अर्थ के प्रतिपादक परसमय-पद का

જેમ-" धम्मो मगलमुक्किट्ठ " આ સૂત્ર છે આમા ચારે અનુયોગ ને વ્યાખ્યાન છે ચકાર, વકાર આદિ વ્યાખ્યાન છે આદિ નિરર્થક શબ્દનો પ્રયોગ નથી કરવામા આવ્યો તે સૂત્ર અસ્તોભ ગુણવાળા મનાયેલ છે (૫) જે સૂત્રદ્વારા કામાદિક વ્યાપારોની પ્રરૂપણા કરવામા નથી આવતી તે સૂત્ર અનવદ્ય ગુણસ પન્ન છે (૬) સૂત્ર આવા પ્રકારનુ હોવુ જોઈએ એનાથી વિપરીત નહીં એવો પ્રભુનો આદેશ છે આ છ ગુણ પૂર્વોક્ત આઠ ગુણમા અન્તર્ભૂત સમજવા જોઈએ અલ્પાક્ષર તેમજ વિશ્વતોમુખ આ બે ગુણોનો અન્તર્ભાવ " મિત " આ ગુણમા તથા અસ દિગ્ધ, અનવદ્ય અને અસ્તોભ ગુણોનો અન્તર્ભાવ " નિર્દોષ " આ ગુણમા થયેલ છે

આ પ્રકાર સમસ્ત દોષ વર્જીત, અને લક્ષણયુક્ત સૂત્રના ઉચ્ચારિત હોવાથી જીવાદિક અર્થના પ્રતિપાદક સ્વસમય પદનુ જ્ઞાન તથા પર સમયાનુ સાર પ્રકૃતિ, ઈશ્વર આદિક અર્થના પ્રતિપાદક પરસમયપદનુ જ્ઞાન થાય છે

केचित्तु सूत्रस्य षड् गुणान् वदन्ति । तद् यथा—

अप्पक्खरमसदिद्धं, सारवं विस्सओमुहं ।
अत्थोभमणवज्जं च, सुत्तं सव्वण्णुभासियं ॥ १ ॥

छाया—अल्पाक्षरमसंदिग्धं, सारवद् विश्वतोमुखम् ।
अस्तोभमनवद्यं च, सूत्रं सर्वज्ञभाषितम् ॥ १ ॥

व्याख्या—'अल्पाक्षरम्' मिताक्षरं, यथा सामायिकसूत्रम् ॥ १ ॥ असंदिग्धम्-सैन्धवशब्दवद् यल्लवण-वसन-तुरगाद्यनेकार्थसंशयकारि न भवति, यथा-अहिंसा ॥२॥ सारवत्त्वं च पूर्ववत् ॥३॥ 'विश्वतोमुखं' प्रतिसूत्रं चरणानुयोगाद्यनुयोगचतुष्टयव्याख्याक्षमम्, यथा-'धम्मोमंगलमुक्किट्ठं' इत्यादि श्लोके

॥ ६ ॥ वर्णादिक का जिसमे नियत परिमाण होता है वह मित गुण है ॥ ७ ॥ एवं कर्णमनोहर जो होता है वह मधुर गुण संयुक्त सूत्र माना जाता है ॥ ८ ॥ किन्ही २ के मतानुसार सूत्र के ६ गुण भी माने गये हैं-वे ये हैं—

अल्पाक्षर १, असंदिग्ध २, सारयुक्त ३, विश्वतोमुख ४, अस्तोभ ५, अनवद्य ६ । इनमें मित अक्षर जिसमें हो वह अल्पाक्षर गुण है, यह "अल्पाक्षर" प्रथम गुण है । जैसे सामायिक सूत्र ॥ १ ॥ सैन्धव शब्द की तरह जो लवण, वसन, तुरग आदि अनेक अर्थों के बोध का संशय-जनक नहीं हो वह "असंदिग्ध" गुण है । जैसे अहिंसा शब्द ॥ २ ॥ भूमि शब्द के समान अनेक पर्यायों से युक्त जो सूत्र वह "सारवत्" तीसरा गुण वाला है ॥ ३ ॥ प्रत्येक सूत्र चरणानुयोगादिक अनुयोग-चतुष्टय से युक्त है वह "विश्वतोमुख" गुणवाला सूत्र माना जाता है ।

વર્ણાદિકનુ જેમા નિયત પરિમાણુ હોય છે તે મિતગુણુ છે (૭) જે કર્ણ મનોહર હોય છે તે મધુરગુણુ સંયુક્ત સૂત્ર માનવામા આવે છે (૮) કોઈ કોઈના મત અનુસાર સૂત્રના છ ગુણુ પણુ માનવામા આવ્યા છે તે પ્રમાણે છે—

અલ્પાક્ષર ૧ અસંદિગ્ધ ૨ સારયુક્ત ૩
વિશ્વતોમુખ ૪ અસ્તોભ ૫ અનવદ્ય ૬

આમા મિત અક્ષર જેમા હોય તે અલ્પાક્ષર ગુણુ છે, આ "અલ્પાક્ષર" પ્રથમ ગુણુ છે, જેમ સામાયિક સૂત્ર (૧) સૈન્ધવ શબ્દની માફક લવણુ, વસન, તુરગ આદિ અનેક અર્થોના બોધ જેમા સંશયજનક ન હોય તે "અસંદિગ્ધ" ગુણુ છે જેમ અહિંસા શબ્દ (૨) ભૂમિ શબ્દની માફક અનેક પર્યાયોથી યુક્ત જે સૂત્ર હોય તે "सारवत्" ત્રીજા ગુણુવાળા છે (૩) પ્રત્યેક સૂત્ર ચરણાનુયોગાદિક અનુયોગ ચતુષ્ટયથી યુક્ત છે તે "विश्वतोमुख" ગુણુવાળા સૂત્ર માનવામા ' છે

"सुयनाणे दुविहे पण्णत्ते, त जहा–अगपविट्ठे चेव, अगबाहिरे चेव"। स्था० २ ठा० १

अङ्गप्रविष्ट द्वादशभेदम्–आचारादिभेदात्, तत्र दृष्टिवादवर्ज सर्व कालिकम्, दृष्टिवादस्तु तूत्कालिकम्। तत्र यद् दिवसस्य प्रथमपश्चिमपौरुषीद्वये रात्रेश्च प्रथमपश्चिमपौरुषीद्वय एव पठ्यते, तत् कालिकम्। यत्तु कालवेलावर्जं पठ्यते तदुत्कालिकम्। अङ्गबाह्य द्विविधम्, आवश्यक, तद् व्यतिरिक्त च। तत्रावश्यक मुत्कालिक, तच्च–षड्विधम्–सामायिक १, चतुर्विंशतिस्तवः २, वन्दनक ३, प्रतिक्रमण ४, कायोत्सर्ग ५, प्रत्याख्यान ६ च।

अब सूत्र भेदनाम के पाचवा द्वार कहते है—

यह कहा ही जा चुका है कि सूत्र का दूसरा नाम श्रुतज्ञान भी है, अतः यह मूलभेद की अपेक्षा से दो भेदवाला है–१ अङ्गप्रविष्ट २ अगबाह्य। कहा भी है–"सुयणाणे दुविहे पणत्ते त जहा–अगपविट्ठे चेव अगबाहिरे चेव" इनमे अगप्रविष्ट श्रुतज्ञान के १२ भेद हैं–आचाराग से लेकर दृष्टिवाद तक। उनमे दृष्टिवाद को छोड़कर बाकी सब कालिक हैं। दृष्टिवाद उत्कालिक है। जो सूत्र दिवस के पथम पश्चिम पौरुषीद्वय में तथा रात्रि के प्रथम पश्चिम पौरुषीद्वय मे ही पढा जाता है वह सूत्र कालिक जानना चाहिये। जो सूत्र अकाल के समय को छोड़ कर पढ़ा जाता है वह उत्कालिक है। अगबाह्य श्रुतज्ञान भी आवश्यक एव तद्व्यतिरिक्त के भेद से दो प्रकार का है। इनमे आवश्यक सूत्र उत्कालिक है, और वह ६ प्रकार का है जैसे–सामायिक १, चतुर्विंशतिस्तव २, वन्दनक ३, प्रतिक्रमण ४, कायोत्सर्ग ५, एव प्रत्याख्यान ६। कालिक, उत्कालिक के भेद

હવે સૂત્રભેદ નામનુ પાચમુ દ્વાર કહે છે:—

એ કહેવાઈ ગયુ છે કે, સૂત્રનુ બીજુ નામ શ્રુતજ્ઞાન પણ છે આથી તે મૂળ ભેદની અપેક્ષાએ બે ભેદવાળુ છે અ ગ પ્રવિષ્ટ ને ૧ અ ગબાહ્ય ૨ કહ્યું પણ છે કે सुयणाणे दुविहे पण्णत्ते त जहा–अगपविट्ठे चेव अगबाहिरे चेव તેમા અ ગ પ્રવિષ્ટ શ્રુતજ્ઞાનના ૧૨ ભેદ છે આચારાગથી લઈને દષ્ટીવાદ સુધી એમા દષ્ટીવાદને છોડીને બાકી બધા કાલીક છે દષ્ટીવાદ ઉત્કાલિક છે, જે સૂત્ર દિવસના પ્રથમ અને પશ્ચિમ બે પૌરૂષીમા તથા રાત્રીના પ્રથમ અને પશ્ચિમ બે પૌરૂષીમાજ વાચી શકાય છે, તે સૂત્રને કાલીક જાણવા જોઈએ જે સૂત્રને અકાલના સમયને છોડી વાચી શકાય છે તે ઉત્કાલિક છે અ ગબાહ્ય શ્રુતજ્ઞાન પણ આવશ્યક અને તદ્વ્ય તિરિક્તના ભેદથી બે પ્રકારે છે એમા આવશ્યક સૂત્ર ઉત્કાલિક છે, અને તે છ પ્રકારનુ છે, જેમ સામયિક ૧, ચતુર્વિંશતિસ્તવ ૨, વ દનક ૩, પ્રતિક્રમણ ૪,

कुवासनाजनकत्वाद् बन्धपदम्, स्वसमयपद तु–सद्बोधकारणत्वान्मोक्षपद-मिति बोध्यम्।

इति तृतीय द्वारम्।

अथ सूत्रपर्यायनामकं चतुर्थं द्वारम्ः—

सुयसुत्तगथसिद्ध–त, सासणे आण वयण उवएसो।
पण्णवणा मा गमइय, एगट्ठा पज्जवा सुत्ते॥ १॥

श्रुतम्, सूत्रम्, ग्रन्थः, सिद्धान्तः, शासनम्, आज्ञा, वचनम्, उपदेश, प्रज्ञापना, आगमः, इति दश पर्यायाः एकार्थाः।

॥ इति चतुर्थ द्वारम्॥

अथ सूत्र भेद नामक पञ्चम द्वारम्—

सूत्र नाम श्रुतज्ञानमित्युक्तम्, तत् खलु मूलभेदापेक्षया द्विभेदम्, अङ्गप्रविष्टम्, अङ्गबाह्य च। तथा चोक्तम्—

ज्ञान होता है। कुवासना का जनक होने से परसमयपद बन्धपद है एव सद्बोध का कारण होने से स्वसमय–पद मोक्षपद है॥

॥ इस प्रकार तीसरा द्वार सम्पूर्ण हुआ॥ ३॥

अब चौथा द्वार कहते हैं—

श्रुत, सूत्र, ग्रन्थ, सिद्धान्त, शासन, आज्ञा, वचन, उपदेश, प्रज्ञापना आगम, ये सब सूत्र के पर्यायवाची शब्द–नामान्तर हैं—

कहा भी है—"सुयसुत्तगथसिद्धत सासणे आण वयण उवएसो।
पण्णवणा–मागम इय, एगट्ठा पज्जवा सुत्ते॥ १॥

॥ चौथा द्वार सपूर्ण॥ ४॥

કુવાસનાના જનક હોવાથી પરસમયપદ બન્ધ પદ છે અને સદ્બોધના કારણ રૂપ હોવાથી સ્વસમયપદ મોક્ષપદ છે

આ પ્રકારથી ત્રીજુ દ્વાર સપૂર્ણ થયુ.

હવે સૂત્રભેદ નામનુ ચોથુ દ્વાર કહે છે —

શ્રુત, સૂત્ર, ગ્રન્થ, સિદ્ધાત, સાશન, આજ્ઞા, વચન, ઉપદેશ, પ્રજ્ઞાપના, આગમ, આ બધા સૂત્રના પર્યાયવાચી શબ્દ–નામાન્તર છે, કહ્યુ પણ છે—

सुयसुत्तगथसिद्धत सासणे आण वयण उवएसो।
पण्णवणा-मागम इय एगट्ठा पज्जवा सुत्ते॥ १॥

॥ ચોથુ દ્વાર સપૂર્ણ॥

किंचिदर्थविशेष जानाति, यदा तु गुरुणाऽर्थेन सह सूत्र प्रबोधित भवति, तदा शिष्यस्तदन्तर्गताना सर्वेषा भावाना ज्ञाता भवति, यथा स एव कलाऽभिज्ञः पुरुषः प्रबोधितः सन् सर्वासा कलाना ज्ञाता भवति, अतः सूत्र गुरुसनिधान विना प्रसुप्तसमं भवति, तस्मात् सूत्र गुरुसनिधौ श्रुत्वा पठनीयम्।

किंच-गुरुसनिधानाभावे सूत्रोच्चारण स्खलितादिदोषदुष्टं स्यात्। तथा सति प्रायश्चित्तम्, अज्ञान, मिथ्यात्व, आत्मविराधना, सयमविराधनादयो दोषा भवन्ति तस्माद् गुरुसनिधौ सूत्रमुच्चारणीयम्।

सूत्र का अर्थ यदि ज्ञात न हो तो पढने वाला व्यक्ति उसके महत्त्व को नही जान सकता है। जिस समय शिष्य गुरु महाराज के पास अर्थसहित सूत्र का अध्ययन करता है, अथवा गुरु महाराज शिष्य को अर्थसहित सूत्र पढा देते है उस समय शिष्य उसके अन्तर्गत समस्त भावों का ज्ञाता हो जाता है। जिस प्रकार ७२ कला के जानने वाला पुरुष जगने पर समस्त कलाओ का ज्ञाता होता है। इसलिये सूत्र गुरु महाराज के समीप सुनकर ही पढ़ना चाहिये, क्यो कि विना गुरु महाराज के पठित सूत्र कलानिपुण सोया हुआ पुरुष जेसा माना जाता है, पढ़ने वाले को उससे अर्थविशेष की प्राप्ति नही हो सकती है।

किञ्च-गुरुमुखसे यदि सूत्र का अध्ययन न किया जाय तो सूत्र के यथावत् उच्चारण करने मे स्खलना आदि दोषो का सद्भाव हो सकता है। इससे अध्ययन करने वालों को लाभ के स्थान मे प्रायश्चित्त का भागी होना पड़ता है। अज्ञान, मिथ्यात्व, आत्मविराधना एव सयम की विराधना आदि दोषों का भाजन भी वनना पडता है। इसलिये गुरु महाराज के

વ્યક્તિ તેના મહત્વને જાણી શકતા નથી જે સમયે શિષ્ય ગુરુમહારાજની પાસે અર્થ સહિત સૂત્રનુ અધ્યયન કરે છે અથવા ગુરુ મહારાજ શિષ્યને અર્થ સહિત સૂત્ર ભણાવી દે છે, તે સમયે શિષ્ય તેના અતર્ગત સમસ્ત ભાવોના જ્ઞાતા બની જાય છે જે પ્રકારે ૭૨ કળાને જાણવાવાળા પુરુષ જાગવાથી સમસ્ત કળાઓના જ્ઞાતા બને છે આ માટે સૂત્ર ગુરુમહારાજની સમીપ સાભળીને ભણવુ જોઈએ કેમ કે ગુરુ મહારાજ વગર ભણવામા આવેલ સૂત્ર કળા નિપૂર્ણ સુતેલા પુરૂષ જેવુ માનવામા આવે છે ભણવાવાળાને એનાથી અર્થ વિશેષની પ્રાપ્તિ થતી નથી

કિંચ ફરી-ગુરુ મુખથી સૂત્રનુ અધ્યયન કદાચ ન કરવામા આવે તો, સૂત્રનુ યથાવત્ ઉચ્ચારણ કરવામા સ્ખલના આદિ દોષોનો સદ્ભાવ બને છે એથી અધ્યયન કરવાવાળાએ લાભના સ્થાનમા પ્રાયશ્ચિત્તના ભાગી બનવુ પડે છે, અજ્ઞાન, મિથ્યાત્વ, આત્મવિરાધના અને સયમની વિરાધના આદિ દોષોના ભાજન

आवश्यकव्यतिरिक्तं द्विविधम्-कालिकम्, उत्कालिकं च। तत्र-जम्बूद्वीपप्रज्ञप्ति श्चन्द्रप्रज्ञप्तिर्निरयावलिकादीनि च पञ्च सूत्राणीति सप्तोपाङ्गानि, व्यवहारादीनि चत्वारि छेदसूत्राणि, मूलसूत्रेषु-उत्तराध्ययनं, समुत्थानसूत्रं च। एतत् सर्वं कालिकम्। उत्कालिकं तु दशवैकालिकसूत्रं नन्दीसूत्रम्, अनुयोगद्वारसूत्रं च-एतत्त्रयं मूलसूत्रम्, औपपातिकं राजप्रश्नीयं जीवाभिगमः प्रज्ञापना सूर्यप्रज्ञप्तिरिति पञ्चोपाङ्गानि च।

॥ इति पञ्चमद्वारम् ॥

अथ सूत्रोच्चारणविधिनामकं षष्ठं द्वारम्—

सुविनीतेन शिष्येण सूत्रं गुरुसंनिधौ ग्रहीतव्यम्। यथा-द्वासप्ततिकलापण्डितो मनुष्यः प्रसुप्तः सन् तासां कलानां न किंचित् जानाति, एवमर्थेनानोधिते सूत्रे न

से तद्व्यतिरिक्त दो प्रकार का है। जम्बूद्वीपप्रज्ञप्ति, चन्द्रप्रज्ञप्ति और निरयावलिका आदि पॉच सूत्र-ये सातों उपाग, व्यवहार आदिक चार छेद सूत्र, मूलसूत्रों मे उत्तराध्ययन, और समुत्थानसूत्र, ये सब कालिक हैं। दशवैकालिक, नन्दीसूत्र और अनुयोगद्वार ये तीनों मूलसूत्र, तथा-औपपातिक, राजप्रश्नीय, जीवाभिगम, प्रज्ञापना और सूर्यप्रज्ञप्ति ये पाँचो उपाग उत्कालिक हैं।

॥ पाचवा द्वार सपूर्ण ॥

अब छट्ठे द्वार मे सूत्र के उच्चारण की विधि कहते हैं—

सुविनीत शिष्य को सूत्र का अध्ययन गुरु महाराज के समीप करना चाहिये। जिस प्रकार ७२ कलाओ का ज्ञाता मनुष्य प्रसुप्त अवस्था मे उन कलाओ के अर्थविशेष को नही जानता है, उसी प्रकार

કાયોત્સર્ગ ૫, અને પ્રત્યાખ્યાન ૬ કાલિક, ઉત્કાલિકના ભેદથી તદ્વ્યતિરિક્ત બે પ્રકારે છે જમ્બૂદ્વિપપ્રજ્ઞપ્તિ, ચદ્રપ્રજ્ઞપ્તિ અને નિરયાવલિકા આદિ પાચ તથા વ્યવહારઆદિક ચાર સૂત્ર-એ સાતે ઉપાગ, વ્યવહાર આદિક ચાર છેદ સૂત્ર, મૂળસૂત્રોમા ઉત્તરાધ્યયન અને સમુત્થાન સૂત્ર એ બધા કાલિક છે દશવૈકાલિક, નદિસૂત્ર અને અનુયોગદ્વાર આ ત્રણે મૂળસૂત્ર તથા-ઔપપાતિક રાજપ્રશ્નીય, જીવાભિગમ, પ્રજ્ઞાપના અને સૂર્યપ્રજ્ઞપ્તિ આ પાચે ઉપાગ ઉત્કાલિક છે

॥ પાચમુ દ્વાર સપૂર્ણ ॥

હવે છઠ્ઠા દ્વારમા સૂત્રના ઉચ્ચારણની વિધિ કહે છે—

સુવિનીત શિષ્યે સૂત્રનુ અધ્યયન ગુરુ મહારાજની સમીપ કરવુ જોઇએ, જે પ્રકાર ૭૨ કળાઓનો જ્ઞાતા મનુષ્ય પ્રસુપ્ત અવસ્થામા એ કળાઓના અર્થ વિશેષને નથી જાણતો એ જ રીતે સૂત્રનો અર્થ જો જાણેલ ન હોય તો વાચનાર

अत्र न ज्ञायते सकलसाधारणश्रोतृभिः, यदिद कालिकमुत्कालिक वा। यथा वा–सामायिकपदे दशवैकालिकोत्तराध्ययनप्रभृतीनामनेकानि पदानि मीलयति।

३ व्याविद्धाक्षरम्—व्याविद्धाक्षर, विपर्यस्तरत्नमालागतरत्नानीव विद्धानि विपर्यस्तान्यक्षराणि यत्र तत्। यथा–'धम्मो मगल' इत्यत्र 'लगमम्मोध' इत्युच्चारणम्।

४ हीनाक्षरम्–अक्षरैर्हीनम्। यथा–'नमो अरिहताण' इत्यत्र 'नमो अरिहता' इत्युच्चारणम्।

५ अधिकाक्षर—स्वबुद्ध्याऽधिकाक्षरयोजन यत्र तत्। यथा–'धम्मो मगल मुक्किट्ठ' अत्र–'धम्मो मगलमुक्किट्ठ नरग' इत्युच्चारणम्। हीनाक्षरे अधिकाक्षरे वा

सर्वसाधारण श्रोताजन यह नहीं समझ सकते कि यह कालिक है अथवा उत्कालिक है। अथवा–जो उच्चारण सामायिक पद में दशवैकालिक उत्तराध्ययन आदिके अनेक पदो को मिला देता है वहां पर भी यह दोष होता है ॥ २ ॥ व्याविद्धाक्षरम्–जिस उच्चारण मे उलटे उलटे कर अक्षर बोले जावें वहा व्याविद्धाक्षर नामका दोष होता है–जैसे–धम्मो मगल ऐसा न बोलकर "लगम म्मोध" ऐसा उच्चारण करना ॥३॥ हीनाक्षरम्–जैसा सूत्र हो वैसा उच्चारण न करना–हीनाक्षर दोष है। जैसे–"णमो अरिहताण" की जगह "णमो अरिहता" ऐसा बोलना ॥४॥ अधिकाक्षर–जिस उच्चारण मे अधिक अक्षर उच्चरित हों वहा अधिकाक्षर नामका दोष जानना चाहिये, जैसे–धम्मो मगलमुक्किट्ठ" बोलते समय धम्मो मगलमुक्किट्ठ नरग" ऐसा अधिक "नरग" अक्षर का उच्चारण करना। हीनाक्षर एव अधिकाक्षर, ये दोनों दोष उच्चारण के

सर्व साधारण श्रोताજન એ નથી સમજી શકતા કે, આ કાલિક છે કે ઉત્કાલીક છે જે ઉચ્ચારણ સામાયિક પદમા દસ વૈકાલિક ઉત્તરાધ્યયન આદિના અનેક પદોને મેળવી દે છે ત્યા પણ આ દોષ થાય છે (૨)

(૨) વ્યાવિદ્ધાક્ષરમ્—જે ઉચ્ચારણમા ઉલટાવી ઉલટાવીને અક્ષર બોલવામા આવે ત્યા 'વ્યાવિદ્ધાક્ષર' નામનો દોષ બને છે જેમ धम्मोम गल એવુ ન બોલીને लगम म्मोध એવુ ઉચ્ચારણ કરવુ

(૩) હીનાક્ષરમ્—જેવા સૂત્ર હોય તે પ્રમાણે ઉચ્ચારણ ન કરવુ અર્થાત્ ઓછા અક્ષરોથી ઉચ્ચારણ કરવુ–'હીનાક્ષર' દોષ છે, જેમ–"णमो अरिहताणं" ની જગ્યાએ "णमो अरिहता" એવુ બોલવુ

(૪) અધિકાક્ષર—જે ઉચ્ચારણમા વધુ અક્ષર ઉચ્ચારવામા આવે ત્યા અધિકાક્ષર નામનો દોષ જાણવો જોઈએ જેમ "धम्मो मगल मुक्किट्ठ" બોલતી વખતે "धम्मो मगल मुक्किट्ठ नरग" એમ "नरग" આ વધારાના અક્ષરનુ ઉચ્ચારણ કરવુ હીનાક્ષર અને અધિકાક્ષર આ બન્ને દોષ ઉચ્ચારણમા

अथोच्चारणदोषा स्खलितादयो दश प्रोच्यन्ते–स्खलितम् १, मिलितम् २, व्याविद्धाक्षरम् ३, हीनाक्षरम् ४, अधिकाक्षरम् ५, व्यत्याम्रेडितम् ६, अपरिपूर्णम् ७, अपरिपूर्णघोषम् ८, अकण्ठोष्ठविप्रमुक्तं ९, अगुरुवाचनोपगतम् १०, इति। तत्र–

१ स्खलितम्–यद् अन्तराऽन्तरा आलापकान् मुञ्चति, यथा–"अहिंसा" "देवा वि त नमसति"।

२ मिलितम्–यद् अन्यस्यान्यस्योद्देशकस्याध्ययनस्य वा आलापकान् एकत्र मीलयति 'सर्वे जिनवचनम्' इति कृत्वा, यथा–"सव्वे पाणा पियाउया" (सर्वे प्राणा प्रियायुष्काः) (आचा. १ श्रु. २ अ. ३ उ.) "सव्वे जीवा वि इच्छति जीविउं न मरिज्जिउ" (सर्वे जीवा अपि इच्छन्ति जीवितु न मर्तुम्) दश वै ६ अ.।

समीप ही सूत्र का अध्ययन या उसका उच्चारण करना सीखना चाहिये। उच्चारण के कितने दोष हैं यह अब प्रकट किया जाता है—स्खलित १, मिलित २, व्याविद्धाक्षर ३, हीनाक्षर ४, अधिकाक्षर ५, व्यत्याम्रेडित ६, अपरिपूर्ण ७, अपरिपूर्णघोष ८, अकण्ठोष्ठविप्रमुक्त ९, एव अगुरुवाचनोपगत १०, ये १० दोष उच्चारण सबधी हैं। स्खलित–बीच २ मे रुक २ कर सूत्र का बोलना यह स्खलित दोष है, जैसे–अ हिं सा, देवा वि त नम सति इत्यादि ॥१॥ मिलित–जहा अन्य २ उद्देशक अथवा अध्ययन के आलापकों को एकत्र मिला दिया जाता है वहा मिलित दोष होता है, जैसे–"सर्व जिनवचन" ऐसा ख्यालकर "सव्वे पाणा पियाउया" "सव्वे जीवा वि इच्छति जीविउ न मरिज्जिउ" इन सब को एक साथ ही बोल देना। इन सब के एक साथ बोलने में मिलित दोष इसलिये आता है कि

પણ બનવુ પડે છે માટે ગુરુ મહારાજ સમીપજ સૂત્રનુ અધ્યયન અગર તેનુ ઉચ્ચારણુ કરવુ—સીખવુ જોઇએ ઉચ્ચારના કેટલા દોષ છે તે હવે પ્રગટ કરવામા આવે છે (૧) સ્ખલિત,(૨) મિલિત, (૩) વ્યાવિદ્ધાક્ષર, (૪)હીનાક્ષર, (૫) અધિકાક્ષર,(૬) વ્યત્યામ્રેડિત, (૭) અપરિપૂર્ણ, (૮)અપરિપૂર્ણઘોષ, (૯) અકંઠોષ્ઠવિપ્રમુક્ત, અને (૧૦) અગુરુવાચનોપગત આ દસ દોષો ઉચ્ચારણ સબધી છે

સ્ખલિત-વચમા વચમા રોકાઇને સૂત્રનુ બોલવુ તે સ્ખલિત દોષ છે જેમ- अहिंसा देवा वि त नम सति ઇત્યાદિ ! (૧) મિલિત–જ્યા અન્ય અન્ય ઉદ્દેશક અથવા અધ્યયનના આલાપોને એકત્ર મેળવી અપાય છે ત્યા મિલિત દોષ થાય છે જેમ "सर्वे जिन वचन" એવો ખ્યાલ કરી "सव्वे पाणा पिआउगा सव्वे जीवा वि इच्छति जीविउ न मरिज्जिउ આ બધાને એક સાથે જ બોલવુ આ બધાને એક સાથે બોલવામા મિલિત દોષ એ માટે આવે છે કે,

द्रव्यभावतो व्यत्याम्रेडित सूत्रे कुर्वतोऽर्थस्य विसवादः इत्यादि विवक्षा मागिव, यया दीक्षा निरर्थिका ।

७ अपरिपूर्णं–मात्राभिः, पदै श्चरणै र्विन्दुभि र्वर्णश्च। मात्राभिरपरिपूर्णं ' धम्म मगलमुक्किट्ठ ' । पदैरपरिपूर्णं–यथा–" धम्म उक्किट्ठ "। चरणैरपरिपूर्णं–यथा– ' धम्मो मगलमुक्किट्ठ ' इत्यादि गाथाया क्रमपि चरण परित्यज्य पठनम् । विन्दु-भिरपरिपूर्णं–यथा 'धम्मो मगलमुक्किट्ठ " इति । वर्णरपरिपूर्णं यथा–'धम्मो ल उक्किट्ठ' इत्यादि । मात्राभि' पदैश्चरणैर्विन्दुभिर्वर्णरपरिपूर्णे उच्चारिते तदेव प्रायश्चित्त त एव दोपाश्च भवन्ति ।

में व्यत्याम्रेडित कर देता है तब उसके अर्थ मे स्वभावतः विसवाद होने लगता है और इससे जो हानि होती है यह अधिकाक्षर तथा हीनाक्षर के दोप के स्वरूपनिरूपण मे बता चुके हैं॥ ६ ॥ अपरिपूर्ण–जहां मात्राओ से, पदों से, चरणो से, विन्दुओ से, वर्णो से अपरिपूर्णता होती है वहां अपरिपूर्ण दोप माना जाता है, जैसे " धम्मो मगलमुक्किट्ठ " की जगह "धम्ममगलमुक्किट्ठ" इस प्रकार " ओकार "की मात्रा हीन कर पढना। " धम्म उक्किट्ठ " ऐसा मगलपद हीन कर पढना। किसी चरण को–पाद को–हीन कर पढना, किसी विन्दु को हीन कर पढना, किसी वर्ण को हीन कर पढना सो क्रमशः मात्रा आदिको से अपरिपूर्ण दोप माना गया है। इस प्रकार के उच्चारण करने पर एक तो आगम की आशातना होने से प्रायश्चित का भागी होना पडता है दूसरे विसवादादि अनेक अनर्थ उत्पन्न हो जाते हैं। इससे जीव को मुक्ति का लाभ नही हो सकता है। तथा दीक्षा मे निरर्थकता की प्रसक्ति का प्रसग प्राप्त होता है ॥ ७ ॥

विसवाद थवा लागे छे अने એથી જે હાની થાય છે તે અધિકાક્ષર તથા હિનાક્ષરના દોષના નિરૂપણમા બતાવવામા આવેલ છે

(૭) અપરિપૂર્ણ જ્યા માત્રાઓથી પદોથી, ચરણોથી, બિન્દુઓથી, વર્ણોથી, અપરિપૂર્ણતા હોય છે ત્યા ' અપરિપૂર્ણ ' દોષ માનવામા આવે છે " धम्मो मगल मुक्किट्ठ " ની જગ્યાએ धम्ममगलमुक्किट्ठ આ રીતે, ओकार "ની માત્રા હીન કરી વાચવુ, " धम्म उक्किट्ठ "એમ મગલ પદ હીન કરી વાચવુ, કોઈ વર્ણને હીન કરી વાચવુ તે क्रमश માત્રા આદિથી અપરિપૂર્ણ દોષ માનવામા આવેલ છે આ પ્રકારનુ ઉચ્ચારણ કરવાથી એક તો આગમની આશાતના થવાથી પ્રાયશ્ચિત્તના ભાગી થવુ પડે છે બીજુ વિસવાદાદિ ઘણા અનર્થ ઉત્પન્ન થાય છે, આથી જીવને મુક્તિનો લાભ મળી શકતો નથી આથી દીક્ષામા નિરર્થકતાની પ્રસક્તિનો પ્રસગ પ્રાપ્ત થાય છે

उच्चारिते सति-अर्थस्य विसवादः, अर्थस्य विसवादे चरणस्य विसवादः, चरण-विसवादान्न मोक्षः, मोक्षाभावे सर्वा दीक्षा निरर्थिका।

५ व्यत्याम्रेडित—नाम अन्यान्यशास्त्रपल्लवविमिश्रण, यथा-'सव्वभूयप्प-भूयस्स सम्म भूयाइ पासओ। पिहियासवस्स दतस्स, पावकम्म न बधई॥" अत्रेदमपि-घटते इति कृत्वा क्षिपति—अन्यशास्त्रवचनम्—

श्रूयता धर्मसर्वस्व, श्रुत्वा चैवावधार्यताम्।
आत्मनः प्रतिकूलानि, परेषा न समाचरेत्॥

इसलिये माने जाते हैं कि सूत्र में हीनाक्षर अथवा अधिकाक्षर उच्चरित होने पर उसके अर्थ मे विसवाद (विपरीतता) होता है। अर्थ मे विसवाद जहा हुआ कि चरण-आचार-चारित्र मे भी विसवाद होने लगता है। इससे मोक्ष का लाभ नही हो सकता। मोक्ष के अभाव में समस्त दीक्षा निरर्थक हो जाती है॥ ५॥ व्यत्याम्रेडित-भिन्न २ शास्त्रों के पल्लव (अश) का जिस उच्चारण मे मिश्रण होता है वहा व्यत्याम्रेडित दोष माना जाता है। जैसे-"सव्वभूयप्पभूयस्स सम्म भूयाइ पासओ। पिहियासवस्स दतस्स पावकम्म न बधइ"-यहा यह भी घटित होता है ऐसा समझकर अन्य शास्त्र का वचन मिलाना, जैसे-

"श्रूयता धर्मसर्वस्व, श्रुत्वा चैवावधार्यताम्॥
आत्मन' प्रतिकूलानि, परेपा न समाचरेत्॥१॥"

महाभारत के इस वाक्य को मिश्रित करना। यह व्यत्ययाम्रेडित दोष इस लिये माना गया है कि उच्चारण करने वाला द्रव्य एव भाव से जब सूत्र

એ માટે માનવામા આવેલ છે કે સૂત્રમા હીનાક્ષર અથવા અધિકાક્ષર ઉચ્ચારવાથી એના અર્થમા વિસવાદ થાય છે વિપરીત અર્થમા વિસવાદ જ્યા થયો કે, ચરણ-આચાર ચારિત્રમા પણ વિસવાદ થવા લાગે છે એથી મોક્ષનો લાભ થઈ શકતો નથી મોક્ષના અભાવથી સમસ્ત દીક્ષા નિરર્થક થઈ જાય છે

(૫) વ્યત્યામ્રેડિત જુદા જુદા શાસ્ત્રોના પલ્લવનુ જે ઉચ્ચારણમા મિશ્રણ થાય છે ત્યા "વ્યત્યામ્રેડિત" દોષ માનવામા આવે છે જેમ सव्वभूयप्पभूयस्स सम्म भूयाइ पासओ" "पिहियासवस्स दतस्स पावकम्म न वधई" અહિં એ પણ ઘટિત થાય છે એમ સમજી બીજા શાસ્ત્રનું વચન મેળવવુ જેમ—

"श्रूयता धर्मसर्वस्व श्रुत्वा चैवावधार्यता॥
आत्मन प्रति कूलानि परेषा न समाचरेत्॥१॥

મહાભારતના આ વાક્યને મેળવવુ, આ "વ્યત્યયામ્રેડિત" દોષ એ માટે માનવામા આવેલ છે કે, ઉચ્ચારણ કરવાવાળા દ્રવ્ય અને ભાવથી જ્યારે સૂત્રમા વ્યત્યાયામ્રેડિત થવાથી એના અર્થમા સ્વભાવત

अथ वाचनानामक सप्तम द्वारम्-

अथ वाचनाविधिरुच्यते-तत्रैव वाचनाशब्दार्थः-वाचयतीति वाचना-पाठना, शिष्याय सूत्रादिदान । ननु वाचनायाः किं फलम् ? वाचनया जीवो निर्जरा जनयति श्रुतस्य चानाशातनाया प्रवर्तते, तत्र च प्रवर्तमानो जीवः श्रुतप्रदानरूप तीर्थधर्ममवलम्बते, एव तीर्थधर्ममाश्रयन् कृत्स्नकर्मक्षपणेन महानिर्जरावान् भवति । ततो मुक्तिप्राप्त्या तस्य सर्वथा भवपर्यवसान भवति । वाचनादानग्रहणविधिस्त्वेवम्—

उवविसइ उवज्झाओ, सीसा विजरति वदण तस्स ।
सो तेसिं सव्वसमय, वायइ सामइयप्पमुह ॥ १ ॥

वाचना से जो विहीन होता है, अर्थात्-गुरुप्रदत्त वाचना से जो प्राप्त नही होता है वह अगुरुवाचनोपगत दोष है ॥ १० ॥

॥ यह छट्ठा द्वार हुआ ॥ ६ ॥

सातवा वाचनाद्वार कहते हैं—

अथ वाचना की विधि बतलाते हैं-शिष्य को सूत्रादिक का देना-पढाना यह वाचना है । सूत्र की वाचना से कर्मों की निर्जरा होती है तथा उसकी अनाशातना में प्रवृत्ति होती है । उस वाचना में लगा हुआ जीव श्रुतप्रदानरूप तीर्थधर्म का आधार होता है । तीर्थधर्म का आधार होने से वह जीव समस्त कर्मों के क्षपण से महानिर्जरावाला होता है । महानिर्जरावाला होने से मुक्ति की प्राप्ति द्वारा उसके सर्वथा भव का क्षय हो जाता है । वाचना के देने की एव उसके ग्रहण करने की विधि इस प्रकार है-

---

નાથી જે વિહિન હોય છે, અર્થાત્-ગુરૂપ્રદત્ત વાચનાથી જે પ્રાપ્ત થયેલ નથી હોતુ તે અગુરૂ વાચનોપગત દોષ છે (૧૦)

આ છટ્ઠુ દ્વાર થયુ

સાતમુ વાચનાદ્વાર કહેવામા આવે છે—

હવે વાચનાની વિધિ બતાવવામા આવે છે-શિષ્યને સૂત્રાદિક ભણાવવા-સમજાવવા એ વાચના છે સૂત્રની વાચનાથી કર્મોની નિર્જરા થાય છે, તથા તેના અનાશાતનાની પ્રવૃત્તિ થાય છે એ વાચનામા લાગેલ જીવ શ્રુતપ્રદાનરૂપ તીર્થ ધર્મના આધાર બને છે, તીર્થ ધર્મના આધાર થવાથી તે જીવ સમસ્ત કર્મોના ક્ષપણથી મહાનિર્જરાવાળા થાય છે મહાનિર્જરાવાળા થવાથી મૂક્તિની પ્રાપ્તિ દ્વારા એને જીવન મરણના ફેરાનો ભય મટી જાય છે

८ अपरिपूर्णघोपम्—घोपैरेवापरिपूर्ण नाक्षरादिभिः, घोषा–उदात्तादय । तत्र–उच्चैरुदात्तः, नीचैरनुदात्तः, समाहारः स्वरितः। उच्चैःशब्देन यथा–" उप्पन्नेइ वा विगमेइ वा, धुवेइ वा " इत्यादि । नीचैःशब्देन यथा–" जे भिक्खू वा भिक्खुणी वा " इत्यादि । अत्र घोपैरयुक्तमुच्चारण कुर्वतस्तदेव मायश्चित्त त एव च दोषाः ।

९ अकण्ठौष्ठविप्रमुक्तम्—कण्ठौष्ठेन विप्रमुक्त–व्यक्त–सुस्पष्ट यत्र भवति, बालमूकभापितवदव्यक्तमित्यर्थः ।

१० अगुरुवाचनोपगतम् , गुरुप्रदत्तया वाचनया यन्न माप्त तत् ॥

॥ इति षष्ठ द्वारम् ॥

अपरिपूर्णघोप–घोषों से अर्थात्–उदात्तादिक स्वरों से–जो अपरिपूर्ण होता है वह अपरिपूर्णघोप नाम का दोप आता है । जो ऊँचे स्वर से बोला जाय उसका नाम उदात्त, नीचे स्वर से जो बोला जाय उसका नाम अनुदात्त, तथा जो न अधिक ऊँचे स्वर और न अधिक नीचे स्वर से किन्तु मध्यम स्वर से बोला जाय उसका नाम स्वरित है । जैसे–" उप्पन्नेइ वा, विगमेइ वा, धुवेइ वा, " इत्यादि ऊँचे स्वर से बोले जाते हैं। नीचे स्वर से जैसे–" जे भिक्खू वा भिक्खुणी वा " इत्यादि सूत्र नीचे स्वर से बोला जाता है । इस को दोष इसलिये माना है कि घोषों से अयुक्त उच्चारण करने वाले को आगम की आशातनाजन्य दोप का भागी होने से प्रायश्चित्त का भागी होना पडता है ॥ ८ ॥ अकण्ठौष्ठविप्रमुक्त–बालमूकादिक के बोलने की तरह जो उच्चारण व्यक्त–स्पष्ट नही होता है वह अकण्ठौष्ठविप्रमुक्त दोप है ॥ ९ ॥ अगुरुवाचनोपगतदोष–गुरुप्रदत्त

---

(७) અપરપૂર્ણઘોષ—ઘોષોથી–અર્થાત્ ઉદાત્તાદિક સ્વરોથી–જે અપરિપૂર્ણ હોય છે, ત્યા 'અપરિપૂર્ણઘોષ' નામનો દોષ લાગે છે, જે ઉચા સ્વરથી બોલાય તેનુ નામ ઉદાત્ત, નીચા સ્વરથી બોલાય એનુ નામ અનુદાત્ત તથા જે ન તો ઘણુ ઉચા સ્વરથી કે ન તો ઘણુ નીચા સ્વરથી પરતુ મધ્યમ સ્વરથી બોલાય એનુ નામ સ્વરિત છે જેમ–" उप्पन्नेइ वा, विगमेइ वा, धुवइ वा, " ઇત્યાદિ ઉચા સ્વરથી બોલાય છે નીચા શબ્દથી જેમ–" जेभिक्खू वा भिक्खुणी वा " ઇત્યાદિ સુત્ર નીચા સ્વરથી બોલાય છે આનો દોષ એ માટે માનવામા આવેલ છે કે, ઘોષોથી અયુક્ત ઉચ્ચારણ કરવાવાળાએ આગમની આશાતના જન્ય દોષના ભાગી બનવાથી પ્રાયશ્ચિતના ભાગી બનવુ પડે છે (૮) અકણ્ઠૌષ્ઠ વિપ્ર મુક્ત–બાલ મૂકાદિકના બોલવાની રીતે જે ઉચ્ચારણ સ્પષ્ટ વ્યક્ત થતુ નથી તે અકણ્ઠૌષ્ઠ વિપ્રમુક્ત દોષ છે (૯) અગુરૂ વાચનોપગત દોષ–ગુરૂ વાચ

निद्रारूपे प्रमादे, अप्रतिलेखने दुष्प्रतिलेखनादौ च सकृत् स्खलितस्य स्मारणा कर्तव्या भवति। यथा-"भो आयुष्मन्! प्रमादो वर्जनीयः" इति पूर्वमेवास्माभि कथितम्, अतः प्रमादं मा कुरु तपःसयम च समाराधय, इत्येषा स्मारणा।

अथ प्रतिस्मारणा—

पुनः पुनः सामाचार्यां प्रमाद कुर्वन् शिष्यः पुनर्गुरुणा वोधनीयः-"वत्स! मा प्रमाद्यताम्, तपःसयमाराधन क्रियताम्"। इत्येषा प्रतिस्मारणा।

इत्थमुक्तोऽपि यदि प्रमाद्यति, तदा दण्डना-लघुप्रायश्चित्तरूपा कर्तव्या।

प्रतिलेखना नहीं करे अथवा दुष्प्रतिलेखना आदि करता है उस समय उसे स्मारणा वाचना देनी चाहिये, इसमे उसे यह समझाना चाहिये कि हे आयुष्मन्! तुम्हें यह पहिले बतला दिया गया है कि प्रमाद वर्जनीय है। इसलिये इस वात का ख्याल करो, और प्रमाद का आसेवन मत करो तथा तप एव सयम की अच्छी तरह आराधना करो, इसका नाम स्मारणा है। प्रतिस्मरणा वाचना शिष्य को उस समय दी जाती है जव शिष्य अपनी समाचारी में वार २ प्रमाद करता है। उस समय उसे यही समझाया जाता है कि हे वत्स! देखो यह प्रमाद ठीक नहीं है, इससे तप एव सयम की आराधना ठीक २ नही होती है। तुम्हें वार वार यह समझा दिया गया है अतः इसका परित्याग कर तप एव सयम की आराधना करो। इसी मे आत्मा की भलाई है, इसका नामप्रतिस्मारणा है। अव दण्डना कहते है-इस प्रकार उपदेश, स्मारणा,

---

ઉપદેશ છે નિદ્રારૂપ પ્રમાદમા પડેલ શિષ્ય જો પ્રતિલેખના ન કરે અથવા દુષ્પ્રતિલેખના આદિ કરતો હોય તો એ સમયે એને સ્મારણા વાચના આપવી જોઇએ એમા એને એ સમજાવવુ જોઇએ કે આયુષ્યમન્! તમને એ પહેલુ બતાવવામા આવેલ છે કે, પ્રમાદ છોડવા યોગ્ય છે, જેથી એ વાતનો ખ્યાલ કરો ને પ્રમાદનો ખ્યાલ ન કરો, તથા તપ અને સયમની સારી રીતે આરાધના કરો આનુ નામ સ્મારણા છે પ્રતિસ્મારણા વાચના શિષ્યને તે સમયે આપવામા આવે છે જ્યારે શિષ્ય પોતાની સામાચારીમા વારવાર પ્રમાદ કરે છે તે સમયે તેને એવુ સમજાવાય છે કે હે વત્સ જુઓ આ પ્રમાદ કરવો ઠીક નથી તેનાથી તપ અને સયમની આરાધના સારી રીતે થતી નથી તમને વખતો વખત એ સમજાવવામા આવેલ છે, માટે તેનો પરિત્યાગ કરી સયમ અને તપની આરાધના કરો તેમા આત્માની ભલાઈ છે, તેનુ નામ પ્રતિ સ્મારણા છે હવે દડના કહે છે—આ પ્રકારનો ઉપદેશ સ્મારણા, પ્રતિસ્મારણા રૂપ ત્રણ પ્રકા

छाया—उपविशति उपाध्यायः, शिष्या वितरन्ति वन्दनं तस्मै ।
स तेभ्यः सर्वसमयं, वाचयति सामायिकप्रमुखम् ॥ १ ॥

वाचना-त्रिविधा भवति-उपदेशः, स्मारणा, प्रतिस्मारणा च । ये खलु गृहीत-सामाचारीकाः शिष्यास्तेभ्यः सूत्रार्थवाचना दातव्या । तेषां सामाचारीकरणे प्रमादं कुर्वतां क्रमेण उपदेशः, स्मारणा, प्रतिस्मारणा च करणीया । तत्र गुरुस्तान् प्रति वदति-" मुनीनामेषा सामाचारी यन्निद्राविकथादयः प्रमादाः परिहर्तव्याः " एष उपदेशः ।

" उववि‍सइ उवज्झाओ, सीसा वियरंति वदणं तस्स ।
सो तेसिं सव्वसमयं, वायइ सामाइयप्पमुहं ॥ वाचना देने वाला उपाध्याय अपने आसन पर विराजमान जब हो जाय तब वाचना लेने वाला शिष्य सर्वप्रथम उन्हें वंदना करे । फिर बाद में उनसे सामायिक आदि सर्व सूत्रों की वाचना लेवे । उपदेश १, स्मरणा २ एवं प्रति-स्मारणा ३ के भेद से वाचना ३ प्रकार की है । जिन शिष्यों ने सामाचारी को ग्रहण कर लिया है उन शिष्यों को सूत्रार्थ की वाचना देना चाहिये । वे यदि सामाचारी के आचरण करने में प्रमाद करे तो गुरु का कर्तव्य है कि वे उन्हें क्रम से उपदेश, स्मारणा एवं प्रतिस्मारणा रूप वाचना दें । उसमें वे उसे यह समझावे कि देखो यही मुनियों की सामाचारी-आचार है कि वे सर्वप्रथम निद्रा विकथा आदि प्रमादों को दूर करे । यह उपदेश हैं । निद्रारूप प्रमाद मे पडा हुआ शिष्य यदि

વાચના દેવાની અને તેને ગ્રહણ કરવાની વિધિ આ પ્રકારે છે—
उववि‍सइ उवज्झाओ, सीसा विअरंति वदणं तस्स ।
सो तेसिं सव्वसमयं वायइ सामाइयप्पमुहं ॥

વાચના આપવાવાળા ઉપાધ્યાય જ્યારે પોતાના આસન ઉપર બિરાજમાન થઈ જાય ત્યારે વાચના લેવાવાળા શિષ્ય સર્વ પ્રથમ એમને વંદના કરે અને પછી તેમની પાસેથી સામાયિક આદિ સર્વ સૂત્રોની વાચના લે ઉપદેશ, સ્મારણા અને પ્રતિ સ્મારણા ના ત્રણે ભેદથી વાચના ત્રણ પ્રકારની છે જે શિષ્યોએ સમાચારીને ગ્રહણ કરી લીધેલ હોય તે શિષ્યોને સૂત્રાર્થની વાચના દેવી જોઈએ તે કદી સામાચારીનું આચરણ કરવામાં પ્રમાદ કરે તો ગુરૂનું કર્તવ્ય છે કે તે એને ક્રમથી ઉપદેશ, સ્મારણા, અને પ્રતિ સ્મારણા રૂપ વાચના આપે એમાં તેઓ શિષ્યને એ સમજાવે કે, જુઓ આજ મુનિયોની સમાચારી આચાર છે કે જે સર્વ પ્રથમ નિદ્રા, વિકથા આદિ પ્રમાદોને દૂર કરે આ

निद्रारूपे प्रमादे, अप्रतिलेखने दुष्प्रतिलेखनादौ च सकृत् स्खलितस्य स्मारणा कर्तव्या भवति। यथा-" भो आयुष्मन्! प्रमादो वर्जनीयः" इति पूर्वमेवास्माभि कथितम्, अतः प्रमाद मा कुरु तपःसयम च समाराधय, इत्येषा स्मारणा।

अथ प्रतिस्मारणा—

पुनः पुनः सामाचार्या प्रमाद कुर्वन् शिष्यः पुनर्गुरुणा बोधनीयः-"वत्स! मा प्रमाद्यताम्, तपःसयमाराधन क्रियताम्"। इत्येषा प्रतिस्मारणा।

इत्थमुक्तोऽपि यदि प्रमाद्यति, तदा दण्डना-लघुप्रायश्चित्तरूपा कर्तव्या।

प्रतिलेखना नहीं करे अथवा दुष्प्रतिलेखना आदि करता है उस समय उसे स्मारणा वाचना देनी चाहिये, इसमे उसे यह समझाना चाहिये कि हे आयुष्मन्! तुम्हें यह पहिले बतला दिया गया है कि प्रमाद वर्जनीय है। इसलिये इस बात का ख्याल करो, और प्रमाद का आसेवन मत करो. तथा तप एव सयम की अच्छी तरह आराधना करो, इसका नाम स्मारणा है। प्रतिस्मरणा वाचना शिष्य को उस समय दी जाती है जब शिष्य अपनी समाचारी में बार २ प्रमाद करता है। उस समय उसे यही समझाया जाता है कि हे वत्स! देखो यह प्रमाद ठीक नहीं है, इससे तप एव सयम की आराधना ठीक २ नहीं होती हैं। तुम्हें बार बार यह समझा दिया गया है अतः इसका परित्याग कर तप एव सयम की आराधना करो। इसी मे आत्मा की भलाई है, इसका नाम प्रतिस्मारणा है। अब दण्डना कहते हैं-इस प्रकार उपदेश, स्मारणा,

---

ઉપદેશ છે નિદ્રારૂપ પ્રમાદમા પડેલ શિષ્ય જો પ્રતિલેખના ન કરે અથવા દુષ્પ્રતિલેખના આદિ કરતો હોય તો એ સમયે એને સ્મારણા વાચના આપવી જોઇએ એમા એને એ સમજાવવુ જોઇએ કે આયુષ્યમન્! તમને એ પહેલુ બતાવવામા આવેલ છે કે, પ્રમાદ છોડવા યોગ્ય છે, જેથી એ વાતનો ખ્યાલ કરો ને પ્રમાદનો ખ્યાલ ન કરો, તથા તપ અને સયમની સારી રીતે આરાધના કરો. આનુ નામ સ્મારણા છે પ્રતિસ્મારણા વાચના શિષ્યને તે સમયે આપવામા આવે છે જ્યારે શિષ્ય પોતાની સામાચારીમા વારવાર પ્રમાદ કરે છે તે સમયે તેને એવુ સમજાવાય છે કે હે વત્સ જુઓ આ પ્રમાદ કરવો ઠીક નથી તેનાથી તપ અને સયમની આરાધના સારી રીતે થતી નથી તમને વખતો વખત એ સમજાવવામા આવેલ છે, માટે તેનો પરિત્યાગ કરી સયમ અને તપની આરાધના કરો તેમા આત્માની ભલાઈ છે, તેનુ નામ પ્રતિ સ્મારણા છે હવે દડના કહે છે—આ પ્રકારનો ઉપદેશ સ્મારણા, પ્રતિસ્મારણા રૂપ ત્રણ પ્રકા

ततोऽपि यदि प्रमाद्यति तर्हि मासलघुप्रायश्चित्तरूपा दण्डना कर्त्तव्या। इत्थं दण्डितोऽपि यदि प्रमादान्न विरमते तदा कुङ्कुमदृष्टान्तो वक्तव्यः। यथा–अतीव पिष्टं कुङ्कुमं 'केसर' इति भाषाप्रसिद्ध पाषाणमिव कठोरं न भवति, भवान् महता प्रयासेन प्रतिनोद्यमानः कथं प्रमत्तः सवृत्तः। अत्र मासलघु दीयते।

वारत्रयादूर्ध्वं यदि प्रमादतो न निवर्तते तदा निष्कासना कर्तव्या। अथासौ स्वयं परेण वा प्रज्ञापितः सन् पुनरागत्य प्रमादात् प्रतिनिवृत्तो वदति–भगवन्! क्षमस्व मदीयमपराधनिकुरम्बम्, न पुनरेवं करिष्यामीति। तदा गुरुरेवं वदेत्–यथा

प्रतिस्मारणारूप तीन प्रकार की वाचना के देने पर भी यदि शिष्य प्रमादपतित होता है, तो उसे एक मास का लघु प्रायश्चित्त देना चाहिये। उस समय उससे यह कहना चाहिये कि देखो केशर जब बार २ रगड़ कर पीसी जाती है तो वह भी पाषाण जैसी कठोर नहीं रहती है किन्तु इकदम नरम पड जाती है परन्तु बड़े आश्चर्य की बात है कि तुम्हें बार २ समझाया जाता है फिर भी तुम प्रमाद को नहीं छोडते हो। क्या बात है पता नही पड़ता कि तुम प्रमादी क्यों बन रहे हो॥

आचार्य तथा अन्य मुनि द्वारा तीन बार समझाने पर भी यदि शिष्य प्रमाद से पीछे नही हटता है, उस समय उसे संघ से बाहर करने रूप दण्ड देना चाहिये। उस समय यदि दूसरों के द्वारा समझाये जाने पर अथवा अपनी गल्ती अपने आप स्वीकार करने पर यह ऐसा गुरु महाराज के समक्ष कहे कि हे गुरु महाराज! मेरे अभीतक के समस्त अपराध आप क्षमा करे, अब आगे ऐसा नही करने का भाव

રની વાચના દેવા છતા પણ જો શિષ્ય પ્રમાદ વશ બને, તો તેને એક માસનુ લઘુ પ્રાયશ્ચિત દેવુ જોઈએ તે સમય તેને એવુ કહેવુ જોઈએ કે, કેશર ને વારવાર ઘુટાઈ ઘુટાઈને પીસવામા આવે છે, તો પણ પત્થરની માફક કઠોર નહિં બનતા વધુ ને વધુ નરમ બને છે ઘણા જ આશ્ચર્યની વાત છે કે, તમને વારવાર સમજાવવા છતા પણ તમે પ્રમાદને છોડતા નથી કયુ કારણ છે તે સમજાતુ નથી કે તમે તમારો પ્રમાદ છોડતા નથી આચાર્ય તથા અન્ય મુનિદ્વારા ત્રણવાર સમજાવ્યા છતા પણ જો શિષ્ય પ્રમાદથી પાછો ન હટે તો તેને તે સમયે સઘની બહાર કરવારૂપ દડ દેવો જોઈએ તે સમય કદાચ બીજાઓ દ્વારા સમજાવવાથી અથવા પોતાની ભૂલ પોતે જ સ્વીકારીને તે ગુરૂ મહારાજ સમક્ષ એવુ કહે કે, હે ગુરુ મહારાજ! મારા આજ સુધીના બધા અપરાધ આપ માફ કરો, હવે આગળ હુ આવુ નહિ કરૂ તે સમયે

ताम्बूलपत्र कुथित न परित्यज्यते चेत्, तर्हि शेषाण्यपि पत्राणि तत् कोथयति। एवं त्वमपि स्वय विनष्टो मम अन्यानपि साधून् विनाशयिष्यसीति कृत्वा निष्कासितोऽस्माभिः। सम्प्रति पुनरप्रमत्तेन भवितव्यम्, मासगुरु च ते प्रायश्चित्तम्।

अत्र राजदृष्टान्तो वर्णनीयः।

कस्यचिद् राज्ञोऽक्षिरोगः सजातः। तत्रत्यवैद्यास्तच्चिकित्सा कर्तुमशक्ता अभूवन्। अन्यश्च कश्चिदागन्तुको वैद्यस्तत्रागत्याह–ममाक्षिगुटिकास्तु अक्षिरोगप्रशमन्य.। ताभिरञ्जितेषु अक्षिषु तीव्रतरा दुःसहा वेदना भवति। सा तु मुहूर्तमात्रम्।

है, उस समय गुरु महाराज उससे ऐसा कहें कि देखो, पान सड जाने पर यदि बाहर निकाल कर न फेंक दिया जाय तो वह जैसे अन्य पानों को सड़ा कर विगाड देता है, उसी प्रकार तुम भी स्वय विनष्ट होकर मेरे सघ के अन्य साधुओं को विनष्ट कर दोगे इस ख्याल से हम तुम्हें सघ से बाहर कर रहे हैं। यदि आगे ऐसा नहीं करोगे तो सघ में रख लिये जाते हैं। इसलिये जाओ १ मास का यह तुम्हें गुरु प्रायश्चित्त दिया जाता है। इस विषय में एक राजा का दृष्टान्त इस प्रकार है—

किसी एक राजा को आखों में रोग हो गया। नगर भर में जितने वैद्य थे उन सब ने खूब यत्नपूर्वक इलाज किया, परतु उनके इलाज से राजा की आंखो का रोग शमित नहीं हुआ। एक समय वहां बाहर गाव का एक वैद्य आया। उसने नरेश के पास जाकर कहा कि महाराज! हमारे पास ऐसी गोलिया हैं जो आखों में आजने पर बिलकुल रोग को नष्ट कर देती है। परन्तु उनके आजने पर १ मुहूर्त तक बडी दुःसह

ગુરુમહારાજ તેને એવુ કહે કે જુઓ પાન સડી જવાથી બહાર કાઢી ફેંકી દેવામા ન આવે તો તે જેમ બીજા પાનને સડાવી બગાડી દે છે તેજ રીતે તમે પણ સ્વય વિનિષ્ટ બની મારા સઘના બીજા સાધુઓને પણ વિનિષ્ટ બનાવી દેશો આ ખ્યાલથી તમને સઘથી બહાર કરવામા આવે છે કદાચ આગળ એવુ નહી કરો તો સઘમા રાખવામા આવશે આ માટે તમને એક મહિનાનુ ગુરૂ પ્રાયશ્ચિત્ત આપવામા આવે છે

આ વિષયમા એક રાજાનો દાખલો આ પ્રકારે છે —

કોઈ એક રાજાની આખમા રોગ થયો, શહેરમા જેટલા વૈદ્ય હતા તે સઘળાથી ખૂબ પ્રયત્ન પુર્વક ઈલાજ કરવામા આવ્યો પરતુ તેઓના ઈલાજથી રાજાની આખોનો રોગ મટયો નહી એક સમયે ત્યા બહાર ગામનો એક વૈદ્ય આવ્યો તેણે રાજાની પાસે પહોચી કહ્યુ કે, મહારાજ! મારી પાસે એવી ગોળીઓ છે, જે આખોમા આજવાથી રોગને બીલકુલ મટાડે છે પરતુ તેને આજવાથી

यदि वेदनाया सत्या मा प्राणदण्ड कर्तु कर्मचारिभ्य आज्ञा न ददासि, तर्हि तवाक्षिणी अञ्जयामि । राज्ञा कथितम्—नाह तत्र प्राणदण्ड कर्तुमाज्ञापयिष्यामि । तदा राज्ञोऽक्ष्णोरञ्जन वैद्यः कृतवान् । अञ्जितयोरक्ष्णोस्तीव्रतरा वेदना जाता । तदा राज्ञा निगदितम्—'अनेनाक्षिणी मम पीडिते, अत एन मारय ' इत्याज्ञा स्वकर्मचारिणः प्रति दत्तवान् । तैः कर्मचारिभिस्तस्य राज्ञो हितकर विज्ञाय वैद्यः प्रच्छन्नः स्थापितः । मुहूर्तान्तरेण राज्ञो वेदना उपशान्ताः, अक्षिणी रोगरहिते दिव्ये दिव्यज्योतिष्मती सजाते । तदा राज्ञा वैद्यः स्मृतः । राजकर्मचारिभिरानीय समर्पितो वैद्यः सत्कारित समानितश्च । यथा तस्य राज्ञस्तत्कालदु'सहमपि गुटिकाञ्जन क्रमेण चक्षुषो नैरुज्यकरणात् परिणामसुन्दर समजनि, एव भवतामपि स्मारणादिक खर-

---

पीडा होती है । यदि आप वेदना होने पर अपने कर्मचारियों को मुझे प्राणदण्ड देने की आज्ञा न करे तो मे आपकी आखों में उन गोलियों को आज सकता हू । राजाने वैद्य की बात सुन कर उसे अभय करने का वचन दे दिया । वैद्य ने भी गोलियो को घिस कर राजा की आखों में आज दिया । आजते ही राजा की आखों में तीव्रतर दु:सह वेदना होने लगी । उस वेदना से पीडित होकर राजा ने उसे मारने की आज्ञा दे दी । कर्म चारियों ने उसे राजा का हितकारी मान कर एक जगह छिपा दिया और मारा नहीं । कुछ समय के बाद वेदना शात हो गई और आखें रोग रहित हो गई । राजा ने प्रसन्न होकर उस वैद्य को याद किया तब कर्मचारियों ने उस वैद्य को लाकर हाजर किया । राजा ने उसको खूब आदर सत्कार करके विसर्जित किया । मतलब इस दृष्टान्त का यह है कि जिस प्रकार उस राजा के लिये दु:सह भी

એક ઘડી સુધી ઘણી જ અસહ્ય વેદના થાય છે વેદના થવાથી આપ આપના કર્મચારીઓ દ્વારા મને પ્રાણદડ દેવાની આજ્ઞા ન કરો તો હુ આપની આખોમા એ ગોળીઓ આજવા ઇચ્છુ છુ રાજાએ વૈદની વાત સાભળીને તેને અભય કરવાનુ વચન આપ્યુ વૈદ્યે પણ ગોળીઓને ઘસીને રાજાની આખમા આજી દીધી આજતા જ રાજાની આખોમા તીવ્રતર દુ સહ વેદના થવા લાગી, આ વેદનાથી વ્યાકુળ બની રાજાએ તેને મારવાની આજ્ઞા આપી કર્મચારીઓએ તેને રાજાનો હિતકારી માની એક જગ્યાએ છુપાવી દીધો અને માર્યો નહી થોડા સમય પછી વેદના શાન્ત થઇ અને આખો રોગ રહિત બની રાજાએ પ્રસન્ન થઇને તે વૈદ્યને યાદ કર્યો ત્યારે કર્મચારીઓએ તે વૈદ્યને લાવીને હાજર કર્યો રાજાએ તેનો ખૂબ આદરસત્કાર કરીને વિદાય આપી આ દૃષ્ટાતનો સાર એ છેકે, રાજા માટે દુ સહ એવી આખોની પીડાનુ ગુટિકાના અજનથી શમન થયુ

परुपत्वात् यद्यप्यापातमात्रदुःखजनक तथापि परिणामसुन्दरमेव द्रष्टव्यम्, इह परत्र च सकलकल्याणपरपराकारणत्वादिति ।

॥ इति सप्तम वाचनाद्वारम् ॥

सूत्रार्थयोः पौर्वापर्यनिरूपणनामकमष्टमद्वारम्—

अथ पूर्व सूत्रम् अर्थो वा ? इति निरूप्यते—उत्पादव्ययध्रौव्यलक्षणोऽर्थस्तीर्थकरैः पूर्वमुक्तः, पश्चात् तमेवार्थ हृदये निधाय गणधराः सूत्रं रचयन्ति, तस्मादर्थतः पश्चाद्भावि सूत्रम्, इति सिद्धान्तः । अत एव सूत्रम् अणु—लघु भवति, अर्थस्तु महान्,

गुटिकाजन आखो की पीडा का शमक हुआ—पीडाजनक होने पर भी परिणाम में हितविधायक हुआ, उसी प्रकार शिष्यों को भी गुरु महाराज द्वारा प्रदत्त स्मारणादिक तीव्र कठोर होने पर भी आयति—(उत्तरकाल) सुख कारक होने से एकान्त हितविधायक ही होते हैं। क्यों कि इनसे इस लोक में तथा परलोक में आत्मा का हित ही होता है अहित नहीं ।

॥ सातवाँ द्वार समाप्त हुआ ॥ ७ ॥

अब आठवाँ द्वार कहते हैं—

सूत्र एव अर्थ के पौर्वापर्य द्वार का निरूपण करते हैं—

अब यहां यह बतलाया जाता है कि पहिले सूत्र होता है कि अर्थ होता है। उत्पाद, व्यय, एव ध्रौव्य इस लक्षण से युक्त अर्थ—पदार्थ होता है। अर्थ का यह लक्षण तीर्थंकर प्रभुने कहा है। इसी अर्थ को हृदय में अवधृत कर गणधर देवों ने सूत्रों की रचना की है। इस-

પીડા આપનાર હોવા છતા પણ પરિણામમા હિતકારક પરિણામ આવ્યુ આ પ્રકાર શિષ્યોએ પણ ગુરુમહારાજ દ્વારા પ્રદત્ત સ્મારણાદિક તીવ્ર—કઠોર હોવા છતા પણ અતે ગુણ કરનાર સુખકારક હોવાથી એકાન્ત હિતવિધાયક જ હોય છે કેમકે એનાથી આલોક તથા પરલોકમા આત્માનુ હિત થાય છે, અહિત નહી

॥ સાતમુ દ્વાર સમાપ્ત થયુ ॥૭॥

હવે આઠમુ દ્વાર કહેવામા આવે છે—

સૂત્ર તથા અર્થના પૌર્વાપર્યદ્વારનુ નિરૂપણ કરવામા આવે છે—

હવે અહિ એ બતાવવામા આવે છે કે, પહેલા સૂત્ર હોય છે કે અર્થ હોય છે ઉત્પાદ,વ્યય, અને ધ્રૌવ્ય આ લક્ષણથી યુક્ત અર્થ પદાર્થ બને છે અર્થનુ એ લક્ષણ તીર્થકર પ્રભુએ કહેલ છે તે અર્થને હૃદયમા ધારણ કરીને ગણધર દેવોએ સૂત્રની રચના કરી છે, માટે અર્થની પાછળ સૂત્ર છે, એ સિદ્ધાત

यदि वेदनाया सत्या मा प्राणदण्ड कर्तुं कर्मचारिभ्य आज्ञा न ददासि, तर्हि तवाक्षिणी अञ्जयामि। राज्ञा कथितम्—नाह तव प्राणदण्ड कर्तुमाज्ञापयिष्यामि। तदा राज्ञोऽक्ष्णोरञ्जन वैद्यः कृतवान्। अञ्जितयोरक्ष्णोस्तीव्रतरा वेदना जाता। तदा राज्ञा निगदितम्—'अनेनाक्षिणी मम पीडिते, अत एन मारय' इत्याज्ञा स्वकर्मचारिणः प्रति दत्तवान्। तैः कर्मचारिभिस्तस्य राज्ञो हितकर विज्ञाय वैद्यः प्रच्छन्नः स्थापितः। मुहूर्तान्तरेण राज्ञो वेदना उपशान्ताः, अक्षिणी रोगरहिते दिव्ये दिव्यज्योतिष्मती सजाते। तदा राज्ञा वैद्यः स्मृतः। राजकर्मचारिभिरानीय समर्पितो वैद्यः सत्कारित सम्मानितश्च। यथा तस्य राज्ञस्तत्कालदुःसहमपि गुटिकाञ्जन क्रमेण चक्षुषो नैरुज्यकरणात् परिणामसुन्दर समजनि, एव भवतामपि स्मारणादिक खर-

पीडा होती है। यदि आप वेदना होने पर अपने कर्मचारियों को मुझे प्राणदण्ड देने की आज्ञा न करे तो मैं आपकी आखों में उन गोलियों को आज सकता हू। राजाने वैद्य की वात सुन कर उसे अभय करने का वचन दे दिया। वैद्य ने भी गोलियो को घिस कर राजा की आखों में आज दिया। आंजते ही राजा की आखों में तीव्रतर दुःसह वेदना होने लगी। उस वेदना से पीडित होकर राजा ने उसे मारने की आज्ञा दे दी। कर्म चारियों ने उसे राजा का हितकारी मान कर एक जगह छिपा दिया और मारा नहीं। कुछ समय के वाद वेदना शात हो गई और आखें रोग रहित हो गई। राजा ने प्रसन्न होकर उस वैद्य को याद किया तव कर्मचारियों ने उस वैद्य को लाकर हाजर किया। राजा ने उसको खूव आदर सत्कार करके विसर्जित किया। मतलब इस दृष्टान्त का यह है कि जिस प्रकार उस राजा के लिये दुःसह भी

એક ઘડી સુધી ઘણી જ અસહ્ય વેદના થાય છે વેદના થવાથી આપ આપના કર્મચારીઓ દ્વારા મને પ્રાણુદડ દેવાની આજ્ઞા ન કરો તો હુ આપની આખોમા એ ગોળીઓ આજવા ઇચ્છુ છુ રાજાએ વૈદની વાત સાભળીને તેને અભય કરવાનુ વચન આપ્યુ વૈદે પણ ગોળીઓને ઘસીને રાજાની આખમા આજી દીધી આજતા જ રાજાની આખોમા તીવ્રતર દુ સહ વેદના થવા લાગી, આ વેદનાથી વ્યાકુળ બની રાજાએ તેને મારવાની આજ્ઞા આપી કર્મચારીઓએ તેને રાજાનો હિતકારી માની એક જગ્યાએ છુપાવી દીધો અને માર્યો નહી થોડા સમય પછી વેદના શાન્ત થઇ અને આખો રોગ રહિત બની રાજાએ પ્રસન્ન થઇને તે વૈદ્યને યાદ કર્યો ત્યારે કર્મચારીઓએ તે વૈદ્યને લાવીને હાજર કર્યો રાજાએ તેનો ખૂબ આદરસત્કાર કરીને વિદાય આપી આ દૃષ્ટાતનો સાર એ છે કે, રાજા માટે દુ સહ એવી આખોની પીડાનુ ગુટિકાના અ જનથી શમન થયુ

तत्र मान्ति स्म। एवं पेटिकास्थानीये सूत्रे बहून्यर्थपदानि वर्तन्ते, तत्र सूत्रमेव बादरं भवितुमर्हति नार्थ इति। किंचार्थस्य महत्त्वमेकान्ततो नास्ति, प्रथमे उत्क्षिप्तज्ञाते हि 'अनुकम्पा कर्तव्या' इत्यर्थो बहुभिः सूत्रैर्वर्णितः। तथा-अष्टादशे सुसुमादारिकाज्ञाते वर्णरूपबलादिवृद्ध्यर्थं नाहारयितव्यम्, इत्यर्थो बहुभिः सूत्रैर्वर्णितः, तस्मादर्थो न महान् किन्तु सूत्रमेव महदिति चेत्—?

अत्रोच्यते—पूर्वं सूत्रं पश्चादर्थः, इति न सम्भवति। अर्थस्य हि सूत्रतः पश्चाद्भावित्वं न युज्यते, अर्थं विना सूत्रं निरर्थरहितं सत् कीदृशं स्यात्? असंबद्ध

में अनेक वस्त्र रख दिये जाते हैं एतावता पेटी में ही बादरता आती है वस्त्रों में नहीं। क्यों कि उसके आधार से ही बहुत वस्त्र उसमें समा जाते हैं। इसी तरह पेटी के स्थानीय सूत्र में भी बहुत से अर्थपद रहा करते हैं इसलिये सूत्र को ही बादर होने का प्रसंग प्राप्त होता है अर्थ को नहीं। तथा-अर्थ में महत्ता भी एकान्त से स्थापित नहीं होती है। "प्रथमे उत्क्षिप्तज्ञाते" ज्ञातासूत्र के प्रथम उत्क्षिप्तज्ञात नामक अध्ययन में भगवान ने फरमाया है कि अनुकंपा करनी चाहिये इस प्रकार का अर्थ बहुत सूत्र से वर्णित किया है। तथा "अष्टादशे सुसमादारिकाज्ञाते" अर्थात् इसी ज्ञाता सूत्र के अठारवें सुसुमादारिकानामक अध्ययन में वर्ण, रूप, बल आदि की वृद्धि निमित्त मुनियो को आहार नहीं करना चाहिये यह अर्थ बहुत सूत्रों से वर्णित किया है। इसलिये अर्थ महान् नहीं है किन्तु सूत्र ही महान् है यही बात ज्ञात होती है।

उत्तर-पहिले सूत्र होता है पश्चात् अर्थ यह कथन युक्तियुक्त नहीं है,

આવે છે, વસ્ત્રોમા નહી, કેમ કે પેટીના આધારથી જ ઘણા વસ્ત્રો તેમા સમાઈ શકે, એવી રીતે સ્થાનીય સૂત્રમા પણ ઘણા અર્થ પદ રહ્યા કરે છે માટે જ સૂત્રને બાદર હોવાનો પ્રસગ પ્રાપ્ત થાય છે, અર્થને નહી તેમ અર્થમા મહત્તા પણ એકાન્તથી સ્થાપિત થતી નથી, જ્ઞાતા સૂત્રના પ્રથમ ઉત્ક્ષિપ્તજ્ઞાત નામના અધ્યયનમા ભગવાને ફરમાવ્યુ છે કે, અનુકમ્પા કરવી જોઈએ આ પ્રકારનો અર્થ ઘણા સૂત્રોથી વર્ણવવામા આવેલ છે તથા "अष्टादशे सुसमादारिका ज्ञाते" અર્થાત્ આ જ્ઞાતા સૂત્રના અઢારમા "સુસમાદારિકા" નામના અધ્યયનમા વર્ણ, રૂપ, બળ વગેરેની વૃદ્ધિ નિમિત્તે મુનિયોએ આહાર ન કરવો જોઈએ આ અર્થ ઘણા સૂત્રોમા વર્ણવવામા આવેલ છે આ માટે અર્થ મહાન નથી પણ સૂત્ર જ મહાન છે આ વાત જ્ઞાત થાય છે

ઉત્તર-પહેલા સૂત્ર હોય છે પછી અર્થ આ કહેવુ યુક્તિ યુક્ત નથી, કારણ

एकैकस्य सूत्रस्यार्थोऽनन्तः। स्तोकत्वात् पश्चादभिहितत्वाच्च सूत्रम् ' अणु ' इत्युच्यते, तेन चाणुना सूत्रेण सहार्थस्य यः सम्बन्धो योगः स चानुयोग इत्युच्यते।

ननु पूर्वमर्थः पश्चात् सूत्रमिति कथनमयुक्तम्, पूर्वं हि सूत्र पश्चादर्थः, सूत्राभावे तु अर्थः कस्य स्यात्। लौकिका अप्येवमेव वदन्ति–आधारे सत्येवाधेय तिष्ठतीति।

यच्च सूत्रमणु, अर्थस्तु विस्तृत इति, तदप्ययुक्तम्? एकस्या हि पेटिकायां बहूनि वस्त्राणि सन्ति, तत्र पेटिकाया एव बादरत्व युज्यते, तद्वशाद् बहूनि वस्त्राणि

लिये अर्थ के पश्चाद् सूत्र है यह सिद्धान्त निर्धारित हो जाता है। सूत्र अणु-लघु होता है। तथा-अर्थ सूत्र की अपेक्षा महान् होता है। एक २ सूत्र के अनत अर्थ होते हैं। सूत्र को अणु इसी अभिप्राय से कहा गया है कि एक तो वह अर्थ के पश्चाद् भावी है और दूसरे वह स्तोक अर्थात् छोटा होता है। उस अणु सूत्र के साथ अर्थ का जो योग है–सबध है उसी का नाम अनुयोग है।

प्रश्न-पहिले अर्थ होता है बाद में उसके सूत्र होता है यह कथन अयुक्त है। कारण कि सूत्र के विना अर्थ नहीं हो सकता है। इसलिये ऐसा मानना चाहिये कि पहिले सूत्र होता है और बाद मे अर्थ होता है। लौकिक जन भी यही कहते हुए पाये जाते हैं। सूत्र आधार है और अर्थ आधेय है। सूत्र में अर्थ रहता है अर्थ में सूत्र नहीं। आधार के होने पर ही आधेय रह सकता है अन्यथा नहीं। दूसरे-अर्थ की अपेक्षा जो सूत्र को अणु कहा गया है वह भी ठीक नहीं मालूम पडता। कारण कि देखा जाता है कि एक ही सन्दूक

નિર્ધારિત બની જાય છે સૂત્ર અણુ-લઘુ હોય છે તથા અર્થ સૂત્રની અપેક્ષાથી મહાન હોય છે, એક એક સૂત્રના અનત અર્થ થાય છે સૂત્રને અણુ એ અભિપ્રાયથી કહેવામા આવેલ છે કે, એક તો તે અર્થના પશ્ચાદ્ભાવિ છે, (પાછળ થનારૂ) અને બીજુ તે લઘુ હોય છે, એ અણુ સૂત્રની સાથે અર્થનો જે યોગ છે-સબધ છે તેનુ નામ અનુયોગ છે

પ્રશ્ન-પહેલો અર્થ થાય છે અને એ પછી સૂત્ર થાય છે, તે કહેવુ અયુકત છે કારણ કે સૂત્ર વગર અર્થ થઈ શકે નહી આ માટે સમજવુ જોઈએ કે પહેલા સૂત્ર હોય છે અને પછી અર્થ થાય છે સૂત્ર આધાર છે અને અર્થ આધેય છે સૂત્રમા અર્થ રહે છે અર્થમા સૂત્ર નહી આધારના હોવાથી જ આધેય રહી શકે છે તેના વગર નહી બીજુ અર્થની અપેક્ષા જે સૂત્રને અણુ કહેવામા આવેલ છે તે પણ ઠીક નથી કારણ કે, જોવામા આવે છે કે, એકજ પેટીમા ઘણા વસ્ત્ર રાખવામા આવે છે આથી તે પેટીમા બાદરતા

रच्यन्ते। एवं वस्त्रस्थानीयस्यार्थस्य महत्त्वम्, पेटिकास्थानीयस्य तु सूत्रस्याणुत्वमेव। यदप्युक्तम्–अर्थो महानित्यस्यैकान्तता नास्तीति तदप्यविचारितभाषितम्–उत्क्षिप्तज्ञातादिषु सत्त्वानुकम्पादिरूपोऽर्थस्तत्तदध्ययनमात्रस्य, अशेषस्य तु सूत्रस्य तदतिरिक्ता अपि बहवोऽर्थाः सन्ति।

॥ इति अष्टम द्वारम् ॥

अर्थ के विना सूत्र निराधार होता हुआ दशदाडिम आदि वाक्य की तरह केवल असबद्ध और निरर्थक ही माना जाता है। २। जो यह कहा है कि पेटी की तरह सूत्र बादर होता है तथा वस्त्रादिक की तरह अर्थ अणु होता है सो यह कहना भी ठीक नही है। क्यो कि जिस प्रकार उसी पेटी के किसी एक वस्त्र द्वारा उसी पेटी जैसी अनेक पेटियाँ लपेटी जा सकती है उसी प्रकार एक अर्थ से अनेक सूत्र रचे जा सकते है। इस तरह वस्त्रस्थानीय अर्थ मे महत्त्व आता है और पेटी स्थानीय सूत्र मे अणुत्व हो। एकान्तसे अर्थ मे महत्त्व नहीं है क्यो कि उत्क्षिप्त आदि अध्ययनों मे जो कहा गया है वह सत्त्वानुकपादिक रूप अर्थ उस अध्ययनमात्र का ही है, अर्थात् उनमे अनुकपादि अर्थो की ही प्रधानता है। और अनुकपादि अर्थो को ही सिद्ध किया है। न कि अवशिष्ट समस्त सूत्र का। उसके तो उससे अतिरिक्त और भी अनेक अर्थ है।

॥ यह आठवाँ द्वार सपूर्ण हुआ ॥ ८ ॥

દશદાડીમ આદિ વાકયની માફક કેવળ અસબદ્ધિત અને નિરથક જ માનવામા આવે છે એમ કહેવામા આવે કે પેટીની માફક સૂત્ર બાદર હોય છે, તથા વસ્ત્રાદિકની માફક અર્થ અણુ હોય છે તો તે કહેવુ પણ ઠીક નથી કેમ કે, એ પેટીના કોઈ એક વસ્ત્રમા આવી અનેક પેટીઓ બાધી શકાય છે એજ રીતે એક અર્થથી અનેક સૂત્ર રચી શકાય છે આ રીતે વસ્ત્રનુ સ્થાનીય અર્થમા મહત્વ આવે છે અને પેટી સ્થાનીય સૂત્રમા અણુત્વ જ એકાન્તથી અર્થમા મહત્વ નથી એવુ જે કહેવામા આવેલ છે તે પણ ઠીક નથી કેમકે, ઉત્ક્ષિપ્ત વગેરે અધ્યયનમા જે કહેવાયેલ છે તે સત્વાનુકપાદિક રૂપ અર્થ તે તે અધ્યયન માત્રાના જ છે અર્થાત્ તેમા અનુકમ્પાદિ અર્થોની જ પ્રધાનતા છે અને અનુકમ્પાદિ અર્થોને જ સિદ્ધ કરેલ છે ન કે અવશિષ્ટ બધા સૂત્રોને એના તો એનાથી બીજા ઘણા અર્થો છે

॥ આ આઠમુ દ્વાર સપૂર્ણ થયુ. ॥ ૮ ॥

निरर्थक स्यात्, यथा नव पूपा दशदाडिमानीत्यादिवाक्य सम्बन्धरहित निरर्थक भवति। अपि च–लौकिका अपि शास्तारः प्रथमतोऽर्थं दृष्ट्वा सूत्र कुर्वन्ति, अर्थमन्तरेण सूत्रस्यानिष्पत्तेः । तथा चोक्तम्––

"अत्थ भासइ अरिहा, तमेव सुत्तीकरेंति गणधारी ।
अत्थ विणा च सुत्त, अणिस्सिय केरिस होइ" ॥ १ ॥

छाया––अर्थं भाषतेऽर्हन्, तमेव सूत्रीकुर्वन्ति गणधारिणः ।
अर्थं विना च सूत्रम्, अनिश्रित कीदृश स्यात् ॥ १ ॥

किञ्च––"अत्थ भासइ अरिहा, सुत्त गुफति गणहरा निउणा ।"
अपरञ्च––सासणस्स हियट्ठाए, तत्तो सुत्त पवत्तई ॥

यदप्युक्त––पेटिकावद् बादर सूत्रम्, अर्थस्तु अणुरिति तदप्यसत्, यतस्तस्या पेटिकाया एक वस्त्रमादाय तेनानेकाः पेटिका बध्यन्ते, तथैकेनार्थेन बहूनि सूत्राणि

कारण कि अर्थ के विना निश्रारहित सूत्र हो ही नहीं सकता है। यदि वह होता है तो "नवपूपा दशदाडिमा" आदि वाक्य की तरह निरर्थक और असबद्ध ही होगा। लौकिक शास्त्र के जानने वाले भी तो प्रथम अर्थ को देखकर ही सूत्र की रचना किया करते हैं। क्यों कि अर्थ के विना सूत्र की निष्पत्ति नहीं होती है। कहा भी है––

अत्थ भासइ अरिहा, तमेव सुत्ती करेंति गणधारी ।
अत्थ विणा च सुत्त, अणिस्सिय केरिस होइ ॥ १ ॥
अत्थ भासइ अरिहा, सुत्त गुफति गणहरा निउणा ।
सासणस्स हियट्ठाए, तत्तो सुत्त पवत्तई ॥ २ ॥

तीर्थंकर भगवान पहिले अर्थ की प्ररूपणा करते हैं और उसी अर्थ को गणधर भगवान सूत्ररूप में गुथते है। १।

કે અર્થના વિના નિશ્રા રહિત સૂત્ર થઈ જ શકતુ નથી કદાચ તે હોય છે, તો "नवपूपा दशदाडिमा" આદિ વાકયની માફક નિરર્થક અને સબધ વગરનુ હોય લૌકિક શાસ્ત્રના જાણવાવાળા પણ પ્રથમ અર્થને જોઈને સૂત્રની રચના કર્યા કરે છે કેમ કે અર્થના વગર સૂત્રની ઉત્પત્તિ થતી નથી કહ્યુ પણ છે કે—

अत्थ भासइ अरिहा, तमेव सुत्तीकरेंति गणधारी ।
अत्थ विणा च सुत्त, अणिस्सिय केरिस होइ ॥ १ ॥
अत्थ भासइ अरिहा, सुत्त गुफति गणहरा निउणा ।
समणस्स हियट्ठाए, तत्तो सुत्त पवत्तई ॥ २ ॥

તીર્થંકર ભગવાન પહેલા અર્થની પ્રરૂપણા કરે છે, અને એજ અર્થને ગણધર ભગવાન સૂત્રના રૂપમા ગૂથે છે અથના વગર સૂત્ર નિશ્રા-

रच्यन्ते। एवं वस्त्रस्थानीयस्यार्थस्य महत्त्वम्, पेटिकास्थानीयस्य तु सूत्रस्याणुत्वमेव। यदप्युक्तम्-अर्थो महानित्यस्यैकान्तता नास्तीति तदप्यविचारितभाषितम्-उत्क्षिप्तज्ञातादिषु सत्त्वानुकम्पादिकोऽर्थस्तत्तदध्ययनमात्रस्य, अशेषस्य तु सूत्रस्य तदतिरिक्ता अपि महान्तोऽर्थाः सन्ति।

॥ इति अष्टम द्वारम् ॥

अर्थ के विना सूत्र निःसाररहित होता हुआ दशदाडिम आदि वाक्य की तरह केवल असबद्ध और निरर्थक ही माना जाता है। २। जो यह कहा है कि पेटी की तरह सूत्र बादर होता है तथा वस्त्रादिक की तरह अर्थ अणु होता है सो यह कहना भी ठीक नहीं है। क्यो कि जिस प्रकार उसी पेटी के किसी एक वस्त्र द्वारा उसी पेटी जैसी अनेक पेटियाँ लपेटी जा सकती हैं उसी प्रकार एक अर्थ से अनेक सूत्र रचे जा सकते हैं। इस तरह वस्त्रस्थानीय अर्थ में महत्त्व आता है और पेटी स्थानीय सूत्र मे अणुत्व हो। एकान्तसे अर्थ मे महत्त्व नहीं है क्यो कि उत्क्षिप्त आदि अध्ययनों मे जो कहा गया है वह सत्वानुकपादिक रूप अर्थ उस अध्ययनमात्र का ही है, अर्थात् उनमे अनुकपादि अर्थो की ही प्रधानता है। और अनुकपादि अर्थो को ही सिद्ध किया है। न कि अवशिष्ट समस्त सूत्र का। उसके तो उससे अतिरिक्त और भी अनेक अर्थ हैं।

॥ यह आठवाँ द्वार सपूर्ण हुआ ॥ ८ ॥

દશદાડીમ આદિ વાકયની માફક કેવળ અસબદ્ધિત અને નિરર્થક જ માનવામા આવે છે એમ કહેવામા આવે કે પેટીની માફક સૂત્ર બાદર હોય છે, તથા વસ્ત્રાદિકની માફક અર્થ અણુ હોય છે તો તે કહેવુ પણ ઠીક નથી કેમ કે, એ પેટીના કોઈ એક વસ્ત્રમા આવી અનેક પેટીઓ બાધી શકાય છે એજ રીતે એક અર્થથી અનેક સૂત્ર રચી શકાય છે આ રીતે વસ્ત્રનુ સ્થાનીય અર્થમા મહત્વ આવે છે અને પેટી સ્થાનીય સૂત્રમા અણુત્વ જ એકાન્તથી અર્થમા મહત્વ નથી એવુ જે કહેવામા આવેલ છે તે પણ ઠીક નથી કેમકે, ઉત્ક્ષિપ્ત વગેરે અધ્યયનમા જે કહેવાયેલ છે તે સત્વાનુકપાદિક રૂપ અર્થ તે તે અધ્યયન માત્રાના જ છે અર્થાત્ તેમા અનુકમ્પાદિ અર્થોની જ પ્રધાનતા છે અને અનુકમ્પાદિ અર્થોને જ સિદ્ધ કરેલ છે ન કે અવશિષ્ટ બધા સૂત્રોને એના તો એનાથી બીજા ઘણા અર્થો છે

॥ આ આઠમુ દ્વાર સપૂર્ણ થયુ. ॥ ૮ ॥

अथ नवम द्वारम्-सूत्रार्थतदुभयेषु यथोत्तर मावल्यम्—

द्वादशाङ्गमधीयानाना वैयावृत्त्ये क्रियमाणे तेषा वैयावृत्त्यकराणा महती निर्जरा भवति तदावरणीयस्य कर्मणः क्षयकरणात्, तेषा महापर्यवसान च भवति-पुनरन्य नवकर्मबन्धाभावात्। ननु कस्य कीदृशी निर्जरा भवति ?

अत्रोच्यते—सूत्रेऽर्थे च यथोत्तर बलवती निर्जरा। आवश्यकादियावच्चतुर्दश पूर्वाणि सन्ति, तद्द्वारा यथोत्तर महती महत्तरा निर्जरा भवति। इयमत्र भावना-एक आवश्यकसूत्रधरस्य वैयावृत्त्य करोति, अपरो दशवैकालिकसूत्रधरस्य वैयावृत्त्यक

सूत्र, अर्थ एव सूत्रार्थ में यथोत्तर प्रबलता का कथन नववे द्वार मे करते है—

द्वादशाग को पढ़ते हैं और वे वैयावृत्त्य करते हैं (अर्थात् आचार्य उपाध्याय की सेवा करते है) उनको श्रुतज्ञानावरणीय कर्मो की महा-निर्जरा होती है तथा अन्य नवीन कर्म का बन्ध भी नहीं होता है। किसके कैसी निर्जरा होती है? इस बात को स्पष्ट किया जाता है-सूत्र एव अर्थ को पढने वालों की यथोत्तर महानिर्जरा होती है। आवश्यक सूत्र से लेकर १४ पूर्वतक के आगम सूत्र हैं। इनके द्वारा उत्तरोत्तर महानिर्जरा होती है सो तात्पर्य इसका इस प्रकार है कि कोई मुनि आवश्यक सूत्र को जानने वाले की वैयावृत्ति (सेवा) करता है और कोई दूसरा दशवैकालिक सूत्र को जानने वाले की वैयावृत्ति (सेवा) करता है। तो इनमे आवश्यक सूत्र को जानने वाले की वैयावृत्ति करने वाले की निर्जरा की अपेक्षा जो दशवैकालिक को पढाने वाले की वैया

સૂત્ર, અર્થ એવ સૂત્રાર્થમા યથોત્તર પ્રબલતાનુ કથન નવમા દ્વારમા કરે છે —

દ્વાદશાગ ભણે છે અને જે વૈયાવૃત્ય કરે છે (આચાર્ય-ઉપાધ્યયની સેવા કરે છે) એને શ્રુતજ્ઞાનાવરણીય કર્મોની મહાનિર્જરા થાય છે તથા નવા બીજા કર્મોનો બધ પણ થતો નથી કોને કેવી નિર્જરા થાય છે? આ વાતને સ્પષ્ટ કરવામા આવે છે —

સૂત્ર અને અર્થને ભણવાવાળાને યથોત્તર મહાનિર્જરા થાય છે આવશ્યક સૂત્રથી લઈ ૧૪ પૂર્વ સુધીના આગમ સૂત્ર છે, એના દ્વારા ઉત્તરોત્તર મહાનિર્જરા થાય છે મતલબ કોઈ મુનિ આવશ્યક સૂત્રને જાણવાવાળાની વૈયા-વૃત્તિ (સેવા) કરે છે અને કોઈ બીજા દશવૈકાલિક સૂત્રને જાણવાવાળાની વૈયાવૃત્તિ (સેવા) કરે છે તો એમા આવશ્યકસૂત્રને જાણવાવાળાની વૈયાવૃત્તિ કરવાવા ળાની નિર્જરાને બદલે જે દશવૈકાલિકના ભણાવનારની વૈયાવૃત્તિ કરવાવાળા છે,

रस्तस्यावश्यकसूत्रधरवैयावृत्त्यकरापेक्षया महती निर्जरा, आवश्यकसूत्रधरस्यैव दश वैकालिकाध्ययनेऽधिकारात्। एवम् अधस्तनाधस्तनतरश्रुतधरवैयावृत्त्यकरापेक्षया उपर्युपरितनश्रुतधरवैयावृत्त्यकरो यथोत्तर महानिर्जरावान् भवति। एव त्रयोदश-पूर्वधरवैयावृत्त्यकरापेक्षया चतुर्दशपूर्वधरवैयावृत्त्यकरो महानिर्जराकारी भवति। एवमर्थेऽपि भावनीयम्। आवश्यकार्थधरस्य यो वैयावृत्त्य करोति, तदपेक्षया दश वैकालिकार्थधरस्य यो वैयावृत्त्यकरस्तस्य महती निर्जरा भवति, एवं पूर्ववद्बोध्यम् यथा सूत्रे यथोत्तर बलिष्ठता एवमर्थेऽपि भावनीया। तत्र विशेषस्तु-अर्थधरवैया

वृत्ति करने वाला है उसके महानिर्जरा होती है। क्यों कि आवश्यक सूत्र को पढ चुकने वाले का ही अधिकार दशवैकालिक सूत्र के अध्ययन मे होता है। इस प्रकार नीचे २ श्रुत को धारण करने वालो की वैया-वृत्ति करने वालो की निर्जरा की अपेक्षा जो ऊपर २ के श्रुत को धारण करने वाले हैं उनकी वैयावृत्ति करने वालों की निर्जरा यथोत्तर अधिक अधिकतर होती है। इसी तरह जो तेरहपूर्व के धारी हैं उनकी जो वैयावृत्त करने वाला है उसके जितनी निर्जरा होगी उसकी अपेक्षा जो १४ पूर्व के पाठियों की वैयावृत्ति करने वाला होगा उसकी महानिर्जरा होगी। इसी तरह इनके अर्थ विषय में भी समझ लेना चाहिये। जैसे-जो आव-श्यक सूत्र के अर्थ का पाठी है उसका जो वैयावृत्य करने वाला है उसके जितनी निर्जरा होगी उसकी अपेक्षा जो दशवैकालिक सूत्र के अर्थ का पाठी है उनकी वैयावृत्ति करने वाले की निर्जरा अधिकतर होगी। इस तरह पहिले की तरह अर्थ के विषय मे लगा लेना चाहिये। जिस तरह

એને મહાનિર્જરા થાય છે કેમકે, આવશ્યક સૂત્ર પુરી રીતે શીખી લેનારનો જ અધિકાર દશવૈકાલિકસૂત્રના અધ્યયનનો હોય છે આ રીતે નીચે નીચેના શ્રુતને ધારણ કરવાવાળાની વૈયાવૃત્તિ કરનારને નિર્જરાની અપેક્ષા જે ઉપર ઉપરના શ્રુતને ધારણ કરવાવાળા છે એની વૈયાવૃતિ કરનારની નિર્જરા યથોત્તર અધિક અધિકતર થાય છે આ રીતે જે તેરપૂર્વના ધારક છે એમની જે વૈયાવૃત્તિ કરે છે, એને જેટલી નિર્જરા થાય એની અપેક્ષા જે ચૌદપૂર્વના ધારક છે એની વૈયાવૃત્તિ કરવાવાળાને મહાનિર્જરા થાય છે આવી જ રીતે અર્થમા પણ સમજવુ જોઈએ જે આવશ્યક સૂત્રના અર્થના પાઠી છે, એની વૈયાવૃતિ કરનારની જેટલી નિર્જરા થાય એની અપેક્ષા જે દશવૈકાલિક સૂત્રના અર્થના પાઠી છે એમની વૈયાવૃત્તિ કરવાવાળાની નિર્જરા અધિકતર થાય છે એજ રીતે પહેલાની માફક અર્થના વિષયમા સમજી લેવુ જોઈએ જે રીતે સૂત્રમા ઉત્તરોત્તર મહાનિર્જરા કહી છે એજ

वृत्त्यकरेषु निशीथ-बृहत्कल्प-व्यवहारार्थधराणां वैयावृत्त्यकरो महानिर्जरावान् भवति। तथा द्वादशाङ्गीधरस्य वैयावृत्त्यकरः। शेषार्थेभ्यश्छेद सूत्रार्थस्य बलवत्त्वे किं कारणमिति चेत्-उच्यते-स्खलितचारित्रस्य छेदसूत्रार्थेन शोधिर्भवति, तस्मात् शेषात् सर्वस्मादप्यर्थात् छेदसूत्रार्थो बलवान्।

सूत्रेऽर्थे तथा युगपत् तदुभयस्मिंश्चिन्त्यमाने यथोत्तरं निर्जरा बलवती भवति। सूत्रापेक्षयाऽर्थो महर्द्धिकः, अर्थापेक्षया तदुभयो महर्द्धिकः, तत्र किं कारणमिति चेत् ? अत्रोच्यते-गृहनिष्पत्तौ यत् साधनं-काष्ठ पाषाणादि, तत्सङ्ग्रहे कृते सत्येव

सूत्र में उत्तरोत्तर महानिर्जरा कही है उसी तरह अर्थ मे उत्तरोत्तर महानिर्जरा समझनी चाहिये। अर्थधरों की वैयावृत्ति करने वालों में निशीथ, सूत्र, बृहत्कल्पसूत्र, एव व्यवहार सूत्र के अर्थधरो की वैयावृत्ति करने वालो के महानिर्जरा होती है तथा-द्वादशांगी के पाठी की वैयावृत्ति करनेवाला महानिर्जरा करता है। शेष अर्थ की अपेक्षा छेद सूत्रो के अर्थो मे अधिकता क्यो कही गई हैं, उसका समाधान इस प्रकार है। यदि कोई साधु अपने गृहीत चारित्र से स्खलित हो जाता है तो उसकी शुद्धि छेदश्रुत के अर्थ से होती है। इसलिये अवशिष्ट-समस्त अर्थो की अपेक्षा छेदश्रुतों का अर्थ अधिक कहा गया है।

सूत्र का, अर्थ का तथा युगपत् सूत्रार्थ का अध्ययन करने पर यथोत्तर अधिक २ निर्जरा होती है। सूत्र की अपेक्षा अर्थ महान् होता है और अर्थ की अपेक्षा तदुभय-सूत्र एव अर्थ-ये दोनों महान् होते हैं। इसमे कारण यह है कि जिस प्रकार घर बनाने में जो काष्ठपाषाण आदि साधन हैं जब उनका सग्रह हो जाता है तब घर बनता है। उसी

રીતે અર્થમા ઉત્તરોત્તર મહાનિર્જરા સમજવી જોઈએ અર્થધરોની વૈયાવૃત્તિ કરવાવાળામા નિશીથસૂત્ર, બૃહત્કલ્પસૂત્ર અને વ્યવહારસૂત્રના અર્થધરોની વૈયાવૃત્તિ કરવાવાળાને મહાનિર્જરા થાય છે તથા દ્વાદશાગીના પાઠીની વૈયાવૃત્તિ કરનાર મહાનિર્જરા કરે છે શેષ અર્થની અપેક્ષા છેદ સૂત્રોના અર્થોમા અધિકતા કેમ કહેવામા આવી છે, એનુ સમાધાન આ પ્રકારનુ છે-જો કોઈ સાધુ પોતે ગ્રહણ કરેલા ચારિત્રથી સ્ખલિત થઈ જાય છે તો એની શુદ્ધિ છેદશ્રુતના અર્થથી થાય છે આ માટે અવશિષ્ટ-સમસ્ત અર્થોની અપેક્ષા છેદશ્રુતોનો અર્થ અધિક કહેવાયેલ છે

સૂત્રનુ, અર્થનુ તથા યુગપત્ સૂત્રાર્થનુ અધ્યયન કરવાથી યથોત્તર અધિક અધિક નિર્જરા થાય છે સૂત્રની અપેક્ષા અર્થ મહાન હોય છે આમા એ કારણ છે કે, જે રીતે ઘર બનાવવામા પાણા લાકડા વગેરે સાધન છે, અને તેનો સગ્રહ

गृह निष्पद्यते, तथाऽर्थानुसन्धाने मत्येव सूत्र निष्पद्यते, अतः सूत्रापेक्षयाऽर्थस्य प्राधान्य भवति। किं च-सूत्रगणधर प्रोक्तम्, अर्थस्तु भगवद्बोधितस्तस्मात् सूत्रापेक्षयाऽर्थस्य प्राधान्य भवति। तथाचोक्तम्—

तित्थगरट्ठाणो खलु, अत्थो सुत्त तु गणहरट्ठाण।
अत्थेण य वजिज्जइ सुत्त, तम्हा उ सो वलव॥ १॥

छाया-तीर्थकरस्थानः खलु अर्थः, सूत्र तु गणधरस्थानम्।
अर्थेन च व्यज्यते सूत्र, तस्मात्तु स वलवान्॥ १॥

व्याख्या—अर्थः खलु तीर्थकरस्थानः, तस्य तेनाभिहितत्वात्। सूत्र तु गणधरस्थान तस्य तैर्ग्रथितत्वात्। अर्थेन च यस्मात् सूत्र व्यज्यते=प्रकटीक्रियते, तस्मात् सोऽर्थ. सूत्राद् वलवान्॥ १॥

सूत्रापेक्षयाऽर्थापेक्षया च सूत्रार्थोभयस्य प्रावल्ये दृष्टान्त', प्रदर्श्यते। यथा जातमात्रं दधि मधुर, तदपेक्षया शर्करा मधुरतरा, एकत्र समिलिते दधिशर्करे श्रीख-

---

तरह अर्थ का अनुसधान जब होता है तभी गणधर भगवान सूत्रों की रचना करते है। अतः सूत्र की अपेक्षा अर्थ मे प्रधानता आती है। तथा-सूत्र गणधरों ने कहे हैं और अर्थ प्रभु द्वारा प्ररूपित हुआ है इसलिये भी सूत्रकी अपेक्षा अर्थ मे प्रधानता आजाती है। कहा भी है-अर्थ तीर्थंकर के स्थानापन्न है क्यों कि तीर्थंकर ही अर्थ की प्ररूपणा करते हैं। सूत्र गणधर के स्थानापन्न है क्यों कि वह उनके द्वारा ग्रथित होता है। अर्थ से ही सूत्र उत्पन्न होता है अत. अर्थ ही प्रधान है। सूत्र की अपेक्षा एव अर्थ की अपेक्षा सूत्रार्थ किस प्रकार प्रधान होता है यह बात दृष्टान्त द्वारा स्पष्ट की जाती है-जैसे-ताजा दही मीठा होता है। दही की अपेक्षा शक्कर मीठी होती है। जब इन दोनों का परस्पर

કરવામા આવે છે ત્યારે જ ઘર બને છે એ જ રીતે અર્થનુ અનુસધાન થાય છે, ત્યારે ગણધર ભગવાન સૂત્રોની રચના કરે છે આથી સૂત્રની અપેક્ષાએ અર્થમા પ્રધાનતા આવે છે તથા-સૂત્ર ગણધરોએ કહેલ છે, અને અર્થ પ્રભુ દ્વારા પ્રરૂપિત થયેલ છે આ કારણે પણ અર્થમા પ્રધાનતા આવે છે કહ્યુ પણ છે-અર્થ તીર્થકર પ્રભુના સ્થાનાપન્ન છે કેમકે, તીર્થંકર જ અર્થની પ્રરૂપણા કરે છે સૂત્ર ગણધરના સ્થાનાપન્ન છે કેમકે, તે એમના દ્વારા ગ્રથિત થાય છે અર્થથી જ સૂત્ર ઉત્પન્ન થાય છે આથી અર્થ જ પ્રધાન છે સૂત્રની અપેક્ષા અને અર્થની અપેક્ષા સૂત્રાર્થ કઈ રીતે પ્રધાન હોય છે, તે વાત દ્રષ્ટાંત દ્વારા સ્પષ્ટ કરવામા આવે છે—જેમ-તાજુ દહીં મીઠુ હોય છે, અને દહીંથી સાકર મીઠી હોય છે, જ્યારે એ બન્નેને એક બીજા સાથે મેળવવામા આવે છે ત્યારે

ण्डनामक द्रव्य भवति, तत् खलु उभाभ्यां पृथगवस्थिताभ्यां दधिशर्कराभ्यामधिकं विशिष्टास्वादजनकं यथा भवति, तथा सूत्रार्थोभयस्य सर्वभावाधिगमकारणत्वेन विशिष्टभावशुद्धिजनकत्वात् सर्वतः प्राधान्यम् । अतस्तदुभयधरस्य महती निर्जरा भवति ॥ २३ ॥

॥ इति नवम द्वारम् ॥

पुन: शिष्यस्य वाग्विनयमाह—

मूलम्—मुसं परिहरे भिक्खू, न यं ओहारणिं वए ।
भासादोसं परिहरे, मायं च वज्जए सया ॥ २४ ॥

मे सम्मिश्रण हो जाता है तो उससे श्रीखंडनाम का एक अपूर्व मधुर पदार्थ बनता है। उसका स्वाद न दही जैसा होता है और न शक्कर जैसा होता है। किन्तु इन दोनों से विलक्षण स्वाद होता है। इसी तरह सूत्र अर्थ ये दोनों जब सम्मिलित होते हैं तब इनसे समस्त भावों का–पदार्थों के स्वरूप का ज्ञान होने लगता है जो न केवल सूत्र से साध्य है और न केवल अर्थ से। इससे विशिष्ट भावों की अर्थात्–अध्यवसायों की विशिष्ट शुद्धि होती है। इसलिये सूत्र और अर्थ इन दोनों की अपेक्षा तदुभय प्रधान कहा गया है और इसीलिये केवल सूत्रधारी अथवा केवल अर्थधारी की अपेक्षा तदुभयधारी की सेवा करने वाले के महानिर्जरा होती है। इस तरह तेवीसवीं गाथा का अर्थ संक्षेप से संपूर्ण हुआ विस्तार से अर्थ अन्य शास्त्रों से समझना चाहिये ॥ २३ ॥

नवमा द्वार सम्पूर्ण

એનાથી શ્રીખંડ નામનો એક અપૂર્વ મધુર પદાર્થ બને છે જેનો સ્વાદ ન દહી જેવો હોય છે અને ન તો સાકર જેવો પરંતુ આ બન્નેથી જુદી જ જાતનો સ્વાદ હોય છે આવી જ રીતે સૂત્ર અને અર્થ એ બન્ને જ્યારે સમ્મિલિત હોય છે ત્યારે એનાથી સમસ્ત ભાવોનું–પદાર્થોના સ્વરૂપનું જ્ઞાન થવા લાગે છે જે ન કેવળ સૂત્રથી સાધ્ય છે અને ન કેવળ અર્થથી એનાથી વિશિષ્ટ ભાવોની અર્થાત્–અધ્યવસાયોની વિશિષ્ટ શુદ્ધિ થાય છે આ માટે સૂત્ર અને અર્થ આ બન્નેની અપેક્ષા તદુભય પ્રધાન કહેવામાં આવેલ છે અને એજ માટે કેવળ સૂત્ર ધારી અથવા કેવળ અર્થધારીની અપેક્ષા તદુભયધારીની સેવા કરવાવાળાની મહા નિર્જરા થાય છે આ રીતે તેવીસમી ગાથાનો અર્થ સંક્ષેપથી સંપૂર્ણ થયો. વિસ્તારથી અર્થ અન્ય શાસ્ત્રોથી સમજવો જોઈએ ॥ ૨૩ ॥

નવમું દ્વાર સંપૂર્ણ

छाया—मृषा परिहरेद् भिक्षुः, न चावधारणीं वदेत्।
भाषादोषं परिहरेत्, मायां च वर्जयेत् सदा ॥ २४ ॥

टीका—'मुसं परिहरे' इत्यादि।

भिक्षुः=साधुः, मृषा=मृषावादम्-असत्यवचनं परिहरेत्=वर्जयेत्। मृषावादः संक्षेपेण द्विविधः—लौकिको लोकोत्तरश्च। तत्र प्रत्येकं द्रव्य-क्षेत्र-काल-भाव-भेदाच्चतुर्धा। द्रव्यतो लौकिकमृषावादः—विपरीतद्रव्यकथनम्, यथा—गाम् अश्वं कथयति। क्षेत्रतः—यथा—अन्यदीयक्षेत्रं प्रति मदीयमिदं क्षेत्रम्, इति कथनम्। एवमेव कालेऽपि भूत भविष्यद् वर्तमानविषये विपरीतकथनम्, यथा—पूर्वाह्णं प्रति-मध्याह्नकालोऽयमिति कथनम् इत्यादि।

भावतो लौकिकमृषावादः—क्रोधादिकषायनिमित्तकः, तत्र क्रोधतो यथा—रुष्टः पुत्रो वदति नैष मम पिता, रुष्टः पिता वा वदति—नैष मम पुत्र इति। मानतो

शिष्य के वचनविनय के विषय में सूत्रकार समझाते हुए कहते हैं कि—'मुस०' इत्यादि।

अन्वयार्थ—(भिक्खू मुसं परिहरे-भिक्षुःमृषा परिहरेत्) भिक्षु-साधु का कर्तव्य है कि वह मृषावाद का परित्याग कर देवे। मृषावाद संक्षेप से दो प्रकार का है-एक लौकिक और दूसरा लोकोत्तर। ये दोनों द्रव्य, क्षेत्र, काल, एवं भाव से चार २ प्रकार के हैं। विपरीत द्रव्य का कहना यह द्रव्य से लौकिक मृषावाद है जैसे गाय को घोडा कहना॥ १॥ दूसरे के क्षेत्रको अपना क्षेत्र बनाना यह क्षेत्र की अपेक्षा मृषावाद है॥२॥ पूर्वाह्न को मध्याह्नकाल बतलाना यह काल की अपेक्षा मृषावाद है॥ ३॥ जो क्रोधादि कषाय निमित्तक होता है वह भाव की अपेक्षा मृषावाद कहलाता है ४॥ वह भी चार प्रकार का है-जैसे क्रोध के आवेश में

શિષ્યના વચનવિનયના વિષયમાં સૂત્રકાર સમજાવતાં કહે છે કે—મુસ૦ ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—ભિક્ખુમુસં પરિહરે-ભિક્ષુ મૃષાપરિહરેત્ ભિક્ષુ-સાધુનું કર્તવ્ય છે કે તે મૃષાવાદનો પરિત્યાગ કરી દે. મૃષાવાદ સંક્ષેપથી બે પ્રકારે છે. એક લૌકિક અને બીજો લોકોત્તર. આ બન્ને દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવથી ચાર પ્રકારના છે. વિપરીત દ્રવ્યનું કહેવું એ દ્રવ્યથી લૌકિક મૃષાવાદ છે, જેમ ગાયને ઘોડો કહેવો, ॥૧॥ બીજાના ક્ષેત્રને પોતાનું ક્ષેત્ર બનાવવું તે ક્ષેત્રની અપેક્ષા મૃષાવાદ છે ॥૨॥ સવારને મધ્યાન કાળ કહેવો એ કાળની અપેક્ષા મૃષાવાદ છે ॥૩॥ જે ક્રોધાદિક કષાય નિમિત્ત બને છે, તે ભાવની અપેક્ષા મૃષાવાદ કહેવાય છે ॥૪॥ તે પણ ચાર પ્રકારથી છે. જેમ ક્રોધના આવેશમાં આવીને પુત્ર કહે છે કે આ મારો પિતા નથી અથવા જે સમય

ण्डनामकं द्रव्यं भवति, तत् खलु उभाभ्यां पृथगवस्थिताभ्यां दधिशर्कराभ्यामधिक विशिष्टास्वादजनकं यथा भवति, तथा सूत्रार्थोभयस्य सर्वभावाधिगमकारणत्वेन विशिष्टभावशुद्धिजनकत्वात् सर्वतः प्राधान्यम् । अतस्तदुभयधरस्य महती निर्जरा भवति ॥ २३ ॥

॥ इति नवमं द्वारम् ॥

पुनः शिष्यस्य वाग्विनयमाह—

मूलम्—मुसं परिहरे भिक्खू, न यं ओहारणिं वए ।
भासादोसं परिहरे, मायं चं वज्जेए सया ॥ २४ ॥

में सम्मिश्रण हो जाता है तो उससे श्रीखण्डनाम का एक अपूर्व मधुर पदार्थ बनता है। उसका स्वाद न दही जैसा होता है और न शक्कर जैसा होता है। किन्तु इन दोनों से विलक्षण स्वाद होता है। इसी तरह सूत्र अर्थ ये दोनों जब सम्मिलित होते हैं तब इनसे समस्त भावों का-पदार्थों के स्वरूप का ज्ञान होने लगता है जो न केवल सूत्र से साध्य है और न केवल अर्थ से। इससे विशिष्ट भावों की अर्थात्-अध्यवसायों की विशिष्ट शुद्धि होती है। इसलिये सूत्र और अर्थ इन दोनों की अपेक्षा तदुभय प्रधान कहा गया है और इसीलिये केवल सूत्रधारी अथवा केवल अर्थधारी की अपेक्षा तदुभयधारी की सेवा करने वाले के महानिर्जरा होती है। इस तरह तेवीसवी गाथा का अर्थ संक्षेप से संपूर्ण हुआ विस्तार से अर्थ अन्य शास्त्रों से समझना चाहिये ॥ २३ ॥

नवमा द्वार सम्पूर्ण

એનાથી શ્રીખંડ નામનો એક અપૂર્વ મધુર પદાર્થ બને છે જેનો સ્વાદ ન દહીં જેવો હોય છે અને ન તો સાકર જેવો પરંતુ આ બન્નેથી જુદી જ જાતનો સ્વાદ હોય છે આવી જ રીતે સૂત્ર અને અર્થ એ બન્ને જ્યારે સમ્મિલિત હોય છે, ત્યારે એનાથી સમસ્ત ભાવોનું-પદાર્થોના સ્વરૂપનું જ્ઞાન થવા લાગે છે જે ન કેવળ સૂત્રથી સાધ્ય છે અને ન કેવળ અર્થથી એનાથી વિશિષ્ટ ભાવોની અર્થાત્-અધ્યવસાયોની વિશિષ્ટ શુદ્ધિ થાય છે આ માટે સૂત્ર અને અર્થ આ બન્નેની અપેક્ષા તદુભય પ્રધાન કહેવામાં આવેલ છે અને એજ માટે કેવળ સૂત્ર ધારી અથવા કેવળ અર્થધારીની અપેક્ષા તદુભયધારીની સેવા કરવાવાળાની મહા નિર્જરા થાય છે આ રીતે તેવીસમી ગાથાનો અર્થ સંક્ષેપથી સંપૂર્ણ થયો. વિસ્તારથી અર્થ અન્ય શાસ્ત્રોથી સમજવો જોઈએ ॥ ૨૩ ॥

નવમું દ્વાર સંપૂર્ણ

छाया—मृषा परिहरेद् भिक्षुः, न चावधारणीं वदेत्।
भाषादोषं परिहरेत्, मायां च वर्जयेत् सदा ॥ २४ ॥

टीका—' मुस परिहरे ' इत्यादि।

भिक्षु=साधुः, मृषा=मृषावादम्–असत्यवचनं परिहरेत्=वर्जयेत्। मृषावाद' संक्षेपेण द्विविधः–लौकिको लोकोत्तरश्च। तत्र प्रत्येकं द्रव्य–क्षेत्र–काल–भाव–भेदाच्चतुर्धा। द्रव्यतो लौकिकमृषावाद –विपरीतद्रव्यकथनम्, यथा–गाम् अश्वं कथयति। क्षेत्रत'–यथा–अन्यदीयक्षेत्रं प्रति मदीयमिदं क्षेत्रम्, इति कथनम्। एवमेव कालेऽपि भूत भविष्यद् वर्तमानविषये विपरीतकथनम्, यथा—पूर्वाह्णं प्रति–मध्याह्नकालोऽयमिति कथनम् इत्यादि।

भावतो लौकिकमृषावादः–क्रोधादिकषायनिमित्तकः, तत्र क्रोधतो यथा–रुष्ट पुत्रो वदति नैष मम पिता, रुष्टः पिता वा वदति–नैष मम पुत्र इति। मानतो

शिष्य के वचनविनय के विषय में सूत्रकार समझाते हुए कहते हैं कि—' मुस० ' इत्यादि।

अन्वयार्थ—(भिक्खू मुस परिहरे–भिक्षुःमृषा परिहरेत्) भिक्षु–साधु का कर्तव्य है कि वह मृषावाद का परित्याग कर देवे। मृषावाद संक्षेप से दो प्रकार का है–एक लौकिक और दूसरा लोकोत्तर। ये दोनों द्रव्य, क्षेत्र, काल, एवं भाव से चार २ प्रकार के हैं। विपरीत द्रव्य का कहना यह द्रव्य से लौकिक मृषावाद है जैसे गाय को घोडा कहना ॥ १ ॥ दूसरे के क्षेत्रको अपना क्षेत्र बनाना यह क्षेत्र की अपेक्षा मृषावाद है ॥२॥ पूर्वाह्ण को मध्याह्नकाल बतलाना यह काल की अपेक्षा मृषावाद है ॥ ३ ॥ जो क्रोधादि कषाय निमित्तक होता है वह भाव की अपेक्षा मृषावाद कहलाता है ४ ॥ वह भी चार प्रकार का है–जैसे क्रोध के आवेश में

શિષ્યના વચનવિનયના વિષયમા સૂત્રકાર સમજાવતા કહે છે કે—मुस० ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—भिक्खुमुस परिहरे–भिक्षु मृषापरिहरेत् ભિક્ષુ–સાધુનુ કર્તવ્ય છે કે તે મૃષાવાદનો પરિત્યાગ કરી દે મૃષાવાદ સક્ષેપથી બે પ્રકારે છે એક લૌકિક અને બીજો લોકોત્તર આ બન્ને દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવથી ચાર પ્રકારના છે વિપરીત દ્રવ્યનુ કહેવુ એ દ્રવ્યથી લૌકિક મૃષાવાદ છે, જેમ ગાયને ઘોડો કહેવો, ॥૧॥ બીજાના ક્ષેત્રને પોતાનુ ક્ષેત્ર બનાવવુ તે ક્ષેત્રની અપેક્ષા મૃષાવાદ છે ॥૨॥ સવારને મધ્યાન કાળ કહેવો એ કાળની અપેક્ષા મૃષાવાદ છે ॥૩॥ જે ક્રોધાદિક કષાય નિમિત્ત બને છે, તે ભાવની અપેક્ષા મૃષાવાદ કહેવાય છે ॥૪॥ તે પણ ચાર પ્રકારથી છે જેમ ક્રોધના આવેશમા આવીને પુત્ર કહે છે કે આ મારો પિતા નથી અથવા જે સમય

यथा-अस्य कुटुम्बस्य भरणपोषणादिकार्यं कर्तुं को मां विहाय समर्थः ?। मायातो यथा-राजकरग्राहकः कश्चिद् व्यापारिणं विक्रयवस्तु समादाय स्वस्थानमागतं प्रति पृच्छति-'कस्येदं वस्तुजातम्' इति, एवं पृष्टोऽसौ व्यापारी मायया कथयति-'नास्ति ममेदं वस्तुजातम्, अन्यदीयमेतत् सर्वम्' इति।

लोभतो यथा-व्यापारी लोभवशाद् वदति ग्राहकं प्रति 'यावता मूल्येन मया क्रीतं, तावतैव तव हस्ते विक्रीणामि किंचिदप्यधिकं मूल्यं न गृह्णामी-'ति।

लोकोत्तरमृषावादः प्रदर्श्यते-तत्र द्रव्यतो यथा-जीवम् अजीवं वदति, अजीवं

आकर पुत्र कहता कि यह मेरा पिता नहीं है। अथवा जिस समय पिता रुष्ट होता है, उस समय वह कहता है कि यह मेरा पुत्र नहीं है, यह सब कथन क्रोध रूप भाव की अपेक्षा मृषावाद है (१) मन कषाय के वशवर्ती होकर ऐसा कहना कि यदि मैं न होऊँ तो इस कुटुम्ब का भरण पोषण कौन करे (२) माया के वश मे होकर जो ऐसा कहता है कि यह वस्तु मेरी नही है यह तो दूसरो की है, तात्पर्य इसका यह है जब कोई व्यापारी किसी राजा का कर लेने वाले के पूछने पर कि यह विक्रेय वस्तु किसकी है तब वह माया वश कहता है कि यह तो दूसरो की है मेरी नही है (३) लोभ के वश होकर जो झूठ वचन बोला जाता है वह लोभ कषाय की अपेक्षा मृषावाद है-जैसे व्यापारी लोग ग्राहको को ऐसा कहते है कि भाई हमने जितने मूल्य में यह चीज खरीदी है उतने ही मूल्य मे हम तुम्हे यह दे रहे हैं। कुछ भी अधिक नही ले रहे हैं ॥ ४ ॥ यह सब लौकिक मृषावाद है। चार प्रकार का लोकोत्तर मृषावाद इस प्रकार है-जीव को अजीव कहना, अजीव

પિતા ક્રોધિત બને છે તે વખતે તે કહે છે કે, આ મારો પુત્ર નથી, આ સઘળા કથન ભાવની અપેક્ષા મૃષાવાદ છે (૧) મન કષાયના વશવર્તિ બનીને એવું કહેવું કે જો હું ન હોઉં તો આ કુટુંબનું ભરણ પોષણ કોણ કરે (૨) માયાના વશમાં આવીને જે એમ કહે છે કે આ વસ્તુ મારી નથી પણ બીજાની છે મતલબ આની એ છે કે, જ્યારે કોઈ રાજાનો કર્મચારી, કર વસુલ માટે આવે અને તેના પુછવાથી કોઈ વેપારી પોતાની વસ્તુ હોવા છતા માયા વશ બની પોતાની ન હોવાનું કહી બીજાની હોવાનુ બતાવે (૩) લોભના વશ બનીને જે જુઠું વચન બોલવામાં આવે છે તે લોભ કષાયની અપેક્ષા મૃષાવાદ છે જેમ-વેપારી લોક ગ્રાહકોને એમ કહે છે કે, ભાઈ જેટલી કિંમતે આ વસ્તુ મારા ઘરમાં પડેલ છે તેજ કિંમતે હું તમોને આપું છું, કાંઈ પણ નફો લેતો નથી. (૪) આ બધા લૌકિક મૃષાવાદ છે ચાર પ્રકારના લોકોત્તર મૃષાવાદ આ પ્રકારે છે જેને

वा जीवम्, इत्यादि। क्षेत्रतो यथा-भरतक्षेत्रम् ऐरवतक्षेत्रम् वदति, ऐरवत वा भरतमिति। कालतो यथा—उत्सर्पिणीम् अवसर्पिणीं वदति, तथा-अवसर्पिणीम् उत्सर्पिणीं वदति। भावतो लोकोत्तरमृषावादः क्रोधादिकषायजनितः, तत्र क्रोधतो यथा-सत्यपि गुरुशिष्यसम्बन्धे रुष्टो गुरुर्वदति-न त्वमसि मम शिष्यः, क्रोधाविष्टः शिष्योऽपि वदति-'नायं मम गुरुः' इत्यादि। मानतो यथा-अहमेव गच्छधुराधारणे समर्थोऽस्मि, यद्वा-अहमेव साधुनिर्वाहकोऽस्मि। मायातो यथा-कृतातिचार शिष्य प्रति गुरुः पृच्छति-त्वयाऽतिचारः कृतः किम्? तदा शिष्यो मायया वदति न मयातिचारः कृतः' इत्यादि।

को जीव कहना। यह द्रव्य की अपेक्षा मृषावाद है १। भरतक्षेत्र को ऐरावत क्षेत्र कहना अथवा ऐरावत क्षेत्र को भरत क्षेत्र कहना यह क्षेत्र की अपेक्षा लोकोत्तर मृषावाद है २। उत्सर्पिणी काल को अवसर्पिणी काल कहना अथवा अवसर्पिणी काल को उत्सर्पिणी काल कहना यह काल की अपेक्षा लोकोत्तर मृषावाद है ३। भाव से लोकोत्तर मृषावाद क्रोधादिक कषाय को लेकर चार प्रकार का है। गुरु शिष्य संबंध होने पर भी जिस समय गुरु किसी निमित्त को लेकर जब शिष्य के प्रति रुष्ट हो जाते हैं तब वे कहने लगते हैं कि तुम मेरे शिष्य नहीं हो। शिष्य भी जब क्रोध के आवेश में आ जाता है तो वह भी इस तरह से गुरु के प्रति कहने लगता है कि आप हमारे गुरु नहीं हैं। यह क्रोध की अपेक्षा लोकोत्तर भाव मृषावाद है (१)। मैं ही गच्छ की धुरा धारण करने में समर्थ हूं अथवा मैं ही साधुओं का निर्वाहक हूं इस प्रकार कहना यह मान कषाय की अपेक्षा लोकोत्तर भाव मृषावाद है (२)।

અજીવ કહેવુ, અજીવને જીવ કહેવો, એ દ્રવ્યની અપેક્ષા મૃષાવાદ છે (૧) ભરત ક્ષેત્રને ઐરાવતક્ષેત્ર કહેવુ અને ઐરાવત ક્ષેત્રને ભરતક્ષેત્ર કહેવુ તે ક્ષેત્રની અપેક્ષા લોકોત્તર મૃષાવાદ છે (૨) ઉત્સર્પિણી કાળને અવસર્પિણી કાળ કહેવો અથવા અવસર્પિણી કાળને ઉત્સર્પિણી કાળ કહેવો એ કાળની અપેક્ષા લોકોત્તર મૃષાવાદ છે (૩) ભાવથી લોકોત્તર મૃષાવાદ ક્રોધાદિક કષાયને લઈ ચાર પ્રકારના છે ગુરુ કોઈ નિમિત્તે જ્યારે શિષ્ય પ્રત્યે ક્રોધિત બને છે ત્યારે તે કહેવા લાગે છે કે તુ મારો શિષ્ય નથી, શિષ્ય પણ ક્રોધના આવેગમા આવી જાય છે, ત્યારે તે પણ પોતાના ગુરુને કહેવા લાગે છે કે આપ મારા ગુરુ નથી આ ક્રોધની અપેક્ષા લોકોત્તર ભાવ મૃષાવાદ છે (૧) હુ જ ગચ્છની ધુરા ધારણ કરવામા સમર્થ છુ અથવા હુ જ સાધુઓનો નિર્વાહક છુ આ પ્રકારે કહેવુ એ માન કષાયની અપેક્ષા લોકોત્તર ભાવ મૃષાવાદ છે (૨) જે સમય શિષ્ય જ્યારે

लोभतो यथा—अकल्प्येऽपि वस्त्रपात्रादौ, 'ममेदं वस्त्रं कल्पते' इत्यादि कथनम्।

यद्वा-मृषावादश्चतुर्विध.-सद्भावप्रतिषेधः १, असद्भावोद्भावनम् २, अर्थान्तरम् ३, गर्हा च ४,। तत्र सद्भावप्रतिषेधो यथा—नास्त्यात्मा, नास्ति पुण्यं, नास्ति पापम्, इत्यादि। असद्भावोद्भावनं यथा-अस्त्यात्मा सर्वगत., आत्मा श्यामाकतण्डुलमात्र., इत्यादि। अर्थान्तरं यथा—गोविषये—'अश्वोऽयम्' इति। गर्हा तु त्रिधा—एका सावद्यव्यापारप्रवर्तनी, यथा 'क्षेत्रं कृष' इत्यादि। द्वितीया—अप्रिया,

जिस समय शिष्य जब कोई अतिचार लगा लेता है तो गुरु महाराज उससे पूछते हैं कि क्या तुमने अतिचार लगाया है तब शिष्य माया कषाय का अवलम्बन कर कहता है कि मैने कोई अतिचार नहीं लगाया, इस प्रकार शिष्य का यह कथन माया कषाय की अपेक्षा लोकोत्तर भावमृषावाद है (३)। जो वस्त्र पात्रादिक अकल्पनीय हैं उनमें ये मेरे लिये कल्पनीय है इस प्रकार कहना यह लोभकषाय की अपेक्षा लोकोत्तर मृषावाद है। अथवा—मृषावाद इन अन्य प्रकारों से भी चार भेद वाला है—१ सद्भाव का प्रतिषेध, २ असद्भाव का उद्भावन, ३ अर्थान्तर, ४ गर्हा। आत्मा नहीं है पुण्य और पाप नहीं है इस प्रकार सत् अर्थ का अपलापक वचन सद्भाव प्रतिषेध मृषावाद है १। आत्मा सर्वव्यापक है अथवा श्यामाक तन्दुल के समान आत्मा है इस प्रकार असत् अर्थ का उद्भावक वचन असद्भाव का उद्भावनरूप द्वितीय मृषावाद है २। गो के विषय मे ऐसा कहना कि यह अश्व है इस प्रकार अर्थान्तर का कथक वचन तृतीय अर्थान्तर नामक मृषावाद है ३। गर्हा तीन प्रकार की है सावद्य

કોઈ અતિચાર લગાડી લે છે તો ગુરુ મહારાજ એને પૂછે છે કે, શુ તને અતિ ચાર લાગેલ છે, ત્યારે શિષ્ય માયા કષાયનુ અવલબન કરી કહે છે કે મે કોઈ અતિચાર લગાડેલ નથી આ પ્રકારનુ એ શિષ્યનુ કથન માયા કષાયની અપેક્ષા લોકોત્તર ભાવ મૃષાવાદ (૩) જે વસ્ત્ર પાત્રાદિક અકલ્પનીય છે એમા એ મારા માટે કલ્પનીય છે એમ કહેવુ તે લોભ કષાયની અપેક્ષા લોકોત્તર મૃષાવાદ છે અથવા—મૃષાવાદ એ અન્ય પ્રકારોથી પણ ચાર ભેદ વાળા છે ૧ સદ્ભાવનો પ્રતિષેધ, ૨ અસદ્ભાવનુ ઉદ્ભાવન, ૩ અર્થાન્તર, ૪ ગર્હા આત્મા નથી પુણ્ય અને પાપ નથી, આ પ્રકારનુ સાચા અર્થનુ અપલાપક વચન સદ્ભાવ પ્રતિષેધ મૃષાવાદ છે ૧ આત્મા સર્વ વ્યાપક છે, અથવા સ્યામાક ચોખાના જેવો આત્મા છે, આ પ્રકારનુ અસત્ અર્થનુ ઉદ્ભાવક વચન અસદ્ભાવનુ ઉદ્ભાવન રૂપ બીજુ મૃષાવાદ છે ૨ ગાયના વિષયમા એવુ કહેવુ કે તે ઘોડો છે આ પ્રકારે અર્થાન્તરનુ કથન વચન ત્રીજો અર્થાન્તર નામનો મૃષાવાદ છે ૩ ગર્હા

यथा–काण प्रति 'अय काण' इत्यादि। तृतीया–आक्रोशरूपा यथा-'अरे वान्धकिनेय दासीपुत्र.?' इत्यादि। पुनरय क्रोधादिभावोपलक्षितश्चतुर्विधः। अत्रेद बोध्यम्–मृषावादः क्रोधमानमायालोभहास्यभयव्रीडाक्रीडारत्यरतिदाक्षिण्यमात्सर्यविपादादिभि॰ सभवति। पीडाजनकः सत्यवादोऽपि मृषावाद इति। मृषाभाषणे दोषा उक्ताः—

धर्महानिरविश्वासो, देहार्थव्यसन तथा।
असत्यभाषिणा निन्दा, दुर्गतिश्चोपजायते ॥ १ ॥ इति।

व्यापार प्रवर्तिनी, अप्रिया, और आक्रोशरूपा। क्षेत्र को जोतो इत्यादिक सावद्यव्यापार मे प्रवर्तन कराने वाला वचन गर्हा का प्रथम भेद है। काने को काना कहना यह गर्हा का द्वितीय प्रकार है। 'अरे कुलटा के पुत्र' इत्यादि वचन गर्हा का तृतीय प्रकार है। क्रोध, मान, माया, लोभ, हास्य, भय, व्रीडा–(लज्जा) क्रीडा, रति, अरति, दाक्षिण्य, मात्सर्य एव विपाद आदि निमित्तो को लेकर मृषावाद मे मनुष्यों की प्रवृत्ति होती है। जिस सत्यवचन से दूसरों की पीडा उपजे ऐसा सत्य-वचन भी मृषावाद में अन्तर्हित जानना चाहिये। मृषावाद मे अनेक दोप हैं–जैसे कहा है—

" धर्महानिरविश्वासो, देहार्थव्यसन तथा॥
असत्यभाषिणा निन्दा, दुर्गतिश्चोपजायते ॥ १ ॥ "

मृषावाद से धर्म की क्षति होती है लोगों मे विश्वास उठ जाता है देह और धन का नाश होता है। जो असत्यभाषी होते ह उनकी अनेक

ત્રણ પ્રકારની છે સાવદ્ય વ્યાપાર પ્રવર્તિની, અપ્રિયા અને આક્રોશ રૂપા ક્ષેત્રને જોઈને ઈત્યાદિક સાવદ્ય વ્યાપારમા પ્રવર્તન કરાવનાર વચન ગર્હાનો પ્રથમ ભેદ છે કાણાને કાણો કહેવો એ ગર્હાનો બીજો પ્રકાર છે 'અરે કુલટાના પુત્ર' ઈત્યાદિ વચન ગર્હાનો ત્રીજો પ્રકાર છે ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, હાસ્ય, ભય, લજ્જા ક્રીડા, રતિ, અરતિ, દાક્ષિણ્ય, માત્સર્ય અને વિપાદ આદિ નિમિત્તોને મૃષાવાદમા મનુષ્યોની પ્રવૃતિ થાય છે જે સત્ય વચનથી બીજાઓને પીડા ઉપજે એવુ સત્ય વચન પણ મૃષાવાદમા અતર્હિત જાણવુ જોઈએ મૃષાવાદમા અનેક દોષ છે જેવી રીતે કહ્યુ છે કે—

" ધर्महानिरविश्वासो देहार्थव्यसन तथा।
असत्यभाषिणा निन्दा दुर्गतिश्चोपजायते ॥ १ ॥ "

મૃષાવાદથી ધર્મની ક્ષતી થાય છે, લોકોનો વિશ્વાસ ઉઠી જાય છે, દેહ અને ધનનો નાશ થાય છે, જે અસત્ય ભાષી હોય છે તેની અનેક પ્રકારથી

च-पुनः, अवधारणीम्-निश्चयात्मिका भाषा न वदत्-'गमिष्याम्येव' 'करिष्याम्येव' इत्यादिका भाषा न ब्रूयादित्यर्थः । यत.—

"अन्नह परिचिंतिज्जइ, कज्ज परिणमइ अन्नहा चेव ।
विहिवसयाण जियाण, मुहुत्तमेत्त पि बहुविग्घ ॥ १ ॥

छाया-अन्यथा परिचिन्त्यते, कार्यं परिणमत्यन्यथा चैव ।
विधिवशगाना जीवाना मुहूर्तमात्रमपि बहुविघ्नम् ॥ १ ॥

यद्वा—अवधार्यते ज्ञायतेऽर्थोऽनयेत्यवधारणी अवबोधजनिका भाषा, सा चतुर्विधा-सत्या, मृषा, सत्यामृषा, असत्यामृषा च ।

प्रकार से इस लोक मे निन्दा होती है और परलोक में उन्हें दुर्गति की प्राप्ति होती है । अवधारणात्मक (निश्चयकारी) भाषा को बोलना यह भी एक असत्य का प्रकार है-जैसे-'जाऊँगा ही,' 'करूँगा ही'। अथवा-'जाऊँगा' 'करूँगा' इस प्रकार की भाषा मृषावाद में इसलिये सम्मिलित हो जाती है कि—

"अन्नह परिचिंतिज्जइ, कज्ज परिणमइ अन्नहा चेव ।
विहिवसाण जियाण मुहुत्तमेत्त पि बहुविग्घ" ॥१॥

बोलने वाला विचारता कुछ है और होता कुछ है । मन मे अव धारित बात की पूर्ति नही होती है । क्यो कि कर्म वशावर्ती जीवो के एक मुहूर्त मे भी अनेक विघ्न उत्पन्न हो जाते ह । अथवा-"अवधारण" शब्द का अर्थ अवबोध जनक भी है। यह अवबोधजनक भाषा सत्या १, मृषा २, सत्यामृषा ३, एव असत्यामृषा ४, के भेद से

આ લોકમા નિંદા થાય છે, અને પરલોકમા તેને દુર્ગતિની પ્રાપ્તિ થાય છે અવધારણાત્મક નિશ્ચયકારી ભાષા બોલવી એ પણ એક અસત્યનો પ્રકાર છે જેમ-'જઈશજ, કરીશજ' અથવા-'જઈશ-કરીશ' આ પ્રકારની ભાષા મૃષાવાદમા એ માટે સમાય જાય કે,—

अन्नह परिचिंतिज्जई कज्ज परिणामइ अन्नहा चेव।
विहिवसयाण जीयाण मुहुत्तमेत्त बहुविग्घ ॥ १ ॥

બોલવાવાળો વિચારે છે કાઇ અને બને છે કાઈ, મનમા અવધારીત વાતની પૂર્તિ થતી નથી કેમકે, કર્મવશ વર્તી જીવોને એક ઘડીમા પણ અનેક વિઘ્ન ઉત્પન્ન થાય છે અથવા-"અવધારણ" શબ્દનો અર્થ અવ બોધજનક પણ છે અવ બોધજનક ભાષા ૧ સત્યા, ૨ મૃષા, ૩ સત્યામૃષા અને ૪ અસત્યા મૃષાના ભેદથી ચાર પ્રકારની છે દેશકાલાદિકની અપેક્ષા જેમા કાઇ પ્રકારનો

तत्राराधनी सत्या। आराध्यते मोक्षमार्गोऽनयेत्याराधनी यथावस्थितवस्त्वभिधायिनी-या सर्वज्ञमतानुसारेण भाष्यते, यथा-अस्त्यात्मा सदसन्नित्यानित्याद्यनेकधर्मसंयुक्त इत्यादि।

या तु विराधनी विपरीतवस्त्वभिधायिनी सा मृषा। विराध्यते मोक्षमार्गोऽनयेति विराधनी, सर्वज्ञमतप्रातिकूल्येन भाष्यते, यथा-'नास्त्यात्मा' यथा वा-'एकान्तनित्य आत्मा' यथा वा-अचौरे 'अयं चौरः' इत्यादि। तथा-सत्याऽपि परपीडोत्पादिका, सा परपीडाजनकत्वाद् मुक्तिविराधनाद् वा विराधनी, विराधनीत्वाच्च मृषा। यथा चौरं प्रति-'अयं चौरः' इति।

चार प्रकार की है। देशकालादिक की अपेक्षा जिसमें किसी भी प्रकार का विसंवाद न आसके एवं वस्तुका जो स्वरूप है उसे उसी प्रकार से कहने वाली भाषा सत्य भाषा है। इस भाषा से मोक्षाभिलाषी मोक्षमार्ग की आराधना करते हैं। जैसे-आत्मा है और वह न सर्वथा नित्य है और न सर्वथा अनित्य है किन्तु कथंचित् नित्यानित्यात्मक है (१) इस प्रकार अनेक धर्मविशिष्ट वस्तु का कथन करने वाली भाषा इस कोटि में परिगणित होती है १। जो भाषा विराधिनी है-वस्तु के विपरीत स्वरूप को प्रतिपादन करने वाली है-वह मृषा भाषा है। इसको बोलने वाला प्राणी कभी भी मुक्तिमार्ग का आराधक नहीं हो सकता है। इस प्रकार की भाषा में सदा सर्वज्ञ मत से प्रतिकूलता रहा करती है। जैसे-आत्मा नहीं है। अथवा है भी तो वह सर्वथा नित्य है या सर्वथा अनित्य है। अथवा जो चोर नहीं है उसको 'यह चोर है' ऐसा कहना। जो भाषा सत्य भी हो-परन्तु यदि उससे दूसरों को पीडा होती हो तो वह भी इसी मृषावाद में सम्मिलित जाननी चाहिये २।

વિસંવાદ ન આવી શકે અને વસ્તુનું જે સ્વરૂપ છે તેને તેવા પ્રકારથી કહેવાવાળી ભાષા સત્ય ભાષા છે આ ભાષાથી મોક્ષાભિલાષી મોક્ષ માર્ગની આરાધના કરે છે જેમ આત્મા છે અને તે સર્વથા નિત્ય નથી તેમ સર્વથા અનિત્ય પણ નથી પરંતુ કથંચિત નિત્યાનિત્યાત્મક છે આ રીતે અનેક ધર્મ વિશિષ્ટ વસ્તુનું કથન કરવાવાળી ભાષા આ કોટિમાં પરિગણીત થાય છે (૧) જે ભાષા વિરાધિની છે વસ્તુના વિપરીત સ્વરૂપને પ્રતિપાદન કરનાવાળી છે તે મૃષા ભાષા છે એને બોલનાર પ્રાણી કદી પણ મુક્તિ માર્ગનો આરાધક બની શકતો નથી આ પ્રકારની ભાષામાં સદા સર્વજ્ઞ મતથી પ્રતિકૂળતા રહ્યા કરે છે જેમ-આત્મા નથી, અથવા છે તો પણ તે સર્વથા નિત્ય છે યા સર્વથા અનિત્ય છે, અથવા જે ચોર નથી એને 'આ ચોર છે' એમ કહેવું, જો ભાષા સત્ય પણ હોય-પરંતુ જો એનાથી બીજાને પીડા થતી હોય તો તે પણ આ મૃષાવાદમાં સમ્મિલિત

या तु आराधनविराधनी सा सत्यमृषा-आराधनी चासौ विराधनी च आराधनविराधनी, कर्मधारयत्वात् पुंवद्भावः। यथावस्थितवस्तुतत्त्वाभिधायिनी विपरीतवस्त्वभिधायिनी चेत्युभयस्वभावा सत्यामृषा। यथा-कस्मिंश्चिन्नगरे पञ्चसु दारकेषु जातेषु एवमभिधीयते 'अस्मिन्नगरेऽद्य दश दारका जाताः' इति सा आराधनविराधनी। इयं हि पञ्चानां दारकाणां यज्जन्म, तावतांशेन संवादन संभवादाराधनी, दश न पूर्यन्ते इत्येतावतांऽशेन विसंवादसंभवाद् विराधनी भवति। यद्वा-श्वस्ते शतं दास्यामीत्यभिधाय पञ्चाशत्स्वपि दत्तेषु लोके मृषात्वादर्शनात्, अदत्तेष्वेव च मृषात्वसिद्धे, सर्वथा प्रदानक्रियाऽभावेन सर्वथाव्यत्ययात्।

जो भाषा आराधनी भी हो और विराधिनी हो वह सत्यमृषा भाषा है। सत्यभाषा का नाम आराधिनी है और मृषाभाषा का नाम विराधिनी है। इन दोनों स्वरूपवाली जो भाषा है वह सत्यामृषा भाषा है जैसे यह कहना कि आज इस गाव मे दश बालक उत्पन्न हुए हैं। उस गाँव में पाच ही बालक उत्पन्न हुए थे। तब ऐसा कहना सत्यामृषा स्वरूप इसलिये है, कि दश के कहने में पाच का अन्तर्भाव तो हो ही जाता है अतः इतने अंशकी अपेक्षा यह वचन सत्य है परन्तु दश बालक हुए नही हैं इतने अंश मे वह मृषा है। अथवा ऐसा कहना कि "श्वस्ते शतं दास्यामि" मैं कल तुम्हें सो (१००) रुपये दूगा। इसमें सो रुपये न देकर वह यदि पचास रुपये हो दे देता है तो इसप्रकार के व्यवहार को लोक मे असत्य मे परिगणित नही किया जाता है। जितना भाग नहीं दिया गया है उसी मे असत्यता आती है। हा यदि वह बिलकुल न देता तो यह भाषा

જાણવી જોઈએ (૨) જે ભાષા આરાધની પણ હોય અને વિરાધની પણ હોય તે સત્યામૃષા ભાષા છે સત્યભાષાનુ નામ આરાધિની છે અને મૃષા ભાષાનુ નામ વિરાધિની છે આ બન્ને સ્વરૂપવાળી જે ભાષા છે તે સત્યામૃષા ભાષા છે જેમ એવુ કહેવુ કે, આજ આ ગામમા ૧૦ બાળક જન્મ્યા છે કોઈ ગામમા પાચ જ બાળક જન્મ્યા હતા ત્યારે એવુ કહેવુ સત્યામૃષા સ્વરૂપ આ માટે છે કે, દશના કહેવામા પાચનો અંતર્ભાવ તો થઈ જ જાય છે આથી આટલા અંશની અપેક્ષા આ વચન સત્ય છે પરંતુ દસ બાળક જન્મ્યા નથી એટલા અંશે એ મૃષા છે અથવા એમ કહેવુ કે હુ "કાલે તમને સો રૂપીયા આપીશ," આમા સો ન આપતા જો ૫૦ રૂપીયા પણ આપે તો આ પ્રકારના વ્યવહારમા લોકોમા અસત્ય બોલનાર તરીકેની ગણના નથી થતી, જેટલો ભાગ આપવામા ન આવ્યો એટલા પુરતી એમા અસત્યતા આવે છે, પણ

या तु नैवाऽसत्या नापि सत्या सा असत्यामृषा नाम चतुर्थीभाषाव्यवहाररूपा। तत्र प्रथमा चतुर्थी च भाषा भाषणीया। चतुर्थी–असत्यामृषा भाषा–आमन्त्रण्यादिभेदयुक्ता। तत्र कोऽसावामन्त्रण्यादिभेदः ? उच्यते–अयमर्थो भगवत्यामुक्तः। यथा–" अह भंते ! आसइस्सामो सइस्सामो चिट्ठिस्सामो निसीइस्सामो तुयट्टिस्सामो।

आमंतणि आणवणी, जायणि तह पुच्छणी य पण्णवणी।
पच्चक्खाणी भासा, भासा इच्छाणुलोमा य॥ १॥
अणभिग्गहिया भासा, भासा य अभिग्गहम्मि बोद्धव्वा।
ससयकरणी भासा, वोयडमव्वोयडा चेव॥ २॥
पन्नवणी ण एसा, न एसा भासा मोसा ?।

मृषा में ही अन्तर्भूत हो जाती (३)। जो न सत्य है, और न असत्य है ऐसी भाषा का नाम असत्यामृषा-अर्थात् व्यवहार भाषा है ४। इनमें प्रथम एव चतुर्थ भाषा बोलने योग्य है।चौथी जो असत्यामृषा भाषा है वह आमन्त्रणी आदि भेदों से अनेक प्रकार की कही गई है। इसी विषय को भगवान ने भगवतीसूत्र में कहा है–

अह भंते ! आसइस्सामो सइस्सामो चिट्ठिस्सामो निसीइस्सामो तुयट्टिस्सामो।

आमंतणि आणवणी, जायणि तह पुच्छणी य पण्णवणी।
पच्चक्खाणी भासा, भासा इच्छाणुलोमा य॥ १॥
अणभिग्गहिया भासा, भासा य अभिग्गहम्मि बोद्धव्वा।
ससयकरणी भासा, वोयडमव्वोयडा चेव॥ २॥
पन्नवणी ण एसा, न एसा भासा मोसा ?।

ન હોત તો એ ભાષા મૃષામા જ અતર્ભૂત બની જાત (૩) જે ન સત્ય છે અને ન અસત્ય છે એવી ભાષાનુ નામ અસત્યામૃષા-અર્થાત વ્યવહાર ભાષા છે (૪) આમા પ્રથમ અને ચોથી ભાષા બોલવા યોગ્ય છે ચોથી જે અસત્યામૃષા ભાષા છે, તેને આમત્રણી આદિ ભેદોથી અનેક પ્રકારની કહેવામા આવે છે આ વિષયને ભગવાને ભગવતી સૂત્રમા કહેલ છે–

अह भंते आसइस्सामो सइस्सामो चिट्ठिस्सामो निसीइस्सामो तुयट्टिस्सामो।
आमंतणि आणवणी, जायणि तह पुच्छणी य पण्णवणी।
पच्चक्खाणी भासा, भासा इच्छाणु लोमाय॥ १॥
अणभिग्गहिया भासा, भासा य अभिग्गहमि बोद्धव्वा।
ससयकरणी भासा, वोयडमव्वोयडा चेव॥ २॥
पन्नवणी ण एसा, न एसा भासा मोसा ?।

हंता ! गोयमा ! आसइस्सामो त चेव० जाव न एसा भासा मोसा।
(भ० १० श० ३ उ० ४०३ सू०)

छाया--अथ भदन्त ! आशयिष्यामहे शयिष्यामहे स्थास्यामः निपत्स्यामः त्वग्वर्तयिष्यामः ।

आमन्त्रणी आज्ञापनी याचनी तथा प्रच्छनी च प्रज्ञापनी ।
प्रत्याख्यानी भाषा, भाषा इच्छानुलोमा च ॥ १ ॥
अनभिगृहीता भाषा, भाषा चाभिग्रहे बोद्धव्या ।
संशयकरणी भाषा, व्याकृता अव्याकृता चैव ॥ २ ॥
प्रज्ञापनी खलु एषा, नैषा भाषा मृषा ? ।
हंत ! गौतम ! आशयिष्यामहे तदेव यावत् नैषा भाषा मृषा ।

व्याख्या-'अथ' इति प्रश्नार्थकः । भदन्त ! हे भगवन् इत्येवं श्री महावीरं गौतमः पृच्छति-आश्रयिष्यामहे=आश्रयणीय वस्तु स्वीकरिष्याम , शयिष्यामहे=विशेषतः शयनं करिष्यामहे, स्थास्यामः-ऊर्ध्वस्थानेन स्थास्यामः, निपत्स्यामः=उपवेक्ष्यामः। त्वक्परिवर्तयिष्यामः-संस्तारके पार्श्वपरिवर्तनं करिष्यामः, यद्वा-आश्रयिष्यामः= आश्रयणीय स्थानादिकं स्वीकरिष्यामः। इत्यादिका भाषा किं प्रज्ञापनी ? इत्यन्वयः इदमुपलक्षणम् । एवंजातीया भाषाविशेषाः किं प्रज्ञापनीरूपाः ? इति भावः ।

हंता ! गोयमा ! आसइस्सामो त चेव० जाव न एसा भासा मोसा (भ. १०श० ३ उ. ४०३ सूत्र)

भगवान महावीर से गौतम पूछते हैं कि-हे भगवन् ! हम आश्रय योग्य वस्तु का आश्रय लेंगे, शयन करेंगे, खडे रहेंगे, बैठेंगे, करवट बदलेंगे इत्यादिक भाषा, तथा आमंत्रणी आदि भाषा क्या प्रज्ञापनी भाषा है ? यह भाषा मृषा नही है ?। आमन्त्रणी आदि भाषाओं के नाम ये हैं-१ आमंत्रणी, २ आज्ञापनी, ३ याचनी, ४ प्रच्छनी, ५ प्रज्ञापनी, ६ प्रत्याख्यानी, ७ इच्छा नुलोमा, ८ अनभिगृहीता, ९ अभिगृहीता, १० संशयकरणी, ११ व्याकृता, १२ अव्याकृता । इस प्रकार गौतम स्वामी के पूछने पर भगवान् उत्तर

हंता गोयमा ! आसइस्सामो तचेव० जाव न एसा भासा मोसा(भ १०श ३उ ४०३ सूत्र)

ભગવાન મહાવીરને ગૌતમ પૂછે છે કે હે ભગવાન ! અમે સુઈશું, વધુ સુઈશુ, ઉભા રહિશુ, બેસશુ, કરવટ બદલશુ, ઇત્યાદિક ભાષા તથા આમંત્રણી આદિ ભાષા શુ પ્રજ્ઞાપની ભાષા છે? આ ભાષા મૃષા નથી ?

આમંત્રણી આદિ ભાષાઓના નામ આ છે-૧ આમન્ત્રણી ૨ આજ્ઞાપની ૩ યાચની ૪ પ્રચ્છની ૫ પ્રજ્ઞાપની ૬ પ્રત્યાખ્યાની ૭ ઇચ્છાનુલોમા ૮ અનભિગ્રહીતા ૯ અભિગૃહીતા, ૧૦ સંશયકરણી, ૧૧ વ્યાકૃતા, ૧૨ અવ્યાકૃતા આ ગૌતમ

तत्र-आमन्त्रणी-यथा 'हे साधो !' इत्यादि। एषा च किल वस्तुनोऽविधायकत्वादनिषेधकत्वाच्च सत्यादिभाषात्रयलक्षणवियोगतश्चाऽसत्यामृषा व्यवहाररूपा।१।

आज्ञापनी—कार्ये परस्य प्रवर्तनी यथा "इद कुरु" "इद मा कुरु" इत्यादि। एषा च निर्दिष्टकार्यप्रवर्तकत्वाददुष्टविवक्षासद्भावाच्चाऽसत्यामृषा। एवमन्यत्रापि भावनीयम्॥ २॥

याचनी—अनिर्दिष्टवस्तुविशेषस्य देहीत्येवं याचनरूपा। यथा—"भिक्षां देहि"॥ ३॥

प्रच्छनी—अविज्ञातस्य सदिग्धस्य वाऽर्थस्य ज्ञानार्थं प्रच्छनम्। यथा—"कथमेतत्"?॥ ४॥

देते हैं कि हे गौतम! पूर्वोक्त प्रकार की भाषा प्रज्ञापनी भाषा है, किन्तु यह भाषा मृषा नहीं है। आमन्त्रणी आदि भाषाओं का अर्थ कहते हैं—

आमन्त्रणी-'हे साधो!' इत्यादि। यह किसी वस्तु की अविधायक एवं अनिषेधक होने से, तथा सत्यादि तीन भाषा के लक्षण से रहित होने से असत्यामृषास्वरूप व्यवहार भाषा है १। आज्ञापनी-दूसरे को कार्य में प्रवृत्त कराने वाली भाषा आज्ञापनी भाषा है। जैसे-'यह करो, यह मत करो' इत्यादि। यह भाषा निर्दिष्टकार्य मे प्रवर्तक होने से तथा निर्दोष विवक्षा के सद्भाव से असत्यामृषा-स्वरूप है २। याचनी-"भिक्षा दो" इस प्रकार की याचनस्वरूप भाषा याचनी भाषा है ३। प्रच्छनी-अविज्ञात-अर्थात्-विना जाने हुए विषय को, अथवा संदिग्ध अर्थात्-संदेहयुक्त विषय को जानने के लिये जो पूछना वह प्रच्छनी भाषा है ४।

સ્વામીના પુછવાથી ભગવાન ઉત્તર દે છે કે હે ગૌતમ પૂર્વોક્ત પ્રકારની ભાષા પ્રજ્ઞાપનીભાષા છે પરંતુ આ ભાષા મૃષા નથી આમંત્રણી વગેરે ભાષાઓના અર્થ કહે છે

અમન્ત્રણી-હે સાધો! ઈત્યાદિ। આ કોઈ વસ્તુની અવિધાયક અને અનિષેધક હોવાથી, તથા સત્યાદિ ભાષાત્રયના લક્ષણથી રહિત હોવાથી અસત્યામૃષા સ્વરૂપ વ્યવહાર ભાષા છે ૧ આજ્ઞાપની-બીજાને કાર્યમા પ્રવૃત્ત કરાવવાવાળી ભાષા આજ્ઞાપની ભાષા છે જેમ-આ કરો, આ ન કરો, ઈત્યાદિ। આ ભાષા નિર્દિષ્ટકાર્યમા પ્રવર્તક હોવાથી તથા નિર્દોષ વિવક્ષાના સદ્ભાવથી અસત્યામૃષા સ્વરૂપ છે ૨ યાચની-"ભિક્ષાદો" આ પ્રકારની યાચના સ્વરૂપ ભાષા યાચનીભાષા છે ૩ પ્રચ્છની-અવિજ્ઞાત, અર્થાત્ જાણ્યા વગરના વિષયની અથવા -સંદિગ્ધ અર્થાત્-સંદેહયુક્ત વિષયને જાણવા માટે જે પૂછવુ તે પુચ્છનિ ભાષા છે ૪ પ્રજ્ઞાપની-શિષ્યને ઉપ-

प्रज्ञापनी-विनयस्योपदेशदानरूपा, अर्थबोधिका भाषा, यथा-हिंसामवृत्तोऽनन्तदुःखभागी भवति" इत्यादि। यथा वा-प्राणिवधान्निवृत्ताः प्राणिनो भवे भवे दीर्घायुषो नीरोगाश्च भवन्ति। उक्तञ्च--

पाणिवहाउ नियत्ता, हवंति दीहाउ या अरोगा य।
एस मई पन्नत्ता, पन्नवणी वीयरागेहिं॥ १॥५॥

छाया-प्राणिवधाद् निवृत्ता, भवन्ति दीर्घायुषः अरोगाश्च।
एषा मतिः प्रज्ञप्ता, प्रज्ञापनी वीतरागैः॥ १॥

प्रत्याख्यानीभाषा-याचमानस्य प्रतिषेध वचनम्। यथा-मर्यादातिरिक्त वस्त्र पात्र वा याचमान शिष्य प्रति गुरुर्वदति-"अधिक वस्त्र पात्र वा न दीयते" इति॥६॥

प्रज्ञापनी-शिष्य को उपदेश देने स्वरूप जो भाषा होती है कि जिससे उसे अर्थ का अवबोध होता है उसका नाम प्रज्ञापनी भाषा है। जैसे-"जो हिंसा में प्रवृत्त होता है वह अनत दुःख का भागी होता है" अथवा जो प्राणिवध से दूर रहते हैं वे भव भव मे दीर्घ आयु पाते हैं तथा निरोग शरीर होते हैं ५। उक्तंच--

"पाणिवहाउ नियत्ता, हवंति दीहाउया अरोगा य।
एस मई पन्नत्ता, पन्नवणी वीयरागेहिं॥"

प्रत्याख्यानी-गुरु महाराज के पास याचना करते हुए शिष्य के लिये जो निषेधात्मक भाषा का प्रयोग होता है वह प्रत्याख्यानी भाषा है, जैसे-मर्यादा से अतिरिक्त वस्त्र एव पात्र को याचने वाले शिष्य को गुरु महाराज कहते हैं कि-मर्यादा से अधिक वस्त्र व पात्र नहीं दिया जाता है" इत्यादि ६। इच्छानुलोमा-प्रतिपादन करने वाले की अर्थात्

देश આપવા સ્વરૂપ જે ભાષા હોય છે તે જેનાથી તેને અર્થનો અવબોધ થાય છે એનુ નામ પ્રજ્ઞાપનીભાષા છે જેમ-"જે હિંસામા પ્રવૃત્ત બને છે તે અનત દુખનો ભાગી થાય છે" અથવા જે પ્રાણી વધથી દૂર રહે છે તે ભવોભવમા દીર્ઘાયુ ભોગવે છે તથા શરીરે નિરોગી રહે છે ૫ કહ્યુ છે કે—

"पाणिवहाउ नियत्ता, हवंति दीहाउ या अरोगा य।
एस मई पन्नत्ता, पन्नवणी वीयरागेहिं॥"

પ્રત્યાખ્યાની-ગુરુ મહારાજની પાસે યાચના કરનાર શિષ્યને માટે જે નિષેધાત્મક ભાષાનો પ્રયોગ હોય છે તે પ્રત્યાખ્યાની ભાષા છે જેમ-મર્યાદાથી અતિરિક્ત વસ્ત્ર અને પાત્રની યાચના કરનાર શિષ્યને ગુરુ મહારાજ કહે છે કે મર્યાદાથી વધુ વસ્ત્ર અને પાત્ર દેવામા આવતુ નથી (૬) ઈત્યાદિ। ઈચ્છાનુલોમા-

इच्छानुलोमा-प्रतिपादयितुर्या इच्छा तदनुलोमा=तदनुकूला। यथा शुभकार्ये प्रेरितस्य "एवमस्तु ममाप्यभिप्रेतमेतत्" एवं रूपा, यथा वा कश्चित् किंचित् शुभ कार्यमारभमाणः कचन पृच्छति, स प्राह-'भवान् करोतु ममाप्येतदभिप्रेतम्' इति। यथा वा केनचित् कश्चिदुक्त -"साधुसकाशं गच्छामः" स वदति-एवमस्तु इति॥७॥

अनभिगृहीता—अर्थमनभिगृह्य योच्यते 'डित्थादिवत्'। अथवा-अनभिग्रहा यत्र न प्रतिनियतार्थावधारणम्। यथा-बहुषु कार्येष्ववस्थितेषु कश्चित् कंचन पृच्छति-किमिदानीं करोमि?, स प्राह-'यत् रोचते तत् कुरु' इति ॥८॥

अभिगृहीता—अर्थमभिगृह्य योच्यते-इदं वस्त्रपात्रादिकं धर्मोपकरणम्, अथवा

प्रेरक की इच्छा के अनुकूल जो भाषा बोली जाती है वह 'इच्छानुलोमा' भाषा है-जैसे कोई किसी को किसी शुभ कार्य में प्रेरणा करे तब वह कहे कि 'ठीक है यह मुझे भी अभिलषित है'। अथवा कोई किसी शुभ कार्य का प्रारंभ करते हुए किसी को पूछे तो वह कहे कि-करो यह मुझे भी पसंद है। अथवा-कोई ऐसा कहे-'मैं साधु के पास जा रहा हूं' तो सुनने वाला कहता है कि अच्छा जाओ ७। अनभिगृहीता-अर्थशून्य-डित्थडवित्थादि शब्दों का बोलना। अथवा जिसमें किसी एक अर्थ का निश्चय न हो जैसे-बहुतसे कार्यों के उपस्थित होने पर कोई किसी से जब यह पूछता है कि-'कहो मैं इस समय कौनसा काम करूं?' तो वह कहता है कि-जो तुम्हें रुचे सो करो'। इस प्रकार की भाषाका नाम अनभिगृहीता भाषा है ८। अभिगृहीता-अर्थ को लक्ष्य करके जिस भाषाका प्रयोग किया जाता है वह अभिगृहीता भाषा है-जैसे ये वस्त्र पात्रादिक धर्म के उपकरण हैं'। अथवा 'इस

પ્રતિપાદન કરવાવાળાનો અર્થાત્-પ્રેરકની ઇચ્છાને અનુકૂળ જે ભાષા બોલાય છે તે 'ઇચ્છાનુલોમા' ભાષા છે જેમ-કોઈ કોઈને કોઈ શુભ કાર્યમાં પ્રેરણા કરે ત્યારે કહે કે ઠીક છે એ મારી પણ અભિલાષા છે અથવા-કોઈ શુભ કાર્યનો પ્રારંભ કરતા કોઈને પૂછે તો તે કહે કે-કરો એ મને પણ પસંદ છે અથવા કોઈ એમ કહે કે હું સાધુની પાસે જઈ રહ્યો છું તો સાંભળનાર કહે કે, સારૂં જાવ ૭ અનભિગૃહિતા-અર્થશુન્ય-" ડિત્થ ડવિત્થાદિ " શબ્દ બોલવો અથવા જેમાં કોઈ એક અર્થનો નિશ્ચય ન હોય, જેમ-ઘણા કામો ઉપસ્થિત થતા કોઈ બીજાને જ્યારે એ પૂછે છે કે, કહો હું આ વખતે કયું કામ કરૂં, તો તે કહે છે કે, જે તમને રૂચે તે કરો આ પ્રકારની ભાષાનું નામ અનભિગૃહિતા ભાષા છે ૮ અભિગૃહીતા-અર્થનું લક્ષ કરીને જે ભાષાનો પ્રયોગ કરવામાં આવે છે તે 'અભિગૃહિતા' ભાષા છે જેમ-" આ વસ્ત્ર પાત્રાદિક ધર્મના ઉપકરણ છે " અથવા ' આ સમયે

प्रज्ञापनी-विनयस्योपदेशदानरूपा, अर्थबोधिका भाषा, यथा-हिंसाप्रवृत्तो ऽनन्तदुःखभागी भवति" इत्यादि। यथा वा-प्राणिवधान्निवृत्ताः प्राणिनो भवे भवे दीर्घायुषो नीरोगाश्च भवन्ति। उक्तञ्च--

पाणिवहाउ नियत्ता, हवंति दीहाउ या अरोगा य।
एस मई पन्नत्ता, पन्नवणी वीयरागेहिं ॥ १ ॥ ५ ॥

छाया-प्राणिवधाद् निवृत्ता, भवन्ति दीर्घायुषः अरोगाश्च।
एषा मतिः प्रज्ञप्ता, प्रज्ञापनी वीतरागैः ॥ १ ॥

प्रत्याख्यानी भाषा-याचमानस्य प्रतिषेध वचनम्। यथा-मर्यादातिरिक्त वस्त्र पात्र वा याचमान शिष्य प्रति गुरुर्वदति-"अधिक वस्त्र पात्र वा न दीयते" इति ॥६॥

प्रज्ञापनी-शिष्य को उपदेश देने स्वरूप जो भाषा होती है कि जिससे उसे अर्थ का अवबोध होता है उसका नाम प्रज्ञापनी भाषा है। जैसे-" जो हिंसा मे प्रवृत्त होता है वह अनत दुःख का भागी होता है" अथवा जो प्राणिवध से दूर रहते हैं वे भव भव मे दीर्घ आयु पाते हैं तथा निरोग शरीर होते हैं ५। उक्तच—

" पाणिवहाउ नियत्ता, हवनि दीहाउया अरोगा य।
एस मई पन्नत्ता, पन्नवणी वीयरागेहिं ॥ "

प्रत्याख्यानी-गुरु महाराज के पास याचना करते हुए शिष्य के लिये जो निषेधात्मक भाषा का प्रयोग होता है वह प्रत्याख्यानी भाषा है, जैसे-मर्यादा से अतिरिक्त वस्त्र एव पात्र को याचने वाले शिष्य को गुरु महाराज कहते हैं कि-मर्यादा से अधिक वस्त्र व पात्र नही दिया जाता है" इत्यादि ६। इच्छानुलोमा-प्रतिपादन करने वाले की अर्थात्

દેશ આપવા સ્વરૂપ જે ભાષા હોય છે તે જેનાથી તેને અર્થનો અવબોધ થાય છે એનુ નામ પ્રજ્ઞાપનીભાષા છે જેમ-" જે હિંસામા પ્રવૃત્ત બને છે તે અનત દુ ખનો ભાગી થાય છે" અથવા જે પ્રાણી વધથી દૂર રહે છે તે ભવોભવમા દીર્ઘાયુ ભોગવે છે તથા શરીરે નિરોગી રહે છે ૫ કહ્યુ છે કે—

" पाणिवहाउ नियत्ता, हवति दीहाउ या अरोगा य।
एस मई पन्नत्ता, पन्नवणी वीयरागेहिं ॥ "

પ્રત્યાખ્યાની-ગુરુ મહારાજની પાસે યાચના કરનાર શિષ્યને માટે જે નિષેધાત્મક ભાષાનો પ્રયોગ હોય છે તે પ્રત્યાખ્યાની ભાષા છે જેમ-મર્યાદાથી અતિરિક્ત વસ્ત્ર અને પાત્રની યાચના કરનાર શિષ્યને ગુરુ મહારાજ કહે છે કે મર્યાદાથી વધુ વસ્ત્ર અને પાત્ર દેવામા આવતુ નથી (૬) ઈત્યાદિ। ઈચ્છાનુલોમા-

इच्छानुलोमा-प्रतिपादयितुर्या इच्छा तदनुलोमा=तदनुकूला। यथा शुभकार्ये प्रेरितस्य "एवमस्तु ममाप्यभिप्रेतमेतत्" एव रूपा, यथा वा कश्चित् किंचित् शुभ कार्यमारभमाण' कंचन पृच्छति, स प्राह-'भवान् करोतु ममाप्येतदभिप्रेतम्' इति। यथा वा केनचित् कश्चिदुक्त'-"साधुसकाशं गच्छाम" स वदति-एवमस्तु इति॥७॥

अनभिगृहीता—अर्थमनभिगृह्य योच्यते 'डित्थादिवत्'। अथवा-अनभिग्रहा यत्र न प्रतिनियतार्थावधारणम्। यथा-बहुषु कार्येष्ववस्थितेषु कश्चित् कंचन पृच्छति-किमिदानीं करोमि ?, स प्राह-'यत् रोचते तत् कुरु' इति ॥८॥

अभिगृहीता—अर्थमभिगृह्य योच्यते-इदं वस्त्रपात्रादिकं धर्मोपकरणम्, अथवा

प्रेरक की इच्छा के अनुकूल जो भाषा बोली जाती है वह 'इच्छानुलोमा' भाषा है-जैसे कोई किसी को किसी शुभ कार्य मे प्रेरणा करे तब वह कहे कि 'ठीक है यह मुझे भी अभिलषित है'। अथवा कोई किसी शुभ कार्य का प्रारभ करते हुए किसी को पूछे तो वह कहे कि-करो यह मुझे भी पसद है। अथवा-कोई ऐसा कहे-'मै साधु के पास जा रहा हू' तो सुनने वाला कहता है कि अच्छा जाओ ७। अनभिगृहीता-अर्थशून्य-डित्थडवित्थादि शब्दो का बोलना। अथवा जिसमे किसी एक अर्थ का निश्चय न हो जैसे-बहुतसे कार्यो के उपस्थित होने पर कोई किसी से जब यह पूछता है कि-'कहो मै इस समय कौनसा काम करूँ ?' तो वह कहता है कि-जो तुम्हें रुचे सो करो'। इस प्रकार की भाषाका नाम अनभिगृहीता भाषा है ८। अभिगृहीता-अर्थ को लक्ष्य करके जिस भाषाका प्रयोग किया जाता है वह अभिगृहीता भाषा है-जैसे ये वस्त्र पात्रादिक धर्म के उपकरण है'। अथवा 'इस

પ્રતિપાદન કરવાવાળાની અર્થાત્-પ્રેરકની ઈચ્છાને અનુકૂળ જે ભાષા બોલાય છે તે 'ઈચ્છાનુલોમા' ભાષા છે જેમ-કોઈ કોઈને કોઈ શુભ કાર્યમા પ્રેરણા કરે ત્યારે કહે કે ઠીક છે એ મારી પણ અભિલાષા છે અથવા-કોઈ શુભ કાર્યનો પ્રારભ કરતા કોઈને પૂછે તો તે કહે કે-કરો એ મને પણ પસદ છે અથવા કોઈ એમ કહે કે હુ સાધુની પાસે જઈ રહ્યો છુ તો સાભળનાર કહે કે, સારૂ જાવ ૭ અનભિગૃહિતા-અર્થશુન્ય-"ડિત્થ ડવિત્થાદિ" શબ્દ બોલવો અથવા જેમા કોઈ એક અર્થનો નિશ્ચય ન હોય, જેમ-ઘણા કામો ઉપસ્થિત થતા કોઈ બીજાને જ્યારે એ પૂછે છે કે, કહો હુ આ વખતે કયુ કામ કરૂ, તો તે કહે છે કે, જે તમને રૂચે તે કરો આ પ્રકારની ભાષાનુ નામ અનભિગૃહિતા ભાષા છે ૮ અભિગૃહીતા-અર્થનુ લક્ષ કરીને જે ભાષાનો પ્રયોગ કરવામા આવે છે તે 'અભિગૃહિતા' ભાષા છે જેમ-"આ વસ્ત્ર પાત્રાદિક ધર્મના ઉપકરણ છે" અથવા 'આ સમયે

प्रज्ञापनी-विनयस्योपदेशदानरूपा, अर्थबोधिका भाषा, यथा-हिंसाप्रवृत्तोऽनन्तदुःखभागी भवति " इत्यादि। यथा वा-प्राणिवधान्निवृत्ताः प्राणिनो भवे भवे दीर्घायुषो नीरोगाश्च भवन्ति। उक्तञ्च--

पाणिवहाउ नियत्ता, हवंति दीहाउ या अरोगा य।
एस मई पन्नत्ता, पन्नवणी वीयरागेहिं ॥ १ ॥ ५ ॥

छाया-प्राणिवधाद् निवृत्ता, भवन्ति दीर्घायुषः अरोगाश्च।
एषा मतिः प्रज्ञप्ता, प्रज्ञापनी वीतरागैः ॥ १ ॥

प्रत्याख्यानीभाषा-याचमानस्य प्रतिषेध वचनम्। यथा-मर्यादातिरिक्त वस्त्र पात्र वा याचमान शिष्य प्रति गुरुर्वदति-"अधिक वस्त्र पात्र वा न दीयते" इति ॥६॥

प्रज्ञापनी-शिष्य को उपदेश देने स्वरूप जो भाषा होती है कि जिससे उसे अर्थ का अवबोध होता है उसका नाम प्रज्ञापनी भाषा है। जैसे-" जो हिंसा मे प्रवृत्त होता है वह अनत दु ख का भागी होता है " अथवा जो प्राणिवध से दूर रहते हैं वे भव भव मे दीर्घ आयु पाते हैं तथा निरोग शरीर होते हैं ५। उक्तच—

" पाणिवहाउ नियत्ता, हवंति दीहाउया अरोगा य।
एस मई पन्नत्ता, पन्नवणी वीयरागेहिं ॥ "

प्रत्याख्यानी-गुरु महाराज के पास याचना करते हुए शिष्य के लिये जो निषेधात्मक भाषा का प्रयोग होता है वह प्रत्याख्यानी भाषा है, जैसे-मर्यादा से अतिरिक्त वस्त्र एव पात्र को याचने वाले शिष्य को गुरु महाराज कहते हैं कि-मर्यादा से अधिक वस्त्र व पात्र नहीं दिया जाता है " इत्यादि ६। इच्छानुलोमा-प्रतिपादन करने वाले की अर्थात्

देश आपवा स्वरूप जे भाषा होय छे ते जेनाथी तेने अर्थनो अवबोध थाय छे एनु नाम प्रज्ञापनीभाषा छे जेम-" जे हिंसामा प्रवृत्त बने छे ते अनत दु खनो भागी थाय छे " अथवा जे प्राणी वधथी दूर रहे छे ते भवोभवमा दीर्घायु भोगवे छे तथा शरीरे निरोगी रहे छे ५ कह्यु छे के—

" पाणिवहाउ नियत्ता, हवंति दीहाउ या अरोगा य।
एस मई पन्नत्ता, पन्नवणी वीयरागेहिं ॥ "

प्रत्याख्यानी-गुरु महाराजनी पासे याचना करनार शिष्यने माटे जे निषेधात्मक भाषानो प्रयोग होय छे ते प्रत्याख्यानी भाषा छे जेम-मर्यादाथी अतिरिक्त वस्त्र अने पात्रनी याचना करनार शिष्यने गुरु महाराज कहे छे के मर्यादाथी वधु वस्त्र अने पात्र देवामा आवतुं नथी (६) ईत्यादि। ईच्छानुलोमा-

इच्छानुलोमा-प्रतिपादयितुर्या इच्छा तदनुलोमा=तदनुकूला। यथा शुभकार्ये प्रेरितस्य "एवमस्तु ममाप्यभिप्रेतमेतत्" एव रूपा, यथा वा कश्चित् किंचित् शुभ कार्यमारभमाणः कंचन पृच्छति, स आह-'भवान् करोतु ममाप्येतदभिप्रेतम्' इति। यथा वा केनचित् कश्चिदुक्तः-"साधुसकाशं गच्छाम" स वदति-एवमस्तु इति॥७॥

अनभिगृहीता—अर्थमनभिगृह्य योच्यते 'डित्थादिवत्'। अथवा-अनभिग्रहा यत्र न प्रतिनियतार्थावधारणम्। यथा-बहुषु कार्येष्ववस्थितेषु कश्चित् कंचन पृच्छति-किमिदानीं करोमि ?, स आह-'यत् रोचते तत् कुरु' इति ॥८॥

अभिगृहीता—अर्थमभिगृह्य योच्यते-इदं वस्त्रपात्रादिकं धर्मोपकरणम्, अथवा

प्रेरक की इच्छा के अनुकूल जो भाषा बोली जाती है वह 'इच्छानुलोमा' भाषा है-जैसे कोई किसी को किसी शुभ कार्य मे प्रेरणा करे तब वह कहे कि 'ठीक है यह मुझे भी अभिलषित है'। अथवा कोई किसी शुभ कार्य का प्रारंभ करते हुए किसी को पूछे तो वह कहे कि-करो यह मुझे भी पसंद है। अथवा-कोई ऐसा कहे-'मै साधु के पास जा रहा हू' तो सुनने वाला कहता है कि अच्छा जाओ ७। अनभिगृहीता-अर्थशून्य-डित्थडवित्थादि शब्दो का बोलना। अथवा जिसमे किसी एक अर्थ का निश्चय न हो जैसे-बहुतसे कार्यो के उपस्थित होने पर कोई किसी से जब यह पूछता है कि-'कहो मै इस समय कौनसा काम करूँ?' तो वह कहता है कि-जो तुम्हें रुचे सो करो'। इस प्रकार की भाषाका नाम अनभिगृहीता भाषा है ८। अभिगृहीता-अर्थ को लक्ष्य करके जिस भाषाका प्रयोग किया जाता है वह अभिगृहीता भाषा है-जैसे ये वस्त्र पात्रादिक धर्म के उपकरण है'। अथवा 'इस

પ્રતિપાદન કરવાવાળાની અર્થાત્-પ્રેરકની ઈચ્છાને અનુકૂળ જે ભાષા બોલાય છે તે 'ઈચ્છાનુલોમા' ભાષા છે જેમ-કોઈ કોઈને કોઈ શુભ કાર્યમા પ્રેરણા કરે ત્યારે કહે કે ઠીક છે એ મારી પણ અભિલાષા છે અથવા-કોઈ શુભ કાર્યનો પ્રારંભ કરતા કોઈને પૂછે તો તે કહે કે-કરો એ મને પણ પસંદ છે અથવા કોઈ એમ કહે કે હુ સાધુની પાસે જઈ રહ્યો છુ તો સાભળનાર કહે કે, સારૂ જાવ ૭ અનભિગૃહિતા-અર્થશુન્ય-"ડિત્થ ડવિત્થાદિ" શબ્દ બોલવો અથવા જેમા કોઈ એક અર્થનો નિશ્ચય ન હોય, જેમ-ઘણા કામો ઉપસ્થિત થતા કોઈ બીજાને જ્યારે એ પૂછે છે કે, કહો હુ આ વખતે કયુ કામ કરૂ, તો તે કહે છે કે, જે તમને રૂચે તે કરો આ પ્રકારની ભાષાનુ નામ અનભિગૃહિતા ભાષા છે ૮ અભિગૃહીતા-અર્થનુ લક્ષ કરીને જે ભાષાનો પ્રયોગ કરવામા આવે છે તે 'અભિગૃહિતા' ભાષા છે જેમ-"આ વસ્ત્ર પાત્રાદિક ધર્મના ઉપકરણ છે" અથવા 'આ સમયે

प्रज्ञापनी–विनयस्योपदेशदानरूपा, अर्थबोधिका भाषा, यथा–हिंसाप्रवृत्तो-ऽनन्तदुःखभागी भवति " इत्यादि। यथा वा–प्राणिवधान्निवृत्ताः प्राणिनो भवे भवे दीर्घायुषो नीरोगाश्च भवन्ति। उक्तञ्च—

पाणिवहाउ नियत्ता, हवंति दीहाउ या अरोगा य।
एस मई पन्नत्ता, पन्नवणी वीयरागेहिं ॥ १ ॥ ५ ॥

छाया–प्राणिवधाद् निवृत्ता, भवन्ति दीर्घायुषः अरोगाश्च।
एषा मतिः प्रज्ञप्ता, प्रज्ञापनी वीतरागैः ॥ १ ॥

प्रत्याख्यानीभाषा–याचमानस्य प्रतिषेध वचनम्। यथा–मर्यादातिरिक्तं वस्त्रं पात्रं वा याचमानं शिष्यं प्रति गुरुर्वदति–"अधिकं वस्त्रं पात्रं वा न दीयते" इति ॥६॥

प्रज्ञापनी–शिष्य को उपदेश देने स्वरूप जो भाषा होती है कि जिससे उसे अर्थ का अवबोध होता है उसका नाम प्रज्ञापनी भाषा है। जैसे–" जो हिंसा मे प्रवृत्त होता है वह अनत दुःख का भागी होता है " अथवा जो प्राणिवध से दूर रहते हैं वे भव भव मे दीर्घ आयु पाते है तथा निरोग शरीर होते हैं ५। उक्तच—

" पाणिवहाउ नियत्ता, हवंति दीहाउया अरोगा य।
एस मई पन्नत्ता, पन्नवणी वीयरागेहिं ॥ "

प्रत्याख्यानी–गुरु महाराज के पास याचना करते हुए शिष्य के लिये जो निषेधात्मक भाषा का प्रयोग होता है वह प्रत्याख्यानी भाषा है, जैसे–मर्यादा से अतिरिक्त वस्त्र एव पात्र को याचने वाले शिष्य को गुरु महाराज कहते हैं कि–मर्यादा से अधिक वस्त्र व पात्र नहीं दिया जाता है " इत्यादि ६। इच्छानुलोमा–प्रतिपादन करने वाले की अर्थात्

देश आपवा स्वरूप जे भाषा होय छे ते जेनाथी तेने अर्थनो अवबोध थाय छे एनु नाम प्रज्ञापनीभाषा छे जेम–" जे हिंसामा प्रवृत्त बने छे ते अनत दुःखनो भागी थाय छे " अथवा जे प्राणी वधथी दूर रहे छे ते भवोभवमा दीर्घायु भोगवे छे तथा शरीरे निरोगी रहे छे ५ कह्यु छे के—

" पाणिवहाउ नियत्ता, हवंति दीहाउ या अरोगा य।
एस मई पन्नत्ता, पन्नवणी वीयरागेहिं ॥ "

प्रत्याख्यानी–गुरु महाराजनी पासे याचना करनार शिष्यने माटे जे निषेधात्मक भाषानो प्रयोग होय छे ते प्रत्याख्यानी भाषा छे जेम–मर्यादाथी अतिरिकत वस्त्र अने पात्रनी याचना करनार शिष्यने गुरु महाराज कहे छे के मर्यादाथी वधु वस्त्र अने पात्र देवामा आवतु नथी (६) ईत्यादि। इ- -

इच्छानुलोमा-प्रतिपादयितुर्या इच्छा तदनुलोमा=तदनुकूला। यथा शुभकार्ये प्रेरितस्य "एवमस्तु ममाप्यभिप्रेतमेतत्" एवं रूपा, यथा वा कश्चित् किंचित् शुभ कार्यमारभमाणः कंचन पृच्छति, स प्राह-'भवान् करोतु ममाप्येतदभिप्रेतम्' इति। यथा वा केनचित् कश्चिदुक्तः-"साधुसकाशं गच्छाम" स वदति-एवमस्तु इति॥७॥

अनभिगृहीता—अर्थमनभिगृह्य योच्यते 'डित्थादिवत्'। अथवा-अनभिग्रहो यत्र न मतिनियतार्थावधारणम्। यथा-बहुषु कार्येष्ववस्थितेषु कश्चित् कंचन पृच्छति-किमिदानीं करोमि ?, स प्राह-'यत् रोचते तत् कुरु' इति ॥८॥

अभिगृहीता—अर्थमभिगृह्य योच्यते-इदं वस्त्रपात्रादिकं धर्मोपकरणम्, अथवा

प्रेरक की इच्छा के अनुकूल जो भाषा बोली जाती है वह 'इच्छानुलोमा' भाषा है-जैसे कोई किसी को किसी शुभ कार्य मे प्रेरणा करे तब वह कहे कि 'ठीक है यह मुझे भी अभिलषित है'। अथवा कोई किसी शुभ कार्य का प्रारंभ करते हुए किसी को पूछे तो वह कहे कि-करो यह मुझे भी पसंद है। अथवा-कोई ऐसा कहे-'मैं साधु के पास जा रहा हूं' तो सुनने वाला कहता है कि अच्छा जाओ ७। अनभिगृहीता-अर्थशून्य-डित्थडवित्थादि शब्दों का बोलना। अथवा जिसमे किसी एक अर्थ का निश्चय न हो जैसे-बहुतसे कार्यों के उपस्थित होने पर कोई किसी से जब यह पूछता है कि-'कहो मैं इस समय कौनसा काम करूँ?' तो वह कहता है कि-जो तुम्हें रुचे सो करो'। इस प्रकार की भाषाका नाम अनभिगृहीता भाषा है ८। अभिगृहीता-अर्थ को लक्ष्य करके जिस भाषाका प्रयोग किया जाता है वह अभिगृहीता भाषा है-जैसे ये वस्त्र पात्रादिक धर्म के उपकरण हैं'। अथवा 'इस

પ્રતિપાદન કરવાવાળાની અર્થાત્-પ્રેરકની ઈચ્છાને અનુકૂળ જે ભાષા બોલાય છે તે 'ઇચ્છાનુલોમા' ભાષા છે જેમ-કોઈ કોઈને કોઈ શુભ કાર્યમા પ્રેરણા કરે ત્યારે કહે કે ઠીક છે એ મારી પણ અભિલાષા છે અથવા-કોઈ શુભ કાર્યનો પ્રારંભ કરતા કોઈને પૂછે તો તે કહે કે-કરો એ મને પણ પસંદ છે અથવા કોઈ એમ કહે કે હુ સાધુની પાસે જઈ રહ્યો છુ તો સાભળનાર કહે કે, સારૂ જાવ ૭ અનભિગૃહિતા-અર્થશુન્ય-"ડિત્થ ડવિત્થાદિ" શબ્દ બોલવો અથવા જેમા કોઈ એક અર્થનો નિશ્ચય ન હોય, જેમ-ઘણા કામો ઉપસ્થિત થતા કોઈ બીજાને જ્યારે એ પૂછે છે કે, કહો હુ આ વખતે કયુ કામ કરૂ, તો તે કહે છે કે, જે તમને રૂચે તે કરો આ પ્રકારની ભાષાનુ નામ અનભિગૃહિતા ભાષા છે ૮ અભિગૃહીતા-અર્થનુ લક્ષ કરીને જે ભાષાનો પ્રયોગ કરવામા આવે છે તે 'અભિગૃહિતા' ભાષા છે જેમ-"આ વસ્ત્ર પાત્રાદિક ધર્મના ઉપકરણ છે" અથવા 'આ સમયે

-प्रतिनियतार्थावधारणम् । यथा-इदमिदानीं कर्तव्यम्, इदं न कर्तव्यमिति ॥९॥

संशयकरणी—याऽनेकार्थप्रतिपत्तिकरी सा । या भाषा जनेकार्थाभिधायि तया परस्य संशयमुत्पादयति, यथा - सैन्धवमानयेत्यत्र सैन्धवशब्दो नरलवण वाजिवाचकत्वेन संशयोत्पादकः ॥ १० ॥

व्याकृता—या प्रकटार्था । यथा-अहिंसा-सर्वकल्याणकारिणी ॥ ११ ॥

अव्याकृता—अतिगम्भीरशब्दार्था, अव्यक्ताक्षरप्रयुक्ता वा, यथा- "संयत-स्य महत्पाप प्रतिक्रमणकर्मणा"। इत्यादि, यथा वा मम्मणादि बालभाषा ॥ १२ ॥ एषा=आमन्त्रण्यादिका भाषा प्रज्ञापनी खलु-प्रज्ञाप्यते प्रकटी क्रियतेऽर्थोऽनयेति प्रज्ञापनी अर्थकथनी, सा भाषणीया इत्यर्थ । नैषा भाषा मृषा

समय यह करना चाहिये, यह नहीं करना चाहिये' ९। संशयकरणी-जिस भाषा से सुनने वालेको अनेक अर्थो की प्रतिपत्ति होने लगे उस भाषा का नाम संशयकरणी भाषा है, जैसे-किसी ने कहा कि-'सैन्धव लाओ' यह सैन्धव शब्द पुरुष, लवण और घोडे रूप अर्थों का प्रतिपादक है, अतः सुनने वाले को संशय जनक हो जाता है १०। व्याकृता-जिसका अर्थ स्पष्ट होता है वह व्याकृता भाषा है जैसे-"अहिंसा सर्व प्रकार से कल्याण करने वाली है" ११। अव्याकृता-अतिगभीर शब्दार्थवाली भाषा अव्याकृता भाषा है। अथवा-जो अव्यक्त अक्षर से युक्त होती है वह भाषा अव्याकृता भाषा है जैसे-"संयत-स्य महत्पाप प्रतिक्रमणकर्मणा" प्रतिक्रमण कर्म से संयत को बडा भारी पाप लगता है। यहां पर जब "स्य" को क्रियापद मान लिया जाता है तब इसका

આ કરવું જોઈએ આ ન કરવું જોઈએ " ૯ સંશયકરણી-જે ભાષાથી સાંભળ નારને અનેક અર્થોનો આભાસ થવા લાગે તે ભાષાનું નામ સંશયકરણી ભાષા છે જેમ કોઈએ કહ્યું કે—"સૈન્ધવ લાઓ" આ સૈન્ધવ શબ્દ પુરુષ મીઠું અને ઘોડારૂપ અર્થનો પ્રતિપાદક છે આથી સાંભળવાવાળાને પ્રકરણાદિના અભાવમાં સંશયજનક બને છે એ માટે પ્રકરણ સમજીને આ ભાષા બોલવામાં દોષ નથી કેમકે, તે વ્યવહારૂ ભાષા છે ૧૦ વ્યાકૃતા-જેનો અર્થ સ્પષ્ટ થાય છે તે વ્યાકૃત ભાષા છે જેમ-"અહિંસા" સર્વ પ્રકારથી કલ્યાણ કરવાવાળી છે" ૧૧ અવ્યાકૃતા અતિ ગંભીર શબ્દાર્થવાળી ભાષા અવ્યાકૃતા ભાષા છે અથવા-જે અવ્યકત અક્ષરથી યુકત હોય છે તે ભાષા અવ્યાકૃતા ભાષા છે જેમ—

संयत-स्य महत्पाप प्रतिक्रमणा कर्मणा—

પ્રતિક્રમણ કર્મથી સંયતને મોટું ભારે પાપ લાગે છે, અહિં જ્યારે "સ્ય" ને ક્રિયાપદ માનવામાં આવે ત્યારે એનો અર્થ એવો થાય છે કે, હે

–एषा भाषा मृषा अवक्तव्या नेत्यर्थः। प्रश्नकर्तुरयमभिप्रायः–'आशयिष्यामहे' इत्यादिका भाषा भविष्यत्कालविषया, साचान्तरायसभवेन कदाचिदर्थाभिधायिनी न स्यात्। तथा एकार्थविषयाऽपि बहुवचनान्ततयाऽभिहिता तस्मादयथार्था। तथा–आमन्त्रणीप्रभृतिका, सत्यभाषावदर्थे नियता नास्ति विधिप्रतिषेधबोधकत्वाभावात्, अत. किमिय वक्तव्या स्यात्, उत न ? इति।

अर्थ ऐसा होता है कि हे सयत ? प्रतिक्रमण कर्म से तुम अपने पापोका क्षय करो। यह बोध शीघ्र नही हो सकता है, अतः इसे अव्याकृत भाषा कहा है। अथवा–बालककी भाषाको अव्याकृत भाषा कहते है १२। ये सब भाषायें प्रज्ञापनी हैं, यह प्रज्ञापनी भाषा मृषास्वरूप नही है। प्रश्न करने वालेका कहने का हेतु यह है–जब यह कहा जाता है कि हम 'शयनकरेंगे' इत्यादि, तब यह भाषा भविष्यत् काल को विषय करने वाली होने से अर्थकी पूर्ति में असमर्थ जान पडती है, कारण कि अन्तराय कर्म के उदय की सभावना होने से उस विवक्षित अर्थकी कदाचित् पूर्ति न भी हो सके तो फिर जिस प्रकार मृषाभाषा अर्थको कहनेवाली नही मानी जाती है उसी प्रकार यह भाषा भी अनर्थाभिधायिनी मान लेना चाहिये तथा "हम शयनकरेंगे" इस कथनमे "मैं शयनकरूँगा" इस एक वचन के ही प्रयोग मे बहुवचन का प्रयोग किया गया है। जैसे एक को अनेक कहनेवाली भाषा अयथार्थ मानी जाती है। उसी प्रकार यह भी अयथार्थ मानी जानी चाहिये। इसी तरह आमन्त्रणी भाषाएँ भी सत्य भाषाकी तरह अर्थ में नियत नही है, क्यों कि इनमें विधि एव प्रतिषेध की बोधकता का अभाव है, इसलिये यह सदेह होता है कि यह बोलने के योग्य है अथवा नही है। इस प्रकारकी आशका का यह उत्तर है कि

સયત! પ્રતિક્રમણ કર્મથી તમે તમારા પાપોનો ક્ષય કરો આ બોધ જલદી થઈ શકતો નથી આથી આને અવ્યાકૃતા ભાષા કહેવામા આવે છે અથવા–બાળકની ભાષાને અવ્યાકૃત ભાષા કહેવામા આવે છે ૧૨ આ બધી ભાષા પ્રજ્ઞાપની છે આ પ્રજ્ઞાપની ભાષા મૃષા સ્વરૂપની નથી પ્રશ્ન કરનારના કહેવાનો મતલબ એ છે કે, જ્યારે એમ કહેવામા આવે છે કે, "અમે સુઈએ છીએ" આ કથનમા "હુ સુઉ છુ" આ એક વચનના પ્રયોગમા બહુ વચનનો પ્રયોગ કરવામા આવેલ છે જેમ એકને અનેક કહેવાવાળી ભાષા અયથાર્થ માનવામા આવે છે એ રીતે પણ અયથાર્થ માનવી જોઈએ આ રીતે આમન્ત્રણી ભાષાઓ પણ સત્ય ભાષાની જેમ અર્થમા નિયત નથી કેમકે, એનામા વિધિ અને પ્રતિષેધની બોધકતાનો અભાવ છે આ માટે એ સદેહ થાય છે, એ બોલવાને યોગ્ય છે,

अत्रोत्तरमाह—हंता। इत्यादि। 'हन्त' इति स्वीकारार्थकः, अय भावः— 'आशयिष्यामहे' 'शयिष्यामहे' इत्यादिका भाषा निश्चयात्मकशब्दप्रयोगा भावान्नास्ति निश्चयात्मिका, या तु–'आशयिष्यामहे एव' 'शयिष्यामहे एव' इत्यादिका निश्चयात्मिका सैवान्तरायसंभवाद् भविष्यत्कालविषया भाषा मृषा-भवितुमर्हति। 'आशयिष्यामहे' इत्यादौ तु–शयनादिक्रियाया वक्तुरभिप्रायः "शयनादिक्रियाकरणस्य भावो मम वर्तते" इत्यादि रूपः सत्य एवास्तीति भवति प्रज्ञापनी। एकार्थविषये बहुवचनाभिधानमपि आत्मनि गुरौ च शास्त्रानुमतं, तस्माद् बहुवचनान्ततया प्रयुक्ताऽपि प्रज्ञापन्येव भवति। एवमामन्त्रण्यादिकाऽपि।

'आश्रयिष्यामहे" इत्यादिक भाषाएँ निश्चयात्मक शब्द के प्रयोग के अभाव से निश्चयात्मक नहीं हैं। ये निश्चयात्मक जब ही मानी जाती है कि जब इनके साथ निश्चयात्मक शब्दका प्रयोग किया हुआ होता है। जैसे–आश्रयिष्यामहे एव, शयिष्यामहे एव" इस प्रकारकी निश्चयात्मक भाषा में जो कि भविष्यत् कालको विषय करनेवाली हो अन्तराय कर्म के उदय से अपने अर्थकी पूर्ति की निश्चितता संदिग्ध रहती है अतः वही भाषा मृषावाद रूप मानी जाती है। "आश्रयिष्यामहे" इत्यादि भाषा मे तो शयनरूप क्रिया करने का भाव ही केवल वक्ता का रहा हुआ है अत उस अपेक्षा वह सत्य ही है। इसी अर्थ को मन में रख कर मुनिराज भविष्यत्काल के अर्थ मे भाव शब्द का प्रयोग करते हैं, जैसे–'कल स्वाध्याय करने का भाव है' अथवा–'तपस्या करने का भाव है' इत्यादि। एकवचन में भी व्याकरणसिद्धान्त के अनुसार

અથવા નથી એ પ્રકારની આશંકાનો આ ઉત્તર છે કે, "आशयिष्यामहे" ઈત્યાદિક ભાષાઓ નિશ્ચયાત્મક નથી અને નિશ્ચયાત્મક ત્યારે જ માનવામાં આવે કે જ્યારે એની સાથે નિશ્ચયાત્મક શબ્દનો પ્રયોગ કરવામાં આવેલ હોય જેમ आशयिष्यामहे एव शयिष्यामहे एव–આ પ્રકારની નિશ્ચયાત્મક ભાષામાં કે જે ભવિષ્યત્ કાળનો વિષય કરવાવાળી હોય અંતરાય કર્મના ઉદયથી તેના અર્થની પૂર્તિની નિશ્ચિતતા સંદિગ્ધ રહે છે આથી તે ભાષા મૃષાવા રૂપ માનવામાં આવે છે "आशयिष्यामहे" ઈત્યાદિ ભાષામાં તો કહેનારનો સુવાની ક્રિયા કરવાનો ભાવ જ ફક્ત રહેલ છે આથી એ અપેક્ષાથી તે સત્ય જ છે આ જ અર્થને મનમાં રાખી મુનિરાજ ભવિષ્યકાળના અર્થમાં ભાવ શબ્દનો પ્રયોગ કરે છે જેમ—'કાલે સ્વાધ્યાય કરવાનો ભાવ છે' અથવા "તપસ્યા કરવાનો ભાવ છે" ઈત્યાદિ। એક વચનમાં પણ વ્યાકરણ સિદ્ધાંતની

या निरवद्यपुरुषार्थसाधनी सा प्रज्ञापन्येव । यथा "हे साधो !" "इद कुरु" "इद मा कुरु" इत्यादिका । सा तु भाषणीयैवेति ।

भाषादोष=सावद्यानुमोदनादिक, मृषा-कर्कशाऽसभ्यशब्दोच्चारणादिक च, परिहरेत् । च-पुनः, माया सदा=सर्वकाल परिवर्जयेत् ।

अत्र मायामित्युपलक्षणम्, क्रोधमानलोभाना कषायाणाम् । सर्वान् कषायान् परिवर्जयेदित्यर्थः । कषायाणा मृषाभाषणहेतुत्वात्, कषायवर्जने सति मृषाभाषणपरिहारः सुतरा स्यादिति भावः ॥ २४ ॥

बहुवचन का प्रयोग हो जाता है। वहा कहागया है कि अपने मे एव गुरू में बहुवचन का प्रयोग करना निर्दोष है, इसलिये एक मे भी बहु वचनान्तरूप से प्रयुक्त भाषा प्रज्ञापनी ही भाषा है। इसी तरह आमन्त्रणी आदि भाषाएँ भी जो निरवद्य पुरुषार्थ की साधक होती हैं वे प्रज्ञापनी ही हैं। जैसे-"हे साधो।" "यह करो यह मत करो" इत्यादि।

सावद्य कर्म की अनुमोदना आदि करना यह भाषा दोष है। इसी प्रकार कर्कश एवं कठोर शब्द का उच्चारण करना आदि भी मृषा भाषा में ही अन्तर्हित है। माया शब्द उपलक्षण है। इसलिये क्रोधादिक कषाय के विषय में भी समझ लेना चाहिये, क्यों कि कषाय के आवेश से ही मृषाभाषण होता है। इनके परिवर्जन से मृषाभाषाका परिवर्जन हो जाता है। अतः भाषादोष एव माया का सदा काल परित्याग कर देना चाहिये ॥ २४ ॥

બહુ વચનનો પ્રયોગ થઈ જાય છે, આથી એ બતાવાયુ છે કે, પોતાનામા અને ગુરુ મહારાજમા બહુ વચનનો પ્રયોગ કરવો નિર્દોષ છે આ માટે એકમા પણ બહુવચનાન્તરૂપથી પ્રયુક્ત ભાષા પ્રજ્ઞાપની ભાષા જ છે આ રીતે આમન્ત્રણી આદિ ભાષાઓ પણ જે નિરવદ્ય પુરૂષાર્થની સાધક હોય છે તે પ્રજ્ઞાપની જ છે જેમ—"હે સાધો !" "આ કરો, આ ન કરો," ઈત્યાદિ।

સાવદ્ય—કર્મની અનુમોદના આદિ કરવી એ ભાષા દોષ છે આ પ્રકારે કર્કશ અને કઠોર શબ્દનુ ઉચ્ચારણ કરવુ આદિ પણ મૃષાભાષામા જ અન્તર્હિત છે માયા શબ્દ ઉપલક્ષણ છે આ માટે ક્રોધાદિક કષાયના વિષયમા પણ સમજવુ જોઈએ કેમકે, કષાયના આવેશથી જ મૃષાભાષણ થાય છે તેના ત્યાગથી મૃષા ભાષાનો ત્યાગ થાય છે આથી ભાષાદોષ અને માયાનો સદાકાળ પરિત્યાગ કરી દેવો જોઈએ (૨૪)

मूलम्—न लवेज्ज पुट्ठो सावज्जं, न निरट्ठं न मम्मयं।
अप्पणट्ठा परट्ठा वा, उभयस्सन्तरेण वा ॥ २५॥

छाया—न लपेत् पृष्टः सावद्यं, न निरर्थं न मर्मगम्।
आत्मार्थं परार्थं वा, उभयस्य अन्तरेण वा ॥ २५ ॥

टीका—'न लवेज्ज' इत्यादि। पृष्टः=केनचित्, सावद्य-अवद्येन-पापेन सह वर्तते इति सावद्य-सदोष वचन न लपेत्=न वदेत्, सावद्यवचन हि रागद्वेषादिदुर्गुणनिधान सकलास्रवनिदानम्, आत्मसमाधिविधुविधुतुदस्वरूप, गुणवृक्षसमूलोन्मूलने प्रचण्डझझावातरूप, कषायविषवल्लीवर्धक, षड्जीवनिकायोपमर्दकम्।

न लवेज्ज इत्यादि—

अन्वयार्थ—(पुट्ठो सावज्जं न लवेज्ज-पृष्टः सावद्य न लपेत्) किसी के द्वारा पूछे जाने पर सावद्य-पापयुक्त वचन नही बोलना चाहिये। (न निरट्ठं न मम्मयं-न निरर्थक न मर्मग) निरर्थक वचन नही बोलना चाहिये। मर्म उद्घाटक वचन नही बोलना चाहिये। (अप्पणट्ठा परट्ठा वा उभयस्सन्तरेण वा सावज्ज न लवेज्ज-आत्मार्थं परार्थं वा उभयस्यान्तरेण वा सावद्य न लपेत्) अपने निमित्त अथवा पर के निमित्त तथा उभय-स्व पर के निमित्त और विना प्रयोजन के (व्यर्थ) भी सावद्य वचन नही बोलना चाहिये। क्यो कि-सावद्य वचन राग द्वेष आदि दुर्गुणों का निधान है, समस्त आस्रवों का निदान-कारण है, आत्मसमाधिरूप चन्द्रमा को ग्रसन करने मे राहुसमान है, गुणरूप वृक्षों को जड से उखाड ने में प्रचण्ड झझावात समान है, तथा कषाय-

न लवेज्ज ઈત્યાદિ—

અન્વયાર્થ—पुट्ठो सावज्ज न लवेज्ज-पृष्ट सावद्य न लपेत्—કોઈના પુછવાથી પાપયુકત સાવદ્ય વચન બોલવું જોઈએ નહી न निरट्ठ न मम्मय-न निरर्थक नमर्मग નિરર્થક વચન બોલવુ ન જોઈ અને મર્મઉદ્ઘાટક વચન બોલવુ ન જોઈએ

अप्पणट्ठा परट्ठावा उभयस्सतरेण वासावज्ज न लवेज्ज—
आत्मार्थं परार्थं वा उभयस्यान्तरेण वा सावद्य न लपेत्—

પોતાના નિમિત્ત અથવા બીજાના નિમિત્ત તથા અરસપરસના નિમિત્ત અને વગર પ્રયોજન (વ્યર્થ) સાવદ્ય વચન ન બોલવા જોઈએ

કેમકે, સાવદ્ય વચન રાગ દ્વેશ આદિ દુર્ગુણોનુ નિધાન છે, સમસ્ત આશ્રવોનુ કારણ છે, આત્મસમાધિરૂપ ચદ્રમાનુ ગ્રહણ ગ્રસિત કરવામા રાહુ સમાન છે, ગુણરૂપ વૃક્ષને જડથી ઉખેડવામા પ્રચડ ઝઝાવાત સમાન છે તથા

सावद्यवचन भाषणदृष्टान्त.—

निरवद्यभाषानभिज्ञः कश्चिदश्वपतिर्लक्षमूल्यकमश्वं विक्रेतुं कस्मिंश्चिन्नगरे जगाम । तत्राकस्मादश्वपतिहस्तादश्वो निर्मुक्तः सन् धावति । यावन्तमश्वं परिग्रहीतुं तत्पृष्ठतोऽश्वपतिरपि धावति । तं परिग्रहीतुमशक्तोऽसौ धावनात् परिश्रान्तः कोपावेशेन तदानीं स्वाभिमुखमागच्छन्तं कंचिद् भाषादोषानभिज्ञं दण्डहस्तं पुरुषमब्रवीत्-भो ! अश्वोऽयं धावति, एनं मारय मारय, एवमुक्तोऽसौ दण्डेन तमश्वं मर्मस्थाने ताडितवान् । तदाऽसौ दण्डाघातेन मृतः । अथाश्वपतिस्तं तुरगघातक

रूप विषलताओ को बढाने मे मेघसमान है, एवं षड्जीवनिकायों का उपमर्दन करने वाला है ।

सावद्य वचन के बोलने मे जीव को क्या हानी उठानी पडती है, इसे दृष्टान्त द्वारा स्पष्ट किया जाता है

एक अश्वपति था जो निरवद्य भाषा बोलने का अनभिज्ञ था । वह एक लाख रूपया की कीमत वाले अपने घोडे को बेचने के लिये किसी नगर मे आया । वहा आते ही उसके हाथ से वह घोडा छूटकर भाग निकला । भागते हुए उस घोडे का पीछा करने पर भी वह पकड नहीं सका । जब यह दौडते २ थक गया तो क्रोधके आवेश मे आकर इसने एक पुरुष से जो हाथ मे दडा लिये हुए इसकी ही ओर आ रहा था । तथा भाषा के दोष से अनभिज्ञ था कहा कि हे भाई देखो यह घोडा जो भाग रहा है इसे मारो मारो । इस प्रकार अश्वपति के कहने पर उस व्यक्ति ने एक डडा ऐसा मारा जो उस घोडे के मर्मस्थान में लगा ।

કષાયરૂપ વિષ લતાઓને વધારનાર છે, ષટ્ જીવનકાયોનુ ઉપમર્દન કરનાર છે

સાવદ્ય વચન બોલવાથી શું અનર્થ થાય છે, તે આ દ્રષ્ટાંત દ્વારા સ્પષ્ટ કરવામા આવે છે—

એક અશ્વપતિ હતો, જે નિરવદ્ય ભાષા બોલવામા અનભિજ્ઞ હતો તે એક લાખ રૂપીયાની કિંમતના પોતાના ઘોડાને વેચવા માટે કોઈ એક નગરમા ગયો ત્યા પહોચતા જ તેના હાથમાથી તે ઘોડો છુટીને ભાગી ગયો, ભાગી રહેલા તે ઘોડા પાછળ તેને હાથ કરવા તે ખૂબ દોડયો છતા પકડી શકાયો નહીં જ્યારે તે દોડતા દોડતા થાકી ગયો ત્યારે ક્રોધના આવેશમા આવી એણે એક પુરૂષ, કે જે હાથમા દડો લઈને તેની સામે આવી રહ્યો હતો અને તે ભાષાના દોષથી અજાણ હતો, તેને કહ્યુ કે હે ભાઈ ! આ ઘોડો જે ભાગી રહ્યો છે તેને મારો આ પ્રકારે એ અશ્વપતિના કહેવાથી પેલા માણસે એક દડો ઘોડાને એવો માર્યો કે જે મર્મસ્થાનમા લાગવાથી તેના પ્રહારના કારણે ઘોડો એજ વખતે મરી ગયો

गृहीत्वा न्यायालयं गतः । तत्र स न्यायाध्यक्षसन्निधौ वदति—अनेन मम लक्षमूल्यकस्तुरगो दण्डाघातेन मारितः। तदा न्यायाध्यक्षेण कथितम्—'कथय कस्ते साक्षी' इति । अश्वपतिर्ब्रूते—अस्यैव पुत्रो मम साक्षी । न्यायाध्यक्षेण पृष्टस्तत्पुत्रोऽवदत्—अनेनाश्वपतिना मम पिता निगदितः—"भो ! तुरगोऽयं धावति, एनं मारय मारय" इति । तदा मम पित्रा दण्डेनास्य तुरगो मारितः । एवं साक्षिभाषणं श्रुत्वा न्यायाधीशो मनसि विचारयति—अहो ! सावद्यभाषादोषानभिज्ञतयाऽनेनाश्वपतिना 'मारय मारय' इत्युक्तम् दण्डताडनभयं प्रदर्श्य तुरगं निवर्तयेत्याशयेनानेन प्रोक्तमेतत् ।

घोडा दंडा के प्रहार से शीघ्र मर गया। जब अश्वपति ने अपने घोडेको मरा हुआ देखा तो वह उस मारने वाले को पकडकर न्यायालय ले गया। न्याय धीश के समक्ष उसके ऊपर अभियोग (आरोप) लगा ने के अभिप्राय से इसने कहा कि इसने मेरा एक लाख रुपये की कीमत का घोडा दंडे के प्रहार से मार दिया है। यह सुनकर न्यायधीश ने कहा ठीक है। परन्तु इसका साक्षी कौन है कहो। अश्वपतिने कहा कि साहेब ! इसका पुत्र ही मेरे इस विषय में साक्षी है। न्यायधीश ने उसके पुत्र से पूछा—तब पुत्र ने कहा कि स्वय इस अश्वपति ने ही मेरे पिता से घोडे को मारने के लिये कहा था। अतः मेरे पिता ने दंडे के प्रहार से इस के घोडे को मारा है। इस प्रकार साक्षी के भाषण को सुनकर न्यायधीश ने मन मे विचार किया मालूम पडता है कि घोडे का यह स्वामी भाषा दोष से अनभिज्ञ है। इसलिये इसने "मारो मारो" ऐसा कहा है। इसके कहने का अभिप्राय केवल उस समय इतना ही था की यह दण्डे का भय दिखलाकर उस घोडे को लौटा देवे। इस

જ્યારે અશ્વપતિએ પોતાના ઘોડાને મરણ પામેલો જોયો ત્યારે તે માર નારને પકડી ન્યાયાલમા લઈ ગયો, ન્યાયાયધીશની સામે તેના ઉપર આરોપ લગાવવાના ભાવથી તેણે કહ્યુ કે, આ માણસે મારા એક લાખ રૂપીયાની કિમતના ઘોડાને દંડાના પ્રહારથી મારી નાખેલ છે આ સાભળીને ન્યાયાધીશે કહ્યુ ઠીક છે, પરતુ આનો સાક્ષી કોણ છે તે કહો અશ્વપતિએ કહ્યુ કે, સાહેબ ! તેનો પુત્ર જ મારા આ વિષયમા સાક્ષી છે ન્યાયાધીશે તેના પુત્રને પૂછ્યુ ત્યારે પુત્રે કહ્યુ કે, આ અશ્વપતિએ પોતે જ મારા પિતાને ઘોડાને મારવાનુ કહ્યુ હતુ આથી મારા પિતાએ દંડાના પ્રહારથી તેના ઘોડાને મારેલ છે આ પ્રકારે સાક્ષીનુ ભાષણ સાભળી ન્યાયાધીશે મનમા વિચાર કર્યો કે ઘોડાનો આ સ્વામી ભાષા દોષથી અનભિજ્ઞ છે તેવુ જણાય છે, આ માટે તેણે મારો, મારો ! એમ કહેલ છે આમ કહેવાનો અભિપ્રાય કેવળ તે સમય એટલો જ હતો કે, દંડાનો

इत्थं मनसि विमृश्य न्यायाधीशः सावद्यभाषाभाषिणमश्वपतिं प्राह—त्वया सावद्य-भाषा प्रोक्ता, तत्फलमेतत् प्राप्तम्। पुनरत्र कदापि कथमपि सावद्यभाषा न वाच्या ॥ इति। तथा निरर्थम्=अर्थरहितं न लपेत्, यथा—

एष वन्ध्यासुतो याति, खपुष्पकृतशेखरः।
मृगतृष्णाम्भसि स्नातः, शशशृङ्गधनुर्धरः ॥ १ ॥

प्रकार विचार कर सावद्य भाषा भाषी उस अश्वस्वामी से न्यायधीशने कहा कि इसका क्या अपराध है ? अपराध तो तेरा ही है। जो तूने मारो २ इस प्रकारकी सावद्य भाषा द्वारा इसे मार ने के लिये उत्साहित किया, उसीका यह फल है। अब आगे इस बात का ध्यान रखो कि इस प्रकारकी सावद्य भाषा न बोली जाय।

इसी प्रकार निरर्थक भाषा भी नहीं बोलनी चाहिये। जिस भाषा का कोई अर्थ नहीं होता हो ऐसी भाषा का प्रयोग करना भी वर्जित बतलाया गया है-जैसे—

एष वन्ध्या सुतो याति। खपुष्पकृतशेखर.।
मृगतृष्णाम्भसि स्नात.। शशशृंग धनुर्धर ॥ १ ॥

यह वन्ध्या पुत्र जा रहा है। इस के शिर पर आकाश के पुष्पों की माला है, तथा यह मृग तृष्णा के जल में स्नान किया हुवा है, इस के हाथ मे शशले के सींग का धनुष है। इस प्रकार के वचन निरर्थक होते है। क्यो कि न तो वंध्या का कोई पुत्र होता है, न आकाश का

ભય દેખાડી તે ઘોડાને પાછો ફરવી દે આ પ્રકારનો વિચાર કરી સાવદ્ય ભાષ-ભાષી તે અશ્વસ્વામીને ન્યાયાધીશે કહ્યુ આનો શુ અપરાધ છે, અપરાધ તો તારોજ છે, જે તે મારો, મારો! આ પ્રકારની સાવદ્ય ભાષા દ્વારા તને મારવા માટે ઉત્સાહિત બનાવ્યો તેનુ આ ફળ છે, હવે પછી એ વાત ધ્યાનમા રાખો કે આ પ્રકારની સાવદ્ય ભાષા બોલવામા ન આવે

આજપ્રકારે—નિરર્થક ભાષા પણ ન બોલવી જોઈએ જે ભાષાનો કોઈ અર્થ ન થતો હોય એવી ભાષાનો પ્રયોગ કરવો એ નિરર્થક બતાવવામા આવેલ છે જેમ—

"एष वन्ध्या सुतो याति ख पुष्प कृत शेखरः।
मृगतृष्णाम्भसि स्नात शशशृंग धनुर्धर' ॥"

આ વંધ્યાપુત્ર જઈ રહ્યો છે, તેના માથા ઉપર આકાશના પુષ્પોની માળા છે, તથા એણે મૃગતૃષ્ણાના જળમા સ્નાન કરેલ છે, એના હાથમા સસલાના શીગનુ ધનુષ્ય છે, આ પ્રકારના વચન નિરર્થક હોય છે, કેમકે, ન તો વંધ્યા

गृहीत्वा न्यायालयं गतः । तत्र स न्यायाध्यक्षसन्निधौ वदति—अनेन मम लक्षमूल्यकस्तुरगो दण्डाघातेन मारितः। तदा न्यायाध्यक्षेण कथितम्—'कथय कस्ते साक्षी' इति । अश्वपतिर्ब्रूते—अस्यैव पुत्रो मम साक्षी । न्यायाध्यक्षेण पृष्टस्तत्पुत्रोऽवदत्—अनेनाश्वपतिना मम पिता निगदितः—" भो ! तुरगोऽयं धावति, एनं मारय मारय " इति । तदा मम पित्रा दण्डेनास्य तुरगो मारितः । एवं साक्षिभाषणं श्रुत्वा न्यायाधीशो मनसि विचारयति—अहो ! सावद्यभाषादोषानभिज्ञतयाऽनेनाश्वपतिना ' मारय मारय ' इत्युक्तम् दण्डताडनभयं प्रदर्श्य तुरगं निवर्तयेत्याशयेनानेन प्रोक्तमेतत् ।

घोडा दंडा के प्रहार से शीघ्र मर गया। जब अश्वपति ने अपने घोडेको मरा हुआ देखा तो वह उस मारने वाले को पकडकर न्यायालय ले गया। न्याय धीश के समक्ष उसके ऊपर अभियोग (आरोप) लगा ने के अभिप्राय से इसने कहा कि इसने मेरा एक लाख रुपये की कीमत का घोडा दंडे के प्रहार से मार दिया है। यह सुनकर न्यायधीश ने कहा ठीक है। परतु इसका साक्षी कौन है कहो। अश्वपतिने कहा कि साहेब ! इसका पुत्र ही मेरे इस विषय में साक्षी है। न्यायधीश ने उसके पुत्र से पूछा—तब पुत्र ने कहा कि स्वय इस अश्वपति ने ही मेरे पिता से घोडे को मारने के लिये कहा था। अतः मेरे पिता ने दंडे के प्रहार से इस के घोडे को मारा है। इस प्रकार साक्षी के भाषण को सुनकर न्यायधीश ने मन मे विचार किया मालूम पडता है कि घोडे का यह स्वामी भाषा दोष से अनभिज्ञ है। इसलिये इसने "मारो मारो" ऐसा कहा है। इसके कहने का अभिप्राय केवल उस समय इतना ही था की यह दण्डे का भय दिखलाकर उस घोडे को लौटा देवे। इस

જ્યારે અશ્વપતિએ પોતાના ઘોડાને મરણ પામેલો જોયો ત્યારે તે માર નારને પકડી ન્યાયાલયમા લઈ ગયો, ન્યાયાયધીશની સામે તેના ઉપર આરોપ લગાવવાના ભાવથી તેણે કહ્યુ કે, આ માણસે મારા એક લાખ રૂપીયાની કિંમતના ઘોડાને દંડાના પ્રહારથી મારી નાખેલ છે આ સાભળીને ન્યાયાધીશે કહ્યુ ઠીક છે, પરતુ આનો સાક્ષી કોણ છે તે કહો અશ્વપતિએ કહ્યુ કે, સાહેબ ! તેનો પુત્ર જ મારા આ વિષયમા સાક્ષી છે ન્યાયાધીશે તેના પુત્રને પૂછયુ ત્યારે પુત્રે કહ્યુ કે, આ અશ્વપતિએ પોતે જ મારા પિતાને ઘોડાને મારવાનુ કહ્યુ હતુ આથી મારા પિતાએ દંડાના પ્રહારથી તેના ઘોડાને મારેલ છે આ પ્રકારે સાક્ષીનુ ભાષણ સાભળી ન્યાયાધીશે મનમા વિચાર કર્યો કે ઘોડાનો આ સ્વામી ભાષા દોષથી અનભિજ્ઞ છે તેવુ જણાય છે. આ માટે તેણે મારો, મારો ! એમ કહેલ છે આમ કહેવાનો અભિપ્રાય કેવળ તે સમય એટલો જ હતો કે, દંડાનો

मूर्खौ, एकस्तु भाण्डनिर्माणकलाभिज्ञोऽपि नैव निर्माति । यस्तु नास्ति भाण्डनिर्माता, तेन त्रीणि भाण्डानि निर्मितानि। तत्र द्वे स्फुटिते, एक न युज्यते। अयोजिते भाण्डे त्रयस्तण्डुला रन्धिताः, तत्रोभौ तण्डुलावामरूपौ, एको न सिध्यति। तेन त्रयो ब्राह्मणा भोजिताः तत्रोभौ बुभुक्षितौ, एकोन भुङ्क्ते, एवमेक कश्चिदासीद् भूपतिर्य आसीदासीन्नचासीत् ।

तथा–मर्मग=मर्मवाचक वचन न लपेत् । रहस्योद्घाटक वचन न ब्रूयादित्यर्थः । मर्मग वचन हि हृदये शराघातवेदनामिव वेदना जनयति, वज्राघात इव मूर्छयति,

---

निवास का ही अभाव था। जो गाव जनों के निवास से विहीन था उसमें तीन कुभार थे। इन मे दो मूर्ख थे और एक वर्तन बनाने की कला मे निपुण था। परतु यह वर्तन नही बनाता था। जो वर्तन बनाने वाला नही था–उसने तीन वर्तन बनाये। दो फटे और एक ऐसा जो जुडता नही था। अर्थात् कपाल माला जिसकी जुदी २ थी। इस मे तीन चावल पकाये गये। इन मे दो चावल कच्चे रहे और एक चावल सीझा नही। उससे तीन ब्राह्मणो को भोजन कराया गया। दो ब्राह्मण तो भूखे रहे और एक ने खाया नही। इस प्रकार इस कथा में केवल निरर्थक शब्दो का ही प्रयोग हुआ है। इस प्रकार के निरर्थक वचन नही बोलना चाहिये।

जिनसे दूसरो के मर्म का उद्घाटन होता तो ऐसे वचन भी नही बोलना चाहिये। जो मर्मोद्घाटक वचन होते हैं वे जिस प्रकार बाण हृदय में आघात पहुँचाता हैं, उसी तरह आघात पहुँचाते हैं। वज्र के

વિહીન હતુ તેમા ત્રણ કુભાર રહેતા હતા, જેમા બે મૂર્ખ હતા અને એક વાસણ બનાવવાની કળામા નિપુણ હતો, પરતુ તે વાસણ બનાવતો ન હતો જે વાસણ બનાવનાર ન હતો, તેણે ત્રણ વાસણ બનાવ્યા બે ફુટેલા અને એક એવુ કે જે જોડાતુ ન હતુ અર્થાત્ કપાલમાળા જેની જુદી જુદી હતી, એમા ત્રણ ચોખા પકવવામા આવ્યા, જેમા બે ચોખા કાચા રહ્યા અને એક ચોખો ચડયો નહી—એનાથી ત્રણ બ્રાહ્મણોને ભોજન કરાવવામા આવ્યુ બે બ્રાહ્મણ તો ભુખ્યા રહ્યા અને એકે ખાધુ નહી આ રીતે આ કથામા કેવળ નિરર્થક શબ્દોનો જ પ્રયોગ થયો છે આ પ્રકારના નિરર્થક વચન ન બોલવા જોઈએ

જેનાથી બીજાના મર્મનુ ઉદ્ઘાટન થાય એવા વચન પણ ન બોલવા જોઈએ જે મર્મોદ્ઘાટક વચન હોય છે, તે જેમ બાણ હૃદયમા આઘાત પહોચાડે છે એજ રીતે આઘાત પહોચાડે છે વજ્રના આઘાતથી જે રીતે મૂર્છા

निरर्थक वचन हि वह्निवत् सकलगुणभस्मकारकं, सद्भूतार्थापलापकं, मिथ्यार्थप्रतिबोधकं, भवाटवीभ्रामकं, विकल्पजालजनकं, वैराग्यलताविनाशकं, विवेकचन्द्रप्रच्छादकम्।

अत्र दृष्टान्तः प्रदर्श्यते यथा—

आसीत् कश्चिदेको वसतिनिर्मापको नृपतिः, स नासीदासीन्न चासीत्। असद्भाव प्राप्तेन तेन भूपतिना त्रयो ग्रामा निर्मापिताः। तत्र वसतिनिवासिना जनाना निर्वासनाद् द्वौ ग्रामौ निर्वासितौ, एकश्च जननिवासाभावादेव वसति र्नाभूत्। अथ यत्र जनाना वासो नाभूत् तत्र त्रयः कुम्भकारा आसन्। तेषु द्वौ

कोई पुष्प होता है, न मृगतृष्णा रूप जल कोई भावात्मक पदार्थ है, और न शशशृंग कोई वस्तु है। निरर्थक वचन अग्नि की तरह सकलगुणों को भस्म करने वाले सद्भूत अर्थ के अपलापक एव मिथ्या अर्थ के प्रतिबोधक होते हैं। इनके प्रयोग से प्रयोक्ता भवाटवी में ही भ्रमण करता रहता है। अनेक प्रकार के विकल्पों का ताता इन निरर्थक वचनों से आत्मा मे उद्भुत होता रहता है। वैराग्यरूपी लता के ये विनाशक तथा विवेक रूपी चद्रमा के आच्छादक ये माने गये हैं। इस विषय में दृष्टात इस प्रकार है—

कोई एक राजा था जो वस्ति का निर्माण किया करता था। वह होकर भी नहीं था। उसने अपनी गेर मौजूदगी अवस्था मे तीन ग्रामों की रचना की। दो गावो को उसने वहा के निवासियो को निकाल कर बिलकुल उजड कर दिये। एक इसलिये ऊजड था कि उसमे जनो के

સ્રિને પુત્ર હોય છે, ન આકાશનુ કોઈ પુષ્પ હોય છે, મૃગતૃષ્ણારૂપ જળ ન તો કોઈ ભાવાત્મક પદાર્થ છે, અને ન તો સસલાના શિગ કોઈ વસ્તુ છે નિરર્થક વચન અગ્નિ માફક સઘળા ગુણોને ભસ્મ કરવાવાળા સદ્ભૂત અર્થનો અપલાપક અને મિથ્યા અર્થ કરવાવાળા હોય છે આવા પ્રયોગથી પ્રયોકતા ભવાટવીમા જ ભ્રમણ કરતા રહે છે અનેક પ્રકારના વિકલ્પોના તાતા આવા નિરર્થક વચનોથી આત્મામા ઉદ્ભવતા રહે છે, વૈરાગ્યરૂપી લતાના એ વિનાશક તથા વિવેકરૂપી ચદ્રમાનુ આચ્છાદન કરનાર માન્યા ગયા છે

આ વિષયમા આ પ્રકારે દ્રષ્ટાત છે —

કોઈ એક રાજા હતો, જે વસ્તીનુ નિર્માણ કર્યા કરતો હતો, તે હોવા છતા ન હતો, તેણે પોતાની ગેરમોજુદગી અવસ્થામા ત્રણ ગામોની રચના કરી બે ગામોને ત્યાના રહેવાસીઓને ત્યાથી કાઢી મુકી ઉજ્જડ બનાવી દીધા એક એ માટે ઉજ્જડ હતુ કે ત્યા કોઈ વસ્તી જ ન હતી જે ગામ લોકોના નિવાસથી

श्वशुरग्रामसमीपस्य कूपस्य तटे विश्रामार्थमुपविष्ट । तत्र तद्भार्यया चिन्तितम्-विदेशे नानाविध कष्ट मया कथ सोढव्यम् ? इति विमृश्य सा पतिमब्रवीत्–प्राणनाथ ! मा पिपासा बाधते। ततोऽसौ श्रेष्ठी भार्यावचन निशम्य तत्र कूपादुदकमुद्धर्तुं कूपाभिमुख शिरोऽवनतीकरोति यावत्, तावदेव भार्यया पृष्ठे हस्ताघातेन कूपे निपातितः। तदनन्तर सा पितुर्गेह गत्वा पितरमब्रवीत्–तव जामाता गृहात् क्वचिन्निर्गतस्तस्य नास्ति वार्ता, अतस्तव समीपे समागताऽस्मि ।

उसे अपने श्वशुर का ग्राम मिला। वह वहा गाम के बाहर कुए के पास विश्राम करने के लिये एक तरफ ठहर गया। इतने मे उसकी पत्नी ने विचार किया कि–'ये विदेश जा रहे हैं और मै भी इनके साथ जा रही हू। विदेश में अनेक प्रकार के कष्ट प्राणियो को सहन करने पडते है मै उन कष्टो को कैसे सहन करुगी' ऐसा विचार कर उसने अपने पति धनगुप्त से कहा कि हे प्राणनाथ ! मुझे इस समय बडे जोरकी प्यास लग रही है, पति पानी लेने को ज्यो ही कुए पर पहुँचा और पानी भरने लगा कि इतने मे पीछे से उस पत्नी ने आकर उसे धक्का मारकर कुए में पटक दिया। बाद मे फिर वह अपने पिता के घर जाकर कहने लगी कि हे पिता ! तुम्हारे जमाई न मालूम घर से कहा निकल कर चले गये हैं। मै ने बहुत तपास कराई परन्तु अभीतक उनकी कोई खबर नही मिली है, सो मै तुम्हारे पास आई हू ।

જવા નીકળ્યા ચાલતા ચાલતા માર્ગમા તેના સસરાનુ ગામ આવ્યુ તે ત્યા ગામ બહાર એક કુવા પાસે આરામ કરવા રોકાયા એ સમયે તેની સ્ત્રીએ વિચાર કર્યો કે, "શેઠ પરદેશ જાય છે અને હુ પણ તેમની સાથે જાઉ છુ પરદેશમા અનેક પ્રકારના દુખો પ્રાણીયોએ સહન કરવા પડે છે, હુ એ દુખોને કેમ કરીને સહન કરી શકીશ " એવો વિચાર કરી તેણે પોતાના પતિ ધનગુપ્તને કહ્યુ કે, હે પ્રાણનાથ ! મને અત્યારે ખૂબ જ તરસ લાગી છે, પતિ પાણી લેવા માટે જ્યા કુવા પર પહોચ્યા, અને પાણી ભરવા લાગ્યા કે એટલામા તેની સ્ત્રીએ પાછળથી આવીને તેને ધક્કો મારી કુવામા હડસેલી દીધો આ પછી તે પોતાના પિયર પહોચી અને ત્યા જઈ કહેવા લાગી કે, હે પિતા ! તમારા જમાઈ કહ્યા વગર કોણ જાણે કેમ ઘેરથી ચાલ્યા ગયા છે, મે ઘણી તપાસ કરાવી છતા હજુ સુધી તેની કોઇ ભાળ મળી નથી માટે હુ તમારી પાસે આવી છુ

द्वेषाग्निं प्रज्वलयति, शोकमुत्पादयति, चारित्रं ध्वंसयति, गुणगणं संहारयति, नरकनिगोदादिदुःखगर्ते निपातयति, निशितकृपाणधारावन्मर्माणि कर्तयति।

मर्मगवचनभाषणस्य दृष्टान्तस्त्वेवम्—

आसीद् धनगुप्तनामा कश्चिदेकः श्रेष्ठी। स चैकदा भार्यामब्रवीत्-प्रिये! धनार्जनाय विदेशं व्रजामि। तया प्रोक्तम्-नाथ! भवान् मामपि तत्र नयतु। स श्रेष्ठी सहगमनार्थमनुमतिं पत्न्यै प्रदत्तवान्। ततोऽसौ पत्न्या सह गच्छन् मार्गे

आघात से जिस प्रकार मूर्च्छा आजाती है उसी प्रकार इन वचनों से भी प्राणी मूर्च्छित हो जाता है। ये वचन सदा द्वेष रूपी अग्नि को प्रज्वलित करते रहते हैं और शोक परम्परा के संवर्द्धक होते हैं। इन के सद्भाव में चरित्र का सर्वथा विनाश होता रहता है। गुणगण का संहार करके वे वचन प्राणी को नरक एवं निगोदादिक के दुःख रूपी खड्डे में गिराते हैं। जैसे तीक्ष्ण धार वाली तलवार हर एक वस्तु को छेदनभेदन करती है उसी प्रकार मर्मग वचन भी प्राणी के मर्मस्थानों को छेदनभेदन करते हैं।

इस विषय में दृष्टांत इस प्रकार है—

कोई एक धनगुप्त नाम का सेठ था। उसने एक दिन अपनी पत्नी से कहा कि हे प्रिये! मैं धन कमाने के लिये परदेश जाना चाहता हूं। सुनकर उसने कहा कि हे नाथ! आप मुझे भी साथ लेते चलिये। पत्नी की बात सुनकर धनगुप्त ने उसे अपने साथ चलने की अनुमति दे दी। धनगुप्त पत्नी को साथ लेकर परदेश निकला। चलते२ मार्ग में

આવી જાય છે, એ જ રીતે આવા વચનોથી પણ પ્રાણી મૂર્ચ્છિત થઈ જાય છે આવા વચનો હમેશા દ્વેશરૂપી અગ્નિને પ્રગટ કરતા રહે છે અને શોક પરંપરાને ઉત્તેજન કરનાર નિવડે છે આના સદ્ભાવમા ચારિત્રનો સર્વથા વિનાશ થતો રહે છે ગુણ સમૂહનો સંહાર કરીને એ વચનો પ્રાણીને નરક અને નિગોદાદિકના દુ ખરૂપી ખાડામા પાડે છે જેમ તીક્ષ્ણ ધારવાળી તરવાર હરએક વસ્તુનુ છેદન ભેદન કરે છે એજ રીતે માર્મિક વચન પણ પ્રાણીના મર્મસ્થાનોનુ છેદન ભેદન કરે છે

આ વિષયમા આ પ્રકારનુ દષ્ટાંત છે—

કોઈ એક ધનગુપ્ત નામે શેઠ હતા, એણે એક દિવસ પોતાની સ્રીને કહ્યુ કે, હે પ્રિયે! હુ ધન કમાવા માટે પરદેશ જવા ઈચ્છુ છુ સાભળીને તેણે કહ્યુ, કે હે નાથ! આપ મને પણ સાથે લેતા જાવ, સ્રીની વાત સાભળી ધનગુપ્ત શેઠે તેને પોતાની સાથે ચાલવાની અનુમતિ આપી ધનગુપ્ત સ્રીને સાથે લઈ

व्यजनवीजन कुर्वती पुरोऽवतिष्ठते । अकस्माद् भास्करकिरणास्तद्भवनजालान्तर्गताः श्रेष्ठिमुखोपरि निपतन्तस्तया दृष्टाः । पत्युर्मुखे भास्कर कर स्पर्शजनितस्तापो मा भूदिति भावनया सा सत्वर निजकरद्वय भास्कर किरणसमुखेकृत्वा श्रेष्ठिमुखोपरि सूर्यकिरणान् निवारयति।

अकस्मात्तदैव पत्नीकृत पूर्ववृत्त श्रेष्ठिना स्मृतम् । श्रेष्ठी मनसि चिन्तयति– "अहो ययाह कूपे निपातित सैवेयमधुना मम सूर्यकरस्पर्शजनित ताप निवारयति" इत्येव विचारयतस्तस्य श्रेष्ठिनो मुखे हास्य समजनि। तदा तत्पुत्रवधूर्हसन्त श्रेष्ठिनमकस्मादपश्यत् । सा पत्युः समीपमागत्य वदति–नाथ ! भवतः पिता श्वश्रूसमक्ष

कि धनगुप्त अपने रग भवन मे बैठा हुआ भोजन कर रहा था। और पत्नी उस के ऊपर पखा कर रही थी । धनगुप्त के चहरे पर अकस्मात् सूर्य की किरणें मकान की छत के छिद्रो मे से आकर पडने लगी, पत्नी ने ज्यों ही यह देखा कि शीघ्र ही उसने 'पति को ताप न लगे' इस ख्याल से अपनी दो नों हथेलियो को सूर्य के साम्हने कर दिया। इससे धनगुप्त के मुख पर पडती हुई वे किरणें थम गई–मुख पर हथेलियों की छाया हो गई। पत्नी द्वारा इस प्रकार की गई सेवा का अवलोकन कर धनगुप्त को पहले का वह कुए मे डाल ने का वृत्तान्त याद आ गया। धनगुप्त ने विचार किया, देखो–जिसने मुझे पहिले कुए में पटका वही अब मुझे 'सूर्यजनित सताप न हो' इस ख्याल से उस सताप का निवारण कर रही है। ऐसा ख्याल कर धनगुप्त को कुछ हँसी आगई। धनगुप्त को अकस्मात् हँसता हुआ उस समय उसकी पुत्रवधू ने देख-लिया था, इसलिये वह अपने पति के पास आकर कहने लगी कि नाथ,

અને તેની સ્ત્રી પખાથી તેને હવા નાખી રહી હતી એ વખતે ધનગુપ્તના ચહેરા ઉપર મકાનના છતના કાણામાથી સૂર્યના કિરણો અકસ્માત પડવા લાગ્યા તેની સ્ત્રીએ જેવુ આ જોયુ કે તુરત જ એણે "પતિને તાપ ન લાગે" એવા ખ્યાલથી પોતાના બન્ને હાથની હથેળીઓને સૂર્યના એ કિરણોની આડે ધરી દીધી આથી ધનગુપ્તના ચહેરા ઉપર પડતો કિરણોનો તાપ અટકી ગયો, મુખ ઉપર હથેળીઓની છાયા થઈ ગઈ, સ્ત્રી તરફથી આ રીતે કરવામા આવેલી સેવા જોઈને ધનગુપ્તને પહેલાનો કુવાવાળો પ્રસ ગ યાદ આવી ગયો, ધનગુપ્તે વિચાર કર્યો જુઓ ! જેણે મને પહેલા કુવામા નાખી દીધો હતો તે હવે મને સૂર્યના કિરણોનો તાપ ન લાગે એવા ખ્યાલથી એ સતાપનુ નિવારણ કરી રહી છે આ વિચારથી ધનગુપ્તને જરા હસવુ આવ્યુ ધનગુપ્તને અકસ્માત્ હસતા તેની પુત્ર વધુએ જોઈ લીધેલ, આથી એ પોતાના પતિ પાસે જઈ કહેવા લાગી કે–

इतश्चासौ श्रेष्ठी कूपे पतन् भाग्यवशात् कूपभित्तिगत पाषाण प्राप्य तमवलम्ब्य स्थितः। तदनु तत्रागतैर्जलार्थिजनैरनुकम्पयाऽसौ कूपान्निःसारितः। ततोऽसौ विदेशं गत्वा पुण्यप्रभावात् प्रचुर धन समुपार्ज्य श्वशुरगृहे समायातः। तदा तस्य पत्नी प्रसन्ना जाता, तया सह श्रेष्ठी स्वगृह गतः। अथैकदा श्रेष्ठिनः पुत्रो जातः तस्य यौवने वयसि प्राप्ते श्रेष्ठिना विवाहः कारितः। पुत्रवधूरागता। किंचिद्दिवसेषु व्यतीतेषु सत्सु श्वश्रूवध्वोर्मध्ये कलहः प्रवृत्तः। वधूर्नित्य श्वश्रूच्छिद्रान्वेषणपरा जाता। एकदाऽसौ श्रेष्ठी रङ्गभवने भोजन कुर्वन्नासीत्, तत्पत्नी तदानीं बाल-

धनगुप्त ज्यों ही कुए मे गिरा कि भाग्यवश से उसे कुए की भित्ति मे पास ही एक पत्थर का टुकडा लगा हुआ दिखलाई पडा। यह भित्ति से कुछ अधिक बाहर की ओर निकला था। पडते ही धनगुप्त ने उसको पकड लिया। जब पानी भरने वाले वहा पानी भर ने के लिये आये तब उन्होने धनगुप्त को कुए से बाहर निकाला। स्वस्थ होकर यह विना कुछ कहे परदेश की ओर चल दिया। वहा पहुँच कर उसने पुण्यकर्म के उदय से खूब धन कमाया। कमाकर यह वहा से अपने घर वापिस हुआ। रस्ते मे इस के श्वसुर का गाम आया और यह श्वशुर के घर पहुँचा। पत्नी ने पति को देखकर बहुत आनद मनाया। वहासे अपनी पत्नी को साथ लेकर घर आ गया। कालान्तर में धनगुप्त के एक पुत्र हुआ। समय पर उसका विवाह कर दिया गया, बहु घरमें आई। रहते २ सास और बहु में झगडा होने लगा। बहु ने सास को दबाने के लिये उस के छिद्रों का अन्वेषण करना प्रारंभ कर दिया। एक दिनकी बात है,

ધનગુપ્ત કુવામા પડયો કે, ભાગ્યવશ કુવાની ભીતમા તેની પાસે જ એક પત્થર ચોટાડેલો નજરે પડયો જે ભીતથી થોડો બહાર નિકળેલો હતો કુવામા પડતાની સાથે જ ધનગુપ્તે તે પત્થર પકડી લીધો જ્યારે પાણી ભરવાવાળા કુવા ઉપર પાણી ભરવા આવ્યા ત્યારે તેમણે ધનગુપ્તને કુવામાથી બહાર કાઢયો. સ્વસ્થ બની કાંઈ પણ બોલ્યા સિવાય તે પરદેશ જવા ચાલી નિકળ્યો ત્યા પહોચી તે પૂણ્ય કર્મના ઉદયથી ખૂબ ધન કમાયો ખૂબ ધન કમાઈ તે પોતાને ઘેર આવવા નિકળ્યો, રસ્તામા સાસરાનુ ગામ આવ્યુ ત્યારે તે સાસરાને ઘેર પહોચ્યો પત્નિએ પતિને જોઈ આનદ મનાવ્યો ત્યાથી એ પોતાની સ્ત્રીને લઈને પોતાને ગામ પોતાને ઘેર પહોચ્યો સમય જતા એ ધનગુપ્તને ત્યા એક પુત્ર થયો સમય ઉપર તેના લગ્ન કર્યા, વહુ ઘેર આવી, રહેતા રહેતા સાસુ અને વહુ વચ્ચે વિખવાદ થવા લાગ્યો, વહુએ સાસુને દબાવવા માટે તેના ગુપ્ત છિદ્રોના અન્વેષણ કરવાનો પ્રારભ કરી દીધો એક દિવસ ધનગુપ્ત પોતાના રગભવનમા બેસી ભોજન કરી રહેલ હતો

पुनरेकदा श्रेष्ठिपत्न्या, पुत्रवध्वा सह कलहो जात, तस्मिन्नवसरे पुत्रवधूः तदवदत्-जानामि तव चरित्रम्, पतिं कूपे निपात्य, सम्प्रति पतिव्रता भवितुमुद्यताऽसि। एतन्मार्मिक वचनं निशम्य श्वश्रूः परमदुःखिता जाता, बहुशो रोरोद, रुदित्वा च मनसि चिन्तयति स्म–अधुना मम जीवनं धूलिरिव निरर्थकम्, यद्य ममेयं वार्ता लोके प्रसरिष्यति, मां लोकः किं वदिष्यति। इत्येवं विचिन्त्य सा भवनस्य द्वितीय-भूमिकामारुरोह। तत्र गत्वा गले पाशं संयोज्य रज्ज्वा लम्बिता प्राणान् परित्यक्तवती।

हँसी का जो कुछ कारण था वह अपने पुत्र को कह दिया। मौका पाकर श्रेष्ठि पुत्र ने भी जो कुछ जैसी बात थी वह अपनी पत्नी से कह दी।

एक समय सास बहू मे परस्पर जब कलह हुवा तो पुत्रवधू ने सासु से कहा कि "आप ज्यादा मत बोलो मै जानती हूँ कि आप वही हैं जिन्हो ने अपने पति को कूप मे डाल दिया था, अब पतिव्रता बनती हैं।" इस प्रकार बहू के मार्मिक वचनो को सुनकर सास के हृदय में अपार दुःख हुआ, वह बार बार रोने लगी, विचार किया कि अब मेरा जीना बिलकुल निरर्थक है। बहू ने मेरी सब शान धूलि में मिला दी है। यदि मेरी यह बात लोक में फैल गई तो लोग क्या कहेंगे? इस प्रकार सोचकर वह अपने मकान के दूसरे मजिल पर गई, और वहा उसने गले में फासी डालकर आत्मघात कर दिया।

વાગા શેઠે હાસીનુ જે કાઈ કારણ હતુ તે બધણુ પોતાના પુત્રને કહી દીધુ અવસર મેળવીને શેઠ પુત્રે પણ જે કાઈ વાત હતી તે પોતાની પત્નીને કહી દીધી

સાસુ વહુમા પરસ્પર જ્યારે કલહ થયો ત્યારે પુત્રવધુએ સાસુને કહ્યુ કે "તમે વધુ ન બોલો, હુ જાણુ છુ કે, તમે એ જ છો કે જેણે પોતાના પતિને કુવામા ધકેલી દીધેલ, હવે પ્રતિવ્રતા બનો છો " આ પ્રકારના વહુના મામિક વચનોને સાભળી સાસુના હૃદયમા અપાર દુખ ઉપજ્યુ અને તે ચોધાર આસુએ રડવા લાગી, તેણે મનમાને મનમા એવો નિશ્ચય કર્યો કે, હવે મારૂ જીવવુ બીલકુલ નીરર્થક છે, વહુએ મારી બધી શાન ધુળમા મેળવી દીધી છે જો મારી આ વાત લોકોમા ફેલાઈ જાય તો લોકો શુ કહેશે ? આ રીતે વિચાર કરી તે પોતાના મકાનના બીજા માળા ઉપર પહોચી અને ત્યા જઈ ગળામા ફાસો નાખી આત્મઘાત કર્યો

हसन् मया दृष्ट', किं तत्र हास्यस्य कारणमभूदित्यावेदयताम्। श्रेष्ठिपुत्रः प्राह-पतिपत्न्योर्वृत्तमवेद्य भवति। पत्नी वदति-भवता यावदेतद्वृत्तं नानेष्यते, न वा वृत्तानयनवचनं दास्यते, तावन्मयाऽन्नपानं परित्याज्यम्। प्रेमपरवशेन विस्मृतविवेकेन श्रेष्ठिपुत्रेण 'हास्यकारणं कथयिष्यामी' ति वचनप्रदानेन पत्नी परितोषिता।

एकदा श्रेष्ठिपुत्रः पितुश्चरणसंवाहनं कुर्वन् पृच्छतिस्म आर्य! तस्मिन् दिवसे केनकारणेन भवता हसितम्, इत्येवं पृष्टोऽसौ सरलहृदय॰ श्रेष्ठी सर्वं पूर्ववृत्तं पुत्राय कथितवान्। श्रेष्ठिपुत्र॰ सर्वं पूर्ववृत्तं विज्ञाय पत्न्यै कथयामास।

आज मैं ने आप के पिता को सासुजी के समक्ष हँसते हुए देखा है अतः हे नाथ! आप मुझे बतलाईये कि इस अकारण हँसी का क्या कारण है। सेठ के पुत्र ने अपनी पत्नी को समझाया कि पति और पत्नी का वृत्त अवेद्य हुआ करता है। अत इस विषय को जानने की चेष्टा करना व्यर्थ है। पत्नी ने पति के मुख से यह बात सुनकर कहा हे नाथ! जब तक आप मुझे इसका कारण नहीं बतलावेंगे, तबतक मैं अन्नजल ग्रहण नहीं करूंगी। पत्नी का इस प्रकार वृत्त को जानने का अधिक आग्रह देखकर पति ने उसके प्रेम से पागल जैसे बनकर उसे इस बात का आश्वासन दिया कि वह कुछ समय बाद इसका वास्तविक कारण उसे बतला देगा। इस प्रकार रुष्ट हुई पत्नी संतुष्ट हो गई। एक समय की बात है कि श्रेष्ठि पुत्र ने पिता के चरणों को दाबते हुए उनसे पूछा कि हे तात! आप एक दिन भोजन करते समय किस कारण से हँसे थे? पुत्र की इस बात को सुनकर सरल हृदय वाले सेठ ने समस्त

હે નાથ! આજ મે તમારા પિતાને સાસુજી સામે હસતા જોયા તો આપ એ બતાવો તે તેમના અકારણ હસવાનુ શુ કારણુ છે? શેઠ પુત્રે પોતાની સ્ત્રીને સમજાવ્યુ કે, પતિ પત્નીનો સબધ અવેદ્ય હોય છે આ વિષયને જાણુવાની ચેષ્ટા કરવી વ્યર્થ છે પત્નીએ પતિના મુખથી આવી વાત સાભળીને કહ્યુ કે, હે નાથ! જ્યા સુધી તમે મને તેનુ કારણુ નહીં બતાવો ત્યા સુધી હુ અન્ન જળ ગ્રહણુ કરીશ નહી પત્નીનો આ પ્રકારે વૃત્તાન્ત જાણુવાનો અધિક આગ્રહ જાણીને પતિએ તેના પ્રેમમા પાગલ જેમ બનીને તેને આ વાતનુ આશ્વાસન આપ્યુ કે, થોડા સમયમા પોતે તેનુ વાસ્તવિક કારણુ બતાવશે આથી રૂષ્ટ બનેલ પત્નીને સતોષ થયો એક સમયની વાત છે કે, શેઠ પુત્રે પોતાના પિતાના પગ દાબતા દાબતા એમને પૂછ્યુ કે, હે તાત! આપ એક દિવસ ભોજન કરતા કરતા શા માટે હસ્યા હતા? પુત્રની આ વાતને સાભળીને સરળ

तदाऽसौ पुत्रोऽपि मातापित्रोर्वियोगेन शोकार्तः सन् भविष्यदनिष्टं चिन्तयन् मृतं पितरं पाशबन्धनाद् विमुच्य स्वगले तं पाशं बद्ध्वा मृतः ।

तदनन्तरं पुत्रवधूः 'इमे त्रयः खलु मिलिता ममैव दुर्दशां भावयन्ति' इति विचिन्त्य क्रोधावेशेन धमधमायमाना उपरि गता । तत्र सा पश्यति—श्वश्रूः श्वशुरश्चोभौ मृतौ निपतितौ, पतिरपि गले बद्धपाशो मृतः पाशरज्ज्वा लम्बित इति । तदा विनिवृत्तकोपा नितान्तदुःखार्ता सा चिन्तयति स्म—अतः परं कीदृशी दशा मम भविष्यति, लोकाः किं वदिष्यन्ति, कः स्यान्मम शरणम्, इत्यादि। तदनन्तरमसौ सगर्भा पुत्रवधूः पत्युर्गले संलग्नं पाशबन्धनं विमुच्य स्वगले संयोज्य लम्बिता प्राणान् त्यक्तवती ।

गले मे फासी लगाकर मरे हुए लटक रहे हैं। इस परिस्थिति से उसे बहुत ही दुःख हुआ। माता पिता के वियोग ने उसे पागल बना दिया, अन्त में उस बिचारे ने भी अपने पिता के गले से फासी उतार कर अपने गले मे लगाली। जब पुत्रवधू ने यह विचारा कि "देखो ये तिनों के तिनों मिलकर मेरी दुर्दशा कर ने की भावना कर रहे है। अतः ऊपर जाकर देखू, कि इन सबकी क्या राय हो रही है' इस प्रकार क्रोध के आवेश से धम धम करती हुई वह ऊपर गई। जाते ही उसने देखा कि सास श्वशुर मरे पडे हुए हैं पति भी गले मे फांसी लगाकर मरे हुए लटक रहे हैं। उस दुर्घटना को देखकर उसके शरीर मे सन्नाटा छा गया, कोप जाता रहा। अत्यत शोक से वह विह्वल हो गई। विचारा कि अब ससार मे मेरा कौन है, कि जिस के लिये इन प्राणो की रक्षा करूँ। लोग सुनेंगे तो क्या कहे गे। इस प्रकार विचार कर वह भी अन्त मे

ગળામા ફાસો લગાડી મરેલી હાલતમા લટકી રહ્યા છે આ પરિસ્થિતિ જોઈ તેને ખૂબ દુ ખ થયુ, માતા પિતાના વિયોગે તેને પાગલ બનાવી દીધો અતે એ બિચારાએ પણ પોતાના પિતાના ગળામાથી ફાસો કાઢી પોતાના ગળામા લગાવી આત્મઘાત કર્યો જ્યારે પુત્રવધુએ એ વિચાર્યું કે, "આ ત્રણે જણા મળી મારી દુર્દશા કરવાની યોજના ઘડી રહ્યા હશે આથી ઉપર જઈ જોઉ તો ખરી કે બધા કેવો વિચાર કરી રહ્યા છે" આ રીતે ક્રોધના આવેશથી ધમ ધમ કરતી વહુ ઉપર પહોચી ને જુએ છે તો સાસુ સસરા મરેલ પડ્યા છે અને પતિ પણ ગળામા ફાસો લગાવી મરેલ લટકી રહેલ છે આ દુર્ઘટનાને જોઈ એના શરીરમા કપારી વછુટી, ક્રોધ જતો રહ્યો અને શોકથી વિહ્વળ બની ગઈ વિચાર્યું કે હવે સસારમા મારુ કોણ છે કે જેના માટે આ પ્રાણની રક્ષા કરૂ લોકો જાણશે તો શુ કહેશે ? આ વિચાર કરી તેણે પોતાના

अथ श्रेष्ठी गृहमागतः, पत्नीमनवलोक्य पुत्रवधूं पृष्टवान्-आयुष्मति! तव श्वश्रूः क्वास्ति?, पुत्रवधूः करचेष्टयाऽऽवेदयति-भवनोपरिभागे गता इति। श्रेष्ठी गृहोपरिभागभूमिका गत्वा श्रेष्ठिनीं गले पाशबद्धां मृतां पश्यति। तदाऽसौ श्रेष्ठी विषादमुपगतः सन् विचिन्तयति-अनया विना मम कीदृशी दशा भविष्यति, इत्यादि। तदनु स श्रेष्ठी पत्नीगलगत पाश निमुच्य स्वगले सयोज्य प्राणांस्त्यक्तवान्। पुत्रोऽपि गृहमागत., स पितरमदृष्ट्वा पत्नीं पृष्टवान्-'क्वास्ति मम तात'। पत्नी प्राह-उभौ ममानिष्ट कर्तुमुपरि वर्तेते। पुत्रः पत्नीवचनमाकर्ण्य तत्र गत्वा पश्यति माता मृता निपतिताऽस्ति, पिताऽपि पाशबद्धो मृतः प्रलम्बितो वर्तते, इति।

धनगुप्त जब घर आया तो उसने सेठानी को न देखकर वहू से पूछा आयुष्मती! तुम्हारी सास कहा है? उसने हाथ के इशारे से कहा कि वे मकान के दूसरे मजिल पर है। धनगुप्त वहा पहुँचा और देखा कि वह गले मे फॉसी लगा कर मर गई है। धनगुप्त ने यह दशा देखकर बहुत ही शोच विचार किया और अन्त में यह निर्णय कर कि सेठानी के विना मेरी क्या दशा होगी, पत्नी को फासी से उतार कर वह स्वय फासी लटक गया। पुत्र ने पिता को घर पर आकर जब नहीं देखा तो पत्नी से पूछा कि पिताजी कहां पर हैं। उसने बात को बना कर कहा कि माता-पिता दोंनों ही दूसरे मजिल पर मेरा अनिष्ट कर ने की विचारणा करने के लिये गये हुए हैं। पत्नी की बात सुनकर वह मकान के ऊपर गया। देखा कि माता मरी पडी है और पिताजी

ધનગુપ્ત જ્યારે ઘેર આવ્યો તો તેણે પોતાની સ્ત્રીને ન જોતા વહુને પૂછ્યુ, આયુષ્મતી! તમારી સાસુ ક્યા છે? તેણે હાથના ઈશારાથી કહ્યુ કે, બીજા માળ ઉપર (મેડી ઉપર) છે ધનગુપ્ત ત્યા પહોચ્યો અને જુએ છે તો ગળામા ફ઼ાસો નાખી તે મરી ગયેલ છે આ રીતે પોતાની પત્નિની દશા જોઈ ધનગુપ્તે ખૂબજ મનોમથન સાથે વિચાર કર્યો અને અતે એ નિર્ણય કર્યો કે, પત્નિના જવા પછી હવે મારી શુ દશા થશે? ફાસાથી લટકતી પત્નિને નીચે ઉતારી એ દોરડાનો ફાસો પોતાના ગળામા નાખી લઈ પોતે પણ આત્મઘાત કર્યો

એક તરફ પતિપત્નિ એક જ દોરડાના ફાસાથી આત્મહત્યા કરી જીવમુક્ત બન્યા એ સમયે પુત્રે ઘેર આવતા પોતાના પિતાને ન જોવાથી પત્નિને પૂછ્યુ, પિતાજી ક્યા ગયા? સ્ત્રીએ વાતને બનાવીને કહ્યુ કે, માતા-પિતા બન્ને જણા મારૂ અનિષ્ટ કરવાની વિચારણા કરવા મેડી ઉપર ગયેલ છે પત્નિની વાત સાભળી તે મેડી ઉપર ગયો જોયુ તો મા નીચે મરેલી પડી છે, અને પિતાજી

लक्षण सर्वेषां स्थानानाम्, कुत्रापि स्त्रिया सहावस्थान सभाषण च न कुर्यादित्यर्थः, एकग्रहणमप्युपलक्षणम् तेनानेकस्त्रीभिरपि सहावस्थान सभाषण च वर्जनीयम्, यत्र पुरुषः साक्षी नास्ति तत्र स्त्रिया सहावस्थान सभाषण च परिहरेदिति सूत्राशयः। उक्त च श्रीदशवैकालिक सूत्रे—

जहा कुक्कुडपोयस्स, निच्च कुललओ भय।
एव खु बभयारिस्स, इत्थीविग्गहओ भय॥ (अ. ८ गा. ५४)

छाया—यथा कुक्कुटपोतस्य, नित्य कुललाद् भयम्॥
एवमेव ब्रह्मचारिणः, स्त्रीविग्रहाद् भयम्॥

स्वगत दोष का निरूपण कर के अब अन्य के ससर्ग से होने वाले दोषोंका वर्णन करते हैं—'समरेसु-इत्यादि.

अन्वयार्थ–(समरेसु–समरेषु) लुहारकी शाला में (अगारेसु–अगारेषु) घरों में, (सधीसु–सधिषु) दो घरों के अतराल में तथा (महापहेसु–महापथेषु), राजमार्ग मे (एगित्थिएसद्धिं–एकस्त्रियासार्ध) अकेली स्त्री के साथ (नेवचिट्ठे न सलवे–नैवतिष्ठेत् नैव सलपेत्) न खडा होवे और न उससे बातचीत करे।

इस श्लोक मे समरादिक चार पद उपलक्षण हैं, इससे समझना चाहिये कि किसी भी जगह मे जब तक पुरुष साक्षीभूत न हो तब तक अकेली स्त्री से अथवा अनेक स्त्रियो से ब्रह्मचारी का कर्तव्य है कि वह न बोले और न वहां खडा रहे। दशवैकालिक सूत्र मे भगवानने कहा है

આ પ્રકારે પોતાનામા રહેલ દોષોનુ વર્ણન કરી હવે બીજાના સસર્ગથી થયેલ દોષોનુ વર્ણન કરે છે समरेसु ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—समरेसु–समरेषु લુહારની કોડમા, अगारेसु–अगारेषु ઘરોમા, सधेसु–सधेषु બે ઘરોના અતરાળમા તથા महापहेसु–महापथेषु રાજ માર્ગમા, एगित्थिए सद्धिं–एकस्त्रिया सार्धं એકલી સ્રીની સાથે, नेव चिट्ठे न सलवे–नैव तिष्ठेत् नैव सलपेत् ઊભા ન રહેવુ અને એનાથી વાતચીત કરવી નહી

આ શ્લોકમા સમરાદિક ચાર ઉપલક્ષણ છે, એથી એ સમજવુ જોઈએ કે, કોઈ પણ સ્થળે જ્યા સુધી બીજો પુરૂપ સાક્ષીભૂત ન હોય ત્યા એકલી સ્રીથી અથવા અનેક સ્રીઓ સાથે બ્રહ્મચારીએ બોલવુ ન જોઈએ, અને ત્યા ઉભવુ પણ ન જોઈએ દશવૈકાલિક સૂત્રમા ભગવાને કહ્યુ છે કે, જે રીતે કુકડાના બચ્ચાને બિલાડીનો ભય રહે છે, એ રીતે સ્રીના શરીરનો બ્રહ્મચારીને પણ ભય રહ્યા કરે છે

अस्मिन् दृष्टान्ते-सकृदुक्तादपि मर्मवचनात् षण्णां जीवानां प्राणव्यपरोपणं जातम्, यतः पुत्रवधूगर्भे द्वयमपत्यमासीत्। तस्मान्मार्मिकं वचनं न भाषणीयम्।

सावद्य-निरर्थक-मर्मग-वचनभाषणस्य सर्वथा प्रतिषेधं बोधयितुमुत्तरार्धमाह- 'अप्पणट्ठा' इत्यादि। आत्मार्थं=स्वार्थं, परार्थं वा, तथा उभयस्य आत्मनः परस्य च अर्थे, वा-अथवा, अन्तरेण=अनुभयार्थे स्वपरप्रयोजनाभावेऽपि सावद्यं न लपेत्= न निरर्थकं लपेत्, न मर्मगं लपेत्, इति सम्बन्धः॥ २५॥

अथान्यसंसर्गकृतदोषपरिहारमाह—

मूलम्—समरेसु अगारेसु, संधीसु यं महापंहे।
एगो एगित्थिए संद्धिं, नेव चिट्ठे न संलवे ॥२६॥

छाया—समरेषु अगारेषु, सन्धिषु च महापथे।
एकः एकस्त्रिया सार्धं, नैव तिष्ठेत् न संलपेत् ॥२६॥

टीका—'समरेसु' इत्यादि—

समरेषु=लोहकारशालासु तथा-अगारेषु=गृहेषु, तथा सन्धिषु=गृहद्वयान्तरालेषु तथा-महापथे=राजमार्गे, एकः=एकाकी, एकस्त्रिया=एकाकिन्या स्त्रिया, सार्धं=सह, नैव तिष्ठेत्=ऊर्ध्वस्थानावस्थितो नैव भवेत्। न संलपेत्-तया=सह समरादिषु स्थानेषु क्वाऽपि संभाषणं न कुर्यादित्यर्थः। अत्र समरादिचतुष्टयस्थानग्रुप

पति के गले से फांसी निकाल कर अपने गले में फांसी डालकर मर गई वह उस समय गर्भवती थी। उस के गर्भ में दो बालक थे।

इस दृष्टांत से यह बात स्पष्ट होती है कि देखो एक बार भी कहे गये मार्मिक वचन से छह प्राणियों का दारूण आपघात हुआ। इसलिये मार्मिक वचन नहीं कहना चाहिये। अपने अथवा पर के निमित्त तथा दोनों के निमित्त एवं जहां स्व और पर का कुछ भी प्रयोजन न हो वहां पर भी व्यर्थ ही मनुष्य को सावद्य, निरर्थक एवं मर्मग वचन नहीं बोलना चाहिये॥ २५॥

પતિના ગળામાંથી ફાંસો કાઢી પોતાના ગળામાં નાખી મરી ગઈ તે એ સમયે ગર્ભવતી હતી, એના ગર્ભમાં બે બાળક હતા.

આ દૃષ્ટાંતથી એ વાત સ્પષ્ટ થાય છે કે, એક વખત પણ કહેવામાં આવેલા માર્મિક વચનથી છ પ્રાણીઓનો કરૂણ આપઘાત થયો, આ માટે માર્મિક વચન ન બોલવા જોઈએ પોતાના અથવા બીજાના નિમિત્ત તથા બન્નેના નિમિત્ત અને જ્યાં પોતાનું કે બીજાનું કોઈ પણ પ્રયોજન ન હોય ત્યાં પર પણ મનુષ્યને સાવદ્ય, નિરર્થક અને માર્મિક વચન બોલવા ન જોઈએ (૨૫)

रणम्, लाभ०-अप्राप्तस्य सम्यक्दर्शन-सम्यग्ज्ञान-सम्यक्चारित्रलक्षणरत्नत्रयस्य प्राप्तिस्तस्य कारणमस्ति, इतिप्रेक्षया=इतिपर्यालोचनात्मिकया बुद्ध्या प्रयतः=प्रकर्षेण यतनावान् सहनशील सन् शिष्य. तत्=अनुशासन गुरो. शिक्षावचन प्रतिशृणुयात्=कर्तव्यतयाऽङ्गीकुर्यात्।

अय भावः—

यथा—वर्षाकाले सूर्यकिरणाः प्रचण्डतरा भवन्ति, परतु परिणामे द्वित्रदिवसाभ्यन्तर एव ते जलदावलीसमागमनशीतलपवनजलधारासपातजनितशीतस्पर्शसुखमादुर्भावयन्ति। "यथा वा-नालिकेर वहिः कर्कश भवति तथापि तदीय शीतलमधुरनीरगर्भितमाभ्यन्तरिकभागमुपलभ्य लोकस्तदास्वादनेन तुष्टिं पुष्टिं

इससे अप्राप्त सम्यग्दर्शन, सम्यग्ज्ञान एव सम्यक् चारित्र की मुझे प्राप्ति होती है। (त्ति पेहाए-इति प्रेक्ष्य) इस प्रकार पर्यालोचनात्मक वुद्धि से विचार कर (पयओ त पडिस्सुणे-प्रयत त प्रतिशृणुयात्) सहनशील वना हुआ शिष्य गुरु के शिक्षात्मक वचनों को कर्तव्य समझकर अगीकार करे।

तात्पर्य-जिस प्रकार वर्षाकाल मे सूर्यकी किरणें प्रचण्डतर हो जाती हैं और इस से वे प्राणियो को असहनीय वनती है परन्तु परिणाम मे दो तीन दिन के भीतर ही वे वरसात के समागमन से पवन को शीतल वना देती हैं उस से जलवृष्टि खूब होकर शीतस्पर्श के सुख का उन्हें अनुभव कराती है। अथवा जैसे-नारियल ऊपर से कठोर होता है परन्तु उसका भीतर का भाग शीतल, मीठे जलसे भरा रहता है, उसको

બધુ મારે માટે લાભકારક છે કેમ કે, એનાથી અપ્રાપ્ત સમ્યગ્ દર્શન સમ્યગ્જ્ઞાન, અને સમ્યક્ ચારિત્રની મને પ્રાપ્તિ થાય છે ત્તિપેहाए-इतिप्रेक्ष આ પ્રકારે પર્યાલોચનાત્મક બુદ્ધિથી વિચાર કરી, पयओ त पडिस्सुणे-प्रयत तत् प्रतिश्रुणुयात् સહનશીલ બનેલ શિષ્ય ગુરુના શિક્ષાત્મક વચનોને કર્તવ્ય સમજી અગિકાર કરે

આનુ તાત્પર્ય એ છે કે, જેવી રીતે વર્ષાકાળમા સૂર્યના કિરણો પ્રચડતર થઈ જાય છે, અને તેથી તે પ્રાણીઓ માટે અસહનીય બની જાય છે પરતુ પરિણામે બે ત્રણ દિવસની અદર તે વરસાદના સમાગમથી પવનને શીતળ બનાવી દે છે, જેથી જળવૃષ્ટિ ખૂબ થાય છે અને ઠડીનો સ્પર્શ સુખનો અનુભવ કરાવે છે અથવા જેમ નાળિયેર ઉપરથી કઠોર હોય છે પરતુ એની અદરનો ભાગ શીતળ મીઠા જળથી ભરેલો હોય છે જેને મેળવી લોકો તુષ્ટિ-સતોષ

उक्त चान्यत्र-ससा सुया नुसा माया, एयाहिं वि न सलवे।
एगते नेव चिट्ठेज्जा, अप्पट्ठी सजए सया ॥ १ ॥
छाया—स्वसा सुता स्नुषा माता, एताभिरपि न सलपेत्।
एकान्ते नैव तिष्ठेत्, आत्मार्थी सयतः सदा ॥ १ ॥ इति ॥ २६ ॥
अथ विनीतशिष्यकर्तव्यमाह—

मूलम्—जं मे बुद्धाऽणुसासंति, सीएण फरुसेण वा ।
मम लाभो त्ति पेहाए, पयओ तं पडिस्सुणे ॥२७॥

छाया—यन्मा बुद्धा अनुशासति, शीतेन परुषेण वा।
मम लाभ इति प्रेक्षया, प्रयतस्तत् प्रतिशृणुयात्॥ २७ ॥
टीका—'ज मे' इत्यादि।

बुद्धाः=आचार्याः, यन्माम् शीतेन=शीतलवचनेन मृदुवचनेनेत्यर्थः, वा=अथवा परुषेण=कठोरवचनेन अनुशासति शिक्षयन्ति, इदमनुशासन मम लाभः=कामका-

---

-कि-जिस प्रकार मुर्गे के बच्चेको कुलल-विलाडी से भय बना रहता है उसी तरह ब्रह्मचारी को भी स्त्री के शरीर से सदा भय रहा करता है। इसलिये चाहे अपनी सासारिक बहिन भी हो, चाहे पुत्री हो, वहू हो, माता भी हो, तो भी एकान्तमे ब्रह्मचारी को इनके साथ उठना बैठना नही चाहिये और न बातचीत ही करनी चाहिये ॥ २६ ॥

अब विनीत शिष्य का कर्तव्य कहते है—'जमे' इत्यादि।

अन्वयार्थ— विनीत शिष्य को इस प्रकार विचार करना चाहिये कि (जमे बुद्धा-यन्मा बुद्धा) जो मुझे आचार्य महाराज (सीएण-शीतेन) मीठे वचनों से, वा अथवा (फरुसेण-परुषेण) कठोर वचनों से (अणुसासति-अनुशासति) अनुशासित करते हैं अर्थात् शिक्षा देते हैं सो (मम लाभो-मम लाभ) यह मेरे लिये एक बडा भारी लाभ है, क्यों कि

આ માટે ભલે પોતાની સસારીક બહેન હોય, ચાહે પુત્રી હોય, વહુ હોય અથવા માતા હોય તો પણ એકાતમા એમની સાથે બેસવુ ઉઠવું કે વાતચિત પણ બ્રહ્મચારીએ કરવી ન જોઈએ ॥૨૬॥

હવે વિનીત શિષ્યનુ કર્તવ્ય કહે છે—જમે ઇત્યાદિ
વિનીત શિષ્યે આ પ્રકારનો વિચાર કરવો જોઈએ કે,

અન્વયાર્થ—जमेबुद्धा-यन्माबुद्धा મને આચાર્ય મહારાજ, सीएण-शीतेन મીઠા વચનોથી, वा અથવા फरुसेण-परुषेण કઠોર વચનોથી, अनुसासंति-अनुशासति અનુશાસિત કરે છે, અર્થાત્ શિક્ષા આપે છે ममलाभो

रणम्, लाभः-अप्राप्तस्य सम्यक्दर्शन-सम्यग्ज्ञान-सम्यक्चारित्रलक्षणरत्नत्रयस्य प्राप्तिरवस्य कारणमस्ति, इतिप्रेक्षया=इतिपर्यालोचनात्मिकया बुद्ध्या प्रयतः=प्रकर्षेण यतनावान् सहनशील सन् शिष्यः तत्=अनुशासन गुरोः शिक्षावचन प्रतिशृणुयात्=कर्तव्यतयाऽङ्गीकुर्यात्।

अय भाव.—

यथा—वर्षाकाले सूर्यकिरणाः प्रचण्डतरा भवन्ति, परतु परिणामे द्वित्रदिनसाभ्यन्तर एव ते जलदावलीसमागमनशीत उपन्नजलधारासपातजनितशीतस्पर्शसुखमादुर्भावयन्ति। "यथा वा-नालिकेर वहिः कर्कश भवति तथापि तदीय शीतलमधुरनीरगर्भितमाभ्यन्तरिकभागमुपलभ्य लोकस्तदास्वादनेन तुष्टिं पुष्टिं

इससे अप्राप्त सम्यग्दर्शन, सम्यग्ज्ञान एव सम्यक् चारित्र की मुझे प्राप्ति होती है। (त्ति पेहाए-इति प्रेक्ष्य) इस प्रकार पर्यालोचनात्मक बुद्धि से विचार कर (पयओ त पडिस्सुणे-प्रयत.त प्रतिशृणुयात्) सहनशील बना हुआ शिष्य गुरु के शिक्षात्मक वचनों को कर्तव्य समझकर अगीकार करे।

तात्पर्य-जिस प्रकार वर्षाकाल मे सूर्यकी किरणें प्रचण्डतर हो जाती हैं और इस से वे प्राणियों को असह्नीय बनती हैं परन्तु परिणाम मे दो तीन दिन के भीतर ही वे बरसात के समागमन से पवन को शीतल बना देती हैं उस से जलवृष्टि खूब होकर शीतस्पर्श के सुख का उन्हें अनुभव कराती है। अथवा जैसे-नारियल ऊपर से कठोर होता है परन्तु उसका भीतर का भाग शीतल, मीठे जलसे भरा रहता है, उसको

બધુ મારે માટે લાભકારક છે કેમ કે, એનાથી અપ્રાપ્ત સમ્યગ્ દર્શન સમ્યગ્જ્ઞાન, અને સમ્યક્ ચારિત્રની મને પ્રાપ્તિ થાય છે त्तिपेहाए-इतिप्रेक्ष આ પ્રકારે પર્યાલોચનાત્મક બુદ્ધિથી વિચાર કરી, पयओ त पडिस्सुणे-प्रयत तत् प्रतिश्रृणुयात् સહનશીલ બનેલ શિષ્ય ગુરુના શિક્ષાત્મક વચનોને કર્તવ્ય સમજી અંગિકાર કરે

આનુ તાત્પર્ય એ છે કે, જેવી રીતે વર્ષાકાળમા સૂર્યના કિરણો પ્રચડતર થઈ જાય છે, અને તેથી તે પ્રાણીઓ માટે અસહનીય બની જાય છે પરતુ પરિણામે બે ત્રણ દિવસની અદર તે વરસાદના સમાગમથી પવનને શીતળ બનાવી દે છે, જેથી જળવૃષ્ટિ ખૂબ થાય છે અને ઠડીનો સ્પર્શ સુખનો અનુભવ કરાવે છે અથવા જેમ નાળિયેર ઉપરથી કઠોર હોય છે પરતુ એની અદરનો ભાગ શીતળ મીઠા જળથી ભરેલો હોય છે જેને મેળવી લોકો તુષ્ટિ-સતોષ

उक्तं चान्यत्र-ससा सुया सुसा माया, एयाहिं वि न सलवे ।
एगंते नेव चिट्ठेज्जा, अप्पट्ठी सजए सया ॥ १ ॥
छाया—स्वसा सुता स्नुषा माता, एताभिरपि न सलपेत् ।
एकान्ते नैव तिष्ठेत्, आत्मार्थी सयतः सदा ॥ १ ॥ इति ॥ २६ ॥

अथ विनीतशिष्यकर्तव्यमाह—

मूलम्—जं मे बुद्धाऽणुसासंति, सीएण फरुसेण वा ।
मम लाभो त्ति पेहाए, पयओ तं पडिस्सुणे ॥२७॥

छाया—यन्मा बुद्धा अनुशासति, शीतेन परुषेण वा ।
मम लाभ इति प्रेक्षया, प्रयतस्तत् प्रतिशृणुयात् ॥ २७ ॥

टीका—'ज मे' इत्यादि ।

बुद्धाः=आचार्याः, यन्माम् शीतेन=शीतलवचनेन मृदुवचनेनेत्यर्थः, वा=अथवा परुषेण=कठोरवचनेन अनुशासति शिक्षयन्ति, इदमनुशासनं मम लाभ'=कामका-

-कि-जिस प्रकार मुर्गे के बच्चेको कुलल-बिलाडी से भय बना रहता है उसी तरह ब्रह्मचारी को भी स्त्री के शरीर से सदा भय रहा करता है। इसलिये चाहे अपनी सासारिक बहिन भी हो, चाहे पुत्री हो, वहू हो, माता भी हो, तो भी एकान्तमें ब्रह्मचारी को इनके साथ उठना बैठना नहीं चाहिये और न बातचीत ही करनी चाहिये ॥ २६ ॥

अब विनीत शिष्य का कर्तव्य कहते हैं—'जमे' इत्यादि ।

अन्वयार्थ— विनीत शिष्य को इस प्रकार विचार करना चाहिये कि (जमे बुद्धा-यन्मा बुद्धा) जो मुझे आचार्य महाराज (सीएण-शीतेन) मीठे वचनों से, वा अथवा (फरुसेण-परुषेण) कठोर वचनों से (अणुसासति-अनुशासति) अनुशासित करते हैं अर्थात् शिक्षा देते हैं सो (मम लाभो-मम लाभ.) यह मेरे लिये एक बडा भारी लाभ है, क्यों कि

આ માટે ભલે પોતાની સસારીક બહેન હોય, ચાહે પુત્રી હોય, વહુ હોય, અથવા માતા હોય તો પણ એકાતમા એમની સાથે બેસવુ ઉઠવું કે વાતચિત પણ બ્રહ્મચારીએ કરવી ન જોઈએ ॥૨૬॥

હવે વિનીત શિષ્યનુ કર્તવ્ય કહે છે—जमे ઇત્યાદિ
વિનીત શિષ્યે આ પ્રકારનો વિચાર કરવો જોઈએ કે,

અન્વયાર્થ—जमेबुद्धा-यन्मावुद्धा મને આચાર્ય મહારાજ, सीएण-शीतेन મીઠા વચનોથી, वा અથવા फरुसेण-परुषेण કઠોર વચનોથી, अनुसासंति-अनुशासति અનુશાસિત કરે છે, અર્થાત્ શિક્ષા આપે છે ममलाभे એ

रणम्, लाभ.—अप्राप्तस्य सम्यक्दर्शन–सम्यग्ज्ञान–सम्यक्चारित्रलक्षणरत्नत्रयस्य प्राप्तिस्तस्य कारणमस्ति, इतिप्रेक्षया=इतिपर्यालोचनात्मिकया बुद्ध्या प्रयतः=प्रकर्षेण यतनावान् सहनशील. सन् शिष्यः तत्=अनुशासन गुरो. शिक्षावचन प्रतिशृणुयात्=कर्तव्यतयाऽङ्गीकुर्यात्।

अथ भाव.—

यथा—वर्षाकाले सूर्यकिरणाः प्रचण्डतरा भवन्ति, परतु परिणामे द्वित्रदिनसाभ्यन्तर एव ते जलदावलीसमागमनशीतलपवनजलधारासपातजनितशीतस्पर्शसुखमादुर्भावयन्ति। "यथा वा—नालिकेर बहिः कर्कश भवति तथापि तदीय शीतलमधुरनीरगर्भितमाभ्यन्तरिकभागमुपलभ्य लोकस्तदास्वादनेन तुष्टि पुष्टि

इससे अप्राप्त सम्यग्दर्शन, सम्यग्ज्ञान एव सम्यक् चारित्र की मुझे प्राप्ति होती है। (त्ति पेहाए–इति प्रेक्ष्य) इस प्रकार पर्यालोचनात्मक बुद्धि से विचार कर (पयओ त पडिस्सुणे–प्रयत.त प्रतिश्रृणुयात्) सहनशील बना हुआ शिष्य गुरु के शिक्षात्मक वचनों को कर्तव्य समझकर अगीकार करे।

तात्पर्य–जिस प्रकार वर्षाकाल मे सूर्यकी किरणें प्रचण्डतर हो जाती हैं और इस से वे प्राणियों को असहनीय बनती हैं परन्तु परिणाम मे दो तीन दिन के भीतर ही वे बरसात के समागमन से पवन को शीतल बना देती हैं उस से जलवृष्टि खूब होकर शीतस्पर्श के सुख का उन्हें अनुभव कराती हैं। अथवा जैसे–नारियल ऊपर से कठोर होता है परन्तु उसका भीतर का भाग शीतल, मीठे जल से भरा रहता है, उसको

બધુ મારે માટે લાભકારક છે કેમ કે, એનાથી અપ્રાપ્ત સમ્યગ્ દર્શન સમ્યગ્જ્ઞાન, અને સમ્યક્ ચારિત્રની મને પ્રાપ્તિ થાય છે त्तिपेहाए–इतिप्रेक्ष આ પ્રકારે પર્યાલોચનાત્મક બુદ્ધિથી વિચાર કરી, पयओ त पडिस्सुणे–प्रयत तत् प्रतिश्रुणुयात् સહનશીલ બનેલ શિષ્ય ગુરુના શિક્ષાત્મક વચનોને કર્તવ્ય સમજી અગિકાર કરે

આનુ તાત્પર્ય એ છે કે, જેવી રીતે વર્ષાકાળમા સૂર્યના કિરણો પ્રચડતર થઈ જાય છે, અને તેથી તે પ્રાણીઓ માટે અસહનીય બની જાય છે પરતુ પરિણામે બે ત્રણ દિવસની અદર તે વરસાદના સમાગમથી પવનને શીતળ બનાવી દે છે, જેથી જળવૃષ્ટિ ખૂબ થાય છે અને ઠડીનો સ્પર્શ સુખનો અનુભવ કરાવે છે અથવા જેમ નાળિયેર ઉપરથી કઠોર હોય છે પરતુ એની અદરનો ભાગ શીતળ મીઠા જળથી ભરેલો હોય છે જેને મેળવી લોકો તુષ્ટિ–સતોષ

उक्तं चान्यत्र-ससा सुया सुसा माया, एयाहिं वि न सलवे।
एगंते नेव चिट्ठेज्जा, अप्पट्ठी संजए सया ॥ १॥
छाया—स्वसा सुता स्नुषा माता, एताभिरपि न सलपेत्।
एकान्ते नैव तिष्ठेत्, आत्मार्थी संयतः सदा॥ १ ॥ इति ॥ २६ ॥

अथ विनीतशिष्यकर्तव्यमाह—

मूलम्—जं मे बुद्धाऽणुसासंति, सीएण फरुसेण वा।
मम लाभो त्ति पेहाए, पयओ तं पडिस्सुणे ॥२७॥

छाया—यन्मां बुद्धा अनुशासति, शीतेन परुषेण वा।
मम लाभ इति प्रेक्षया, प्रयतस्तत् प्रतिशृणुयात्॥ २७ ॥

टीका—'जं मे' इत्यादि।

बुद्धाः=आचार्याः, यन्माम् शीतेन=शीतलवचनेन मृदुवचनेनेत्यर्थः, वा=अथवा परुषेण=कठोरवचनेन अनुशासति शिक्षयन्ति, इदमनुशासनं मम लाभ'=कामका-

---

-कि-जिस प्रकार मुर्गे के बच्चेको कुलल-विलाडी से भय बना रहता है उसी तरह ब्रह्मचारी को भी स्त्री के शरीर से सदा भय रहा करता है। इसलिये चाहे अपनी सांसारिक बहिन भी हो, चाहे पुत्री हो, वहू हो, माता भी हो, तो भी एकान्तमें ब्रह्मचारी को इनके साथ उठना बैठना नहीं चाहिये और न बातचीत ही करनी चाहिये ॥ २६ ॥

अब विनीत शिष्य का कर्तव्य कहते हैं—'जमे' इत्यादि।

अन्वयार्थ—विनीत शिष्य को इस प्रकार विचार करना चाहिये कि (जमे बुद्धा-यन्मा बुद्धा) जो मुझे आचार्य महाराज (सीएण-शीतेन) मीठे वचनों से, वा अथवा (फरुसेण-परुषेण) कठोर वचनों से (अणुसासंति-अनुशासति) अनुशासित करते हैं अर्थात् शिक्षा देते हैं सो (मम लाभो-मम लाभ) यह मेरे लिये एक बड़ा भारी लाभ है, क्यों कि

આ માટે ભલે પોતાની સંસારીક બહેન હોય, ચાહે પુત્રી હોય, વહુ હોય અથવા માતા હોય તો પણ એકાંતમાં એમની સાથે બેસવું ઉઠવું કે વાતચિત પણ બ્રહ્મચારીએ કરવી ન જોઈએ ॥૨૬॥

હવે વિનીત શિષ્યનું કર્તવ્ય કહે છે—जमे ઇત્યાદિ
વિનીત શિષ્યે આ પ્રકારનો વિચાર કરવો જોઈએ કે,

અન્વયાર્થ—जमेबुद्धा-यन्माबुद्धा મને આચાર્ય મહારાજ, सीएण-शीतेन મીઠા વચનોથી, वा અથવા फरुसेण-परुषेण કઠોર વચનોથી, अनुसासंति-अनुशासति અનુશાસિત કરે છે, અર્થાત્ શિક્ષા આપે છે ममलाभो- એ

रणम्, लाभ.—अप्राप्तस्य सम्यक्दर्शन—सम्यग्ज्ञान—सम्यक्चारित्रलक्षणरत्नत्रयस्य प्राप्तिस्तस्य कारणमस्ति, इतिप्रेक्षया=इतिपर्यालोचनात्मिकया बुद्ध्या प्रयतः=प्रकर्षेण यतनावान् सहनशील सन् शिष्यः तत्=अनुशासन गुरो. शिक्षावचन प्रतिशृणुयात्=कर्तव्यतयाऽङ्गीकुर्यात्।

अय भावः—

यथा—वर्षाकाले सूर्यकिरणाः प्रचण्डतरा भवन्ति, परतु परिणामे द्वित्रदिनसाभ्यन्तर एव ते जलदावलीसमागमनशीतव्पवनजलधारासपातजनितशीतस्पर्शसुखमादुर्भावयन्ति। "यथा वा—नालिकेर बहिः कर्कश भवति तथापि तदीय शीतलमधुरनीरगर्भितमाभ्यन्तरिकभागमुपलभ्य लोकस्तदास्वादनेन तुष्टिं पुष्टिं

इससे अप्राप्त सम्यग्दर्शन, सम्यग्ज्ञान एव सम्यक् चारित्र की मुझे प्राप्ति होती है। (त्ति पेहाए—इति प्रेक्ष्य) इस प्रकार पर्यालोचनात्मक बुद्धि से विचार कर (पयओ त पडिस्सुणे—प्रयत.त प्रतिशृणुयात) सहनशील बना हुआ शिष्य गुरु के शिक्षात्मक वचनों को कर्तव्य समझकर अगीकार करे।

तात्पर्य—जिस प्रकार वर्षाकाल मे सूर्य की किरणें प्रचण्डतर हो जाती हैं और इस से वे प्राणियो को असहनीय बनती है परन्तु परिणाम मे दो तीन दिन के भीतर ही वे बरसात के समागमन से पवन को शीतल बना देती हैं उस से जलवृष्टि खूब होकर शीतस्पर्श के सुख का उन्हें अनुभव कराती है। अथवा जैसे—नारियल ऊपर से कठोर होता है परन्तु उसका भीतर का भाग शीतल, मीठे जल से भरा रहता है, उसको

બધુ મારે માટે લાભકારક છે કેમ કે, એનાથી અપ્રાપ્ત સમ્યગ્ દર્શન સમ્યગ્જ્ઞાન, અને સામ્યક્ ચારિત્રની મને પ્રાપ્તિ થાય છે त्तिपेहाए—इतिप्रेक्ष આ પ્રકારે પર્યાલોચનાત્મક બુદ્ધિથી વિચાર કરી, पयओ त पडिस्सुणे—प्रयत तत् प्रतिश्रुणुयात् સહનશીલ બનેલ શિષ્ય ગુરુના શિક્ષાત્મક વચનોને કર્તવ્ય સમજી અગિકાર કરે

આનુ તાત્પર્ય એ છે કે, જેવી રીતે વર્ષાકાળમા સૂર્યના કિરણો પ્રચડતર થઈ જાય છે, અને તેથી તે પ્રાણીઓ માટે અસહનીય બની જાય છે પરતુ પરિણામે બે ત્રણ દિવસની અદર તે વરસાદના સમાગમથી પવનને શીતળ બનાવી દે છે, જેથી જળવૃષ્ટિ ખૂબ થાય છે અને ઠડીનો સ્પર્શ સુખનો અનુભવ કરાવે છે અથવા જેમ નાળિયેર ઉપરથી કઠોર હોય છે પરતુ એની અદરનો ભાગ શીતળ મીઠા જળથી ભરેલો હોય છે જેને મેળવી લોકો તુષ્ટિ—સતોપ

उक्त चान्यत्र-समा सुया नुसा माया, एयाहिं वि न सलवे।
एगते नेव चिट्ठेज्जा, अप्पट्ठी संजए सया ॥ १ ॥
छाया—स्वसा सुता स्नुषा माता, एताभिरपि न सलपेत्।
एकान्ते नैव तिष्ठेत्, आत्मार्थी संयतः सदा ॥ १ ॥ इति ॥ २६ ॥
अथ विनीतशिष्यकर्तव्यमाह—

मूलम्—जं मे बुद्धाऽणुसासति, सीएण फरुसेण वा।
मम लाभो त्ति पेहाए, पयओ तं पडिस्सुणे ॥२७॥

छाया—यन्मां बुद्धा अनुशासति, शीतेन परुषेण वा।
मम लाभ इति प्रेक्षया, प्रयतस्तत् प्रतिशृणुयात् ॥ २७ ॥
टीका—'जं मे' इत्यादि।

बुद्धाः=आचार्याः, यन्माम् शीतेन=शीतलवचनेन मृदुवचनेनेत्यर्थः, वा=अथवा परुषेण=कठोरवचनेन अनुशासति शिक्षयन्ति, इदमनुशासनं मम लाभः=कामका

-कि-जिस प्रकार मुर्गे के बच्चेको कुलल-बिलाडी से भय बना रहता है उसी तरह ब्रह्मचारी को भी स्त्री के शरीर से सदा भय रहा करता है। इसलिये चाहे अपनी सांसारिक बहिन भी हो, चाहे पुत्री हो, वहू हो, माता भी हो, तो भी एकान्तमें ब्रह्मचारी को इनके साथ उठना बैठना नहीं चाहिये और न बातचीत ही करनी चाहिये ॥ २६ ॥

अब विनीत शिष्य का कर्तव्य कहते हैं—'जमे' इत्यादि।

अन्वयार्थ—विनीत शिष्य को इस प्रकार विचार करना चाहिये कि (जमे बुद्धा-यन्मा बुद्धा) जो मुझे आचार्य महाराज (सीएण-शीतेन) मीठे वचनों से, वा अथवा (फरुसेण-परुषेण) कठोर वचनों से (अणुसासति-अनुशासति) अनुशासित करते हैं अर्थात् शिक्षा देते हैं सो (मम लाभो-मम लाभ) यह मेरे लिये एक बडा भारी लाभ है, क्यों कि

આ માટે ભલે પોતાની સંસારીક બહેન હોય, ચાહે પુત્રી હોય, વહુ હોય અથવા માતા હોય તો પણ એકાંતમાં એમની સાથે બેસવું ઉઠવું કે વાતચિત પણ બ્રહ્મચારીએ કરવી ન જોઈએ ॥૨૬॥

હવે વિનીત શિષ્યનું કર્તવ્ય કહે છે—જમે ઈત્યાદિ
વિનીત શિષ્યે આ પ્રકારનો વિચાર કરવો જોઈએ કે,

અન્વયાર્થ—जमेबुद्धा-यन्माबुद्धा મને આચાર્ય મહારાજ, सीएण-शीतेन મીઠા વચનોથી, वा અથવા फरुसेण-परुषेण કઠોર વચનોથી, अनुसासति-अनुशासति અનુશાસિત કરે છે, અર્થાત્ શિક્ષા આપે છે ममलाभो-ममलाभ એ

छाया—अनुशासनमौपाय, दुष्कृतस्य च नोदनम् ।
हित तत् मन्यत प्राज्ञः, द्वेष्य भवति असाधो. ॥ २८ ॥

टीका—'अणुसासण' इत्यादि—

प्राज्ञ=प्रज्ञावान् मेधावी शिष्य', औपायम्–उपाय=शीतपरुषभाषणरूपे भवम्, मृदुकठोरभाषणसमन्वितम् अनुशासन=गुरो. शिक्षावाक्य, च–पुन दुष्कृतस्य=अतिचारस्य निवारणार्थं नोदन=प्रेरण, 'हा किमिदमकल्प्य त्वया कृतम्' इत्यादिरूपम् तद् वचन हित–लोकद्वयकल्याणकारक, मन्यते । असाधोःअविनीतशिष्यस्य तदेव वचन द्वेष्य=द्वेषजनक भवति।

यथा—इक्षुक्षेत्रे दत्त जल मधुररसरूपेण परिणत भवति, निम्बतरुमूले तु तदेव

सकल कल्याण करनेवाली भी गुरुशिक्षा किस को किस रूप मे परिणत होती है सो कहते है–'अणुसासण'–इत्यादि।

अन्वयार्थ—(पन्नो–प्रज्ञ.) बुद्धिमान मेधावी शिष्य (ओवाय–औपाय) मृदु एव कठोर भाषण से युक्त (अनुसासण–अनुशासन) गुरु के शिक्षा स्वरूप वचनो को कि जो (दुक्कडस्स य चोयण–दुष्कृतस्य च नोदनम्) अतिचार के निवारण के लिये प्रयुक्त किये गये ह–'यह तुमने नही करने योग्य काम क्यो कर दिया है' इत्यादिरूप से जो कहे गये है (त हिय मन्नए–तत् हित मन्यते उसको अपना हितकारक मानता है। (असाहुणो–असाधो) परन्तु जो अविनीत शिष्य होता है वह उन्ही शिक्षावचनो को (वेसहवइ–द्वेष्य भवति) अहितकारी मानता है। मेधावी शिष्य गुरु के मृदुकठोररूप वचनो को अपना हितकारक, एव असाधु अर्थात् अविनीत शिष्य उन्ही वचनो को दु.खदायक मानता है।

સકલ કલ્યાણ કરવવાળી ગુરુ શિક્ષા કોને કયા રૂપમા પરિણત થાય છે તે કહેવામા આવે છે अणुसासण ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—पन्नो–प्रज्ञ બુદ્ધિમાન મેધાવી શિષ્ય ओवाय–औपाय કોમળ અથવા કઠોર ભાષણથી યુક્ત अणुसासण–अनुशासन ગુરુના શિક્ષા સ્વરૂપ વચનોને કે જે दुक्कडस्स य चोयण–दुष्कृतस्य च नोदनम् અતિચારના નિવારણ માટે પ્રયુક્ત કરવામા આવેલ છે "આ ન કરવા યોગ્ય કામ તમે શા માટે કર્યું ?" ઇત્યાદિ રૂપથી જે કહેવાય છે तेहिय मन्नए–तत् हित मन्यते એને પોતાના હિતકર માને છે असाहुणो–असाधो પરતુ જે અવિનીત શિષ્ય હોય છે તે એ શિક્ષા વચનોને द्वेष्य भवति અહિતકારી માને છે

च लभते। एवमाचार्याणां शीतं परुषं चेत्युभयविधं शिक्षावचनं परिणामे सुखजनकमेव। आचार्यवचनं हि—परिणामतस्तपःसंयमाराधनप्रवर्तकं, मिथ्यात्वादिपञ्चविधास्रवनिरोधकं, ज्ञानावरणीयादिकर्मरजःपटलापसारणप्रचण्डसमीरणात्मकं, नानाविधलब्धिसाधकं, निखिलभावस्वभावावभासककेवलालोकप्रदर्शकं, शाश्वतिकसुखसमर्पकं च भवति" इत्येवं पर्यालोच्य गुरोः शिक्षावचनमङ्गीकुर्यादिति ॥ २७॥

सकलकल्याणकारिण्यपि गुरुशिक्षा कस्मै कीदृशी परिणमतीत्याह—

मूलम्—अणुसासणमोवायं, दुक्कडस्स यं चोयणं।
हियं तं मन्नए पन्नो, वेसं होइ असाहुणो ॥२८॥

प्राप्त कर लोक तुष्टि एवं पुष्टि को प्राप्त करते हैं। इसी तरह आचार्य महाराज के कोमल एवं कठोर, दोनों प्रकार के शिक्षाप्रद वचन शिष्य को परिणाम में सुखजनक होते हैं। शिष्य को आचार्य महाराज के वचन ही अन्त में तप एवं संयम की आराधना करने में प्रवृत्त कराने वाले होते हैं। मिथ्यात्वादि पांच प्रकार के आस्रव के वे निरोधक होते हैं। ज्ञानावरणीय आदि कर्मरज के पटल को हटाने में वे प्रचण्ड पवन के वेगतुल्य होते हैं। शिष्यजनोंमें अनेक प्रकार की लब्धियों की जागृति कराने वाले होते हैं। समस्त पदार्थों के स्वभाव का जिस में अवभासन होता है ऐसे केवलज्ञानरूप प्रकाश के प्रदर्शक एवं शाश्वतिक सुख के देनेवाले होते हे। इस प्रकार गुरु महाराज के शिक्षा वचनों को हितकारक जानकर शिष्यका कर्तव्य है कि वह उन्हे अंगीकार करे ॥२७॥

અને પુષ્ટિ પ્રાપ્ત કરે છે આ રીતે આચાર્ય મહારાજના કોમળ અથવા કઠોર બન્ને પ્રકારના શિક્ષાપ્રદ વચન શિષ્યને પરિણામમાં સુખજનક બને છે આચાર્ય મહારાજના વચનજ અંતમાં શિષ્યને તપ તથા સંયમની આરાધના કરવામાં પ્રવૃત્ત કરાવનાર હોય છે મિથ્યાત્વાદિ પાંચ પ્રકારના આસ્રવના એ નિરોધક હોય છે જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મરજના આવરણને દૂર કરવામાં તે પ્રચંડ પવનના વેગ જેવા હોય છે શિષ્યજનોમાં અનેક પ્રકારની લબ્ધિયોની જાગૃતિ કરાવનાર હોય છે, સમસ્ત પદાર્થોના સ્વભાવનુ જેનામાં અવભાસન હોય છે એવા કેવળ જ્ઞાન રૂપ પ્રકાશના પ્રદર્શક અને શાશ્વતિક સુખને દેવાવાળા હોય છે આ પ્રકારે ગુરુ મહારાજના શિક્ષા વચનોને હિતકારક જાણીને શિષ્યનુ એ કર્તવ્ય છે કે તે એનો અંગિકાર કરે ॥ ૨૭ ॥

टीका—'हिय' इत्यादि—

विगतभयाः=भयरहिताः, भय सप्तविधम्–इहलोकभयम् १, परलोकभयम् २, आदानभयम् ३, अकस्माद्भयम् ४, आजीविकाभयम् ५, मरणभयम् ६, अश्लोकभय च ७, एतैर्विवर्जिता, बुद्धाः=ज्ञाततत्त्वा मेधाविन इत्यर्थः, एवभूताः शिष्याः परुषमपि=कठोरमपि, अनुशासनम्=गुरूणा शिक्षावचनम् हित=पथ्य मन्यन्ते इति शेष'। किंतु क्षान्तिशोधिकर–क्षान्तिः=क्षमा, शोधिः=शुद्धिः आत्मशुद्धिः, तयो' करम्=उत्पत्तिजनक, यथा-वर्षाऋतुनिमित्त प्राप्य जलधरा गर्जन्ति, वसन्त प्राप्य वृक्षा नूतनपल्लवकुसुमश्रियोपेता भवन्ति, चन्द्र प्राप्य चन्द्रकान्तमणयः प्रस्रवन्ति, सूर्यं प्राप्य कमलानि विकसन्ति, तथा क्षमा प्राप्य निर्लोभतादिगुणा· प्रादुर्भवन्ति। शोधिश्च दुःखमेघनाशने पवनरूपा, सुखोत्पादने कल्पतरुरूपा भवसिन्धुपारकरणे नौकारूपा, अज्ञानान्धकारनाशने प्रभारूपा। एवभूतयोः क्षान्तिशोध्योर्जनकम्, इदमुपलक्षणम् तेन आर्जवादिकरमपि, पद=ज्ञानादि गुणाना स्थानम्। तत्=अनुशासन, मूढाना=कुशिष्याणा द्वेष्य=द्वेषजनक भवति। उक्त च—

पुनरप्याह—'हिय' इत्यादि।

अन्वयार्थ—(विगयभया–विगतभयाः) इहलोकभय, परलोकभय, आदानभय, अकस्मात्भय, आजीविकाभय, मरणभय, एव अश्लोकभय, ये सात भय है। इनसे जो रहित हैं तथा (बुद्धा–बुद्धाः) तत्त्वों के जो जानकार है–मेधावी है वे शिष्य (फरूसपि–परुषमपि) कठोर भी (अणुसासण–अनुशासन) गुरु महाराज के शिक्षात्मक वचनों को (हिय–हित) पथ्य–हितविधायक मानते है। किन्तु (खति सोहिकर –क्षान्तिशोधिकर) क्षमा और शुद्धि के विधायक तथा (पय–पदम्) ज्ञानादिक गुणो के स्थानभूत (तत्) गुरु के वे ही अणुशासनरूप

पुनरप्याह हिय –ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—विगयभया-विगतभया આ લોકનો ભય, પરલોકનો ભય, આદાન ભય, અકસ્માત ભય, આજીવિકા ભય, મરણ ભય અને અશ્લોક ભય આ સાત ભય છે એનાથી જે રહિત છે તથા (बुध्धा-बुध्धा) તત્વોનો જે જાણકાર છે, મેધાવી છે, તે શિષ્ય फरुसपि-परुपअपि કઠોર પણ अणुसासण –अनुशासन ગુરુ મહારાજના શિક્ષાત્મક વચનોને हिय-हित पथ्य હિત વિધાયક માને છે, खतिसोहिकर-शातिशोधिकर ક્ષમા અને શુદ્ધિના વિધાયક, पय-पदम् જ્ઞાનાદિક

कटुकरसरूपेण, यथा वा सितोपल–'मिसरी' इति भाषाप्रसिद्धं सर्वेषां मधुरास्वादजनकं भवति तदेव पित्तदूषितरसनस्य निम्बादिवत् कटुकं, गर्दभाणां तु विषमेव भवति, यथा वा शुद्धं घृतं सर्वेषां पुष्टिकरं भवति, तदेव ज्वराक्रान्तानां जनानां रोगवर्धकम्। एवं गुरुवचनं सविनयस्य हिताय जायते, विनयरहितस्य शिष्यस्य तु द्वेषाय इति भावः ॥ २८ ॥

उक्तमर्थं विशदयन्नाह—

मूलम्—हियं विगयभया बुद्धा, फरुसं पि अणुसासणं।
वेस्सं तं होइ मूढाणं, खंतिसोहिकरं पयं ॥२९॥

छाया—हितं विगतभया बुद्धाः, परुषमपि अनुशासनम्।
द्वेष्यं तत् भवति मूढानां, क्षान्तिशोधिकरं पदम् ॥ २९ ॥

तात्पर्य इसका इस प्रकार का है कि जिस प्रकार इक्षु के खेत में दिया गया पानी मधुर रसरूपसे परिणत होता है और वही पानी जब निम्बवृक्ष के मूलमे दिया जाता है तो कडुवे रूपमें परिणत हो जाता है, अथवा जैसे मिश्री सब के लिये मधुर आस्वाद देती है परन्तु जिस की जीभ पित्त से दूषित हो रही है उसके लिये वह मिश्री कडुवी नीम जैसी मालूम होती है, तथा गधो को तो वह विष जैसी ही मालूम होती है। अथवा जैसे शुद्ध घृत समस्तजनों को पुष्टि करने वाला होता है परन्तु वही घृत ज्वरवाले के लिए रोगवर्द्धक होता है, इसी प्रकार जो विनयी शिष्य है उनके लिये गुरु महाराज के वचन हितकारक होते है और वे ही वचन अविनीत शिष्य के लिये द्वेषकारक होते है ॥ २८ ॥

તેનુ તાત્પર્ય આ પ્રકારનુ છે, કે જે પ્રકારે દ્રાક્ષના ખેતરમા આપવામા આવેલ પાણી મધુરસરૂપમા પરિણીત બને છે અને તેજ પાણી જ્યારે લિંબડાના વૃક્ષના મૂળમા આપવામા આવે છે તો કટુરસ રૂપમા પરિણમે છે જેમ-સાકર બધા માટે મધુર આસ્વાદ આપે છે પરતુ જેની જીભ પિત્તથી દુષિત થયેલ હોય છે, તેને માટે સાકર કડવા લિમડા જેવી માલુમ પડે છે અને ગધેડાને તો તે ઝેર જેવી બને છે અથવા જેમ ચોખ્ખુ ઘી સઘળા માટે પુષ્ટી કરવાવાળુ હોય છે પરતુ તે ઘી તાવવાળા માટે રોગને વધારનાર બને છે એ જ રીતે જે વિનયી શિષ્ય છે તેને માટે ગુરુ મહારાજનુ વચન હિતકારક હોય છે અને તે જ વચન અવિનીત શિષ્ય માટે દ્વેપકારક હોય છે ॥ ૨૮ ॥

टीका—' हिय ' इत्यादि—

विगतभयाः=भयरहिताः, भय सप्तविधम्-इहलोकभयम् १, परलोकभयम् २, आदानभयम् ३, अकस्माद्भयम् ४, आजीविकाभयम् ५, मरणभयम् ६, अश्लोक-भय च ७, एतैर्विवर्जिता, बुद्धा=ज्ञाततत्त्वा मेधाविन इत्यर्थः, एवभूताः शिष्याः परुषमपि=कठोरमपि, अनुशासनम्=गुरुणा शिक्षावचनम् हितं=पथ्य मन्यन्ते इति शेष.। किंतु क्षान्तिशोधिकर-क्षान्तिः=क्षमा, शोधिः=शुद्धिः आत्मशुद्धिः, तयोः करम्=उत्पत्तिजनक, यथा-वर्षाऋतुनिमित्त प्राप्य जलधरा गर्जन्ति, वसन्त प्राप्य वृक्षा नूतनपल्लवकुसुमश्रियोपेता भवन्ति, चन्द्र प्राप्य चन्द्रकान्तमणय प्रस्रवन्ति, सूर्यं प्राप्य कमलानि विकसन्ति, तथा क्षमा प्राप्य निर्लोभतादिगुणा• प्रादुर्भवन्ति। शोधिश्च दुःखमेघनाशने पवनरूपा, सुखोत्पादने कल्पतरुरूपा भवसिन्धुपारकरणे नौका-रूपा, अज्ञानान्धकारनाशने प्रभारूपा। एवंभूतयोः क्षान्तिशोध्योर्जनकम्, इदमुप-लक्षणम् तेन आर्जवादिकरमपि, पद=ज्ञानादि गुणाना स्थानम्। तत्=अनुशासन, मूढाना=कुशिष्याणा द्वेष्य=द्वेषजनक भवति। उक्त च—

पुनरप्याह—' हिय ' इत्यादि।

अन्वयार्थ—(विगयभया-विगतभयाः) इहलोकभय, परलोकभय, आदानभय, अकस्मात्भय, आजीविकाभय, मरणभय, एव अश्लोकभय, ये सात भय हैं। इनसे जो रहित हैं तथा (बुद्धा-बुद्धाः) तत्त्वो के जो जानकार हैं-मेधावी हैं वे शिष्य (फरुसपि-परुषमपि) कठार भी (अणुसासण-अनुशासन) गुरु महाराज के शिक्षात्मक वचनों को (हिय-हित) पथ्य-हितविधायक मानते हैं। किन्तु (खति सोहिकर -क्षान्तिशोधिकर) क्षमा और शुद्धि के विधायक तथा (पय-पदम्) ज्ञानादिक गुणो के स्थानभूत (तत्) गुरु के वे ही अनुशासनरूप

पुनरप्याह हिय -ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—विगयभया-विगतभया આ લોકને ભય, પરલોકને ભય, આદાન ભય, અકસ્માત ભય, આજીવિકા ભય, મરણ ભય અને અશ્લોક ભય આ સાત ભય છે એનાથી જે રહિત છે તથા (बुध्धा-बुध्धा) તત્વોને જે જાણકાર છે, મેધાવી છે, તે શિષ્ય फरुसपि-परुषअपि કઠોર પણ अणुसासण-अनुशासन ગુરુ મહારાજના શિક્ષાત્મક વચનોને हिय-हित पथ्य હિત વિધાયક માને છે, खतिसोहिकर-क्षातिशोधिकर ક્ષમા અને શુદ્ધિના વિધાયક, पय-पदम् જ્ઞાનાદિક

कटुकरसरूपेण, यथा वा सितोपल–'मिसरी' इति भाषाप्रसिद्ध सर्वेषां मधुरास्वादजनक भवति तदेव पित्तदूषितरसनस्य निम्बादिवत् कटुकं, गर्दभाणां तु विषमेव भवति, यथा वा शुद्ध घृत सर्वेषां पुष्टिकर भवति, तदेव ज्वराक्रान्तानां जनानां रोगवर्धकम्। एवं गुरुवचनं सविनयस्य हिताय जायते, विनयरहितस्य शिष्यस्य तु द्वेषाय इति भावः ॥ २८ ॥

उक्तमर्थं विशदयन्नाह—

मूलम्—हियं विगयभया बुद्धा, फरुसं पि अणुसासणं ।
वेसं तं होइ मूढाणं, खंतिसोहिकरं पयं ॥२९॥

छाया—हितं विगतभया बुद्धाः, परुषमपि अनुशासनम्।
द्वेष्यं तत् भवति मूढानां, क्षान्तिशोधिकरं पदम् ॥ २९ ॥

तात्पर्य इसका इस प्रकार का है कि जिस प्रकार इक्षु के खेत में दिया गया पानी मधुर रसरूपसे परिणत होता है और वही पानी जब निम्बवृक्ष के मूलमे दिया जाता है तो कडुवे रूपमें परिणत हो जाता है, अथवा जैसे मिश्री सब के लिये मधुर आस्वाद देती है परन्तु जिस की जीभ पित्त से दूषित हो रही है उसके लिये वह मिश्री कडुवी नीम जैसी मालूम होती है, तथा गधों को तो वह विष जैसी ही मालूम होती है। अथवा जैसे शुद्ध घृत समस्तजनों को पुष्टि करने वाला होता है परन्तु वही घृत ज्वरवाले के लिए रोगवर्द्धक होता है, इसी प्रकार जो विनयी शिष्य हैं उनके लिये गुरु महाराज के वचन हितकारक होते हैं और वे ही वचन अविनीत शिष्य के लिये द्वेषकारक होते हैं ॥ २८ ॥

તેનુ તાત્પર્ય આ પ્રકારનુ છે, કે જે પ્રકારે દ્રાક્ષના ખેતરમા આપવામા આવેલ પાણી મધુરસરૂપમા પરિણીત બને છે અને તેજ પાણી જ્યારે લિંબડાના વૃક્ષના મૂળમા આપવામા આવે છે તો કટુરસ રૂપમા પરિણમે છે જેમ–સાકર બધા માટે મધુર આસ્વાદ આપે છે પરતુ જેની જીભ પિત્તથી દુષિત થયેલ હોય છે, તેને માટે સાકર કડવા લિંમડા જેવી માલુમ પડે છે અને ગધેડાને તો તે ઝેર જેવી બને છે અથવા જેમ ચોખ્ખુ ઘી સઘળા માટે પુષ્ટી કરવાવાળુ હોય છે પરતુ તે ઘી તાવવાળા માટે રોગને વધારનાર બને છે એ જ રીતે જે વિનયી શિષ્ય છે તેને માટે ગુરુ મહારાજનુ વચન હિતકારક હોય છે અને તે જ વચન અવિનીત શિષ્ય માટે દ્વેષકારક હોય છે ॥ ૨૮ ॥

मूलम्—आसणे उवचिट्ठिज्जा, अणुच्चे अकुए थिरे ।
अप्पुट्ठाई निरुट्ठाई, निसीएज्जप्पकुक्कुए ॥३०॥

छाया—आसने उपतिष्ठेत्, अनुच्चे अकुचे स्थिरे ।
अल्पोत्थायी निरुत्थायी, निषीदेत् अल्पकौकुच्यः ॥ ३० ॥

टीका—'आसणे' इत्यादि—

अनुच्चे-द्रव्यतो गुर्वासनान्नीचे, भावत स्वल्पमूल्यके, अकुचे अकम्पमाने, यद्वा चटत्कारादिशब्दरहिते, स्थिरे=समपादवत्त्वेन निश्चले, आसने उपतिष्ठेत् पीठादौ वर्षासु उपतिष्ठेत्=उपविशेत् । ईदृशेऽप्यासने साधुः किमवस्थः सन्तिष्ठेदित्याह—'अप्पुट्ठाई' इति अल्पोत्थायी-कार्ये सत्यपि ईषदुत्तिष्ठतीत्येवशीलः, एककार्येणोत्थितः सन् बहुकार्यसंपादक इत्यर्थः । अत-एव-कीदृशः सन्नित्याह-

अब शिष्य के लिये आसन की विधि कहते हैं-'आसणे'-इत्यादि ।

अन्वयार्थ—शिष्य (अणुच्चे-अनुच्चे) द्रव्यकी अपेक्षा गुरुमहाराज के आसनसे नीचा भावकी अपेक्षा अल्पमूल्यवाला (अकुए-अकुचे) तथा चटचट इत्यादि शब्द से रहित, अथवा हिलनेवाला नहीं ऐसा जो (थिरे-स्थिरे) स्थिर-चारो पाये जिसके समान हों ऐसे (आसणे-आसने) आसन - पीठ फलक पाट पाटले आदि, उन पर वर्षाकाल में (उवचिट्ठिज्जा-उपतिष्ठेत्) बैठे । शिष्य जिस आसन पर बैठे वह गुरु के आसन की अपेक्षा नीचा होना चाहिये । तथा अल्प मूल्यवाला एव हिलने डुलने वाला नही होना चाहिये । शिष्य अपने आसन पर जम कर बैठे, कारण विना न उठे, यही बात (अप्पुट्ठाई-अल्पोत्थायी) इस पद द्वारा प्रदर्शित की गई है । उठने का काम यदि

હવે શિષ્ય માટે આસનની વિધિ કહે છે, आसणे-ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—શિષ્ય अणुच्चे-अनुच्चे દ્રવ્યની અપેક્ષા ગુરુમહારાજના આસનથી નીચા, ભાવની અપેક્ષા અલ્પમુલ્યવાળા, अकुए-अकुचे તથા ચટચટ ઇત્યાદિ શબ્દથી રહિત અથવા હલવાવાળા નહી એવા જે थिरे-स्थिरे સ્થિર-ચારે પાયા જેના એક સરખા હોય તેવા, आसणे-आसने આસન-પીઠ ફલક પાટ પાટલા આદિ એના ઉપર વર્ષાકાળમા उवचिट्ठिज्जा-उपतिष्ठेत् બેસે શિષ્ય જે આસન ઉપર બેસે તે ગુરુના આસનથી નીચુ હોવુ જોઈએ, તથા હલે ચલે નહીં તેવુ હોવુ જોઇએ શિષ્ય પોતાના આસન ઉપર સ્થિર થઇને બેસે, કારણ વગર ન ઉઠે, अप्पुट्ठाई-अल्पोत्थाई આ વાત આ પદ દ્વારા પ્રદર્શિત કરવામા

सद्बोधं विदधाति हन्ति कुमतिं मिथ्यादृशं बाधते,
धत्ते धर्ममतिं तनोति परमे संवेगनिर्वेदने।
रागादीन् विनिहन्ति नीतिममलां पुष्णाति हन्त्युत्पथं,
यद्वा किं न करोति सद्गुरुमुखादभ्युद्गता भारती ॥१॥ इति॥ २९॥

वचन (मूढाण वेस्स होइ–मूढानां द्वेष्यं भवति) मूर्ख–अविनीत शिष्यों के लिये द्वेषजनक होते हैं। कहा भी है—

"सद्बोधं विदधाति हन्ति कुमतिं मिथ्यादृशं बाधते,
धत्ते धर्ममतिं तनोति परमे संवेगनिर्वेदने।
रागादीन् विनिहन्ति नीतिममलां पुष्णाति हन्त्युत्पथं,
यद्वा किं न करोति सद्गुरुमुखादभ्युद्गता भारती" ॥१॥

सद्गुरु के मुखसे निकली हुई वाणी प्रशस्त बोधकी–सम्यग्ज्ञान की जनक होती है, कुमति की विदारक होती है, मिथ्यात्वरूपी दृष्टि की विध्वंसक होती है, धर्म में मति उत्पन्न करने वाली होती है, संवेग, एवं निर्वेद गुण की उत्कर्षक होती है, रागादिकों की विनाशक होती है, निर्मल नीति की पोषक होती है, कुमार्ग की विद्रावक होती है। ऐसे और कौन से सद्गुण बचते हैं जो गुरुदेव की वाणी से जीवों को प्राप्त न होते हों ॥ २९ ॥

ગુણોના સ્થાનભૂત, તત્ તે ગુરુ કે જેઓના અનુશાસના રૂપ વચન मूढाण वेस्स होइ-मूढाना द्वेष्यं भवति અવિનીત શિષ્ય માટે દ્વેષ જનક બને છે કહ્યું પણ છે કે—

सद्बोधं विदधाति हन्तिकुमतिं, मिथ्यादृशं बाधते।
धत्ते धर्ममतिं तनोति परमे संवेगनिर्वेदने ॥
रागादीन् विनिहन्ति नीतिममलां पुष्णाति हन्त्युत्पथं।
यद्वा किं न करोति सद्गुरुमुखादभ्युद्गता भारती ॥१॥

સદ્ગુરુના મુખથી નીકળેલી વાણી પ્રશસ્ત બોધની સમ્યગ્જ્ઞાનની જનક હોય છે, કુમતિની વિદારક હોય છે, મિથ્યાત્વરૂપી દૃષ્ટિની વિધ્વંસક હોય છે, ધર્મમાં મતિ ઉત્પન્ન કરવાવાળી હોય છે, સંવેગ અને નિર્વેદ ગુણનો ઉત્કર્ષક કરવાવાળી હોય છે, રાગાદિકનો વિનાશ કરનારી હોય છે, નિર્મળ નીતિની પોષક હોય છે કુમાર્ગની વિદ્રાવક હોય છે, એવા અને બીજા કયા સદ્ગુણ બાકી રહે છે કે જે ગુરુદેવની વાણીથી જીવોને પ્રાપ્ત ન થતા હોય

मूलम्—आसणे उवचिट्ठिज्जा, अणुच्चे अकुए थिरे ।
अप्पुट्ठाई निरुट्ठाई, निसीएज्जप्पकुक्कुए ॥३०॥

छाया—आसने उपतिष्ठेत्, अनुच्चे अकुचे स्थिरे ।
अल्पोत्थायी निरुत्थायी, निषीदेत् अल्पकौकुच्यः ॥ ३० ॥

टीका—'आसणे' इत्यादि—

अनुच्चे-द्रव्यतो गुर्वासनान्नीचे, भावत स्वल्पमूल्यके, अकुचे अकम्पमाने, यद्वा चटत्कारादिशब्दरहिते, स्थिरे=समपादवत्त्वेन निश्चले, आसने उपतिष्ठेत् पीठादौ वर्षासु उपतिष्ठेत्=उपविशेत् । ईदृशेऽप्यासने साधुः किमवस्थः सन्तिष्ठे-दित्याह—'अप्पुट्ठाई' इति अल्पोत्थायी-कार्ये सत्यपि ईषदुत्तिष्ठतीत्येवंशीलः, एककार्येणोत्थितः सन् बहुकार्यसंपादक इत्यर्थः । अत-एव-कीदृश. सन्नित्याह—

अब शिष्य के लिये आसन की विधि कहते हैं—'आसणे'—इत्यादि ।

अन्वयार्थ—शिष्य (अणुच्चे-अनुच्चे) द्रव्यकी अपेक्षा गुरुमहाराज के आसनसे नीचा भावकी अपेक्षा अल्पमूल्यवाला (अकुए-अकुचे) तथा चटचट इत्यादि शब्द से रहित, अथवा हिलनेवाला नहीं ऐसा जो (थिरे-स्थिरे) स्थिर-चारो पाये जिसके समान हों ऐसे (आसणे-आसने) आसन - पीठ फलक पाट पाटले आदि, उन पर वर्षाकाल में (उवचिट्ठिज्जा-उपतिष्ठेत्) बैठे । शिष्य जिस आसन पर बैठे वह गुरु के आसन की अपेक्षा नीचा होना चाहिये । तथा अल्प मूल्यवाला एव हिलने डुलने वाला नहीं होना चाहिये। शिष्य अपने आसन पर जम कर बैठे, कारण विना न उठे, यही बात (अप्पुट्ठाई-अल्पोत्थायी) इस पद द्वारा प्रदर्शित की गई है। उठने का काम यदि

હવે શિષ્ય માટે આસનની વિધિ કહે છે, आसणे-ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—શિષ્ય अणुच्चे-अनुच्चे દ્રવ્યની અપેક્ષા ગુરુમહારાજના આસનથી નીચા, ભાવની અપેક્ષા અલ્પમુલ્યવાળા, अकुए-अकुचे તથા ચટચટ ઈત્યાદિ શબ્દથી રહિત અથવા હલવાવાળા નહીં એવા જે थिरे-स्थिरे સ્થિર-ચારે પાયા જેના એક સરખા હોય તેવા, आसणे-आसने આસન-પીઠ ફલક પાટ પાટલા આદિ એના ઉપર વર્ષાકાળમા उवचिट्ठिज्जा-उपतिष्ठेत् બેસે શિષ્ય જે આસન ઉપર બેસે તે ગુરુના આસનથી નીચુ હોવુ જોઈએ, તથા હલે ચલે નહીં તેવુ હોવુ જોઇએ શિષ્ય પોતાના આસન ઉપર સ્થિર થઇને બેસે, કારણ વગર ન ઉઠે, अप्पुट्ठाई-अल्पोत्थाई આ વાત આ પદ દ્વારા પ્રદર્શિત કરવામા

सद्बोध विदधाति हन्ति कुमतिं मिथ्यादृशं बाधते,
धत्ते धर्ममतिं तनोति परमे संवेगनिर्वेदने।
रागादीन् विनिहन्ति नीतिममलां पुष्णाति हन्त्युत्पथं,
यद्वा किं न करोति सद्गुरुमुखादभ्युद्गता भारती ॥१॥ इति॥ २९॥

वचन (मूढाणं वेस्सं होइ-मूढानां द्वेष्यं भवति) मूर्ख-अविनीत शिष्यों के लिये द्वेषजनक होते हैं। कहा भी है—

"सद्बोधं विदधाति हन्ति कुमतिं मिथ्यादृशं बाधते,
धत्ते धर्ममतिं तनोति परमे संवेगनिर्वेदने।
रागादीन् विनिहन्ति नीतिममलां पुष्णाति हन्त्युत्पथं,
यद्वा किं न करोति सद्गुरुमुखादभ्युद्गता भारती" ॥ १ ॥

सद्गुरु के मुखसे निकली हुई वाणी प्रशस्त बोधकी-सम्यग्ज्ञान की जनक होती है, कुमति की विदारक होती है, मिथ्यात्वरूपी दृष्टि की विध्वंसक होती है, धर्म में मति उत्पन्न करने वाली होती है, संवेग, एवं निर्वेद गुण की उत्कर्षक होती है, रागादिकों की विनाशक होती है, निर्मल नीति की पोषक होती है, कुमार्ग की विद्रावक होती है। ऐसे और कौन से सद्गुण बचते हैं जो गुरुदेव की वाणी से जीवों को प्राप्त न होते हों॥ २९॥

ગુણોના સ્થાનભૂત, તત્ તે ગુરુ કે જેઓના અનુશાસનરૂપ વચન मूढाणं वेस्सं होइ-मूढानां द्वेष्यं भवति અવિનીત શિષ્ય માટે દ્વેષ જનક બને છે કહ્યુ પણ છે કે—

सद्बोधं विदधाति हन्तिकुमतिं, मिथ्यादृशं बाधते।
धत्ते धर्ममतिं तनोति परमे संवेगनिर्वेदने ॥
रागादिन् विनिहन्ति नीतिममलां पुष्णाति हन्त्युत्पथं।
यद्वा किं न करोति सद्गुरुमुखादभ्युद्गता भारती ॥१॥

સદ્ગુરુના મુખથી નીકળેલી વાણી પ્રશસ્ત બોધની સમ્યગ્જ્ઞાનની જનક હોય છે, કુમતિની વિદારક હોય છે, મિથ્યાત્વરૂપી દૃષ્ટિની વિધ્વંસક હોય છે, ધર્મમા મતિ ઉત્પન્ન કરવાવાળી હોય છે, સંવેગ અને નિર્વેગ ગુણનો ઉત્કર્ષક કરવાવાળી હોય છે, રાગાદિકનો વિનાશ કરનારી હોય છે, નિર્મળ નિતીની પોષક હોય છે કુમાર્ગની વિદ્રાવક હોય છે, એવા અને બીજા કયા સદ્ગુણ બાકી રહે છે કે જે ગુરુદેવની વાણીથી જીવોને પ્રાપ્ત ન થતા હોય. ॥२९॥

मूलम्—आसणे उवचिट्ठिज्जा, अणुच्चे अकुए थिरे ।
अप्पुट्ठाई निरुट्ठाई, निसीएज्जप्पकुक्कुए ॥३०॥

छाया—आसने उपतिष्ठेत्, अनुच्चे अकुचे स्थिरे ।
अल्पोत्थायी निरुत्थायी, निषीदेत् अल्पकौकुच्यः ॥ ३० ॥

टीका—'आसणे' इत्यादि—

अनुच्चे-द्रव्यतो गुर्वासनान्नीचे, भावत स्वल्पमूल्यके, अकुचे अकम्पमाने, यद्वा चटत्कारादिशब्दरहिते, स्थिरे=समपादवत्त्वेन निश्चले, आसने उपतिष्ठेत् पीठादौ वर्षासु उपतिष्ठेत्=उपविशेत् । ईदृशेऽप्यासने साधुः किमवस्थः सन्तिष्ठेदित्याह—'अप्पुट्ठाई' इति अल्पोत्थायी-कार्ये सत्यपि ईषदुत्तिष्ठतीत्येवशीलः, एककार्येणोत्थितः सन् बहुकार्यसंपादक इत्यर्थः । अत-एव-कीदृशः सन्नित्याह—

अब शिष्य के लिये आसन की विधि कहते हैं-'आसणे'-इत्यादि।

अन्वयार्थ—शिष्य (अणुच्चे-अनुच्चे) द्रव्यकी अपेक्षा गुरुमहाराज के आसनसे नीचा भावकी अपेक्षा अल्पमूल्यवाला (अकुए-अकुचे) तथा चटचट इत्यादि शब्द से रहित, अथवा हिलनेवाला नहीं ऐसा जो (थिरे-स्थिरे) स्थिर-चारो पाये जिसके समान हों ऐसे (आसणे-आसने) आसन - पीठ फलक पाट पाटले आदि, उन पर वर्षाकाल में (उवचिट्ठिज्जा-उपतिष्टेत्) बैठे। शिष्य जिस आसन पर बैठे वह गुरु के आसन की अपेक्षा नीचा होना चाहिये। तथा अल्प मूल्यवाला एव हिलने डुलने वाला नहीं होना चाहिये। शिष्य अपने आसन पर जम कर बैठे, कारण विना न उठे, यही बात (अप्पुट्ठाई-अल्पोत्थायी) इस पद द्वारा प्रदर्शित की गई है। उठने का काम यदि

હવે શિષ્ય માટે આસનની વિધિ કહે છે, आसणे-ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—શિષ્ય अणुच्चे-अनुच्चे દ્રવ્યની અપેક્ષા ગુરુમહારાજના આસનથી નીચા, ભાવની અપેક્ષા અલ્પમુલ્યવાળા, अकुए-अकुचे તથા ચટચટ ઈત્યાદિ શબ્દથી રહિત અથવા હલવાવાળા નહી એવા જે थिरे-स्थिरे સ્થિર-ચારે પાયા જેના એક સરખા હોય તેવા, आसणे-आसने આસન-પીઠ ફલક પાટ પાટલા આદિ એના ઉપર વર્ષાકાળમા उवचिट्ठिज्जा-उपतिष्ठेत् બેસે શિષ્ય જે આસન ઉપર બેસે તે ગુરુના આસનથી નીચુ હોવુ જોઈએ, તથા હલે ચલે નહીં તેવુ હોવુ જોઇએ શિષ્ય પોતાના આસન ઉપર સ્થિર થઇને બેસે, કારણ વગર ન ઉઠે, अप्पुट्ठाई-अल्पोत्थाई આ વાત આ પદ દ્વારા પ્રદર્શિત કરવામા

'निरुट्ठाई' इति निरुत्थायी-प्रयोजनेऽपि न पुनः पुनरुत्थानशीलः पुनः कीदृशः सन्नित्याह-'अप्पकुक्कुए' इति अल्पकौकुच्यः-अल्पं कौकुच्यं यस्य स तथा-अत्राल्पशब्दो नञर्थे वर्तते तथाच-करचरणभ्रूभ्रमणाद्यशिष्टचेष्टारहित इत्यर्थः निषीदेत्-उपविशेत्।

'अनुच्चे' इति विशेषणेन विनयः प्रदर्शितः।

'अकुचे' इत्यनेन द्वीन्द्रियादित्रसजीवयतना सूचिता।

'स्थिरे' इत्यनेन वायुकाययतना सूचिता।

'अल्पोत्थायी' इत्यनेन निषद्यापरिषहविजयः सूचितः।

'निरुत्थायी' इत्यनेन आभ्यन्तरिकव्युत्सर्गतपसः समाराधनाऽऽवेदिता।

पडे भी तो भी जब उठे तब जिस काम के लिये उठा हो उस समय और भी जो काम करना हो वे भी कर लेवे। तथा (अप्पकुक्कुए-अल्प कौकुच्यः) हाथ तथा पैर एव भ्रू आदि का अशिष्ट सचालन न करे, तात्पर्य यह कि यदि वह पाट आदि आसनपर जमकर बैठे तो भी ऐसी हालत मे जिस प्रकार ससारी जन बैठे २ ही हाथ पैर आदि हिलाया डुलाया करते हैं वैसी अशुभ चेष्टाएँ नहीं करनी चाहिये। सूत्रकार ने 'अनुच्चे' इस पद द्वारा विनयगुण प्रदर्शन किया है। 'अकुचे' इस विशेषण द्वारा द्वीन्द्रियादि जीवो की यातना का सूचन किया है। 'स्थिरे' इस शब्द द्वारा वायुकाय की यातना का 'अल्पोत्थायी' इस पद द्वारा निषद्यापरीषह के विजय का 'निरुत्थायी' इस द्वारा आभ्यन्तर

આવેલ છે ઉઠવાનુ કામ જો પડે તો પણ જ્યારે ઉઠે ત્યારે જે કામ માટે ઉઠેલ હોય તેની સાથે બીજુ પણ જે કામ કરવાનુ હોય તે કરી લે તથા अल्पकुक्कुए-अल्पकौकुच्य તથા હાથ અને પગ તથા ભ્રૂ વગેરેનુ અશિષ્ટ સચાલન ન કરે તાત્પર્ય એ છે કે, જો તે પાટ આદિ આસન ઉપર સ્થિર બેસે તો પણ એવી હાલતમા જે પ્રકારથી સસારી જન બેઠા બેઠા જ હાથ પગ વગેરે હલાવ્યા-ડોલાવ્યા કરે છે તે રીતે અશુભ ચેષ્ટાઓ કરવી ન જોઈએ સૂત્રકારે "अनुच्चे" આ પદ દ્વારા વિનયગુણ પ્રદર્શન કરેલ છે अकुचे આ વિશેષણ દ્વારા દ્વિ ઇન્દ્રિયાદિ જીવોની યતનાનુ સૂચન કરેલ છે स्थिरे આ પદ દ્વારા વાયુકાયની યત્નાનુ સૂચન કરેલ છે "अल्पोत्थायी" એ પદ દ્વારા નિષધા પરિષહના વિજયનુ સૂચન કરેલ છે निरुत्थायी એ પદ દ્વારા આભ્યતર વ્યુત્સર્ગ ત

'अल्पकौकुच्यः' इति विशेषणेन संयमलज्जा सूचिता ॥ ३० ॥

सम्प्रति एषणासमितिविषयं विनयमाह—

मूलम्—कालेण निक्खमे भिक्खू, कालेण य पडिक्कमे ।
अकालं च विवज्जित्ता, काले कालं समायरे ॥३१॥

छाया—कालेन निष्क्रामेद् भिक्षुः, कालेन च प्रतिक्रामेत् ।
अकालं च विवर्ज्य, काले कालं समाचरेत् ॥ ३१ ॥

टीका—'कालेण' इत्यादि—

कालेन-काले-देशकालानुसारेण भिक्षायोग्यसमये एव भिक्षुः=साधुर्निष्क्रामेत्=भिक्षार्थं निर्गच्छेत्-अकाले भिक्षार्थं निर्गमने संनिवेशनिन्दाऽऽत्मक्लेशादि दोषसंभवात्। च-पुनः कालेन=काले उचित समय एव प्रतिक्रामेत्=भिक्षाटनात् प्रतिनिवर्तेत, अल्पलाभे अलाभे वा लाभाशया कालमतिक्रम्य न चिरकालमटेदिति भाव ।

व्युत्सर्ग तपका तथा 'अल्पकौकुच्य.' इस पद द्वारा संयम की लज्जा के निर्वाह का सूचन किया है ॥ ३० ॥

अब एषणासमितिविषयक विनयधर्मका सूत्रकार कथन करते हैं—'कालेण' इत्यादि.

अन्वयार्थ--(कालेण-कालेन) देश काल के अनुसार भिक्षायोग्य समय में ही (भिक्खू-भिक्षु) साधु को (निक्खमे-निष्क्रामेत्) भिक्षा के लिये अपने स्थान से जाना चाहिये। अकाल मे भिक्षा के लिये निकलने मे संनिवेश-गॉव की तथा साधु की निन्दा होती है, इस से आत्मा को क्लेशादिक दोषो की संभावना रहती है। तथा (कालेण य पडिक्कमे-कालेन च प्रतिक्रामेत्) उचित समय मे ही वह वापिस भिक्षाटन से लौट आवे, ऐसा नही करना चाहिये कि भिक्षा का अल्पलाभ हो अथवा

अल्पकौकुच्य એ પદ દ્વારા સંયમની લજ્જાના નિર્વાહનુ સૂચન કરેલ છે ॥૩૦॥

હવે એષણાસમિતિવિષયક વિનયધર્મનુ સૂત્રકાર કથન કરે છે कालेण० ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—कालेण-कालेन દેશકાળ અનુસાર ભિક્ષાના યોગ્ય સમયેજ, भिक्खु-भिक्षु સાધુએ निक्खमे-निष्क्रामेत् ભિક્ષા માટે પોતાના સ્થાનથી જવુ જોઇએ અકાળમા ભિક્ષા માટે નિકળવામા ગામની તથા સાધુની નિંદા થાય છે એથી આત્માને ક્લેશાદિક દોષોની સંભવના રહે છે, તથા कालेण य पडिक्कमे-कालेन च प्रतिक्रामेत् ઉચિત સમયમા જ તે ભિક્ષાટનથી પાછા ફરે એવુ ન કરવુ જોઈએ કે ભિક્ષાનો અલ્પ લાભ હોય અથવા અલાભ હોય તો તે લાભની

उक्त च—अलाभो त्ति न सोइज्जा, तवोत्ति अहियासए॥
छाया—अलाभ इति न शोचेत्, तप इत्यध्यासीत॥

च-पुनः अकाल-प्रतिक्रमण-प्रतिलेखनाऽऽपृच्छना-स्वाध्याय भिक्षाचरीप्रभृति-कार्याणामयोग्य समय च विवर्ज्य=परित्यज्य, काले-यस्य कार्यस्य यः कालस्तस्मिन्नेव, काल तत्तत्कालोचित प्रतिक्रमण-प्रतिलेखनादिक कार्य समाचरेत्=कुर्यात्।

अय भावः—यो यस्य अङ्गप्रविष्टादेः श्रुतस्य काल उक्तस्तस्य श्रुतस्य तस्मिन्नेव काले स्वाध्यायः कार्यः, नान्यदा, विघ्नसंभवात्, तीर्थंकराज्ञाविरोधाच्च।

अलाभ हो तो वहीं लाभ की आशा से समय को उल्लघन कर बहुत समय तक घूमता ही रहे। भगवान ने कहा भी है—

"अलाभो त्ति न सोइज्जा, तवोत्ति अहिया सए"

साधु को जब अपने समयानुसार भिक्षा का लाभ न हो तो उस समय उसे शोच नहीं करना चाहिये किन्तु ऐसा समझना चाहिये कि यह एक बडे भारी तप का लाभ हुआ है। प्रतिक्रमण, प्रतिलेखना, अपृच्छना, स्वाध्याय तथा भिक्षाचर्या का जो समय नियत है उस समय के अतिरिक्त (अकाल च विवज्जित्ता-अकाल च विवर्ज्य) शेष उनका अकाल का समय है अतः उसे छोडकर (काल) जोर, कार्य जिस२ समय मे किये जाने चाहिये उन्हें (काले) उसी समय में (समायरे -समाचरेत) करे।

भावार्थ---जिस अगप्रविष्ट आचारांग आदि सूत्रों के स्वाध्याय करने का जो समय नियत है उस समय मे उसी श्रुत की स्वाध्याय

આશાથી સમયનુ ઉલ્લઘન કરીને ઘણા સમય સુધી ફરતા રહે ભગવાને કહ્યુ છે કે अलाभोत्ति न सोइज्जा तवो त्ति अहियासए સાધુને જ્યારે પોતાના સમય અનુસાર ભિક્ષાનો લાભ ન થાય તો તે સમયે તેણે સોચ ન કરવો જોઈએ પરતુ એમ સમજવુ જોઈએ કે, આ એક ભારે તપનો લાભ મળ્યો, प्रतिक्रमण, प्रतिलेखना आपृच्छना स्वाध्याय તથા ભિક્ષાચર્યાનો જે સમય નિયત છે એ સમય સિવાય, अकाल च विवज्जिता-अकाल च विवर्ज्य શેષ તેનો અકાળનો સમય છે, આથી એને છોડી, काल જે જે કાર્ય જે જે સમયમા કરી લેવાં જોઈએ એને એ જ काले સમયમા समायरे-समाचरेत् કરે

ભાવાર્થ—અગ પ્રવિષ્ટ આચારાગ આદિ સૂત્રોનો સ્વાધ્યાય કરવાનો જે સમય નિયત છે એ સમયમા એજ શ્રુતનો સ્વાધ્યાય કરવો જોઈએ બીજા

दृश्यते च लोकेऽपि काल एव कृष्यादिकरणे धान्यादिनिष्पत्तिरूपं फल भवति, विपर्यये तु विपर्ययः। यथा काल एव वनस्पतीनामङ्कुराः प्रादुर्भवन्ति, काल एव वृक्षाः कुसुमिता भवन्ति, फलवन्तश्च, काल एव षड् ऋतवः समायान्ति, काल एव तीर्थकराश्चक्रिणो बलदेवा वासुदेवा जायन्ते, काल एव शुक्तिकाया मुक्ता उत्पद्यन्ते, काले आवश्यककारिणस्तीर्थंकरगोत्र कर्मोपार्जयन्ति।

यतः—कालम्मि कीरमाण, किसिकम्म बहुफल जहा होइ।
इय सव्वच्चिय किरिया, निय-निय-कालम्मि विन्नेया ॥ १ ॥

छाया—काले क्रियमाण, कृषिकर्म बहुफल यथा भवति।
इति सर्वैव क्रिया, निज-निज काले विज्ञेया ॥ १ ॥

करनी चाहिये, भिन्न समय मे नहीं, कारण कि अकाल में विघ्नों के आने की सभवना रहती है। तथा तीर्थंकर प्रभुकी ऐसी आज्ञा नहीं है, अतः उनकी आज्ञा के विरुद्ध प्रवृत्ति करने से स्वच्छदता का दोप लगता है। लोकमे भी यही वात देखी जाती है-खेती आदि करने का जो काल नियत है उसी में उस के करने से धान्यादिक फल की निष्पत्ति होती है, अन्य समय में नही। समयानुसार ही वृक्षों में पत्र पुष्प फलादिक आया करते है। तथा वनस्पतियाँ अँकुरो को उत्पन्न करती हैं। अपने अपने समय मे छह ऋतुएँ आती हैं। तीर्थंकर, चक्रवर्ती, बलदेव, वासुदेव, ये सब अपने २ समय पर ही होते हें। सीप मे मोती, समयानुसार ही होते हैं। आवश्यक क्रियाओं को करने वाले जीव समय पर ही तीर्थंकर गोत्र का उपार्जन किया करते हैं। कहा भी है—

સમયમા નહી કારણુ કે અકાલમા વિઘ્નો આવવાની સભાવના રહે છે તથા તીર્થંકર પ્રભુની એવી આજ્ઞા નથી માટે એમની આજ્ઞાની વિરુદ્ધ પ્રવૃત્તિ કરવાથી સ્વચ્છદતાનો દોષ લાગે છે લોકોમા પણુ આવી વાત દેખાય છે— ખેતી વગેરે કરવાનો જે કાળ નિયત છે એ સમયે જ કરવાથી ધાન્યાદિક ફળની ઉત્પત્તિ થાય છે અન્ય સમયમા નહીં સમયાનુસારજ વૃક્ષોમા પત્ર પુષ્પ ફળાદિક આવ્યા કરે છે તથા વનસ્પતિઓ અકુરોને ઉત્પન્ન કરે છે પોતાના સમયમા છ ઋતુઓ આવે છે તીર્થંકર, ચક્રવર્તિ, બલદેવ, વાસુદેવ એ બધા પોત પોતાના સમય ઉપર થાય છે સિપમા મોતી સમયાનુસાર જ થાય છે આવશ્યક ક્રિયાઓને કરવાવાળા જીવ સમય પર જ તીર્થંકર પ્રકૃતિનો બધ કર્યો કરે છે કહ્યુ પણુ છે કે—

तस्मात् साधुभिः कालपर सर्वा प्रतिक्रिमणप्रतिलेखनादिक्रिया कर्तव्येति। सूत्रे 'कालेण' इत्यत्र तृतीया सप्तम्यर्थे ॥ ३१ ॥

मूलम्—परिवाडीए न चिट्ठेज्जा, भिक्खू दत्तेसणं चरे ।
पडिरूवेण एसित्ता, मियं कालेण भक्खए ॥३२॥

छाया—परिपाट्या न तिष्ठेत्, भिक्षुः दत्तैषणां चरेत् ।
प्रतिरूपेण एषित्वा, मितं कालेन भक्षयेत् ॥ ३२ ॥

टीका—' परिवाडीए ' इत्यादि—

भिक्षुः=साधुः, परिपाट्या–गृहस्थगृहे भुञ्जानानां जनानां पङ्क्तौ न तिष्ठेत्। किं च–दत्तैषणां=दत्त–दानं तस्मिन् गृहस्थेन दीयमाने, एषणा–तद्गतशङ्कित-

"कालम्मि कीरमाणं, किसिकम्मं बहुफलं जहा होइ ।
इय सव्वचिय किरिया, निय–निय–कालम्मि विन्नेया ॥ १ ॥
छाया—काले क्रियमाणं, कृषिकर्म बहुफलं यथा भवति ।
इति सर्वा चैव क्रिया निज–निज–काले विज्ञेया ॥ १ ॥

इस लिये साधुओं को चाहिये कि वे समस्त अपनी प्रतिक्रमण प्रतिलेखनादिक क्रियाओं को नियत समय पर ही करते रहें ॥ ३१ ॥

'परिवाडीए इत्यादि

अन्वयार्थ—(भिक्खू–भिक्षुः) साधु (परिवाडीए न चिट्ठेज्जा–परिपाट्या न तिष्ठेत्) गृहस्थ के घर में भोजन करती हुई जीमणवार की जनपक्ति में न खडा रहे। (दत्तेसणं चरे–दत्तैषणां चरेत्)

"कालम्मि कीरमाणं, किसिकम्मं बहुफलं जहा होई ।
ईय सव्वच्चिय किरिया, निय–निय–कालम्मि विन्नेया ॥ १ ॥
छाया–कालेक्रियमाणं, कृषिकर्म बहुफलं यथा भवति ।
इतिसर्वैवक्रिया, निज–निज–काले विज्ञेया ॥१॥

આ માટે સાધુનું કર્તવ્ય છે કે તેણે પોતાની સમસ્ત ક્રિયાઓ પ્રતિક્રમણ પ્રતિલેખનાદિક નિયત સમય ઉપર કરવી જોઈએ ॥ ૩૧ ॥

परिवाडिए—ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—भिक्खु-भिक्षु સાધુ, परिवाडीए न चिट्ठेज्जा–परिपाट्या न तिष्ठेत् ગૃહસ્થના ઘરમાં ભોજન કરતી જમણવારની જનપંક્તિમાં ઉભા ન રહે दत्तेसणचरे—दत्तैषणां चरेत् ગૃહસ્થ દ્વારા પ્રદત્ત દાનમાં શંકિત, મક્ષિક આદિદોષોની ગવેષણા રૂપ

प्रक्षितादिदोषान्वेषणात्मिका दत्तैषणा ता, चरेत्=आसेवेत। अनेन ग्रहणैषणा सूचिता। किं कृत्वा दत्तैषणां चरेदित्याह–'पडिरूवेण' इत्यादि। प्रतिरूपेण=मुनिवेषेण, बद्धसदोरकमुखवस्त्रिकत्व, रजोहरणपात्रधारकत्व, श्वेतवस्त्रपरिधायकत्व च मुनिवेषस्तेन, एषित्वा=गवेषयित्वा, अनेन उद्गमोत्पादनाविषया गवेषणैषणा प्रोक्ता। मित=परिमित कालेन–काले–आगमोक्तसमये देशकालानुसारेण भक्षयेत्–भुञ्जीत। अनेनाभ्यवहरणविषया ग्रासैषणाऽऽवेदिता।

अत्र 'परिवाडीए न चिट्ठेज्जा' इत्यनेन अप्रीतिः, रसलोलुपतावर्जनं च सूचितम्। 'दत्तेसण' इत्यनेनादत्तादाननिवृत्तिः सूचिता। 'पडिरूवेण' इत्यनेन निष्कपटता प्रदर्शिता। 'मिय' इत्यनेनाधिकभोजननिवृत्तिरावेदिता॥३२॥

गृहस्थद्वारा प्रदत्त दान में शङ्कित, म्रक्षित आदि दोषों की गवेषणा रूप दत्तैषणा अर्थात् ग्रहणैषणा का ध्यान रखे। (पडिरूवेण–प्रतिरूपेण) प्रतिरूपसे–मुनि के वेष से–मुख पर दोरासहित मुहपत्ति बांधना. रजोहरण एव पात्रों का धारण करना, यह मुनिवेष है इस वेष से (एसित्ता–एषित्वा) गवेषणा कर (कालेण–कालेन) आगमन में कथित समयमें देश काल के अनुसार समय पर मिले हुए अन्न आदिका (मिय–मित) परिमित (भक्खए–भक्षेत्) आहार करे। 'एसित्ता एषित्वा' इस पद से उद्गम, उत्पादन आदि दोषों से वर्जित गवेषणैषणा, तथा 'भुञ्जीत' इस क्रियापद द्वारा ग्रासैषणा प्रकट की गई है। 'परिवाडीए न चिट्ठेज्जा' इस पद द्वारा अप्रीति एव रस मे लोलुपताका परिहार सूचित हुआ है। 'दत्तेसण' से अदत्तादान से निवृत्ति, 'पडिरूवेण' से निष्कपटता, 'मिय' इस से अधिक भोजनकी निवृत्ति सूचित की गई है ॥ ३२ ॥

દત્તૈષણા અર્થાત્ ગ્રહણૈષણાનુ ધ્યાન રાખે पडिरूवेण–प्रतिरूपेण પ્રતિરૂપથી–મુનિના વેશથી મોઢા ઉપર દોરાસહિત મુહપત્તિ બાધવી, રજોહરણ તથા પાત્રોનુ ધારણ કરવુ તથા શુકલ વસ્ત્રોને ધારણ કરવા એ મુનિવેશ છે આ વેશને, एसित्ता–एषित्वा ધારણ કરી, कालेण–कालेन આગમના કહેલા સમયમા દેશકાળ સમય અનુસાર સમય ઉપર મળેલા અન્ન આદિનો। मिय–मित પરિમિત भक्खए–भक्षयेत् આહાર કરે. एसित्ता–एषित्वा એ પદથી ઉદ્દગમ, ઉત્પાદન આદિ દોષોથી વર્જીત ગવેષણૈષણા તથા "ભુઞ્જીત" આ ક્રિયા પદ દ્વારા ગ્રાસૈષણા પ્રગટ કરવામા આવેલ છે परिवाडी ए न चिट्ठेज्जा આ પદ દ્વારા અપ્રીતિ એવ રસમા લોલુપતાનો પરિહાર સૂચિત થયેલ છે दत्तेसण આ પદથી અદત્તાદાનની નિવૃત્તિ, સૂચિત કરવામા આવી છે पडिरूवेण આ પદથી નિષ્કપટતા સૂચિત કરે છે मिय એ પદથી અધિક ભોજનની નિવૃત્તિ સુચવવામા આવેલ છે (૩૨)

भिक्षाचर्या कुर्वता साधुना गृहस्थगृहे पूर्वसमागतभिक्षुसद्भावे यत् कर्तव्यं तदाह—

मूलम्—नाइदूरमणासन्ने, नन्नेसिं चक्खुफासओ।
एगो चिट्ठेज्ज भत्तट्ठं, लंघित्ता तं नाइक्कमे ॥३३॥

छाया—नातिदूर अनासन्ने, नान्येषां चक्षुःस्पर्शतः।
एकस्तिष्ठेद् भक्तार्थम्, लङ्घयित्वा तं नातिक्रामेत् ॥ ३३ ॥

टीका—'नाइदूर०' इत्यादि—

अतिदूरम्=अतिदूरे न तिष्ठेत्, भिक्षाचर्या कुर्वन् साधु गृहस्थगृहे पूर्वसमागत भिक्षुकं दृष्ट्वा ततोऽति दूरे न तिष्ठेत्, अतिदूरावस्थाने भिक्षुनिर्गमनं ज्ञातुमशक्यं स्यात्, एषणा शुद्ध्यसंभवश्चेति भावः। तथा आसन्ने=अतिनिकटेऽपि न तिष्ठेत्,

जिस समय साधु भिक्षाचर्या कर रहा हो उस समय यदि गृहस्थ के घर मे कोई दूसरा भिक्षु भिक्षाचर्या के लिये आया हुआ हो तो साधु का क्या कर्तव्य है? इस विषय को इस गाथाद्वारा स्पष्ट किया जाता है—'नाइदूर०' इत्यादि

अन्वयार्थ—भिक्षा करता हुआ साधु (नाइदूरमणासन्ने-नातिदूर अनासन्ने) जब यह देखे कि गृहस्थ के घर पर पहिले से कोई दूसरा भिक्षु आदि भिक्षानिमित्त आया हुआ है, या भिक्षा ग्रहण कर रहा है तो वह उस समय बहुत दूर जाकर खडा न होवे और न अति समीप खडा होवे। क्यों कि अतिदूर खडे होने पर भिक्षु का निर्गमन उसे ज्ञात नही हो सकता है, तथा अति समीप खडे रहने पर उससे पूर्वगत

જે સમય સાધુ ભિક્ષા ચર્યા કરતા હોય એ સમયે ગૃહસ્થને ઘેર કોઈ બીજા ભિક્ષુ ભિક્ષાચર્યા માટે આવેલ હોય તો સાધુનુ શુ કર્તવ્ય છે આ વિષયને આ સૂત્રદ્વારા સ્પષ્ટ કરવામા આવે છે—नाइदूर-ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—ભિક્ષા માટે નિકળેલ સાધુ, नाइदुरमणासन्ने-नातिदूर अनासन्ने એ જુએ કે જે ગૃહસ્થને ત્યા પોતે જઈ રહેલ છે, ત્યા તેની પહેલા કોઈ બીજા ભિક્ષુ ભિક્ષા નિમિત્ત ગયેલ છે, અથવા ભિક્ષા ગ્રહણ કરી રહેલ છે, તો તે એ સમયે ઘણે આઘે જઈ ઊભા ન રહે તેમ અતિ સમીપમા પણ ઊભા ન રહે કેમ કે, અતિ દૂર ઊભા રહેવાથી ભિક્ષાર્થે ગયેલા ભિક્ષુનુ નિર્ગમન જાણી શકાતુ નથી તથા અતિ સમીપ રહેવાથી પહેલા ભિક્ષા માટે

तत्र स्थिते सति पूर्वागतभिक्षुकस्य द्वेषः स्यादिति भावः। अन्येषां=भिक्षुकापेक्षया=येऽन्ये सन्ति गृहस्थास्तेषां, चक्षुःस्पर्शतः=चक्षुःस्पर्शे दृष्टिगोचरे न तिष्ठेत्, 'अयं भिक्षुः पूर्वागतभिक्षुनिष्क्रमणं प्रतिक्षते इति यथा गृहस्था न जानन्ति तथा तिष्ठेदिति भावः'। एकः=रागद्वेष रहितः सन्, भक्तार्थम्-आहारार्थं तिष्ठेत्। तम्=पूर्वागतभिक्षुकं, लङ्घयित्वा=अनादृत्य, नातिक्रामेत्= न गृहमध्ये गच्छेत्, पूर्वागतभिक्षुकस्य सद्भावे गृहस्थस्यगृहे गमने तदप्रीतिशासनलघुतादिदोषाणां संभव इति भावः॥ ३३॥

सम्प्रति ग्रहणैषणाविधिं सूत्रकारः प्रदर्शयति—

मूलम्—नाइउच्चे न नीए वा, नासण्णे नाइदूरओ।
फासुयं परकडं पिंडं, पडिगाहिज्ज संजए॥३४॥

छाया—नात्युच्चे न नीचे वा नासन्ने नातिदूरतः।
प्रासुकं परकृतं पिण्डं, प्रतिगृह्णीयात् संयतः॥ ३४॥

भिक्षु को द्वेष हो सकता है। इसी प्रकार (नन्नेसिं चक्खुफासओ चिट्ठेज्ज-नान्येषां चक्षुःस्पर्शतः तिष्ठेत्) गृहस्थ के नजर मे आवे ऐसा भी खडा न होवे (एगो-एकः) एक तथा राग-द्वेष रहित होकर (भत्तट्ठं-भक्तार्थम्) आहार के लिये (चिट्ठेज्ज) खडा रहे और (लंघित्ता तं नाइक्कमे-लङ्घयित्वा तं नातिक्रमेत्) पहले वाला भिक्षु जब तक बाहर न निकले तब तक मुनि को उस गृहस्थ के घर मे आहार निमित्त प्रविष्ट नहीं होना चाहिये। पहले आये हुए भिक्षु के सद्भाव मे गृहस्थ के घर जाने पर गृहस्थ को उस के प्रति अप्रीति हो सकती है एवं शासन की लघुता आदि दोषो की संभावना हो सकती है॥ ३३॥

ગયેલા ભિક્ષુકના મનમા દ્વેષ લાગવા જેવુ બને છે તેમ नन्नेसिं चक्खु फासओ चिट्ठेज्ज- नान्येषां चक्षु स्पर्शतः तिष्ठेत् ગૃહસ્થની દૃષ્ટિ પડે એ રીતે પણ ઊભા ન રહે एगो-एक એક તથા રાગ દ્વેશ રહિત બનીને भत्तट्ठं-भक्तार्थम् ભિક્ષા માટે चिट्ठेज्ज ઊભા રહે અને लंघित्ता तं नाइक्कमे-लङ्घयित्वा तं नातिक्रमेत् પહેલા ભિક્ષા માટે ગયેલ ભિક્ષુ જ્યા સુધી બહાર ન નીકળે ત્યા સુધી મુનિએ તે ગૃહસ્થના ઘરમા આહાર નિમિત્ત પ્રવેશ ન કરવો જોઈએ પહેલા ગયેલા સાધુના સદ્ભાવમા ગૃહસ્થને ત્યા જવાથી ગૃહસ્થને તેના તરફ અપ્રીતિ થાય અને શાસનની લઘુતા આદિ દોષોની સભાવના થાય છે ॥ ૩૩ ॥

टीका—' नाइउच्चे ' इत्यादि—

सयतः=साधुः, प्रासुक=पनकादिजतुरहित, निर्दोष=नवकोटिविशुद्ध, परकृत=परेण गृहस्थेन स्वार्थं कृत न तु साध्वर्थम्, पिण्डम्=चतुर्विधमाहारम्, अत्युच्चे-गृहोपरिभूमिकादौ वशकाष्ठनिर्मितचर निश्रेणिकारोहण कृत्वा, न प्रतिगृह्णीयात् प्रतिगृह्णीयादित्यस्य नीचादावपि सम्बन्धः। नीचे=अतिनीचे-भूमिगृहादौ वा न प्रतिगृह्णीयात् तथा-आसन्ने=अत्यासन्ने, अतिसमीपे स्थितः सन् न प्रतिगृह्णीयात्, अतिदूरतः-अतिदूरे स्थितः सन् न प्रतिगृह्णीयात्।

अत्र-'अत्युच्चे' इति-आरोहणेऽवरोहणे च स्वपरविराधनासभव सूचयति।

अब ग्रहणेषणा की विधि कहते हैं—'नाइउच्चे' इत्यादि

अन्वयार्थ—(सजए-सयतः) साधु (फासुय-प्रासुक) पनक-नीलन-फूलन-आदि जीवों से रहित-निर्दोष-नवकोटि से विशुद्ध तथा (परकड-परकृत) गृहस्थ द्वारा अपने निमित्त बनाये गये-न कि साधु के निमित्त बनाये गये, ऐसे (पिंड-पिण्ड) चतुर्विध आहार को (अइउच्चे न पडिगाहिज्ज-अत्युच्चे न प्रतिगृह्णीयात्) घर के ऊपर की भूमिकादि पर बाँस अथवा काष्ठ की निसरणी से चढकर न लेवे इसी तरह जो आहार (नीए-नीचे) अत्यंत नीचे तलघर आदि मे हो उसको (न) नही लेवे। तथा (नासण्णे नाइदूरओ-नासन्ने नातिदूरतः) न अति नजदीक से लेवे और न अतिदूर से ही लेवे।

'अत्युच्चे' इस पद द्वारा सूत्रकार यही सूचित करते हैं कि ऊँचे स्थान पर चढने एव उतर ने मे स्व और पर को विराधना होने की

હવે ગ્રહણૈષણાની વિધિ કહેવામા આવે છે नाइउच्चे-ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—सजए-सयत સાધુ, फासुय-प्रासुक પનક, નીલન, ફુલન, આદિ જીવોથી રહિત નિર્દોષ-નવ કોટીથી વિશુદ્ધ તથા पडकड परकृत ગૃહસ્થને ત્યા પોતાના નિમિત્ત બનાવવામા આવેલ ન કે સાધુના નિમિત્ત બનાવેલ એવા पिंड पिण्ड ચતુર્વિધ આહારને आइउच्चे न पडिगाहिज्ज-अत्युच्चे न प्रतिगृह्णीयात् ઘરની ઉપરની ભૂમિ ઉપર વાસ કે લાકડાની નિસરણી ઉપર ચડીને ન લે આ રીતે જે આહાર नीए-नीचे અત્યત નીચે તળઘર આદિમા હોય તેને પણ ન લે તથા नासण्णे नाइदूरओ—नासन्ने नातिदूरत અતી નજીકથી ન લે તેમજ અતિ દૂરથી પણ ન લે

अत्युच्चे આ પદ દ્વારા સૂત્રકાર એવુ સૂચિત કરે છે કે, ઉચા સ્થાને ચડવા અગર ઉતરવામા સ્વ અને પરની વિરાધના થવાની સભાવના રહે છે,

'नीचे' इति तत्रोत्क्षेपनिक्षेपनिरीक्षणासभव स्वपरविराधनासभवश्चेति द्योतयति।

'आसन्ने' इति पश्चात्कर्मादिसभव ज्ञापयति।

'अतिदूरे' इति एषणाशुद्ध्यसभव बोधयति ॥ ३४ ॥

अथ ग्रासैषणाविधिमाह—

मूलम्—अप्पपाणेऽप्पबीयम्मि, पडिच्छन्नम्मि सवुडे ।
समय सजए भुजे, जय अपरिसाडिय ॥३५॥

छाया—अल्पप्राणेऽल्पबीजे, प्रतिच्छन्ने सवृते।
समक सयतो भुञ्जीत, यतमानोऽपरिशाटितम् ॥ ३५ ॥

टीका—'अप्पपाणे' इत्यादि—

अल्पप्राणे=अवस्थितागन्तुकद्वीन्द्रियादिजीवरहिते, अल्पबीजे=शाल्यादि-बीजरहिते, इदमुपलक्षणम्-पृथ्व्याद्येकेन्द्रियजीवरहिते इत्यर्थः, प्रतिच्छन्ने=सपातिमजीवा यथा न पतन्ति तथोपरिकृतप्रावरणयुक्ते, सवृते=पार्श्वतः कटकुडया

सभावना रहती है। 'नीचे' इस पद से भी यही बात उनकी लक्षित होती है। 'आसन्ने' पद से पश्चात्कर्मादिक की सभावना रहती है, तथा 'अतिदूरे' पद से एषणाशुद्धि की ठीक तरह पालना नही होती है वह बात प्रदर्शित की गई है ॥३४॥

अब ग्रासैषणा का विधि कहते ह—'अप्पपाण' इत्यादि

अन्वयार्थ—(अप्पपाणे अप्पबीयम्मि पडिच्छन्नम्मि सवुडे—अल्पप्राणे अल्पबीजे प्रतिच्छन्ने सवृते) अवस्थित एव आगन्तुक द्वीन्द्रियादिक जीवों से रहित तथा शाली आदि बीजो से रहित, इसी तरह पृथ्वी आदि एकेन्द्रिय जीवों से वर्जित और सपातिम जीव न पड़ सके इस ख्याल से ऊपर से तथा चारों तरफ से छाये हुए ऐसे उपाश्रय

"नीचे" આ પદથી પણ એ જ વાત એને લક્ષિત છે "आसन्ने" આ પદથી પશ્ચાત્કર્માદિકની સભવના રહે છે તથા "अतिदूरे" આ પદથી એષણા શુદ્ધિની ઠીક ઠીક પાલના થતી નથી એ વાત પ્રદર્શિત કરવામા આવી છે ॥ ૩૪॥

હવે ગ્રાસૈષણાની વિધી કહેવામા આવે છે अप्पपाणे०-ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—अप्पपाणे अप्पबीयम्मि पडिच्छन्नम्मि सवुडे—अल्पप्राणे अल्पबीजे प्रतिच्छन्ने सवृते અવસ્થિત અને આગતુક દ્વીન્દ્રિયાદિક જીવોથી રહિત તથા શાલી આદિ બીજોથી રહિત, એજ રીતે પૃથ્વી આદિ એકેન્દ્રિય જીવોથી વર્જીત અને સપત્તિમય જીવ ન પડી શકે આ ખ્યાલથી ઉપરથી તથા ચારે બાજુથી

दिना समाच्छते उपाश्रयादावित्यर्थः, संयतः=साधुः, यतमानः-चप्पड चप्पडादि शब्दमकुर्वन् सन् अपरिशाटित=परिशाटरहित। सिक्थपातनेन रहितं यथा स्यात्, यथा एकोऽप्यन्नकणः करान्मुखतो वाऽधः पतितो न भवेत्तथेत्यर्थः, समकम्-संभोगि साधुभिः सह न त्वेकाकित्वेन आहारं भुञ्जीत ॥ ३५ ॥

सम्प्रति वाग्यतनामाह—

मूलम्—सुकडेत्ति सुपक्केत्ति, सुच्छिन्ने सुहडे मडे ।
सुनिट्ठिए सुलट्ठेत्ति सावज्ज वज्जए मुणी ॥३६॥

छाया—सुकृतमिति सुपक्वमिति, सुच्छिन्नं सुहृत मृतम् ।
सुनिष्ठित सुलष्टमिति, सावद्य वर्जयेन्मुनिः ॥ ३६ ॥

टीका—'सुकडेत्ति' इत्यादि—

मुनिः=साधुः, सावद्य=सपाप वचन वर्जयेत्=न वदेत्। कीदृश तत्सावद्यमित्याह

आदि मे (सजए-संयतः) साधु (जय-यतमानः) चप्पड चप्पड आदि शब्द के तथा विना (अपरिसाडिय-अपरिशाटितम्) हाथ से या मुह से एक भी सीथ-अन्न का कण-नीचे न गीरे, इस रूप से (समय-समक) संभोगी साधुओं के साथ (भुंजे-भुञ्जीत) आहार करे।'३५॥

अब वचन की यातना करते हैं—'सुकडेत्ति' इत्यादि

अन्वयार्थ—(मुणी सावज्ज वज्जए-मुनिः सावद्य (वचन) वर्जयेत् मुनि का कर्तव्य है कि वह इस प्रकार के सावद्य-सपाप वचन के बोलने का परित्याग करे। वे वचन ये हैं-(सुकडे त्ति सुपक्के त्ति, सुच्छिन्ने, सुहडे मडे सुनिट्ठिए, सुलट्ठेत्ति,-सुकृतमिति, सुपक्व-मिति सुच्छिन्न सुहृत मृतम् (सुमृतम्) सुनिष्ठित सुलष्टमिति, 'सुकडे'

છવાયેલ એવા ઉપાશ્રય આદિમા सजये-संयत સાધુ जय-यतमान ચપ્પડ ચપ્પડ આદિ શબ્દ વગર अपडिसाडिय अपरिशाटितम् તથા હાથથી તથા મોઢાથી એક પણ સીથ અન્નનો કણ નીચે ન પડે એ રીતે समय समक સ ભોગી સાધુઓની સાથે भुंजे-भुञ्जीत આહાર કરે ॥ ૩૫ ॥

હવે વચનની યતના કહેવામા આવે છે सुकडेत्ति०-ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—मुणीसावज्ज वज्जए-मुनि सावद्य वचन वर्जयेत् મુનિનુ કર્તવ્ય છે કે તે આ પ્રકારના સાવદ્ય-સપાપ વચનને બોલવાનો પરિત્યાગ કરે તે વચન આ છે सुकडेत्ति सुपक्केत्ति सुच्छिन्ने सुहडे मडे सुनिट्ठिए सुलट्ठेत्ति-सुकृतमिति, सुपक्वमिति, सुच्छिन्न सुहृत मृतम् (सुमृतम्) सुनिष्ठितम् सुलष्टमिति

-'सुकडेत्ति' इत्यादि। सुकृतमिति-इदं सूपमिष्टान्नादिकं हिङ्गुजीरकादिव्याधारैः सुष्ठु संस्कृतमिति, तथा-सुपक्वमिति-इदं घृतपूरादिकं घृतादिना सुपक्वमस्तीत्यादिकं, तथा सुच्छिन्नमिति-इदं शाकपत्रादि दात्रासिपुत्रादिशस्त्रैः सुष्ठु छेदितमस्तीत्यादिकं, तथा-सुहृतं='कारवेल्लादिशाकस्य कटुकत्वं सुष्ठु हृतं=निवारितं तदुत्कालनेन' इत्यादिकम्, तथा-'मडे' इत्यनेन पूर्वापर-साहचर्यात् 'सुमडे' इति गोच्यते, मृतं=सुमृतम्-पारदादिधातुजातम्, इत्यादिकं, तथा-'सुनिट्ठिए' सुनिष्ठितम्-'इदमन्नादिकं सम्यग् निष्ठां रसप्रकर्षात्मिकां प्राप्तं, सुष्ठु रसवत्कृतमस्ति' इत्यादिकं, तथा-'सुलट्ठेत्ति' सुलष्ट-सुष्ठु कमनीयम् 'इदमन्नादिकं मनोहरमस्ति' इत्यादिकं सावद्यं वर्जयेदिति सम्बन्धः।

यह दाल वगैरह हींग जीरे आदि के बघार से बहुत अच्छी बनी हुई है, तथा 'सुपक्के' यह कचौरी खाजा मालपुआ घेवर आदि घी में बहुत अच्छी तरह से पकाये गये हैं, तथा-'सुच्छिन्ने' यह शाक आदि चाकू छूरि आदि से बहुत ही उत्तम रीत से काटा गया है, तथा 'सुहडे' यह करेला का शाक देखो तो सही कितना स्वादिष्ट बना है कि इन का कडुआपन सर्वथा हरलिया है अर्थात् इन में जरा भी कडुआपन नहीं रहा है,। तथा-'मडे' यह पारदादिक धातुएँ कितनी अच्छी तरह से मार कर दवा के उपयोग लायक बना दी गई हैं। तथा-'सुनिट्ठिए' यह आहार बहुत ही स्वादिष्ट बनाया गयाहै। 'सुलट्ठे' यह भोजन जब देखने में ही मनोहर लग रहा है तो फिर इस के खाने में कितना आनद आवेगा? इत्यादि, ये समस्त सावद्य वचन हैं, इस लिये साधु को इस प्रकार के सावद्य वचन नहीं बोलना चाहिये।

આ દાળ વગેરે હિંગ જીરા વગેરેના વઘારથી ઘણી સારી બની છે, તથા સુપક્કે આ કચોરી, ખાજા, માલપુવા, ઘેવર વગેરે ઘીમા ઘણી સારી રીતે પકવવામા આવેલ છે, તથા સુચ્છિન્ને આ શાક વગેરે ચાકુ છરીથી ઘણી ઉત્તમ રીતે સુધારવામા આવેલ છે, તથા સુહડે આ કારેલાનુ શાક જુઓ તો ખરા કેવુ સ્વાદિષ્ટ બન્યુ છે કે એનુ કડવાપણુ પણ દૂર થયેલ છે અર્થાત એમા જરા પણ કડવાપણુ રહેલ નથી મડે આ પારદાદિક ધાતુઓ કેવી સારી રીતે મારીને દવાના ઉપયોગ લાયક બનાવવામા આવી છે તથા સુનિટ્ઠિએ આ આહાર ઘણો જ સ્વાદિષ્ટ બનાવવામા આવેલ છે સુલટ્ઠે આ ભોજન જ્યારે જોવાથી જ મનોહર લાગે છે તો પછી એને ખાવામા કેટલો આનદ આવશે? ઈત્યાદિ આ સઘળા સાવદ્ય વચન છે સાધુએ આ પ્રકારના વચન ન બોલવા જોઈએ

यद्वा-सुकृत-'सुष्ठुकृत यदनेन शत्रु प्रति प्रतिक्रिया कृता' इति, सुपक्वम्, इदमपूपादिकं घृताद्यतिशयेन पाचितमिति, सुच्छिन्नोऽय वृक्षो वटपिप्पलादिरिति, सुहृत-कृपणस्य धन तस्करैरिति, मृतः-सुष्ठु मृतोऽय दुष्ट इति। सुनिष्ठितः-'सुष्ठु नष्टोऽय प्रासादः, कूपो वा' इति, यद्वा-'सुष्ठु निर्मितोऽयं प्रासादः, कूपो वा' इति, यद्वा-'सुष्ठु नष्टमस्यदुष्टस्य द्रविणादिक' मिति। सुलष्टः-'सुपुष्टोऽय गजस्तुरङ्गमो वा' इति, यद्वा-'सुलष्टा रुचिरावयवेय राजकन्ये'-ति सावद्य वर्जयेत्।

अथवा-इस प्रकार साधु को कभी नहीं करना चाहिये, कि जो -'सुकडे'-इसने शत्रु को मार भगा दिया है, यह बहुत अच्छा काम किया। 'सुपक्के' ये अपूपादिक अधिक घृत में खूब अच्छे पकाये गये हैं इस लिये सुपक्व हैं खाने में बहुत अच्छे लगते हैं। 'सुच्छिन्ने' इस वृक्ष को आसानी से खूब अच्छा काटा है। 'सुहडे' अच्छा हुआ जो इस कजूस का द्रव्य चोरों ने चुरा लिया। 'मडे' यह बडा दुष्ट था मरा सो अच्छा ही हुवा। 'सुनिट्ठिए' यह मकान अथवा कुआ गिर गया वह अच्छा हुआ, अथवा-यह मकान या कुआ बहुत ही सुन्दर बनाया गया है, या ऐसा कहना कि भला हुवा इस दुष्ट की सपत्ति जो लूट गई। 'सुलट्ठे' यह हाथी अथवा घोडा बहुत अच्छा पुष्ट हुआ है। यह राजकन्या बडी सुन्दर है। ये सब वचन सावद्य हैं, अत. साधु के कहने योग्य नहीं है।

અથવા—આ પ્રકારના વચનો પણ સાધુએ કદી ઉચ્ચારવા ન જોઈએ કે જે સુકડે આણે શત્રુને મારી ભગાડી દીધો છે, એ કામ ઘણુ સારુ કર્યું સુપક્કે આ મિઠાઈઓ, અપૂપ-માલપુડા વગેરે સારા ઘીમા ઘણી જ સારીરીતે પકાવવામા આવેલ છે તેથી એ સુપક્વ છે, ખાવામા બહુ લીજ્જત આપે છે સુચ્છિન્ને આ વૃક્ષને ઓછી મહેનતે સારીરીતે કાપવામા આવ્યુ છે સુહડે સારૂ થયુ કે, આ કજુસનુ ધન ચોર ઉપાડી ગયા મડે એ ઘણો દુષ્ટ હતો મર્યો તે સારૂ થયુ, સુનિટ્ઠિએ આ મકાન અગર કુવો પાડી અથવા બુરી નાખવામા આવતા સારૂ થયુ અથવા આ મકાન અગર કુવો ખૂબ સુદર બનાવવામા આવેલ છે તથા આ દુષ્ટની સપત્તિ લુટાઈ ગઈ તે સારૂ થયુ સુલટ્ઠે આ હાથી અથવા ઘોડા ખૂબ સારીરીતે પુષ્ટ બનેલ છે, આ રાજકન્યા ખૂબ સુદર છે, આ બધા વચનો સાવદ્ય વચન છે આથી તે સાધુએ બોલવા યોગ્ય નથી

'सुकृतम्' इत्यनेन सूपनिष्ठानादिसंपादने लवणलक्षणपृथिवीकायादिजल-तेजोवायुवनस्पतिद्वीन्द्रियादित्रसजीवपर्यन्त हिंसानुमोदन सूचितम्। एव सुप क्वमित्यत्रापि हिंसानुमोदन बोध्यम्।

सुच्छिन्नमित्यनेन-वनस्पतिद्वीन्द्रियादिहिंसानुमोदन सूचितम्। सुहृतमित्य नेन कारवेल्लादिपक्षे वनस्पत्यादिहिंसानुमोदनम्, धनहरणपक्षेऽदत्तादानपरपीडोत्पा-दनाद्यनुमोदन सूचितम्। मृतमित्यनेन पारदादिधातुपक्षे पृथिवीकायादि हिंसानु-

'सुकृतम्' इस पद से सूत्रकार यह प्रकट करते हैं कि जब साधु ऐसा कहता है कि यह दाल आदि बहुत ही अच्छी बनी है तब उसे लवणरूप पृथिवीकाय तथा जलकाय, तेजस्काय, वायुकाय, वनस्पति-काय एव द्विन्द्रियादिक त्रस काय, इन सबकी हिंसा की अनुमोदना करने का दोष लगता है। इसी प्रकार सुपक्व कहने में भी यही दोष लगते हैं।

'सुच्छिन्नम्' इस पद से सूत्रकार यह बात सूचित करते हैं कि यदि मुनि 'ये शाकपत्रादि चाकू आदि से अच्छी तरह काटे गये हैं' ऐसा कहता है तो उसे वनस्पति काय की एव द्वीन्द्रियादिक त्रसकाय की हिंसा की अनुमोदना करने का दोष लगता है। 'सुहृतम्' यदि यही बात धन हरण आदि के पक्ष मे जब बोलने मे आती है तो उस समय उसे अदत्तादान की अनुमोदना करने का तथा पर को पीडा उत्पन्न कर ने आदि की अनुमोदना का दोष लगता है। 'मृतम्' इस

"सुकृतम्" આ પદથી સૂત્રકાર એ પ્રકટ કરે છે કે, સાધુ જ્યારે એમ કહે છે કે, આ દાળ વગેરે ખૂબ સ્વાદિષ્ટ બનેલ છે ત્યારે તેને લવણ રૂપી પૃથવીકાય, જળકાય, તેજસ્કાય, વાયુકાય, વનસ્પતિકાય અને દ્વિન્દ્રિયાદિક ત્રસકાય આ બધાની હિંસામા અનુમોદના કરવાનો દોષ લાગે છે આ રીતે સુપક્વમ્ કહેવાથી પણ આ દોષ લાગે છે

સુચ્છિન્નમ્ આ પદથી સૂત્રકાર આ વાત સૂચિત કરે છે કે, મુનિ જો શાક પત્રાદિક ચાકુ વગેરેથી સરસ રીતે કાપવામા આવેલ છે એવુ કહે તો તેને વનસ્પતિ કાય અને દ્વીન્દ્રિયાદિક ત્રસકાયની હિંસા કરવામા અનુ મોદન કરવાનો દોષ લાગે છે સુહૃતમ્ આવી જ રીતે ધન હરણ વગેરેની બાબતમા બોલવામા આવે ત્યારે તેને અદત્તા દાનની અનુમોદન કરવાનો તથા બીજાને પીડા ઉત્પન્ન કરવી વગેરેની અનુમોદનનો દોષ લાગે છે મૃતમ્ એ પદથી

मोदन सूचितम्, दुष्टपक्षे तु प्राणघातानुमोदन ज्ञेयम् । सुनिष्ठितमित्यनेन षट्काय हिंसानुमोदन सूचितम्। सुलष्टमित्यत्रापि तथैव ज्ञेयम् ।

'सावद्य वर्जयेत्' इत्यनेन उक्तमेव भाषण निरवद्य चेत् तत्र न प्रतिषेध इति ध्वन्यते, तथा च पक्षद्वयमनया गाथया गम्यते । तत्र सावद्यपक्षो व्याख्यात',

पद से सूत्रकार का यह अभिप्राय है कि जब साधु 'सुमृत' इस पद का खुश होकर प्रयोग करता है और वह प्रयोग यदि उसका पारदादिक धातुओं के मारण करने के पक्ष मे होता है तो उस समय उसे पृथिवी कायादिक एकेन्द्रिय जीव की हिंसा करने की अनुमोदना का समर्थक माना जाता है । जब यही प्रयोग साधु की ओर से किसी दुष्ट के पक्ष मे किया गया होता है तो वह प्राणघात का अनुमोदक माना जाता है। 'सुनिष्ठितम्' इस पद से सूत्रकार यह सूचित करते हैं कि जब साधु 'यह अन्नादिक सामग्री सरस तैयार हुई है' इस प्रकार का प्रयोग करता है तो उसे अन्नादिक सामग्री की तेयारी मे जो षट्काय के जीवों की विराधना हुई है उसकी अनुमोदना करने का दोष लगता है। इसी तरह 'सुलष्टम्' इस पद के उच्चारण करने मे भी इसी दोष का भागी होना पडता है ।

'सावद्य वर्जयेत्' इस प्रकार के कथन का यह अभिप्राय है कि यदि यह सुकृत आदि भाषण निरवद्य होता है तो उस समय साधु को

સૂત્રકારનો એ અભિપ્રાય છે કે, જ્યારે સાધુ "सुमृत" આ પદનો ખુશ થઈ પ્રયોગ કરે છે અને તે પ્રયોગ પારદાદિક ધાતુઓનુ મારણ કરવાના પક્ષમા હોય છે તો એ સમયે એને પૃથવીકાયાદિક એકેન્દ્રિય જીવની હિંસા કરવાની અનુમોદનાના સમર્થક માનવામા આવે છે જ્યારે એજ પ્રયોગ સાધુ તરફથી કોઈ દુષ્ટના પક્ષમા કરવામા આવ્યો હોય તો તે પ્રાણઘાતનો અનુમોદક માનવામા આવે છે

सुनिष्ठितम् આ પદથી સૂત્રકાર એ સૂચિત કરે છે કે, જ્યારે સાધુ "આ અન્નાદિ સામગ્રી સરસ તૈયાર કરવામા આવી છે" આ પ્રકારનો પ્રયોગ કરે છે તો તેને અન્નાદિક સામગ્રીની તૈયારીમા જે ષટ્કાય જીવોની વિરાધના થઈ છે એની અનુમોદના કરવાનો દોષ લાગે છે આ રીતે "सुलष्टम्" એ અગેના પદનુ ઉચ્ચારણ કરવામા પણ એ દોષના ભાગી બનવુ પડે છે

"सावद्य वर्जयेत्" આ પ્રકારના કથન અગે એ અભિપ્રાય છે કે, જો એ સુકૃત આદિ ભાષણ નિરવદ્ય હોય છે તો એ સમયે સાધુને કોઈ દોષ

निरवद्यपक्षो व्याख्यायते-यथा-' सुकृतमिति ' सुष्ठु कृतमनेन वैयावृत्त्यमभयदान सुपात्रदानादिकं वेति, 'सुपक्वमिति' सुष्ठु पक्वमस्य ब्रह्मचर्यादिकमिति, ' सुच्छिन्न ' सुष्ठु छिन्नमनेन स्नेहबन्धनमिति, ' सुहृत ' सुष्ठु हृत=स्वायत्तीकृत ज्ञानादिरत्नत्रयमिति, ' सुनिष्ठितम् ' सुष्ठु नष्टमस्याप्रमत्तसाधोः कर्मजालम्, सुमृतः=सुष्ठु मृतोऽय पण्डितमरणेन इति । सुलष्टा=सुष्ठु मनोज्ञा क्रियाऽस्य साधोः, यद्वा-सुलष्टा=दीक्षायोग्या कन्येति वदेत् ॥ ३६ ॥

कोई दोष नहीं लगता, इस प्रकार यह सावद्य पक्ष का वर्णन हुवा है। अब निरवद्य पक्षका अर्थ कहते हैं—निरवद्य पक्ष मे जब साधु 'सुकृत' 'इस ने वैयावृत्य, अभयदान एव सुपात्र दान आदि सत्कर्म जो किये हैं वे बहुत अच्छे किये ह' इस प्रकार बोल ने में कोई दोष नहीं है। इसी प्रकार आगे सब जगह समझलेना चाहिये,-जैसे ' सुष्ठु पक्वमस्य ब्रह्मचर्यादिक ' इस के ब्रह्मचर्य आदि सद्गुण अच्छी तरह से परिपक्व हो चुके ह, इति ' सुष्ठु छिन्न अनेन स्नेहबन्धनम् ' इति, इस ने स्नेह का बधन अच्छी तरह से काट दिया है, 'सुष्ठु हृत स्वायत्तीकृत अनेन ज्ञानादिरत्नत्रय' इति, इस ने ज्ञानादिक रत्नत्रय को अच्छी तरह से स्वाधीन कर लिया है, ' सुष्ठु नष्टमस्याऽप्रमत्तसाधोः कर्मजालम् ' इति, इस अप्रमत्त साधु का कर्मजाल अच्छी तरह से नष्ट हो चुका है, 'सुष्ठु मृतोऽय पण्डितमरणेन ' इति, पडित मरण से इसकी मृत्यु हुई यह बहुत ही सुदर बात हुई, ' सुष्ठु मनोज्ञा अस्य साधोः क्रिया' इति,

લાગતો નથી આ પ્રકારે આ સાવદ્ય પક્ષનુ વર્ણન થયુ હવે નિરવદ્ય પક્ષનુ વર્ણન કરવામા આવે છે—

નિરવદ્ય પક્ષમા જ્યારે સાધુ "सुकृत" આણે વૈયાવૃત્ય, અભયદાન, અને સુપાત્રદાન આદિ જે સત્કર્મ કર્યા છે તે ઘણા સારા કર્યા છે" આ પ્રકારે બોલવામા કોઈ દોષ નથી આ પ્રકારે આગળ દરેક જગ્યાએ સમજી લેવુ જોઇએ જેમ-"सुष्ठु पक्वमस्य ब्रह्मचर्यादिक" એનો બ્રહ્મચર્ય આદિ સદ્‌ગુણ સારી રીતે પરિપક્વ થયેલ છે, ઈતિ, "सुष्ठु छिन्न अनेन स्नेहबन्धनम्" ઈતિ, એણે સ્નેહનુ બ ધન સારી રીતે કાપી નાખેલ છે "स्वायत्तीकृत अनेन ज्ञानादिरत्नत्रय" ઈતિ, એણે જ્ઞાનાદિક રત્નત્રયને સારી રીતે સ્વાધીન કરી લીધેલ છે 'सुष्ठुनष्टमस्या प्रमत्त साधो कर्मजालम्" આ અપ્રમત્ત સાધુની કર્મજાળ સારી રીતે નષ્ટ થઈ ચુકેલ છે, "सुष्ठु मृतोऽय पण्डितमरणेन" ઈતિ, પડિત મરણથી એનું મૃત્યુ થયુ એ ઘણુ જ સારૂ થયુ, "सुष्ठु मनोज्ञा अस्य साधो क्रिया" ઈતિ યદ્વા-

विनीताविनीतयोरुपदेशदाने यत् फलं गुरोर्भवति तदाह—

मूलम्—रमए पंडिए सांसं, हयं भद्दं व वाहए ।
बालं सम्मइ सासंतो, गलियस्सं व वाहए ॥३७॥

छाया—रमते पण्डितान् शासत्, हयं भद्रमिव वाहकः ।
बालं श्राम्यति शासत्, गलिताश्वमिव वाहकः ॥ ३७ ॥

टीका—'रमए' इत्यादि—

अत्र गुरुरिति कर्तृपदं प्रकरणवशाद्विज्ञेयम् । पण्डितान्=विनीतशिष्यान्, शासत् =शिक्षयन् गुरुः, रमते=सफलप्रयत्नतया प्रसन्नो भवतीत्यर्थः । क इव ? भद्रं=जात्यं विनीतं, हयम्=अश्वं वाहयन्, वाहकः=अश्ववाह इव, यथा जात्यादिवं वाहयन्नश्ववाहः

यद्वा- 'सुलष्टा दीक्षायोग्या कन्येति' इसी साधु की क्रिया मनोज्ञ है अथवा यह कन्या दिक्षा योग्य है।

भावार्थ-सुकृत आदि शब्दो का प्रयोग यदि साधु सासारिक कार्यों को लक्ष्य में रख कर करता है तो वह दोष का भागी होता है और इन्ही शब्दों का प्रयोग यदि वह धार्मिक कार्यो को लक्ष्य मे रखकर करता है तो उसको कोई दोष नही लगता है ॥३६॥

विनीत और अविनीत शिष्य को उपदेश देने मे गुरु महाराज को जो फल प्राप्त होता है उसे इस गाथाद्वारा सूत्रकार कहते हैं-'रमए' इत्यादि

अन्वयार्थ-गुरु महाराज (पंडिए-पंडितान्) विनीत शिष्यो को (सास-शासत्) शिक्षा देते हुए (रमए-रमते) सफल प्रयत्नवाला होने से प्रसन्न होते है। जैसे-(भद्द हय व वाहए-भद्र हय इव वाहक.)

सुलष्ठा दीक्षायोग्या कन्येति" આ સાધુની ક્રિયા મનોજ્ઞ છે અથવા આ કન્યા દિક્ષા યોગ્ય છે

ભાવાર્થ—સુકૃત આદિ શબ્દોનો પ્રયોગ જો સાધુ સસારીક કાર્યોને લક્ષમા રાખીને કરે છે તો તે દોષનો ભાગી બને છે અને એ જ શબ્દોનો પ્રયોગ જો તે ધાર્મિક કાર્યોને લક્ષમા રાખીને કરે છે તો તેને કોઈ દોષ લાગતો નથી ॥૩૬॥

વિનીત અને અવિનીત શિષ્યને ઉપદેશ દેવામા ગુરુ મહારાજને જે ફળ પ્રાપ્ત થાય છે એને આ ગાથા દ્વારા સૂત્રકાર કહે છે—रमए० ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—ગુરુ મહારાજ पंडिए-पंडितान् વિનીત શિષ્યોને सास-शासत् શિક્ષા આપતા रमए-रमते સફળ પ્રયત્ન વાળા હોવાથી તેના ઉપર પ્રસન્ન

प्रसीदति तद्वदित्यर्थः। बाल=विनयरहित शिष्य, शासत्=शिक्षयन् गुरुः श्राम्यति= खिद्यते, क इव? गलिताश्व=दुर्विनीतमश्व मुहुशः कशया ताडनेऽपि विपरीतगतया पश्चाद्भागगमनादिकारिणमश्व वाहयन्, वाहक इव। यथा दुर्विनीतमश्व वाहयन् वाहकः खलु निष्फलप्रयत्नतया खेद प्राप्नोति तद्वदित्यर्थः॥ ३७॥

विनीत घोडे को इच्छित मार्ग पर चलाने रूप शिक्षा से घुडसवार प्रसन्न होता है। (बाल-बाल) विनयरहितशिष्यको (सासतो-शासत्) शिक्षा देते हुए गुरु महाराज (सम्मइ-श्राम्यति) खेदखिन्न होते हैं। जैसे- (गलियस्स व वाहए-गलिताश्व इव वाहकः) दुर्विनीत अश्वको वार २ कशा से ताडित करने पर सवार दु खित होता है, क्यों कि दुर्विनीत अश्व को ज्यों २ चाबुक लगाते ह त्यों २ वह पीछे उलटा हटता है। इससे सवार का प्रयत्न निष्फल होता है।

भावार्थ-विनीत शिष्य को दी गई शिक्षा सफलता का साधक होने से गुरु की प्रसन्नता का कारण होती है। अविनीत शिष्य को दी गई वही शिक्षा असफल होती है। अतः उस से उल्टा गुरु महाराज को खेदखिन्न ही होना पडता है। जैसे--विनीत अश्व इच्छित मार्ग पर चल कर अपने मालिक को प्रसन्न करता है और अविनीत अश्व कशाद्वारा ताडित होने पर भी विपरीत ही मार्ग पर चलता है, इस से सवार को उल्टा कष्ट उठाना पडता है॥ ३७॥

જેમ भद्द हय ववाहए भद्रहय इव वाहक -વિનીત ઘોડાને ઇચ્છિત માર્ગ ઉપર ચલાવવા રૂપ શિક્ષાથી ઘોડેસ્વાર પ્રસન્ન થાય છે बाल-बाल વિનય રહિત શિષ્યને सासतो-शासत શિક્ષા આપતા ગુરુ મહારાજ सम्मइ-श्राम्यति ખેદ ખિન્ન બને છે, જેમ गलियस्सेव वाहए-गलिताश्व इव वाहक અવિનીત ઘોડાને ઘડી ઘડી ચાબખાથી મારવાની બાબતમા સ્વારનુ મન દુ ખીત બને છે કેમ કે અવિનીત ઘોડાને જેમ જેમ ચાબુક મારવામા આવે છે તેમ તેમ તે પાછો પડે છે આથી સવારનો પ્રયત્ન નિષ્ફળ બને છે

ભાવાર્થ -વિનીત શિષ્ય ને આપવામા આવેલ શિક્ષા સફળતાની સાધક બનવાથી ગુરુ મહારાજની પ્રસન્નતાનુ કારણ બને છે, અવિનીત શિષ્યને આપ વામા આવતી એ જ શિક્ષા અસફળ બને છે, આથી ગુરુ મહારાજે ખેદ ખિન્ન બનવુ પડે છે જેમ-વિનીત ઘોડો ઇચ્છિત માર્ગે ચાલી પોતાના માલીકને પ્રસન્ન કરે છે, અને અવિનીત ઘોડો ચાબુકથી પીટવામા આવવા છતા પણ વિપરીત માર્ગ પર જ ચાલે છે જેનાથી સવારને ઉલ્ટાનુ કષ્ટ જ ભોગવવુ પડે છે ॥૩૭॥

विनीताविनीतयोरुपदेशदाने यत् फलं गुरोर्भवति तदाह—

मूलम्—रमए पंडिए सासं, हयं भदं व वाहए।
बालं सम्मइ सासंतो, गलियस्सं व वाहए ॥३७॥

छाया—रमते पण्डितान् शासन्, हयं भद्रमिव वाहकः।
बालं श्राम्यति शासन्, गलिताश्वमिव वाहकः ॥ ३७ ॥

टीका—'रमए' इत्यादि—

अत्र गुरुरिति कर्तृपदं प्रकरणवशाद्विज्ञेयम्। पण्डितान्=विनीतशिष्यान्, शासत्=शिक्षयन् गुरुः, रमते=सफलप्रयत्नतया प्रसन्नो भवतीत्यर्थः। क इव? भद्रं=जात्यं विनीतं, हयम्=अश्वं वाहयन्, वाहकः=अश्ववाह इव, यथा जात्याश्वं वाहयन्नश्ववाहः

यद्वा- 'सुलष्टा दीक्षायोग्या कन्येति' इसी साधु की क्रिया मनोज्ञ है अथवा यह कन्या दिक्षा योग्य है।

भावार्थ-सुकृत आदि शब्दो का प्रयोग यदि साधु सासारिक कार्यों को लक्ष्य में रख कर करता है तो वह दोष का भागी होता है और इन्ही शब्दों का प्रयोग यदि वह धार्मिक कार्यो को लक्ष्य मे रखकर करता है तो उसको कोई दोष नही लगता है ॥३६॥

विनीत और अविनीत शिष्य को उपदेश देने मे गुरु महाराज को जो फल प्राप्त होता है उसे इस गाथाद्वारा सूत्रकार कहते हैं–'रमए' इत्यादि

अन्वयार्थ-गुरु महाराज (पंडिए-पंडितान्) विनीत शिष्यो को (सास-शासत्) शिक्षा देते हुए (रमए-रमते) सफल प्रयत्नवाला होने से प्रसन्न होते हैं। जैसे-(भदं हयं व वाहए-भद्रं हयं इव वाहकः)

सुलष्ठा दीक्षायोग्या कन्येति" આ સાધુની ક્રિયા મનોજ્ઞ છે અથવા આ કન્યા દિક્ષા યોગ્ય છે

ભાવાર્થ—સુકૃત આદિ શબ્દોના પ્રયોગ જો સાધુ સસારીક કાર્યોને લક્ષમા રાખીને કરે છે તો તે દોષનો ભાગી બને છે અને એ જ શબ્દોના પ્રયોગ જો તે ધાર્મિક કાર્યોને લક્ષમા રાખીને કરે છે તો તેને કોઇ દોષ લાગતો નથી ॥૩૬॥

વિનીત અને અવિનીત શિષ્યને ઉપદેશ દેવામા ગુરુ મહારાજને જે ફળ પ્રાપ્ત થાય છે એને આ ગાથા દ્વારા સૂત્રકાર કહે છે—रमए० ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—ગુરુ મહારાજ पडिए-पडितान् વિનીત શિષ્યોને सास-शासत् શિક્ષા આપતા रमए-रमते સફળ પ્રયત્ન વાળા હોવાથી તેના ઉપર પ્રસન્ન થ છે,

अय भावः-दुर्विनीतशिष्यः खल्वेव चिन्तयति-अय गुरुर्मा केवल खड्डुकादिभिः पीडयति न तु किमपि ममहित चिन्तयतीति ॥ ३८ ॥

सविनयशिष्यस्य भावनामाह--

मूलम्—पुत्तो मे भाय णाइत्ति, साहू कल्लाण मन्नई ।
पावदिट्ठी उ अप्पाण, सास दासेत्ति मन्नई ॥३९॥

छाया—पुत्रो मे भ्राता ज्ञातिरिति, साधुः कल्याण मन्यते।
पापदृष्टिस्तु आत्मान, शास्यमान दास इति मन्यते ॥ ३९ ॥

टीका—'पुत्तो मे' इत्यादि—

अय शिष्यः, मे=मम, पुत्रतुल्य इति, भ्राता=भ्रातृतुल्य इति, ज्ञातिः=ज्ञाति-

---

भावार्थ—उभयलोकसवधी हितकारक उपदेश देने पर भी अविनीत शिष्यकी दृष्टिमे वह गुरु महाराज के शिक्षावचन हितकारक प्रतीत न होकर केवल कष्टप्रद चपेटा आदिरूप ही प्रतीत होते हैं। वह ऐसा मानता है कि ये मुझे इस बहाने केवल पीडित ही करना चाहते हैं। क्यों कि इन्हो ने कभी भी मेरे हित का विचार ही नहीं किया है तो फिर ये मेरे हित की बुद्धि से अच्छी बात कहेगे भी कैसे ॥ ३८ ॥

विनीत शिष्य की भावना कैसी होती है! इसको इस गाथाद्वारा सूत्रकार प्रकट करते हैं—'पुत्तो मे' इत्यादि।

अन्वयार्थ—जब गुरुमहाराज शिष्यो को शिक्षा देते हैं तब उनमे जो (साहू—साधुः) विनीत शिष्य होता है वह इस प्रकार विचार करता

ભાવાર્થ —ઉભયલોક સબધી હિતકારક ઉપદેશ દેવા છતા પણ અવિનીત શિષ્યની દષ્ટીમા ગુરુ મહારાજનુ તે શિક્ષા વચન હિતકારક ન ગણતા કેવળ દુખદાયક તેમજ મુ જવનાર આદિરૂપ જ લાગે છે તે એવુ માને છે કે, આ બહાના તળે તેઓ કેવળ પિડવાજ માગે છે કેમકે, તેમણે કદી પણ મારા હિતનો વિચાર કર્યો નથી તો તેઓ મારા હિતની ભાવનાથી સારી વાત કેવી રીતે કહે ॥ ૩૮ ॥

વિનીત શિષ્યની ભાવના કેવી હોય છે-એને આ ગાથા દ્વારા સૂત્રકાર પ્રગટ કરે છે पुत्तो मे ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—જ્યારે ગુરુ મહારાજ શિષ્યને શિક્ષા આપે છે, ત્યારે એનામા જે साहू-साधु વિનીત શિષ્ય હોય છે તે એ પ્રકારનો વિચાર કરે છે કે, આ ગુરુ

गुरोः शिक्षावचने कुशिष्यस्य दुर्भावनामाह—

मूलम्—खड्डुंया मे' चवेडा में, अक्कोसा यें वहा यें मे' ।
कल्लाणमणुसासतो, पावदिट्ठित्ति मन्नई ॥ ३८ ॥

छाया—खड्डुका मे चपेटा मे, आक्रोशाश्च वधाश्च मे।
कल्याणमनुशासत्, पापदृष्टिरिति मन्यते ॥ ३८ ॥

टीका—' खड्डुया ' इत्यादि--

कल्याण=लोकद्वयहितम्, अनुशासत् = शिक्षयन् गुरुः कुशिष्येण पापदृष्टिः= पापा=पापमयी दृष्टिर्यस्य स तथा, इति मन्यते-अय गुरुर्मम हिंसकोऽस्तीति मन्यते। यतोऽनेन-मे=मम, खड्डुकाः=टक्करा आघाता दीयन्तेऽनेनेति शेषः। तथा मे=मम, चपेटाः=करतलाघाता दीयन्ते। च-पुनः, आक्रोशाः=परुषभाषणानि, च-पुनः, मे=मम, वधाः=दण्डादिघाताः क्रियन्ते।

जो कुशिष्य होता है उसे जब गुरु महाराज शिक्षा देते हैं तब उसकी क्या भावना होती है यह बात इस गाथा द्वारा प्रकट की जाती है-
' खड्डुया ' इत्यादि.

अन्वयार्थ—अविनीत शिष्य (कल्लाणमणुसासतो-कल्याण अनुशासत्) उभयलोकसबधी हित शिक्षा देने वाले गुरु महाराज को (पावदिट्ठी-पापदृष्टिः) यह पापदृष्टि वाले मेरे घातक हैं (त्ति-इति) इस प्रकार समझता है। क्यों कि वह गुरु महाराज की शिक्षा सम्बन्धी बातों को इस प्रकार मानता है कि (खड्डुया मे चवेडा मे अक्कोसा य वहा य मे-खड्डुका मे चपेटा मे आक्रोशाश्च वधाश्च मे) ये मेरे लिये आघातस्वरूप हैं थप्पडस्वरूप हैं, परुषभाषण-गाली-स्वरूप हैं, प्रहारस्वरूप है।

જે કુશિષ્ય હોય છે એને ગુરુ મહારાજ શિક્ષા આપે છે, ત્યારે તેની કેવી ભાવના હોય છે! તે વાત આ ગાથા દ્વારા પ્રગટ કરવામા આવે છે खड्डुया०ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—અવિનીત શિષ્ય कल्लाणमणुसासतो कल्याण अनुशासत् ઉભય લોક સબધી હિતશિક્ષા દેવાવાળા ગુરુ મહારાજને पावदिट्ठी-पापदृष्टि એ પાપ દષ્ટીવાળા મારા ઘાતક છે त्ति इति એ પ્રકારના સમજે છે કેમ કે, ગુરુ મહારાજની શિક્ષા સબધી વાતોને એ પ્રકારે માને છે કે, खड्डुया मे चवेडा मे अक्कोसा य वहा य मे-खड्डुका मे चपेटा मे आक्रोशाश्च वधाश्च मे આ મારા માટે આઘાત સ્વરૂપ છે, થપ્પડ સ્વરૂપ છે, પ્રહાર સ્વરૂપ છે

अथ विनयसर्वस्वमुपदिशति—

मूलम्—न कोवए आयरियं, अप्पाणं पि न कोवए।
बुद्धोवघाई न सिया, न सिया तोत्तगवेसए ॥४०॥

छाया—न कोपयेत् आचार्यम्, आत्मानमपि न कोपयेत्।
बुद्धोपघाती न स्यात्, न स्यात् तोत्रगवेषकः ॥ ४० ॥

टीका—'न कोवए' इत्यादि—

आचार्यं न कोपयेत्=कोपाविष्टं न कुर्यात्, आचार्यमित्युपलक्षणं तेन विनयार्हमुपाध्यायादिकमपि न कोपयेदित्यर्थः। आत्मानमपि न कोपयेत्–आचार्येण परुषभाषणादिभिः शिक्ष्यमाणमात्मानमपि कोपयुक्तं न कुर्यात्। अपिनाऽन्यस्यापि संग्रहः अन्यं कमपि न कोपयेदित्यर्थः॥

यतः—मासोपवासनिरतोऽस्तु तनोतु सत्यं,
ध्यानं करोतु विदधातु बहिर्निवासम्।
ब्रह्मव्रतं धरतु भैक्षरतोऽस्तु नित्यं,
रोषं करोति यदि सर्वमनर्थकं तत् ॥ १ ॥

कथंचित् कोपावेशेऽपि बुद्धोपघाती न स्यात्–आचार्योपघातको न भवेत्।

अब विनय का सारांश कहते हैं—'न कोवए' इत्यादि.

अन्वयार्थ—(आयरियं न कोवए–आचार्यं न कोपयेत्) विनीत शिष्य का कर्तव्य है कि वह आचार्य को कभी भी कुपित न करे। (अप्पाणं पि न कोवए–आत्मानमपि न कोपयेत्) आचार्य महाराज जब कोई शिक्षा देवें उस समय अपनी आत्मा को भी कुपित न करे। यदि कदाचित् कोप का आवेश आ भी जावे तो उस समय (बुद्धोवघाई न सिया–बुद्धोपघाती न स्यात्) अपने आचार्य महाराज का उपघातक नहीं

હવે વિનયનો સારાંશ કહે છે—न कोवए ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—आयरियं न कोवए–आचार्यान् न कोपयेत् વિનીત શિષ્યનું એ કર્તવ્ય છે કે, તે આચાર્યને કદી પણ કોપિત ન કરે अप्पाणं पि न कोवये–आत्मानमपि न कोपयेत् આચાર્ય મહારાજ જ્યારે કોઈ શિક્ષા આપે ત્યારે પોતાના આત્માને પણ કોપિત ન કરે કદાચિત જો કોપનો આવેશ આવી પણ જાય તો તે સમયે बुद्धोवघाई न सिया–बुद्धोपघाती न स्यात् પોતાના આચાર્ય મહારાજનુ

तुल्य इति गुरुर्जानाति, इत्येव साधुः=विनयवान् शिष्यः कल्याणं=शुभं मन्यते- 'अयं गुरुः पुत्रादिभावेन मामनुशास्ति' इति शुभभावनां करोतीत्यर्थः। कुशिष्यः पुनः किं मन्यते? इत्याह-'पावदिट्ठीउ' इत्यादि। पापदृष्टिः=विनयरहितः शिष्यस्तु शास्यमानम् आत्मानं=मां दास इति गुरुर्जानाति, इत्यत्र मन्यते। 'अयं गुरुर्नीचदृष्ट्याऽवमानयन्मां दासमिव तर्जयति' इत्यशुभभावनां करोतीत्यर्थः।

अन्ये तु सुब्विभक्तिव्यत्ययात् 'पुत्तो' इत्यस्य 'पुत्रमिव' 'भाय' इत्यस्य-'भ्रातरमिव' 'णाइ' इत्यस्य 'ज्ञातिमिव' इति द्वीतीयान्तार्थं कल्पयन्ति 'मे' इति द्वितीयान्तार्थकं च कल्पयन्ति तत्सर्वमनुचितम्-आगमोक्तपाठेऽर्थसंगतौ सत्यां तद्विपरीतार्थकल्पनायां भगवद्वचनविराधनाऽऽपत्तेः ॥ ३९ ॥

है कि ये गुरु महाराज मुझे (पुत्तो मे-पुत्रः मे) यह शिष्य मेरे पुत्रतुल्य है (भाय-भ्राता) भाई के समान है (णाय-ज्ञातिः) ज्ञातिजनतुल्य है, ऐसा समझकर शिक्षा देते हैं, (त्ति-इति) इस प्रकार विनीत शिष्य (कल्लाण-कल्याण) शुभ (मन्नइ-मन्यते) मानता है, अर्थात् विनीत शिष्य गुरु महाराज के प्रति कल्याण भावना करता है। और (पावदिट्ठीय-पापदृष्टिस्तु) जो अविनीत शिष्य होता है वह इस प्रकार विचारता है कि ये गुरुमहाराज (सास अप्पाण-शास्यमानमात्मानम्) शिक्षापाते हुए मुझको (दासे-दासः) यह दास है, इस प्रकार समझकर शिक्षा देते हैं (त्ति-इति) इस प्रकार (मन्नइ-मन्यते) अशुभ मानता है, अर्थात् अविनीत शिष्य गुरु महाराज के प्रति अशुभ भावना करता है। इस गाथा मे विनीत और अविनीत शिष्य की भावना प्रदर्शित की है॥३९॥

મહારાજ મને पुत्तो मे-पुत्र मे આ શિષ્ય મારા પુત્ર તુલ્ય છે भाय-भ्राता ભાઈની તુલ્ય છે णाय-ज्ञाति જ્ઞાતિ તુલ્ય છે એવુ સમજીને શિક્ષા આપે છે त्ति-इति આ પ્રકારે વિનીત શિષ્ય कल्लाण मन्नइ कल्याण-मन्यते કલ્યાણકારક અને શુભકારક માને છે અર્થાત્ વિનીત શિષ્ય ગુરુ મહારાજ તરફ ખુબ ઉચી ભાવના રાખે છે અને पावदिट्ठीय-पापदृष्टिस्तु જે અવિનીત શિષ્ય હોય છે તે એવા પ્રકારનુ વિચારે છે કે, ગુરુ મહારાજ सास अप्पाण-शास्यमानमात्मान શિક્ષા આપતી વખતે મને दासे दास આ દાસ છે, એવી રીતે સમજીને શિક્ષા આપે છે त्ति इति આ પ્રકારે मन्नइ- मन्यते અશુભ માને છે અર્થાત્ કુશિષ્ય, ગુરુ મહારાજ તરફ અશુભ ભાવના ભાવે છે આ ગાથામા શિષ્યની વિનીત અને અવિનીત ભાવના પ્રદર્શિત કરેલ છે ॥૩૯॥

बुद्धोपघाती न स्यादिति यदुक्त तत्र दृष्टान्तो वर्ण्यते—

अङ्गदेशे चम्पापुरीनगर्या गणिगुणसमन्वित. प्रक्षीणमायकर्मा क्षीणजङ्घावल कृतैकशिष्यप्रतिज्ञ कश्चिद् वीर्योल्लासनामक आचार्यः क्षुद्रमतिनाम्नैकेनैव शिष्येण

जो विनय के योग्य हैं उन्हें भी कुपित नहीं करना चाहिये, क्यों कि कोप अनेक अनर्थो की जड एव समस्त उत्तम क्रियाओं का विनाशक माना गया है, कहा भी है—

"मासोपवासनिरतोऽस्तु तनोतु सत्यं,
ध्यान करोतु विदधातु बहिर्निवासम्।
ब्रह्मव्रत धरतु भैक्षरतोऽस्तु नित्य,
रोष करोति यदि सर्वमनर्थक तत्" ॥ १ ॥

कोई भी व्यक्ति यदि मास मास खमण भी पारणा करता हो, सदा सत्य बोलता हो, ध्यान करता हो, वन मे भी निवास करता हो, ब्रह्मचर्यव्रत का पालन करता हो, भिक्षावृत्ति करता हो परन्तु यदि रोष -कोप करता है तो उसकी ये समस्त क्रियाएँ व्यर्थ हैं ॥ १ ॥

'बुद्धोपघाती नहीं होना चाहिये' ऐसा जो कहा है उसको दृष्टान्त से स्पष्ट करते हैं—

अगदेश मे चपा नामकी नगरी थी। उसमे गणिगुणो से युक्त

કરવા જોઈએ કેમકે, કોપ અનેક અનર્થોની જડ તેમજ સમસ્ત ઉત્તમ ક્રિયાઓને નાશ કરનાર મનાયેલ છે કહ્યુ પણ છે —

मासोपवास निरतोऽस्तु तनोतु सत्य,
ध्यान करोतु विदधातु बहिर्निवासम्।
ब्रह्मव्रत धरतु भैक्षरतोऽस्तु नित्य,
रोप करोति यदि सर्वमनर्थक तत् ॥ १ ॥

કોઈ પણ વ્યક્તિ કદાચ તે મહિના મહિનાના અપવાસ કરે, સદા સાચુ બોલતો હોય, ધ્યાન કરતો હોય, વનમા પણ રહેતો હોય, બ્રહ્મચર્યવ્રતનુ પાલન કરતો હોય, ભિક્ષાવૃત્તિ કરતો હોય, પરતુ તે જો ક્રોધ કરતો હોય તો તેની એ સઘળી ક્રિયાઓ વ્યર્થ છે

બુદ્ધોપઘાતિ ન થવુ જોઈએ, એવુ જે કહેવામા આવે છે એને દષ્ટાતથી સ્પષ્ટ કરવામા આવે છે —

અ ગ દેશમા ચ પાપુરી નામની નગરી હતી, તેમા ગણીગુણોથી યુક્ત

नथा तोत्रगवेषको न स्यात्-तोत्र=तोदन तत्सदृशस्य पीडोत्पादकस्य परुषभाषणा-ऽऽदेर्गवेषकः=अन्वेषको न भवेदित्यर्थः। अथ भाव'-यथा-दुष्टस्तुरङ्गमो विपरीत-गत्या प्रचलन् तोदनमन्वेषयति तद्वत् शिष्यः आचार्यस्य प्रेरणारूपवचनस्य गवेषको न भवेदिति।

होना चाहिये। तथा-(तोत्तगवेसए न सिया-तोत्रगवेषकः न स्यात्) तोत्रगवेषक भी नहीं होना चाहिये-अर्थात् गुरु महाराज को वार २ प्रेरणा करने की आवश्यकता नहीं होने दे। तात्पर्य इसका यह है कि शिष्य को यह चाहिये कि जिस समय आचार्य महाराज अपने लिये परुष भाषण आदि रूप में भी यदि शिक्षात्मक वचन कहें तो उस समय वह उनके प्रति ऐसा व्यवहार न करे कि जिससे वे कुपित हो जावें, तथा स्वय भी अपनी आत्मा को उनके व्यवहार से अप्र सन्न न रखे। तथा ऐसी चेष्टा भी उसको नहीं करना चाहिये कि जिसमें आचार्य महाराज का उपघात हो। जिस प्रकार दुष्ट घोडा विपरीत चाल से चलता हुआ अपने मालिक को पद २ पर दुःखित किया करता है उसी प्रकार उनकी इच्छा के विरुद्ध चलकर शिष्यको उन्हें कभी भी दु.खित नही करना चाहिये। सूत्र मे जो अपि-शब्द आया है वह इस बात का सूचक है कि शिष्य को अपने आचार्य महाराज से अतिरिक्त और भी किसी को व्यथित नही करना चाहिये। तथा उपाध्याय आदि

અપમાન કરનાર ન થવો જોઈએ તથા तोत्तगवेसए न सिया-तोत्रगवेषक न स्यात् તોત્રગવેષક પણ ન બનવુ જોઇએ અથવા-ગુરુ મહારાજે વારવાર પ્રેરણા કરવી પડે તેવુ ન થવા દે જે સમયે આચાર્ય મહારાજ પોતાના માટે પરૂષ ભાષણ આદિ રૂપથી પણ કદાચ શિક્ષાત્મક વચન કહે તો તે વખતે તે તેમના પ્રત્યે એવો વહેવાર ન કરે કે, જેથી ગુરુ મહારાજે ક્રોધિત બનવુ પડે તથા તેમના વહેવારથી પોતાની જાતને પણ અપ્રસન્ન ન રાખે તથા એવી ચેષ્ટા પણ તેણે ન કરવી જોઈએ કે જેમા આચાર્ય મહારાજનુ અપમાન હોય, જે પ્રકાર દુષ્ટ ઘોડો વિપરીત ચાલથી ચાલીને પોતાના માલીકને પગલે પગલે દુખિત કર્યા કરે છે તેવી રીતે, તેમની ઈચ્છાની વિરૂદ્ધ ચાલીને શિષ્યે તેમને કદી પણ દુખી ન કરવા જોઈએ સૂત્રમા જે 'અપિ' શબ્દ આવેલ છે તે આ વાત સૂચન કરે છે કે શિષ્યે પોતાના ગુરુ મહારાજ કે બીજા કોઇને પણ દુખ ન પહોચાડવુ જોઇએ તથા ઉપાધ્યાય આદિ જે વિનયને યોગ્ય છે તેમને પણ ...િત ન

पथ्य चतुर्विधमशनादिक श्रावकजनैरुदारभावैरनुदिन दीयमानमुपादाय तस्मै नार्पयति स्वयमेव तदश्नाति ।

अन्त प्रान्त रूक्ष शुष्क कुपथ्यमशनादिकमानीय गुरवे प्रयच्छति । वदति च-किमिह कुर्मो वयम् । ईदृशी दशामुपगतानां भवता योग्यमशनादिक विद्यमानमपि नामी विवेकविकला श्रावका दातुमिच्छन्ति । श्रावकान् कथयति च-ममाचार्याः खलु परमनिःस्पृहतया स्वशरीरयात्रामप्यचिन्तयन्त. प्रणीत भक्तपान ग्रहीतु नेच्छन्ति

और दूसरी जगह भी चल फिर सकें। इस प्रकार विचार कर उसने ऐसा काम करना प्रारभ किया कि-श्रावको से जो आचार्य की अवस्था अनुरूप स्निग्ध, मधुर, मनोज्ञ, सरस चतुर्विध आहार इसे भिक्षा मे मिलता वह स्वय खा जाता और गुरु महाराज को अन्तप्रान्त, रूक्ष शुष्क एव कुपथ्यरूप आहार लाकर देता। जब गुरु महाराज पूछते तो कहने लगता कि महाराज हम इस में क्या करें। यहा के श्रावक आपकी ऐसी अवस्था को देखकर असतुष्ट हो गये है, इसी लिये वे अपने घर मे होते हुए भी योग्य अशनादिक को देना नहीं चाहते। जब श्रावक उससे पूछते तो कहता कि हमारे ये आचार्य महाराज अब बिलकुल शिथिलशरीर हो रहे हैं इसलिये उन्हें अपने शरीरमे अब कोई ममत्वपरिणति नहीं रही है। उन्हें तो जैसा भी आहार मिलजाता है वे उसे ले लेते हैं। वे नही चाहते कि हमारा यह शरीर अब और

રહી નથી કે એક સ્થળ ઉપરથી બીજા સ્થળે જરા પણ હાલી ચાલી શકે આ પ્રકારનો વિચાર કરી તેણે એવા કામનો પ્રારભ કર્યો કે, શ્રાવકોથી આચાર્યની અવસ્થા અનુરૂપ જે સ્નિગ્ધ, મધુર, મનોજ્ઞ, સુરસ ચાર પ્રકારનો આહાર તેને ભિક્ષામા મળતો તે સ્વય ખાઈ જતો અને ગુરુ મહારાજને અન્ત, પ્રાન્ત, રૂક્ષ, શુષ્ક અને કુપથ્યરૂપ આહાર લાવી આપતો ગુરુ મહારાજના પૂછવાથી તે કહેતો કે, મહારાજ હુ એમા શુ કરૂ અહીના શ્રાવકો આપની આવી અવસ્થા જોઈને અસતુષ્ટ બની ગયા છે આ માટે તેઓ પોતાના ઘરમા હોવા છતા પણ યોગ્ય આહાર આપવા ઈચ્છતા નથી જ્યારે શ્રાવક તેને પૂછતા તો કહેતો કે, મારા આચાર્ય મહારાજ હવે બીલકુલ શિથીલ શરીરના બની ગયા છે આ માટે તેમને હવે પોતાના શરીરમા કોઈ મમત્વ પરિણતી રહી નથી તેમને જેવો આહાર મળી જાય છે તેવો તે લ્યે છે તે નથી ચાહતા કે મારૂ આ શરીર હવે વધુ વખત ટકયુ રહે આ માટે પ્રણીત

सह कृतस्थिरवास आसीत्। तत्रासौ शिष्यः प्रतिदिवस संसारसागरोत्तारक जन्ममरणोच्छेदक सकलकर्मविध्वंसक तीर्थंकरगोत्रोपार्जक गुरुवैयावृत्त्य कुर्वाणो गुरुकर्मकत्वाद् दुर्लभबोधित्वाच्चैकदा मनसि चिन्तयति–'प्रक्षीणबल स्थविरोऽयमस्माभिः कियत्कालमनुपालनीयः' इत्येन विमृश्यासौ तद्वयोऽनुरूप स्निग्ध मधुर मनोज्ञ सुरस

वीर्योल्लास नाम के आचार्य अपने प्रिय क्षुद्रमति नामक शिष्य के साथ स्थिरवास रहते थे। विशेष वृद्ध होने के कारण हलन-चलन आदि क्रियाएँ इनकी क्षीणप्राय हो चुकी थी। जघा बल भी कम हो गया था। "मै एक ही शिष्य करूँगा" ऐसी उनकी प्रतिज्ञा थी। उस के अनुसार उन्होंने क्षुद्रमति नामक एक ही शिष्य किया था, और उसी के साथ वे वहा रहा करते थे। शिष्य भी अपने गुरु महाराज की ठीक २ रीत से वैयावृत्य किया करता था। वैयावृत्य करना यह एक तप है इसके प्रभाव से प्राणी ससार समुद्र से पार हो जाता है। जन्म, मरण और जरा से विमुक्त हो जाता है। अष्ट कर्मों का विनाश भी इस वैयावृत्य के बल पर प्राणी कर देता है। इससे तीर्थंकरनामगोत्र का उपार्जन भी करता है। शिष्य गुरु कर्मा था। इस लिये वैयावृत्त्य करने पर भी इसे बोध का लाभ दुर्लभ हो रहा था। एक दिन शिष्य ने विचार किया कि हम इनकी अब कबतक वैयावृत्त्य करते रहेंगे। यह तो बिलकुल स्थविर हो चुके हैं। इन में तो अब इतनी भी शक्ति नहीं रही है जो ये यहाँ से

એક વિર્યોલ્લાસ નામના આચાર્ય પોતાના ક્ષુદ્રમતિ નામના શિષ્ય સાથે સ્થિર વાસ રહેતા હતા ખૂબ વૃદ્ધ થઈ જવાના કારણે હલન ચલન આદિ ક્રિયાઓ તેઓ કરી શકતા નહી શરીરનુ તેમજ જાગોનુ બળ પણ ક્ષિણ થઈ ગયુ હતુ "હુ એકજ શિષ્ય કરીશ" એવી તેમની પ્રતિજ્ઞા હતી એ અનુસાર તેમણે એક જ શિષ્ય કરેલ હતો જેનુ નામ ક્ષુદ્રમતિ હતુ તે શિષ્યની સાથે તે ચપાપુરીમા રહેતા હતા શિષ્ય પણ પોતાના ગુરુમહારાજની ચોગ્ય રીતે ચાકરી બરદાસ કરતો હતો વૈયાવૃત્ય કરવુ એ એક તપ છે તેના પ્રભાવથી પ્રાણી સસાર સમુદ્રથી પાર થાય છે જન્મ મરણ અને જરાથી વિમુક્ત થઈ જાય છે આઠ કર્મોનો વિનાશ પણ આ વૈયાવૃત્યના બળ ઉપર પ્રાણી પુરી દે છે તેનાથી તીર્થંકર નામ ગોત્રનુ ઉપાર્જન પણ કરે છે શિષ્ય ગુરુ કર્મી હતો આ માટે વૈયાવૃત્ય કરવા છતા પણ એને બોધનો લાભ દુર્લભ થતો હતો એક દિવસ શિષ્યે વિચાર કર્યો કે, હુ કયા સુધી આમની સેવા ચાકરી કરતો રહીશ આ તો બીલકુલ સ્થવિર બની ગયા છે એમનામા એટલી પણ શકિત હવે

रस्माभिर्भन्तः शिष्यश्च पीडनीयाः ? इति निश्चित्य भक्त प्रत्याख्याय स प्राणरहितो जात । एव क्षुद्रमतिशिष्यवत् साधुर्गुरोपघाती न भवेत् ॥ ४० ॥

आचार्य कुपिते शिष्यकर्तव्यमाह--

मूलम्—आयरिय कुविय नच्चा, पत्तिएण पसायए ।
विज्झविज्ज पजलीउडो, वएज्ज न पुणुत्ति य ॥४१॥

छाया—आचार्य कुपित ज्ञात्वा, प्रीतिकेन प्रसादयेत ।
विध्यापयेत् प्राञ्जलिपुट., वदेत न पुनरिति च ॥ ४१ ॥

टीका—' आयरिय इत्यादि ।

शिष्यः केनचित् स्वापराधेन आचार्य कुपितम्=अपरितुष्ट ज्ञात्वा प्रीतिकेन= प्रीतिरेव प्रीतिक तेन-प्रीतिजनकेन विनयभावेन यद्वा-'प्रतीतिकेन' इतिच्छाया, प्रतीतिकेन-विश्वासजनकेन वाक्येन त प्रसादयेत्=प्रसन्न कुर्यात्। 'प्रीतिकेन'

कहा तक कष्ट दिया जाय, अत. यही सर्वसुदर मार्ग है कि सलेखना धारण करली जाय। ऐसा कह कर उन्होंने भक्तप्रत्याख्यान कर दिया और कुछ समय के बाद वे समाधिमरण को प्राप्त कर अपना कल्याण किया। इस कथा से शिष्य को यह शिक्षा लेनी चाहिये कि क्षुद्रमति शिष्य की तरह वह गुरु महाराज का प्राणप्रहारी न बने ॥४०॥

आचार्य महाराज के कुपित होने पर शिष्य का क्या कर्तव्य है सो कहते हैं-' आयरिय ' इत्यादि

अन्वयार्थ—शिष्य (कुविय आयरिय नच्चा-कुपित आचार्य ज्ञात्वा। जब यह समझे कि आचार्य महाराज कुपित हैं उस समय वह (पत्ति- एण पसायए-प्रीतिकेन प्रसादयेत्) प्रीतिजनक-विनयभाव से अथवा

सर्व सुदर मार्ग छे के, सलेखणा धारण करी दउ एवु कहीने तेओए भक्त- प्रत्याख्यान करी लीधु अने थोडा समय बाद समाधी मरणने प्राप्त करी पोतानु कल्याण कर्यु आ कथाथी शिष्ये ए शिक्षा लेवी जोईए के, क्षुद्रमति शिष्यनी माफक ते पोताना गुरु महाराजना प्राण हरनार न बने ॥ ४० ॥

आचार्य महाराजना क्रोधित थवाथी शिष्यनु शु कर्तव्य छे ते कहेवामा आवे छे —आयरिय-इत्यादि

अन्वयार्थ—शिष्य कुविय आयरिय नच्चा-कुपित आचार्य ज्ञात्वा ज्यारे एवु समजे के आचार्य महाराज कुपित छे ते समय ते पत्तिएण पसायए-प्रीतिकेन प्रसादयेत् प्रितिजनक-विनय भाववी अथवा विश्वास जनक वाक्यथी तेने प्रसन्न

किंतु सलेखनामेव कर्तुं व्यवस्यन्ति। ततः शिष्यवचनं निशम्य शोकार्तचेतसः श्रावकास्तमुपसृत्य सगद्गदं वदन्ति–भगवन्! कथमत्र भवद्भिरकाल एव सलेखना-विधिरारब्धः? न च वयं निर्वेदहेतवः, इति मन्तव्यम् यतः शिरःस्थिता अपि भवन्तो न भारमस्माकं कुर्वन्ति। इत्थं श्रावकाणां वचनं श्रुत्वाऽऽचार्येण विचारि-तम्—सर्वमेतच्छिष्यदुश्चरितम्–अलमस्य शिष्यस्याप्रीतिकरेण मम प्राणधारणेन, इति मनसि विचिन्त्य तेन श्रावकाणां शिष्यस्य च पुरस्तादुक्तम्–कियच्चिरमङ्गमै

अधिक समय तक टिका रहे। इस लिये प्रणीत रस वाले भक्त पान को लेने की वे अब चाहना ही नहीं करते है, किन्तु सलेखना धारण करने के लिये उद्यत हो रहे है, श्रावक जनो ने जब शिष्य के इन वचनों को सुना तो वे बहुत शोकार्त चित्त हो चिन्तित हुए और गुरु महाराज के समीप पहुँच कर गद्गद वाणी से कहने लगे कि–महाराज! अकाल में आप सलेखना क्यों धारण कर रहे है? हम लोग तो आपके लिये निर्वेद के कारण हैं नही–हमारे तो आप माथे पर भी बैठें तो भी आपका हमें कोई भार नही लग सकता है। आचार्य ने जब श्रावको के इन वचनों को सुना तो वे बडे विचार में पड गये और मन में कहने लगे कि यह सब करतूत हमारे शिष्य की है, मालूम पडता है इस को मै बहुत भारी हो रहा हू। इस प्रकार सोच समझकर आचार्य ने शिष्य एव श्रावकों के समक्ष कहा कि महानुभाव! अब हम से चलना फिरना बनता नही है, अतः ऐसी स्थिति में आप सब को एव शिष्य को

રસવાળા ભક્ત પાનને લેવાની ચાહના હવે તેઓ કરતા નથી પરતુ સલેખના ધારણ કરવામા પ્રયત્નશીલ બની રહ્યા છે શિષ્યનુ આ કહેવુ સાભળી શ્રાવક જનો ખૂબ શોકાતુર બન્યા અને ગુરુ મહારાજ પાસે જઈને ગદ્ગદ વાણીથી કહેવા લાગ્યા કે, મહારાજ! અકાલમા આપ સલેખના કેમ ધારણ કરી રહ્યા છો? અમે લોકો તો આપના માટે નિર્વેદના કોઈ કારણ નથી? આપ અમારા માથા ઉપર બેસો તો પણ અમને આપનો કોઈ ભાર લાગતો નથી આચાર્યે શ્રાવકોનુ જ્યારે આ પ્રકારનુ કહેવુ સાભળ્યુ તો તે વિચારમા પડી ગયા અને મનમા કહેવા લાગ્યા કે, આ બધુ કરતૂત મારા શિષ્યનુ છે, એને હુ ખૂબ ભાર રૂપ બની રહ્યો છુ આ પ્રકારનુ સમજી વિચારીને આચાર્યે શિષ્ય તેમજ શ્રાવકોની સમક્ષ કહ્યુ કે, મારાથી હાલીચાલી શકાતુ નથી, આથી આવી સ્થિતીમા આપ બધાને તથા શિષ્યને ક્યા સુધી કષ્ટ આપ્યા કરૂ આથી એજ

रस्माभिर्भवन्त. शिष्यश्च पीडनीयाः ? इति निवेद्य भक्त मत्याख्याय स माणरहितो जात । एव क्षुद्रमतिशिष्यवत् साधुर्बुद्धोपघाती न भवेत् ॥ ४० ॥

आचार्ये कुपिते शिष्यकर्तव्यमाह--

मूलम्--आयरिय कुवियं नच्चा, पत्तिएण पसायए ।
विज्झविज्ज पजलीउडो, वएज्ज न पुणुत्ति य ॥४१॥

छाया--आचार्य कुपित ज्ञात्वा, प्रीतिकेन प्रसादयेत ।
विध्यापयेत् प्राञ्जलिपुटः, वदेत न पुनरिति च ॥ ४१ ॥

टीका--' आयरिय इत्यादि ।

शिष्यः केनचित् स्वापराधेन आचार्य कुपितम्=अपरितुष्ट ज्ञात्वा प्रीतिकेन= प्रीतिरेव प्रीतिक तेन-प्रीतिजनकेन विनयभावेन यद्वा-'प्रतीतिकेन' इतिच्छाया, प्रतीतिकेन-विश्वासजनकेन वाक्येन त प्रसादयेत्=प्रसन्न कुर्यात्। 'प्रीतिकेन'

कहा तक कष्ट दिया जाय, अतः यही सर्वसुदर मार्ग है कि सलेखना धारण करली जाय। ऐसा कह कर उन्होंने भक्तप्रत्याख्यान कर दिया और कुछ समय के वाद वे समाधिमरण को प्राप्त कर अपना कल्याण किया। इस कथा से शिष्य को यह शिक्षा लेनी चाहिये कि क्षुद्रमति शिष्य की तरह वह गुरु महाराज का प्राणप्रहारी न बने ॥४०॥

आचार्य महाराज के कुपित होने पर शिष्य का क्या कर्तव्य है सो कहते हैं-' आयरिय ' इत्यादि

अन्वयार्थ--शिष्य (कुविय आयरिय नच्चा-कुपित आचार्य ज्ञात्वा। जब यह समझे कि आचार्य महाराज कुपित हैं उस समय वह (पत्ति-एण पसायए-प्रीतिकेन प्रसादयेत्) प्रीतिजनक-विनयभाव से अथवा

સર્વ સુદર માર્ગ છે કે, સલેખણા ધારણ કરી લઉ એવુ કહીને તેઓએ ભક્ત પ્રત્યાખ્યાન કરી લીધુ અને થોડા સમય બાદ સમાધી મરણને પ્રાપ્ત કરી પોતાનુ કલ્યાણ કર્યુ આ કથાથી શિષ્યે એ શિક્ષા લેવી જોઈએ કે, ક્ષુદ્રમતિ શિષ્યની માફક તે પોતાના ગુરુ મહારાજના પ્રાણ હરનાર ન બને ॥ ૪૦ ॥

આચાર્ય મહારાજના ક્રોધિત થવાથી શિષ્યનુ શું કર્તવ્ય છે તે કહેવામા આવે છે —आयरियि-ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—શિષ્ય कुविय आयरिय नच्चा-कुपित आचार्य ज्ञात्वा જ્યારે એવુ સમજે કે આચાર્ય મહારાજ કુપિત છે તે સમય તે पत्तिएण पसायए-प्रीतिकेन प्रसादयेत् પ્રિતિજનક—વિનય ભાવથી અથવા વિશ્વાસ જનક વાકચથી તેને પ્રસન્ન

इत्यत्र रूढ्या नपुंसकत्वम्। प्राञ्जलिपुटः=कृताञ्जलिः सन् विध्यापयेत्=कथंचिदुत्थित कोपवह्निं प्रशमयेत्। च=पुनः 'न पुनरेवं करिष्यामि' 'क्षन्तव्योऽयमपराधः' इति वदेत्। मानसिक–कायिक वाचिकोपायै गुरुः प्रसादनीय इति भावः ॥४१॥

अथ येन गुरोः कोप एव नोत्पद्येत तमुपायमाह—

मूलम्—धम्मज्जियं च ववहारं, बुद्धेहायरियं सया।
तमायरंतो ववहारं, गरहं नाभिगच्छइ ॥४२॥

छाया—धर्मार्जितश्च व्यवहारः बुद्धैः आचरितः सदा।
तमाचरन् व्यवहारं, गर्हां नाभिगच्छति ॥४२॥

टीका—'धम्मज्जियं' इत्यादि–

यत्तदोर्नित्यसम्बन्धाद् यः धर्मार्जितः=धर्मेण क्षान्त्यादिना अर्जितः=उपार्जितः, च–पुनः सदा=सर्वकालं बुद्धैः=तत्त्वविद्भिः आचरितः=सेवितः, व्यवहारः=

–विश्वासजनक वाक्य से उन्हें प्रसन्न करे। और (पंजलीउडो विज्झविज्ज –प्राञ्जलिपुटः विध्यापयेत्) दोनों हाथ जोड़कर उनकी कथंचित् उत्थित कोपाग्नि को बुझावे। उस समय वह ऐसा (वएज्ज–वदेत्) कहे कि (न पुणुत्ति य–न पुनरिति च) हे गुरु महाराज अब ऐसा व्यवहार नहीं करने का भाव है अतः अब यह मेरा अपराध आप क्षमा करें। मन से वचन से एवं काया से जैसे भी बने उस प्रकार के उपायों से गुरु महाराज को प्रसन्न कर लेना चाहिये॥ ४१ ॥

अब सूत्रकार 'गुरु महाराज को कोप ही न उत्पन्न हो सके ऐसा उपाय बतलाते हैं—'धम्मज्जिय इत्यादि.

अन्वयार्थ—जो (धम्मज्जिय–धर्मार्जितः) उत्तम क्षमा आदि धर्मों

કરે पंजलिउडो विज्झ विज्ज–प्राञ्जलिपुट विध्यापयेत् અને બન્ને હાથ જોડીને તેમની કથચિત્ ઉત્થિત કોપાગ્નિને બુઝાવે એ સમય તે એવુ वएज्ज–वदेत् કહે કે, न पुणुत्ति य–न पुनरिति च હે ગુરુ મહારાજ હવે હુ એવુ કદી નહી કરૂ આથી હવે આપ આ મારો અપરાધ ક્ષમા કરો મન વચન અને કાયાથી જેવુ પણ બને એ પ્રકારના ઉપાયોથી ગુરુ મહારાજને પ્રસન્ન કરી લેવા જોઈએ ॥ ૪૧ ॥

હવે સૂત્રકાર 'ગુરુ મહારાજને કોપજ ન ઉત્પન્ન થાય' એવો ઉપાય બતાવે છે–धम्मज्जिय ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ–જે धम्मज्जिय–धर्मार्जितम् ઉત્તમ ક્ષમા આદિ ધર્મોથી અર્જીત કર

मोक्षार्थी कर्तव्यः प्रतिलेखनादिरूप , अस्ति, त व्यवहारम्-आचरन् साधुः, गर्हा-निन्दाम्-'अविनीतोऽयम्' इत्यादिरूपा नाभिगच्छति=न प्राप्नोति। एव कृते गुरोः कोपोत्पत्तिर्न भवतीति भावः।

'धम्मज्जिय' इत्यादौ प्रथमार्थे द्वितीया आर्षत्वात्। 'धम्मज्जिय' इति विशेषण प्रतिलेखनादिव्यवहारस्य शास्त्रानुकूलतां दम्भसमानाद्यर्थं कृतव्यवहारस्य परिहार्यतां च बोधयति। 'वुद्धेहायरिय' इति विशेषण व्यवहारस्य शासनसप्रदायानुगतत्व सूचयति ॥ ४२ ॥

मूलम्—मणोगयं वक्कगय, जाणित्तायरियस्स उ।
त परिगिज्झ वायाए, कम्मुणा उववायए ॥४३॥

के द्वारा अर्जित किया है, तथा (सया-सदा) सर्व काल (वुध्धेहायरिय-बुद्धैः आचरितः) तीर्थकर गणधारो के द्वारा आचरित-सेवित हुआ है ऐसा यह (ववहार-व्यवहारः) प्रतिलेखनादिरूप कर्तव्य है। (त ववहार आयरतो-त व्यवहारम् आचरन्) उस व्यवहार को अपने आचरण मे लाने वाला साधु (गरह-गर्हा) 'यह अविनीत है' इत्यादिरूप निन्दा को (नाभिगच्छइ-नाभिगच्छति) प्राप्त नही करता है। "धम्मज्जिय" यह पद यह सूचित करता है कि प्रतिलेखनादिकरूप जो व्यवहार है वह शास्त्रानुकूल है, तथा दभ एव सम्मान आदि के निमित्त जो व्यवहार किया जाता है वह परिहार्य है। "वुद्धेहायरिय" यह पद 'यह व्यवहार तीर्थकर एव गणधरो की परपरा से चला आ रहा है अतः प्रामाणिक है' यह सूचित करता है ॥ ४२ ॥

વામા આવેલ છે તથા सया-सदा સર્વ કાળ वुद्धेहायरिय-वुद्ध आचरित તીર્થંકર ગણધરોથી સેવીત થયેલ છે એવા આ ववहार-व्यवहार પ્રતિલેખનાદિરૂપ કર્તવ્ય છે આ વ્યવહારને પોતાના આચરણમા લાવનાર સાધુ गरह-गर्हा 'આ અવિનીત છે' ઈત્યાદિ રૂપ નિદાને नाभिगच्छइ-नाभिगच्छति પ્રાપ્ત કરતા નથી धम्मज्जिय આ પદથી એ સૂચિત થાય છે કે પ્રતિલેખનાદિક રૂપ જે વ્યવહાર છે તે શાસ્ત્રાનુકૂળ છે તથા દભ અને સમ્માન આદિ નિમિત્ત જે વ્યવહાર કરવામા આવે છે તે પરિહાર્ય છે "वुद्धेहायरिय" આ પદથી આ વ્યવહાર તીર્થંકર તેમજ ગણધરોની પરપરાથી ચાલ્યો આવે છે આથી તે પ્રમાણીક છે એવુ સૂચિત કરવામા આવે છે ॥ ४२ ॥

छाया—मनोगत वाक्यगत, ज्ञात्वा आचार्यस्य तु।
तत् परिगृह्य वाचा, कर्मणा उपपादयेत ॥४३॥

टीका—'मणोगय' इत्यादि—

आचार्यस्य मनोगत=मनसि वर्तमान, तथा वाक्यगत=वचसि स्थित तु शब्दात् कायगतमपि कार्यं पूर्वं ज्ञात्वा, पश्चात् तत्=कार्यं वाचा परिगृह्य=अङ्गीकृत्य, 'अहमेतत् कार्यं करोमि' इत्युक्त्वा शिष्यः कर्मणा=कायिकया क्रियया, उपपादयेत्=सपन्न कुर्यात्। यत् कार्यं गुरोर्मनसि विद्यमान, 'कार्यमिद क्रियताम्' इत्यादिना वचसा वाऽभिहित, गुरुणा क्रियमाण वा यत् कार्यं तद् गुरुहस्तादुपादाय त्वरितमेव सुशिष्येण सपादनीयमिति भावः ॥४३॥

'मणोगय' इत्यादि.

अन्वयार्थ—(आयरियस्स मणोगय वक्कगय-आचार्यस्य मनोगत वाक्यगत) आचार्य महाराज के मनोगत एव वाक्यगत "तु" शब्द से कायगत कार्य को (जाणित्ता-ज्ञात्वा) पहिले जानकर पश्चात् (त-तत्) उस कार्य को (वायाए-वाचा) वाणी से (परिगिज्झ-परिगृह्य) अगीकार कर के शिष्य (कम्मुणा-कर्मणा) कायसवधी क्रिया द्वारा (उववायए-उपपादयेत्) उस कार्य को कर देवे। जो कार्य गुरु के मन मे स्थित हो-गुरु ने जिस कार्य को करने का विचार किया हो 'इद कार्यम् क्रियताम्' 'यह काम करो' इस प्रकार जिस कार्य को करने के लिये उन्होंने कहा हो, अथवा गुरु महाराज जिस कार्य को स्वय अपने हाथ से कर रहे हों तो विनयी शिष्य का कर्तव्य है कि वह उस कार्य को शीघ्र ही स्वय सपादित करे। और गुरु महाराज करते हो तो उनके हाथ से लेकर स्वय करने लग जाय ॥ ४३ ॥

मणोगय-ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—आयरियस्स मनोगय वक्कगय-आचार्यस्य मनोगत वाक्यगत આચાર્ય મહારાજના મનોગત્ અને વાકયગત "तु" શબ્દથી કાયગત કાર્યને जाणित्ता-ज्ञात्वा પહેલા જાણીને પછીથી त-तत् તે કાર્યને वायाए-वाचा વાણીથી परिसिज्ज-परिगृह्य અંગિકાર કરીને શિષ્ય कमुणा-कर्मणा કાય સબધી ક્રિયા દ્વારા उववाय-उपपादयेत् એ કાર્ય કરી દે જે કાર્ય ગુરુના મનમા સ્થિત હોય, ગુરુએ જે કાર્ય કરવાનો વિચાર કર્યો હોય, "આ કામ કરો" આ પ્રકાર જે કાર્યને કરવા માટે પોતે પોતાના હાથથી કરી રહ્યા હોય તો વિનયી શિષ્યનુ કર્તવ્ય છે કે એ તે કાર્યને તુરત જ પોતે ઉપાડી લે અને ગુરુ મહારાજ કરતા હોય તો તેમના હાથમાથી લઈને પોતે કરવા લગી જાય ॥ ૪૩ ॥

मूलम्—वित्ते अचोइए निच्चं, खिप्प हवइ सुचोईए ।
जहोवइट्ठ सुकयं, किच्चाइ कुव्वई सयां ॥४४॥

छाया—वित्तः अनोदितः नित्य, क्षिप्र भवति सुनोदितः ।
यथोपदिष्ट सुकृत, कृत्यानि करोति सदा ॥ ४४ ॥

टीका—'वित्ते' इत्यादि—

वित्तः=विनयादिगुणेन प्रसिद्धः शिष्यः, अनोदितः=अप्रेरित एव गुरुकार्येषु नित्यं=सर्वदा, प्रवर्तते। कदाचित् स्वयमेव कार्यं कुर्वाणः सुनोदितः=गुरुणा सुष्ठु प्रेरितश्चेत् स विनयवान् शिष्यः क्षिप्र=क्षिप्रकृद् शीघ्रमेव-कार्यकारी भवति। अय भावः-कार्यं कुर्वन् आचार्येण प्रेरितश्चेद् एव न ब्रूते-'अह तु कार्यंकरोम्येव, किं

'वित्ते' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(वित्ते-वित्त) विनय आदि गुणों से प्रसिद्ध शिष्य (अचोइए-अनोदितः) विना कहे ही-प्रेरणाकिये विना ही-अपने गुरु महाराज के कार्यों मे (निच्च-नित्य) सर्वदा प्रवृत्ति शील रहा करता है। (सुचोइए-सुनोदितः) गुरु महाराज अपने कार्य को करने की प्रेरणा करे तो विनयवान् शिष्य का कर्तव्य है कि वह (खिप्प हवइ-क्षिप्र भवति) गुरु महाराज का कार्य यतनापूर्वक शीघ्र करे। ऐसा शिष्य गुरु महाराज जब कार्य करने के लिये कहते हैं तब ऐसा नही कहता है कि 'मै तो कार्य कर ही रहा हू आप क्यो कहते है'। वह तो (सया-सदा) सर्वदा जो कुछ भी करने को कहा जाता है उसे ही कहने के अनुसार (सुकय-सुकृत) जैसे वह अच्छी रीति से हो सकता है उसी

वित्ते इत्यादि-

અન્વયાર્થ—वित्त-वित्त વિનય આદિ ગુણોથી પ્રસિદ્ધ શિષ્ય अचोइए-अनोदित કહ્યા વગર પ્રેરણા કર્યા વગર—પોતાના ગુરુ મહારાજના કાર્યોમા निच्च-नित्य સદા સર્વદા પ્રવૃતિશીલ રહ્યા કરે છે सुचोइए-सुनोदित ગુરુ મહારાજ પોતાનુ કાર્ય કરવા માટે પ્રેરણા કરે તો વિનયવાન શિષ્યનુ કર્તવ્ય છે કે તે खिप्प हवइ-क्षिप्र भवति ગુરુ મહારાજના તે કાર્યને યત્નાપૂર્વક તુરત જ કરવા માડે વિનયી શિષ્ય ગુરુ મહારાજના તરફથી કામ માટેનુ સૂચન થતા એવુ કદી પણ કહેતો નથી કે, હુ કામ તો કરી રહ્યો છુ, આપ શા માટે કહો છો તે તો सया-सदा સર્વદા એને જે કાઈ કહેવામા આવે તે કામ તે કહેવા અનુ-સાર सुकय-सुकृत જેમ તે સારી રીતે થઈ શકે એ રીતે किच्चाइ कव्वइ-कृत्यानि

भवद्भिः प्रलप्यते ?' इति। यथोपदिष्टम्=उपदिष्टमनतिक्रम्य सर्वमुपदिष्टं कार्यं, सुकृत=सुष्ठु कृत, यथा स्यात्, तथा कार्याणि=सर्वाणि गुरुकार्याणि, सदा=सर्वकाल, करोति=संपादयति। गुरुकार्येष्वालस्य न विधेय प्रसन्नभावेन तदेव कार्यं सत्वर करणीयमिति भावः॥ ४४॥

अध्ययनार्थमुपसंहरन्नाह—

मूलम्—नच्चा नमइ मेहावी, लोए कित्ती से जायए।
हवइ किच्चाण सरणं, भूयाण जगई जहा ॥४५॥

छाया—ज्ञात्वा नमति मेधावी, लोके कीर्तिस्तस्य जायते।
भवति कृत्याना शरण, भूताना जगती यथा॥ ४५॥

टीका—'नच्चा' इत्यादि—

मेधावी=मर्यादावर्ती शिष्य', ज्ञात्वा=अनन्तरोक्त सर्वमध्ययनार्थमवगम्य, नमति=नम्रीभवति विनयवान् भवतीत्यर्थः, स्वकर्तव्यकरण प्रति सादरमुद्यतो भवतीति यावत्। विनयस्य फलमाह—'लोए' इत्यादि। लोके तस्य कीर्तिः—

रीति के माफिक (किच्चाइ कुव्वइ–कृत्यानि करोति) उन सब कार्यों को सुसपादित करता है। गुरु महाराज के कार्यों मे कभी भी आलस्य नहीं करना चाहिये प्रत्युत प्रसन्नचित्त से जो कुछ भी करने को कहा जाय वह शीघ्र ही कर देना चाहिये॥ ४४॥

अब अध्ययन के अर्थ का उपसहार करते हुए सूत्रकार कहते हैं–'नच्चा' इत्यादि।

अन्वयार्थ—(मेहावी–मेधावी) मर्यादावर्ती शिष्य (नच्चा–ज्ञात्वा) अनन्तरोक्त इस समस्त अध्ययन के अर्थ को जानकर (नमइ–नमति) अवश्य विनयी होता है। अर्थात् अपने कर्तव्य को निभाने के लिये सादर उद्यत हो जाता है। (से लोए कित्ती जायए–तस्य लोके कीर्ति

करोति ते બધા કામો સારીરીતે કરતો રહે છે ગુરુ મહારાજના કામોમા કદી પણ આળસ શિષ્યે ન કરવી જોઈએ જે કાઈ કરવાનુ કહેવામા આવે તે પ્રસન્ન ચિત્તે શીઘ્ર કરી દેવુ જોઈએ ॥ ४४॥

હવે અધ્યયનના અર્થનો ઉપસહાર કરતા સૂત્રકાર કહે છે—नच्चा इत्यादि–

અન્વયાર્થ—मेहावी–मेधावी મર્યાદાવર્તી શિષ્ય नच्चा–ज्ञात्वा અનન્તરોક્ત આ સમસ્ત અધ્યયનના અર્થને જાણીને नमइ–नमति અવશ્ય વિનયી બને છે અર્થાત્ પોતાના કર્તવ્યને નિભાવવા માટે સાદર ઉદ્યત રહે છે से लोए कित्ति

'अनेन सफलीकृत जन्म, छिन्न च दुश्छेद्य कर्मबन्धन निस्तीर्णश्च दुस्तरः ससार-सागरः' इत्यादिरूपा, जायते=प्रादुर्भवति, अपि च-स कृत्याना=आचार्याणा शरणम्=आश्रयो भवति, यथा जगती=पृथिवी, भूताना=प्राणिना शरणम्=आधारोऽस्ति तद्वत् ॥ ४५ ॥

मूलम्—पुज्जा जस्स पसीयति, सबुद्धा पुव्वसथुया ।
पसन्ना लाभइस्संति, विउलं अट्ठिय सुयम् ॥४६॥

छाया—पूज्या यस्य प्रसीदन्ति, सबुद्धा पूर्वसस्तुताः ।
प्रसन्ना लाभयिष्यन्ति, विपुलम् आर्थिक श्रुतम् ॥ ४६ ॥

टीका—'पुज्जा' इत्यादि—

सबुद्धाः=सम्यग्ज्ञानवन्त., पूर्वसस्तुताः=पूर्व सम्यक् प्रकारेण स्तुता, श्रुतदा-

---

जायते) जो साधु अपने कर्तव्य को निभाता है उसका उसे यह फल मिलता है कि उसकी कीर्ति इस लोक मे फैल जाती है। लोग कहने लग जाते हैं कि इसने अपने जन्म को सफल बना लिया है। दुश्छेद्य कर्मबन्धन इसने छेद डाला है। दुस्तर ससार सागर इसने पार कर लिया है। (जहा-यथा) जैसे-(जगई-जगती) पृथिवी (भूयाण सरण हवइ-भूताना शरण भवति) प्राणियो के लिये आधारभूत होती है, इसी तरह वह शिष्य भी (किच्चाण सरण हवइ-कृत्याना शरण भवति) अपने आचार्य महाराज का आधार बन जाता है ॥४५॥

'पुज्जा' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(सबुद्धा-सबुद्धाः) पहिले-श्रुतदान के पहिले ही विनय-

---

लोके कीर्ति जायते જે સાધુ પોતાના કર્તવ્યને નિભાવે છે એને તેનુ એ ફળ મળે છે કે, તેમની કિર્તી આ લોકમા ફેલાઇ જાય છે, લોકો કહેવા લાગે છે કે, આણે પોતાના જન્મને સફળ બનાવી લીધો છે કર્મના બ ધનને એણે તોડી નાખ્યા છે, દુસ્તર સ સાર સાગર એણે પાર કરી લીધો છે जहा-यथा જેમ-जगई-जगती પૃથ્વી भूयाण सरण हवइ-भूतामा शरण भवति પ્રાણીઓને માટે આધારભૂત હોય છે, એજ રીતે તે શિષ્ય પણ પોતાના આચાર્ય મહારાજનો આશ્રય બની જાય છે ॥ ૪૫ ॥

पुज्जा-इत्यादि—

અન્વયાર્થ—सबुद्धा-सबुद्धा પહેલા શ્રુતદાનના પહેલા-વિનયગુણથી

भवद्भिः मलप्यते?' इति। यथोपदिष्टम्=उपदिष्टमनतिक्रम्य सर्वमुपदिष्ट कार्यं, सुकृत =सुष्ठु कृत, यथा स्यात्, तथा कार्याणि=सर्वाणि गुरुकार्याणि, सदा=सर्वकाल, करोति=संपादयति। गुरुकार्येष्वालस्य न विधेय प्रसन्नभावेन तदेव कार्यं सत्वर करणीयमिति भावः ॥ ४४ ॥

अध्ययनार्थमुपसंहरन्नाह—

मूलम्—नच्चा नमइ मेहावी, लोए कित्ती से जायए।
हवइ किच्चाण सरणं, भूयाण जगई जहा ॥४५॥

छाया—ज्ञात्वा नमति मेधावी, लोके कीर्तिस्तस्य जायते।
भवति कृत्याना शरण, भूताना जगती यथा ॥ ४५ ॥

टीका—'नच्चा' इत्यादि—

मेधावी=मर्यादावर्ती शिष्य', ज्ञात्वा=अनन्तरोक्त सर्वमध्ययनार्थमवगम्य, नमति=नम्रीभवति विनयवान् भवतीत्यर्थः, स्वकर्तव्यकरण प्रति सादरमुद्यतो भवतीति यावत्। विनयस्य फलमाह—'लोए' इत्यादि। लोके तस्य कीर्तिः—

रीति के माफिक (किच्चाइ कुव्वइ—कृत्यानि करोति) उन सब कार्यों को सुसपादित करता है। गुरु महाराज के कार्यों मे कभी भी आलस्य नहीं करना चाहिये प्रत्युत प्रसन्नचित्त से जो कुछ भी करने को कहा जाय वह शीघ्र ही कर देना चाहिये ॥ ४४ ॥

अब अध्ययन के अर्थ का उपसहार करते हुए सूत्रकार कहते हैं—'नच्चा' इत्यादि।

अन्वयार्थ—(मेहावी—मेधावी) मर्यादावर्ती शिष्य (नच्चा—ज्ञात्वा) अनन्तरोक्त इस समस्त अध्ययन के अर्थ को जानकर (नमइ—नमति) अवश्य विनयी होता है। अर्थात् अपने कर्तव्य को निभाने के लिये सादर उद्यत हो जाता है। (से लोए कित्ती जायए—तस्य लोके कीर्ति.

करोति ते બધા કામો સારીરીતે કરતો રહે છે ગુરુ મહારાજના કામોમા કદી પણ આળસ શિષ્યે ન કરવી જોઈએ જે કાંઈ કરવાનુ કહેવામા આવે તે પ્રસન્ન ચિત્તે શીઘ્ર કરી દેવુ જોઈએ ॥ ૪૪ ॥

હવે અધ્યયનના અર્થનો ઉપસંહાર કરતા સૂત્રકાર કહે છે—नच्चा इत्यादि—

અન્વયાર્થ—मेहावी-मेधावीમર્યાદાવર્તી શિષ્ય नच्चा-ज्ञात्वा અનન્તરોક્ત આ સમસ્ત અધ્યયનના અર્થને જાણીને नमइ-नमति અવશ્ય વિનયી બને છે અર્થાત્ પોતાના કર્તવ્યને નિભાવવા માટે સાદર ઉદ્યત રહે છે से लोए कित्ति जायए-तस्य

'अनेन सफलीकृत जन्म, छिन्न च दुश्छेद्य कर्मबन्धन निस्तीर्णश्च दुस्तरः ससार-सागरः' इत्यादिरूपा, जायते=प्रादुर्भवति, अपि च–स कृत्याना=आचार्याणा शरणम्=आश्रयो भवति, यथा जगती=पृथिवी, भूताना=प्राणिना शरणम्=आधारोऽस्ति तद्वत् ॥ ४५ ॥

मूलम्—पुज्जा जस्स पसीयति, संबुद्धा पुव्वसथुया ।
पसन्ना लाभइस्संति, विउंल अंट्ठिय सुयंम् ॥४६॥

छाया—पूज्या यस्य प्रसीदन्ति, सबुद्धा पूर्वसस्तुताः ।
प्रसन्ना लाभयिष्यन्ति, विपुलम् आर्थिक श्रुतम् ॥ ४६ ॥

टीका—'पुज्जा' इत्यादि—

सबुद्धाः=सम्यग्ज्ञानवन्तः, पूर्वसस्तुताः=पूर्व सम्यक् प्रकारेण स्तुता, श्रुतदा-

जायते) जो साधु अपने कर्तव्य को निभाता है उसका उसे यह फल मिलता है कि उसकी कीर्ति इस लोक मे फैल जाती है। लोग कहने लग जाते हैं कि इसने अपने जन्म को सफल बना लिया है। दुश्छेद्य कर्मबन्धन इसने छेद डाला हैं। दुस्तर ससार सागर इसने पार कर लिया है। (जहा–यथा) जैसे–(जगई–जगती) पृथिवी (भूयाण सरण हवइ–भूताना शरणं भवति) प्राणियो के लिये आधारभूत होती है, इसी तरह वह शिष्य भी (किच्चाण सरण हवइ–कृत्याना शरण भवति) अपने आचार्य महाराज का आधार बन जाता है ॥ ४५ ॥

'पुज्जा' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(सबुद्धा–सबुद्धा) पहिले–श्रुतदान के पहिले ही विनय-

लोके कीर्ति जायते જે સાધુ પોતાના કર્તવ્યને નિભાવે છે એને તેનુ એ ફળ મળે છે કે, તેમની કિર્તિ આ લોકમા ફેલાઇ જાય છે, લોકો કહેવા લાગે છે કે, આણે પોતાના જન્મને સફળ બનાવી લીધો છે કર્મના બધનને એણે તોડી નાખ્યા છે, દુસ્તર સસાર સાગર એણે પાર કરી લીધો છે जहा–यथा જેમ–जगई–जगती પૃથ્વી भूयाण सरण हवइ–भूतामा शरण भवति પ્રાણીઓને માટે આધારભૂત હોય છે, એજ રીતે તે શિષ્ય પણ પોતાના આચાર્ય મહારાજનો આશ્રય બની જાય છે ॥ ૪૫ ॥

पुज्जा–इत्यादि—

અન્વયાર્થ—सबुद्धा–सबुद्धा પહેલા શ્રુતદાનના પહેલા–વિનયગુણથી

कार्ये रुचिरिच्छा यस्य स मनोरुचिः-गुरुमनोऽनुवर्ती न तु स्वेच्छाचारी तिष्ठति= आस्ते तथा-तपःसमाचारीसमाधिसंवृतः-तपसोऽनशनादेर्द्वादशविधस्य समाचारी च समाधिश्च तपःसमाचारीसमाधी, ताभ्यां संवृतः=निरुद्धास्रवः, पञ्च व्रतानि=प्राणातिपातविरमणादीनि पञ्चमहाव्रतानि पालयित्वा=निरतिचारं समाराध्य महाद्युतिः =महती द्युति र्यस्य स महाद्युतिः=तपस्तेजःसमन्वित., तेजोलेश्यापुलाकलब्ध्यादि सहितो भवतीत्यर्थः ॥ ४७ ॥

कार्य को संपादन करने की जिसकी इच्छा बनी रहती है-गुरु महाराज की इच्छानुसार चलने वाला, स्वेच्छाचारी नहीं। एवं (तवोसमायारिसमाहिसंवुडे-तपःसमाचारीसमाधिसंवृतः) अनशन आदि बारह प्रकार के तप के अनुष्ठान से, तथा चित्तकी शुद्धिरूप समाधि से जिसने आस्रव के द्वारको निरुद्ध कर दिया है (पंचवयाइं पालिया-पंचव्रतानि पालयित्वा) पांच प्राणातिपातविरमण आदि महाव्रतों का निरतिचार पालन करके (महज्जुई चिट्ठइ-महाद्युतिः तिष्ठति) तपस्तेज से समन्वित होता हुआ तेजोलेश्या एवंपुलाकलब्धि आदि से सहित होता है।

भावार्थ—गुरु महाराज के प्रसाद से जिसने श्रुतज्ञान प्राप्त कर लिया है ऐसा शिष्य शास्त्रसंमत अर्थ में विगतसंशयहोकर जनता द्वारा प्रसंशनीयज्ञानवाला माना जाता है। उसके वचन को जनता निस्संदेह अंगीकार कर लेनेमें निस्संकोचित हो जाती है। उसकी विनयादि

પોતાના ગુરુ મહારાજના મનોનુકૂળ કાર્ય સંપાદન કરવાની ઇચ્છા જેની બની રહે છે એવા ગુરુ મહારાજની ઈચ્છાનુસાર ચાલવાવાળા સ્વેચ્છાચારી નહિ એવા શિષ્ય કે જેણે तवोसमायारिसमाहिसंवुडे-तप समाचारीसमाधिसंवृत અનશન આદિ બાર પ્રકારનાતપના અનુષ્ઠાનથી તથા ચિત્તની શુદ્ધિરૂપ સમાધીથી જેણે આશ્રવના દ્વારને નિરૂદ્ધ કરી દીધા છે, पंचवयाइं पालिया-पंचव्रतानि पालयित्वा પંચ પ્રાણાતિપાત વિરમણ આદિ મહાવ્રતોને નિરતિચાર પાલન કરી महज्जुई चिट्ठइ-महाद्युति तिष्ठति તપસ્તેજથી સમન્વિત થઈ તેજો લેશ્યા એવં પુલાકલબ્ધિ આદિથી સહિત બને છે

ભાવાર્થ—ગુરુ મહારાજના પ્રસાદથી શ્રુતજ્ઞાન જેણે પ્રાપ્ત કરી લીધું છે એવા શિષ્ય શાસ્ત્રીય સંમત અર્થમાં વિગતસંશય બનીને જનતા દ્વારા પ્રશંસનીય જ્ઞાનવાળા માનવામાં આવે છે એવા વચનને જનતા નિઃસંદેહ અંગીકાર કરવામાં સંકોચરહિત બની જાય છે એની ક્રિયા-સંપત્તિથી ગુરુ મહારાજ

मूलम्—से देवगंधव्वमणुस्सपूइए, चइत्तु देहं मलपंकपूइयं ।
सिद्धे वा हवइ सासए, देवे वा अप्परए महिड्ढिए-त्ति बेमि ॥४८॥
[स सिद्धए वा हवए य सासए, सुरेय वा अप्परए महिड्ढिए–त्तिबेमि]
॥ उत्तरज्झयणस्स पढमज्झयणं समत्तं ॥
छाया—स देवगन्धर्वमनुष्यपूजितः, त्यक्त्वा देहं मलपङ्कपूतिकम् ।
सिद्धो वा भवति शाश्वतः, देवो वा अल्परजा महर्द्धिक इति ब्रवीमि ॥४८॥
[स सिद्धो वा भवति च शाश्वतः, सुरश्च वा अल्परजा महर्द्धिकः–इति ब्रवीमि]

टीका—'स देवगधव्व०' इत्यादि—

स.=पूर्वोक्तलक्षणविशिष्टो विनयवान् शिष्यः, इह लोके देवगन्धर्वमनुष्यपूजितः=देवैः=वैमानिक ज्योतिष्कैः, गन्धर्वः–गन्धर्वनिकायो–पलक्षितैर्व्यन्तरभवनपतिभिः, मनुष्यैः=चक्रवर्त्यादिभि पूजित समानितो भवति। यथा मलपङ्कपूतिक=मल=विण्मूत्रादिक, तदेव पङ्कः=कर्दमस्तेन पूतिक=दुर्गन्धियुक्तदेहम्=औदारिक

क्रियासंपत्ति से गुरु महाराज उस पर सदा प्रसन्न रहा करते हैं। द्वादश प्रकार की तपस्या से वह कर्मों के आस्रव को रोकने वाला हो जाता है। पाच महाव्रतों की आराधना से उसका आत्मिक बल विशिष्ट होकर उसको तपस्तेज की लब्धि से संपन्न बना देता है ॥ ४७ ॥

'सदेव' इत्यादि ।

अन्वयार्थ-(स–सः) पूर्वोक्त लक्षणों से विशिष्ट विनयशाली शिष्य (देवगंधव्वमणुस्सपूइए–देवगंधर्वमनुष्य पूजितः) देव वैमानिक ज्योतिष्क देवों से गंधर्व–गंधर्वनिकाय से उपलक्षित व्यन्तर देवों से, एवं भवनपति-देवों से, तथा मनुष्यों–चक्रवर्ती आदि से पूजित होता है । तथा (मलप-

એના પર સદા પ્રસન્ન રહ્યા કરે છે બાર પ્રકારની તપસ્યાથી તે કર્મના આશ્રવને રોકનાર બની જાય છે અને પાચ મહાવ્રતોની આરાધનાથી એનુ આત્મિક બલ વિશિષ્ટ બને છે અને આથી તેને તપસ્તેજની લબ્ધિ સંપન્ન બનાવે છે ॥ ૪૭ ॥

"સ દેવ ઈત્યાદિ—

અન્વયાર્થ—સ–સ પૂર્વોક્ત લક્ષણુની વિશિષ્ટ વિનયશાળી શિષ્ય देव गधव्व मणुस्सपूइए–देव गधर्व मनुष्य पूजित દેવ–વૈમાનિક જ્યોતિષ્ક દેવો, ગંધર્વ–ગંધર્વ નિકાયથી ઉપલક્ષિત વ્યન્તર દેવ અને ભવનપતિ દેવો તથા મનુષ્યો–ચક્રવતી આદિથી પૂજીત બને છે તથા मलपक पूइय देह चइत्तु–मलपकपूतिक देह त्यक्त्वा

मनुष्यशरीर, त्यक्त्वा, शाश्वतः=सर्वकालावस्थायी जन्ममरणरहितः सिद्धो भवति। वा=अथवा, सावशेषकर्मा तु अल्परजाः=अल्पकर्मा महर्द्धिकः=महती=दिव्या ऋद्धिः= विमानादिसम्पत्, उपलक्षणेन दिव्यानि द्युतियशोवर्णबलवीर्यादीनि च यस्य स महर्द्धिकः, तत्र=द्युतिः–शरीराभरणकान्तिः, यशः=कीर्तिः, वर्णः=शुक्लादिः, बल= शारीरिकपराक्रमः, वीर्यम्=आत्मबलम्, आदिपदेन–इतोऽन्यदपि सग्राह्यम्, एभिः सपन्नः, देवो भवति।

कपूइय देह चइत्तु–मलपकपूतिक देह त्यक्त्वा) शुक्रशोणित से जन्य इस औदारिक शरीर का परित्याग कर (सासए सिद्धे हवइ–शाश्वतः सिद्धो वा भवति) अनत काल तक सदा सिद्धि स्थान मे रहने वाला सिद्ध परमात्मा हो जाता है। (वा) अथवा यदि वह सिद्ध नही बने तो (अप्परए महिड्डिए देवे वा हवइ–अल्परजाः महर्द्धिकः देवो वा भवति) अल्पकर्मा महर्द्धिक देव हो जाता है।

भावार्थ — पूर्वोक्तलक्षणविशिष्ट विनीत शिष्य देवादिक द्वारा पूज्य होता है, एव इस अपवित्र औदारिक शरीर का परित्याग कर सिद्ध हो जाता है। यदि कर्म शेष रह जाय तो वह महाऋद्धिशाली देव होता है। यहा ऋद्धिसे द्युति, यश, वर्ण, बल, वीर्य इन सबका ग्रहण हुवा है। विमान आदि सपत्ति का नाम ऋद्धि है। शरीर एव आभरण की कान्ति का नाम द्युति है। कीर्त्ति का नाम यश है। शरीर का जो शुक्ल आदि वर्ण है – उसका नाम वर्ण है। शारीरिक पराक्रम का नाम बल एव आत्मजन्य शक्ति का नाम वीर्य है।

શુક્ર શોણિત જન્ય આ ઔદારિક શરીરનો પરિત્યાગ કરી सासए सिद्धे हवइ–शाश्वत सिद्धो भवति અનન્તકાળ સુધી સદા સિદ્ધિ સ્થાનમા રહેવાવાળા સિદ્ધ પરમાત્મા બની જાય છે वा અથવા જો તે સિદ્ધ ન બને તો, અલ્પકર્મા મહર્દ્ધિક દેવ બની જાય છે

ભાવાર્થ—પૂર્વોક્ત લક્ષણવિશિષ્ટ વિનીત શિષ્ય દેવાદિક દ્વારા પૂજ્ય બને છે અને આ અપવિત્ર ઔદારિક શરીરનો પરિત્યાગ કરી કા તો સિદ્ધ બની જાય છે જો કર્મ શેષ રહી જાય તો તે મહાઋદ્ધિ શાળી દેવ બને છે ઋદ્ધિથી દ્યુતિ, યશ, વર્ણ, બળ, વીર્ય, આ બધાનુ ગાથામા ગ્રહણ કરેલ છે, વિમાન આદિ સપત્તિનુ નામ ઋદ્ધિ છે શરીર અને આભરણની કાન્તિનુ નામ દ્યુતિ છે, કીર્તિનુ નામ યશ છે શરીરનો જે શુકલ આદિ વર્ણ છે–દ્રવ્ય લેશ્યા છે–એનુ નામ વર્ણ છે શારીરિક પરાક્રમનુ નામ બળ છે અને

इति शब्दः समाप्तिबोधकः, अथवा 'इति' एवम्-अमुना प्रकारेण एतद् विनयश्रुताख्यमध्ययन ब्रवीमि यथा भगवता कथित तथा कथयामि न तु स्वबुद्ध्या परिकल्प्य किंचिद् ब्रवीमीत्यर्थः ॥ ४८ ॥

इति श्रीविश्वविख्यात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-
कलितललितकलापालापक-प्रवि-शुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मायक-
वादिमानमर्दक-श्रीशाहूछत्रपति-कोल्हापुरराजप्रदत्त-
"जैनशास्त्राचार्य"-पदभूषित-कोल्हापुर-राजगुरु-
बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्य-
श्रीघासीलालव्रतिविरचितायां श्रीमदुत्तराध्ययन-
सूत्रस्य प्रियदर्शिन्याख्यायां व्याख्यायां
विनयसमाधिनामक प्रथममध्ययन
सपूर्णम् ॥ १ ॥

('त्तिबेमि'-इति ब्रवीमि) यह पद अध्ययनकी समाप्ति का सूचक है, इसका यह अर्थ है कि-श्री सुधर्मास्वामी जम्बूस्वामी से कहते है कि हे जम्बू! यह विनयश्रुत नाम का अध्ययन जैसा भगवान से सुना है उसी तरह का मैने कहा है। इस में अपनी बुद्धि से कल्पित कुछ नही कहा गया है ॥ ४८ ॥

विनयश्रुतनामक प्रथम अध्ययन सम्पूर्ण ॥ १ ॥

શક્તિનુ નામ વીર્ય છે "त्तिबेमि" 'इति ब्रवीमि' આ પદ અધ્યયનની સમાપ્તિનુ સૂચક છે તેનો અર્થ આ છે કે-શ્રી સુધર્માસ્વામી જબૂસ્વામીને કહે છે કે હે જબૂ! આ વિનયશ્રુત નામનુ અધ્યયન જેવુ ભગવાનથી સાભળ્યુ છે તેજ પ્રકારે મે કહ્યુ છે આમા પોતાની બુદ્ધિથી કલ્પિત કાંઈ નથી કહ્યુ ॥ ૪૮ ॥

॥ આ વિનયશ્રુત નામનુ પ્રથમ અધ્યયન સપૂર્ણ ॥ ૧ ॥

द्वितीयाध्ययनम् ।

विनयश्रुताख्य प्रथममध्ययन वर्णितम् , इदानीं द्वितीयमध्ययन प्रारभ्यते । अस्य चायमभिसम्बन्धः–इहानन्तराध्ययने विनयः सविस्तर वर्णितः, स चानुकूलमतिकूलपरीषहजयनशीलैरेव कर्त्तुं शक्यते इति द्वितीय परीषहाख्यमध्ययन प्रारभ्यते–

यद्वा—विनयाराधकाः प्रायः परीषहभाजो भवन्त्येवेति द्वितीय परीषहाख्यमध्ययन प्रारभ्यते, तस्येदमाद्य सूत्रम्—

मूलम्–सुय मे आउस ! तेण भगवया एवमक्खाय–इह खलु बावीस परीसहा समणेणं भगवया महावीरेण कासवेणं पवेइया, जे भिक्खू सोच्चा नच्चा जिच्चा अभिभूय भिक्खायरियाए परिव्वयतो पुट्ठो नो विनिहन्नेज्जा ॥१॥

छाया—श्रुत मे आयुष्मन् ! तेन भगवता एवमाख्यातम्–इह खलु द्वाविंशति परीषहाः श्रमणेन भगवता महावीरेण काश्यपेन प्रवेदिता , यान् भिक्षुः श्रुत्वा ज्ञात्वा जित्वा अभिभूय भिक्षाचर्याया परिव्रजन् स्पृष्टो नो विनिहन्येत ॥१॥

द्वितीय अध्ययन।

विनयश्रुत नाम के प्रथम अध्ययन का वर्णन हुवा, अब सूत्रकार द्वितीय अध्ययन का वर्णन करते हैं। प्रथम अध्ययन के साथ इसका सबध इस प्रकार है–प्रथम अध्ययन मे विस्तारपूर्वक विनयधर्म का वर्णन करने में आया है। उस विनयधर्म की आराधना परीषहों को जीतने वाला ही कर सकता है, और विनयशील को प्रायः परीषह उत्पन्न होते ही हैं इसलिए अब परीषहाध्ययन कहते हैं जिसका यह प्रथमसूत्र है—" सुयमे " इत्यादि ।

બીજુ અધ્યયન

વિનય શ્રુત નામના પ્રથમ અધ્યયનનુ વર્ણન પુરૂ થયુ હવે સૂત્રકાર બીજા અધ્યયનનુ વર્ણન કરે છે પ્રથમ અધ્યયનની સાથે એનો સબધ આ પ્રકારનો છે પ્રથમ અધ્યયનમા વિસ્તાર પૂર્વક વિનય ધર્મનુ વર્ણન કરવામા આવેલ છે તે વિનય ધર્મની આરાધના પરિષહને જીતવાવાળા જ કરી શકે છે અને વિનયશીલને પરિષહ ઘણે ભાગે ઉત્પન્ન થાય જ છે, આ માટે હવે " પરિષહાધ્યયન " કહેવામા આવે છે જેનુ આ પ્રથમ સૂત્ર છે સુયમે

टीका—श्रीसुधर्मा स्वामी श्रीजम्बूस्वामिनं प्रति कथयति–'सुय मे आउस!' इत्यादि। हे आयुष्मन्! भगवता=ज्ञानादियुक्तेन, तेन=तीर्थंकरेण, एवम्=वक्ष्यमाणप्रकारेण, यत् आख्यातं=सकलजीवभाषापरिणामिन्या भाषया कथितम्, उक्तञ्च–

देवा दैवीं नरा नारीं, शबराश्चापि शाबरीम्।
तिर्यञ्चोऽपि हि तैरश्चीं, मेनिरे भगवद्गिरम्॥ १॥

तत्, मे=मया, श्रुतम्। भगवत्कथितमेवार्थं तवाग्रे वर्णयामीति भावः। अस्य सविस्तरं व्याख्यानं जिज्ञासुभिराचाराङ्गसूत्रस्य मत्कृताचारचिन्तामणिटीकाया द्रष्टव्यम्। यद्वा–'आउसतेण' इत्येकं पदं, 'मया' इत्यस्य विशेषणम्।

श्री सुधर्मा स्वामी श्री जम्बूस्वामी से कहते हैं–(आउस–आयुष्मन्) कि हे आयुष्मन्! जम्बू! (तेण भगवया एवमक्खाय–तेन भगवता एवं आख्यातम्) ज्ञानादि गुणों से युक्त उन तीर्थंकर भगवान् श्री महावीर स्वामी ने वक्ष्यमाण प्रकार से कहा है वह (मे सुय–मया श्रुतम्) मैंने सुना है वही मैं कहता हूं। प्रभु की भाषा सर्वभाषामय होती है, कहा भी है–"देवा दैवीं" इत्यादि।

प्रभु की वाणी को देव, मनुष्य, आर्य, अनार्य, तिर्यञ्च, सभी अपनी अपनी भाषा में समझते हैं।

इस सूत्र का विस्तृत विवेचन आचाराग सूत्र की आचारचिन्तामणि टीका मे किया गया है, इसलिए जिज्ञासु को वहा से देख लेना चाहिये। "आउस तेण" इस पद की संस्कृत छाया "आयुष्मन् तेन" ऐसी न

શ્રી સુધર્માસ્વામી, શ્રી જમ્બૂસ્વામીને કહે છે કે आउस–आयुष्मन् 'હે આયુષ્મન્ જમ્બૂ! तेण भगवया एवमक्खाय–तेन भगवता एव आख्यातम् જ્ઞાનાદિ ગુણોથી યુક્ત એવા તીર્થંકર ભગવાન શ્રી મહાવીર સ્વામીએ વક્ષ્યમાણ પ્રકારથી કહ્યું છે मे सुय–मया श्रुतम्–તે મે સાભળ્યુ છે એ હુ કહુ છુ પ્રભુની ભાષા સર્વભાષામય હોય છે કહ્યું પણ છે—देवा दैवीं ઈત્યાદિ

પ્રભુની વાણીને દેવ, મનુષ્ય, આર્ય, અનાર્ય, તિર્યંચ, સઘળા પોત પોતાની ભાષામા સમજે છે

આ સૂત્રનુ વિસ્તૃત વિવેચન આચારાગસૂત્રની આચારચિંતામણી ટીકામા કરેલ છે માટે જીજ્ઞાસુએ ત્યાથી જોઈ લેવુ જોઈએ "आउस तेण" એ પદની સસ્કૃત છાયા "आयुष्मन् तेन" એવી ન થતા आउसतेण" "आवसता"

मनुष्यशरीर, त्यक्त्वा, शाश्वतः=सर्वकालावस्थायी जन्ममरणरहितः सिद्धो भवति। वा=अथवा, सावशेपकर्मा तु अल्परजाः=अल्पकर्मा महर्द्धिकः=महती=दिव्या ऋद्धिः= विमानादिसम्पत्, उपलक्षणेन दिव्यानि द्युतियशोवर्णवलवीर्यादीनि च यस्य स महर्द्धिकः, तत्र=द्युतिः-शरीराभरणकान्तिः, यशः=कीर्त्तिः, वर्णः=शुक्लादिः, वल= शारीरिकपराक्रमः, वीर्यम्=आत्मवलम्, आदिपदेन-इतोऽन्यदपि सग्राह्यम्, एभिः सपन्नः, देवो भवति।

कपूइय देह चइत्तु-मलपकपूतिक देह त्यक्त्वा) शुक्रशोणित से जन्य इस औदारिक शरीर का परित्याग कर (सासए सिद्धे हवइ-शाश्वतः सिद्धो वा भवति) अनत काल तक सदा सिद्धि स्थान मे रहने वाला सिद्ध परमात्मा हो जाता है। (वा) अथवा यदि वह सिद्ध नही वने तो (अप्परए महिड्ढिए देवे वा हवइ-अल्परजाः महर्द्धिकः देवो वा भवति) अल्पकर्मा महर्द्धिक देव हो जाता है।

भावार्थ — पूर्वोक्तलक्षणविशिष्ट विनीत शिष्य देवादिक द्वारा पूज्य होता है, एव इस अपवित्र औदारिक शरीर का परित्याग कर सिद्ध हो जाता है। यदि कर्म शेष रह जाय तो वह महाऋद्धिशाली देव होता है। यहा ऋद्धिसे द्युति, यश, वर्ण, वल, वीर्य इन सवका ग्रहण हुवा है। विमान आदि सपत्ति का नाम ऋद्धि है। शरीर एव आभरण की कान्ति का नाम द्युति है। कीर्त्ति का नाम यश है। शरीर का जो शुक्ल आदि वर्ण है - उसका नाम वर्ण है। शारीरिक पराक्रम का नाम वल एव आत्मजन्य शक्ति का नाम वीर्य है।

शुक्र शोणित जन्य આ ઔદારિક શરીરનો પરિત્યાગ કરી सासए सिद्धे हवइ- शाश्वत सिद्धो भवति અનન્તકાળ સુધી સદા સિદ્ધિ સ્થાનમા રહેવાવાળા સિદ્ધ પરમાત્મા બની જાય છે वा અથવા જો તે સિદ્ધ ન બને તો, અલ્પકર્મા મહ ર્દ્ધિક દેવ બની જાય છે

ભાવાર્થ—પૂર્વોક્ત લક્ષણવિશિષ્ટ વિનીત શિષ્ય દેવાદિક દ્વારા પૂજ્ય બને છે અને આ અપવિત્ર ઔદારિક શરીરનો પરિત્યાગ કરી કા તો સિદ્ધ બની જાય છે જો કર્મ શેષ રહી જાય તો તે મહાઋદ્ધિ શાળી દેવ બને છે ઋદ્ધિથી દ્યુતિ, યશ, વર્ણ, બળ, વીર્ય, આ બધાનુ ગાથામા ગ્રહણ કરેલ છે, વિમાન આદિ સપત્તિનુ નામ ઋદ્ધિ છે શરીર અને આભરણની કાન્તિનુ નામ દ્યુતિ છે, કીર્તિનુ નામ યશ છે શરીરનો જે શુક્લ આદિ વર્ણ છે-દ્રવ્ય લેશ્યા છે-એનુ નામ વર્ણ છે શારીરિક પ્રરાક્રમનુ નામ બળ છે

टीका—श्रीसुधर्मा स्वामी श्रीजम्बूस्वामिन प्रति कथयति–'सुय मे आउस!' इत्यादि। हे आयुष्मन्! भगवता=ज्ञानादियुक्तेन, तेन=तीर्थकरेण, एवम्=वक्ष्यमाणप्रकारेण, यत् आख्यात=सकलजीवभाषापरिणामिन्या भाषया कथितम्, उक्तञ्च–

देवा दैवीं नरा नारीं, शबराश्चापि शाबरीम्।
तिर्यञ्चोऽपि हि तैरश्चीं, मेनिरे भगवद्गिरम्॥ १॥

तत्, मे=मया, श्रुतम्। भगवत्कथितमेवार्थं तवाग्रे वर्णयामीति भावः। अस्य सविस्तर व्याख्यान जिज्ञासुभिराचाराङ्गसूत्रस्य मत्कृताचारचिन्तामणिटीकाया द्रष्टव्यम्। यद्वा–'आउसतेण' इत्येक पद, 'मया' इत्यस्य विशेषणम्।

श्री सुधर्मा स्वामी श्री जम्बूस्वामी से कहते हैं–(आउस–आयुष्मन्) कि हे आयुष्मन्! जम्बू! (तेण भगवया एवमक्खाय–तेन भगवता एव आख्यातम्) ज्ञानादि गुणों से युक्त उन तीर्थकर भगवान् श्री महावीर स्वामी ने वक्ष्यमाण प्रकार से कहा है वह (मे सुय–मया श्रुतम्) मैंने सुना है वही मैं कहता हू। प्रभु की भाषा सर्वभाषामय होती है, कहा भी है–"देवा दैवी" इत्यादि।

प्रभु की वाणी को देव, मनुष्य, आर्य, अनार्य, तिर्यञ्च, सभी अपनी अपनी भाषा मे समझते हैं।

इस सूत्र का विस्तृत विवेचन आचाराग सूत्र की आचारचिन्तामणि टीका मे किया गया है, इसलिए जिज्ञासु को वहा से देख लेना चाहिये। "आउस तेण" इस पद की सस्कृत छाया "आयुष्मन् तेन" ऐसी न

શ્રી સુધર્માસ્વામી, શ્રી જમ્બૂસ્વામીને કહે છે કે आउस–आयुष्मन् 'હે આયુષ્મન્ જમ્બૂ! तेण भगवया एवमक्खाय–तेन भगवता एव आख्यातम् જ્ઞાનાદિ ગુણોથી યુક્ત એવા તીર્થંકર ભગવાન શ્રી મહાવીર સ્વામીએ વક્ષ્યમાણ પ્રકારથી કહ્યું છે मे सुय–मया श्रुतम्–તે મે સાભળ્યુ છે એ હુ કહુ છુ પ્રભુની ભાષા સર્વભાષામય હોય છે કહ્યું પણ છે—देवा दैवीं ઈત્યાદિ

પ્રભુની વાણીને દેવ, મનુષ્ય, આર્ય, અનાર્ય, તિર્યંચ, સઘળા પોત પોતાની ભાષામા સમજે છે

આ સૂત્રનુ વિસ્તૃત વિવેચન આચારાગસૂત્રની આચારચિંતામણી ટીકામા કરેલ છે માટે જીજ્ઞાસુએ ત્યાથી જોઈ લેવુ જોઈએ "आउस तेण" એ પદની સ સ્કૃત છાયા "आयुष्मन् तेन" એવી ન થતા आउसतेण" "आवसता"

द्वितीयाध्ययनम् ।

विनयश्रुताख्य प्रथममध्ययन वर्णितम्, इदानीं द्वितीयमध्ययन मारभ्यते । अस्य चायमभिसम्बन्धः—इहानन्तराध्ययने विनयः सविस्तर वर्णितः, स चानुकूलप्रतिकूलपरीषहजयनशीलैरेव कर्त्तुं शक्यते इति द्वितीय परीषहाख्यमध्ययनमारभ्यते—

यद्वा—विनयाराधकाः प्रायः परीषहभाजो भवन्त्येवेति द्वितीय परीषहाख्यमध्ययन मारभ्यते, तस्येदमाद्य सूत्रम्—

मूलम्—सुय मे आउस ! तेण भगवया एवमक्खाय—इह खलु बावीस परीसहा समणेणं भगवया महावीरेण कासवेणं पवेइया, जे भिक्खू सोच्चा नच्चा जिच्चा अभिभूय भिक्खायरियाए परिव्वयतो पुट्ठो नो विनिहन्नेज्जा ॥१॥

छाया—श्रुत मे आयुष्मन् ! तेन भगवता एवमाख्यातम्—इह खलु द्वाविंशति परीषहाः श्रमणेन भगवता महावीरेण काश्यपेन प्रवेदिता, यान् भिक्षुः श्रुत्वा ज्ञात्वा जित्वा अभिभूय भिक्षाचर्याया परिव्रजन् स्पृष्टो नो विनिहन्येत ॥१॥

द्वितीय अध्ययन ।

विनयश्रुत नाम के प्रथम अध्ययन का वर्णन हुवा, अब सूत्रकार द्वितीय अध्ययन का वर्णन करते हैं। प्रथम अध्ययन के साथ इसका सबध इस प्रकार है—प्रथम अध्ययन मे विस्तारपूर्वक विनयधर्म का वर्णन करने में आया है। उस विनयधर्म की आराधना परीषहों को जीतने वाला ही कर सकता है, और विनयशील को प्रायः परीषह उत्पन्न होते ही हैं इसलिए अब परीषहाध्ययन कहते हैं जिसका यह प्रथमसूत्र है—" सुयमे " इत्यादि ।

બીજુ અધ્યયન

વિનય શ્રુત નામના પ્રથમ અધ્યયનનુ વર્ણન પુરૂ થયુ હવે સૂત્રકાર બીજા અધ્યયનનુ વર્ણન કરે છે પ્રથમ અધ્યયનની સાથે એનો સબધ આ પ્રકારનો છે પ્રથમ અધ્યયનમા વિસ્તાર પૂર્વક વિનય ધર્મનુ વર્ણન કરવામા આવેલ છે તે વિનય ધર્મની આરાધના પરિષહને જીતવાવાળા જ કરી શકે છે અને વિનયશીલને પરિષહ ઘણે ભાગે ઉત્પન્ન થાય જ છે, આ માટે હવે "પરિષહાધ્યયન" કહેવામા આવે છે જેનુ આ પ્રથમ સૂત્ર છે સુયમે "

एव श्रीसुधर्मस्वामिना प्रोक्ते सति श्री जम्बूस्वामी पृच्छति—

मूलम्—कयरे ते खलु वावीस परीसहा समणेणं भगवया महावीरेण कासवेणं पवेइया जे भिक्खू सोच्चा नच्चा जिच्चा अभिभूय भिक्खायरियाए परिव्वयतो पुट्ठो नो विनिहन्नेज्जा? ॥२॥

छाया—कतरे ते खलु द्वाविंशतिः परीषहाः श्रमणेन भगवता महावीरेण काश्यपेन प्रवेदिताः। यान् भिक्षुः श्रुत्वा ज्ञात्वा जित्वा अभिभूय भिक्षाचर्याया परिव्रजन् स्पृष्टो न विनिहन्येत ? ॥२॥

टीका—'कयरे ते' इत्यादि।

कतरे=किंनामकास्ते=अनन्तरसूत्रोक्ता' खलु द्वाविंशतिः परीषहाः, अत्र खलु शब्दो वाक्यालकारे, शेषपदाना व्याख्या पूर्ववत् ॥

तदा श्रीसुधर्मा स्वामी श्रीजम्बूस्वामिन प्रति प्राह—

मूलम्—इमे ते खलु वावीसं परीसहा समणेणं भगवया

इस तरह श्री सुधर्मास्वामि का कहने पर श्री जम्बू स्वामी पूछने लगे-'कयरे' इत्यादि।

(कासवेणं) काश्यपगोत्री (समणेणं भगवया महावीरेण) श्रमण भगवान् महावीर स्वामी ने जिन २२ परिषहों का (पवेइया-प्रवेदिता) वर्णन किया है और जिनके सुनने आदि से भिक्षाचर्या में घूमता हुवा मुनि उन परिषहों से स्पृष्ट होने पर भी सयममार्ग से चलित नहीं होता है उन परिषहों के नाम क्या २ हैं ?।

सुधर्मास्वामी जवूस्वामी के २२ परिषहों के नामों को जानने विषयक प्रश्न का उत्तर देने के लिये कह रहे हैं कि हे जबू! सुनो-

---

આ પ્રમાણે શ્રી સુધર્માસ્વામીએ કહ્યુ ત્યારે જમ્બૂસ્વામી ફરી પૂછવા લાગ્યા कयरे ઈત્યાદિ

कासवेण કાશ્યપગોત્રી "समणेणं भगवया महावीरेण" શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ જે ૨૨ પરિષહોનુ पवेइया-प्रवेदिता વર્ણન કરેલ છે અને જેના સાભળવા આદિથી ભિક્ષાચર્યામા ફરી રહેલ મુનિ એ પરિષહોથી સ્પૃષ્ટ થયા પછી પણ સયમ માર્ગથી ચલિત બનતા નથી એ પરિષહોના નામ કયા કયા છે?

સુધર્માસ્વામી જમ્બૂસ્વામીને ૨૨ પરિષહોના નામને જાણવા અગેના પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતા કહે છે કે, કે જમ્બૂ! સાભળો "इमे" ઈત્યાદિ।

कदाचित् स्पृष्टः=परीषहैराक्रान्तः सन् , न विनिहन्येत=मोक्षमार्गात् प्रच्युतो न भवेदित्यर्थः । 'भिक्खायरियाए' इत्यनेन भिक्षाटने प्रायः परीषहा॰ प्रादुर्भवन्ति, इति सूचितम् ॥

नही होवे । "भिक्खायरियाए" इससे यह प्रकट होता है कि भिक्षु को भिक्षाटन करते समय प्राय॰ परीषह उत्पन्न होते हैं।

भावार्थ—इस सूत्र द्वारा सुधर्मा स्वामी जम्बूस्वामी को समझाते हुए यह कह रहे है कि हे जम्बू ! मैं इस अध्ययन मे २२परीषहों के संबंध मे जो कुछ भी विवेचन करूँगा वह सब जैसा मैंने प्रभु वर्धमानस्वामी के मुख से सुना है वैसा ही करूँगा। भगवान् ने बाईस परीषह फरमाये है–जो भिक्षु इन परीषहों से स्वयं पराजित न होकर इनको जीतता रहता है वह मोक्षमार्ग से कभी भी विचलित नहीं होता है। भिक्षाचर्या करते समय परीषहों के आने की अर्थात् उत्पन्न होने की प्रायः अधिक संभावना रहती है, अतः साधु को उनसे विचलित नहीं होना चाहिये। परीषह साधु की कसौटी है। इनके द्वारा कसा जाने पर जो साधु मोक्षमार्ग से चलायमान नही होता है, एवं वीर्योल्लास प्रकट कर इनका साम्हना करता है वह कर्मों की निर्जरा करता हुआ अपना कल्याण करता है॥

પદથી પ્રગટ થાય છે કે, ભિક્ષુને ભિક્ષાટન કરતી વખતે પ્રાય પરિષહ ઉત્પન્ન થાય છે

ભાવાર્થ—આ સૂત્ર દ્વારા સુધર્મા સ્વામી જમ્બૂસ્વામીને એ સમજાવીને કહે છે કે, હે જમ્બૂ! હુ આ અધ્યયનમા ૨૨ પરિષહના સબધમા જે કાઈ પણ વિવેચન કરીશ તે મે પ્રભુ વર્ધમાનસ્વામીથી જે રીતે સાભળ્યુ છે તે કરીશ ભગવાને બાવીસ ૨૨ પરિષહ ફરમાવ્યા છે જે ભિક્ષુ આ પરિષહોથી સ્વય પરાજીત ન બની તેને જીતે છે તે મોક્ષ માર્ગથી કદી પણ વિચલિત થતો નથી ભિક્ષાચર્યા કરતી વખતે પરિષહોના આવવાની અર્થાત્ ઉત્પન્ન થવાની પ્રાય અધિક સભાવના રહે છે આથી સાધુએ તેનાથી વિચલિત ન બનવું જોઈએ પરિષહ સાધુની કસોટી છે તેના દ્વારા કસાયા પછી સાધુ મોક્ષમાર્ગથી ચલાયમાન નથી થતા તેમજ વિર્યોલ્લાસ પ્રગટ કરી એનો સામનો કરે છે તે કર્મોની નિર્જરા કરીને પોતાનુ કલ્યાણ કરે છે

टीका--तद् यथा-क्षुधापरीषह. दिगिंछाशब्दो देशीयः क्षुदर्थे वर्तते। सैव परीषहः परिषह्यते इति परीषहः, ॥ १ ॥ पिपासापरीषह - पिपासा =तृषा, सैव परीषहः, एवं सर्वत्र परीषहार्थेन समानाधिकरण्य बोध्यम् ॥२॥ शीतपरीषहः-शीत=हेमन्तशिशिरयोर्जातः शीतस्पर्शः, तदेव परीषहः शीतपरीषहः ॥३॥ उष्णपरीषहः-उष्ण-ग्रीष्मवर्षासु जातस्तापरूप उष्णस्पर्शः,तदेव परीषहः॥४॥ दशमशकपरीषहः—दशमशकाः प्रसिद्धा', त एव परीषहः दशमशकपरीषहः, दशमशकाः परीषहत्वमन्त इत्यर्थ', तत्र परीषहत्वगतैकत्वविवक्षया परीषह इत्येकवचनम् ॥ ५ ॥ अचैल=चैलाभावः जिनकल्पिकविशेषणाम् । स्थविरकल्पिकाना तु जीर्ण खण्डितमल्पमूल्य प्रमाणोपेत च चैल सदप्यचैलमेव । तदेव

"इमे"-इत्यादि। श्रमण भगवान् महावीर स्वामी ने जिन २२ परीषहों को सहन करने के लिए भिक्षुको आदेश दिया है वे २२ परीषह ये हैं—

दिगिंछाशब्द देशीय शब्द है, इसका अर्थ क्षुधा है। दिगिछारूप परीषह का नाम दिगिंच्छापरीषह है ।१। पिपासा-शब्द का अर्थ तृषा है। इसरूप जो परीषह है वह पिपासापरीषह है।२। हेमन्त एव शिशिर ऋतु मे उत्पन्न शीतस्पर्श का नाम शीत है। इसरूप जो परीषह है उसका नाम शीतपरीषह है।३। ग्रीष्म ऋतु एव वर्षा ऋतु में उत्पन्न हुए ताप का नाम उष्णस्पर्श है। इसरूप परीषह का नाम उष्णपरीषह है।४। डास, मच्छर, विच्छू, चिउटी आदि का नाम दशमशक है। इनके काटने की वेदनारूप जो परीषह है वह दशमशक परीषह है।५। वस्त्रका सर्वथा अभाव अचेल है, यह जिनकल्पियों को होता है। स्थविरकल्पियो के जीर्ण, खडित, अल्पमूल्यवाले एव प्रमाणोपेत वस्त्र होते हैं तो भी उनको

શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ જે ૨૨ પરીષહોને સહન કરવાનો ભિક્ષુને આદેશ આપેલ છે તે ૨૨ પરિષહ આ છે

દિગિંચ્છારૂપ પરિષહનુ નામ દિગિંચ્છાપરીષહ છે (૧) "દિગિચ્છા" એટલે ભૂખ પિપાસા શબ્દનો અર્થ તૃષા છે, આ રૂપ જે પરીષહ છે તે પિપાસા-પરીષહ છે (૨) હેમત અને શિશિર ઋતુમા ઉત્પન્ન થતા ઠડા સ્પર્શનુ નામ શીત પરીષહ છે (૩) ગ્રીષ્મ તથા વર્ષા ઋતુમા ઉત્પન્ન થતા તાપ રૂપ ઉષ્ણ સ્પર્શનુ નામ ઉષ્ણપરીષહ છે (૪) ડાસ, મચ્છર, વીછી, માકડ, આદિનુ નામ દશમશક છે તેના કરડવાની વેદના રૂપ પરીષહ તે દશમશકપરીષહ છે (૫) વસ્ત્રનો સદા અભાવ તેઅચૈલ છે એ જીનકલ્પિઓને થાય છે સ્થવિરકલ્પિઓના જીર્ણ, ખડિત અલ્પમૂલ્યવાળા એવા પ્રમાણોપેત વસ્ત્ર હોય છે તો પણ તેને અચેલજ માનવા જોઈએ એવો

महावीरेणं कासवेणं पवेइया, जे भिक्खू सोच्चा नच्चा जिच्चा अभिभूय भिक्खायरियाए परिव्वयतो पुट्ठो नो विनिहन्नेज्जा ॥३॥

छाया--इमे ते खलु द्वाविंशतिः परीषहाः श्रमणेन भगवता महावीरेण काश्यपेन प्रवेदिताः, यान् भिक्षुः श्रुत्वा ज्ञात्वा जित्वा अभिभूय भिक्षाचर्याया परिव्रजन् स्पृष्टो नो विनिहन्येत ॥३॥

'इमे ते' इत्यादि।

ये द्वाविंशतिः परीषहाः श्रमणेन भगवता महावीरेण काश्यपेन प्रवेदितास्ते खलु इमे=अग्रे वक्ष्यमाणाः सन्ति, अनन्तरमेव वक्ष्यमाणत्वात् हृदि वर्तमानाः परीषहाः 'इद' शब्देन निर्दिष्टाः। यान् भिक्षुः श्रुत्वा ज्ञात्वेत्यादि पदाना व्याख्या पूर्ववत्॥

अथ तानेव नामनिर्देशपूर्वकं दर्शयति—

मूलम्—त जहा—दिगिंछापरीसहे १, पिवासापरिसहे २, सीयपरीसहे ३, उसिणपरीसहे ४, दसमसयपरीसहे ५, अचेलपरीसहे ६, अरइपरीसहे ७, इत्थीपरीसहे ८, चरियापरीसहे ९, निसीहियापरीसहे १०, सेज्जापरीसहे ११, अक्कोसपरीसहे १२, वहपरीसहे १३, जायणापरीसहे १४, अलाभपरीसहे १५, रोगपरीसहे १६, तणफासपरीसहे १७, जल्लपरीसहे १८, सक्कारपुरक्कारपरीसहे १९, पन्नापरीसहे २०, अन्नाणपरीसहे २१, दसणपरीसहे २२ ॥४॥

छाया—तद् यथा—क्षुधापरीषहः १, पिपासापरीषहः २, शीतपरीषहः ३, उष्णपरीषहः ४, दशमशकपरीषहः ५, अचैलपरीषहः ६, अरतिपरीषहः ७, स्त्रीपरीषहः ८, चर्यापरीषहः ९, नैषेधिकीपरीषहः १०, शय्यापरीषहः ११, आक्रोशपरीषहः १२, वधपरीषहः १३, याचनापरीषहः १४, अलाभपरीषहः १५, रोगपरीषहः १६, तृणस्पर्शपरीषहः १७, जल्लपरीषहः १८, सत्कारपुरस्कारपरीषहः १९, प्रज्ञापरीषहः २०, अज्ञानपरीषहः २१, दर्शनपरीषहः २२ ॥ ४ ॥

॥ १५ ॥ रोगः=वातपित्तश्लेष्मणा वैषम्येण समुत्पन्नः कुष्ठादिः, स एव परीषहो रोगपरीषहः ॥ १६ ॥ तृणस्पर्शः-दर्भादिस्पर्शः, स एव परीषहः तृणस्पर्शपरीषहः ॥ १७ ॥ जल्लः=मलः, स एव परीषहः जल्लपरीषहः ॥ १८ ॥ सत्कारो वस्त्रपात्रादिदानेन सम्माननम्, पुरस्कारोऽभ्युत्थानासनप्रदानवन्दनादिसंपादनम्, तावेव परीषहः सत्कारपुरस्कारपरीषहः ॥ १९ ॥ प्रज्ञा-स्वयंविमर्शपूर्वको वस्तुपरिच्छेदः, सैव परीषहः प्रज्ञापरीषहः॥२०॥ अज्ञानपरीषहः—ज्ञान=मत्यादि, तदभावस्तु अज्ञानम् तदेव परीषहः ॥ २१ ॥ दर्शनपरीषहः-दर्शन=सम्यग्दर्शन, तदेव क्रियादिवादिना नानाविधमतश्रवणेऽपि निश्चलतया ध्रियमाणत्वात् सम्यक् परिषह्यमाणं सत् परिषहो भवति ॥ २२ ॥ ४ ॥

एवं श्रीसुधर्मा स्वामी परीषहाणां नामान्यभिधाय तेषां स्वरूपं वक्तुकामः प्राह—

मूलम्—परीसहाणं पविभत्ती, कासवेणं पवेइया ।
तं भे उदाहरिस्सामि, आणुपुव्विं सुणेह मे ॥१॥

कफ की विषमता से समुत्पन्न कुष्ठादिरूप परीषह रोगपरीषह है।१६। दर्भ आदि का स्पर्शरूप परीषह तृणस्पर्शपरीषह है।१७। मैल आदिरूप परीषह जल्लपरीषह है।१८। अन्यद्वारा वस्त्र, पात्र आदि के देने रूप सत्कार, एवं अभ्युत्थान, आसनप्रदान तथा वंदना आदि करने रूप पुरस्कार, इन दोनोंरूप परीषह सत्कारपुरस्कार परीषह है।१९। स्वयं विमर्शपूर्वक वस्तु के परिच्छेद करनेरूप परीषह प्रज्ञापरीषह है।२०। मत्यादिज्ञान के अभावरूप अज्ञानपरीषह है।२१। क्रियावादी आदि के अनेकविध सिद्धान्तों के श्रवण करने पर भी सम्यग्दर्शन को निश्चलरूप से धार रखने के परिषह का नाम दर्शनपरीषह है॥२२॥

ઉત્પન્ન થયેલ કુષ્ઠાદિરૂપ પરીષહ રોગપરીષહ છે (૧૬) દર્ભ આદિના સ્પર્શરૂપ પરીષહ તૃણસ્પર્શપરીષહ છે (૧૭) મેલ આદિરૂપ પરીષહ જલ્લપરીષહ છે (૧૮) અન્યદ્વારા વસ્ત્ર, પાત્ર આદિના દેવારૂપ સત્કાર, અને અભ્યુત્થાન, આસનપ્રદાન તથા વંદના આદિ કરવારૂપ પુરસ્કાર આ બન્ને રૂપ પરીષહ સત્કાર-પુરસ્કારપરીષહ છે (૧૯) સ્વયં વિમર્શપૂર્વક વસ્તુનો નિર્ણય-પરિચ્છેદ કરવારૂપ પરીષહ પ્રજ્ઞાપરીષહ છે (૨૦) મત્યાદિ જ્ઞાનના અભાવરૂપ પરીષહ અજ્ઞાનપરીષહ છે (૨૧) ક્રિયાવાદી આદિના અનેકવિધ સિદ્ધાંતોને શ્રવણ કરવાથી પણ સમ્યગ્ દર્શનને નિશ્ચય રૂપથી ધારી રાખવાના પરીષહનું નામ દર્શનપરીષહ છે ॥૨૨॥

परीषहः अचेलपरीषहः ॥ ६ ॥ अरतिपरीषहः-रतिः=संयमविषयिका प्रीतिः । तद्विपरीता त्वरतिः, सैव परीषहः, अरतिपरीषहः ॥७॥ स्त्री=नारी सैव कथंचिद् दृष्टा सती तद्गतरागपूर्वकगतिविलासहासचेष्टाचक्षुर्विकाराद्यवलोकनेऽपि तदभिलापनिवर्तनेन परिषह्यमाणत्वात् परीषहः स्त्रीपरीषह ॥ ८ ॥ चर्या-ग्रामानुग्राम विहाररूपा, सैव परीषहः चर्यापरीषहः ॥ ९ ॥ नैषेधिकी-स्वाध्यायभूमिः, सैव परीषहः-नैषेधिकीपरीषहः ॥ १० ॥ शय्या=वसतिः, सैव परीषहः शय्यापरीषहः ॥११॥ आक्रोशः=असभ्यभाषणरूपः, स एव परीषह आक्रोशपरीषहः ॥१२॥ वधः-ताडनं, स एव परीषहः वधपरीषहः ॥१३॥ याचनैव परीषहः याचनापरीषह. ॥१४॥ अलाभ.-अभिलषितवस्तुनोऽप्राप्ति , स एव परीषह., अलाभपरीषह

अचेल ही जानना चाहिये। इस रूप परीषह ही अचेल परीषह है।६। संयमविषयक अप्रीति का नाम अरति है इस अप्रीतिरूप ही अरति परीषह है।७। स्त्री के रागपूर्वक गमन, विलास, हास्य, चेष्टा, तथा चक्षु के विकार कटाक्ष-आदि के अवलोकित होने पर भी उस विषय की कोई भी अभिलाषा नही करना-वह स्त्री परीषह है।८। एक ग्राम से दूसरे ग्राम मे विहार करना इसका नाम चर्या है इसरूप परीषह चर्यापरीषह है।९। स्वाध्याय करने के स्थान का नाम नैषेधिकी है। इसरूप जो परीषह है वह नैषेधिकी परीषह है।१०। वसति रूप परीषह शय्यापरीषह है।११। असभ्यभाषणरूप परीषह आक्रोशपरीषह है।१२। ताडनरूप परीषह वधपरीषह है।१३। याचनारूप परीषह याचनापरीषह है।१४। अभिलषित वस्तु की अप्राप्तिरूप परीषह अलाभपरीषह है।१५। वात पित्त

પરીષહ અચેલપરીષહ છે (૬) સંયમવિષયક અપ્રીતિનુ નામ અરતિ છે, એ અપ્રીતિરૂપ પરીષહ અરતિપરીષહ છે (૭) સ્ત્રી તરફના રાગપૂર્વક ગમન, વિલાસ, હાસ્ય, ચેષ્ટા તથા ચક્ષુનો વિકાર-કટાક્ષ આદિના અવલોકન જોઈને પણ એ વિષયની કોઈ અભિલાષા ન કરવી તેવો પરીષહ તે સ્ત્રીપરીષહ છે (૮) એક ગામથી બીજા ગામે વિહાર કરવો એનુ નામ ચર્યા છે, આ રૂપ જે પરીષહ તે ચર્યાપરીષહ છે (૯) સ્વાધ્યાય કરવાના સ્થાનનુ નામ નૈષેધિકી છે તેવા રૂપનો જે પરીષહ તે નૈષેધિકીપરીષહ છે (૧૦) વસતીરૂપ પરીષહ શય્યાપરીષહ છે (૧૧) અસભ્યભાષણ સહન કરવુ તે આક્રોશપરીષહ છે (૧૨) તાડનરૂપ પરીષહ વધપરીષહ છે (૧૩) યાચનારૂપ પરીષહ તે યાચનાપરીષહ છે (૧૪) અભિલષિત વસ્તુની અપ્રાપ્તિરૂપ પરીષહ તે અલાભપરીષહ છે (૧૫) વાત, પિત્ત, કફની વિષમતાથી

तस्मादादौ द्वाभ्यां गाथाभ्यां क्षुधापरीषहजयं आह—

मूलम्—दिगिंछापरिगए देहे, तवस्सी भिक्खू थामंव ।
न छिंदे न छिंदावए, न पए न पयावए ॥ २॥

छाया—क्षुधापरिगते देहे, तपस्वी भिक्षुः स्थामवान् ।
न छिन्द्यात् न छेदयेत्, न पचेत् न पाचयेत् ॥ २ ॥

टीका—'दिगिंछापरिग०' इत्यादि ।

तपस्वी=षष्ठाष्टमभक्तादितपोऽनुष्ठानवान् स्थामवान्=मनोबलसमन्वितः,भिक्षुः=साधुः, देहे=शरीरे, क्षुधापरिगते=बुभुक्षया व्याप्ते सति, न छिन्द्यात्=फलादिकं स्वयं न त्रोटयेत्, न छेदयेत्=नाप्यन्यैः फलादीनां छेदनं कारयेदित्यर्थः, न पचेत्=स्वयं पाकं न कुर्यात्, न च पाचयेत्=अन्यैः पाकं न कारयेत् । इदमुपलक्षणम्—

पथसमा नत्थि जरा, दारिद्द समो य परिभवो नत्थि ।
मरणसमं नत्थि भयं, खुहासमा वेयणा नत्थि ॥ १ ॥

मार्ग के समान जरा कोई नहीं है अर्थात्–निरन्तर चलनेवाला मार्गगामी जराजनित दुःखों का अनुभव करता है। तथा दारिद्र्य के समान अन्य कोई भी परिभव–अर्थात् अनादर नहीं है, तात्पर्य यह है–अन्य गुण के रहने पर भी दारिद्र्य के अस्तित्व में मनुष्य अनादर पाता है। तथा–मरण के समान भय नहीं है और न क्षुधा से वढकर कोई वेदना है, अर्थात् मनुष्य मरण के भयसे जितना डरता है उतना अन्य से नहीं। तथा–क्षुधाजनित वेदना जितनी दुःखदायी होती है उतनी अन्य वेदना नहीं ॥ १ ॥

पथसमा नत्थि जरा, दारिद्दसमो य परिभवो नत्थि ।
मरणसमं नत्थि भयं, खुहासमा वेयणा नत्थि ॥ १ ॥

માર્ગના સમાન જરા કોઇ નથી, અર્થાત્ નિરંતર ચાલવાવાળા માર્ગગામી જરાજનિત દુઃખોનો અનુભવ કરે છે તથા દારિદ્રયના જેવું અન્ય કોઇ પણ પરિભવ–અર્થાત્ અનાદર નથી તાત્પર્ય એ છે કે, અન્ય ગુણના હોવા છતા દારિદ્રયના અસ્તિત્વમા માણસ અનાદર પામે છે તથા મરણના સમાન ભય નથી અને ક્ષુધાથી વધુ કોઈ વેદના નથી અર્થાત્ મનુષ્ય મરણના ભયથી જેટલો ડરે છે, એટલો બીજાથી નથી ડરતો, તથા–ક્ષુધાજનક વેદના જેટલી અસહ્ય હોય છે, તેવી બીજી કોઇ વેદના નથી. ॥ ૧ ॥

छाया—परीषहाणा प्रविभक्तिः, काश्यपेन प्रवेदिता ।
ता युष्माकम् उदाहरिष्यामि, आनुपूर्व्या शृणुत मे ॥ १ ॥

टीका—'परीसहाण' इत्यादि ।

हे शिष्याः ! परीषहाणा प्रविभक्तिः=पृथक् पृथक् विभाग, काश्यपेन=काश्यप-गोत्रोत्पन्नेन, श्रीमहावीरवर्धमानस्वामिना प्रवेदिता, प्ररूपणं गोचिता द्वादशपरिषदि, ता=परीषहाणा प्रविभक्तिम्, आनुपूर्व्या=अनुक्रमेण, यथानिर्दिष्टक्रमेण युष्माकम् उदाहरिष्यामि=कथयिष्यामि, मे=मत्, मम सकाशात्, शृणुत=सावधानतया श्रवणगोचरी कुरुत । 'सुणेह'—अत्र बहुवचनमादरार्थम् ॥ गा. १ ॥

इह सर्वेषु परीषहेषु क्षुधापरीषह एव दुस्सहः । उक्तञ्च—

पथसमा नत्थि जरा, दारिद्दसमो य परिभवो नत्थि ।
मरणसम नत्थि भय, खुहासमा वेयणा नत्थि ॥ १ ॥

छाया—पथिसमा नास्ति जरा, दारिद्र्यसमश्च परिभवो नास्ति ।
मरणसम नास्ति भय, क्षुधासमा वेदना नास्ति ॥ १ ॥ इति

इस प्रकार सुधर्मा स्वामी परीषहों के नामोका कथन करके अब उनका प्रत्येक का स्वरूप प्रकट करते हैं—परीसहाण-इत्यादि.

हे शिष्य ! (परीसहाण पविभत्ती-परीषहाणा प्रविभक्तिः) परीषहों का यह पृथक् २ विभाग (कासवेण-काश्यपेन) काश्यगोत्रोत्पन्न श्री वर्धमान स्वामीने (पवेइया-प्रवेदिता) समवसरण में प्रकट किया है। मैं (त मे उदाहरिस्सामि-ता युष्माक उदाहरिष्यामि) उस परीषहो के पृथक् २ विभाग को तुम को कहूगा (मे आणुपुव्विं सुणेह-मे आनुपूर्व्या शृणुत) अतः मेरे से उस को यथा क्रम तुम सुनो। इन समस्त परीषहो में क्षुधापरीषह ही दुस्सह है। कहा भी है—

આ પ્રકારે સુધર્મા સ્વામી પરીષહોના નામોનુ કથન કરીને હવે તે દરેકનુ સ્વરૂપ પ્રગટ કરે છે—परीसहाण ઇત્યાદિ

હે શિષ્ય ! 'परिसहाण पविभत्ती'–परीषहाणा प्रविभक्ति પરિષહોનો પ્રથક્ પ્રથક્ વિભાગ कासवेण पवेइया–काश्यपेन प्रवेदिता કાશ્યપગોત્રોત્પન્ન શ્રી મહાવીર વર્ધમાન સ્વામીએ સમવસરણમા પ્રગટ કરેલ છે त मे उदाहारिस्सामि–ता युष्माक उदाहरिष्यामि હુ એ પરીષહોના પ્રથક્ પ્રથક્ વિભાગ તમોને કહીશ मे आणुपुव्वि सुणेह– मे आनुपूर्व्या शृणुत આથી યથાક્રમ તેને સાભળો મારાથી આ સમસ્ત પરિષહોમા ક્ષુધા પરિષહ દુષ્કર છે કહ્યુ છે કે—

किञ्च —

मूलम्—कालीपव्वगसंकासे, किसे धमणिसंतए।
मायन्ने असणपाणस्स, अदीणमणसो चरे ॥३॥

छाया—कालीपर्वसंकाशाङ्गः, कृशः धमनिसंततः।
मात्रज्ञः अशनपानस्य, अदीनमनाश्चरेत् ॥ ३ ॥

टीका—'कालीपव्वग०' इत्यादि।

कालीपर्वसंकाशाङ्गः—काली=काकजङ्घा वनस्पतिः, तस्याः पर्वाणि मध्ये तनूनि, अन्त्ये स्थूलानि भवन्ति तत्संकाशानि=तत्सदृशानि बाहुजङ्घादीन्यङ्गानि यस्य स तथा, यस्य साधोस्तपश्चर्यया जानुकूर्परादयोऽवयवाः काकजङ्घावत् मतलाः सन्ति स इत्यर्थः। अत एव कृशः=कृशशरीरः, धमनिसंततः=धमनिभिः नाडीभिः संततः= व्याप्तः शोणितमांसादीनां शुष्कतया दृश्यमाननाडीयुक्त इत्यर्थः। तथा—अशनपानस्य= अशनम्=ओदनरोटिकादि, पानं=दुग्धादि, तयोः समाहारः अशनपानं, तस्य, मात्र ज्ञः=परिमाणज्ञानसम्पन्नः। यावताऽऽहारेण स्वकीयोदरपूरणं भवेत् तावत्प्रमाणमेवाहारं गृह्णाति, न तु रसास्वादादिलोभादधिकं गृह्णातीति भावः। तथा—अदीनमनाः

तात्पर्य यह है कि साधु को भूखसे पीडित होने पर भी नवकोटि से विशुद्ध आहार ग्रहण करना चाहिये ॥ २ ॥

फिर भी—'कालीपव्वग०'—इत्यादि।

(कालीपव्वगसंकासे—कालीपर्वाङ्गसंकाशः) काली—काकजंघा (वनस्पति विशेष)के पर्व जैसे अंगवाला अत एव (किसे—कृश) कृशशरीरयुक्त, (धमणिसंतए—धमनिसन्ततः) नसाजाल से व्याप्त, एवं (असणपाणस्स मायन्ने—अशनपानस्य मात्रज्ञः) अशन पान की मात्रा का ज्ञाता साधु

તાત્પર્ય આ છે કે, સાધુએ ભૂખથી પિડિત હોવા છતાં પણ નવપ્રકારના વિશુદ્ધ આહારને જ ગ્રહણ કરવો જોઈએ ॥ ગા ૨ ॥

ફરી પણ કહે છે कालिपव्वग० ઈત્યાદિ

कालिपव्वगसंकासे—कालीपर्वाङ्ग संकाश કાલી—કાકજંઘાના પર્વ જેવા અંગવાળા અતએવ किसे—कृश કૃશ શરીરયુક્ત, धमणिसंतए—धमनिसंतत નશાજાળથી વ્યાપ્ત અને असणपाणस्स मायन्ने—अशनपानस्य मात्रज्ञ અશન પાનની માત્રાના જ્ઞાતા સાધુ अदीणमणसो—अदीनमना અદીન મન બની સંયમના માર્ગમાં

अन्य छिन्दन्त पचन्त वा नानुमोदयेत् । उपलक्षणत्वादेव-न स्वय क्रीणीयात्, नाप्यन्यैः क्रापयेत्, न चान्य क्रीणन्तमनुमोदयेत्। न स्वय हन्यात्, न चान्यैर्घातयेत्, न चान्य घ्नन्तमनुमोदयेत्। बुभुक्षया पीडितोऽपि नवकोटिशुद्धमेवाहार गृह्णीयादिति भावः ॥ गा. २ ॥

क्षुधा से अधिक कोई वेदना नही है इस लिये सब से पहिले सूत्रकार प्रथम क्षुधापरिषह का जय कहते हैं—'दिगिंछापरिगए'-इत्यादि.

(तवस्सी-तपस्वी) षष्ठाष्टमभक्तादि तपोंका अनुष्ठान करने वाला एव (थामव-स्थामवान्) मनोबल से समन्वित (भिक्खू-भिक्षु) -साधु (देहे) शरीर (दिगिंछापरिगए-क्षुधापरिगते) क्षुधा से व्याप्त होने पर भी (न छिंदे-न छिन्द्यात्) फलादिक को स्वय छेदे नही-तोडे नही (न छिंदावए-न छेदयेत्) न दूसरों से तुडवावे (न पए न पयावए-नपचेत् न पाचयेत्) न स्वय पकावे और न दूसरों से पकवावे। उपलक्षण से (अन्य छिन्दन्त पचन्त वा नानुमोदयेत्, न स्वय क्रीणीयात् नाप्यन्यै. क्रापयेत् न चान्य क्रीणन्तमनुमोदयेत्, न स्वय हन्यात् त चान्यैर्घातयेत् न चान्य घ्नन्तं अनुमोदयेत्) इन पदों का भी यहा सग्रह करलेना चाहिये, अर्थात् छेदन करने वाले तथा पकाने वाले व्यक्ति की अनुमोदना न करे, न स्वय खरीदे न दूसरों से खरीदवावे और न खरीदने वाले की अनुमोदना करे, न स्वय हणे न दूसरों से हणावे और न हणते हुए की अनुमोदना करे।

ક્ષુધાથી અધિક કોઈ વેદના નથી, એટલા માટે સૂત્રકાર સૌથી પહેલા ક્ષુધા પરીષહનો જય કરવા કહે છે दिगिच्छापरिगए-इत्यादि

तवस्सी-तपस्वी છટ્ટ અઠ્ઠમ ભક્તાદિ તપોનુ અનુષ્ઠાન કરવાવાળા તથા थामव-स्थामवान् અને મનોબળથી સમન્વીત भिक्खू-भिक्षु ભિક્ષુ-સાધુ दिगिच्छा परिगए-क्षुधापरिगते શરીરે ભૂખથી વ્યાકુળ હોવા છતા પણ न छिंदे-न छिन्द्यात् ફળ ફળાદિકને સ્વય છેદવુ નહિ, તોડવુ નહિ, न छिंदावए-न छेदयेत બીજાથી તોડાવવુ નહિ नपए न पयावए-नपचेत् न पाचयेत् ન સ્વય પકાવે, અને ન બીજાથી પકાવે ઉપલક્ષણથી अन्य छिन्दन्त पचन्त वा नानुमोदयेत् છેદન કર વાવાળી તથા પકવવાવાળી વ્યક્તિની અનુમોદના ન કરે न स्वय क्रिणीयात् नान्यै क्रापयेत् न चान्य क्रीणन्तमनुमोदयेत् ન સ્વય ખરીદે ન બીજાથી ખરીદાવે કે ન તેની અનુમોદના કરે न स्वय हन्यात् न चान्यैर्घातयेत् न चान्यघ्नन्तमनुमोदयेत् ન સ્વય હણે, ન કોઈથી હણાવે કે ન તેની અનુમોદના કરે

अत्र क्षुधापरीषहविजये दृष्टान्त प्रदर्श्यते—

आसीदुज्जयिन्या गजमित्रनामा श्रेष्ठी। तस्य दृढवीर्यनामकः पुत्रोऽभवत्। एकदा गजमित्रश्रेष्ठिनो भार्या मृता। ततः ससारासारता विज्ञाय सजातवैराग्यो ऽसौ दृढवीर्यपुत्रेण सह प्रव्रजितः। स च गजमित्रमुनिः स्व शिष्येण दृढवीर्येण सह ग्रामानुग्राम विचरस्तत्र तत्र धर्मदेशना कुर्वन् सयमेन तपसाऽऽत्मान भावयन् विहरति। स चैकदा विहार कुर्वन् विस्मृतमार्गः सन् महारण्य प्रविष्टः।

तत्र क्वचिन्मृगाणा यूथा इतस्ततो धावन्ति। क्वचिज्जम्बूकाः सपरिवारैः सह शब्दायन्ते। क्वचिद् व्याघ्रा उत्प्लवन्ति। क्वचित् सिंहा गर्जन्ति, येषा नादानुपश्रुत्य

क्षुधापरीषह के विजय करने में दृष्टात इस प्रकार है—उज्जैनी नगरी में गजमित्र नामका एक सेठ रहता था। उसका एक पुत्र था जिसका नाम दृढवीर्य था। एक समय की बात है कि सेठ की पत्नी का देहान्त हो गया। इससे सेठ को ससार, शरीर एव भोगों से विरक्ति आगई और अपने पुत्र के साथ उन्होंने दीक्षा धारण करली। साधुचर्या की विधि के अनुसार सशिष्य वे विहार करने लगे। वे जनता को धर्म के उपदेश से वासित करते और सयम एव तप से अपनी आत्मा को भावित करते हुए ग्रामानुग्राम विचरते थे। एक समय की बात है कि ये विहार में मार्ग भूल गये और भयकर किसी अटवी में जा पहुँचे। वहा पहुँच कर ये देखते क्या हैं कि कही पर इधर उधर मृगों का झुण्ड दौड रहा है, कही पर श्रृगाल फिकार कर रहे हैं

ક્ષુધા પરિષહને જીતવાની ઉપર દૃષ્ટાંત આ પ્રકારે છે—

ઉજ્જૈની નગરીમા ગજમિત્ર નામનો એક શેઠ રહેતો હતો તેને એક પુત્ર હતો તેનુ નામ દૃઢવીર્ય હતુ એક સમય ની વાત છે કે, શેઠની પત્નીનો દેહાત થઈ ગયો તેથી શેઠને સસાર શરીર અને ભોગોથી વિરક્તિ આવી ગઇ અને પોતાના પુત્રની સાથે તેણે દીક્ષા ગ્રહણ કરી લીધી સાધુ ચર્યાની વિધી અનુસાર સશિષ્ય તેઓ વિહાર કરવા લાગ્યા તેઓ જનતાને ધર્મનો ઉપદેશ આપતા આપતા સયમ અને તપથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા ગ્રામનુ ગ્રામ વિચરવા લાગ્યા એક સમયની વાત છે કે વિહારમા એ મુનિરાજ માર્ગ ભૂલી ગયા અને ભયકર જગલમા જઈ પહોચ્યા ત્યા પહોચતા તેમણે એવુ જોયુ કે, જ્યા ત્યા મૃગોના ટોળા દોડી રહ્યા છે, ક્યાક શિયાળયા લાળી કરી રહ્યા છે, વાઘ ઘુમી રહ્યા છે, સિંહ ગર્જી રહ્યા છે, ક્યાક સિંહગર્જનના ભયથી

=अन्याकुलचित्तः, अशनादेरप्राप्तौ दैन्य विपाद च न कुर्वन्नित्यर्थः, चरेत्=सयममार्गे विचरेत् । प्राकृतत्वात्–'सकास' इति विशेषणस्य परनिपात' ।

(अदीणमणसो–अदीनमनाः) आदीनमन होकर सयम के मार्ग में (चरे–चरेत्) विचरण करे।

भावार्थ–विशिष्ट तपस्याओं के अनुष्ठान करते २ जिसके शारीरिक अवयव काक की जघा के पर्व समान बीच मे पतले तथा अन्त में स्थूल हो गये हैं, और इससे जिसका शरीर अत्यत कृश हो गया है, तथा शरीर मे कृशता होने की वजह से ही जिसके शरीर के नसाजाल स्पष्ट दिखलाई दे रहा है ऐसा साधु इतना ही आहार ग्रहण करे की जिन से सयमयात्राका निर्वाह हो सके! रसास्वाद के लोभ से अधिक आहार न लेवे । तथा जिस समय तपस्या का पारणा करने का अवसर आवे उस समय यदि आहार प्राप्त न हो तो भी चित्त में किसी भी प्रकार का विपाद न करे और सयममार्ग मे सदा सावधान बने रहने की चेष्टा करता रहे। काक की जघा के पर्व बीच मे पतले एव अन्त में स्थूल होते हैं, तपस्या करते २ साधु के भी जघा आदि अग इसी तरह हो जाते है।

चरे–चरेत् વિચરણ કરે

ભાવાર્થ—વિશિષ્ટ તપસ્યાઓનુ અનુષ્ઠાન કરતા કરતા જેના શારીરિક અવયવ કાકની જઘાના પર્વ સમાન વચમા પાતળા તથા અતમા સ્થૂળ થઇ ગયેલ હોય અને તેનાથી જેનુ શરીર અત્યત કૃશ થઇ ગયેલ હોય તથા શરીરમા કૃષતા આવી જવાના કારણે જેના શરીરની નાડીઓ સ્પષ્ટ દેખાઇ આવે છે, એવા સાધુ એટલો જ આહાર ગ્રહણ કરે કે, જેનાથી સયમ માર્ગનો નિર્વાહ થઈ શકે રસ સ્વાદના લોભથી અધિક આહાર ન લે તથા જે સમય તપસ્યાનુ પારણુ કરવાનો સમય આવે તે વખતે કદાચ આહાર ન મળી શકે તો પણ ચિત્તમા કોઈ પણ પ્રકારનો વિષાદ ન કરે અને સયમ માર્ગમા સદા સાવધાન બની રહેવાની ચેષ્ટા કરતા રહે કાકની જઘાનુ પર્વ વચમા પાતળુ અને છેડે સ્થૂળ હોય છે, તપસ્યા કરતા કરતા સાધુની જઘા આદિ અગ આ પ્રકારના થઈ જાય છે

तत्र वने गच्छतस्तस्य गजमित्रमुनेश्चरणतल विषमविषभरेण कण्टकाग्रेण विद्धमभवत्। ततो गन्तुमसमर्थोऽसौ निजायुरल्पमवगम्य चतुर्विधाहारस्य प्रत्याख्यान कर्तुमुद्यतः सन् शिष्यमवदत्–इतोऽन्यत्र गम्यताम्, अत्र दुःसह खलु क्षुधापरीषहस्तत्र सोढव्यः स्यात्। शिष्योऽवदत्–भदन्त ! यथा छाया शरीरं विहाय नापसरति, तथाऽहमपि भवदीयचरणयुगल परित्यज्य नैव गमिष्यामि। इत्युक्त्वाऽसौ

उधर फैले हुए हैं, लताप्रतानों द्वारा ग्रथित होकर एक जैसे बन गये हैं। इस प्रकार यह अटवी अनेक हिंसक जीवों से परिपूर्ण होती हुई जनों के लिये सर्वथा दुर्गम थी। कुश काश आदि घास से भरे हुए रहने के कारण यहा के मार्ग बडे ही विकट बने हुए थे। यहा की भूमि ऊची नीची और काटों से व्याप्त थी।

इस अटवीमें चलते हुए गजमित्र मुनिराज के पैरो मे विषम वेदना कारक विषैले काटे चुमने लगे तथा उनके पैरों के तलिये काटों से विंध गये, इससे ये आगे विहार नहीं कर सके। इन्हों ने उस समय अपनी अवशिष्ट आयु बहुत अल्प जानकर चतुर्विध आहार के परित्याग करने के अभिप्राय से अपने शिष्य से कहा—तुम यहा से किसी दूसरी जगह चलेजाओ नहीं तो यहा पर मेरे साथ रहने से तीव्र क्षुधापरीषह तुम्हें सहन करना पडेगा। गुरु की इस बात को सुनकर शिष्य ने कहा, भदन्त! जिस प्रकार छाया वृक्ष को नहीं छोड़ती है उसी तरह मैं भी आप के चरणकमलो को छोडकर अन्यत्र नहीं जा सकता।

ઓથી આ બધા વૃક્ષો એકરૂપ બની ગયા દેખાય છે, આ પ્રકારે તે જગલ અનેક હિંસક જીવોથી પરિપૂર્ણ હતુ, માણસો માટે દરેક રીતે ભયકારક હતુ, જમીન ઉપર ઉગેલા ઘાસ વગેરેને કારણે કોઈ સરળ માર્ગ દેખાતો નથી, ભૂમિ ઉચીનીચી અને કાટાથી ભરેલી હતી

આ જગલમા ચાલતા ચાલતા ગજમિત્ર મુનિરાજના પગોમા ઘણી વેદના ઉપજાવે તેવા કાટા લાગવા લાગ્યા આથી તેના પગોના તળીયા કાટાથી વિધાઈ ગયા જેથી તે આગળ વિહાર કરી શકયા નહી તેમણે તે સમય પોતાની બાકી રહેલ આયુ ઘણી ટુકી જાણીને ચાર પ્રકારના આહારનો ત્યાગ કરવાના ભાવથી પોતાના શિષ્યને કહ્યુ, તમે અહિથી કોઈ અન્ય સ્થળે વિહાર કરો, આ સ્થળે મારી સાથે રહેવાથી તમારે ભૂખનો તીવ્ર પરિષહ સહન કરવો પડશે, ગુરુની આ વાતને સાભળીને શિષ્યે કહ્યુ–ભદન્ત! જે પ્રકારે છાયા વૃક્ષને છોડતી નથી તેવી રીતે હુ પણ આપના ચરણ કમળને છોડીને અન્યત્ર જઈ શકતો નથી

क्वचिद्भयभीताश्चकिता हस्तिनः पलायन्ते । क्वचिच्च विषमविषधरा भयङ्कराः फणिनः स्वकीयविस्तृतफणाटोपमुत्थाप्य समुत्तिष्ठन्ति। तथा वृहद्विषाणधारिणः स्थूलकायाः श्यामवर्णा महिषाः क्वचित् सजलपङ्किले गर्ते शरीरपरिवर्तनेन पङ्कलिप्तदेहाः सन्ति । क्वचित् तथैव सूकराणा यूथाः परिभ्रमन्ति । क्वचिद्वानरा क्वचिद् ऋक्षा अत्युत्प्लवन्ति । लतावल्लीसमावृता निविडच्छाया विटपिनः परितः समुल्लसन्ति । क्वचिन्नानाविधानि निकुञ्जानि भवनानीव विलसन्ति । क्वचित् कण्टकिनो वृक्षाः परितः परस्पर लतावितानैरुद्ग्रथिता सन्ति, येषा कण्टका इतस्ततो विकीर्णाः सन्ति । एव बहुहिंस्रसङ्कुला कुशकाशादितृणपरिपूर्णा निम्नोन्नता कण्टकिता जनाना दुर्गमा वनस्थली वर्तते ।

कही पर व्याघ्र घूम रहे हैं, कहीं पर सिंह गर्ज रहे हैं, कहीं पर सिंह की गर्जना को सुनकर भय से त्रस्त गजराज चिंघार करते हुए इधर उधर भागे फिर रहे हैं, कही पर विषम विषधर सर्प अपने फणों को ऊपर उठाकर बैठे हुए हैं, कही पर जगली भैसे कि जिनका शरीर बिलकुल काला है, तथा सींग भी जिनके बडे २ हैं और जो शरीर मे विशेष स्थूल है, सजलगर्त मे कि जिसमे कादव हो रहा है अपने शरीर को इधर से उधर करते हुए कीचड से लिप्त बने हुए हैं। इसी तरह कही २ शूकरों का यूथ भी इधर उधर भाग रहा है । कही २ पर वानर और कही पर ऋक्ष–रीछ–उछलकूद कर रहे हैं। इस बन में चारो ओर लताओं से वेष्टित बहुत गहरी छाया वाले वृक्षों के झुड हैं। कही २ पर वृक्षों का झुड ऐसे मालूम पडते हैं जैसे मानो मकान ही खडे हुए हे। कही २ पर काटेदार वृक्ष कि जिनके काटे इधर

ત્રાસીને હાથી ચિત્કાર કરતા અહિં તહિં નાસભાગ કરી રહ્યા છે, ક્યાંક વિષમ વિષધરો પોતાની ફેણોને ઉંચી કરીને બેઠા છે, ક્યાંક જંગલી ભેંસો કે જેના શરીર એકદમ કાળા છે અને જેના શીંગ લાંબા છે અને શરીર જેના અલમસ્ત છે તે જળથી ભરેલા ખાડાઓમાં જેમાં કાદવ ભરેલ છે તેમાં આળોટી પોતાના શરીરને કીચડથી ખરડાવી રહેલ છે, આવી રીતે ડુકરોના જુથો પણ અહિં તહિં ભાગતા નજરે પડે છે, ક્યાંક ક્યાંક વાનર અને રીંછ કુદાકુદ કરતા દેખાય છે એ જંગલ ચારે તરફથી મોટા વૃક્ષો અને તેની ડાળીયો તથા અન્ય વેલા પાનથી છવાઈ રહેલ છે, કોઈ વૃક્ષના ઝુંડ એવા અરસપરસ મળી ગયા દેખાય છે કે જાણે તેની નીચે મકાન જેવું બની ગયેલ છે, કોઈ સ્થળે કાંટાવાળા વૃક્ષોથી તેના કાંટા જમીન ઉપર જ્યાં ત્યાં પડયા વેલા

या सा रूपविनाशिनी स्मृतिहरी पञ्चेन्द्रियाकर्षिणी,
चक्षुःश्रोत्रललाटदीनकरणी सक्लेशसपादिनी ।
बन्धूना त्यजनी विदेशगमनी धैर्यस्य विध्वंसिनी,
सेय तिष्ठति सर्वभूतदमनी प्राणापहारिक्षुधा ॥ १ ॥

अपर च—

विवेको ह्रीर्दया धर्मो, विद्या स्नेहश्च सौम्यता ।
सत्त्वं च जायते नैव, क्षुधार्तस्य शरीरिणः ॥ २ ॥ इति ॥

तथापि स दृढवीर्यशिष्य' कस्मिन्नपि निजात्मप्रदेशे कातरता नाश्रयति किं

जो आत्माके प्रतिप्रदेशमे व्याप्त होकर अपना प्रबल प्रताप दिखलाती है, जैसे कहा भी है—

यह क्षुधा रूप को विनष्ट कर देती है, स्मृति को ध्वस्त कर देती है, पाचों इन्द्रियों की शक्ति का ह्रास कर देती है, चक्षु मे श्रोत्र में एव ललाट में दिनता के निशानेंबना देती हैं सक्लेश परिणामों को जागृत करती रहती है, बन्धुओं का वियोग करा देती है, विदेश मे वास करा देती है, धैर्य को जडमूल से उखाड देती है, अधिक क्या कहा जाय यह क्षुधा प्राणियों के प्राण का भी हरण करने वाली हैं ॥ १ ॥

और भी कहा है–क्षुधार्त्त प्राणी के विवेक, लज्जा, दया, धर्म, विद्या स्नेह, सौम्यता, बल आदि सभी सद्गुण नष्ट हो जाते हैं ॥ २ ॥

मुनि दृढवीर्य शिष्य की आत्मा के प्रतिप्रदेश मे यद्यपि क्षुधा की तीव्र वेदना जागृत हो रही थी तो भी वह कभी भी कायर नही बना ।

અદરના ભાગમા પ્રવેશ કરીને પોતાનો પ્રબળ પ્રભાવ બતાવે છે કહ્યુ પણ છે—

આ ભૂખ રૂપનો નાશ કરે છે, સ્મૃતિનો ધ્વસ કરે છે, પાચ ઇન્દ્રિયની શક્તિઓને ક્ષિણુ બનાવી દે છે, આખ, કાન અને કપાળમા દિનતાની નિશાની જગાડે છે ક્લેશના પરિણામોને જાગ્રત કરે છે, બધુઓનો વિયોગ કરાવે છે, વિદેશમા વાસ કરાવે છે, ધૈર્યને જડમુળથી ઉખેડી નાખે છે, છેલ્લે છેલ્લે આ ભૂખ પ્રાણીઓના પ્રાણોનુ પણ હરણ કરે છે ॥ ૧ ॥

ફરી પણ કહ્યુ છે ભૂખથી પીડાતા પ્રાણીમા વિવેક, લજ્જા, દયા, ધર્મ વિદ્યા, સ્નેહ, સૌમ્યતા, બળ, આદિ સઘળા સદ્ગુણો નાશ પામે છે ॥ ૨ ॥

મુનિ દૃઢવીર્ય શિષ્યના આત્માના ઉડાણુમા જો કે, ભૂખની તીવ્ર વેદના થઈ હતી તો પણ કોઈ વખત કાયર ન બન્યો પોતાના

तत्रैव निवसति स्म। गुरुश्च चतुर्विधाहारस्य प्रत्याख्यानं कृतवान्। स च शिष्यः स्वगुरुं परितस्तदङ्गरक्षणार्थं परिभ्रमन्तिष्ठति, तत्र विविधेषु मनोज्ञेषु रुचिरेषु फलेषु सत्स्वपि न तानि त्रोटयितुमिच्छति, वृक्षाधस्तले पतितान्यपि फलानि सचित्ततया केनाप्यदत्ततया च नैव गृह्णाति। आहारार्थं किंचिद्दूरं गत्वा गत्वा प्रतिनिवर्तते। वसतेरभावात् क्वचिदाहारो न लभ्यते। मार्गस्य दुर्गमतया कश्चित् पथिकोऽपि नायाति, यस्मादशनं गृह्णीयात्। पुनरुज्ज्वलभावेन गुरोर्वैयावृत्यं करोति। यद्यपि तदा क्षुधाया बलं वर्धमानमात्मनः प्रतिप्रदेशं व्याप्तुं प्रवर्तते। यतः—

शिष्य की इस प्रकार बात को सुनकर गुरु महाराज ने चारों प्रकार के आहार का परित्याग कर दिया। शिष्य ने इस परिस्थिति में अपने गुरु महाराज की सेवा करना प्रारभ कर दिया। उस अटवी में यद्यपि अनेक प्रकार के मनोज्ञ सरस फल थे तौ भी उन्हें तोड़ने का शिष्यने स्वप्न में भी विचार नहीं किया। वृक्षो के नीचे टूटे हुए फल पडे रहते थे उनको भी सचित्त होने की वजह से ग्रहण नहीं किया। तथा किसी २ फल के अचित्त होने पर भी दाता के अभाव से वे अदत्त होने से नहीं लिये। शिष्य आहार के लिये जाता है और कुछ दूर जा जाकर पीछे वापिस लौट आता है, क्यों कि एक तो वहा वसति नही थी, इस लिये वहा आहार का कोई जोग नही मिलता था। दूसरे–मार्ग अत्यत दुर्गम होने से उस रास्ते कोई भी पथिक प्रायः नही आता जाता था। परन्तु शिष्य अनन्य भाव से गुरु की सेवा करता था। क्षुधा एक ऐसी वस्तु है कि

શિષ્યની આ પ્રકારની વાત સાભળીને ગુરુ મહારાજે ચાર પ્રકારના આહારનો ત્યાગ કરી દીધો શિષ્યે આ પરિસ્થિતિમા પોતાના ગુરુ મહારાજની સેવા કરવાનો પ્રારભ કર્યો તે જગલમા જો કે, અનેક પ્રકારના સુદર અને સ્વાદિષ્ટ એવા ફળો હતા તો પણ તેને તોડવાનો શિષ્યે સ્વપ્નામા પણ વિચાર ન કર્યો વૃક્ષોની નીચે તૂટીને પડેલા જે ફળ દેખાતા તેને પણ સચિત્ત માનીને ગ્રહણ કર્યો નહી તથા કોઇ કોઈ ફળ અચિત્ત હોવા છતા આપનારના અભાવથી તે અદત્ત હોવાથી લીધા નહી શિષ્ય આહાર માટે જતો અને થોડે દૂર જઈ ત્યાથી પાછો ફરી આવતો કેમકે, એક તો ત્યા વસ્તી હતી નહી માટે ત્યા આહારનો કોઈ જોગ મળતો ન હતો, બીજુ માર્ગ અત્યત દુર્ગમ હોવાથી તે રસ્તે કોઈ પણ વટેમાર્ગુ આવતો જતો ન હતો પરતુ શિષ્ય અનન્ય ભાવથી ગુરુની સેવા કરતો હતો ભૂખ એક એવી વસ્તુ છે કે જે આત્માની

या सा रूपविनाशिनी स्मृतिहरी पञ्चेन्द्रियाकर्षिणी,
चक्षुःश्रोत्रललाटदीनकरणी सक्लेशसंपादिनी ।
बन्धूनां त्यजनी विदेशगमनी धैर्यस्य विध्वंसिनी,
सेयं तिष्ठति सर्वभूतदमनी प्राणापहारिक्षुधा ॥ १ ॥

अपरं च—

विवेको ह्रीर्दया धर्मो, विद्या स्नेहश्च सौम्यता ।
सत्त्वं च जायते नैव, क्षुधार्तस्य शरीरिणः ॥ २ ॥ इति ॥

तथापि स दृढवीर्यशिष्यः कस्मिन्नपि निजात्मप्रदेशे कातरतां नाश्रयति किं

जो आत्माके प्रतिप्रदेशमे व्याप्त होकर अपना प्रबल प्रताप दिखलाती है, जैसे कहा भी है—

यह क्षुधा रूप को विनष्ट कर देती है, स्मृति को ध्वस्त कर देती है, पाचों इन्द्रियों की शक्ति का ह्रास कर देती है, चक्षु में श्रोत्र में एव ललाट में दिनता के निशानेंबना देती हैं सक्लेश परिणामों को जागृत करती रहती है, बन्धुओं का वियोग करा देती है, विदेश मे वास करा देती है, धैर्य को जडमूल से उखाड देती है, अधिक क्या कहा जाय यह क्षुधा प्राणियों के प्राण का भी हरण करने वाली है ॥ १ ॥

और भी कहा है–क्षुधार्त्त प्राणी के विवेक, लज्जा, दया, धर्म, विद्या स्नेह, सौम्यता, बल आदि सभी सद्गुण नष्ट हो जाते हैं ॥ २ ॥

मुनि दृढवीर्य शिष्य की आत्मा के प्रतिप्रदेश मे यद्यपि क्षुधा की तीव्र वेदना जागृत हो रही थी तौ भी वह कभी भी कायर नही बना ।

अ दरना भागमा प्रवेश करीने पोतानो प्रबळ प्रभाव बतावे छे कह्यु पण छे—

આ ભૂખ રૂપનો નાશ કરે છે, સ્મૃતિનો ધ્વસ કરે છે, પાચ ઇન્દ્રિયની શક્તિઓને ક્ષિણ બનાવી દે છે, આખ, કાન અને કપાળમા દિનતાની નિશાની જગાડે છે કલેશના પરિણામોને જાગ્રત કરે છે, બધુઓનો વિયોગ કરાવે છે, વિદેશમા વાસ કરાવે છે, ધૈર્યને જડમુળથી ઉખેડી નાખે છે, છેલ્લે છેલ્લે આ ભૂખ પ્રાણીઓના પ્રાણોનુ પણ હરણ કરે છે ॥ ૧ ॥

ફરી પણ કહ્યુ છે ભૂખથી પીડાતા પ્રાણીમા વિવેક, લજ્જા, દયા, ધર્મ વિદ્યા, સ્નેહ, સૌમ્યતા, બળ, આદિ સઘળા સદ્ગુણો નાશ પામે છે ॥ ૨ ॥

મુનિ દૃઢવીર્ય શિષ્યના આત્માના ઉડાણમા જો કે, ભૂખની તીવ્ર વેદના થઈ હતી તો પણ કોઈ વખત કાયર ન બન્યો પોતાના

तु कर्मनिर्जरार्थं क्षुधापरीषहं विजित्य गुरुसेवापरायण एवासीत्। ततो गजमित्रमुनिः कण्टकजनितामसह्यवेदना सहमानः समाधिभावेन निजायुः समाप्य प्रथमकल्पे वैमानिकदेवत्वं प्राप्तः। अथासौ देव स्वकीयपूर्वभवमवधिना विज्ञाय, स्वदिव्यशक्त्या शिष्यरक्षार्थं तत्समीपप्रदेशे वसतिं निर्माय स्वय मनुष्यरूपः सन् दृढवीर्यंशिष्य प्राह—मुने ! इतः समीपे वसतिर्दृश्यते, अशनपानमानीयताम्। शिष्यो वदति—अयमस्ति कश्चिद्देवप्रपञ्चः, इह हि नासीत् पुरा क्वापि वसतिः, भूमि

अपने वीर्योल्लास से उसने इस परीषह को खूब सहन किया। और गुरु महाराज की सेवा भक्ति की, क्यों कि शिष्य को यह पूर्ण-श्रद्धा थी कि कर्मनिर्जरा के लिये क्षुधापरीषह को सहन करना ही चाहिये। पैर मे लगे हुए का टे की असह्य वेदना प्रतिक्षण बढने लगी, अपनी आयु के अन्त समय मे समाधिभाव से कालधर्म को प्राप्त होकर प्रथमकल्प में वैमानिक देव हुए। इन्हो ने देव की पर्याय में अपने पूर्वभव को अवधिज्ञान से जानकर अपने शिष्य की प्राणरक्षा निमित्त दिव्यशक्ति से उसके समीप प्रदेश मे एक वसति का निर्माण किया और स्वय मनुष्य के रूप में प्रकट होकर शिष्य से कहने लगे कि यहा से नजदीक ही एक वसति दिखाइ देती है अतः वहा से आप आहार पानी ले आइये। देव की इस प्रकार बात को सुनकर शिष्य ने चित्त में विचार किया—यह कोई देव छलना करता है। मै पहिले यहा कई बार आया हू परन्तु मुझे तो कोई वसति नजर नही आई, इसलिये यहा से आहार पानी

વિર્યોલ્લાસથી તેણે આ પરીષહને ખૂબ સહન કર્યો અને ગુરુ મહારાજની સેવા ભક્તિ કરી કેમકે, શિષ્યને એ પૂર્ણ શ્રદ્ધા હતી કે, કર્મનિર્જરા માટે ક્ષુધા પરિષહ સહન કરવો જોઇએ પગમા લાગેલા કાટાઓની વેદના રોજ બરોજ વધવા લાગી, પોતાના આયુના અ તસમયમા સમાધીભાવથી ગુરુજી કાળ ધર્મને પામી પ્રથમ કલ્પમા વૈમાનિક દેવ બન્યા તેઓએ દેવની પર્યાયમા પોતાના પુર્વભવને અવધિજ્ઞાનથી જાણીને પોતાના શિષ્યની પ્રાણરક્ષા નિમિત્ત દિવ્ય શક્તિથી તેના સમીપપ્રદેશમા એક વસ્તિનુ નિર્માણ કર્યું અને પોતે મનુષ્યના રૂપમા પ્રગટ બનીને શિષ્યને કહેવા લાગ્યા કે, અહિથી નજીક જ એક વસ્તિ દેખાય છે માટે ત્યાથી તમે આહાર પાણી લઈ આવો, દેવની આ પ્રકારની વાતને સાભળીને શિષ્યે ચિત્તમા વિચાર કર્યો કે, આ કોઈ દેવ મારી છલના કરે છે હુ પહેલા કેટલીએ વખત ગયો છુ પરતુ મને કોઈ વસ્તી દેખાઇ નથી, માટે ત્યાથી આહાર પાણી લાવવો ઉચિત નથી શિષ્યની આ

रत्रत्या मागेर दृष्टाऽस्माभिः, अतोऽत्राशनपान न ग्रहीष्यामि। ततोऽसौ प्रसन्नमनसा साक्षाद्देवरूप धृत्वा दृढवीर्यमुनिं प्रशसति–धन्योऽसि दृढव्रतोऽसि' इत्यादि। पुनरसौ दृढवीर्यमुनिर्दुःसह क्षुधापरीषह सहमानः क्षपकश्रेणीमारुह्य प्रशस्तध्यानेन शुभाध्यवसायेन केवलज्ञान प्राप्य मोक्ष प्राप्तवान्। स च देवस्तस्य केवलोत्सव निर्वाणोत्सव च कृत्वा स्वस्थान गत.। एव सर्वमुनिभिरपि दृढवीर्यमुनिवत् क्षुधापरीषहः सोढव्यः॥ ३॥

क्षुधा सहमानस्यैषणीयाहारार्थं भिक्षाचर्या पर्यटतो मुनेर्यदि श्रमादिजनिता पिपासा स्यात्तर्हि साऽपि सोढव्येत्याशयेन पिपासापरीषहजय प्राह—

मूलम्—तओ पुट्ठो पिवासाए, दोगुच्छी लज्जसजए।
सीओदग न सेविज्जा, वियडस्सेसणं चरे॥ ४॥

ग्रहण करना उचित नहीं है। शिष्य की इस प्रकार दृढ विचारधारा को देखकर वह देव बहुत ही प्रसन्न हुआ और साक्षात् रूप में प्रकट होकर शिष्य की बहुत प्रशसा करने लगा, बोला–आप धन्य हैं व्रत के पालन करने में अतीव दृढप्रतिज्ञ है। शिष्य ने दुःसह क्षुधा परीषह को सहन करने से क्षपकश्रेणी पर आरूढ होकर प्रशस्त–ध्यान एवं शुभाध्यवसाय के बल पर केवलज्ञान का लाभ कर मोक्ष को प्राप्त किया। इनके गुरु महाराज का जीव जो देव था उसने अपने पूर्वपर्याय के शिष्य को प्राप्त हुए केवलज्ञान के एव निर्वाण के उत्सव को मनाकर अपने स्थान गया। इसी तरह प्रत्येक मुनिका कर्तव्य है कि वह दृढवीर्यमुनि की तरह क्षुधापरीषह को सहन करे॥ ३॥

પ્રકારની દૃઢ ધારણા જોઇને તે દેવનો જીવ ખૂબજ પ્રસન્ન થયો અને પ્રગટ થઇને શિષ્યની ખૂબ પ્રશંસા કરવા લાગ્યા તેમણે કહ્યું–આપને ધન્યવાદ છે, વ્રતનું પાલન કરવામાં દૃઢ પ્રતિજ્ઞ છો શિષ્યે દુઃસહ ભૂખનો પરિષહ સહન કરવાથી ક્ષપકશ્રેણી ઉપર આરૂઢ બની પ્રશસ્ત ધ્યાન અને શુભ અધ્યવસાયના બળ ઉપર કેવળજ્ઞાનનો લાભ કરી મોક્ષને પ્રાપ્ત કર્યો દેવ કે જે તેના ગુરુ મહારાજનો જીવ હતો તેણે પોતાના પૂર્વ પર્યાયના શિષ્યને પ્રાપ્ત થયેલ કેવળજ્ઞાનના અને નિર્વાણના ઉત્સવને મનાવીને પોતાને સ્થાને ગયા આવી રીતે પ્રત્યેક મુનિનું કર્તવ્ય છે કે, તે દૃઢવીર્ય મુનિની માફક ક્ષુધા પરિષહને સહન કરે ॥ ૩॥

छाया—ततः स्पृष्ट पिपासया, जुगुप्सी लज्जासयतः ।
शीतोदक न सेवेत विकृतस्य एषणा चरेत् ॥ ४ ॥

टीका—'तओ पुट्ठो' इत्यादि ।

ततः=क्षुधापरीषहानन्तर, पिपासया=तृषया, स्पृष्टः=व्याप्तः सन्, जुगुप्सी =जुगुप्सकः अनाचारविरत इत्यर्थ तथा–लज्जासयतः–लज्जायां=सयमे सम्यग् यत्नवानित्यर्थः । साधुः शीतोदक=सचित्त जल 'न सेवेत' न व्यापृणुयात् किं तु विकृतस्य=यवतण्डुलद्राक्षादिधावनोत्कालनादिना वर्णगन्धरसस्पर्शैरन्यथाभाव प्राप्तस्य प्रासुकस्य जलस्य, प्रासुकजल त्वेकविंशतिविध भवतीत्याचाराङ्गसूत्रे द्वितीयश्रुतस्कन्धे नवमाध्ययने निगदितम्—

क्षुधापरीषह को सहन करने वाला मुनि को आहार की गवेषणा करते हुए पिपासा लगे, तथा आहार करने के बाद पिपासा लगे तो उसको सहन करना चाहिये, इस आशय से अब सूत्रकार पिपासापरीषह को कहते हैं—"तओ पुट्ठो" इत्यादि ।

(तओ–ततः) क्षुधापरीषह के अनन्तर (पिवासाए पुट्ठो–पिपासया–स्पृष्ट) पिपासा से व्याप्त होने पर भी (दोगुच्छी–जुगुप्सी) अनाचार-विरत तथा (लज्जसजए–लज्जासयत) सयम की रक्षा करने मे प्रयत्न शील साधु (सीओदग न सेविज्जा–शीतोदक न सेवेत) सचित्त जल का सेवन नहीं करे। किन्तु (वियडस्सेसण चरे–विकृतस्य एषणा चरेत्) विकृत–यव, तण्डुल, एव द्राक्षा आदि के धोने से अथवा उनके उकालने से जिनके वर्ण, गध, रस तथा स्पर्श का परिवर्तन हो चुका है ऐसे प्रासुक जल की गवेषणा करे। तात्पर्य यह है कि पिपासा से पीडित होने

ક્ષુધા પરિષહ સહન કરનાર મુનિને આહાર કર્યા પછી તરસ લાગે તેને સહન કરવી જોઈએ આ આશયથી સૂત્રકાર પિપાસા પરિષહ કહે છે तओ पुट्ठो–ઈત્યાદિ

तओ–तत ક્ષુધા પરિષહના અનન્તર पिवासाए पुट्ठो–पिपासयास्पृष्ट તરસથી વ્યાપૃત હોવા છતા અનાચાર વિરત તથા दोगुच्छि–जुगुप्सी અનાચાર વિરત તથા लज्जासजए–लज्जासंयत સયમની રક્ષા કરવામા પ્રયત્નશીલ સાધુ सीओदग न सेविज्ज–शीतोदक न सेवेत સચિત્ત જલનુ સેવન ન કરે કિંતુ वियडस्सेसण चरे–विकृतस्य एषणा चरेत् વિકૃત (અચિત્ત)–જવ, ચોખા, દ્રાક્ષ વગેરેના ધોવાથી અથવા એને ઉકાળવાથી તેના વર્ણ, ગધ, રસ તથા સ્પર્શનુ પરિવર્તન થઈ ચુકયુ છે એવા પ્રાસુક જળની ગવેષણા કરે તાત્પર્ય એ છે કે તરસથી પીડાતા હોવા છતા પણ સાધુએ સચિત્ત

(१) उस्सेइम–उत्स्वेदिम–पिष्टोत्स्वेदनार्थमुदकम्। रोटिकाया कृताया येनोदकेन पिष्टस्थाल्यादिधावन क्रियते तदित्यर्थः।
(२) ससेइम–ससेकिम–उत्कालितानां पत्रशाकादीनामनपगततिक्तादिरसापसारणार्थं शैत्यार्थं वा येनोदकेन धावन क्रियते, तदित्यर्थः।
(३) चाउलोदग–तण्डुलोदक–तण्डुलधावनोदकम्।
(४) तिलोदग–तिलोदक–तिलधावनोदकम्।
(५) तुसोदग–तुपोदक–तुपधावनोदकम्।
(६) जवोदग–यवोदक–यवधावनोदकम्, अत्र 'यव' इत्युपलक्षण तेन व्रीह्यादिधावनोदकस्यापि ग्रहणम्।

पर भी साधु को चाहिये कि वह कभी भी सचित्त अनेषणीय जल का उपयोग न करे। प्रासुक जल इक्कीस २१ प्रकार का होता है यह बात आचारागसूत्र मे द्वितीय श्रुतस्कन्ध के नवम अध्ययन में कही गई है–

१ उस्सेइम–भोजन बन चुकने के बाद आटे की थाली आदिका धोवन।
२ ससेइम–शाकपत्रादिकों के उबालने पर उनका कडुआपन आदि निकालने के लिये अथवा उन्हें ठडे करने के लिये जो जल ऊपर से डाला जाता है वह।
३ चाउलोदक–चावलों का धोवन।
४ तिलोदग–तिलों का धोवन।
५ तुसोदग–तुषों को धोने से निकला हुआ जल।
६ जवोदग–जौ आदि का धोया हुआ जल।

જળનો ઉપયોગ કદી પણ ન કરવો જોઈએ પ્રાસુક જળ એકવીસ પ્રકારનુ હોય છે આ વાત આચારાગસૂત્રમા બીજા શ્રુતસ્કધના નવમા અધ્યયનમા કહેવામા આવેલ છે

उस्सेइम– १ ભોજન બની ચુકયા પછી આટાની થાળી વિગેરેનુ ધોવણુ
ससेइम– २ શાક પત્રાદિકને ઉકાળવાથી તેના કડવા પણા વગેરેને કાઢવા માટે અથવા તેને ઠડા કરાવવા માટે જે પાણી ઉપરથી નાખવામા આવે છે તે
चाउलोदग– ૩ ચોખાનુ ધોવણુ
तिलोदग– ૪ તલનુ ધોવણુ
तुसोदग– ૫ તુષોને ધોવાથી નિકળેલ પાણી
जवोदग– ૬ જવ આદિને ધોતા નિકળેલ પાણી

छाया—ततः स्पृष्ट पिपासया, जुगुप्सी लज्जासयतः ।
शीतोदक न सेवेत विकृतस्य एषणा चरेत् ॥ ४ ॥

टीका—'तओ पुट्ठो' इत्यादि ।

ततः=क्षुधापरीषहानन्तर, पिपासया=तृषया, स्पृष्टः=व्याप्तः सन्, जुगुप्सी =जुगुप्सक. अनाचारविरत इत्यर्थ तथा—लज्जासयतः—लज्जायां=सयमे सम्यग् यत्नवानित्यर्थः । साधुः शीतोदक=सचित्त जल 'न सेवेत' न व्यापृणुयात् किं तु विकृतस्य=यवतण्डुलद्राक्षादिधावनोत्कालनादिना वर्णगन्धरसस्पर्शैरन्यथाभाव प्राप्तस्य प्रासुकस्य जलस्य, प्रासुकजल त्वेकविंशतिविध भवतीत्याचाराङ्गसूत्रे द्वितीयश्रुतस्कन्धे नवमाध्ययने निगदितम्—

क्षुधापरीषह को सहन करने वाला मुनि को आहार की गवेषणा करते हुए पिपासा लगे, तथा आहार करने के बाद पिपासा लगे तो उसको सहन करना चाहिये, इस आशय से अब सूत्रकार पिपासापरीषह को कहते हैं—" तओ पुट्ठो " इत्यादि ।

(तओ—ततः) क्षुधापरीषह के अनन्तर (पिवासाए पुट्ठो—पिपासया—स्पृष्ट.) पिपासा से व्याप्त होने पर भी (दोगुञ्छी—जुगुप्सी) अनाचार-विरत तथा (लज्जसजए—लज्जासयत.) सयम की रक्षा करने मे प्रयत्न शील साधु (सीओदग न सेविज्जा—शीतोदक न सेवेत) सचित्त जल का सेवन नहीं करे । किन्तु (वियडस्सेसण चरे—विकृतस्य एषणा चरेत्) विकृत—यव, तण्डुल, एव द्राक्षा आदि के धोने से अथवा उनके उकालने से जिनके वर्ण, गध, रस तथा स्पर्श का परिवर्तन हो चुका है ऐसे प्रासुक जल की गवेषणा करे। तात्पर्य यह है कि पिपासा से पीडित होने

ક્ષુધા પરિષહ સહન કરનાર મુનિને આહાર કર્યા પછી તરસ લાગે તેને સહન કરવી જોઈએ આ આશયથી સૂત્રકાર પિપાસા પરિષહ કહે છે तओ पुट्ठो—ઈત્યાદિ

तओ—तत ક્ષુધા પરિષહના અનન્તર पिवासाए पुट्ठो—पिपासयास्पृष्ट તરસથી વ્યાપૃત હોવા છતા અનાચાર વિરત તથા दोगुञ्छि—जुगुप्सी અનાચાર વિરત તથા लज्जासजए—लज्जासंयत સયમની રક્ષા કરવામા પ્રયત્નશીલ સાધુ सीओदग न सेविज्ज—शीतोदक न सेवेत સચિત્ત જલનુ સેવન ન કરે કિંતુ वियडस्सेसण चरे—विकृतस्य एषणा चरेत् વિકૃત (અચિત્ત)—જવ, ચોખા, દ્રાક્ષ વગેરેના ધોવાથી અથવા એને ઉકાળવાથી તેના વર્ણ, ગધ, રસ તથા સ્પર્શનુ પરિવર્તન થઈ ચુકયુ છે એવા પ્રાસુક જળની ગવેષણા કરે તાત્પર્ય એ છે કે,તરસથી પીડાતા હોવા છતા પણ સાધુએ સચિત્ત

(१) उस्सेइम-उत्स्वेदिम-पिष्टोत्स्वेदनार्थमुदकम्। रोटिकाया कृताया येनोदकेन पिष्टस्थाल्यादिधावन क्रियते तदित्यर्थः।
(२) ससेइम-ससेकिम-उत्कालिताना पत्रशाकादीनामनपगततिक्तादिरसापसारणार्थं शैत्यार्थं वा येनोदकेन धावन क्रियते, तदित्यर्थः।
(३) चाउलोदग-तण्डुलोदक-तण्डुलधावनोदकम्।
(४) तिलोदग-तिलोदक-तिलधावनोदकम्।
(५) तुसोदग-तुषोदक-तुषधावनोदकम्।
(६) जवोदग-यवोदक-यवधावनोदकम्, अत्र 'यव' इत्युपलक्षण तेन व्रीह्यादिधावनोदकस्यापि ग्रहणम्।

पर भी साधु को चाहिये कि वह कभी भी सचित्त अनेषणीय जल का उपयोग न करे। प्रासुक जल इक्कीस २१ प्रकार का होता है यह बात आचारागसूत्र मे द्वितीय श्रुतस्कन्ध के नवम अध्ययन में कही गई है-

१ उस्सेइम-भोजन बन चुकने के बाद आटे की थाली आदि का धोवन।
२ ससेइम-शाकपत्रादिकों के उबालने पर उनका कडुआपन आदि निकालने के लिये अथवा उन्हें ठंडे करने के लिये जो जल ऊपर से डाला जाता है वह।
३ चाउलोदक-चावलों का धोवन।
४ तिलोदग-तिलों का धोवन।
५ तुसोदग-तुषों को धोने से निकला हुआ जल।
६ जवोदग-जौ आदि का धोया हुआ जल।

જળનો ઉપયોગ કદી પણ ન કરવો જોઈએ પ્રાસુક જળ એકવીસ પ્રકારનુ હોય છે આ વાત આચારાગસૂત્રમા બીજા શ્રુતસ્કધના નવમા અધ્યયનમા કહેવામા આવેલ છે

उस्सेइम- १ ભોજન બની ચુકયા પછી આટાની થાળી વિગેરેનુ ધોવણુ
ससेइम- २ શાક પત્રાદિકને ઉકાળવાથી તેના કડવા પણા વગેરેને કાઢવા માટે અથવા તેને ઠડા કરાવવા માટે જે પાણી ઉપરથી નાખવામા આવે છે તે
चाउलोदग- ૩ ચોખાનુ ધોવણુ
तिलोदग- ૪ તલનુ ધોવણુ
तुसोदग- ૫ તુષોને ધોવાથી નિકળેલ પાણી
जवोदग- ૬ જવ આદિને ધોતા નિકળેલ પાણી

अथ ग्रामनगरादिभ्यो बहि क्वचिदटव्यादिमार्गे विहरन् मुनिर्यदि पिपासया पीडितः स्यात् तदाऽपि तत्परीषहः सोढव्य इत्याह—

मूलम्—छिन्नावाएसु पथेसु, आउरे सुपिवासिए।
परिसुक्कमुहादीणे, तं तितिक्खे परीसहं ॥५॥

छाया—छिन्नापातेषु पथिषु आतुरः सुपिपासितः।
परिशुष्कमुखादीनः त तितिक्षेत परीषहम् ॥ ५ ॥

टीका—'छिन्नावाएसु' इत्यादि।

छिन्नापातेषु=छिन्नः=अपगतः, आपातः—जनानां गमनागमनरूपः संचारो यत्र तेषु, पथिषु=मार्गेषु गच्छन्निति शेषः, आतुरः तृपया व्याप्तकायः, अत एव सुपिपासितः=अतिशयेन तृषितः, अत एव परिशुष्कमुखादीनः=परीशुष्कमुखः गत निष्ठीवनतया शुष्कतालुरसनोष्ठः, स चासावदीनश्च परिशुष्कमुखादीनः, परिशुष्क-

ग्राम नगर आदि से बाहर किसी अटवी आदि के मार्ग मे विचरते हुए साधु को यदि पिपासा से आकुलता उत्पन्न हो जावे तो भी उसे उस द्वितीय क्षुधापरीषह को सहन करना चाहिये यह बात इस नीचे की गाथा द्वारा सूत्रकार प्रकट करते है—'छिन्नावाएसु' इत्यादि।

अन्वयार्थ—(छिन्नावाएसु—छिन्नापातेषु) जिन मार्गों मे जनो का आवागमनरूप संचार छिन्न हो गया है अर्थात्—नहीं होता है ऐसे (पथेसु—पथिषु) मार्गों में सचरण अर्थात्—विचरण करता हुआ साधु (सुपिवासिए आउरे—सुपिपासितः आतुरः) यदि पिपासा से व्याप्त होकर आतुर—अत्यंत पीडित हो जाता है और इसीसे (परिसुक्कमुहादीणे—परिशुष्कमुखादीनः) जिसके मुख का थूक तक भी सूखचुका है और ऐसी

ગ્રામ, નગર વગેરેથી બહારના રસ્તા ઉપર વિચરતા સાધુને માર્ગમા તરસની આકુળતા ઉત્પન્ન થાય તો પણ તેણે એ બીજા ક્ષુધાપરીષહને સહન કરવો જોઈએ આ વાત નીચેની ગાથા દ્વારા સૂત્રકાર પ્રકટ કરે છે छिन्नावाएसु-ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—छिन्नावाएसु-छिन्नापातेषु જે માર્ગમા માણસોનો અવાગમનરૂપ સચાર બધ થઈ ગયો હોય અર્થાત્ નથી થતો એવા पथेसु-पथिषु માર્ગોમા સચારણ અર્થાત્ વિચારણ કરનાર સાધુ सुपिवासिए आउरे-सुपिपासित आतुर પાણીની તરસથી વ્યાકુળ બની અત્યત પીડિત થઈ જાય છે અને એથી परिसुक्कमुहादीणे -परिशुष्कमुखादीन જેના મોઢામાનુ થુક પણ સુકાઈ જાય છે એવી

मुखोऽपि सन्नदीन इत्यर्थः । त=तृषापरीषह, तितिक्षेत=सहेत। अय भावः-निर्जन-स्थानस्थितोऽपि तृषाव्याकुलितोऽपि सन् सचित्तमनेषणीय जल न पिबेदिति ।

'छिन्नावाएसु पथेसु' इत्यनेन मुनीना चरणविहारः सूचितः ।

'आउरे' इत्यनेन-परीषहावस्थायामपि समाधिभावेन वर्तितव्यमिति बोधितम्।

'सुपिवासिए' इत्यनेन पिपासातिक्येऽपि सचित्तमनेषणीयमुदकं न ग्रहीतव्यमिति सूचितम् ।

'परिसुक्कमुहादीणे' इत्यनेन कष्टावस्थायामपि परीषहो जेतव्य एवेति-सूचितम्।

'तितिक्खे' इत्यनेन परीषहोपस्थितौ सहिष्णुता समाश्रयणीया, इति बोधितम्।

हालत में तालु, रसना एव ओष्ठ भी बिलकुल शुष्क हो चुका है फिर भी अदीन बना हुवा मुनि (त परीसह तितिक्खे-त परीषह तितिक्षेत) इस तृषापरीषह को जीते। तात्पर्य इसका यह है कि निर्जनस्थान में रहने पर भी यदि साधु तृषा से पीडित होता है तो भी उसे सचित्त अनेषणीय जल का पान नहीं करना चाहिये ।

गाथा में रहे हुए "छिन्नावाएसु पथेसु" इस विशेषणगर्भित पद द्वारा मुनियों का चरण विहार सूचित किया है। "आउरे" इस पद द्वारा परीषह अवस्था मे मुनियों को समाधिभावपूर्वक रहना बतलाया गया है। "सुपिवासिए" पद द्वारा पिपासा की तीव्र अवस्था मे भी सचित्त अनेषणीय उदक नहीं लेना चाहिये, यह प्रकट

તાલુ રસના અને હોઠ પણ તદ્દન સુકા બની જાય છે, એવી પરિસ્થિતિમા મુકાવા છતા પણ અદીન બનેલ મુનિ त परिसह तितिक्खे-त परिषह तितिक्षेत એ તૃષા પરીષહને જીતે એનુ તાત્પર્ય એ છે કે, નિર્જન સ્થાનમા રહેવા છતા પણ સાધુ તરસથી પીડિત હોય તો તેણે સચિત્ત અનેષણીય જળનુ પાન ન કરવું જોઇએ

ગાથામા રહેલા "छिन्नावाएसु पथेसु" વિશેષણ ગર્ભિત પદ દ્વારા મુનિઓનો ચરણ વિહાર સુચવવામા આવેલ છે आउरे-આ પદથી પરીષહ અવસ્થામા મુનિઓએ સમાધિ ભાવ પૂર્વક રહેવાનુ બતાવેલ છે सुपिवासिए આ પદથી તરસની તીવ્ર અવસ્થામા પણ સચિત્ત અનેષણીય પાણી ન લેવુ જોઈએ.

अत्र दृष्टान्तः—

आसीदुज्जयिन्या धनमित्रनामकः श्रेष्ठी, स धनमियनाम्नाऽष्टवर्षवयस्केन स्वपुत्रेण सह मित्रगुप्ताचार्यसमीपे प्रव्रजितः। स धनमियशिष्यः सपरिवारेणाचार्येण सह कदाचिन्मार्गे विहरन् पिपासार्तोऽभवत्। अन्यैः साधुभिः सहाचार्यमग्रे गतं दृष्ट्वा धनमित्रमुनिना नदीमालोक्य पुत्रानुरागेण कथितम्, वत्स! जलं पिब, पश्चादालोचनया शुद्धिर्भविष्यति। इत्युक्तोऽपि शिष्यो जळपानं कर्तुं न वाञ्छति। ततो

किया गया है। " परिसुकमुहादीणे " इस पद से सूत्रकार यह प्रदर्शित कर रहे हैं कि कष्ट की अवस्था में भी परीषहों को जीतना ही चाहिये। " तितिक्खे " पद से यह ज्ञात होता है कि परीषह की उपस्थिति में घवड़ाना नहीं चाहिये किन्तु सहिष्णुता धारण करनी चाहिये।

इस विषय को अब दृष्टान्तद्वारा स्पष्ट किया जाता है—

उज्जैनी नगरी मे धनमित्र नाम का एक सेठ रहता था। वैराग्य पाकर उसने अपने आठवर्ष के धनप्रिय नामक पुत्र के साथ मित्रगुप्तआचार्य के पास मुनिदीक्षा धारण करली। एक समयकी बात है कि वे धनप्रिय मुनि सपरिवार आचार्य के साथ जब विहार कर रहे थे तब मार्ग में उन को प्यास की वेदना जागृत हुई। अन्य साधुओ के साथ आचार्य को आगे गये हुए जान कर धनमित्र मुनि ने नदी को देखते ही पुत्रानुराग के वशवर्ती बन धनप्रिय से कहा कि वत्स! जल पीलो, पीछे आलोचना से इसकी शुद्धि कर लेना। इस प्रकार धनमित्र मुनि के वचन

એવુ પ્રગટ કરેલ છે परिसुकमुहादीणे આપદથી કષ્ટની અવસ્થામા પણ પરિષહોને જીતવા જોઇએ એવુ સૂત્રકાર પ્રદર્શિત કરે છે " तितिक्खे " આપદથી પરિષહના આવવાથી ગભરાવુ ન જોઇએ પરતુ સહિષ્ણુતા ધારણ કરવી જોઇએ

આ વિષય ઉપર એક દૃષ્ટાત કહેવામા આવે છે—

ઉજ્જૈની નગરીમા ધનમિત્ર નામે એક શેઠ રહેતો હતો વૈરાગ્ય પામીને તેણે પોતાના આઠ વર્ષના ધનપ્રિય નામના પુત્ર સાથે મિત્રગુપ્ત નામના આચાર્ય પાસે મુનિ દીક્ષા ધારણ કરી એક સમયની વાત છે કે, ધનપ્રિય મુનિ સપરિવાર આચાર્યની સાથે જ્યારે વિહાર કરી રહેલ હતો, ત્યારે માર્ગમા તેને તરસ લાગી બીજા સાધુઓ સાથે આચાર્યને આગળ ગયેલા જાણીને ધનમિત્ર મુનિએ નદીને જોઇને પુત્રપ્રેમને વશ બની ધનપ્રિયને કહ્યુ, વત્સ પાણી પીઈ લો પછી આલોચનાથી એની શુદ્ધિ કરી લેજો આ પ્રકારના ધનમિત્ર

धनमित्रमुनिश्चिन्तयति–मम समक्षे नाय जल पिबतीति, एव विचिन्त्य शुष्कमार्गेण सत्वर नदीमुत्तीर्याग्रे गतः, तदनन्तर धनप्रियमुनिर्जलपानार्थं नद्या प्रविश्याञ्जलौ जल भृत्वा सद्यः सजातकारुण्यश्चिन्तयति–कथमह जल पिबामि। यतः—

एगमि उदगबिंदम्मि, जे जीवा जिणवरेहि पन्नत्ता।
ते सरिसवपरिमित्ता, जम्बुद्दीवे न मायति ॥ १ ॥

छाया—एकस्मिन्नुदकबिन्दौ, ये जीवा जिनवरैः प्रज्ञप्ताः।
ते सर्षपपरिमात्राः जम्बूद्वीपे न मायेयुः ॥ १ ॥

व्याख्या—एकस्मिन् जलबिन्दौ ये जीवाः सन्ति, ते यदि सर्षपप्रमाण शरीर धृत्वा वर्तेयुस्तर्हि जम्बूद्वीपे न मायेयुरित्यर्थः ॥ १ ॥

सुनकर धनप्रिय ने पानी पीने की जरा भी इच्छा नही की। इस परिस्थिति को देखकर धनमित्र मुनि ने विचार किया कि यह मेरे साम्हने जल नहीं पीवेगा अत यहा से चल देना चाहिये, सो वे शुष्कमार्ग से नदी को पार कर आगे चले गये। इसके बाद धनप्रियमुनि जलपान करने के लिये नदी मे प्रविष्ट हुए और अजलि मे पानी भर कर दया भाव से विचारने लगे कि इस अकल्पनीय सचित्त जल को मै कैसे पीऊँ ? क्यों कि–

"एगमि उदगबिंदुम्मि, जे जीवा जिणवरेहि पन्नत्ता।
ते सरिसवपरिमित्ता, जबुद्दीवे न मायति ॥ १ ॥"

एक जल के बिन्दु में जितने जीव जिनेन्द्र भगवान ने बतलाये हैं वे यदि सरसों के आकार को धारण करलें तो इस जबूद्वीप मे नही समा सकते हैं ॥१॥

મુનિના વચન સાભળીને ધનપ્રિયમુનિયે પાણી પીવાની જરા પણ ઈચ્છા ન કરી આ પરિસ્થિતિને જોઈ ધનમિત્રમુનિએ વિચાર કર્યો કે, આ મારી સામે પાણી પીશે નહી માટે અહીથી ચાલવુ જોઈએ જેથી તેઓ સુકા માર્ગેથી નદીને પાર કરીને આગળ ચાલ્યા આ પછી ધનપ્રિયમુનિએ જળપાન કરવા માટે નદીમા પ્રવેશ કર્યો અને હાથમા પાણી લઈ દયા ભાવથી વિચારવા લાગ્યા કે, આ અકલ્પનીય સચિત્ત પાણી હુ કેવી રીતે પીઉ કેમકે કહ્યુ છે કે—

एगमि उदगबिंदुम्मि, जे जीवा जिणवरेहि पन्नत्ता।
ते सरिसव परिमित्ता, जम्बुद्दिवे न मायन्ति ॥ १ ॥

જળના એક ટીપામા જેટલા જીવ જીનેન્દ્ર ભગવાને બતાવ્યા છે તે કદાચ સરસવના આકારને ધારણ કરીલ્યે તો આ જમ્બૂદ્વિપમા સમાઇ ન શકે ॥૧॥

जत्थ जल तत्थ वण, जत्थ वण तत्थ णिच्छिओ तेऊ।
तेऊ वाउसहगओ, तसा य पच्चक्खया चेव ॥ २ ॥

छाया—यत्र जल तत्र वन, यत्र वन तत्र निश्चित तेजः।
तेजो वायुसहगत त्रसाश्च प्रत्यक्षका एव ॥ २ ॥

व्याख्या—यत्र जल तत्र वन=वनस्पतिः, यत्र वनस्पतिस्तत्र निश्चयेन तेजो=वह्निः, यत्र तेजस्तत्र वायुः सहयोगित्वात्, त्रसास्तु प्रत्यक्षा एव सन्ति ॥२॥

हतूण परप्पाणे, अप्पाण जो करेइ सप्पाण।
अप्पाणं दिवसाण, कए य नासेइ सप्पाण ॥ ३ ॥

छाया—हत्वा परप्राणान्, आत्मान यः करोति सप्राणम्।
अल्पाना दिवसाना, कृते नाशयति स्वात्मानम् ॥ ३ ॥

व्याख्या—तस्मात् परप्राणान् हत्वा यः आत्मान सप्राण=सबल करोति, स अल्पाना दिवसाना कृते स्वात्मान नाशयति ॥३॥

"जत्थ जल तत्थ वण, जत्थ वण तत्थ णिच्छिओ तेऊ।
तेऊवाउ सहगओ, तसा य पच्चक्खया चेव ॥ २ ॥"

जहा जल है वहा निश्चित वनस्पति है। जहा वनस्पति है वहा निश्चित तेज–अग्नि है। जहा तेज है वहा निश्चित वायु है। त्रसकाय तो प्रत्यक्ष ही है ॥२॥

"हतूण परप्पाणे, अप्पाण जो करेइ सप्पाण।
अप्पाण दिवसाणं, कए य नासेइ सप्पाण ॥ ३ ॥"

जो दूसरे जीवों के प्राणो का हनन कर कुछ ही दिनों के लिये अपने आपको सबल बनाने की चेष्टा करता है वह अपने आपका विनाश करता है ॥३॥

जत्थजल तत्थ वण, जत्थ वण तत्थ णिच्छिओ तेउ।
तेउ वाउसहगओ, तसाय पच्चक्खया चेव ॥ २ ॥

જ્યા જળ છે ત્યા વનસ્પતિનુ હોવુ નિશ્ચિત છે, જ્યા વનસ્પતિ છે ત્યા તેજ અગ્નિ નિશ્ચિત છે જ્યા તેજ છે ત્યા વાયુ નિશ્ચિત છે ત્રસકાય તો પ્રત્યક્ષ છે જ ॥૨॥

हतूण परप्पाणे, अप्पाण जो करेइ सप्पाण।
अप्पाण दिवसाण, कए य नासेइ सप्पाण ॥ ३ ॥

જે બીજા જીવોના પ્રાણોની વિરાધના કરીને થોડા દિવસો માટે પોતે પોતાની જાતને સબળ બનાવવાની ચેષ્ટા કરે છે તે પોતે પોતાની જાતનો વિનાશ કરે છે ॥૩॥

अहो! दुर्लभा संयमप्राप्तिः, ततोऽपि संयमरक्षणं दुर्लभतरं, तच्चाप्कायविराधनया षट्कायविराधनायां सत्यां न भवितुं शक्यते, संयमरक्षणाभावे सर्वेषां महाव्रतानां भङ्गः स्यात्, ततश्च चतुर्गतिकसंसारपरिभ्रमणं भविष्यति। यस्मान्नेदं जलं पास्यामीति निश्चित्यासौ मुनि रञ्जलितो जलं नद्यामेव यतनया मुमोच। स लघुवयस्कोऽपि महनीयधैर्यः शुष्कमार्गेण तां नदीमुत्तीर्य तत्तीरे एव पिपासया गन्तुमक्षमः सन् भूमौ निपतितः।

इस प्रकार विचार कर धनप्रियनामक लघुमुनिने यह भी विचार किया कि इस संसार मे जीवों को एक तो संयम की प्राप्ति होना दुर्लभ है, और उसकी अपेक्षा संयम की रक्षा महान् दुर्लभ है। मैं कच्चा पानी पीऊँ तो अप्काय की विराधना होती है अप्काय की विराधना में षट्काय की विराधना अवश्य होती है, षट्काय की विराधना से संयम की रक्षा नही हो सकती। जहा संयम की रक्षा नहीं है वहां समस्त महाव्रतों का भंग है। इनके भंग से संसारपरिभ्रमण अवश्य होता है, अतः मैं तो इस जलको नही पीऊँगा। इस प्रकार निश्चय कर लघुमुनि ने बडी ही यतना से अंजलि में लिये हुए जल को उसी नदी मे छोड दिया। उस समय उनकी आयु कोई अधिक नही थी परंतु धैर्य की मात्रा हृदय मे बढी हुई थी इस लिये यथा कथंचित् वे शुष्क-मार्ग से होकर नदी को पार करके दूसरे तीर पर आगये। परन्तु प्यास ने इतनी प्रबलता धारण की कि वे आगे मार्ग पर नही चलसके और

આ પ્રકારનો વિચાર કરી ધનપ્રિય નામના નાના મુનિયે એવો વિચાર કર્યો કે, આ સંસારમા જીવોને એક તો સંયમની પ્રાપ્તિ થવી દુર્લભ છે અને તેની અપેક્ષા સંયમની રક્ષા મહાન દુર્લભ છે હું કાચું પાણી પીઉં તો અપ્કાયની વિરાધના થાય છે, અપ્કાયની વિરાધનામા ષટ્કાયની વિરાધના અવશ્ય બને છે ષટ્કાયની વિરાધનાથી સંયમની રક્ષા થતી નથી જ્યા સંયમની રક્ષા નથી ત્યા સમસ્ત મહાવ્રતોનો ભંગ છે તેના ભંગથી સંસાર પરિભ્રમણ અવશ્ય થાય છે માટે હું તો આ જળને પીઈશ નહી આ પ્રકારનો નિશ્ચય કરી લઘુ મુનિયે ખૂબજ યતનાથી ખોબામા લીધેલ પાણીને તે નદીમા છોડી દીધું આ સમયે તેની ઉંમર કાંઈ મોટી ન હતી પરંતુ ધૈર્યની માત્રા હૃદયમા વધેલી હતી આ કારણે આગળ કહેવામા આવ્યા પ્રમાણે સુકા માર્ગથી નદીને પાર કરી સામા કાંઠે પહોચી ગયા પરંતુ તરસ એટલા જોરથી લાગી હતી કે આને

अथ पिपासाविवशोऽपि धर्मे निश्चलमतिरसौ पञ्चनमस्कारस्मरणपूर्वकं समाधिभावेन देहं विहाय प्रथमकल्पे वैमानिकदेवत्वेन समुत्पन्नः। ततोऽवधिज्ञानेन स्वपूर्वभवं विज्ञाय तेन धनमित्रेण देवेन सर्वेषां मुनीनामनुग्रहार्थं वैक्रियशक्त्या पथि गोकुलं निर्मितम्। अथ सपरिवारो मित्रगुप्ताचार्यः पुरतो गोकुलं दृष्ट्वा तत्र शुद्ध तक्रादि गृहीत्वा पिपासां निवार्य चलितः। अथ तेन देवेन स्वपरिचयार्थमेकस्य साधोरासनं विस्मारितम्। येन मुनिनाऽऽसनं विस्मृतम्, स च स्वासनान्वेषणार्थं पुनर्गोकुलस्थानमागत्य गोकुलमपश्यन् प्रत्यावृत्तः सर्वान् मुनीनब्रवीत्-नास्ति तत्र

वही पर गिर पडे। पिपासा से विवश होने पर भी इनकी मति धर्म में निश्चल बनी रही, पचनमस्कार मत्र का स्मरण करते हुए इन्होने समाधिभाव से काल को प्राप्त किया। पिपासापरीषह को सहन करने के प्रभाव से ये प्रथमकल्प मे वैमानिक देव हुए। अवधिज्ञान से अपने पूर्व भव को जानकर उस लघुमुनि के जीव देव ने समस्त मुनियों की रक्षा के लिये अपनी वैक्रियिक शक्ति से मार्ग में गोकुल की रचना कर दी। सपरिवार मित्रगुप्ताचार्य ने आगे गोकुल देखा।

वहा से शुद्ध तक्र आदि को लेकर अपनी पिपासा को शात किया, एव आगे विहार करना प्रारभ कर दिया। किसी ने भी यह नही जाना कि यह सब देवकृत माया है, अत देव ने अपने परिचय के निमित्त एक साधु को अपना आसन विस्मृति करा दिया। जो मुनि वहा पर आसन भूल गया था वह उस आसन को लेने के लिये पीछे उस स्थान पर आया तो क्या देखता है कि यहा पर तो कोई

લઈ તે આગળ માર્ગે ચાલી શકયા નહીં અને ત્યા જ પડી ગયા તરસથી વિવશ બનવા છતા પણ તેની મતિ ધર્મમા નિશ્ચલ બની રહી પચનમસ્કાર મત્રનુ સ્મરણ કરીને તેમણે સમાધી ભાવથી કાળધર્મ પ્રાપ્ત કર્યો તરસના પરીષહને સહન કરવાના પ્રભાવથી તે પ્રથમ કલ્પમા વૈમાનિક દેવ થયા અવધિજ્ઞાનથી પોતાના પૂર્વભવને જાણીને તે લઘુમુનિના જીવ દેવે સમસ્ત મુનિઓના અનુગ્રહ માટે પોતાની વૈક્રિયિક શક્તિથી માર્ગમા ગોકુળની રચના કરી સપરિવાર મિત્રગુપ્તાચાર્યે આગળ ગોકુળ જોયુ અને ત્યાથી શુદ્ધ છાશ આદિ લઈને પોતાની તરસને છિપાવી અને આગળ વિહાર કરવા લાગ્યા કોઈએ એ ન જાણ્યુ કે આ બધી દેવકૃત માયા હતી આથી દેવે પોતાના પરિચય નિમિત્ત એક સાધુને તેનુ આસન ભુલાવી દીધુ જે મુનિ આસન ભુલી ગયા હતા તે મુનિ ત્યા આસન લેવા માટે પાછા આવ્યા તો શુ દેખે છે કે ત્યા કોઈ ગોકુળ

पूर्वदृष्ट गोकुलम्। तदा तद्वचनेन सर्वैरपि साधुभिर्ज्ञातगोकुलाभावैस्तत्र काचिद्देव शक्तिर्विदिता। सर्वैस्तत्पिण्डभोजनस्य प्रायश्चित्त कृतम्। ततस्तत्रागत्य तेन देवेन ससारावस्थाया तात स्वगुरु मुक्त्वा सर्वे साधवो वन्दिताः। किं कारण त्वया नाय वन्दितः ? एवमाचार्येण पृष्टोऽसौ सर्व स्ववृत्तान्त सचित्तजलपानार्थ पितुः प्रेरण च सर्वेषा साधूना पुरस्ताद् कथयित्वा देवलोक गतः। एवमन्यैरपि मुनिभिस्तृपापरीपहः सोढव्यः ॥ ५ ॥

क्षुधापिपासापरीषहसहनेन कृशशरीरस्य साधोः शीतकाले शीतमपि नहु बाधते, इति शीतपरीषहजय प्राह—

गोकुल नहीं है। वह शीघ्र ही पीछे वहा से वापिस लौटा और अपने आचार्य के पास आकर इस बात को कहा कि अब तो वहा पर कोई गोकुल नहीं है। साधुओं ने जब यह बात सुनी तो उन्हों ने यह निश्चित किया कि अवश्य इस मे कोई देव की माया थी। सब ने मिलकर इसका प्रायश्चित्त लिया, क्यो, कि इन सब ने वहा से पहिले तक्रादि को ग्रहण किया था। बाद में देव ने आकर अपने ससार अवस्था के पिता-धन-मित्र मुनि को छोडकर बाकी के समस्त साधुओं को वदना की। आचार्य ने पूछा धनमित्र मुनि को वदन क्यों नही किया? तब उस देव ने समस्त पहिले का वृत्तान्त जो धनमित्र मुनि ने सचित्त जल को पीने के लिये अपने शिष्य धनप्रिय को मुनि की अवस्था मे कहा था आचार्य के समक्ष कह दिया। कह कर फिर यह स्वर्ग को वापिस चला गया। इसी प्रकार अन्य मुनियो को भी तृपापरीपह का विजय करना चाहिये॥ ५ ॥

નથી તે એજ વખતે પાછા ફર્યા અને પોતાના આચાર્યની પાસે આવીને કહ્યુ કે, ત્યા તો કોઈ ગોકુળ નથી. સાધુઓએ જ્યારે આ વાત સાભળી તો તેઓએ એવુ નક્કી કર્યું કે, અવશ્ય આમા કોઈ દેવની માયા હતી, સહુએ મળીને તેનુ પ્રાયશ્ચિત્ત લીધુ કારણ કે, તે સહુએ ત્યાથી છાસ આદિ વસ્તુ ગ્રહણ કરેલ હતી બાદમા દેવે આવીને પોતાના સસાર અવસ્થાના પિતા ધનમિત્ર મુનીને છોડીને બાકીના સમસ્ત સાધુઓને વદના કરી, આચાર્યે પૂછ્યુ કે, ધનમિત્ર મુનિને વદના કેમ ન કરી ? ત્યારે તે દેવે પહેલાનો સમસ્ત વૃત્તાત જે ધન મિત્ર મુનિયે સચિત્ત પાણી પીવા માટે પોતાના શિષ્યને મુનિ અવસ્થામા કહ્યુ હતું તે આચાર્ય સમક્ષ કહી દીધુ આ કહીને તે પોતાના મુળધામ સ્વર્ગમા ચાલ્યા ગયા આ પ્રકારે અ યમુનિયોએ પણ તૃષાપરીષહનો વિજય કરવો જોઈએ ॥૫॥

मूलम्—चरंत विरंय लूहं, सीयं फुसइ एगया ।
नाइ वेलं[11] मुणी गच्छे, सोच्चा णं जिणसासणं ॥६॥

छाया—चरन्त विरत रूक्ष, शीत स्पृशति एकदा ।
नातिवेल मुनिर्गच्छेत् श्रुत्वा खलु जिनशासनम् ॥ ६ ॥

टीका—'चरत' इत्यादि ।

चरन्त=मोक्षमार्गे, ग्रामानुग्राम वा विहरन्त, विरत=सावद्ययोगतो निवृत्तम्-अग्निप्रज्वालनादिभ्यो निवृत्तमित्यर्थः, रूक्ष=स्निग्धाहारतैलाभ्यङ्ग परिहारेण धूसराङ्ग मुनिम्, एकदा=शीतकाले, शीत स्पृशति=पीडयति ।

शीतकाले हि वनस्पतयो हिमनिपातेन परित. परिशुष्का भवन्ति, पथिकाः सङ्कोचितपाणयः पदैकमपि गन्तुमसमर्थाः पङ्गुवत् तत्र तत्रैव तिष्ठन्ति, केचित् क्वणद्दन्तवीणिकाः कम्पमानगात्रा. कृशानुसेवनाय तदभिमुख शलभा इवापतन्ति ।

क्षुधा एवं पिपासा परीषह के सहन करने से मुनि का शरीर कृश हो जाता है इससे शीतकाल मे शीत की पीडा बहुत होती है इसलिये तीसरे शीतपरीषह को जीतना चाहिये, यही बात इस नीचे की गाथा से सूत्रकार प्रकट करते हैं—

'चरत विरय' इत्यादि

अन्वयार्थ-(चरत विरय-चरन्त विरत) मोक्ष मार्ग मे अथवा एक ग्राम से दूसरे ग्राम मे विहार करने वाले तथा सावद्ययोग से विरक्त एव (लूह-रूक्षम्) स्निग्धाहार तैलमर्दन आदि के त्याग से धूसर शरीर वाले ऐसे मुनि को (एगया-एकदा) शीतकाल में (सीय फुसइ-शीत स्पृशति) शीत पीडित करता है। उस समय वह मुनि (ण-खलु) निश्च

ભૂખ અને તરસ સહન કરનારા મુનિનુ શરીર દુર્બળ બની જાય છે, અને દુર્બળ શરીરવાળાને ઠંડિથી બહુ પીડા થાય છે આથી ત્રીજો ઠંડિના પરિષહને મુનિએ જીતવો જોઈએ એવી વાત સૂત્રકાર નીચેની ગાથાથી પ્રગટ કરે છે

चरत विरय ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—चरत विरय-चरत विरत મોક્ષમા અથવા એક ગામથી બીજા ગામે વિહાર કરવાવાળા તથા સાવદ્ય યોગથી વિરક્ત અને लूह-रूक्षम् સ્નિગ્ધાહાર તૈલમર્દન આદિના ત્યાગથી ધૂસર શરીરવાળા એવા મુનિને एगया-एकदा શીતકાળમા सीय फुसइ-शीत स्पृशति શીતકાળ પીડિત કરે છે તે સમયે તે મુનિ ण-खलु

वायवश्च तुषारासारसगाढतिशय शिशिराः प्राणिना शरीराणि परितः सातिशय पीडयन्ति । अनवरतशीतपातजनितव्यथावारणाय बालकाः काष्ठखण्डादीनि समाहत्यैकत्र वह्नि प्रज्वाल्य प्रसारितपाणयस्तापमासेवन्ते। यत्र प्रतिक्षण प्राणिना प्राणाः प्रखर शीतवेदनाभिरुद्विग्ना भवन्ति ।

तदा स मुनिः खलु=निश्चयेन, जिनशासन जिनवचनरहस्य श्रुत्वा 'अनेन ममात्मना नरकनिगोदादौ तीव्रतरा अनन्तवेदना अनन्तवारमनुभूता' इति विभाव्य, अतिवेल=वेलाऽतिक्रमण न गच्छेत्=न प्राप्नुयात्-प्रतिलेखनादे र्यः कालस्तं शीतभयादुल्लङ्घ्याऽन्यस्मिन् काले प्रतिलेखनादिक न कुर्यादित्यर्थः । यद्वा-शीतभयात् पूर्वोपविष्टस्थान विहाय स्थानान्तर न व्रजेदिति ।

'चरत' इत्यनेन कारण विना एकत्रावस्थान न करणीयमिति सूचितम् ।

'विरय' इत्यनेन यतनावत्त्व सूचितम् ।

थसे (जिणसासण सोच्चा-जिनशासन श्रुत्वा) जिन शासन को-' इस मेरी आत्मा ने नरक निगोद आदि स्थानो में तीव्रतर अनत वेदनाएँ अनन्तवार भोगी है उस वेदना के सामने यह शीतवेदना क्या अधिक है ?' इस बात को सुनकर-समझकर (अइवेल-अतिवेलम्) समय को उल्लघन करके-प्रतिलेखना आदि के समय को टालन करके (न गच्छे-न गच्छेत्) प्रतिलेखना आदि का जो समय है उसके सिवाय अन्य समय मे प्रतिलेखनादिक क्रियाओ को न करे। तथा शीत के भय से पूर्वाधिष्ठित स्थान का परित्याग कर दूसरे स्थान मे भी न जावे ।

गाथा मे रहे हुए "चरत" इस पदद्वारा सूत्रकार यह प्रदर्शित करते ह कि मुनि को कारणविशेप विना एक जगह स्थिररूप से नही

निश्चयथी जिणसासाण सोच्चा-जिनशासन श्रुत्वा જીન શાસનને આ મારા આત્માએ નરક નિગોદ આદિ સ્થાનોમા તીવ્રતાવાળી અનત વેદનાઓ ઘણી વખત ભોગવી છે તે વેદનાઓ સામે આ શીત વેદના કયા હિસાબમા છે ?' આ વાતને સાભળી સમજી अइवेल-अतिवेल સમયનુ ઉલ્લઘન કરી પ્રતિલેખના આદિના સમયને ટાળીને न गच्छे-न गच्छेत् પ્રતિલેખના આદિનો જે સમય છે તેના સીવાય બીજા સમયમા પ્રતિલેખનાદિક ક્રિયાઓને ન કરે તથા ઠંડીના ભયથી પૂર્વાધિષ્ઠિત સ્થાનનો ત્યાગ કરીને બીજા સ્થાનમા ન જાય

ગાથામા રહેલા "चरत" એ પદદ્વારા સૂત્રકાર એ પ્રદર્શિત કરેછે કે, મુનિયે કારણ વિશેપ વીના એક જગ્યાએ સ્થિર રૂપથી રોકાવુ ન જોઈએ

'लूह' इत्यनेन तपश्चरणशीलत्वं प्रवेदितम् ॥ ६ ॥
'मुणी' इत्यनेन सावद्यकार्ये मौनत्वमिति बोधितम् ।

मूलम्--नं मे निवारणं अत्थि, छवित्ताणं न विज्जए ।
अहं तु अग्गिं सेवामि, इइ भिक्खू न चिंतए ॥७॥

छाया—न मे निवारणम् अस्ति, छवित्राणं न विद्यते ।
अहं तु अग्निं सेवे, इति भिक्षुर्न चिन्तयेत् ॥ ७ ॥

टीका—'न मे' इत्यादि ।

मे=मम, निवारणं=शीतनिवारकं स्थानं नास्ति, तथा-छवित्राणं=शरीराच्छादनकं वस्त्रकम्बलादिकं न विद्यते। तु=पुनः, अग्निं सेवे=अग्निं प्रज्वाल्य तत्तापमाश्रयेय, इति=एवं, भिक्षुर्न चिन्तयेत्=मनसापि न प्रार्थयेत्। चिन्ताप्रतिषेधेन तत्सेवनं तु दूरत एव निराकृतम् ।

ठहरना चाहिये। "विरय" इससे मुनिको यतनावान् होना चाहिये यह सूचित किया गया है। "लूह" पद से तपश्चरण शीलता एवं "मुणी" इस पद से सावद्यकार्य मे मौन रखना यह सूचित किया गया है ॥ ६ ॥

'न मे निवारण' इत्यादि.

अन्वयार्थ-(मे-मम) मेरे पास (निवारण-निवारणम्) शीत को दूर करने वाला स्थान (न अत्थि-नास्ति) नहीं हैं (छवित्ताण न विज्जए-छवित्राण न विद्यते) शरीर को आच्छादान करने वाला वस्त्र एवं कम्बल आदि भी नहीं है अत (अह तु अग्गिं सेवामि-अहतु अग्निं सेवे) मै अग्नि का सेवन करूँ (इइ-इति) इस प्रकार (भिक्खू-भिक्षु) साधु (न चिंतए-न चिन्तयेत्) मन से भी विचार न करे, उसके सेवन की बात तो दूर रही।

"विरय" એનાથી મુનિયે યત્નાવાન બનવુ જોઈએ એવુ સૂચિત કરવામા આવ્યુ છે "लूह" પદથી તપશ્ચરણ શીલતા અને "मुणी" આ પદથી સાવદ્ય કાર્યમા મૌન રાખવુ એ સૂચિત કરવામા આવેલ છે

नमे निवारण ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—मे-मम મારી પાસે निवारण-निवारणम् ઠંડીથી બચાવી શકે તેવું સ્થાન न अत्थि-नास्ति નથી, छवित्ताण नविज्जए छविज्ञाण न विद्यते શરીર ઉપર ઓઢવા માટે વસ્ત્ર તાથા કમ્બલ વગેરે પણ નથી આથી अहतु अग्गिं सेवामि-अग्निं सेवे અગ્નિનુ સેવન કરૂ इइ-इति આ પ્રકારનો મનથી પણ भिक्खू-भिक्षु મુનિ न चिंतए-न चिन्तयेत् વિચાર ન કરે તેના સેવનની વાત તો દૂર રહી

अय भावः—शीते महत्यपि पतति सति जीर्णवसन परित्राणवर्जितो नाकल्प्यानि वसनानि गृह्णीयात् शीतत्राणाय। आगमविहितेन विधिना एषणीयमेव यथाकल्प गवेषयेत् परिभुञ्जीत वा। नापि शीतार्तोऽग्निं ज्वालयेत्, अन्यज्वालितं वा नासेवेत। एवमनुतिष्ठता शीतपरीषहजयः कृतो भवतीति।

अत्र 'भिक्खू' इत्यनेन निरवद्यभिक्षाग्रहणशीलत्व सूचितम्।

अत्र दृष्टान्तः—

चतुर्थारके–राजगृहे नगरे चत्वारः कुवेरदत्तश्रेष्ठिपुत्राः कुवेरसेन–कुवेरमित्र–कुवेरवल्लभ–कुवेरप्रियनामानो भद्रगुप्ताचार्यसमीपे जिनोक्त धर्मं श्रुत्वा प्रव्रजिताः।

इस का भाव यह है कि जब शीतकाल मे शीत पडता है उस समय जीर्णवस्त्र वाला एवशीत की रक्षा के साधनो से रहित साधु अकल्पनीय वस्त्रों को शीत की रक्षा निमित्त ग्रहण नही करे। आगम में विहित विधिके अनुसार जो एषणीय हों तथा साधु के लिये कल्पनीय हों उन्हें ही ग्रहण करे। ठड से पीडित होने पर भी अग्नि को न जलावे तथा दूसरों द्वारा जलाई गई अग्नि का भी सेवन नही करे। ऐसा करने से ही साधु शीतपरिषहविजयी माना जाता है। गाथा में रहे हुए–भिक्खूपद से सूत्रकार 'भिक्षु को निरवद्य भिक्षा ही ग्रहण करना चाहिये' यह सूचित करते हैं।

इस विषय पर यहा दृष्टान्त दिया जाता है—राजगृह नगरमें कुवेरदत्त नामक एक सेठके कुवेरसेन, कुवेरमित्र, कुवेरवल्लभ, कुवेरप्रिय

આનો ભાવ એ છે કે, જ્યારે શીતકાળમા ઠડી પડે છે એ સમયે જીર્ણ વસ્ત્ર વાળા અને ઠડીની રક્ષાના સાધનોથી રહિત સાધુ અકલ્પનીય વસ્ત્રોને ઠડીની રક્ષા નિમિત્તે ગ્રહણ ન કરે આગમમા કહેવાયેલ વિધિ અનુસાર જે એષણીય હોય તથા સાધુ માટે કલ્પનિય હોય તેને જ ગ્રહણ કરે ઠડીથી પિડીત હોવા છતા પણ અગ્નિને પ્રગટાવે નહી તથા બીજાઓ દ્વારા પ્રગટાવવામા આવેલ અગ્નિનુ પણ સેવન ન કરે આ રીતનુ વર્તન રાખનાર સાધુ શીતપરીષહવિજયી માનવામા આવે છે ગાથામા રહેલા "भिक्खू" પદથી સૂત્રકાર એમ સૂચિત કરે છે કે, 'ભિક્ષુએ નિરવદ્ય ભિક્ષા જ ગ્રહણ કરવી જોઇએ'

આ વિષય ઉપર અહી દૃષ્ટાત કહેવામા આવે છે

ચોથા આરામા–રાજગૃહ નગરમા કુબેરદત્ત નામનો એક શેઠ હતો જેને કુબેરસેન, કુબેરમિત્ર, કુબેરવલ્લભ અને કુબેરપ્રિય નામે ચાર પુત્ર હતા આ

ते श्रुतमधीत्यान्यदा कदाचिदेकाकित्वविहाराख्यप्रतिमां स्वीकृतवन्तः। तदनन्तरमेकाकित्वप्रतिमया विहरन्तस्ते पुनरपि राजगृहनगरसमीपवर्तिनि वैभारगिरिप्रदेशे वसतेर्यथाकल्पमवग्रहमवगृह्य संयमेन तपसाऽऽत्मानं भावयन्तो विहरन्ति स्म। तदा हेमन्तर्तुस्तुषारासारैर्जनान् पीडयन्, वनस्पतीन् परिम्लानयन्, पशुपक्ष्यादीन् काष्ठवज्जडतां प्रापयन्, सर्वप्राणिप्राणानुद्वेजयन्नासीत्। तस्मिन् समये ते चत्वारो मुनयस्तृतीययामे भिक्षाचर्यार्थं राजगृहनगरं प्रविष्टाः, तत्र भिक्षां गृहीत्वा कृता-

नामके चार पुत्र थे। उन चारों पुत्रों ने भद्रगुप्त आचार्य के समीप धर्म का श्रवण कर मुनिदीक्षा धारण की। शास्त्रों का अच्छी तरह से अध्ययन किया।

एक समय की बात है उन्हों ने एकाकित्वविहार नाम की भिक्षु प्रतिमा स्वीकार की इससे वे एकाकी होकर विहार करने लगे। विहार करते२ वे किसी समय पुनः राजगृह नगर के समीपवर्ती वेभारगिरि की तलहटी मे वसी हुई एक वस्ती में आये और वहा यथाकल्प अवग्रह-आज्ञा लेकर उतरे और संयम एव तप से आत्मा को भाते हुए विचरने लगे। यह समय हेमन्तऋतु का था। तुषार-हिम के छोटे २ कणो से इस समय मनुष्यो को अधिक कष्ट होता है। वनस्पतियाँ हिमकणो के निपात से दग्ध हो जाती है। पशु पक्षी काष्ठ जैसे जड हो जाते है। तात्पर्य यह कि इस ऋतु मे ठड की अधिकता से हरएक प्राणी को अधिक कष्ट का अनुभव होता है। ऐसे समय मे ये चारों ही

ચારે પુત્રોએ ભદ્રગુપ્ત આચાર્ય પાસેથી ધર્મનુ શ્રવણ કરી મુનિદીક્ષા ધારણ કરી શાસ્ત્રોનુ સારી રીતે અધ્યયન કર્યું એક સમયની વાત છે, તેઓએ એકાકિત્વ વિહાર નામની ભિક્ષુ પ્રતિમા સ્વીકારી આથી તેઓ ચારે એકાકી બનીને વિહાર કરવા લાગ્યા વિહાર કરતા કરતા કોઈ સમયે રાજગૃહ નગર સમીપ રહેલી વેભારગિરીની તળેટીમા વસેલી એક વસ્તીમા આવ્યા અને ત્યા યથાકલ્પ અવગ્રહ આજ્ઞા લઈને ઉતર્યા સયમ અને તપથી આત્માને ભાવતા વિચરવા લાગ્યા આ સમયે હેમન્ત ઋતુ હતી તુષાર હિમના નાના નાના કણોથી આ સમયે મનુષ્યો અધિક કષ્ટ પામે છે વનસ્પતિઓ હિમ કણોના પડવાથી બળી જાય છે, પશુ પક્ષીઓ લાકડા જેવા જડ થઈ જાય છે મતલબ એ કે, આ ઋતુમા ઠડીની અધિકતાથી દરેક પ્રાણીને વધુ કષ્ટનો અનુભવ થાય છે એવા સમયમા એ ચારેય મુનિ દિવસના ત્રીજા ભાગમા ભિક્ષાચર્યા

द्वारास्ते सर्वे स्वस्वसतिं गन्तुं पृथक् पृथगेव प्रतिनिवृत्ताः तेषामेकस्य कुबेरसेनमुने-वैभारगिरिकन्दरान्तिकमुपगतस्य रात्रिः सञ्जाता, अतस्तत्रैव सोऽतिष्ठत् । द्वितीयस्य कुबेरमित्रमुनेरुद्याने रात्रिः समजनि, अतस्तत्रैव सोऽतिष्ठत् । तृतीयस्य कुबेरवल्लभमुनेरुद्यानसमीपे, चतुर्थस्य कुबेरप्रियमुनेस्तु नगरसमीपे । तत्र वैभारगिरिकन्दराद्वारसमीपावस्थितस्य मुनेर्निपतत्तुषारसम्पर्कशीतलैः शैलमारुतैः प्रकम्पितशरीरस्यापि मनो मेरुरिवनिष्प्रकम्प मासीत् । यथा यथा शीत प्रवर्धते, तथा तथा ऽऽत्मिकबल प्रकाशयन् मन सुस्थिर कुर्वन् रणे वीर इव शत्रु शीत विजेतु प्रोत्साहसपन्नः सुधीरः शीतवेदना सहमानोऽसौ मुनिः समाधिभावेन रात्रेः प्रथमयाम एव काल गतः ।

मुनि दिवस के तृतीय प्रहर मे भिक्षाचर्या के लिये राजगृहनगर मे आये । वहा पर मिले हुए एषणीय आहार करके वे सब फिर वहां से एक पीछे एक वैभारगिरि के समीप जहा उतरे हुए थे वहा पहुँचने के लिए चले । इनमे कुबेरसेन मुनि को मार्ग मे ही जब वे वैभारगिरि का कन्दरा के पास पहुँचे तो रात्रि हो गई, इसलिये वह वही पर ठहर गये । दूसरे कुबेरमित्रमुनि रात्रि हो जाने से बगीचे मे ठहरे । वैसे ही तीसरे कुबेरवल्लभमुनि बगीचे के पास ठहरे । चौथे कुबेरप्रियमुनि रात्रि होने से राजगृह नगर के पास ही ठहर गये । वैभारगिरि की कन्दरा-गुफा के द्वार पर ठहरे हुए मुनिराज ने पडते हुए शीत के सपर्क से अत्यत शीतल पर्वतीय वायु के वेग से कम्पितशरीर होने पर भी अपने मनको मेरु के समान निष्कप बनाते हुए उस शीत को प्रबलता का सामना किया । जैसे २ शीतकी अधिकता होती जाती थी, उस उस रूप से

માટે રાજગૃહ નગરમા આવ્યા ત્યાથી મળેલ એષણીય આહાર કરીને તે સઘળા ફરી પાછા એક પછી એક વૈભારગિરીની સમીપ જ્યા તેઓ ઉતર્યા હતા ત્યા પહોચવા માટે ચાલી નીકળ્યા તેમાથી કુબેરસેન મુનિને માર્ગમાજ રાત્રિ પડી જવાથી વૈભારગિરીની કદરાની પાસે રોકાઈ ગયા બીજા કુબેરમિત્ર મુનિ રાત્રિ થવાથી બગીચામા રોકાઈ ગયા, એવી જ રીતે ત્રીજા કુબેરવલ્લભ મુનિ બગીચાની પાસે રોકાઈ ગયા, ચોથા કુબેરપ્રિયમુનિ રાત્રિ થઈ જવાથી રાજગૃહ નગરની પાસે જ રોકાઈ ગયા વૈભારગિરિ કદરાના મુખ દ્વાર પાસે રોકાઈ ગયેલા, મુનિરાજે ઠડીના સપર્કથી અત્યત શીતળ પર્વતીય વાયુના વેગથી કપીત શરીર હોવા છતા પણ પોતાના મનને મેરૂ સમાન અડગ રાખી ઠડીની પ્રબળતાનો સામનો કર્યો જેમ જેમ ઠડીની અધિકતા વધતી ગઈ તે તે રૂપથી તેમનુ આત્મ

उद्यानस्थ तु नीचप्रदेशवर्तित्वाद् द्वितीययामे प्रबलतरं शीतं बाधते स्म, तदा सोऽपि पूर्वोक्तमुनिवन्निश्चलेन मनसा शीतवेदनां सहमानः समाधिभावेन द्वितीययामे कालगतोऽभवत्। एवमुद्यानसमीपसस्थितस्तु तृतीययामे, एवं नगरासन्नस्तु-

उनका आत्मिकबल भी अधिकतर विकसित होता जाता था। जिस प्रकार कोई उत्तम वीर रणाङ्गण में वैरी का सामना करता है, उसी प्रकार ये भी उस शीत का डटकर सामना कर रहे थे। सद्भावना में जरा सी भी शिथिलता इन्हो ने नहीं आने दी। साम्हना करते २ ही वे मुनि समाधिभाव से कालधर्म को पाये १।

जो मुनिराज उद्यान में ठहरे हुए थे उन्हे शीत की वेदना ने द्वितीयप्रहर में सताया। जिस प्रकार प्रथम मुनिराज ने शीत की वेदना सहन करने में निश्चलता धारण की, उसी प्रकार इन्हों ने भी उसके सहन करने मे निश्चलता धारण की। अन्त में समाधिभाव से ये भी कालधर्म पा गये २।

जो मुनिराज उद्यान के समीप ठहरे हुए थे, उन्हें शीत की वेदना रात्रि के तृतीय प्रहर मे सताने लगी, और नगर के पास ठहरे हुए मुनिराज को शीत वेदना ने रात्रि के चतुर्थ प्रहर में सताना शुरू किया। इस प्रकार ये दोनों मुनिराज भी शीतपरीषह को जीतते २ ही समाधिभाव से अन्त में कालधर्म को प्राप्त हुए ४। ये चारों के चारों ही अनुत्तर

બળ પણ અધિક રૂપથી વિકસતું જતુ હતુ જે રીતે કોઈ ઉત્તમ વીર રણાગણમા વૈરીનો સામનો કરે છે તેવા પ્રકારે મુનિ પણ ઠંડીનો એવી જ રીતે સામનો કરી રહ્યા હતા સદ્ભાવનામા જરા પણ શિથીલતા તેમણે આવવા ન દીધી સામનો કરતા કરતા તે મુનિ સમાધિ ભાવથી કાળ ધર્મ પામ્યા

જે મુનિ બગીચામા રહ્યા હતા તેમને ઠંડીની વેદના બીજા પ્રહરમા થઈ જે પ્રકારે પ્રથમ મુનિરાજે ઠંડીની વેદના સહન કરવામા અડગતા ધારણ કરી તેવી જ રીતે આમણે પણ અડગતા દાખવી અને છેવટે સમાધીભાવથી કાળધર્મ પામ્યા

જે મુનિરાજ બગીચાની બહાર રોકાયા હતા તેમને ઠંડીની વેદના રાત્રીના ત્રીજા પહોરમા થવા લાગી અને નગરની પાસે રોકાયેલા મુનિરાજને ઠંડીની વેદના ચોથા પહોરે સતાવવા લાગી આ પ્રકારે આ બન્ને મુનિરાજ પણ ઠંડીના પરીષહને જીતતા જીતતા સમાધી ભાવથી અંતે કાળધર્મને પામ્યા આ રીતે

चतुर्थयामे । सर्वेऽप्येते विजितशीतपरीपहाः काल कृत्वाऽनुत्तरविमानेषु एकभवावतारित्वेन समुत्पन्नाः । एवमन्यैरपि मुनिभिः शीतपरीपहः सोढव्यः ॥ ७ ॥

शीतकालानन्तर ग्रीष्मागमो भवतीत्यत शीतपरीपहानन्तरमुष्णपरीपह जय प्राह—

मूलम्—उसिणपरियावेणं, परिदाहेण तज्जिए ।
घिंसु वा परियावेणं, सायं नो परिदेवए ॥ ८ ॥

छाया—उष्णपरितापेन, परिदाहेन तर्जितः ।
ग्रीष्मे वा परितापेन, सात नो परिदेवयेत् ॥ ८ ॥

टीका—'उसिण०' इत्यादि ।

ग्रीष्मे=उष्णकाले, यत्र हि—भास्करः किरणनिकरैर्दहन किरन्निव धरातलेऽङ्गारमकरमास्तृणन्निव जीवजात परितापयति, तरुगण परिशोपयति, शुष्कयति च ।

विमानो में एकभवावतारी रूप से उत्पन्न हुए। इसी प्रकार अन्य मुनियो को भी शीतवेदना के सहन करने मे अपना पराक्रम फोडना चाहिये ॥७॥

शीतकाल के वाद ही ग्रीष्मऋतु का आगमन होता है अतः शीतपरीषह को सहन करने के वाद चौथा उष्णपरीषह भी मुनिराज को सहन करना चाहिये, यह वात इस नीचे की गाथा द्वारा सूत्रकार प्रदर्शित करते है—'उसिण०' इत्यादि।

अन्वयार्थ-(घिंसु-ग्रीष्मे) ग्रीष्मकाल में कि जिसमे सूर्य अपनी प्रखर किरणों के निकर से इस समस्त भूमण्डल पर प्रवल ताप की वर्षा किया करता है, समस्त जीव जिसमे मानो अग्नि तापसे जलते हो, वृक्षसमूह जिस मे शुष्क जैसा हो जाता है। विचारे प्यासे भोले मृगो के झुण्ड के

એ ચારે મુનિરાજ અનુત્તર વિમાનમા એકભવ અવતારી રૂપથી ઉત્પન્ન થયા આ પ્રકારે અન્ય મુનિયોએ પણ શીતવેદના સહન કરવામા પોતાનુ પરાક્રમ બતાવવું જોઈએ ॥૭॥

ઠંડીના વખત પછી ઉનાળાનો વખત આવે છે અહીં શીતપરીષહને સહન કર્યો પછી ચોથો ગરમીના પરીષહને પણ મુનિરાજે સહન કરવો જોઈએ એ વાત નીચેની ગાથાથી સૂત્રકાર પ્રગટ કરે છે—"उसिण०" ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—घिंसु-ग्रीष्मे ગ્રીષ્મ કાળમા કે જ્યારે સૂર્ય પોતાના પ્રખર કિરણોથી સમસ્ત ભૂમંડળ ઉપર પ્રબળ તાપની વર્ષા વરસાવે છે સમસ્ત જીવ જેમા અગ્નિના તાપની માફક બળતા હોય છે, વૃક્ષ સમૂહ શુષ્ક બની જાય છે.

मृगतृष्णाभिरारचितजलतरङ्गमालाभिरिव प्रचलज्जलधारा विभ्रममुपगता मुग्धमृग-यूथाः पिपासया परितः प्रधावन्ति। मनुष्याः खलु मायशः प्रचण्डमार्तण्डकरनिकरसम्पर्कप्रखररजःकणोपेतवात्यापरिघट्टिताः प्रतप्तभूतलनिपतिताः पिपासयाऽऽसन्नमृत्यव इव भवन्ति। यत्र खलु वनस्थली पिपासावशविभ्रमद्भिर्विविधपशुपक्ष्यादिभिः परिशुष्कताल्वोष्ठरसनकण्ठैः समाकुला, नभस्तलं च नानाविध पत्रकाष्ठतृणकचवरोद्धूलनकरप्रतिकूलमारुतध्वनिसमाकुलं भवति। तस्मिन्नुष्णकाले, वा शब्देन-शरदि वर्षासु वा, उष्णपरितापेन=उष्णम्-सूर्यकिरणसंयोगात्तप्त-भूमिधूलिपाषाणा-

झुण्ड जिसमें "यह जलधारा बह रही है" इस प्रकार भ्रमोत्पादक मृगतृष्णा से पागल जैसे बने हुए इधर उधर दौडने लगते हैं। जिस ऋतु में सूर्य की प्रचण्ड किरणों से धूप खूब पडती है जिससे रेती तप जाती है और लू चलने लगती है। सतप्त रजकण से मिश्रित उस लूके वेग से व्याकुल होकर मनुष्य भी उस तपी हुई भूमि पर गिर गिर कर प्यास के मारे मूर्छित हो आसन्नमृत्यु जैसे दिखाई देने लगते हैं। जिस ग्रीष्म काल मे पिपासा के वश जिनके तालू ओष्ठ एव कठ सूख रहे हैं गर्मी के मारे मुह जिन के फटे हुए हैं और जीभ लटक रही है ऐसे पशु पक्षियो से अटवी व्याप्त हो जाती है। तथा जिसमे आकाश नानाविधपत्र, काष्ठ, तृण, कूडा-कचरा आदि को उडाने वाली प्रतिकूल वायु की सनसनाहट ध्वनि से व्याप्त हो जाता है ऐसे उष्णकाल मे। (उसिणपरियावेण-उष्णपरितापेन) उष्णपरिताप से-सूर्य किरणों के

તરસથી બીચારા ભોળા હરણના ટોળા 'આ જળધાર વહી રહી છે" આ પ્રકારના ભ્રમથી પાગલની માફક મૃગજળ રૂપી જળના આભાસ તરફ દોડતા રહે છે જે ઋતુમા સૂર્યના પ્રચડ કિરણોથી ખૂબ તાપ પડે છે જેનાથી રેતી તપે છે, અને લૂ ચાલવા લાગે છે, સતપ્ત રજકણથી મિશ્રીત તે લૂના વેગથી વ્યાકુળ બની મનુષ્ય પણ તે તપેલી ભૂમી ઉપર તરસના માર્યા પડી જઈ મૂર્છિત થઈ આસન્ન મૃત્યુ જેવા દેખાય છે જે ગ્રીષ્મકાળમા અટવીમા પીપાસાને વશ જેનુ તાળવુ, હોઠ અને કઠ સુકાઈ જાય છે, ગરમીના માર્યા મોઢુ જેનુ ફાટી રહે છે અને જીભ લટકી જાય છે એવા પશુ પક્ષિઓથી વ્યાપ્ત થઈ જાય છે તથા જેમા આકાશ જુદી જુદી જાતના પાદડા, લાકડુ, ઘાસ, કચરા, પુજા વગેરેને ઉડાવવાવાળા પ્રતિકૂળ વાયુના સુસવાટા કરતા ધ્વનિથી વ્યાપ્ત થઈ જાય છે એવા ઉષ્ણકાળમા "उसिण परियावेण-उष्णपरितापेन" ઉષ્ણ પરિતાપથી

दिक, तेन परितापः-उष्णपरितापस्तेन तर्जितः, अत्यत पीडितःसन्, तथा-परिदाहेन=सूर्यकिरणसतप्तवायुना 'लू' इति भाषाप्रसिद्धेन, दाहज्वरादिकृतान्तरिकतापेन वा, तर्जित, तथा परितापेन=सूर्यकिरणादिजनिततापेन-तर्जितः, सात=सुख प्रति न परिदेवयेत्=हा! कदा मम चन्द्रचन्दनशीतलानिलादिभिः सह सयोगो भविष्यति येन मम शान्तिः स्यादिति ॥ ८॥

उपदेशान्तरमाह—

मूलम् -उण्हाहितत्तो मेहावी, सिणाण नो वि पत्थए ।
गाय नो परिसिंचेज्जा, न वीएज्जा य अप्पय ॥९॥

छाया—उष्णाभितप्तः मेधावी, स्नान नो अपि प्रार्थयेत् ।
गात्र नो परिषिञ्चेत्, न वीजयेच्च आत्मानम् ॥९॥

सयोग से तप्त ऐसे जो भूमि, धूलि, एव पाषाण आदि है उनके द्वारा जो परिताप-कष्ट होता है उससे, तथा (परिदाहेण) सूर्य की किरणो द्वारा गर्म हुई वायु से-लूसे, अथवा दाहज्वर आदि से होने वाले आन्तरिक ताप से (परियावेण-परितापेन) एव सूर्य की किरणो से उत्पन्न हुई अत्यत गर्मी से (तज्जिए-तर्जितः) अतिशय पीडित साधु (साय नो परिदेवए-शात नो परिदेवयेत्) सुख की वाञ्छा न करे-हा! किस समय मुझे चन्द्र अथवा चदन के समान शीतल पवनादि का सयोग मिलेगा कि जिस से मुझे शान्ति मिले। अर्थात्-साधु का कर्तव्य है कि वह हरएक अवस्था में उष्णपरीषह को जीते किन्तु इस से घबरावे नहीं ॥ ८॥

સયોગથી તપેલ એવી જે ભૂમિ ધૂળ અને પાષાણુવાળી છે તેના દ્વારા જે કષ્ટ થાય છે, એનાથી તથા "परिदाहेण" સૂર્યના કિરણો દ્વારા ગરમ થયેલા વાયુથી લૂથી, અથવા દાહજ્વર આદિથી થનાર આતરિક તાપથી परियावेण परितावेन અને સૂર્યના કિરણોથી ઉદ્ભવેલ અત્યત ગરમીથી तज्जिए-तर्ज्जित અતિશય પીડિત સાધુ "साय नो परिदेवए-शात नो परिदेवयेत् સુખની વાન્છના ન કરે-મને કયા સમયે ચદ્ર અથવા ચદનની જેવી શીતળ પવન આદિનો સયોગ મળે કે જેથી મને શાન્તી થાય અર્થાત્-સાધુનુ કર્તવ્ય છે કે તે દરેક અવસ્થામા ઉષ્ણ પરીષહને જીતે, પરતુ તેનાથી ગભરાય નહી (૮)

टीका—'उण्हाहितत्तो' इत्यादि।

मेधावी=आगमोक्तमर्यादानुवर्ती मुनिः, उष्णाभितप्तः=उष्णेन-उष्णस्पर्शेन, अभितप्तः-तापाकुल सन् स्नान नो प्रार्थयेत्=नैवाभिलषेत्। अपि च गात्र-शरीर, नो परिषिञ्चेत्-न जलैरार्द्रीकुर्यात्। च-पुनः आत्मान-स्वदेह न वीजयेत्=व्यजनादिना शरीरे वायु नोदीरयेत्।

अय भावः-उष्णतप्तोऽपि मुनिर्जलावगाहनस्नानव्यजनवातादि वर्जयेत्, न च जलैर्गात्र सिञ्चेत्। आतपवारणाय स्वदेहोपरि रजोहरणादिना छाया न कुर्यात्। न चापि छत्रादिक धारयेत्। मनसाऽपि न प्रार्थयेत् किं तु उष्णपरीषह सम्यक् सहेतेति।

'उण्हाहि०' इत्यादि।

अन्वयार्थ-(मेहावी-मेधावी) आगमोक्त मर्यादा का अनुसरण करने वाला मुनि (उण्हाहितत्तो-उष्णाभितप्तः) उष्णस्पर्श से सतप्त होता हुआ भी (सिणाण नो विपत्थए-स्नान नोऽपि प्रार्थयेत्) स्नान की अभिलाषा न करे। तथा (गाय नो परिसिंचेज्जा-गात्र नो परिषिंचेत्) अपने शरीर ऊपर पानी न छीटे तथा उसको गीला भी न करे और न गीले कपडे से ही पोछे। तथा (अप्पय न वीएज्जा-आत्मान न वीजयेत्) शरीर पर वीजना आदि से हवा भी न करे।

इसका भाव यह है-उष्ण से सतप्त भी मुनि अचित्त जल का भी अवगाहन करना-उससे स्नान करना, वीजनादि से-पखा आदि से हवा करना इन समस्त शीतलोपचारकारक क्रियाओं का परित्याग कर देवे। अपने शरीर पर गर्मी की वेदना को शमन करने के लिए शीतल जल के

"उण्हाहि" ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ-मेहावी-मेधावी આગમમા કહેલ મર્યાદાનુ અનુસરણ કરવાવાળા મુનિ उण्हाहितत्तो-उष्णाभितप्त ઉષ્ણ સ્પર્શથી સતપ્ત થવા છતા પણ सिणाण नो विपत्थए-स्नाननोऽपि प्रार्थयेत् સ્નાનની અભિલાષા ન કરે गाय नो परिसिंचेज्जा-गात्र नो परिषिंचेत् પોતાના શરીર ઉપર પાણી ન છાટે તેમ એને ભીનુ પણ ન કરે કે ન તો ભીના કપડાથી લુછે, તથા "अप्पय न वीएज्जा"-आत्मान न वीजयेत् શરીર ઉપર વીજણા વગેરેથી હવા પણ ન નાખે

આનો ભાવ એ છે—ઉષ્ણતાથી સતપ્ત બનેલ મુનિએ પાણીનો આશરો લેવો, એનાથી સ્નાન કરવુ, પખા આદિથી હવા ખાવી આ સમસ્ત શીતળ ઉપચાર કારક ક્રિયાઓનો પરિત્યાગ કરવો પોતાના શરીર ઉપર ગરમીની વેદનાનુ શમન કરવા માટે શીતળ જળનો છાટો પણ ન લેવો, આતપ વારણ

अत्र दृष्टान्तः—

आसीत् तगरानगर्यां दत्तनामकः श्रेष्ठी। तस्य भद्राभार्यायामरहन्नक नामकः पुत्रो जातः। एकदाऽसौ दत्तश्रेष्ठी भार्यापुत्राभ्यां सहार्हन्मित्राचार्यसंनिधौ धर्मदेशना निशम्य विरक्तः सन् प्रव्रज्यां गृहीतवान्। स दत्तमुनिः स्नेहवशादरहन्नकं कदाचिदपि भिक्षार्थं न प्रेषयति, स्वयमेव भिक्षामानीय तं पोषयति, न च तेन किमपि कार्यं कारयति, अतोऽसौ सुकुमारो जातः। अन्यदा कदाचित् तस्य पिता

छींटे भी न दे, तथा आतप को वारण करने के लिये रजोहरणादिक से शरीर पर छाया भी न करे। छत्र-छाता-आदि को भी धारण न करे और न इस प्रकार की क्रियाओं को करने की भावना ही रखे। जैसे भी बने उष्णपरीषह को सहन करे।

दृष्टान्त—तगरा नाम की नगरी मे दत्त नाम का एक सेठ रहता था। उसकी धर्मपत्नी का नाम भद्रा था। भद्रा से एक पुत्र हुआ, जिस का नाम अरहन्नक था। एक समय सेठ ने अपने स्त्री पुत्र के साथ जाकर अर्हन्मित्र नामके किसी आचार्य के पास धर्म का उपदेश सुना। सुनकर वे ससार से विरक्त हो गये और स्त्रीपुत्रसहित उसने दीक्षा अगीकार करली, पुत्र से प्रेम होने के कारण वे कभी भी अपने पुत्र को भिक्षा लाने के लिये नही भेजते थे, किन्तु स्वय जाकर भिक्षा लाते और पुत्र को भी आहार कराते। पुत्र से कुछ भी कार्य नही कराते। इस तरह दत्तमुनि का वह पुत्ररूप शिष्य बहुत ही सुकुमार प्रकृति के

કરવા માટે રજોહરણાદિકથી શરીર ઉપર છાયા પણ ન કરવી, છત્ર-છત્રી વગેરે પણ ધારણ ન કરવા અને આ પ્રકારનિ ક્રિયાઓ કરવાની ભાવના પણ ન રાખવી જેમ બને તેમ ઉષ્ણપરીષહને સહન કરવા

દૃષ્ટાત—તગરા નામની નગરીમા દત્ત નામના એક શેઠ રહેતા હતા, તેની ધર્મપત્નિનુ નામ ભદ્રા હતુ ભદ્રાથી એક પુત્ર થયો જેનુ નામ અરહન્નક હતુ એક સમય શેઠે પોતાના સ્ત્રી પુત્રની સાથે અર્હન્મિત્ર નામના એક આચાર્ય પાસે ધર્મનો ઉપદેશ સાભળ્યો એ ઉપદેશથી સ સારથી વિરક્તભાવ જાગ્યો અને સ્ત્રી પુત્ર સાથે તેણે દીક્ષા અ ગિકાર કરી લીધી પુત્રથી પ્રેમ હોવાને કારણે કદી પણ પોતાના પુત્રને ભિક્ષા લાવવા માટે મોકલતા ન હતા પરતુ પોતે જ જઈ ને ભિક્ષા લાવતા અને પુત્રને પણ આહાર કરાવતા પુત્રથી કાંઈ પણ કાર્ય કરાવતા નહી આ રીતે દત્ત મુનિના એ પુત્રરૂપ શિષ્ય ઘણી જ સુકુમાર પ્રકૃતિવાળા

दत्तमुनिर्मृतः तदनन्तरं साधुभिः प्रेरितः सन्नरहन्नको ग्रीष्मकाले भिक्षार्थं गतः। स पूर्वमकृतश्रमोऽतीवसुकुमाराङ्गः सूर्यकिरणोत्तप्तरेणुनिकरेण चरणतले, तपनांशुभिर्मस्तके च तापाभिभूतस्तृषाशुष्ककण्ठोऽरहन्नकः कस्यचित् श्रेष्ठिनः प्रोत्तुङ्गभवनस्य च्छायामाश्रित्य तिष्ठति।

तदा तं सुकुमारं रूपसौन्दर्यं लावण्यगुणैर्मन्मथावतारं मुनिमरहन्नककुमारं दृष्ट्वा काचित् प्रोषितभर्तृका वणिग्भार्या दास्या तं समाहूय गृहमानयति। ततः सा तं पृच्छति-भवान् किं याचते? अरहन्नकः प्राह-भिक्षां याचे। ततः सा कामवशगता

बन गये। कालान्तर मे दत्तमुनि का स्वर्गवास हो गया। अब क्या था-साधुओ से प्रेरित होकर वह एक समय भिक्षा लाने के लिये ग्रीष्म काल में गये। सुकुमार प्रकृति के तो थे ही, पिता के समय पहिले इन्हो ने कुछ परिश्रम भी नही किया था, अतः उस ग्रीष्मकाल में सूर्य की प्रचण्ड किरणो से सतप्त भूमि पर चलने से उनके पैरो में छाले पड गये। माथा गरम हो गया। कठ गर्मी के मारे सूख गया गर्मी की इनको अधिक वेदना हुई। पास मे किसी एक सेठकी बहुत ऊँची हवेली थी सो वे गर्मी के मारे उसकी छाया मे आकर ठहर गये। ठहरे हुए इन मुनि को एक प्रोषितभर्तृका-विरहिणी-स्त्री ने देखा। यह शारीरिक रूप, लावण्य एव सौन्दर्य से ऐसे मालूम पडते थे कि जैसे मानो साक्षात् देव ही हो। देखते ही सुकुमार इस अरहन्नक मुनि को उस विरहिणी वणिग्भार्या ने अपनी दासी द्वारा मकान ऊपर बुलवाया। मकान ऊपर पहुँचते

બની ગયા કાલાન્તરે દત્તમુનિનો સ્વર્ગવાસ થયો આ પછી સાધુઓની પ્રેરણાથી પ્રેરિત બની તે સુકુમારમુનિ ગ્રીષ્મકાળમા ભિક્ષા લેવા માટે ગયા સુકુમાર પ્રકૃતિ તો હતી જ, પિતાની હાજરીમા તેણે જરા જેટલો પણ પરિશ્રમ કરેલ ન હતો આથી ગ્રીષ્મકાળમા સૂર્યના પ્રચડ કિરણોથી સતપ્ત બનેલ ભૂમિ ઉપર ચાલવાથી એના પગમા છાલા પડી ગયા, માથુ ગરમ થઈ ગયુ, ગળુ ગરમીના કારણે સુકાઈ ગયુ, ગરમીની એને અધિક વેદના થઈ, પાસે જ કોઈ એક શેઠની ઘણી જ ઉચી હવેલી હતી-આથી તે એ હવેલીની છાયામા જઈને ઉભા રહ્યા ઉભેલા મુનિને જોઈ એક વિરહણી સ્ત્રીનુ એ તરફ લક્ષ ખેચાયુ જે શારીરિક રૂપ, લાવણ્ય અને સૌદર્યથી તેની દ્રષ્ટિએ દેવ તુલ્ય દેખાયા આ અરહન્નક સુકુમાર મુનિને જોઈને તે વિરહિણી વણિક સ્ત્રીએ પોતાની દાસી મારફત મકાન ઉપર બોલાવ્યા મકાન ઉપર પહોચતા જ મુનિ અરહન્નકને તેણે

त मलोभ्य स्वभवने स्थापितवती। अथ तन्माता भद्रासाध्वी मुनीना निवासस्थाने वन्दनार्थमागता। सा तत्र तमपश्यन्ती अर्हन्मित्राचार्यमपृच्छत्-भदन्त! अरहन्नकमुनिः क्व वर्तते? अर्हन्मित्राचार्यः प्राह-अरहन्नको भिक्षार्थं गतः, किं तु न पुनः परावृत्तः, अतस्तमन्वेषयन्ति मुनय, इति तदनुपलब्धिवचन वज्राघातमिवकठोर श्रुत्वा व्याकुला सती भद्रा सा नी पुनर्मोहेन अरे अरहन्नक! अरे अरहन्नक! इत्युच्चैर्विलपन्ती नयननिःसरदश्रुधारा पातयन्ती मोहेन पदे पदे प्रस्खलन्ती प्रति-

ही मुनि अरहन्नक से उसने पूछा आप क्या चाहते ह? अरहन्नक ने कहा भिक्षा चाहता हू। काम के वशगत हुई उस स्त्री ने भिक्षा का लोभ देकर अरहन्नक मुनि को अपने घर पर ठहरा लिया। उधर अरहन्नक मुनि की माता भद्रा साध्वी मुनियों को वन्दना करने के लिये आई। अरहन्नक मुनि को ज्यो ही वहा साध्वी ने नहीं देखा त्यो ही वह अर्हन्मित्राचार्य को पूछने लगी कि भदन्त! अरहन्नक मुनि कहा हैं। आचार्य महाराज ने कहा कि वे भिक्षा लेने के लिये बाहर गये थे, परन्तु अभी-तक वापिस नही आये हें अतः अन्यमुनिजन उनकी तलाश कर रहे हैं। माता भद्रा साध्वी ने ज्यो ही यह बात सुनी त्यों ही उसके हृदय मे वज्र के आघात जैसा एक कठोर आघात हुआ और उसी समय उस का चित्त विक्षिप्त-हो गया। वह पुत्र के मोह से बहुत ही आकुल-व्याकुल होने लगी, और अपने आप बड-बडाने लगी-अरे अरहन्नक! तू इस समय कहा है, कह तो सही। इस प्रकार ऊँचे स्वर से विलाप करती और आखों से आंसुओं की धारा बहाती हुई वह स्थान स्थान पर

પૂછયુ આપ શુ ઈચ્છો છો? અરહન્નકે કહ્યુ કે, હુ ભિક્ષા ચાહુ છુ કામને વશ બનેલ તે સ્ત્રીએ ભિક્ષાનો લોભ આપીને અરહન્નક મુનિને પોતાને ઘેર રોકી લીધા અહિ અર્હન્નક મુનિની માતા ભદ્રા સાધ્વી મુનિયોને વદણા કરવા આવી અરહન્નક મુનિને જ્યારે તે સાધ્વીએ ત્યા ન જોયા ત્યારે આચાર્યને પૂછયુ કે, 'હે ભદન્ત! અરહન્નક મુનિ કયા છે? આચાર્ય મહરાજે કહ્યુ કે, ભિક્ષા લેવા માટે તેઓ બહાર ગયા છે, પરતુ હજુ સુધી પાછા ફરેલ નથી જેથી અન્ય મુનિજન તેની તપાસ કરી રહેલ છે માતા ભદ્રા સાધ્વીએ જ્યારે આ વાત સાભળી ત્યારે તેના હૃદયમા વજ્રના ઘા જેવો એક આઘાત થયો અને એ વખતે એનુ ચિત્ત વ્યાકુળ બની ગયુ તે પુત્રના મોહથી ઘણા આકુળ વ્યાકુળ થવા લાગ્યા, અને પોતાના મનમા જ બડબડવા લાગ્યા કે, અરે અરહન્નક! તુ આ સમયે કયા છો, કહે તો ખરો આ પ્રકારે ઉચા સ્વરથી વિલાપ કરતા અને આખોથી અશ્રુધારા વહાવતા, તે

स्थलं भ्राम्यति, सा यत्र यत्र गच्छति तत्र तत्र पुनः पुनर्लोकान् पृच्छति-मम प्राणवल्लभः पुत्रोऽरहन्नकः क्वापि दृष्टो भवद्भिः? । इत्येव पृच्छन्ती रुदती यं कमपि दृष्टवती, त प्रति-अयमरहन्नक इति मत्वा हर्षमुद्वहन्ती, पुनस्तमनालोक्य रुदती विलपन्ती एकदा यत्रारहन्नक आसीत् तद्भवनसमीपे समागता । तदा गवाक्षवर्तिनाऽरहन्नकेन तादृशावस्थापन्ना माता दृष्टा, सजातात्यन्तसवेगः स गवाक्षादुत्तीर्य चरणयोः पतित्वा मातरमेवमाह-हे मातः ! सोऽहमरहन्नकः । इति तद्वचन श्रुत्वा माता स्वस्थमानसा जाता, तदनु सा पुत्र माह-वत्स ! भव्यकुलोत्पन्नस्य तव कथमीदृशी-

गिरती पडती इधर उधर घूमने लगी। जहा जहा वह जाती वहा २ पूछती कि हे महानुभावो ! कहो तो सही तुम लोगों ने मेरे पुत्र अरहन्नक को कही देखा भी है ? । इस प्रकार पूछती, विलाप करती, रोती हुई वह भद्रा साध्वी जिस किसी को भी देखती हर्ष के भावावेश में आकर कहने लगती 'यह रहा मेरा अरहन्नक'। परन्तु जब उसमें उसे अरहन्नक दिखाई नही पडता तो पुनः रोने लगती। इस प्रकार अत्यत विह्वल बनी हुई एक दिन वह वहां पहुँची जिस मकान मे स्वय अरहन्नक थे। जब यह वहा पहुंची थी उस समय अरहन्नक उस मकान की खीडकी में बेठे हुए थे। उसने रोती हुई अपनी माता को ज्यों ही देखा त्यो ही उसे सवेग के भाव अतिशय रीति से जागृत हो उठे। वह इकदम झरोखे से नीचे उतर कर माता के दोनों चरणों मे पड गये और बोला कि हे मात मैं अरहन्नक हू । इस प्रकार उनके वचन को सुनकर माता का चित्त शान्त हो गया और बोली-वत्स ! तुम तो कुलवान् हो जातिमान हो फिर तुम्हारी

સ્થળે સ્થળે અથડાતા અહિં તહિં ફરવા લાગ્યા જે તે સ્થળે તે જઈ પૂછતા કે હે મહાનુભાવો ! કહો તો ખરા તમોએ મારા પુત્ર અરહન્નકને ક્યાંઈ દેખ્યો છે ? આ પ્રકારે પૂછતા અને વિલાપ કરતા અને રોતા તે ભદ્રા સાધ્વી જ્યારે કોઈ ને જુએ તો હર્ષના ભાવાવેષમા આવીને કહેવા લાગતા કે આ રહ્યો મારો અરહન્નક ! પરતુ જ્યારે તેને અરહન્નક ન દેખાતો ત્યારે તે ફરીથી રોવા લાગતા આ પ્રકારે અત્યત વિહ્વળ બની એક દિવસે તે એ મકાન ઉપર પહોચ્યા કે જ્યા અરહન્નક હતો જ્યારે તે ત્યા પહોચ્યા તે વખતે અરહન્નક તે મકાનની એક બારીમા બેઠેલ હતો તેણે પોતાની માતાને રોતી જોઈ ત્યારે તેનામા સવેગનો ભાવ અતિશય જાગૃત થયો તે એકદમ ઝરૂખેથી નીચે ઉતરીને માતાના ચરણોમા પડી ગયો અને બોલ્યો કે હે માતા ! હુ અરહન્નક છુ આ પ્રકારના તેના વચન સાભળીને માતાનુ ચિત્ત શાન્ત બની ગયુ અને બોલી, વત્સ !

दशा ? सोऽवदत्—हे मातश्चारित्र पालयितुमसमर्थोऽस्मि । सा आह–तर्हि अनशन कुरु । यतः—

वर पवेसो जलिए हुयासणे,
न यावि भग्गं चिरसचिय वय ।
वर हि मच्चू सुविसुद्धकम्मओ,
न यावि सीलक्खलियस्स जीवण ॥ १ ॥

छाया—वर प्रवेशो ज्वलिते हुताशने,
न चापि भग्न चिरसचित व्रतम् ।
वर हि मृत्युः सुविशुद्धकर्मतो,
न चापि शीलस्खलितस्य जीवनम् ॥ १ ॥

सुविशुद्धकर्मतः—निरवद्यक्रियाऽऽचरणतः, मृत्युः=मरण, वर=श्रेयः, न तु शीलस्खलितस्य=चरित्रपतितस्य जीवनम् । अन्यत् सुगमम् ।

ऐसी दशा क्यों हुई ?। अरहन्नक बोले-मातः ! इस दशा के होने का कारण चारित्र को पालन करने की असमर्थता है। माता बोली-यदि तुम चरित्र पार करने के लिये असमर्थ हो तो अनशन करो। जैसे कहा है-

“ वर पवेसो जलिए हुयासणे,
न यावि भग्ग चिरसचिय वय ।
वर हि मच्चू सुविसुद्धकम्मओ,
न यावि सीलक्खलियस्स जीवणं ॥ १ ॥ ”

धधकती हुई अग्नि मे प्रवेश करना तो ठीक है परन्तु चिरसचित व्रत का भग करना ठीक नहीं है। सुविशुद्ध कर्म-शील आराधन करते

તમે તો કુળવાન છો, જાતિવાન છો, છતા તમારી આવી દશા કેમ થઈ? અરહન્નકે કહ્યુ, માતા ! આ દશા થવાનુ કારણુ ચારિત્ર પાલન કરવાની અસમર્થતા છે માતાએ કહ્યુ, જો તમે ચારિત્ર પાલન કરવા માટે અસમર્થ છો તો અનશન કરો જેમ કહ્યુ છે—

“ वर पवेसो जलिए हुयासणे,
न यावि भग्ग चिरसचिय वय ।
वर हि मच्चू सुविसुद्धकम्मओ,
नयावि सीलक्खलियस्स जीवण ॥ १ ॥ ”

ભભકતી એવી અગ્નિમા પ્રવેશ કરવો ઠીક છે, પરતુ ચિરસચિત વ્રતનો ભ ગ કરવો ઠીક નથી સુવિશુદ્ધ કર્મશીલ આરાધના કરતા કરતા મૃત્યુ થવુ ઠીક છે,

एवं मातृवचः श्रुत्वा स सजातवैराग्यः सर्वसावद्ययोगं प्रत्याख्याय पुनः संयमं गृहीतवान्। तत उत्कृष्टाचारेण ग्रामानुग्रामं विहरन् उष्णपरीषहं सहमानः क्वचित् पाषाणमयप्रदेशं प्राप्य चिन्तयति–'प्रदेशोऽयं प्रचण्डमार्त्तण्डकिरणसंयोगाद् वह्नि-वत्प्रतप्तः, उष्णतरश्च वायुः प्रवहति, अत्र पदमपि गन्तुमसमर्थोऽस्मि,' एवं विचिन्त्य परितः प्रतप्तभूमीतलं विलोक्य परीषहोऽयं मया सोढव्यः इत्यवधार्य तप्तशिलोपरि

करते मृत्यु होना ठीक है, परन्तु शील से स्खलित व्यक्ति का जीवन ठीक नहीं है। निरवद्य क्रिया का नाम सुविशुद्धकर्म एवं चारित्र से पतित होने का नाम शील से स्खलित होना है।

इस प्रकार जननी के वचन सुनकर उसका सुप्त वैराग्य जग उठा, पश्चात् उसने सर्वसावद्य योग का प्रत्याख्यान कर पुनः संयम लिया। माता के वचन से उद्बोधित होकर उसने फिर उत्कृष्ट चरित्र का आराधन किया और चारित्र की आराधनापूर्वक ही ग्रामानुग्राम विहार करते हुए उष्णपरीषह को सहन किया। एक समय की बात है कि ये विहार करते २ ऐसे प्रदेश मे पहुँचे कि जहाँ पत्थरों की बहुलता थी। वहा पहुँच कर उन्होंने विचार किया कि यह प्रदेश सूर्य की किरणों से अधिक संतप्त बना हुआ है। यह तो ऐसा तप रहा है कि जैसे मानों अग्नि ही जल रही हो। वायु भी इतनी गर्म चल रही है कि जिससे एक पैर भी सुखपूर्वक चला नही जा सकता है। इस प्रकार विचार करते हुए अरहन्नक मुनि ने अपने आसपास की समस्त भूमि को

પરંતુ શીલથી સ્ખલિત થયેલ વ્યક્તિનું જીવન ઠીક નથી નિરવદ્ય ક્રિયાનું નામ સુવિશુદ્ધ કર્મ, ચારિત્રથી પતિત થવાનું નામ શીલથી સ્ખલિત બનવું તે

આ પ્રકારના માતાના વચન સાંભળીને તેનો સુતેલો વૈરાગ્ય જાગી ઉઠયો અને તેણે સર્વ સાવદ્ય યોગનું પ્રત્યાખ્યાન કરી પુન સંયમને ધારણ કર્યો માતાના વચનથી ઉદ્બોધિત બની તેણે પછી ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રનું આરાધન કર્યું અને ચારિત્રની આરાધના પૂર્વક જ ગ્રામનુગ્રામ વિહાર કરીને ઉષ્ણ પરીષહને સહન કર્યો એક સમયે એ વિહાર કરતા કરતા એવા પ્રદેશમા પહોચી ગયા કે, જ્યા પત્થરાઓ મોટા પ્રમાણમા હતા ત્યા પહોચીને તેઓએ વિચાર કર્યો કે, આ પ્રદેશ સૂર્યના કિરણોથી અધિક સંતપ્ત બનેલો છે આ તો એવો તપી રહ્યો છે કે જાણે અગ્નિ જ સળગી રહી છે વાયુ પણ એટલી જ રીતે ગરમ ફુંકાઈ રહેલ છે આથી એક ડગલું પણ સુખપૂર્વક ચાલી શકાતું નથી આ પ્રકારનો વિચાર કરતા કરતા અરહન્નક મુનિયે પોતાની આસપાસની

समुपविशति। तत्र-प्रत्याख्याताष्टादशपापः कृतदुष्कृतगर्हः क्षामितसकलसत्त्वः स्वीकृतचतुर्विधशरणः, परित्यक्तसर्वसंगः पुनः पुनः कृतपचनमस्कारोऽनशन कृत्वा समाधिभावसम्पन्नः पादपोपगमनेन मुहूर्तमात्रेण सुकुमारशरीरो नवनीतपिण्डइवोष्णेन विलीनः सौधर्म सुरलोक गत., एव मुनिभिरुष्णपरीषहः सोढव्यः ॥९॥

ग्रीष्मकालान्तर वर्षाकाले दशमशकादिकृतपीडा प्राप्तेन साधुना तत्परीषहः सोढव्यः इत्याह—

मूलम्—पुट्ठो य दंसमसएहिं, समं रेवं महामुणी ।
नागो संगामसीसे वां, सूरो अभिहणे परं ॥१०॥

छाया—स्पृष्टश्च दंशमशकैः सम एव महामुनिः ।
नागः संग्रामशीर्षे वा, शूरोऽभिहन्यात् परम् ॥ १० ॥

अत्यत उष्ण देखा और पुन. विचार करने लगे कि यह उष्णपरीषह मुझे साधु के नाते अवश्य सहन करना चाहिये, ऐसा निश्चित कर वह एक तप्त शिला के ऊपर बैठ गये। वहां उन्होंने १८ पापस्थानों का प्रत्याख्यान किया, अपने दुष्कृतों की गर्हा की, समस्त जीवो से खमत खामणा किया। चार प्रकार के शरणो को स्वीकार किया, समस्त ममता का त्याग किया, एव पचपरमेष्ठी को बार बार नमस्कार किया। पश्चात् अनशन धारण कर समाधिभाव से युक्त अरहन्नक मुनि ने पादपोपगमन सथारा किया। एक मुहूर्तमात्र में ही उनका सुकुमार शरीर मक्खन के पिंड की तरह गर्मी से विलीन हो गया और वे मर कर सुधर्मदेवलोक मे देव हुए। इसी तरह अन्य मुनि जनों को भी उष्णपरीषह सहन करना चाहिये ॥ ९ ॥

સમસ્ત ભૂમીને અત્યત ઉષ્ણુ જોઈ અને પાછા વિચાર કરવા લાગ્યા કે ઉષ્ણુ પરીષહ મારે સાધુના ધર્મથી અવશ્ય સહન કરવો જોઈએ એવો નિશ્ચય કરી એક તપેલી શીલા ઉપર બેસી ગયા જ્યા તેઓએ ૧૮ પાપસ્થાનોનુ પ્રત્યાખ્યાન કર્યું, પોતાના દુષ્કૃત્યોની માફી માગી, મમસ્ત જીવોથી ખમત ખામણા લીધા, ચાર પ્રકારના શરણુનો સ્વીકાર કર્યો અને સમસ્ત મમતાનો ત્યાગ કર્યો તેમજ પચપરમેષ્ટીને વારવાર નમસ્કાર કરવા લાગ્યા પછી અનશન ધારણુ કરી સમાધિ-ભાવથી યુક્ત અરહન્નક મુનિએ પાદપોપગમન સથારો કર્યો એક મુહૂર્ત માત્રમા જ તેમનુ સુકુમાર શરીર માખણુના પીંડની માફક ગરમીથી ઓગળી ગયુ અને તે મરીને સુધર્મ દેવલોકમા દેવ થયા આ રીતે અન્ય મુનિજનોએ પણુ ઉષ્ણુપરીષહ સહન કરવો જોઈએ ॥ ૯ ॥

एवं मातृवचः श्रुत्वा स संजातवैराग्यः सर्वसावद्ययोगं प्रत्याख्याय पुनः संयमं गृहीतवान्। तत उत्कृष्टाचारेण ग्रामानुग्रामं विहरन् उष्णपरीषहं सहमानः क्वचित् पाषाणमयप्रदेशं प्राप्य चिन्तयति–'प्रदेशोऽयं प्रचण्डमार्त्तण्डकिरणसंयोगाद् वह्निवत्सतप्तः, उष्णतरश्च वायुः प्रवहति, अत्र पदमपि गन्तुमसमर्थोऽस्मि,' एवं विचिन्त्य परितः प्रतप्तभूमीतलं विलोक्य परीषहोऽयं मया सोढव्यः इत्यवधार्य तप्तशिलोपरि

करते मृत्यु होना ठीक है, परन्तु शील से स्खलित व्यक्ति का जीवन ठीक नहीं है। निरवद्य क्रिया का नाम सुविशुद्धकर्म एवं चारित्र से पतित होने का नाम शील से स्खलित होना है।

इस प्रकार जननी के वचन सुनकर उसका सुप्त वैराग्य जग उठा, पश्चात् उसने सर्वसावद्य योग का प्रत्याख्यान कर पुनः संयम लिया। माता के वचन से उद्बोधित होकर उसने फिर उत्कृष्ट चरित्र का आराधन किया और चारित्र की आराधनापूर्वक ही ग्रामानुग्राम विहार करते हुए उष्णपरीषह को सहन किया। एक समय की बात है कि ये विहार करते २ ऐसे प्रदेश मे पहुँचे कि जहाँ पत्थरों की बहुलता थी। वहा पहुँच कर उन्होंने विचार किया कि यह प्रदेश सूर्य की किरणों से अधिक संतप्त बना हुआ है। यह तो ऐसा तप रहा है कि जैसे मानों अग्नि ही जल रही हो। वायु भी इतनी गर्म चल रही है कि जिससे एक पैर भी सुखपूर्वक चला नही जा सकता है। इस प्रकार विचार करते हुए अरहन्नक मुनि ने अपने आसपास की समस्त भूमि को

પરંતુ શીલથી સ્ખલિત થયેલ વ્યક્તિનું જીવન ઠીક નથી નિરવદ્ય ક્રિયાનું નામ સુવિશુદ્ધ કર્મ, ચારિત્રથી પતિત થવાનું નામ શીલથી સ્ખલિત બનવું તે

આ પ્રકારના માતાના વચન સાભળીને તેનો સુતેલો વૈરાગ્ય જાગી ઉઠયો અને તેણે સર્વ સાવદ્ય યોગનું પ્રત્યાખ્યાન કરી પુન સંયમને ધારણ કર્યો માતાના વચનથી ઉદ્બોધિત બની તેણે પછી ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રનું આરાધન કર્યું અને ચારિત્રની આરાધના પૂર્વક જ ગ્રામનુગ્રામ વિહાર કરીને ઉષ્ણ પરીષહને સહન કર્યો એક સમયે એ વિહાર કરતા કરતા એવા પ્રદેશમા પહોચી ગયા કે, જ્યા પત્થરાઓ મોટા પ્રમાણમા હતા ત્યા પહોચીને તેઓએ વિચાર કર્યો કે, આ પ્રદેશ સૂર્યના કિરણોથી અધિક સંતપ્ત બનેલો છે આ તો એવા તપી રહ્યા છે કે જાણે અગ્નિ જ સળગી રહી છે વાયુ પણ એટલી જ રીતે ગરમ ફુંકાઈ રહેલ છે આથી એક ડગલુ પણ સુખપૂર્વક ચાલી શકાતું નથી આ પ્રકારનો વિચાર કરતા કરતા અરહન્નક મુનિયે પોતાની આસપાસની

समुपविशति । तत्र-प्रत्याख्याताष्टादशपापः कृतदुष्कृतगर्हः क्षामितसकलसत्त्वः स्वीकृतचतुर्विधशरणः, परित्यक्तसर्वसङ्गः पुनः पुनः कृतपञ्चनमस्कारोऽनशनं कृत्वा समाधिभावसम्पन्नः पादपोपगमनेन मुहूर्तमात्रेण सुकुमारशरीरो नवनीतपिण्डइवोष्णेन विलीनः सौधर्मं सुरलोकं गतः, एवं मुनिभिरुष्णपरीषहः सोढव्यः ॥९॥

ग्रीष्मकालान्तरं वर्षाकाले दंशमशकादिकृतपीडा प्राप्तेन साधुना तत्परीषहः सोढव्यः इत्याह—

मूलम्—पुट्ठो य दंसमसएहिं, समं रेवं महामुणी ।
नागो संगामसीसे वा, सूरो अभिहणे परं ॥१०॥

छाया—स्पृष्टश्च दंशमशकैः सम एव महामुनिः ।
नागः सङ्ग्रामशीर्षे वा, शूरोऽभिहन्यात् परम् ॥ १० ॥

अत्यंत उष्ण देखा और पुनः विचार करने लगे कि यह उष्णपरीषह मुझे साधु के नाते अवश्य सहन करना चाहिये, ऐसा निश्चित कर वह एक तप्त शिला के ऊपर बैठ गये। वहा उन्होंने १८ पापस्थानों का प्रत्याख्यान किया, अपने दुष्कृतों की गर्हा की, समस्त जीवो से खमत खामणा किया। चार प्रकार के शरणो को स्वीकार किया, समस्त ममता का त्याग किया, एवं पंचपरमेष्ठी को वार वार नमस्कार किया। पश्चात् अनशन धारण कर समाधिभाव से युक्त अरहन्नक मुनि ने पादपोपगमन संथारा किया। एक मुहूर्तमात्र में ही उनका सुकुमार शरीर मक्खन के पिंड की तरह गर्मी से विलीन हो गया और वे मर कर सुधर्मदेवलोक में देव हुए। इसी तरह अन्य मुनि जनो को भी उष्णपरीषह सहन करना चाहिये ॥ ९ ॥

સમસ્ત ભૂમીને અત્યંત ઉષ્ણ જોઈ અને પાછા વિચાર કરવા લાગ્યા કે ઉષ્ણ પરીષહ મારે સાધુના ધર્મથી અવશ્ય સહન કરવો જોઈએ એવો નિશ્ચય કરી એક તપેલી શીલા ઉપર બેસી ગયા જ્યા તેઓએ ૧૮ પાપસ્થાનોનું પ્રત્યાખ્યાન કર્યું, પોતાના દુષ્કૃત્યોની માફી માગી, સમસ્ત જીવોથી ખમત ખામણા લીધા, ચાર પ્રકારના શરણનો સ્વીકાર કર્યો અને સમસ્ત મમતાનો ત્યાગ કર્યો તેમજ પંચપરમેષ્ટીને વાર વાર નમસ્કાર કરવા લાગ્યા પછી અનશન ધારણ કરી સમાધિ-ભાવથી યુક્ત અરહન્નક મુનિએ પાદપોપગમન સંથારો કર્યો એક મુહૂર્ત માત્રમાં જ તેમનું સુકુમાર શરીર માખણના પીંડની માફક ગરમીથી ઓગળી ગયું અને તે મરીને સુધર્મ દેવલોકમા દેવ થયા આ રીતે અન્ય મુનિજનોએ પણ ઉષ્ણપરીષહ સહન કરવો જોઈએ ॥ ૯ ॥

एवं मातृवचः श्रुत्वा स सजातवैराग्यः सर्वसावद्ययोगं प्रत्याख्याय पुनः संयमं गृहीतवान्। तत उत्कृष्टाचारेण ग्रामानुग्रामं विहरन् उष्णपरीषहं सहमानः क्वचित् पाषाणमयप्रदेशं प्राप्य चिन्तयति–'प्रदेशोऽयं प्रचण्डमार्त्तण्डकिरणसंयोगाद् वह्नि-वत्सतप्तः, उष्णतरश्च वायुः प्रवहति, अत्र पदमपि गन्तुमसमर्थोऽस्मि,' एवं विचिन्त्य परितः प्रतप्तभूमीतलं विलोक्य परीषहोऽयं मया सोढव्य इत्यवधार्य तप्तशिलोपरि

करते मृत्यु होना ठीक है, परन्तु शील से स्खलित व्यक्ति का जीवन ठीक नहीं है। निरवद्य क्रिया का नाम सुविशुद्धकर्म एवं चारित्र से पतित होने का नाम शील से स्खलित होना है।

इस प्रकार जननी के वचन सुनकर उसका सुप्त वैराग्य जग उठा, पश्चात् उसने सर्वसावद्य योग का प्रत्याख्यान कर पुनः संयम लिया। माता के वचन से उद्बोधित होकर उसने फिर उत्कृष्ट चरित्र का आराधन किया और चारित्र की आराधनापूर्वक ही ग्रामानुग्राम विहार करते हुए उष्णपरीषह को सहन किया। एक समय की बात है कि ये विहार करते २ ऐसे प्रदेश मे पहुँचे कि जहाँ पत्थरों की बहुलता थी। वहा पहुँच कर उन्होंने विचार किया कि यह प्रदेश सूर्य की किरणों से अधिक संतप्त बना हुआ है। यह तो ऐसा तप रहा है कि जैसे मानों अग्नि ही जल रही हो। वायु भी इतनी गर्म चल रही है कि जिससे एक पैर भी सुखपूर्वक चला नही जा सकता है। इस प्रकार विचार करते हुए अरहन्नक मुनि ने अपने आसपास की समस्त भूमि को

પરંતુ શીલથી સ્ખલિત થયેલ વ્યક્તિનું જીવન ઠીક નથી નિરવદ્ય ક્રિયાનું નામ સુવિશુદ્ધ કર્મ, ચારિત્રથી પતિત થવાનું નામ શીલથી સ્ખલિત બનવું તે

આ પ્રકારના માતાના વચન સાભળીને તેનો સુતેલો વૈરાગ્ય જાગી ઉઠયો અને તેણે સર્વ સાવદ્ય યોગનું પ્રત્યાખ્યાન કરી પુન સંયમને ધારણ કર્યો માતાના વચનથી ઉદ્બોધિત બની તેણે પછી ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રનું આરાધન કર્યું અને ચારિત્રની આરાધના પૂર્વક જ ગ્રામનુગ્રામ વિહાર કરીને ઉષ્ણ પરીષહને સહન કર્યો એક સમયે એ વિહાર કરતા કરતા એવા પ્રદેશમા પહોચી ગયા કે, જ્યા પત્થરાઓ મોટા પ્રમાણમા હતા ત્યા પહોચીને તેઓએ વિચાર કર્યો કે, આ પ્રદેશ સૂર્યના કિરણોથી અધિક સંતપ્ત બનેલો છે આ તો એવા તપી રહ્યા છે કે જાણે અગ્નિ જ સળગી રહી છે વાયુ પણ એટલી જ રીતે ગરમ ફુકાઈ રહેલ છે આથી એક ડગલું પણ સુખપૂર્વક ચાલી શકાતું નથી આ પ્રકારનો વિચાર કરતા કરતા અરહન્નક મુનિયે પોતાની આસપાસની

समुपविशति। तत्र-प्रत्याख्याताष्टादशपापः कृतदुष्कृतगर्हः क्षामितसकलसत्त्वः स्वीकृतचतुर्विधशरणः, परित्यक्तसर्वसङ्गः पुनः पुनः कृतपञ्चनमस्कारोऽनशन कृत्वा समाधिभावसम्पन्नः पादपोपगमनेन मुहूर्तमात्रेण सुकुमारशरीरो नवनीतपिण्डइवोष्णेन निलीनः सौधर्मं सुरलोक गतः, एव मुनिभिरुष्णपरीषहः सोढव्यः ॥९॥

ग्रीष्मकालान्तर वर्षाकाले दशमशकादिकृतपीडा प्राप्तेन साधुना तत्परीषहः सोढव्यः इत्याह—

मूलम्—पुट्ठो य दसमसएहिं, सम रेवं महामुणी।
नागो सगामसीसे वा, सूरो अभिहणे पर ॥१०॥

छाया—स्पृष्टश्च दशमशकैः सम एव महामुनिः।
नागः सग्रामशीर्षे वा, शूरोऽभिहन्यात् परम् ॥ १० ॥

अत्यत उष्ण देखा और पुनः विचार करने लगे कि यह उष्णपरीषह मुझे साधु के नाते अवश्य सहन करना चाहिये, ऐसा निश्चित कर वह एक तप्त शिला के ऊपर बैठ गये। वहा उन्होंने १८ पापस्थानो का प्रत्याख्यान किया, अपने दुष्कृतों की गर्हा की, समस्त जीवो से खमत खामणा किया। चार प्रकार के शरणो को स्वीकार किया, समस्त ममता का त्याग किया, एव पचपरमेष्ठी को वार वार नमस्कार किया। पश्चात् अनशन धारण कर समाधि भाव से युक्त अरहन्नक मुनि ने पादपोपगमन सथारा किया। एक मुहूर्तमात्र में ही उनका सुकुमार शरीर मक्खन के पिंड की तरह गर्मी से विलीन हो गया और वे मर कर सुधर्मदेवलोक मे देव हुए। इसी तरह अन्य मुनि जनों को भी उष्णपरीषह सहन करना चाहिये ॥ ९ ॥

સમસ્ત ભૂમીને અત્યત ઉષ્ણ જોઈ અને પાછા વિચાર કરવા લાગ્યા કે ઉષ્ણુ પરીષહ મારે સાધુના ધર્મથી અવશ્ય સહન કરવો જોઈએ એવો નિશ્ચય કરી એક તપેલી શીલા ઉપર બેસી ગયા જ્યા તેઓએ ૧૮ પાપસ્થાનોનુ પ્રત્યાખ્યાન કર્યું, પોતાના દુષ્કૃત્યોની માફી માગી, સમસ્ત જીવોથી ખમત ખામણા લીધા, ચાર પ્રકારના શરણુનો સ્વીકાર કર્યો અને સમસ્ત મમતાનો ત્યાગ કર્યો તેમજ પચપરમેષ્ટીને વાર વાર નમસ્કાર કરવા લાગ્યા પછી અનશન ધારણુ કરી સમાધિભાવથી યુક્ત અરહન્નક મુનિએ પાદપોપગમન સ થારો કર્યો એક મુહૂર્ત માત્રમા જ તેમનુ સુકુમાર શરીર માખણુના પીંડની માફક ગરમીથી ઓગળી ગયુ અને તે મરીને સુધર્મ દેવલોકમા દેવ થયા આ રીતે અન્ય મુનિજનોએ પણુ ઉષ્ણુપરીષહ સહન કરવો જોઈએ ॥ ૯ ॥

टीका—'पुट्ठो य' इत्यादि ।

च=अपर च सम एव=उपकार्यपकारिषु तुल्यभावधारकः, महामुनिः=उग्र-तपश्चरणशीलः दशमशकैः, इदमुपलक्षणम्, तेन मत्कुणयूकादिभिरपि स्पृष्टः-पीडितः सन्, सग्रामशिरसि=रणमस्तके, शूरः=पराक्रमी, नागो वा=हस्तीव पर=शत्रु-रागद्वेपलक्षण भावशत्रुम्, अभिहन्यात्=पराजयेत् । 'समरेव' इत्यत्रार्पत्वाद्रेफः ।

अय भावः-यथा-शूरः=करी शराघातैर्व्यथितोऽपि रणे शत्रु जयति, तद्वत् साधुरपि दशमशकादिभिः पीड्यमानोऽपि कषाय शत्रु जयेदिति ॥ १० ॥

ग्रीष्म काल के बाद वर्षा काल आता है, उसमें दशमशक आदि का परीषह उत्पन्न होता है। साधु का कर्तव्य है कि वह इस दशमशकरूप पाचवे परीषह को सहन करे, इस बात को सूत्रकार आगे की गाथा द्वारा बतलाते हैं—'पुट्ठो य' इत्यादि ।

अन्वयार्थ-(समरे व-समएव) उपकारी और अपकारी मे तुल्य भाव धारण करने वाला (महामुणी-महामुनि) उग्रतपश्चरणशील महामुनि (दसमसएहि-दशमशकै) दशमशकों के द्वारा, उपलक्षण से मत्कुण-खटमल, यूका-जू आदि द्वारा भी (पुट्ठो-स्पृष्टः) पीडित होने पर (सगाम सीसे-सग्राम शीर्षे) युद्ध के बीच में (सूरो-शूरः) पराक्रमी (नागो वा-नाग इव) हस्ती की तरह (पर अभिहणे-पर अभिहन्यात्) शत्रु को-रागद्वेषरूप भावशत्रु को परास्त करे ।

ગરમઋતુ પછી ચોમાસાને સમય આવે છે આમા દશમશક વગેરે પરીષહની ઉત્પત્તિ થાય છે, સાધુનુ એ કર્તવ્ય છે કે દશમશકરૂપી પાચમો પરીષહ સહન કરે આ વાતને સૂત્રકાર આગળની ગાથાથી બતાવે છે

"पुट्ठो य" ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—(समरेव-समएव) ઉપકારી અને અપકારીમા સમભાવ ધારણ કરવાવાળા महामुणी-महामुनि ઉગ્ર તપસ્યા કરનાર શીલવાન મહામુનિ दसमसएहि-दशमशकै ડાસ, મચ્છર દ્વારા ઉપલક્ષણથી માકડ, જૂ, આદિ દ્વારા પણ पुट्ठो-स्पृष्ट પિડીત હોવા છતા "सगामसीसे-सग्रामशीर्षे" યુદ્ધની વચમા (सूरो-शूर) પરાક્રમી (नागो वा-नागइव) હાથીની માફક (पर अभिहणे-पर अभिहन्यात्) શત્રુને-રાગ દ્વેષ રૂપ ભાવશત્રુને પરાસ્ત કરે એનો ભાવ આ છે જેમ પરાક્રમી હાથી બાણોના આઘાતથી વ્યથિત હોવા છતા પણ રણમા શત્રુઓને હરાવે છે તેવી રીતે સાધુ પણ ડાસ, મચ્છર આદિ દ્વારા પીડિત હોવા છતા પણ કષાયરૂપી શત્રુને પરાસ્ત કરે

केन प्रकारेण भावशत्रु जयेदित्याह—

मूलम्—न सतसे न वारेज्जा मणपि न पओसए।
उवेहे न हणे पाणे, भुजंन्ते मससोणिय ॥ ११ ॥

छाया—न सत्रसेत् न वारयेत्, मनोऽपि न प्रदूषयेत्।
उपेक्षेत न हन्यात् प्राणान, भुञ्जानान् मास शोणितम् ॥ ११ ॥

टीका—'न सतसे' इत्यादि।

महामुनिर्दशमशकैरुपद्रुत. सन् न सत्रसेत्=नोद्विजेत्-दशमशकादिभिर्दश्यमानोऽपि न ततः स्थानादपगच्छेदित्यर्थ। न वारयेत्, हस्तवस्त्रादिना नापसारयेत्-मनोऽपि न प्रदूषयेत्=न कलुषित कुर्यात् अपि-शब्दाद्वचनादिकमपि न प्रदुष्ट

इसका भाव यह है-जैसे पराक्रमी हस्ती बाणों के आघात से व्यथित होने पर भी रण में शत्रु को परास्त कर देता है, उसी तरह साधु भी दशमशक आदि द्वारा पीडित होने पर भी कषायरूपी शत्रु को परास्त करे ॥ १० ॥

भावशत्रु को किस तरह परास्त करना चाहिये इसको इस गाथा द्वारा स्पष्ट किया जाता है—न सतसे इत्यादि

अन्वयार्थ—महामुनि दशमशक आदि से पीडित होने पर भी (न सतसे-न सत्रसेत्) कभी भी चित्त में उद्विग्न न होवे-दशमशक आदि से पीडित होने पर भी मुनि एक स्थान से दूसरे स्थान पर नही जावे (न वारेज्जा-न वारयेत्) दसमशक को अपने शरीर पर बैठ जाने पर हस्तअथवा वस्त्र आदि से नही हटावे। (मण पि न पओसए-

---

આનો ભાવ એ છે કે-જેમ પરાક્રમી હાથી બાણોના આઘાતથી પીડિત હોવા છતા પણ રણમા શત્રુને પરાજીત કરે છે, તેવી જ રીતે સાધુ પણ દશમશક આદિ દ્વારા પીડિત હોવા છતા પણ કષાયરૂપી શત્રુનો પરાજય કરે ॥૧૦॥

ભાવશત્રુને કેવી રીતે જીતવા જોઈએ, એ હકીકત આ ગાથા દ્વારા પ્રગટ કરવામા આવે છે નસતસે-ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—ડાસ અને મચ્છરથી પીડિત બનવા છતા પણ न सतसे-न संत्रसेत् મહામુનિ ચિત્તમા ઉદ્વેગ ન લાવે,-ડાસ મચ્છરના કરડવાથી મુનિએ એક સ્થાનથી બીજા સ્થાને ન જવુ, न वारेज्जा-न वारयेत् ડાસ મચ્છરને પોતાના શરીર પર બેઠેલ જોઈને હાથ અને વસ્ત્ર આદિથી તેને હટાવે નહી, मणपि न पओसए-

टीका—' पुट्ठो य ' इत्यादि ।

च=अपर च सम एव=उपकार्यपकारिपु तुल्यभावधारकः, महामुनिः=उग्र-तपश्चरणशीलः दशमशकैः, इदमुपलक्षणम्, तेन मत्कुणयूकादिभिरपि स्पृष्टः–पीडितः सन्, सग्रामशिरसि=रणमस्तके, शूरः=पराक्रमी, नागो वा=हस्तीव परं=शत्रु-रागद्वेपलक्षण भावशत्रुम्, अभिहन्यात्=पराजयेत् । ' समरेव ' इत्यनार्षत्वाद्रेफः ।

अय भावः–यथा–शूरः=करी शराघातैर्व्यथितोऽपि रणे शत्रु जयति, तद्वत् साधुरपि दशमशकादिभिः पीड्यमानोऽपि कपाय शत्रु जयेदिति ॥ १० ॥

ग्रीष्म काल के बाद वर्षा काल आता है, उसमें दशमशक आदि का परीपह उत्पन्न होता है। साधु का कर्तव्य है कि वह इस दशमशकरूप पाचवे परीपह को सहन करे, इस बात को सूत्रकार आगे की गाथा द्वारा बतलाते हैं—' पुट्ठो य ' इत्यादि ।

अन्वयार्थ–(समरे व–समएव) उपकारी और अपकारी मे तुल्य भाव धारण करने वाला (महामुणी–महामुनि) उग्रतपश्चरणशील महामुनि (दसमसएहि–दशमशकै) दशमशकों के द्वारा, उपलक्षण से मत्कुण–खटमल, यूका–जू आदि द्वारा भी (पुट्ठो–स्पृष्टः) पीडित होने पर (सगाम सीसे–सग्राम शीर्पे) युद्ध के बीच में (सूरो–शूरः) पराक्रमी (नागो वा–नाग इव) हस्ती की तरह (पर अभिहणे–पर अभिहन्यात्) शत्रु को–रागद्वेषरूप भावशत्रु को परास्त करे ।

ગરમઋતુ પછી ચોમાસાનો સમય આવે છે આમા દશમશક વગેરે પરીષહની ઉત્પત્તિ થાય છે, સાધુનુ એ કર્તવ્ય છે કે દશમશકરૂપી પાચમો પરીષહ સહન કરે આ વાતને સૂત્રકાર આગળની ગાથાથી બતાવે છે

" पुट्ठो य " ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—(समरेव–समएव) ઉપકારી અને અપકારીમા સમભાવ ધારણ કરવાવાળા महामुणी–महामुनि ઉગ્ર તપસ્યા કરનાર શીલવાન મહામુનિ दसमसएहि–दशमशकै ડાસ, મચ્છર દ્વારા ઉપલક્ષણથી માકડ, જૂ, આદિ દ્વારા પણ पुट्ठो–स्पृष्ट પિડીત હોવા છતા " सगामसीसे–सग्रामशीर्पे " યુદ્ધની વચમા (सूरो–शूर) પરાક્રમી (नागो वा–नागइव) હાથીની માફક (पर अभिहणे–पर अभिहन्यात्) શત્રુને–રાગ દ્વેષ રૂપ ભાવશત્રુને પરાસ્ત કરે એનો ભાવ આ છે જેમ પરાક્રમી હાથી બાણોના આઘાતથી વ્યથિત હોવા છતા પણ રણમા શત્રુઓને હરાવે છે તેવી રીતે સાધુ પણ ડાસ, મચ્છર આદિ દ્વારા પીડિત હોવા છતા પણ કષાયરૂપી શત્રુને પરાસ્ત કરે

कृत्वा समुत्तस्थौ। तत्र प्रथमयामे लघुकाया सूच्यग्रतीक्ष्णमुखाः दंशमशकाः सहस्रशः परितः समागत्य मुनेः शरीरं दशन्ति। तदनु–द्वितीययामे तदपेक्षया स्थूलाकारा दंशमशकाः घनघनध्वनिं कुर्वन्तः परितस्तद्वपुस्तीक्ष्णतरं दशन्ति, तदनु तृतीयचतुर्थयामयोस्तदपेक्षयापि स्थूलतराः स्थूलतीक्ष्णमुखा विविधजातीया दंशमशकास्तं सातिशयं दशन्ति। ततः सूर्योदये सति पञ्चमप्रहरे अकस्मात् तत्रैवोड्डीयमाना मधुमक्षिकाः सहस्रशस्तद्वपुःसलग्नास्तं मुनिं दशन्ति। मधुमक्षिकाभिराच्छादितं सकलं तद्वपुः श्यामवर्णं सजातम्। तस्य मुखोपरि सदोरकमुखवस्त्रिकाऽपि

एक समय की बात है कि इन्हों ने एक अटवी में रात्रि के समय पांच प्रहरका कायोत्सर्ग धारण किया। उस अटवी में कायोत्सर्ग मे रहे हुए इन सुदर्शन मुनि के शरीर को प्रथम प्रहर मे लघुकायवाले हजारों दंशमशको ने सूची के अग्रभाग के समान अपने २ तीक्ष्ण मुखों से चारों ओर से आ आकर खून डसा। फिर द्वितीय प्रहर मे इन की अपेक्षा स्थूलाकार वाले दंशमशको ने घन घन शब्द करते हुए सब तरफ से आकर बहुत बुरी तरह उनके शरीर को डसना प्रारंभ किया। बाद मे तृतीय चतुर्थ प्रहर में द्वितीय याम मे आये हुए दंशमशकों की अपेक्षा बलिष्ट एवं स्थूलतर विविध जाति के दंशमशकों ने काटना शरू किया। इस प्रकार जब रात्रि के चार प्रहर समाप्त हो चुके और सूर्योदय हुआ तब पंचमप्रहर मे–अर्थात् दिवस के प्रथमप्रहर में–अकस्मात् उडी हुई हजारों मधुमक्षिकाओ ने उन मुनि के शरीर मे चिपट कर उन्हें काटना प्रारंभ

તેઓએ એક જંગલમાં રાત્રિના સમયે પાંચ પ્રહરનો કાયોત્સર્ગ કર્યો તે જંગલમાં કાયોત્સર્ગમાં રહેલા આ સુદર્શન મુનિના શરીરને પ્રથમ પ્રહરમાં નાના શરીરવાળા હજારો ડાંસ, મચ્છરોએ સોયની અણી જેવા પોત પોતાના તીક્ષ્ણ મુખોથી ચારે બાજુથી આવીને ખૂબ ડંખ માર્યા પાછા બીજા પ્રહરમાં તેની અપેક્ષા સ્થૂલ આકારવાળા ડાંસ, મચ્છરોએ ગણુ ગણુ શબ્દ કરીને ચારે તરફથી આવીને ઘણી ખરાબ રીતે તેમના શરીરને ડંખ મારવા લાગ્યા ત્યાર પછી ત્રીજા અને ચોથા પ્રહરમાં આવેલા ડાંસ મચ્છરોની અપેક્ષા નાના મોટા વિવિધ જાતના ડાંસ મચ્છરોએ ડંખ મારવા શરૂ કર્યા આ પ્રકારે જ્યારે રાત્રીના ચાર પ્રહર પુરા થયા અને સૂર્યોદય થયો ત્યારે પાંચમા પ્રહરમાં અર્થાત્ દિવસના પ્રથમ પ્રહરમાં અકસ્માત ઉડેલી હજારો મધમાખીઓએ તે મુનિના શરીર ઉપર ચોંટી પડીને કરડવું શરૂ કર્યું મધમાખીઓથી આચ્છા

कुर्यादित्यर्थः। किं तु उपेक्षेत-मध्यस्थभावमाश्रयेत्। अत एव-मासशोणितं भुञ्जानान् प्राणान्=प्राणिनः, न हन्यात्=न मारयेत्।

अत्र सुदर्शनमुनेर्दृष्टान्तः—

चम्पानगर्यां रिपुमर्दननामको भूपतिरासीत्। तस्य पुत्र सुदर्शननामकः सजातः। स धर्मघोषाचार्यसमीपे धर्मदेशना निशम्य कामभोगेभ्यो विरक्तः प्रव्रजितः। स सुदर्शनो मुनिर्गुरुप्रसादात् श्रुतज्ञानसम्पन्नो दृढसत्त्वतया एकाकित्व विहाराख्यप्रतिमया विहरन् कदाचित् महाटव्यां निशि पञ्चप्रहरात्मकं कायोत्सर्गं

मनोऽपि न प्रदूषयेत्। अपने मन में उनके काटने परअपने मन में कलुषित विचार नहीं करे। अथवा उनके काटने पर मन को कलुषित नहीं करना चाहिये। अपि शब्द से वचन आदिक को भी प्रदुष्ट नहीं करे। किन्तु उस समय(उवेहे–उपेक्षेत) मध्यस्थभाव का ही आश्रय करे। अत. साधु का कर्तव्य है कि वह (मस सोणिय भुजते पाणे न हणे–मास शोणित भुजानान् प्राणिनः न हन्यात) मास खाते एव शोणित को पीते हुए प्राणियों को कभी भी न मारे।

दृष्टात—चपानगरी मे रिपुमर्दन नामक एक राजा था। उसका एक पुत्र था, जिसका नाम सुदर्शन था। उसने धर्मघोप आचार्य के पास धर्म देशना सुनकर काम भोगों से विरक्त वन मुनिदीक्षा धारण की। इन सुदर्शन मुनि ने अपने गुरु महाराज के प्रसाद से श्रुतज्ञान की प्राप्ति कर दृढ प्रराक्रमशाली होने की वजह से एका की विहार करने रूप प्रतिमा को धारण किया। अब ये उस प्रतिमा से विचरने लगे।

मनोऽपि न प्रदूषयेत् તેના કરડવાથી પોતાના મનમા કલુષિત વિચાર પણ ન કરે, અથવા તેના કરડવાથી મનને કલુષિત ન કરે અરે શબ્દથી વચનાદિકને પણ પ્રદુષ્ટ ન કરે, પરતુ તે સમયે उवेहे–उपेक्षेत મધ્યસ્થ ભાવનો આશ્રય કરે આથી સાધુનુ કર્તવ્ય છે કે તે मससोणिय भुजतेपाणे न हणे–मासशोणित भुजानान् प्राणिन न हन्यात् માસ ખાતા અને લોહી પીતા પ્રાણીઓને કદી પણ ન મારે

દૃષ્ટાન્ત —ચ પા નગરીમા રિપુમદ ન નામના એક રાજા હતા તેમને એક પુત્ર હતો, જેનુ નામ સુદર્શન હતુ તેણે ધર્મઘોષ આચાર્યની પાસે ધર્મદેશના સાભળી કામભોગથી વિરક્ત બની મુનિદીક્ષા ધારણ કરી આ સુદર્શન મુનિએ પોતાના ગુરુમહારાજના પ્રસાદથી શ્રુતજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કરી, દઢ પરાક્રમ શાળી થવાના કારણથી એકાકી વિહાર કરવા રૂપ પ્રતિમાને ધારણ કરી. અને તેઓ એ પ્રતિમાથી વિચરવા લાગ્યા એક સમયની વાત છે કે,

वेदना जायते ततोऽप्यनन्तगुणा वेदना नरकेऽनन्तवार मया सोढा, एव निगोदेऽपि, यत्र सूच्यग्रपरिमितकन्दादौ असख्याताः श्रेणयः सन्ति, एकैकश्रेण्यामसख्यातानि प्रतराणि, एकैकप्रतरे असख्याता गोलाः, एकैकगोले असख्यातानि निगोदशरीराणि, एकैकशरीरे अनन्ता जीवाः, एकैकनिगोदजीवः प्रत्येकश्वासोच्छ्वासे सार्धसप्तदश जन्ममरणानि करोति, एवविधनिगोदेऽपि अनन्तजन्ममरणाना दारुणदुःखानि अनन्तवार परवशेन मया सोढानि। किं पुनरेतत्, यतस्तत्तद्दुःखसागरैकबिन्दुमात्रमपि नैतत्, एवं दशमशकपरीषह प्रकृष्टपरिणामेन सहमान॰

इससे भी अनतगुणी वेदना नरक मे अनतवार तूने भोगी है। इसी तरह निगोद में भी सही ह। सूची–सुई–के अग्रभाग प्रमाण कन्द आदि मे असख्यात श्रेणियां होती हैं एक एक श्रेणी मे असख्यात प्रतर होते हैं। एक एक प्रतर मे असख्यात गोले होते हैं। एक एक गोले मे असख्यात निगोद शरीर हुआ करते हैं। एक एक निगोद शरीर मे अनन्त जीव रहा करते हैं। एक एक निगोदराशि का जीव एक २ श्वासोच्छ्वास मे १७॥ साढासत्रह वार जन्मता है और १७॥ साढा सत्रह वार ही मरता है। इस प्रकार के स्वरूप वाले निगोद मे भी हे आत्मन्! तूने अनन्तवार अनत जन्म और मरण के दुःखो को परवश होकर सहन किया है। उन दुःखों के सामने यह दशमशक आदि से होने वाला दुःख कितना सा है। उन दुखों के सामने तो यह एक लेश मात्र भी नहीं है। इस प्रकार दशमशक परीषह को प्रकृष्ट शुभाध्यवसाय से सहन करते हुए सुदर्शन मुनिराज

અગ્નિથી બાળવાથી જેવી વેદના જીવોને થાય છે, તેથી અનતગણી વેદના નરકમા અનતવાર તે ભોગવી છે આ રીતે નિગોદમા પણ સહન કરેલ છે સોયના અગ્રભાગ પ્રમાણના કન્દ આદિમા અસખ્યાત શ્રેણિયો હોય છે એકેક શ્રેણીમા અસખ્ય પ્રતર હોય છે અને એકેક પ્રતરમા અસખ્ય ગોળા હોય છે અને એકેક ગોળામા અસખ્યાત નિગોદ શરીર હોય છે એકેક નિગોદ શરીરમા અનત જીવ રહ્યા કરે છે એકેક નિગોદ રાશીનો જીવ એક શ્વાસોચ્છવાસમા સાડાસત્તરવાર જન્મે છે અને સાડાસત્તરવાર મરે છે આ પ્રકારના સ્વરૂપવાળા નિગોદમા પણ હે આત્મન્! તે અનતવાર અનત જન્મ અને મરણના દુખોને પરવશ બની સહન કર્યા છે એ દુખોની સામે આ ડાસ મચ્છરોથી થતુ દુખ કેવડુ છે? તે દુખોની સામે તો આ દુખ લેશ માત્ર પણ નથી આ પ્રકારે ડાસ મચ્છરોના પરીષહને પ્રકૃષ્ટ શુભાધ્યવસાયથી સહન કરતા સુદર્શન મુનિરાજે પ્રશસ્ત

मक्षिकाभिराच्छादितत्वान्नलक्ष्यते। एवं दंशमशकमक्षिकाकृतवेदनां प्राप्यापि स सुदर्शनमुनिर्दंशादीन् न निवारयति चिन्तयति च-दुःखमेतत् कियत्, इतोऽनन्तगुण-वेदनाऽनन्तवारं नरकेषु मया प्राप्ता, असिपत्रेण क्षुरपत्रेण कदम्बचीरिकापत्रेण छिद्यमाने शक्त्यग्रेण कुन्ताग्रेण शराग्रेण शूलाग्रेण छुरिकाग्रेण, सूचीकलापाग्रेण, कपिकच्छुना, वृश्चिककण्टकेन भिद्यमाने, अङ्गारेण, प्रज्वलज्ज्वालया दह्यमाने च यादृशी

कर दिया। मधुमक्षिकाओं से आच्छादित सुदर्शन मुनि का गौर शरीर उस समय श्यामवर्णवाला मालूम देने लगा। उनके मुख के ऊपर डोरे से जो मुखवस्त्रिका बंधी हुई थी वह भी मक्षिकाओं से आच्छादित होने की वजह से दिखलाई नहीं पडती थी। इस प्रकार दंशमशकों द्वारा तीव्र वेदना को पाकर भी सुदर्शन मुनि ने उन दंशमशकों का अपने हाथ आदि से निवारण नहीं किया। प्रत्युत उस समय यही विचार किया कि हे आत्मन्! यह जो वर्तमान में दुःख मिल रहा है वह तेरे द्वारा पहिले भोगे हुए नरक एवं निगोद के दुःखों के समक्ष कितना सा है। अरे! तूने पहिले भवों में इस वेदना से भी अनन्तगुणी वेदनाएँ अनन्तवार नरक मे भोगी हैं। असिपत्र, क्षुरपत्र एवं कदम्बचीरिका पत्र से छेदे जाने पर, शक्ति के अग्रभाग से कुन्त-भाला के अग्रभाग से, बाणके अग्रभाग से, छुरिका के अग्रभाग से, सूचिकलाप के अग्रभाग से, कपिकच्छु कोचकीफली से और बिच्छु के डंक से भेदे जाने पर, तथा जलती हुई अग्नि से जलाये जाने पर जैसी वेदना जीवों को होती है

દિત બનેલ સુદર્શન મુનિનુ ગૌર શરીર તે સમયે શ્યામ વર્ણવાળુ દેખાવા લાગ્યુ, તેમના મુખ ઉપર દોરાથી જે મુખપત્તિ બધાયેલ હતી તે પણ માખીઓથી આચ્છાદિત હોવાના કારણે જોવામા આવતી ન હતી આ પ્રકારે ડાસ, મચ્છરોથી તીવ્ર વેદના પામીને પણ સુદર્શન મુનિએ એ ડાસ, મચ્છર, વગરેને પોતાના હાથ આદિથી દૂર ન કર્યા પરતુ એ વખતે એવોજ વિચાર કર્યો કે હે આત્મન્! વર્તમાનમા જે પ્રકારનુ આ દુખ મળી રહ્યું છે તે તારાથી પહેલા ભોગવવામા આવેલ નરક અને નિગોદના દુઃખો પાસે શું હિસાબમા છે, અરે! તે પહેલાના ભવોમા આ વેદનાથી પણ અનતગણી વેદનાઓ અનતવાર નરકમા ભોગવી છે અસિપત્ર, ક્ષુરપત્ર, અને કદબચીરિના પત્રથી છેદાઈ જવાથી, શક્તિના અગ્રભાગથી કુત ભાલાના અગ્રભાગથી, બાણુના અગ્રભાગથી છુરીના અગ્રભાગથી, સુચિ કલાપના અગ્રભાગથી, કપિ કચ્છુ-કોચની ફળીથી, અને વીછીના ડખથી, ભેદાઈ જવાથી તથા બળતી

र्थः=नूतनवस्त्रवान् भविष्यामि, इति भिक्षुर्न चिन्तयेत्, अय भावः-जीर्णवस्त्र-साधुर्वस्त्राभावसंभावनया स्वात्मनि विषाद न कुर्याद्, नापि च नूतनवस्त्र-संभावनया हर्षं कुर्यादिति ॥१२॥

उक्तार्थमेव दृढीकर्तुमाह—

मूल—एगया अचेलए होइ, सचेले यावि एगया।
एयं धम्महियं नच्चा, नाणी नो परिदेवए ॥१३॥

छाया—एकदा अचेलको भवति, सचेलश्चापि एकदा।
एतद् धर्महितं ज्ञात्वा, ज्ञानी नो परिदेवयेत् ॥१३॥

टीका—'एगया' इत्यादि।

एकदा=कदाचित्, कल्पनीयजीर्णखण्डितमलिनाल्पवस्त्रस्य सद्भावे मुनिः,

र्षभाव न करे। (अदुवा-अथवा) अथवा (सचेलए होक्ख-सचेलको भविष्यामि) नवीन वस्त्रों से "उनकी अधिक स्थिति होने से" सचेलक-वस्त्र सहित हो जाऊँगा (इति) इस प्रकार (भिक्खू) साधु (न चिंतए-न चिन्तयेत्) विचार न करे।

इस का भाव केवल यही है कि साधु जिस समय जीर्ण वस्त्रों का परिधान करे उस समय मुनि "ये फटे पुराने वस्त्र कितने दिन तक चलेंगे इनके फट जाने पर मैं निर्वस्त्र हो जाऊँगा" इस प्रकार कभी भी अपनी आत्मा में विषाद न करे। "ये नवीन वस्त्र हैं अधिक दिन तक चलते रहेंगे अतः मै सवस्त्र ही रहूँगा" इस प्रकार कभी हर्षभाव को प्राप्त न हो। अथवा 'अब नूतन वस्त्रो की मुझे प्राप्ति होगी, इस बात की संभावना से भी साधु कभी भी हर्षित न होवे ॥ १२ ॥

सचेलए होक्ख-सचेलको भविष्यामि नवीन वस्त्रोथी "ते वधु प्रमाणमा होवाथी" सचेलक वस्त्र सहित थई जईश आ प्रकारनो पण "भिक्खू" साधु नचिंतए-न चिंतयेत् विचार न करे

आनो भाव केवळ ए ज छे के, साधु जे समये जीर्ण वस्त्रो परिधान करे ए समये आ फाटया तूटया वस्त्रो केटला दिवस चालशे, आना फाटी जवा पछी हु वस्त्र वगरनो बनी जईश आ प्रकारनो विषाद कदी पण पोताना आत्मामा न करे आ नवा वस्त्र छे, घणा समय सुधी चालता रहेशे, अने आथी हु सवस्त्र ज रहीश आ प्रकारनो हर्षभाव पण कदी न लावे अथवा हवे मने नवा वस्त्रनी प्राप्ति थशे आ वातनी संभावनाथी पण साधु कदी हर्षित न थाय (१२)

प्रशस्तध्यानेन शुभाध्यवसायेन प्राप्तकेवलज्ञान-केवलदर्शनः सुदर्शनः साद्यनन्तमव्याबाधं शाश्वतं शिवपदं लब्धवान्। एवमन्यैरपि मुनिभिर्मध्यस्थभावेन दंशमशकपरीषहः सोढव्यः ॥ ११ ॥

अथाचेलपरीषहजयमाह—

मूलम्—परिजुन्नेहिं वत्थेहिं, होक्खामि त्ति अचेलए।
अदुवा सचेलए, होक्ख, इति भिक्खू न चिंतए ॥१२॥

छाया—परिजीर्णैर्वस्त्रैः,-भविष्यामि इति अचेलकः।
अथवा सचेलको भविष्यामि, इति भिक्षुर्न चिन्तयेत् ॥१२॥

टीका—' परिजुन्नेहिं ' इत्यादि।

परिजीर्णैः=पुरातनैः, वस्त्रैः, अचेलकः=वस्त्ररहितः, भविष्यामि, तेषां स्वल्पकालस्थायित्वात्, इति=एतद्रूपं दैन्यं, भिक्षुर्न चिन्तयेत्= न कुर्यात्। अथवा

ने प्रशस्तध्यान से और शुभ परिणामों की धारा से केवलज्ञान और केवलदर्शन प्राप्त कर लिया। पश्चात् आयु के अंत में सादि अनंत, अव्याबाध एवं शाश्वत पद जो मुक्तिपद है उस को प्राप्त कर लिया। सुदर्शन मुनि की तरह अन्यमुनिजनों को भी मध्यस्थभाव से दंशमशक परीषह सहन करना चाहिये ॥ ११ ॥

अब सूत्रकार छठे अचेल परीषह को जीतने का उपदेश करते हैं—
परिजुन्नेहिं—इत्यादि.

अन्वयार्थ—(परिजुन्नेही -परिजीर्णै.) पुराने (वत्थेहिं—वस्त्रैः) वस्त्रोंसे (अचेलए होक्खामि—अचेलक' भविष्यामि) मै उनकी अल्पकाल स्थिति होने से अचेल वस्त्र रहित हो जाउँगा। (त्ति—इति) इस प्रकार का

ધ્યાનથી અને શુભ પરિણામોની ધારાથી કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શન પ્રાપ્ત કર્યું પછી આયુના અંતમાં આદિ અનંત, અવ્યાબાધ અને શાશ્વત પદ જે મુક્તિપદ છે તેને પ્રાપ્ત કર્યું સુદર્શન મુનિની માફક અન્ય મુનિજનોએ પણ મધ્યસ્થ ભાવથી ડાંસ અને મચ્છરોના પરીષહને સહન કરવો જોઈએ ॥૧૧॥

હવે સૂત્રકાર છઠ્ઠા અચેલ પરીષહને જીતવાનો ઉપદેશ કરે છે परिजुन्नेहिं ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—परिजुन्नेहि—परिजीर्णैं જુના “ वत्थेहिं—वस्त्रै ” વસ્ત્રોથી अचेलए होक्खामि—अचेलक भविष्यामि હું તેની અલ્પકાળ સ્થિતિ હોવાથી અચેલ વસ્ત્ર રહિતથઈ જઈશ त्ति—इति આ પ્રકારનો દૈન્યભાવ ન કરે अदुवा—अथवा અથવા

नवीनवस्त्रसद्भावे तन्निमित्तकं हर्षं न कुर्यात्, तथा एषणीयप्रमाणोपेतवस्त्राणामसमहामूल्यकत्वादल्पत्वादशोभनत्वाच्च विषादं न कुर्यात् शीतस्पर्शादिना बाधितोऽपि प्रमाणाधिकवस्त्राकाङ्क्षां च न कुर्यादित्यर्थः । तथाचोक्तमाचाराङ्गसूत्रे—

"जे भिक्खू तिहिं वत्थेहिं परिवुसिए पायचउत्थेहिं, तस्स ण णो एवं भवइ, चउत्थं वत्थं जाइस्सामि ।" (आचा. १ श्रु ८ अ. ४ उ.)

छाया—यो भिक्षुस्त्रिभिर्वस्त्रैः पर्युषितः पात्रचतुर्थैः, तस्य खलु नो एवं भवति चतुर्थं वस्त्रं याचिष्ये । पर्युषितः=व्यवस्थितः । अनेन स्थविरकल्पिकस्य चतुर्थवस्त्रप्रतिषेधोऽवगम्यते । अपरं च–तत्रैवोक्तम्—

"जस्स णं भिक्खुस्स एवं भवइ–पुट्ठो खलु अहमसि नालमहमसि सीयफास

भाव नहीं करना चाहिये–और ये नवीन वस्त्र हैं इनसे शीत आदिक की रक्षा बहुत अच्छी तरह हो जायगी" इस प्रकार कभी हर्षित भी नहीं होना चाहिये। शीतस्पर्शादिक से पीडित होने पर प्रमाण से अधिक वस्त्रों की आकांक्षा करना साधुमार्ग में निषिद्ध है। आचारांग सूत्र (१ श्रु ८ अ ४ उ.) में यही बात बतलाई गई है "जे भिक्खू तिहिंवत्थेहिं परिवुसिए पायचउत्थेहिं तस्स ण णो एवं भवइ चउत्थं वत्थं जाइस्सामि" जो भिक्षु तीन वस्त्रों से एवं चौथे पात्र से व्यवस्थित रहता है उसे चतुर्थ वस्त्र के याचन की आवश्यकता नहीं होती है उस के चित्त में यह बात नहीं आती है कि मैं चतुर्थ वस्त्र की याचना करूँ। इस कथन से स्थविरकल्पी साधु को चतुर्थवस्त्र का प्रतिषेध सिद्ध होता है। और भी आचारांग सूत्र (१ श्रु ८ अ. ४ उ.) में कहा है "जस्स णं भिक्खुस्स एवं भवइ–पुट्ठो खलु अहमसि नालमहमसि सीयफास

નવીન વસ્ત્ર છે, તેનાથી ઠંડી વગેરેની રક્ષા સારી રીતે થશે, આ પ્રકારે કદી હર્ષિત પણ ન થવું જોઈએ ઠંડીના સ્પર્શથી પીડિત થવાથી અધિક વસ્ત્રોની આકાંક્ષા કરવી તે સાધુ માર્ગમાં નિષેધ છે આચારાંગસૂત્ર (૧ શ્રુ ૮ અ ૪ ઉ) માં એવી વાત બતાવવામાં આવેલ છે કે, जे भिक्खू तिहिं वत्थेहिं परिवुसिए पाय चउत्थेहिं तस्स ण णो एवं भवइ चउत्थं वत्थं जाइस्सामि જે ભિક્ષુ ત્રણ વસ્ત્ર અને ચોથા પાત્રથી વ્યવસ્થિત રહે છે તેને ચોથા વસ્ત્રની યાચના કરવાની આવશ્યકતા થતી નથી એના ચિત્તમાં એ વાત આવતી નથી કે હું ચોથા વસ્ત્રની યાચના કરૂં આ કથનથી સ્થવિરકલ્પી સાધુને ચોથા વસ્ત્રનો પ્રતિષેધ સિદ્ધ થાય છે

બીજુ પણ આચરાંગ સૂત્ર (૧ શ્રુ ૮ અ ૪ ઉ) માં કહ્યું છે—

जस्स णं भिक्खुस्स एवं भवइ–पुट्ठो खलु अहमसि नालमहमसि सीयफास

अचेलकः=वस्त्ररहित इव, भवति-तथाविधवस्त्रस्य तनुत्रायकत्वाभावात्। एकदा=कदाचित्-नूतनवस्त्रसद्भावे, सचेलकोऽपि=नवीनवस्त्रवानपि भवति। एतद्=अचेलकत्वं सचेलकत्वं चेति द्वयं, धर्महितं=धर्माय हितं-श्रुतचारित्रधर्मोपकारकं, ज्ञात्वा ज्ञानी=मेधावी, नो परिदेवयेत्=जीर्णवस्त्रसद्भावे विषादं न कुर्यात्,

'एगया अचेलए' इत्यादि.

अन्वयार्थ—(एगया-एकदा) कभी किसी समय कल्पनीय जीर्ण खंडित मलिन एवं अल्प वस्त्रों के सद्भाव में मुनि (अचेलए होई-अचेलको भवति) वस्त्र रहित जैसा ही होता है। क्यों कि जो जीर्णादिवस्त्र उसके होते हैं उनसे यथावत् शरीर की रक्षा नहीं होती है। (एगया) कभी किसी समय-नूतन वस्त्रों के सद्भाव में (सचेले यावि होइ सचेलकोऽपि भवति) सचेल भी-नवीन वस्त्र वाला भी होता है।(एव-एतत्) ये दोनो ही अवस्थाएँ साधु की उसके (धम्महिय-धर्महितम्) श्रुतचारित्र रूप धर्म की उपकारक हैं। ऐसा (नच्चा-ज्ञात्वा) जानकर (नाणी नो परिदेवए-ज्ञानी नो परि देवयेत्) ज्ञानी मुनि किसी भी अपनी अवस्था में चाहे वस्त्र सहित अवस्था हो चाहे वस्त्र रहित अवस्था हो उसमें हर्षविषाद न करे।

भावार्थ—साधु को "ये वस्त्र जो मेरे पास हैं वे बहुत ही जीर्ण शीर्ण हैं, तथा हलके पोतके हैं, ये बहुत थोडे हैं, सुन्दर भी नहीं हैं इनसे शीत आदिक की रक्षा कैसे होगी" इस प्रकार कभी विषाद

'एगया अचेलए' ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—एगया-एकदा કોઈ વખત કલ્પનીય જીર્ણ ખંડિત મલિન અને અલ્પવસ્ત્રોના સદ્‌ભાવમા મુનિ अचेलए होइ-अचेलको भवति વસ્ત્ર રહિત જેવા જ હોય છે, કેમ કે, જે જીર્ણ એવા વસ્ત્ર તેની પાસે હોય છે તેનાથી યથાવત્ શરીરની રક્ષા થતી નથી एगया કોઈ વખત નવા વસ્ત્રોના સદ્‌ભાવમા सचेले यावि होइ-सचेलकोऽपि भवति સચેલ પણ-નવીન વસ્ત્રવાળા પણ હોય છે एव-एतत् આવી બન્ને અવસ્થાઓ સાધુની धम्महिय-धर्महित શ્રુતચારિત્ર રૂપ ધર્મમા ઉપકારક છે એવુ नच्चा-ज्ञात्वा જાણીને नाणी नो परिदेवए-ज्ञानि नो परिदेवयेत् જ્ઞાની કોઈ પણ અવસ્થામા ચાહે વસ્ત્રસહિત અવસ્થા હોય, ચાહે વસ્ત્રરહિત અવસ્થા હોય તેમા હર્ષ-વિષાદ ન કરે

ભાવાર્થ—સાધુએ "આ વસ્ત્ર જે મારી પાસે છે તે ઘણા જીર્ણ શીર્ણ છે, તથા હલકા પોતના છે અને ખૂબ થોડા છે, સુંદર પણ નથી, એનાથી ઠંડી વગેરેથી રક્ષા કેમ થશે" આ પ્રકારનો વિષાદભાવ કદી ન કરવો જોઈએ આ

नवीनवस्त्रसद्भावे तन्निमित्तकं हर्षं न कुर्यात्, तथा एषणीयप्रमाणोपेतवस्त्राणा-ममहामूल्यकत्वादल्पत्वादशोभनत्वाच्च विषादं न कुर्यात् शीतस्पर्शादिना बाधितोऽपि प्रमाणाधिकवस्त्राकाङ्क्षां च न कुर्यादित्यर्थः। तथाचोक्तमाचाराङ्गसूत्रे—

"जे भिक्खू तिहिं वत्थेहिं परिवुसिए पायचउत्थेहिं, तस्स णं णो एवं भवइ, चउत्थं वत्थं जाइस्सामि।" (आचा. १ श्रु ८ अ. ४ उ.)

छाया—यो भिक्षुस्त्रिभिर्वस्त्रैः पर्युषितः पात्रचतुर्थैः, तस्य खलु नो एवं भवति चतुर्थं वस्त्रं याचिष्ये। पर्युषित:=व्यवस्थितः। अनेन स्थविरकल्पिकस्य चतुर्थवस्त्र प्रतिषेधोऽवगम्यते। अपरं च-तत्रैवोक्तम्—

"जस्स णं भिक्खुस्स एवं भवइ-पुट्ठो खलु अहमसि नालमहमसि सीयफासं

भाव नहीं करना चाहिये-और ये नवीन वस्त्र हैं इनसे शीत आदिक की रक्षा बहुत अच्छी तरह हो जायगी" इस प्रकार कभी हर्षित भी नहीं होना चाहिये। शीतस्पर्शादिक से पीडित होने पर प्रमाण से अधिक वस्त्रों की आकांक्षा करना साधुमार्ग में निषिद्ध है। आचारांग सूत्र (१ श्रु ८ अ ४ उ.) में यही बात बतलाई गइ है "जे भिक्खू तिहिंवत्थेहिं परिवुसिए पायचउत्थेहिं तस्स णं णो एवं भवइ चउत्थं वत्थं जाइस्सामि" जो भिक्षु तीन वस्त्रों से एवं चौथे पात्र से व्यवस्थित रहता है उसे चतुर्थ वस्त्र के याचन की आवश्यकता नहीं होती है उस के चित्त में यह बात नहीं आती है कि मै चतुर्थ वस्त्र की याचना करूँ। इस कथन से स्थविरकल्पी साधु को चतुर्थवस्त्र का प्रतिषेध सिद्ध होता है। और भी आचारांग सूत्र (१ श्रु ८ अ ४ उ) मे कहा है "जस्स णं भिक्खुस्स एवं भवइ-पुट्ठो खलु अहमसि नालमहमसि सीयफासं

નવીન વસ્ત્ર છે, તેનાથી ઠંડી વગેરેની રક્ષા સારી રીતે થશે, આ પ્રકારે કદી હર્ષિત પણ ન થવું જોઈએ ઠંડીના સ્પર્શથી પીડિત થવાથી અધિક વસ્ત્રોની આકાંક્ષા કરવી તે સાધુ માર્ગમા નિષેધ છે આચારાંગસૂત્ર (૧ શ્રુ ૮ અ ૪ ઉ) મા એવી વાત બતાવવામા આવેલ છે કે, जे भिक्खू तिहिं वत्थेहिं परिवुसिए पाय चउत्थेहिं तस्स णं णो एवं भवइ चउत्थं वत्थं जाइस्सामि જે ભિક્ષુ ત્રણ વસ્ત્ર અને ચોથા પાત્રથી વ્યવસ્થિત રહે છે તેને ચોથા વસ્ત્રની યાચના કરવાની આવશ્યકતા થતી નથી એના ચિત્તમા એ વાત આવતી નથી કે હું ચોથા વસ્ત્રની યાચના કરૂં આ કથનથી સ્થવિરકલ્પી સાધુને ચોથા વસ્ત્રનો પ્રતિષેધ સિદ્ધ થાય છે

બીજું પણ આચરાંગ સૂત્ર (૧ શ્રુ ૮ અ ૪ ઉ) મા કહ્યું છે—

जस्स णं भिक्खुस्स एवं भवइ-पुट्ठो खलु अहमसि नालमहमसि सीयफासं

अहियासित्तए, से वसुमं सव्वसमन्नागयपन्नाणेणं अप्पाणेणं केइ अकरणयाए आउट्टे, तवस्सिणो हु तं सेयं जं एगे विहमाइए। तत्थवि तस्स कालपरियाए। से वि तत्थ विअंतिकारए। इच्चेयं विमोहायतणं हियं सुहं खमं णिस्सेयसं आणु गामियं। (आचा. १ श्रु. ८ अ. ४ उ.)

छाया—यस्य खलु भिक्षोः एवं भवति-स्पृष्टः खलु अहमस्मि, नालमहमस्मि शीतस्पर्शम् अध्यासितुम्, स वसुमान् सर्वसमन्वागतप्रज्ञानेन आत्मना कोऽपि अकरणतया आवृतः तपस्विनः खलु तच्छ्रेयः यदेकः वैहायसादिकम्। तत्रापि तस्य कालपर्यायः। सोऽपि तत्र व्यन्तकारकः। इत्येतत् विमोहायतनं हितं सुखं क्षमं निःश्रेयसम् आनुगामिकम्।

व्याख्या—यस्य भिक्षोः खलु एवम्=ईदृशी विचारणा भवति-अहं खलु परीषहैः स्पृष्टः=बाधितोऽस्मि, अहं शीतस्पर्शम् अध्यासितुं=सोढुम्, अलं=पर्याप्तः, नास्मि। सः-ईदृशभावनाभावितः, कोऽपि वसुमान्=संयमी, सर्वसमन्वागतप्रज्ञानेन=पूर्णोपयोगयुक्तेन, आत्मना=अन्तःकरणेन अकरणतया=उपसर्गप्रतीकारस्या-

अहियासित्तए, से वसुमं सव्वसमन्नागयपन्नाणेणं अप्पाणेणं केइ अकरणयाए आउट्टे, तवस्सिणो हु ते सेयं जं एगे विहमाइ ए। तत्थ वि तस्स कालपरियाए। से वि तत्थ विअंतिकारए। इच्चेतं विमोहायतणं हियं सुहं खमं णिस्सेयसं अणुगामियं॥”

जिस भिक्षु के हृदय में ऐसी विचारणा होती है कि मैं परीषहों से पीडित हूं अतः शीतपरीषह को सहन करने के लिये समर्थ नहीं हूं”। इस प्रकार के विचार से युक्त होकर वह संयमी मुनि प्रमाणाधिक वस्त्रों को ग्रहण करने रूप, तथा अग्नि को जलाने रूप सावद्य व्यापारों को कभी भी न करे। किन्तु वैहायस (फांसी)

अहियासित्तए से वसुमं सव्वसमन्नागयपन्नाणेणं अप्पाणेणं केइ अकरणयाए आउट्टे तवस्सिणो हु ते सेयं जं एगे विहमाइए। तत्थ वि तस्स कालपरियाए। से वि तत्थ विअंतिकारए। इच्चेतं विमोहायतणं हियं सुहं खमं णिस्सेयसं अणुगामियं॥

જે ભિક્ષુના હૃદયમાં એવી વિચારણા થાય છે કે, “હું પરીષહોથી પીડિત છું આથી ઠંડીના દુઃખોને સહન કરવામાં સમર્થ નથી” આ પ્રકારના વિચારથી યુક્ત બની તે સંયમી મુનિ પ્રમાણાધિક વસ્ત્રોને ગ્રહણ કરવા રૂપ, તથા અગ્નિને જલાવવા રૂપ સાવદ્યવ્યાપારોને કદી પણ ન કરે પણ તે વૈયહાયસ

करणभावनया प्रावृतः=व्यत्रस्थितस्तिष्ठेत् । तपस्विनः खलु तच्छ्रेयः=तदेव श्रेयस्करं भवति, यत्-एकं वैहायसादिकं-वैहायसविषभक्षणझपापातादिमरणेषु किमप्येकं मरणम्। तत्रापि=वैहायसादिषु तस्य कालपर्यायः=भक्तपरिज्ञादिवत् कालमृत्युरेव नत्व-कालमृत्युः, अत एव सोऽपि तत्र=चतुर्थवस्त्रानाकाङ्क्षाविषये, व्यन्तकारकः=पर्यवसान मृत्युकारकः, ससारान्तकारक इत्यर्थः । इत्येतत्-इति=अत -अस्मात् कारणात्, एतन्मरण विमोहायतनम्-विमोहाना=परीषहसहिष्णूनाम्, आयतन=स्थान-मोक्षपददायकमितिभावः, हितम्=उपकारकम्, सुख=सुखकर, क्षम=योग्य, निःश्रे-यस=निश्चित-निश्चल, श्रेय'-शुभम्, आनुगामिकम्=गच्छन्त पुरुषम् आ=समन्तात्, अनुगच्छतीत्येव शील आनुगामि, तदेव-आनुगामिकम्, मोक्षपदपर्यन्तानुगमन-शीलमित्यर्थः ।

अय भावः-एषणीयवस्त्रत्रयधारणे शीतस्पर्शवेदनामसहिष्णुश्चतुर्थवस्त्राकाङ्क्षाया अकरणेन त्रिवस्त्रकत्वरूपमचेल परीषह सहमानो मुनिर्वैहायसादिष्वेक किमपि मरणमुपगतश्चेत्तर्हि तादृशमरणजन्यः प्रकृष्टधर्मस्तस्य मुनेस्तस्मिन्नेव भवे ससारान्त करोति, मोक्षपद च प्रापयति ।

इहाचेलकत्व प्रवचनोक्तरीत्या ग्राह्यम् । तीर्थंकरोपदिष्टाचारसेविनो मुनयः प्रव-चनानुसारेण कल्पनीयाल्पजीर्णखण्डितमलिनवस्त्रपरिधानाः प्रमाणोपेतवस्त्रधारिण-श्चाप्यचेलका एव । यथा-परिहितकौपीना अपि तापसा लोके नग्ना उच्यन्ते,

---

आदि मरणों मे से किसी एक मरण को धारण कर अपने प्राणों का व्युत्सर्ग कर देवे । इस प्रकार के मरण से होने वाला जो प्रकृष्ट धर्म है वह उस मुनि को उसी भव मे ससार का अन्त करता हुआ मोक्ष का प्रदायक होता है ।

प्रवचन मे कथित रीति के अनुसार यहा अचेलकता का ग्रहण किया गया है । तीर्थंकरों द्वारा उपदिष्ट आचार का सेवन करने वाले मुनि प्रवचन के अनुसार कल्पनीय, अल्प, जीर्ण, एव

હાસી વગેરે મરણોમાથી કોઇ એક મરણને ધારણ કરી પોતાના પ્રાણનો ત્યાગ કરી દે આ પ્રકારના મરણથી થનાર જે પ્રકૃષ્ટ ધર્મ છે તે એ મુનિને એ ભવમા સસારનો અત કરાવનાર મોક્ષદાયી બને છે

પ્રવચનમા કહેલ રીત અનુસાર અહિ અચેલકતાનુ ગ્રહણ કરવામા આવેલ છે તીર્થંકરો દ્વારા ઉપદિષ્ટ આચારનુ સેવન કરવાવાળા મુનિ પ્રવચન અનુસાર કલ્પનીય, અલ્પ, જીર્ણ અને ખડિત મલિન વસ્ત્રને, પ્રમાણોપેત વસ્ત્રોને, ધારણ કરેલ હોવા છતા

यथा वा यस्याङ्गरक्षिका जीर्णा सजाता, स परिधृताङ्गरक्षिकोऽपि सौचिकान्तिकं गत्वा वदति–अनावृतोऽस्मि, अङ्गरक्षिका देहीति, यथा वा काचिन्नारी परिहित-परिजीर्णशाटिकाऽपि वस्त्रकार तन्तुवायं वदति–' नग्नाऽहमस्मि, देहि मे शाटिकाम्' इत्यादि, एव साधवोऽप्यमहाल्पमूल्यानि खण्डितानि जीर्णानि प्रमाणोपेतानि प्रमाणतो न्यूनानि वा वस्त्राणि श्रुतोपदेशाद् धर्मबुद्ध्या धारयन्तोऽचेलका एव। अचेलकसदृशा अप्यचेलका उच्यन्ते ।

खण्डित मलिन वस्त्र को प्रमाणोपेत वस्त्रों को धारण करते हुए भी अचेलक ही माने जाते हैं। जिस प्रकार लोक में लगोटीमात्र को धारण करने पर भी तापस लोग "ये नग्न हैं" इस प्रकार कहे जाते हैं। अथवा जैसे किसी पुरुष का अगरखा जीर्ण हो जाय और वह उसे पहिर कर भी जब दर्जी के पास दूसरे अगरखे को सिलाने के लिये जाता है तो कहता है कि भाई देखो जल्दी इसे सीकर दे देना मै उघाडा फिरता हू, मेरे पहिरने को अगरखा नही है। अथवा–जैसे कोई स्त्री कि जिसकी शाटिका–साडी परिजीर्ण हो चुकी है जब तन्तु-वाय–कपडे बुननेवाले के पास जाती हैं तो कहती हैं कि मुझे साडी दे मे विना साडी फिर रही हू। इसी तरह साधु भी प्रमाणोपेत खडित जीर्ण एव अत्यत अल्पमूल्यवाले वस्त्रों को श्रुतोपदेश के अनुसार धर्म-बुद्धि से धारण करते हुए भी अचेलक ही हैं, ऐसा समझना चाहिये। जो अचेलक के तुल्य होते हैं वे भी अचेलक ही माने जाते हैं।

પણ અચેલક જ માનવામા આવે છે જે પ્રકારે લોકમા તાપસ લોકો લગોટી ધારણ કરે છે પણ "આ નગ્ન છે" આ પ્રકારથી કહેવામા આવે છે અથવા જેમ–કોઇ પુરૂષનુ અગરખુ જીર્ણ થઈ જાય અને તે તેને પહેરીને પણ જ્યારે દરજીની પાસે બીજુ અગરખુ શીવડાવવા માટે જાય છે તો કહે છે ભાઈ જુઓ આને જલ્દીથી શીવી આપજો હુ ઉઘાડો ફરૂ છુ મારે પહેરવાને અગરખુ નથી અથવા જેમ–કોઈ સ્ત્રી કે જેની સાડી પરિજીર્ણ થતા તે કપડા બનાવનાર પાસે જાય છે અને કહે છે કે મને સાડી આપ હુ સાડી વગરની ફરી રહી છુ આ રીતે સાધુ પણ પ્રમાણોપેત ખડિત જીર્ણ અને અત્યત અલ્પમુલ્યવાળા વસ્ત્રોને શ્રુત ઉપદેશ અનુસાર ધર્મ બુદ્ધિથી ધારણ કરતા હોવા છતા અચેલક જ છે એવુ સમજવુ જોઈએ જે અચેલક તુલ્ય હોય છે તે પણ અચેલક જ માન્યા જાય છે

आगमे हि द्विविधः कल्पः–स्थविरकल्पः जिनकल्पश्च । तत्र गच्छप्रतिबद्धाना मुनीनामाचारः स्थविरकल्पः ।

ननु कस्तावत् स्थविरकल्पक्रमः ? उच्यते–प्रथम श्रुतचारित्रलक्षणधर्मश्रवणम्, ततः सम्यक्त्वलाभः, तदनुआलोचनापूर्विका प्रव्रज्याप्रतिपत्तिः, ततः शिक्षाधिकारो भवति शिक्षा च द्विविधा–ग्रहणशिक्षा, आसेवनाशिक्षा च । तत्र ग्रहणशिक्षा –सूत्राध्ययनरूपा, आसेवनाशिक्षा–प्रतिलेखनादिरूपा । ततः सूत्राणामर्थग्रहणम् । तत्पश्चादनियतवासः । स च तादृशयोग्यतासंपन्नस्य मुनेः साधुसहायस्य ग्रामनगरसंनिवेशादिषु देशान्तरे वा गुरोराज्ञया पर्यटनम् ।

आगम मे स्थविरकल्प और जिनकल्प के भेद से दो कल्प भगवान ने कहे है । उनमे गच्छप्रतिबद्ध मुनियों का जो आचार है वह स्थविरकल्प है । स्थविरकल्प का क्रम इस प्रकार है–प्रथम श्रुतचारित्ररूप धर्म का श्रवण, उससे सम्यक्त्व का लाभ, वाद मे आलोचनापूर्वक प्रव्रज्या की प्रतिपत्ति, उससे ग्रहणशिक्षा एव आसेवनशिक्षा के अधिकार का लाभ। सूत्र के अध्ययन करने रूप ग्रहणशिक्षा एव प्रतिलेखनादिकरूप आसेवनशिक्षा है। इसके बाद सूत्रो का अर्थ ग्रहण करना, पश्चात् अनियत वास । अनियतवास का तात्पर्य है गुरु की आज्ञा से ग्राम, नगर एव सन्निवेश आदिकों में अथवा देशान्तर में विचरण करना । यह विचरण, विचरण करने की योग्यता सपन्न जो साधु होता है उसी का होता है। फिर भी यह एकाकी विहार नही कर सकता किन्तु अन्य साधुओं के साथ ही विहार करता है।

આગમમા સ્થવિરકલ્પ અને જીનકલ્પના ભેદોથી બે કલ્પ ભગવાને કહ્યા છે એમા ગચ્છપ્રતિબદ્ધ મુનિયોનો આચાર છે, તે સ્થવિરકલ્પ છે સ્થવિર કલ્પનો ક્રમ આ પ્રકારનો છે–પ્રથમ શ્રુતચરિત્રરૂપ ધર્મનુ શ્રવણ, એનાથી સમ્યક્ત્વનો લાભ, પછી આલોચના પૂર્વક પ્રવ્રજ્યાની પ્રાપ્તિ એથી ગ્રહણ શિક્ષા અથવા આસેવનશિક્ષાનો લાભ, સૂત્રનુ અધ્યયન કરવા રૂપ ગ્રહણશિક્ષા અને પ્રતિલેખનાદિક રૂપ આસેવનશિક્ષા છે એ પછી સૂત્રોના અર્થ સમજ્યા પછી અનિયતવાસ, અનિયતવાસનુ તાત્પર્ય એ છે કે, ગુરુની આજ્ઞાથી ગ્રામ–નગર અને સન્નિવેશ વગેરેમા અથવા દેશાન્તરમા વિચરણ કરવું આ વિચરણ કરવાની યોગ્યતા સપન્ન જે સાધુ હોય છે, તેને જ ગુરુ મહારાજ એવી આજ્ઞા આપે છે આમા તે એકાકી વિહાર કરી શકતા નથી પરતુ અન્ય સાધુઓની સાથે જ વિહાર કરે છે

ननु किं प्रयोजनं देशान्तरपर्यटनस्य ? उच्यते–नानास्थानेषु बहुश्रुतानाचार्यादीन् पश्यतस्तस्य सूत्रार्थेषु समाचार्यां च विशेषप्रतिपत्तिर्भवति, नानादेशभाषाज्ञानं च। तेनासौ तत्तद्देशीयभाषया तत्र तत्र धर्मदेशनां ददाति प्रव्रज्यां ग्राहयति च। गच्छान्तरीया अन्यदेशीयाः साधवः 'अयमस्मद्भाषाभाषिनवान्' इति मत्वा तदन्तिकमागत्य शास्त्राभ्यसनरूपां तदुपसंपदं प्रतिपद्यन्ते, तेषां प्रीतिश्च तदुपरि जायते। एवमनियतवासेन पर्यटतस्तस्य निष्पत्तिर्भवति। निष्पत्तिर्नाम सद्गुणवत्त्वेन प्रभूतशिष्याणां तदन्तिके संसिद्धिः।

देशान्तर में भ्रमण करने का प्रयोजन यह है कि जब साधु देशान्तर मे भ्रमण करते हैं, तब उनका अन्यदेश के अनेक बहुश्रुत आचार्य आदिकों के साथ संपर्क वढता है। उससे उनको सूत्रमें अर्थ में एवं साधु समाचारी में विशेष प्रतिपत्ति–जानकारी होती है। तथा नाना देशकी भाषाओं का ज्ञान भी हो जाता है। इससे साधु को धर्मप्रचार करने मे बडी भारी सहायता मिलती है। क्यों कि वह उस २ देशमें उस २ देश की भाषा से उपदेश देकर वहा की जनता को धार्मिक वासना से वासित करते हैं। एवं लोगो को दीक्षा ग्रहण करने की भावना जागृत करते है। लोग उनसे प्रतिबोध पाकर दीक्षा धारण करते हैं। दूसरे गच्छ के अथवा अन्य देश के साधु "ये हमारी भाषा भाषी हैं" यह समझकर उनके पास आते जाते है और उनसे शास्त्रों का अभ्यास करते है। इससे दूसरे गच्छ के मुनिराजों की उन पर अधिक प्रीति भी हो जाती है। शिष्यपरंपरा की भी वृद्धि होती है। क्यो कि लोग जब

દેશાન્તરમા ભ્રમણ કરવાનુ પ્રયોજન એ છે કે, જ્યારે સાધુ દેશાન્તરમા ભ્રમણ કરે છે ત્યારે તેને બીજા દેશોના બહુશ્રુત આચાર્ય વગેરે સાથે સંપર્ક થાય છે આથી તેને સૂત્રમા અર્થમા અને સાધુ સમાચારીમા વધુ જાણવાનુ મળે છે અને જુદા જુદા દેશની ભાષાઓનુ પણ જ્ઞાન થાય છે આથી સાધુને ધર્મ પ્રચાર કરવામા સારી એવી સહાયતા મળી રહે છે કેમ કે, તે જે તે દેશમા જે તે દેશની ભાષાથી ત્યાની જનતાને ધાર્મિક ભાવનાથી ભાવનાયુક્ત બનાવી શકે છે, અને લોકોમા દીક્ષા ગ્રહણ કરવાની ભાવના જાગૃત કરે છે બીજા ગચ્છના અથવા બીજા દેશના સાધુ "આ અમારા ભાષાભાષી છે" એમ સમજી એની પાસે આવે છે સંપર્ક વધારે છે અને એની પાસેથી શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરે છે આથી બીજા ગચ્છના મુનિરાજોની પણ તેના પર પ્રીતિ થવા લાગે છે આથી શિષ્ય પરપરાની વૃદ્ધિ થાય છે, કેમ કે

एव शिष्यप्राप्त्यनन्तर स्व परोपकारकरणेन गच्छकार्ये सपादिते दीर्घे पर्याये च प्रतिपालिते सति अभ्युद्यतमरण स्वीकरणीयम्। अभ्युद्यतमरण त्रिविधम्-पादपोपगमन, इङ्गितम्, भक्तप्रत्याख्यान च।

अभ्युद्यतमरणे सलेखनादिरूपा समाचारी प्रदर्श्यते-सलेखना आगमोक्तेन विधिना शरीरादेः कृशीकरणम्, सा त्रिविधा-उत्कृष्टा, मध्यमा, जघन्या च। तत्रो-

---

उनको गुणगणशाली समझने लगते हैं तो उनके अधिक परिचय में आने से लोगो पर उनके ज्ञानादिक गुणो का प्रभाव पडता है। इससे प्रभावित होकर वे उनको अपना हितकारक जान उनके समीप दीक्षित भी हो जाते हैं। इससे शिष्यपरपरा वढती है। इस प्रकार अनियत वास से पर्यटन करने वाले साधु को ये अनेक लाभ होते हैं।

शिष्यप्राप्ति के अनतर स्व एव पर का उपकार करने से गच्छ का कार्य सम्पादित होने पर तथा साधु अवस्था की पर्याय दीर्घकालतक पालीजाने पर उन साधुओंको अभ्युद्यतमरण स्वीकार करना चाहिये। यह अभ्युद्यतमरण ३ तीन प्रकार का है १ पादपोपगमन, २ इङ्गित, ३ भक्तप्रत्याख्यान।

इस अभ्युद्यतमरण मे अब सलेखनादि रूप समाचारी दिखलाई जाती है - आगमोक्तविधि के अनुसार शरीर आदि का कृश करना इस का नाम सलेखना है। यह उत्कृष्ट, मध्यम एव जघन्य के

લોકો જ્યારે તેને ગુણશાળી સમજતા થાય છે ત્યારે તેના અધિક પરિચયમા આવે છે આથી લોકો ઉપર એના જ્ઞાનાદિક ગુણોનો પ્રભાવ પડે છે એથી પ્રભાવિત થઈ તેને પોતાના હિતકારી જાણી તેની સમીપ દીક્ષિત પણ થઈ જાય છે આથી શિષ્યપરપરા વધે છે આથી આ પ્રકારનો અનિયતવાસ અને પર્યટન કરવાવાળા સાધુને અનેક લાભ થાય છે

શિષ્ય પ્રાપ્તિ ઉપરાત સ્વ અને પરના ઉપકારક બનવાથી ગચ્છનુ કાર્ય સપાદિત થવાથી તથા સાધુ અવસ્થાની પર્યાય લાબા સમય સુધી પાળવામા આવવાથી એ સાધુઓએ અભ્યુદ્યતમરણ સ્વીકારવુ જોઈએ આ અભ્યુદ્યતમરણ ત્રણ પ્રકારના છે (૧) પાદપોપગમન (૨) ઇંગિત (૩) ભક્તપ્રત્યાખ્યાન

આ અભ્યુદ્યતમરણમા હવે સલેખનાદિ રૂપ સમાચારી બતાવવામા આવે છે આગમમા બતાવેલ વિધિ અનુસાર શરીર વગેરેને કૃશ કરવુ, એનુ નામ સલેખના છે એ ઉત્કૃષ્ટ, મધ્યમ અને જઘન્યના ભેદથી ત્રણ પ્રકારની

त्कृष्टा द्वादशवर्षप्रमाणा, मध्यमा-संवत्सरप्रमाणा, जघन्या-षाण्मासिकी। तत्रो त्कृष्टा तावदेवम्-प्रथम चत्वारि वर्षाणि विचित्र तपः कृत्वा पारणके विकृतिपरि त्याग करोति। ततः पर चत्वारि वर्षाणि विचित्रतपांसि करोति। ननु किं नाम विचित्र तपः? उच्यते-कदाचिच्चतुर्थम् कदाचित् षष्ठम्, कदाचिदष्टमम्, एव दशम द्वादशादीन्यपि करोति, पारण च सर्वकामगुणितेन उद्गमादि शुद्धेनाहारेण विधत्ते। तत. पर द्वे च वर्षे एकान्तरितमाचाम्ल करोति। एकान्तर चतुर्थ कृत्वा आचाम्लेन पारण करोतीत्यर्थः। एव दशवर्षाणि व्यतीत्यैकादशेवर्षे आद्यान् षण्मासान् चतुर्थ

भेद से तीन प्रकार की होती है। उत्कृष्टसलेखना बारह १२ वर्ष की, मध्यम सलेखना एक १ वर्ष की एव जघन्य सलेखना छह ६ मास की होती है। उत्कृष्टसलेखना की विधि इस प्रकार है-सब से पहिले जो उत्कृष्टसलेखना धारण करता है वह प्रथम के चार वर्ष लगातार विचित्र तप करके पारणा में विकृति-विगय का त्याग करे। दूसरे चार वर्षों मे विचित्र तप अर्थात् कभी वह चतुर्थ करता है कभी छट्ठ करता है कभी अट्ठम करता है कभी दशम करता है और कभी द्वादश आदि करता है। पारणा सर्वकामगुणित सब इन्द्रियों के अनुकूल तथा उद्गम आदि दोषों से विशुद्ध ऐसे आहार से करता है। इसके बाद फिर वह दो वर्षों मे अर्थात् नवमे दशमें वर्ष में एकान्तरित आचाम्ल (आयबिल) व्रत की आराधना करता है। यह आराधना उसकी दो २ वर्ष तक चलती रहती है। अर्थात्-दो वर्ष एकान्तर चतुर्थ करके आचाम्ल (आयबिल) से पारणा करता है। इस प्रकार करते २ उसके दस १०

હોય છે ઉત્કૃષ્ટસલેખના બારવર્ષની, મધ્યમ સલેખના એકવર્ષની, અને જઘન્યસલેખના છ મહિનાની હોય છે ઉત્કૃષ્ટ સલેખનાની વિધિ આ પ્રકારની છે, સહુથી પહેલા જે ઉત્કૃષ્ટ સલેખના ધારણ કરે છે, તેણે પ્રથમના ચાર વર્ષ સુધી વિચિત્ર તપ કરી પારણામા વિકૃતિ વિગયનો ત્યાગ કરે, બીજા ચાર વર્ષોમા તે વિચિત્ર તપ અર્થાત્ કદી ચોથ કરે છે કદીક છઠ્ઠ કરે છે કદીક અઠ્ઠમ કરે છે અને ક્યારેક દ્વાદશ વગેરે કરે છે પારણુ સર્વ કામ ગુણીત બધી ઇન્દ્રિયોને અનુકૂળ તથા ઉદ્ગમ આદિ દોષોથી રહિત આહારથી કરે છે આ પછી તે બે વર્ષમા અર્થાત્ નવમા દશમા વર્ષમા એકાન્તરિત આયબીલ વ્રતની આરાધના કરે છે આ આરાધના બે વર્ષ સુધી ચાલે છે અર્થાત્ બે વર્ષ એકાન્તર ચોથ કરી આયબીલથી પારણુ કરે છે, આ રીતે કરતા કરતા એના દશ વર્ષ વ્યતિત થઈ જાય છે જ્યારે અગીયારમા વર્ષની

षष्ठ वा तपः करणीय नाष्टमादिरम् । ततः परमन्यान् षण्मासान् अष्टमदशम-द्वादशादिरमुत्कृष्ट तपः करोति । अस्मिन्नेकादशेवर्षे पारणके तु परिमित–स्वल्प-सख्यकमाचाम्ल करोति । कदाचित् करोति कदाचिन्नकरोतीति भावः । द्वादशे तु वर्षे कोटिसहित निरन्तरमाचाम्ल करोति । अत्र कोटिसहितमित्यस्यायमर्थः–कोटिभ्या सहितम्–विवक्षितदिने आचाम्ल कृत्वा पुनर्द्वितीयेऽह्नि आचाम्लमेव प्रत्याख्याति, तत प्रथमस्य पर्यन्तकोटिः, द्वितीयस्य प्रारम्भकोटिः, इमे द्वे मिलिते भवतस्तत्कोटिसहित भवति, इदमाचाम्ल निरन्तर भवतीत्यर्थः । तत्रापि मासार्द्धेन मासिकेन वाऽऽहारत्यागेन तपश्चरणीयम् । अनशन करणीयमित्यर्थः । अनेन क्रमेण द्वादशवार्षिकीमुत्कृष्टा सलेखना कृत्वा गिरिगह्वर वा षट्कायोपमर्दरहित निर्जन

वर्ष व्यतीत हो जाते हैं और जब ग्यारह ११वा वर्ष प्रारभ होता है तो उसमे आदि के छह ६ मास तक वह चतुर्थ, षष्ठ, तपस्या की आराधना करता है, अष्टम आदि की नही । बाकी ऊपर के छह ६ महिनों में अष्टम, दशम एव द्वादश आदि उत्कृष्ट तप करता है । इस वर्ष मे पारणा के दिन परिमित आयविल करता है । अर्थात् कभी आयविल करता है कभी नही करता । बारह १२वे वर्ष में कोटिसहित–निरन्तर आयविल करता है । जहा पहिले आयविल का अन्त हो और दूसरे आयविल का प्रारभ, इसका नाम कोटि है । इन दोनों कोटियों से सहित जो आयविल होता है उसका नाम कोटिसहित आयविल है । ये आयविल निरन्तर होता हैं, अन्त में मासार्ध–एक पक्ष और मासिक–एक मास का अनशन करता है । इस क्रम से बारह १२ द्वादश वर्ष की उत्कृष्ट सलेखना होती है । इस उत्कृष्ट सलेखना को

શરૂઆત હોય છે ૭ માસ સુધી તે ચોથ, છઠ્ઠ તપસ્યાની આરાધના કરે છે અષ્ઠમ વગેરેની નહીં એ પછીના ૭ મહિનામા અષ્ટમ, દશમ, અને દ્વાદશ આદિ ઉત્કૃષ્ઠ તપ કરે છે આ વર્ષમા પારણાના દિવસે પરિમિત આયબિલ કરે છે. અર્થાત્ કોઈ વખત આયબિલ કરે છે કોઈ વખત કરતા નથી બારમા વર્ષમા કોટિ સહિત નિરતર આયબિલ કરે છે જ્યા પહેલા આય-બિલનો અત આવે અને બીજા આયબીલનો પ્રારભ થાય એનુ નામ કોટિ છે આ બને કોટિઓ સહિત જે આયબિલ હોય છે એનુ નામ કોટિ સહિત આયબિલ છે આ આયબિલ રોજ થાય છે અતમા માસાર્દ્ધ–એક પક્ષ અને માસિક–એક માસનુ અનશન કરે છે આ ક્રમથી બાર (દ્વાદશ) વર્ષની ઉત્કૃષ્ઠ સલેખના થાય છે આ ઉત્કૃષ્ઠ સલેખના કરીને સાધુ કા તો

स्थान वा गत्वा पादपोपगमनम्, इङ्गित भक्तप्रत्याख्यान वा मरण यथाशक्ति प्रपद्यते।

मध्यमा तु सलेखना पूर्वोक्तप्रकारेण द्वादशभिर्मासैर्भवति। तत्र वर्षस्थाने मासा स्थापनीयाः।

जघन्या तु द्वादशभिः पक्षैः पूर्वोक्तप्रकारेण भवति। पक्षानेव वर्षस्थानीयान् कृत्वा तपश्चरण कर्तव्य भवति। गिरिकन्दरादिगमन मध्यमजघन्ययोरपि।

करके साधु या तो किसी पर्वत की गुफा में चला जाता है, या षट्काय के उपमर्दन से रहित निर्जीव किसी निर्जनस्थान में चला जाता है। वहां पहुँच कर पादपोपगमन, इंगित, भक्तप्रत्याख्यान इन तीनों में से किसी एक को जैसी शक्ति होती है उसके अनुसार स्वीकार कर लेता है।

मध्यमा सलेखना एक १ वर्ष की होती है। जो विधि बारह १२ वर्ष की सलेखना में प्रदर्शित करने में आई है वह विधि इसकी भी है वहा जहा वर्ष का प्रमाण ग्रहण किया गया है इसमें उस जगह मास रूप प्रमाण समझाना चाहिये। जैसे वहा ४ वर्ष आदि कहा है इसमें ४ मास समझना चाहिये।

जघन्य सलेखना १२ पक्षो–६ मास–के प्रमाण वाली होती है। इसकी भी विधि वही है जो उत्कृष्ट सलेखना की है। वर्ष के स्थान में यहा पक्षों को ग्रहण किया जाता है। मध्यम सलेखना एव जघन्य सलेखना इन दोनों में भी गिरिकन्दरा आदि मे जाना आवश्यकीय है।

કોઈ પર્વતની ગુફામા ચાલ્યા જાય છે અથવા ષટ્કાયના, ઉપમર્દનથી રહિત નિર્જીવ એવા નિર્જન સ્થાનમા ચાલ્યા જાય છે ત્યા પહોચી પાદપોપગમન ઈગિત, ભક્તપ્રત્યાખ્યાન આ ત્રણમાથી પોતાની શક્તિ પ્રમાણે કોઈ એક મરણનો સ્વીકાર કરી લે છે,

મધ્યમા સલેખના એક ૧ વર્ષની હોય છે જે વિધિ બાર ૧૨ વર્ષની સલેખનામા પ્રદર્શિત કરવામા આવી છે તે વિધિ આની પણ છે જ્યાવર્ષનુ પ્રમાણ ગ્રહણ કરવામા આવ્યુ છે ત્યા મહિનાનુ પ્રમાણ મધ્યમા સલેખના માટે સમજવુ જોઈએ જેમ ત્યા ચાર વર્ષ આદિ કહેલ છે ત્યા આમા ચાર મહિના સમજવા જોઈએ

જઘન્ય સલેખના ૧૨ પક્ષ–છ માસ ના પ્રમાણવાળી હોય છે આની વિધિ પણ એ જ છે જે ઉત્કૃષ્ટ સલેખનાની છે મધ્યમ સલેખના અને જઘન્ય સલેખના આ બનેમા પણ ગિરિકન્દરા આદિમા જવુ આ

सलेखनायामसमर्थेन मुनिना सलेखना विनाऽपि यथाशक्ति सस्तारक कृत्वाऽभ्युद्यतमरण स्वीकरणीयम् ।

अभ्युद्यतमरणाङ्गीकरणात् मागिद चिन्तनीयम्-मया विशुद्धचारित्रानुष्ठानेन स्वपरहित सपादितम् , शिष्याद्युपकारतः परहित च, निष्पन्नाश्च सम्प्रति मम गच्छपरिपालनक्षमाः शिष्याः, अथ विशेषेण ममात्महितमनुष्ठेयमिति विचिन्त्य स्वपरिज्ञाने सति स्वकीयमायुः शेष स्वयमेव पर्यालोचयति, तदभावेऽन्य विशिष्ट माचार्यादिक पृच्छति । स्वायुपिस्तोकतया ज्ञाते भक्तप्रत्याख्यानादि मरण यथाशक्ति प्रतिपद्यते । यदि स्वायुर्दीर्घतया ज्ञात जङ्घानलमात्र परिक्षीणं तदा स्थिरवास

जो साधु सलेखना करने मे असमर्थ है उसे सलेखना के विना भी यथाशक्ति सथाराकर अभ्युद्यतमरण स्वीकार करना चाहिये। इस अभ्युद्यतमरण को अगीकार करने के पहिले साधु को इस प्रकार विचार करना चाहिये कि मैंने विशुद्ध चारित्र के अनुष्ठान से स्व हित सपादित कर लिया है। शिष्यादिको के उपकार से पर का उपकार भी कर दिया है। इस समय गच्छ का परिपालन करने मे समर्थ मेरी शिष्यादि सपत्ति भी सर्व प्रकार से शक्तिशाली हो चुकी है। अब मुझे निश्चिन्त होकर विशेष रीति से अपनी आत्मा का कल्याण करना चाहिये "मेरी अवशिष्ट आयु कितनी है" इस प्रकार स्वय जान कर अथवा यदि स्वय नही जान सके तो अन्य विशिष्ट आचार्य आदि से पूछकर निश्चित करले। यदि आयु अल्प ज्ञात होवे तो यथाशक्ति उसे भक्तप्रत्याख्यानादि मरण स्वीकार कर लेना चाहिये। यदि आयु दीर्घ ज्ञात होवे और

જે સાધુ સલેખના કરવામા અસમર્થ છે, એણે સલેખના વગર પણ યથાશક્તિ સથારો કરી અભ્યુદ્યત મરણનો સ્વીકાર કરવો જોઈએ આ અભ્યુદ્યત મરણનો અગિકાર કરતા પહેલા સાધુએ એ પ્રકારનો વિચાર કરવો જોઈએ કે, મે વિશુદ્ધ ચારિત્રના અનુષ્ઠાનથી સ્વહિત સપાદિત કરી લીધુ છે, શિષ્યાદિકોના ઉપકારની સાથોસાથ બીજા ઉપર પણ ઉપકાર કર્યો છે આ સમય ગચ્છનુ પરિપાલન કરવામા સમર્થ એવી મારી શિષ્યાદિસપત્તિ પણ સર્વ પ્રકારથી શક્તિશાળી બની ચુકી છે હવે મારે નિશ્ચિન્ત બનીને વિશેષ રીતથી મારા આત્માનુ કલ્યાણ કરવુ જોઈએ "મારી અવશિષ્ટ આયુ કેટલી છે" આ વાત પોતે જાણીને અથવા જો પોતે ન જાણી શકે તો બીજા ગુણસપન્ન આચાર્ય આદિથી પૂછીને નક્કી કરી લે જો આયુષ્ય અલ્પ હોય તો, યથાશક્તિ તેણે ભક્તપ્રત્યાખ્યાન આદિ મરણનો સ્વીકાર કરવો જોઈએ જો આયુ લાબી

स्वीकरोति तत्रैव क्षेत्रे वसन्नपि वसतिदोषैरुपधिदोषैश्च रहितो भवति। शक्तौ पुष्टायां तु अस्मिन् पञ्चमारके जिनकल्पप्रतिपत्तिविधानाभावात् स्थविरकल्पेनैव स्वपरोपकारकरणेन दीर्घपर्यायः प्रतिपालनीयः ।

॥ इति स्थविरकल्पिकसामाचारी ॥

चतुर्थारकापेक्षया जिनकल्पादिप्रतिपत्तिरूपे अभ्युद्यतविहारे मर्यादा प्रदर्श्यते–तत्र जिनकल्पादि प्रतिपित्सुना प्रथममेव 'मया विशुद्धचारित्रानुष्ठानेन स्वपरहित' इत्यादि विचिन्त्य, तपः सत्वादि भावनाभिरात्मा भावनीयः ।

साथ में जघाबल क्षीण हुआ मालूम पडे तो उसे स्थिरवास अगीकार करलेना चाहिये। और इसी स्थिरवास से उसी क्षेत्र में रहते हुए भी वह वसति के दोषों से एव उपाधि के दोषो से रहित हो जाता है। यदि शक्ति पुष्ट होवे तो भी इस पञ्चम आरे मे जिनकल्प की प्रतिपत्ति के विधान का अभाव होने से स्थविरकल्प की हालत मे ही रहते हुए स्व पर का उपकार करते २ दीर्घपर्याय को पालते रहना चाहिये।

॥ यह स्थविर कल्प की समाचारी है ॥

अब–चौथे आरे की अपेक्षा से जिनकल्प आदि की प्रतिपत्ति स्वीकृति रूप अभ्युद्यत विहार में कैसी क्या मर्यादा होती है यह बात प्रकट की जाती है–जो साधु जिनकल्प आदि को प्राप्त करने का अभिलाषी है उसे चाहिये की वह सर्व प्रथम ऐसा विचार करे कि मैने विशुद्ध चरित्र के अनुष्ठान से अपना और पर का हित तो साधित किया। अब हम को तप एव सत्वादि पाच भावनाओं से आत्मा को भावित करना चाहिये।

હોય અને સાથે જઘાબળ ક્ષીણ જણાય તો તેણે સ્થિરવાસ અગિકાર કરી લેવો જોઈએ આ સ્થિરવાસથી તે ક્ષેત્રમા રહેવા છતા તે વસ્તીના દોષોથી અને ઉપાધીના દોષોથી રહિત બને છે કદાચ શક્તિ સારી હોય તો પણ આ પાચમા આરામા જીનકલ્પની પ્રતિપત્તિના વિધાનનો અભાવ હોવાથી સ્થવિર કલ્પની હાલતમા રહીને સ્વ અને પરનો ઉપકાર કરતા કરતા દીર્ઘ પર્યાયનુ પાલન કરતા રહેવુ જોઈએ

॥ આ સ્થવિરકલ્પની સમાચારી છે ॥

હવે ચોથા આરાની અપેક્ષાથી જીનકલ્પ આદિની પ્રતિપત્તિ સ્વીકૃતિરૂપ અભ્યુદ્યત વિહારમા કેવી અને કેટલી મર્યાદા હોય છે આ વાત પ્રગટ કરવામા આવે છે–જે સાધુ જીનકલ્પ આદિને પ્રાપ્ત કરવાનો અભિલાષી છે તેણે જાણવુ જોઈએ કે, મે વિશુદ્ધ ચારિત્રના અનુષ્ઠાનથી પોતાનુ અને પરનુ હિતતો સાધ્યુ હવે મારે તપ અને સત્વાદિપાચ ભાવનાઓથી આત્માને ભાવિત કરવા જોઈએ

तथाचोक्तम्—

तवो सत्त च सुत्त च, एगत्त वलमप्पणो ।
पढम पच भाविता, जिणकप्प पवज्जइ ॥ १ ॥

छाया—तपः सत्त्व च सूत्र च, एकत्व बलमात्मनः ।
प्रथम पञ्च भावयित्वा, जिनकल्प प्रपद्यते ॥ १ ॥

अथ भावः-जिनकल्पप्रतिपित्सुस्तपोभावनयात्मान भावयन् देवादिकृतोपसर्गादिनाऽनेपणादिकारणतो वा यदि षण्मासपर्यन्तमाहार न लभते तथापि न वाध्यते ॥ १ ॥ सत्त्वभावनया भय पराजयते ॥ २ ॥ सूत्रभावनया सूत्र स्वनामवत् परिचित करोति ॥ ३ ॥ एकत्व भावनया चात्मान भावयन् साधर्मिक साध्वादिना सह मिथः कथादिव्यतिकरान् सर्वानपि परिवर्जयति । ततो वाह्य-

---

कहा भी है ।

तवो सत्त च सुत्त च, एगत्त वलमप्पणो ।
पढम पच भावित्ता, जिणकप्प पवज्जइ ॥ १ ॥

इसका भाव यह है कि-जिनकल्प को धारण करने का इच्छुक साधु तप भावना से आत्मा को भावित करता हुआ यदि देव मनुष्य आदि द्वारा होने वाले उपसर्ग से अथवा अनेषणादि रूप कारण से छह मास तक आहार प्राप्त न कर सके तो भी बाधित नही होता है। सत्व भावना से वह भय पर विजय प्राप्त करता है। एकत्वभावना से अपनी आत्मा को भावित करता हुआ साधर्मिक साधु आदिको के साथ परस्पर मे कथा वार्ता आदि समस्त बातों का परित्याग कर देता है। जब

કહ્યુ પણ છે—

तवो सत्त च सुत्त च, एगत्तं वलमप्पणो ।
पढम पच भावित्ता, जिणकप्प पवज्जइ ॥ १ ॥

આનો ભાવ એ છે કે—જીનકલ્પને ધારણ કરવાની ઈચ્છાવાળા સાધુ તપ ભાવનાથી આત્માને ભાવિત કરીને દેવ મનુષ્ય આદિ દ્વારા થનાર ઉપસર્ગથી અથવા અનેષણાદિરૂપ કારણથી છ મહિના સુધી આહાર મેળવી ન શકે તો પણ પીડા પામતો નથી સત્વભાવનાથી તે ભય ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કરે છે સૂત્ર ભાવનાથી પોતાના નામની માફક સૂત્રનો પરિચય પ્રાપ્ત કરે છે, એકત્વ ભાવનાથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરીને સાધર્મિક સાધુ આદિની સાથે પરસ્પરમા કથાવાર્તા આદિ સમસ્ત વાતોનો પરિત્યાગ કરી દે છે જ્યારે બાહ્યમા તેનુ મમત્વ

ममत्वे मूलत एवोच्छेदिते पश्चाद् देहादिभ्योऽपि भिन्नमात्मान पश्यन् सर्वथा तेष्व नासक्तो भवति ॥ ४ ॥ बलभावनाया बल द्विविध–शरीर, मानस च । तत्र शारी रमपि बल जिनकल्पप्रतिपत्तियोग्यस्य शेषजनातिशायिक स्यात्, तपः प्रभृतिभिः शुष्यमाणस्य यद्यपि शारीर बल तादृश न भवति तथापि स्वात्मा धृतिबलेन तथा भावयितव्यो यथा महद्भिरपि परीपहोपसर्गैर्नबाध्यते ।

आभिः पञ्चभिर्भावनाभिर्भावितात्मा जिनकल्पादि प्रतिपित्सुर्गच्छे प्रवि वसन्नाहारादिपरिकर्म प्रथममेव करोति । आहारादावन्यसाध्वपेक्षयाऽन्तप्रान्तादि-

बाह्य में ममत्व मूलतः उसका उच्छेदित हो जाता है तब अन्य देहादि पदार्थों से भिन्न स्व आत्मा को जानता हुआ वह उन में सर्वथा अनासक्त ही रहता है । उनमें आसक्त नहीं होता । बलभावना में बल दो प्रकार है एक शरीर सबधी और दूसरा मनसबधी । जो साधु जिन-कल्प की प्रतिपत्ति के योग्य होता है उसका शारीरिक बल भी यद्यपि साधारणजन की अपेक्षा अतिशय विशिष्ट होता है परन्तु तपश्चर्या आदि के कारण उनका शरीर जब कृश हो जाता है तब वह वैसा नहीं रहता है तौ भी उनकी आत्मा धृतिबल द्वारा इतनी अधिक भावित रहती है कि जिसकी वजह से वे अधिक से अधिक परीषह और उप-सर्गों से आक्रान्त होने पर भी अपने कर्तव्यमार्ग से जरा भी विचलित नहीं होते ।

इन पाच भावनाओ से भावितात्मा जिनकल्पादिक को ग्रहण करने की इच्छा से गच्छ मे रहता हुआ आहारादि परिकर्म को सब

મુલત નાશ પામે છે ત્યારે બીજા દેહાદિ પદાર્થોથી ભિન્ન પોતાના આત્માને જાણીને તેમા સર્વથા અનાસક્ત જ રહે છે એમા આસક્ત બનતા નથી બળભાવનામા બળ બે પ્રકારના છે એક શરીર સબધી અને બીજુ મન સબધી જે સાધુ જીનકલ્પની પ્રતિપત્તિને યોગ્ય હોય છે તેનુ શારીરિક બળ પણ જો કે, સાધારણ જનની અપેક્ષા અતિશય બલવાન હોય છે પરતુ તપ શ્ચર્યા આદિના કારણથી તેનુ શરીર જ્યારે કૃષ બને છે ત્યારે તે તેવા રહેતા નથી તો પણ તેની આત્મા ધૃતિબળ દ્વારા એટલી અધિક ભાવિત રહે છે કે, જેનાથી તે અધિકથી અધિક પરીષહ અને ઉપસર્ગોથી આક્રાત થતા હોવા છતા પણ પોતાના કર્તવ્યમાર્ગથી જરા પણ ચલિત થતા નથી

આ પાચ ભાવનાઓથી ભાવિતાત્મા જીનકલ્પાદિકને ગ્રહણ કરવાની ઈચ્છાથી ગચ્છમા રહીને આહારાદિ પરિકર્મને બધાથી પહેલા કરી લે છે, આહારાદિમા

ग्रहणादुत्कृष्टतासम्पादनम्-परिकर्म । यथा-तृतीयपौरुष्यामवगाढाया वल्ल-चणकादिकमन्त प्रान्त रूक्ष च गृह्णाति ।

" ससट्ठमससट्ठा, उद्धड तह होइ अप्पलेवा य ।
उग्गहिया पग्गहिया, उज्झियधम्मा य सत्तमिया ॥ १ ॥ "

आसा सप्तविधाना पिण्डैषणाना मध्ये आद्यद्वय विहाय पञ्चाना मध्यादन्यतरैषणाद्वयाभिग्रहेणाऽऽहार गृह्णाति एकयैषणया भक्त, द्वितीयया तु पानकम् । एवमागमोक्तविधिनाऽऽत्मान भावयित्वा गच्छप्रतिबद्ध एव जिनकल्प प्रतिपित्सुश्चतुर्विधसघ समेलयति, तदभावे स्वगण ततस्तीर्थकरस्य समीपे, तदभावे गण

से पहिले ही कर लेता है आहार आदि मे अन्य साधु की अपेक्षा अतप्रात आदि ग्रहण से उत्कृष्टता का सपादन करना परिकर्म है। जैसे तृतीय पौरुपी में वल्ल, चना आदि का आहार करना एवं अन्त-प्रान्त रूक्ष आहार करना ।

ससट्ठमससट्ठा, उद्धड तह होइ अप्पलेवा य ।
उग्गहिया पग्गहिया, उज्झियधम्मा य सत्तमिया ॥१॥

इन सात प्रकार की पिण्डैपणाओं के मध्य मे आदि की दो एषणाओं को छोडकर बाकी बची पाच एषणाओं मे से अन्यतर एषणा दो के अभिग्रह से वह आहार को ग्रहण करता है। एक एषणा से भक्त को और द्वितीय एषणा से पान को । इस प्रकार आगमोक्त विधि के अनुसार आत्मा को भावित करके गच्छ मे रहता हुआ ही जिनकल्प को अगीकार करने का अभिलाषी साधु चतुर्विध सघ को एकत्रित

અન્ય સાધુની અપેક્ષા અતપ્રાન્ત આદિ ગ્રહણથી ઉત્કૃષ્ટતાનુ સપાદન કરવું પરિકર્મ છે જેમ-ત્રીજા પૌરૂપીમા વાલ, ચણા આદિનો આહાર કરવો અને અન્તપ્રાન્ત રૂક્ષ આહાર કરવો

ससट्ठमससट्ठा, उद्धड तह होइ अप्पलेवा य ।
उग्गहिया पग्गहिया, उज्झियधम्मा य सत्तमिया ॥ १ ॥

એ સાત પ્રકારની પિન્ડૈપણાઓના મધ્યમા પહેલાની બે એષણાઓને છોડીને બાકી બચેલ પાચ એષણાઓમાથી અન્યતર એષણા બેના અભિગ્રહથી તે આહાર ગ્રહણ કરે છે, એક એષણાથી ભક્તને અને બીજી એષણાથી પાનને આ પ્રકારે આગમમા કહેલ વિધિ અનુસાર આત્માને ભાવિત કરીને ગચ્છમા રહીને જ જીનકલ્પને અગિકાર કરવાના અભિલાષી સાધુ ચતુર્વિધ સઘને એક-

धरस्य, तदभावे चतुर्दशपूर्वधरस्य, तदभावे दशपूर्वधरस्य, तदभावे वटाश्वत्थाशोकवृक्षाणां सन्निधौ सिद्धसाक्षिकं जिनकल्पं स्वीकरोति। तदा सबालवृद्धं गच्छं क्षामयति। ततो निःशल्यो निष्कषायोऽसौ स्वगणसाध्वादीननुशास्ति। एवमेव युष्माभिरप्याचरणीयम् नात्र प्रमादः कार्यः। गणमर्यादा नोल्लङ्घनीया। इत्यादि शिक्षां दत्त्वा गच्छाद् विनिर्गतो भवति। तस्मिन् चक्षुर्विषयातिक्रान्ते सति साधवः प्रतिनिवर्तन्ते।

करता है। इसके अभाव मे अपने गण को, एकत्रित करता है बाद में तीर्थकर के समीप में, इनके अभाव मे गणधर के समीप में, इनके अभाव मे चौदहपूर्वधारी के समीप मे, इनके अभाव मे दशपूर्वधारी के समीप मे, इनके भी अभाव में वटवृक्ष, अश्वत्थ-पीपल वृक्ष, अथवा अशोक वृक्ष के समीप सिद्ध परमात्मा को साक्षी करके जिनकल्प को स्वीकार करता है। उस समय यह अपने गच्छ में रहने वाले बालवृद्ध साधुओं से खमत खामणा करते हैं। पश्चात् निःशल्य एव निष्कषाय होकर अपने गच्छ के साधु आदिको को यह शिक्षा देता हैं कि आप-लोग भी इसी तरह से करे इसमें प्रमाद करना ठीक नही है। गण की जो मर्यादा है उसका उल्लघन नही करना। इत्यादि शिक्षा देकर फिर वह गच्छ निर्गत हो जाता है। साधु वर्ग जब तक वह दिखता रहता है तबतक उसके पीछे २ चलता रहता है और जब वह दिखलाई नहीं पड़ता तब सब पीछे वापिस लौट आते हैं।

त्रीत करे छे एना अभावमा पोताना गणुने एकत्रीत करे छे बादमा तीर्थंकरनी समीपमा, एना अभावमा गणुधरनी समीपमा, तेना अभावमा चौद पूर्वधारीनी समीपमा, तेना अभावमा दशपूर्वधारीनी समीपमा, तेना पणु अभावमा वडवृक्ष, आसोपालव, पीपळो अथवा अशोकवृक्षना समीप सिद्ध परमात्माने साक्षी राखीने जीनकल्पनो स्वीकार करे छे आ समये ते पोताना गच्छमा रहेला बाळ-वृद्ध साधुओथी खमत खामणा करे छे पछी नि शल्य अने निष्कषाय थईने पोताना गच्छना साधु आदिने एवी शिखामणु आपे छे के, आप लोकोए पणु आज रीते करवु तेमा प्रमाद करवो ठीक नथी गणुनी जे मर्यादा छे तेनु उल्लघन करवु नही ईत्यादि शिखामणु आपीने पछी ते गच्छ निर्गत थई जाय छे ज्या सुधी ते देखाय छे त्या साधुवर्ग तेनी पाछळ पाछळ चालता रहे छे अने ज्यारे ते देखाता बध थाय छे त्यारे सघळा पाछा फरे छे

अथ जिनकल्पिकमर्यादा—

अनया मर्यादया जिनकल्पं स्वीकृत्यासौ यत्र ग्रामे मासकल्पः करिष्यमाणस्तत्र षड् भागान् कल्पयति, ततश्च यस्मिन् भागे एकस्मिन् दिने भिक्षाचर्या कृता, तत्र पुनरपि सप्तम एव दिने पर्यटति। भिक्षाचर्या ग्रामान्तरगमन च तृतीयपौरुष्यामेव करोति। यत्र चतुर्थपौरुषी प्राप्ता भवेत्, तत्रैवावतिष्ठते, नान्यत्र गच्छति। भक्त पानकं च पूर्वोक्तैषणाद्वयाभिग्रहेणालेपकृदेव गृह्णाति। एषणादिविषयमन्तरेण न केनापि सार्धं भाषते। एकस्यां च वसतौ यद्यपि उत्कृष्टतः सप्त जिनकल्पिकाः प्रतिवसन्ति तथापि ते परस्पर संभाषण न कुर्वन्ति। समापन्नान् उपसर्गपरीषहान् सर्वान् सहत एव। रोगेषु चिकित्सा न कारयत्येव तद्वेदना तु

अब जिनकल्पी की मर्यादा कहते हैं—

इस मर्यादा से जिनकल्प को स्वीकार कर यह जिस ग्राम मे मासकल्प करता है वहा छह भागों की कल्पना करता है। जिस भाग मे एक दिन में भिक्षाचर्या करली गई हो वहा फिर यह सातवे दिन ही भिक्षाचर्या करता है। भिक्षाचर्या करना अथवा एक ग्राम से दूसरे ग्राम में जाना यह तृतीय पौरुषी में ही करता है। जहा चतुर्थ पौरुषी आ जाती है वह वहीं पर ठहर जाता है। अन्यत्र नही जाता है। पूर्वोक्त दो एषणाओ के अभिग्रह से अलेपकृत—लेपरहित जिसका लेप न लगे ऐसे भक्त पान को ग्रहण करता है। एषणादि विषय—के विना किसी के भी साथ वातचीत नही करता है। एक वस्ती में यद्यपि अधिक से अधिक सात जिनकल्पी साधु रह सकते हैं तो भी वे परस्पर संभाषण नही करते है। जो भी उपसर्ग या परीषह आपडे तो उसे सहते ही हैं। रोग

હવે જીનકલ્પીની મર્યાદા કહેવામા આવે છે—

આ મર્યાદાથી જીનકલ્પનો સ્વીકાર કરી તે સાધુ જે ગામમા માસ કલ્પ કરે છે ત્યા છ ભાગોની કલ્પના કરે છે જે ભાગમા એક દિવસમા ભિક્ષાચર્યા કરી લેવામા આવી હોય ત્યા તે ફરી સાતમા દિવસે જ ભિક્ષાચર્યા કરે છે ભિક્ષાચર્યા કરવી અથવા એક ગામથી બીજા ગામે જવુ એ ત્રીજા પૌરૂષીમા જ કરે છે જ્યા ચોથી પૌરૂષી આવે ત્યા તે રોકાઈ જાય છે આગળ વધતા નથી પૂર્વોક્ત બે એષણાના અભિગ્રહથી (અલેપકૃત) જેનો લેપ ન લાગે એવા ભક્ત પાનને ગ્રહણ કરે છે એષણાદિ વિષય વગર કોઈની સાથે વાતચિત કરતા નથી, એક વસ્તીમા જો કે, વધુમા વધુ સાત જીનકલ્પી સાધુ રહી શકે છે તો પણ તેઓ પરસ્પર સંભાષણ કરતા નથી જે પણ ઉપસર્ગ અને પરીષહ આવી પડે

सम्यगेव सहते। आपातसल्लोकादिदोषरहिते स्थण्डिले उच्चारादीन् करोति, नत्वस्थण्डिले। परिकर्मरहितायां वसतौ तिष्ठति। यद्युपविशति तदा नियमादुत्कुटुक एव, न तु निषद्यायाम्, औपग्राहिकोपकरणस्यैवाभावात्। मत्तमातङ्गसिंहव्याघ्रादिके सम्मुखे समापतति सति उन्मार्गगमनादिना ईर्यासमितिं न भिनत्ति।

जिनकल्पिकोऽपवादं नासेवते, जङ्घाबलपरिक्षीणस्तु अविहरमाणोऽप्याराधकः लोचं च करोत्येव, दशविधसामाचार्यां पञ्च समाचार्यो जिनकल्पिकाना, आमच्छना,

---

में ये किसी भी प्रकार चिकित्सा नहीं कराते हैं किन्तु जैसे भी बनता है उस रोग को सहन ही करते हैं। जहां मनुष्यों का आवागमन नहीं होता है ऐसे स्थण्डिल में ही ये उच्चार आदि के लिये जाते हैं। अस्थण्डिल में नहीं। परिकर्म रहित-घठारी मठारी बिना की वस्ती में ये रहते हैं जब बैठते हैं तो नियम से उत्कुटुक आसन से ही बैठते हैं। निषद्या से नहीं क्यों कि औपग्रहिक उपकरण आसन आदि का ही इनके पास अभाव है। मत्तमातंग, सिंह, एव व्याघ्र आदि इन्हें मार्ग में चलते हुए साम्हने मिल जाय तो भी ये उसीमार्ग से चलकर अपनी ईर्या समिति को खंडित नहीं करते हैं।

ये जिनकल्पी साधु अपवाद मार्ग का सेवन नहीं करते हैं। इनका जघाबल यदि परिक्षीण भी हो जावे और उसकी वजह से ये विहार न भी करे तो भी आराधक ही माने गये हैं। ये केशो का लोच करते हैं। दश प्रकार की समाचारी में से पाच प्रकार की समाचारी इन जिनकल्पियों

તેને તેઓ સહન કરે છે રોગમા કોઈ પણ પ્રકારની ચિકિત્સા તેઓ કરાવતા નથી પણ જેમ બને તેમ તે રોગને સહન કરે છે જ્યા મનુષ્યોનુ આવાગમન હોતુ નથી એવા ઉજ્જડ સ્થાનોમા જ તેઓ શૌચાદિક કર્મ માટે જાય છે અવરજવરના સ્થાને નહી પરિકર્મ રહિત-ઘઠારી મઠારી વગરની-વસ્તીમા રહે છે જ્યારે બેસે છે તો નિયમથી ઉત્કુટુક (ઉભળક પગે બેસવુ) આસનથી બેસે છે, નિષધાથી નહી કેમકે, ઔપગ્રહિક ઉપકરણ આસન આદિનો તેની પાસે અભાવ છે મત્ત માતંગ, સિંહ, અને વાઘ આદિ તેને માર્ગમા ચાલતા સામા મળે તો પણ તે તે માર્ગથી ચલીને પોતાની ઈર્યાસમિતિને ખંડિત કરતા નથી

એ જીનકલ્પી સાધુ અપવાદ માર્ગે જતા નથી, તેમનુ જંઘાબળ જો ક્ષિણ પણ થઈ જાય અને એ કારણે તે પોતાની જગ્યાએથી વિહાર ન પણ કરે તો પણ આરાધક જ માનવામા આવે છે તે કેશોનો લોચ કરે છે દશ પ્રકારની સમાચારીમાથી પાચ પ્રકારની સમાચારી જીનકલ્પીયોની છે તે આ પ્રકારે છે ૧ આપ્ર

मिथ्याकारः, आवश्यकी, नैषेधिकी, गृहस्थोपसपद्, इति। आवश्यकीप्रभृतयस्तिस्रो वा सामाचार्यस्तेषाम्। तेषा श्रुतज्ञान जघन्यतो नवमस्य पूर्वस्य तृतीयमाचारवस्तु, उत्कर्षतस्तु दशपूर्वाणि भिन्नानि, न तु सम्पूर्णानि। सहनन च शारीर-वज्रर्षभनाराचाख्य, मानस वज्रकुड्यसमाना धृतिः च।

स्थितिरपि तेषा क्षेत्रादिका अनेकविधा। क्षेत्रतस्तावज्जन्मना सद्भावेन च पञ्चदशस्वपि कर्मभूमिषु, सहरणतः कदाचित् कर्मभूमौ, अकर्मभूमौ वा सद्भावापे-

की है। वह इस प्रकार है-१ आप्रच्छना, २ मिथ्याकार, ३ आवश्यकी, ४ नैषेधिकी, ५ गृहस्थोपसपदा गृहस्थ की आज्ञा लेकर उतरना, बैठना। अथवा आवश्यकी, नैषेधिकी, गृहस्थोपसपत्, यह तीन प्रकार की सामाचारी इन जिनकल्पियों के होती है। इनका श्रुतज्ञान जघन्य की अपेक्षा नवमपूर्व की तृतीय आचार वस्तुतक, उत्कृष्ट की अपेक्षा भिन्न दशपूर्वतक ही सीमित रहा करता है सपूर्ण नहीं। इनका शारीरिक सहनन वज्र ऋषभ नाराच नामक है और मानसिक सहनन वज्रकुडय-वज्रकी भीत के तुल्य धैर्य है अर्थात् इनका धैर्य वज्रभित्ति के समान अभेद्य होता है और वही इनका मानसिक बल है।

क्षेत्र आदि की अपेक्षा इनकी स्थिति अनेक प्रकार की है। इनका १५ कर्मभूमियो में ही जन्म होता है इस अपेक्षा १५ कर्मभूमियों मे इनकी स्थिति जन्म और सद्भाव की अपेक्षा मानी जाती है। सहरण की अपेक्षा कदाचित् कर्मभूमिमे कदाचित् अकर्मभूमिमे भी इनकी स्थिति हो सकती है।

च्छना, २ मिथ्याकार, ३ आवश्यकी, ४ नैषेधिकी ५ गृहस्थोपसपद गृहस्थनी आज्ञा लईने उतरवु, बेसवु अथवा आवश्यकी, नैषेधिकी, गृहस्थोपसपत, आ त्रण प्रकारनी समाचारी ते जीनकल्पीओने होय छे तेमनु श्रुतज्ञान जघन्यनी अपेक्षा नवमा पूर्वना त्रीजा आचार वस्तुतक, उत्कृष्टनी अपेक्षा भिन्न दशपूर्व सुधी ज सीमित रह्या करे छे, सपूर्ण नही तेनु शारीरिक सहनन वज्र वृषभ नाराच नामनु छे अने मानसिक सहनन वज्र कुम्भ-वज्रनी भीत जेवु धैर्य छे अर्थात् तेनु धैर्य वज्रभीत समान अभेद्य होय छे ते तेनु मानसिक बळ छे

क्षेत्र आदिनी अपेक्षा एमनी स्थिति अनेक प्रकारनी छे, एमनो १५ कर्मभूमीयोमाज जन्म थाय छे आ अपेक्षा १५ कर्मभूमीयोमा तेनी स्थिति जन्म अने सद्भावनी अपेक्षा मानवामा आवे छे सहरणनी अपेक्षा कदाचित कर्म भूमिमा, कदाचित् अकर्मभूमिमा पण एनी स्थिति होई शके छे आ

क्षया स्थितिः। कालतः उत्सर्पिण्या, व्रतापेक्षया तृतीयचतुर्थारकयोरेव, जन्ममात्रेण तु द्वितीयारकेऽपि। अवसर्पिण्या तु जन्मना तृतीयचतुर्थारकयोरेव। पूर्वप्रतिपन्नव्रतापेक्षया तु पञ्चमारकेऽपि। संहरणतस्तु महाविदेहक्षेत्रापेक्षया सर्वस्मिन्नपि काले प्राप्यते। चारित्रतः—प्रतिपद्यमानानां सामायिके, छेदोपस्थापनीये च चारित्रे स्थितिः। मध्यमतीर्थकर-विदेहतीर्थकरतीर्थवर्त्यपेक्षयाऽत्र सामायिकं, प्रथमचरमतीर्थकरतीर्थवर्त्यपेक्षया तु छेदोपस्थापनीयचारित्रम्। प्रतिपन्नानां तु सूक्ष्मसंपराये,

यह सद्भाव की अपेक्षा कथन है। काल की अपेक्षा—उत्सर्पिणी काल के तृतीय और चतुर्थ आरे में उनकी स्थिति मानी गई है। सो यह व्रत की अपेक्षा जानना चाहिये। वैसे तो जन्ममात्र की अपेक्षा से द्वितीय आरे में भी इनकी स्थिति हैं। अवसर्पिणीकाल में जन्म की अपेक्षा तृतीय और चौथे आरे मे ही, तथा पूर्वप्रतिपन्न व्रत की अपेक्षा अर्थात् -चौथे आरे के व्रत को लेकर पचम आरे में भी इनकी स्थिति जानना चाहिये। यदि कोई देव इन्हें हरण कर महाविदेह क्षेत्र से अन्यत्र पहुँचा देवे तो उस अपेक्षा इनकी स्थिति सब काल जाननी चाहिये। चारित्र की अपेक्षा जो प्रतिपद्यमानचारित्री हैं उनको सामायिक एव छेदोपस्थापनीय चारित्र मे स्थित मानना चाहिये, क्यों कि जो मध्यमतीर्थंकर एव विदेह क्षेत्र मे रहे हुए तीर्थंकर के तीर्थ में रहने वाले हैं वे सामायिकचारित्र में, एव जो प्रथम एव चरमतीर्थंकर के तीर्थवर्ती हैं वे छेदोपस्थापनीय चारित्र मे स्थित रहते हैं। जो

સદ્ભાવથી અપેક્ષનુ કથન છે કાળની અપેક્ષા—ઉત્સર્પિણી કાળના ત્રીજા ચોથા આરામા સ્થિતિ માનવામા આવેલ છે આને વ્રતની અપેક્ષાથી જાણવુ જોઈએ એમ તો જન્મ માત્રની અપેક્ષાથી બીજા આરામા પણ તેની સ્થિતિ છે અવસર્પિણી કાળમા જન્મની અપેક્ષા ત્રીજા અને ચોથા આરામા, તથા પૂર્વપ્રતિપન્ન વ્રતની અપેક્ષા અર્થાત્ ચોથા આરાના વ્રતને લઇ પાચમા આરામા પણ એની સ્થિતિ જાણુવી જોઇએ કદાચ કોઈ દેવ આદિ એનુ હરણ કરી મહાવિદેહ ક્ષેત્રથી બીજે પહોચાડી દે તો એ અપેક્ષા એની સ્થિતિ બધા કાળમા જાણવી જોઈએ ચારિત્રની અપેક્ષા જે પ્રતિપદ્યમાન ચારિત્રી છે તે સામાયિક અને છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્રમા સ્થિત માનવા જોઈએ કેમકે, જે મધ્યમ તીર્થંકર અને વિદેહ ક્ષેત્રમા રહેતા તીર્થંકરના તીર્થમા રહેવાવાળા છે તે સામાયિક ચારિત્રમા, અને જે પ્રથમ एव ચરમતીર્થંકરના તીર્થવર્તી છે તે છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્રમા સ્થિત રહે છે જે પ્રતિપન્ન ચારિત્રી છે તેની

यथाख्याते च चारित्रे उपशमश्रेण्याम् । तीर्थतस्तु जिनकल्पिकाना स्थितिर्नियमतस्तीर्थ एव भवति न तु तीर्थे व्यवच्छिन्ने । पर्यायागमवेदाख्याः स्थितिभेदा अप्यवगन्तव्याः ।

स्थविरकल्पिकाना जिनकल्पिकाना च कल्पो दशविधः—आचेलक्यम् १, औद्देशिक २, शय्यातरपिण्डत्यागः ३, राजपिण्डत्यागः ४, कृतिकर्म ५, महाव्रतम् ६, पुरुषज्येष्ठत्वम् ७, प्रतिक्रमणम् ८, मासकल्पः ९, पर्युषणकल्प १० (वर्षाकल्प) श्चेति । तेषु मध्यमतीर्थंकरतीर्थवर्तिना साधूना चत्वारः कल्पाः अवस्थिताः नियमेन पालनीयाः—शय्यातरपिण्डत्यागः१, कृतिकर्म२, महाव्रतम् ३, पुरुषज्येष्ठत्व४ चेति। इतरे षट् कल्पास्तु तेषामनवस्थिताः ।

प्रतिपन्नचारित्री हैं उनकी स्थिति उपशमश्रेणी मे सूक्ष्मसापराय, एव यथाख्यातचारित्र मे होती है। तीर्थ की अपेक्षा जिनकल्पियो की स्थिति नियम से तीर्थ में ही होती है, तीर्थ के व्यवच्छिन्न होने पर नही। पर्याय आगम एव वेद, ये भी स्थिति के भेद हैं ।

स्थविरकल्पियों का एव जिन कल्पियों का कल्प दश प्रकार का है—

१ आचेलक्य, २ औद्देशिक, ३ शय्यातरपिण्डत्याग ४ राजपिंडत्याग, ५ कृतिकर्म, ६ महाव्रत, ७ पुरुषज्येष्ठता ८ प्रतिक्रमण ९ मास कल्प १० पर्युषणकल्प (वर्षाकल्प) इन कल्पो मे मध्यमतीर्थकर के तीर्थवर्ती साधुओ के चार कल्प अवस्थित होते हैं—नियम से पालनीय होते हैं। वे चार ये हैं —शय्यातरपिंडत्याग, कृतिकर्म, महाव्रत, पुरुषज्येष्ठता। वाकी के ६ कल्प उनके लिये अनवस्थित हैं ।

સ્થિતિ ઉપશમ શ્રેણીમા સૂક્ષ્મસાપરાય, એવા યથાખ્યાત ચારિત્રમા થાય છે તીર્થની અપેક્ષા જીનકલ્પિયોની સ્થિતિ નિયમથી તીર્થમા જ થાય છે, તીર્થના વ્યવચ્છિન્ન થવાથી નહી પર્યાય, આગમ અને વેદ આ પણ સ્થિતિના ભેદ છે

સ્થવિરકલ્પિઓના અને જીનકલ્પિયોના કલ્પ દશ પ્રકારના છે—

૧ આચેલક્ય, ૨ ઔદ્દેશિક, ૩ શય્યાતરપિન્ડત્યાગ, ૪ રાજપિન્ડત્યાગ, ૫ કૃતિકર્મ, ૬ મહાવ્રત, ૭ પુરૂષજ્યેષ્ઠતા, ૮ પ્રતિક્રમણ ૯ માસકલ્પ, ૧૦ પર્યુષણકલ્પ (વર્ષાકલ્પ) આ કલ્પોમા મધ્યમતીર્થકરના તીર્થવર્તી સાધુઓના ચાર કલ્પ અવસ્થિત હોય છે—નિયમથી પાળવાના હોય છે તે ચાર આ છે—શય્યાતરપિન્ડત્યાગ, કૃતિકર્મ, મહાવ્રત, પુરૂષ જ્યેષ્ઠતા બાકીના છ કલ્પ એમને માટે અનવસ્થિત છે

आद्यचरमतीर्थंकरतीर्थवर्तिनां साधूनामेव दशविधः कल्पोऽवस्थित एव। तत्राचैलक्य द्विविधम्-मुख्यम्, औपचारिकं च। अविद्यमानचैलकत्वरूप मुख्यमाचैलक्य प्रायशो जिनकल्पिकविशेषाणाम्। औपचारिकमाचैलक्यं स्थविरकल्पिकानाम्, स्थविरकल्पिका हि-कल्पनीयमेषणीय जीर्णं खण्डित मलिन तथैव नूतन मपि स्वल्पमूल्यक वस्त्र गृह्णन्ति, लोकरूढप्रकारादन्यप्रकारेण च तदासेवन्ते। अतस्ते चेलसद्भावेऽप्युपचारतोऽचेलका व्यपदिश्यन्ते।

प्रथमतीर्थकर एव अन्तिमतीर्थंकर के तीर्थ में रहनेवाले जो साधु हैं उनके लिये तो यह १० प्रकार का कल्प अवस्थित ही हैं-अवश्य पालने योग्य ही है। आचेलक्य जो प्रथम कल्प है वह दो प्रकार का है।

१ मुख्य २ औपचारिक, कटिबन्धन-रजोहरण-और सदोरकमुखवस्त्रिका के सिवाय अन्य वस्त्र का परित्याग करना यह मुख्य आचैलक्य है। यह जिनकल्पिक विशेषो के होता है। औपचारिक जो आचैलक्य है वह स्थविरकल्पिकों के होता है। क्यों कि जो स्थविरकल्पी साधु होते हैं वे कल्पनोय, एषणीय, जीर्ण खडित एव मलिन वस्त्र रखते हैं। जो नवीन वस्त्र भी ले तो वह भी अल्पमूल्य वाला ही लेते हैं। लौकिकजन जिस पद्धति से वस्त्रो का परिधान करते हैं वे उस पद्धति से वस्त्रो का परिधान नही करते हैं, किन्तु अन्य प्रकार से ही उन्हें पहिनते हैं। इस लिये चेल के सद्भाव मे भी वे अचेलक ही कहे जाते है।

પ્રથમ તિર્થંકર અને અતિમ તીર્થંકરના તીર્થમા રહેવાવાળા જે સાધુ છે, તેમને માટે તો આ દશ પ્રકારના કલ્પ અવસ્થિત જ છે-અવશ્ય પાળવા યોગ્ય જ છે આચેલકય જે પ્રથમ કલ્પ છે તે બે પ્રકારના છે

૧ મુખ્ય, ૨ ઔપચારિક, કટીબધન રજોહરણ અને સદોરકમુખવસ્ત્રિકાના સિવાય અન્ય વસ્ત્રનો પરિત્યાગ કરવો આ મુખ્ય આચેલકય છે, આ જિનકલ્પિક વિશેષોમા હોય છે ઔપચારિક જે આચેલકય છે તે સ્થવિરકલ્પિઓને હોય છે કેમકે, સ્થવિરકલ્પી સાધુ હોય છે તે કલ્પનીય, એષણીય, જીર્ણ, ખડિત અને મલીન, વસ્ત્ર રાખે છે જે નવીન વસ્ત્ર મળે તે પણ ઓછા મૂલ્યનુ હોય તે જ લે છે લૌકિકજન જે પદ્ધતિથી વસ્ત્રોનુ પરિધાન કરે છે એ પદ્ધતિથી તેઓ વસ્ત્ર પરિધાન કરતા નથી પરતુ અન્ય પ્રકારથી જ એને પહેરે છે આ માટે ચૈલના સદભાવમા પણ તે અચૈલક જ કહેવાય છે

ननु—जीर्णखण्डितादिवस्त्रसद्भावे मुनीनामचेलकत्वे दरिद्रा अपि—अचेलकाः कथं न कथ्यन्ते ? उच्यते—नवव्यूतसदशकमहामूल्यकादीना वस्त्राणामलाभे दरिद्राः परिजीर्णादीनि वासांसि धारयन्ति न तु धर्मबुद्ध्या । अतो भावतस्तद्विषयकमूर्छा-परिणामस्यानिवृत्तत्वात् परिजीर्णवस्त्रसद्भावे दरिद्राणामचेलकत्वव्यपदेशो न भवति । मुनयस्तु—केनचिद्दीयमानान्यपिमहामूल्यकानि प्रमाणवहिर्भूतानि वस्त्राणि

शंका—जीर्ण, खण्डित आदि वस्त्रो के सद्भाव मे यदि मुनियोंको अचेलक माना जाय तो जो दरिद्री जन हैं, जिनके पास जीर्ण खण्डित आदि वस्त्र हैं वे भी अचेलक कहे जाने चाहिए? परन्तु वे तो अचेलक नहीं कहे जाते हैं?

उत्तर—दरिद्री जो जीर्ण शीर्ण आदि वस्त्र धारण करते हैं वे धर्म-बुद्धि से नहीं करते हैं किन्तु उन्हें नवीन महामूल्यवाले वस्त्र मिलते नहीं हैं—उनका उनके पास अभाव है—अतः उनके अभाव में उन्हे वे पहिनने पडते हैं परन्तु पहिनना नहीं चाहते, इसलिये वे अचेलक नही कहे जाते हैं। क्यों कि उनके भाव से तद्विपयक मूर्च्छापरिणाम को अनि-वृत्ति है, इसलिये परिजीर्ण वस्त्र के सद्भाव में दरिद्रियों में अचेलकत्व का व्यवहार नहीं होता है। मुनियो को तद्विपयक मूर्च्छा नही है, क्यो कि यदि कोई दाता उन्हें बहुमूल्यवस्त्र प्रदान करता है और वस्त्र यदि प्रमाणोपेत नही है—प्रमाण से बहिर्भूत है तो वे उस को ग्रहण नही करते हैं, किन्तु जीर्ण खडित ही वस्त्र ग्रहण करते हैं। यदि कोई नवीन

શંકા જીર્ણ ખંડિત, આદિ વસ્ત્રોના સદ્ભાવમા જો મુનિયોને અચેલક માનવામા આવે તો જે દરિદ્રી જન છે, જેની પાસે જીર્ણ ખડિત આદિ વસ્ત્ર છે તેને પણ અચેલક કહેવા જોઈએ ? પરતુ તેને તો અચેલક નથી કહેવામા આવતા ?

ઉત્તર—દરિદ્રી જે જીર્ણ શીર્ણ વસ્ત્ર ધારણ કરે છે, તે ધર્મ બુદ્ધિથી નહી, પરતુ તેને નવીન સારા મૂલ્યવાળા વસ્ત્રો મળતા નથી,—એનો એની પાસે અભાવ છે તેથી એના અભાવમા તેણે તે પહેરવા પડે છે, પરતુ પહેરવા ચાહતા નથી આ માટે તે અચેલક કહેવાતા નથી કેમ કે તેને ભાવથી તદ્વિષયક મૂર્છા પરિણામની અનિવૃત્તિ છે માટે પરિજીર્ણ વસ્ત્રોના સદ્ભાવથી દરિદ્રીયોમા અચેલકત્વનો વ્યવહાર થતો નથી મુનિયોને તદ્વિષયક મમતા—મૂર્છા નથી કેમ કે, કોઈ દાતા તેમને બહુમૂલ્ય વસ્ત્રપ્રદાન કરે છે અને તે વસ્ત્ર જો પ્રમાણોપેત નથી હોતુ—પ્રમાણથી બહિર્ભૂત હોય છે તો તે તેને ગ્રહણ કરતા નથી પરતુ જીર્ણ ખડિત વસ્ત્ર જ ગ્રહણ કરે છે જો કોઈ

परिवर्जयन्ति, जीर्णखण्डितानि नूतनान्यप्यमहामूल्यकानि वसनानि प्रमाणोपेतान्येव धारयन्ति। तान्यपि श्रुतचारित्रधर्मोपकरणबुद्ध्यैव, न तु तत्र मुनीनां मूर्छापरिणामो भवति। अतस्तेषामचेलकत्वेन व्यपदेशः सम्यगेव।

मध्यमतीर्थकरतीर्थवर्तिनां मुनीनामाचेलक्यमनवस्थितम् अतस्तेषां रक्तपीतादिरागरञ्जितमहामूल्यकादिवस्त्रवर्जननियमो नास्ति, ममत्वरहितत्वात् तेषाम्। प्रथमचरमतीर्थंकरतीर्थवर्तिनां मुनीनां तु धर्मबुद्ध्या स्वल्पमूल्यकप्रमाणोपेतश्वेतवस्त्राणामेव धारकत्वादाचेलक्यं भवति।

वस्त्र देता भी हो तो वह यदि अल्पमूल्य वाला एव प्रमाणोपेत है तो ही लेते हैं। उसका लेना भी वे इसीलिये आवश्यक समझते हैं कि वह उनके श्रुतचारित्ररूप धर्म का उपकरण है। मूर्च्छापरिणाम से उसको वे ग्रहण नहीं करते हैं, क्यों कि उनके तद्विषयक मूर्च्छा का अभाव है। इसलिये मुनियो मे अचेलकत्व का व्यवहार वास्तविक ही है।

जो मध्यम तीर्थंकरों के तीर्थवर्ती साधु हैं उनमें अचेलकत्व अनवस्थित है। इसलिये उन्हें लालपीले आदि रंग से रंगे हुए, तथा महामूल्यवाले वस्त्रों के परिवर्जन का कोई नियम नहीं है, क्यों कि ये ममता से रहित होते हैं। प्रथम चरम तीर्थंकर के तीर्थवर्ती मुनियों के तो प्रमाणोपेत तथा स्वल्पमूल्यवाले श्वेतवस्त्रों के परिधान करने का ही नियम है, सो भी उन का ग्रहण केवल धर्मबुद्धि से हो है। मूर्च्छापरिणाम से नहीं, अतः वस्त्रों के सद्भाव मे भी इनमें अचेलकता हो है।

નવીન વસ્ત્ર આપે છે તો તે અલ્પમૂલ્યવાળું અને પ્રમાણોપેત હોય તો જ લે છે એ લેવાનું પણ તેઓ એ ખાતર આવશ્યક માને છે કે, એના શ્રુત ચરિત્ર રૂપ ધર્મનું ઉપકરણ છે મૂર્છા પરિણામથી તેને એ ગ્રહણ કરતા નથી કેમ કે એનામા એના માટેની ભાવનાનો અભાવ છે આ માટે મુનિયોમા અચેલકત્વનો વ્યવહાર વાસ્તવિક જ છે

જે મધ્યમ તીર્થંકરોના તીર્થવર્તી સાધુ છે એમનામા અચેલકત્વ અનવસ્થિત છે આ માટે તેને લાલ, પીળા આદિ રંગથી રંગેલા તથા બહુમૂલ્ય વસ્ત્રોના પરિવર્જનનો કોઈ નિયમ નથી કેમ કે એ મમતાથી રહિત હોય છે પ્રથમ ચરમ તીર્થંકરના તીર્થવર્તી મુનિ છે એને તો પ્રમાણોપેત તથા સ્વલ્પ મૂલ્યવાળા શ્વેત વસ્ત્રો પરિધાન કરવાનો જ નિયમ છે અને તે ગ્રહણ કરવાનો નિયમ કેવળ ધર્મ બુદ્ધિથી જ છે મૂર્છા પરિણામથી નહી આથી વસ્ત્રોના સદ્ભાવમા પણ એમનામા અચેલકતા છે જ

स्थविरकल्पिकाना वस्त्रधारणमाचाराङ्गबृहत्कल्पाद्यागमेषु व्यवस्थितम् (आचाराङ्गसूत्रे द्वितीयश्रुतस्कन्धे चतुर्दशाध्ययने) (बृहत्कल्पसूत्रे तृतीयोद्देशके)।

स्थानाङ्गसूत्रे भगवताऽचेलकस्य पञ्चभिः स्थानैः प्रशस्तत्व प्रतिवोधितम्, तथाहि—

पचहिं ठाणेहिं अचेलए पसत्थे भवइ। तं जहा–"अप्पा पडिलेहा, लाघविए पसत्थे, रूवे वेसासिए, तवे अणुण्णाए, विउले इदियनिग्गहे।"

पञ्चभिः स्थानैः=कारणैः, अचेलकः प्रशस्तः–तीर्थंकरादिभिः प्रशसित इत्यर्थः। स च जिनकल्पिकविशेषः, स्थविरकल्पिकश्च। तत्र वस्त्राभावादेव जिनकल्पिकवि-

---

स्थविरकल्पियों के लिये वस्त्रों को धारण करने की व्यवस्था का उल्लेख आचारागसूत्र एव बृहत्कल्पसूत्र आदि आगमों में पाया जाता है। इसके लिये आचारागसूत्र द्वितीय श्रुतस्कन्ध का १४ वा अध्ययन देखना चाहिये। तथा बृहत्कल्पसूत्र का तृतीय उद्देश देखना चाहिये।

स्थानाङ्गसूत्रमें भगवान् ने पाच कारणों को लेकर अचेलकता को प्रशस्त प्रतिवोधित की है, जैसे—

"पचहिं ठाणेहिं अचेलए पसत्थे भवइ। त जहा–अप्पा पडिलेहा १, लाघविए पसत्थे २, रूवे वेसासिए ३, तवे अणुण्णाए ४, विउले इदियनिग्गहे ५॥"

पाच कारणो से भगवान् ने अचेलकता की प्रशसा की है। जिनकल्पिविशेषो मे जो अचेलकता कही गई है वह वस्त्र के अभाव से

સ્થવિરકલ્પીયોને માટે વસ્ત્રોને ધારણ કરવાની વ્યવસ્થાનો ઉલ્લેખ આચારાગસૂત્ર એને બૃહત્કલ્પસૂત્ર આદિ આગમોમા જાણી શકાય છે આને માટે આચારાગસૂત્ર બીજા શ્રુતસ્કધના ૧૪ મા અધ્યયનને જોઈ લેવુ જોઈએ તથા બૃહત્કલ્પસૂત્રના ત્રીજા ઉદ્દેશને જોઈ લેવો જોઈએ

સ્થાનાગસૂત્રમા ભગવાને પાચ કારણોને લઈ અચેલકતાને પ્રશસ્ત પ્રતિબોધિત કરેલ છે

पचहिं ठाणेहिं अचेलए पसत्थे भवइ। त जहा अप्पा पडिलेहा, १ लाघविए पसत्थे २ रूवे वेसासिए ३ तवे अणुण्णाए ४ विउले इदियनिग्गहे ५॥

પાચ કારણોથી ભગવાને અચેલકતાની પ્રશસા કરેલ છે જીનકલ્પી વિશેષોમા જે અચેલકતા કહેવામા આવી છે તે વસ્ત્રના અભાવથી જ

शेपोऽचेलकः, स्थविरकल्पिकस्तु अल्पमूल्यसप्रमाणजीर्णमलिनवसनत्वादिति विशेषः। तानि स्थानानि प्रदर्शयति—

'त जहा' इत्यादि। 'अप्पा पडिलेहा' अल्पा प्रत्युपेक्षा प्रतिलेखनीयस्य वस्त्रस्याल्पत्वात्, अल्पप्रतिलेखनया स्वाध्यायादेरन्तरायो न भवतीति भावः। तथा 'लाघविए पसत्थे' लाघविक प्रशस्तम्–लघोर्भावो लाघव तदेव लाघविकम्, यद् वस्त्रस्य परिमाणतो मूल्यतः सख्यया चाल्पतरत्वाल्लघुत्व, तदेव द्रव्यतो लाघवम्, भवतोऽपि तत्र रागाद्यभावादित्यचेलकस्य लाघविक प्रशस्तम्–अनव द्यम्। 'रूवे वेसासिए' रूप वैश्वासिकम्–तत्र रूप–वेषः, तच्च साधूना मुखवद्धश्वेत

ही कही गई है। तथा स्थविरकल्पियों में जो अचेलकता कही गई है वह केवल अल्पमूल्यवाले प्रमाणोपेत जीर्ण, मलिन वस्त्रों के ग्रहण करने की अपेक्षा से कही गई है। यह बात तीर्थंकरों की परम्परा से प्रशासित होती हुई चली आ रही है। कल्पित नहीं है। वे पांच स्थान-कारण ये हैं–अल्पप्रतिलेखना–प्रतिलेखनीय वस्त्रों की अल्पता से प्रति लेखना भी अल्प ही होगी–अल्पसमयसाध्य होगी, इस से स्वाध्याय आदि मे अन्तराय नही आ सकती है। इस अपेक्षा अचेलकता प्रशस्त कही गई है। १। इसी तरह लाघव की अपेक्षा भी अचेलकता प्रशस्त कही गई है, क्यों कि वस्त्रो मे जो लघुता है वह परिमाण, मूल्य एव सख्या की अपेक्षा से है। यह द्रव्य की अपेक्षा लघुता है। भाव की अपेक्षा लघुता उनमे साधु के रागादिक का अभाव है।२। वैश्वासिक रूपकी अपेक्षा अचेलकता इसलिये प्रशासित हुई है कि जब कोई ऐसा

કહેવમા આવી છે તથા સ્થવિરકલ્પિયોમા જે અચેલકતા કહેવામા આવી છે તે કેવળ અલ્પમુલ્યવાળા પ્રમાણોપેત જીર્ણ, મલીન વસ્ત્રોને ગ્રહણ કરવાની અપેક્ષાથી કહેવામા આવેલ છે આ વાત તીર્થંકરોની પરપરાથી પ્રશસિત થતી ચાલી આવેલ છે કલ્પિત નથી આ પાચ સ્થાન–કારણ આ છે અલ્પપ્રતિલેખના પ્રતિલેખનીય વસ્ત્રોની અલ્પતાથી પ્રતિલેખના પણ અલ્પ જ થશે અલ્પ સમય સાધ્ય થશે આથી સ્વાધ્યાય આદિમા અતરાય આવી શકતો નથી આ અપેક્ષાથી અચેલકતા પ્રશસ્ત કહેવામા આવેલ છે (૧) આ રીતે લાઘવની અપેક્ષા પણ અચેલકતા પ્રશસ્ત રહી છે કેમ કે, વસ્ત્રોમા જે લઘુતા છે તે પરિણામ મૂલ્ય અને સખ્યાની અપેક્ષાથી છે આ દ્રવ્યની અપેક્ષા લઘુતા છે ભાવની અપેક્ષા આ લઘુતામા સાધુના રાગાદિકનો અભાવ છે (૨) વૈશ્વાસિક રૂપની અપેક્ષા આ આચેલકતા એ માટે પ્રશસનીય થઈ

सदोरकमुखवस्त्रिकं परिहितश्वेतचोलपट्टकं परिवृतश्वेतवस्त्रप्रावरणं परिगृहीतप्रमार्जिकारजोहरणं, भिक्षाधानीसमावृतपात्रहस्तम्, अनावृतमस्तकम्, पादत्राणरहितचरणम्, ईर्यादिपञ्चसमितिसमितं गुप्तित्रयगुप्तम्, जिनकल्पिकानां तु-मुखबद्धश्वेतसदोरकमुखवस्त्रिकं परिगृहीतरजोहरणं, बद्धकटिबन्धनवस्त्रं च। एतादृशं साधूनां रूपं वैश्वासिकं=जनानां विश्वासजनकं भवति निःस्पृहतासूचकत्वात्। तथा 'तवे अणुण्णाए' तपः अनुज्ञातं=तपः सकलेन्द्रियसंगोपनरूपम् अनुज्ञातं=जिना-

वेष देखता है कि "मुख पर सफेददोरासहित मुखवस्त्रिका बंधी हुई है, सफेद चोलपट्टा पहिरा हुआ है, सफेद चादर ओढी हुई है, रजोहरण धारण किया हुआ है, भिक्षाधानी-झोली-से ढके हुए पात्र हाथ मे हैं, मस्तक खुला हुआ है, पैरों मे पगरखी मोजा आदि नहीं है, इर्यासमिति आदि पाच समितियों से युक्त हैं, तीन गुप्तियो से गुप्त है" यही साधु का वेष है और इस वेष वाला "यह साधु है" ऐसा शीघ्र ही समझाजाता है, तथा जिनकल्पियों का यह वेष है कि वे अपने मुख पर दोरे से सफेद मुखवस्त्रिका बांधे रहते है, रजोहरण लिये रहते है और कटिबन्धन वस्त्र रखते हैं। जब कोई इस वेष को देखता है देखकर वह यह समझ जाता है कि यह जिनकल्पि साधु है। इस प्रकार का यह साधु का वेष लोगों मे विश्वासजनक होता है और वह इसलिये होता है कि यह वेष निःस्पृहता का सूचक होता है।२। तप की अपेक्षा यह अचेलकता इसलिये प्रशंसित हुई है कि इसमें सकल इन्द्रियो का

છે કે, જ્યારે કોઈ એવો વેશ જુએ છે "મુખ ઉપર દોરા સાથેની મુખવસ્ત્રિકા બાંધેલ છે સફેદ ચોલપટ્ટો પહેરેલ છે સફેદ ચાદર ઓઢેલ છે, રજોહરણ ધારણ કરેલ છે ભિક્ષા માટેના પાત્ર ઝોળીમા ઢંકાયેલ હાથમા છે મસ્તક ખુલ્લુ છે પગમા પગરખા, મોજા આદિ નથી, ઈર્યા સમિતિ આદિ પાચ સમિતિઓથી યુક્ત છે ત્રણ ગુપ્તિઓથી ગુપ્ત છે" સાધુનો આજ વેશ છે અને આવા વેશવાળા આ સાધુ છે, એવું તુરત જ સમજાઈ જાય છે તથા જીનકલ્પિઓનો એ વેષ છે કે તે પોતાના મોઢા ઉપર દોરાથી સફેદ મુખવસ્ત્રિકા બાંધે છે રજોહરણ રાખે છે, અને કટિબંધન વસ્ત્ર રાખે છે એને જોતાની સાથે જ જોનાર સમજી જાય છે કે એ જીનકલ્પિ સાધુ છે, આ પ્રકારનો સાધુનો વેષ લોકોમા વિશ્વાસ જનક હોય છે અને તે એ માટે કે, આ વેષ નિસ્પૃહતાનો સૂચક હોય છે (૩) તપની અપેક્ષા આ આચેલકતા એ માટે પ્રશસનીય બની છે કે જેમા સકલ ઇંદ્રિયોના સગોપન

नुमत भवति। तथा-'विउले इंदियनिग्गहे' विपुलः=महान्, इन्द्रियनिग्रहो भवति, उपकरणं विना स्पर्शनमतिकूलशीतवातातपादिसहनात्।

अत्र दृष्टान्तः प्रदर्श्यते—

आसीद्दशपुरनाम्निनगरे सोमदेवनामा ब्राह्मणः। तस्य जिनाज्ञाराधिका रुद्रसोमानाम्नी भार्याऽभवत्। तस्या भार्यायां सोमदेवस्य द्वौ पुत्रौ जातौ। तत्र ज्येष्ठ आर्यरक्षितनामकः, द्वितीयः फल्गुरक्षितनामकः। आर्यरक्षितः पितुः सन्निधौ शास्त्रमधीत्याधिकविद्यालाभार्थं पाटलिपुत्रनगरं गतः। तत्र तेन साङ्गोपाङ्गाश्चत्वारो वेदा अधीताः, चतुर्दशविद्यास्थानानि गृहीतानि। ततोऽसौ दशपुर नगरं समायातः।

सगोपनरूप तप जिनेन्द्र भगवान् का अनुज्ञात है।४। तथा इसमें महान् इन्द्रिय निग्रह होता है, क्यों कि उपकरण के विना स्पर्शन इन्द्रिय के प्रतिकूल शीत वात आतप आदि का सहन होता है। इससे इन्द्रिया काबू में रहती हैं।

दृष्टान्त—दशपुर नामके नगर में एक सोमदेव नाम का ब्राह्मण था। उसकी पत्नी का नाम रुद्रसोमा था। यह जिनेन्द्र भगवान् की आज्ञा की आराधिका थी। सोमदेव के दो पुत्र थे। जेठे पुत्र का नाम आर्यरक्षित था और छोटे पुत्र का नाम फल्गुरक्षित। आर्यरक्षित पिता के पास शास्त्रों का अध्ययन करके अधिक विद्या की प्राप्ति की अभिलाषा से दशपुर से पाटलिपुत्र नगर को रवाना हुआ। वहा पहुँचकर इस ने सागोपाग चारो वेदों का एव १४ चौदह विद्याओं का खूब अध्ययन किया। जब यह पढ बन चुका तब वहा से वापिस दशपुर नगर की

૩૫ તપ જીનેન્દ્ર ભગવાનથી અનુજ્ઞાત છે (૪) તથા તેમા મહાન ઇંદ્રિય નિગ્રહ થાય છે કેમ કે ઉપકરણ વગર સ્પર્શન ઇંદ્રિયને પ્રતિકૂલ શીતવાત, આતપ, આદિ સહેવા પડે છે, આનાથી ઇંદ્રિયો કાબુમા રહે છે

દૃષ્ટાંત—દશપુર નામના નગરમા એક સોમદેવ નામનો બ્રાહ્મણ હતો, તેની સ્ત્રીનુ નામ રૂદ્રસોમા હતુ તે જીનેન્દ્ર ભગવાનની આજ્ઞાની અરાધિકા હતી સોમદેવને બે પુત્રો હતા મોટા પુત્રનુ નામ આર્યરક્ષિત અને નાના પુત્રનુ નામ ફલ્ગુરક્ષિત હતુ આર્યરક્ષિત પિતાની પાસે શાસ્ત્રોનુ અધ્યયન કરીને અધિક વિદ્યાપ્રાપ્તિની અભિલાષાથી દશપુરથી પાટલીપુત્ર રવાના થયો, ત્યા પહોચીને તેણે સાગોપાગ ચારે વેદોનુ અને ચૌદ વિદ્યાનુ ખૂબ અધ્યયન કર્યું જ્યારે તે પારગત બની ચૂકયો ત્યારે તે પાટલીપુત્રથી પોતાને

तन्नगरनरेशस्त नगरसमीपे समागत विज्ञाय तदभिमुख गत्वा गजोपरि तमुपवेश्य बहुसमानपुरस्सर नगरे प्रावेश्य तस्य रूप्यस्वर्णमणि प्रभृतिभिः प्राभृतैः समानं कृतवान्। एव तन्नगरनिवासिभि. प्रवेशोत्सव कृत्वा समानितः स्वगृहमागतः पितरौ प्रणतवान्। प्राप्तविद्य लोकसमानितमार्यरक्षित विलोक्य पिताऽतीव हृष्टो जातः, किंतु माता हर्षं न दर्शितवती। आर्यरक्षितस्तदा मातरमजातहर्षा दृष्ट्वा प्राह—हे मातः! किमिदानी मदवलोकनेन हृष्टा न भवसि? सा प्राह-किमनेन

ओर प्रस्थान किया। दशपुर के राजा को जब इसके आने का समाचार मिला तो उसने इसके स्वागत की खूब तैयारी की। जब आर्यरक्षित आते २ नगर के समीप पहुँचा तो राजा इन्हें नगर मे प्रवेश कराने के लिये इसके समुख गया। हाथी पर बैठा कर बहुत सन्मानपूर्वक राजा ने इसको नगर में प्रवेश कराया। रूप्य, सुवर्ण और मणि आदि के नजराने से राजा ने इसका खूब सत्कार किया। इसी तरह नगरनिवासियों ने भी राजा का साथ दिया। सब से अच्छी तरह समानित होकर आर्यरक्षित अपने घर पर आया। मातापिता को नमस्कार किया। विद्या की प्राप्ति से राजा तथा अन्य नगर निवासियों द्वारा समानित अपने पुत्र को देखकर पिता तो चित्त मे बहुत ही हर्षित हुआ, परन्तु माता ने इस विषय में अपना हर्ष नहीं प्रकट किया। जब आर्यरक्षितने अपनी माता की इस प्रकार परिस्थिति देखी तो वह बोला हे माता! क्या बात है तुम्हें क्यो नही इस समय मेरी इस परिस्थिति के अवलोकन से हर्ष

ગામ પાછો આવ્યો દશપુરના રાજાને જ્યારે તેના આવવાના સમાચાર મળ્યા એટલે તેણે તેના સ્વાગતની ખૂબ તૈયારી કરી આર્યરક્ષિત જ્યારે નગરની સમીપ પહોચ્યો, તે સમયે રાજા તેને નગરમા પ્રવેશ કરાવવા તેની સામે ગયા હાથી ઉપર બેસાડીને ઘણાજ સન્માન પૂર્વક રાજાએ તેનો નગરમા પ્રવેશ કરાવ્યો રૂપુ, સોનુ વિગેરેના નજરાણુથી રાજાએ તેનો ખૂબ સત્કાર કર્યો આ રીતે નગર નિવાસીઓએ પણ રાજાને સાથ આપ્યો સારી રીતે આદર સત્કાર મેળવીને આર્યરક્ષિત પોતાને ઘેર પહોચ્યો માતા પિતાને નમસ્કાર કર્યા વિદ્યાની પ્રાપ્તિથી રાજા તથા અન્ય નગરવાસીઓથી સન્માનિત પોતાના પુત્રને જોઈ પિતા તેના દિલમા ખૂબ જ હર્ષિત બન્યા, માતાએ આ વિષયમા પોતાનો હર્ષ પ્રગટ કર્યો નહી જ્યારે આર્યરક્ષિતે માતાની આ પ્રકારની સ્થિતિ જોઈ તો તે બોલ્યો કે, હે માતા! શુ કારણ છે કે તમે આ

जीवघातादिहेतुकेन बहुशास्त्राध्ययनेन ? किं त्वया दृष्टिवादः पठितः ? येन मम हर्षः स्यात्। मातुरेवद् वचन श्रुत्वाऽऽर्यरक्षितः पृच्छति-क्वास्ति दृष्टिवादः ? जनन्या निगदितम्-इक्षुवाटकनामके ग्रामे विद्यमानस्य तोसलिपुत्राचार्यस्य समीपेऽस्ति, तदासेवनया तदाज्ञापरिपालनया वत्सनिश्री दृष्टिवादोऽभ्यसनीयः। आर्यरक्षितेनोक्तम्—हे मातः ! श्वस्तत्राहं गमिष्यामि दृष्टिवादपठनार्थम्। रात्रौ सुप्तो-

हो रहा है। पुत्र के वचन सुनकर माताने कहा कि बेटा ! मुझे जो हर्ष नही उमड़ रहा है उसका कारण यह है कि तुम्हें जीवघात की हेतुभूत अनेक वेदादि शास्त्रो की इस पढाई से क्या लाभ ? बेटा ! तुम हमें यह बतलाओं कि क्या तुमने दृष्टिवाद का भी अध्ययन किया है ? मुझे तो तभी हर्ष हो सकता है कि जब तुम दृष्टिवाद का ज्ञाता हो जावो। जननी के इस प्रकार के वचन सुनकर आर्यरक्षित ने माता से पूछा मातः ! जिसके लिये तुम मुझे पढने के लिये कह रही हो वह दृष्टिवाद शास्त्र कहा है। माता ने कहा-सुनो ! इक्षुवाटक नाम का एक ग्राम है। उस में तोसलिपुत्र नामके एक आचार्य ठहरे हुए हैं, उनके पास यह शास्त्र है सो तुम वहा जाओ और उनकी खूब सेवा करो तथा उनकी आज्ञानुसार रहो तो वे तुम्हें इस शास्त्र का अध्ययन करा देंगे। आर्यरक्षित ने माता के ये सीखभरे वचन सुनकर कहा-मातः ! मै कल उनके समीप इस शास्त्र का अध्ययन करने के लिये जाऊँगा। रात्रि में

સમયે મારી આ પ્રકારની સ્થિતિથી હર્ષિત થતા નથી ? પુત્રનુ વચન સાભળીને માતાએ કહ્યુ, કે હે પુત્ર ! મને હર્ષ થતો નથી તેનુ કારણુ એ છે કે, જીવનઘાતના હેતુભૂત અનેક વેદાદિ શાસ્ત્રો ભણુવાથી તને શુ લાભ થશે ? બેટા ! તુ મને એ તો બતાવ કે તે દૃષ્ટિવાદનુ પણુ અધ્યયન કર્યુ છે ? મને ત્યારે જ હર્ષ થાય કે જ્યારે તુ દૃષ્ટિવાદનો જ્ઞાતા બને માતાનુ આ પ્રમાણેનુ વચન સાભળીને અયરક્ષિતે માતાને પૂછ્યુ, માતા ! તુ મને જે ભણુવાનુ કહે છે તે દૃષ્ટિવાદ શાસ્ત્ર ક્યા છે ? માતાએ કહ્યુ, સાભળ ! એક ઈક્ષુવાટક નામનુ ગામ છે, તેમા તોસલી પુત્ર નામના એક આચાર્ય વિચરે છે તેમની પાસે આ શાસ્ત્ર છે, જેથી તુ ત્યા જા અને તેની ખૂબ સેવા કર તથા એની આજ્ઞાનુસાર રહે તો તેઓ તને આ શાસ્ત્રનુ અધ્યયન કરાવી દેશે આર્યરક્ષિતે માતાનુ આવુ હિતવાળુ વચન સાભળીને કહ્યુ, મા ! હુ આવતી કાલે આ શાસ્ત્રનુ અધ્યયન કરવા માટે તેમની પાસે જઈશ, રાત્રે જ્યારે આર્યરક્ષિત સુવા

स्थितेन तेन मनस्येव चिन्तितम्-दृष्टिवादनाम्नैव तस्य शास्त्रस्य तत्त्वज्ञानबोधकत्व ज्ञायते। ततोऽसौ प्रभाते प्रस्थितः। मार्गे दशपुरनगरनिकटवर्तिग्रामनिवासी पितृसुहृद् ब्राह्मणः सार्धनवेक्षुदण्डान् गृहीत्वा समागच्छन् मिलित.। स आर्यरक्षित दृष्ट्वा परस्पर कुशलप्रश्न कृत्वाऽवदत्-एते मया सार्धनवसख्यका इक्षवो भवदर्थमानीताः, गृह्णातु भवान्। आर्यरक्षितो वदति-इदमिक्षुरूप प्राभृत मम मातुर्हस्ते भवताऽर्पयित्वा कथनीयम्-एते इक्षवो मयाऽऽर्यरक्षिताय समानीताः, तेन तुभ्य प्रेषिताः, इति। कथित च-अहमेव मार्गे प्रथम मिलितः, इत्यपि तदग्रे कथनीय-

आर्यरक्षित सोने के लिये अपने स्थान पर गया और शाति से सो गया। जब वह उठा तो उसने विचार किया-माता ने जो कुछ कहा है वह बिलकुल ठीक है, कारण कि वह शास्त्र तत्त्वज्ञान का बोधक है यह बात तो उसके नाम से ही ज्ञात होती है। प्रातःकाल होते ही वह घर से इक्षुवाटक ग्रामकी ओर चल दिया। मार्ग मे इस को दशपुर नगर के पास के ग्राम में रहने वाला एक ब्राह्मण जो इनके पिता का मित्र था मिला। वह ९॥ साढे नौ इक्षु दण्डो को लेकर आ रहा था। कुशल प्रश्न के बाद उसने आर्यरक्षित से कहा कि भाई! ये ९॥ साढे नौ इक्षुदड मै आप के लिये ही लाया हू-अतः आप इन्हें लीजिये। आर्यरक्षित ने कहा ठीक है आप इस भेंट को मेरी माता के हाथ मे देकर कहना कि ये ९॥ साढे नौ इक्षुदड मै आर्यरक्षित के लिये लाया था। वे मुझे मार्ग में मिल गये हैं। उन्हो ने ही ये तुम्हारे पास भेजे हैं। और

માટે પોતાના સ્થાન ઉપર ગયો અને શાંતિથી સુઈ ગયો. જ્યારે તે ઉઠયો ત્યારે તેણે વિચાર કર્યો કે, માતાએ જે કાંઈ કહ્યું છે તે અક્ષરશ સત્ય છે કારણ કે તે શાસ્ત્ર તત્વજ્ઞાનનો બોધ આપનાર છે, એ હકિકત તેના નામ ઉપરથી જ જણાઈ આવે છે સવાર થતા તે ઘરથી બહાર નીકળી ઈક્ષુવાટક ગામની તરફ ચાલતો થયો માર્ગમા તેને દશપુરનગરની પાસેના ગામમા રહેવા વાળો અને પોતાના પિતાનો મિત્ર એક બ્રાહ્મણ મળી ગયો. તે બ્રાહ્મણ હાથમા ૯॥ ઈક્ષુદંડ લઈને આવતો હતો કુશળ સમાચાર પૂછયા બાદ તેણે આર્યરક્ષિતને કહ્યું કે, ભાઈ! આ ૯॥ ઈક્ષુદંડ તારા માટે જ લાવ્યો છુ માટે તુ તેનો સ્વીકાર કર આર્યરક્ષિતે કહ્યુ, ઠીક છે આપ આ દંડ મારી માતાના હાથમા આપીને કહેજો કે, હું આ ૯॥ ઈક્ષુદંડ આર્યરક્ષિત માટે લાવ્યો હતો, તે મને માર્ગમા મળ્યો હતો અને તેણે આ દંડ તમને આપ

मिति । जथासौ तद्वचनात्तथैव कृतवान् । ततो माताऽतीव हृष्टा तुष्टा सजाता, चिन्तयति च । मार्गे सार्धनवसख्यका इक्षवो मिलिता अतोऽसौ सार्धनवपूर्वाणि अध्येष्यते । आर्यरक्षितोऽपि शुभ शकुन मत्वेक्षुवाटक गत. । उपाश्रये प्रविश्य तोसलिपुत्राचार्यस्य वन्दन कृत्वा तत्रोपविष्टः । तोसलिपुत्राचार्यण पृष्टम्—तव किं नाम?, किं च प्रयोजनम् ? । आर्यरक्षितेन स्वनाम कथयित्वा प्रयोजन कथितम्—दृष्टिवादमध्येतुमहमत्रागतोऽस्मि, मामध्यापयन्तु दृष्टिवाद भवन्तः । आचार्यः

यह भी कहना कि मार्ग मे उनको पहले पहल मैं ही मिला था । आर्य रक्षित के वचनानुसार उस ब्राह्मण ने वैसा ही किया । माता ने ९॥ साढे नौ इक्षुदड प्राप्तकर इस शकुनसे ऐसा अनुमान लगाया कि इसे जो ये ९॥ साढे नौ इक्षुदड मार्ग में चलते समय मिले हैं उससे ऐसा ही ज्ञात होता है कि यह ९॥ साढे नौ पूर्वो का अध्ययन कर सकेगा। आर्यरक्षित ने भी "इनकी प्राप्ति शुभ शकुन स्वरूप है" ऐसा जानकर बडे आनद के साथ इक्षुवाटक की ओर अधिक तेजी से चलने लगा। वहाँ पहुँचते ही वह उपाश्रय में गया। तोसलिपुत्र आचार्य को वदन कर फिर वहीं बैठ गया । आचार्यश्री ने पूछा तुम्हारा क्या नाम है ? यहा किस प्रयोजन से आये हो । ? आर्यरक्षित ने अपना नाम कह कर प्रयोजन भी स्पष्ट कर दिया । आचार्यश्री ने जब यह जाना कि "यह दृष्टिवाद के अध्ययन के लिये यहा आया है" तब आचार्यश्री ने उससे कहा कि

વાતુ કહુ છે અને એ પણ કહેજો કે માર્ગમા એને પહેલવહેલા હુ જ મળ્યો હતો આર્યરક્ષિતના વચનાનુસાર તે બ્રાહ્મણે તેવુ જ કર્યુ માતાએ ૯॥ ઈક્ષુદડ પ્રાપ્ત કરી એ શુકનથી એવુ અનુમાન લગાવ્યુ કે, તેને જે આ ૯॥ ઈક્ષુદડ રસ્તામા ચાલવા સમયે મળેલ છે એથી એવુ જ્ઞાત થાય છે કે, સાડાનવ પૂર્વનુ અધ્યયન કરી શકશે આર્યરક્ષિતે પણ આની પ્રાપ્તિ શુભ શુકન સ્વરૂપ છે તેવુ જાણીને ઘણા આનદની સાથે ઈક્ષુવાટકની તરફ ઝડપથી ચાલવા માડ્યુ ત્યા પહોચતા જ તે ઉપાશ્રયમાં ગયો તોસલીપુત્ર આચાર્યને વદન કરી ત્યા બેસી ગયો આચાર્યશ્રીએ તેને પૂછ્યુ, તમારૂ નામ શું છે ? શુ કારણથી અહિ આવ્યા છો ? આર્યરક્ષિતે પોતાનુ નામ આપીને આવવાનુ પ્રયોજન જણાવી દીધુ આચાર્યશ્રીએ જ્યારે એવુ જાણ્યુ કે, " આ દૃષ્ટીવાદના અધ્યયન માટે અહિ આવેલ છે ત્યારે આચાર્યશ્રીએ તેને કહ્યુ કે, દૃષ્ટિવાદનુ અધ્યયન જ્યારે

प्राह-यदि ममान्तिके प्रव्रज्या गृह्णासि, तर्हि त्वा दृष्टिवादमध्यापयामः। आर्यरक्षितेन प्रव्रज्याग्रहण स्वीकृतम्, तदनन्तरमसौ श्रावकेण दत्त साधुवेषयोग्य सदोरकमुखवस्त्रिका-रजोहरणवस्त्रपात्रादिक लब्ध्वा साधुवेषेण मातुरनुमत्या च प्रव्रजितः सन्नाचार्यस्य समीपे एकादशाङ्गानि सोपाङ्गानि पठित्वा दृष्टिवादस्य प्रथम परिकर्माख्य द्वितीय सूत्राख्यमध्ययनमधीतवान्। अथातः पर दृष्टिवाद पठितु तोसलिपुत्राचार्याज्ञया स वज्रस्वामिसमीप गन्तुकामः पथि गच्छन्नन्त्या भद्रगुप्ताचार्यस्यान्त्यक्रियारूपा निर्यापना कृतवान्। तेन चान्त्यसमये प्रोक्तम्-त्वया रात्रौ

दृष्टिवाद का अध्ययन हम तुम को तब ही करायेंगे कि जब तुम मेरे पास दीक्षा धारण करोगे। आर्यरक्षित ने दीक्षाग्रहण करना मजूर कर लिया। माताने उन्हें दीक्षा लेने की अनुमति पहले दे दी थी। आर्यरक्षितने मुनिदीक्षा धारण कर ली। श्रावकों ने मिलकर उनके लिये मुनिवेष के योग्य सदोरक मुखवस्त्रिका एव रजोहरण तथा वस्त्रपात्रादिक प्रदान किये। आचार्य के पास रह कर आर्यरक्षित ने उपाङ्गसहित ग्यारह अगों का अध्ययन कर दृष्टिवाद का प्रथम परिकर्म नाम का अध्ययन तथा द्वितीय सूत्र नाम का अध्ययन पढ़ लिया। अवशिष्ट दृष्टिवाद को पढ़ने के लिये फिर वे वहा से तोसलिपुत्राचार्य की अनुमति से वज्रस्वामी के समीप जाने को इच्छुक हुए। जब ये उनके पास जा रहे थे तो मार्ग में इन्हें उज्जैनी नगरी आई। वहा उस समय भद्रगुप्ताचार्य की उन्होंने अन्त्यक्रिया रूप निर्यापना की। आचार्यने अत समय मे इनसे यह कहा कि

तमे मारी पासे दीक्षा धारण करशो त्यारे ज कराववामा आवशे आर्यरक्षिते दीक्षा ग्रहण करवानु स्वीकार्यु, माताए पण तेने दीक्षा लेवानी अनुमति पहेलाथी आपी, हती आर्यरक्षिते मुनिदीक्षा धारण करी श्रावकोए मळीने तेने माटे मुनिवेषने योग्य सदोरकमुखवस्त्रिका, रजोहरण तथा वस्त्रपात्रादिक प्रदान कर्या आचार्यनी पासे रहीने आर्यरक्षिते उपाग सहित अग्यार अगोनु अध्ययन करी दृष्टिवादनु प्रथम परिकर्म नामनु अध्ययन तथा द्वितीय सूत्र नामनु अध्ययन शीखी लीधु बाकीना दृष्टिवादने शीखवा माटे पछी ते त्यांथी तोसलीपुत्राचार्यनी अनुमतिथी वज्रस्वामी समीप जवा माटे इच्छा करी ज्यारे ते तेनी पासे जई रह्यो हतो त्यारे वचमा मार्गमा उज्जैनि नगरी आवी. त्या ए समये भद्रगुप्ताचार्यनी अन्त्यक्रिया रूप निर्यापना करी आचार्ये अत समये तेने ए कह्यु के, तमे रात्रीमा वज्र

वज्रस्वामिना सह न स्थातव्यम् यतस्तेन सह रात्रौ मरमन् म्रियते। एतद्वचन हृदि निधाय स ततो निर्गत्यावन्तीनगर्या अदूर एव ग्रामाद् बहिरुद्याने रात्रौ स्थितः। वज्रस्वामिना रात्रिशेषे स्वप्नो-दृष्ट. केनचिदागन्तुकेन शिष्येण मत्पात्रस्थ साव शेष पय' पीतमिति। अथार्यरक्षित प्रभाते कस्मिंश्चिदन्यस्मिन्नुपाश्रये वसतिं कृत्वा वन्दनार्थं वज्रस्वामिनोऽन्तिक गतः। तदानीं स वज्रस्वामी रात्रिशेषदृष्ट स्वप्नं चिन्तयन्नासीत्। वज्रस्वामिना कुशलप्रश्नानन्तर रात्रावन्यत्रावस्थानस्य कारण पृष्टम् आर्यरक्षितः प्राह-भद्रगुप्ताचार्यस्यानुशासनादहमन्यस्मिन्नुपाश्रये निवसामि, वज्रस्वामी तु तदा पूर्वं निजोपयोग दत्त्वा आर्यरक्षितकृतस्य रजन्यामन्यत्रोपाश्रयऽ

तुम रात्रि में वज्रस्वामी के साथ नही रहना, क्यों कि रात्रि में उनके साथ रहने वाले की मृत्यु हो जाती है। आचार्य के इन वचनो को हृदय में रखकर वे वहा से निकले और जाकर पास के किसी ग्राम के बाहिर उद्यान में रात्रि में ठहर गये। उधर वज्रस्वामीने रात्रिके शेषभाग में एक ऐसा स्वप्न देखा, कि किसी आनेवाले शिष्य ने मेरे पात्र का सावशिष्ट (कुछ बाकी रखकर) क्षीरको पी लिया है। इधर आर्यरक्षित प्रभात काल में किसी अन्य उपाश्रयमें अपने उपकरण रखकर एव स्थान निश्चित कर वदना निमित्त वज्रस्वामी के पास पहुँचे। उस समय वज्रस्वामी रात्रि के शेष-भाग में दृष्ट स्वप्न का विचार करने में मग्न हो रहे थे। वज्रस्वामी ने कुशलप्रश्न के बाद रात्रि में अन्यत्र ठहरने का कारण आर्यरक्षित से पूछा, आर्यरक्षित ने कहा कि मै भद्रगुप्ताचार्य के अनुशासन से अन्य उपा श्रय में ठहर गया हू। उस समय वज्रस्वामी ने अपने उपयोग के बलसे

સ્વામીની સાથે રહેશો નહીં કારણ કે, રાત્રે તેની સાથે રહેવાવાળાનુ મૃત્યુ થાય છે આચાર્યના આ વચનને હૃદયમા રાખીને ત્યાથી નીકળી પાસેના કોઈ ગામે બહાર બગીચામા રાત્રી રોકાયો. આ તરફ વજ્રસ્વામીએ રાત્રીના છેલ્લા પ્રહરે એક એવુ સ્વપ્ન દેખ્યુ કે, કોઈ આવી રહેલા શિષ્યે મારા પાત્રમાથી સાવશિષ્ટ(કંઈક બકી રાખીને) ખીર પીઈ લીધેલ છે આ તરફ આર્યરક્ષિત પ્રભાતકાળમા કોઈ બીજા ઉપાશ્રયમા પોતાનુ ઉપકરણ રાખીને અને સ્થાન નિશ્ચિત કરીને વદના નિમિત્ત વજ્રસ્વામી પાસે પહોચ્યો. એ સમયે વજ્રસ્વામી રાત્રીના છેલ્લા પ્રહરે જોયેલા સ્વપ્નનો વિચાર કરવામા મગ્ન હતા વજ્રસ્વામીએ કુશળ પ્રશ્ન બાદ રાત્રીમા બીજા સ્થળે રોકાવાનુ કારણ આર્યરક્ષિતને પૂછ્યુ આર્યરક્ષિતે કહ્યુ કે હુ ભદ્રગુપ્તાચાર્યના અનુશાસનથી બીજા ઉપાશ્રયમા રોકાયો છુ તે સમયે વજ્ર સ્વામીએ પોતાના ઉપયોગના બળથી "આર્યરક્ષિતનુ બીજા ઉપાશ્રયમા

वस्थानस्य कारण ज्ञात्वाऽब्रवीत्-युक्तमेतदुक्त भद्रगुप्ताचार्येणेति । अथार्यरक्षितेन वज्रस्वामिसन्निधौ नव पूर्वाणि पठितानि, दशमपूर्वस्य कतिचिदधिकारास्तेन यावत् पठितास्तावद् दशपुरात् फल्गुरक्षितो भ्राता चिरविरहार्तमात्रादिभिः प्रेरितस्तस्याकारणाय तत्रागतः । आर्यरक्षितस्त प्रतिबोध्य तत्रैव प्रव्रज्या ग्राहयति स्म ।

एकदाऽऽर्यरक्षितो वज्रस्वामिन पृच्छति-भगवन्! मम पठनार्थं दृष्टिवादे दशम पूर्वं कियदवशिष्टमस्ति? वज्रस्वामी प्राह-वत्स! त्वया दशमपूर्वस्य बिन्दुमात्र पठित समुद्रोपम दशम पूर्वमस्ति । ततोऽसौ श्रान्तमनाः प्राह-नाहमतः पर पूर्वपाठ कर्तुं

'आर्यरक्षित का अन्य उपाश्रय मे रात्रि मे ठहरने का क्या कारण है' यह बात अच्छी तरह जानकर आर्यरक्षित से कहा भद्रगुप्ताचार्य ने जो कहा वह युक्त ही कहा है। बाद में आर्यरक्षित ने वज्रस्वामी से नव पूर्व का अध्ययन आनन्द से कर लिया। परन्तु दशम पूर्व के कितनेक अधिकार जब ये पढ़ रहे थे कि इतने में इनका छोटा भाई फल्गुरक्षित दशपुर से चिरविरहार्त माता आदि द्वारा प्रेरित होकर इन्हें बुलाने के लिये वहा आपहुँचा। आर्यरक्षित ने उसे समझाकर-प्रतिबोधितकर-वही दीक्षा दिलवा दी। एक दिन की बात है कि आर्यरक्षित ने वज्रस्वामी से पूछा कि भगवन्! दृष्टिवाद में दशमपूर्व, पढ़ने के लिये अब मेरा कितना बाकी रहा है। यह सुनकर वज्रस्वामी ने कहा कि वत्स! दशम पूर्व तो समुद्र के समान है तुमने तो अभीतक उसको बिन्दुमात्र ही पढ़ा है। वज्रस्वामी की यह बात सुनकर इनका मन कुछ श्रान्त सा

રોકવાનુ શુ કારણુ છે" આ વાત સારી રીતે જાણીને આર્યરક્ષિતને કહ્યુ ભદ્ર ગુપ્તાચાર્યે જે કહ્યુ છે, તે યુક્ત જ કહ્યું છે બાદમા આર્યરક્ષિતે વજ્રસ્વામીથી નવ પૂર્વનુ અધ્યયન આનદથી શીખી લીધુ પરતુ દશમા પૂર્વના કેટલાક અધિકાર જ્યારે તે શીખી રહ્યો હતો ત્યારે તે અરસામા તેનો નાનોભાઈ ફલ્ગુ રક્ષિત દશપુરથી પુત્રનો વિરહ અનુભવતી માતા દ્વારા પ્રેરિત બની તેને બોલા વવા માટે ત્યા આવી પહોચ્યો આર્યરક્ષિતે તેને સમજાવીને પ્રતિબોધિત કરી ત્યાજ દીક્ષિત બનાવ્યો એક દિવસની વાત છે કે, આર્યરક્ષિતે વજ્રસ્વામીને પૂછ્યુ કે ભદત દષ્ટીવાદમા દસમુ પૂર્વ પુરૂ થવા માટે હવે કેટલો સમય બાકી છે? આ સાભળીને વજ્રસ્વામીએ કહ્યુ કે, વત્સ! દશમુ પૂર્વ તો સમુદ્ર સમાન છે, આમાથી તે તો માત્ર હજુ બીદુ જેટલુ જ શીખેલ છે વજ્ર સ્વામીની આ વાત સાભળીને તેનુ મન કાઈક ખિન્ન થઈ ગયુ અને કહેવા

शक्नोमि। वज्रस्वामी तु दशमपूर्वस्य स्वस्मिन्नेवावस्थान ज्ञात्वा मौनमवलम्ब्य स्थितः। आर्यरक्षितो वज्रस्वामिगुरोरनुज्ञया फल्गुरक्षितेन सह दशपुरनगर समागतः। वज्रस्वामिना स्वायुरल्प ज्ञात्वा तस्मै सुशिष्यायार्यरक्षिताय विहारसमये आचार्य पद प्रदत्तम्। अथार्यरक्षिताचार्यः स्वमातृभगिनीप्रमुखसासारिकवर्गं प्रतिबोध्य प्रव्रज्या ग्राहयामास। सोमदेवस्तु प्रतिबोधितोऽपि साधुवेष नैव गृह्णाति, आर्य रक्षिताचार्यैस्त दीक्षाग्रहणार्थं बहुशः कथयति। ततस्तस्य पिता सोमदेवः प्राह- वस्त्रयुग्म, यज्ञोपवीत, कमण्डलु, छत्र, पादुका चापरित्यज्यैव मया दीक्षा ग्राह्या।

हो गया और कहने लगे–भदन्त! अब मै इससे आगे पढने के लिये समर्थ नही हू। वज्रस्वामी दशमपूर्व "मेरे हृदय में ही अवस्थित रहेगा" ऐसा जानकर पश्चात् चुप हो गये। आर्यरक्षित वज्रस्वामी गुरु की आज्ञा से फल्गुरक्षित के साथ विहार करके दशपुर नगर को आये। वज्रस्वामी ने अपनी आयु अल्प जानकर उन सुशिष्य आर्यरक्षित के लिये विहार के समय में आचार्य पद दे दिया था। आचार्य आर्यरक्षित ने अपनी माता बहिन आदि सासारिक जनों को प्रतिबोधित कर उन्हें दीक्षा से दीक्षित कर दिये। अपने ससारी पिता सोमदेव को भी समझाया पर उन्हों ने प्रतिबोधित होने पर भी दीक्षा धारण नही की। आचार्य आर्यरक्षित ने उनको अनेक वार बहुत २ भी कहा कि 'आप दीक्षा स्वीकार करलो' परन्तु उन्हों ने साधुवेष अगीकार नही किया। कहने लगे कि वस्त्रयुग्म, यज्ञोपवीत, कमण्डलु, छत्र एव पादुका नही छोडकर ही मैं दीक्षा ग्रहण

લાગ્યો, ભદન્ત! હવે હુ આનાથી આગળ શીખી શકુ તેમ નથી વજસ્વામી દશમુ પૂર્વ પોતાના હૃદયમા જ અવસ્થિત રહેશે તેવુ જાણીને ચુપ રહ્યા આર્ય રક્ષિત વજસ્વામી ગુરુની આજ્ઞાથી ફલ્ગુરક્ષિતની સાથે વિહાર કરી દશપુર નગરમા આવ્યા વજસ્વામીએ પોતાની આયુ અલ્પ જાણીને વિહાર કરવાના સમયે સુશિષ્ય આર્યરક્ષિતને આચાર્ય પદ આપી દીધુ આચાર્ય આર્યરક્ષિતે પોતાની માતા, બહેન, વગેરે સસારી સબધીઓને પ્રતિબોધિત કરીને તેઓને દીક્ષા આપી દીક્ષિત કર્યા પોતાના સસારિક પિતા સોમદેવને પણ સમજાવ્યા પણ તેઓને પ્રતિબોધ કરવા છતા પણ તેમણે દીક્ષા ગ્રહણ ન કરી આચાર્ય આર્યરક્ષિતે તેમને અનેકવાર ઘણુ ઘણુ કહ્યુ કે, તમે દીક્ષા લઈ લો પરતુ તેઓએ સાધુવેશ અગિકાર જ ન કર્યો કહેવા લાગ્યા કે, વસ્ત્રની જોડી, યજ્ઞોપવિત, - ડળ,

आर्यरक्षिताचार्येण स्वपितुर्वृद्धावस्थाया तारणबुद्धया पूर्वज्ञाने उपयोग दत्त्वा तथैवासौ प्रव्राजितः ।

अन्यदा कदाचिद् गृहस्थबालकाः साधूना वन्दनार्थं तत्र मडल्या समागताः, आचार्यः कचिदन्यत्र तदानीं गतश्चासीत्, तत्र साधुभिरिङ्गितेन प्रतिबोधितास्ते बालका वदन्ति—इम छत्रधर मुक्त्वाऽन्यान् सर्वान् साधून् वन्दामहे । इत्युक्त्वा ते बालका एक छत्रधर त विहाय सर्वान् साधून् वन्दन्ते । ततः सोमदेवमुनि. प्राह—एते मम पुत्रनप्त्रादयः सर्वे युष्माभिर्वन्दिताः, अह कस्मान्न वन्दितः? किं मया दीक्षा न

करूँगा । अपने पिता सोमदेव की यह बात सुनकर आर्यरक्षित आचार्य ने उन्हें वृद्धावस्था में तारण की भावना से पूर्वज्ञान मे उपयोग देकर अपने आगमविहारी होनेसे उसीरूप से दीक्षित कर लिया ।

किसी एक समय की बात है कि गृहस्थों के बालक साधुओं को वदना निमित्त वहा मडली मे आये । आचार्य आर्यरक्षित कही दूसरी जगह उस समय गये हुए थे । साधुओंके इशारे से प्रतिबोधित किये गये वे सब बालक कहने लगे कि—हम लोग इस छत्रधारी साधुको छोडकर बाकी समस्त साधुओ को वदना करते है । इस प्रकार कह कर वे सबके सब एक छत्रधारी मुनिको छोडकर सबको वदना करनेलगे । सोमदेव मुनिने जब यह बालको का व्यवहार देखा तो बोले—क्यो बालको !—तुमने हमारे इन पुत्रो एव नातियों को तो वदना की पर मुझे वदना क्यों नही की ? क्या मैने

छत्र, અને પાદુકા છોડયા શિવાયજ હુ દીક્ષા ગ્રહણ કરીશ પોતાના પિતા સોમદેવની આ વાત સાભળીને આર્યરક્ષિત આચાર્યે તેમની વૃદ્ધાવસ્થામા તારવાની ભાવનાથી પૂર્વજ્ઞાનનો ઉપયોગ આપી પોતાના આગમ વિહારી હોવાથી તેવા રૂપથી દીક્ષિત બનાવ્યા

કોઈ એક સમયની વાત છે કે ગૃહસ્થોના બાળકો સાધુઓની વદના નિમિત્તે સાથે મળીને આવ્યા આચાર્ય એ સમયે કોઈ બીજી જગ્યાએ ગયા હતા સાધુઓએ ઈશારાથી દરેકને વદના કરવા માટે તે બાળકોને કહ્યુ તો તે સઘળા બાળકો કહેવા લાગ્યા કે, અમે બધા આ છત્રધારી મુનિને છોડીને બાકી સમસ્ત સાધુઓને વદના કરીએ છીયે એમ કહીને તે સઘળા બાળકો છત્રધારી મહારાજને છોડીને બીજા બધાને વદના કરવા લાગ્યા સોમદેવ મુનિએ બાળકોનો જ્યારે આ પ્રકારનો વહેવાર જોયો તો બોલ્યા કે હે બાળકો ! તમે મારા આ પુત્રો તેમજ સબધીઓને વદના કરી તો મને કેમ વદના કરી

गृहीता ?, बालका ऊचुः-किं दीक्षिताश्छत्रधारिणः स्युः । एवमुक्त्वा गतेषु बालकेषु आर्यरक्षिताचार्यस्तत्र समायातः । तदाऽसौ सोमदेवमुनिस्तत्समीपमागत्य वदति-पुत्र ! बालका अपि मा हसन्ति, अलमनेन छत्रेण, इत्युक्त्वा तेन छत्र परित्यक्तम् । एवमेकैक क्रमेण परित्यजता तेन धौतिकवस्त्रमन्तरेण सर्वं यज्ञोपवीतादिकं परित्यक्तम्, बहुशस्तथा बन्दनाकरणैरुपहासादि प्रयोगैश्चापि स धौतिक न मुञ्चति ।

मुनिदीक्षा धारण नहीं की है ? । बालकों ने उनकी इस बात को सुनकर शीघ्र ही निस्संकोच से उत्तर दिया कि जो मुनिदीक्षा से दीक्षित हुआ करते हैं क्या वे छत्रधारी होते हैं ? । बालक ऐसा कह कर चले गये इतने में ही वहां बाहर से आर्यरक्षित आचार्य आ पहुँचे । आचार्य को आये देखकर सोमदेव मुनि ने उनके पास जाकर कहा पुत्र ! देखो तो सही-बालक भी मेरी हँसी मजाक करते हैं-कहते हैं कि मुनि कहीं छत्रधारी भी होते हैं । अतः इस छत्र की मुझे अब जरूरत नहीं है । ऐसा कहकर सोमदेव ने छत्रका परित्याग कर दिया । इसी तरह क्रमशः और भी गृहीत वस्तुओंसे अपनी मुनि अवस्था मे हँसी होती हुई जानकर उन्होंने धोतीजोडे के सिवाय अन्य समस्त जनेऊ आदि वस्तुओं का परित्याग कर दिया । यद्यपि धोती के रखने से लोग उनका उपहास भी करते थे तो भी वे उसे नही छोड सके ।

નહી ? શુ મે મુનિદીક્ષા ધારણ નથી કરી ? બાળકોએ તેની આ વાત સાભળીને તરત જ નિ સ કોચથી જવાબ દીધો કે, જે મુનિદીક્ષા લે છે તેઓ છત્રધારી હોય છે ખરા ? બાળકો આ પ્રમાણે કહીને ચાલ્યા ગયા એવા સમયે બહાર ગયેલા આર્યરક્ષિત આચાર્ય આવી પહોચ્યા આચાર્યને આવેલા જોઈને સોમદેવ મુનિએ તેમની પાસે જઈને કહ્યુ પુત્ર જુઓ તો ખરા ! બાળકો પણ મારી હાસી મજાક કરે છે કહે છે કે, મુનિ કયાય છત્રધારી હોય છે ખરા ! આથી આ છત્રની હવે મને જરૂરત નથી એમ કહીને સોમદેવે તે છત્રનો પરિત્યાગ કરી દીધો આ પ્રમાણે ક્રમે ક્રમે તેમણે ગ્રહણ કરેલી વસ્તુઓથી પોતાની મુનિ અવસ્થામા હાસી થતી જાણીને તેમણે ધોતીજોટા સિવાય બીજી સમસ્ત જનોઈ આદિ વસ્તુઓનો પરિત્યાગ કરી દીધો એમ છતા પણ ધોતીના રાખવાથી લોકો તેમનો ઉપહાસ કરતા હતા છતા પણ તેઓ તેને છોડી શકયા નહી

अन्यदा कदाचिदेकः साधुरनशनतपश्चरणेन स्वर्गं गतः। तत आर्यरक्षिताचार्येण तस्य सोमदेवमुनेर्धौतिकपरित्याजनार्थं साधवोऽभिहिताः-य एनं साधुमृतकं स्कन्धेन वहति तस्य महती निर्जरा भवति। तदनन्तरं स सोमदेवमुनिर्वदति-पुत्र! अत्र निर्जरा भवति किम्। आर्यरक्षिताचार्य आह-सत्यम्, ततः स वदति-अहं वहामि। आचार्यः प्राह-अत्रोपसर्गा बहवो जायन्ते, कतिचिद् बालकास्तस्य संलग्ना भवन्ति, तत्र तूष्णीभाव आश्रयणीयः, कोपो न करणीयः, स्वीकृतकार्यं सर्वथा संपादनीयम्, यदि सकला उपसर्गाः शक्यन्ते सोढुम्, तदा श्रेयः, अन्यथाऽस्माकम-

कोई एक दिन की बात है कि एक साधु अनशन से कालधर्म पाये। आर्यरक्षित आचार्य ने सोमदेव मुनि की धोती छुडाने के अभिप्राय से साधुओं से कहा कि जो इस मृतक साधु को अपने कंधे पर आरोपित कर ले जायगा उसके लिये महान् निर्जरा होगी। यह बात सुनकर सोमदेव मुनिने कहा कि पुत्र! क्या इस कार्य के करने मे निर्जरा होती है?। आचार्य ने कहा-हां होती है। सोमदेव ने कहा तो इसे कंधे पर रखकर मैं ले जाऊँगा। आचार्य ने कहा कि देखो-ऐसा करने में बहुत विघ्न आते हैं-कितनेक बालक देखते ही उसके पीछे लग जाते हे, हँसी उडाते हैं सो उसमे शांतिभाव रखना पडता है। क्रोध नही करना पडता है। तथा जिस कार्य को करने का आरंभ किया जाता है उसे अन्ततक निभाना पडता है। यदि इन सब विघ्नों को सहन करने के लिये अपने को शक्तिशाली समझते हो तो ही इसमें श्रेय है अन्यथा हमसब लोगों का

એક વખતે એક સાધુ અનશનથી કાળધર્મ પામ્યા, આર્યરક્ષિત આચાર્યે સોમદેવ મુનિને ધોતી છોડાવવાના ભાવથી સાધુઓને કહ્યુ કે, જે કોઈ આ મૃત્યુ પામેલા સાધુને પોતાની કાંધ ઉપર લઈને જશે તેમના માટે મહાન નિર્જરા થશે આ વાત સાભળીને સોમદેવ મુનિએ કહ્યુ કે હે પુત્ર! શું આ કાર્ય કરવામા નિર્જરા થાય છે? આચાર્યે કહ્યુ કે, હા! થાય છે સોમદેવે કહ્યુ કે, તો હું એને કાંધ ઉપર ઉપાડીને લઈ જઈશ આચાર્યે કહ્યુ કે, જુઓ! આમ કરવામા બહુ વિઘ્ન આવે છે કેટલાક બાળકો દેખતા જ તેમની પાછળ પડે છે, હસી ઉડાવે છે, તો આમા શાન્તી ભાવ રાખવો પડે છે ક્રોધ આવવો ન જોઈએ તથા જે કાર્ય કરવાનો આરંભ કર્યો છે તેને અન્ત સુધી નભાવવું પડે છે જો આ બધા વિઘ્નોને સહન કરવા માટે આપ આપને શક્તિશાળી માનતા હો તો જ તેમા શ્રેય છે નહિતર અમારા સઘળા લોકોનુ તેમા અનિષ્ટ

शुभं भविष्यति। एवं मर्त्ततितोऽसौ मृतकं साधु स्कन्धे समारोप्य साधुभिः सह वहति। मार्गे मृतकं वहतस्तस्य धौतिकं बालकैराचार्यसंकेतितैराकर्षितम्। स लज्जावशात्त मृतकं स्कन्धादवतारयति तावदन्यैः साधुभिरुक्तम्–मा मुञ्च, मा मुञ्च, तदा तस्य कट्या केनचित्साधुना स्वसार्धमानीतचोलपट्टको बद्ध, स तु लज्जया त शव वहन् निर्जने वने प्रासुकस्थण्डिले व व्युत्सृज्याचार्यसमीपमागतो ब्रूते-हे

इसमें अनिष्ट हो जायगा। इस प्रकार समझाने पर जब सोमदेव सभल गये तो उन्हों ने उस शव को उठाकर अपने कधे पर रख लिया और साधुओं के साथ चले। मार्ग में मृतकसाधु को वहन किये हुए सोमदेव को देखकर बालकों ने उनकी आचार्यआर्यरक्षित के सकेत करने पर धोती खींच ली। अपनी धोती उतारी हुई देखकर उन्हें नग्न होने की वजह से बडी लज्जा का अनुभव होने लगा। उन्हों ने चाहा कि इस मृतकसाधु के शव को कधे से नीचे उतार कर बालकों से अपनी धोती छुडा ली जाय। ज्यों ही वे ऐसा करने को उद्यत हुए कि इतने में ही ,साधुओ ने कहना प्रारम्भ कर दिया कि इसे नीचे मत उतारो मत उतारो। और इसी के भीतर ही किसी साधु ने जो चोलपट्टा उनके पहिराने के लिये पहिले से साथ ले आया था उन्हें पहिरा दिया। लज्जा से उस साधु के शव को वहन करते हुए सोमदेव ने निर्जन वन में उस शव को प्रासुक भूमि पर उतार दिया, और आचार्य महाराज के

થઈ જશે આ પ્રમાણે સમજાવવાથી જ્યારે સોમદેવ સમજી ગયા ત્યારે તેમણે તે શબને ઉઠાવી પોતાની કાંધ ઉપર રાખી લીધુ અને સાધુઓની સાથે ચાલ્યા માર્ગમા મરેલા સાધુને ઉપાડી જતા સોમદેવને જોઈને બાળકોએ આચાર્ય આર્યરક્ષિતના ઇસારાથી તેમની ધોતી ખેચી લીધી પોતાની ધોતી નીકળી ગયેલી જાણીને તેમને નગ્ન થવાના કારણે ઘણી લજ્જાનો અનુભવ થવા લાગ્યો તેઓએ ઇચ્છયુ કે, આ મરેલા સાધુના શબને કાધથી નીચે ઉતારી બાળકો પાસેથી મારી ધોતી છોડાવી લઉ જ્યા તેઓ એવુ કરવાને ઉદ્યત બન્યા એટલામા જ સાધુઓએ કહેવાનો પ્રારભ કર્યો કે, તેને નીચે ન ઉતારો એક તરફથી આમ કહેવાયુ એજ વખતે એ સાધુઓમાથી એક સાધુએ ચોલપટ્ટો તેને પહેરાવવા માટે અગાઉથી જ સાથે રાખેલ તે પહેરાવી દીધો લજ્જાથી એ સાધુના શબને વહન કરતા સોમદેવે નિર્જન વનમા એ શબને પ્રાસુક ભૂમિ ઉપર ઉતારી દીધુ અને આચાર્ય મહારાજની સમીપ આવીને

पुत्र ! अद्य महानुपसर्गो जातः, तथापि सर्वं कार्यं भवत्कथनानुसारेण मया सम्पादितम् । आचार्योऽन्य मुनिं प्रति प्राह–धौतिकमानीयास्मै दीयताम् तदा स वृद्धोऽवदत्–इदानीमलं धौतिकवस्त्रेण, यद् द्रष्टव्य तद् दृष्टमेव, अतः परमयं चौलपट्टक एव मम देहे तिष्ठतु । अद्यप्रभृति नवीनवसनं नैव परिधास्यामि, अन्यसाधुव्यापृतमेव वस्त्रं ग्रहीष्यामि, एकेनैव प्रावरणेन, एकेनैव चोलपट्टकेन संयमयात्रा निर्वाह करिष्यामि। एवमेवासौ विहरन्नवीनवस्त्रानाकाङ्क्षया द्वितीयप्रावरणचोलपट्टानाकाङ्क्षया च जीर्णशीर्णवस्त्रहेतुकदैन्याद्यकरणेन चाचैलपरीषहं सहते स्म । एकदा-

समीप आकर कहने लगे–हे पुत्र ! आज बडा भारी उपसर्ग उपस्थित तो हुआ था, परन्तु आपके कथनानुसार मैंने सब कार्य यथावस्थित संपादित कर दिया है। आचार्य ने उसी समय एक मुनि से कहा कि–धोती लाकर इन्हें दे दो। आचार्य महाराज की बात सुनकर सोमदेव ने कहा कि अब धोती से बस करो। इसकी अब आवश्यकता नहीं रही है। जो कुछ देखना था वह देख लिया है, इस लिये यह चौलपट्टा ही अब मेरे शरीर पर रहे यही भावना है, तथा मैं आज से नवीन वस्त्र नहीं पहिरूँगा, तथा अन्य साधुओं द्वारा उपभुक्त वस्त्र ही ग्रहण करूँगा, एक ही प्रावरण से एक ही चोलपट्टक से संयम यात्रा का निर्वाह करूँगा। इस प्रकार सोमदेव मुनि विहार करते हुए नवीन वस्त्र की अनाकांक्षा से तथा द्वितीय प्रावरण (चादर) एवं द्वितीय चोलपट्टक की अनिच्छा से जीर्णशीर्णवस्त्र हेतुक दीनता के नहीं करने से अचेलपरीषह को सहते

કહેવા લાગ્યા હે પુત્ર ! આજ ઘણો ભારે ઉપસર્ગ ઉપસ્થિત થયો હતો, પરંતુ તમારા કથન અનુસાર મેં સઘળું કાર્ય યથાવસ્થિત સંપૂર્ણ કરેલ છે આચાર્યે એજ વખતે એક મુનિને કહ્યું કે, ધોતી લાવીને આમને આપી દો આચાર્ય મહારાજની વાત સાંભળીને સોમદેવે કહ્યું કે, હવે ધોતીથી બસ કરો મારે હવે તેની આવશકયતા નથી જે કાંઈ જોવું હતું તે જોઈ લીધું છે જેથી આ ચોલપટ્ટોજ મારા શરીર ઉપર રહે એજ ભાવના છે તથા હું આજથી નવીન વસ્ત્ર પહેરવાનો નથી અને બીજા સાધુઓ દ્વારા વપરાયેલા વસ્ત્રોનો હું અંગિકાર કરીશ એક જ પ્રાવરણુથી, એક જ ચોલપટ્ટાથી સંયમ યાત્રાનો નિર્વાહ કરીશ આ પ્રકારે સોમદેવ મુનિ વિહાર કરતા કરતા નવા વસ્ત્રોની આકાંક્ષા વગર તથા બીજા પ્રાવરણુ ચાદર અને બીજા ચોલપટ્ટાની અનિચ્છાથી જીર્ણ શીર્ણ વસ્ત્રથી દિનતા ન બતાવતા અચેલપરીષહ સહન કરતા રહ્યા એક

ऽतिशयितं हिमं समापतितम् तथाप्येकमात्र प्रावरणमसौ दधाति न तु द्वितीयकं गृह्णाति, तस्मिन्नेव जीर्णशीर्णे प्रावरणे प्रोत्साहसम्पन्नेन मनसाऽचेलपरीषहं सहमानः समाधिभावेन कालधर्मं प्राप्य देवलोकं गतः। एवं तेन यथा—अचेलपरीषहः सोढस्तथैवान्यैरपि साधुभिः सर्वदाऽचेलपरीषहः सोढव्य एव ॥१३॥

अचेलकस्य शीतादिभिः स्पृष्टस्यारतिः स्यात्, अतस्तत्परीषहजय माह—

मूलम्—गामाणुगामं रीयंतं, अणगारं अकिंचणं।
अरई अणुप्पवेसेज्जा, तं तितिक्खे परीसहं ॥१४॥

छाया—ग्रामानुग्रामं रीयमाणम्, अनगारम् अकिञ्चनम्।
अरतिः अनुप्रविशेत्, तं तितिक्षेत परीषहम् ॥ १४ ॥

टीका—'गामाणुगामं' इत्यादि।

ग्रामानुग्रामम्-ग्रामम् अनु, ग्रामात् पश्चात्, ग्रामानन्तरवर्ती यो ग्रामः स

रहे। एक दिन की बात है कि शीतकाल में अत्यन्त हिम गिरा तो भी इन्होंने द्वितीय प्रावरण धारण करने की स्वप्न में भी इच्छा नहीं की किन्तु एक ही प्रावरण से उस हिम का सामना किया। जीर्ण शीर्ण उस प्रावरण में ही प्रोत्साहसंपन्न चित्त से अचेलपरीषह को सहन करते हुए उन सोमदेव महात्माने समाधिभाव से कालधर्म पाकर देव लोक को प्राप्त किया।

इस कथा के कहने का केवल एक यही प्रयोजन है कि देखो सोमदेव मुनिराज ने पहिले अचेलपरीषह नहीं सहा, पश्चात् प्रतिबोधित होने पर उस परीषहको अधिक प्रोत्साह के साथ सहन किया। इस तरह अन्य साधुओं को भी अचेलपरीषह सहन करना चाहिये॥ १३ ॥

દિવસની વાત છે કે, ઠંડીના સમયે અત્યંત હિમ પડયું તો પણ તેઓએ બીજું પ્રાવરણ કરવાની સ્વપ્નમાં પણ ઇચ્છા ન કરી પરંતુ એક જ પ્રાવરણમાંજ ઉત્સાહ સંપન્ન ચિત્તથી અચેલ પરીષહને સહન કરીને તે સોમદેવ મહાત્માએ સમાધી ભાવથી કાળધર્મ પામી દેવલોક ને પ્રાપ્ત કર્યો

આ કથા કહેવાનું કેવળ એક જ પ્રયોજન છે કે, જુઓ, સોમદેવ મુનિએ પહેલાં અચેલપરીષહ ન સહ્યો પાછળથી પ્રતિબોધ પામતાં તેમણે એ પરીષહને અધિક ઉત્સાહથી સહન કર્યો અન્ય સાધુઓએ પણ એમની માફક અચેલપરીષહ સહન કરવો જોઈએ (૧૩)

ग्रामानुग्रामस्तम्। नगराद्युपलक्षणमेतत्, नगरादिकं चेत्यर्थः। रीयमाण=विहरमाणम्, अकिञ्चन=निष्परिग्रहम्, अनगार=मुनिम् अरतिः=संयमविषयिकाऽधृतिः मोहनीयकर्मोदयजनिता संयमारुचिरूपाऽऽत्मपरिणतिः अनुप्रविशेत्=प्रविष्टा भवेत्-मुनेर्मनसि प्राप्ता भवेत्, तम्=अरतिरूपं परीषहं तितिक्षेत=अरतिरूपस्य मनःपरिणामस्य कटुकफलं चिक्कणकर्मबन्धनं चतुर्गतिकसंसारपरिभ्रमणं च विज्ञाय मनसस्तन्निराकरणेन सहेत ॥

अचेलक के शीत आदि द्वारा सताये जाने पर अरति भी हो सकती है इसलिये सातवें अरतिपरीषह को सहने के लिये सूत्रकार कहते हैं।

'गामाणुगाम' इत्यादि

अन्वयार्थ-(गामाणुगाम रीयत-ग्रामानुग्राम रीयमाणम्) एक गाँव से दूसरे गाँव तथा उपलक्षण से एक नगर से दूसरे नगर विहार करते हुए तथा (अकिंचण-अकिञ्चनम्) अकिञ्चन-परिग्रहरहित ऐसे (अणगार-अनगारम्) मुनि को (अरई अणुप्पवेसेज्जा-अरतिः अनुप्रविशेत्) यदि अरति-संयम में अरुचि अर्थात् मोहनीय कर्म के उदय से होनेवाली जो संयमअरुचिरूप आत्मपरिणति, तथा संयम में अधृति जाग्रत हो जावे तो मुनि का कर्तव्य है कि वह (तं परीषह तितिक्खे-तं परीषहं तितिक्षेत) उस परीषह को शांति के साथ सहन करे। "अरतिरूप इस मानसिक परिणति का फल चिक्कणकर्मबन्धरूप है और उससे जीव का

અચેલકમુનીને શીતઆદિ સતાવે ત્યારે અરતિ પણ થવાનો સંભવ છે તેથી ૭મા અરતિપરીષહને સહન કરવા માટે સૂત્રકાર કહે છે

'गामाणुगाम' ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ-गामाणुगाम रीयत-ग्रामानुग्राम रीयमाणम् એક ગામથી બીજા ગામ તથા ઉપલક્ષણથી એક નગરથી બીજાનગર વિહાર કરતા अकिंचण-अकिञ्चनम् તથા અકિંચન-પરિગ્રહ રહિત એવા अणगार-अनगारम् મુનિને કદાચ अरई अणुप्पवेसेज्जा-अरति अनुप्रविशेत् અરતિ-સંયમમાં અરૂચિ અર્થાત્ મોહનીય કર્મના ઉદયથી થનારી જે સંયમ અરૂચિ રૂપ આત્મપરિણતિ-તથા સંયમમાં અધૃતિ, જાગૃતિ થઈ જાય તો મુનિનુ કર્તવ્ય છે કે, તે મુની तं परिसह तितिक्खे-तं परीषह तितिक्षेत એ પરિષહને શાન્તીની સાથે સહન કરે "અરતિ રૂપ આ માનસિક પરિણતિનું ફળ ચિકણા કર્મબંધ રૂપ છે અને તેનાથી જીવનું ચતુર્ગતિરૂપે સંસારમાં

'गामानुगाम रीयत' इत्यनेन रागादिनिवृत्तिः सूचिता।
'अकिंचण' इत्यनेन ममत्वरहितत्वं प्रदर्शितम्।
'अरईअणुप्पवेसेज्जा' इत्यनेन शब्दादिविषयाणां प्रबलता प्रदर्शिता।
'तितिक्खे' इत्यनेनानगारस्य परीषहसहिष्णुता सूचिता ॥ १४ ॥

उक्तमर्थं द्रढयन्नाह—

मूलम्—अरंइ पिट्ठओ किंच्चा, विरओ आयरंक्खिए।
धम्मारामे निरारंभे, उवसंते, मुणी चरे ॥ १५॥

छाया—अरतिं पृष्ठतः कृत्वा, विरतः आत्मरक्षितः।
धर्मारामे निरारम्भः, उपशान्त मुनिश्चरेत् ॥ १५ ॥

टीका—'अरइ' इत्यादि।

विरतः=हिंसादिभ्यो निवृत्तः, आत्मरक्षितः—आत्मा रक्षितः नरकनिगोदादि

चतुर्गतिक संसार में परिभ्रमण होता है" यह समझकर इस संयम विषयक अरति को साधु मनसे भी हटाते रहे।

सूत्रकार ने "ग्रामानुग्राम" इस पद से रागादिक की निवृत्ति सूचित की है। "अकिंचण" इस पद से मुनि को ममत्वरहित प्रदर्शित किया है॥ "अरई अणुप्पवेसेज्जा" इस पद से शब्दादिक विषयों की प्रबलता प्रकट की है। "तितिक्खे" इससे 'अणगार को परीषह सहिष्णु होना चाहिये' यह कहा है ॥ १४ ॥

इसी अर्थ को दृढ करते हुए सूत्रकार कहते हैं—'अरइ पिट्ठओ' इत्यादि।

अन्वयार्थ—(विरओ-विरतः) हिंसादिक पापोंसे विरक्त तथा (आयरक्खिए—आत्मरक्षितः) नरकनिगोदादिकके दुःखोके जनक अशुभ ध्यानसे

પરિભ્રમણ થાય છે એવુ સમજીને આ સયમ વિષયક અરતિને સાધુએ મનથી પણ હટાવવી જોઈએ

સૂત્રકારે ગ્રામાનુગ્રામ આ પદથી રાગાદિકની નિવૃત્તિ સૂચિત કરેલ છે અકિંચણ—આ પદથી મુનિને મમત્વ રહિત પ્રદર્શિત કરેલ છે अरईअणुप्पवेसेज्जा આ પદથી શબ્દાદિક વિષયોની પ્રબળતા પ્રગટ કરેલ છે "तितिक्खे" આથી અણગારે પરીષહ સહિષ્ણુ બનવુ જોઈએ તેમ કહ્યુ છે ॥૧૪॥

આ અર્થને દ્રઢ કરતા સૂત્રકાર કહે છે अरइ पिट्ठओ ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—विरओ—विरत હિંસાદિક પાપોથી વિરકત તથા आयरक्खिए—आत्मरक्षित નરક નિગોદાદિકના દુખના જનક એવા અશુભ ધ્યાનથી પોતાના આત્માની રક્ષા

दुःखजनकादशुभध्यानाद् येन स तथा, यद्वा-आयरक्षित इतिच्छाया, आयः-रत्नत्रयस्य लाभः, रक्षितो येन स तथेत्यर्थः। निरारम्भः=सावद्यक्रियावर्जितः, तथा उपशान्तः=क्रोधादिकषायोपशमाद् मनोवाक्कायविकारवर्जितः मुनिः, अरतिं पृष्ठतः कृत्वा=इयं धर्मविराधिकेति मत्वा परित्यज्य धर्मारामे चरेत्, इत्यग्रेण सम्बन्धः।

अरतिर्हि धूलिरिवात्मानं मलिनयति, जलदपटलावलीसंकुला गाढतिमिरपरिव्याप्ता रजनीव विवेकं संहरति, अविवेकं वर्धयति, वज्रमिव ज्ञानादिगुणानुपघातयति, अविवेकिजनमनःकाननिवासिनी कृष्णसर्पिणीव छिद्रान्वेषणपरा मुनीनां

अपनी आत्मा की रक्षा करने वाला अथवा "आयरक्षित" रत्नत्रय-लाभरूप आय-आवक की रक्षा करने वाला-सभाल रखनेवाला, तथा (निरारंभे-निरारंभ.) सावद्य क्रिया के सेवन से वर्जित, तथा (उवसंते-उपशांतः) क्रोधादिक कषाय के उपशम से मन वचन एवं काय संबंधी विकारों से रहित (मुणी-मुनिः) साधु (अरइ पिट्ठओ किच्चा-अरतिं पृष्ठतः कृत्वा) अरति का परित्याग कर (धम्मारामे-धर्मारामे) धर्मरूपी उद्यान में (चरे-चरेत्) सदा लवलीन रहे-उस में सर्वदा विचरता रहे।

यह अरतिभाव धूली की तरह आत्मा को मलिन करता है। बादलों के समूह से संकुल एवं गाढ अन्धकार से व्याप्त रात्री के समान यह विवेकरूपी सूर्य को आच्छादित करदेता है, एवं अविवेक-रूपी अन्धकार की वृद्धि करता है। वज्र की तरह ज्ञानादिक गुणरूप पर्वत का भेदन करता है। यह अरतिभाव अविवेकी जन के मनरूप

કરવાવાળા અથવા "आयरक्षित" રત્નત્રય લાભરૂપ આય-આવકની રક્ષા કરવા વાળા-સંભાળ રાખવાવાળા निरारंभे-निरारंभ તથા સાવદ્ય ક્રિયાના સેવનથી વર્જીત उवसंते-उपशांत ક્રોધાદિક કષાયના ઉપશમથી મન વચન અને કાય સંબંધી વિકારોથી રહિત मुणी-मुनि સાધુ अरइ पिट्ठओ किच्चा-अरति पृष्ठत कृत्वा અરતિનો ત્યાગ કરી धम्मारामे-धर्मारामे ધર્મરૂપી ઉદ્યાનમાં चरे-चरेत् એમાં સદા વિચરતા રહે

આ અરતિભાવ ધુળની માફક આત્માને મલીન કરે છે વાદળોના સમૂહથી છવાયેલ અને ગાઢ અંધકારથી વ્યાપ્ત રાત્રિના સમાન એ વિવેકરૂપી સૂર્યને આચ્છાદિત કરે છે, અને અવિવેકરૂપી અંધકારની વૃદ્ધિ કરે છે વજ્રની માફક જ્ઞાનાદિક ગુણરૂપ પર્વતનુ ભેદન કરે છે આ અરતિભાવ અવિવેકી માણસના

संयमप्राणानपहरति, कुठार इव श्रुतचारित्रधर्मतरून् समुच्छेदयति, कुपथ्याहार इव कर्मव्याधिं वर्धयति। एवं विचिन्त्य धर्मारामे=धर्मे एव निरन्तरानन्दहेतुतया प्रतिपाल्यतया चारामः धर्मारामः, यद्वा-धर्म आराम इव कर्मसंतापोपतप्तानां जन्तूनां निर्वृतिहेतुतया स्वाभिलषितफलप्रदानतश्चेति धर्मारामः, यत्र सम्यक्त्व भूमिः,

वन में विहार करने वाला है, कृष्णसर्प की तरह छिद्रान्वेषण में तत्पर रहता है, एवं मुनियों के संयमरूपी प्राणों का हरण करने वाला है। कुठार की तरह श्रुतचारित्ररूपी वृक्ष को यह मूलसे उच्छेदन करता है। कुपथ्य आहार की तरह कर्मबन्धरूपी व्याधिको बढाने वाला है। इस प्रकार विचार करके साधु को इस धर्मरूपी उद्यान में विचरण करते रहना चाहिये। उद्यान जिस प्रकार अपने में विचरण करने वालों को आनंद का हेतु होता है, उसी प्रकार यह धर्म भी अपने आराधकों को आनन्द का कारण होता है, तथा उद्यान जिस प्रकार प्रतिपाल्य-रक्षण करने के योग्य होता है उसी प्रकार जीवन को सुन्दर बनाने वाला होने से धर्म भी प्रतिपाल्य-करने योग्य होता है। अथवा धूप से संतप्त प्राणियों के लिये उद्यान जिस प्रकार शीतलता प्रदान करता है उसी प्रकार कर्मरूपी आताप के संताप से संतप्त प्राणियों को शांति का हेतु होने से एवं अभिलषित फल का देनेवाला होने से धर्म भी एक उत्तम उद्यान के समान यहां प्रकट किया गया है। इस उद्यान

મનરૂપી વનમા વિહાર કરનાર છે કાળા સાપની માફક ડંશ દેવામા તત્પર રહે છે, અને મુનિયોના સંયમરૂપી પ્રાણોનું હરણ કરનાર છે કુહાડારૂપે શ્રુત ચારિત્રરૂપી વૃક્ષનુ એ મૂળસાથે ઉચ્છેદન કરે છે, કુપથ્ય આહારની માફક કર્મ બંધરૂપી વ્યાધિને વધારનાર છે આ પ્રમાણે વિચાર કરીને સાધુએ ધર્મરૂપી ઉદ્યાનમા વિચરણ કરતા રહેવુ જોઈએ

ઉદ્યાન જેમ તેની અંદર ફરનારાઓને આનંદ આપવાવાળુ છે તેજ પ્રમાણે ધર્મ પણ પોતાના આધારરૂપ સાધુ માટે આનંદનુ કારણ હોય છે તથા ઉદ્યાન જેમ પ્રતિપાલ્ય-રક્ષણ કરવાને યોગ્ય છે તેજ પ્રમાણે જીવનને સુંદર બનાવવાળા ધર્મને પણ પ્રતિપાલ્ય-પાલન કરવાને યોગ્ય છે અથવા ધૂપથી સંતપ્ત બનેલા પ્રાણીયોને ઉદ્યાન જેમ શીતળતા આપે છે તેજ પ્રમાણે કર્મરૂપી આતાપથી સંતપ્ત થયેલા પ્રાણીઓને માટે શાતિનો હેતુ હોવાથી અભિલષિત ફળને દેનાર ધર્મને એક ઉદ્યાન રૂપથી અહિં બતાવવામા આવેલ છે આ ઉદ્યાનમા સમ્યકત્વ

गुप्तिरालवालः, समितिः पाली, क्षान्त्यादयो धर्मा एव वृक्षाः, विनयस्तेषा मूलम्, भावना सलिलम्, श्रुतमेव स्कन्धः धर्मशुक्लध्यानरूपाः शाखाः, ध्यान-भेदाः प्रशाखाः, योगसंग्रहाः पत्राणि, ज्ञानादिगुणाः पुष्पाणि, स्वर्गापवर्गप्राप्तिः फलम्, तद्गतं सुख रसः, तस्मिन् धर्मारामे चरेत्=विचरेत्, अरतिं निराकृत्य स्वाध्यायध्यानेषु परायणो भवेदित्यर्थः ॥

'अरइ पिट्ठओ किच्चा' इत्यनेन मुनेरात्मबलसपन्नत्व सूचितम्।

'विरए' इत्यनेन मुनेर्वैराग्यदशा प्रदर्शिता।

मे सम्यक्त्व तो भूमि है, गुप्तिया क्यारिया हैं, समितिया ही पालिया हैं, क्षान्त्यादिक धर्म वृक्ष है, एव उन वृक्षो का मूल विनय है। भावना रूपी जल से वे सदा हरे-भरे रहते हैं। श्रुतज्ञान उनका विस्तृत स्कध है। धर्मध्यान एव शुक्लध्यान उनकी शाखाएँ हैं, ध्यान के भेद उनकी प्रशाखाएँ हैं। बत्तीस योगसग्रह उनके पत्र, ज्ञानादिकगुण उनके पुष्प, स्वर्ग एव मोक्ष की प्राप्ति उनके फल, स्वर्गमोक्षसबधी सुख ही उनका रस है। इतने मनोहर इस धर्मरूपी उद्यान में साधु का कर्तव्य है कि वह अरति को दूर कर विचरण करता रहे। स्वाध्याय एव शुभध्यान में सदा आत्मपरिणति को लगाता रहे।

'अरइ पिट्ठओ किचा' इस पद से यह सूचित किया गया है कि मुनि को आत्मबल से युक्त होना चाहिये। "विरए" इस पद से यह ज्ञात होता है, कि मुनि मे इस प्रकार के बल की जागृति विना वैराग्य दशा के नही हो सकती है, अतः वैराग्यदशा दृढ बनानी चाहिये।

તો ભૂમિ છે ગુપ્તિયો ક્યારા છે, સમિતિયો પાળા છે, ક્ષાન્ત્યાદિક ધર્મવૃક્ષ છે, અને એ વૃક્ષોનુ મૂળ વિનય છે, ભાવનારૂપ જળથી તે સદાય હર્યાભર્યા રહે છે શ્રુતજ્ઞાન એનો વિશાળ સ્કધ છે, ધર્મધ્યાન તેમજ શુક્લધ્યાન એની શાખાઓ છે, ધ્યાનનો ભેદ એની પ્રશાખાઓ છે, ૩૨ યોગ સગ્રહ તેના પાન, જ્ઞાનાદિક ગુણ તેના પુષ્પ, સ્વર્ગ અને મોક્ષની પ્રાપ્તિ એના ફળ સ્વર્ગ મોક્ષ સબધિ સુખ તે એનો રસ છે, આવા મનોહર ધર્મરૂપી બાગમા સાધુનુ એ કર્તવ્ય છે કે તેઓ અરતિને દુર કરી વિચરણ કરતા રહે સ્વાધ્યાય અને શુભ ધ્યાનમા પોતાના આત્માપરિણુતી ને લગાવતા રહે

अरइ पिट्ठओ किच्चा—આ પદથી એ સૂચિત કરવામા આવે છે કે, મુનિયે આત્મબળથી યુક્ત રહેવુ જોઇએ "विरए" આ પદથી મુનિમા બળની જાગૃતી વિના વૈરાગ્યદશા આવી શકતી નથી આથી વૈરાગ્યદશા દૃઢ બનાવવી જોઈએ.

'आयरक्खिए' इत्यनेन मुनेराम्रवनिरोधः प्रदर्शितः ।
'निरारम्भे' इत्यनेन मुनेररतिपरीषहविजययोग्यता सूचिता ।
'उवसन्ते' इत्यनेन कषायनिग्रहित्वं सूचितम् ।
'मुणी' इत्यनेन प्रवचनरहस्यमननशीलत्वं प्रतिबोधितम् ।
'धम्मारामे' इत्यनेन संयमस्य रमणस्थानत्वं सूचितम् ।
'चरे' इत्यनेन मुनेः संयमविषये प्रमादवर्जितत्वं प्रवेदितम् ।

"आयरक्खिए" इससे यह सूचित किया है कि मुनि को आस्रव का निरोध करते रहना चाहिये। "निरारम्भे" पद से यह ज्ञात होता है कि अरतिपरीषह को जीतने की योग्यता विना मुनिअवस्था आती नहीं है, क्यों कि उसी अवस्था में निरारम्भता रहती है। "उवसन्ते" पद से यह सूचित होता है कि विना कषाय के निग्रह हुए आत्मा में मुनिव्रत पालने की योग्यता नहीं आती है, अतः कषाय का निग्रह अवश्य करना चाहिये। 'मुणी' पद से कषाय का निग्रह करने वाला तभी हो सकता है कि जब वह प्रवचन के रहस्य का मनन करने वाला होता है। विना ऐसा किये आत्मा कषायों का निग्रह नहीं कर सकता है। "धम्मारामे" इससे यह सूचित किया गया है कि कषायों का निग्रह करने का वही आत्मा परिणामशाली होगा—जो संयम में रमण करने की भावना रखता होगा, इसके विना नहीं। इसी लिये संयम को रमण का स्थान बतलाया गया है। "चरे" इस क्रियापद से मुनि को संयम के विषय में प्रमादरहित होना चाहिये यह बतलाया गया है।

आयरक्खिए આ પદથી એમ સૂચિત કરવામા આવ્યુ છે કે, આસ્રવનો નિરોધ કરીને રહેવું જોઈએ निरारम्भे આ પદથી અરતિ પરીષહને જીતવાની યોગ્યતા પ્રાપ્ત કર્યા સિવાય મુનિઅવસ્થા આવતી નથી કારણ કે, આ અવસ્થામા નિરારભતા રહે છે उवसन्ते આ પદથી સૂચિત થાય છે કે, કષાયનો નિગ્રહ કર્યા સિવાય આત્મામા મુનિવ્રત પાળવાની યોગ્યતા આવતી નથી જેથી કષાયનો નિગ્રહ અવશ્ય કરવો જોઈએ "मुणी" પદથી કષાયનો નિગ્રહ કરવાવાળા ત્યારે જ બની શકે છે કે, જ્યારે પ્રવચનનુ રહસ્ય મનન કરનાર બની રહે એમ કર્યા સીવાય આત્મા કષાયોનો નિગ્રહ કરી શકતો નથી धम्मारामे આ પદથી સૂચિત કરવામા આવેલ છે કે-કષાયોનો નિગ્રહ તેજ આત્મા કરવાને પરિણામ શાળી બને છે જે સયમમા રમણ કરવાની ભાવના રાખતા હોય, તેના વગર નહી આથી સયમને રમણનુ સ્થાન બતાવેલ છે चरे આ પદથી મુનિએ સયમના વિષયમા પ્રમાદ રહિત બનવુ જોઈએ એમ બતાવેલ છે

अत्र दृष्टान्तः प्रदर्श्यते—

अचलपुरे जितशत्रुनाम्नो राज्ञः पुत्रोऽपराजितनामा रोहाचार्यस्य समीपे दीक्षितोऽभवत्। एकदा रोहाचार्यः स्वशिष्यपरिवारैः सह ग्रामानुग्राम विहरन् तगरानगरीं समवसृतः। तदानीं रोहाचार्यस्य स्वाध्यायशिष्य आर्यरोहनामाऽऽचार्यं उज्जयिन्यामासीत्, तस्य ज्येष्ठ शिष्यः श्रुतकीर्तिनामको मुनिः शिष्यपरिवारैः सह ग्रामानुग्राम विहरमाणस्तगरानगर्यां समागतः। रोहाचार्यः शिष्टाचारानन्तर श्रुतकीर्तिमुनिं पृच्छति–उज्जयिन्या साधवो निरुपसर्गं तिष्ठन्ति किम्, ? श्रुतकीर्तिमुनिः प्राह–भदन्त! सर्वं तत्र कुशलम्, किन्तु राजपुत्रः पुरोहितपुत्रश्च

दृष्टान्त—अचलपुर में जितशत्रु राजा का अपराजित नामका पुत्र था। वह धर्मश्रवण कर रोहाचार्य के समीप दीक्षित हो गया। एक समय की बात है कि रोहाचार्य अपनी शिष्यमडली सहित ग्रामानुग्राम विहार करते हुए तगरानगरी पधारे। उस समय इन रोहाचार्य के स्वाध्याय शिष्य आर्यरोह नामके आचार्य उज्जयिनी नगरी मे विराजमान थे। उन आर्यरोह आचार्य के मुख्य शिष्य श्रुतकीर्ति भी अपने शिष्यपरिवार के साथ ग्रामानुग्राम विचरते हुए इसी तगरा नगरी मे रोहाचार्य के पास पधारे। रोहाचार्य ने शिष्टाचार के अनन्तर श्रुतकीर्ति मुनि से पूछा–कहो उज्जयिनी नगरी में साधु मडल तो सुखशाता मे विराजमान है न? सुनकर श्रुतकीर्ति मुनि ने उत्तर मे कहा–भदन्त! सब सुखशाता में विराजमान तो हैं, परन्तु वहा के राजा का एव पुरोहित का पुत्र

દૃષ્ટાંત—અચળપુરમા જીતશત્રુ રાજાને અપરાજીત નામનો પુત્ર હતો તેણે ધર્મનુ શ્રવણ કરીને રોહાચાર્ય પાસે દીક્ષા લીધી એક સમયની વાત છે, કે રોહાચાર્ય પોતાની શિષ્ય મડળી સાથે વિહાર કરતા કરતા તગરાનગરીમા પધાર્યા આ સમયે રોહાચાર્યના સ્વાધ્યાય શિષ્ય આર્યરોહ નામના આચાર્ય ઉજ્જયિની નગરીમા બિરાજમાન હતા આ આર્યરોહ આચાર્યના મુખ્ય શિષ્ય શ્રુતકીર્તિ પણ પોતાના શિષ્ય પરિવાર સહિત એક ગામથી બીજે ગામ વિચરતા આ તગરા નગરીમા રોહાચાર્યની પાસે પધાર્યા રોહાચાર્યે શિષ્ટાચાર પછી શ્રુતકીર્તિ મુનિને પૂછ્યુ, કહો! ઉજ્જૈની નગરીમા સાધુ મ ડળ તો સુખ શાતામા બીરાજમાન છે ને? આ સાભળી શ્રુતકિર્તી મુનિએ જવાબમા કહ્યુ, ભદન્ત! દરેક સુખ શાતામા બિરાજમાનતો છે, પરતુ ત્યાના રાજાનો અને પુરોહિતનો પુત્ર

मुनीनुद्वेजयतः। श्रुतकीर्तेरेतद्वचनं श्रुत्वा रोहाचार्योऽपराजितमुनिं कथयति-तव सांसारिकभ्रातृपुत्रोऽसौ राजकुमारः साधुजनमुद्वेजयति, तं प्रतिबोधयितुमुज्जयिन्यां त्वया गन्तव्यम्। आचार्यनिर्देशेन शिष्यपरिवारेण सहापराजितमुनिरुज्जयिन्यां गतः। तत्रार्यरोहाचार्यं प्रणम्यापराजितमुनिर्भिक्षावेलायां राजकुलं प्रविष्टः। तत्रापराजितमुनिं राजपुत्र-पुरोहितपुत्रौ सोपहासं वन्दनं कुरुतः। मुनिवरे गते सति तस्मिन्नेव समये मुनेरुपहासाज्जठरे वेदना समुत्पन्ना, उच्चैः स्वरेण तौ रोदनं

मुनियों को दुःखित किया करते हैं। श्रुतीकर्ति के वचनों को सुनकर रोहाचार्य ने अपने शिष्य अपराजित मुनि से कहा कि उज्जयिनी नगरी का जो कुमार है वह तुम्हारे सांसारिक भाई का पुत्र है। इस समय वह साधुओं को उज्जयिनीनगरी मे कष्ट पहुँचा रहा है अतः तुम उसको समझाने के लिये वहा जाओ। आचार्य के आदेश से अपराजित मुनि तगरानगरी से शिष्यमंडली सहित विहार कर उज्जयिनी नगरी मे आर्यरोह आचार्य के पास पहुँचे, और उनको वंदन नमस्कार किये। बाद भिक्षा के समय आचार्य के निदेश से वे अपराजित मुनि राजमहल मे प्रविष्ट हुए। वहा उन अपराजित मुनि के सांसारिक भाई का पुत्र राजकुमार एवं पुरोहित पुत्र ने उन मुनि को उपहासपूर्वक वंदना कि। अपराजित मुनि के वहा से चले जाने पर मुनि के उपहास से उन दोनों के पेट मे बडे जोर से पीडा होने लगी।

મુનિયોને દુઃખિત કર્યા કરે છે શ્રુતકીર્તિનું વચન સાંભળીને રોહાચાર્યે પોતાના શિષ્ય અપરાજીત મુનિને કહ્યું કે, ઉજ્જૈની નગરીના જે રાજકુમાર છે તે તમારા સંસારીક ભાઈના પુત્ર છે આ સમયે તેઓ ઉજ્જૈની નગરીમાં સાધુઓને કષ્ટ પહોંચાડી રહ્યા છે જેથી તમે તેને સમજાવવા માટે ત્યાં જાવ આચાર્યના આદેશથી અપરાજીત મુનિ તગરાનગરીમાથી શિષ્ય મંડળી સાથે વિહાર કરી ઉજ્જૈની નગરીમાં આર્યરોહાચાર્યની પાસે આવી પહોંચ્યા અને તેમને વંદન નમસ્કાર કર્યા બાદ ભિક્ષાના સમયે આચાર્યના આદેશથી અપરાજિત મુનિયે રાજમહેલમાં પ્રવેશ કર્યો ત્યાં તે અપરાજીત મુનિના સંસારીક ભાઈના પુત્ર રાજકુમાર તેમજ પુરોહિતપુત્રે તે મુનિને ઉપહાસપૂર્વક વંદના કરી અપરાજીત મુનિના ત્યાંથી જવા બાદ મુનિનો ઉપહાસ કરવાથી આ બન્નેના પેટમાં એકદમ પીડા ઉત્પન્ન થઈ બન્ને જણા ખૂબ જોર જોરથી રાડો પાડવા

कृतवन्तौ। राजा पुरोहितश्च पुत्रयोर्दुरवस्था परिवारवचनाद् विज्ञाय आर्यरोहाचार्यस्य समीप गतवन्तौ। तत्रार्यरोहाचार्यं प्रणम्य तौ सरोदन प्रार्थितवन्तौ, भदन्त ! प्रसीदतु भवान्, अस्मद्बालकौ रक्षणीयौ, इत्यादि। आर्यरोहाचार्य आह–राजन् ! अस्मिन् विषये न किंचिज्जानामि, इम प्राघुणक महामुनिं प्रसादय। ततस्तद्वचनाद्राजा पुरोहितेन सहापराजितमुने पार्श्वं गत्वा त प्रणम्य ब्रवीति–हे भदन्त ! स्वभ्रातुष्पुत्र जीवित कुरु, मुनिः प्राह—साधुपीडकस्य पुत्रस्यापि शिक्षा दातु न शक्नोषि?, नीतिमार्गानुसारिणा राज्ञाऽन्यस्यापि कस्यचिदपराधे कृते तु पुत्रो निग्रहणीय' किं पुनर्य' साधुबाधकः ? नृपेणोक्तम्–भदन्त ! ममापराध-

दोनों जने खूब जोर २ से चिल्लाने लगे। राजा एव पुरोहित दोनों ही परिवार जनों के कहने से अपने २ पुत्रो की दुरवस्था जानकर साथ २ आर्यरोहाचार्य के पास आये। आचार्य महाराज को वदन कर वे दोनों के दोनों उनके समक्ष रोते २ प्रार्थना करने लगे, कि भदन्त ! आप हमारे ऊपर प्रसन्न होइये–कृपा कीजिये–हमारे बालकों की रक्षा कीजिये इत्यादि। आर्यरोहाचार्य ने कहा कि राजन् ! मैं इस विषय मे कुछ नही जानता हू। यह जो महेमानरूप मे महामुनि आये हुए हैं उनके पास जाओ और उनसे कहो। राजा आर्यरोह के वचन से पुरोहित को साथ लेकर अपराजित मुनि के पास गया और उनको वदन कर कहने लगा कि–हे भदन्त ! अपने भाई के पुत्र को जीवित करो। मुनि ने कहा कि–हे राजन् राजनीति इस प्रकार की है कि जब अपना पुत्र साधारण जनता का भी अपराध करे तो उसके लिये शिक्षा है तो फिर जो मुनिजनों को पीडा पहुचावे

રાજા અને પુરોહિત બન્ને પોતાના પરિવાર જનોના કહેવાથી પોતાના પુત્રોની દુઃખદ અવસ્થા જાણીને આર્યરોહાચાર્યની પાસે આવ્યા આચાર્ય મહારાજને વદના કરીને બન્ને તેમની સમક્ષ રોતા રોતા પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા કે, હે ભદન્ત ! અમારા ઉપર પ્રસન્ન થાઓ, કૃપા કરો, અમારા બાળકોની રક્ષા કરો, વિગેરે આર્યરોહાચાર્યે કહ્યુ, હે રાજન ! આ વિષયમા હુ કાંઈ જાણુતો નથી મહેમાનરૂપમા મહામુનિ પધાર્યા છે તેમની પાસે જાઓ અને તેમને કહો આર્યરોહના વચન સાભળી રાજા પુરોહિતને સાથે લઈને અપરાજીત મુનિની પાસે ગયા અને તેમને વદના કરીને કહેવા લાગ્યા કે, હે ભદન્ત ! તમારા ભાઈના પુત્રને જીવતદાન આપો મુનિએ કહ્યુ કે, હે રાજન ! રાજનીતિ એવા પ્રકારની છે કે, જ્યારે આપનો પુત્ર સાધારણ જનતાનો પણ અપરાધ કરે તો તેને માટે શિક્ષા છે તો મુનિરાજને

समस्व, वालकौ महाकष्ट प्राप्तौ, अनुकम्पस्व भगवन्। स्वस्थावस्थासम्पन्नौ तौ मुनिदेशनया मव्रज्या स्वीकृतवन्तौ। तत्र राजपुत्रः शुद्धभावेन चारित्रपालनं कृतवान्, पुरोहितपुत्रस्तु जातिमदं कृत्वा पूर्वपीडास्मरणेन गुरु प्रति सामर्षो जातः। द्वावपि चारित्रं पालयन्तौ मृत्वाऽन्ते देवलोकं गतौ।

इतश्च कौशाम्बीनगर्यां तापसनामकः कोऽपि धनिक आसीत्। स स्वगृहे मृत्वा लोभावेशेन शूकरो जातः, स स्वभवनादिकं दृष्ट्वा जातिस्मरणं प्राप्तवान्।

उसके लिए राजा को चाहिये कि जरूर ध्यान रखे। अपराजित मुनि की बात सुनकर राजाने समझकर कहा कि महाराज! आजपीछे ऐसा नहीं होगा, आप मेरे इस अपराध को क्षमा करे। तथा राजकुमार और पुरोहित पुत्र ने भी अपराजित मुनि से क्षमा मागी। फिर उपदेश सुनकर वे दोनों प्रव्रजित हो गये। प्रव्रज्या लेने पर राजपुत्र ने तो शुद्ध भाव से चारित्र का पालन किया परन्तु जो पुरोहित का पुत्र था, वह जाति मद से संयम का आराधन पूरा नहीं करता था और अपने पेट की पीड़ा को याद करता हुवा अपने गुरु अपराजित मुनि पर रुष्ट भाव रखता था। अन्त में ये दोनों ही चारित्र की पालना करते हुए काल धर्म को पाकर देव लोक में देव हुए।

इधर–कौशाम्बी नामकी एक नगरी थी। उसमें तापस नामका एक हिंसक धनिक व्यक्ति रहता था। वह लोभ के वश होकर मरा तो अपने ही घर पर सूअर की योनि में उत्पन्न हुआ। अपने पूर्व के भवना

પિડા પહોચાડનારાઓ. માટે રાજાએ જરૂર ધ્યાન રાખવુ જોઈએ અપરાજીત મુનિની વાત સાભળીને રાજાએ સમજી જઈને કહ્યુ કે, મહારાજ! હવેથી એવુ નહી બને આપ મારા આ અપરાધને ક્ષમા કરો રાજકુમાર અને પુરોહિતના પુત્રે પણ અપરાજીત મુનિની ક્ષમા માગી ત્યાર બાદ ઉપદેશ સાભળીને તે બન્ને પ્રવ્રજીત બન્યા પ્રવ્રજ્યા લીધા પછી રાજપુત્રે શુદ્ધ ભાવથી ચારિત્રનુ પાલન કર્યું પરતુ જે પુરોહિતનો પુત્ર હતો તે જાતીના મદના કારણે સયમનુ આરાધન પૂર્ણ રીતે કરતો ન હતો અને પોતાના પેટની પીડાને યાદ કરતા કરતા અપરાજીત મુનિ ઉપર ક્રોધભાવ રાખતો હતો અતમા એ બન્ને ચારિત્રનુ પાલન કરતા કરતા કાળધર્મને પામીને દેવલોકમા દેવ થયા

આ તરફ કોશાબી નામની એક નગરી હતી એમા તાપસ નામનો એક હિસક ધનવાન માણસ રહેતો હતો તે લોભવશે કરીને પોતાના જ ઘરમા સુવર (ભૂડ) રૂપે જન્મ્યો પોતાના પૂર્વના મકાન આદિ જોઈને

एकदा तत्पूर्वभवपुत्रास्त तस्यैव श्राद्धदिने हतवन्तः, ततः स्वगृह एवासौ सर्पो जातः, तस्मिन्नपि भवे तस्य जातिस्मरण सजातम्। पुनस्त एव पूर्वभवपुत्रास्त सर्पं गृहान्तर्भ्रमन्त दृष्ट्वा जघ्नुः। तदनन्तरमसौ स्वपुत्रस्य पुत्रोऽभवत्, पित्रा तस्य 'अशोकदत्त' इति नाम कृतम्। स तत्रापि जन्मनि जातिस्मरण प्राप्य मूकत्वमङ्गीचकार। पूर्वभवीया पुत्रवधूरिदानी माता जाता, कथमेना मातेति ब्रवीमि। पुत्रोऽपि पिताभवत् कथमेन 'तातः' इति सबोधयामि, इत्येव मनसि विचार्य स मूकोऽभवत्। मातापितृभ्या तन्मूकत्वापनयनार्थं बहवः प्रयत्नाः कृतास्तथापि तस्य मूकत्वं नापगतम्, अतो लोकास्तं मूकनाम्नाऽऽह्वयन्ति।

दिकको देखकर उस सूअर के बच्चे को जातिस्मरण ज्ञान हो गया। एक दिन की बात है कि पुत्रोने अपने बाप के श्राद्ध के निमित्त उस सूअर को मार डाला। यह मर कर अपने ही घर मे सर्प हुआ। इस भव मे भी इसे जातिस्मरण ज्ञान हो गया। पुत्रों ने अपने घर में इधर उधर घूमते हुए सर्प को जब देखा तो उसको मार डाला। मर कर यह तृतीय भव में अपने पुत्र का पुत्र हुआ। पिताने इसका नाम अशोकदत्त रक्खा। इस अवस्था में भी इसे जातिस्मरण ज्ञान हो गया, अतः इसने मूकपना अगीकार कर लिया। जो पूर्वभव मे मेरी पुत्रवधू थी वह इस भव मे माता हो गई है अतः कैसे तो इसे माता कह-कर पुकारूँ तथा जो पुत्र था वह भी अब मेरा बाप बन गया है- इसलिये अब इसे पिता कैसे कहूँ, ऐसा मन में विचार कर उसने अपना

આ સૂવરના બચ્ચામા જાતિ સ્મરણ જ્ઞાન થયુ એક દિવસની વાત છે પુત્રોએ પોતાના બાપના શ્રાદ્ધ નિમિત્તે આ સૂવરને મારી નાખ્યુ ત્યાથી મરીને ફરીથી પોતાના એજ ઘરમા સર્પ થયો આ ભવમા પણ તેને જાતિ સ્મરણ જ્ઞાન થયુ પુત્રોએ પોતાના ઘરમા આમ તેમ ઘુમતા સર્પને જ્યારે જોયો ત્યારે તેને મારી નાખ્યો મરીને ત્રીજાભવમા પોતાના પુત્રના પુત્ર (પૌત્ર) તરીકે જન્મ્યો પિતાએ તેનુ નામ અશોકદત્ત રાખ્યુ આ અવસ્થામા પણ તેને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયુ આથી તેણે મૌનવ્રત ધારણ કરી લીધુ પહેલા ભવમા જે મારી પુત્રવધૂ હતી તે આ ભવમા મારી માતા થઈ છે તો કેવી રીતે હુ માતા કહીને બોલાવુ જે મારો પુત્ર હતો તે અત્યારે મારો બાપ થઈ ગયેલ છે તેથી હવે તેને પિતા તરીકે કેમ સબોધન કરૂ ? એમ મનમા વિચાર

एकदा चतुर्ज्ञानधराः स्थविराः स्वज्ञानोपयोगेन मूकं विज्ञाय तं प्रतिबोधयितुं तत्र शिष्यपरिवारैः सह समागताः, तैश्च मूकगृहे द्वौ श्रमणौ प्रेषितौ तत्रैकेन मूकस्य पुरतः स्थविरशिक्षिता गाथा पठिता।

" तावस! किमिणा? मूअव्वयेण पडिवज्ज जाणिउं धम्मं।
मरिऊण सूअरोरग, जाओ पुत्तस्स पुत्तोत्ति ॥ १ ॥"

मूकभाव (गुंगापन) रखना ही अच्छा समझा। माता पिता ने अपने बच्चे की जब ऐसी स्थिति देखी तो उसकी मूकता दूर करने के लिये उन्होंने अनेक प्रयत्न किये, परन्तु उसकी मूकता दूर नहीं हुई, इसलिये लोगों ने उसका नाम "मूक" रख दिया, और इसी नाम से उसे बुलाने लगे।

एक समय कि बात है कि चार ज्ञान के धारी स्थविर मुनि अपने ज्ञानोपयोगसे उस मूक की परिस्थितिको जानकर उसे प्रतिबोधित करनेके लिये वहां शिष्यमंडलीसहित आये। उन्होंने उस मूकके घर पर दो मुनियों को भेजा। उनमेंसे एक मुनिने उस मूक के आगे स्थविरशिक्षा से युक्त एक गाथा पढ़ी। वह गाथा इस प्रकार है—

तावस! किमिणा? मूअव्वयेण पडिवज्ज जाणिउं धम्मं।
मरिऊण सूअरोरग, जाओ पुत्तस्स पुत्तो त्ति ॥ १ ॥

કરીને તે બાળકે મૂંગાપણું રાખવાનું યોગ્ય માન્યું માતા પિતાએ જ્યારે બાળકની આ સ્થિતિ જોઈ ત્યારે તેનું મૂંગાપણું દૂર કરવા માટે અનેક પ્રયત્નો કર્યા પરંતુ તેનું મૂંગાપણું દૂર ન થયું આથી લોકોએ તેનું નામ "મૂંગો" રાખ્યું અને એજ નામથી તેને બોલાવવા લાગ્યા

એક વખત ચાર જ્ઞાનના ધારી સ્થવિરે પોતાના જ્ઞાનના ઉપયોગથી આ મૂંગાની પરિસ્થિતિ જાણીને તેને પ્રતિબોધિત કરવા માટે શિષ્ય મંડળી સાથે ત્યાં પધાર્યા તેઓએ આ મૂંગાના ઘેર બે મુનિઓને મોકલ્યા આમાંથી એક મુનિએ આ મૂંગાની આગળ સ્થવિરની શીખવેલી એક ગાથા ગાઈ તે ગાથા આ પ્રકારની છે

तावस? किमिणा? मूअव्वयेण, पडिवज्ज जाणिउं धम्मं।
मरिऊण सूअरोरग, जाओ पुत्तस्स पुत्तोत्ति ॥ १ ॥

छाया—तापस ! किमनेन मूकव्रतेन प्रतिपद्यस्व ज्ञात्वा धर्मम् ।
मृत्वा सूकर उरगो जातः पुत्रस्य पुत्र इति ॥ १ ॥"

मूकस्ता गाथा श्रुत्वाऽऽश्चर्यं गतस्तौ प्रणम्य पृच्छति – भवद्भिरेतत् कथ ज्ञातम् ? तौ ब्रूतः–इहोद्यानेऽस्मद्गुरवः समवसृतास्ते खलु जानन्ति । ततोऽसौ मूकस्ताभ्यां श्रमणाभ्या सह गत्वा नगरोद्याने स्थविराणा वन्दन कृत्वा तद्देशना श्रुत्वा श्रावको भूत्वा मूकत्व परित्यक्तवान् ।

इतश्च कृतजातिमदः पुरोहितपुत्रजीवदेवः कृताञ्जलिः सन् महाविदेहे तीर्थंकर-समीपे पृच्छति–भगवन् ! किमह सुलभबोधिस्तदितरो वा ? भगवता प्रोक्तम्–त्व दुर्लभबोधिकोऽसि । देवः पुनरपृच्छत्–इतश्च्युतः सन् कुत्राहमुत्पन्नो भविष्यामि ?

इस गाथा को सुनकर मूक को बडा भारी आश्चर्य हुआ। उसने उन दोनों को नमस्कार कर पूछा–आपने हमारी सूअर की पर्याय से लेकर यहा तक की समस्त परिस्थिति कैसे जानली ? उन्होंने कहा–कि इस नगर के उद्यान मे हमारे गुरु महाराज पधारे हुए हैं वे तुम्हारी इस समस्त स्थितिको जानते हैं। मूकने जब यह सुना तो वह उन दोनों मुनियों के साथ उद्यान मे आया। उसने सब मुनियों को नमस्कार एव वदन किया। पश्चात् उनसे धर्मका उपदेश सुनकर श्रावक हो गया और मूकता का परित्याग कर दिया।

जातिमद करने वाला जो पुरोहितपुत्र का जीव था कि जो मरकर देव की पर्याय से उत्पन्न हुआ था उसने हाथ जोड कर महा-विदेह क्षेत्र मे तीर्थंकर श्री सीमधर स्वामी के पास ऐसा प्रश्न किया

આ ગાથા સાભળીને તે મૂગાને ભારે આશ્ચર્ય થયુ તેણે આ બન્ને સ્થવિરોને નમસ્કાર કરીને પૂછ્યુ, "તમોએ મારી સૂવરની સ્થિતિથી માડીને આજ સુધીની સમસ્ત પરિસ્થિતિ કેમ જાણી ?" તેઓએ કહ્યુ કે, "આ નગરના બગીચામા અમારા ગુરુ મહારાજ પધાર્યા છે અને તેઓ તમારી સઘળી બીના જાણે છે" મૂગાએ જ્યારે આ જાણ્યુ ત્યારે તે બન્ને મુનિઓની સાથે બગીચામા આવ્યો, અને તેણે બધા મુનિઓને નમસ્કાર અને વદના કરી ત્યાર પછી તેમની પાસેથી ધર્મનો ઉપદેશ સાભળીને તે શ્રાવક બની ગયો અને મૂગાપણાને છોડી દીધુ

જાતિમદ કરવાવાળા પુરોહિત પુત્રનો જીવ જે મરીને દેવની પર્યાયમા ઉત્પન્ન થયો હતો તેણે હાથ જોડીને મહાવિદેહ ક્ષેત્રમા તીર્થંકર શ્રીમધર સ્વામી ની સમક્ષ એવો પ્રશ્ન કર્યો કે, "હે ભગવત ! હુ સુલભબોધી છુ કે દુર્લભ-બોધી છુ ?" ભગવાને જવાબમા કહ્યુ કે, તમે દુર્લભબોધી છો દેવે ફરી પ્રશ્ન

भगवता कथितम्-कौशाम्बीनगर्यां मूकभ्राता भविष्यसि। धर्मप्राप्तिश्च मूकादेव तव भविष्यति। इत्येवं भगवद्वचनं श्रुत्वाऽसौ देवस्तं प्रणम्य कौशाम्बीनगर्यां मूकोपान्तिकमागत्य तस्मै बहुद्रव्यं दत्वा प्रोक्तवान्-स्वर्गात् प्रच्युतस्य मम जन्म त्वन्मातुर्गर्भे भविष्यति, तदा तस्या अकालेऽप्याम्रदोहदो भविष्यति। तदर्थं सर्वर्तु फलदानाम्रवृक्षः कौशाम्ब्याः समीप एव पर्वतस्य निर्जनप्रदेशे मया रोपितः। यदा सा तद्दोहदाकुलाऽऽम्रं याचते तदा तस्याः पुरस्त्वया वाच्यम्। यदि जनिष्यमाणं बालकं मह्यं ददासि, तदाऽऽम्रफलमानीय तुभ्यं ददामि।

कि हे भगवान्! मैं सुलभबोधि हूं कि दुर्लभबोधि हूं? भगवान ने इसके उत्तर में कहा कि तुम दुर्लभबोधि हो। देव ने पुनः प्रश्न किया कि मैं यहां से च्यवकर कहा उत्पन्न होऊँगा? भगवान ने कहा कि कौशाम्बी नगर में मूक के भाई होगे। वहा तुम्हें धर्म की प्राप्ति मूक से ही होगी। इस प्रकार भगवान् की वाणी सुनकर वह देव उन्हें नमन कर के कौशाम्बी नगरी में मूक के पास आया और उसे बहुत सा द्रव्य देकर कहने लगा कि मैं स्वर्ग से च्यवकर तुम्हारी माता की कुक्षि में जन्म धारण करूगा। उस समय उसे अकाल में आम खाने का दोहला उत्पन्न होगा। उस दोहले की पूर्ति के लिये सर्वऋतुओं में फल देनेवाला आम का वृक्ष मैंने पहिले से ही कौशाम्बी नगरी के समीप के पर्वत के निर्जन प्रदेश में आरोपित कर दिया है। जिस समय वह दोहद से आकुलित होकर आम की याचना करे तो तुम उससे ऐसा कहना कि जो बालक उत्पन्न होगा उसे यदि तुम मुझे देना अगीकार करो तो मै तुम्हें लाकर आम देता हू।

कर्यो, हु अहिंथी च्यवीने क्या उत्पन्न थईश ? भगवाने कह्यु के, कोशाबी नगरीमा मूगानो भाई थईश त्या तमने धर्मनी प्राप्ति मूगाथी थशे आ प्रकारनी भगवाननी वाणी साभळीने ते देव नमस्कार करीने कोशाबी नगरीमा ते मूगानी पासे आव्या अने तेने खूब द्रव्य दईने कहेवा लाग्या के हु स्वर्गथी च्यवीने तमारी मातानी कुखे जन्म धारण करीश ए वखते तेने अकाळे केरी खावानो भाव (दोहद) उत्पन्न थशे आ दोहदनी सफळता माटे सर्व ऋतुओमा फळ देनार आबाना वृक्षने पहेलेथी ज कोशाबी नगरीनी पासे आवेला पर्वतना निर्जन प्रदेशमा मे वावी दीधेल छे ज्यारे ते दोहदथी व्याकुळ थईने केरीनी मागणी करे त्यारे तारे तेने ए प्रमाणे कहेवु के, जे बाळक जन्मे तेने मने सोपवानु स्वीकारो तो हु तमने केरी लावी आपु.

एवमुक्ता तत्र माता यदि गर्भस्थपुत्रदान स्वीकुर्यात् तर्हि तस्यै त्वया मद्दर्शिताऽऽम्रफल दातव्यम् । जातस्य मम यथा जैनधर्मप्राप्तिर्भवेत् तथा प्रयत्नस्त्वया कर्तव्यः । एवमुक्त्वा स पुरोहितपुत्रजीवदेवो गतः ।

अन्यदा कदाचिदसौ देवो देवलोकाच्च्युतस्तस्या गर्भे समुत्पन्नः, तदा तस्या आम्रदोहदः समुत्पन्नः । मूकेन पूर्वोक्तव्यवस्था कारयित्वाऽऽम्रदोहदः पूरितः । पुत्रो जातः । तस्यार्हद्दत्त इति नाम मातापितृभ्यां कृतम् । तदनन्तरमसौ मूकस्त बालसोदर लालयन् साधूना समीप तद्वन्दनार्थं नयति, परन्त्वसौ दुर्लभबोधि-

तुम्हारी माता जब तुम्हारे इस कथन को मजूर कर ले अर्थात्-गर्भस्थ पुत्र का तुम्हे देना स्वीकार कर ले-तो तुम उसके लिये मेरे द्वारा बताये हुए आम के वृक्ष से आम लाकर दे देना । तथा तुम इस प्रकार का प्रयत्न भी करते रहना कि जिस से मुझे जैनधर्म की प्राप्ति हो। इस प्रकार कह कर वह पुरोहित के पुत्र का जीव देव तिरोहित हो गया ।

किसी समय अपनी आयु के समाप्त होने पर यह स्वर्गलोक से च्यवकर मूक की माता के गर्भ में अवतरित हो गया । उस की माता को आम खाने का दोहला उत्पन्न हुआ । मूक ने पूर्वोक्त व्यवस्था करवा-कर उस के आम के दोहले की पूर्ति की । पुत्र का जन्म हुआ । उसका नाम अर्हद्दत्त रक्खा गया । अर्हद्दत्त को जो कि अपना बालसोदर था मूक ने बडे चाव से लाड प्यार से रखा । कभी २ यह उसे साधुओं के समीप भी वदना कराने के लिये ले जाता था, परन्तु यह तो दुर्लभ-

તમારી માતા જ્યારે તમારી આ માગણીને મજુર કરે અર્થાત ગર્ભમા રહેલા પુત્રને તમને સોપી દેવાનો સ્વીકાર કરે ત્યારે તમારે મે તમને બતાવેલા આબાના વૃક્ષ ઉપરથી કેરી લાવીને તેને આપવી તથા તમારે એવા પ્રકારના પ્રયત્ન કરતા રહેવુ કે જેનાથી મને જૈનધર્મની પ્રાપ્તિ થાય આ પ્રમાણે કહીને તે પુરોહિત પુત્રનો જીવ-દેવ અલોપ થઈ ગયો કેટલાક સમય બાદ પોતાના આયુષ્યની સમાપ્તિ થવાથી તે દેવ સ્વર્ગલોકથી ચ્યવીને મૂગાની માતાના ગર્ભમા ઉત્પન્ન થયા તેની માતાને કેરી ખાવાનુ મન થયુ મૂગાએ પહેલેથી જ વ્યવસ્થા કરીને તેની કેરી ખાવાની ઇચ્છાને પૂર્ણ કરી સમય જતા પુત્રનો જન્મ થયો તેનુ અર્હદત્ત નામ રાખવામા આવ્યુ અર્હદત્ત કે જે પોતાનો નાનો ભાઈ થતો હતો તેને મૂગાએ ખૂબ લાડ પ્યારથી રાખ્યો કોઈ કોઈ વાર તે તેને સાધુઓની પાસે વદના કરવા માટે લઈ જતો હતો પરતુ આ તો

त्वेन साधून् दृष्ट्वा रोदिति। एवमाबाल्य प्रतिबोधितोऽप्यसौ न बोधिं लभते। ततस्तद्भ्राता मूकः प्रव्रजितो भूत्वा संयमं परिपाल्य देवलोकं गतः।

अथ तेन मूकजीवदेवेनासौ दुर्लभबोधिर्भ्रातृकः प्रतिबोधार्थं जलोदरव्याधियुक्तः कृतः, स्वयं च वैद्यरूपं कृत्वा तत्समीपमागत्याह-अहं सर्वरोगोपशमनं करोमि। जलोदरी वदति-मम जलोदरव्याधिं प्रशमय। वैद्येनोक्तम्-असाध्योऽयं तव रोगः, तथापि तत्प्रतीकारं करोमि, यदि ममौषधकोत्थलकं स्कन्धे समारोप्य मामनुगच्छसि। जलोदरिणोक्तम्-एवमस्तु। ततो वैद्येन स जलोदरी निर्व्याधिः कृतः।

बोधि था, इसलिये साधुओं को देखते ही रोने लग जाता। इस प्रकार बाल्य अवस्था से प्रतिबोधित करने पर भी यह बोधि को प्राप्त नहीं कर सका। इस के बाद उसके बडे भाई मूकने दीक्षा धारण कर ली और संयम का पालन कर अन्तमें वह देवलोक में जा कर उत्पन्न हो गया।

अपने सहोदर को प्रतिबोधित करने के लिये मूक के जीव देव ने उसके शरीर मे जलोदर की व्याधि उत्पन्न कर दी। यह उसने इस लिये की कि देखे यह दुर्लभबोधि कैसे है। तथा स्वयं वैद्य का रूप ले कर उसके पास आ कर कहने लगा कि मैं समस्त रोगों को दूर करने का इलाज करता हूं। उस जलोदरी बालक ने कहा कि ठीक है आप मेरे इस रोग का इलाज करें। वैद्य ने प्रत्युत्तर में कहा कि यद्यपि तुम्हारा यह रोग असाध्य है तौ भी इस शर्त पर प्रयत्न करता हू कि यदि तुम मेरे इस कोथले को कि जिस में औषधियां भरी हैं अपने कंधे पर

દુર્લભ બોધી હતો એટલે સાધુઓને જોઈને રોવા લાગી જતો આ પ્રમાણે બાલ્યાવસ્થાથી જ તેને પ્રતિબોધિત કરવા છતાં પણ તે બોધને પ્રાપ્ત કરી શક્યા નહીં આ બાદ તેના મોટાભાઈ મૂંગાએ દીક્ષા ધારણ કરીને, સંયમનું પાલન કરીને, અંતમાં દેવ લોકમાં ઉત્પન્ન થયો પોતાના સહોદરને પ્રતિબોધિત કરવા માટે મૂંગાના જીવ દેવે તેના શરીરમાં જળોદરની વ્યાધિ ઉત્પન્ન કરી તે વ્યાધિ એટલા માટે ઉત્પન્ન કરી કે, જોઉં તો ખરો કે તે દુર્લભ બોધી કેવો છે? પછી પોતે વૈદ્યનું રૂપ લઈને તેની પાસે આવીને કહેવા લાગ્યા કે, સમસ્ત રોગોને નિવારવાનો ઈલાજ મારી પાસે છે તે જળોદરવાળા બાળકે કહ્યું કે, આપ મારા આ રોગનો ઈલાજ કરો વૈદે પ્રત્યુત્તરમાં કહ્યું કે જો કે તમારો આ રોગ અસાધ્ય છે તો પણ એવી શરત ઉપર પ્રયત્ન કરૂં કે, તમે મારા આ કોથળાને જેમાં ઔષધીઓ ભરી છે તેને તમારા કાંધ ઉપર રાખીને મારી પાછળ

अथ तेन वैद्येनौषधकोत्थलकस्तस्मै वाहनार्थं समर्पितः। स चार्हद्दत्तः कोत्थलकमुत्थाप्य स्कन्धोपरि वहन् वैद्यपृष्ठतश्चलति। तथा स कोत्थलको देवमायया ऽतीवभारकारकः संजातः, तेनातिभारेण स श्रान्तोऽपि तमुत्सृज्य गन्तु न शक्नोति, चिन्तयति च-अह वचनबद्धोऽस्मि, कथमिम भार परित्यजामि, कोत्थलक वहतो ममैतत्पृष्ठतो गमनेन पुनर्जलोदरव्याधिर्न स्यादतो वज्रसार तुल्यमिव भार वहन् यदह खञ्जो भवामि तन्मे योग्य भवतीत्येव विचिन्त्य स कोत्थलक वहन् वैद्यमनुगच्छति।

रख कर मेरे पीछे२ चलो तो। जलोदरी ने कहा इस में कौन सी बड़ी बात है। 'यह मेरा कोथला उठायेगा' ऐसा जानकर वैद्य ने इलाज के द्वारा उसको व्याधिमुक्त कर दिया। वैद्यने अपना औषधि का कोथल उठा कर चलने के लिये दे दिया। अर्हद्दत्त उस कोथले को कन्धे पर रख कर वैद्य के पीछे२ चलने लगा। कोथला देव की माया से ले जाते ले जाते मार्ग में बहुत वजनदार बन गया। उससे वह बहुत थक गया। परन्तु फिर भी उसकी हिम्मत उसे छोड़कर आगे जाने की नहीं हुई। विचारने लगा कि मैं वचन बद्ध हो चुका हूं अतः अब इस भार को कैसे छोड़सकता हूं। तथा यदि कोथले को लाद कर इस वैद्य के पीछे२ जो न चलू तो फिर जलोदर हो जानेकी आशका है, अतः जैसे भी बने वज्र-समान भारी इस कोथले को लेकर ही चलने में श्रेय है, चाहे मेरे शिर के बाल भी क्यों न घिस जायँ। इस प्रकार विचार कर वह कोथले को सिर पर लिए हुए वैद्य के पीछे २ चलता रहा।

પાછળ ચાલો જળોદર વાળાએ કહ્યુ કે, તેમાં કઈ મોટી વાત છે 'આ મારો કોથળો ઉઠાવશે' એવું જાણી ને વૈદે ઈલાજ દ્વારા તેને વ્યાધિમુક્ત કરી દીધો વૈદે પોતાની ઓષધીનો કોથળો ઉઠાવીને ચાલવા માટે તેને આપ્યો અર્હદ્દત્ત તે કોથળાને કાંધ ઉપર રાખીને વૈદની પાછળ પાછળ ચાલવા લાગ્યો કોથળો દેવની માયાથી ચાલતા ચાલતા માર્ગમા ઘણો વજનદાર બની ગયો, આથી તે ઘણો જ થાકી ગયો અને આગળ ચાલવાની તેનામા હિમત ન રહી છતા પણ તે વિચારવા લાગ્યો કે હુ વચનથી બધાયેલ છુ માટે હવે આ ભારને હુ કેવી રીતે છોડી શકુ ? અને જો કોથળાને ઉપાડીને હુ આ વૈદની પાછળ પાછળ ન ચાલુ તો ફરી પાછો જળોદરનો ઉપદ્રવ થઈ જવા સભવ છે જેમ બને તેમ વજ્ર સમાન ભારે આ કોથળાને ઉપાડીને ચાલવામા જ શ્રેય છે મારા માથાના વાળ ઘસાઈ જાય તો પણ મારે કોથળાને ઉપાડીને ચાલવુ જોઇએ આ પ્રકારનો વિચાર કરી માથા ઉપર કોથળો લઈ તે વૈદની પાછળ પાછળ ચાલતો રહ્યો

एकदा स मायिको वैद्यस्तं मुनिसन्निधौ नीत्वा वदति यदि त्वं दीक्षां गृह्णासि, तर्हि त्वां मुञ्चामि। स भाराक्रान्तो वदति ग्रहीष्याम्येव दीक्षाम्। ततोऽसौ मायिकं वैद्यस्तस्मै दीक्षां प्रदाप्य स्वयं देवलोकं गतः। देवे स्वस्थानं गते स दुर्लभबोधित्वादरतिपरीषहेणाभिभूतः सन् संयमं त्यक्तुं समुद्यतः। ततो देवेनावधिना ज्ञात्वा पुनरपि तथैव जलोदरं कृत्वा वैद्यरूपेणागत्य पुनरसौ प्रतिबोधितः। पुनर्गते च देवे परीषहाभिभूतेन तेन दीक्षात्यागो मनसि धृतः। तदाऽसौ वैद्यरूपो देवस्तृतीय वारं प्रतिबोध्य व्रते स्थिरीकरणार्थमर्हद्दत्तसमीप एव तिष्ठति।

अब वह मायिक वैद्य उस जलोदरी को मुनि के पास ले गया और कहने लगा कि यदि तुम दीक्षा धारण करलो तो मैं तुम्हें छोड़ दू। भार से हेरान होकर उसने विचार किया कि–'अच्छा है दीक्षा लेने से इस वजन को उठाने के दुःख से तो बच जाऊँगा', और बोला दीक्षा ही ले लूगा। वैद्य उसको सयम दिला कर अपने स्थान देवलोक को चला गया। देव को अपने स्थान पर गया हुआ जानकर वह दीक्षा का परित्याग करने को उद्यत हुवा। देवने पुनः उसे जलोदर रोग से पीडित किया और वैद्य के रूप से आकर प्रतिबोधित किया। फीर भी वह अरतिपरीषह से उद्विग्न होकर सयम छोडने की इच्छा करने लगा। फिर भी देव आकर उसको प्रतिबोधित किया और "यह सयम में स्थिर बना रहे" इस ख्याल से वह देव स्वयं इसके पास रहने लगा।

એ માયાધારી વૈદ્ય એ જળોદરવાળાને મુનિની પાસે લઈ ગયા અને કહેવા લાગ્યા કે જો તમે દીક્ષા ધારણ કરી લ્યો તો હુ તમને છોડી દઉ ભારથી હેરાન બનેલા તેણે વિચાર કર્યો કે,–'ઠીક છે દીક્ષા લેવાથી આ વજનને ઉઠાવવાના દુ ખથી તો બચી જઈશ' આમ વિચારી તેણે કહ્યુ કે ભલે ! હુ દીક્ષા લઈશ તે પછી તેને દીક્ષા અપાવી વૈદ્ય પોતાના સ્થાને દેવલોકમા ચાલ્યા ગયા દેવને પોતાના સ્થાન ઉપર ગયેલા જાણીને તે દીક્ષાનો પરિત્યાગ કરવા તૈયાર થયો દેવે ફરીથી તેને જળોદરના રોગથી પીડિત બનાવ્યો અને વૈદ્યના સ્વરૂપથી આવીને પ્રતિબોધિત કર્યો ફરીથી તે અરતિપરીષહથી ઉદ્વેગ પામીને સયમ છોડવાની ઇચ્છા કરવા લાગ્યો ફરી પાછા દેવે આવીને તેને પ્રતિબોધીત કર્યો અને "આ સંયમમા સ્થિર બની રહે" એવા ખ્યાલથી તે દેવ પોતે તેની પાસે રહેવા લાગ્યા

एकदा स देवो मनुष्यवेषेण तृणभारं गृहीत्वा कस्मिश्चित् प्रज्वलति ग्रामे प्रविशति, तदा संयमारतिं कुर्वन्नर्हद्दत्तमुनिः प्राह–ज्वलति ग्रामे तृणभारं नयन् कथं प्रविशसि ? किं मूढोऽसि ? देवेनोक्तम्–त्वं तु महामूढोऽसि, यतः सकलकल्याणकारणं संयमं विहाय क्रोधमानमायालोभवह्निप्रज्वलिते सकलानर्थकरे गृहवासे पुनः पुनर्वार्यमाणोऽपि प्रवेष्टुमिच्छसि ?। स एतद्वचनं श्रुत्वाऽप्यरतिं सर्वथा न मुञ्चति ।

एक दिन की बात है कि वह देव मनुष्य का वेष धारण कर घास का गट्ठा लेकर एक गांव में कि जिसमे आग लगी हुई थी जाने लगा। उस समय अरतिभाव को धारण करने वाले उस अर्हद्दत्त मुनि ने उस से कहा कि तुम कितने मूर्ख हो जो आग से जल रहे इस ग्राम में घास का भारा लेकर जा रहे हो। इस स्थिति में तो कोई मूर्ख भी इस गाँव में घास का भारा लेकर जाने को तैयार नहीं हो सकता है, अत तुम्हारे जैसे समझदार व्यक्ति को ऐसा काम करना इस समय सर्वथा अनुचित है। अर्हद्दत्त मुनि की इस बात को सुनकर देव ने कहा कि –परोपदेश मे पाडित्य प्रदर्शन करने वाले दुनिया में अनेक मनुष्य हैं तुम भी उन्ही मे से एक हो। मैं तो समझता हू कि मेरी अपेक्षा अधिक मूर्ख तुम हो जो कल्याण के कारणभूत इस ग्रहण किये हुए सयम मे अरतिभाव धारण करते हुए क्रोध, मान, माया एव लोभ–रूपी अग्नि से प्रज्वलित एव सकल अनर्थों के उत्पादक ऐसे गृहस्थाश्रम में जाने के लिये वार२ मना करने पर भी सयम छोडने की इच्छा करते हो।

એક સમય તે દેવે મનુષ્યનો વેશ ધારણ કરીને ઘાસની ગાસડી લઈ એક ગામમા કે જ્યા આગ લાગી હતી ત્યા જવા લાગ્યા તે સમયે અરતી ભાવના ધારણ કરવાવાળા તે અર્હદત્ત મુનિએ તેમને કહ્યુ, કે, તમે કેવા મૂર્ખ છો કે, આગથી બળી રહેલા ગામમા ઘાસનો ભારો લઈને જાવ છો ? આ સ્થિતિમા તો કોઈ મૂર્ખ પણ તે ગામમા ઘાસનો ભારો લઈને જવાની તૈયારી ન કરે માટે તમારા જેવી સમજદાર વ્યક્તિએ એવુ કામ કરવું આ સમયે સર્વથા અનુચિત છે અર્હદત્ત મુનિની આ વાતને સાભળીને દેવે કહ્યુ કે, પારકાને ઉપદેશ આપવામા પડિતાઈનુ પ્રદર્શન કરવાવાળા દુનિયામા અનેક મનુષ્યો છે તેમાના તમે એક છો હુ તો સમજુ છુ કે મારી અપેક્ષાએ તમે અધિક મૂર્ખ છો જે કલ્યાણના કારણભૂત એવા લીધેલા સયમમા અરતી ભાવ ધારણ કરીને, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ રૂપી અગ્નિથી પ્રજ્વલિત એવા સકળ અનર્થોના ઉત્પાદક એવા ગૃહસ્થાશ્રમમા જવા માટે વારવાર મના કરવા છતા પણ સયમ છોડવાની ઈચ્છા કરો છો આ પ્રમાણે તે દેવના

अन्यदा कदाचित् तेन सह पुरः पुरश्चलन्नसौ देवः पन्थानं विहाय कण्टकाकीर्णेनोत्पथेनाटवीं गच्छति। ततोऽसौ दुर्लभबोधिरर्हद्दत्तः साग्रहं वदति भवान् पन्थानं हित्वा कथमुत्पथेन गच्छसि?। देवेनोक्तम्-त्वमपि विशुद्धं मोक्षमार्गं परित्यज्याऽऽधिव्याधिरूपे कण्टकाकीर्णे संसारमार्गे कस्माद् व्रजसि? एवमुक्तोऽप्यर्हद्दत्तो बोधिमलब्ध्वा वदति-कस्त्वम्। ततो देवः स्वपूर्वभवसम्बन्धिनं मूकरूपं दर्शयित्वा प्राह-हे भ्रातः! शृणु, भवता पूर्वजन्मनि देवभवं प्राप्य मम निगदितम्-यदा स्वर्गा

इस प्रकार उस देव के वचन सुनकर अर्हद्दत्त मुनि अरतिपरीषह को सर्वथा नहीं त्याग सका। देवने और भी उपाय उसे समझाने के लिये किये जैसे-कोई एक दिन जब अर्हद्दत्त बाहर जा रहे थे तब देव भी इनके आगे २ चलने लगा और रास्ता छोड़कर कुरास्ते जाने लगा। वह मार्ग कण्टकाकीर्ण था एवं अटवी की ओर जानेवाला था। उसकी इस प्रकार चाल देखकर अर्हद्दत्त मुनि ने कहा कि-तुम कैसे आदमी हो जो मार्ग का परित्याग कर कुमार्ग से जा रहे हो। तब देव ने भी अर्हद्दत्त से कहा कि तुम भी कैसे आदमी हो जो विशुद्ध मोक्षमार्ग का परित्याग कर आधिव्याधिरूप कंटकों से आकीर्ण संसारमार्ग में जाने को तैयार हो रहे हो। इस प्रकार जब देव ने कहा तो वह अर्हद्दत्त कहने लगा कि-सच तो कहो तुम कौन हो। देवने अर्हद्दत्त की इस प्रकार बात सुनकर अपना पूर्वभवसंबंधी मूक रूप दिखा कर कहा-हे मित्र! सुनो आपने पूर्वभव में देवभव प्राप्त कर मुझ से कहा था कि यदि मैं

વચન સાંભળીને પણ અર્હદત્ત મુનિએ અરતિપરીષહનો ત્યાગ સર્વથા ન કર્યો દેવે બીજા પણ ઉપાય તેને સમજાવવા માટે કર્યા જેમ કોઈ એક દિવસ અર્હદત્ત બહાર જઈ રહ્યા હતા ત્યારે દેવ પણ તેની આગળ આગળ ચાલવા લાગ્યા અને રસ્તો છોડીને કુરસ્તે જવા લાગ્યા તે માર્ગ કાંટાથી ભરેલ હતો અને ઘોર જંગલ તરફ જતો હતો તેની આ પ્રકારની ચાલ જોઈને અર્હદત્ત મુનિએ કહ્યું તમે કેવા માણસ છો કે માર્ગનો ત્યાગ કરી કુમાર્ગે જઈ રહ્યા છો ત્યારે દેવે પણ અર્હદત્તને કહ્યું કે, તમે પણ કેવા આદમી છો કે, વિશુદ્ધ મોક્ષ માર્ગનો પરિત્યાગ કરી આધિ વ્યાધિ રૂપ કાંટાઓથી ભરેલા સંસારમાર્ગમાં જવાને તૈયાર થઈ રહ્યા છો આ પ્રકારે દેવે કહ્યું એટલે અર્હદત્ત કહેવા લાગ્યા કે, સાચું કહો તમે કોણ છો? દેવે અર્હદત્તની આ વાત સાંભળીને પોતાના પૂર્વભવ સંબંધી મૂગાનું સ્વરૂપ દેખાડીને કહ્યું કે, હે મિત્ર! સાંભળો આપે પૂર્વભવમાં દેવ ભવ પ્રાપ્ત કરી મને - કહ્યું કે,

श्च्युत स्याम् , तदा तव सहोदरभ्राता भविष्यामि, ततस्त्वया सुरालयगते-नाऽप्यहं जैनधर्मं प्रतिबोधनीयः, इति त्वद्वचनं मया स्वीकृतम् , अतस्त्वां प्रतिबो-धयितुमहमत्रागतोऽस्मि, तस्माद् धर्मं स्वीकृत्य मुहुर्मुहुररतिं मा सेवस्व, इत्येवं मूकदेववचनं निशम्यार्हद्दत्तोऽब्रवीत्-पूर्वभवेऽहं देव आसमित्यत्र किं प्रमाणम् ? ततो मूकदेवस्तद्विश्वासार्थं देवभवे तेन रोपितमाम्रवृक्षं प्रदर्श्य सर्वं पूर्ववृत्तमवदत् । ततस्त-स्य जातिस्मरणमभूत् । तेनाऽस्य चारित्रदृढता जाता । अस्य पूर्वमरतिः, पश्चात्संय-मे रतिः समुत्पन्ना । एवमन्यैरपि मुनिभिररतिपरीषहस्तन्निराकरणेन सोढव्यः॥१५॥

देवभव से च्युत हुआ तो तुम्हारा सहोदर होऊंगा, इसलिये तुम देवलोग में देव होते हुए भी मुझे जैनधर्म का प्रतिबोध देना। तुम्हारे इस कथन को उस समय मैंने स्वीकार कर लिया था। इसलिये मेरी प्रतिज्ञा के अनुसार मैं तुम्हें प्रतिबोधित करने के लिये यहां आया हुआ हूं, अतः संयमको अंगीकार कर फिर उस में वार वार अरति का सेवन नहीं करना चाहिये। इस प्रकार मूक देव के वचन सुनकर अर्हद्दत्त ने कहा कि इस में क्या प्रमाण है कि मैं पूर्वभव में देव था। मूकदेव ने अर्हद्दत्तकी बात सुनकर उसके विश्वास के लिये देवभव में आरोपित आम्रवृक्ष को दिखलाकर समस्त पूर्व का वृत्तान्त कह दिया। इस सब को सुनकर उसे जातिस्मरण हो गया। इससे इसके चारित्र में दृढता आगई। इस का सारांश यही है कि देखो अर्हद्दत्त को पहिले चारित्र में अरति थी पश्चात् प्रतिबोधित होने पर उसे चारित्र मे रति आ गई इस बात को

જો હું દેવ ભવથી ચ્યુત થઈશ તો તમારો સહોદર બનીશ આ માટે દેવ લોકમાં રહેવા છતાં પણ તમે મને જૈનધર્મનો પ્રતિબોધ આપતા તમારા એ કથનનો મેં એ સમયે સ્વીકાર કરી લીધો હતો જેથી મારી પ્રતિજ્ઞા અનુસાર હું તમોને પ્રતિબોધિત કરવા માટે અહિં આવ્યો છું આથી સંયમનો અંગિકાર કરી તેમાં વારવાર અરતિનું સેવન ન કરવું જોઈએ આ પ્રકારે તે મૂગા દેવના વચન સાંભળીને અર્હદત્તે કહ્યું કે, આમાં કયું પ્રમાણ છે કે, હું પૂર્વભવમાં દેવ હતો મૂગા દેવે અર્હદત્તની વાત સાંભળીને તેના વિશ્વાસ માટે દેવ ભવમાં ઉગાડેલું આમ્રવૃક્ષ દેખાડીને અગાઉનું સઘળું વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યું આ બધું જોઈ જાણીને તેને જાતિ સ્મરણ થયું આનો સારાંશ એ છે કે, અર્હદત્તને પહેલાં ચરિત્રમાં અરતિ હતી પછી પ્રતિબોધિત થવાથી તેના ચરિત્રમાં રતિ આવી આ વાતને જાણીને

अरतिसद्भावे स्त्रीप्नभिलाषः स्यादतः स्त्रीपरीषहजय माह—

मूलम्—संगो एस मणुस्साणं, जाओ लोगंमि इत्थिओ ।

जस्स एया परिण्णाया, सुकडं तस्स सामण्णं ॥१६॥

छाया—सग एष मनुष्याणा, याः लोके स्त्रियः ।

यस्य एताः परिज्ञाताः, सुकृत तस्य श्रामण्यम् ॥ १६ ॥

टीका—'सगो' इत्यादि ।

लोके=अस्मिन् ससारे याः स्त्रियः सन्ति, एष मनुष्याणा—पुरुषाणा सगः= सगच्छते=वशीभवति जीवो यस्मात् स सगो=बन्धनम्—यथा मृगाणा बन्धन वागुरादि, यथा वा मक्षिकाणां श्लेष्मसगो बन्धन,तथा पुरुषाणा स्त्रियो बन्धनमित्यर्थः। स्त्रियो हि हावभावादिभिः पुरुषाणा विषयासक्तिलक्षण रागमुत्पादयन्ति, रागो-

जानकर, सब मुनियों को चाहिये कि वे आते हुए अरतिपरीषह को निवारण कर सयम में रति रखे ॥ १५ ॥

अरति के सद्भाव मे मुनि को स्त्रीपरीषह उत्पन्न होने का सभव है, इस लिये अब सूत्रकार आठवें स्त्रीपरीषहजय को कहते हैं—

'सगो एस'—इत्यादि

अन्वयार्थ—(लोगमि—लोके) इस ससार में (जाओ इत्थिओ—याः स्त्रियः) जो स्त्रिया हैं (एस मणुस्साण सगो—एषः मनुष्याणा सगः) यह मनुष्यो का बन्धन है । जिस प्रकार मृगों का बधन वागुरा—जाल—आदि, मक्षिका का बधन श्लेष्म आदि हे उसी प्रकार स्त्रिया भी पुरुषो का बधनरूप हैं, क्यों कि ये स्त्रिया हाव, भाव, आदि से, पुरुषो मे विषयासक्तिरूप राग उत्पन्न करती हैं। तद्विषयक राग की उत्पत्ति होने पर

સઘળા મુનિઓએ જાણવુ જોઇએ કે, આવેલ અરતિપરીષહને નિવારી સયમમાં રતિ રાખે. ॥ ૧૫ ॥

અરતિના સદ્‌ભાવમા મુનિને સ્ત્રી પરીષહ ઉત્પન્ન થવાનો સભવ છે તેથી સૂત્રકાર આઠમો સ્ત્રી પરીષહ જીતવાનુ કહે છે सगोएस—ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—लोगमि-लोके આ સસારમા जाओ-इत्थिओ-या स्त्रिय જે સ્ત્રિઓ છે, एस मणुस्साण सगो—एष मनुष्याणा सग તે મનુષ્યોનુ બધન છે જેમ મૃગોનુ બધન જાળ આદિ માખીઓનુ બધન ગળફા આદિ છે, તે પ્રકાર સ્ત્રિઓ પણ પુરુષોને બધનરૂપ છે કેમ કે, સ્ત્રિઓ હાવભાવ આદિથી પુરુષોમા વિષયાસક્તિ રૂપ રાગ ઉત્પન્ન કરે છે, તે વિષયરાગ ઉત્પત્તિ થવાથી પુરુષ તેને વશીભૂત બની જાય છે

त्वचो च तद्वशीभूताना पुरुषाणा नरकनिगोदादिदुर्गतिकसंसारपात, तस्मात् स्त्रिय पुरुषाणां बन्धनमिति व्यपदेशः।

अतः किं कर्त्तव्यमित्याकाङ्क्षायामाह–'जस्स' इत्यादि।

यस्य–अत्र सम्बन्धसामान्ये षष्ठी, येन मुनिनेत्यर्थः, एताः स्त्रियः परिज्ञाताः परि=सर्वथा ज्ञाताः ज्ञ–परिज्ञयाऽस्मिन् भवे परभवे चानन्तदुःखकारणतया विज्ञाताः प्रत्याख्यानपरिज्ञया च परिवर्जिताः, तस्य मुनेः श्रामण्यं=चारित्रम्, अत्र श्रामण्येन सह परिपाल्यपरिपालकभावसम्बन्धे षष्ठी। सुकृत=सुष्ठु आचरित भवति, सफल भवतीत्यर्थः ॥ १६ ॥

पुरुष उनके वशीभूत हो जाता है। उनके वश मे हो जाने से उसका नरक निगोद आदि दुर्गतिरूप ससार मे पतन अवश्यभावी है। इस लिये ये स्त्रिया पुरुषों का बधन है। इसलिये (जस्स–यस्य) जिस मुनि द्वारा (एया परिण्णाया–एताः परिज्ञाताः) ये सर्वथा ज्ञ–परिज्ञा से इस भव मे तथा परभव में अनत दुःखों के कारणरूप जानकर प्रत्याख्यान-परिज्ञा से परिवर्जित कर दी जाती हैं (तस्स सामण्ण सुकड–तस्य श्रामण्य सुकृतम्) उस मुनि का साधुपना सफल है।

भावार्थ—जिस प्रकार मृगादि पशुओं को पकड कर रखने के लिये वागुरा (जाल) आदि वन्धन प्रसिद्ध हैं क्यों कि इन द्वारा परतन्त्र किये वे स्वतन्त्र विहार से रहित हो जाते हैं, और अनेक प्रकार की यातनाएँ सहन करते हैं इसी प्रकार पुरुषों का बधन ये स्त्रियां हैं। इनके वश मे पडा हुआ प्राणी परतन्त्र होकर अपनी स्वन्तत्रता–चारित्र

તેના વશ થવાથી તેનુ નરક નિગોદ આદિ દુર્ગતિ રૂપ સ સારમા પતન અવશ્યભાવિ છે માટે સ્ત્રિઓ પુરૂષોનુ બધન છે, આ માટે जस्स–यस्स જે મુનિદ્વારા एयापरिण्णाया–एता परिज्ञाता એ સર્વથા જ્ઞ–પરિજ્ઞાથી આ ભવ તથા પરભવમા અનત દુખોના કારણ રૂપ જાણીને પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાથી પરિવર્જીત કરી દેવામાં આવે છે तस्स सामण्ण सुकड–तस्य श्रामण्य सुकृतम् એવા મુનિનુ સાધુ પણુ સફળ છે

ભાવાર્થ—જે પ્રકાર મૃગ આદિ પશુએને પકડી રાખવા માટે જાળ આદિ બધન પ્રસિદ્ધ છે કેમ કે, તેના દ્વારા પરતત્ર કર્યાથી તે સ્વતત્ર વિહારથી રહિત બની જાય છે અને અનેક પ્રકારની યાતનાઓ સહન કરે છે આ રીતે પુરૂષોનુ બધન સ્ત્રીઓ છે તેના વશમા પડેલો પ્રાણી પરતત્ર બનીને

अथ भावः-धर्ममर्यादानुवर्ती मुनिः-स्त्रीणामङ्गप्रत्यङ्गसंस्थानहसितविभ्रमा द्याश्चित्तविक्षेपकारिणीश्चेष्टाः कदाचिदपि न चिन्तयेत्, नापि कामबुद्धया मोक्ष मार्गकर्दमकल्पासु तासु चक्षुरपि निक्षिपेत् किंत्वात्मानमेव पर्यालोचयेत्। एवं स्त्री परीषहजयः स्यादिति।

अत्र दृष्टान्तः प्रदर्श्यते—

द्वादशतीर्थंकरवासुपूज्यप्रशासने चम्पानगर्यां तद्वंशीयो रूपलावण्यसम्पन्नः, सुजातसर्वाङ्गसुन्दर, शशिसौम्याकार, इष्टः, इष्टरूपः, कान्तः, कान्तरूपः, प्रियः,

इस का भाव यह है-धर्म मर्यादा अनुवर्तन करने वाला मुनि चित्त को विक्षिप्त करने वाली स्त्रियों के अंग, प्रत्यंग की आकृति का, तथा उनकी हासी आदि क्रियाओं का एवं हाव विभाव आदि विलासों का कभी भी विचार तक न करे, और न मोक्षमार्ग में कर्दमस्वरूप इनको विकारदृष्टि से देखे। जहां तक हो मुनिका यही कर्तव्य है कि वह अपनी आत्मा का जिस तरह से कल्याण होता रहे, तथा जिन विचारधाराओं से वह अहर्निश अपने गृहीत पथ पर अग्रगामी बना रहे, इस प्रकार का ही प्रयत्न साधु को करते रहना चाहिये। यही अपनी पर्यालोचना है॥

दृष्टान्त—बारह वें तीर्थंकर श्री वासुपूज्य स्वामी के शासन काल में चम्पानगरी मे इन्हीं का वंशज लावण्यपूर नामका एक राजा रहता था। वह सुजातसर्वाङ्गसुन्दर-अर्थात् आकार से सर्वाङ्ग सुन्दर था,

આનો ભાવાર્થ એ છે કે-ધર્મ મર્યાદાનુ અનુવર્તન કરવાવાળા મુનિ ચિત્તને વિક્ષિપ્ત કરવાવાળી સ્ત્રિઓના અંગ પ્રત્યંગની આકૃતિનું તથા તેની હાસી આદિ ક્રિયાઓનું, અને હાવભાવ આદિ વિલાસોનો કદી વિચાર સુદ્ધા પણ ન કરે મોક્ષમાર્ગમા કર્દમસ્વરૂપ એવી આ ભાવનાને વિકાર દૃષ્ટિથી ન જુએ એનું કર્તવ્ય છે કે, જ્યા સુધી બની શકે ત્યા સુધી પોતાના આત્માનુ કલ્યાણ થતુ રહે અને જે વિચારધારાઓથી તે હરહમેશ પોતે ગ્રહણ કરેલ માર્ગ ઉપર અગ્રગામી બની રહે આ પ્રકારનો જ વિચાર પ્રયત્ન સાધુએ કરવો જોઈએ એ જ તેમની પર્યાલોચના છે

દૃષ્ટાંત—બારમા તીર્થંકર શ્રી વાસુપૂજ્ય સ્વામીના શાસનકાળમા ચંપા નગરીમા તેમના જ વંશના લાવણ્યપૂર નામના એક રાજા રાજ્ય કરતા હતા તે સુજાતસર્વાङ्गસુંદર અર્થાત્ આકારથી સર્વાંગ સુંદર હતા, તે સકલસમાજના મનોરથ પૂર્ણ કરવાવાળા હોવાથી બધાને ઇષ્ટ હતા, તેમની આકૃતિ મનોહર

प्रियरूपः, मनोज्ञः, मनोज्ञरूपः, सोम्यः, सुभगः, प्रियदर्शन , सुरूपोः लावण्यपूर-नामको नृप आसीत् । असौ नृपः सुभूमनामकस्य वासुपूज्यतीर्थंकृत्प्रथमगणधरस्य समीपे धर्मदेशना श्रुत्वा दीक्षितो जातः ।

स चैकदा भिक्षाचर्यां पर्यटन् श्रावकगृह मत्वा वेश्यागृह प्रविष्टः, तत्र सा काम-

---

वह सकल समाज का मनोरथ पूर्ण करनेवाला होने से सब को इष्ट था, इसकी आकृति मनोहर होने से इष्टरूप था, तथा वह सबका सहायक होने से कान्त अभिलषणीय था । वह कान्तरूप रूप से भी कान्त कम-कमनीय था । वह सब जनों के उपकार करने मे परायण होने से सबके लिये प्रिय था । वह रूप से भी प्रिय होने से प्रियरूप था । सब के हित-कारी होने से वह मनोज्ञ था । इसके देखने वाले के लिये यह चित्ता-कर्षक होने से मनोज्ञ रूप था । दु खियों का दुःख दूर करने वाला होने से मनोऽम सबके मन मे वसने वाला था । सकल जनमन के अनुकूल आकृति वाला होने से मनोऽमरूप था, इसलिये वह सौम्य–भद्र स्वभाव होने से समस्त जन का आह्लादक था । तथा कल्याण मार्ग पर चलने वाला होने से सुभग था । वह प्रियदर्शन था अर्थात् जो व्यक्ति इसे एकवार भी देख लेता तो पुनः उसे देखनेकी लालसा उस के वनी रहती थी । वह सुरूप–लावण्य की राशि से भरपूर था । राजा ने सुभूम नाम के गणधर के पास जो वासुपूज्यतीर्थंकर के प्रथम गणधर थे धर्मदेशना सुनकर दीक्षा धारण करली ।

હોવાથી इष्टरूप હતા તથા તેઓ બધાને સહાયકરવાવાળા હોવાથી कान्त અભિ-લષણીય હતા તે कान्तरूप રૂપથી પણ કાંત–કમનીય હતા તેઓ દરેક મનુષ્ય પર ઉપકાર કરવામા પરાયણ હોવાથી દરેકને प्रिय હતા તે રૂપથી પણ प्रिय હોવાથી प्रियरूप હતા દરેકના હિતચિંતક હોવાથી તે मनोज्ञ હતા તેમને જોનારને તેઓ ચિત્તાકર્ષક હોવાથી मनोज्ञरूप હતા, દુખીઓના દુખ દૂર કરવાવાળા હોવાથી मनोऽम અર્થાત્ દરેકના મનમા વાસ કરવાવાળા હતા સકલ જનમનની અનુકૂળ આકૃતિવાળા હોવાથી मनोऽमरूप હતા, એ માટે તેઓ सौम्य ભદ્રસ્વભાવ હોવાથી સમસ્તજનના આહ્લાદક હતા તથા કલ્યાણ માર્ગ પર ચાલવાવાળા હોવાથી सुभग હતા તેઓ પ્રિયદર્શનીય હતા, અર્થાત્ જે કોઈ તેને એકવાર જુએ તો ફરીથી તેને જોવાની લાલસા ઉત્પન્ન થયા કરતી તે सुरूप–રૂપલાવણ્યથી ભરપૂર હતા રાજાએ સુભૂમ નામના ગણધરની પાસે કે જે વાસુપૂજ્ય તીર્થંકરના પ્રથમ ગણધર હતા તેમની ધર્મદેશના સાભળીને દીક્ષા ધારણ કરી લીધી

मञ्जरीनाम्नी वेश्या लावण्यपूरमुनेर्मनोहरं वयोरूपलावण्यसंस्थानादिकं विलोक्य मोहिता जाता। अथ सा लावण्यपूरमुनिं प्रणम्य झटिति द्वारदेशमागत्य सर्वाणि निर्गमद्वाराणि पिधाय पुनस्तस्य समीपमागत्य सानुरागं पश्यन्ती सस्मितं वदति-महात्मन्! स्वल्पमेव कालं भवानत्र तिष्ठतु, यावद्भिक्षामानयामि। तद्विनयवचनं निशम्य लावण्यपूरमुनिस्तत्रैवतिष्ठति। सा च गृहाभ्यन्तरगता मुनिसंगमाभिलाषिणी भिक्षोपयोगिवस्तुग्रहणव्याजेन नृत्यन्तीव भवने चलन्ती, बाहुविक्षेपैः

एक समय की बात है कि जब ये भिक्षाचरी के लिये निकले तो वे श्रावक का घर जानकर वेश्या के घर मे आहार पानी के लिये पहुंच गये। वहा वेश्या ने जब इन्हें आया हुआ देखा तो वह इन पर इनके सुन्दरातिसुन्दररूप को देखकर मोहित हो गई। वेश्या का नाम काममजरी था। अब क्या था रूप का निधान जब घर के भीतर स्वयं आ गया है तो उसने विचार किया कि यह वापिस न हो जाय इस ख्याल से उठ कर उसने शीघ्र ही बाहिर निकल ने के जितने भी द्वार थे वे सब द्वार बंद कर दिये। पश्चात् वह उन मुनिराज के पास आई और सानुराग उनकी ओर निहार कर मुस्कराती मुस्कराती कहने लगी कि–हे महात्मन्! आप कुछ देर तक यहा ठहरिये–जब तक मैं भिक्षा लेकर आती हू। मुनिराज उसके विनीत वचन सुनकर वे वही पर ठहरे रहे और वह मुनि के साथ संगम की अभिलाषा से घर के भीतर रही हुई आहार पानी लाने के बहाने से मकान मे ऐसी चलने लगी कि जैसे मानो नाचती हो। कामराग के प्रकट

એક સમયની વાત છે કે, જ્યારે તે ભિક્ષાચર્યા માટે બહાર નીકળ્યા ત્યારે શ્રાવકનુ ઘર જાણીને એક વેશ્યાના ઘરમા આહાર પાણી માટે જઈ ચડયા જ્યારે વેશ્યાએ મુનિને આવેલા જોયા ત્યારે તે તેના રૂપલાવણ્યને જોઈ તેના ઉપર મોહિત બની ગઈ વેશ્યાનુ નામ કામમજરી હતુ રૂપનુ નિધાન જ્યારે ઘરની અદર આવેલ હતુ પછી બાકી રહે શુ? એણે વિચાર કર્યો કે, મુનિ પાછા ન ફરી જાય એ વાતના ખ્યાલથી ઉઠીને તેણે તરત જ બહાર નીકળવાના જેટલા રસ્તા હતા તે બધા બધ કરી દીધા પછી તે મુનિરાજની પાસે આવી અને વિવેકપૂર્વક હસતી હસતી સામે આવી અને મુનિરાજની સામે જોઈ કહેવા લાગી કે, હે મહાત્મન્! આપ થોડીવાર રોકાઈ જાવ ત્યા હું ભિક્ષા લઈને આવુ છુ મુનીરાજ તેના વિનીત વચન સાભળીને દરવાજા પાસે ઉભા રહ્યા અને તે વેશ્યા મુનિરાજની સાથે સગમની અભિલાષાથી ઘરની અદર ચાલી ગઈ આહારપાણી લાવવાના બહાને તે મકાનમા એ રીતે ચાલવા

प्रावरणनसनापगमव्यक्तीकृताङ्गप्रत्यङ्गाच्छादनपरा कामराग प्रदर्शयति । भोगाभिलापप्रकाशक मदनधनुःकल्पभ्रुकुटिविलाससहकृतशिथिलारुणनयननिपातैर्लावण्यपूरमुनेर्मनो हरन्तीव, रूपयौवनसौन्दर्यसम्पन्नसुकुमाराङ्गलीलाप्रदर्शनपरा कोकिलारावमधुरस्वरेण गायति । तदनु तनुनूतनविविधवर्णचित्रितरुचिरवसनाञ्चलस्फालन प्रकुर्वती भूषणध्वनिमनोहरैश्चरणप्रचारैर्मुने समीपमागत्य सा भृङ्गावलिसमाश्लिष्टकमलायमानलावण्यभरविद्योतितसुपुष्टरागोपगतकपोलपालो समालम्बितालकावलिविभूषितसमुज्जृम्भमाणवदना भुजादिनिजगात्राणि मोटयन्ती स्मरमदोन्मादेनापहृतकृत्याकृत्यविवेकविज्ञाना गद्गदस्वरेण मुनिमभ्यर्थयति काम

करने के अभिप्राय से अपने अग एव प्रत्यङ्ग को साडी के गिर जाने के छल से प्रकट कर फिर उन्हें बार२ ढकने लगी । मानों मुनि के मन को हरती हो इस प्रकार वह उनके ऊपर, भोगाभिलाप सूचक एव काम के धनुप जैसी भ्रकुटी के विलास के साथ२ कुछ२ झुके हुए अरुण नयनो के विक्षेपो से प्रहार करने लगी । रूप, यौवन, एव सौन्दर्य से सपन्न अपने सुकुमार अगोकी लीला के प्रदर्शन मे तत्पर बनी हुई उसने फिर कोकिल के शब्दसमान मीठे स्वर से गाना गाना भी प्रारभ कर दिया । पश्चात् शरीर पर पहिरे हुए नवीन बहुमूल्य रग बिरगे वस्त्र के अचल को हिलाती एव भूपणों की ध्वनि से मनोहर पैरो को ठुमक ठुमक कर रखती हुई वह मुनि के समीप आकर गद्‌गद स्वर से कहने लगी । कहते हुए उसे जरा भी सकोच जो नहीं हुआ उसका कारण इसके ऊपर चढा हुआ काम का उन्माद था, इससे कृत्य और अकृत्य का विवेक विलुप्त हो चुका था । भौंरो से युक्त कमल जिस

लागी છે, જાણે તે નાચતી હોય કામરાગ પ્રગટ કરવાની ઈચ્છાથી પોતાના દરેક અ ગ પ્રત્ય ગને સાડીના પડી જવાના બહાનાથી પ્રગટ કરી ફરીથી તે શરીરને વારવાર ઢાંકવા લાગી જાણે મુનિના મનને હરતી હોય ! આ પ્રકારે તે મુનિ ઉપર, ભોગવિલાસના સૂચક એવા કામના ધનુપ જેવી ભ્રકુટિના વિલાસની સાથે સાથે નયનોના બાણ ફેકવા લાગી રૂપ, યૌવન અને સૌ દર્યથી સ પન્ન પોતાના સુકુમાર અ ગોની લીલાના પ્રદર્શનમા તત્પર બનેલી તે વેશ્યાએ કોકિલકંઠ જેવા મીઠા સ્વરથી ગાયન ગાવાની શરૂઆત કરી પછી શરીર ઉપર પહેરેલા નવીન ર ગબેર ગી વસ્ત્રોના છેડાને હલાવતી તેમજ ઘરેણાઓની ધ્વનીથી મનોહર પગોથી ઠુમક ઠુમક નાચતી તે મુનિની સામે આવીને તે ગદ્‌ગદ્ સ્વરે કહેવા લાગી, કહેતી વખતે તેને જરા પણ સ કોચ ન થયો તેનુ કારણ તેના ઉપર કામના ઉન્માદની છાયા ફેલાઈ ગઈ હતી આથી કૃતાકૃત્યના ભાનનો વિવેક તે ચુકી

भोगाय—" महात्मन्! कामज्वरभरेण सततमिदं मदङ्गमधुना, दयस्व मम ताप शान्त्यै " इत्यादिविविधप्रार्थनावचनैर्विविधकामचेष्टाभिश्च सा मुनिं चारित्राच्चा लयितु प्रवृत्ता। तदा मुनिश्चिन्तयति—

गणिकास्त्रियो हि खलु नाम्नाऽबला.१, कार्येण सबलाः२, प्रकृतिविषमाः ३, कपटप्रेमगिरिनद्यः ४, अपराधसहस्रगृहाः ५, प्रभवः (उत्पत्तिस्थान) शोकस्य ६,

प्रकार सुन्दर मालूम पड़ता है उसका मुखकमल भी केशपक्ति से विराजित होने से ठीक ऐसा ही सुन्दर मालूम पड़ता था। मुख की कपोलपाली लावण्य के प्रकर्ष से चमक रही थी। ललाई को लिये हुए थी। काम के आवेश से यह क्षण२ में जभाई लेती और क्षण२ में आलस्य मोड़ती हुई बोली-महात्मन्! मेरा यह शरीर इस समय कामज्वर से सतप्त हो रहा है। अतः दया करो और इस कमज्वर को शान्त करो। इत्यादि विविध प्रार्थना के वचनों एव अनेकविध काम की चेष्टाओ से उसने मुनि को उनके पवित्र चारित्र से चलायमान करने के लिये कोशिश की, परन्तु मुनिराज ने उस समय भी यही विचार किया कि—

ये वेश्या स्त्रिया केवल नाम से ही अबला हैं कार्यसे नहीं१। कार्य में तो ये बड़ी भारी सबल हैं२। प्रकृति से ये विषम होती हैं३। कपट प्रेम की ये पहाडी नदिया है जो शीघ्र ही शुष्क हो जाती हैं ४। हजारों अपराधों की ये स्थान हैं ५। शोक की उत्पत्ति का ये स्थानभूत हैं ६।

गई હતી ભમરાથી ગુજતુ કમળ જે રીતે સુદર દેખાય છે તેવી રીતે એનુ મુખ કમળ પણ કેશ પકિતથી વિરાજીત હોવાથી એવુ જ સુદર દેખાતુ હતુ તેના મોઢા ઉપરની લાલીમા લાવણ્યથી ચમકી રહેલ હતી કામના આવેશથી એ ક્ષણ ક્ષણમા અટકતી અને આળસ મરડતી બોલી મહાત્મન્! હુ આ સમયે કામજ્વરથી પીડાઈ રહી છુ આથી દયા કરી આ કામજ્વરને શાત કરો ઈત્યાદિ વિવિધ પ્રાર્થના વચનોથી તેમજ અનેકવિધ કામચેષ્ટાથી તેણે મુનિને તેના પવિત્ર ચારિત્રથી ચલાયમાન કરવાની કોશિષ કરી આ સમયે મુનિરાજે એ વિચાર કર્યો કે,—

આ વેશ્યા સ્ત્રીઓ કેવળ નામથી જ અબળા છે, કાર્યથી નહી ૧ કાર્યમા તો એ ઘણી ભારે સબળ છે ૨ પ્રકૃતિથી એ વિષમ હોય છે ૩ કપટ પ્રેમની એ પહાડની નદીઓ જેવી છે, જે વહેલી સુકાઈ જાય છે ૪ હજારો અપરાધોનુ એ સ્થાન છે ૫ શોકની ઉત્પત્તિને જગાવનાર છે ૬ બળનો વિનાશ કરનાર

विनाशो बलस्य, (बलहारकत्वात्) ७, सूना (वधस्थान) पुरुषाणाम् ८, नाशो लज्जायाः-(लज्जारहितत्वात्, अस्याः सगे पुरुषस्य लज्जानाशाच्च) ९, मूलमविनयस्य १०, गृह मायानाम् ११, खनिर्वैरस्य १२, भेदो मर्यादानाम्, (सयममर्यादाया विनाशहेतुत्वात्) १३, आश्रयो रागस्य, (आश्रय. स्थान) १४, गृह दुश्चरित्राणाम् १५, स्खलनाः ज्ञानस्य १६, विध्वसन ब्रह्मचर्यस्य १७, विघ्नो धर्मस्य १८, अरिः साधूनाम् (मोक्षमार्गसाधकाना चारित्रप्राणविनाशकत्वात्)१९ दूषण ब्रह्मचारिणाम् २०, कारण कर्मरजसः २१, अर्गला मोक्षमार्गस्य २२, भवन दुर्गुणस्य २३, मत्तगजवन्मदनपरवशाः २४, व्याघ्रीवद् दुष्टहृदयाः २५ तृणच्छन्नकूपवद् अप्रकाशान्तःकरणाः २६, कारीषाग्निवदन्तर्दहनशीलाः २७, अन्तर्दुष्टव्र-

बल को विनाश करने वाली हैं ७। पुरुषों के मन की हत्या करने के लिये ये वधस्थान है ८। लज्जा की विनाशक है ९। अविनय की ये मूल कारण है १०। माया का तो यहा खजाना ही भरा रहता है ११। वैर विरोध आदि जितने भी अनर्थ दुनिया मे होते है उन सब मे ये प्रधान रहा करती है अतः ये उनकी खान है १२। सयममर्यादा का भग करने वाली है १३। राग का ये स्थान है १४। दुश्चरित्रों की तो ये पेटी है १५। ज्ञान की स्खलना करनेवाली है १६। ब्रह्मचर्य की आखे कैसे फोडी जाती है इस बात मे ये बडी होशियार होती है १७। धर्म की विघ्नभूत है १८। साधुओं के लिये शत्रुसमान है १९। ब्रह्मचारियो के लिये दूषणरूप है २०। कर्मरज की कारण २१, एव मुक्तिमार्ग की ये आर्गला हैं २२। ये दुर्गुणो के भवन हैं २३। मत्तगजराज के समान हैं २४। व्याघ्री के समान दुर्हृदयवाली हैं २५। तृण से ढके हुए कूप के समान ह २६। करीषाग्नि के समान अन्तर्दहन

છે ૭ પુરૂષોના મનની હત્યા કરનાર એ વધસ્થાન છે ૮ લજ્જાનો નાશ કરનાર છે ૯, અવિનયનુ એ મૂળ છે ૧૦ માયાનો તો એ ખજાનો છે ૧૧ વૈર વિરોધ આદિ જેટલા અનર્થ દુનિયામા છે તે સઘળા અનર્થોનુ ઉદ્ગમ સ્થાન છે ૧૨ આથી તે એ અનર્થોની ખાણ છે, સયમમર્યાદાનો ભગ કરનાર છે ૧૩ રાગનુ એ સ્થાન છે ૧૪ દુશ્ચરિત્રોની તો એ પેટી છે ૧૫ જ્ઞાનનો નાશ કરનાર છે ૧૬ બ્રહ્મચર્યની આખ ફોડનારી છે ૧૭ એ મહા ચપળ હોય છે, ધર્મમા વિઘ્ન કરાવનારી છે ૧૮ સાધુઓ માટે શત્રુ સમાન છે ૧૯ બ્રહ્મચારિઓ માટે કલક છે ૨૦ કર્મરજનુ કારણ છે ૨૧ મુક્તિ માર્ગમા અર્ગલા છે ૨૨ દુર્ગુણોની ખાણ છે ૨૩ મત્ત ગજરાજ સમાન છે ૨૪ વાઘણ જેવી દયા વગરની છે ૨૫ ઘાસથી ઢકાયેલા કુવા જેવી છે ૨૬ છુપા

भोगाय-" महात्मन्! कामज्वरभरेण सततमिदं मदङ्गमधुना, दयस्व मम ताप शान्त्यै " इत्यादिविविधप्रार्थनावचनैर्विविधकामचेष्टाभिश्च सा मुनिं चारित्राच्चा लयितुं प्रवृत्ता। तदा मुनिश्चिन्तयति—

गणिकास्त्रियो हि खलु नाम्नाऽबला १, कार्येण सबलाः २, प्रकृतिविषमाः ३, कपटप्रेमगिरिनद्यः ४, अपराधसहस्रगृहाः ५, प्रभवं (उत्पत्तिस्थान) शोकस्य ६,

---

प्रकार सुन्दर मालूम पड़ता है उसका मुखकमल भी केशपक्ति से विराजित होने से ठीक ऐसा ही सुन्दर मालूम पड़ता था। मुख की कपोलपाली लावण्य के प्रकर्ष से चमक रही थी। ललाई को लिये हुए थी। काम के आवेश से यह क्षण२ में जभाई लेती और क्षण२ में आलस्य मोड़ती हुई बोली-महात्मन्! मेरा यह शरीर इस समय कामज्वर से सतप्त हो रहा है। अत. दया करो और इस कमज्वर को शान्त करो। इत्यादि विविध प्रार्थना के वचनों एव अनेकविध काम की चेष्टाओ से उसने मुनि को उनके पवित्र चारित्र से चलायमान करने के लिये कोशिश की, परन्तु मुनिराज ने उस समय भी यही विचार किया कि—

ये वेश्या स्त्रिया केवल नाम से ही अबला हैं कार्यसे नही१। कार्य में तो ये बड़ी भारी सबल हैं२। प्रकृति से ये विषम होती हैं३। कपट प्रेम की ये पहाडी नदिया है जो शीघ्र ही शुष्क हो जाती हैं ४। हजारों अपराधों की ये स्थान हैं ५। शोक की उत्पत्ति का ये स्थानभूत हैं ६।

ગઈ હતી ભમરાથી ગુજતુ કમળ જે રીતે સુદર દેખાય છે તેવી રીતે એનુ મુખ કમળ પણ કેશ પકિતથી વિરાજીત હોવાથી એવુ જ સુદર દેખાતુ હતુ તેના મોઢા ઉપરની લાલીમા લાવણ્યથી ચમકી રહેલ હતી કામના આવેશથી એ ક્ષણ ક્ષણમા અટકતી અને આળસ મરડતી બોલી મહાત્મન્! હુ આ સમયે કામજ્વરથી પીડાઈ રહી છુ આથી દયા કરી આ કામજ્વરને શાત કરો ઇત્યાદિ વિવિધ પ્રાર્થના વચનોથી તેમજ અનેકવિધ કામચેષ્ટાથી તેણે મુનિને તેના પવિત્ર ચારિત્રથી ચલાયમાન કરવાની કોશિષ કરી આ સમયે મુનિરાજે એ વિચાર કર્યો કે,—

આ વેશ્યા સ્ત્રીઓ કેવળ નામથી જ અબળા છે, કાર્યથી નહી ૧ કાર્યમા તો એ ઘણી ભારે સબળ છે ૨ પ્રકૃતિથી એ વિષમ હોય છે ૩ કપટ પ્રેમની એ પહાડની નદીઓ જેવી છે, જે વહેલી સુકાઈ જાય છે ૪ હજારો અપરાધોનુ એ સ્થાન છે ૫ શોકની ઉત્પત્તિને જગાવનાર છે ૬ બળનો વિનાશ કરનાર

४७, परदोषप्रकाशिकाः ४८, अरज्जुकाः पाशाः (रज्जुकं विना बन्धनरूपाः) ४९, कृतपापपश्चात्तापवर्जिता ५०, अकार्यप्रवृत्तिशीलाः ५१, अनामका व्याधयः ५२, अरूपा उपसर्गाः (अनुकूलोपसर्गभूताः) ५३, चित्तविक्षेपकारिका ५४, अनभ्रका विद्युतः ५५, समुद्रवेगाः, (केनापि निरोद्धुमशक्यत्वात् ५६। उक्तञ्च—

न तथाऽस्य भवेन्मोहो बन्धश्चान्यप्रसङ्गतः।
योषित्संगाद् यथा पुंसो यथा स्त्रीसंगिसंगतः॥ १॥
पदाऽपि युवतीं भिक्षुर्न स्पृशेद्दारवीमपि।
स्पृशन् करीव बध्येत करिण्या अङ्गसंगतः॥ २॥

के दोषों को प्रकाशित करने वाली है ४८। ये विना दोरी के पाशतुल्य है ४९। किये हुए पापों के पश्चात्ताप से वर्जित ५०, एवं अकार्य में प्रवृत्ति करने वाली होती है ५१। विना नाम की ये व्याधियां है ५२। विना आकृति के उपसर्ग समान है ५३। चित्तको विक्षेप करने वाली है ५४। विना बादलों की ये विद्युत् है ५५। किसी से भी इनका वेग रोका नही जा सकता, इसलिये ये समुद्र के वेग जैसी हैं ५६। कहा भी है—

न तथाऽस्य भवेन्मोहो बन्धश्चान्यप्रसंगतः।
योषित्संगाद् तथा पुंसो, यथा स्त्रीसंगिसंगत॥ १॥
पदाऽपि युवती भिक्षुर्न स्पृशेद्दारवीमपि।
स्पृशन् करीव बध्येत, करिण्या अंगसंगतः॥ २॥

अर्थात्–पुरुष को स्त्री के संग से तथा विषयविलासी के संग से जिस प्रकार का मोह और बन्ध होता है उस प्रकार का मोह और

સ્વજનમાં તેમજ મિત્રોમાં છેદ ભેદ કરાવનારી છે ૪૭, બીજાના દોષોને પ્રકાશીત કરવાવાળી છે ૪૮, દોરી વગરના ફાંસલા જેવી છે ૪૯, કરેલા પાપોના પશ્ચાત્તાપથી દૂર રહેનારી છે ૫૦, અકાર્યમાં પ્રવૃત્તિ કરનાર હોય છે ૫૧, નામ વગરનો એ રોગ છે ૫૨, આકૃતિ વગરનો ઉપસર્ગ છે ૫૩, ચિત્તને વ્યગ્ર બનાવનાર છે ૫૪, વાદળ વગરની વિજળી જેવી છે, કોઈથી તેનો વેગ રોકી શકાતો નથી આ કારણે તે સમુદ્રના વેગ જેવી છે કહ્યું છે કે—

न तथाऽस्य भवेन्मोहो बन्धश्चान्य प्रसंगत।
योषित्संगाद् तथा पुंसो, यथा स्त्री संगिसंगत॥ १॥
पदाऽपि युवतिं भिक्षुर्न स्पृशेद्दारवी मपि।
स्पृशन् करीव बध्येत, करिण्या अंग संगत॥ २॥

પુરૂષને સ્ત્રીના સંગથી તેમજ વિષય વિલાસીના સંગથી જે પ્રકારનો મોહ અને બંધ થાય છે, તે પ્રકારનો મોહ અને બંધ બીજાથી થતો નથી આ

णवत्कुथितहृदया:२८, सन्ध्याभ्ररागवन्मुहूर्तरागा:२९, समुद्रवीचिवच्चलस्वभावा:३०, कृष्णसर्पवन्निरनुकम्पा: ३१, सलिलवन्निम्नगामिन्य: ३२, कृपणवदुत्तानहस्ता: ३३, नरकवत् त्रासोत्पादिका: ३४, दुष्टाश्ववद् दुर्दमा: ३५, बालवद् क्षणरुष्टतुष्टा: ३६, अन्धकारवद् दुष्प्रवेशा ३७, विषवल्लीवद् अनाश्रयणीया: ३८, किंपाकफलतुल्यमुखमधुरा. ३९, राक्षसीवद् अकालचारिण्य: ४०, दुरुपचारा:४१, अगम्भीरा ४२, अविश्वसनीया: ४३, अरतिकरा: ४४, रूपसौभाग्यमदमत्ता:-(रूप-सुन्दराकृति:, सौभाग्य-स्वकीर्तिश्रवणादिरूप, मदो-मन्मथजगर्वं, तैर्मत्ता) ४५, भुजगगतिवत् कुटिलहृदया: ४६, कुलस्वजनमित्रभेदनकारिका:

शील है २७। भीतर के घाव की तरह कुथित हृदयवाली है २८। सध्यारागसमान है २९। समुद्र की तरङ्ग के समान चचल स्वभाव वाली है ३०। कृष्णसर्प के समान भयकर हैं ३१। जल के समान नीचे की ओर जाने वाली हैं ३२। कृपण की तरह उत्तान हाथोंवाली अर्थात् हर समय 'लाव-लाव' करने वाली है ३३। नरक के तुल्य कष्ट देनेवाली है ३४। दुष्ट घोडे की तरह दुर्दम हैं ३५। बालक के समान क्षण२ में रुष्ट एव तुष्ट होनेवाली है ३६। अन्धकार की तरह दुष्प्रविश्य है ३७। विषवल्ली की तरह आश्रय लेने योग्य नहीं है ३८। किंपाक फल की तरह आदि में मधुर है ३९। राक्षसी की तरह अकाल मे चलने वाली हैं ४०। दुरुपचार ४१, अगभीर ४२, अविश्वसनीय ४३, और अरतिकर है ४४। रूप, सौभाग्य तथा मद से सदा उन्मत्त हैं ४५। सर्प की गति के समान कुटिल मनवाली है ४६। कुल मे, स्वजन मे, एव मित्रों मे छेद-भेद करने वाली है ४७। दूसरों

येना छाणना अग्नि माफक बाळवावाळी छे २७ अदरना घाना जेवी दुग धीमा कुथित जेवा हृदयवाळी छे २८ सध्याना रग जेवी छे २९ समुद्रना तरगोनी माफक चचल स्वभाववाळी छे ३० काळा सर्प जेवी भयकर छे ३१ जळनी माफक नीचे जनारी छे ३२ कृपणनी माफक उत्तान हाथवाळी अर्थात् हर समय लाव लाव करवावाळी छे ३३ नरकना जेवा दु खो देनारी छे ३४ दुष्ट घोडाना जेवी दुर्दम छे ३५ बाळकनी माफक घडीमा रीसानार अने घडीमा हसनार छे ३६ अधकारना जेवी बीहामणी छे ३७ विषवेलना जेवी आश्रय लेवाय तेवी नथी ३८ किंपाक फळनी माफक शरूमा मधुर छे ३९ राक्षसीनी माफक अकाळमा चालवावाळी छे ४०, दुरुपचार छे ४१, अगभीर छे ४२, अविश्वसनीय छे ४३, अरतिकर छे ४४, रूप, सौभाग्य तथा मदथी सदा उन्मत्त छे ४५, सर्पनी गती समान कुटिल मनवाळी छे ४

भगिनि ! इदमब्रह्मचर्यं महापुरुषैरनाचरित, जन्मजरामरणदायक कातरपुरुषसेवित प्रमादबहुल तपःसयमविघ्नभूतमधर्मद्वारम्, पङ्कपनकपाशजालतुल्यम्। अस्य खलु अब्रह्मचर्यस्य फलविपाकोनरकनिगोदाद्यनन्तदुःखरूपो महादारुणः, पल्योपमसागरोपमकालेनाप्यमुच्यमानाऽशातवेदनारूपः, तस्माद् विरम्यतामस्मात्पापाचरणात्,

फिर अपनी अमृततुल्य वाणी से समझाना प्रारभ किया। कहा-हे देवानुप्रिये! तुम क्या करने के लिये उद्यत हो रही हो। तुम्हें क्या मालूम नहीं है कि कुशीलसेवन का मार्ग महापुरुषों से अनाचरित है। इस मे ऐसा कोई भी लाभ नहीं है जो आत्मा को हितकारक हो। इस से जन्म जरा एव मरण व कष्टों को भोगने के सिवाय कुछ नहीं मिलता है। ब्रह्मचर्य में जो कायर हैं वे ही इसमे आनद मानते है। ये विषयभोग प्रमादबहुल एव तप तथा सयम के पालन में प्रबल अन्तरायस्वरूप हैं। अधर्म के प्रधान मार्ग है। यह कुशीलसेवन पक - कीचड, पनक-काई तथा जाल के समान है। अर्थात् इसमें मनुष्य गड़ जाता है, फिसल जाता है, और बध जाता है। इस अब्रह्मचर्य सेवन का फल जीवों को नरक निगोद के अनत दारुण दुःखों के भोगने के रूप में प्राप्त होता है।

इसके सेवन के फलस्वरूप अशातवेदनाएँ पल्योपम सागरोपम तक भोगनी पडती हैं, इस लिये इस पापाचरण से विरक्त होने में ही

આરભ કર્યો, અને કહ્યુ! હે દેવાનુપ્રિયે! તુ શુ કરવા માટે પ્રવૃત્ત બની છો? તને શુ ખબર નથી કે, કુશીલ સેવનનો માર્ગ મહાપુરૂષે આચરવા યોગ્ય નથી. તેમા કોઈ એવો લાભ નથી જે આત્માને હિતકારક હોય, એનાથી જન્મ, જરા અને મરણના દુખો ભોગવવા સીવાય બીજુ કાઈ મળતુ નથી બ્રહ્મચર્યમા જે કાયર હોય છે તેજ આમા આનદ માને છે આ વિષયભોગ પ્રમાદ તપ તથા સયમના પાલનમા પ્રબળ અતરાય સ્વરૂપ છે અધર્મનો પ્રધાન માર્ગ છે, આ કુશીલ સેવન કિચડ, ખાઈ, તથા જાળ સમાન છે અર્થાત્-મનુષ્ય તેમા ગબડી જાય છે, ફસાઈ જાય છે, બધાઈ જાય છે આ અબ્રહ્મચર્ય સેવનનુ ફળ જીવોને નરક નિગોદના અનત દારૂણ દુખોને ભોગવવાના રૂપમા પ્રાપ્ત થાય છે આના સેવનના ફળ સ્વરૂપ આશાતવેદનાઓ પલ્યોપમ સાગરોપમ સુધી ભોગવવી પડે છે માટે આ પાપાચરણથી વિરકત થવામા જ

तथैव पुरुषसंगः साध्वीनामपि । उक्तञ्च—

घृतकुम्भसमा नारी तप्ताङ्गारसमः पुमान् ।
तस्माद् घृतं च वह्निं च, नैकत्र स्थापयेद् बुधः ॥ १ ॥

इत्येवं विचिन्त्यासौ सुधाधारासारया प्रवचनसारया गिरा तां प्रतिबोधयति ।

बन्ध दूसरे से नहीं होता है ॥ १ ॥ इसलिये मुनि को चाहिये की वह काष्ट की पुतली को भी पैर से भी स्पर्श न करे, अगर स्पर्श करे तो जिस प्रकार हथनी के अंगस्पर्श से हाथी बन्ध जाता है उसी प्रकार मुनि भी कामराग में बंध जाता है ॥ २ ॥

इसी प्रकार साध्वियों के लिये भी पुरुषों का संग वर्जनीय है। क्यों कि–पुरुष का संग साध्वी के ब्रह्मचर्य के नाश में असाधारण हेतु है। कहा भी है—

"घृतकुम्भसमा नारी, तप्ताङ्गारसमः पुमान् ॥
तस्माद् घृतं च वह्निं च, नैकत्र स्थापयेद् बुधः ॥ १ ॥

अर्थात्—स्त्री घी के भरे हुए घडे के समान है और पुरुष प्रज्वलित अङ्गार के समान है। इसलिये विद्वान् को चाहिये कि घृत और अग्नि को एक जगह नहीं रक्खे।

इस प्रकार उन लावण्यपूर मुनिराज ने विचार किया। विचार करने के पश्चात् काम से अति विह्वल बनी हुई उस वेश्या को उन्हों ने

માટે મુનિઓએ લાકડાની પુતળીને પગથી પણ સ્પર્શ ન કરવો જોઈએ કારણ કે, સ્પર્શ કરવાથી જેમ હાથી હાથણીના અંગસ્પર્શથી બંધાઈ જાય છે, એજ રીતે મુનિ પણ કામ રાગમાં બંધાઈ જાય છે

કહ્યું છે કે—આ પ્રકારે સાધ્વિઓને માટે પણ પુરૂષોનો સંગ તજવા યોગ્ય છે, કારણ કે પુરૂષનો સંગ સાધ્વિને બ્રહ્મચર્યના નાશમાં અસાધારણ હેતુ છે કહ્યું પણ છે—

घृतकुम्भसमा नारी, तप्ताङ्गारसमः पुमान् ।
तस्माद् घृतं च वह्निं च नैकत्र स्थापयेद् बुधः ॥ १ ॥

સ્ત્રિ ઘીના ભરેલા ઘડા સમાન છે અને પુરૂષ પ્રજ્વલિત અગ્નિ સમાન છે, માટે વિદ્વાને જાણવું જોઈએ કે ઘી અને અગ્નિને એક સ્થળે ન રાખે

આ પ્રકારે તે લાવણ્યપૂર મુનિરાજે વિચાર કર્યો વિચાર કરીને પછીથી કામવિહ્વળ બનેલી તે વેશ્યાને પોતાની અમૃતતુલ્ય વાણીથી સમજાવવાનો

टीका—'एग' इत्यादि।

लाढः=अय देशीयः शब्दः, लाढः=प्रासुकैषणीयाहारेणात्मनिर्वाहको मुनिः परीषहान्=क्षुत्पिपासादीन् अभिभूय=विजित्य, ग्रामे=अल्पजननिवासस्थाने, वा=अथवा नगरे=प्राकारवेष्टितेऽपि, वा=अथवा निगमे=वणिग्जनस्थाने, वा=अथवा राजधान्याम्=राजस्थाने, उपलक्षणमेतत् तेन मडम्वादिषु वा, एषु ग्रामादिषु यत्र कुत्रापि स्थाने, एकः=रागद्वेषरहितः, यद्वा-योग्यसहायस्यालाभे एकः=एकाकी, चरेदेव=अप्रतिबद्धविहारेण चर्यां कुर्यादेव।

मुनि को एक जगह रहतेर अरति आदि प्रसग प्राप्त हो सकता है इसलिये उसे ग्रामानुग्रामविहाररूप चर्या करनी चाहिये। इस प्रकार चर्याके करने से ही नौवें चर्यापरीषह पर विजय पाई जाती है, इसी बात को इस गाथा द्वारा सूत्रकार प्रदर्शित करते हैं–'एग एव चरे'–इत्यादि।

अन्वयार्थ-(लाढे-लाढः) 'लाढ' यह देशीय शब्द है। 'प्रासुक एषणीय आहार से अपना निर्वाह करने वाला मुनि' ऐसा इसका अर्थ है, अतः ऐसा मुनि (परीसहे-परीषहान्) क्षुत्पिपासा आदि परीषहों को (अभिभूय-अभिभूय) जीतकर (गामे वा नगरे वावि निगमे वा रायहाणिए-ग्रामे वा नगरे वाऽपि निगमे वा राजधान्याम्) थोडे जनों का जिसमें निवास है ऐसे ग्राम में, अथवा प्राकार से जो वेष्टित है ऐसे नगर में, अथवा व्यापारी जनोके स्थानभूत ऐसे निगम मे, अथवा राजा का जहा रहना हो रहा है ऐसी राजधानी मे, उपलक्षण से मडब आदि

મુનિને એક જગ્યાએ રહેવાથી અરતિ વગેરેના પ્રસગ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે તેથી તેણે એક ગામથી બીજા ગામ વિહાર રૂપી ચર્યા કરવી જોઈએ આ પ્રકારની ચર્યાને કરવાથી જ નવમા ચર્યાપરીષહ ઉપર વિજય પ્રાપ્ત થાય છે આ વાતને સૂત્રકાર આ ગાથા દ્વારા પ્રદર્શિત કરે છે–एग एव चरे–ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ–लाढे–लाढ "લાઢ" એ દેશીય શબ્દ છે 'પ્રાસુક એષણીય આહારથી પોતાનો નિર્વાહ કરવાવાળા મુનિ' એવો આનો અર્થ છે, એટલે આવા મુનિ परीसहे–परीषहान् ક્ષુત્પિપાસા આદિ પરીષહોને अभिभूय–अभिभूय જીતીને गामे वा नगरे वावि निगमेवा रायहाणिए–ग्रामे वा नगरे वाऽपि निगमे वा राजधान्याम् થોડા માણસો જેમા રહેતા હોય તેવા ગામમા, અથવા કોટથી ઘેરાયેલ હોય તેવા નગરમા, અથવા વેપારી જનોનો જેમા વાસ હોય તેવા નિગમમા, અથવા રાજા જ્યા રહેતો હોય તેવી રાજધાનીમા, ઉપલક્ષણથી મડબ આદિ સ્થાનોમા આવા

एवं मुनिवचनं श्रुत्वा सा वेश्या हतमनोरथा जाता, तदनन्तरमसौ कोपा वेशेन यष्टिमुष्ट्यादिभिर्मर्मणि गाढमहारं कृतवती। तदाऽसौ मुनिर्निर्गमनोपायमन वलोक्य ब्रह्मचर्यं परिरक्षयन् वामुज्ज्वलवेदना शुभाध्यवसायेन सहमानः क्षपक श्रेणिमारूढोऽन्तर्मुहूर्तेनैव प्राप्तकेवलज्ञानः कालं कृत्वा मोक्षं प्राप्तवान्। एवमन्यैरपि मुनिभिः स्त्रीपरीषहः सोढव्यः ॥ १७ ॥

एकत्र स्थितस्य मुनेररत्यादिप्रसङ्गः स्यात्, अतो ग्रामानुग्रामविहाररूपा चर्या कार्येति चर्याकरणेनैव चर्यापरीषहः सोढव्य इत्याह—

मूलम्—एग एव चरे लाढे, अभिभूय परीसहे।
गामे वा नगरे वावि, निगमे वा रायहाणिए ॥१८॥

छाया—एक एव चरेत् लाढः, अभिभूय परीषहान्।
ग्रामे वा नगरे वाऽपि, निगमे वा राजधान्याम् ॥ १८ ॥

तेरा कल्याण है। इस प्रकार मुनि के वचनों को सुनकर वेश्या बड़ी लज्जित हुई। कोप के आवेश में आकर वह मुनिराज पर घोर उपसर्ग करने लगी। उन मुनि को यष्टि एवं मुष्टि आदि के प्रहारों से मर्म स्थलों में आघात पहुँचाया। मुनि महाराज ने वहा से निकलना चाहा परन्तु निकलने के जितने भी दरवाजे थे वे सब पहिले से ही बंद किये जा चुके थे, अतः वहा से निकलने का जब उन्हें कोई उपाय नहीं सूझा तो अपने ब्रह्मचर्य की रक्षा में शुभाध्यवसाय से जीवन को समर्पित करते हुए उन्हों ने क्षपकश्रेणिपर आरोहण किया और अन्तर्मुहूर्त में केवल ज्ञान की प्राप्ति कर मुक्ति का लाभ कर लिया। इसी प्रकार अन्यमुनिजनों को भी इस स्त्रीपरीषह को जीतना चाहिये ॥ १७ ॥

તારૂ કલ્યાણ છે આ પ્રકારના મુનિના વચનોને સાભળી વેશ્યા ખૂબ લજવાઈ ગઈ અને કોપના આવેશમા આવીને તે મુનિરાજને ઘોર ઉપસર્ગ આપવા લાગી મુનિના મર્મસ્થાનોમા મુઠીઓથી અને પગની લાતોથી આઘાત પહોચાડયો મુનિરાજે ત્યાથી નીકળવા ચાહ્યુ પરતુ નીકળવાના જેટલા રસ્તા હતા તે પહે લેથી જ બધ કરી દેવામા આવ્યા હતા આથી એ સ્થળેથી નીકળવાનો કોઈ પણ માર્ગ ન સુઝ્યો ત્યારે પોતાના બ્રહ્મચર્યની રક્ષા માટે તેમણે શુભ અધ્ય વસાયથી જીવનનુ સમર્પણ કરીને ક્ષપકશ્રેણી પર આરોહણ કર્યું અને અત મુર્હૂર્તમા કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કરી મુક્તિનો લાભ લીધો આ રીતે અન્ય મુનિ જનોએ પણ સ્ત્રી પરીષહને જીતવો જોઈએ ॥ ૧૭ ॥

टीका—'एग' इत्यादि।

लाढः=अय देशीयः शब्दः, लाढः=प्रासुकैषणीयाहारेणात्मनिर्वाहको मुनिः परीषहान्=क्षुत्पिपासादीन् अभिभूय=विजित्य, ग्रामे=अल्पजननिवासस्थाने, वा= अथवा नगरे=प्राकारवेष्टितेऽपि, वा=अथवा निगमे=वणिग्जनस्थाने, वा=अथवा राजधान्याम्=राजस्थाने, उपलक्षणमेतत् तेन मडम्बादिषु वा, एषु ग्रामादिषु यत्र कुत्रापि स्थाने, एकः=रागद्वेषरहित., यद्वा–योग्यसहायस्यालाभे एकः=एकाकी, चरेदेव=अप्रतिबद्धविहारेण चर्या कुर्यादेव।

मुनि को एक जगह रहतेर अरति आदि प्रसग प्राप्त हो सकता है इसलिये उसे ग्रामानुग्रामविहाररूप चर्या करनी चाहिये। इस प्रकार चर्याके करने से ही नौवें चर्यापरीषह पर विजय पाई जाती है, इसी वात को इस गाथा द्वारा सूत्रकार प्रदर्शित करते हैं–'एग एव चरे'–इत्यादि।

अन्वयार्थ–(लाढे–लाढः) 'लाढ' यह देशीय शब्द है। 'प्रासुक एषणीय आहार से अपना निर्वाह करने वाला मुनि' ऐसा इसका अर्थ है, अतः ऐसा मुनि (परीसहे–परीषहान्) क्षुत्पिपासा आदि परीषहों को (अभिभूय–अभिभूय) जीतकर (गामे वा नगरे वावि निगमे वा रायहाणिए–ग्रामे वा नगरे वाऽपि निगमे वा राजधान्याम्) थोडे जनों का जिसमें निवास है ऐसे ग्राम मे, अथवा प्राकार से जो वेष्टित है ऐसे नगर में, अथवा व्यापारी जनोके स्थानभूत ऐसे निगम में, अथवा राजा का जहा रहना हो रहा है ऐसी राजधानी मे, उपलक्षण से मडव आदि

મુનિને એક જગ્યાએ રહેવાથી અરતિ વગેરેના પ્રસગ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે તેથી તેણે એક ગામથી બીજા ગામ વિહાર રૂપી ચર્યા કરવી જોઈએ આ પ્રકારની ચર્યાને કરવાથી જ નવમા ચર્યાપરીષહ ઉપર વિજય પ્રાપ્ત થાય છે આ વાતને સૂત્રકાર આ ગાથા દ્વારા પ્રદર્શિત કરે છે–एग एव चरे–ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ–लाढे–लाढ "લાઢ" એ દેશીય શબ્દ છે 'પ્રાસુક એષણીય આહારથી પોતાનો નિર્વાહ કરવાવાળા મુનિ' એવો આનો અર્થ છે, એટલે આવા મુનિ परीसहे–परीषहान् ક્ષુત્પિપાસા આદિ પરીષહોને अभिभूय–अभिभूय જીતીને गामे वा नगरे वावि निगमेवा रायहाणिए–ग्रामे वा नगरे वाऽपि निगमे वा राजधान्याम् થોડા માણસો જેમા રહેતા હોય તેવા ગામમા, અથવા કોટથી ઘેરાયેલ હોય તેવા નગરમા, અથવા વેપારી જનોનો જેમા વાસ હોય તેવા નિગમમા, અથવા રાજા ... ... તેવી રાજધાનીમા, ઉપલક્ષણથી મડબ આદિ સ્થાનોમા આવા

तथा चाग्रे वक्ष्यति—

न वा लभिज्जा निउण सहाय, गुणाहिय वा गुणओ सम वा।
एको वि पावाइँ विवज्जयतो, विहरेज्ज कामेसु असज्जमाणो ॥ १ ॥
(उत्त ३२ अ. ५ गा.)

छाया—न वा लभेत् निपुण सहाय, गुणाधिक वा गुणतः सम वा।
एकोऽपि पापानि विवर्जयन्, विहरेत् कामेषु असजन् ॥

उक्तमन्यत्रापि—

ग्रामाद्यनियतस्थायी, स्थानबन्धविवर्जितः।
चर्यामेकोऽपि कुर्वीत, विविधाभिग्रहैर्युतः ॥ १ ॥ इति।

स्थानों मे जहा कहा भी वह (एग एव चरे-एकाकी एव चरेत्) राग द्वेष से रहित होकर समुदाय के साथ अथवा योग्य सहाय के अभाव में अप्रतिबध विहार से अकेला ही विचरे। कहा भी है—

न वा लभिज्जा निउण सहाय, गुणाहिय वा गुणओ सम वा।
एगो वि पावाइँ विवज्जयतो, विहरेज्ज कामेसु असज्जमाणो॥
(उत्त० ३२ अ. ५ गा)

तात्पर्य इसका यह है कि साधु को जब योग्य सहायक (शिष्य आदि) की प्राप्ति न हो तो वह निष्पाप होकर, तथा इच्छाओं को जीतता हुवा अकेला भी विहार करे। अन्यत्र भी यही वात कही है—

ग्रामाद्यनियतस्थायी, स्थानबन्धविवर्जित.।
चर्यामेकोऽपि कुर्वीत, विविधाभिग्रहैर्युत. ॥ १ ॥

કોઈ પણ સ્થળે તે एग एव चरे-एकाकी एव चरेत् રાગ દ્વેષથી રહિત બની સમુદાયની સાથે અથવા યોગ્ય સહાયના અભાવમા અપ્રતિબધ વિહારથી એકલા જ વિચરે કહ્યુ છે—

न वा लभिज्जा निउण सहाय, गुणाहिय वा गुणओ सम वा।
एगो वि पावाइँ विवज्जयतो, विहरेज्ज कामेसु असज्जमाणो ॥ उ ३२. अ ५

આનુ તાત્પર્ય એ છે કે, સાધુને જ્યારે યોગ્ય સહાયક શિષ્ય આદિની પ્રાપ્તિ ન હોય તો તે નિષ્પાપ બનીને ઇચ્છાઓને જીતીને એકલા પણ વિહાર કરે અન્યત્ર પણ આજ વાત કહેલ છે—

ग्रामाद्यनियतस्थायी, स्थानबन्धविवर्जितः।
चर्यामेकोऽपि कुर्वीत, विविधाभिग्रहैर्युत. ॥ ॥

अय भावः—यथाकल्प ग्रामनगरादावनियतवास कुर्वता मुनिनाऽऽलस्यपरिवर्जनेन तत्र तत्रानासक्त्या च ग्रामानुग्रामविहरणात्मकचर्याकरणादेव चर्यापरीपहः सोढो भवति। यस्तु परिक्षीणजङ्घाबलस्तेन स्थिरवासे कृते भिक्षाचर्याया कथचित् स्वय प्रवृत्त्याऽपि स परीपहः सोढो भवतीति।

ननु–चर्यापरीषहो न भवत्यागन्तुकः, कथ तर्हि स्वयमुदीरितायाश्चर्यायाः परीषहत्वमिति चेत्, उच्यते–कल्पस्यापि कस्यचित् कष्टकारित्वेन सह्यमानत्वात्

यथाकल्प ग्राम नगर आदि में अनियतवास करने वाला अप्रतिबन्ध विहारी मुनि नाना प्रकार के अभिग्रहों से युक्त होकर अकेला अर्थात्–सम्प्रदाय में रहते हुए भी रागद्वेष रहित विचरे ॥१॥

प्रमाद का परिहार करते हुए ग्रामनगरादि में आसक्ति रहित होकर ग्रामानुग्राम विचरणरूप चर्या के करने से ही यह चर्यापरीषह जीता जाता है। जिसका जघाबल क्षीण हो चुका है उस साधु को भी स्थिरवास करने पर भिक्षाचर्या मे कथचित् स्वय प्रवृत्ति से यह परीषह सहन किया जाता है। आये हुए कष्ट का नाम परीषह है। चर्या तो आनेवाली नहीं है यह तो स्वय उदीरित की जाती है अतः चर्या को परीषहरूप कैसे माना जा सकता है? इसका समाधान इस प्रकार है–यद्यपि चर्या साधु का कल्प है तो भी किसी२ कल्प को कष्टकारी होने से वह सहन करना ही पड़ता है। चर्या भी इसी प्रकार है। अतः भगवानने इसको परीषहरूप फरमाया है। अपने कल्प का प्रमाद से

યથાકલ્પ ગ્રામ નગર આદિમા અનિયતવાસ કરવાવાળા અપ્રતિબધ–વિહારી મુનિ વિવિધ પ્રકારના અભિગ્રહોથી યુકત બની એકલા, અર્થાત્–સપ્રદાયમાં રહેવા છતા પણ રાગદ્વેષ રહિત વિચરે પ્રમાદનો ત્યાગ કરીને ગ્રામ નગર આદિમા આસકિત રહિત બનીને ગ્રામાનુગ્રામ વિચરણરૂપ ચર્યા કરવાથી જ આ ચર્યા પરીષહ જીતાય છે જેનુ જઘાબળ ક્ષીણ બની ગયેલ છે એવા સાધુએ પણ સ્થિરવાસ કરવાથી ભિક્ષાચર્યામા કહેવામા આવેલ સ્વય પ્રવૃત્તિથી આ પરીષહ સહન કરવામા આવે છે આવેલા દુખોને સહન કરવા તેનુ નામ પરીષહ છે ચર્યા આવતી નથી પરતુ સ્વય ઉભી કરવામા આવે છે આથી ચર્યાને પરીષહરૂપ કેમ માનવામા આવે છે? તેનુ સમાધાન આ પ્રકારથી છે–કદાચ ચર્યા સાધુનો કલ્પ છે તો પણ કોઈ કોઈ કલ્પ કષ્ટકારી હોવાથી તે સહન કરવાજ પડે છે ચર્યાનો પણ આજ પ્રકાર છે માટે ભગવાને તેને પરીષહરૂપ ફરમાવેલ છે પોતાના કલ્પનુ પ્રમાદથી આચરણ ન કરવુ તે પરીષહ

तथा चाग्रे वक्ष्यति—

न वा लभिज्जा निउण सहाय, गुणाहिय वा गुणओ सम वा।
एको वि पावाईं विवज्जयंतो, विहरेज्ज कामेसु असज्जमाणो ॥ १ ॥
(उत्त ३२ अ. ५ गा.)

छाया—न वा लभेत् निपुण सहाय, गुणाधिक वा गुणतः सम वा।
एकोऽपि पापानि विवर्जयन्, विहरेत् कामेषु असजन् ॥

उक्तमन्यत्रापि—

ग्रामाद्यनियतस्थायी, स्थानबन्धविवर्जितः।
चर्यामेकोऽपि कुर्वीत, विविधाभिग्रहैर्युतः ॥ १ ॥ इति।

स्थानों मे जहां कहां भी वह (एग एव चरे-एकाकी एव चरेत्) राग द्वेष से रहित होकर समुदाय के साथ अथवा योग्य सहाय के अभाव में अप्रतिबंध विहार से अकेला ही विचरे। कहा भी है—

न वा लभिज्जा निउण सहाय, गुणाहिय वा गुणओ सम वा।
एगो वि पावाईं विवज्जयंतो, विहरेज्ज कामेसु असज्जमाणो ॥
(उत्त० ३२ अ. ५ गा)

तात्पर्य इसका यह है कि साधु को जब योग्य सहायक (शिष्य आदि) की प्राप्ति न हो तो वह निष्पाप होकर, तथा इच्छाओं को जीतता हुवा अकेला भी विहार करे। अन्यत्र भी यही बात कही है—

ग्रामाद्यनियतस्थायी, स्थानबन्धविवर्जितः।
चर्यामेकोऽपि कुर्वीत, विविधाभिग्रहैर्युत. ॥ १ ॥

કોઈ પણ સ્થળે તે एग एव चरे-एकाकी एव चरेत् રાગ દ્વેષથી રહિત બની સમુદાયની સાથે અથવા યોગ્ય સહાયના અભાવમા અપ્રતિબંધ વિહારથી એકલા જ વિચરે કહ્યુ છે—

न वा लभिज्जा निउण सहाय, गुणाहिय वा गुणओ सम वा।
एगो वि पावाईं विवज्जयंतो, विहरेज्ज कामेसु असज्जमाणो ॥ उ ३२, अ ५

આનુ તાત્પર્ય એ છે કે, સાધુને જ્યારે યોગ્ય સહાયક શિષ્ય આદિની પ્રાપ્તિ ન હોય તો તે નિષ્પાપ બનીને ઈચ્છાઓને જીતીને એકલા પણ વિહાર કરે અન્યત્ર પણ આજ વાત કહેલ છે—

ग्रामाद्यनियतस्थायी, स्थानबन्धविवर्जित.।
चर्यामेकोऽपि कुर्वीत, विविधाभिग्रहैर्युत. ॥ ॥

छाया—असमानश्चरेद् भिक्षु॰, नैव कुर्यात् परिग्रहम्।
असंसक्तो गृहस्थैः, अनिकेतः परिव्रजेत् ॥ १९ ॥

टीका—'असमाणो' इत्यादि।

भिक्षुः=मुनिः, असमानः=गृहस्थैरन्यतीर्थिकैश्चासदृश, तत्राश्रयमूर्छारहितत्वेन गृहस्थैरसदृशः, अनियतविहारादिनाऽन्यतीर्थिकैरसदृश इति भावः। यद्वा-मानसहितः समान, न तथेत्यसमानः, अभिमानवर्जित इत्यर्थः, यद्वा-'असमाणे' इत्यस्य 'असन्निति' छाया, असन्नित-असन्, यत्र विद्यते तत्राप्यविद्यमान इव, अल्पतरकालस्थायित्वेन तत्र तत्र तत्सत्ताया अनियतत्वात्, तत्र तत्र विद्यमानत्वेऽपि तत्तद्ग्रामोपाश्रयादिषु ममत्वाभिमानाभावाच्च। इममेवार्थं प्रकटयन्नाह-'नेव कुज्जा' इत्यादि। परिग्रहम्=तत्तद्ग्रामोपाश्रयादिषु स्थानेषु द्रव्यभावपरिग्रहं नैव कुर्यात्=न धारयेत्। उक्तञ्च—

"गामे कुले वा नयरे य देसे, ममंति भाव न कहिंचि कुज्जा" ॥ इति ॥

'असमाणे'-इत्यादि।

अन्वयार्थ-(असमाणे-असमानः) गृहस्थरूप आधार की मूर्च्छा से रहित होने के कारण गृहस्थो के समान नही, तथा अनियत विहार आदि द्वारा अन्यतीर्थिकों के समान नही, अथवा-असमान-मान से वर्जित, या "असमाणे-असन्"-अल्पतर काल तक ग्राम नगरादिमे रहने वाला होने की वजह से वहा नही जैसा ऐसा (भिक्खू-भिक्षुः) मुनि (परिग्गह-नेव कुज्जा-परिग्रह नैव कुर्यात्) उनर ग्राम एव उपाश्रयादिकों मे द्रव्य एव भावरूप परिग्रह से नही बधे-उनमें ममत्व भाव न करे। कहा भी है—

"गामे कुले वा नयरे य देसे, ममतिभाव न कहिंचि कुज्जा॥"

असमाणे ईत्याहि

અન્વયાર્થ-असमाणे-असमान ગૃહસ્થરૂપ આધારની મુર્ચ્છાથી રહિત હોવાને કારણે ગૃહસ્થોના સમાન નહી, તથા અનિયતવિહાર આદિ દ્વારા અન્ય તીર્થીઓના સમાન નહી, અથવા-અસમાન-માનથી વર્જીત, યા असमाणे-असन् અલ્પતર કાળ સુધી ગ્રામ નગર આદિમા રહેવાવાળા હોવાના કારણે ત્યા નહી જેવા એવા भिक्खू-भिक्षु મુનિ परिग्गह नेवकुज्जा-परिग्रह नैव कुर्यात् જે જે ગામ અને ઉપાશ્રય આદિમા દ્રવ્ય અને ભાવરૂપ પરિગ્રહથી ન બધાય-તેમા મમત્વભાવ ન રાખે કહ્યું છે કે—

"गामे कुले वा नयरे य देसे, ममति भाव न कहिंचि कुज्जा ॥"

परीपहरूपत्व भवति, तत्र प्रमादेन स्वकल्पानाचरणमेत्र परीपहकृतः पराजयः, तस्मात् प्रमादवर्जितेन यथाकल्पचर्याराधनेनैव चर्यापरीपहः सोढो भवतीति ॥१८॥

उक्तमर्थं दृढीकुर्वन्नाह—

मूलम्—असमाणे चरे भिक्खू, नेव कुज्जा परिग्गहं ।
असंसत्तो गिहत्थेहिं, अणिएओ परिव्वए ॥ १९ ॥

आचरण नहीं करना ही परीपहजनित पराजय है। इसलिये प्रमाद वर्जित होकर यथाकल्प चर्या के आराधन से ही चर्यापरीपह सहन किया जाता है। तभी चर्यापरीपहजयी साधु कहलाता है।

भावार्थ—चतुर्मास कल्प को छोडकर मुनि के लिये एकत्र स्थिर रहना जैनशासन की आज्ञा से वाहिर है। कोई खास कारण हो तो मुनि एकत्र वास कर सकता है, अन्यथा नहीं। अतः आत्मकल्याण की भावना से अथवा 'जनता में धर्म का प्रचार होता रहे' इस शुभ अध्यवसाय से मुनि को नगर ग्राम आदि स्थानों मे विचरते रहना चाहिये। एक स्थान पर रहने वाले साधु को स्थानजन्य मोह सता देता है, अतः वह चाहे एकाकी रूप मे विहार करे चाहे योग्य सहायकों के साथ विहार करे, परन्तु विहार अवश्य करे। विहार मे सदा अपने संयम की पूरी दृढता रक्खे। क्षुतिपपासा आदि परीषह सतावें तो भी उनकी परवाह न करे। इसका नाम चर्यापरीषहजय है ॥ १८ ॥

જનિત પરાજય છે માટે પ્રમાદથી દૂર રહીને યથાકલ્પ ચર્યાના આરાધનાથી જ ચર્યાપરીષહ સહન કરી શકાય છે એજ ચર્યાપરીષહ જીતેલ સાધુ કહેવાય છે

ભાવાર્થ—ચતુર્માસ કલ્પને છોડીને મુનિ માટે એક સ્થળે સ્થિર રહેવુ જૈનશાસનની આજ્ઞાથી બહાર છે કોઈ ખાસ કારણ હોય તો મુનિ એક સ્થળે વાસ કરી શકે છે, તે સીવાય નહી આથી આત્મકલ્યાણની ભાવનાથી અથવા 'જનતામા ધર્મનો પ્રચાર થતો રહે એવા શુભ આશયથી મુનિએ નગર ગ્રામ આદિ સ્થાનોમા વિચરતા રહેવુ જોઈએ એક સ્થાન ઉપર રહેવાવાળા સાધુને સ્થાનજન્ય મોહ સતાવે છે આથી ભલે તે એકાકી રૂપમા વિહાર કરે અગર યોગ્ય સહાયકોની સાથે વિહાર કરે, પરતુ વિહાર અવશ્ય કરે વિહારમા પોતાના સયમની સદા પૂરી દ્રઢતા રાખે, ક્ષુત્પિપાસા આદિ પરીષહ સતાવે તો પણ તેની પરવા ન કરે આનુ નામ ચર્યાપરીષહનો વિજય છે ॥

छाया—असमानश्चरेद् भिक्षुः, नैव कुर्यात् परिग्रहम्।
असंसक्तो गृहस्थैः, अनिकेतः परिव्रजेत् ॥ १९ ॥

टीका—'असमाणो' इत्यादि।

भिक्षुः=मुनिः, असमानः=गृहस्थैरन्यतीर्थिकैश्चासदृश, तत्राश्रयमूर्छारहितत्वेन गृहस्थैरसदृशः, अनियतविहारादिनाऽन्यतीर्थिकैरसदृश इति भावः। यद्वा-मानसहितः समान, न तथेत्यसमानः, अभिमानवर्जित इत्यर्थः, यद्वा-'असमाणे' इत्यस्य 'असन्निति' छाया, असन्निव-असन्, यत्र नियते तत्राप्यविद्यमान इव, अल्पतरकालस्थायित्वेन तत्र तत्र तत्सत्ताया अनियतत्वात्, तत्र तत्र विद्यमानत्वेऽपि तत्तद्ग्रामोपाश्रयादिषु ममत्वाभिमानाभावाच्च। इममेवार्थं प्रकटयन्नाह-'नेव कुज्जा' इत्यादि। परिग्रहम्=तत्तद्ग्रामोपाश्रयादिषु स्थानेषु द्रव्यभावपरिग्रहं नैव कुर्यात्= न धारयेत्। उक्तञ्च—

"गामे कुले वा नयरे य देसे, ममंति भाव न कहिंचि कुज्जा" ॥ इति ॥

'असमाणे'-इत्यादि।

अन्वयार्थ-(असमाणे-असमानः) गृहस्थरूप आधार की मूर्च्छा से रहित होने के कारण गृहस्थो के समान नही, तथा अनियत विहार आदि द्वारा अन्यतीर्थिकों के समान नही, अथवा-असमान-मान से वर्जित, या "असमाणे-असन्"-अल्पतर काल तक ग्राम नगरादिमें रहने वाला होने की वजह से वहा नही जैसा ऐसा (भिक्खू-भिक्षुः) मुनि (परिग्गह-नेव कुज्जा-परिग्रह नैव कुर्यात्) उन२ ग्राम एव उपाश्रयादिकों मे द्रव्य एव भावरूप परिग्रह से नही बधे-उनमें ममत्व भाव न करे। कहा भी है—

"गामे कुले वा नयरे य देसे, ममतिभाव न कहिंचि कुज्जा॥"

असमाणे ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ-असमाणे-असमान ગૃહસ્થરૂપ આધારની મુર્છાથી રહિત હોવાને કારણે ગૃહસ્થોના સમાન નહી, તથા અનિયતવિહાર આદિ દ્વારા અન્ય તીર્થીઓના સમાન નહી, અથવા-અસમાન-માનથી વર્જીત, યા असमाणे-असन् અલ્પતર કાળ સુધી ગ્રામ નગર આદિમા રહેવાવાળા હોવાના કારણે ત્યા નહી જેવા એવા भिक्खू-भिक्षु મુનિ परिग्गह नेवकुज्जा-परिग्रह नैव कुर्यात् જે જે ગામ અને ઉપાશ્રય આદિમા દ્રવ્ય અને ભાવરૂપ પરિગ્રહથી ન બધાય-તેમા મમત્વભાવ ન રાખે કહ્યુ છે કે—

"गामे कुले वा नयरे य देसे, ममति भाव न कहिंचि कुज्जा ॥"

ममत्वाभावः कथं स्यादित्याह–गृहस्थैः=श्रावकैः, असंसक्त=रागसंसर्गवर्जित इत्यर्थः, अनिकेतः=गृहवर्जितः नैकत्र प्रतिबद्धस्थितिक इत्यर्थः, परिव्रजेत्=सर्वतो विहरेत् न तु नियतदेशादावेव। अय भावः–गृहस्थैः सह रागसंसर्गकरणे, एकत्र प्रतिबद्धास्पदत्वे, नियतदेशग्रामनगरादिविहारितायां वा ममत्वबुद्धिः स्यात्। तस्मादालस्यं निरस्य ग्रामनगरकुलादिष्वनियतवसतिर्निर्ममत्वः सन् यथाकल्पमासक्तिरहितश्चर्यामाचरेदिति।

अर्थात्–ग्रामादि मे कहीं भी ममत्व नहीं करे। तथा (गिहत्थेहिं असंसत्तो–गृहस्थैः असंसक्तः) गृहस्थों के साथ राग के संसर्ग से वर्जित उनमें मोहरूप परिणाम से रहित होकर वह (अणिएओ–अनिकेतः) स्थानादि की ममतारहित होता हुआ (परिव्वए–परिव्रजेत्) ग्राम नगरादि में विहार करता रहे। इसका भाव यह है कि गृहस्थों से रागात्मक परिणति करने पर साधु को एक ही जगह प्रतिबद्ध होकर रहने का प्रसंग प्राप्त हो सकता है, इस परिस्थिति में नियत देश, ग्राम आदि में ही उसका विहार होगा, अतः उसमे ममत्वबुद्धि का सद्भाव हो जायगा। इसलिये प्रमाद का परित्याग कर ग्राम नगर आदि में अनियतरूप से विचरने वले मुनि में निर्ममत्वभाव रहता है। इसलिये साधु को चाहिये की वह गृहस्थों से असंसक्त होकर यथाकल्प अनियतविहाररूप चर्या करता रहे।

भावार्थ—इस गाथा द्वारा सूत्रकार १८वी गाथा में कहे हुए ही

અર્થાત્—ગ્રામાદિમા ક્યાય પણ મમત્વ ન કરે તથા गिहत्थेहिं असंसत्तो–गृहस्थै–असंसक्त ગૃહસ્થની સાથે રાગના સંસર્ગથી રહિત–તેમા મોહરૂપ પરિણામથી રહિત બનીને તે अणिएओ–अनिकेत સ્થાનાદિકની મમતા રહિત થઈને, परिव्वए–परिव्रजेत् ગ્રામ નગર આદિમા વિહાર કરતા રહે તેનો ભાવાર્થ એ છે કે, ગૃહસ્થો સાથે રાગાત્મક પરિણતી કરવાથી સાધુને માટે એક જગ્યાએ પ્રતિબદ્ધ થઈને રહેવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય છે આ પરિસ્થિતિમા નિયત ગ્રામનગર આદિમાજ તે વિચરશે, આથી એનામા મમત્વની ભાવના ઉત્પન્ન થશે માટે પ્રમાદનો પરિત્યાગ કરી ગ્રામનગર આદિમા અનિયત રૂપથી વિચરનાર મુનિમા નિર્મમત્વભાવ રહે છે આટલા માટે જ સાધુ માટે તે ગૃહસ્થોથી અસંસક્ત બની યથાકલ્પ અનિયત વિહારસ્વરૂપી ચર્યા કરતા રહે તે જરૂરી છે

ભાવાર્થ—આ ગાથા દ્વારા સૂત્રકાર ૧૮ મી ગાથામા કહેલ

अत्र दृष्टान्तः—

कोल्लाकसंनिवेशे बहुश्रुतः शान्तो दान्तः परीषहोपसर्गसहने सुधीरः क्षमादिगुणगम्भीरः कर्मधूलिनिवारणे समीरः, श्रुतचारित्रधर्माराधनपरः क्षीणजङ्घाबलो निःसङ्गनामक आचार्य आसीत्। एकदा तत्र दुर्भिक्षे जातेऽसौ स्वशिष्य

अर्थ की पुष्टि कर रहे हैं। जब गृहस्थ जनों का सामान्य भी परिचय मनुष्य को उनमें ममत्वबुद्धि से जकड़ देता है तो फिर साधु की आत्मा को वह भाव वहां जकड़ न देगा यह कैसे हो सकता है। इसीलिये साधु को अनियत विहार कहा गया है। इसमें गृहस्थों के संसर्ग से साधु बचा रहता है। संसक्तिभाव उसका उनमें नहीं हो पाता है। सामान्य परिचय में संसक्ति नहीं आती है। अधिक परिचय से यह दोष पैदा होता है। मूर्च्छापरिणति का नाम ही परिग्रह है। यह परिग्रह द्रव्य एवं भाव के भेद से दो प्रकार का होता है। साधु इन दोनों प्रकार के परिग्रहों से रहित होता है। रागादिकभाव भावपरिग्रह, एवं क्षेत्र वस्तु आदि द्रव्य-परिग्रह है। अनियत विहार करने वाले साधुमें यह दोष नहीं हो सकता है। इसीलिये उसको सदा यथाकल्प अनियत विहार करना भगवान ने कहा है।

दृष्टान्त—कोल्लाक नाम के सन्निवेश में बहुश्रुत, शांत, दान्त परीषह एवं उपसर्ग के सहन करने में धीर वीर क्षमादि गुणों से गंभीर, कर्म धूलि के निवारण करने में पवनतुल्य निःसंग नाम के एक आचार्य थे।

કરે છે જ્યારે ગૃહસ્થ જનો સાથે સામાન્ય પરિચય પણ મનુષ્યને તેની સાથે મમત્વ બુદ્ધિથી જકડી દે છે તો પછી સાધુના આત્માને તે ભાવ ત્યાં ન જકડે તે કેમ બની શકે આટલા માટેજ સાધુને અનિયત વિહાર સુચવાયેલ છે આમાં ગૃહસ્થના વધુ પડતા સંસર્ગથી સાધુ બચી જાય છે, સંસક્તિભાવ તેનો તેમાં આવતો નથી, સામાન્ય પરિચયથી સંસક્તિભાવ ઉત્પન્ન થતા નથી અધિક પરિચયથી આ દોષો પેદાથાય છે મૂર્ચ્છાપરિણુતીનું નામ જ પરિગ્રહ છે આ પરિગ્રહના દ્રવ્ય અને ભાવ એમ બે પ્રકારના ભેદ છે સાધુ આ બન્ને પ્રકારના પરિગ્રહોથી પર હોય છે રાગાદિકભાવ ભાવપરિગ્રહ અને ક્ષેત્ર વસ્તુ આદિ દ્રવ્ય પરિગ્રહ છે અનિયત વિહાર કરનાર સાધુમાં આ દોષ આવતો નથી આટલા માટે સાધુને સદાય યથાકલ્પ અનિયત વિહાર કરવાનું ભગવાને કહ્યું છે.

દૃષ્ટાંત—કોલ્લાક નામના સન્નિવેશમાં બહુશ્રુત, શાન્ત, દાન્ત, પરીષહ અને ઉપસર્ગ સહન કરવામાં ધીરવીર, ક્ષમાદિ ગુણોથી ગંભીર, કર્મરજનું

विक्रमाचार्यं गच्छसहितं दूरदेशे प्रेपितवान्। स्वयं तु एकेन शिष्येण सह वसन् तत्रैव नगरे नव भागान् कल्पयित्वा यथाकल्पमज्ञातकुले रूक्षशुष्कमन्तप्रान्तमन्नादिकं गृहीत्वा विहरति स्म। जराक्रान्तोऽपि चर्यापरीषहं सोढुकामः कृताभिग्रहत्वात् स्वयभिक्षार्थमटति स्म। एवं चर्यापरीषहं सहमानस्तमभिग्रहं यावज्जीवं निर्वाह्यालोचितप्रतिक्रान्तः कालमासे कालं कृत्वा स्वकल्याणं साधितवान्।

श्रुतचारित्ररूप धर्म की आराधना करने में ही इनका जीवन का अधिक से अधिक समय निकलता था। अवस्थाप्राप्त होने से इनका जघाबल क्षीण हो गया था। एक समय की बात है कि वहा पर भयंकर दुर्भिक्ष पड़ गया। आचार्य ने परिस्थिति का अवलोकन कर अपने विक्रमाचार्य शिष्य को गच्छसहित दूर देश में विहार करा दिया और स्वय एक शिष्य के साथ उसी नगरी में रहे। वहा नौ भागों की कल्पना कर वे यथाकल्प अज्ञातकुल में रूक्ष, शुष्क, अन्त प्रान्त आहारादिक ग्रहण कर वहा विचरण करते रहे। यद्यपि इनकी वृद्धावस्था थी चलने मे पूरी शक्ति नही थी तो भी चर्यापरीषह को सहन करने की अभिलाषा से वे विविध अभिग्रह ग्रहण करते और स्वय भिक्षा के लिये जाते। इस प्रकार चर्यापरीषह को सहन करते२ उन्हों ने अपने अभिग्रहो का अच्छी तरह से निर्वाह किया। अन्त में अपने कर्तव्यों की आलोचना कर उनके प्रति निवृत्त होकर आत्मकल्याण कर लिया।

નિવારણુ કરવામા પવનતુલ્ય એવા, એક નિ સગ નામના આચાર્ય હતા શ્રુતચારિત્ર રૂપ ધર્મની આરાધના કરવામા જ તેમના જીવનનો મોટો ભાગ તેઓ ગાળતા હતા અવસ્થા થવાથી તેમનુ જઘાબળ ક્ષીણુ બની ગયુ હતુ એક સમયની વાત છે કે, ત્યા ભયકર એવો દુકાળ પડયો, આચાર્યે પરિસ્થિતિનુ અવલોકન કરી પોતાના વિક્રમાચાર્ય નામના શિષ્યને ગચ્છ સાથે દૂર દેશમા વિહાર કરાવરાવ્યો અને પોતે એક શિષ્યની સાથે તે નગરમા રહ્યા ત્યા નવ ભાગોની કલ્પના કરી તેઓ યથાકલ્પ અજ્ઞાત કુળમાથી રૂક્ષ, શુષ્ક અન્તપ્રાન્ત આહાર આદિ ગ્રહણુ કરી ત્યા વિચરતા રહ્યા જો કે તેમની વૃદ્ધાવસ્થાને કારણે તેમનામાચાલવાની પૂરી શકિત ન હતી તો પણુ ચર્યાપરીષહને સહન કરવાની અભિલાષાથી તેઓ વિવિધ અભિગ્રહ કરતા અને સ્વય ભિક્ષા માટે જતા આ પ્રકારે ચર્યાપરીષહને સહન કરતા કરતા પોતાના અભિગ્રહોનો સારી રીતે નિર્વાહ કર્યો અત સમય ઉપર પોતાના કર્તવ્યોની આલોચના કરી તેનાથી નિવૃત્ત થઈ આત્મકલ્યાણુ પ્રાપ્ત કર્યું

अत्रान्योऽपि दृष्टान्तः—

उज्जयिन्यां वैश्रवणनामक आचार्यः समवसृतः। स स्वशिष्यपरिवारैः सह चर्यापरीषहं सहमानो ग्रामानुग्रामं विहरन् कदाचिदटव्यां प्रविष्टः। आचार्य इव शिष्या अपि चर्यापरीषहसहिष्णव आसन्। तत्र सर्वैः मुनिभिरकस्माद् मार्गो विस्मृतः। तत्रैव शर्कराप्रभपृथिवीवद् विकीर्णतीक्ष्णकण्टकिते निम्नोन्नतशिलाखण्डदुर्गमे भयङ्करे विपिने गच्छता तेन दिवसो यापितः, रात्रौ च वृक्षाधस्तले विश्रामः कृतः, एवं शिष्यपरिवारैः सहासौ भ्रमन्नटव्या अन्तं न प्राप, नापि कश्चिद् ग्रामो दृष्टि-

द्वितीय दृष्टान्त—

उज्जैनी नगरी में वैश्रवण नाम के आचार्य पधारे। वे अपने शिष्यपरिवार के साथ चर्यापरीषह को सहन करते हुए ग्रामानुग्राम विहार करते२ कदाचित् मार्ग भूल जाने से एक अटवी में जा पहुँचे। इनके समान ही चर्यापरीषह सहन करने में समर्थ इनके शिष्य भी थे। अकस्मात् वे सब के सब ही मार्ग भूल गये। समस्त दिवस उन सबका शर्करा पृथ्वी के समान, इधर उधर फैले हुए तीक्ष्ण कांटों वाले तथा नीचे ऊँचे शिलाखडों से दुर्गम उस भयकर अटवी में ही समाप्त हो गया। रात्रि का समय आ गया। दूसरा कोई उपाय नहीं होने से सभी ने वहीं एक वृक्ष के नीचे ठहर कर रात्रि व्यतीत की। प्रातः काल हुआ। सूर्य की किरणे निकली। मार्ग की तलाश करने लगे परन्तु मार्ग का पता नहीं चला। अटवी कितनी बडी थी इसका कुछ अन्त ही नहीं ज्ञात हो सका, और न "यहा से ग्राम कितनी दूर है"

દૃષ્ટાંત બીજુ—ઉજ્જૈની નગરીમા વૈશ્રવણ નામના આચાર્ય પધાર્યા તેઓ પોતાના શિષ્ય પરિવારની સાથે ચર્યાપરીષહ સહન કરતા કરતા ગ્રામાનુગ્રામ વિહાર કરતા કરતા માર્ગ ભૂલવાથી અચાનક એક જંગલમા જઈ ચડયા ચર્યાપરીષહ સહન કરવામા તેમના સમાનજ સમર્થ તેમના શિષ્યો પણ હતા જોગાનુજોગ તેઓ બધા માર્ગ ભૂલી ગયા શર્કરાપ્રભ પૃથ્વીની સમાન, આહી તાહી ચોમેર તીક્ષ્ણ કાટાઓથી પથરાએલી તથા ઉચી નીચી શિલાઓથી દુર્ગમ એવી ભયાનક અટવી—જંગલમા આખોએ દિવસ વીતી ગયો રાત્રીનો સમય આવી પહોચતા બીજો કોઈ પણ ઉપાય ન હોવાથી સઘળાએ એક ઝાડ નીચે રહીને રાત વિતાવી સવાર પડયુ, સૂર્યના કિરણો દેખાયા, માર્ગની તપાસ કરી પરંતુ બહાર નીકળવાનો માર્ગ ન જડયો જંગલ મોટુ હતુ તેના અંતની પણ ખબર પડતી ન હતી અને ગામ આ સ્થળેથી કેટલુ દૂર છે તે પણ જાણી શકાતુ ન

पथे समायातः। स च तस्मिन्नेव विषमकण्टकितपर्वतीयमार्गे चलन्नपि चर्यापरीषहैः पराजितो नाभूत्। आचार्यो वदति-अस्मिन् वने चलतामस्माकं त्रयो दिवसा अतीताः, क्वचिदाहारो न लब्धो नापि पानीयम्।

एतदभ्यन्तरे केनचिद्देवेन वैक्रियशक्त्या तत्र शोभनो राजमार्गो निर्मितः। तत्र कस्यचिन्नृपस्य चतुरङ्गिणी सेना गच्छति, मध्यः शिविका नरैर्वाह्यमाना

इस बात का पता ही चल सका। आचार्य महाराज शिष्यमडली सहित उसी जगल में घूमते रहे। कभी २ चलते २ विषम एव कटकित पर्वत के मार्ग पर पहुँच जाते तो भी इनके चित्त में खेदखिन्नता नहीं आती। 'चर्यापरीषह सहन करना यह साधु की कर्तव्य कोटि में है' इस ख्याल से ये उसको शाति के साथ सहन करते रहे। चलते २ जब ठीक तीन दिन व्यतीत हो चुके तब आचार्य महाराज ने शिष्यों से कहा कि देखो-इस वन मे लगातार अपने लोग तीन दिन से चल रहे हैं फिर भी मार्ग नही मिल रहा है। आहार पानी का भी ठिकाना नही पडा, अतः समस्या विकट बन रही है।

आचार्य महाराज जब इस प्रकार अपने शिष्यों से कह रहे थे कि इतने में ही किसी देवने अपनी वैक्रियिक शक्ति के द्वारा उस अटवी मे एक सुन्दर राजमार्ग बना दिया, और इस प्रकार का दृश्य दिखलाया कि उस पर होकर किसी राजा की चतुरगिणी सेना जा रही है।

હતુ આચાર્ય મહારાજ શિષ્ય મડળી સાથે એ જગલમા ખૂબ ભટક્યા ચાલતા ચાલતા કોઈ વેળા સ્થળે વિષમ એવા કાટાળા ટેકરાવાળા રસ્તે ચઢી જતા તો પણ તેમના ચિત્તમા ખેદ-ખિન્નતા આવતી નહી "ચર્યાપરીષહ સહન કરવો એ સાધુની કર્તવ્ય કોટીમા છે આ ખ્યાલથી તેઓ આવતા પરીષહોને શાન્તી સાથે સહન કરતા રહ્યા ચાલતા ચાલતા જ્યારે ત્રણ ત્રણ દિવસો વીતી ગયા ત્યારે આચાર્યમહારાજે શિષ્યોને કહ્યુ કે, જુઓ આ વનમા આપણે ત્રણ ત્રણ દિવસોથી ભટકીએ છીએ છતા પણ બહાર નીકળવાનો કોઈ માર્ગ દેખાતો નથી આહાર પાણીનુ પણ ઠેકાણુ પડતુ નથી એટલે આપણી સમક્ષ વિકટ સમશ્યા ઉભી થઈ છે

આચાર્યમહારાજ આવુ જ્યારે પોતાના શિષ્યોને કહી રહ્યા હતા એ વખતે કોઈ દેવે પોતાની વૈક્રિયીક શક્તિ દ્વારા તે જગલમા એક સુદર રાજ માર્ગ બનાવી દીધો અને એ પ્રકારનુ દૃશ્ય ઉભુ કરી દીધુ કે તે માર્ગ ઉપરથી જાણે કોઈ રાજાની ચતુરગિણી સેના જઈ રહીછે તેમા અનેક પ [illegible] ર

आसन्। तत्र सेनापतिः काननै भ्राम्यमाणमाचार्यं ब्रवीति–भगवन्! सन्त्यत्र बहूनि शिबिकादीनि यानानि, यदत्र रोचते भवद्भ्यस्तत्रारुह्य गम्यताम्। आचार्येणोक्तम्–यानेन गमनं नास्माकं कल्पते, इत्युक्त्वा तेन 'सर्वोऽयं देवप्रपञ्च' इति विज्ञातम्। राजसैनिके गते सति स आचार्यः शिष्यान् पृच्छति–किमिदानीं कर्तव्यम्,। शिष्या आहुः–आर्येण यदनुष्ठेयं, तदेवास्माभिरपि कर्तव्यम्, आचार्यः पादपोपगमनार्थं प्रतिज्ञातवान्, तदनु तदीयशिष्या अपि पादपोपगमनार्थं संस्तारकं कृतवन्तः। सर्वैः समाधिभावेन कालं कृत्वाऽऽत्मनः कल्याणं साधितम्। एवमन्येरपि मुनिभिश्चर्यापरीषहः सोढव्य ॥ १९ ॥

उस में अनेक पालकिया को वहन करते हुए मनुष्य चले जा रहे हैं। यह सब दृश्य आचार्य महाराज के देखने मे आ रहा था। इसी समय एक सेनापति ने अटवी मे भ्रमण करते हुए आचार्य महाराज से कहा हे भदन्त! यहा बहुत से पालकिया आदि वाहन हैं आप जिन्हें पसद करें उनपर चढकर चलें। आचार्यश्रीने सेनापति की बात सुनकर कहा कि–यान पर चढकर चलना यह हमारे कल्प से बाहर है। तथा साथ २ में आचार्यमहाराज ने यह भी जान लिया कि यह सब दैवी माया है। सेनापति के चले जाने पर फिर आचार्य महाराज ने शिष्यों से पूछा कि कहो इस समय क्या करना चाहिये। शिष्यों ने कहा जो आपको करना रूचे वही हमे मजूर है। शिष्यों की बात सुनकर आचार्य महाराजने पादपोपगमन धारण करने की विचारणा करली। शिष्यों ने भी ऐसा ही किया। सबने वहां समाधिभाव से सपन्न होकर पण्डितमरण किया,

---

ઉપાડીને મનુષ્યો ચાલી રહ્યા છે આ બધળુ દૃષ્ય આચાર્ય મહારાજના જોવામા આવી રહ્યુ હતુ એવામા એક સેનાપતિએ જગલમા વિચરી રહેલા આચાર્ય મહારાજને કહ્યુ, ભદત! અહિ ઘણી પાલખીઓ વિગેરે વાહન છે, આપ જેને પસદ કરો તેમા બેસીને ચાલો. આચાર્યે સેનાપતિની વાત સાભળીને કહ્યુ કે, પાલખીમા બેસીને વિચરવુ તે અમારા કલ્પની બહાર છે સાથો સાથ આચાર્ય મહારાજે એ પણ જાણી લીધુ કે આ સઘળી દૈવી માયા છે સેનાપતિના ચાલી ગયા પછી આચાર્ય મહારાજે શિષ્યોને પૂછ્યુ કે, કહો! આવે વખતે હવે શું કરવુ જોઇએ? શિષ્યોએ કહ્યુ કે, આપને જે કરવું રુચે તે અમને મજુર છે શિષ્યોની વાત સાભળીને આચાર્ય મહારાજે પાદપોપગમન કરવાની પ્રતિજ્ઞા ધારણ કરી લીધી શિષ્યોએ પણ એમજ કર્યું પરિણામે સઘળા ત્યા સમાધી ભાવથી સપન્ન બની પડિત મરણ પામ્યા અને

अथ नैषेधिकीपरीषहजय माह—

मूलम्—सुसाणे सुन्नगारे वा, रुक्खमूले व एगओ।
अकुक्कुओ निसीएज्जा, न य वित्तासए परं ॥२०॥

छाया—श्मशाने शून्यागारे वा, वृक्षमूले वा एककः।
अकौकुच्यः निषीदेत् न च वित्रासयेत् परम् ॥ २० ॥

टीका—'सुसाणे' इत्यादि।

श्मशाने-शवस्थाने, वा=अथवा, शून्यागारे=निर्जनगृहे, वा=अथवा, वृक्ष मूले=वृक्षाधस्तले, मुनिः एककः=द्रव्यतः एकाकी प्रतिमाऽपेक्षया, भावतो-मुनि गणस्थितोऽपि रागद्वेषरहितः, अकौकुच्यः=अशिष्टचेष्टारहितः-विषयचेष्टावर्जितः सन्नित्यर्थः, निषीदेत्=भयरहित यतनापूर्वकमुपविशेदित्यर्थः। च-पुनः मुनिस्तत्रोपविष्टः सन्, परम्-अन्य जीव द्वीन्द्रियादिक, न वित्रासयेत्=तत्रस्थ जीव स्थानभ्रष्टादिक

और आत्मकल्याण की सिद्धि की। इसी तरह समस्त साधुओं को चर्यापरीषह पर विजय पाने मे प्रयत्नशील रहना चाहिये ॥१९॥

अब दसवें नैषेधिकीपरीषह को जीतने के लिये सूत्रकार कहते है—'सुसाणे'-इत्यादि।

अन्वयार्थ-मुनि को (सुसाणे-श्मशाने) श्मशानमे (वा) अथवा (सुन्नगारे-शून्यागारे) शून्य घर मे (वा) या (रुक्खमूले-वृक्षमूले) वृक्ष के नीचे (एगओ-एककः) एकाकी द्रव्य-से प्रतिमा की अपेक्षा अकेले, तथा भाव की अपेक्षा मुनि समुदाय में रहते हुए भी रागद्वेषरहित एव (अकुक्कुओ-अकौकुच्य.) अशिष्ट चेष्टा से रहित होते हुए (निसीएज्जा-निषीदेत्) भयशून्य होकर यतनापूर्वक रहे। (य-च) तथा वहा पर

આત્મકલ્યાણની સિદ્ધિ મેળવી આ પ્રમાણે સર્વ સાધુઓએ ચર્યાપરીષહ ઉપર વિજય મેળવવા પયત્નશીલ રહેવુ જોઈએ ॥૧૯॥

હવે સૂત્રકાર દશમા નૈષેધિકીપરીષહને જીતવા માટે કહે છે—'सुसाणे' ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ-મુનિએ सुसाणे-स्मशाने સ્મશાનમા "वा" અથવા सुन्नगारे-शून्यागारे સૂના એવા ઘરમા "वा" અથવા रुक्खमूले-वृक्षमूले વૃક્ષની નીચે एगओ-एकक એકાકી દ્રવ્યથી પ્રતિમાની અપેક્ષાએ એકલા તથા ભાવની અપેક્ષાએ મુનિ સમુદાયમા રહેતા છતા પણ રાગદ્વેષ રહિત અને अकुक्कुओ-अकौकुच्य અશિષ્ટ ચેષ્ટાથી રહિત બનીને निसिएज्जा-निषीदेत् ભય રહિત થઈ યતનાપૂર્વક ~ य-च

न कुर्यादित्यर्थः । इदमत्र-बोध्यम्-आदावस्मिन्नध्ययने 'निसीहियापरीसहे' इति यदुक्त तस्य च्छाया 'नैषेधिकीपरीषहः' इति । निषेध =प्राणातिपातादि निवृत्तिः, स प्रयोजनमस्या इति नैषेधिकी । यद्वा निषेधः=पापकर्मणा गमनादिक्रियायाश्च निवृत्तिः, स प्रयोजनमस्या इति नैषेधिकी, निषद्या=उपवेशनस्थानम् कायोत्सर्गभूमिः । स्वाध्यायभूमिश्चेत्यर्थः । सैव च परिषहो नैषेधिकीपरीषहः उपवेशनस्थान परीषहः, तत्र श्मशानादिषु स्थानेषु स्थितेन मुनिना भयकरोपसर्गसमापतने सति न भेतव्यम्, नापि स्वरविकारादिभिरन्येषा भयमुत्पादनीयमिति ॥ २० ॥

रहे हुए उस मुनि को चाहिये की वह (पर न वित्तासए-पर न वित्रासयेत्) वहा पर पहिले से रहने वाले द्वीन्द्रियादीक जीवों को स्थान-भ्रष्ट न करे, यहा यह समझना चाहिये कि पहिले इस अध्ययन मे "निसीहिया परीसहे" ऐसा कहा गया है उसकी सस्कृत छाया नैषेधिकीपरीषह" ऐसी की गई है। उसका अर्थ इस प्रकार है- "प्राणातिपातादिक क्रियाओं से निवृत्ति करने का जिसका प्रयोजन हो वह नैषेधिकी है, अथवा पापकर्मो की एव गमनादिक्रिया की निवृत्तिरूप निषेध जिसका प्रयोजन हो वह नैषेधिकी है, अथवा निषद्या उपवेशान स्थान का नाम है, वह या तो कायोत्सर्ग की भूमिस्वरूप होगा या स्वाध्याय की भूमिस्वरूप। उस निषद्यारूप जो परीषह उसका नाम नैषेधिकीपरीषह है। इसका फलितार्थ उपवेशानस्थान सम्बन्धी परीषह नैषेधिकीपरीषह है। श्मशान आदिक स्थानों मे रहे हुए मुनि को भयकर उपसर्ग के

તથા ત્યા રહેતા એ મુનિનુ કર્તવ્ય છે કે તે पर न वित्तासए-पर न वित्रासयेत् ત્યા પહેલાથી રહેવાવાળા દ્વિઇન્દ્રિયાદિક જીવોને સ્થાનભ્રષ્ટ ન કરે, અહી એ સમજવુ જોઇએ કે, પહેલા આ અધ્યયનમા निसीहिया परीसहे એવુ કહેવાયુ છે કે જેની સ સ્કૃત છાયા "नैषेधिकी परीषह" એમ કરવામા આવેલ છે એનો અર્થ આ પ્રકારનો છે— "પ્રાણાતિપાતાદિક ક્રિયાઓથી નિવૃત્તિ કરાવવાનુ જેનુ પ્રયોજન હોય તે નૈષેધિકી છે, અથવા પાપકર્મોની અને ગમનાદિ ક્રિયાઓની નિવૃત્તિરૂપ નિષેધ જેનુ પ્રયોજન હોય તે નૈષેધિકી છે, અથવા નિષદ્યા ઉપવેશન સ્થાનનુ નામ છે તે યાતો કાયોત્સર્ગની ભૂમિ સ્વરૂપ હોય યા સ્વાધ્યાયની ભૂમિસ્વરૂપ એ નિષદ્યારૂપ જે પરીષહ તેનુ નામ નૈષેધિકીપરીષહ આનો તો ફલીતાર્થ ઉપવેશન સ્થાન સબધી પરીષહ નૈષેધિકીપરીષહ છે, સ્મશાન આદિ સ્થાનોમા રહેનારા મુનિએ ભયકર ઉપસર્ગોના આવવા છતા પણ ભયભીત ન બનવુ જોઇએ,

उक्तमर्थं विशदीकुर्वन्नाह—

मूलम्—तत्थे से चिट्ठमाणस्स, उवसग्गा भिधारए।
सकाभीओ नं गच्छेज्जो, उट्ठित्ता अन्नमासंण ॥ २१ ॥

छाया—तत्र तस्य तिष्ठतः, उपसर्गा अभिधारयेत्।
शङ्काभीतः न गच्छेत्, उत्थायान्यदासनम् ॥ २१ ॥

टीका—'तत्थ' इत्यादि।

तत्र=श्मशानादौ, तिष्ठतः=उपविष्टस्य तस्य मुनेः उपसर्गाः-देवमनुष्यतिर्यक्कृता उपद्रवाः, यदि भवेयुस्तर्हि स मुनिस्तानुपसर्गान् अभिधारयेत्-' ममाचल चेतसः किमेते करिष्यन्तीति चिन्तयन् सहेत। परन्तु शङ्काभीतः=उपसर्गकृतोपद्रव संशयादुद्वेगवान् सन्, उत्थाय-ततः स्थानादपसृत्य, अन्यत्=परम्, आसनम्= आस्यते-उपविश्यतेऽस्मिन्नित्यासन=स्थानम्, न गच्छेत्।

आने पर भी भयभीत नहीं होना चाहिये और न अपने अगों को विकृत करके दूसरों को भयभीत करना चाहिये ॥ २० ॥

इसी अर्थ को विशद करते हुए सूत्रकार समझाते हैं—
'तत्थ से'-इत्यादि।

अन्वयार्थ—(तत्थ-तत्र) श्मशान आदि स्थान में (चिट्ठमाणस्स से-तिष्ठतस्तस्य) स्थित उस साधुके ऊपर (उवसग्गा-उपसर्गा) देव, मनुष्य, तिर्यञ्च सम्बन्धी उपसर्ग यदि आवे तो उस मुनि का कर्तव्य है कि वह उन उपसर्गों को (अभिधारए-अभिधारयेत्) "ये उपसर्ग मेरा क्या कर सकते हैं" निश्चलचित्त से ऐसा विचार कर सहन करे। परन्तु (शकाभीओ-शकाभीतः) उपसर्गकृत उपद्रव के सन्देह से उद्वेगवान्

અથવા તો પોતાના અ ગોને વિકૃત બનાવી બીજાને ભયભીત કરવા ન જોઇએ ॥૨૦॥

આજ અર્થવિશે સૂત્રકાર વિષદરૂપથી સમજાવે છે 'तत्थ से' ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ-(तत्थ-तत्र) શ્મશાન આદિ સ્થાનમા चिट्ठमाणस्स से-तिष्ठत तस्य રહેલા એ સાધુની ઉપર उवसग्गा-उपसर्गा દેવ, મનુષ્ય, તિર્ય ચ સ બ ધી ઉપસર્ગ આવે ત્યારે એ મુનિનુ કર્તવ્ય છે કે તે એ ઉપસગોને अभिधारए-अभिधारयेत् આ ઉપસર્ગ મારૂ શુ કરી શકવાના છે "નિશ્ચલ" ચિત્તે એવો વિચાર કરી સહન કરે પર તુ शकाभीओ-शकाभीत ઉપસર્ગકૃત ઉપદ્રવના સ દેહથી ઉ[illegible] થઈ

स्वाध्यायकरणार्थं कायोत्सर्गकरणार्थं वा स्त्रीपशुपण्डकविवर्जिते स्थाने निषण्णेन मुनिना अनुकूलप्रतिकूलोपसर्गसंपातेऽनुद्वेगकरणेन निषद्याऽपरनामको नैषेधिकीपरीषहः सोढव्य इति भावः ।

अत्र दृष्टान्त प्रदर्श्यते—

हस्तिनापुरे कुरुदत्तनामा श्रेष्ठिपुत्रः प्रव्रजितो भूत्वैकाकिविहारप्रतिमया ग्रामानुग्राम विहरन्नयोध्यानगर्या ईषद्दूरप्रदेशे कायोत्सर्गम् कृत्वा स्थित । तत्र

होकर (उट्ठित्ता-उत्थाय) उठकर (अन्नमासण-अन्यद् आसन) दूसरे किसी स्थान पर (न गच्छेज्जा-न गच्छेत्) नहीं जावे ।

तात्पर्य इसका यह है कि स्वाध्याय करने के लिये अथवा कायोत्सर्ग करने के लिये स्त्री पशु पंडक से वर्जित स्थान में बैठे हुए मुनि को चाहिये कि वह अनुकूल प्रतिकूल उपसर्ग के आने पर अनुद्विग्न चित्त होकर निषद्यापरीषह कि जिसका दूसरा नाम नैषेधिकीपरीषह है उसको सहन करे। अर्थात्-श्मशान आदि स्थान में बैठने पर उपसर्ग आदि का आना स्वाभाविक है। अतः ऐसी स्थिति में मुनि का कर्तव्य है कि वह तिर्यञ्चादिकृत उन उपसर्गों को अविचलितचित्त होकर सहन करे। भयभीत न होवे, और न एक स्थान से दूसरे स्थान पर अपनी रक्षा के अभिप्राय से जावे ।

दृष्टान्त-हस्तिनापुर में कुरुदत्त नाम का एक सेठ का पुत्र रहता था। उसने धर्म का उपदेश सुनकर दीक्षा धारण करली। जब वे श्रुतचा-

---

उट्ठित्ता-उत्थाय त्याथी ઉઠીને अन्नमासण-अन्यत् आसन બીજા કોઇ સ્થાન ઉપર न गच्छेज्जा-न गच्छेत् ન જાય

આનો ભાવ એ છે કે, સ્વાધ્યાય કરવા માટે અથવા તો કાયોત્સર્ગ કરવા માટે સ્ત્રી, પશુ, પંડકથી વર્જીત એવા સ્થાનમા બેઠેલા મુનિએ ગમે તેવા અનુકૂળ પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગ આવવાથી ઉદ્વિગ્ન ચિત્ત ન બનતા વિષદ્યાપરીષહ કે જેનુ બીજુ નામ નૈષેધિકીપરીષહ છે એને સહન કરે અર્થાત્-સ્મશાન આદિ સ્થાનમા બેસવાથી ઉપસર્ગ વગેરેનુ આવવુ સ્વાભાવિક છે આથી એવી સ્થિતિમા મુનિનુ કર્તવ્ય છે કે, તિર્યંચ આદિ દ્વારા થતા એ ઉપસર્ગોને અવિચલીત ચિત્ત બની સહન કરે અને ભયભીત ન થાય પોતાના રક્ષણના અભિપ્રાયથી એક સ્થાનથી બીજા સ્થાન ઉપર ન જાય

દૃષ્ટાંત—હસ્તિનાપુરમા કુરૂદત્ત નામે એક શેઠનો પુત્ર રહેતો હતો એણે ધર્મનો ઉપદેશ સાભળી દીક્ષા ધારણ કરી લીધી જ્યારે તે શ્રુતચારિત્ર રૂપ

रात्रेश्चतुर्थपौरुष्यां कुतश्चिद् ग्रामाद् गोधनापहारं कृत्वा चौराः कुरुदत्तमुनेः पार्श्वस्थेन मार्गेण सवेगं गताः। पश्चाद् गोस्वामिनस्तदन्वेषकास्तत्रायाताः द्वौ मार्गौ तत्र दृष्ट्वा ते कुरुदत्तमुनिं पृच्छति–भदन्त! ब्रूहि चौराः केन पथा गताः। तद्वचनं श्रुत्वाऽपि स मुनिर्न किंचिदुक्तवान् ततस्ते गोस्वामिनः क्रोधावेशेन मुनेः शिरसि आर्द्रमृत्तिकालेपेन पालीं कृत्वाऽङ्गारा क्षिप्ताः मुनिस्तु तदुपसर्गकृतवेदना सहमानो

रित्ररूप धर्म के पालन करने में पूर्ण निष्णात हो गये तो उन्हों ने एकाकीविहारप्रतिमा लेकर ग्रामानुग्राम विचरण करने लगे विहार करते २ वे अयोध्यानगरी के समीप कुछ दूर प्रदेश में कायोत्सर्ग धारण कर रहे। रात्रि के चतुर्थ प्रहर में किसी ग्राम से गायों को चुराकर चौर कुरुदत्त मुनि के पास के मार्ग से जल्दी २ बड़े वेग के साथ निकले। इनके निकल जाने के बाद ही गायों के स्वामी उनकी तपास करते हुए वहीं पर आ पहुँचे। वहां से दो रास्ते जाते थे। उन्हें देखकर उन लोगों ने कुरुदत्त मुनि से पूछा कि भदन्त! यहां से चौर किस रास्ते होकर गये हैं। मुनि ने उनकी बात सुनकर कुछ भी उत्तर नहीं दिया। वे सबके सब मुनि के ऊपर रुष्ट हुए। क्रोध के आवेशमें आकर उन लोगों ने मुनिराज के माथे ऊपर मिट्टी की क्यारी बनाकर उसमें जलते हुए अंगार रख दिये। मुनि ने उनके द्वारा किये गये इस

ધર્મનું પાલન કરવામાં પૂર્ણ પણે નિષ્ણાત બની ગયા ત્યારે એમણે એકાકી વિહાર પ્રતિમા લઈ ગ્રામાનુગ્રામ વિચરણ કરવા માંડયું વિહાર કરતા કરતા તે અયોધ્યા નગરીની પાસે થોડા દૂરના પ્રદેશમાં કાયોત્સર્ગ ધારણ કરી રહ્યા રાત્રીના ચોથા પ્રહરના સમયે કોઈ ગામથી ગાયો ચોરીને ચોર કુરૂદત્ત મુનિની પાસેના માર્ગ ઉપરથી ઉતાવળથી નિકળી ગયા ગાયો ચોરીને ભાગેલા એ ચોરની પાછળ એના નીકળી જવા પછી થોડીવારે ગાયો જેની ચોરાયેલી તે એની તપાસમાં નીકળ્યા અને કુરૂદત્ત મુનિ જે સ્થાને બેઠેલ હતા ત્યાં પહોંચ્યા આ સ્થાનેથી જુદી જુદી બાજુ જતા બે રસ્તા ફુટતા હોવાથી ગાયોના માલીકોએ મુનિને બેઠેલા જોઈ તેની પાસે આવી પૂછયું કે, ભદંત! અહિંથી ચોરો કઈ બાજુએ ગયા? મુનિએ આનો કોઈ પ્રત્યુત્તર ન આપતાં તે લોકો મુનિ ઉપર ખીજાયા અને ક્રોધના આવેશમાં આવી જઈ તે લોકોએ મુનિરાજના માથા ઉપર માટીની કયારી બનાવી તેમાં બળ બળતા અંગારા મૂકી દીધા એ લોકો દ્વારા કરાયેલા ઉપસર્ગથી મુનિને ખૂબ વેદના થઈ પરંતુ તેને ખૂબજ શાંત ચિત્તે

निरुद्वेगः सन् तत्र स्थित एव समाधिभावेन काल कृत्वा सिद्धिं प्राप्तवान्। एव मन्यैरपि मुनिभिर्नैपेधिकीपरीपहः सोढव्यः ॥ २१ ॥

अथ शय्यापरीपहजय माह—

मूलम्—उच्चावयाहि सेज्जाहि तवस्सी भिक्खु थामव।
नाइवेलं विहन्नेज्जा, पावदिट्ठी विहन्नई ॥ २२ ॥

छाया—उच्चावचाभि. शय्याभिः, तपस्वी भिक्षुः स्थामवान्।
नातिवेल विहन्यात्, पापदृष्टिर्विहन्यते ॥ २२ ॥

टीका—'उच्चावयाहिं' इत्यादि।

स्थामवान्=स्थाम=बल तद्वान्, शीतोष्णादिसहनशक्तिमानित्यर्थः, तपस्वी=अनशनादिविविधतपश्चरणशीलः, भिक्षुः=मुनिः, उच्चावचाभिः=उत्कृष्टापकृष्टाभिः

उपसर्ग की वेदना को बडे ही शान्त परिणामो से सहन किया। चित्त में जरा भी उद्वेग नहीं आने दिया। ध्यान में ही वे समाधिभाव से स्थिर रहे। अन्त मे कालधर्म को प्राप्तकर कुरुदत्तमुनिने सिद्धि प्राप्त की। इसी प्रकार अन्य मुनियो को भी इस कथासे यही शिक्षा लेनी चाहिये कि निषद्यापरीषह में यदि इस प्रकार के विघ्न आवे तो उन्हें सहन करना चाहिये ॥ २१ ॥

अब ग्यारहवें शय्यापरीषहजय के विषय मे सूत्रकार कहते हैं—

'उच्चावयाहिं' इत्यादि।

अन्वयार्थ–(थामव–स्थामवान्) शीत उष्ण आदि परीषहों को सहन करनेकी शक्तिवाला, तथा (तवस्सी–तपस्वी) अनशन आदि विविध तपों का अनुष्ठान करने वाला (भिक्खू–भिक्षु.) साधु (उच्चावयाहिं सेज्जाहिं–उच्चावचाभि. शय्याभिः) अनुकूल जैसे हेमन्त शिशिर

સહન કરી ચિત્તમા જરા પણ ઉદ્વેગ આવવા ન દીધો અને ધ્યાનમા જ સમાધી ભાવમા સ્થિર રહ્યા અન્તે કાળ ધર્મને પામી એમણે સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી આ પ્રકારે અન્ય મુનિયોએ પણ આ કથાથી એવી શિક્ષા લેવી જોઈએ કે, નિષદ્યા પરીષહમા કદાચ આ પ્રકારના વિઘ્ન આવે તો એને સહન કરવા જોઈએ ॥૨૧॥

હવે સૂત્રકાર શય્યાપરીષહ જીતવાને કહે છે 'उच्चावयाहि' ઈત્યાદિ.

અન્વયાર્થ–थामव–स्थामवान् ઠંડીના અને ગરમીના પરીષહોને સહન કરવાની શક્તિવાળા તથા तवस्सी–तपस्वी અનશન આદિ વિવિધ તપોનુ અનુષ્ઠાન કરવાવાળા भिक्खू–भिक्षु સાધુ उच्चावयाहि सेज्जाहि–उच्चावचाभि शय्याभि અનુકૂળ–જેવી કે,

उच्चाः=उत्कृष्टा॰, अनुकूला –हेमन्तशिशिरयोः शैत्यरहिताः उष्णस्पर्शवत्यो वा, ग्रीष्मवर्पासु उष्णस्पर्शवर्जिता॰, शीतस्पर्शवत्यो वा, द्रव्यत उच्चप्रदेशस्थिता वा उच्चाः, सुधाभिः–'चूना, सिमेन्ट' इत्यादिभाषाप्रसिद्धाभि॰, उपलिप्ततलादीना-मुपलक्षण चैतत् । अवचाः=अपकृष्टाः प्रतिकूलाः–हेमन्तशिशिरयोः शीतस्पर्शयुक्ताः, ग्रीष्मवर्षासु उष्णस्पर्शवत्यः, द्रव्यतः अधोभागस्थिता वा अवचाः, उच्चाश्च अव चाश्चेति, उच्चावचास्ताभिः, शय्याभिः शेरते यासु साधवस्ताः शय्या =वसतय उपाश्रया , पट्टकादिरूपा सस्तारकाश्च उच्यन्ते, ताभिर्हेतुभि , अतिवेलम्–वेला-मतिक्रम्य, स्वाध्यायादिक न विहन्यात्=न परित्यजेत् । यद्वा–अतिवेलाम्–इति छाया । वेलाशब्दो मर्यादावाचक , अतिशयिता वेला अतिवेला, अन्यमर्यादाऽपे क्षयाऽतिशायिनी मर्यादा समतारूपा न विहन्यात्=रागद्वेपजनिताभ्या हर्पविपादाभ्या

ऋतु मे शैत्यरहित, अथवा–उष्णस्पर्शसहित, ग्रीष्म वर्षाऋतु मे उष्ण-स्पर्शरहित, अथवा शीतस्पर्शसहित, अथवा द्रव्य की अपेक्षा उच्च प्रदेश मे स्थित, उपलक्षण से चूना सिमेंट आदि की बनाई गई ऐसी उच्चशय्या–उपाश्रय अथवा पाटला सस्तारकको लेकर, अथवा अवच उच्च से प्रतिकूल–हेमन्त शिशिर मे शीतस्पर्शयुक्त, ग्रीष्मवर्षा में उष्णस्पर्शयुक्त तथा द्रव्य की अपेक्षा अधोभाग में स्थित ऐसी शय्या को–उपाश्रय, पाटला, सस्तारक को–लेकर (अइवेल न विहन्ने ज्जा–अतिवेल न विहन्यात्) वेला का उल्लघन करके स्वाध्याय आदि को न छोडे, अर्थात् कालोकाल प्रतिलेखनादि करे । अथवा रागद्वेष-जनित हर्पविपादरूप परिणामों के द्वारा अन्यमर्यादा की अपेक्षा अति-शयविशिष्ट समतारूप मर्यादा का उल्लघन न करे । उच्चशय्या–

હેમન્ત શિશિર ઋતુમા શૈત્ય રહિત, અથવા ઉષ્ણુસ્પર્શવાળી ગ્રીષ્મ, વર્ષા ઋતુમા ઉષ્ણુસ્પર્શ રહિત અથવા શીતસ્પર્શ સહિત અથવા દ્રવ્યની અપેક્ષાથી ઉચ્ચ પ્રદેશમા રહેલ ઉપલક્ષણુથી ચુના, સીમેન્ટ આદિથી બનાવવામા આવેલ ઉચ્ચ શૈયા, ઉપાશ્રય, અથવા પાટલા સસ્તારકને લઈ અથવા અવચ ઉચ્ચથી પ્રતિકૂળ હેમન્ત શિશિરમા ઠડીવાળી, ગ્રીષ્મ વર્ષામા ઉષ્ણુ સ્પર્શવાળી તથા દ્રવ્યની અપેક્ષા અધોભાગમા સ્થિત એવી અવચશય્યાને–ઉપાશ્રય, પાટલા, સસ્તારકને લઈ अइवेल न विनिहन्नेज्जा–अतिवेल न विहन्यात् વેલાનુ ઉલઘન કરી સ્વાધ્યાય આદિને ન છોડે, અર્થાત્ કાળોકાળ પ્રતિલેખનાદિ કરે અથવા–રાગદ્વેશ જનિત હર્ષ વિષાદરૂપ પરિણુામો દ્વારા અન્ય મર્યાદાની અપેક્ષા અતિશય વિશિષ્ટ સમતારૂપ મર્યાદાનુ ઉલઘન ન કરે ઉચ્ચ શય્યા–અનુકૂળ વસ્તિનો લાભ મળતા એવો વિચાર

न लङ्घयेत्। उच्चशय्या प्राप्य 'अहो! भाग्यवानऽहं यन्मम सर्वकालसुखदा वसतिर्मिलिते'ति हर्ष, अवचशय्या प्राप्य तु 'अहो! कीदृशी मम मन्दभाग्यता, यत शय्याऽपि शीतादिनिवारिका न लभ्यते' इति विषाद। एवंभूताभ्यां हर्षविषादाभ्यां मध्यस्थभावरूपा मर्यादा नोल्लङ्घनीयेत्यर्थ। यस्तु मुनि पापदृष्टि=पूर्वोक्त मर्यादोल्लङ्घक स विनिहन्यते, परीषहे पराजितोऽत एव साधुमर्यादास्खलितो मुनि सयमात्पतितो भवतीत्यर्थ। तस्मादुपाश्रयादौ रागद्वेषपरिवर्जनेन शय्यापरीषह सोढव्य इति भावः ॥ २२ ॥

अनुकूल वस्ति को पाकर ऐसा विचार न करे कि "अहो! मैं बड़ा ही भाग्यशाली हूं जो मुझे सर्वकाल मे सुख देनेवाली वसति मिली है" तथा अवचशय्या प्रतिकूल वस्ति को पाकर ऐसा विचार न करे कि–अहो! मै कैसा मन्दभागी हू जो मुझे शीतादि निवारण करने वाली वस्ति भी नही मिली। इस प्रकार अनुकूल प्रतिकूल वसति की प्राप्ति को लेकर मुनि को हर्षविषादात्मक परिणामो द्वारा मध्यस्थभावरूप मर्यादा का उल्लघन नही करना चाहिये। जो मुनि (पावदिट्ठी विहन्नई–पापदृष्टि विहन्यते) अनुकूल प्रतिकूल वसति में रागद्वेष करता है वह पापदृष्टि मुनि इस समताभावरूप मर्यादा का नाश करता हुवा सयम से पतित हो जाता है। इसलिये मुनिका कर्तव्य है कि वह उपाश्रय आदि मे रागद्वेष के परिवर्जन से शय्यापरीषह सहन करे ॥ २२ ॥

न करे के, "अहो! हुं खूब ज भाग्यशाळी छु जे मने सर्वकाळ सुख देवावाळी वस्ति मळी छे" तथा "अवच" शय्या प्रतिकूळ वस्तिथी एवो विचार न करे के, हु केवो मदभागी छु जे मने ठडी आदिनु निवारण करवावाळी वस्ति न मळी, आ प्रकारे अनुकूळ प्रतिकूळ वस्तिनी प्राप्तिने लई मुनिए हर्ष विषादात्मक परिणामो द्वारा मध्यस्थ भावरूप मर्यादानु उल्लघन करवु न जोईए जे मुनि पावदिट्ठी विहन्नई पापदृष्टि विहन्यते अनुकूळ प्रतिकूळ वस्तिमा रागद्वेश करे छे ते पापदृष्टि मुनि आ समता भाव रूप मर्यादानो नाश करी सयमथी पतित थई जाय छे आ माटे मुनिनु कर्तव्य छे के ते, उपाश्रय आदिमा रागद्वेषना परिवर्जनथी शय्या परीषह सहन करे ॥ २२ ॥

शय्यापरीषह• कया रीत्या सोढव्यः ? इति प्रदर्शयति—

मूलम्—पइरिक्कमुवस्सयं लद्धुं, कल्लाण अदुव पावग ।
किमेगराय करिस्सइ, एंव तत्थऽहियासए ॥ २३ ॥

छाया—प्रतिरिक्तमुपाश्रय लब्ध्वा, कल्याणम् अथवा पापकम् ।
किमेकरात्रं करिष्यति एव तत्राध्यासीत ॥ २३ ॥

'पइरिक्क' इत्यादि ।

साधु, कल्याणम्=शातरूप सुखदायकम्, अथवा पापक-पापरूप दुःखजनकम्, प्रतिरिक्त=स्त्रीपशुपण्डकादिवर्जितम् - उपाश्रय=वसतिं, लब्ध्वा=प्राप्य, एकरात्रम्-एकस्या रात्रौ अयमुपाश्रय• किं सुख दुःख वा करिष्यति न किंचित् करिष्यति' एवम्=ईदृशेन विचारेण तत्र=उपाश्रये अध्यासीत=अधिवसेत्-राग द्वेष वा न कुर्यादित्यर्थ• । अय भावः-क्वचित्-समभूमिक सुशोभन सर्वर्तुसुखद,

---

शय्यापरीषह किस तरह सहना चाहिये। इस वातको सूत्रकार प्रदर्शित करते हे—'पइरिक्क०'—इत्यादि

अन्वयार्थ—साधु (कल्लाण—कल्याणम्) शातरूप—सुखदायक (अदुव—अथवा) या (पावग पापकम्) अशातरूप दुःखजनक ऐसे (उवस्सय-उपाश्रय) उपाश्रय—वसति को जो (पइरिक्क—प्रतिरिक्तम्) स्त्री पशु एव पण्डक आदि से रहित है (लद्धु—लब्ध्वा) प्राप्त कर ऐसा विचार करे कि (एगराय-एकरात्र) यह उपाश्रय एकरातभर ठहरने वाले मेरे लिये क्या तो सुख दे सकता है और क्या दुःख दे सकता है (एव तत्थऽहियासए—एव तत्राध्यासीत) इस प्रकार विचार कर के वहा रहे – उपाश्रय के विषय में वह रागद्वेष न करे। तात्पर्य यह कि साधु के लिये कही पर समभूमि-

---

શય્યાપરીષહ કઈ રીતથી સહન કરવો? આ વાતને સૂત્રકાર પ્રદર્શિત કરે છે 'पइरिक्क' ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—સાધુ कल्लाण—कल्याणम् શાતરૂપ સુખદાયક अदुव—अथवा યા पावग—पापकम् અશાતરૂપ—દુઃખજનક એવા उवस्सय—उपाश्रय ઉપાશ્રય—વસ્તિ કે જે पइरिक्क - प्रतिरिक्तम् સ્ત્રી પશુ અને પંડક આદિથી રહિત છે, એવી વસ્તિ लद्धु—लब्ध्वा પ્રાપ્ત કરી વિચાર કરે કે, एगराय—एकरात्र આ ઉપાશ્રય એક રાત રોકાવાવાળા મારા માટે શું સુખ આપનાર છે કે શું દુઃખ આપનાર છે एव तत्थऽहियासए एवतत्राध्यासीत આ પ્રકારનો વિચાર કરી ત્યાં રહે ઉપાશ્રયના વિષયમાં તે રાગદ્વેષ ન કરે તાત્પર્ય એ છે કે, સાધુને માટે કોઈ સ્થળે સમભૂમિવ ।

क्वचिद्विषमभूमिकं पांसुप्रचुरं शर्कराशकलसंकुलं शीतकालेऽतिशीतं ग्रीष्मे बहुघर्मकं दुःखदं सुखदं वा स्त्र्यादिरहितमुपाश्रयं, मृदुकठिनादिभेदेनोच्चावचं पट्टकादिरूपं संस्तारकं च प्राप्य, तत्र तत्र रागद्वेषाकरणेनानुद्विग्नो भवेत्। एवं शय्यापरीषहः साधुना विजितो भवतीति।

वाला उपाश्रय मिले या विषम भूमिवाला, चाहे तो वह ऋतु के अनुकूल हो चाहे प्रतिकूल हो, चाहे वह कंकर पत्थर से युक्त भूमिवाला हो चाहे सिमेंट आदि से बनी हुई भूमिवाला हो—कैसा भी क्यों न हो परन्तु स्त्री पशु आदि से यदि वह रहित है तो साधु को उस में किसी भी प्रकार का हर्षविषाद नहीं करना चाहिये। इसी तरह संस्तारक भी चाहे मृदुगुणयुक्त हो चाहे कठिन हो कैसा भी हो उसको प्राप्तकर साधु को उस विषय में भी रागद्वेषपरिणति नहीं करनी चाहिये। इस तरह करने से साधु के द्वारा शय्यापरीषह जीता जाता है।

भावार्थ—शय्यापरीषह पर यदि साधु को विजय पाना है तो उसकी विचारधारा ऐसी कभी नहीं होनी चाहिये कि यह शय्या, उपाश्रय अथवा पाट-पाटला आदि सुन्दर हैं या असुन्दर है? ऋतु के अनुकूल हैं या प्रतिकूल हैं। साधु के लिये क्या तो अनुकूल और क्या प्रतिकूल? सबके ऊपर उसकी समान दृष्टि होनी चाहिये। यह तो दृष्टि की विषमता है जो साधुके लिये उसकी समाचारी से उचित नहीं मानी जाती है। संयम का निर्विघ्नरूप से निर्वाह जैसे भी हो सके उस रूप से

મળે અથવા વિષમભૂમિવાળો, તે ઋતુને અનુકૂળ હોય અથવા પ્રતિકૂળ હોય, ચાહે તે કાંકરા પત્થરની ભૂમિવાળો હોય કે, ચાહે સીમેન્ટ આદિનીભૂમિવાળો ગમે તેવો હોય પરંતુ સ્ત્રી પશુ આદિથી જો તે રહિત હોય તો સાધુએ તેમાં કોઈ પ્રકારનો હર્ષ વિષાદ નહીં કરવો જોઈએ એ જ રીતે સંસ્તારક પણ ચાહે તેવું સુવાળું હોય અથવા તો કઠણ હોય ગમે તેવું હોય તેને પ્રાપ્ત કરી સાધુએ તે વિષયમાં પણ રાગદ્વેષ પરિણતિ રાખવી ન જોઈએ આવી રીતે કરવાથી સાધુ શય્યાપરીષહ જીતી જાય છે

ભાવાર્થ—શય્યાપરીષહને કદાચ સાધુએ જીતવો હોય તો તેની વિચાર ધારા એવી કદી ન હોય કે, આ શય્યા ઉપાશ્રય–પાટલા આદિ સુંદર છે કે અસુંદર, ઋતુને અનુકૂળ છે કે પ્રતિકૂલ સાધુ માટે કયું અનુકૂળ અને કયું પ્રતિકૂળ બધા ઉપર તેની સમાન દૃષ્ટિ હોવી જોઈએ એ તો દૃષ્ટિની વિષમતા છે જે સાધુ માટે તેની સમાચારીથીઉચિત માનવામાં આવતી નથી સંયમનો નિર્વિઘ્ન

अत्र दृष्टान्तः प्रदर्श्यते—

एकदा भावितात्मा शुभचन्द्रनामाचार्यः सुविनीतशिष्यपरिवारैः सह ग्रामानुग्रामं विहरन् श्रावस्तीनगर्यां बहिरशोकनामके नन्दनवनतुल्ये उद्याने समवसृतः। तस्य बहुमध्यदेशभागे केलिप्रियभूपस्य प्रासाद आसीत्। स च प्रासादः प्रासादीयः प्रदर्शनीयोऽभिरूपः प्रतिरूपो मणिकुट्टिमतलः समरमणीयभूमिभाग आदर्शतलोपम कोमलस्पर्शः सर्वर्तुसुखदः सर्वथाऽनुकूलो रुचिरपीठफलकसंस्तारकयुक्त आसीत्। तत्रासौ तपःसंयमाराधको मुनिर्निवसन् विशुद्धभावेन तमनुकूलशय्यापरीषहं मध्यस्थभावेन सहमानश्चिन्तयति—अनेकरात्रमात्रं ममावस्थानं, किमनेन शय्यासुखेन।

करते रहना चाहिये इसी में साधु की शोभा है।

दृष्टान्त—एक समय की बात है—शुभचन्द्र नाम के आचार्य सुविनीत अपने शिष्यपरिवार के साथ ग्रामानुग्राम विहार करते हुए श्रावस्ती नगरी के बाहिर रहे हुए नंदनवनतुल्य अशोकनामक उद्यान में पधारे। उस उद्यान के ठीक मध्यभाग में केलिप्रियभूप का प्रासाद था। यह प्रासाद बहुत ही सुन्दर था। इसका कुट्टिमतल मणिमय था। इसका भूमिभाग सम एवं रमणीय था। वह ऐसा चलकता था कि मानो दर्पण का तल हो। स्पर्श उसका सुकुमाल था। यह महल सब ऋतुओं के अनुकूल था। रुचिर पीठ फलक संस्तारकों से युक्त था। तथा प्रासादिय दर्शनीय अभिरूप और प्रतिरूप था। तप और संयम के आराधक ये आचार्य महाराज उस प्रासाद मे एक तरफ ठहर गये। उस में इन्हे सब बात की सुविधा थी। परन्तु फिर भी आचार्य ने उस विषय में अनुकूलता के विचार से हर्षभाव धारण नहीं किया।

રૂપથી નિર્વાહ જેમ થઈ શકે તેવા રૂપે કરતુ રહેવુ જોઈએ તેમા સાધુની શોભા છે

દૃષ્ટાંત—એક સમયે શુભચંદ્ર નામના આચાર્ય સુવિનીત પોતાના શિષ્ય પરિવાર સાથે ગ્રામાનુગ્રામ વિહાર કરતા કરતા શ્રાવસ્તી નગરીની બહાર રહેલા નંદનવન તુલ્ય અશોક નામના ઉદ્યાનમા પધાર્યા તે ઉદ્યાનના મધ્ય ભાગમા કેલિપ્રિય રાજાનુ નિવાસ સ્થાન હતુ, તે મહાલય ખૂબ જ સુંદર હતો, એનું આંગણું મણિજડિત હતુ ભૂમિભાગ સમ અને રમણીય હતો તે એવો ચળકાટ મારતો હતો કે જાણે અરિસો હોય! એનો સ્પર્શ ખૂબ સુવાળો લાગતો આ મહેલ સઘળી ઋતુઓમા અનુકૂલ હતો રૂચી ઉપજાવે તેવા પીઠ, ફલક, શય્યા, સંસ્તારક આદિ યુક્ત હતો તપ અને સંયમના આરાધક શુભચંદ્ર આચાર્ય તે મહેલની એક બાજુ ઉતર્યા એમા તેમને દરેક પ્રકારની સગવડતા હતી છતા પણ આચાર્યે તે અનુકૂલતાના વિચારથી હર્ષભાવ ધા ન કર્યો

ईदृशसुखावहशय्यानुरागः किमात्मकल्याणाय मम भविष्यति ?, कदापि नैव। एव विचिन्त्य शुभपरिणामेन प्रशस्ताध्यवसायेन शिष्यसहितः शुभचन्द्राचार्यस्तदाऽवधिज्ञान माप्तवान्। स च द्वितीयदिवसे शिष्यपरिवारैः सह विहार कृत्वा क्वचिद् लघुग्रामे वसतौ निवसति स्म।

सा च वसतिरुन्दरुकृतानेकबिलयुक्तभित्तिका, भूतभुजंगमादिभयोत्पादिका प्रचुरपांसुशर्करासकुला विषमभूमिका जीर्णशीर्णा पीठफलकादिरहिता चासीत्। तत्र प्रमार्जन कृत्वा सयमेन तपसाऽऽत्मान भावयन्नसौ विहरति स्म। तत्र रात्रौ

किन्तु विशुद्ध भाव से युक्त होकर उस अनुकूल शय्यापरीषह को मध्यस्थ भाव से सहन किया। विचार किया कि–यहा एक रात्रि भर के लिये तो मेरी स्थिरता है। इस शय्या के सुख से मुझे क्या लाभ। इस शय्या का सुख मेरे आत्मकल्याण का कोई साधक नहीं है कि जिससे इस में मेरी उपादेय बुद्धि हो। पर द्रव्य के शुभाशुभ परिणमन से मैं अपने मे शुभाशुभरूप परिणमन क्यों होने दू। इसका परिणमन इसके साथ है और मेरा परिणमन मेरे साथ। इस प्रकार विचार कर शुभ परिणाम एवं प्रशस्त अध्यवसाय के प्रभाव से शिष्य सहित उनको अवधिज्ञान उत्पन्न हो गया।

दूसरे दिन उन्हों ने वहा से विहार कर दिया। विहार कर वे एक छोटे से ग्राम मे आये। जहा ये ठहरे वहा का स्थान बड़ा ही भयानक था। उस में अनेक चूहों के बिल थे। भूत, भुजगम आदि का वहा उपद्रव भी था। धूलि एव ककर से वहा की भूमि सम विषम थी।

પણ વિશુદ્ધ ભાવથી યુક્ત બની તેમણે અનુકૂલ શય્યાપરીષહને સહન કર્યો વિચાર્યું કે અહિં એક રાત્રિ માટે મારી સ્થિરતા છે આ શય્યાના સુખથી મને શો લાભ ? શય્યાનુ આ સુખ મારા આત્મકલ્યાણનુ કોઈ સાધક નથી કે જેનાથી તેમા મારી ઉપાદેય બુદ્ધિ થાય પરદ્રવ્યના શુભાશુભ પરિણમનથી હું પોતાનામા શુભાશુભ રૂપ પરિણમન શા માટે થવા દઉ તેનુ પરિણમન તેની સાથે અને મારૂ પરિણમન મારી સાથે આ પ્રકારનો વિચાર કરી શુભ પરિણામ અને પ્રશસ્ત અધ્યવસાયના પ્રભાવથી શિષ્ય સહિત તેમને અવધિજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયુ

બીજે દિવસે તેઓએ ત્યાથી વિહાર કર્યો વિહાર કરીને તેઓ એક નાના ગામડામા આવ્યા જ્યા તેઓ રોકાયા હતા તે સ્થાન ઘણુ જ ભયાનક હતું તેમા અનેક ઉંદરના ભોણ હતા, ભૂત, ભુજગમ વગેરેનો ઉપદ્રવ ત્યા હતો ધૂળ અને કાકરાથી ત્યાની ભૂમિ ઉચી નિચી હતી, જીર્ણ-શીર્ણ

स्वाध्यायं ध्यान च कृत्वा शुभचन्द्राचार्यस्तदाज्ञया सर्वे मुनयश्च स्वस्वसस्तारकोपरि शयनार्थमुद्यताः। तदा तत्रैको भुजङ्गमः स्वाहारमन्वेषयन् समागतः। तमवलोक्य सर्वे मुनयोऽनुद्विग्ना एव तस्थुः। स च भुजङ्गमः कश्चिन्मूषकमनुधावमानस्तस्मिन् दृष्टिपथातिक्रान्ते मुनीन् पश्यति। तस्य दृष्टौ विषमासीत् अतस्तेन दृष्टमात्रा एव सन्तस्ते मुनयो विषाक्रान्ता जाताः अथ शुभचन्द्राचार्यस्तदीयशिष्याश्च सर्वे मुनयः समाधिभावमवलम्ब्य क्षपकश्रेणिं समारुह्य शुक्लध्यानानलेन सकल कर्म भस्मसात् कृत्वा केवली भूत्वाऽन्तर्मुहूर्तमात्रेण शिवपद माप्तवन्तः। एव सर्वमुनिभिः शय्यापरीषहः सोढव्यः ॥ २३ ॥

जीर्ण शीर्ण सस्तारक तक भी इसमें कोई नही था। उस भूमि का प्रमार्जन कर आचार्य महाराज ने वहां पर अपनी साधुमडलीसहित निवास किया। तप एव सयम से आत्मा को भावित करते हुए उन आचार्य महाराज ने रात्रि मे स्वाध्याय और ध्यान करने के पश्चात् समस्त अपने शिष्यों को अपने२ सस्तारकों पर शयन करने की आज्ञा दी। आज्ञा पाते ही सब के सब अपने२ सस्तारक पर सोने लगे। इतने में वहा एक सर्प अपने आहार की खोज मे आया। देखकर समस्त मुनिमडली अनुद्विग्न ही रही। वह सर्प एक चूहेके पीछे पड़ा हुआ था। जब वह चूहा उसे दिखा नही तो उसने मुनिमडली की तर्फ अपनी दृष्टि लगाई। उसकी दृष्टि मे ही विष था, इसलिये उसके द्वारा देखे गये वे आचार्यसहित मुनिराज विष से आक्रान्त हो गये। सब ने मिलकर समाधिभाव का आलम्बन किया, और उसके प्रभाव से वे सब के सब क्षपकश्रेणी पर आरूढ होकर शुक्लध्यान की प्राप्ति से सम-

---

સસ્તારક પણ ન હતુ આ ભૂમિને સાફ કરીને આચાર્ય મહારાજે તે સ્થળે, પોતાના શિષ્યો સાથે નિવાસ કર્યો તપ અને સયમથી આત્માને ભાવિત કરીને તે આચાર્ય મહારાજે રાત્રિમા સ્વાધ્યાય અને ધ્યાન કર્યા પછી પોતાના બધા શિષ્યોને પોતપોતાના સસ્તારક ઉપર શયન કરવાની આજ્ઞા આપી આજ્ઞા મળતા જ સઘળા પોતપોતાના સસ્તારક ઉપર સુવા લાગ્યા એટલામા એક સર્પ પોતાના આહારની શોધમા નીકળ્યો, એને જોઈ સમસ્ત સાધુ ગણ અનુદ્વિગ્નજ રહ્યુ તે સર્પ એક ઉદરની પાછળ પડેલ હતો જ્યારે તે ઉદર તેના જોવામા ન આવ્યો તો તેણે આ મુનિ ગણ તરફ એની દૃષ્ટિ ફેરવી એની દૃષ્ટિમા જ ઝેર હતુ, એટલે એની દૃષ્ટિએ પડેલા આચાર્ય સહિત મુનિરાજો વિષથી આકુળવ્યાકુળ બની ગયા સઘળાએ મળીને સમાધિ ભાવનુ આલબન કર્યું અને તેના પ્રભાવથી તેઓ સઘળા ક્ષપકશ્રેણી પર આરૂઢ

अथाऽऽक्रोशपरीषहजय माह—

मूलम्—अक्कोसिज्ज परो भिक्खु, न तंसि पडिसजले।
सरिसो होइ वालाण, तम्हा भिक्खू न सजले ॥२४॥

छाया—आक्रोशेत् परो भिक्षु, न तस्मिन् प्रतिसंज्वलेत्।
सदृशो भवति बालाना, तस्माद् भिक्षुर्न सज्वलेत् ॥ २४ ॥

टीका—'अक्कोसिज्ज' इत्यादि।

परः=अन्यः, यदि भिक्षु=मुनिम् आक्रोशेत्=दुर्वचनेन तर्जयेत्, तर्हि मुनिस्तस्मिन् न प्रतिसज्वलेत्=न प्रतिकुप्येत्। अवाच्यभाषयाऽऽक्रुष्टः सन् कोपावे

स्त कर्मो को नाशकर केवली हो गये, तथा अन्तर्मुहूर्त में शिवपद को प्राप्तकर सिद्ध हो गये। इस कथा से यही शिक्षा मिलती है कि शय्यापरीषह पर विजय पानेवाला मुनि आत्मकल्याण कर मुक्त हो जाता है, अतः शय्यापरीषह पर विजय प्राप्त करना चाहिये ॥ २३ ॥

अब सूत्रकार बारहवें आक्रोशपरीषह का जय कहते हैं—

'अक्कोसिज्ज'-इत्यादि.

अन्वयार्थ-यदि (परो-परः) कोइ अज्ञानी मनुष्य (भिक्खु-भिक्षुम्) साधुको (अक्कोसिज्ज-आक्रोशेत्) दुर्वचन से तर्जित करे तब वह साधु (तसि-तस्मिन्) उसके उपर (न पडिसजले-न प्रतिसज्वलेत्) क्रोधित न हो-अर्थात् जब कोई अशिष्ट भाषा से साधु के साथ असभ्य व्यवहार करे-गाली आदि दुर्वचन कहे तो साधु को उसके प्रत्युत्तररूप में क्रोध के आवेश से उसके प्रति गाली वगैरह अशिष्ट

બની શુકલધ્યાનની પ્રાપ્તિથી સમસ્ત કર્મમળનો નાશ કરી કેવળીપદને પ્રાપ્ત કર્યું તથા અંતર મુહૂર્તમા શિવપદને પ્રાપ્ત કરી સિદ્ધ બની ગયા આ કથાથી એ શિક્ષા પ્રાપ્ત થાય છે કે, શય્યાપરીષહ પર વિજય મેળવનાર મુનિ આત્મકલ્યાણ કરી મુક્તિને પામે છે, માટે શય્યાપરીષહનો વિજય પ્રાપ્ત કરવો જોઇએ ॥ ૨૩ ॥

હવે સૂત્રકાર બારમા આક્રોશ પરીષહના જય ને કહે છે 'अक्कोसिज्ज'-ઇત્યાદિ,

અન્વયાર્થ-यदि परो-पर જો કોઈ અજ્ઞાની મનુષ્ય भिक्खु-भिक्षु સાધુને अक्कोसिज्ज-आक्रोशेत् ખરાબ વચનથી અપમાનીત કરે તો પણ તે સાધુ तसि-तस्मिन् તેના ઉપર न पडिसजले-न प्रतिसज्वलेत् ક્રોધિત ન થાય અર્થાત્ જો કોઇ અશિષ્ટ ભાષાથી સાધુની સાથે અસભ્ય વહેવાર કરે, ગાળ આદિ દુર્વચન કહે તો સાધુએ તેના પ્રત્યુત્તર રૂપે ક્રોધ આવેશથી તેના પ્રતિ ગાળ વિગેરે અશિષ્ટ ભાષાનો પ્રયોગ

शेन प्रत्याक्रोशरूप गालीदुर्वचनादिक न वदेदित्यर्थः। ननु प्रतिसञ्ज्वलने का हानिरित्याशङ्क्याह—' सरिसो होइ बालाण ' इति। प्रतिसज्वलन् बालानाम्-अज्ञानिना सदृशो भवति, तस्माद् भिक्षुः=मुनिः न सज्वलेत्=आक्रुष्टोऽपि क्रोध न कुर्यादित्यर्थः।

इदमत्र बोध्यम्—मिथ्यादर्शनोद्भ्रमुखनिर्गतानि कोपानलोद्दीपनानि दुर्वचनानि श्रुत्वा तत्प्रतीकार कर्तुं समर्थोऽपि मुनि —" दुरन्तः क्रोधकषायोदयनिमित्तपापकर्म विपाकः " इति चिन्तयन् स्वहृदये क्रोधायानवकाशदानेनाक्रोशपरीषह सहेत। उक्तञ्च—

भाषा का प्रयोग नहीं करना चाहिये, क्यों कि गाली देने वाले को गाली देनेवाला साधु—जैसे के साथ वैसा बनने वाला मुनि—(बालाण सरिसो होइ—बालाना सदृशो भवति) अज्ञानियों के सदृश ही माना जाता है। (तम्हा—तस्मात्) इसलिये (भिक्खू न सजले—भिक्षुः न सज्वलेत्) भिक्षु क्रोध न करे।

तात्पर्य इसका यह है कि—अज्ञान से मन्दोन्मत्त हुए व्यक्तियों के मुख से निकले हुए दुर्वचनों को जो कि कोपरूप अग्नि के उद्दीपक होते हैं, सुनकर उनके प्रतिकार करने में समर्थ भी मुनि "क्रोध कषाय के उदय के निमित्त से पापकर्म का विपाक दुरन्त होता है " ऐसा विचार कर अपने हृदय में क्रोध को स्थान न दे। इससे मुनि आक्रोशपरीषह पर विजय पाता है। कहा भी है—

न કરવો જોઈએ કેમ કે, ગાળો દેનારને સામી ગાળ દેનાર સાધુ—જેવાની સાથે તેવા થનાર—મુનિ बालाण सरिसो होइ—बालाना सदृशो भवति અજ્ઞાની ઓની માફક જ માનવામાં આવે છે तुम्हा—तस्मात् આ માટે भिक्खू न सजले—भिक्षु न सज्वलेत् ભિક્ષુ ક્રોધ ન કરે

તાત્પર્ય આનુ એ છે કે, અજ્ઞાનથી મદોન્મત્ત બનેલ વ્યક્તિઓના મોઢામાથી નિકળેલા દુર્વચનો કે જે ક્રોધ રૂપી અગ્નિ ઉત્પન્ન કરનાર હોય છે, તે સાભળી તેનો પ્રતિકાર કરવામા સમર્થ હોય પણ મુનિ " ક્રોધ કષાયના ઉદય નિમિત્તથી પાપકર્મનો વિપાક દુરન્ત હોય છે " એવો વિચાર કરી પોતાના હૃદયમા ક્રોધને સ્થાન ન આપે આથી તેવા મુનિ આક્રોશ પરીષહ પર વિજય પ્રાપ્ત કરે છે કહ્યુ પણ છે—

नाक्रुष्टो मुनिराक्रोशेत्, सम्यग्ज्ञानाद्यवर्जकः ।
अपेक्षेतोपकारित्व, न तु द्वेष कदाचन ॥ १ ॥

अन्यच्च—

चाण्डालः किमय द्विजातिरथवा शूद्रोऽथवा तापसः,
किं वा तत्त्वनिवेशपेशलमतिर्योगीश्वरः कोऽपि वा ।
इत्यस्वल्पविकल्पजालमुखरैः सभाष्यमाणो जनै–
र्नो रुष्टो नहि चैव हृष्टहृदयो योगीश्वरो गच्छति ॥ २ ॥

इति विचार्य समत्वेन तिष्ठेत् ॥ २४ ॥

नाक्रुष्टो मुनिराक्रोशेत्, सम्यग्ज्ञानाद्यवर्जकः ।
अपेक्षेतोपकारित्व, न तु द्वेष कदाचन ॥ १ ॥

सम्यग्ज्ञानादिक का परिहार नही करनेवाला, अर्थात् सम्यग्ज्ञानादिक गुणों के उपार्जन करने में कुशलमति भिक्षु अपमानित होने पर भी कभी भी अपमान करने वाले के प्रति अशिष्ट भाषा का प्रयोग न करे। प्रत्युत अपने प्रति इस प्रकार का व्यवहार करने वाले व्यक्ति को अपना उपकारी ही माने, किन्तु इसके प्रति द्वेषभाव कभी न रक्खे। और भी—

चाण्डालः किमय द्विजातिरथवा शूद्रोऽथवा तापसः,
किं वा तत्त्वनिवेशपेशलमतिर्योगीश्वरः कोऽपि वा ।
इत्यस्वल्पविकल्पजालमुखरैः सभाष्यमाणो जनै,
र्नो रुष्टो नहि चैव हृष्टहृदयो योगीश्वरो गच्छति ॥ २ ॥

नाक्रुष्टो मुनिराक्रोशेत्, सम्यग्ज्ञानाद्यवर्जकः ।
अपेक्षेतोपकारित्व, न तु द्वेष कदाचन ॥ १ ॥

સમ્યગ્જ્ઞાનાદિકનો પરિહાર ન કરવાવાળા–અર્થાત્ સમ્યગ્જ્ઞાનાદિક ગુણોનુ ઉપાર્જન કરવામા કુશળમતિ ભિક્ષુ અપમાનિત થવા છતા પણ કદી પણ અપમાન કરવાવાળા તરફ અશિષ્ટ ભાષાનો પ્રયોગ ન કરે પોતાના તરફ આ પ્રકારનો વહેવાર કરવાવાળી વ્યક્તિને પોતાનો ઉપકારી જ માને તેમ તેના તરફ દ્વેશ ભાવ કદી પણ ન રાખે બીજુ પણ—

चाण्डाल किमय द्विजातिरथवा शूद्रोऽथवा तापसः,
किंवा तत्त्वनिवेशपेशलमतिर्योगीश्वर, कोऽपि वा ।
इत्यस्वल्प विकल्पजालमुखरै' सभाष्यमाणो जनै,
र्नो रुष्टो नहि चैव हृष्टहृदयो योगीश्वरो गच्छति ॥ २ ॥

मुनिको देख कर कोई उनको चाण्डाल कहे, कोई ब्राह्मण कहे, कोई शूद्र कहे, कोई तपस्वी कहे, कोई विशिष्ट ज्ञानी तो कोई योगीश्वर कहे, इस प्रकार कहने वाले व्यक्तियों के मुख से निकलते हुए लघुता व श्रेष्ठतासूचक वचनों को सुनकर मुनि न तो रुष्ट होता है न तुष्ट होता है किन्तु समभाव से चला जाता है।

भावार्थ—अशिष्ट भाषा का प्रयोग साधु जैसे सन्त पुरुषों के प्रति वे ही व्यक्ति करते हैं जो मिथ्यात्व के कीचड़ से लिप्त होते हैं। अतः उनके द्वारा अपमानित होने पर भी साधु को उनके प्रति रुष्ट न होकर प्रत्युत दयावान् ही होते रहना चाहिये। यह उस समय विचार करना चाहिये कि देखो ये कितने अज्ञानी हैं जो खोटी खरी वस्तु के यथार्थ बोध से विकल हो रहे हैं। ये जो कुछ कहते हैं उनमें इनका अपराध नहीं है, यह तो मिथ्यादर्शन का ही प्रभाव है, अतः इनकी आत्मा सम्यग्ज्ञान से वासित बनें और ये उत्तम मार्ग पर आरूढ हो जायें, ऐसी भावना साधुको रखनी चाहिये। तथा इस समय यदि मैं इनके साथ असभ्य व्यवहार इन्हीं जैसा करने लगूँ तो इनमें और मुझ मे क्या अन्तर हो सकता है। ज्ञानी और अज्ञानी की चेष्टा में आसमान पाताल जैसा अन्तर जो बतलाया गया है वह यहा लुप्त हो

મુનિને જોઇ કોઈ એને ચડાલ કહે, કોઇ બ્રાહ્મણ કહે, કોઇ શૂદ્ર કહે, કોઈ તપસ્વી કહે, કોઈ વિશિષ્ટ જ્ઞાની તો કોઈ યોગીશ્વર કહે, આ રીતે કહેવા વાળી વ્યક્તિઓના મુખથી નિકળતા લઘુતા અને શ્રેષ્ટતા સૂચક વચનોને સાભળી મુનિ ન તો ક્રોધિત બને છે કે ન તો તુષ્ટમાન થાય છે પરતુ સમભાવથી વિચરે છે

ભાવાર્થ—અશિષ્ટ ભાષાનો પ્રયોગ સાધુ જેવા સત પુરૂષ તરફ એજ વ્યકિત કરે છે કે જે મિથ્યાત્વના કિચડમા લપટાયેલા હોય છે, આથી એમના દ્વારા અપમાનીત થવા છતા પણ સાધુએ તેના તરફ ન રૂઠતા પ્રત્યુત્તરમા દયાવાન જ રહેવુ જોઈએ એ સમયે એવો વિચાર કરવો જોઇએ કે, જુઓ! આ કેટલા અજ્ઞાની છે જે ખોટી ખરી વસ્તુના યથાર્થ બોધથી વિકળ બની રહેલ છે એ જે કાઈ કહે છે એમા એનો અપરાધ નથી, મિથ્યાદર્શનનો જ આ પ્રભાવ છે આથી એનો આત્મા સમ્યગ્જ્ઞાનથી વકસિત બની ઉત્તમ માર્ગ ઉપર આરૂઢ થઈ જાય એવી ભાવના સાધુએ રાખવી જોઇએ આ સમય જો હુ એના જેવોજ અસભ્ય વ્યવહાર કરવા લાગુ તો એનામા અને મારામા શુ અતર રહ્યું? જ્ઞાની અને અજ્ઞાનીની ચેષ્ટામા આકાશ પાતાળ જેટલુ અતર બતાવવામા આવ્યુ છે તે આથી લુપ્ત થઈ જાય છે આના આ ... મારે

उक्तार्थमेव विशदीकुर्वन् माह—

मूलम्—सोच्चाणं फरुसा भासा, दारुणा गामकंटगा ।
तुसिणीओ उवेहेज्जा, न ताओ मणंसी करे ॥२५॥

छाया—श्रुत्वा खलु परुषा भाषाः, दारुणा ग्रामकण्टकाः ।
तूष्णीकः उपेक्षेत, न ता मनसि कुर्यात् ॥ २५ ॥

टीका—'सोच्चाण' इत्यादि ।

दारुणाः—दारयन्ति=विदारयन्ति संयमधैर्यमिति दारुणाः=दुःसहाः, मनसि वज्राघातकारिका इत्यर्थः, ग्रामकण्टकाः=ग्रामः=इन्द्रियाणां समूहस्तस्य कण्टका इव कण्टकाः=दुःखोत्पादकत्वेन प्रतिकूलाः परुषाः=रूक्षाः कठोराः, भाषा =वचनानि, श्रुत्वा खलु तूष्णीकः=मौनावलम्बी सन्, उपेक्षेत=ता भाषा अवधीरयेत्—नाद्रियेत । 'उवेहिज्जा'

जाता है । इनके इस व्यवहार को मुझे समताभाव से सहन करना चाहिये, क्यों कि इससे मेरे अधिक कर्मों की निर्जरा होगी, इस निर्जरा में यह मेरा उपकारी है । अतः इस उपकारी के प्रति मैं द्वेष करूँगा यह मेरी कितनी अज्ञानता होगी । ऐसा विचार कर साधु आक्रोश-परीषह पर विजय प्राप्त करे ॥ २४ ॥

उपरोक्त अर्थ को स्पष्ट करते हुए कहते हैं—'सोच्चाण'—इत्यादि

अन्वयार्थ-(दारुणा—दारुणाः) संयमरूपी धैर्यको विदारणकरने वाली मन में वज्र के तुल्य दुस्सह आघात पहुँचाने वाली तथा (गामकंटगा—ग्रामकंटकाः) इन्द्रियों को कंटकतुल्य दुःख की उत्पादक होने से प्रतिकूल (फरुसा—परुषाः) रूक्ष—कठोर ऐसी (भासा—भाषाः) लोगों की—असभ्य व्यक्तियोंकी भाषाओं—वचनों को (सोच्चा ण—श्रुत्वा खलु) सुनकर मुनि (तुसिणीओ उवेहेज्जा—तूष्णीकः उपेक्षेत) चुपचाप रहा हुवा—मौन धारण

સમતાભાવથી સહન કરવો જોઈએ કેમકે એથી મને અધિક કર્મોની નિર્જરા થશે એવો વિચાર કરી સાધુ આક્રોશ પરીષહ ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કરે ॥૨૪॥

ઉપરોક્તઅર્થને સ્પષ્ટ કરતા કહે છે-'सोच्चा ण' ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—दारुणा—दारुणा સંયમરૂપી ધૈર્યને વિદારણ કરવાવાળી દુસહ—મનમાં વજ્ર તુલ્ય આઘાત પહોંચાડવાવાળી गामकंटगा—ग्रामकंटका તથા ઇન્દ્રિયોને કંટક સમાન દુઃખને ઉત્પાદન કરનાર હોવાથી પ્રતિકૂળ फरुसा,—परुषा રૂક્ષ કઠોર એવી भासा—भाषा અસભ્ય લોકોના વચનોને सोच्चाण—श्रुत्वा खलु સાંભળીને મુનિ तुसिणीओ उवेहेज्जा—तूष्णीक उपेक्षेत ચુપચાપ રહી, મૌન ધારણ કરી તે

इत्यस्यैवार्थं विशदीकुर्वन् प्राह—'न ताओ मणसी करे' इति। ताः भाषा मनसि न कुर्यात्=न स्थापयेत्। 'अज्ञानवशादनेन संयमधैर्यापहारिण्यो भाषा उक्ता अत्र नास्त्यस्य दोषः किं तु ममैव पूर्वार्जितकर्मण फलमेतत्' इति विचार्य तादृशभाषाया अनादरणेन तद्भाषिणि द्वेषं न कुर्यादिति भावः।

अत्र दृष्टान्तः प्रदर्श्यते—

एकदा क्षमाधरनामकः कश्चिद्दुश्चरतपश्चर्यापरायणो मुनिरासीत्। तद्गुणानुरागेण कश्चिद्देवः प्रीत्या तमभिवन्द्यात्रवीत्–मम योग्यं कार्यमावेदनीयं भवद्भिः।

अन्यदा कदाचिन्मार्गे गच्छन् मुनिः स्वाभिमुखागतेन केनचिच्चाण्डालेन सोपहासमुक्तः–अहो! अकर्मण्य! भिक्षुक! क्व गच्छसि?। एतद् दुर्वचनं निशम्य

करता हुआ–उस तरफ उपेक्षाभाव धारण करे, किन्तु (ताओ मणसी न करे–ताः मनसि न कुर्यात्) उन वचनों को अपने मन में स्थान न देवे। "अज्ञानवशसे ही इसने संयम धैर्य को अपहरण करने वाली भाषा का प्रयोग किया है सो इस में इसका दोष नहीं है किन्तु मेरे ही पूर्वोपार्जित पापकर्मों का यह फल है"। यह समझकर उस परुष भाषा बोलने वाले पर द्वेषबुद्धि न करे।

दृष्टान्त–दुश्चरतपश्चर्या करने मे लीन क्षमाधर नामक एक मुनि थे। उनके गुणों में अनुरागी होने से कोई एक देव वदनाकर उनसे बोला कि यदि मेरे योग्य कोई कार्य हो तो आप मुझ से अवश्य कहें, यह मैं आप से हाथ जोड़ कर प्रार्थना करता हू।

एक समय की बात है कि वे मुनि कहीं जा रहे थे। रास्ते में सन्मुख आता हुआ उन्हें एक चाण्डाल मिला। उसने मुनिराज को

तरફ ઉપેક્ષાભાવ ધારણ કરે પરંતુ ताओ मणसी न करे–ता मनसि न कुर्यात् તેના વચનોને પોતાના મનમા સ્થાન ન આપે અજ્ઞાનવશતાથી તેણે સયમ ધૈર્યનું અપમાન કરનાર ભાષાનો ઉપયોગ કર્યો છે તો તેમા એનો દોષ નથી પરંતુ મારા પૂર્વોપાર્જીત પાપ કર્મોનું જ એ ફળ છે આવું સમજીને એ અસભ્ય ભાષા બોલવાવાળા ઉપર દ્વેશબુદ્ધિ ન કરે

દૃષ્ટાંત—ક્ષમાધર નામના દુષ્કર તપશ્ચર્યા કરવામા લીન એવા એક મુનિ હતા તેમના ગુણોના અનુરાગી એવા કોઈ એક દેવે વંદના કરીને એમને કહ્યુ કે, મારા યોગ્ય કોઈ કાર્ય હોય તો આપ મને અવશ્ય કહો એમ હુ આપને હાથ જોડી પ્રાર્થના કરી કહુ છુ એક વખત તે મુનિ ક્યાંક જઈ રહ્યા હતા રસ્તામા સામેથી આવતો એક ચંડાલ મળ્યો તેણે મુનિરાજને

जातकोपः सन् मुनिरब्रवीत्—उन्मत्तस्त्वमसि किम्?। ततस्तेन प्रचण्डकोपावेशेन चाण्डालेन कथितम्—अरे भिक्षुक! किं प्रलपसि? कोऽन्यस्त्वत्समो मलिनदेहः क्षुत्-पिपासादिवेदनाग्रस्तो लुञ्चितशिरा गृहे गृहे गृहपाल इवाहारमन्वेषयन् भ्रमसि? अरे! अकर्मण्य! पूर्वकृतकर्मणो विपाकमनुभवन्नपि न लज्जसे। कृषिवाणिज्यादिकर्म कर्तुमसमर्था एव मुखोपरिबद्धमुखवस्त्रिकाः पात्रहस्ताः बहवो भिक्षुकास्त्वादृशा उदरपूरणकामा ग्रामानुग्रामं पर्यटन्ति। अरे दुर्भग! पुत्रदारादिभिः

देखते ही हँसी करते हुए कहा कि—हे अकर्मण्य भिक्षुक! तू कहा जा रहा है। मुनि ने ज्यों ही इस प्रकार के उसके दुर्वचन सुने तो मुनि को क्रोध आ गया, और कहने लगा—क्या तू इस समय उन्मत्त हो रहा है। मुनि के वचन सुनकर चाडाल के भी कोप का ठिकाना न रहा। उसने चिडकर मुनिको कहा—"अरे भिक्षुक! क्या बकता है? तेरे जैसा मलिन देह वाला और कौन होगा? खाते कमाते नहीं बना सो मूड मुडाकर मुनि बन गया और घर घर में कुत्ते की तरह भीख मागने के लिये फिरने लगा है। शरम नहीं आती, करते धरते कुछ नहीं बनता सो निकल गये साधु बनने को। पूर्व में दान नहीं दिया सो तो उसका यह फल भोगना पड़ रहा है कि दर दर के भिखारी बन रहा है, फिर भी अकड से ऐंठता है? ज़रा शर्म कर, तुम्हारे जैसे बहुत से कार्य करने में असमर्थ होकर मुह बाध कर पेट भरने के लिये गाव गांव भटकते हैं। ऐसा कह कर जब वह चला गया तो कोप

જોઇને હાસી કરતા કહ્યુ કે, હે અકર્મણ્ય ભિક્ષુક! તું ક્યા જઈ રહ્યો છે મુનિએ જ્યારે તેના આવા દુર્વચન સાભળ્યા ત્યારે તેને ક્રોધ આવી ગયો અને કહેવા લાગ્યા કે, શુ તુ આ સમયે ઉન્મત્ત બની રહ્યો છે? મુનિનુ વચન સાભળીને ચાડાલના ક્રોધનુ ઠેકાણુ ન રહ્યુ અને તેણે ચિડાઇને મુનિને કહ્યુ અરે ભિક્ષુક! તું શુ બકે છે? તારા જેવો મલીન દેહવાળો બીજો કોણ છે? ખાતા કમાતા ન આવડ્યુ એટલે મુડો મુડાવીને મુનિ બની ગયા, અને ઘર ઘરમા કુતરાની માફક ભીખ માગવા લાગ્યો છે, શરમ નથી આવતી? કાંઈ કામ કરતા આવડતુ નથી એટલે સાધુ બનવા નિકળી પડયો પૂર્વભવમા દાન નહી દીધુ હોય એટલે તો એનુ આ ફળ ભોગવવુ પડે છે અને ઘરઘરનો ભિખારી બની રહ્યો છે છતા પણ અક્કડ થઇને ફરે છે જરા લાજ! તારા જેવા અનેક કાર્ય કરવામા અસમર્થ હોઇને મો બાધીને પેટ ભરવા માટે ગામ ગામ ભટકે છે આમ કહી જ્યારે તે ચાલ્યો ગયો ત્યારે ક્રોધના

परित्यक्ता निर्गतिकाः सन्तः मनुष्यामभ्युपगताः। इत्युक्त्वा तस्मिन् गतवति सति कोपावेशादन्तर्दह्यमान इव मुनिः स्वस्थानं गतः। क्रमेण कोपप्रशमे सति मुनिना पश्चात्तापः कृतः।

तदनन्तरमसौ देवस्तस्य मुनेः समीपे समागत्य तमभिवन्द्य तत्पुरोऽवस्थितो वदति-भवतः संयमयात्रा सुखेन निर्वहति किम्?। शान्तात्मना मुनिना सस्मितं प्रोक्तम्—यदा संयमयात्रा चाण्डालेन बाधिता, तदा क्व गतस्त्वमासीः? देवेन कथितम्—यदा युवयोः कलहो जातस्तदाऽहमलक्षितः कौतुकं द्रष्टुकामस्तत्रैवासम्। किं तु तदा मया विशेषः कोऽपि नोपलब्धः, यथाऽसौ चाण्डालस्तथैव भवान्।

के आवेश से वे मुनि भी भीतर ही भीतर जलते हुए अपने स्थान पर आ गये। जब कोप शांत हुआ तो उनको इस विषय का बडा ही पश्चात्ताप हुआ।

इस के बाद वह देव मुनि के पास आकर नमस्कार करके बैठ गया और बोला-आपकी संयमयात्रा तो सुखपूर्वक है? शान्तात्मा मुनिने मुस्कराते हुए प्रत्युत्तर में कहा कि जिस समय इस संयमयात्रा में चाण्डाल ने विघ्न डाला था उस समय तुम कहां गये थे। देवने जवाब दिया-जब आप दोनोंका कलह हो रहा था उस समय मैं अदृश्य होकर वहीं पर था। मुनिने कहा फिर आपने उस परिस्थिति में मेरी सहायता क्यों नहीं का? इस प्रकार मुनि के कहने पर प्रत्युत्तरमें देवने कहा कि-मुझे उस समय सहायता करने लायक कोई विशेषता आप में लक्षित नही हुई। उस समय जैसा वह चाण्डाल मुझे प्रतीत हुआ वैसे ही आप भी मुझे प्रतीत हो रहे थे फिर सहायता किसकी करना। देव के इस उत्तर से

આવેશથી તે મુનિ અંદરને અંદર બળતા બળતા પોતાના સ્થાન ઉપર ગયા જ્યારે તેમનો ક્રોધ શાંત થયો ત્યારે તેમને આ વિષયમાં ભારે પશ્ચાત્તાપ થયો.

આ પછી પેલા દેવ મુનિની પાસે આવીને નમસ્કાર કરીને બેઠા અને કહ્યુ, આપની સંયમયાત્રા તો સુખપુર્વક છે ને? શાંત આત્મા મુનિએ અંદરથી હસતા હસતા પ્રત્યુત્તરમાં કહ્યુ કે, જે સમયે આ સંયમયાત્રામાં ચંડાલે વિઘ્ન નાખ્યુ તે સમયે તમે ક્યાં ગયા હતા? દેવે જવાબ આપ્યો જ્યારે આપ બંનેનો કેલહ ચાલી રહ્યો હતો ત્યારે હું અદશ્ય રૂપે ત્યાં જ હતો તો પછી એ પરિસ્થિતિમાં તમે મારી સહાયતા કેમ ન કરી? આ પ્રકારે મુનિના કહેવાથી પ્રત્યુત્તરમાં દેવે કહ્યુ, મને તે સમયે સહાયતા કરવા લાયક કોઈ વિશેષતા આપનામાં ન દેખાઈ એ વખતે જેવો તે ચાંડાલ મને દેખાયો તેવા જ આપ મારી દૃષ્ટિમાં દેખાતા હતા પછી સહાયતા કોની કરવી? દેવના

मुनिनोक्तम्-तेन मम तुल्यता कथं ज्ञाता?। देवेनोक्तम्--एकेन कोपेनैव, अतस्तस्य शिक्षा न कृता, इदानीमाज्ञापयतु कीदृशी शिक्षा तस्मै कर्तव्या। मुनिः प्राह-नासौ दण्डनीयः, किंतु-सर्वथोपेक्षणीय, यतः साधूनामयं धर्मः-आक्रोशपरीषहः सोढव्य इति। एवमुक्तोऽसौ देवस्तस्य मुनेः सेवायां सानुरागं तस्थौ। एवमन्यैरपि मुनिभिराक्रोशपरीषहः सोढव्यः ॥ २५ ॥

मुनि को बड़ा ही विस्मय हुआ और कहने लगे कि मुझ मे और चांडालमें समानता का अनुभव कैसे किया?। देव ने कहा-एक क्रोध से आपके अन्दर उस समय क्रोधरूप चांडाल प्रविष्ट होया हुआ था, और वह तो चांडाल था ही, अतः सहायता करने जैसी बात उस समय मुझे उचित प्रतीत नही हुई इसलिये सहायता नही की, और न उसे भी कुछ दण्डादिरूप शिक्षा ही दी, हां! अब कहिये उसे कैसी शिक्षा दी जाय। मुनिराज ने कहा कि अब क्या आवश्यकता है जो अज्ञानी होते हैं वे उपेक्षा के ही पात्र हैं इसलिये उसको दण्डादिरूप शिक्षा प्रदान करने की कोई जरूरत नही है। मुनियों का तो यह आचार ही है कि वे आक्रोशपरीषह को सहन करे। मुनि की इस बात को सुनकर देव बड़ा ही अनुरागी होकर उनकी सेवा मे रहने लगा। इस कथा से मुनियों को यही शिक्षा ग्रहण करनी चाहिये कि आक्रोशपरीषह सहन करना यह मुनिराजों का कर्तव्य है ॥ २५ ॥

મુનિને ઘણુ આશ્ચર્ય થયુ અને કહેવા લાગ્યા મારામા અને ચડાલમા સમાનતાનો અનુભવ તમોને કેવી રીતે થયો? દેવે કહ્યુ એક ક્રોધથી-આપની અદર તે સમયે ક્રોધ રૂપી ચડાલ પ્રવિષ્ટ થયો હતો અને તે તો ચડાલ હતો જ આથી સહાયતા કરવા જેવી વાત મને તે સમયે ઉચિત ન લાગી એ માટે સહાયતા ન કરી અને તેને પણ દડ આદિ રૂપ કાઇ શિક્ષા નકરી હા! કહો એને કઇ રીતે શિક્ષા કરવામા આવે। મુનિ મહારાજે કહ્યુ કે, હવે શુ આવશ્યક્તા છે જે અજ્ઞાની હોય છે તે ઉપેક્ષાને પાત્ર જ છે આ માટે તેને દડાદિકરૂપ શિક્ષા આપવાની કોઇ જરૂરત નથી મુનિઓનો તે આચારજ છે કે, તેઓ આક્રોશપરીષહને સહન કરે મુનિની આ વાત સાભળીને દેવ ઘણા અનુરાગી બની તેની સેવામા રહેવા લાગ્યા આ કથાથી મુનિઓએ એ જ શિક્ષા ગ્રહણ કરવી જોઈએ કે, આક્રોશપરીષહ સહન કરવો તે મુનિરાજોનુ કર્તવ્ય છે ॥ ૨૫ ॥

कश्चिदाक्रोशमात्रेणाऽतुष्टो दुष्ट सयतस्य वधमपि कुर्यादतो वधपरीषहमाह-

मूलम्—हँओ नैं सजंले भिक्खू, मणंपि नँ पओसएँ।
तितिक्खं परंम नंच्चा, भिक्खुधम्म विचिंतए ॥२६॥

छाया—हतो न सज्वलेद् भिक्षुः मनोऽपि न प्रद्वेषयेत्।
तितिक्षा परमा ज्ञात्वा, भिक्षुधर्म्मं विचिन्तयेत् ॥ २६ ॥

टीका—'हओ' इत्यादि।

भिक्षुः=मुनिः, हतः=केनापि दुष्टेन मुष्टियष्ट्यादिना ताडितः सन्, न सज्वलेत्=न क्रुध्येत्, तथा मनोऽपि न प्रद्वेषयेत्=द्वेषयुक्त न कुर्यात्, तितिक्षा=क्षान्ति,

---

कोई दुष्ट पुरुष आक्रोशमात्र से सतुष्ट नहीं होकर मुनि का वध भी करने लगता है इसलिये अब तेरहवें वधपरीषह को कहते हैं—'हओ न सजले'—इत्यादि.

अन्वयार्थ-(भिक्खू-भिक्षुः) मुनि (हओ-हतः) किसी भी दुष्टके द्वारा यष्टि मुष्टि आदि से ताडित हो जाय तो भी (न सजले-न सज्वलेत्) क्रोध से तपायमान नहीं होवे। तथा (मणपि न पओसए-मनोऽपि-न प्रद्वेषयेत्) मन को भी दूषित नहीं करे, किन्तु (तितिक्ख-तितिक्षाम्) उत्तम क्षमा को (परम-परमाम्) दशविध धर्मों मे सर्वोत्कृष्ट (नच्चा-ज्ञात्वा) जानकर (भिक्खू-भिक्षु.) वह साधु (धम्म विचिंतए-धर्म विचिन्तयेत्) उत्तम क्षमादिरूप साधु के कर्तव्य का, अथवा अपने आत्मस्वरूप का विचार करे कि-क्षमामूलक ही धर्म है। यह जो मुझे निमित्त बना कर के कर्मों का उपचय कर रहा है उस मे मेरा ही

કોઈ દુષ્ટ માણસ આક્રોશ માત્રથી સતોષ ન પામવાથી મુનિનો વધ પણ કરવા લાગે છે એ માટે હવે તેરમા વધપરીષહને કહે છે 'हओ न सजले'-ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ-भिक्खू-भिक्षु મુનિ हओ-हत કોઈ પણ દુષ્ટ દ્વારા લાકડી ગડદાપાટુથી તાડિત થઈ જાય તો પણ न सजले-न सज्वलेत् ક્રોધથી તપી ન જાય मणपि न पओसए-मनोऽपि न प्रद्वेषयेत् મનને પણ દૂષિત ન કરે પણ तितिक्ख-तितिक्षा ઉત્તમ ક્ષમાને परम परमा દશવિધ ધર્મોમા સર્વોત્કૃષ્ટ नच्चा-ज्ञात्वा જાણીને भिक्खू-भिक्षु તે સાધુ धम्म विचिंतए-धर्म विचिन्तयेत् ઉત્તમ ક્ષમાદિરૂપ સાધુના કર્તવ્યનો તથા પોતાના આત્મસ્વરૂપનો વિચાર કરે કે, ક્ષમા એ જ ધર્મ છે આજે મને નિમિત બનાવીને કર્મોનો ઉપચય કરી

परमा=दशविधेषु धर्मेषु प्राधान्यात् प्रकृष्टां, ज्ञात्वा मुनिः, भिक्षुधर्मं=क्षान्त्यादिकं स्वात्मस्वरूपं वा विचिन्तयेत्, यथा-क्षमामूल एव धर्मः, यच्च मां निमित्तीकृत्यायं कर्मोपचिनोति, तत्र ममैव पूर्वकर्म कारणमिति ममैव दोषः, तस्मादेनं प्रति कोपो नोचित इति ॥२६॥

पूर्वोपार्जित कर्म कारण है अतः इसमें मेरा ही दोष है इसलिये इसके प्रति कोप करना मुझे उचित नहीं है।

भावार्थ—मुनि जनों की यह विचारधारा कितनी सुन्दर है। वज्रहृदय वाला शत्रु भी इस विचार के सामने नतमस्तक होकर अपनी क्रूरता का परित्याग कर देता है। एक तरफ ताडना मारणा आदि क्रियाएँ हो रही हैं तो दूसरी ओर उस पर प्रतीकार न करते हुए अपने पूर्वोपार्जित कर्म को ही बलवान माना जा रहा है कि-पूर्वोपार्जित कर्मों का यह फल मुझे मिल रहा है, इस बेचारे का क्या दोष है। अफसोस केवल उस मुनि आत्मा में इसी बातका हो रहा है कि जो यह प्राणी मेरा निमित्त लेकर नवीन कर्मों का बधक बन रहा है। इस प्रकार मन तक में भी जहां प्रतिकार करने की भावना का उदय निषिद्ध बतलाया गया है वहां और अन्य प्रतिकारों के करने की तो बात ही क्या हो सकती है। महात्मा का यहां कितना अच्छा उपदेश है कि वह ताडित होने पर भी अपनी उत्तम क्षमाको न छोडे। कुल्हाडा

રહેલ છે તેમા મારા જ પૂર્વોપાર્જીત કર્મ કારણરૂપ છે આથી તેમા મારોજ દોષ છે માટે તેના પ્રતિ ક્રોધ કરવો મને ઉચિત નથી,

ભાવાર્થ—મુનિઓની આ વિચારધારા કેટલી સુન્દર છે વજ્ર હૃદયવાળો શત્રુ પણ આ વિચાર સામે નતમસ્તક બની પોતાની ક્રુરતાને ત્યાગી દે છે એક તરફ ધાકધમકી અને માર મારવાની હદ સુધીની ક્રિયાઓ થાય છે, ત્યારે બીજી તરફ આનો પ્રતિકાર ન કરાતા પોતાના પૂર્વોપાર્જીત કર્મોને જ બળવાન માનવામા આવે છે "પૂર્વોપાર્જીત કર્મોનુ ફળ મને મળી રહ્યુ છે એ બિચારાનો કોઈજ દોષ નથી" મુનિના આત્મામા અફસોસ ફક્ત એ વાતનો થાય છે કે, આ પ્રાણી મને નિમિત્ત બનાવીને નવા કર્મોનો બધ બાધી રહેલ છે આ પ્રમાણે મનમા પણ પ્રતિકાર કરવાની ભાવનાના ઉદયનો નિષેધ બતાવવામા આવેલ છે, ત્યા અન્ય પ્રતિકાર કરવાની તો વાત જ ક્યા રહી? મહાત્માનો આ કેવો સુન્દર ઉપદેશ છે કે તેને ધાકધમકી કોઈના તરફથી અપાય અથવા માર મારવામા આવે તો પણ પોતાની ઉત્તમ ક્ષમાને ન

उक्तमेवार्थं प्रकारान्तरेणाह—

मूलम्—समणं संजयं दंतं, हणेज्जा कोई कत्थइ।
नत्थि जीवस्स नासोत्ति", एवं पेहेज्ज संजए ॥२७॥

छाया—श्रमणं संयतं दान्तं, हन्यात् कोऽपि कुत्रापि।
नास्ति जीवस्य नाश इति, एवं प्रेक्षेत संयतः ॥ २७ ॥

टीका—'समणं' इत्यादि

कोऽपि=कश्चिन्मनुष्यः, कुत्रापि-ग्रामादौ, संयतं=षट्काययतनावन्तं, दान्तम्

चंदन वृक्ष को काट भी डाले पर चंदनवृक्ष का जो उसके मुख को भी सुवासित करने का काम है वह उसे नहीं छोड़ता। नहीं तो वह चंदन ही नहीं। महात्मा भी अपने शत्रु के प्रति इसी कर्तव्य का निर्वाह करते हैं नहीं तो वे महात्मा ही नहीं हैं। धन्य है महात्मा! तेरे इस शुभाध्यवसाय को। न्योछावर है त्रैलोक्य का राज्य इस पवित्र भावना पर। क्या ही सुन्दर विचार धारा है। इसी विचारधारा के बल पर महावीर प्रभु के शासन में सर्वोत्कृष्टता रही हुई है। प्रत्येक मोक्षाभिलापी को यह अभिनंदनीय वंदनीय विचारधारा अपनाने योग्य है ॥२६॥

वधपरीषहको किस भावना से सहन करे सो कहते हैं-'समणं'-इत्यादि

अन्वयार्थ-(कोई-कोऽपि) कोई अज्ञानी (कत्थइ-कुत्रापि) कहीं पर भी (संजय-संयतम्) षट्काय के जीवों की जतना करनेवाले (दंतं-दान्तम्)

છોડે કુહાડો ચન્દન વૃક્ષને કાપી નાખે છતા ચન્દન વૃક્ષમા જે સુવાસિતતાનો ઉત્તમ ગુણ છે તે પોતાને કાપનાર કુહાડાને પણ આપે છે જો એમ ન કરે તો તે ચંદન શેનુ? મહાત્મા પણ પોતાના શત્રુ તરફ આવુ જ વર્તન રાખે છે નહી તો એ મહાત્મા શાના? ધન્ય છે મહાત્મા! તમારા આ શુભ વ્યવસાયને! આ પવિત્ર ભાવના પર ત્રણ લોકનુ રાજ્ય પણ ન્યોછાવર છે, કેવી સુન્દર વિચારધારા છે! આ વિચાર ધારાના બળ ઉપર થી મહાવીર પ્રભુના શાસનમા સર્વોત્કૃષ્ટતા રહેલ છે પ્રત્યેક મોક્ષાભિલાષીએ આ અભિનંદનીય વંદનીય વિચારધારાને અપનાવવી જોઈએ ॥ ૨૬ ॥

કેવા ભાવથી વધપરીષહને સહન કરવાને કહે છે—સમણ ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—कोइ—कोऽपि કોઈ અજ્ઞાની कत्थइ—कुत्रापि કોઈ જગ્યાએ પણ संजय—संयतम् ષટકાય જીવોનુ જતન કરનારા दंत—दान्तम् પાચ ઇન્દ્રિય

=इन्द्रियनोइन्द्रिय दमनशीलम्, श्रमण=तपस्विन मुनिं हन्यात्=मुष्टियष्ट्यादिना ताडयेत्, तदा सयतः=मुनिः, जीवस्य=आत्मनज्ञानरूपस्य नाशः नास्ति=न भवति शरीरस्यैव नाशात्, इत्येव प्रेक्षेत=चिन्तयेत् ॥

पाच इन्द्रिय एव मन को निग्रह करने वाले (समण–श्रमणम्) श्रमण–तपस्वी मुनि को (हणेज्जा–हन्यात्) यष्टि मुष्टि आदि द्वारा मारे। उस समय (सजए–सयतः) वह मुनि (जीवस्स नासो नत्थि–जीवस्य नाशः नास्ति) "ज्ञानस्वरूप आत्मा का नाश नहीं होता है किन्तु उसका पर्यायान्तर होता है अतः शरीरका ही नाश होता है" (एव पेहेज्ज— एव प्रेक्षेत)ऐसा विचार करे।

भावार्थ—आत्मा को क्रोधी तब होना चाहिये कि जब उसकी निज वस्तु का विनाश हो। जैसे ससारी लोग अपनी वस्तु के विनाश होने पर क्रोधी या दुःखी हुआ करते हैं, दूसरो की वस्तुओं के विनाश में नहीं। इसी प्रकार महात्मा को भी किसीके द्वारा ताडित होने पर या मारे जाने पर यह विचार करना चाहिये कि यह शरीर पुद्गल का है अतः यह मेरी निजवस्तु नहीं है परवस्तु है। इसके विनष्ट होनेपर मैं क्यों क्रोधी या दु.खी बनू? मेरी निज की वस्तु जो ज्ञानादिक गुण हैं वे तो इस के आघात से नष्ट नहीं होते हैं, वे तो सदा अक्षय ही रहते हैं इस लिये क्रोधी या दु खी होने की मुझे किञ्चित्मात्र भी आवश्यकता नहीं है।

કરનારા समण–श्रमणम् શ્રમણુ તપસ્વી મુનિને हणेज्जा–हन्यात् ઠોસા પાટુ વગેરેથી મારે એ સમયે सजये–सयत તે મુનિ जीवस्स नासो नत्थि -जीवस्य नाश नास्ति જ્ઞાન સ્વરૂપ આત્માનો નાશ થતો નથી પરતુ એ પર્યાયાન્તરિત હોય છે, આથી શરીરનો જ નાશ થાય છે एव पहेज्ज–एव प्रेक्षेत એવો વિચાર કરે,

ભાવાર્થ—આત્માએ ક્રોધિત તો ત્યારે થવુ જોઈએ કે, જ્યારે તેની પોતાની વસ્તુનો વિનાશ થતો હોય જેમ સસારી લોકો પોતાની વસ્તુઓનો વિનાશ થતા ક્રોધિત અને દુખી થયા કરે છે, બીજાની વસ્તુઓના વિનાશમા નહી આ પ્રકારે મહાત્માને પણુ કોઈ તરફથી માર મારવામા આવે કે ધાક ધમકી આપવામા આવે ત્યારે તેણે વિચાર કરવો જોઈએ કે, આ શરીર પુદ્ગલનુ છે, આ કારણે તે મારી પોતાની વસ્તુ નથી, પારકી વસ્તુ છે એનો વિનાશ થવાથી હુ શા માટે ક્રોધી અથવા દુખી બનુ ? મારી પોતાની જે વસ્તુ જ્ઞાનાદિક ગુણુ છે તે એના આઘાતથી નાશ પામતી નથી એ તો સદાય અક્ષય જ રહે છે આથી ક્રોધી અથવા દુખી થવાની મારે લેશ માત્ર પણુ આવશ્યકતા નથી.

अत्र दृष्टान्त• प्रदर्श्यते—

श्रावस्तीनगर्यां रिपुमर्दननाम्नो राज्ञः पुत्रो धारिणीदेव्या अङ्गजातः स्कन्दक-नामक कुमार आसीत्। अस्य भगिनी पुरन्दरयशा नाम्नी। सा कुम्भकारकटक-नामके पुरे दण्डकिनाम्ने नृपतये पित्रा प्रदत्ता। तस्य दण्डकिभूपस्य पुरोहितः पालकनामा ब्राह्मणो मिथ्यादृष्टिरासीत्।

एकदा मुनिसुव्रतस्वामी विंशतितमस्तीर्थंकरः श्रावस्तीनगर्यां समवसृतः, तस्य देशना श्रुत्वा स्कन्दककुमारः श्रावको जातः। एकदा कदाचिदसौ पालकपुरोहितः श्रावस्तीनगर्यामागतः। स राजसभायामार्हतसिद्धान्त खण्डयितु प्रवृत्तः तदा

दृष्टान्त—श्रावस्ती नगरी में रिपुमर्दन नाम का एक राजा राज्य करता था। उसकी धर्मपत्नी का नाम धारिणी था। धारिणीदेवी से राजा के एक कुमार का जन्म हुवा, जिसका नाम स्कन्दक था। स्कन्दक के एक बहिन भी थी। उसका नाम पुरन्दरयशा था। कुम्भकारकटक नाम के पुर मे दण्डकी नामक राजा के साथ उसका विवाह हुवा था। दण्डकी राजा का एक ब्राह्मण पुरोहित था। इसका नाम पालक था। यह मिथ्यादृष्टि था।

एक समय की बात है कि वे बीसवें तीर्थङ्कर श्री मुनिसुव्रतस्वामी श्रावस्ती नगरी मे पधारे। उनकी देशना को सुनकर स्कन्दककुमार ने श्रावकधर्म अगीकार किया। किसी समय पालक पुरोहित श्रावस्ती नगरी में आया। राजसभा में बैठकर उसने जैनसिद्धान्त को खण्डन करने वाली बात प्रारभ की। जब वह बोल चुका तब उसकी बात को

દૃષ્ટાંત—શ્રાવસ્તી નગરીમા રીપુદમન નામનો એક રાજા રાજ્ય કરતો હતો તેને ધારિણી નામની એક રાણી હતી ધારિણીદેવીથી રાજાને એક કુમારનો જન્મ થયો, જેનુ નામ સ્કદક હતુ, સ્કદકને એક બહેન પણ હતી તેનું નામ પુરદરયશા હતું કુભકારકટક નામના નગરના દડકી નામના રાજાની સાથે તેનો વિવાહ કરવામા આવેલ હતો દડકી રાજાને એક બ્રાહ્મણ પુરોહિત હતો તેનુ નામ પાલક હતું તે મિથ્યાદૃષ્ટી હતો

આ એક સમયની વાત છે કે જ્યારે વીસમા તીર્થંકર શ્રી મુનિસુવ્રત સ્વામી શ્રાવસ્તી નગરીમા પધાર્યા તેમની દેશના સાભળીને સ્કદકકુમારે શ્રાવકધર્મ અગિકાર કર્યો કેટલેક વખતે પાલકપુરોહિત શ્રાવસ્તી નગરીમા આવ્યા રાજસભામા બેસીને જૈન સિદ્ધાતનુ ખડન કરવાવળી વાતની શરૂઆત કરી જ્યારે તેણે વાત પુરી કરી ત્યારે તે વાત સાભળીને ત્યા બેઠેલા

श्रावकव्रतधारी स्कन्दककुमार आर्हतसिद्धान्त समर्थयन् त निरुत्तर कृतवान्। तेन कारणेन पालकपुरोहितस्य स्कन्दककुमार प्रति महान् विद्वेषो जातः।

एकदाऽसौ स्कन्दककुमारः पञ्चभिः शतैः कुमारैः सह भगवतो मुनिसुव्रतस्वामिनः समीपे देशना श्रुत्वा दीक्षा गृहीतवान्। भगवता ते पञ्चशतकुमारकास्तस्य शिष्यत्वेन निश्रिताः कृताः। ततोऽसौ स्कन्दकाचार्योऽन्यदा भगवन्त पृच्छति-भगवन्! कुम्भकारकटकपुराभिमुख विहर्तुमिच्छामि, भगवानाह—वर तत्र गम्यताम्, किंतु तत्रोपसर्गो मारणान्तिकः। पुनस्तेनोक्तम्-भगवन्! वयमाराधकाः, किं वा विराधकाः?। भगवता कथितम्-एक त्वा विना सर्व आराधकाः सन्ति।

सुनकर वहां पर बैठे हुए श्रावकव्रतधारी स्कन्दककुमार ने जैन-सिद्धान्त का समर्थन करते हुए उसको निरुत्तर कर दिया, इससे पालक स्कन्दककुमार का महान् विद्वेषी बन गया।

कुछ काल के बाद स्कन्दककुमार ने पाचसौ कुमारों के साथ भगवान मुनि सुव्रतस्वामी के समीप धार्मिकदेशना सुनकर दीक्षा ली। उन पाचसौ कुमारोंको भगवानने उनकी नेश्राय(अधीनता) मे कर दिया। अब वे स्कन्दक मुनि स्कन्दकाचार्य हो गये। स्कन्दकाचार्य ने एक दिन भगवान से पूछा कि भगवन्! मैं यहा से कुम्भकारकटक पुर की तरफ विहार करना चाहता हू यदि आपकी आज्ञा हो तो। भगवान ने कहा जैसा तुम्हें सुख हो वैसा करो परन्तु तुम को वहां मरणान्तिक उपसर्ग का साम्हना करना पडेगा। फिर इस बात को सुनकर स्कन्दक ने प्रभु से पूछा कि प्रभो! हम सब आराधक हैं या विराधक? भगवान ने कहा तुम्हारे सिवाय सब ही आराधक हैं। भगवान के मुख से इस

શ્રાવકવ્રતધારી સ્કંદકકુમારે જૈનસિદ્ધાંતને સમર્થન કરતા તેને નિરૂત્તર બનાવી દીધો આથી પાલક સ્કંદકકુમારનો મહાન વિરોધી બની ગયો.

કેટલાક સમય પછી સ્કંદકકુમારે પાચસો કુમારોની સાથે ભગવાન મુનિસુવ્રતસ્વામી પાસેથી ધાર્મિક દેશના સાભળીને દીક્ષા અંગીકાર કરી, એ પાચસો કુમારોને ભગવાને સ્કંદકકુમારની દેખરેખ નીચે રાખ્યા, આથી તે સ્કંદકમુનિ સ્કંદકાચાર્ય બની ગયા, સ્કંદકાચાર્યે એક દિવસ ભગવાનને પૂછ્યુ કે, હે ભગવંત! હુ અહિંથી આપની આજ્ઞા હોય તો કુંભકારકટકપુર તરફ વિહાર કરવાની ઇચ્છા રાખુ છુ ભગવાને કહ્યુ, જે રીતે તમને સુખ થાય એ રીતે કરો પરંતુ તમારે ત્યા મરણાંતિક ઉપસર્ગનો સામનો કરવો પડશે તે વાત સાભળીને સ્કંદકે પ્રભુને પૂછ્યુ, કે હે પ્રભો! અમે બધા આરાધક છીએ કે વિરાધક? ભગવાને કહ્યુ, કે તમારા શીવાય બધા આરાધક છે ભગવાનના

एव भगवता कथितोऽपि स्कन्दकाचार्यो भाविवशात् पञ्चशतशिष्यपरिवारसहितः कुम्भकारकटकपुर प्रति विहार कृतवान्। पालकब्राह्मणेन तद् विहारवार्ता श्रुता- "अत्रागच्छेति स्कन्दकाचार्य." इति। ततोऽसौ पूर्ववैरमनुस्मृत्य तन्निर्यातनार्थं यत्रोद्याने स्कन्दकाचार्य आगन्तुकस्तत्परितो विविधशस्त्रास्त्राणि प्रच्छन्नरीत्या भूमौ निखन्य राज्ञः समीपमागत्य ब्रूते-स्वामिन्! स्कन्दकाचार्य. पञ्चशतशिष्यपरिवारैः सह साधुवेषेण इह समायाति, स भवदीयराज्य हर्तुमिच्छति, यतोऽसौ भवदीयोद्यानस्य चतुर्दिक्षु रात्रौ प्रच्छन्नो भूत्वाऽस्त्रशस्त्राणि भूम्यन्तर्निहितानि, तदृत्तं कथचिन्मया ज्ञातम्, तत्र गत्वा पश्यन्तु भवन्तः। पुरोहितवचन श्रुत्वा राज्ञा तत्र गत्वा

भविष्यत् को सुनकर भी स्कन्दकाचार्य ने भाविवशात् पाचसौ शिष्यों के साथ कुम्भकारकटकपुर की ओर विहार कर दिया। पालक पुरोहितने उनके विहार की वार्ता सुनी तो उसको ज्ञात हो गया कि स्कन्दकाचार्य विहार कर यहा आरहे हैं। उसने उनके साथ अपना पूर्व वैर याद कर "बदला लेने का अवसर आगया है" इस अभिप्राय से उसने जिस उद्यान मे स्कन्दकाचार्य आकर उतरे थे उस में जमीन खुदवाकर नीचे विविध शस्त्र एव अस्त्र गुप्तरीति से गड़वा दिये। पश्चात् राजा के पास आकर फिर वह कहने लगा कि हे स्वामिन्! यहा पाच सौ शिष्यों के परिवार से स्कन्दकाचार्य साधु के वेश में आये हुए हैं। वे आप के राज्य को हरण करना चाहते हैं। इस लिये उन्हो ने गुप्त रीति से उद्यान मे चारों ओर अस्त्र शस्त्र भूमि मे गड़वा दिये है। यह बात रात्रि मे मैंने छुपकर देखी है। आप को जो विश्वास न हो तो

મોઢાથી આ ભવિષ્યવાણી સાભળીને પણ સ્કદકાચાર્યે ભાવિવશાત્ ૫૦૦ શિષ્યોની સાથે કુભકારકટકપુરની તરફ વિહાર કરી દીધો પાલકપુરોહિતે તેમના વિહારની વાત સાભળીને જાણ્યુ સ્કદકાચાર્ય વિહાર કરતા કરતા આ તરફ આવી રહ્યા છે તેણે પોતાનુ અગાઉનુ તેમની સાથેનુ વેર યાદ કરીને "બદલો લેવાનો અવસર આવી ચુકયો છે" આવા અભિપ્રાયથી જે બગીચામા સ્કદકાચાર્ય આવીને ઉતર્યા હતા તેની અદરની જમીન ખોદાવીને તેની નીચે જુદી જુદી જાતના શસ્ત્ર અસ્ત્ર દાટી દીધા પછી રાજાની પાસે આવીને તે કહેવા લાગ્યો કે, પાચસો શિષ્યોના પરિવાર સાથે સ્કદકાચાર્ય સાધુના વેશમા અહિ આવ્યા છે તે આપનુ રાજ્ય લઇ લેવા ઇચ્છે છે કેમકે, તેમણે ગુપ્ત રીતે બગીચામા ચારે બાજુ શસ્ત્ર અસ્ત્ર દટાવી રાખ્યા છે આ વાત મે રાત્રિના વખતે છુપી રીતે જોઈ લીધી છે આપને જો વિશ્વાસ ન હોય તો આપ ખુદ

भूम्यन्तर्गतानि तानि शस्त्रास्त्राणि विलोकितानि। ततोऽसौ नृप. कोपावेशेन पुरोहितमब्रवीत्–हे पालक ! सर्वानेतान् साधूनह तवाधीनान् करोमि, यथेच्छसि तथा कुरु। एवमुक्तोऽसौ दुष्टभावसमन्वितः पुरोहितः सर्वान् मुनीन् परित समाक्रम्य एकैक मुनि तिलादिपीडनयन्त्रे सस्थाप्य पीडयितु प्रवृत्तः। ते स्वात्मकल्याणार्थिनो मुनयस्त वधपरीषह सम्यक् परिषह्यान्तसमये केवलज्ञान प्राप्य मोक्ष गताः। तत्र ४९८ चतुःशताष्टनवतिसख्यका मुनय. पीडनयन्त्रे पीडितास्तथापि स्कन्दकाचार्येण समभाव समालम्ब्य तत्र स्थितम्। तदा स्वस्मादन्य एक एव मुनिरवशिष्ट', तमपि पीडनयन्त्रे स्थापयितुमुद्यतस्तदा स्कन्दकाचार्येणोक्तम्—

स्वय चलकर देख सकते हैं। पुरोहित की वात सुनकर राजा उद्यान में आया और वहा उसने भूमि के भीतर गढे हुए अनेक अस्त्र शस्त्र देखे। इस स्थिति से राजा को बडा ही कोप बढा और उसने कोप के ही आवेश मे तन्मय होकर पुरोहित से कहा, पालक ! इन सब साधुओं को मैं तुम्हारे आधीन करता हू। तुम जैसा भी समझो इनके साथ वैसा करो। राजा ने जब ऐसा कहा तब पुरोहित के आनद का पार न रहा। उसने शीघ्र ही चारों ओर से सब मुनियों को घिरवा दिया और एक एक मुनि को कोल्हू (घाणी) में पीलने लगा। चारसोअठानवे(४९८) मुनियोंने समभाव से वधपरीषहको सहन करके अत समयमे केवलज्ञान प्राप्तकर मुक्ति को प्राप्त किया। स्कन्दकाचार्य और एक बालमुनि पीलनेके लिये अवशिष्ट रहे। जब पालक ने उस मुनि को पीलने के लिये कोल्हू में रखने को उद्यत हुवा तो इतने मे स्कन्दकाचार्य ने उससे कहा कि

જઇને જોઈ શકો છો પુરોહિતની વાત સાભળીને રાજા બગીચામા ગયા અને ત્યા જમીનની અદર દાટેલા અનેક શસ્ત્ર અસ્ત્ર જોયા આથી રાજાને ખૂબ ક્રોધ ચડયો અને ક્રોધના આવેશમા આવીને તેણે પુરોહિતને કહ્યુ, પાલક ! આ બધા સાધુઓને હુ તમારે હવાલે કરૂ છુ તમોને ઠીક લાગે તેમ તેનો ફેસલો તમે કરો રાજાએ જ્યારે આ પ્રમાણે કહ્યુ ત્યારે પુરોહિતના આનદનો પાર ન રહ્યો તેણે તરત જ ચારે તરફથી તે મુનિઓને ઘેરી લઈ પકડીને એક પછી એક મુનિને ઘાણીમા પીલવાનુ શરૂ કર્યું ૪૯૮ મુનિઓએ સમભાવથી વધપરીષહને સહન કરીને અત સમયે કેવળજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરીને મુક્તિને પામ્યા સ્કદકાચાર્ય અને એક મુનિ પીલવા માટે બાકી રહ્યા જ્યારે પાલકે તે મુનિને પીલવા માટે ઘાણીમા નાખવા પ્રવૃત્ત થયા ત્યારે સ્કદકાચાર્યે તેને કહ્યુ કે, આ તો કોમળ

अयमस्ति कोमलकायो बालकः, तस्मादयं त्वया न हन्तव्यः मम समक्षं पीडनयन्त्रेऽस्य स्थापने पीडा मम जायते, मुञ्चैनम्। स्कन्दकाचार्यवचनं श्रुत्वाऽसौ राजपुरोहितः पालकब्राह्मणो वदति–राजसभायां त्वया पराजितोऽहम्, अतो यावदधिकादप्यधिकं दुःखं तत्र स्यात् तदेव कार्यं मम कर्तव्यम्। इत्युक्त्वाऽसौ तं बालमनगारं स्कन्दकाचार्यस्य समक्षमत्र पीडनयन्त्रे संस्थाप्य तत्पीडनं कृतवान्। स बालोऽप्यनगारस्तत्र वधपरीषहं सम्यक् परिषह्य केवलज्ञानं प्राप्य मोक्षं गतः।

तदा स्कन्दकाचार्यो रोषावेशेन निदानं कृतवान्–"यदि मम तपःसंयमस्य फलं भवेत्, तदा एतेषां सर्वेषां दुःखदायको भवेयम्" इति। अथाऽसौ स्कन्दका

यह इस समय कोमलकाय बालक है अतः तुम इसे छोड दो। इसे कोल्हू में रखते हुए देखकर मुझे पीड़ा होती है, अतः यह मारने योग्य नही है। स्कन्दकाचार्य के इस प्रकार वचन सुनकर पालक उनसे कहने लगा–सुनो–तुमने मुझे पहिले राजसभा में परास्त किया था, अतः उसके उपलक्ष में अधिक से अधिक जो कष्ट हो सकता है वह मै तुमको दूं ऐसा ही मेरा निर्णय है। इस में जरा भी इधर उधर नहीं करना चाहता हू। इस प्रकार कह कर उसने उस बालक मुनि को भी स्कन्दकाचार्य के सामने ही कोल्हू मे रखकर पील दिया। उस बालक अनगार ने भी खुशी खुशी से वधपरीषह सहन करके अंत मे केवलज्ञान प्राप्त कर मुक्ति को प्राप्त कर लिया। उस समय स्कन्दकाचार्य ने रोश के आवेश में आकर यह निदान किया कि "यदि मेरे तप एवं संयम का फल होता हो तो मै इन सब को दुःख देने वाला होऊँ।"

કાય બાળક છે, માટે એને છોડી દો. એને ઘાણીમા રાખેલ જોઈને મને પીડા થાય છે માટે તે મારવાને યોગ્ય નથી સ્કન્દકાચાર્યનુ આ પ્રમાણેનુ વચન સાભળીને પાલક પુરોહિત કહેવા લાગ્યો કે, સાભળો! તમે મને અગાઉ રાજસભામા પરાજીત કરેલ હતો જેથી તેના ઉપલક્ષમા હુ અધિકમા અધિક કષ્ટ જે હોય તે હુ તમને આપીશ એવો મારો નિર્ણય છે તેમા જરા પણ હુ ફેરફાર કરવા ઇચ્છતો નથી આ પ્રમાણે કહીને તેણે તે બાળક મુનિને સ્કન્દકાચાર્યની સામે જ ઘાણીમા નાખીને પીલી નાખ્યો આ બાળ અનગાર પણ ખુશીથી વધપરીષહ સહન કરીને અંતમા કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને મુક્તિ પામ્યા આ સમયે સ્કન્દકાચાર્યે રોષના આવેશમા આવીને આ પ્રમાણે નિદાન કર્યું કે, જો મારા તપ અને સયમનુ ફળ થતુ હોય તો હુ આ બધાને દુખ દેવાવાળો બનુ પાલકે છેવટે સ્કન્દકાચાર્યને પણ પીલીને

चार्यं तत्र यन्त्रे निपीड्य हतवान्। स स्कन्दकाचार्यों मृत्वाऽग्निकुमारदेवत्वेन-समुत्पन्नो भूत्वाऽवधिज्ञानेन स्वपूर्वभवद्वृत्तं ज्ञात्वा कोपावेशेन नृपपुरोहितामात्यादि सहितं कुम्भकारकटकपुरं सदेशं भस्मसात् कृतवान्। दण्डकिभूपस्य स देशो दण्ड-कारण्यनाम्ना पश्चात् प्रसिद्धो जातः। एवमन्यैरपि मुनिभिर्वधपरीषहः सोढव्य एव, न तु स्कन्दकाचार्यवत् कोपाविष्टैर्भवितव्यम् ॥ २७ ॥

अथ याचनापरीषहजयं प्राह—

मूलम्—दुक्करं खलु भो! निच्चं, अणगारस्स भिक्खुणो।
सव्वं से जाइयं होइं, नत्थि किंचि अजाइयं ॥२८॥

छाया—दुष्करं खलु भो! नित्यम्, अनगारस्य भिक्षोः।
सर्वं तस्य याचितं भवति, नास्ति किंचिद् अयाचितम् ॥ २८ ॥

टीका—'दुक्करं' इत्यादि।

खलु=निश्चयेन भो! इति सम्बोधनम्, हे जम्बूः! अनगारस्य=गृहरहितस्य

पालक ने अन्त में स्कन्दकाचार्य को भी कोल्हू मे पील कर नष्ट कर दिया। स्कन्दकाचार्य मर कर निदान के प्रभाव से अग्निकुमार जाति के देव हुए। देवपर्याय में अवधिज्ञान द्वारा अपने पूर्वभव का वृत्तान्त जानकर उस देवने क्रोध के आवेश मे आकरके नृप पुरोहित एवं अमात्य आदि सहित समस्त कुम्भकारकटकपुर को भस्मसात् कर दिया। दण्डकीभूप का वह देश दण्डकारण्य नाम से प्रसिद्ध हुआ। इस कथा से मुनियों को यही शिक्षा लेना चाहिये कि वे वधपरीषह को समभाव से सहन करे। जिस प्रकार उनमुनियों ने वधपरीषहको सहा उसी प्रकार अन्य मुनियोंको भी वधपरीषह सहन करना चाहिये। स्कन्दकाचार्य की तरह कोपाविष्ट नहीं होना चाहिये ॥ २७॥

તેનો નાશ કર્યો સ્કંદકાચાર્ય મરીને નિદાનના પ્રભાવથી અગ્નિકુમાર દેવ જાતીમા ઉત્પન્ન થયા દેવપર્યાયમા પોતાના અવધીજ્ઞાનથી પોતાના પૂર્વભવનુ વૃત્તાત જાણીને તે દેવ ક્રોધના આવેશમા આવીને રાજા પુરોહિત અને આમાત્ય સહિત સમસ્ત કુંભકારકટકપુરને ભસ્મીભૂત બનાવી દીધુ દંડકી રાજાનો તે દેશ પછીથી દંડકારણ્ય તરીકે પ્રસિદ્ધ થયો આ કથાથી મુનિઓએ શિક્ષા ગ્રહણ કરવી જોઈએ કે, વધપરીષહને સમભાવથી સહન કરે જે પ્રકારે મુનિઓએ વધપરીષહને સહન કર્યો એ પ્રકારે સહન કરે સ્કંદકાચાર્યની માફક કોપાયમાન થવુ ન જોઈએ ॥૨૭॥

भिक्षोः=मुनेः नित्य=सर्वदा-यावज्जीवमित्यर्थः, दुष्करं=दुःखेन क्रियमाण कठिनं भवति। किं दुष्कर भवति ? इत्याह—'सव्व' इत्यादि, तत् सर्वम्=आहारोपकरणादिकं वस्तु तस्य याचित=याचितमेव भवति, किंचिदपि दन्तशोधनादिकमपि अयाचित नास्ति-न गृह्यते तस्मात् कष्ट मुनिजीवनमिति ॥ २८ ॥

उक्तार्थमेव सविशद वर्णयति—

मूलम्—गोयरग्गपविट्ठस्स, पाणी नो सुप्पसारए।
सेओ अगारवासोत्ति, इइ भिक्खू न चिंतए ॥२९॥

छाया—गोचराग्रप्रविष्टस्य, पाणिः नो सुप्रसार्यः।
श्रेयान् अगारवासः इति, इति भिक्षुर्न चिन्तयेत् ॥ २९ ॥

टीका—'गोयरग्ग०' इत्यादि।

गोचराग्रप्रविष्टस्य=गोचरः गोरिव चरण गोचरः भिक्षाचर्या, यथा-ज्ञाताज्ञातविशेषमपहायैव गौः प्रवर्तते, तथा साधुरपि ज्ञाताज्ञातकुलेषु भिक्षार्थम्। तस्याग्र=प्रधान, यतोऽसौ एषणायुक्तो गृह्णाति, न तु गौरिव यथा कथचित्, तस्मिन् गोचराग्रे प्रविष्टस्य, मुनेः पाणिः=हस्तः नो सुप्रसार्यः=नैव सुखेन प्रसारयितु

अथ सूत्रकार चौदहवें याचनापरीषह को सहन करने का उपदेश करते हैं—'दुक्कर खलु'-इत्यादि।

अन्वयार्थ-(खलु) निश्चय से (भो-भोः) हे जंबू! (अणगारस्स भिक्खुणो-अनगारस्य भिक्षोः) गृहरहित भिक्षुको (सव्व जाइय होइ-सर्व याचित भवति) समस्त वस्तुएँ याचित ही होती हैं। (किंचि अजाइय नत्थि-किंचित् अयाचित नास्ति) कोई भी वस्तु अयाचित नहीं होती है। इसलिये मुनिजीवन (दुकर-दुष्करम्) बडा ही दुष्कर हैं। विना दिये तो वह दन्तशोधनादिक भी तृण तक भी नहीं ले सकते हैं ॥ २८ ॥

હવે ચૌદમા યાચનાપરીષહ સહન કરવાનો ઉપદેશ સૂત્રકાર કહે છે—
'दुक्कर खलु' ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ-खलु નિશ્ચયથી भो-भो હે જમ્બૂ! अणगारस्स भिक्खुणो-अनगारस्य भिक्षो ગૃહ રહિત ભિક્ષુની सव्व जाइय होइ-सर्व याचित भवति સમસ્ત વસ્તુઓ યાચિત જ હોય છે किंचि अजाइय नत्थि-किंचित् अयाचित नास्ति કોઈ પણ વસ્તુ અયાચિત નથી, માટે મુનિજીવન दुक्कर-दुष्करम् ઘણુ જ દુષ્કર છે કોઈના આપ્યા વગર તે દાતને સાફ કરવા માટે તણખલુ પણ લઈ શકતા નથી.

शक्यः, नहि मुनिः कस्यापि गृहस्थस्य सम्बन्धीति भावः। इति=अतो हेतोः, अगारवासः=गार्हस्थ्यम्, श्रेयान्=श्रेष्ठः, इति=एतद्, भिक्षुः=मुनिर्न चिन्तयेत्, किन्तु गृहवासो हि बहुसावद्ययुक्तस्तथा ज्ञानावरणीयाद्यष्टविधकर्मबन्धस्य कारणम्, स कथमपि श्रेयस्करो न भवतीति विचारयेत्।

फिर सूत्रकार पूर्वोक्त अर्थको ही विशद करते हैं–'गोयरग्ग०'–इत्यादि।

अन्वयार्थ–(गोयरग्गपविट्ठस्स–गोचराग्रप्रविष्टस्य) ज्ञात अज्ञातकुलों में गोचरी के लिये प्रविष्ट हुए साधु का (पाणी–पाणिः) हाथ (नो सुप्पसारए–नो सुप्रसार्यः) सुप्रसार्य नहीं है, क्यों कि मुनि किसी गृहस्थ का सबधी नही है, इसलिये (अगारवासो सेओ–अगारवासः श्रेयान्) इसकी अपेक्षा गृहस्थ जीवन श्रेष्ठ है, ऐसा (भिक्खू न चिंतए–भिक्षुः न चिन्तयेत्) भिक्षुको नहीं विचारना चाहिये, क्यों कि गृहवास बहुसावद्ययुक्त तथा ज्ञानावरणीय आदि अष्टविध कर्मो के बध का कारण है अतः वह किसी प्रकार श्रेयस्कर नही माना जा सकता है।

भावार्थ—गोचरी के लिये ज्ञात अज्ञात कुलों में गये हुए साधु को ऐसा नही विचार करना चाहिये कि यहा मैं किसके सामने हाथ फैलाऊँ–कोई मेरा सबधी तो है नही। सबधी से मागने मे कोई शर्म की बात नहीं है। इससे तो अच्छा गृहवास ही है कि जिसमे हर एक से हर एक चीज मागने में कोई सकोच नही होता है। साधु का ऐसा

સૂત્રકાર પૂર્વોક્ત અર્થને જ ફરી સમજાવે છે—'गोयरग्ग' ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ–गोयरग्गपविट्ठस्स–गोचराग्रप्रविष्टस्य જાણેલા અગર અજાણ્યા કુળોમા ગોચરી માટે જનારા સાધુનો पाणी–पाणि હાથ नोसुप्पसारए–नो सुप्रसार्यं सुप्रसार्य નથી કેમકે, મુનિ કોઈ ગૃહસ્થના સબધી નથી તેથી अगारवासो सेओ–अगारवास श्रेयान् તે અપેક્ષાએ ગૃહસ્થ જીવન શ્રેષ્ઠ છે એવો ભાવ भिक्खू न चिंतए–भिक्षु न चिन्तयेत् ભિક્ષુએ લાવવો ન જોઇએ કેમકે, ગૃહવાસ બહુ સાવદ્ય યુક્ત તથા જ્ઞાનાવરણીય આદિ આઠ કર્મોના બધનુ કારણ છે આથી તે કોઇ પ્રકારે શ્રેયસ્કર માનવામા આવેલ નથી

ભાવાર્થ—ગોચરી માટે જાણીતા કે અજાણ્યા કુળમા જતા સાધુએ એવો વિચાર ન કરવો જોઇએ કે, હુ ત્યા કોની સામે હાથ લાબો કરૂ ? કોઈ મારો સબધી તો નથી સબધી પાસે માગવામા કોઈ શરમની વાત નથી આથી તો ગૃહસ્થાશ્રમ સારો કે જેમા એક બીજાથી ચીજ માગવામા સકોચ થતો નથી

अत्र दृष्टान्तः प्रदर्श्यते—

दशमतीर्थंकरश्रीशीतलनाथस्वामिशासने तद्वंशीयो वज्रप्रियनामा भूपतिर्बभूव। स दीक्षां गृहीत्वा मासमासक्षपणस्य पारणं करोति स्म। स प्रथममासक्षपणपारणे भिक्षाचर्यायां प्रविष्टश्चिन्तयति—कथमद्य याचयामि, वज्रप्रियनामधारकोऽहमिक्ष्वाकुवंशोद्भवेष्वपि अग्रसरस्तथा जातिकुलसंपन्नोऽस्मि, पुनरुच्चनीचमध्यमकुलेषु हस्तप्रसारणं ममासिधारावत् कठिनम्। यस्य चरणे राज्ञां मुकुटकोटयः परिलसन्ति स्म, यस्याज्ञां मन्दारकुसुममालामिव जनाः सादरं धारयन्ति स्म,

---

विचार इसलिये प्रशस्य नहीं है कि गृहस्थाश्रम बहुसावद्य कर्मों से युक्त होता है तथा उससे ज्ञानावरणीयादिक अष्टविध कर्मों का बंध होता है।

दृष्टान्त—दशवें तीर्थंकर श्रीशीतलनाथस्वामी के शासनकाल में इनका ही वंशज एक वज्रप्रिय नामका राजा था। उसने धार्मिक उपदेश श्रवणकर दीक्षा धारण कर ली थी। मुनि बनकर उन्होंने खूब तपश्चर्या की। मास२ खमण की तपस्या करने लगे। एक समय की बात है कि जब उनके प्रथम मासक्षपण का पारणा था तो स्वयं भिक्षाचर्या के लिये गये। उस समय उन्होंने विचार किया कि मैं आज कैसे याचना करूंगा? मेरा वंश तो ऐसा नहीं है कि जिसमें किसीने याचना की हो। मैं तो इक्ष्वाकुवंशजों में अग्रेसर हूं। मैं जातिकुलसंपन्न हूं। उच्च नीच एवं मध्यम कुलों में हाथ फैलाना मेरे लिये तो असिधारा के समान कठिन प्रतीत होता है। जिन मेरे चरणों में राजाओं के मुकुट नमते रहे थे,

---

સાધુનો આવો વિચાર એટલા માટે ઠીક નથી કે, ગૃહસ્થાશ્રમ ઘણા સાવદ્ય કર્મોથી ભરેલ છે તથા એનાથી જ્ઞાનાવરણીય આદિ આઠ કર્મોનો બંધ થાય છે

દૃષ્ટાંત—દસમા તીર્થંકર શ્રી શીતળનાથ સ્વામીના શાસન કાળમાં તેમના જ વંશનો એક વજ્રપ્રિય નામનો રાજા હતો તેણે ધાર્મિક ઉપદેશ સાંભળીને દીક્ષા ગ્રહણ કરી મુનિ બનીને તેણે ખૂબ તપશ્ચર્યા કરી માસ માસ ખમણની તપશ્ચર્યા કરવા લાગ્યા એક સમયની વાત છે, જ્યારે તેમનું પહેલા માસ ખમણનું પારણું હતું એટલે તે અંગે પોતે ભિક્ષાચર્યા માટે ગયા તે સમયે તેમણે વિચાર કર્યો કે, હું આજ કોની પાસે યાચના કરીશ? મારો વંશ તો એવો નથી કે જે યાચના કરે હું તો ઇક્ષ્વાકુવંશનો અગ્રેસર છું જાતિકુળ સંપન્ન છું ઉચ્ચ નીચ મધ્યમ કુળોમાં હાથ ફેલાવવો એ મારા માટે તરવારની ધાર માફક કઠીન છે મારા ચરણોમાં જે રાજાઓના મુગટ નમતા હતા જેની

यस्य दर्शनेन च स्वजन्म सफलं मन्यन्ते स्म, येन मया राज्ञां पुरतः कदापि हस्तो न प्रसारितः, सोऽहमिदानीं तेषां कुले तथा हीनदीनकुलेषु च कथं करं प्रसारयामि। यदि गृहवासमङ्गीकरोमि, तदा तु खलु मम वीरप्रतिज्ञैव नष्टा भवति। ज्ञानदर्शनचारित्रेभ्यश्च पतितो भवामि, ततश्चानन्तसंसारवृद्धिः स्यात्, तत्रापि नरकनिगोदेष्वनन्तदुःखभोगानन्तरमपि रत्नत्रयं दुर्लभं स्यात्। तत्र रत्नत्रये-दर्शनेन विना ज्ञानं नास्ति, ज्ञानेन विना चारित्रं न भवति, चारित्रेण विना मोक्षो न लभ्यः, तस्माद् याचनापरीषहः सर्वथा मया सोढव्यः, इति विचिन्त्य प्रासुकैषणीयभिक्षा

जिसकी आज्ञा कल्पवृक्ष के फूलोंकी माला के समान मनुष्य सादर मस्तक पर धारण किया करते थे, जिसके देखने से लोग अपने को सफल जन्मवाला मानते थे-आज वही मैं उन लोगो के घरों मे जाकर कैसे मागने के लिये हाथ फैलाऊँगा। मैंने आजतक तो किसी राजा के भी सामने हाथ नहीं फैलाया। फिर संयमके विषय मे विचारने लगे कि-यदि इस संकोच से मैं गृहवास को स्वीकार कर लेता हूं तो मेरी सावद्यत्यागरूप वीरप्रतिज्ञा नष्ट होती है। ज्ञान दर्शन एवं चारित्र से भी पतित हो जाता हूं। इसका फल यह होगा कि मेरा अनन्त संसार बढेगा। अनन्तसंसारी होने पर नरक निगोद के अनंतदुःखों को भोगने के बाद भी ज्ञान, दर्शन, चारित्ररूप रत्नत्रय की प्राप्ति मुझे दुर्लभ ही रहेगा, क्यों कि दर्शन के विना ज्ञान नहीं और ज्ञान के विना चारित्र नहीं, तथा चारित्र के अभाव मे मुक्ति की प्राप्ति नहीं होती है। इसलिये याचनापरीषह मुझे सर्वथा सहन करना ही चाहिये। इस प्रकार विचार

આજ્ઞા કલ્પવૃક્ષોના ફુલોની માળા સમાન મનુષ્યો આદર સાથે માથા ઉપર ધારણ કરતા હતા, જેને જોઈને લોકો પોતાને સફળ જન્મવાળા માનતા હતા આજ તેજ હું એ લોકોના ઘરોમા જઈ ભીક્ષા માગવા માટે કેવી રીતે હાથ લાંબો કરૂં ? મેં આજ સુધી કોઈ રાજા સામે પણ હાથ લાંબો કર્યો નથી પછી સંયમના વિષયમા વિચાર કરવા લાગ્યા કે-જો આ સંકોચથી હું ગૃહવાસને સ્વીકારી લઉં તો મારી સાવદ્ય ત્યાગરૂપ વીરપ્રતિજ્ઞા નાશ પામે છે તેનુ ફળ એ આવશે કે, મારો અનંત સંસાર વધશે અનંત સંસારી બનાવથી નરક નિગોદના અનંત દુઃખોને ભોગવ્યા પછી પણ જ્ઞાન,દર્શન ચારિત્રરૂપ રત્નત્રયની પ્રાપ્તિ મને દુર્લભજ રહેશે કેમકે, દર્શન વીના જ્ઞાન નહી, અને જ્ઞાન વગર ચારિત્ર નહી, અને ચારિત્રના અભાવમા મુક્તિની પ્રાપ્તિ નહી માટે યાચનાપરીષહ મારે સર્વથા સહન કરવો જ જોઈએ આ પ્રકારનો વિચાર

मुपादाय संयमयात्रां निर्वहन् कालमासे कालं कृत्वा स्वकल्याणं साधितवान्। एवमन्यैरपि मुनिभिर्याचनापरीषहः सोढव्यः ॥ २९ ॥

याचनायां प्रवृत्तस्य मुनेः कदाचिल्लाभान्तरायोदयात् भिक्षाया अलाभः स्यात्, इत्यलाभपरीषहजयं माह—

मूलम्—परेसु घासमेसेज्जा, भोयणे परिनिट्ठिए ।
लद्धे पिंडे अलद्धे वा, नाणुतप्पेज्ज पंडिए ॥३०॥

छाया—परेषु ग्रासम् एषयेत्, भोजने परिनिष्ठिते।
लब्धे पिण्डे अलब्धे वा, नानुतप्येत पण्डितः ॥ ३० ॥

टीका—'परेसु' इत्यादि ।

पण्डितः=भिक्षुधर्ममर्मज्ञः संयतः, भोजने=ओदनादौ, परिनिष्ठिते=निष्पन्ने सत्येव परेषु=गृहस्थेषु ग्रासं=पिण्डम् एषयेत्=गवेषयेत्। ततश्च पिण्डे=आहारेऽ-

---

कर उसने प्रासुक एषणीय आहार की याचना की। याचना में प्राप्त आहार को लेकर अपनी संयमयात्राका निर्विघ्न रीतिसे निर्वाह करतेर अन्तमें वे आयुके समाप्त होनेपर कालधर्मको प्राप्तकर आत्माका कल्याण किया॥२९॥

याचना में प्रवृत्त मुनि को कदाचित् लाभान्तराय के उदय से भिक्षा का लाभ न हो सके तो उसे पन्द्रहवें अलाभपरीषह को जीतना चाहीये अब यह बात सूत्रकार प्रदर्शित करते हैं—'परेसु' इत्यादि।

अन्वयार्थ—(पंडिए-पंडित) भिक्षुधर्म के मर्म का ज्ञाता संयमी साधु (भोयणे-भोजने) ओदनादिक भोजन (परिनिट्ठिए-परिनिष्ठिते) निष्पन्न होने पर ही (परेसु-परेषु) गृहस्थों के घर विषे (घास-ग्रासम्) पिण्डकी (एसेज्जा-एषयेत्) गवेषणा करे (पिंडे लद्धे अलद्धे वा-

---

કરીને તેમણે પ્રાસુક એષણીય આહારની યાચના કરી અને યાચનાથી પ્રાપ્ત થયેલા આહારને લઈને પોતાની સંયમયાત્રાનું નિર્વિઘ્ને નિર્વાહ કરતા કરતા અંતમાં તેઓએ આયુની સમાપ્તિ થતાં, કાળધર્મ પામી આત્માનું કલ્યાણ કર્યું ॥૨૯॥

યાચનામાં પ્રવૃત્ત મુનિને કદાચીત લાભાન્તરના ઉદયથી ભિક્ષાનો લાભ મળી શકતો ન હોય તો તેથી હવે પંદરમા અલાભપરીષહને જીતવો જોઈએ એ વાત હવે સૂત્રકાર પ્રદર્શિત કરે છે—'परेसु' ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—पंडिए-पंडित ભિક્ષુધર્મના મર્મના જ્ઞાતા સંયમી સાધુ भोयणे-भोजने ઓદનાદિક ભોજન परिनिट्ठिए-परिनिष्ठिते નિષ્પન્ન હોવાથી જ परेसु-परेषु ગૃહસ્થોના ઘેર જઈ घास-ग्रास પિન્ડની एसेज्जा-एषयेत् ગવેષણા કરે पिण्डे लद्धे

निष्टे स्वल्पे वा लब्धे सति, अलब्धे वा नानुतप्येत=' भाग्यहीनोऽस्मि, भिक्षाऽपि न लभ्यते' इत्यादिरूप संताप न कुर्यादित्यर्थः। 'परिनिट्ठिए' इति विशेषणेन भोजनकाल एव गच्छेदिति सूचितम्। 'घास' इत्यनेन भ्रमरवृत्त्या ग्राह्यमिति बोधितम्॥ ३०॥

तर्हि किं कुर्यादित्याह—

मूलम्—अज्जेवाहं न लब्भामि, अवि लाभो सुए सिया।
जो एवं पडिसंचिक्खे, अलाभो तं न तज्जए॥३१॥

छाया—अद्यैवाहं न लभे, अपि लाभः श्वः स्यात्।
य एवं प्रतिसमीक्षते, अलाभस्तं न तर्जयेत्॥ ३१॥

पिण्डे लब्धे अलब्धे वा) उस समय यदि थोड़ा आहार मिले अथवा बिलकुल भी न मिले तो भी वह (नाणुतप्पेज्ज–नानुतप्येत) "मैं भाग्यहीन हूं मुझे भिक्षा भी नहीं मिली" इत्यादिरूप संताप न करे। "परिनिट्ठिए" इस विशेषणद्वारा सूत्रकार की साधु के लिये यह सूचना है कि वे गोचरी के लिये भोजनकाल में ही निकले। "घास" इस पद से गृहस्थों के यहां से जो भी आहार ग्रहण किया जाय वह भ्रमरवृत्ति से किया जाय, यह सूचित किया है।

भावार्थ—साधु को गोचरी के लिये भोजनकाल में ही निकलना चाहिये, उस समय यदि भोजन अल्प मिले या बिलकुल भी न मिले तो इस विषय में किसी भी प्रकार का उसे मन में संताप नहीं करना चाहिये॥ ३०॥

अलद्धे वा–पिण्डे लब्धे अलब्धे वा એ સમયે તેને થોડું ભોજન મળે અથવા બીલકુલ ન મળે પણ તે नाणुतप्पेज्ज–नानुतप्येत હું ભાગ્યહીન છું મને ભિક્ષા ન મળી" એવી રીતે સંતાપ ન કરે परिनिट्ठिए એ વિશેષણદ્વારા સૂત્રકાર સાધુ માટે એવું સૂચન કરે છે કે, તે ગોચરી માટે ભોજન સમયે જ નિકળે घास આ પદથી ગૃહસ્થોને ત્યાંથી જે કંઈ આહાર ગ્રહણ કરવામાં આવે તે ભ્રમરવૃત્તિથી સ્વીકાર કરવો જોઈએ આ સૂચના આપવામાં આવે છે

ભાવાર્થ–સાધુએ ગોચરી માટે ભોજનકાળમાં જ નિકળવું જોઈએ તે સમયે જો થોડું મળે અગર ન મળે તો પણ આ વિષયમાં તેના મનમાં કોઈ પ્રકારનો સંતાપ થવો ન જોઈએ ॥ ૩૦ ॥

टीका—'अज्जेवाहं' इत्यादि।

अहम्, अद्यैव=अस्मिन्नेव दिने न लभे=न प्राप्नोमि अपि=सम्भावयामि श्वः=आगामिदिने, इदमुपलक्षणम् तेन अन्यस्मिन् कस्मिंश्चिदागामिनि दिने इत्यर्थः, लाभः स्यात्=आहारादिप्राप्तिर्भविष्यति, एवम्=अनेनोक्तप्रकारेण, यः साधुः प्रतिसमीक्षते=चिन्तयति-अलाभे सत्यनुद्विग्नः सन् संयमयात्रां निर्वर्तयतीत्यर्थः। तं मुनिम्-अलाभः=अलाभपरीषहः, न तर्जयेत्=कथमपि पराजयं कर्तुं न शक्नुया-

'अज्जेवाहं'-इत्यादि।

अन्वयार्थ-(अहं-अहम्) मुझे (अज्जेव न लब्भामि-अद्यैव न लभे) आज यदि आहार का लाभ नहीं हुआ है (अवि-अपि) तो (सुए-श्वः) आगामी दिन मे उपलक्षण से और भी किसी अन्य दिवस में (लाभो सिया-लाभ स्यात्) उसका लाभ हो जायगा। (एव-एवम्) इस प्रकारसे (जो-य) साधु (पडिसचिक्खे प्रतिसमीक्षते) विचार लेता है, (त-तम्) उसके लिये (अलाभो - अलाभ) अलाभपरीषह (न तज्जए-न तर्जयेत्) कभी भी संतापित नहीं कर सकता है। इसका तात्पर्य यह है-याचना करने पर भी यदि गृहस्थ-दाता की इच्छा होगी तो ही देगा, नहीं होगी तो नहीं देगा। यदि वह नहीं देता है तो इसमें साधु के लिये अपरितुष्ट होने की बात ही कौन सी है। जो साधु इस प्रकार की विचारधारा से युक्त होता है वह भिक्षा का लाभ न होने पर भी समचित्त बना रहता है, उसके मन मे विकृति नहीं आती है। इसी से वह अलाभपरीषह का विजेता बन जाता है।

'अज्जेवाहं' ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—अहं-अहम् મને अज्जेव न लब्भामि-अद्यैव न लभे આજ જો ભોજનનો લાભ થયો નથી अवि-अपि તો सुए-श्वः આગામી દિવસમાં ઉપલક્ષથી બીજા પણ કોઈ દિવસે लाभो सिया-लाभ स्यात् એનો લાભ મળશે एव-एवम् આ પ્રકારે जो-य સાધુ पडिसचिक्खे-प्रतिसमीक्षते વિચારી લે છે त-तम् તેને માટે अलाभो-अलाभ અલાભપરીષહ કદી પણ સંતાપ આપનાર બનતો નથી આનું તાત્પર્ય એ છે કે, યાચના કરવા છતાં પણ જો ગૃહસ્થ દાતાની ઈચ્છા હશે તો આપશે નહીં હોય તો નહીં આપે જો તે આપે નહિ તો સાધુ માટે તેમાં અસંતોષ લાવવાની વાત જ ક્યાં છે, જે સાધુ આ પ્રકારની વિચારધારાથી યુક્ત છે તે ભિક્ષાનો લાભ ન થવાથી પણ સમચિત્ત બની રહે છે તેના મનમાં વિકૃતી આવતી નથી તેનાથી તે અલાભપરીષહનો વિજેતા બની રહે છે

दित्यर्थः। अथ भावः—याचिते सति गृहस्थः स्वेच्छया दद्यात् न वा दद्यात्, तत्र कोऽस्त्यसंतोषो न यच्छति सति। एवं भावनया लाभाभावेऽपि मुनिना समचेतसैव अविकृतस्वान्तेनैव भवितव्यमित्यलाभपरीषहो विजितो भवतीति।

भावार्थ—अलाभपरीषह पर विजय पाने के लिये साधु की विचारधारा कैसी होनी चाहिये यह बात इस गाथा द्वारा सूत्रकार ने प्रदर्शित की है। वे कहरहे हैं कि साधु जब गोचरी के लिये किसी सद्गृहस्थ के यहां जाता है और आहारादिककी याचना करता है तो उसकी इच्छा की पूर्ति होना न होना यह साधु के हाथ की बात नही है। गृहस्थ की भावना होगी तो वह देगा—नही होगी तो नही देगा। साधु की कोई इस में जबर्दस्ती तो है नही, अतः ऐसी परिस्थिति में जब कि साधु को आहार का लाभ न हो तो उसका कर्तव्य है कि वह अपनी आत्मा को व्यर्थ मे क्लेशित न करे, और न उस पर रुष्ट परिणति ही धारण करे। विचार यह करे कि—आज नहीं मिला तो कल मिल जायगा, कल भी न मिला तो परसों मिल जायगा, इसमे सोच फिकर करने की बात ही कौन सी है। दाता का भाव होगा तो देगा, नहीं होगा तो नहीं देगा। इस तरह जो साधु वर्तता रहता है वह वीर मुनि अलाभ परीषह को अवश्य जीत लेता है।

ભાવાર્થ—અલાભપરીષહ ઉપર વિજય મેળવવા માટે સાધુની વિચારધારા કેવી હોવી જોઈએ એ વાત આ ગાથા દ્વારા સૂત્રકારે પ્રદર્શિત કરેલ છે તેઓ કહે છે કે, સાધુ જ્યારે ગોચરી માટે કોઈ ગૃહસ્થને ઘેર જાય અને આહારાદિકની યાચના કરે તો તેની ઇચ્છાની પૂર્તિ થવી કે ન થવી તે સાધુના હાથની વાત નથી ગૃહસ્થની ભાવના હોય તો આપે, નહી હોય તો આપવાના નથી સાધુની કોઈ જબરજસ્તી હોઈ શકે નહિ આથી આવી પરિસ્થિતિમા કોઈ સાધુને આહારનો લાભ ન થાય તો તેનુ કર્તવ્ય છે કે તે પોતાના આત્માને નકામો કલુષિત ન કરે અને ન તો તેના ઉપર ગુસ્સો કરે વિચાર એ કરે કે, આજ ન મળ્યુ તો કાલે મળશે કાલે નહી મળે તો પરમ દિવસ મળશે આમા ફિકર ચિંતા કરવાની હોય જ નહિ દાતાનો ભાવ હશે તો આપશે, નહી હોય તો નહી આપે આ પ્રકારે જે સાધુ વર્તતા રહે છે તે વીર મુનિ અલાભપરીષહને અવશ્ય જીતી લે છે

अत्र दृष्टान्त प्रदर्श्यते—

विन्ध्याचलप्रदेशे कुण्डनामके ग्रामे निर्धनः कृशशरीरः कुटुम्बबहुल. सौवीर नामा कृषीवल आसीत्। तत्र विन्ध्याचलवर्तिना गिरिसेननृपतिना पञ्चाशतसख्य-कानि हलानि वाहयितु वारकेण पञ्चाशत्सख्यका हलवाहका नियोजिता.। तत्रैकदा सौवीरकृपीवलस्य वारकः समायातः। तस्मिन् दिने क्षेत्रे वृपभान्नीत्वा हलेषु योजयित्वा क्षेत्र कर्षितवान्। वृपभा. श्रान्ताः अतिस्थगनाः क्षुत्पिपासाव्याकुला ग्रीष्मातपसतप्ता हलमुक्तावस्था प्रतीक्षमाणाः स्वाहारमभिलपन्ति, पश्यन्ति च पुन.

दृष्टान्त—विन्ध्याचल प्रदेश में एक कुण्ड नाम का ग्राम था। उस में एक निर्धन सौवीर नाम का किसान रहता था। कुटुम्ब बहुत होने की वजह से उसे सदा इसके लालन पालन की चिंता घेरे रहती थी इसलिये चिन्ता के मारे इसका शरीर कृश हो गया था। विंध्याचल-वर्ती गिरिसेन राजाने वारी२ से पांचसौ हलों को जोतने के लिये पाचसौ हलवाहक-हाली-नियुक्त कर रखे थे। सौवीर कृपीवल (किसान) की भी एक दिन वारी आई। उस दिन उसने खेत में बैल ले जाकर और उन्हें हल में नियुक्त कर उस खेत को जोतना प्रारभ कर दिया। खेत जोतते२ बैल थक गये वे बीच२ मे खडे भी होने लगे। ग्रीष्मकाल के ताप से अतिशय सतप्त होकर वे क्षुत्पिपासा से अत्यत व्याकुल हो गए और इस बात की प्रतीक्षा करने लगे कि कब हम हल से मुक्तहोवे और कब घास आदि खाकर अपनी क्षुधा को शात करें। इसी अभि-प्राय से वे वेचारे बार बार अपने हाली सौवीर के मुखकी ओर भी

દૃષ્ટાત—વિધ્યાચળ પ્રદેશમા એક કુડ નામનુ ગામ હતું તેમા એક નિર્ધન સૌવીર નામનો ખેડુત રહેતો હતો કુટુબ મોટુ હોવાના કારણે તેને સદા તેના પાલન પોષણની ચિતા રહ્યા કરતી હતી આ ચિતાના બોજાના કારણે તેનુ શરીર ઘસાઈ ગયુ હતુ વિધ્યાચળ પ્રદેશના ગિરિસેન રાજાએ વારા પાડીને પાચસો હળો જોડવા માટે પાચસો ખેડુતોને નિયુક્ત કરી રાખ્યા હતા સૌવીર ખેડુતનો પણ એક વખત વારો આવ્યો એ દિવસે તેણે ખેતરમા બળદ લઈ જઈને હળ તૈયાર કરી ખેડવાનુ શરૂ કર્યું ખેતર ખેડતા ખેડતા બળદ થાકી ગયા અને વચમા વચમા ઉભા રહેવા લાગ્યા ઉનાળાના સખ્ત તાપથી અતિશય સતપ્ત થઈને ભૂખ તરસથી તે ઘણા વ્યાકુળ બની ગયા અને એ વાતની પ્રતીક્ષા કરવા લાગ્યા કે, ક્યારે અમને હળથી મુક્ત કરવામા આવે અને ક્યારે ઘાસ વગેરે ખાઈ ભૂખને શાત કરીએ આવા ભાવથી તે બીચારા વારવાર પોતાના માલીક સૌવીરના મોઢા તરફ જોતા હતા જા

पुनः सौवीरमुखम् । परतु सौवीरस्तान् न मुञ्चति । तेन भक्तपानवेलायामेकश्चासोऽधिकः कर्षितस्तेन वृपभाणा भक्तपानान्तरायो जातः, ततश्चान्तरायकर्म सौवीरेण बद्धम् । अथाऽसौ मृत्वा बहुकाल ससारे परिभ्रम्य, कदाचिद् गोपालदारकभवे वने गाश्चारयन् कस्मिंश्चित्तरुतले बद्धसदोरकमुखवस्त्रिक पट्कायपालक मुनिं दृष्टवान् । तत्र तद्देशना निशम्य स सौवीरस्तस्मिन् गोपालदारकभवे प्रव्रजितः । तदनन्तर कालमासे काल कृत्वा सौधर्मकल्पे देवत्वेन समुत्पन्नः । ततश्च्युतोऽसौ द्वार-

देखने लगते थे, परन्तु सौवीर ने उनकी इस परिस्थिति पर जरा भी ध्यान नहीं दिया और न उन्हे छोडा ही । प्रत्युत उनके खाने पीने के समय में उसने एक चास (हलरेखा) और अधिक जोता । इससे सौवीर को प्रबल अतराय कर्म का बध हुआ । कुछ काल के बाद मर कर उस पर्याय से पर्यायान्तरित हुआ । बहुत काल तक इसने ससार परिभ्रमण किया । ससारपरिभ्रमण करते२ किसी समय यह गवाल के घर में जन्मा । बडा होने पर गायों को चराता था । एक दिन जगल में इसकी दृष्टि वृक्ष के नीचे बैठे हुए एक मुनिराज पर जो पट्काय के जीवोंकी यतना करने में तत्पर थे, तथा मुख पर जिनके दोरासहित मुखवस्त्रिका बधी हुई थी उन पर पडी । उनके पास पहुँचकर इसने उनसे धर्मदेशना सुनी । उसका प्रभाव इसकी आत्मा पर इतना पड़ा कि यह उसी समय दीक्षित हो गया । साधुचर्या का ठीक२ तरह निर्वाह करते हुए वह मृत्यु के अवसर में कालधर्म पाकर सौधर्म देव-

પરિસ્થિતિ ઉપર સૌવીરે નતો જરા પણ ધ્યાન આપ્યુ કે નતો તેમને ધુસરીથી છોડયા વધારામા તેમનો ખાવા પીવાના સમયને વખતે એક ચાસ વધારે ખેડાવ્યો આથી સૌવીરને પ્રબળ અ તરાયકર્મનો બ ધ થયો થોડા સમય પછી સૌવીર ખેડૂત મરીને પર્યાયથી પર્યાયાન્તરિત થયો ઘણા કાળ સુધી તેણે સ સારમા પરિભ્રમણ કર્યું સ સારપરિભ્રમણ કરતા કરતા કાળાતરે તે એક ગોવાળને ત્યા જનમ્યો મોટો થતા તે ગાયોને ચરાવતો હતો એક દિવસ જ ગલમા તેની દૃષ્ટી ઝાડની નીચે બેઠેલા એક મુનિરાજ ઉપર પડી, જે પટકાયના જીવોની રક્ષા કરવામા તત્પર હતા તેમના મોઢા ઉપર દોરા સાથે એક મુખવસ્ત્રિકા બાધેલી હતી તેની પાસે પહોચીને તેમની પાસેથી ધર્મદેશના સાભળી એનો પ્રભાવ તેના આત્મા પર એવો પડયો કે તે એજ સમયે દીક્ષિત બની ગયો સાધુચર્યાનો ઠીક ઠીક નિર્વાહ કરતા કરતા તે મૃત્યુના અવસરે કાળધર્મ પામ્યો અને તે સૌધર્મ દેવ-

कायां श्रीकृष्णवासुदेवगृहे पुत्रत्वेन समुत्पन्नः । स च ढढणनाम्ना प्रसिद्धो जातः ।
अथैकदा स ढढणकुमारः श्रीनेमिनाथ तीर्थंकरस्य समीपे प्रव्रजितः । भिक्षाचर्याया प्रवृत्तोऽसौ श्रीकृष्णस्य पुत्रोऽपि त्रिजगद्गुरोस्तीर्थंकरस्य शिष्योऽपि स्वर्गलक्ष्मीजित्वरसंपत्समन्वितायां विशालायां द्वारकायां नगर्यां महेभ्यानां भवनेष्वपि पर्यटन् लाभान्तरायवशात् किंचिदपि प्रासुकैषणीयं न लभते। ततोऽसौ क्षुधापिपासया शुष्कशरीरः श्रीनेमिनाथस्वामिनं तदलाभकारणं पृष्टवान् श्रीनेमिनाथ स्वामिना कथितम्—वत्स ! अस्माद् पूर्वं नवनवतिलक्ष-नवनवतिसहस्र-नवशत-नवनवति ९९,९९,९९९ तमे भवे त्वं विन्ध्याचलप्रदेशे हुण्डकग्रामे सौवीरनामा कृषीवल

लोक में देवपने से उत्पन्न हुवा। वहा की स्थिति समाप्त होने पर यह वहा से चयवकर द्वारिकानगरी मे श्रीकृष्ण वासुदेव के घर पुत्ररूप से उत्पन्न हुआ और वहा इसका नाम ढढणकुमार रक्खा गया।

इस ढढणकुमार ने श्रीनेमिनाथतीर्थंकर के समीप धर्मदेशना सुनकर दीक्षा अगीकार की। भिक्षाचर्या करने को वे स्वय जाते थे। श्रीकृष्ण के पुत्र एव त्रिजगद्गुरु तीर्थंकर नेमिनाथ प्रभु के शिष्य होने पर भी उस विशाल द्वारिका नगरी में इनको बडे२ सेठ साहूकारोंके घरों मे जाने पर भी लाभान्तराय कर्म के उदय से थोडे से भी प्रासुक एषणीय आहार का लाभ नही होता, अत ये दिन प्रतिदिन शुष्क शरीर होने लगे। भगवान् नेमिनाथ के पास जाकर एकदिन इन्होंने आहार के अलाभ का कारण पूछा तो भगवान् ने कहा कि वत्स ! तू इस भव से पहिले निन्यानवे लाख निन्यानवे हजार नौ सो निन्यानवे ९९,९९,९९९ भव मे विंध्याचल प्रदेश मे हुण्डक ग्राम मे सौवीर नाम

લોકમા દેવપણે ઉત્પન્ન થયે। ત્યાની સ્થિતિ સમાપ્ત થતા તે ત્યાથી ચવીને દ્વારિકા નગરીમા શ્રી કૃષ્ણ વાસુદેવને ઘેર પુત્ર રૂપે ઉત્પન્ન થયો અને ત્યા તેમનુ નામ ઢઢણ રાખવામા આવ્યુ

આ ઢઢણકુમારે શ્રીનેમીનાથ તીર્થંકર પાસે ધર્મદેશના સાભળી દીક્ષા ગ્રહણ કરી ભિક્ષાચર્યા કરવા માટે તે સ્વય જતા હતા શ્રીકૃષ્ણના પુત્ર તેમજ ત્રીજગદ્ગુરૂ તીર્થંકર નેમીનાથ પ્રભુના શિષ્ય હોવા છતા પણ તે વિશાળ દ્વારિકા નગરીમા તેને મોટા મોટા શેઠ શાહુકારોના ઘરોમા જવા છતા પણ લાભાંતરાય કર્મના ઉદયથી થોડા પણ પ્રાસુક આહારનો લાભ મળતો ન હતો આથી એ દિનપ્રતિદિન શુષ્ક શરીરવાળા બનવા લાગ્યા ભગવાન નેમીનાથ પાસે જઈને એક દિવસ તેમણે આહારના અલાભનુ કારણ પૂછ્યુ, ભગવાને કહ્યુ કે, હે વત્સ ! તુ આ ભવથી પહેલા નવાણુ લાખ નવાણુ હજાર નવસો નવાણુના ૯૯,૯૯,૯૯૯ ભવમા વિ મહે

आसीः। तत्र भवे हलयोजितवृषभाणां भोजनपानान्तरायस्त्वया कृतः। तदन्तरायकर्मा-ऽस्मिन् भवे इदानीमुदितम्, अतोऽयमलाभपरीषहस्त्वया सोढव्यः। तदनु ढंढणकुमारेण स्वपूर्वभववृत्तान्तं श्रुत्वा तदन्तरायकर्म क्षपयितुं गाढसंवेगेन सोत्साहमभिग्रहो गृहीतः-अद्यप्रभृति मया परलाभो न ग्राह्य इति। तदनन्तरमभिग्रहमुपादाय स प्रतिदिनं भिक्षार्थमटति, परन्तु-लाभान्तरायोदयान्न किंचित् प्राप्नोति, तथापि नो द्विग्नो भवति, नापि चान्यं निन्दति किन्तु, नित्यमदीनमानसः सन् स्वकर्मैवाचिन्तयत्।

के एक किसान की पर्याय में था। उस समय तूने हल में जुते हुए बैलो के भोजन पान में अन्तराय डाला था। वह अंतराय कर्म इस भव में तुम्हारे इस समय में उदय मे आया है इसलिये इस अलाभ परीषह को तुझे सहन करना चाहिये। भगवान् द्वारा इस प्रकार कहे गये अपने पूर्वभव के वृत्तान्त को सुनकर ढंढणकुमार मुनिने उस बद्ध अन्तराय को नष्ट करने के निमित्त बडे ही उत्साह के साथ गाढ वैराग्य से युक्त अन्तःकरण होकर ऐसा अभिग्रह ग्रहण किया कि "आज से लेकर मैं परलाभ को ग्रहण नहीं करूँगा" अर्थात् दूसरे के निमित्त से मिला हुवा आहार पानी नहीं ग्रहण करूँगा। इस प्रकार अभिग्रह ग्रहण कर वे प्रतिदिन भिक्षाचर्या को जाते परन्तु लाभान्तराय कर्म के उदय से उनको किञ्चित् भी आहार का लाभ नहीं होता, परन्तु फिर भी इस परिस्थिति में भी उनके चेहरे पर उद्विग्नता के चिह्न जरा भी दिखलाई नहीं पडते-वे उद्विग्नचित्त नहीं होते और न

શમા હુડક ગામમા સૌવીર નામથી એક ખેડુતના પર્યાયમા હતો તે સમયે તે હળમા જોડેલા બળદને ભોજન પાનમા અંતરાય નાખ્યો હતો તે અંતરાય કર્મ આ ભવમા તમારા માટે આ સમયે ઉદયમા આવેલ છે માટે આ અલાભ પરીષહને તમારે સહન કરવો જોઈએ, ભગવાન તરફથી કહેવામા આવેલ આ પ્રકારના પોતાના પૂર્વભવના વૃત્તાંતને જાણી ઢંઢણકુમાર મુનિએ આ અસ બદ્ધ અંતરાયનો નાશ કરવા માટે ખૂબ જ ઉત્સાહથી ગાઢ વૈરાગ્યયુક્ત અંતઃકરણવાળા બની એવો અભિગ્રહ ધારણ કર્યો કે, "આજથી હુ પરલાભને ગ્રહણ નહી કરૂ" અર્થાત્ બીજાના નિમિત્તથી મળેલ આહાર પાણી ગ્રહણ નહી કરૂ આ પ્રકારનો અભિગ્રહ ગ્રહણ કરી તે પ્રતિદિન ભિક્ષાચર્યા માટે જતા પરંતુ લાભાન્તરાય કર્મના ઉદયથી તેમને થોડો પણ આહારનો લાભ મળતો નહી

अथान्यदा श्रीकृष्णवासुदेवः श्रीनेमिनाथस्वामिन पृष्टवान्-भगवन्! अष्टादशसहस्रेषु श्रमणेषु कोऽस्ति दुष्करकारक ?, श्रीनेमिनाथस्वामिना प्रोक्तम्-सर्वे श्रमणदुष्करकारकाः, ढढणमुनिस्तु अतिदुष्करकारकः। श्रीकृष्णेनोक्तम्—कथम्?, श्रीनेमिनाथस्वामी प्राह—अलाभपरीषहस्य सम्यक् सहनेन । ततो भक्तिभरेण संजातरोमाञ्च श्रीकृष्णोऽवदत्—प्रभो ! महात्मा ढढणमुनिः क्व विद्यते ?। श्री भगवानाह—भिक्षार्थं द्वारकापुरी गतः, नगर्यां प्रविशन्नेव त द्रक्ष्यसि। तद्वचन श्रुत्वा श्रीकृष्ण' श्रीनेमिजिन प्रणम्य चलितः। ततः पुरद्वारे प्रविशन् श्रीकृष्णः

किसी दूसरे की निन्दा ही करते। निन्दा करते भी तो अदीनमन होकर अपने अशुभ कर्म की।

एक दिन की बात है कि श्रीकृष्ण वासुदेव ने श्रीनेमिनाथप्रभु से पूछा कि भगवन्! इन अठारह हजार मुनियों मे इस समय दुष्करकारक कौन है। प्रभु ने कहा सब ही श्रमण दुष्करकारक हैं परन्तु ढढणमुनि विशेष रीति से दुष्करकारक है। वासुदेव ने कहा यह क्यों? प्रभुने कहा अलाभपरीषह के सम्यक् सहन करने से। यह सुनते ही श्रीकृष्ण का समस्त शरीर भक्ति के आवेश से रोमाचित हो गया। श्रीकृष्ण ने कहा-प्रभो! महात्मा ढढणमुनि इस समय कहा विराजमान हैं?। प्रभु ने उत्तर मे कहा कि वे इस समय भिक्षा के लिये द्वारिका मे गये हैं। तुम्हें वहा जाते ही वे मिल जावेंगे। भगवान् की बात सुनकर वासुदेव श्रीकृष्ण नेमिनाथ भगवान् को वदना करके वहासे चलेगये।

આ પરિસ્થિતિમા પણ તેમના ચહેરા ઉપર ઉદ્વીગ્નતાનુ ચિહ્ન દેખાતુ નહી એ ઉદ્વીગ્નચિત્ત ન બનતા અને બીજા કોઈની નિદા પણ કરતા નહી નિદા કરતા તો તે ફકત પોતાના અશુભ કર્મની

એક દિવસની વાત છે કે, શ્રી કૃષ્ણ વાસુદેવે શ્રી નેમીનાથ પ્રભુને પૂછયુ કે, ભગવન્! આ અઢારહજાર મુનિઓમા આ સમયે દુષ્કર સ્થિતિ કોણ ભોગવે છે? પ્રભુએ કહ્યુ કે, બધા શ્રમણ દુષ્કર કષ્ટ ભોગવે છે છતા ઢઢણ મુનિ આ બધાથી વધુ દુષ્કર સ્થિતિમા છે વાસુદેવે કહ્યુ એમ કેમ ? પ્રભુએ કહ્યુ કે, અલાભપરીષહને સમ્યક્ સહન કરવાથી આ સાભળતા જ શ્રી કૃષ્ણનુ શરીર ભકિતના આવેશથી રોમાચિત બની ગયુ અને કહ્યુ, પ્રભુ! મહાત્મા ઢઢણ મુનિ આ સમયે કયા બિરાજે છે? પ્રભુએ ઉત્તરમા કહ્યુ કે, તે આ સમયે દ્વારિકામા ભિક્ષા માટે ગયા છે, તમને ત્યા જતા જ ભેટો થઈ જશે ભગવાનની આ વાત સાભળી વાસુદેવ શ્રીકૃષ્ણ નેમીનાથ ભગવાનને વદના કરી ત્યાથી ચાલી નીકળ્યા

कृशशरीरं शान्तचेतसं ढढणमुनिं दृष्टवान्। ततस्तद्गुणाकृष्टोऽतिमुदितः श्रीकृष्णो हस्तिस्कन्धादवतीर्य महीतलमिलन्मौलिस्तं ववन्दे। तदा तेन वन्द्यमानोऽसौ ढढणमुनिः केनचिदिभ्येन दृष्टः। तदा तेनेभ्येन चिन्तितम्–अहो! एष महात्मा श्रीकृष्णेन वन्द्यते। एवं चिन्तयत एव तस्येभ्यस्य गृहे ढढणमुनिः प्रविष्टः। तेनोत्कृष्टभावेन मोदकैः प्रतिलम्भितः।

ततोऽसौ ढढणमुनिः श्रीनेमिनाथस्वामिनः समीपं गत्वा भिक्षां प्रदर्श्य पृच्छति–भगवन्! मम लाभान्तरायः क्षीणः किम्?, श्रीनेमिनाथस्वामिना प्रोक्तम्–न तव-

उस समय उन्हों ने कृशशरीर एवं शान्तचित्त ढढणमुनि को पुरद्वार मे प्रवेश करते हुए देखा। देखते ही वे अपने गजराज से नीचे उतरे और झुककर उनको वंदना करने लगे। कृष्णवासुदेव को वंदना करते हुए उस समय किसी सेठ ने देख लिया। देखते ही उसने विचार किया कि जिस महात्मा को वंदना ये वासुदेव कर रहे हैं वह कोई साधारण साधु नही हैं, ऐसा विचार कर ही रहा था कि ढढणमुनि इतने मे उसी सेठ के घर मे प्रविष्ट हुए। उसने बडे ही उत्कृष्ट भावों से सम्पन्न होकर ढढणमुनि को मोदकों की भिक्षा दी। भिक्षा लेकर वे वापिस अपने स्थान पर आ गये और जो कुछ भिक्षा मे उनको मिला था वह उन्हों ने श्रीनेमिनाथ भगवान् को दिखलाया। दिखलाकर फिर भगवान् से उन्हों ने पूछा कि हे भगवान्! मेरा लाभान्तराय कर्म क्षीण हो चुका है क्या?। भगवान् ने कहा अभी नही, भिक्षा मे जो ये

એ સમયે તેમણે કૃશશરીરવાળા અને શાંતચિત્ત ઢઢણ મુનિને દ્વારિકાપુરીના દ્વારમા પ્રવેશ કરતી વખતે જોયા જોતા જ પોતાના હાથી ઉપરથી નીચે ઉતરી ઢઢણમુનિ પાસે જઈ પહોચ્યા અને નીચા નમી વંદના કરી કૃષ્ણ વાસુદેવને વંદના કરતા કોઇ શેઠ જોઈ ગયા અને મનમા વિચાર કર્યો કે, જે મહાત્માને વાસુદેવ વંદના કરી રહ્યા છે તે કોઇ સાધારણ સાધુ ન હોવા જોઈએ જ્યા શેઠ એવો વિચાર કરી રહ્યા હતા ત્યા ઢઢણમુનિ એજ શેઠને ઘેર ભિક્ષા માટે જઈ પહોચ્યા એણે ખૂબ જ આદર ભાવથી ઢઢણમુનિને લાડુની ભિક્ષા આપી ભિક્ષા લઈ તે પોતાના સ્થાન ઉપર પહોચ્યા અને પોતાને જે કાંઈ ભિક્ષામા મળ્યુ હતુ તે તેમણે ભગવાન શ્રી નેમીનાથને બતાવ્યુ ભગવાનને બતાવીને પછી તેમણે પૂછ્યુ કે, ભગવન્! મારૂ લાભાન્તરાય કર્મ ક્ષીણ થઈ ગયુ કે કેમ? ભગવાને કહ્યુ,

अथान्यदा श्रीकृष्णवासुदेवः श्रीनेमिनाथस्वामिनं पृष्टवान्–भगवन्! अष्टादशसहस्रेषु श्रमणेषु कोऽस्ति दुष्करकारकः?, श्रीनेमिनाथस्वामिना प्रोक्तम्–सर्वे श्रमणदुष्करकारकाः, ढढणमुनिस्तु अतिदुष्करकारकः। श्रीकृष्णेनोक्तम्—कथम्?, श्रीनेमिनाथस्वामी प्राह—अलाभपरीषहस्य सम्यक् सहनेन। ततो भक्तिभरेण संजातरोमाञ्च श्रीकृष्णोऽवदत्—प्रभो! महात्मा ढढणमुनिः क्व विद्यते?। श्री भगवानाह—भिक्षार्थं द्वारकापुरीं गतः, नगर्यां प्रविशन्नेव त द्रक्ष्यसि। तद्वचनं श्रुत्वा श्रीकृष्णः श्रीनेमिजिनं प्रणम्य चलितः। ततः पुरद्वारे प्रविशन् श्रीकृष्णः

किसी दूसरे की निन्दा ही करते। निन्दा करते भी तो अदीनमन होकर अपने अशुभ कर्म की।

एक दिन की बात है कि श्रीकृष्ण वासुदेव ने श्रीनेमिनाथप्रभु से पूछा कि भगवन्! इन अठारह हजार मुनियों मे इस समय दुष्कर कारक कौन है। प्रभु ने कहा सब ही श्रमण दुष्करकारक ह परन्तु ढढणमुनि विशेष रीति से दुष्करकारक है। वासुदेव ने कहा यह क्यों? प्रभुने कहा अलाभपरीषह के सम्यक् सहन करने से। यह सुनते ही श्रीकृष्ण का समस्त शरीर भक्ति के आवेश से रोमाचित हो गया। श्रीकृष्ण ने कहा–प्रभो! महात्मा ढढणमुनि इस समय कहा विराजमान हैं?। प्रभु ने उत्तर मे कहा कि वे इस समय भिक्षा के लिये द्वारिका मे गये हैं। तुम्हें वहा जाते ही वे मिल जावेंगे। भगवान् की बात सुनकर वासुदेव श्रीकृष्ण नेमिनाथ भगवान् को वदना करके वहासे चलेगये।

આ પરિસ્થિતિમા પણ તેમના ચહેરા ઉપર ઉદ્વીગ્નતાનુ ચિહ્ન દેખાતુ નહી એ ઉદ્વીગ્નચિત્ત ન બનતા અને બીજા કોઈની નિંદા પણ કરતા નહી નિંદા કરતા તો તે ફક્ત પોતાના અશુભ કર્મની

એક દિવસની વાત છે કે, શ્રી કૃષ્ણ વાસુદેવે શ્રી નેમીનાથ પ્રભુને પૂછ્યુ કે, ભગવન્! આ અઢારહજાર મુનિઓમા આ સમયે દુષ્કર સ્થિતિ કોણ ભોગવે છે? પ્રભુએ કહ્યુ કે, બધા શ્રમણ દુષ્કર કષ્ટ ભોગવે છે છતા ઢઢણ મુનિ આ બધાથી વધુ દુષ્કર સ્થિતિમા છે વાસુદેવે કહ્યુ એમ કેમ? પ્રભુએ કહ્યુ કે, અલાભપરીષહને સમ્યક્ સહન કરવાથી આ સાભળતા જ શ્રી કૃષ્ણનુ શરીર ભક્તિના આવેશથી રામાચિત બની ગયુ અને કહ્યુ, પ્રભુ! મહાત્મા ઢઢણ મુનિ આ સમયે કયા બિરાજે છે? પ્રભુએ ઉત્તરમા કહ્યુ કે, તે આ સમયે દ્વારિકામા ભિક્ષા માટે ગયા છે, તમને ત્યા જતા જ ભેટો થઈ જશે ભગવાનની આ વાત સાભળી વાસુદેવ શ્રીકૃષ્ણ નેમીનાથ ભગવાનને વદના કરી ત્યાથી ચાલી નીકળ્યા

छाया—ज्ञात्वा उत्पतितं दुःख, वेदनया दुःखार्तितः।
अदीनः स्थापयेत् प्रज्ञा, स्पृष्टस्तत्र अधिसहेत ॥ ३२ ॥

टीका—" नच्चा " इत्यादि ।

वेदनया=वेदनीयकर्मणा दु ख=श्वासकासादिषोडशविधरोगसम्बन्धिक कष्टम् उत्पतितम्=उत्पन्न भवतीति ज्ञात्वा दुःखार्त्तितः = भाविदु'खशङ्कयाऽऽर्त्तभाव गतः अदीनः = दैन्यभावरहितः सन् प्रज्ञा=बुद्धिं स्थापयेत्=भाविदुःखशङ्कया चलन्ती बुद्धिं स्थिरीकुर्यात् । तथा यदि साधु स्पृष्टः=श्वास[१]-कास[२]-ज्वर[३]-दाह[४]-कुक्षिशूल[५]-भगन्दरा[६]-र्शो[७]ऽजीर्ण[८]-दृष्टिरोग-मूर्धशूला[१०]-रुच्य[११]-क्षिशूल[१२]-कर्णशूल[१३]-कण्डू[१४]-

आहार के अलाभ से अथवा अन्तप्रान्त आहार के लाभ से शरीर मे रोग उत्पन्न हो जाता है इसलिये सोलहवा रोगपरीषह साधु को जीतना चाहिये, यह बात सूत्रकार कहते हैं–'नच्चा' इत्यादि।

अन्वयार्थ—(वेयणाए–वेदनया) वेदनीय कर्म के उदय से (दुक्ख–दुःख) श्वास कास आदि सोलह प्रकार के रोग सबधी दुःख (उप्पइय–उत्पतितम्) उत्पन्न होता है ऐसा (नच्चा–ज्ञात्वा) जानकर (दुहट्टिए–दुःखार्तितः) भावी दुःख की आशङ्का से आर्त्त भाव को प्राप्त हुआ मुनि (अदीणो–अदीनः) दैन्यभाव से रहित होकर (पन्न ठावए–प्रज्ञा स्थापयेत्) भावी दु ख की आशङ्का से चलित होती हुई अपनी बुद्धि को स्थिर करे। यदि साधु (पुट्ठो–स्पृष्टः) श्वास[१], कास[२], ज्वर[३], दाह[४], कुक्षिशूल[५], भगन्दर[५], अर्श[७][९], अजीर्ण[८], दृष्टिरोग मूर्धशूल[१०], अरुचि[११], नेत्रशूल[१२]

આહારના અલાભથી અથવા અહિતકર્તા (અપથ્ય) આહારથી શરીરમા રોગ થવા સભવ છે તેથી સોળમો રોગપરીષહ સાધુએ જીતવો જોઈએ એ વાત સૂત્રકાર કહે છે—' नच्चा ' ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ–वेयणाए–वेदनया વેદનીય કર્મના ઉદયથી दुक्ख–दु खम् શ્વાસ કાસ આદિ સોળ પ્રકારના રોગ સબધી દુ ખ उप्पइय–उत्पतितम् ઉત્પન્ન થાય છે એવુ नच्चा–ज्ञात्वा જાણીને दुहट्टिए–दु खार्तित ભાવી દુ ખની આશકાથી આર્તભાવને પ્રાપ્ત કરતાર મુનિ अदीणो–अदीन દૈન્ય ભાવથી રહિત બની पन्न ठावए–प्रज्ञा स्थापयेत् ભાવી દુ ખની આશકાથી ચલીત થતી પોતાની બુદ્ધિને સ્થિર કરે અગર જો સાધુ पुट्ठो–स्पृष्ट ૧ શ્વાસ, ૨ કાસ, ૩ જ્વર, ૪ દાહ, ૫ બદગાઠ, ૬ ભગન્દર, ૭ હરસ, ૮ અજીર્ણ, ૯ દૃષ્ટિરોગ, ૧૦ મુર્ધશૂળ, ૧૧ અરૂચિ,

कर्म क्षीणम्, अयं तु वासुदेवस्य लाभः, यतः श्रीकृष्णस्त्वां वन्दितवान्, अतस्ते मोदकान् श्रेष्ठी दत्तवान्। तद्वचनं श्रुत्वा ढढणमुनिः 'परलाभो न कल्पते' इत्युक्त्वा रागद्वेषवर्जितो मूर्छारहितः सन् नगराद् बहिर्गत्वा प्रासुकस्थण्डिले मोदकान् यतनया परिष्ठाप्य, तापदैन्याद्यकरणेन लाभान्तरायकर्म क्षपयन् क्षपकश्रेणिमारुह्य केवली जातः। एवमन्यैरपि मुनिभिरलाभपरीषहः सोढव्यः ॥ ३१ ॥

अलाभादन्तप्रान्ताद्याहारलाभाद् वा शरीरे रोगा उत्पद्यन्ते, अतः षोडशं रोगपरीषहजयमाह—

मूलम्—नच्चा उप्पइयं दुक्खं, वेयणाए दुहट्टिए।
अदीणो ठावए पन्नं, पुट्ठो तत्थऽहियासए ॥ ३२ ॥

मोदकों का लाभ तुम्हें हुआ है वह लाभ तुम्हारा नहीं है किन्तु यह लाभ वासुदेव का है, कारण कि तुम को कृष्ण ने वंदना की इसलिये सेठ ने तुमको ये मोदक वहराये, अतः तुम्हारे इस लाभ में निमित्त कृष्ण हैं। ढढणमुनि ने भगवान् के इन वचनों को सुनकर "परलाभ मुझे कल्पता नहीं है" ऐसा कहकर रागद्वेष से एवं मूर्च्छा से वर्जित होते हुए नगर के बाहर जाकर किसी प्रासुक भूमि में उन मोदकों को यतनापूर्वक परिठवदिया। ताप एवं दीनता के नहीं करने से लाभान्तरायकर्म को नष्ट करते हुए उन ढढणमुनिने क्षपकश्रेणी पर आरोहण कर केवलज्ञान प्राप्त कर लिया। इसी तरह अन्यमुनियों को भी अलाभपरिषह को सहन करना चाहिये ॥ ३१ ॥

હજુ સમય બાકી છે ભિક્ષામા લાડવાનો લાભ તમને થયો છે તે લાભ તમારો નથી પરંતુ એ લાભ વાસુદેવનો છે કારણ કે કૃષ્ણે તમારી વંદના કરી આ જોઈને શેઠે તમને લાડવા વહોરાવ્યા છે આથી તમારા આ લાભમા નિમિત્ત કૃષ્ણ બન્યા છે ઢઢણમુનિએ ભગવાનના આ વચન સાંભળી "બીજાનો લાભ મને કલ્પતો નથી" એમ કહી રાગદ્વેષ અને મૂર્ચ્છાથી વર્જીત રહી નગરની બહાર જઈ કોઈ પ્રાસુક ભૂમિમા એ લાડવાને યતનાપૂર્વક છોડી દીધા તપ અને ભિક્ષામા દીનતા ન કરવાથી લાભાન્તરાય કર્મને નષ્ટ કરતા એ ઢઢણમુનિએ ક્ષપકશ્રેણી પર આરોહણ કરી કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું. આ રીતે અન્ય મુનિઓએ પણ અલાભ પરીષહને સહન કરતા રહેવુ જોઈએ ॥ ૩૧ ॥

छाया—ज्ञात्वा उत्पतित दुःख, वेदनया दुःखार्तितः ।
अदीनः स्थापयेत् प्रज्ञा, स्पृष्टस्तत्र अधिसहेत ॥ ३२ ॥

टीका—" नच्चा " इत्यादि ।

वेदनया=वेदनीयकर्मणा दु ख=श्वासकासादिषोडशविधरोगसम्बन्धिक कष्टम् उत्पतितम्=उत्पन्न भवतीति ज्ञात्वा दुःखार्तितः = भाविदुःखशङ्कयाऽऽर्त्तभाव गतः अदीनः = दैन्यभावरहितः सन् प्रज्ञा=बुद्धि स्थापयेत्=भाविदुःखशङ्कया चलन्तीं बुद्धिं स्थिरीकुर्यात् । तथा यदि साधु स्पृष्टः=श्वास[1]-कास[2]-ज्वर[3]-दाह[4]-कुक्षिशूल[5]-भगन्दरा[6]-र्शो[7]ऽजीर्ण[8]-दृष्टिरोग[9]-मूर्धशूला[10]-रुच्य[11]-क्षिशूल[12]-कर्णशूल[13]-कण्डू[14]-

आहार के अलाभ से अथवा अन्तप्रान्त आहार के लाभ से शरीर में रोग उत्पन्न हो जाता है इसलिये सोलहवा रोगपरीषह साधु को जीतना चाहिये, यह बात सूत्रकार कहते हैं–'नच्चा' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(वेयणाए–वेदनया) वेदनीय कर्म के उदय से (दुक्ख–दुःख) श्वास कास आदि सोलह प्रकार के रोग सबधी दुःख (उप्पइय–उत्पतितम्) उत्पन्न होता है ऐसा (नच्चा–ज्ञात्वा) जानकर (दुहट्टिए–दुःखार्तितः) भावी दु'ख की आशङ्का से आर्त्त भाव को प्राप्त हुआ मुनि (अदीणो–अदीनः) दैन्यभाव से रहित होकर (पन्न ठावए–प्रज्ञा स्थापयेत्) भावी दु ख की आशङ्का से चलित होती हुई अपनी बुद्धि को स्थिर करे। यदि साधु (पुट्ठो–स्पृष्ट॰) श्वास[1], कास[2], ज्वर[3], दाह[4], कुक्षिशूल[5], भगन्दर[6], अर्श[7], अजीर्ण[8], दृष्टिरोग[9] मूर्धशूल[10], अरुचि[11], नेत्रशूल[12]

આહારના અલાભથી અથવા અહિતકર્તા (અપથ્ય) આહારથી શરીરમા રોગ થવા સભવ છે તેથી સોળમો રોગપરીષહ સાધુએ જીતવો જોઈએ એ વાત સૂત્રકાર કહે છે—' नच्चा ' ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ–वेयणाए–वेदनया વેદનીય કર્મના ઉદયથી दुक्ख–दु खम् શ્વાસ કાસ આદિ સોળ પ્રકારના રોગ સબધી દુ ખ उप्पइय–उत्पतितम् ઉત્પન્ન થાય છે એવુ नच्चा-ज्ञात्वा જાણીને दुहट्टिए–दु खार्तित ભાવી દુ ખની આશકાથી આર્તભાવને પ્રાપ્ત કરનાર મુનિ अदीणो–अदीन દૈન્ય ભાવથી રહિત બની पन्न ठावए–प्रज्ञा स्थापयेत् ભાવી દુ.ખની આશકાથી ચલીત થતી પોતાની બુદ્ધિને સ્થિર કરે અગર જો સાધુ पुट्ठो–स्पृष्ट ૧ શ્વાસ, ૨ કાસ, ૩ જ્વર, ૪ દાહ, ૫ બદગાઠ, ૬ ભગન્દર, ૭ હરસ, ૮ અજીર્ણ, ૯ દષ્ટિરોગ, ૧૦ મુર્ધશૂળ, ૧૧ અરૂચિ,

कर्म क्षीणम् , अय तु वासुदेवस्य लाभः, यत श्रीकृष्णस्त्वां वन्दितवान् , अतस्ते मोदकान् श्रेष्ठी दत्तवान् । तद्वचन श्रुत्वा ढढणमुनि 'परलाभो न कल्पते' इत्युक्त्वा रागद्वेष-वर्जितो मूर्छारहितः सन् नगराद् बहिर्गत्वा प्रासुकस्थण्डिले मोदकान् यतनया परिष्ठाप्य, तापदैन्याद्यकरणेन लाभान्तरायकर्म क्षपयन् क्षपकश्रेणिमारुह्य केवली जातः। एवमन्यैरपि मुनिभिरलाभपरीषह सोढव्य. ॥ ३१ ॥

अलाभादन्तप्रान्ताद्याहारलाभाद् वा शरीरे रोगा उत्पद्यन्ते, अतः षोडश रोगपरीषहजय माह—

मूलम्—नच्चा उप्पइय दुक्ख, वेयणाए दुहट्टिए ।
अदीणो ठावए पन्न, पुट्ठो तत्थऽहियासए ॥ ३२॥

मोदको का लाभ तुम्हें हुआ है वह लाभ तुम्हारा नही है किन्तु यह लाभ वासुदेव का है, कारण कि तुम को कृष्ण ने वदना की इसलिये सेठ ने तुमको ये मोदक वहराये, अतः तुम्हारे इस लाभ में निमित्त कृष्ण हैं । ढढणमुनि ने भगवान् के इन वचनों को सुनकर "परलाभ मुझे कल्पता नही है" ऐसा कहकर रागद्वेष से एव मूर्च्छा से वर्जित होते हुए नगर के बाहर जाकर किसी प्रासुक भूमि में उन मोदकों को यतनापूर्वक परिठवदिया । ताप एव दीनता के नहीं करने से लाभान्त रायकर्म को नष्ट करते हुए उन ढढणमुनिने क्षपकश्रेणी पर आरोहण कर केवलज्ञान प्राप्त कर लिया । इसी तरह अन्यमुनियो को भी अलाभ परि-षह को सहन करना चाहिये ॥ ३१ ॥

હજુ સમય બાકી છે ભિક્ષામા લાડવાનો લાભ તમને થયો છે તે લાભ તમારો નથી પરતુ એ લાભ વાસુદેવનો છે કારણ કે કૃષ્ણે તમારી વદના કરી આ જોઈ ને શેઠે તમને લાડવા વહોરાવ્યા છે આથી તમારા આ લાભમા નિમિત્ત કૃષ્ણ બન્યાછે ઢઢણમુનિએ ભગવાનના આ વચન સાભળી "બીજાનો લાભ મને કલ્પતો નથી" એમ કહી રાગદ્વેષ અને મૂર્ચ્છાથી વર્જીત રહી નગરની બહાર જઈ કોઈ પ્રાસુક ભૂમિમા એ લાડવાને યતનાપૂર્વક છોડી દીધા તપ અને ભિક્ષામા દીનતા ન કરવાથી લાભાન્તરાય કર્મને નષ્ટ કરતા એ ઢઢણમુનિએ ક્ષપકશ્રેણી પર આરો-હણ કરી કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું. આ રીતે અન્ય મુનિઓએ પણ અલાભ પરીષહને સહન કરતા રહેવુ જોઈએ ॥ ૩૧ ॥

छाया—ज्ञात्वा उत्पतित दुःख, वेदनया दुःखार्तित. ।
अदीन' स्थापयेत् प्रज्ञा, स्पृष्टस्तत्र अधिसहेत ॥ ३२ ॥

टीका—" नच्चा " इत्यादि ।

वेदनया=वेदनीयकर्मणा दु ख=श्वासकासादिषोडशविधरोगसम्बन्धिक कष्टम् उत्पतितम्=उत्पन्न भवतीति ज्ञात्वा दु.खार्तितः = भाविदुःखशङ्कयाऽऽर्त्तभाव गतः अदीनः = दैन्यभावरहित' सन् प्रज्ञा=बुद्धि स्थापयेत्=भाविदुःखशङ्कया चलन्तीं बुद्धि स्थिरीकुर्यात् । तथा यदि साधु स्पृष्ट'=[1]श्वास-[2]कास-[3]ज्वर-[4]दाह-[5]कुक्षिशूल-[6]भगन्दरा-[7]र्शो[8]ऽजीर्ण-[9]दृष्टिरोग-[10]मूर्धशूला-[11]रुच्य-[12]क्षिशूल-[13]कर्णशूल-[14]कण्डू-

आहार के अलाभ से अथवा अन्तप्रान्त आहार के लाभ से शरीर में रोग उत्पन्न हो जाता है इसलिये सोलहवां रोगपरीषह साधु को जीतना चाहिये, यह बात सूत्रकार कहते हैं-'नच्चा' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(वेयणाए-वेदनया) वेदनीय कर्म के उदय से (दुक्ख-दुःख) श्वास कास आदि सोलह प्रकार के रोग सबधी दु.ख (उप्पइय-उत्पतितम्) उत्पन्न होता है ऐसा (नच्चा-ज्ञात्वा) जानकर (दुहट्टिए-दुःखार्तितः) भावी दु'ख की आशङ्का से आर्त्त भाव को प्राप्त हुआ मुनि (अदीणो-अदीन') दैन्यभाव से रहित होकर (पन्न ठावए-प्रज्ञा स्थापयेत्) भावी दु ख की आशङ्का से चलित होती हुई अपनी बुद्धि को स्थिर करे। यदि साधु (पुट्ठो-स्पृष्ट.) [1]श्वास, [2]कास, [3]ज्वर, [4]दाह, कुक्षिशूल, [5]भगन्दर, [6]अर्श, अजीर्ण, दृष्टिरोग मूर्धशूल, [10]अरुचि, [12]नेत्रशूल

આહારના અલાભથી અથવા અહિતકર્તા (અપથ્ય) આહારથી શરીરમા રોગ થવા સભવ છે તેથી સોળમો રોગપરીષહ સાધુએ જીતવો જોઈએ એ વાત સૂત્રકાર કહે છે—' नच्चा ' ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ–वेयणाए–वेदनया વેદનીય કર્મના ઉદયથી दुक्ख–दु खम् શ્વાસ કાસ આદિ સોળ પ્રકારના રોગ સબધી દુ ખ उप्पइय–उत्पतितम् ઉત્પન્ન થાય છે એવુ नच्चा–ज्ञात्वा જાણીને दुहट्टिए–दु खार्तित ભાવી દુ ખની આશકાથી આર્તભાવને પ્રાપ્ત કરનાર મુનિ अदीणो–अदीन દૈન્ય ભાવથી રહિત બની पन्न ठावए–प्रज्ञा स्थापयेत् ભાવી દુ.ખની આશકાથી ચલીત થતી પોતાની બુદ્ધિને સ્થિર કરે અગર જો સાધુ पुट्ठो–स्पृष्ट ૧ શ્વાસ, ૨ કાસ, ૩ જ્વર, ૪ દાહ, ૫ પેટશૂળ, ૬ ભગન્દર, ૭ હરસ, ૮ અજીર્ણ, ૯ દષ્ટિરોગ, ૧૦ મુર્ધશૂળ, ૧૧ અરૂચિ,

कर्म क्षीणम्, अय तु वासुदेवस्य लाभः, यत श्रीकृष्णस्त्वां वन्दितवान्, अतस्ते मोदकान् श्रेष्ठी दत्तवान्। तद्वचन श्रुत्वा ढढणमुनि 'परलाभो न कल्पते' इत्युक्त्वा रागद्वेष-वर्जितो मूर्छारहितः सन् नगराद् बहिर्गत्वा प्रासुकस्थण्डिले मोदकान् यतनया परिष्ठाप्य, तापदैन्याद्यकरणेन लाभान्तरायकर्म क्षपयन् क्षपकश्रेणिमारुह्य केवली जातः। एवमन्यैरपि मुनिभिरलाभपरीषह सोढव्यः॥ ३१॥

अलाभादन्तप्रान्ताद्याहारलाभाद् वा शरीरे रोगा उत्पद्यन्ते, अतः षोडश रोगपरीषहजय माह—

मूलम्—नच्चा उप्पइय दुक्ख, वेयणाए दुहट्टिए।
अदीणो ठावए पन्न, पुट्ठो तत्थऽहियासए॥३२॥

मोदको का लाभ तुम्हें हुआ है वह लाभ तुम्हारा नही है किन्तु यह लाभ वासुदेव का है, कारण कि तुम को कृष्ण ने वदना की इसलिये सेठ ने तुमको ये मोदक वहराये, अत. तुम्हारे इस लाभ में निमित्त कृष्ण है। ढढणमुनि ने भगवान् के इन वचनों को सुनकर "परलाभ मुझे कल्पता नही है" ऐसा कहकर रागद्वेप से एव मूर्च्छा से वर्जित होते हुए नगर के बाहर जाकर किसी प्रासुक भूमि में उन मोदकों को यतनापूर्वक परिठवदिया। ताप एव दीनता के नही करने से लाभान्त-रायकर्म को नष्ट करते हुए उन ढढणमुनिने क्षपकश्रेणी पर आरोहण कर केवलज्ञान प्राप्त कर लिया। इसी तरह अन्यमुनियों को भी अलाभ परि-षह को सहन करना चाहिये॥ ३१॥

હજુ સમય બાકી છે ભિક્ષામા લાડવાનો લાભ તમને થયો છે તે લાભ તમારો નથી પરતુ એ લાભ વાસુદેવનો છે કારણુ કે કૃષ્ણે તમારી વદના કરી આ જોઈ ને શેઠે તમને લાડવા વહોરાવ્યા છે આથી તમારા આ લાભમા નિમિત્ત કૃષ્ણુ બન્યા છે ઢઢણુમુનિએ ભગવાનના આ વચન સાભળી "બીજાનો લાભ મને કલ્પતો નથી" એમ કહી રાગદ્વેષ અને મૂર્ચ્છાથી વર્જીત રહી નગરની બહાર જઈ કોઈ પ્રાસુક ભૂમિમા એ લાડવાને યતનાપૂર્વક છોડી દીધા તપ અને ભિક્ષામા દીનતા ન કરવાથી લાભાન્તરાય કર્મને નષ્ટ કરતા એ ઢઢણુમુનિએ ક્ષપકશ્રેણી પર આરો-હણુ કરી કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું આ રીતે અન્ય મુનિઓએ પણુ અલાભ પરીષહને સહન કરતા રહેવુ જોઈએ ॥ ૩૧ ॥

रोगाक्रान्तस्य मुनेः कर्तव्यमाह—

मूलम्—तेगिच्छं नाभिनंदिज्जा, संचिक्खत्तगवेसए ।
एयं खु तस्स सामन्नं, जं नं कुज्जा नं कारवे ॥३३॥

छाया—चिकित्सा नाभिनन्देत्, संतिष्ठेत आत्मगवेषकः ।
एतत् 'खु' तस्य श्रामण्यं, यन्न कुर्यात् न कारयेत् ॥३३॥

टीका—'तेगिच्छं' इत्यादि ।

मुनिः, चिकित्सां=रोगप्रतीकारं, नाभिनन्देत्=नानुमोदेत । अनुमतिनिषेधाच्चिकित्सायाः करणं कारणं तु दूरत एव प्रतिषिद्धम् । किं तु आत्मगवेषकः=आत्मानम्-आत्मकल्याणं गवेषयति-संयमरक्षणेनेति आत्मगवेषकः स्वात्मकल्याणार्थं चारित्रपालकः सन् संतिष्ठेत्=समाधिना तिष्ठेत् । 'खु'=यस्मात् , एतत् तस्य=श्रम-

कुछ मुझे रोगादिक हो रहे हैं वे सब मेरे ही अशुभ कर्मों के फल हैं"॥३२॥

रोगाक्रान्त मुनि के कर्तव्य को सूत्रकार इस गाथाद्वारा कहते हैं—

'तेगिच्छं' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—मुनि (तेगिच्छं—चिकित्साम्) रोग के प्रतीकार की (नाभिनंदिज्जा—न अभिनंदेत्) अनुमोदना नहीं करे। मुनि जब चिकित्सा तक की अनुमोदना नहीं करता है तो उसकी चिकित्सा करना और कराना तो बहुत दूरकी बात है। किन्तु (अत्तगवेसए—आत्मगवेषकः) जो संयम की रक्षा से आत्मकल्याण का गवेषक है उसका कर्तव्य है कि वह (संचिक्खे—संतिष्ठेत्) रोगादिक अवस्था मे भी समाधि भाव से रहे। (खु—यस्मात्) क्यों कि (तस्स—तस्य) उस मुनि का (एयं—एतत्) यही

"આ જે કાંઈ મને રોગ આદિ થયેલ છે તે બધા મારા અશુભ કર્મોનું ફળ છે" ॥ ૩૨ ॥

રોગાક્રાંત મુનિનું કર્તવ્ય શું છે તે સૂત્રકાર આ ગાથા દ્વારા કહે છે 'तेगिच्छं' ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—મુનિ तेगिच्छं—चिकित्साम् રોગના પ્રતિકારની नाभिनंदिज्जा—न अभिनन्देत् અનુમોદના ન કરે મુનિ જ્યારે ચિકિત્સા સુધીની અનુમોદના નથી કરતા ત્યારે તેની ચિકિત્સા કરવી અથવા કરાવવી ઘણી દુરની વાત છે अत्तगवेसए—आत्मगवेषकः જે સંયમની રક્ષાદ્વારા આત્મકલ્યાણના ગવેષક હોય છે તેનું કર્તવ્ય છે કે, संचिक्खे—संतिष्ठेत् રોગાદિક અવસ્થામાં સમાધીભાવથી રહે खु—यस्मात् કેમ કે, तस्स—तस्य એ મુનિનું एयं—एतत् એજ सामण्णं—श्रामण्यम् શ્રમણપણું છે

दररोग-कुष्ठे-ति षोडशविधरोगातङ्कैराक्रान्तो भवेत्, तर्हि तत्र=तस्मिन् समये स साधुः तान् रोगातङ्कान् अधिसहेत-"यदधुनाऽहं व्याधिना बाध्यमानोऽस्मि तदेतन्मम स्वस्यैव पूर्वकृतकर्मणः फलम्" इति समभावमवलम्ब्य रोगपरीषहसहनं कुर्यादित्यर्थः ॥ ३२ ॥

कर्णशूल, कण्डू-खजुहट, उदररोग, और कुष्ठ, इन सोलह प्रकार के रोगों से आक्रान्त हो, तो (तत्थ-तत्र) उस समय वह साधु (अहियासए-अधिसहेत) उन रोगों को शान्तिपूर्वक सहन करे अर्थात्—'मैं जो इस समय व्याधि से आक्रान्त हूं यह मेरे पूर्वभव में किये हुए कर्मो का फल है' ऐसा विचार कर मुनि रोगपरीषहको समभाव से सहन करे ॥ ३२ ॥

भावार्थ—इस गाथा के द्वारा सूत्रकार साधु को रोगपरीषह सहन करने का उपदेश दे रहे हैं। वे कहते हैं कि-संसारी एवं मुनियों में रोगो को सहन करने की विचारधारा में बड़ा अन्तर रहता है। संसारी तो प्रायः रोगों के उत्पन्न होते ही अधीर हो जाते हैं तब संयमी जन उनका सामना बड़े ही धैर्य से करते हैं। रोगों से पीडित होने पर भी साधु को अपनी बुद्धि अस्थिर बनानी नहीं चाहिये-प्रत्युत अस्थिर होने पर उसे मानसिक बल द्वारा स्थिर कर धर्मध्यान में लीन बनाये रखना चाहिये। तथा विचार भी ऐसा करना चाहिये-"ये जो

---

૧૨ નેત્રશૂળ, ૧૩ કર્ણશૂળ, ૧૪ ખસ ખુજલી, ૧૫ ઉદરરોગ, અને ૧૬ કોઢ આ સોળ પ્રકારના રોગથી વ્યાકુળતા થાય તો તત્થ-તત્ર એ સમયે તે સાધુ અહિયાસए-अधिसहेत એ રોગને શાંતિપૂર્વક સહન કરે અર્થાત-'હુ આ સમય જે વ્યાધિથી પીડિત થઈ રહ્યો છુ એ મારા પૂર્વભવના કરેલા કર્મનો બદલો છે" એવો વિચાર કરી મુનિ રોગને સમભાવથી સહન કરે ॥ ૩૨ ॥

ભાવાર્થ—આ ગાથા દ્વારા સૂત્રકાર સાધુને રોગપરીષહ સહન કરવાનો ઉપદેશ આપે છે, તેઓ કહે છે કે,-સંસારીઓ અને મુનિઓને રોગોમા તેને સહન કરવાની વિચારધારામા ભારે અંતર હોય છે સંસારી તો રોગોને ઉત્પન્ન થતા જ અધિરા થઈ જાય છે ત્યારે સંયમી જન તેનો અત્યંત ધૈર્યથી સામનો કરે છે રોગથી પિડીત હોવા છતા પણ સાધુએ પોતાની બુદ્ધિને અસ્થિર નહીં થવા દેવી જોઈએ પરંતુ અસ્થિર થાય ત્યારે તેને માનસિક બળદ્વારા સ્થિર કરીને લીન બનાવી રાખવી જોઈએ અને વિચાર પણ એવો ... જોઈએ

कृतम् । तस्य कालवैशिकस्य ज्येष्ठा भगिनी जितशत्रुभूपतिना मुद्गशैलनामकनगराधिपाय हतशत्रुनाम्ने नृपाय प्रदत्ता ।

अन्यदा कदाचित् स कालवैशिककुमारो निशि शृगालशब्द श्रुत्वा स्वसेवकान् पृच्छति–कस्याय शब्द. श्रूयते ?, सेवका अब्रुवन्–शृगालस्य, तत कुमारो ब्रूते तं बद्ध्वा मत्समीपे समानयत, ते' शृगाल आनीत । क्रीडनप्रियोऽसौ कुमारस्त यष्ट्या पुन पुनस्ताडयति । कालवैशिककुमारेण ताड्यमानोऽसौ शृगाल' 'खि-खी' शब्द कुर्वन्नुच्चैराक्रन्दति । त शब्द श्रुत्वाऽसौ सहर्षं हसति । एव ताडित' शृगाल' काल कृत्वा अकामनिर्जरया व्यन्तरदेवो जात ।

जाय कालवैशिक की एक बडी बहिन थी जिसका व्याह राजा ने मुद्गशैल नामक नगर के अधिपति हतशत्रु के साथ किया था ।

एक दिन की बात है कि कालवैशिककुमार ने रात्रि में शृगाल का शब्द सुनकर अपने सेवकों से पूछा कि यह शब्द किसका सुनाई दे रहा है ? नौकरों ने कहा कि यह शब्द शृगाल का सुनाई पड रहा है। कुमार ने कहा उसको बाधकर मेरे पास ले आओ । तब वे शृगाल को बांधकर ले आये और कालवैशिककुमार को सोंप दिया । कुमार खेलने का शोकिन था इसलिये वह शृगाल को वार२ लकडी का घोदा मारता था । जैसे२ कुमार उसको लकड़ी का घोदा मारता था तैसे२ वह दु खित होकर "खी खी" शब्द करता हुआ जोर से चिल्लाता था । उसके शब्द को सुनकर कुमार बडा हर्षित होता था और वह खूब हँसता था । इस प्रकार कुमारसे ताडित वह शृगाल मर कर अकाम निर्जरा से व्यन्तरदेव हो गया ।

એની લોકોને જાણ થાય કાલવૈશિકને એક મોટી બહેન હતી જેનો વિવાહ રાજાએ મુદ્‌ગશૈલ નગરના અધિપતિ હતશત્રુ રાજા જોડે કર્યો હતો

એક સમયની વાત છે કે કાલવૈશિક કુમારે રાત્રિના વખતે શીયાળનો શબ્દ સાભળી પોતાના સેવકોને પૂછયુ કે, આ શબ્દ શેનો સભળાઈ રહ્યો છે ? સેવકોએ કહ્યુ કે, આ શબ્દ શીયાળનો સ ભળાય છે કુમારે કહ્યુ કે તેને બાધીને મારી પાસે લઈ આવો સેવકો તેને બાધીને કુમાર પાસે લઈ આવ્યા અને કાલવૈશિક ને સોપી દીધુ કુમાર ખેલવાનો ભારે શોખીન હતો એટલે તે શીયાળને વાર વાર લાકડીના ગોદા મારવા લાગ્યો જેમ જેમ કુમાર તેને લાકડીના ગોદા મારવા લાગ્યો તેમ તેમ તે દુ ખી થઈને ખી ખી શબ્દ કરીને જોરથી ચીડાવા લાગ્યુ તેના શબ્દો સાભળીને કુમાર ઘણો ખુશી થતો હતો અને જોરથી હસતો હતો આ પ્રમાણે કુમારથી મારવામા આવેલ તે શૃગાલ મરીને અકામ નિર્જરાથી વ્યતરદેવ થઈ ગયુ

णस्य, श्रामण्य=श्रमणधर्म , यत्-चिकित्सां स्वय न कुर्यात् ,अन्येन वा न कारयेत्, उपलक्षणत्वात् कुर्वन्तमन्य नानुमोदेत, इत्यपि बोध्यम्। इद जिनकल्पिकापेक्षयाऽभिहितम् । स्थविरकल्पापेक्षया तु सावद्यचिकित्सा वर्जिता, निरवद्यचिकित्साया अपि ऐच्छिक वर्जनम् ।

अत्र दृष्टान्तः प्रदर्श्यते—

मथुरानगर्यां शत्रुविनाशी जितशत्रुनामा भूपतिरासीत् । तेन सर्वाङ्गसुन्दरी कालानाम्नी वेश्या स्वान्तःपुरे स्थापिता। तस्या राज्ञः पुत्रो जातः। तेन जितशत्रु भूपतिना कालवेश्याया अङ्गजातोऽयमिति हेतोस्तस्य "कालवैशिक" इति नाम

तो (सामण्ण-श्रामण्यम्) श्रमणपना है (ज न कुज्जा न कारए-यत् न कुर्यात् न कारयेत्) जो वह स्वय भी चिकित्सा न करे और न दूसरों से करावे। तथा उपलक्षण से करने वाले दूसरे की अनुमोदना न करे। यह जो इस प्रकार कहा गया है वह जिनकल्पी साधुओं की अपेक्षासे कहा गया है। स्थविरकल्पियों की अपेक्षा तो सावद्य चिकित्सा ही वर्जित है। निरवद्यचिकित्सा चाहे तो वे करावे न चाहें नहीं करावे यह उनकी इच्छा पर निर्भर है।

दृष्टान्त—मथुरा नगरी में शत्रु को त्रास पहुँचाने वाला जितशत्रु नाम का एक राजा था। उसने काल नाम की एक सर्वाङ्ग सुन्दरी वेश्या को अपने अन्तःपुर में रखी थी। उस वेश्या के एक पुत्र उत्पन्न हुआ। राजाने इस पुत्र का नाम इस ख्याल से कालवैशिक रखा कि लोगों में इसकी प्रसिद्धि "यह कालवेश्या से पैदा हुआ है" इस रूप से हो

જો તે જ नकुज्जा न कारए-यत् न कुर्यात् न कारयेत् સ્વય ચિકિત્સા ન કરે અગર બીજાઓ પાસે ન કરાવે, તથા ઉપલક્ષણથી બીજા કરવાવાળાઓની અનુમોદના ન કરે એજ પ્રમાણે કહેવામા આવેલ છે તે જીનકલ્પી સાધુઓની અપેક્ષાથી કહેવામા આવેલ છે સ્થવિરકલ્પિઓની અપેક્ષાએ તો સાવદ્ય ચિકિત્સા જ વર્જીત છે નિરવદ્ય ચિકિત્સા ચાહે તો તે કરાવે અને ન ચાહે તો ન કરાવે તે તેની ઈચ્છા પર નિર્ભર છે

દૃષ્ટાંત—મથુરા નગરીમા શત્રુઓને ત્રાસ પહોચાડવાવાળા જીતશત્રુ નામના એક રાજા હતા તેણે કાલ નામની એક સર્વાંગ સુદર વેશ્યાને પોતાના અત પુરમા રાખેલ હતી તે વેશ્યાથી તેને એક પુત્ર ઉત્પન્ન થયો રાજાએ એ પુત્રનું નામ એ ખ્યાલથી કાલવૈશિક રાખ્યુ કે એ કાલ વેશ્યાથી પેદા થયેલછે'

भिक्षार्थं पर्यटन् हस्तकल्पनृपस्य भवनं प्रविष्टः। तत्र तस्य स्व गैरिकभगिन्या तं सरोगं ज्ञात्वाऽर्शोरोगविनाशिनी ज्ञात्वाऽर्शोहरौषधमिश्रा भिक्षा दत्ता। तेन चाजानता सा भिक्षा गृहीता। आहारसमये कुरसाऽऽस्वादेन तेन औषधमिश्रैषेति ज्ञाता ततस्तेन चिन्तितम् 'अहो! अज्ञानता मयाऽनुचितमेतत्कृतं यच्चिकित्साभिलाषरहितेन मया औषधमिश्रा भिक्षा गृहीता भुक्ता च। ईदृशाहारादिना मुनीनां स्वकीयाभिग्रहस्य महाऽनिष्टकरस्य भङ्गं च स्यात् तस्मादद्यप्रभृति आहारमेव परित्यजामि' इति विचिन्त्य मुद्गशैलनगरतो निर्गत्य गिरिमारुह्य आत्मबलसम्पन्नो मुनिः पादपोपगमनं कर्तुं व्यवसित।

बात है कि जब वे भिक्षा के लिये पर्यटन करतेर हस्तकल्प राजा के महल में जा पहुंचे तो उनकी संसारी बहिन ने उनके बवासीर रोग उत्पन्न हुआ जानकर औषधमिश्रित उनको भिक्षा दी कि जिससे बवासीर का रोग मिट जाय। अनजानपनमे इन्हो ने यह भिक्षा लेली। आहार करते समय इनको मालूम हुआ कि यह आहार औषधमिश्रित है। मुनि को इस बात का बडा पश्चात्ताप हुआ। विचार करने लगे कि यह काम अच्छा नहीं हुआ, जो मैंने चिकित्सा न करवाने की भावना से रहित होकर भी औषधमिश्रित आहार लिया और खा भी लिया। इस प्रकार के आहार से मुनियोंके अभिग्रह का भंग अवश्य होता है, अत: आज से मैं अब आहार ही नहीं लूंगा। इस प्रकार विचार कर ये मुनिराज मुद्गशैल नगरसे निकल कर किसी पर्वत पर चढे गये और वहां आत्मबलसंपन्न होकर पादपोपगमन संथारा करने की तैयारी करने लगे।

એક દિવસની વાત છે કે, જ્યારે ભિક્ષાને માટે પર્યટન કરતા કરતા હસ્તકલ્પ રાજાના મહેલમા જઈ પહોચ્યા ત્યા તેની સંસારી બહેને તેને હરસાની બીમારી થયેલ છે એમ જાણીને ઔષધથી મિશ્રીત એવી ભિક્ષા આપી કે જેથી તેનો હરસાનો રોગ મટી જાય અજાણ પણે તેમણે એ ભિક્ષા લઈ લીધી આહાર કરતાં વખતે તેમને ખબર પડી કે, આ આહાર તો ઔષધી મિશ્રીત છે મુનિને આ બાબતનો ઘણો પશ્ચાત્તાપ થયો વિચાર કરવા લાગ્યા આ કામ ઠીક નથી થયુ જે હુ ચિકિત્સા કરાવવાની ભાવનાથી રહિત હોવા છતાં ઔષધમિશ્રીત આહાર મે લીધો અને ખાઈ પણ લીધો આ પ્રકારના આહારથી મુનિઓના અભિગ્રહનો અવશ્ય ભંગ થાય છે આથી હુ આજથી આહાર જ નહીં લઉ, આ પ્રમાણે વિચાર કરીને તે મુનિરાજ મુદ્ગશૈલ નગરથી નીકળી કોઈ પહાડપર ગયા અને ત્યાં આત્મબળથી સંપન્ન થઈને પાદપોપગમન સંથારો કરવાની તૈયારી કરવા લાગ્યા.

क्रमेण यौवने वयसि प्राप्ते स कालोऽङ्ककुमार' कदाचित् प्रभासनामकाचार्यस्य समीपे धर्मं श्रुत्वा जातवैराग्यः प्रव्रज्या गृहीतवान् । स चैकदा एकाकिविहारप्रतिमा प्रतिपन्नो ग्रामानुग्राम विहरन् मुद्गशैलाख्य नगर गतः । तदा तस्य महामुनेरर्शोरोग. समुत्पन्न. । स तेन व्याधिना पीड्यमानोऽपि धीरमानसो मनसाऽपि चिकित्सां नेच्छति । चिकित्सायाः करण कारण तु तेन दूरत एव निराकृतम् । 'व्याधिः कदा निवर्तिष्यते' इत्यपि न चिन्तितम् , किंतु 'स्वकृतकर्मण. फलमेत'दिति भावयनसौ रोगजनितवेदना सहते स्म । एकस्मिन् दिने

जब कुमार यौवन अवस्था मे आया तो उसने प्रभास नामक आचार्य के पास धार्मिक उपदेश सुनकर विषयों से विरक्त हो दीक्षा धारण करली । श्रुतज्ञानका खूब अभ्यास किया । जब वे मुनि आगमिक ज्ञान से विशिष्ट ज्ञानी बन चुके तो उन्हों ने एकाकिविहार की प्रतिमा को अगीकार कर ग्रामानुग्राम विहार करना प्रारम्भ किया । विहार करतेर ये एक दिन मुद्गशैल नामक नगरी मे आये । वहा इन्हें बवासीर की बीमारी उत्पन्न हो गई इससे इन्हें अधिकाधिक कष्ट हुआ तो भी उस व्याधि की चिकित्सा के लिये इनका मन भी नहीं हुआ । 'इस व्याधि की निवृत्ति कब होगी' इतना तक भी सकल्प उनके दिल में नही उठा, पर यह विचार अवश्य हुआ कि यह स्वकृत–अपने किये हुवे कर्म का फल है । इस प्रकार के दृढ अध्यवसाय से उन्हों ने रोगजनित वेदना को बडी ही शूरवीरता से सहन किया । एक दिन की

કુમાર જ્યારે યૌવન અવસ્થામા આવ્યો ત્યારે પ્રભાસ નામના આચાર્યની પાસેથી ધાર્મિક ઉપદેશ સાભળીને વિષયોથી વિરકત થઈને દીક્ષા ધારણ કરી શ્રુતજ્ઞાનનો ખૂબ અભ્યાસ કર્યો જ્યારે તે મુનિ આગમિકજ્ઞાનથી વિશિષ્ટ જ્ઞાની બની ચુકયા ત્યારે તેમણે એકાકી વિહારની પ્રતિમાને અગીકાર કરી એક ગામથી બીજે ગામ વિહાર કરવાનો પ્રારભ કર્યો વિહાર કરતા કરતા એક દિવસ મુદ્‌ગશૈલનગરમા આવ્યા ત્યા તેમને હરસની બીમારી ઉત્પન્ન થઈ તેનાથી તેમને અત્યત કષ્ટ થયુ પરતુ આ વ્યાધિની ચિકિત્સા કરાવવાની ઇચ્છા પણ તેમને થઈ નહી આ વ્યાધિ ક્યારે મટશે, એવો સકલ્પ પણ તેના દિલમા ઉઠયો નહી પરતુ એ વિચાર તેમના મનમા અવશ્ય થયો કે, પોતાના કરેલા કર્મનુ આ ફળ છે આ પ્રમાણે દૃઢ અધ્યવસાયથી તેઓ રોગથી ઉત્પન્ન થયેલી વેદનાને ખૂબ શૂરવીરતાથી સહન કરતા હતા

मुनेर्घोरमुपसर्गं कर्तुं कर्णकठोर नीरस शब्दमहर्निश निरन्तर करोति । स च व्यन्तर-देवस्त मुनिं शृगालवधरूप पाप स्मारयति । तदा स ता शृगालीकृता तथाऽर्शोरोग-कृता च घोरा दुःसहामुज्ज्वला वेदना धैर्येण समभावेन च सहमान आसीत् । एव पञ्चदश दिनानि घोरपरीषहोपसर्गं परिषह्य स कालवैशिकमुनिः शुक्लध्यानेन केवली भूत्वा कर्मक्षय कृत्वा मोक्षपद प्राप । एवमन्यैरपि मुनिभिः समभावेन रोग-परीपहः सहनीयः ॥ ३३ ॥

अथ सप्तदश तृणस्पर्शपरीषहजय प्राह—

मूलम्—अचेलगस्स लूहस्स, सजयस्स तवस्सिणो ।
तणेसु सयमाणस्स, होज्जा गायविराहणा ॥३४॥

छाया—अचेलकस्य रूक्षस्य, सयतस्य तपस्विनः ।
तृणेषु शयानस्य, भवति गात्रविराधना ॥ ३४ ॥

तीक्ष्ण दातों द्वारा काटने लगी, तथा काट खाने के बाद फिर वह उनके चारों ओर घूम२ कर कर्णकटुक विरस शब्द करने लगी। इस प्रकार वह तब तक करती रही कि जब तक उनका मृत्यु न हुआ । उस व्यन्तरदेव ने भी मुनि के लिये शृगाल को वध करने रूप पाप का स्मरण करा कर दुःखित करने की भी खूब२ चेष्टा की । इस प्रकार उन मुनिराज ने उस शृगाली की की हुई, व्यन्तरदेव की की हुई, तथा बवाजोर की घोर दुःसह वेदना को धैर्यपूर्वक समभाव से सहते हुए पन्द्रह दिन व्यतीत कर दिये। पश्चात् शुक्लध्यान के प्रभाव से केवली हो कर सर्व कर्मक्षय कर के मुक्ति को प्राप्त किया । इसी तरह अन्य मुनिजनों को भी समभाव से रोगपरीषह को सहन करना चाहिये ॥ ३३ ॥

તેની ચારે બાજુએ ઘુમીને કાનને અપ્રિય એવા કર્કશ શબ્દો બોલવા લાગ્યુ આ પ્રકારે તે ત્યા સુધી કરતુ રહ્યુ કે, જ્યા સુધી તેનુ મૃત્યુ ન થયુ, એ વ્યતર-દેવે પણ મુનિ માટે શૃગાલના વધ કરવારૂપ પાપનુ સ્મરણ કરી, કરાવીને દુ ખીત કરવાની ખૂબ ચેષ્ટા કરી, આ પ્રકારે તે મુનિરાજે શૃગાલીની મારફત થયેલી અને વ્યતરદેવે કરેલી અને હરસની ઘોર દુ સહ વેદનાને ધૈર્યપૂર્વક સમભાવથી સહેતા ૧૫ દિવસ વ્યતિત કર્યા પછી શુકલધ્યાનના પ્રભાવથી કેવળી બની સર્વ કર્મ ક્ષય કરી મુકિત પામ્યા આવી રીતે અન્ય મુનિજનોએ સમભાવથી રોગપરીષહ સહન કરવો જોઇએ ॥ ૩૩ ॥

अथ यः शृगालजीवो कालवैशिकेन सत्तारावस्थाया हतः, तस्य व्यन्तरदेवभवं प्राप्तस्य तदानीं विमाने गच्छतस्तत्र पादपोपगमनाय संस्थितस्य मुनेरुपरि गगने विमानगतिः प्रतिरुद्धा, तदा स व्यन्तरदेवोऽवधिना पूर्वभवृत्तं ज्ञात्वा वैरनिर्यातनेच्छया तत्र कालवैशिकमुनेः समीपे विकुर्वणशक्त्या स शिशुका शृगाली विकुर्विता। सा शृगाली 'खि-खि' इति शब्द कुर्वती तस्य महामुनेर्गात्रं दन्तैर्दशति। तस्य

इतने मे वह व्यन्तरदेव - जो पूर्वभवमें शृगाल था, जिसका इन मुनि ने अपनी कुमारावस्था मे ताड़न तर्जन आदि किया था, और जो इनके ताड़न तर्जन आदि के कारण अकामनिर्जरा से मर कर व्यन्तर हो गया था, वह व्यन्तरदेव-विमानमें बैठ कर कही दूसरी जगह जा रहा था उसका विमान वहा आ पहुँचा, जहा ये मुनिराज पादपोपगमन संथारा धारण किये हुए थे। उनके ऊपर से होकर जाने मे उस विमान की गति रुक गई। विमान को जाते२ रुका हुआ देखकर व्यन्तरदेव को बडा आश्चर्य हुआ। उसने अवधिज्ञान से विमान की गति के रुकने मे कारण मुनिराज का वह समस्त पूर्व भव का वृत्तान्त जान लिया। उससे मुनि के ऊपर बहुत क्रोध उसका बढने लगा। अपने पूर्वभव में मृत्यु के कारण मुनि को जानकर उस व्यन्तरदेव ने बदला लेने के अभिप्राय से उन मुनिराज के समीप अपनी वैक्रिय शक्तिके द्वारा एक बच्चे सहित शृगाली बनाकर खड़ी कर दी। उस शृगालीने 'खी-खी" शब्द करते हुए उन मुनिराज के समस्त शरीरको अपने

એટલામા વ્યતરદેવ કે જે પૂર્વભવમા શૃગાલ હતો, જેનુ આ મુનિરાજે પોતાની કુમાર અવસ્થામા તાડન તર્જન કરેલ અને એ તાડન તર્જનના પરિણામે અકામનિર્જરાથી મરીને વ્યતર થયેલ તે વિમાનમા બેસીને કોઈ બીજે સ્થળે જઈ રહેલ હતા એનુ વિમાન ત્યા આવી પહોચ્યુ કે જ્યા મુનિરાજે પાદપોપગમન સથારો ધારણ કરેલ હતો ત્યાથી પસાર થતા તે વિમાનની ગતી અટકી ગઈ વિમાનને એકદમ અટકેલુ જોઈ ને વ્યતરદેવને ખૂબ આશ્ચર્ય થયુ તેણે અવધીજ્ઞાનથી વિમાનની ગતી રોકાવાના કારણરૂપ મુનિરાજનો પૂર્વભવનો સમસ્ત વૃત્તાત જાણ્યો એનાથી મુનિ ઉપર તેનો ક્રોધ એકદમ વધવા લાગ્યો પોતાના પૂર્વભવના મૃત્યુના કારણરૂપ મુનિરાજ જ છે તેમ જાણીને તે વ્યતરદેવે બદલો લેવાની ઇચ્છાથી તે મુનિરાજની પાસે પોતાની વૈક્રિયશક્તિ દ્વારા એક બચ્ચાવાળી પ્રબળ શિયાળને ઉત્પન્ન કર્યું એ શિયાળ "ખી ખી" શબ્દ કરીને પોતાના તીક્ષ્ણ દાતોથી મુનિરાજના શરીરને કાપવા લાગ્યુ કરડયા પછી ફરીથી

तृणस्पर्शपीडायां मुनिना यत् कर्तव्य तद् बोधयितुमाह—

मूलम्—आयवस्स निवाएणं, अउला हवइ वेयणा ।
एवं नच्चा न सेवंति, तंतुजं तणतज्जिया ॥३५॥

छाया—आतपस्य निपातेन, अतुला भवति वेदना ।
एव ज्ञात्वा न सेवन्ते, तन्तुजं तृणतर्जिताः ॥ ३५ ॥

टीका—' आयवस्स ' इत्यादि ।

भावार्थ—अचेलक पद से यहां स्थविरकल्पिक को भी जो अचेलक कहा है वह इसी अभिप्राय से कि वे शास्त्रमर्यादा के अनुसार ही वस्त्र रखते हैं, उससे अधिक नही आगम में स्थविरकल्पिक के लिये अल्पमूल्य वाले प्रमाणोपेन वस्त्रों का रखना मर्यादित है उनको ही ये धारण करते हैं। अत. इस अवस्था मे भी ये अचेलक ही माने जाते हैं, इस विषय का विशेषरूप से खुलासा छठे अचेलक परीषह के प्रकरण मे किया जा चुका है। मुनि को तैलादिक की मालिश करना वर्जित है। तथा ये तपश्चर्या करते रहते हैं, इसलिये इनका शरीर रूक्ष हो जाता है। रूक्ष शरीर में खून अल्प होने से तृणस्पर्श आदि की वेदना अधिक होती है, अतः ऐसी अवस्था में साधु का कर्तव्य है कि वह उस वेदना को समभाव से सहन करे ॥ ३४ ॥

जब तृणस्पर्श से पीडा हो तब मुनि को क्या करना चाहिये सो कहते हैं—' आयवस्स ' इत्यादि ।

ભાવાર્થ—અચેલક પદથી અહિં સ્થવિરકલ્પિકને જે અચેલક કહ્યા છે તે એવા અભિપ્રાયથી કે તે, શાસ્ત્ર મર્યાદાની અનુસારજ વસ્ત્ર રાખે છે તેનાથી અધિક નહીં આગમમા સ્થવિરકલ્પિક માટે અલ્પમુલ્યવાળા પ્રમાણોપેત વસ્ત્રોને રાખવા મર્યાદિત છે, એને જ તેઓ ધારણ કરે છે આથી આ અવસ્થામા પણ તે અચેલક જ માનવામા આવે છે આ વિષયનો વિશેષરૂપથી ખુલાસો પહેલા છઠ્ઠા અચેલકપરીષહના પ્રકરણમા આપવામા આવી ગયેલ છે મુનિએ તેલ આદિનુ માલીસ કરવુ વર્જીત છે તથા તપસ્યા કરતા રહે છે આથી તેમનુ શરીર રૂક્ષ થઈ જાય છે રૂક્ષ શરીરમા લોહી ખૂબ ઓછુ હોવાથી તૃણસ્પર્શની વેદના અધિક થાય છે આથી એવી અવસ્થામા સાધુનુ કર્તવ્ય છે કે, તે વેદનાને સમભાવથી સહન કરે ॥ ૩૪ ॥

જ્યારે તૃણસ્પર્શથી પીડા થાય ત્યારે મુનિએ શું કરવુ જોઈએ તે સૂત્રકાર કહે છે—' आयवस्स '-ઈત્યાદિ

टीका—'अचेलगस्स'-इत्यादि।

अचेलकस्य=सर्वथा वस्त्ररहितस्य जिनकल्पिकस्य, तथा शास्त्रमर्यादातिरिक्तवस्त्ररहितस्य स्थविरकल्पिकस्य चेत्यर्थः। आगमे हि अल्पमूल्यकाल्पवस्त्रस्य मर्यादितस्यैव धारणात् स्थविरकल्पिकोऽप्यचेलक एवास्तीति प्रागचेलकपरीषहप्रकरणे निर्णीतम्। तथा उभयविधस्य मुनेस्तृणस्पर्शपरीषहेऽन्यान्यपि कारणानि सन्तीति प्रदर्शयितुमाह—'लूहस्स'-इत्यादि। रूक्षस्य=तैलाभ्यङ्गादिवर्जनाद् अस्निग्धशरीरस्येत्यर्थः, संयतस्य=निरतिचारसंयमाऽऽराधनतत्परस्य, तपस्विनः=तपश्चरणशीलस्य, अनशनादितपःसमाचरणात् कृशशरीरस्येत्यर्थः मुनेः, तृणेषु-दर्भादिषु तदुपरिशयानस्य उपलक्षणत्वादासीनस्य चेत्यर्थः गात्रविराधना=शरीरे तृणस्पर्शजन्या पीडा भवति ॥ ३४ ॥

अब सूत्रकार सतरहवां तृणस्पर्शपरीषहजय का विवेचन करते हैं-

'अचेलगस्स' इत्यादि।

अन्वयार्थ—(अचेलगस्स-अचेलकस्य) सर्वथा वस्त्ररहित जिनकल्पिक, तथा शास्त्र की मर्यादा के अतिरिक्त वस्त्र नहीं रखने वाले स्थविरकल्पिक मुनि के (लूहस्स-रूक्षस्य) कि जिन का तेल आदि की मालिश करना वर्जित होने से शरीर बिलकुल रूक्ष हो रहा है, एवं (संजयस्स-संयतस्य) जो निरतिचार संयमकी आराधना करने में तत्पर रहते हैं, तथा (तवस्सिणो-तपस्विनः) अनशन आदि तपों के करनेवाले होने से कृश शरीर वाले हैं, और जो (तणेसु सयमाणस्स-तृणेषु शयानस्य) दर्भादिक तृणों के ऊपर सोते हैं उपलक्षण से उपर बैठते हैं उनके (गायविराहणा-गात्रविराधना) शरीर में तृणस्पर्शजन्य पीड़ा होती है।

હવે સૂત્રકાર સત્તરમા તૃણુસ્પર્શપરીષહ જીતવાનુ વર્ણુન કરે છે

'अचेलगस्स'-ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—अचेलगस्स-अचेलकस्य સર્વથા વસ્ત્ર રહિત જીનકલ્પિક, તથા શાસ્ત્રની મર્યાદાથી અતિરિક્ત વસ્ત્ર ન રાખવાવાળા સ્થવિરકલ્પિ મુનિ लूहस्स-रूक्षस्य જેને તેલ આદિની માલીશ કરવાનુ વર્જીત હોવાથી શરીર બીલ્કુલ રૂક્ષ બની ગયેલ છે संजयस्स-संयतस्य અને જે નિરતિચાર સયમની અરાધના કરવામા તત્પર રહે છે तवस्सिणो-तपस्विन તથા અનશન આદિ તપ કરનાર હોવાથી કૃશ શરીરવાળા છે અને જે तणेसु सयमाणस्स-तृणेषु शयानस्य દર્ભાદિક તૃણોની ઉપર સુવે છે, ઉપલક્ષણુથી ઉપર બેસે છે, તેમના गायविराहणा-गात्र विराधना શરીરમા તૃણુસ્પર્શજન્ય પીડા થાય છે

तृणस्पर्शपीडायां मुनिना यत् कर्तव्य तद् वोधयितुमाह—

मूलम्—आयवस्स निवाएण, अउला हवइ वेयणा ।
एवं नच्चा नं सेवंति, तंतुजं तणतज्जिया ॥३५॥

छाया—आतपस्य निपातेन, अतुला भवति वेदना ।
एव ज्ञात्वा न सेवन्ते, तन्तुज तृणतर्जिताः ॥ ३५ ॥

टीका—'आयवस्स' इत्यादि ।

भावार्थ—अचेलक पद से यहा स्थविरकल्पिक को भी जो अचेलक कहा है वह इसी अभिप्राय से कि वे शास्त्रमर्यादा के अनुसार ही वस्त्र रखते हैं, उससे अधिक नही आगम में स्थविरकल्पिक के लिये अल्पमूल्य वाले प्रमाणोपेत वस्त्रों का रखना मर्यादित है उनको ही ये धारण करते हैं। अतः इस अवस्था मे भी ये अचेलक ही माने जाते हैं, इस विषय का विशेषरूप से खुलासा छठे अचेलक परीषह के प्रकरण मे किया जा चुका है। मुनि को तैलादिक की मालिश करना वर्जित है। तथा ये तपश्चर्या करते रहते हैं, इसलिये इनका शरीर रूक्ष हो जाता है। रूक्ष शरीर में खून अल्प होने से तृणस्पर्श आदि की वेदना अधिक होती है, अतः ऐसी अवस्था मे साधु का कर्तव्य है कि वह उस वेदना को समभाव से सहन करे ॥ ३४ ॥

जब तृणस्पर्श से पीडा हो तब मुनि को क्या करना चाहिये सो कहते हैं—'आयवस्स' इत्यादि ।

ભાવાર્થ—અચેલક પદથી અહિં સ્થવિરકલ્પિકને જે અચેલક કહ્યા છે તે એવા અભિપ્રાયથી કે તે, શાસ્ત્ર મર્યાદાની અનુસારજ વસ્ત્ર રાખે છે તેનાથી અધિક નહીં આગમમા સ્થવિરકલ્પિક માટે અલ્પમુલ્યવાળા પ્રમાણોપેત વસ્ત્રોને રાખવા મર્યાદિત છે, એને જ તેઓ ધારણ કરે છે આથી આ અવસ્થામા પણ તે અચેલક જ માનવામા આવે છે આ વિષયનો વિશેષરૂપથી ખુલાસો પહેલા છઠ્ઠા અચેલકપરીષહના પ્રકરણમા આપવામા આવી ગયેલ છે મુનિએ તેલ આદિનુ માલીસ કરવુ વર્જીત છે તથા તપસ્યા કરતા રહે છે આથી તેમનુ શરીર રૂક્ષ થઈ જાય છે રૂક્ષ શરીરમા લોહી ખૂબ ઓછુ હોવાથી તૃણસ્પર્શની વેદના અધિક થાય છે આથી એવી અવસ્થામા સાધુનુ કર્તવ્ય છે કે, તે વેદનાને સમભાવથી સહન કરે ॥ ૩૪ ॥

જ્યારે તૃણસ્પર્શથી પીડા થાય ત્યારે મુનિએ શુ કરવુ જોઈએ તે સૂત્રકાર કહે છે—'આયવસ્સ'—ઈત્યાદિ

टीका—'अचेलगस्स '-इत्यादि।

अचेलकस्य=सर्वथा वस्त्ररहितस्य जिनकल्पिकस्य, तथा शास्त्रमर्यादातिरिक्तवस्त्ररहितस्य स्थविरकल्पिकस्य चेत्यर्थः। आगमे हि अल्पमूल्यकाल्पवस्त्रस्य मर्यादितस्यैव धारणात् स्थविरकल्पिकोऽप्यचेलक एवास्तीति प्रागचेलकपरीषहप्रकरणे निर्णीतम्। तथा उभयविधस्य मुनेस्तृणस्पर्शपरीषहेऽन्यान्यपि कारणानि सन्तीति प्रदर्शयितुमाह—' लूहस्स '–इत्यादि। रूक्षस्य=तैलाभ्यङ्गादिवर्जनाद् अस्निग्ध शरीरस्येत्यर्थः, संयतस्य=निरतिचारसंयमाऽऽराधनतत्परस्य, तपस्विनः=तपश्चरणशीलस्य, अनशनादितपःसमाचरणात् कृशशरीरस्येत्यर्थः मुनेः, तृणेषु–दर्भादिषु तदुपरिशयानस्य उपलक्षणत्वादासीनस्य चेत्यर्थः गात्रविराधना=शरीरे तृणस्पर्शजन्या पीडा भवति ॥ ३४ ॥

अब सूत्रकार सतरहवा तृणस्पर्शपरीषहजय का विवेचन करते हैं-

'अचेलगस्स' इत्यादि।

अन्वयार्थ—(अचेलगस्स–अचेलकस्य) सर्वथा वस्त्ररहित जिनकल्पिक, तथा शास्त्र की मर्यादा के अतिरिक्त वस्त्र नहीं रखने वाले स्थविरकल्पिक मुनि के (लूहस्स–रूक्षस्य) कि जिन का तेल आदि की मालिश करना वर्जित होने से शरीर बिलकुल रूक्ष हो रहा है, एव (संजयस्स–संयतस्य) जो निरतिचार संयमकी आराधना करने में तत्पर रहते हैं, तथा (तवस्सिणो–तपस्विन) अनशन आदि तपों के करनेवाले होने से कृश शरीर वाले हैं, और जो (तणेसु सयमाणस्स–तृणेषु शयानस्य) दर्भादिक तृणों के ऊपर सोते हैं उपलक्षण से उपर बैठते हैं उनके (गायविराहणा–गात्रविराधना) शरीर में तृणस्पर्शजन्य पीड़ा होती है।

હવે સૂત્રકાર સત્તરમા તૃણસ્પર્શપરીષહ જીતવાનુ વર્ણન કરે છે

'अचेलगस्स'–ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—अचेलगस्स–अचेलकस्य સર્વથા વસ્ત્ર રહિત જીનકલ્પિક, તથા શાસ્ત્રની મર્યાદાથી અતિરિક્ત વસ્ત્ર ન રાખવાવાળા સ્થવિરકલ્પિ મુનિ लूहस्स–रूक्षस्य જેને તેલ આદિની માલીશ કરવાનુ વર્જીત હોવાથી શરીર બીલકુલ રૂક્ષ બની ગયેલ છે संजयस्स–संयतस्य અને જે નિરતિચાર સયમની અરાધના કરવામા તત્પર રહે છે तवस्सिणो–तपस्विन તથા અનશન આદિ તપ કરનાર હોવાથી કૃશ શરીરવાળા છે અને જે तणेसु सयमाणस्स–तृणेषु शयानस्य દર્ભાદિક તૃણોની ઉપર સુવે છે, ઉપલક્ષણથી ઉપર બેસે છે, તેમના गायविराहणा–गात्र विराधना શરીરમા તૃણસ્પર્શજન્ય પીડા થાય છે

क्रिया सर्वदा सोपयोगाऽल्पा च भवतीत्यागन्तुकद्वीन्द्रियादिजीवाना विराधना न सभवत्यतस्ते वस्त्र न सेवन्ते। स्थविरकल्पिकास्तु सापेक्षसयमिनो भवन्त्यतस्ते तानि दर्भादीनि तृणानि भूमावास्तीर्य तत्रागन्तुककुन्थुपिपीलिकादिजन्तुविराधना निवारणाय प्रान्तभागेषु वेष्टन यथा स्यात्तथा तदुपरि सस्तारक निधाय शेरते, आसते च। एव यः कठोरकुशदर्भादितृणसस्पर्श सम्यक् सहते तेन मुनिना तृणस्पर्शपरीषहो विजितो भवति।

अत्र दृष्टान्तः प्रदर्श्यते—

श्रावस्तीनगर्या जितशत्रुनृपस्य भद्रनामकः पुत्र आसीत्। स चैकदा पद्मनामकाचार्यस्य समीपे धर्म श्रुत्वा प्रव्रजित.। क्रमाद् बहुश्रुतो भूत्वाऽन्यदा कदाचि-

उनके शरीर की हलनचलन आदि क्रिया उपयोगपूर्वक तथा अल्प होती है इससे उनके आगन्तुक द्वीन्द्रियादिक जीवों की विराधना का प्राय. सभव नहीं है इसलिये वे वस्त्र का सेवन नहीं करते हैं। स्थविरकल्पिकमुनि प्रायः ऐसे न होने से दर्भादिक तृणो को भूमि पर बिछा कर उसमे आगन्तुक कुन्थु पिपीलिका आदि जन्तुओं की विराधना निवारण करने के लिये प्रान्त भागों में वेष्टन जिस प्रकार हो जाय इस रूप से उस के ऊपर सस्तारक बिछाकर सोते हैं और बैठते हैं। इस प्रकार जो कठोर कुशदर्भादिक तृणस्पर्श को अच्छी तरह सहन करता है वह मुनि तृणस्पर्शपरीषह का विजेता कहलाता है।

दृष्टान्त—श्रावस्ती नगरी मे जितशत्रु नाम के राजा का भद्र नाम का एक पुत्र था। पद्मनामक आचार्य के पास उसने एक समय धर्म का उपदेश सुनकर दीक्षा धारण करली। क्रम से आगमों का

ચલન આદિ ક્રિયા ઉપયોગ પુરતી અને અલ્પ હોય છે તેનાથી આવનાર દ્વિઇન્દ્રિયાદિક જીવોની વિરાધના થવાનો સભવ નથી આ માટે તે વસ્ત્રનુ સેવન કરતા નથી સ્થવિરકલ્પિક મુનિ એવા ન હોવાથી દર્ભાદિક તૃણોને ભૂમિ ઉપર બીછાવી તેમા આવવાવાળા કથવા, પીપીલીકા, આદિ જતુઓની વિરાધનાનુ નિવારણ કરવા માટે પ્રાન્ત ભાગોમા કાપા ન પડે તે માટે તેના ઉપર વસ્ત્ર બિછાવીને સુવે છે અને બેસે છે આ પ્રકારે જે કઠોર કુશ-દર્ભાદિક તૃણસ્પર્શને સારી રીતે સહન કરે છે તે મુનિ તૃણસ્પર્શપરીષહના વિજેતા કહેવાય છે

દૃષ્ટાત—શ્રાવસ્તી નગરીમા જીતશત્રુ નામના રાજાને ભદ્ર નામનો પુત્ર હતો પદ્મ નામના આચાર્યની પાસે તેણે એક સમય ધર્મનો ઉપદેશ સાભળી દીક્ષા ધારણ કરી લીધી ક્રમથી આગમોનો અભ્યાસ કરી જ્યારે તે બહુશ્રુત

आतपस्य=घर्मस्य निपातेन=सपातेन, अतुला=महती दुःसहा वेदना भवति, आतपोत्पन्नस्वेदक्लेदवशात् तृणक्षते क्षारसेचनेन समुत्पन्ना वेदनेव वेदना भवतीति भावः। एवम्=अनेन प्रकारेण ज्ञात्वाऽपि तृणतर्जिता=दर्भादितृणक्षता मुनयः तन्तुज–सूत्रनिर्मित कार्पासिकम्, उर्णातन्तुनिर्मित कम्बलादिक वा वस्त्रम्=आच्छादनवस्त्र न सेवन्ते।

अथ भावः–शयने आसने च शुषिरवर्जिततृणस्य दर्भादेः परिभोगोऽनुज्ञातो जिनकल्पिकाना स्थविरकल्पिकाना च। तत्र जिनकल्पिकाना मुनीना दृढसहनन–पूर्वगतज्ञान – तीक्ष्णोपयोगनिद्राल्पत्वाद्यनेकप्रखरगुणसम्पन्नत्वेन स्पन्दनचलनादि

अन्वयार्थ—(आयवस्स – आतपस्य) घाम–धूप के (निवाएण–निपातेन) पड़ने से जो शरीर में पसीना आता है, वह पसीना तृणक्षत अर्थात् शरीर में तृण के चुभने से उत्पन्न हुए घाव में लगता है, तब (अउला वेयणा हवइ–अतुला वेदना भवति) महावेदना होती है। (एव नच्चा–एव ज्ञात्वा) ऐसी वेदना का अनुभव करके भी (तणतज्जिया–तृणतर्जिताः) दर्भादिजन्य घाव वाले मुनि (ततुज–तन्तुजम्) ऊर्णादिक तन्तुओं से निर्मित कम्बलादिक तथा कपास से निर्मित वस्त्रादिकरूप आच्छादन वस्त्र का सेवन नहीं करते है।

इसका भाव यह है—शयन और आसन में निश्छिद्र दर्भादिक तृणों का परिभोग जिनकल्पिक तथा स्थविरकल्पिक दोनों के लिये अनुज्ञात है। जिस में जिनकल्पी मुनि दृढसहनन, पूर्वो का ज्ञान, तीक्ष्ण उपयोग तथा अल्पनिद्रा आदि अनेक प्रखर गुणवाले होने से

અન્વયાર્થ—आयवस्स–आतपस्य ધામ તડકાના निवाएण–निपातेन પડવાથી શરીરમા જે પરસેવો આવે છે તે પરસેવો તૃણક્ષત અર્થાત્ શરીરમા તૃણના સ્પર્શથી ઉત્પન્ન થયેલા ઘાવમા લાગે છે ત્યારે अउला वेयणा हवई–अतुला वेदना भवति ભારે વેદના થાય છે एव नच्चा–एव ज्ञात्वा એવી વેદનાનો અનુભવ કરીને પણ तणतज्जिया–तृणतर्जिता દર્ભાદિજન્ય ઘાવ વાળા મુનિએ ततुज–तन्तुजम् ઉનના તાતણાઓથી બનાવેલ કમ્બલ આદિ તથા કપાસથી બનાવેલ વસ્ત્રાદિકનુ આચ્છાદન ન કરવુ જોઈએ

એનો ભાવ આ પ્રમાણે છે, શયન અને આસનમા છિદ્રો વગરના દર્ભ આદિ ખડનો પરિભોગ જીનકલ્પિક તથા સ્થવિરકલ્પિક બન્નેને માટે અનુજ્ઞાત છે, જેમા જીનકલ્પિ મુનિ તેને દૃઢતાથી સહન કરીને, પૂર્વનુ જ્ઞાન, તીક્ષ્ણ ઉપયોગ, તથા અલ્પનિદ્રા આદિ પ્રખર ગુણવાળા હોવાથી તેના શરીરનું હલન

शरीरे प्रत्येकावयवस्य मांसे विदीर्यमाणेऽपि क्षोभवर्जितः शान्तरसनिमग्नो महामुनिः क्षमानिधिः कलुषध्यानमकुर्वाणः समाधिभावेन प्रबलामुज्ज्वलां दुःसहां घोरातिघोरवेदनां सहते स्म। इत्थं तृणस्पर्शपरीषहं विजित्य क्षपकश्रेणिमारुह्य केवली भूत्वा शिवपदं प्राप। एवमन्यैरपि मुनिभिस्तृणस्पर्शपरीषहः सोढव्यः ॥ ३५ ॥

अथाष्टादशं जल्लपरीषहजयं माह—

मूलम्—किलिंण्णगाए मेहावी, पकेंण वं रएँण वा ।
घिंसु वा परितावेणं, सायं नो परिदेवेए ॥३६॥

छाया—क्लिन्नगात्रः मेधावी, पङ्केन वा रजसा वा ।
ग्रीष्मे वा परितापेन, सातं नो परिदेवयेत् ॥ ३६ ॥

टीका—'किलिण्णगाए' इत्यादि ।

मेधावी=स्नानपरित्यागमर्यादावर्ती मुनिः, ग्रीष्मे, वा शब्दात्—शरदि,

---

मांस क्षारजल से विदीर्ण होने पर भी क्षोभ से वर्जित एवं शांत रस में निमग्न, ऐसे उन क्षमा के निधि मुनिराज ने कलुषध्यान नहीं करते हुए समाधिभाव से उस घोरातिघोर प्रबल दुःसह वेदना को सहन किया। इस प्रकार उन्हों ने तृणस्पर्शपरीषह को जीतकर अन्त मे क्षपकश्रेणी पर आरोहण करके केवलज्ञान की प्राप्ति से शिवपद प्राप्त कर लिया। इसी तरह अन्य मुनियों को भी तृणस्पर्शपरीषह सहन करना चाहिये ॥ ३५ ॥

अब अठारवें जल्लपरीषह को जीतने के लिये सूत्रकार कहते है—

'किलिण्णगाए' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(मेहावी - मेधावी) स्नानपरित्यागरूप मर्यादा मे रहने वाला मुनि (घिंसु—ग्रीष्मे) ग्रीष्मकाल मे (वा—वा) तथा शरत्काल

ખારા પાણીથી વિદીર્ણ થવાથી, ક્ષોભથી વર્જીત અને શાંત રસમાં નિમગ્ન એવા તે ક્ષમાનિધિ મુનિરાજે કલુષભાવ ન રાખતાં સમાધીભાવથી એ ઘોર અતિ ઘોર દુસહ વેદનાને સહન કરી આ પ્રકારે તેઓએ તૃણસ્પર્શપરીષહને જીતીને અંતમાં ક્ષપકશ્રેણી પર ચડીને કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિથી શિવપદ પ્રાપ્ત કરી લીધું આ રીતે અન્ય મુનિરાજોએ તૃણસ્પર્શપરીષહ સહન કરવો જોઈએ ॥૩૫॥

હવે અઢારમો જલ્લમલ્લપરીષહ જીતવા માટે સૂત્રકાર કહે છે—

'किलिण्णगाए' ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—મેહાવી-મેધાવી સ્નાન પરિત્યાગરૂપ મર્યાદામાં રહેવાવાળા મુનિ ઘિંસુ-

देकाकिविहारप्रतिमा प्रतिपन्नः सन्नऽप्रतिबद्धविहारं विहरति स्म । स चैकदा विहरन् क्वापि राज्यान्तरे गतः । राजपुरुषाः "हेरिकोऽय"-मितिज्ञात्वा तं गृहीत्वा पप्रच्छुः-ब्रूहि कस्त्वं ? केन गुप्तचारत्वाय प्रहितोऽसि ? । स भद्रमुनिः प्रतिमाधारित्वात् किमपि नोत्तरं ददौ । ततस्ते कुपितास्तं भद्रमुनिं क्षुरेण तक्षयित्वा असिधारातुल्यैः क्षुरधारातुल्यैः कुन्ताग्रतुल्यैस्तीक्ष्णधारैर्दर्भैर्गाढमावेष्ट्य क्षारवर्तितं कृत्वा, गर्ते निपात्य स्वस्थानं गतवन्तः । अतितीक्ष्णाग्रैः कुशैर्विध्यमाने क्षारजलैश्च

अभ्यास कर जब वह बहुश्रुत हो गया तब उसने एकाकिविहार प्रतिमा अंगीकार कर अप्रतिबद्ध विहार करना प्रारंभ कर दिया। एक दिन की बात है कि ये मुनिराज विहार करतेर दूसरे किसी राज्य में जा पहुँचे। राजपुरुषों ने उन्हें "यह कहीं का गुप्तचर है" ऐसा समझकर पकड़ लिया, और पूछने लगे-कहो कौन हो? किसने तुम्हें खुफिया पुलिस के बतौर यहां भेजा है। राजपुरुषों की यह बात सुनकर प्रतिमा धारी होने से मुनिराज ने कुछ भी उत्तर नहीं दिया। मुनिराज की इस मौन परिस्थितिका अवलोकन कर वे सब के सब उन पर बहुत अधिक कुपित हुए। उन्हो ने प्रकृतिभद्र उन मुनिराज को प्रथम क्षुरा से घायल कर पश्चात् तलवार की धार के समान, क्षुरा की धार के समान, एवं भाले की नोक के समान तीक्ष्ण अनीवाले दर्भो से गाढ वेष्टित करके और ऊपर से नमक मिला हुआ जल छिडककरके एक खड्डे में उनको डाल दिया, और वे सब के सब अपनेर स्थान पर चले गये। अति तीक्ष्ण अनीवाले कुशों से वींधे गये शरीर का प्रत्येक अवयवगत

બની ગયા ત્યારે તેમણે એકાકી વિહાર પ્રતિમા અંગિકાર કરી, અપ્રતિબદ્ધ વિહાર કરવાનો પ્રારંભ કર્યો એક દિવસની વાત છે કે, આ મુનિરાજ વિહાર કરતા કરતા બીજા કોઈ રાજ્યમાં જઈ પહોંચ્યા રાજપુરૂષોએ તેને "આ કોઈ રાજ્યનો ગુપ્તચર છે" એમ સમજીને પકડી લીધા અને એને પુછવા લાગ્યા કહો તમે કોણ છો? કોણે તમને ગુપ્ત બાતમીદાર તરીકે અહિં મોકલેલ છે? રાજ પુરૂષોની એ વાત સાંભળી પ્રતિમા ધારી હોવાથી મુનિરાજે કાંઈ પણ ઉત્તર ન આપ્યો. મુનિરાજની આ મૌન પરિસ્થીતિ જોઈ સઘળા તેના ઉપર ખૂબ જ ક્રોધિત બન્યા તેઓએ પ્રકૃતિભદ્ર તે મુનિરાજને પ્રથમ છરાથી ઘાયલ કરી પછી તરવારની ધાર જેવા, છરાની ધાર જેવા, અને ભાલાની અણી જેવા તીક્ષ્ણ અણીવાળા દર્ભોથી ગાઢ વ્યથિત કરીને ઉપરથી મીઠાનું પાણી છાંટી એક ખાડામાં નાખી દીધા અને બધા રાજપુરૂષો પોત પોતાને સ્થાને ચાલ્યા ગયા અતિ તીક્ષ્ણ અણીવાળા દર્ભના પાનથી વીંધાયેલા શરીરના પ્રત્યેક અવયવમાંથી માંસ,

मूलम्—वेएज्ज निज्जरापेही, आरियं धम्मणुत्तरं ।
जाव सरीरभेओत्ति, जल्लं काएण धारए ॥३७॥

छाया—वेदयेत् निर्जरापेक्षी, आर्यं धर्मम् अनुत्तरम् ।
यावत् शरीरभेदः, इति जल्लं कायेन धारयेत् ।

टीका—'वेएज्ज' इत्यादि ।

निर्जरापेक्षी=आत्यन्तिककर्मक्षयाभिलाषी मुनिः, आर्यं=हेयोपादेयस्वरूपनिरूपकम्, अनुत्तरं=न विद्यते उत्तरम्-उत्कृष्टं यस्मात् सोऽनुत्तरस्तं सर्वोत्तममित्यर्थः। धर्मं=श्रुतचारित्ररूपं प्राप्तः इति शेषः । वेदयेत्-अकमात् जल्लजनितं दुःखं सहेत । इममर्थं विशदीकुर्वन् प्राह—'जाव सरीरभेओ' इत्यादि । इति=अतो हेतोः-यावत्-यावताकालेन शरीरभेदः=देहपातः स्यात्, तावत्कालपर्यन्तं, जल्लं=मलं, कायेन=शरीरेण धारयेत् ।

करे कि-"हा ! इस मेल के निवारण से मुझे साता अर्थात् सुख का अनुभव कब और कैसे होगा ?" इस प्रकार विलाप न करे ॥ ३६ ॥

'वेएज्ज' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(निज्जरापेही-निर्जरापेक्षी) आत्यन्तिक रूप से कर्मों के क्षयका अभिलाषी मुनि (आरियं-आर्यम्) हेय एवं उपादेय के स्वरूप का निरूपक (अणुत्तरं-अनुत्तरम्) सर्वोत्कृष्ट-जिससे श्रेष्ठ और कोई दूसरा नहीं है-सर्वोत्तम ऐसे (धम्मं-धर्मम्) श्रुतचरित्ररूप धर्म को प्राप्त कर (वेएज्ज-वेदयेत्) मेल के दुःख को सहन करे। उसका कर्तव्य है कि (जाव शरीरभेओत्ति-यावत् शरीरभेद इति) जब तक शरीर का भेद नहीं होता है-मृत्यु द्वारा शरीर का वियोग नहीं

પરીષહજય છે સાધુ સ્વપ્નામાં પણ સુખનો અનુભવ ક્યારે અને કેમ થશે. આ પ્રકારનો વિલાપ ન કરે ॥ ૩૬ ॥

'वेएज्ज'-ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—निज्जरापेही-निर्जरापेक्षी આત્યંતિક રૂપથી કર્મોનો ક્ષય કરવાના અભિલાષી મુનિ आरियं-आर्यम् હેય અને ઉપાદેયના સ્વરૂપના નિરૂપક अणुत्तरं-अनुत्तरम् સર્વોત્કૃષ્ટ જેનાથી શ્રેષ્ઠ બીજો કોઈ નથી સર્વોત્તમ એવા धम्मं-धर्मं શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મને પ્રાપ્ત કરી वेएज्ज-वेदयेत् મલના દુઃખને સહન કરે તેનું, કર્તવ્ય છે કે जाव शरीरभेओत्ति-यावत् शरीरभेद इति જ્યાં સુધી શરીરનો ભેદ નથી થતો-મૃત્યુ દ્વારા શરીરનો વિયોગ થતો નથી ત્યાં સુધી

वर्षासु वा, परितापेन=उष्णस्पर्शेन, हेत्वर्थे तृतीया। पङ्केन वा=प्रस्वेदादार्द्रीभूतेन मलेन वा, रजसा वा=परिशुष्य काठिन्य माप्तेन मलेन वा, यद्वा-रजसा=धूल्या, क्लिन्नगात्रः=व्याप्तदेहः, सन् सातं=सुख समाश्रित्य न परिदेवयेत्-" हा ! मम-मलापगमः कथ कदा वा भविष्यती " - ति कृत्वा न विलपेत्, विलापं न कुर्यादिति भावः ॥ ३६ ॥

मे और वर्षाकाल मे (परितावेण-परितापेन) उष्णस्पर्श द्वारा आये हुए (पकेण व-पङ्केन वा) प्रस्वेद द्वारा गीले हुए मैल से (रएण वा-रजसा वा) या पसीने में ससक्त धूलि से (किलिण्णगाए-क्लिन्नगात्र) व्याप्त शरीर होने पर भी (साय नो परिदेवए-सात नो परिदेवयेत्) " हा मेरे इस मैल का निवारण कैसे और कब होगा " ऐसा विचार कर विलाप नही करे। किन्तु उस हालत में उस परीषह को अच्छी तरह सहन करे, इसका नाम जल्लपरीषह जय है।

भावार्थ—ग्रीष्मकाल मे या वर्षाकाल में अधिक गर्मी पड़ने से शरीर मे अधिक पसीना आया करता है। उससे शारीरिक मैल ढीला पड जाता है। रगडने से वह चिपका हुआ मैल शरीर से अलग हो जाता है। पुन उसी स्थान पर उड़ी हुई रज आकर लग जाती है। उससे शरीर में आकुलता होती रहती है। इस आकुलता से न घबरा कर जो मुनि उस मैल से ससक्त होने का परीषह सहन करते हैं उसीका नाम जल्लपरीषहजय है। साधु स्वप्न मे भी यह विचार न

ग्रीष्मे ઉનાળાની ઋતુમા તથા वा–वा શરદકાળ અને વર્ષાકાળમા परितावेण-परितापेन ઉષ્ણુસ્પર્શ દ્વારા આવેલા पकेण व-पङ्केन वा પરસેવા દ્વારા પલળેલા મેલથી रएण वा-रजसा वा અગર પરસેવામા ભળેલ ધૂળથી किलिण्णगाए-क्लिन्नगात्र વ્યાપ્ત શરીર બનવા છતા પણ साय नो परिदेवए-सात नोपरिदेवयेत् મારા આ મેલનુ નિવારણુ કેમ અને કયારે થશે " એવો વિચાર કરી વિલાપ ન કરે પરતુ તેવી હાલતમા તે પરીષહને સારી રીતે સહન કરે તેનુ નામ જલ્લમલ્લ પરિષહ જય છે

ભાવાર્થ—ગ્રીષ્મકાળમા યા વર્ષાકાળમા અધિક ગરમી પડવાથી શરીરમા અધિક પરસેવો વળે છે તેનાથી શરીર ઉપરનો મેલ ઢીલો પડે છે ચોળવાથી તે ચોટેલ મેલ શરીરથી છુટો પડે છે ફરી એજ સ્થળે ઉડતી રજ આવીને ચોટે છે તેનાથી શરીરમા આકુળતા થતી રહે છે આથી એ આકુળતાથી ન ગભરાતા જે મુનિ તે મેલનો સસક્તપરીષહ સહન કરે છે એનુ નામ જલ્લમલ્લ

अन्यच—अत्यन्तमलिनो देहो, देही चात्यन्तनिर्मलः ।
उभयोरन्तर ज्ञात्वा, कस्य शौच विधीयते ॥ २ ॥ इति ।

अत्यन्तमलिनो देहो, देही चात्यन्तनिर्मलः ।
उभयोरन्तर ज्ञात्वा, कस्य शौच विधीयते ॥ २ ॥

क्यों कि मातापिता के रजवीर्य से यह शरीर अपवित्र ही स्वभावत. उत्पन्न हुआ है। जब कारण स्वय अशुचिस्वरूप है तो उसका कार्यरूप यह शरीर शुचि कैसे हो सकता है। प्याज को या लहसुन को क्षीरसमुद्र के जल से प्रक्षालित करने पर भी जैसे उसमें निर्गन्धता नहीं आ सकती है उसी प्रकार हजारो वार स्नान करने पर भी इस अपवित्र शरीर मे भी निर्मलता–शुचिता नहीं आ सकती है, क्यों कि यह निरन्तर नौ द्वारो से मल को बहाता ही रहता है। देह का जब स्वभाव ऐसा है तो फिर इसकी शुचिविधायक साधन ही यहां कौन से एकत्रित किये जा सकते हैं। जो मैं हू वह तो पवित्र हूं अत्यत निर्मल हू। जिस प्रकार वस्तुस्थिति से विचार करने पर शौचालय में रहा हुआ आकाश अपवित्र न हो सकता है उसी प्रकार इस अपवित्र देह मे निवास करने वाला यह आत्मा भी अपवित्र नहीं होता है, वह तो सदा अत्यन्त निर्मल है। इस प्रकार शरीर और आत्मामें अन्तर जानकर ज्ञानी सदा ऐसा विचार करता रहे की मैं अब

अत्यतमलिनो देहो, देही चात्यन्तनिर्मलः ।
उभयोरन्तर ज्ञात्वा, कस्य शौच विधीयते ॥ २ ॥

કેમકે, માતા પિતાના રજવિર્યથી આ શરીર અપવિત્ર જ સ્વભાવત ઉત્પન્ન થયેલ છે જ્યારે કારણ સ્વય અશુચિ સ્વરૂપ છે તો તેના કાર્ય રૂપ આ શરીર શુચિરૂપ કઈ રીતે ગણાય, ડુગળીને અથવા લસણને સમુદ્રના પાણીથી ધોવાથી પણ તેમા નિર્ગંધતા આવી શકતી નથી તેવી રીતે હજારો વાર સ્નાન કરવા છતા પણ આ અપવિત્ર શરીરમા નિર્મળતા–શુચિતા આવતી નથી કેમકે, આ શરીર નિરતર નવ દ્વારોથી મળને બહાર કાઢયા જ કરે છે દેહનો જ્યારે સ્વભાવ એવો છે તો પછી એના શુચિ વિધાયક સાધન જ ક્યાથી મેળવી શકાય જે હુ છુ તે તો સદા પવિત્ર જ છુ, અત્યત નિર્મળ છુ, જે પ્રકારથી વસ્તુ સ્થિતિનો વિચાર કરવા છતા, શૌચાલયમા રહેલુ આકાશ અપવિત્ર બની શકતુ નથી તેવીજ રીતે દેહમા નિવાસ કરવાવાળો આ આત્મા પણ અપવિત્ર હોતો નથી તે તો સદા નિર્મળ જ છે આ પ્રકારે શરીર અને આત્મામા અતર જાણી જ્ઞાની એવો સદા

दृश्यन्ते हि केचिद् दावानलदग्धस्थाणुवत् कालवर्णाः शीतवातादिभिरुपहता धूलिव्याप्ता मलिनदेहा मनुष्याः। तेषामकामनिर्जरया नास्ति कश्चिद् गुणः, मम तु मलधारणेन महान् गुणः, इति मत्वा मलापनयनाय स्नानाद्यभिलाषमपि न कदाचित् कुर्यादित्यर्थः। उक्तञ्च—

न शक्य निर्मलीकर्तुं गात्रं स्नानशतैरपि।
अश्रान्तमिव स्रोतोभि,-र्नवभिर्मलमुद्गिरत्॥ १॥

होता है तब तक वह (काएण-कायेन) शरीर से (जल्ल धारए-जल्लं धारयेत्) मेल को धारे। उसे यह विचार करते रहना चाहिये कि इस ससार मे ऐसे अनेक प्राणी-मनुष्य देखे जाते हैं। जो दावानल से दग्ध स्थाणु की तरह बिलकुल कृष्णवर्ण होते हैं। उनका शरीर शीतवात आदि से सदा पीडित होता रहता है। धूलि से व्याप्त होने के कारण अत्यन्त मलिन होता है। परन्तु फिर भी इनको इसकी चिन्ता नहीं होती है। अकाम निर्जरा से इनको इतना सब कुछ सहन करने पर भी कोई लाभ नहीं। मेरे लिये तो इस मैल धारण करने से महान् लाभ है, अतः इसके दूर करने के लिये मुझे स्नान आदि सावद्यक्रियाओं की अभिलाषा स्वप्न तक मे भी नही करनी चाहिये। कहा भी है—

न शक्य निर्मलीकर्तुं, गात्र स्नानशतैरपि।
अश्रान्तमिव स्रोतोभि,-र्नवभिर्मलमुद्गिरत्॥ १॥

काएण-कायेन ते शरीरथी जल्ल धारए-जल्ल धारयेत् मेलने राखे तेणे ओ विचार करता रहेवु जोईओ के, आ ससारमा ओवा अनेक प्राणी, मनुष्य देखवामा आवे छे जे दावानळथी दग्ध पाणुानी जेवा तद्दन काळा स्वरूपना ज होय छे तेनु शरीर शीत, वात आदिथी सदा पीडित रहे छे धूळथी भरेलु होवाने कारणे अत्यत मलीन होय छे, छता पण ओमने ओनी चिंता होती नथी अकामनिर्जराथी ओमने ओटलु बधु सहन करवा छता पण कोई लाभ नथी मारा माटे तो आ मेलनो परीषह सहन करवाथी महान लाभ छे, आथी तेने दूर करवा माटे मारे स्नान आदि सावद्यक्रियाओनी अभिलाषा स्वप्ने पण न करवी जोईओ कह्यु पण छे—

न शक्य निर्मलीकर्तुं, गात्र स्नानशतैरपि।
अश्रान्तमिव स्रोतोभि,-र्नवभिर्मलमुद्गिरत्॥ १॥

मुनिनिन्दया दुष्कर्म बद्धवान्। कालमासे कालं कृत्वा श्रावकत्वात् सौधर्मे कल्पे देवत्वं प्राप्तवान्। ततश्च्युतश्चासौ कौशाम्बीनगरे इभ्यस्य वसुचन्द्रश्रेष्ठिनः पुत्रोऽभवत्। स श्रेष्ठिपुत्रो विशुद्धमतिनाम्ना प्रसिद्धो जातः।

स चैकदा विशाखाचार्यसमीपे धर्मं श्रुत्वा प्रव्रजितः। अन्यदा कदाचित् तस्य विशुद्धमतिमुनेः पूर्वभवकृतमलिनमुनिनिन्दोपार्जितकर्मोदयाद् देहेऽतिदुर्गन्धः समुत्पन्नः। शटितसर्पादिमृतकगन्धादप्यधिक विशुद्धमतिमुनिदेहभव दुर्गन्ध कोऽपि सोढु नाशकत्। सर्वो लोकस्तद्वपुःस्पृष्टवायुनाऽपि व्याकुलीकृतः सन्नितस्ततः पलायते।

कारण मैल से भरा रहता है। फिर भी ये लोग अपने को बहुत ऊँचा समझते रहते हैं और इधर से उधर भटकते रहते हैं। इस प्रकार मुनि की निंदा से उसने गाढ़ दुष्कर्म का बंध कर लिया, और श्रावक होने की वजह से वह मर कर सौधर्म देवलोक मे देवपर्याय से उत्पन्न हुवा। वहा से च्यवकर यह कौशाम्बी नगरी मे वसुचन्द्र नामक इभ्य-शेठ का पुत्र हुआ। उसका नाम विशुद्धमति रक्खा गया।

एक दिनकी बात है कि विशुद्धमति ने विशाखाचार्य के पास धर्म श्रवणकर दीक्षा ले ली। कालान्तरमें विशुद्धमति मुनिके शरीरमें सुनद वणिक्के भवमें की गई मुनिनिन्दासे उपार्जित पापकर्म के उदय से अति दुर्गन्ध आने लगी। सडे हुए साप आदिकी जैसी दुर्गन्ध होती है उससे भी अधिक दुर्गन्ध इनके शरीर की थी, अतः उस दुर्गन्ध को सहन करने के लिये कोई भी समर्थ नहीं हुआ। उसके शरीर को स्पर्शकर जो वायु आता था लोग उस वायु से भी घबरा जाते थे।

પણ આ લોકો પોતાને ખૂબજ ઉચા સમજે છે અને અહી તહી ભટકતા રહે છે આ પ્રકારની મુનિની નિંદાથી તેણે ગાઢ દુષ્કર્મનો બધ કરી લીધો અને શ્રાવક હોવાના કારણે તે મરીને સૌધર્મ દેવલોકમા દેવ પર્યાયથી ઉત્પન્ન થયો ત્યાથી ચવીને તે કૌશામ્બી નગરીના વસુચદ્ર નામના ઈભ્ય-શેઠનો પુત્ર થયો તેનુ નામ વિશુદ્ધમતિ રાખવામા આવ્યુ

એક દિવસની વાત છે કે, વિશુદ્ધમતિએ વિશાખાચાર્યની પાસે ધર્મ શ્રવણ કરી દીક્ષા લઈ લીધી કાળાન્તરમા વિશુદ્ધમતિ મુનિના શરીરમા સુનદ વણીકના ભવમા કરાયેલ મુનિ નિંદાથી ઉપાર્જન કરેલ પાપકર્મના ઉદયથી અતિ દુર્ગંધ આવવા લાગી સડેલા સર્પ વગેરેની જે દુર્ગંધ આવે છે તેનાથી પણ અધિક દુર્ગંધ તેના શરીરની હતી આથી એ દુર્ગંધને સહન કરવા કોઈ સમર્થ ન બન્યુ, તેના શરીરને સ્પર્શ કરીને જે પવન આવતો તે પવનથી પણ લોકો

अत्र दृष्टान्तः प्रदर्श्यते—

चम्पानगर्यां सुनन्दनामा धनाढ्यो वणिक् श्रावक आसीत्। स बहुविधपण्यैर्व्यवहारकरणेन जाताभिमानो विवेकरहितः कदाचिदेकदा साधु दृष्ट्वा निन्दति स्म—अहो! शरीरसंस्कारवर्जिताः अभद्रवेषा धूलिधूसरा धर्मादिसमुत्पन्नमलाऽपनयनेन मलिनशरीराः पुनरपि स्ववेष भव्यमेव मन्यमाना विहरन्ति। स चैव

स्नानादिक से किसकी शुचि करूँ? जिस शरीरकी शुचि इन स्नानादि क्रियाओ से करना चाहता हूं वह तो स्वभाव से ही अपवित्र है, तथा आत्मा पवित्र होने से उसकी शुचि करने का प्रयास व्यर्थ है। ऐसा समझकर साधु जल्लपरीषह को सहन करे।

दृष्टान्त—चपानगरी में सुनद नामका एक धनाढ्य वैश्य श्रावक रहता था। इसका व्यापार खुब चलता था। अनेक चीजों का रोजगार यह किया करता था। इससे दुकानदारी मे इसको अधिक लाभ होता था, इसलिये इसे अपनी दुकानदारी का बहुत कुछ अभिमान था। विवेक से रहित होने के कारण एक दिन की बात है कि इसने किसी एक साधु को देखकर उसकी भारी निंदा की। कहने लगा—देखो तो सही ये शरीर के सस्कार से बिलकुल वर्जित रहते हैं, इनका वेष भी भद्रपुरुषों जैसा नही होता है, शरीर पर तो इनके धूल चढ़ी रहती है। ये नहाते धोते नही है। रात दिन पसीना आते रहनेसे कपडे भी इनके बुरी तरह से दुर्गन्ध देने लगते हैं। शरीर भी पसीने से तर हो जाने के

વિચાર કરતો રહે કે, હુ હવે સ્નાન આદિથી કેની શુદ્ધિ કરૂ? જેની શુદ્ધિ આવી સ્નાનાદિક ક્રિયાઓથી કરવા ચાહુ છુ તે તો સ્વભાવથી જ અપવિત્ર છે તથા આત્મા પવિત્ર હોવાથી એની શુચિ કરવાનો પ્રયાસ વ્યર્થ છે એવુ સમજીને સાધુ જળપરીષહને સહન કરે

દૃષ્ટાત—ચપાનગરીમા સુનદ નામનો એક ધનાઢ્ય વૈશ્ય—શ્રાવક રહેતો હતો તેનો વેપાર ખૂબ ચાલતો હતો અનેક ચીજોનો રોજગાર તે કરતો હતો. તેનાથી દુકાનદારીમા તેને અધિક લાભ થતો હતો તેને પોતાની દુકાનદારીનુ ઘણુ અભિમાન હતુ વિવેકથી રહિત હોવાના કારણે એક દિવસની વાત છે કે, તેણે કોઈ એક સાધુને જોઈને તેની ખૂબ નિંદા કરી, કહેવા લાગ્યો કે, જુઓ તો ખરા! આ શરીરના સસ્કારથી તદ્દન વર્જીત રહે છે તેનો વેષ પણ ભદ્ર પુરૂષો જેવો નથી શરીર ઉપર તો ધૂળ ચોટેલી રહે છે, એ નાતા ધોતા નથી, રાત દિવસ પરસેવો આવતો હોવાથી તેમના કપડા પણ દુર્ગંધ મારતા હોય છે અને શરીર પણ પરસેવાથી તર હોવાને કારણે મેલથી ભરેલુ રહે છે તો

अथैकोनविंशतितम सत्कारपुरस्कारपरीषहजय माह—

मूलम्—अभिवायमब्भुट्ठाणं, सामी कुज्जा निमंतण ।
जे ताइं पडिसेवंति, न तेसिं पीहए मुणी ॥३८॥

छाया—अभिवादम् अभ्युत्थान, स्वामी कुर्यात् निमन्त्रणम् ।
ये तानि प्रतिसेवन्ते, न तेभ्यः स्पृहयेत् मुनिः ॥ ३८ ॥

टीका—'अभिवाय०' इत्यादि ।

स्वामी=राजादिकः, अभिवादम्-अभिवादनम्-'शिरोनमनचरणस्पर्शनादिपूर्वकमभिवादये प्रणमामी'त्यादिवचनरूप पुरस्कार, तथा-अभ्युत्थानम्=अभिमुखमुत्थानम्-ससम्भ्रममासन परित्यज्योत्थानरूप पुरस्कार च, तथा-निमन्त्रणम्-आहारादिग्रहणाय प्रार्थनम्, 'अद्य मद्गृहे भिक्षा ग्रहीतव्या' इत्यादिवचनरूप

जन्ममरण से सदा के लिये विमुक्त हो गये। इसी तरह अन्य मुनियों को भी जल्लपरीषह सहन करना चाहिये ॥ ३७ ॥

अब उन्नीसवा सत्कारपुरस्कारपरीषहजय को सूत्रकार कहते हैं-
'अभिवाय'-इत्यादि ।

अन्वयार्थ—यदि (सामी-स्वामी) राजा आदि (अभिवाय अब्भुट्ठाण निमतण-अभिवादन अभ्युत्थानम् निमत्रण) अभिवादन-अपने मस्तक को झुकाकर चरणस्पर्श करते हुए नमस्कार करें, तथा अभ्युत्थान-मुनि को आते देखकर वडे आदरभाव से अपने आसन का परित्याग कर वे उठ खडे हों और मुनि के सन्मुख जावें, तथा-निमन्त्रण-आहार आदि के ग्रहण करने के लिये प्रार्थना करें कि महाराज! आज आप मेरे घर पर भिक्षा ले, इस प्रकार अभिवादन, अभ्युत्थान

કલ્યાણ સાધીને જન્મમરણથી સદાને માટે વિમુક્ત બની ગયા આ રીતે અન્ય મુનિઓએ પણ જળપરીષહને સહન કરવો જોઈએ ॥ ૩૭ ॥

હવે ઓગણીસમો સત્કારપુરસ્કારપરીષહ જીતવાને સૂત્રકાર કહે છે
'अभिवाय ' ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ-યદિ सामी-स्वामी રાજા વગેરે अभिवाय अब्भुट्ठाण निमतण-अभिवादन अभ्युत्थानम् निमत्रणम् પોતાના મસ્તકને ઝુકાવી ચરણસ્પર્શ કરી નમસ્કાર કરે, તથા અભ્યુત્થાન-મુનિને આવતા જોઈને ઘણા આદરભાવથી પોતાના આસનનો પરિત્યાગ કરી તે ઉઠીને ઉભા રહે અને મુનિની સામે જાય, તથા નિમત્રણ-આહાર આદિ ગ્રહણ કરવા માટે પ્રાર્થના કરે કે, મહારાજ! આજ આપ મારા ઘરે ભિક્ષા લ્યો આ પ્રકારે અભિવાદન, અભ્યુત્થાન તથા નિમત્રણ कुज्जा-कुर्यात्

यत्र यत्रासौ भिक्षाद्यर्थं याति तत्र तत्र लोकस्तद्गन्धेन विमना भवति। मुनिश्च तिरस्कार माप्नोति तथाप्यसौ जल्लपरीषहं सहते।

तदनन्तर विशाखाचार्यस्तमब्रवीत्–वत्स ! त्वद्देहदौर्गन्ध्याद् भृशमुद्वेगो जनानां जायते, तस्मादुपाश्रय एव त्वया स्थातव्य, न तु बहिर्गृहस्थसनिधौ गन्तव्यम्। इत्थ तद्वचन निशम्य विशुद्धमतिर्मुनिस्तस्मिन्नेवोपाश्रये स्थितः। अन्तप्रान्ताहारेण दुर्बलशरीरोऽसौ विशुद्धमतिमुनि. स्वगुरु प्रार्थ्य तदाज्ञामादाय पादपोपगमन कृत्वा स्वकल्याण साधयामास। एवमन्यैर्मुनिभिर्जल्लपरीषहः सोढव्यः॥ ३७॥

जहा जहां ये भिक्षा के लिये जाते वहार लोग उनके शरीर की दुर्गन्ध से व्याकुल हो उठते। इस दुर्गन्ध के कारण मुनिराज का भी तिरस्कार होने लगा। फिर भी उन्हों ने इस तर्फ ध्यान नहीं दिया और जल्ल-परीषह को जीतने में ही वे अपनी सारी शक्ति लगाते रहे।

विशाखाचार्य ने एक दिन इनसे कहा वत्स ! तुम्हारे शरीर की दुर्गन्ध से लोगों मे वडा असन्तोष फैल रहा है वे वडे उद्विग्न होते हैं, इसलिये तुम अब कही न जाकर सिर्फ उपाश्रय मे ही रहा करो। इस प्रकार गुरु महाराज के वचन सुनकर विशुद्धमति मुनिराज अब उपाश्रय में ही रहने लगे–बाहर गृहस्थो के यहा आना जाना बद कर दिया। अन्त प्रान्त आहार से इनका शरीर भी दुर्बल हो गया था, अतः अपने गुरु महाराज से प्रार्थना कर इन्हों ने उनकी आज्ञानुसार पादपोपगमन सथारा धारण कर लिया और अपना कल्याण साध कर

गभराई जता हता ज्या ज्या ए भिक्षा लेवा जता त्या त्या लोको एना शरीरनी दुर्गंधथी व्याकुळ बनी जता अने आ दुर्गंधना कारणे ज्या त्या मुनिराजनो पण तिरस्कार थवा लाग्यो तो पण तेमणे ए तरफ ध्यान न आप्यु अने जळपरीषह जीतवामा ज पोतानी बधी शक्ति लगाडी रह्या

विशाखाचार्ये तेने एक दिवस कह्यु, हे वत्स ! तमारा शरीरनी दुर्गंधथी लोकोमा घणो असतोष फेलाई रह्यो छे आथी घणा उद्विग्न बने छे, माटे तमे हवे क्याय न जता फकत उपाश्रयमा ज रह्या करो आ प्रकारनु गुरुमहाराजनु वचन साभळीने विशुद्धमति मुनिराज हवे उपाश्रयमा ज रहेवा लाग्या बहार गृहस्थोने त्या जवा आववानु बध करी दीधु अन्त प्रान्त आहारथी तेमनु शरीर पण दुर्बळ थई गयु, अते पोताना गुरुमहाराजने प्रार्थना करी तेमनी आज्ञा अनुसार पादपोपगमन सथारो धारण कर्यो

छाया—अनुत्कशायी अल्पेच्छः, अज्ञातैषी अलोलुपः ।
रसेषु नानुगृध्येत्, नानुतप्येत प्रज्ञावान् ॥ ३९ ॥

टीका—'अणुक्कसाई' इत्यादि ।

अनुत्कशायी=अनुत्कः-अनुत्कण्ठितः शेते, धातूनामनेकार्थत्वाद् वर्तते इत्येव शीलः सत्कारादिकाङ्क्षारहित इत्यर्थः, यद्वा-प्राकृतत्वाद्-'अणुकषायी' इतिच्छाया । अल्पकषायी-कषायरहित इत्यर्थः-वन्दनादिकमकुर्वते न क्रुध्यति, वन्दनादौ कृते वा न मानं कुरुते न वा तदर्थं शीतोष्णाऽऽतापनादिभिर्मायां करोति, न चापि तत्र लोभं करोतीति भावः । अत एव-'अल्पेच्छः'=धर्मोपकरणमात्राभिलाषी, न तु सत्कारपुरस्काराभिलाषीत्यर्थः । अत एव-अज्ञातैषी-अज्ञातः=जातिश्रुतादिभिरपरिचितो भूत्वा एषयति-गवेषयति पिण्डादिकं, यः स तथा, यद्वा-अज्ञाते=अज्ञातकुले एषयति=गवेषयति पिण्डादिकं यः स तथा, तत्र हेतुं प्रदर्शयति

अब सूत्रकार इसी अर्थ को विशद करते हैं-'अणुक्कसाई' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(अणुक्कसाई-अनुत्कशायी) सत्कार आदि की अभिलाषा रहित अथवा अल्पकषाय वाला-सत्कारादि विषयक कषायभाव रहित, अर्थात्-वंदना आदि नहीं करने वाले के प्रति क्रोध नहीं करने वाला, तथा वन्दनादि करने पर अभिमान नहीं करने वाला, तथा मान सन्मान आदि के निमित्त शीत, उष्ण, आतापना आदि द्वारा मायाचार नहीं करने वाला तथा उस विषय में लोभ-कषाय भी नहीं करने वाला, (अप्पिच्छे-अल्पेच्छः) तथा अल्पइच्छावाला धर्मोपकरणमात्र की अभिलाषा वाला सत्कारपुरस्कार आदि की अभिलाषा वाला नहीं, तथा (अन्नाएसी-अज्ञातैषी) जाति एवं श्रुत आदि से अपरिचित होकर शुद्ध पिंडादिक की गवेषणा करने वाला, अथवा-अज्ञातकुल में

હવે સૂત્રકાર આ અર્થને સ્પષ્ટ કરે છે—'अणुक्कसाई' ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—अणुक्कसाई-अनुत्कशायी સત્કાર આદિની અભિલાષાથી રહિત અથવા અલ્પ કષાયવાળા-સત્કારાદિ વિષયક કષાયભાવ રહિત, અર્થાત્ વંદના આદિ ન કરનાર તરફ ક્રોધ નહીં કરવાવાળા તથા વંદનાદિ કરવાથી અભિમાન નહીં કરવાવાળા તથા માન સન્માન આદિ નિમિત્ત શીત, ઉષ્ણ, આતાપના આદિ દ્વારા માયાચાર નહીં કરવાવાળા તથા એ વિષયમાં લોભ કષાય પણ નહીં કરવાવાળા अप्पिच्छे-अल्पेच्छ તથા-અલ્પ ઈચ્છાવાળા-ધર્મોપકરણ માત્રની અભિલાષાવાળા-સત્કાર પુરસ્કાર આદિની અભિલાષાવાળા નહીં તથા अन्नाएसी-अज्ञातैषी જાતિ અગર શ્રુત આદિથી અપરિચિત બનીને શુદ્ધ પિંડાદિકની ગવેષણા

सत्कार कुर्यात्, तानि=अभिवादादीनि ये स्वयूथवर्तिनः अवसन्नपार्श्वस्थादयः, परतीर्थिका दण्डिशाक्यादयो वा द्रव्यलिङ्गिनः प्रतिसेवन्ते=आगमनिषिद्धान्यपि स्वीकुर्वन्ति, तेभ्यः=ऋद्धिरससातगृद्धियुक्तेभ्यः, मुनिः=अनगारः न स्पृहयेत्, राजादिकृतसत्कारपुरस्कारौ प्रतिसेवमानान् द्रव्यलिङ्गिनः साधून् विलोक्य-"अहो! पुण्यशालिनोऽमी पार्श्वस्थादयः शाक्यादयश्च यदेतादृशं वन्दनाभ्युत्थानादिसत्कार प्राप्नुवन्ति, अतोऽहमप्येतादृशो भवामी"-ति मुनिस्तत्साम्य न वाञ्छेदित्यर्थः ।३८।

अमुमेवार्थं विशदयति—

मूलम्-अणुक्कसाई अप्पिच्छे, अन्नाएसी अलोलुए ।
रसेसु नाणुगिज्झिज्जा, नाणुतप्पिज्ज पण्णव ॥३९॥

तथा निमन्त्रण (कुज्जा-कुर्यात्) करे और (ताइ-तानि) उनको (जे-ये) जो स्वयूथवर्ती अवसन्न पासत्थ आदि, अथवा परतीर्थिक दण्डिशाक्यादिक द्रव्यलिङ्गी साधु (पडिसेवति-प्रतिसेवन्ते) सेवन करते हैं उनको स्वीकार करते हैं तो (मुणी तेसिं न पीहए-मुनि. तेभ्यः न स्पृहयेत्) मुनि उन ऋद्धिरससातगृद्धियुक्तों की स्पृहा न करे राजा आदि द्वारा किये गये सत्कार पुरस्कार को प्रतिसेवन करने वाले अवसन्नपार्श्वस्थादि द्रव्यलिङ्गी साधुओं को देखकर "अहो! ये अवसन्न पार्श्वस्थादिक तथा शाक्यादिक बडे ही पुण्यशाली हैं जिससे ये इस प्रकार के वन्दन अभ्युत्थान आदि सत्कार को पाते हैं अत मैं भी इनके जैसा होऊ तो अच्छा हो" इस प्रकार अणगार-मुनि उनकी समानता की अर्थात् उनके जैसा होने की वाञ्छा नही करे ॥ ३८ ॥

કરે અને ताइ-तानि એમને जे-ये જે સ્વયૂથવર્તી અવસન્ન પાસત્થ આદિ અથવા પરતિર્થીક દંડી, શાકયાદિક દ્રવ્યલિંગી સાધુ पडिसेवत्ति-प्रतिसेवन्ते સેવન કરે છે-એનો સ્વીકાર કરે છે मुणी तेसिं न पीहए-मुनि तेभ्य न स्पृहयेत् તો મુનિ એ ઋદ્ધિરસ સાત ગૃદ્ધિયુકતોની સ્પૃહા ન કરે રાજા આદિ દ્વારા કરાયેલા સત્કાર પુરસ્કારનુ પ્રતિસેવન કરવાવાળા અવસન્ન પાર્શ્વસ્થાદિ દ્રવ્યલિંગી સાધુઓને જોઈને "અહો" એ અવસન્ન પાર્શ્વસ્થાદિક તથા શાકયાદિક ઘણા જ પુન્યશાળી છે, જેથી તે આ પ્રકારના વદન અભ્યુત્થાન આદિ સત્કાર પામે છે એથી હુ પણ એમના જેવો થાઉ તો સારૂ થાય આ પ્રકારે અણુગાર મુનિ તેમની સમાનતાની અર્થાત્ તેમના જેવા થવાની વાચ્છના ન કરે ॥ ૩૮ ॥

छाया—अनुत्कशायी अल्पेच्छः, अज्ञातैषी अलोलुपः ।
रसेषु नानुगृध्येत्, नानुतप्येत प्रज्ञावान् ॥ ३९ ॥

टीका—'अणुक्कसाई' इत्यादि ।

अनुत्कशायी=अनुत्कः—अनुत्कण्ठितः शेते, धातूनामनेकार्थत्वाद् वर्तते इत्येवं शीलः सत्कारादिवाञ्छारहित इत्यर्थः, यद्वा—प्राकृतत्वाद्—'अणुकषायी' इतिच्छाया । अल्पकषायी—कषायरहित इत्यर्थः—वन्दनादिकमकुर्वते न क्रुध्यति, वन्दनादौ कृते वा न मानं कुरुते न वा तदर्थं शीतोष्णाऽऽतापनादिभिर्मायां करोति, न चापि तत्र लोभं करोतीति भावः । अत एव—'अल्पेच्छः'=धर्मोपकरणमात्राभिलाषी, न तु सत्कारपुरस्काराभिलाषीत्यर्थः । अत एव—अज्ञातैषी—अज्ञातः=जातिश्रुतादिभिरपरिचितो भूत्वा एषयति—गवेषयति पिण्डादिकं, यः स तथा, यद्वा—अज्ञाते=अज्ञातकुले एषयति=गवेषयति पिण्डादिकं यः स तथा, तत्र हेतुं प्रदर्शयति

अब सूत्रकार इसी अर्थ को विशद करते हैं—'अणुक्कसाई' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(अणुक्कसाई—अनुत्कशायी) सत्कार आदि की अभिलाषा रहित अथवा अल्पकषाय वाला—सत्कारादि विषयक कषायभाव रहित, अर्थात्—वंदना आदि नहीं करने वाले के प्रति क्रोध नहीं करने वाला, तथा वन्दनादि करने पर अभिमान नहीं करने वाला, तथा मान सन्मान आदि के निमित्त शीत, उष्ण, आतापना आदि द्वारा मायाचार नहीं करने वाला, तथा उस विषय में लोभ—कषाय भी नहीं करने वाला, (अप्पिच्छे—अल्पेच्छ,) तथा अल्पइच्छावाला धर्मोपकरणमात्र की अभिलाषा वाला सत्कारपुरस्कार आदि की अभिलाषा वाला नहीं, तथा (अन्नाएसी—अज्ञातैषी) जाति एवं श्रुत आदि से अपरिचित होकर शुद्ध पिंडादिक की गवेषणा करने वाला, अथवा—अज्ञातकुल में

હવે સૂત્રકાર આ અર્થને સ્પષ્ટ કરે છે—'अणुक्कसाई' ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—अणुक्कसाई—अनुत्कशायी સત્કાર આદિની અભિલાષાથી રહિત અથવા અલ્પ કષાયવાળા—સત્કારાદિ વિષયક કષાયભાવ રહિત, અર્થાત્ વંદના આદિ ન કરનાર તરફ ક્રોધ નહીં કરવાવાળા તથા વંદનાદિ કરવાથી અભિમાન નહીં કરવાવાળા તથા માન સન્માન આદિ નિમિત્ત શીત, ઉષ્ણ, આતાપના આદિ દ્વારા માયાચાર નહીં કરવાવાળા તથા એ વિષયમાં લોભ કષાય પણ નહીં કરવાવાળા अप्पिच्छे-अल्पेच्छ તથા—અલ્પ ઈચ્છાવાળા—ધર્મોપકરણ માત્રની અભિલાષાવાળા—સત્કાર પુરસ્કાર આદિની અભિલાષાવાળા નહીં તથા अन्नाएसी—अज्ञातैषी જાતિ અગર શ્રુત આદિથી અપરિચિત બનીને શુદ્ધ પિંડાદિકની ગવેષણા

-'अलोलुए' इति। अलोलुपः=सरसाहारादिषु रसनेन्द्रियादिलोलुपतावर्जितः, तथा-प्रज्ञावान्=हेयोपादेयविवेचननिपुणबुद्धिमान्, रसेषु=रसादिषु, नानुगृध्येत्=मनोज्ञरसादिभिः सत्कारे पुरस्कारे च कृते तत्र मूर्छा न कुर्यात्। नानुतप्येत्=सत्कारपुरस्कारयोरभावे विषादं न कुर्यात्।

अय भावः-भक्तपानवस्त्रपात्रादीना लाभः सत्कारः, गुणोत्कीर्तन वन्दनाभ्युत्थानासनप्रदानादिव्यवहारश्च पुरस्कारः। तत्र-सत्कारपुरस्कारप्राप्तौ सत्या गृद्धिं न कुर्यात्, तयोरभावे द्वेष न कुर्यात्, नापि च मनस्तापेनात्मान दूषयेत्, किंतु दैन्यवर्जनेन तदनाकाङ्क्षया च सत्कारपुरस्कारपरीपहः सोढव्यः, इत्येव सद्भावासद्भावभेदेन द्विविधोऽय परीपहः सोढव्य इति। उक्तञ्च

गवेषणा करने वाला, तथा (अलोलुए-अलोलुपः) सरस आहारादिक मे रसना-इन्द्रिय की लोलुपना से रहित ऐसा (पण्णव-प्रज्ञावान्) हेय और उपादेय के विवेचन करने में निपुण बुद्धिवाला मुनि (रसेसु नाणुगिज्झिज्जा-रसेषु नानुगृध्येत्) मनोज्ञ रसादि के द्वारा सत्कारपुरस्कार होने पर रसादि मे मूर्च्छा-गृद्धि भाव नही करे, तथा मनोज्ञ रसादि के नही मिलने पर विषाद नही करे।

भावार्थ—इसका साराश यह है कि-भक्त, पान, वस्त्र एव पात्रादिकका लाभ सत्कार है, तथा गुणों का कथनरूप तथा वन्दना अभ्युत्थान एव आसनप्रदानरूप जो व्यवहार है वह पुरस्कार है। साधु को सत्कारपुरस्कार की प्राप्ति होने पर गृद्धि और इनके अभाव में द्वेष नही करना चाहिये, और न मनके सताप से अपने आपको दूषित ही

કરવાવાળા અથવા અજ્ઞાત કુળમા આહારની ગવેષણા કરવાવાળા તથા અલોલુए-अलोलुप સરસ આહારાદિકમા રસનાઇન્દ્રિયની લોલુપતાથી રહિત એવી पण्णव-प्रज्ञावान् હેય અને ઉપાદેયનુ વિવેચન કરવામા નિપુણ બુદ્ધિવાળા મુનિ, रसेसु नाणुगिज्झिज्जा-रसेषु नानुगृध्येत् મનોજ્ઞ રસાદિ દ્વારા સત્કારપુરસ્કાર હોવા છતા રસાદિમા મૂર્ચ્છા-ગૃદ્ધિભાવ ન કરે તથા મનોજ્ઞ રસાદિ નહી મળ વાથી વિષાદ ન કરે

આનો સારાશ એ છે કે-ભકત, પાન, વસ્ત્ર, અને પાત્રાદિકનો લાભ સત્કાર છે, તથા ગુણોના કથનરૂપ, તથા વદના અભ્યુત્થાન અને આસનપ્રદાન રૂપ જે વહેવાર છે, તે પુરસ્કાર છે સાધુને સત્કારપુરસ્કારની પ્રાપ્તિ હોવાથી ગૃદ્ધિ અને તેના અભાવમા દ્વેષ ન કરવો જોઈએ તેમ મનના સતા ૧ પોતે

उत्थाने वन्दने दाने, न भवेदभिलापुकः।
असत्कारे न दीनः स्यात्, सत्कारे स्यान्न हर्षवान् ॥ १ ॥ इति।

अत्र दृष्टान्तः प्रदर्श्यते—

अरुणाचार्यः शिष्यपरिवारेण सह मथुरानगर्यां समवसृतः। तत्रारिमर्दनो नाम भूपतिरासीत्, इन्द्रदत्तनामकस्तस्य पुरोहितस्तत्र निवसति। स जिनशासनविरो-

करना चाहिये, किन्तु दीनता के परिहार से एव सत्कारपुरस्कार की अनाकाक्षा से सत्कारपुरस्कार इन दोनों को सहन करते रहना चाहिये। इस प्रकार सद्भाव और असद्भाव के भेद से दो प्रकारका यह परीपह साधु को सहन करने योग्य बतलाया गया है। कहा भी है—

उत्थाने वन्दने दाने, न भवेदभिलापुकः।
असत्कारे न दीनः स्यात्, सत्कारे स्यान्न हर्षवान् ॥ १ ॥

भावार्थ—वस्त्र पात्रादिक का लाभ हो चाहे न हो, कोई वदनादिक करे या न करे, इस तर्फ लक्ष्य न देना और न इस विपयक हर्ष विषाद करना। चाहे कोई सत्कार करे चाहे न करे सब में समभाव रहना सो सत्कारपुरस्कारपरीपहजय है।

दृष्टान्त—एक समय अरुणाचार्य अपने शिष्यपरिवार के साथ मथुरा नगरी में आये हुए थे। उस समय वहा अरिमर्दन राजा का राज्य था। राजा के पुरोहित का नाम इन्द्रदत्त था। यह उसी नगरी

પોતાને દૂષિત ન કરે, પરતુ દીનતાના પરિહારથી અને સત્કારપુરસ્કારની અનાકાક્ષાથી સત્કારપુરસ્કાર આ બન્નેને સહન કરતા રહેવુ જોઈએ આ પ્રકારે સદ્ભાવ અને અસદ્ભાવના ભેદથી બે પ્રકારનો આ પરીષહ સાધુએ સહન કરવા યોગ્ય બતાવેલ છે કહ્યું છે કે—

उत्थाने वदने दाने, न भवेदभिलापुकः।
असत्कारे न दीनः स्यात्, सत्कारे स्यान्न हर्षवान् ॥ १ ॥

ભાવાર્થ—વસ્ત્ર પાત્રાદિકનો લાભ હોય અગર ન હોય, કોઈ વદના આદિ કરે કે ન કરે, એ તરફ લક્ષ ન આપવુ અથવા ન આ વિષયમા હર્ષ વિષાદ કરવો ચાહે કોઈ સત્કાર કરે, ચાહે ન કરે સઘળામા સમભાવ રહેવો તે સત્કારપુરસ્કાર પરીષહ જય છે

દૃષ્ટાત—એક સમયે અરૂણાચાર્ય પોતાના શિષ્ય પરિવાર સાથે મથુરા નગરીમા વિચરતા હતા એ વખતે ત્યા અરિમર્દન રાજાનુ રાજ્ય હતુ રાજાના પુરોહિતનુ નામ ઇન્દ્રદત્ત હતુ તે એજ નગરીમા રહેતા હતા જીનશાસન પ્રત્યે

घित्वात् स्वगवाक्षस्थः सन्नधो व्रजन्तमरुणाचार्यस्य शिष्यं सुधर्मशीलनामकं मुनिं दृष्ट्वा धर्मद्वेषादचिन्तयत्-' अस्य मुनेः शिरसि पादं निक्षिपामि ' इति एवं विचिन्त्य, स तन्मस्तकोपरि स्वपादमवलम्बितं कृतवान्।

यदा यदा भिक्षार्थं स्थण्डिलभूमौ वा मुनिस्तद्भवनाऽऽसन्नमार्गेण गच्छति, तदा तदाऽसौ पुरोहितः स्वगवाक्षे उपविश्य मुनिमस्तकोपरि पादधारणबुद्ध्या स्वपादौ तत्रावलम्बितौ कृत्वा हृष्टो भवति। एवं निरन्तरं कुर्वाणं दृष्ट्वाऽपि शान्तरससमुद्रोऽसौ मुनिर्मनसाऽपि नाकुप्यत्। एकदा मुनिमस्तकोपरि पादं निक्षिपन् स

में रहता था। जिन शासन के प्रति इसका विरोध सदा से चला आता था। एक दिन की बात है कि जब यह अपने मकान के झरोखे में बैठा हुआ था उसी समय इसने अरुणाचार्य के एक शिष्य को कि जिनका नाम सुधर्मशील मुनि था दृष्टि को झुकाकर जाते हुए देखा। देखकर धर्म के प्रति द्वेष होने की वजह से इसने उसी वख्त विचार किया कि आज मैं इस मुनि के मस्तक पर पैर रखु। ऐसा विचार कर झरोखे के पास से निकलते हुए मुनि के सिर के ऊपर अपने पैर लटका दिये।

एक दिन उस नगर के सेठ ने कि जिसका नाम सुभद्र था इस पुरोहित को मुनि के मस्तक के ऊपर पैर रखते हुए देख लिया। मुनि के मस्तक ऊपर पुरोहित पैर इस तरह रखता था कि मुनि जबर भिक्षा के लिये या शौच के लिये उसके मकान की खिड़की के पास के मार्गसे हो कर निकलते तबर यह पुरोहित अपने मकानकी उस खिडकी में बैठ जाता और चलते हुए मुनि के मस्तक ऊपर अपने दोनों पैर

તેનો વિરોધ સદા ચાલ્યો આવતો હતો. એક દિવસની વાત છે કે, જ્યારે તે પોતાના મકાનના ઝરૂખામા બેઠેલ હતો તે સમયે તેણે અરૂણાચાર્યના એક શિષ્યને કે જેનુ નામ સુધર્મશીલ મુનિ હતું તેને નીચે માથુ રાખી જતા તેણે જોયા જોઈને ધર્મના તરફ દ્વેષ હોવાના કારણે તેણે તે વખતે વિચાર કર્યો કે, આજ હુ આ મુનિના મસ્તકે ઉપર પગ રાખુ એવો વિચાર કરી ઝરૂખાની પાસેથી નિકળતા મુનિના માથા ઉપર પોતાના પગ લટકાવ્યા

એક દિવસ એ નગરના જ સુભદ્ર નામના શેઠે આ પુરોહિતને મુનિના માથા ઉપર પગ રાખતા જોઈ લીધા મુનિના માથા ઉપર પુરોહિત પગ એવી રીતે રાખતા કે, મુનિ જ્યારે જ્યારે ભિક્ષા માટે અગર શૌચ માટે તેના મકાનની ખડકીની પાસેના માર્ગેથી નીકળે ત્યારે ત્યારે તે પુરોહિત પોતાના મકાનની ખડકીમા બેસી રહેતો, અને ચાલતા મુનિના માથા ઉપર પોતાના પગ રાખતો

पुरोहितस्तन्नगरश्रेष्ठिना सुभद्रनामकेन श्रावकेण दृष्टः। स सुभद्रश्रावको गुरोरपमानम-सहमानोऽरुणाचार्यसमीप गत्वा वदति–भदन्त! पुरोहितकृतो भवदपमानो मया न सह्यते, यतो भवदीयशिष्यस्य मस्तकोपरि इन्द्रदत्तपुरोहितेन पादौ निक्षिप्तः, तस्मादस्य यथोचितशासन कर्तुमिच्छामि। आचार्येणोक्तम्–देवानुप्रिय! यथा नृपादिकृते सत्कारे पुरस्कारे च न प्रमोदः क्रियतेऽस्माभिः, तथा तदभावे द्वेप-दैन्यादिकमपि न क्रियते, जैनधर्मद्वेपादसौ तथा करोति। अस्माभिस्त्वेप परीषहः सोढव्य एव।

रखने की इच्छा से पसार देता इससे वे मुनि के माथे ऊपर हो जाते थे। इस कार्य से पुरोहित को बड़ा मजा आता। पुरोहित की इस प्रवृत्ति को देखकर भी मुनिके चित्त में जरा भी विकृति नही आती, क्यों कि वे शान्तरस के समुद्र थे। किन्तु सुभद्र श्रावक को पुरोहित की यह बात सहन नही हुई। गुरु का अपमान देखकर उसका मन तिलमिला उठा। वह शीघ्र ही अरुणाचार्य के पास पहुँचकर कहने लगा–भदन्त! पुरोहित द्वारा होता हुआ आपका अपमान मुझसे सहन नही किया जाता है, क्यों कि वह आप के शिष्य के मस्तक पर कइ दिन से पैर जो रख रहा है, इसलिये मैं उसे इसका उचित उत्तर देना चाहता हू। सुभद्र सेठ की वात सुनकर आचार्यमहाराज ने कहा कि देवानुप्रिय! हम लोग जिस प्रकार नृपादिकद्वारा क्रियमाण सत्कारपुरस्कार में प्रसन्न नही होते हैं उसी प्रकार उसके अभाव मे द्वेप एव दैन्यादिक भी

આ ક્રિયા એવી રીતે કરતો કે, પગ લાબા કરી પસારતો કે જેથી તે મુનિના માથા ઉપર આવે આ કાર્યમા પુરોહિતને ખૂબ મજા આવતી પુરોહિતની આ પ્રકારની પ્રવૃત્તિને જોઈ ને મુનિના મનમા જરા પણ વિકૃતિ આવતી ન હતી કારણ કે, તેઓ શાતરસના સમુદ્ર હતા પરતુ સુભદ્રશ્રાવકથી પુરોહિતનુ આ વર્તન સહન ન થયુ ગુરુનુ અપમાન જોઈને એનુ મન ખૂબ વ્યગ્ર થઈ ગયુ તે તરત જ અરૂણાચાર્યની પાસે પહોચીને કહેવા લાગ્યા, હે ભદન્ત! પુરોહિતથી થતુ આપનુ અપમાન મારાથી સહન થતું નથી કેમકે, તે આપના શિષ્યના મસ્તક પર કેટલાક દિવસથી પગ રાખી અસાતના કરે છે હુ તેને આનો ઉચિત ઉત્તર આપવા ચાહુ છુ સુભદ્રશેઠની વાત સાભળીને આચાર્ય મહારાજે કહ્યુ કે, દેવાનુપ્રિય! અમે લોકો જે પ્રકારે નૃપાદિક દ્વારા કરાયેલા સત્કારપુરસ્કારમા પ્રસન્ન નથી થતા, તેવી રીતે તેના અભાવમા દ્વેષ અને દૈન્ય આદિક પણ

एकदा गुरोः समीपमागत्य सुभद्रश्रावको वदति-भदन्त ! पुरोहितेन नूतनं भवन निर्मापित, तत्राऽसौ राजान भोजयितु निमन्त्रयति । तदा स आचार्यः पूर्वं उपयोग दत्त्वा कथयति-देवानुप्रिय ! यदा राजा भवने प्रवेश करिष्यति तदैव त्वया कर धृत्वा राजा भवनाद् बहिर्निःसारणीयः, तद्भवन कुमुहूर्ते निर्मापित, येन राज्ञः प्रवेशसमये निश्चयेन तत् पतिष्यति । एतच्छ्रुत्वा सुभद्रश्रावकस्तस्मिन् भवने

नही करते हैं। यह पुरोहित जो कुछ करता है वह जैनधर्म के प्रति अपने द्वेप से करता है। हमारा तो यही आचार है कि हमें यह परीपह सहन करना ही चाहिये। आचार्य महाराज की बात सुनकर सेठ अपने घर चला गया। पुन. एक समय आकर सुभद्र श्रावक ने आचार्य महाराज को यह खबर सुनाई कि पुरोहित ने एक नूतन भवन बनवाया है सो आज उसके प्रवेश के उत्सव मे उस ने राजा को भोजन के लिये आमत्रित किया है। मै चाहता हू कि पुरोहित का यह व्यवहार जो उसने मुनिराज के साथ किया है वहा जाकर चुपके २ राजा को सुनाया जाय। आचार्य महाराज ने सेठ की इस बात पर ध्यान न देकर उसे इस बात से सचेत किया कि-देखो जब राजा पुरोहित के नूतन भवन में प्रवेश करने लगे तो तुम उसी समय उनका हाथ पकड़ कर मकान से बाहर निकाल लेना, क्यों कि वह भवन कुमुहूर्त मे बना है, और ज्यों ही राजा उसमे प्रविष्ट होगा त्यो ही वह उस समय गिर पडेगा। मरते को बचाना अपना काम है, आचार्य महाराज की बात

કરતા નથી આ પુરોહિત જે કાંઈ કરે છે તે જૈનધર્મ તરફના તેના દ્વેષને લઈને કરે છે અમારો તો એ આચાર છે જ કે, અમારે આ પરીષહ સહન કરવો જ જોઈએ આચાર્ય મહારાજની વાત સાભળીને શેઠ પોતાને ઘેર ચાલ્યા ગયા ફરીથી એક વખતે આવીને સુભદ્રશ્રાવકે આચાર્ય માહારાજને એવી ખબર આપી કે, પુરોહિતે એક નવુ મકાન બનાવ્યુ છે અને આજ તેના વાસ્તુ મુહૂર્તમા તેણે રાજાને ભોજન માટે આમત્રણ આપેલ છે હું ચાહું છુ કે, પુરોહિતનો આ વહેવાર જે તેણે મુનિરાજની સાથે કર્યો છે, તે ત્યા જઈને રાજાને ચુપકીદીથી કહેવામા આવે આ પ્રકારની શેઠની વાત ઉપર ધ્યાન ન આપતા આચાર્યમહારાજે જોઈને કહ્યુ કે એ મકાન એવા કુમુહૂર્તમા તૈયાર કરવામા આવ્યુ છે કે તે મુહૂર્તને દિવસે જ પડી જવાનુ છે માટે રાજા જે સમયે એમા દાખલ થવા જાય તે સમયે તમે તેમનો હાથ પકડીને બહાર ખેચી લેજો મરતાને બચાવવા તે આપણો ધર્મ છે આચાર્ય મહારાજની આ વાત સાભળી શ્રાવક સુભદ્ર શેઠ ત્યાથી નિકળી પુરોહિતના નવા

राज्ञः प्रवेशसमये तद्रक्षार्थं गतः। तत्र भवने राजा यदैव प्रविशति, तदैव स करं धृत्वा वेगेन राजानमाकृष्य भवनाद्बहिर्निःसारयति, नृपे निःसारिते सत्येव तद्भवनं समूलं निपतितम्। नृपेणोक्तम्—कथमेतद्भवता विदितम्। श्रावकः प्राह—मम गुरुदेवेन केनचित् कथाप्रसङ्गेन बोधितम्—कुमुहूर्तनिर्मापितं भवनं नृपस्य प्रवेशकाले पतितं भविष्यतीति। इत्युक्त्वा श्रावको नृपतिं निवेदयति—राजन्! अयं पुरोहितः

सुनकर श्रावक सुभद्र सेठ प्रवेश होने के समय राजा की रक्षा करने के अभिप्राय से उस मकान पर गया। ज्यों ही राजा ने आकर उस भवन के भीतर प्रवेश करना चाहा कि सुभद्र सेठ ने उनका हाथ पकड वहां से शीघ्र ही राजा को वाहिर की ओर खेंच लिया। राजा के बाहर होते ही वह मकान पूरा का पूरा गिरपड़ा। राजा ने जब परिस्थिति देखी तो उसे बडा ही आश्चर्य हुआ। राजा ने हाथ पकड कर बाहिर निकालने का कारण पूछा तो सुभद्रसेठ ने सब बात उन्हें स्पष्ट कर सुनाई। राजाने प्रसन्न होकर सुभद्र सेठ से पूछा सुभद्र! तुम्हें इस बात का पता कैसे पडा? सुभद्र सेठ ने कहा महाराज! किसी प्रसङ्ग पर आज मेरे गुरु महाराज ने मुझ से यह बात कही कि कुमुहूर्त मे निर्मापित यह भवन नृप के प्रवेश करते समय गिर जायगा। राजा को इस पर बडा सन्तोष हुआ। उन्होंने आचार्य महाराज के अतिशय ज्ञान की बहुत प्रशंसा की और वहीं से उन्हें परोक्ष वंदन किया। इतने मे ही सुअवसर देख

મકાને પહોંચ્યા અને રાજાના આવવાની પ્રતિક્ષા કરવા લાગ્યા રાજાએ આવી એ મકાનમા પ્રવેશ કરવો શરૂ કર્યો એટલે રાજાને બચાવીલેવાના અભિપ્રાયથી તેની પ્રતિક્ષા કરી રહેલ સુભદ્ર શેઠે રાજાનો હાથ પકડી આગળ વધતા અટકાવી દીધા અને થોડા પાછા ખેંચી લીધા રાજાના બહાર ખેંચાઈ જવાની સાથોસાથ જ એ આખુએ મકાન કડડભુસ કરતુ જમીનદોસ્ત બન્યુ રાજાને આ પરિસ્થિતિ જોઈ ખૂબજ આશ્ચર્ય થયુ તેણે સુભદ્રશેઠને તેનુ કારણ પૂછ્યુ ત્યારે તેણે સઘળી વાત રાજાને કહી સભળાવી રાજાએ પ્રસન્ન થતા કહ્યુ કે, આ વાતની જાણ કઇ રીતે થઈ? સુભદ્રશેઠે જણાવ્યુ કે, આજ મારા ગુરુદેવ સાથે વાતચિતમા આ પ્રસગની વાત ઉપસ્થિત થતા તેઓશ્રીએ કહ્યુ કે, પુરોહિતના એ મકાનનો પાયો એવા મુહૂર્તમા નાખવામા આવ્યો છે કે રાજાનો પ્રવેશ થતાજ એ આખુએ મકાન જમીનદોસ્ત થવાનુ રાજાને આ વાતથી ઘણોજ સતોષ થયો એણે આચાર્યમહારાજના અગાધ એવા જ્ઞાનની ખૂબજ પ્રસશા કરી અને ત્યાથી જ એમને પરોક્ષ વદન કર્યું આ વખતે સુઅવસર જોઈ સુભદ્ર શેઠે

कुमुहूर्ते भवन निर्माप्य भोजनार्थं भवन्तमामन्त्रितवान्, मम गुरुदेव चानेन पथा गच्छन्तं दृष्ट्वा गवाक्षदेशावस्थितोऽयं प्रत्यह तन्मस्तकोपरि धर्मद्वेषात् पाद निक्षिपति। एतद्वचन श्रुत्वा नृपस्तस्य दुष्टभावसपन्नस्य पुरोहितस्य पादच्छेदरूप दण्ड कर्तुं स्वभृत्यानाज्ञापयत्। इय राजाज्ञानगरे तत्कालमेव प्रसृता, अरुणाचार्येणापि श्रुता। ततः करुणार्द्रचित्तः स मुनिः स्वशिष्येण नृपतिं प्रबोध्य त पुरोहितमरक्षयत्। एवमन्यैरपि मुनिभिः सुधर्मशीलमुनिवत् सत्कारपुरस्कारपरीषहः सोढव्य इति ॥३९॥

कर सुभद्र सेठ ने राजा को मुनि के प्रति हुए पुरोहित का व्यवहार भी आद्योपान्त सब स्पष्ट कर के सुना दिया, कहा कि–हे राजन्! आपके इन पुरोहित ने इस भवन का निर्माण कुमुहूर्त में कराया है और उसमें प्रवेश के उत्सव पर आपको भोजन के लिये आमन्त्रित किया है। मेरे गुरु महाराज इस भवन की झरोखे के पास से जब २ होकर निकलते हैं तब २ यह धर्म के द्वेष से झरोखे में बैठ कर "मुनिके माथे ऊपर दोनों पैर, मेरे रहे" इस भावना से पैर पसार दिया करता है। सुभद्र श्रावक की इस बात को सुनकर राजा ने "यह पुरोहित दुष्टभाव सपन्न है" यह जान लिया और अपने नौकरों को यह आदेश दिया कि इसके दोनों पैर काट डालो। यह राजाज्ञा नगर मे वायुवेग से फैल गयी। अरुणाचार्य को भी यह बात मालुम हुई तो उन्हों ने अपने शिष्य द्वारा राजा को समझा बुझा कर पुरोहित को बचा लिया। इस कथा से यही शिक्षा

પુરોહિતદ્વારા મુનિપ્રત્યે કરાતા અપમાનીત વ્યવહારની વાત વિગતથી રાજા સમક્ષ રજુ કરી અને કહ્યુ કે, હે રાજન્! આપના આ પુરોહિતે આ મકાનનુ નિર્માણ કુમુહૂર્તમા કર્યું અને તેમા પ્રવેશના ઉત્સવ ઉપર આપને ભોજન માટે આમત્રણ આપેલ છે મારા ગુરુમહારાજ આ મકાનના ઝરૂખાપાસેથી જ્યારે જ્યારે નિકળે છે ત્યારે ત્યારે પુરોહિત ધર્મના દ્વેષથી ઝરૂખામા બેસી એમના માથા ઉપર "મારા બન્ને પગ રહે" આ ભાવનાથી પગ લાબા કરી દે છે સુભદ્ર શેઠેની વાત સાભળી રાજાએ "આ પુરોહિત દુષ્ટ ભાવનાથી ભરેલ છે" આ વાત જાણી લીધી, અને પોતાના નોકરોને હુકમ કર્યો, કે, પુરોહિતના બન્ને પગ કાપી નાખો આ પ્રમાણેની રાજાની આજ્ઞા વાયુવેગથી નગરમા ફેલાઈ ગઈ અને તે અરૂણાચાર્ય મુનિના જાણવામા આવતા તેઓએ પોતાના શિષ્ય મારફત રાજાને સમજાવી પુરોહિતને બચાવી લીધો આ કથાથી એ જાણી

अथ विंशतितम प्रज्ञापरीषहमाह—

मूलम्—से य नूणं मए पुव्वं, कम्माऽणाणफला कडा ।
जेणाहं नाभिजाणामि, पुट्ठो केणइ कण्हुइ ॥ ४० ॥
अह पच्छा उइज्जंति, कम्माऽणाणफला कडा ।
एवमासासि अप्पाणं, नच्चा कम्मविवागयं ॥ ४१ ॥

छाया—अथ नून मया पूर्वं, कर्माणि अज्ञानफलानि कृतानि ।
येनाहं नाभिजानामि, पृष्टः केनचित् कस्मिंश्चित् ॥ ४० ॥
अथ पश्चाद् उदीयन्ते, कर्माणि अज्ञानफलानि कृतानि ।
एवम् आश्वासय आत्मान, ज्ञात्वा कर्मविपाककम् ॥ ४१ ॥

टीका—'से य नूण' इत्यादि, 'अहपच्छा' इत्यादि ।

अथ च नूनं=निश्चयेन, मया पूर्वं=पूर्वकाले—पूर्वभवे इत्यर्थः, अनानफलानि= अज्ञानोत्पादकानि, कर्माणि=ज्ञानावरणीयकर्माणि, कृतानि=धर्माचार्यगुरुश्रुतज्ञान-निन्दाध्ययनबाधादिभिरुपार्जितानि । उक्तञ्च—

मिलती है कि सुधर्मशील मुनि की तरह प्रत्येक मुनि को सत्कारपुरस्कार परीषह सहन करते रहना चाहिये ॥ ३९ ॥

अब बीसवाँ प्रज्ञापरीषहको सूत्रकार बतलाते हैं—

'से य नूण' इत्यादि । 'अह पच्छा' इत्यादि ।

अन्वयार्थ–प्रज्ञापरीषहको जीतनेके लिये साधु विचार करे कि (नूण–नूनम्) निश्चयसे (मए–मया) मैंने (पुव्व–पूर्वम्) पूर्वभवमें (अण्णाणफला कम्मा कडा–अज्ञानफलानि कर्माणि कृतानि) धर्माचार्य गुरु महाराज और श्रुतज्ञान की निंदा करने से तथा किस के ध्यान अध्ययन में विघ्न डालनेसे अज्ञानोत्पादक ज्ञानावरणीय आदि र्मों का उपार्जन किया है ।

શકાય છે કે, સુધર્મશીલ મુનિની જેમ પ્રત્યેક ર નિએ સત્કારપુરસ્કારપરીષહ સહન કરતા રહેવુ જોઈએ ॥ ૩૯ ॥

હવે વીસમા પ્રજ્ઞાપરીષહને સૂત્રકાર બતાવે છે–

'से य नूण' ઈત્યાદિ 'अह पच्छा' ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—પ્રજ્ઞાપરીષહને જીતવા માટે સાધુ વિચાર કરે કે, नूण–नून નિશ્ચયથી मए–मया મે पुव्व–पूर्वं પૂર્વભવમા अण्णाणफला कम्मा कडा–अज्ञात-फलानि-कर्माणि कृतानि ધર્માચાર્ય ગુરુમહારાજ અને શ્રતજ્ઞાનની નિંદા કરવામા તથા કોઈના ધ્યાન અધ્યયનમા વિઘ્ન નાખવાનુ, અજ્ઞાનોત્પાદક જ્ઞાનાવરણીય

नाणस्स नाणिणं चिय, निंदा पद्दोसमच्छरेहिं य।
उवघायणविग्घेहिं, नाणग्घं वज्झए कम्म ॥ १ ॥"

छाया–ज्ञानस्य ज्ञानिना चैव, निन्दाप्रद्वेषमत्सरैश्च।
उपघातनविघ्नैः, ज्ञानघ्न बध्यते कर्म ॥ १ ॥

येन=यस्मात् कारणात्, केनचित्=जिज्ञासुना, कस्मिंश्चित्=जीवादितत्त्व-विषये, पृष्टोऽहं नाभिजानामि=अज्ञानवशात् प्रश्नस्योत्तरं कर्तुं न शक्नोमीत्यर्थः। पूर्वोपार्जित-ज्ञानावरणीय-कर्मोदयात् मया ज्ञानं न लभ्यते, अतः प्रश्नोत्तरं कर्तु-मसमर्थो भवामीति भावः। उक्तश्च—

(जेण–येन) जिसके कारण से (केणइ–केनचित्) किसी जिज्ञासु के द्वारा (कण्हुइ–कस्मिंश्चित्) किसी भी जीवादिक तत्त्व के विषय में (पुट्ठो–पृष्टः) पूछे जाने पर (अहं) मैं (नाभिजाणामि–नाभिजानामि) कुछ भी नहीं जान सकता हूं, अर्थात् अज्ञानवश उसके प्रश्न का कुछ भी उत्तर नहीं दे सकता हूं। कहा भी है—

"नाणस्स नाणिण चिय, निंदा पद्दोसमच्छरेहिं य।
उवघायण विग्घेहिं, नाणग्घ वज्झए कम्म ॥ १ ॥"

ज्ञान एवं ज्ञानियों की निंदा करने से, उनमें द्वेषबुद्धि रखने से, उनके साथ मत्सरभाव रखने से, उनका उपघात करने से अथवा ज्ञान के साधनों मे अथवा ज्ञानियो के ज्ञानोपार्जन मे विघ्न करने से जीव ज्ञाननाशक कर्म का बंध करता है।

આદિ કર્મોનું ઉપાર્જન કરેલ છે જેण–येन એના કારણથી केणइ केनचित् કોઈ જીજ્ઞાસુ દ્વારા कण्हुइ–कस्मिंश्चित् કોઈ પણ જીવાદિક તત્વના વિષયમા पुट्ठो–पृष्ट પુછવામા આવવાથી अहं હું नाभिजाणामि–नाभिजानामि કાઈ પણ જાણતો નથી અર્થાત્ અજ્ઞાનવશ એમના પ્રશ્નનો કાઈ પણ ઉત્તર આપી શકતો નથી કહ્યુ પણ છે કે—

"नाणस्स नाणिण चिय, निंदा पद्दोसमच्छरेहिं य।
उवघायण विग्घेहिं, नाणग्घ वज्झए कम्म ॥"

જ્ઞાન અને જ્ઞાનીયોની નિંદા કરવાથી, એમનામાં દ્વેષબુદ્ધિ રાખવાથી, એની સાથે મત્સરભાવ રાખવાથી, એનો ઉપઘાત કરવાથી અથવા જ્ઞાનના સાધનોમા અથવા જ્ઞાનીયોના જ્ઞાનોપાર્જનમા વિઘ્ન કરવાથી જીવ જ્ઞાનનાશક કર્મનો બંધ કરે છે

"सुहासुहाणि कम्माणि, सय कुव्वति देहिणो ।
सयमेवोवभुजति, दुहाणि य सुहाणि य ॥ १ ॥"

छाया—शुभाशुभानि कर्माणि, स्वय कुर्वन्ति देहिनः ।
स्वयमेवोपभुञ्जते, दुःखानि च सुखानि च ॥ १ ॥ ४० ॥

भावार्थ—साधु के ऊपर सब ही का विश्वास होता है। प्रत्येक व्यक्ति उनसे अपनी२ जिज्ञासाका समाधान जानने का अभिलाषी तथा उत्सुक रहता है, इस परिस्थिति में यदि कोई जिज्ञासु पुरुष मुनि के पास आकर जीवादितत्त्वविषयक अपनी शका की निवृत्ति करना चाहे और वह साधु से इस विषय में प्रश्न करे, और मुनि उसका उत्तर नहीं दे सके तो उस मुनि को चाहिये कि अपनी आत्मा में सक्लिष्ट परिणाम न करे, किन्तु समभाव से इस प्रकार सोचे कि मेरे ज्ञानावरणीयादिक कर्मों का कितना तीव्र उदय है जो ज्ञान के साधन होने पर भी मुझे ज्ञान की प्राप्ति नहीं हुई है। बुद्धि मे इस प्रकार की मदता का कारण मेरे-पूर्व में गुर्वादिक की निंदा आदि से उपार्जित ज्ञानावरणीयादिक कर्म ही हैं। इस में किसी का दोष नही है। जैसे कहा भी है-

"सुहासुहाणि कम्माणि, सय कुव्वति देहिणो ॥
सयमेवोवभुजति, दुहाणि य सुहाणि य ॥ १ ॥"

देही-आत्मा-शुभ और अशुभ कर्मों को स्वय उपार्जित करता है और उनके फल सुख दुःखादिक को स्वय ही भोगता है ॥ ४० ॥

ભાવાર્થ—સાધુના ઉપર દરેકનો વિશ્વાસ હોય છે, પ્રત્યેક વ્યક્તિ પોતપોતાની જીજ્ઞાસાનુ સમાધાન એમની પાસેથી મેળવવાના અભિલાષી તથા ઉત્સુક રહે છે આ પરિસ્થિતિમા જો કોઇ જીજ્ઞાસુ પુરૂષ મુનિની પાસે આવી જીવાદિતત્વ વિષયક પોતાની શકાનુ નિવારણ કરવા ઇચ્છે અને તે સાધુને આ વિષયમા પ્રશ્ન કરે અને મુનિ એનો ઉત્તર ન આપી શકે તો એ મુનિ પોતાના આત્મામા શકાશિલ વૃત્તિ ન જાગવા દે પરતુ સમભાવથી એવુ વિચારે કે, મારા જ્ઞાનાવરણીયાદિક કર્મોનો કેટલો તીવ્ર ઉદય છે કે જે જ્ઞાનના સાધન હોવા છતા પણ મને જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થઈ શકી નથી બુદ્ધિમા આ પ્રકારની મદતાનુ કારણ મે-પૂર્વભવમા ગુરુ આદિની નિંદા વગેરેથી ઉપાર્જીત કરેલ જ્ઞાનાવરણીયાદિક કર્મ જ છે એમા કોઈનો દોષ નથી જેમ કહ્યુ પણ છે—

"सुहासुहाणि कम्माणि, सय कुव्वति देहिणो ।
सयमेवोवभुजति, दुहाणि य सुहाणि य ॥ १ ॥"

આત્મા શુભ અને અશુભ કર્મોને સ્વય ઉપાર્જીત કરે છે, અને એનદ સ્વરૂપ સુખ દુખાદિકને સ્વય ભોગવે છે ॥ ૪૦ ॥

'अह पच्छा ' इति।

अथ अज्ञानफलानि=अज्ञानोत्पादकानि कर्माणि कृतानि तानि पश्चात्-अवाधोत्तरकालम्, 'उदीयन्ते'=अज्ञानरूपेण अलर्क-मूषिकविषविकारवद् उदितानि भवन्ति, एवम्=अमुना प्रकारेण कर्मविपाककं=कर्मणः फल, ज्ञात्वा हे शिष्य! आत्मानम् आश्वासय=स्वस्थीकुरु, 'स्वय कृतानामेव ज्ञानावरणीयकर्मणा कुत्सित फलमेतत्, यदहं न जानामि-प्रश्नोत्तरमिति विज्ञाय स्वस्थो भव, न तु तन्निमित्तक विषाद कुरु इत्यर्थः। 'कम्मा' इति बहुवचन कर्मबन्धहेतूना बहुत्वात्।

अन्वयार्थ-(कडाऽनाणफला कम्मा-कृतानि अज्ञानफलानि कर्माणि) गुर्वादिकोकी निंदा आदिसे पूर्वभवमे उपार्जित तथा ज्ञानमें अतराय डालने वाले-ज्ञान के निरोधक-ऐसे ज्ञानावरणीयादिक कर्म अपने अबाधाकाल के बाद (उइज्जति-उदीयन्ते) पागल कुत्ते अथवा पागल चूहेके विष के विकार की तरह अज्ञानरूप से उदय में आते हैं। (एव कम्मविवागय-एव कर्मविपाककम्) इस प्रकार कर्म के फल को (नच्चा-ज्ञात्वा) जानकर हे शिष्य! (अप्पाण आसासि-आत्मान आश्वासय) तुम अपनी आत्मा को कुछ नही आने पर-दूसरों के प्रश्नों का उत्तर नहीं दे सकने पर धैर्य बधाओ-इस निमित्त को लेकर विषाद मत करो।

भावार्थ—प्रज्ञापरीषह को जीतने के लिये सूत्रकार साधुओं के लिये शिक्षा देते हैं कि जो जैसा करता है उसे फल भी वैसा ही मिलता है। बबूल का झाड बोने पर कोई उससे आम्रफल प्राप्ति की आशा करे तो व्यर्थ है। इसी प्रकार पूर्वभव मे जिस जीव ने जिन २

અન્વયાર્થ—कडाऽनाणफला कम्मा-कृतानि अज्ञानफलानि कर्माणि પૂર્વભવમા ગુરુઆદિની નિંદાથી ઉપાર્જીત તથા જ્ઞાનમા અ તરાય નાખવારૂપ-જ્ઞાનના નિરોધક-એવા જ્ઞાનાવરણીયાદિક કર્મ પોતાના વિતેલા કાળ પછી उइज्जति-उदीयन्ते હડકાયા કુતરાના અથવા વકરેલા ઉંદરના વિષના વિકારની માફક અજ્ઞાન રૂપથી ઉદયમા આવે છે एव कम्मविवागय-एव कर्मविपाककम् આ પ્રકારે કર્મના ફળને नच्चा-ज्ञात्वा જાણી હે શિષ્ય! अप्पाण आसासि-आत्मान आश्वासय તમે પોતાના આત્મામા કાઈ ન આવવાથી બીજાના પ્રશ્નોનો ઉત્તર આપી શકતા નથી એ જાણીને આ બધાના નિમિત્તને લઈ વિષાદ ન કરો

ભાવાર્થ—પ્રજ્ઞાપરીષહને જીતવા માટે સૂત્રકાર સાધુઓ માટે શિક્ષા રૂપથી કહે છે કે, જે જેવુ કરે છે, તેને તેવુ ફળ મળે છે કોઈ બાવળનુ ઝાડ વાવીને તેમાથી આંબાના ફળની આશા રાખે તો તે વ્યર્થ છે

इद गाथायुग्म प्रज्ञाया अपकर्षमाश्रित्य व्याख्यातम् । इदमुपलक्षण – यदि ज्ञानावरणीयकर्मणा क्षयोपशमात् प्रज्ञाया उत्कर्षः स्यात् तदा तन्निमित्तक मदं न कुर्यादित्यपि वोध्यमिति । उक्त हि ।

कारणों द्वारा जिन २ कर्मों का वन्ध किया है वे वे कर्म अवाधाकाल के वाद उस जीव के उदय आते रहते हैं । जव हे आत्मन्! गुर्वादिक की निंदा करने से, शास्त्रों का अवर्णवाद वोलने से, उपघात से अर्थात् ज्ञानादिक के साधनों का नाश करने से, ज्ञान की अन्तराय देने से तूने तीव्र ज्ञानावरणीयादिक कर्मों का वध किया है, तो उनका फल भी तुझे वैसा ही भोगना पडेगा । इसमे कोई के हाथ की वात नही है । जिन ज्ञानावरणीयादिक कर्मों का तूने वध किया है वे उन उन रूप में ही उदय आवेंगे । अतः यदि तेरे से कोई जीवादिक तत्त्वो के विषय में कुछ पूछता है और तुझे उस विषय का कोई उत्तर ज्ञान मे नही झलकता है इससे तू आत्मा मे हीनता की भावना मत कर, और न खेद ही कर, किन्तु अपने आत्मा को धैर्य वधा और इस प्रकार समझा कि यह तेरे ही किये हुए कर्म हैं अतः तुझे ही भोगना पडेगा । फिर इसमें हर्षविषाद करने की जरूरत क्या है? । इस प्रकार इस परिणति से आत्मा प्रज्ञापरीषह को वहुत अच्छी तरह सहन कर सकता है ।

આ પ્રકારે પૂર્વભવમા જે જીવે જે જે કારણો દ્વારા જે જે કર્મોનો બધ કર્યો હોય તે તે કર્મ અબાધાકાળની બાદ તે તે જીવને ઉદયમા આવે છે આથી હે આત્મન્! ગુરુ આદિની નિંદા કરવાથી, શાસ્ત્રોનો અવર્ણવાદ બોલવાથી, ઉપઘાતથી અર્થાત્ જ્ઞાનાદિકના સાધનોનો નાશ કરવાથી જ્ઞાનમા અતરાય નાખવાથી, તે તીવ્ર જ્ઞાનાવરણીયાદિક કર્મનો બધ કર્યો છે તો તેનુ ફળ પણ તારે તેવુંજ ભોગવવુ પડશે તેમા કોઈના હાથની વાત નથી જે જ્ઞાનાવરણીય કર્મોનો તે બધ કર્યો છે, તે તેવા તેવા રૂપમાજ ઉદયમા આવશે આથી જો તને કોઈ જીવાદિક તત્વોના વિષયમા કાંઈ પુછે છે તો તને એ વિષયનો કોઈ જ્ઞાનભર્યો ઉત્તર જડતો નથી તો તેનાથી તુ પોતાના આત્મામા હિનતાની ભાવના અને ખેદ કરીશ નહી પરતુ પોતાના આત્મામા ધૈર્ય રાખ અને એ પ્રકારે સમજાવ કે, આ તારાજ કરેલા કર્મ છે એથી એ તારે જ ભોગવવાં પડશે પછી આમા હર્ષ વિષાદ કરવાની જરૂર જ શુ છે ? આ પ્રકારે આ પરિણતીથી આત્મા પ્રજ્ઞા પરીષહને ખૂબજ સારી રીતે સહન કરી શકે છે. ગાથામા "कम्मा" એ બહુ-

पूर्वपुरुपसिंहाना, विज्ञानातिशयसागरानन्त्यम् ।
श्रुत्वा साम्प्रतपुरुपाः, कथ स्वबुद्धया मद यान्ति ॥ १ ॥

यद्वा-इह तन्त्रेणार्थद्वयसभवः अनेकार्थबोधनेच्छातः सकृदुच्चारण तन्त्रम् । अथ च-तन्त्रन्यायेनार्थद्वयस्य युगपत्सभवः-तन्त्रं च दैर्घ्यप्रसारितास्तन्तवः, ततो यथा-दैर्घ्यप्रसारितमेक सूत्रमनेकस्य तिरश्चीनस्य तन्तोः-सग्राहि, तथा-यदेकया

गाथा में "कम्मा" यह जो बहुवचनान्त शब्द का प्रयोग किया गया है वह कर्मों के बध के हेतु अनेक हैं, इस आशय को प्रगट करने के लिये किया है । चालीस और इकतालीसवी गाथा का जो इस प्रकार विवेचन किया गया है वह बुद्धि की मन्दता को लक्ष्य में लेकर किया है । यदि ज्ञानावरणीय कर्मों के क्षयोपशम से प्रज्ञा का उत्कर्ष आत्मा में हो तो उस समय साधु को इस प्रज्ञानिमित्तक मद-अहकार नहीं करना चाहिये । यह बात भी उपलक्षण से समझ लेनी चाहिये । कहा भी है-

पूर्वपुरुपसिंहाना, विज्ञानातिशयसागरानन्त्यम् ।
श्रुत्वा साम्प्रतपुरुपा, कथ स्वबुद्धया मद यान्ति ॥ १ ॥

पहिले के श्रेष्ठ पुरुषों के असाधारण विज्ञान की बातों को सुनकर ऐसा कौन पुरुष होगा जो अपने ज्ञान का मद-अहकार करेगा । इसलिये बुद्धि की प्रकर्षता का भी मद नही करना चाहिये । तन्त्र न्याय से प्रज्ञा के उत्कर्ष अपकर्षरूप दोनों अर्थ भी युगपत् विवक्षित हो सकते हैं । जैसे एक लबा फैला हुआ डोरा तिरछे फैले हुए अनेक

વચનાત્મક શબ્દનો પ્રયોગ કરેલ છે તે કર્મના બ ધના હેતુ અનેક છે તેવો આશય બતાવવા માટેજ કરેલ છે ચાળીસ અને એકતાળીસમી ગાથામા જે આ પ્રકારે વિવેચન કરેલ છે તે બુદ્ધિની મ દતાને લક્ષમા લઈ ને કરેલ છે જો કદી જ્ઞાનાવરણીય કર્મોના ક્ષયોપશમથી પ્રજ્ઞાનો ઉત્કર્ષ આત્મામા હોય તો તે સમયે સાધુએ આ પ્રજ્ઞા નિમિત્તક મદ અહ કાર ન કરવો જોઇએ આ વાત પણ ઉપલક્ષણથી સમજી લેવી જોઇએ કહ્યુ પણ છે—

पूर्वपुरुपसिंहाना, विज्ञानातिशयसागरानन्त्यम् ।
श्रुत्वा साम्प्रतपुरुपाः, कथ स्वबुद्ध्या मद यान्ति ॥१॥

પહેલા શ્રેષ્ઠ પુરૂષોની અસાધારણ વિજ્ઞાનની વાતો સાભળીને એવો કયો પુરૂષ હશે કે જે પોતાના જ્ઞાનનો મદ અહ કાર કરશે ? આથી બુદ્ધિની પ્રકર્ષતાનો પણ મદ ન કરવો જોઇએ

ત ત્ર ન્યાયથી પ્રજ્ઞાનો ઉત્કર્ષ અપકર્ષરૂપ બન્ને અર્થ પણ યુગપત્ વિવક્ષિત બની શકે છે જેમ એક લાબો ફેલાએલો દોરો આડા અવળા

गाथया अनेकार्थस्याभिधान स तन्त्रन्यायः, तद्विवक्षया प्रज्ञाया उत्कर्पमाश्रित्यापि भगवता गाथाद्वयं कथितम्। उपलक्षणत्वे तु तात्पर्यग्राहकतया प्रमाणान्तर श्रुतम- पेक्षणीय स्यात् , अतस्तन्त्राश्रयणादिह व्याख्याद्वय क्रियते। तत्र प्रज्ञाया उत्कर्प- पक्षे एव गाथाद्वय व्याख्यायते—

प्रज्ञोत्कर्पवता एव चिन्तनीयम्—अथ नून मया पूर्व कर्माणि=ज्ञानप्रशसा- ज्ञानिवैयावृत्यादिरूपाण्यनुष्ठानानि, ज्ञानफलानि = ज्ञानमिह विमर्शपूर्वको बोध- स्वत्फलकानि, कृतानि, येन हेतुना—केनापि=अविवक्षितविशेषेण सर्वेणापीत्यर्थः, कस्मिंश्चित्=यत्र कुत्रापि वस्तुनि विपये पृष्टः अह, ना=मनुष्यः, विशिष्टमनुष्यत्व- मनुभवन् अभिजानामि।

तन्तुओं का वस्त्रादिक मे सग्राहक होता है उसी प्रकार एक गाथा द्वारा युगपत् अनेक अर्थों का भी सग्रह होता है, यही तन्त्र न्याय है। इस विवक्षा से इन दोनों गाथाओं द्वारा प्रज्ञा का उत्कर्प लेकर भी प्रज्ञा- परीपह का कथन हो सकता हैं। इसी अभिप्राय से सूत्रकार ने ये दोनों गाथाएँ कही हें। बुद्धि की प्रकर्पता को लेकर व्याख्यानइस प्रकार है—

मैंने पूर्वभव मे ज्ञानप्रशसा, ज्ञानियों की वैयावृत्त्य आदिरूप शुभ कर्म किये हैं इसलिये इनका फल मुझे विमर्शपूर्वक बोधरूप में मिला है। इसलिये इस के प्रभाव से मैं जब कोई मुझ से किसी भी विपय की अपनी जिज्ञासा समाधान करने के रूप में उपस्थित करता है उसकी उस जिज्ञासा का यथोचित समाधान कर देता हू, इससे उस पूछने वाले को सन्तोप हो जाता है। इसलिये सूत्रकार इकतालीसवीं गाथा द्वारा ऐसे श्रुतशाली—साधु को यह समझाते हैं कि हे साधो!

અનેક તાણાવાણાને વસ્ત્રરૂપમા ફેરવનાર બને છે, તે પ્રકારે એક ગાથા દ્વારા યુગપત્ અનેક અર્થોનો પણ સગ્રહ થાય છે આ તત્ર ન્યાય છે આ વિવક્ષાથી આ બન્ને ગાથાઓ દ્વારા પ્રજ્ઞાનો ઉત્કર્ષ લઈને પણ પ્રજ્ઞાપરીષહનુ કથન બની શકે છે, આ અભિપ્રાયથી ભગવાન સૂત્રકારે આ બન્ને ગાથાઓ કહી છે બુદ્ધિની પ્રકર્ષતા બતાવનાર વ્યાખ્યાન આ પ્રકારનુ છે

મે પૂર્વભવમા જ્ઞાન પ્રશસા, જ્ઞાનિઓની વૈયાવૃત્તિ આદિ રૂપ શુભ કર્મ કરેલ છે એનુ ફળ મને વિમર્શપૂર્વક બોધરૂપમા મળેલ છે આ કારણે એના પ્રભાવથી જ્યારે કોઈ મારી પાસે કોઈ પણ વિષયની પોતાની જીજ્ઞાસા સમાધાન કરવાના રૂપમા ઉપસ્થિત કરે છે ત્યારે હુ એ જીજ્ઞાસાનુ યથોચિત,સમાધાન કરી દઉ છુ આથી એ પૂછવાવાળાને સતોષ થાય છે, આ માટે સૂત્રકાર એકતાળીસમી ગાથાદ્વારા એવા શ્રુતશાળી—સાધુને એમ સમજાવે છે કે, હે સાધો!

तत्र–श्रुतमदो न कर्तव्य इति बोधयितुमाह–' अह पच्छा ' इत्यादि । अथ= उत्कर्षभावनानन्तरम्, एवं विभावनीयम्–मया पूर्वभवे कृतानि ज्ञानफलानि कर्माणि पश्चात्=अबाधोत्तरकालम् , इदानीम्, उदीयन्ते–उदितानि भवन्ति, एवं कर्मविपाकं ज्ञात्वाऽऽत्मानम् आश्वासय–आत्मनि शान्तिं स्थापय, न तु तन्निमित्तक मदं कुरु। अयं भावः–श्रुतमदो हि ज्ञानावरणीयकर्मणः कारणम् , तच्चावश्यवेद्यम्, तदुदये च कुतो ज्ञानम् , तस्माच्छ्रुतमदो न कर्तव्यः ।

यतः—"नाणं मयदप्पहरं, मज्जइ जो तेण तस्स को वेज्जो ।
अमियं जस्स विसायइ, तस्स तिगिच्छा कहं किज्जइ" ॥ १ ॥
छाया—ज्ञानं मददर्पहरं, माद्यति यस्तेन तस्य को वैद्यः ।
अमृतं यस्य विषायते, तस्य चिकित्सा कथं क्रियते ॥ १ ॥

इत्येवं चिन्तनेन शान्तिं प्राप्नुहोति ।

वस्तुतस्तु–गाथाद्वयमिदं युग्मकम् । ' से ' अथ नूनं=निश्चयेन मया पूर्वं=पूर्वभवे–अज्ञानफलानि कर्माणि कृतानि येन कारणेनाहं केनापि जिज्ञासुना कस्मिंश्चित् जीवाजीवादिस्वरूपविषये पृष्टः सन् नाभिजानामि=मन्दबुद्धित्वाज्जी-

तुमने यदि पूर्वभव में ज्ञान के साधनों का अनुष्ठान करके यदि इस भव में दूसरों की अपेक्षा कुछ विशिष्ट ज्ञान प्राप्त कर लिया है, तो तुम इस ज्ञानरूप श्रुत का मद मत करो, किन्तु अपनी आत्मा में शांतिभाव से रहो–आत्मा को समझाते रहो कि कहीं ऐसा न हो जाय कि मद करने से आत्मा ज्ञानावरणीय आदि कर्म का बन्ध करले। इस कर्म के बंध में जब इसका उदय अपनी अबाधाकाल के बाद में आता है तो जीव यथार्थ ज्ञान से रहित हो जाता है, इसलिये हे शिष्य तू श्रुत का मद मतकर। तात्पर्य इन दोनो गाथाओ का यह है कि जिस समय आत्मा मे प्रज्ञा की हीनता हो तो मुनि को ऐसा

તમે કદાચ પૂર્વભવમાં જ્ઞાનના સાધનોનું અનુષ્ઠાન કરી જે આ ભાવમાં બીજાની અપેક્ષાએ કાંઈ વિશિષ્ટ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરેલ છે તો તમે એ જ્ઞાનરૂપ શ્રુતનો મદ ન કરો પણ તમારા આત્મામાં શાંતિભાવથી રહો આત્માને સમજાવતા રહો કે કયાય એવું ન બની જાય કે, મદ કરવાથી આત્મા જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મોનું બંધન કરી લે એ કર્મના બંધમાં જ્યારે એનો ઉદય પોતાની અબાધાકાળની પછી આવે છે ત્યારે જીવ યથાર્થ જ્ઞાનથી રહિત થઈ જાય છે આ માટે હે શિષ્ય! તું શ્રુતનો મદ ન કર આ બન્ને ગાથાનું તાત્પર્ય એ છે કે, જે સમયે આત્મામાં પ્રજ્ઞાની હિનતા હોય ત્યારે મુનિએ એવો વિચાર ન કરવો જોઈએ

वादिस्वरूप निरूपयितु न समर्थोऽस्मि । एवम्=अमुना प्रकारेण कर्मविपाक-पूर्वोपार्जित-ज्ञानावरणीयकर्मफल ज्ञात्वा आत्मानम् आश्वासयेत्युत्तरगाथया सम्बन्धः अयमर्थः-हे शिष्य ! बुद्धिमान्द्यविषये विषादमकृत्वा, तपः सयमाराधने प्रवृत्तो भव । तपःसयमाराधनेन हि केवलज्ञानप्राप्तिरपि भवितुमर्हतीति सोत्साह तत्समाराधने तत्परो भवेति भावः ।

अथ-प्रज्ञाप्रकर्षे पश्चात्-कदाचित्तथाविधज्ञानावरणीयक्षयोपशमानन्तर 'कम्माणाणफला' इत्यस्य कर्माणि ज्ञानफलानि इति छाया तत्र - ज्ञानफलानि-जीवाजीवादिस्वरूपनिर्णयजनकानि कर्माणि कृतानि=पूर्वभवोपार्जितानि उदीयन्ते तदा एवम्=अमुना प्रकारेण कर्मविपाक ज्ञानावरणीयक्षयोपशमजन्य प्रज्ञाप्रकर्षरूप कर्मफल ज्ञात्वा हे शिष्य ! आत्मानम् आश्वासय=ज्ञानमद परित्यज्य स्वस्थीकुरु । पूर्वकृतशुभकर्मणा मम ज्ञानावरणीयकर्मणः क्षयोपशमो जातस्तेन सूक्ष्म-सूक्ष्मतर-सूक्ष्मतममपि जीवादिस्वरूप सम्यग् जानामि, तथा केनापि पृष्टः सन् तस्मै सम्यगवबोधयितु समर्थोऽस्मीति विचारणया प्रज्ञामद परिहरेत्यर्थः ।

विचार नहीं करना चाहिये कि मै कुछ नहीं जानता हू-मूर्ख हू जहां तहां मेरा पराभव होता है । इस विचार से आत्मा में परिताप होता है, इस प्रकार विचार नहीं करना यह प्रज्ञापरीषह है । अथवा श्रुतज्ञान की विशिष्टता आत्मा मे होने पर उस समय उस मुनि को उसका मद नहीं करना चाहिये कि-मै विशिष्टज्ञानसपन्न हू, प्रत्येक व्यक्ति मेरे पास अपनी २ जिज्ञासा का समाधान करने के लिये आते हैं । प्रत्येक आत्मा को मुझ से कितना लाभ होता रहता है । इस प्रकार का मद नहीं करना चाहिये । प्रज्ञा का मद करना इस लिये निषिद्ध है कि यह जो ज्ञान प्राप्त हुआ है वह ज्ञानावरणीयकर्म के क्षयोपशम से प्राप्त हुआ है । इसका मै क्यो मद करू । इस प्रकार

કે, હુ કાઈ જાણુતો નથી, મૂર્ખ છુ, જ્યા ત્યા મારો પરાભવ થાય છે આ વિચારથી આત્મામા પરિતાપ થાય છે માટે આ પ્રકારનો વિચાર ન કરવો તે પ્રજ્ઞાપરીષહ છે અથવા શ્રુતજ્ઞાનની વિશિષ્ટતા આત્મામા થવાથી તે સમયે તે મુનિએ તેનો મદ ન કરવો જોઇએ કે હુ, વિશિષ્ટ જ્ઞાન સપન્ન છુ પ્રત્યેક વ્યક્તિ મારી પાસે પોતપોતાની જીજ્ઞાસાનુ સમાધાન કરવા આવે છે પ્રત્યેક આત્માને મારાથી કેટલો લાભ થાય છે? આ પ્રકારનો મદ ન કરવો જોઈએ પ્રજ્ઞાનો મદ કરવાનો આ માટે નિષેધ છે કે, જે જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયુ છે તે જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ક્ષયોપશમથી પ્રાપ્ત થયેલ છે આનો હુ કઈ રીતે મદ કરી

अस्य गाथाद्वयस्याय निष्कर्षः–प्रज्ञाया अपकर्षे 'नाहं किंचिज्जानामि, मूर्खोऽस्मि, यत्र तत्र पराजितो भवामि' इत्येवं परितापो न कर्तव्यः उत्कर्षे श्रुतमदो न कर्तव्यः। किन्तु कर्मविपाकोऽयमिति ज्ञात्वाऽऽत्मनः स्थिरीकरणेन द्विविधोऽपि प्रज्ञापरीषहः सोढव्यः।

अत्र प्रज्ञापकर्षे दृष्टान्तः प्रदर्श्यते--

पुष्पदन्ताचार्यः शिष्यपरिवारेण सह चम्पानगर्यां समवसृतः। तेषु शिष्येषु भद्रमतिनामकः शिष्योऽतीवमन्दमतिरासीत्। स आवश्यकसमाप्त्यनन्तरं दशवैकालिकसूत्राभ्यासार्थं प्रवृत्तः, परन्तु तदा तस्य प्रबलज्ञानावरणीयान्तरायकर्मोदयो जातस्तेनैकमप्यक्षरं न स्मरति, ततोऽसौ चिन्तयति–अहमस्मि पूर्वधराचार्यस्य शिष्यः, आचार्यो वात्सल्येन मामध्यापयति, अन्ये मुनयश्चापि प्रेम्णा मामक्षरं

आत्मा को अपने स्वभाव में स्थिर करते हुए प्रज्ञा के प्रकर्ष को सहन करना यह भी प्रज्ञापरीषह है। इस तरह प्रज्ञा के उत्कर्ष और अपकर्ष के भेद से यह परीषह दो प्रकार का हो जाता है। यह दोनों प्रकार का परीषह सहन करना मुनि के लिये आवश्यक है।

प्रज्ञा के अपकर्ष मे दृष्टान्त--किसी समय पुष्पदन्ताचार्य शिष्यपरिवार के साथ चपानगरी में आये। इनकी इस शिष्यमडली में भद्रमति नाम का एक शिष्य अतीव मदमति था। एक दिन की बात है कि उसने आवश्यक की समाप्ति के बाद दशवैकालिकसूत्र का अभ्यास करना प्रारभ किया। परन्तु उस समय उसके प्रबल ज्ञानावरणीयकर्म का उदय होने से एक भी अक्षर उसको याद नही होता। इसने विचार किया कि पूर्वधर आचार्य का मैं शिष्य हूँ वात्सल्यभाव

થકુ ? આ પ્રકારે આત્માને પોતાના સ્વભાવમા સ્થિર કરીને પ્રજ્ઞાનો પ્રકર્ષ સહન કરવો તે પણ પ્રજ્ઞાપરીષહ છે, આવી રીતે પ્રજ્ઞાનો ઉત્કર્ષ અને અપકર્ષના ભેદથી આ પરીષહ બે પ્રકારનો બને છે આ બન્ને પ્રકારના પરીષહ સહન કરવા મુનિને માટે આવશ્યક છે પ્રજ્ઞાના અપકર્ષનુ દૃષ્ટાત—

કોઇ એક સમયે પુષ્પદતાચાર્ય શિષ્યપરીવાર સાથે ચપાનગરીમા આવ્યાં આ શિષ્ય મડળીમા ભદ્રમતિ નામનો એક શિષ્ય ઘણો મદમતી હતો. એક દિવસની વાત છે કે, તેણે આવશ્યકની સમાપ્તિ બાદ દશવૈકાલિક સૂત્રનો અભ્યાસ કરવો શરૂ કર્યો પરતુ તે સમયે તેને પ્રબળ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો ઉદય થવાથી એક પણ અક્ષર યાદ રહેતો નહી તેણે વિચાર કર્યો કે, હુ પૂવધર આચાર્યનો શિષ્ય છુ, વાત્સલ્યભાવથી તેઓ મને શાસ્ત્રાધ્યયન કરાવે છે [ઓ

बोधयति, तथापि मम तत् स्मृतिपथ नायाति, अत्र कश्चित् मुनिः सकृदेव श्रुत्वा धारयति, कश्चिद् द्विवार, कश्चित् त्रिवारम् ।

केनचित्-शत शत गाथा प्रत्यहमभ्यस्ताः, केनचित् द्वे द्वे शते । कश्चिदेकपूर्वधरः, कश्चिद् द्विपूर्वधरो यावच्चतुर्दशपूर्वधरः संजातः, परन्तु महानिष्ठुरोऽतीव निर्बुद्धिरहमस्मि, शतशोऽभ्यासे कृतेऽपि धारणा न भवति । मम पूर्वजन्मोपार्जित ज्ञानावरणीय कर्म, तथा ज्ञानान्तरायरूप कर्म तीव्रतया समत्युदयावस्था प्राप्तम्,

से वे मुझे पढ़ाते हैं, अन्य मुनि भी मुझ पर विशेष अनुग्रह रखते हैं, वे भी समय २ पर मुझे वचवाते हैं-तो भी मुझ को याद नहीं होता। हमारे में कोई तो मुनिराज ऐसे हैं जो एक वार भी सुनकर याद कर लेते हैं, कोई २ ऐसे हैं जिन्हें दो बार कहने से याद हो जाता है। कोई २ ऐसे हैं जो तीन वार सुनकर विषय को अच्छी तरह याद कर- लेते हैं। कितने ऐसे हैं जो एक ही दिन मे सौ-सौ १००-१०० गाथाएँ याद कर लेते हैं। कोई २ ऐसे हैं जो दो सौ २००-दो सौ २०० गाथाएँ तक कठस्थ कर लेते हैं। कोई एक पूर्वधर हैं। कोई दो पूर्वधर है। कोई तीन, कोई चार, कोई पाच, कोई छह, कोई सात और कोई आठ आदि से लेकर चौदह पूर्वतक के पाठी हैं, किन्तु इन सब में एक मै ही ऐसा मन्दबुद्धि हु जिसको कुछ नही आता है। बुद्धिहीन बना हुआ हूँ। सौ वार याद करने पर भी धारणा होती ही नही है। क्या करूँ पूर्वोपार्जित ज्ञानावरणीयकर्म का ही इस समय तीव्र उदय

પણ મારા ઉપર વિશેષ ભાવ રાખે છે અને સમય સમય ઉપર તેઓ મને બતાવે છે, તો પણ મને યાદ રહેતુ નથી અમારામા કેટલાક મુનિરાજ એવા છે કે, તેઓ એકવાર સાભળીને તેને કઠસ્થ કરી લે છે, કોઈ કોઈ એવા છે કે, તેમને બે વખત કહેવાથી યાદ થઈ જાય છે, કોઈ કોઈ ત્રણ વાર સાભળ્યાથી વિષયને સારી રીતે યાદ કરી લે છે કેટલાક એવા પણ છે કે જે એક જ દિવસમા ૧૦૦-૧૦૦ (સો-સો) ગાથાઓ યાદ કરી લે છે કોઇ કોઇ ૨૦૦-૨૦૦ (બસો-બસો) ગાથાઓ કઠસ્થ કરી લે છે કોઈ કોઈ પૂર્વધર છે, કોઇ બે પૂર્વધર છે, કોઇ ત્રણ, કોઇ ચાર, કોઇ પાચ, કોઇ છ, કોઇ સાત, કોઇ આઠ આદિથી લઇને ચૌદ પૂર્વ સુધીના પાઠી છે આ બધા વચ્ચે હુ એકજ એવો મદબુદ્ધિનો છુ કે મને કાઈ પણ આવડતુ નથી હુ બુદ્ધિહિન બનેલો છુ સો વખત યાદ કરવા છતાયે ગ્રહણ કરી શકતો નથી શુ કરૂ ? પૂર્વોપાર્જીત જ્ઞાનાવરણીય કર્મજ આ સમયે તીવ્ર ઉદયમા આવેલ છે એનો જ આ પ્રતાપ છે

अस्य गाथाद्वयस्याय निष्कर्षः–प्रज्ञाया अपकर्षे 'नाहं किंचिज्जानामि, मूर्खोऽस्मि, यत्र तत्र पराजितो भवामि' इत्येव परितापो न कर्तव्यः उत्कर्षे श्रुतमदो न कर्तव्यः। किन्तु कर्मविपाकोऽयमिति ज्ञात्वाऽऽत्मनः स्थिरीकरणेन द्विविधोऽपि प्रज्ञापरीषहः सोढव्यः।

अत्र प्रज्ञापकर्षे दृष्टान्तः प्रदर्श्यते––

पुष्पदन्ताचार्यः शिष्यपरिवारेण सह चम्पानगर्यां समवसृत.। तेषु शिष्येषु भद्रमतिनामकः शिष्योऽतीवमन्दमतिरासीत्। स आवश्यकसमाप्त्यनन्तरं दशवैकालिकसूत्राभ्यासार्थं प्रवृत्त., परन्तु तदा तस्य प्रबलज्ञानावरणीयान्तरायकर्मोदयो जातस्तेनैकमप्यक्षरं न स्मरति, ततोऽसौ चिन्तयति–अहमस्मि पूर्वधराचार्यस्य शिष्यः, आचार्यो वात्सल्येन मामध्यापयति, अन्ये मुनयश्चापि प्रेम्णा मामक्षरं

आत्मा को अपने स्वभाव मे स्थिर करते हुए प्रज्ञा के प्रकर्ष को सहन करना यह भी प्रज्ञापरीषह है। इस तरह प्रज्ञा के उत्कर्ष और अपकर्ष के भेद से यह परीषह दो प्रकार का हो जाता है। यह दोनों प्रकार का परीषह सहन करना मुनि के लिये आवश्यक है।

प्रज्ञा के अपकर्ष मे दृष्टान्त––किसी समय पुष्पदन्ताचार्य शिष्यपरिवार के साथ चपानगरी में आये। इनकी इस शिष्यमडली में भद्रमति नाम का एक शिष्य अतीव मदमति था। एक दिन की बात है कि उसने आवश्यक की समाप्ति के बाद दशवैकालिकसूत्र का अभ्यास करना प्रारभ किया। परन्तु उस समय उसके प्रबल ज्ञानावरणीयकर्म का उदय होने से एक भी अक्षर उसको याद नही होता। इसने विचार किया कि पूर्वधर आचार्य का मैं शिष्य हूँ वात्सल्यभाव

શકુ ? આ પ્રકારે આત્માને પોતાના સ્વભાવમા સ્થિર કરીને પ્રજ્ઞાનો પ્રકર્ષ સહન કરવો તે પણ પ્રજ્ઞાપરીષહ છે, આવી રીતે પ્રજ્ઞાનો ઉત્કર્ષ અને અપકર્ષના ભેદથી આ પરીષહ બે પ્રકારનો બને છે આ બન્ને પ્રકારના પરીષહ સહન કરવા મુનિને માટે આવશ્યક છે પ્રજ્ઞાના અપકર્ષનુ દૃષ્ટાત––

કોઈ એક સમયે પુષ્પદતાચાર્ય શિષ્યપરીવાર સાથે ચપાનગરીમા આવ્યા આ શિષ્ય મડળીમા ભદ્રમતિ નામનો એક શિષ્ય ઘણો મદમતી હતો એક દિવસની વાત છે કે, તેણે આવશ્યકની સમાપ્તિ બાદ દશવૈકાલિક સૂત્રનો અભ્યાસ કરવો શરૂ કર્યો પરતુ તે સમયે તેને પ્રબળ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો ઉદય થવાથી એક પણ અક્ષર યાદ રહેતો નહી તેણે વિચાર કર્યો કે, હુ પૂર્વધર આચાર્યનો શિષ્ય છુ, વાત્સલ્યભાવથી તેઓ મને શાસ્ત્રાધ્યયન કરાવે છે બીજા મુનિઓ

प्रज्ञाप्रकर्षे दृष्टान्तः प्रदर्श्यते--

एकदा-कालकाचार्यः प्रमादवतः स्वशिष्यानुज्जयिन्या विहाय धारावासनगरे स्वशिष्यस्य सागरचन्द्रमुनेः समीपे समागतः। सागरचन्द्रस्तु सामान्यसाधुबुद्ध्या जानाति कालकाचार्योऽपि न किंचित् परिचय ददाति।

अथाऽन्यदा सागरचन्द्रमुनिनाऽऽगमनिर्णीततत्त्वस्वरूपव्याख्याने कृते सति लोकास्त प्रशसन्ति, तदा सागरचन्द्रमुनिः कालकाचार्यं प्रति प्राह—मद्व्याख्यान

सकेगा, इस गाथा को तो याद करके ही छोडने का भाव है। इस प्रकार निश्चय करके प्रज्ञापकर्षकरूप परीषह को सहन करते हुए उस भद्रमुनि ने शुभाध्यवसायजन्य प्रशस्त ध्यान से क्षपकश्रेणी को अरोहण कर केवलज्ञान को प्राप्त किया।

प्रज्ञा के प्रकर्ष मे दृष्टान्त इस प्रकार है—एक समय कालकाचार्य प्रमादशील अपने शिष्योंको उज्जयिनी नगरीमें छोडकर धारावासनगर में स्वशिष्य सागरचद्रमुनि के पास आ गये। सागरचद्रशिष्यने उनके साथ सामान्य साधुके जैसा ही व्यवहार किया, गुरु जैसा नहीं। कालकाचार्यने भी इस बात पर कुछ भी ध्यान नही दिया और अपना परिचय भी नही दिया। एक दिन की बात है कि जब सागरचद्रमुनि ने आगमनिर्णीत तत्त्वों के स्वरूप को समझाते हुए व्याख्यान दिया तो सुनकर लोगों को अपार आनद आया,-सबने प्रवचन की मुक्तकठ से प्रशसा की। सागरचद्रमुनि ने अपरिचित गुरु के समीप आकर कहा-आपने

યાદ કર્યે જ છુટકો, તેવો મનોભાવ છે આ પ્રકારનો નિશ્ચય કરીને પ્રજ્ઞાપ્રકર્ષપરીષહને સહન કરતા કરતા તે ભદ્રમુનિએ શુભ અધ્યવસાય જન્ય પ્રશસ્ત ધ્યાનથી ક્ષપકશ્રેણી ઉપર ચડી કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું

પ્રજ્ઞાના પ્રકર્ષમા દૃષ્ટાત આ પ્રકારનુ છે—

એક સમય કાલકાચાર્ય પ્રમાદશિલ પોતાના શિષ્યોને ઉજ્જૈનિ નગરીમા મૂકીને ધારાવાસ નગરમા સ્વશિષ્ય સાગરચદ્ર મુનિની પાસે આવ્યા સાગરચદ્ર શિષ્યે તેમની સાથે સામાન્ય સાધુ જેવો વહેવાર કર્યો, ગુરુ શિષ્ય જેવો નહી કાલકાચાર્યે આ વાત ઉપર કાઈ ધ્યાન ન આપ્યુ, અને પોતાનો પરિચય પણ ન આપ્યો એક દિવસની વાત છે કે, જ્યારે સાગરચદ્ર મુનિએ આગમ નિર્ણીત તત્વોના સ્વરૂપને સમજાવવાનુ વ્યાખ્યાન આપ્યુ તે સાભળીને લોકોને અપાર આનદ થયો સઘળાએ પ્રવચનની મુકતકઠે પ્રસશા કરી સાગરચદ્ર મુનિએ અપરિચિત ગુરુની સમીપ આવીને કહ્યુ આપે આજ મારૂ તાત્વિક પ્રવચન

तस्मान्मया प्रज्ञाया असद्भावरूपोऽय परीपहः सोढव्यः, न तु कस्मिंश्चित् ईर्ष्या द्वेषो वा करणीयः, एव विचिन्त्य प्रत्यह पठति, पुनः पुनरभ्यस्यति च, पर तु धारणा न भवति, 'धम्मो मगलमुक्किट्ठ' इति गाथा द्वादशवर्षाणि अभ्यस्ता, परं तु तस्या एकस्या अपि गाथायाः स्मृतिस्तस्य नाभूत्, अभ्यासकाले धारितेव सा तस्य भवति, पर स्वल्पकाल एव पुनस्ता विस्मरति। तदाऽसौ पुनरध्यवस्यति-पुनरपि द्वादशवर्षाणि कालमभ्यासार्थं यापयिष्यामि, येन केनापि प्रकारेण गाथामेता कण्ठस्थीकरिष्याम्येव। इत्येव निश्चित्य प्रज्ञाऽपकर्षपरीपह सहमानः शुभाध्यवसायेन प्रशस्तध्यानेन क्षपकश्रेणिमारुह्य स भद्रमुनिः केवलज्ञान प्राप्तवान्।

हो रहा है, उन्ही का यह काम है, अतः प्रज्ञा का असद्भावरूप यह परीपह मुझे शाति के साथ सहन करना चाहिये, इसी में मेरा कल्याण है, किसी के साथ इर्पा या द्वेप करने से कोई लाभ नहीं। इस प्रकार भद्रमति मुनि वार २ विचार करता और अपने पूर्वोपार्जितकर्मों की निन्दा करता था, परन्तु उसने अपना पढ़ना और याद करना बद नहीं किया। अकेले "धम्मो मगलमुक्किट्ठ" इस गाथा को ही उसने लगातार वारह वर्पतक याद किया-रटा, पर तो भी उस को यह गाथा याद नहीं हुई। जिस समय यह याद करने बैठता उस समय तो यह याद हो जाती पर ज्यो ही यह याद करना वद कर देता अथवा क्रिया करने में उपयोग लगाता तो शीघ्र ही उस गाथा को भूल जाता था। यह फिर भी उसको याद करना और पढ़ना नहीं छोड़ता और विचार करता कि यदि यह गाथा इन बारह १२ वर्षों मे कठस्थ नही हुई तो अब आगे के १२ वर्षों में कठस्थ हो जायेगी, क्या चिंता जैसे भी हो

આથી પ્રજ્ઞાનો આ અસદ્ભાવરૂપ પરીષહ મારે શાતિથી સહન કરવો જોઈએ તેમા જ મારૂ કલ્યાણ છે કોઈની સામે ઈર્ષા અથવા દ્વેષ કરવાથી કોઈ લાભ નથી આ પ્રકારે ભદ્રમતિ મુનિ વારવાર વિચાર કરતા અને પોતાના પૂર્વોપાર્જીત કર્મોની નિદા કરતા પણ પોતાના પઠન-પાઠન આદિને તેણે બધ ન કર્યો "धम्मो मङ्गलमुक्किट्ठ" એ એક ગાથાને એકલા તેણે બાર વર્ષ સુધી યાદ કરી ગોખ્યુ છતા પણ તેને એ ગાથા યાદ ન થઈ જે સમય તે યાદ કરવા બેસતા તો તે વખતે યાદ રહી જતી પણ એ પછી યાદ કરવાનુ બધ કરી ક્રિયામા ગુથાતા તે ગાથા ભૂલાઈ જતી છતા પણ તે એને યાદ કરવાનુ છોડતા નહી અને વિચાર કરતા કે, આ બારવર્ષમા યાદ ન થઈ તો આવતા બારવર્ષમા જરૂર યાદ થઈ જશે ચિતા શા માટે કરવી જોઈએ જે રીતે બનશે તે રીતે પ ગાથાને

सहितः कालकाचार्य आगच्छति इति बुद्धया सागरचन्द्रमुनिस्तत्रागच्छता कालकाचार्यशिष्याणा समुखे समागतः। स तत्र परितो विलोक्याचार्यमदृष्ट्वा, तान् समागतान् मुनीन् पृच्छति–भो मुनयः! क्व वर्तन्ते पूज्यचरणाः, सागरचन्द्रमुनेरेतद्वचन निशम्य हताशाः सर्वे मुनयः साश्रुनेत्राः सगद्गद प्रोक्तवन्तः–हतभाग्यानस्मान् परित्यज्य गुरुचरणाः क्व गता इति वय न विद्मः, भवता ज्ञायते किम्?। सागरचन्द्रमुनिनोक्तम्–त न विद्मो वयम्, किं तु एकः कोऽपि वृद्धः सम्प्रति वर्तते उपाश्रये। ततः सर्वे गुरुभक्त्युद्रेकात् तद्विरहखिन्ना उपाश्रये आगताः। सागरमुनिनाऽङ्गुल्या निर्देशेन प्रदर्श्य कथितम्–अयमागन्तुको महानुभावः। शिष्यास्तदैव

चल दिये। सागरचद्रमुनि को जब पता चला कि सशिष्य गुरु महाराज कालकाचार्य विहार करते हुए यहा आरहे हैं तो वे उनका स्वागत करने के लिये सामने गये। वहां उन मुनियों में गुरु महाराज को नहीं देखा तब उसने उन अपने गुरुभाईओं से पूछा कि–पूज्य गुरु महाराज तो दिखते नहीं हैं कहो वे इस समय कहा हैं। तब मुनियों ने सागरचद्रमुनि के वचन सुनकर हताश एव आसू डालते हुए गद्गद कठ से बोले हतभाग्य हमलोगो को छोड़कर गुरु महाराज कहां चले गये हैं यह हम नहीं जानते हैं। कहो आप को मालूम है क्या? सागरचद्रमुनि ने कहा उन्हें तो हम जानते नही हैं किन्तु एक कोई वृद्ध महात्मा इस समय उपाश्रय में अवश्य ठहरे हुए हैं। सागरचद्रमुनि की इस बात को सुनकर समस्त शिष्य जो गुरु महाराज के विरह से खेदखिन्न बने हुए थे गुरुभक्ति के उद्रेक से प्रेरित होकर उपाश्रय मे पहुँचे। सागरचद्रमुनि ने अगुली के इशारे से

કરવા લાગ્યા સાગરચદ્ર મુનિને એ ખબર મળ્યા કે, ગુરુમહારાજ કાલકાચાર્ય શિષ્યો સાથે વિહાર કરતા કરતા અહી પધારે છે ત્યારે તે તેમનુ સ્વાગત કરવા સામે ગયા ત્યા એ મુનિઓમા ગુરુમહારાજને ન જોયા ત્યારે તેણે પોતીના એ ગુરુભાઈઓને પૂછયુ કે પૂજ્ય ગુરુમહારાજ તો દેખાતા નથી કહો, તે આ સમયે કયા છે? સાગરચદ્ર મુનિના આ વચન સાભળતા તે શિષ્યો હતાશ બની ગયા અને આસુભરી આખે ગદ્ગદ્ કઠથી બોલ્યા, હતભાગી એવા બધાને છોડીને ગુરુમહારાજ કયા ચાલ્યા ગયા છે એ અમે જાણતા નથી કહો કહો આપને ખબર છે? સાગરચદ્ર મુનિએ કહ્યુ, એમને હુ ઓળખતો નથી પરતુ એક વૃદ્ધ મહાત્મા આ વખતે ઉપાશ્રયમા રોકાયેલા છે સાગરચદ્રની આ વાત સાભળી સઘળા શિષ્યો જે ગુરુમહારાજના વિરહથી ખેદખિન્ન બનેલ હતા, તે સઘળા ગુરુભક્તિના ભાવથી પ્રેરિત બની ઉપાશ્રયમા પહોચ્યા સાગર

श्रुत भवद्भिः, कीदृशं तत्, ? तेनोक्तम्–शोभनम्, कालकाचार्येण सह तस्य तर्कमाश्रित्य वादः प्रवृत्तः। सागरचन्द्रमुनिस्तस्य तुल्यतया प्रत्युत्तरं कर्तुमसमर्थो जातस्ततोऽतीव चमत्कारं स मानितवान्।

इतश्च कालकाचार्यस्य शिष्याः स्वगुरुपरित्यक्ताश्चतुर्विधसंघैस्तिरस्कारं प्राप्य, लज्जिताः सन्तः स्वगुरुं गवेषयन्ति। ते ग्रामानुग्रामं विहरन्तः कालकाचार्यवार्ता प्रतिग्रामं प्रतिनगरं प्रतिस्थलं पृच्छन्तः क्रमेण धारावासनगरं समागताः। शिष्य-

आज मेरा तात्त्विक प्रवचन तो सुना है ? वह कैसा हुवा। कालकाचार्य ने कहा अच्छा हुवा, वातचीत के सिलसिले में ही गुरु शिष्य का तर्कशास्त्र पर परस्पर में वादविवाद छिड़ गया। सागरचन्द्रमुनि को यह पता नहीं था कि ये मेरे गुरु महाराज कालकाचार्य हैं। सागरचन्द्र मुनि कालकाचार्य की तर्कणाओं का प्रत्युत्तर नहीं दे सका अतः वह कालकाचार्य के अगाध ज्ञान से विशेष प्रभावित हुआ।

उधर से जब अपने शिष्यों को उज्जयिनी में छोड़कर कालकाचार्य आगये तो उन शिष्यों का वहां के चतुर्विधसंघने बडा ही तिरस्कार किया। वे सबके सब लज्जित होने लगे। सबने विचार किया कि गुरु महाराज का पता लगाना चाहिये कि वे कहां पधारे हैं। विचार निश्चित कर सबने वहां से गुरु महाराज की गवेषणा करने के लिये विहार कर दिया। ग्रामानुग्राम विचरते हुए उन्होंने प्रत्येक जगह में, प्रत्येक ग्राम में, प्रत्येक शहर में कालकाचार्य का पता लगाया तथा उनकी खबर भी पूछी। पूछते२ ये सब के सब धारावास नगर की ओर

સાંભળ્યુ ? તે કેમ હતુ ? કાલકાચાર્યે કહ્યુ, સારૂ હતુ વાતચીતની ચર્ચામા જ ગુરૂ શિષ્યને તર્કશાસ્ત્ર ઉપર પરસ્પરમા વાદવિવાદ થયો સાગરચન્દ્ર મુનિને એ ખ્યાલ ન હતો કે આ મારા ગુરુમહારાજ કાલકાચાર્ય છે સાગરચન્દ્ર મુનિ કાલકાચાર્યની તર્ક ધારાઓનો પ્રત્યુત્તર આપી શક્યા નહી આથી તે કાલકાચાર્યના અગાધ જ્ઞાનથી ખૂબ પ્રભાવિત બની ગયા

આ તરફ ઉજ્જેનીમા રહેલા તે શિષ્યોનો ત્યાના ચતુર્વિધ સઘે ઘણો તિરસ્કાર કર્યો તે સઘળા આથી ખૂબજ શરમાયા અને બધાએ મળી એ વિચાર કર્યો કે, ગુરુમહારાજનો પત્તો મેળવવો જોઈએ કે તેઓ કયા વિચરે છે વિચાર નક્કી કરી એ શિષ્યોએ ગુરુમહારાજની તપાસ માટે વિહાર કર્યો ગ્રામાનુગ્રામ વિચરણ કરતા તેમણે પ્રત્યેક જગ્યાએ, પ્રત્યેક ગામમા, પ્રત્યેક શહેરમા, કાલકાચાર્ય મહારાજની પૃચ્છા કરી અને તેમની ખબર પૂછી પૂછતા પૂછતા ખબર મળી જતા તે સઘળા ધારાવાસ નગર વિહાર

'निरट्ठग' इत्यादि।

निरर्थकम्=व्यर्थम् मि=अह मैथुनात्=कामसुखाद् विरतः=निवृत्तः। प्राणातिपातादिविरमण विहाय यन्मैथुनमात्रोपादान तत्तस्य दुस्त्यजत्वबोधनार्थम्। दुस्त्यजमैथुनात् प्रतिनिवर्तनेनाह दुष्कर कार्यं व्यर्थमेव कृतवानिति भावः। तथा-निरर्थक सुसंवृतः = इन्द्रियनोइन्द्रियव्यापारनिरोधेन सुष्ठुसवरयुक्तः। योऽह कल्याण=शुभ, पापकम्=अशुभ, धर्म=वस्तुस्वभावं साक्षात्=परिस्फुट यथा स्यात् तथा, नाभिजानामि=अवध्यादिज्ञानाभावेन प्रत्यक्षतया सर्वथा न जानामीत्यर्थः। इति भिक्षुर्न चिन्तयेत्। 'इह भिक्खू न चिंतए' इत्युत्तरगाथा(४४)स्थेन सह सम्बन्धः।

मतिश्रुतरूप परोक्षज्ञान को आश्रित कर प्रज्ञापरीपह का सूत्रकारने यह वर्णन किया है। अब अवधि आदि रूप जो प्रत्यक्ष ज्ञान हैं उनके अभावरूप इक्कीसवा अज्ञानपरीपह का वर्णन किया जाता है—

'निरट्ठगमि' इत्यादि।

अन्वयार्थ—(निरट्ठगमि मेहुणाओ विरओ- निरर्थकमह मैथुनात् विरतः) व्यर्थ ही मैं कामसुख से विरक्त हुआ हू। (सुसवुडो-सुसवृतः) व्यर्थ ही मैंने इन्द्रियो एव मन को अपने अभिलपित विषयों से हटाकर सुसवृत किया है। (जो-यः) जो मैं अभीतक भी (कल्लाण पावग धम्म सक्ख नाभिजाणामि-कल्याण पापक धर्मं साक्षात् नाभिजानामि) शुभ तथा अशुभ वस्तुस्वभावरूप धर्म को अवधि आदि प्रत्यक्ष ज्ञानों के अभाव में साक्षात्-स्पष्टरूप से नहीं जानता हू। इस प्रकार भिक्षु विचार न करे। "इइ भिक्खू न चितए" यह आगे गाथा चौवालीस ४४वी में कहा गया वाक्य यहां योजित कर लेना चाहिये।

મતિશ્રુત રૂપ પરોક્ષજ્ઞાનને આશ્રિત કરી પ્રજ્ઞાપરીષહનુ સૂત્રકારે આ વર્ણન કરેલ છે હવે અવધિ આદિરૂપ જે પ્રત્યક્ષજ્ઞાન છે તેના અભાવરૂપ એકવીસમા અજ્ઞાનપરીષહનુ વર્ણન કરવામા આવે છે—'निरट्ठगमि' ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ-निरट्ठगमि मेहुणाओ विरओ-निरर्थकमह मैथुनात् विरत કામસુખને છોડીને હુ નકામો વિરક્ત બન્યો છુ सुसवुडो-सुसवृत ઈન્દ્રિયો અને મનને તેના અભિલષિત વિષયોથી હટાવીને મે વ્યર્થ સુસવૃત કરેલ છે, જો આજ સુધી પણ હુ कल्लाण पावग धम्म सक्ख नाभिजाणामि-कल्याण पापक धर्मं साक्षात् नाभिजानामि શુભ તથા અશુભ વસ્તુ સ્વભાવરૂપ ધર્મને અવધિ આદિ પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનના અભાવથી સાક્ષાત્-સ્પષ્ટરૂપથી જાણતો નથી. આ પ્રકારનો વિચાર ભિક્ષુ ન કરે इइ भिक्खू न चिंतए આ આગળ બતાવવામા આવેલ ૪૪ મી ગાથાનુ

हृष्टतुष्टाः ससम्भ्रम हर्षवशविसर्पद्हृदयाः, 'इमे एव मम गुरवः' इति वन्दितवन्तः। सागरचन्द्रमुनिस्तदा कालकाचार्ये परिचिते पश्चात्ताप कुर्वन् वदति-भगवन्! मया श्रुतनिधीना तत्रभवता भवतामाशातना कृता, क्षमस्व।

कालकाचार्येणोक्तम्—हे वत्स! श्रुतमदो न कर्तव्यः। एवमन्यैरपि कालकाचार्यवत् प्रज्ञामकर्षे मदाकरणेन प्रज्ञापरीषहः सोढव्यः ॥४१॥

मतिश्रुतरूपपरोक्षज्ञानमाश्रित्य प्रज्ञापरीषहो वर्णितः। अथेदानीमवध्यादिरूप प्रत्यक्षज्ञानमाश्रित्य तदभावरूप एकविंशतितमोऽज्ञानपरीषहः प्रोच्यते—

मूलम्—निरट्ठगं मि विरओ, मेहुणाओ सुसवुडो।
जो सक्खं नाभिजाणामि, धम्मं कल्लाण पावग ॥४२॥

छाया—निरर्थकम् अह विरतः, मैथुनात् सुसंवृतः।
यः साक्षात् नाभिजानामि, धर्म कल्याणं पापकम् ॥ ४२ ॥

बतलाकर कहा कि देखो ये हैं वे आगन्तुक महानुभाव। वे शिष्य सब के सब उसी समय अपार हर्ष से उत्फुल्लहृदय होकर हृष्ट तुष्ट होते हुए बडे ही आदर से "यही है हमारे गुरु महाराज" कह कर उनके चरणों मे गिर कर वदना करने लगे। सागरचद्रमुनि उस समय कालकाचार्य के परिचित होने पर पश्चात्ताप करता हुआ उनसे बोला भगवन्! श्रुतनिधि पूज्य आपकी मेरे द्वारा आशातना हुई है, अतः मैं उसकी क्षमा चाहता हू, आप क्षमा करे। कालकाचार्य ने कहा वत्स! श्रुतज्ञान का मद नही करना चाहिये। इस कथा से यही शिक्षा मिलती है कि कालकाचार्य की तरह प्रज्ञा के प्रकर्ष में मद नहीं करने से प्रज्ञापरीषह का जय होता है ॥ ४१ ॥

ચદ્ર મુનિએ આગળીના ઈસારાથી બતાવીને કહ્યુ કે, જુઓ આ છે તે આવેલા મહાનુભાવ! આથી તે સઘળા શિષ્યો તે સમયે અપાર હર્ષથી પ્રફુલ્લિત બની ખુશી થતા થતા ખૂબજ આદરથી "આ જ છે અમારા ગુરુમહારાજ" કહીને તેમના ચરણમા પડીને વદન કરવા લાગ્યા સાગરચદ્રમુનિ એ સમયે કાલકાચાર્યના પરિચયથી પશ્ચાત્તાપ કરતા કરતા તેમને કહેવા લાગ્યા, ભગવત! શ્રુતનિધિ પૂજ્ય મારાથી આપની અશાતના થઈ છે આથી હુ તેની ક્ષમા ચાહુ છુ આપ મને ક્ષમા કરો કાલકાચાર્યે કહ્યુ, વત્સ! શ્રુતજ્ઞાનનો મદ ન કરવો જોઈએ આ કથાથી એ જાણવાનુ મળે છે કે, કાલકાચાર્યની માફક પ્રજ્ઞાના પ્રકર્ષમા મદ નહી કરવાથી પ્રજ્ઞાપરીષહનો જય થાય છે ॥૪૧॥

टीका--'तवोवहाणमादाय' इत्यादि ।

तपः=यवमध्यचन्द्रप्रतिमा-वज्रमध्यचन्द्रप्रतिमादिकम्, उपधानं=साभिग्रह तपः आदाय=स्वीकृत्य चरित्वेत्यर्थः, अभिग्रहविशेषरूपा मासिक्यादिकां, प्रतिपद्यमानस्य=प्रतिपन्नस्य अङ्गीकृतवतः, एवमपि=विशिष्टचर्ययाऽपि, विहरतः=निष्प्रतिबन्ध विचरतः, मे=मम, छद्म=छादयतीति छद्म-ज्ञानावरणीयादिक कर्म, न निवर्तते =नापगच्छति, इति भिक्षुर्न चिन्तयेत्, इत्युत्तरगाथास्थेन सह सम्बन्धः ।

अय भावः-अह यवमध्यचन्द्रप्रतिमादिक तपः करामि, तथा साभिग्रह तपः

किंच-'तवोवहाणमादाय' इत्यादि ।

अन्वयार्थ--(तवोवहाणमादाय-तपउपधाम् आदाय) यवमध्य चन्द्रप्रतिमा, वज्रमध्यचन्द्रप्रतिमा आदिक तप को तथा साभिग्रह तप रूप उपधान को स्वीकार कर के, तथा उनका आचरण करके (पडिमपडिवज्जओ-प्रतिमा प्रतिपद्यमानस्य) अभिग्रहविशेषरूप मासिक्यादिक प्रतिमा को अगीकार करने वाले (मे-मम) मेरा जो कि (एव पि विहरओ-एवमपि विहरतः) इस प्रकार की विशिष्टचर्या से मुक्ति के मार्ग मे विचरण कर रहा हू (छउम-छद्म) ज्ञानावरणीयादिक कर्मों का आवरण तौ भी (न नियट्टइ-न निवर्तते) निवर्तित नही होता है । इस प्रकार भिक्षु विचार नही करे ।

ये दो ४२-४३ गाथाएँ अवधि आदि प्रत्यक्ष ज्ञान की प्राप्ति के विषय में कही गई हैं ।

तात्पर्य यह है कि मैं यवमध्यचन्द्रप्रतिमा आदिक तप करता हूँ

કિંચ—'तवोवहाणमादाय' ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—'तवोवहाणमादाय'–तपउपधान आदाय યવમધ્યચન્દ્રપ્રતિમા –વજ્રમધ્યચન્દ્ર પ્રતિમા આદિક તપને તથા સાભિગ્રહ તપરૂપ ઉપધાનને સ્વીકાર કરી તથા તેનું આચરણ કરી पडिम पडिवज्जओ–प्रतिमा प्रतिपद्यमानस्य અભિગ્રહ વિશેષરૂપ માસિકયાદિ પ્રતિમાને અંગીકાર કરવાવાળા मे–मम હુ કે જે–एव पि विहरओ–एवमपि विहरत આ પ્રકારની વિશિષ્ટ ચર્યાથી મુક્તિના માર્ગમા વિચરણ કરી રહ્યો છુ छउम–छद्म છતા જ્ઞાનાવરણીયાદિક કર્મોનુ આવરણ ન नियट्टइ–न निवर्तते દૂર થતુ નથી આ પ્રકારનો વિચાર ભિક્ષુ ન કરે

બેતાલીસ અને તેતાલીસ આ બે ગાથાઓ અવધિ આદિ પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનની અપ્રાપ્તિના વિષયમા કહેવામા આવેલ છે

તાત્પર્ય આ છે કે,– હુ યવમધ્ય ચન્દ્રપ્રતિમા આદિક તપ કરૂ છુ તથા

अय भावः — मया वृथा मैथुनविरमण कृतम्, वृथैव चेन्द्रियाणि विजितानि यदह शुभमशुभ वा वस्तुस्वभाव प्रत्यक्षरूपेण नाभिजानामीत्येव चिन्तनेन मुनिर्विषाद न कुर्यात्। 'मि' इत्यार्षत्वात् प्रथमार्थे द्वितीया ॥ ४२ ॥

किञ्च—

मूलम्—तवोवहाणमादाय, पडिमं पडिवज्जओ।
एवं पि विहरओ मे, छउमं न नियट्टइ ॥ ४३ ॥

छाया—तपउपधानमादाय, प्रतिमा प्रतिपद्यमानस्य।
एवमपि विहरतो मे, छद्म न निवर्तते ॥ ४३ ॥

इस गाथा मे एक मैथुन मात्र का ही ग्रहण इसलिये किया है कि अहिंसा आदि सब की अपेक्षा यह दुस्त्यज होता है इसलिये मुनि विचारता है कि ऐसे दुष्कर त्याग करने पर भी मुझे कुछ लाभ नहीं हुआ।

भावार्थ—इसका भाव यह है कि अवधि आदि प्रत्यक्ष ज्ञानों की प्राप्ति के अभाव में भिक्षु को अपनी आत्मा के लिये इस प्रकार के विचार से विषादित नही करना चाहिये कि—मुझे ब्रह्मचर्य का पालन तथा तपश्चर्या करते २ बहुत काल हो चुका है अभी तक भी मुझे वस्तु का वास्तविक शुभाशुभ स्वभाव स्पष्ट रीति से बतलाने वाले प्रत्यक्ष ज्ञानो में से एक भी किसी ज्ञान की प्राप्ति नही हुई है। यह दीक्षा ब्रह्मचर्यव्रत और तपश्चर्या आदि मैने व्यर्थ धारण किये। इसकी अपेक्षा तो ससारदशा में ही आनन्द था ॥ ४२ ॥

વાક્ય અહિં યોજીત કરી લેવું જોઈએ એ ગાથામા એક મૈથુન માત્રનુ એટલા માટે ગ્રહણ કરવામા આવેલ છે કે, અહિંસા આદિ બધાની અપેક્ષા એ દુસ્ત્યજ હોય છે આ માટે મુનિ વિચારતા હોય છે કે, આવો દુષ્કર ત્યાગ કરવા છતા પણ મને કાંઈ લાભ થયો નહી

ભાવાર્થ—આનો ભાવ એ છે કે, અવધિ આદિ પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનોની પ્રાપ્તિના અભાવમા ભિક્ષુએ પોતાના આત્મા માટે આ પ્રકારનો વિચાર કરી કદી વિષાદિત બનવુ ન જોઈએ–કે, મને બ્રહ્મચર્યનુ પાલન અને તપશ્ચર્યા કરતા કરતા ઘણો સમય ગયો તેમ છતા પણ વસ્તુનો વાસ્તવિક શુભાશુભ સ્વભાવ સ્પષ્ટ રીતે બતાવનાર પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનોમાથી કોઈ એક પણ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થવા પામી નથી આ દીક્ષા, બ્રહ્મચર્યવ્રત અને તપશ્ચર્યા વગેરે મે નકામા ધારણ કર્યા છે આની અપેક્ષા તો સસાર દશામા જ આનદ હતો ॥ ૪૨ ॥

मया नोपलब्धम्। तदनुपलब्धौ च दुस्त्यजमैथुनात् प्रतिनिवर्तनं मम व्यर्थम्। तथा निरर्थकं सुसंवृत्तः= इन्द्रियनोइन्द्रियव्यापारनिरोधेन सुष्टुसंवरयुक्तोऽभवम्, योऽहं कल्याण पापकं वा धर्मं=वस्तुस्वभावं, साक्षात्=परिस्फुटं, नाभिजानामि=अभि-सर्वथा निरवशेषविशेषपूर्वकं न जानामि। अयं भावः—"जे एगं जाणइ, से सव्वं जाणइ, जे सव्वं जाणइ, से एगं जाणइ" इत्यागमवचनाच्छद्मस्थोऽहं किमप्येकमपि वस्तुस्वरूपं न तत्त्वतो जानामि, यदि साक्षात् समस्तभावस्वभावावभासकं केवलालोकं न लब्धवान्, तर्हि किमनेनाल्पेन मुकुलितवस्तुस्वरूपज्ञानेन, इत्येवं विषादं न कुर्यादिति।

तथा—तपउपधानादिभिर्निर्जराहेतुभिरपि छद्मस्थावस्था न निवर्तते=निरवशेषं न क्षीयते, किं तर्हि ममानेन क्रियाकलापेन? इति विचिन्त्य मुनिर्विषादं न कुर्यात्।

तथा इन्द्रिय नोइन्द्रिय का निग्रह भी किया है वे सब निरर्थक हैं। क्यों कि अभीतक मुझे शुभाशुभ वस्तु का संपूर्णरूप से ज्ञान कराने वाला केवलज्ञान तो प्राप्त हुवा ही नहीं है। उसके न होने पर इस द्रव्य क्षेत्र काल एवं भाव की मर्यादा को लेकर वस्तु के स्वरूप को प्रकट कराने वाले इन अवधिमनःपर्ययज्ञान से क्या लाभ है। इस प्रकार विचार कर साधु अपनी आत्मा को दुःखित नहीं करे।

तथा—निर्जरा के कारण इन तप एवं उपधान आदि के आचरण करने से मुझे लाभ ही क्या हुआ, क्यों कि अभीतक मेरी छद्मस्थावस्था तो दूर नहीं हुई है। समस्त ज्ञानावरणीयकर्म नष्ट होकर जब तक केवलज्ञान प्राप्त नहीं होता तबतक छद्मस्थावस्था रहती है। अतः केवलज्ञान की प्राप्ति का अभावस्वरूप अज्ञानपरीषह साधु को जीतना चाहिये। तथा तप एवं उपधान आदि जो निर्जरा के हेतु हैं उनसे मेरे

નિગ્રહ પણ કર્યો છે તે બધુ નિરર્થક છે કેમકે, હજી સુધી મને શુભાશુભ વસ્તુનું સંપૂર્ણરૂપથી જ્ઞાન કરાવનાર કેવળજ્ઞાન તો પ્રાપ્ત થયુ નથી તેના ન હોવાથી આ દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાળ અને ભાવની મર્યાદાને લઈને વસ્તુના સ્વરૂપને પ્રગટ કરાવનાર આ અવધિમન પર્યયજ્ઞાનથી શુ લાભ છે? આ પ્રકારનો વિચાર કરી સાધુ પોતાના આત્માને દુખી ન કરે

તથા—નિર્જરાનુ કારણ આ તપ અને ઉપધાન આદિનુ આચરણ કરવાથી મને લાભ શુ થયો? કેમકે, હજી સુધી મારી છદ્મ અવસ્થા દૂર થઈ નથી જ્યા સુધી જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો નાશ થઈ કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત ન થાય ત્યા સુધી છદ્મસ્થ અવસ્થા રહે છે આથી કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિના અભાવ સ્વરૂપ અજ્ઞાનપરીષહ સાધુએ જીતવો જોઈએ તથા તપ અને ઉપધાન આદિ જે નિર્જરાના હેતુ છે

करोमि, प्रतिमां समाचरामि, एवं मोक्षमार्गे विचरामि, तथापि–अवधि–मनः पर्ययरूप–प्रत्यक्षज्ञानवान् न भवामि' इति न चिन्तयेत्। इत्येवमज्ञानस्य सद्भावे विषादाकरणेनाज्ञानपरीषहः सोढव्य इति।

यद्वा–इहापि तन्त्रन्यायेन गाथायुग्मस्यार्थद्वय बोध्यम्। तत्र–अज्ञानसद्भाव पक्षमाश्रित्य व्याख्याऽभिहिता। अथ ज्ञानसद्भावपक्षमाश्रित्य व्याख्या प्रदर्श्यते–

ज्ञानसद्भावे—अवधिमनःपर्ययज्ञानसद्भावेऽपि केवलज्ञानाप्राप्तौ भिक्षुरेव न चिन्तयेत्–यदह व्यर्थमेव मैथुनाद् विरतः=निवृत्तः। परमलभ्यकेवलज्ञानमद्यापि

तथा अभिग्रह भी करता हूँ एव भिक्षुप्रतिमा का पालन भी करता हूँ इस प्रकार मैं मोक्षमार्ग में ही विचरण कर रहा हूँ तो भी मुझे अभीतक अवधिमनःपर्ययरूप प्रत्यक्ष ज्ञानकी प्राप्ति नहीं हुई है इस प्रकारसे साधुको विचार नही करना चाहिये। इस तरह अवधिमनःपर्ययरूप ज्ञानकी प्राप्ति के अभाव में विषाद नहीं करना इसी का नाम अज्ञानपरीषहका जीतना है।

अथवा तन्त्रन्याय से भी इन दोनों गाथाओं का अर्थ जानना चाहिये। उस में अज्ञान के सद्भाव पक्ष को लेकर पहले व्याख्या की गई है अब ज्ञान के सद्भाव पक्ष को लेकर व्याख्या की जाती है, वह इस प्रकार है—

अवधिमन.पर्ययज्ञान के सद्भाव में केवलज्ञान की प्राप्ति न होने पर साधु इस प्रकार विचार नहीं करे कि–मैंने जो मैथुन जैसे दुष्कर कार्यो का परित्याग किया है प्राणातिपातादिक का विरमण किया है

અભિગ્રહ પણ કરૂ છુ આ પ્રકારથી હુ મોક્ષમાર્ગમા જ વિચરણ કરી રહ્યો છુ તો પણ મને હજી સુધી અવધિમન પર્યયરૂપ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થઈ નથી આ પ્રકારનો સાધુએ વિચાર ન કરવો જોઈએ આ રીતે અવધિમન પર્યયરૂપ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિના અભાવમા વિષાદ ન કરવો જોઈએ આનુ જ નામ અજ્ઞાન પરીષહને જીતવો એ છે

અથવા–તત્ર ન્યાયથી પણ આ બન્ને ગાથાઓના અર્થ જાણવા જોઈએ એમા અજ્ઞાનના સદ્ભાવપક્ષને લઈ પહેલા વ્યાખ્યા કરવામા આવી છે હવે જ્ઞાનના સદ્ભાવ પક્ષને લઈ વ્યાખ્યા કરવામા આવે છે, તે આ પ્રકારે છે

અવધિમન પર્યયજ્ઞાનના સદ્ભાવમા કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ ન થવાથી સાધુ આ પ્રકારનો વિચાર ન કરે કે–મે મૈથુન જેવા દુષ્કર કાર્યોનો પરિત્યાગ કર્યો છે, પ્રાણાતિપાતાદિકનુ વિરમણ કર્યું છે, તથા ઇન્દ્રિય નો (મન) ઇન્દ્રિયનો

मया नोपलब्धम्। तदनुपलब्धौ च दुस्त्यजमैथुनात् प्रतिनिवर्तन मम व्यर्थम्। तथा निरर्थक सुसवृत्तः = इन्द्रियनोइन्द्रियव्यापारनिरोधेन सुष्ठुसवरयुक्तोऽभवम्, योऽहं कल्याण पापक वा धर्म=वस्तुस्वभाव, साक्षात्=परिस्फुट, नाभिजानामि=अभि-सर्वथा निरवशेषविशेषपूर्वक न जानामि। अय भावः—"जे एग जाणइ, से सव्व जाणइ, जे सव्व जाणइ, से एग जाणइ" इत्यागमवचनाच्छद्मस्थोऽहं किमप्येकमपि वस्तुस्वरूप न तत्त्वतो जानामि, यदि साक्षात् समस्तभावस्वभावाव-भासक केवलालोक न लब्धवान्, तर्हि किमनेनाल्पेन मुकुलितवस्तुस्वरूपज्ञानेन, इत्येव विषाद न कुर्यादिति।

तथा-तपउपधानादिभिर्निर्जराहेतुभिरपि छद्मस्थावस्था न निवर्तते=निरवशेष न क्षीयते, किं तर्हि ममानेन क्रियाकलापेन? इति विचिन्त्य मुनिर्विषाद न कुर्यात्।

तथा इन्द्रिय नोइन्द्रिय का निग्रह भी किया है वे सब निरर्थक हैं। क्यों कि अभीतक मुझे शुभाशुभ वस्तु का सपूर्णरूप से ज्ञान कराने वाला केवलज्ञान तो प्राप्त हुवा ही नहीं है। उसके न होने पर इस द्रव्य क्षेत्र काल एव भाव की मर्यादा को लेकर वस्तु के स्वरूप को प्रकट कराने वाले इन अवधिमनःपर्ययज्ञान से क्या लाभ है। इस प्रकार विचार कर साधु अपनी आत्मा को दुःखित नहीं करे।

तथा-निर्जरा के कारण इन तप एव उपधान आदि के आचरण करने से मुझे लाभ ही क्या हुआ, क्यों कि अभीतक मेरी छद्मस्था-वस्था तो दूर नहीं हुई है। समस्त ज्ञानावरणीयकर्म नष्ट होकर जब तक केवलज्ञान प्राप्त नहीं होता तबतक छद्मस्थावस्था रहती है। अतः केवलज्ञान की प्राप्ति का अभावस्वरूप अज्ञानपरीषह साधु को जीतना चाहिये। तथा तप एव उपधान आदि जो निर्जरा के हेतु हैं उनसे मेरे

નિગ્રહ પણ કર્યો છે તે બધુ નિરર્થક છે કેમકે, હજી સુધી મને શુભાશુભ વસ્તુનું સ પૂર્ણરૂપથી જ્ઞાન કરાવનાર કેવળજ્ઞાન તો પ્રાપ્ત થયુ નથી તેના ન હોવાથી આ દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાળ અને ભાવની મર્યાદાને લઈને વસ્તુના સ્વરૂપને પ્રગટ કરાવનાર આ અવધિમન પર્યયજ્ઞાનથી શુ લાભ છે? આ પ્રકારનો વિચાર કરી સાધુ પોતાના આત્માને દુખી ન કરે

તથા-નિર્જરાનુ કારણુ આ તપ અને ઉપધાન આદિનુ આચરણુ કરવાથી મને લાભ શુ થયો? કેમકે, હજી સુધી મારી છદ્મ અવસ્થા દૂર થઈ નથી જ્યા સુધી જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો નાશ થઈ કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત ન થાય ત્યા સુધી છદ્મસ્થ અવસ્થા રહે છે આથી કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિના અભાવ સ્વરૂપ અજ્ઞાનપરીષહ સાધુએ જીતવો જોઈએ તથા તપ અને ઉપધાન આદિ જે નિર્જરાના હેતુ છે

अत्राऽज्ञानसद्भावपक्षे दृष्टान्तः प्रदर्श्यते—

एकदा चतुर्ज्ञानसम्पन्नो भद्रगुप्ताचार्यः शिष्यपरिवारेण सह ग्रामानुग्रामं विहरन् श्रावस्तीनगर्यां तिन्दुकोद्याने समवसृतः। तत्र वसुमित्रनामकः श्रेष्ठी तस्य समीपे धर्मं श्रुत्वा प्रव्रजितः। ततः स एकादशाङ्गान्यधीतवान्। स चानिश्रम तपश्चरति, उग्रं विहारं करोति, उत्कृष्टाचारं पालयति, यतनया चरति, यतनया तिष्ठति, यतनया उपविशति यतनया शेते, यतनया भुङ्क्ते, यतनया भाषते।

तत्र सुवीरनामको नृपतिर्भद्रगुप्ताचार्यस्य सन्निधावागत्य तं वन्दित्वा पर्युपास्ते।

ज्ञानावरणीयादिक कर्म सर्वथा नष्ट नहीं हुवे हैं तो इस क्रियाकलाप से मुझे क्या लाभ हुवा? ऐसा विचार कर साधु विषाद नहीं करे।

अज्ञान के सद्भाव पक्ष में दृष्टान्त—एक समय चतुर्ज्ञानसपन्न भद्रगुप्त आचार्य शिष्यपरीवार के साथ ग्रामानुग्राम विचरते हुए श्रावस्ता नगरी में तिन्दुक उद्यान में आये। वहा वसुमित्र नाम के एक सेठ ने उनसे धर्मकथा सुनकर दीक्षा धारण की। ग्यारह अगों को पढ़कर उन्हो ने अच्छी तरह ज्ञान प्राप्त किया। सदा उग्र तपस्या करना, उग्र विहार करना, उत्कृष्ट आचार का पालन करना, यतना से उठना, यतनासे बैठना, यतनासे सोना, यतना से आहार करना और यतना से बोलना, चलना, इस तरह प्रत्येक क्रिया, इनकी यतना से होने लगी।

श्रावस्ती नगरी का राजा कि जिनका नाम सुवीर था प्रतिदिन भद्रगुप्त आचार्य के पास वदना एव पर्युपासना करने के लिये आते थे।

તેનાથી મારા જ્ઞાનાવરણીયાદિક કર્મ સર્વથા નાશ પામેલ નથી તો આ ક્રિયા કરવાથી મને શુ લાભ થયો? એવો વિચાર કરી સાધુ વિષાદ ન કરે

અજ્ઞાનના સદ્ભાવ પક્ષમા દૃષ્ટાત—

એક સમય ચતુર્જ્ઞાનસપન્ન ભદ્રગુપ્ત આચાર્ય શિષ્ય પરિવારની સાથે ગ્રામાનુગ્રામ વિચરતા શ્રાવસ્તી નગરીના તિન્દુક ઉદ્યાનમા આવ્યા ત્યા વસુમિત્ર નામના એક શેઠે તેમનો ધર્મ ઉપદેશ સાભળી દીક્ષા ધારણ કરી અગીઆર અગોને ભણીને તેમણે સારી રીતે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું સદા ઉગ્ર તપસ્યા કરવી, ઉગ્રવિહાર કરવો, ઉત્કૃષ્ટ આચારનુ પાલન કરવુ, યતનાથી ઉઠવુ, યતનાથી બેસવુ, યતનાથી આહાર કરવો, યતનાથી બોલવુ, યતનાથી ચાલવુ, આ રીતે તેમની પ્રત્યેક ક્રિયાઓ યતનાપૂર્વક થવા લાગી

શ્રાવસ્તી નગરીનો રાજા કે જેનુ નામ સુવીર હતુ તે દરરોજ ભદ્રગુપ્ત આચાર્યની પાસે વદના અને પર્યુપાસના કરવા માટે આવતા હતા આચાર્ય

तदा भद्रगुप्तार्यस्तमब्रवीत्-राजन् ! बन्धमोक्षस्वरूप प्रष्टु समागतोऽसि किम् ? । राज्ञा प्रोक्तम्-भदन्त ! सत्य भवदीयवचनम् । ततोऽसौ भद्रगुप्ताचार्यश्चतुर्भिर्ज्ञानैस्त बन्धमोक्षस्वरूपोपदेशेन परितोषयति स्म । तदा सुवीरनृपतिर्जातवैराग्यः सन् प्रव्रज्या गृहीतवान् ।

तदा वसुमित्रमुनिर्भद्रगुप्ताचार्यस्याद्भुत चतुर्ज्ञानप्रभानमवलोक्य मनसि चिन्तयति-अहो ! आत्मनो वीर्यं महदद्भुतम्-यदन्तर्मुहूर्तमात्रेणैव ज्ञानावरणीया-

आचार्य महाराज भी उन को धर्मदेशना देते थे । राजा के हृदय में एक दिन बध और मोक्ष के यथार्थ स्वरूप को जानने की जिज्ञासा हुई, वे शीघ्र ही आचार्य महाराज के पास आये और वदना एव पर्युपासना कर समीप बैठे । आचार्य महाराज ने उनसे कहा-कहो हे राजन् ! आज बध और मोक्ष का यथार्थ स्वरूप पूछने को आये हो क्या ? राजाने बडे विनय के साथ दोनों हाथ जोडकर कहा-हाँ भदन्त ! । चार ज्ञान के धारी आचार्य महाराज ने राजा को बध और मोक्ष का यथार्थ स्वरूप अच्छी तरह समझाया । उपदेशमे स्पष्ट किये गये बध और मोक्ष के स्वरूप को सुनकर राजा को बडा ही आनद आया । राजा अपनी वैराग्य भावना से आचार्य महाराज के पास दीक्षा धारण करली ।

वसुमित्र मुनि जिनका नाम ससारी अवस्था में वसुमित्र सेठ था, उन्हों ने भद्रगुप्त आचार्य के चार ज्ञानों का प्रभाव देखकर मन में विचार किया-अहो ! आत्मा की शक्ति अचिन्त्य है, इसके बल से

મહારાજ પણ તેમને ધર્મદેશના આપતા હતા રાજાના હૃદયમા એક દિવસ બધ અને મોક્ષના યથાર્થ સ્વરૂપને જાણવાની જીજ્ઞાસા થઈ તે તુરત જ આચાર્યની પાસે આવ્યા અને વદના કરી સામે બેઠા આચાર્ય મહારાજે તેમને કહ્યુ, કહો રાજન્ ! આજ બધ અને મોક્ષનુ યથાર્થ સ્વરૂપ પુછવાને આવ્યા છો ને ? રાજાએ વિનય સાથે બન્ને હાથ જોડીને કહ્યુ, હા ! ચાર જ્ઞાનના ધારક આચાર્ય મહારાજે રાજાને જ્ઞાન અને બધનુ યથાર્થ સ્વરૂપ સારી રીતે સમજાવ્યુ ઉપદેશમા કહેવામા આવેલ બધ અને મોક્ષના સ્વરૂપ ને સાભળીને રાજાને ઘણો આનદ થયો અને વૈરાગ્ય ભાવના જાગૃત થતા રાજાએ આચાર્ય મહારાજ પાસે દીક્ષા અગીકાર કરી

વસુમિત્રમુનિ કે જેમનુ સસારી અવસ્થામા નામ વસુમિત્ર શેઠ હતુ તેમણે ભદ્રગુપ્ત આચાર્યનો ચાર જ્ઞાનનો પ્રભાવ જોઈને મનમા વિચાર કર્યો, અહો ! આત્માની શક્તિ અચિંત્ય છે તેના બળથી આત્મા એક અતર્મુહૂર્તમા જ જ્ઞાના-

घष्टविधकर्मरजोऽपनीय, अयमात्मा सर्वज्ञः सर्वदर्शी भवति । मया तु एकादशाङ्गा न्यधीतानि, एवं निरतिचारं श्रुतज्ञानमाराधितम् । निःशङ्कित-निष्काङ्क्षितादि भेदैः दर्शनाचारोऽप्याराधितः, समितिगुप्तिभिः प्रशस्तयोगयुक्तो भूत्वा चारित्राचारः समाराधितः, अग्लानतया द्वादशविधैरनशनादितपोभिस्तपआचारः समाराधितः । एषु ज्ञानाचारादिषु चतुर्षु ज्ञानाचारः कालविनयादिभेदैरष्टविधः, दर्शनाचारः खलु निःशङ्कित-निष्काङ्क्षितादि भेदैरष्टविधः, चारित्राचारः समिति-गुप्तिपालनात्मकोऽष्टविधः, तथाऽनशनादिद्वादशविधस्तपआचारस्तेषु सर्वेषु पट्त्रिंशद्विधेष्वाचारेषु

आत्मा एक अन्तर्मुहूर्त में ही ज्ञानावरणीयादिक आठ प्रकार की कर्म रज को नष्ट कर सर्वज्ञ सर्वदर्शी हो जाता है। मैंने ग्यारह अंग पढे हैं उनका खूब मनन किया है इस प्रकार निरतिचार श्रुतज्ञान की आराधना की है। निःशंकित एवं निःकांक्षित आदि भेदों से युक्त दर्शनाचार का यथावत् पालन किया है। समिति गुप्तियों द्वारा प्रशस्त उपयोग युक्त होकर चारित्राचार का भी अच्छी तरह आराधन किया है। अग्लानभाव से अनशन आदि बारह प्रकार के तपों का अनुष्ठान करने से तप आचार को भी अच्छी तरह पाला है। इसी तरह काल विनयादिक के भेद से आठ प्रकार के ज्ञानाचार, निःशंकित, निःकांक्षित आदि भेद से आठ प्रकार के दर्शनाचार, समिति गुप्ति आदि के पालनस्वरूप आठ प्रकार के चारित्राचार, एवं चोवीस तथा अनशनादि बारह प्रकार का तप, इस प्रकार छत्तीस ३६ भेदवाले इस

વરણીયાદિક આઠ પ્રકારની કર્મરજને નાશ કરી સર્વજ્ઞ સર્વદર્શિ બની જાય છે મે અગીયારઅંગનો અભ્યાસ કર્યો છે તેનું ખૂબ મનન કર્યું છે એ પ્રકારે નિરતિચાર શ્રુતજ્ઞાનની આરાધના કરેલ છે નિઃશંકિત અને નિઃકાંક્ષિત આદિ ભેદોથી યુક્ત દર્શનાચારનું યથાવત્ પાલન કર્યું છે સમિતિ ગુપ્તિઓ દ્વારા પ્રશસ્ત ઉપયોગયુક્ત બનીને ચારીત્રાચારનું પણ સારી રીતે આરાધન કર્યું છે અગ્લાનભાવથી અનશન આદી ૧૨ પ્રકારના તપોનું અનુષ્ઠાન કરવાથી તપ આચારને પણ સારી રીતે પાળેલ છે એવી રીતે કાલ વિનયાદિકના ભેદથી આઠ પ્રકારના જ્ઞાનાચાર, નિઃશંકિત, નિઃકાંક્ષિત, આદિ ભેદથી આઠ પ્રકારનો દર્શનાચાર, સમિતિગુપ્તિ આદિના પાલન સ્વરૂપ આઠ પ્રકારનો ચારિત્ર આચાર અને ચોવીસ તથા અનશન અદિ બાર પ્રકારનું તપ આ પ્રકારે છત્રીસ ભેદવાળા આ આચારને

अगोपितबलवीर्येण, अर्थात्-परिपूर्णस्वशक्तिप्रयोगेण सोपयोग पराक्रमणेन वीर्याचारोऽपि समाराधित । एतानि षट्त्रिंशदाचाररूपोद्यानानि वीर्याचारवारिणा निरन्तरपरिसेचनेन हरितीकृतानि शुभभावनानिरीक्षणैः शोभया भरितीकृतानि तथाप्यद्यावधि मम ज्ञानावरणीय-कर्मणा क्षयाभावादवध्यादिरूप प्रत्यक्षज्ञान न जातम् , अतोऽहमपि पुनस्तथा यतिष्ये, यथा तन्ममावश्य भविष्यत्येव । तस्मादधुना विषादाकरणेनाज्ञानपरीषह सहमानः पुनरपि वीर्याचार निरतिचार निरतिशय

आचार को परिपूर्ण अपनी शक्ति के प्रयोग से उपयोगपूर्वक तल्लीन होकर पालन किया है। इसीका नाम वीर्याचार है। मैंने इन पाचों आचारों का सम्यक् रीति से पालन किया है। छत्तीसभेदविशिष्ट इस आचाररूप उद्यान को वीचाररूप निर्मल जल से मैंने निरन्तर सिंचित कर हरा-भरा रखा हे। शुभ भावनाओं से इसे शोभित किया है। तो भी अभीतक ज्ञानावरणीयकर्मों के क्षय नहीं होने से मुझे अवधि आदि प्रत्यक्ष ज्ञान की प्राप्ति नहीं हुई है, इसलिये मैं फिर इस प्रकार का यत्न करूँ कि जिससे मुझे इस प्रत्यक्ष ज्ञान की प्राप्ति अवश्य हो जाय। इस प्रकार सोचकर वसुमित्र मुनि ने पुनः यह विचार किया कि प्रत्यक्षज्ञान की प्राप्ति नहीं होने का मुझे इस समय कुछ भी विषाद नही करना चाहिये, क्यों कि विषाद करने से अज्ञान परीषह विजित नही होता है, अत' विषाद को नहीं लाकर अज्ञान परीषह सहन करना यह साधुमार्ग है, इसलिये वीर्याचार की

પરિપૂર્ણ પોતાની શક્તિના પ્રયોગથી ઉપયોગપૂર્વક તલ્લીન બની પાલન કર્યું છે, તેનુ નામ વીર્યાચાર છે મે આ પાચે આચારનુ સમ્યક્ રીતિથી પાલન કર્યું છે છત્રીસ ભેદ વિશિષ્ટ આ આચારરૂપ ઉદ્યાનને વીર્યાચાર રૂપ નિર્મળ જળથી મે નિરતર સિંચિત કરી હર્યું ભર્યું રાખ્યુ છે શુભ ભાવનાઓથી તેને શોભિત કર્યું છે તો પણ હજી સુધી જ્ઞાનાવરણીયકર્મોનો ક્ષય ન થવાથી મને અવધિ આદિ પ્રત્યક્ષજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થયેલ નથી આ માટે હુ ફરી એ પ્રકારનો યત્ન કરૂ કે, જેનાથી મને આ પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ અવશ્ય થઈ જાય આ પ્રકારથી વિચારીને વસુમિત્ર મુનિએ ફરીથી એ વિચાર કર્યો કે પ્રત્યક્ષજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ ન થવાનો મારે આ સમયે કાંઈ પણ વિષાદ ન કરવો જોઈએ કેમકે, વિષાદ કરવાથી અજ્ઞાનપરીષહને જીતાતો નથી આથી વિષાદ ન લાવતા અજ્ઞાન પરીષહ સહન કરવો એ સાધુમાર્ગ છે આ માટે વીર્યાચારની નિરતિચાર

सम्यगाराधयामि इत्येव विचिन्त्य प्रशस्तध्यानेन शुभाध्यवसायेन अवधि मनःपर्ययं च सम्प्राप्य क्षपकश्रेणिमारुह्य केवली जातः। एवमन्यैरपि मुनिभिरज्ञानपरीषहः सोढव्यः।

अथाऽज्ञानाऽसद्भाव(ज्ञानसद्भाव)पक्षे दृष्टान्तः प्रदर्श्यते—

उग्रविहारी चतुर्ज्ञानचतुर्दशपूर्वधारी जिनवचनानुगामी गौतमस्वामी शिष्यपरिवारेण सह ग्रामानुग्राम विहरन् भास्करवदज्ञानान्धकार विध्वसयन् स्याद्वादसिद्धान्त स्थापयन् क्षान्त्यादिधर्मं प्रद्योतयन् चार्वाकादिपाखण्डमत खण्डयन् विचरति स्म। एव विहरन् गौतमस्वामी चम्पानगर्या पूर्णभद्रोद्याने समवसृतः।

निरतिचार सम्यक् आराधना करते २ प्रत्यक्ष ज्ञानकी प्राप्ति मुझे हो जायगी। इस प्रकार विचार करके उसने प्रशस्तध्यान के हेतुभूत शुभ अध्यवसाय से अवधि एव मनःपर्यय ज्ञान को प्राप्त कर लिया, तथा क्षपकश्रेणी पर अरोहण कर केवलिपद को भी प्राप्त कर लिया। इसी तरह अन्यमुनियों को भी अज्ञानपरीषह सहन करना चाहिये।

अज्ञान के असद्भाव (ज्ञान के सद्भाव) पक्षमें दृष्टान्त इस प्रकार है—

उग्र विहार करने वाले, मति, श्रुत, अवधि एव मन पर्ययज्ञान के धारी, चौदह पूर्व के पाठी, एव जिनवचन के अनुसार चलने वाले गौतमस्वामी शिष्यपरिवार के साथ ग्रामानुग्राम विहार करते हुए, सूर्य के समान भव्यों के अज्ञानरूप अन्धकार को ध्वस्त करते हुए, स्याद्वादसिद्धान्त की विजयपताका फरकाते हुए, क्षान्ति आदि धर्मका उद्योत करते हुए एव भौतिकवादी चार्वाक आदि मत का निराकरण करते हुए विहार करते २ चपानगरी के पूर्णभद्र उद्यान मे पधारे।

सम्यक् આરાધના કરતા કરતા પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ મને થઈ જશે આ પ્રકારનો વિચાર કરી તેણે પ્રશસ્ત ધ્યાનના હેતુભૂત શુભ અધ્યવસાયથી અવધિ અને મન પર્યયજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કર્યું, તથા ક્ષપકશ્રેણી ઉપર આરૂઢ થઈ કેવળ પદને પણ પ્રાપ્ત કરી લીધુ આ પ્રકારે અન્ય મુનિઓએ પણ અજ્ઞાનપરીષહ જીતવો જોઈએ—

જ્ઞાનના સદ્ભાવ પક્ષમા દૃષ્ટાત આ પ્રકારનુ છે—

ઉગ્ર વિહાર કરવાવાળા, મતિ, શ્રુત, અવધિ અને મન પર્યયજ્ઞાનના ધારી, ચૌદ પૂર્વના પાઠી, અને જીનવચન અનુસાર ચાલવાવાળા ગૌતમસ્વામી શિષ્ય પરિવારની સાથે ગ્રામાનુગ્રામ વિહાર કરતા, સૂર્યની માફક ભવ્યોના અજ્ઞાનરૂપ અધકારને દૂર કરતા સ્યાદ્વાદસિદ્ધાતની વિજયપતાકા ફરકાવતા, ક્ષાતિ આદિ ધર્મનો ઉદ્યોત કરતા કરતા અને ભૌતિકવાદિ ચાર્વાક આદિ મતનુ નિરાકરણ કરતા કરતા, વિચરણ કરતા કરતા, ચ પાનગરીના પૂર્ણભદ્ર [illegible] પધાર્યા

एकदा सोमभद्रनामा कश्चिदधर्मानुयायी, अधर्मसेवी, अधर्मिष्ठः, अधर्मख्यातिरधर्मानुरागी, अधर्मप्रलोकी, अधर्मजीवी, अधर्मप्रजनकः, अधर्मप्रचारकः, सकल शास्त्रदर्शी तत्त्वाविमर्शी प्रकाण्डकुतर्ककेसरी शास्त्रार्थं कर्तुं तत्र गौतमस्वामिसंनिधौ समागतः। तयोः शास्त्रार्थविषये विवादः प्रवृत्तः, परस्पर खण्डनमण्डनकरणे प्रवृत्तयोस्तयोरेकस्य कस्यापि जयः पराजयो वा नाभूत्। गौतमस्वामी शास्त्रार्थविषये स्वबुद्धिप्रतिभाबलेन नास्तिकमत निराकर्तुमुद्यतः, सोऽपि नास्तिकः स्वबुद्धिकौशलेन गौतमस्वामिनः स्पर्धया वाग्जाल वितन्वन् परिषदि तत्प्रदर्शितयुक्ति-

एक दिन की बात है कि सोमभद्र नामका कोई एक विशिष्ट विद्वान् शास्त्रार्थ करने के लिये उनके पास आया। यह जैनधर्म से अतिरिक्त धर्म का अनुयायी था, अधर्मसेवी था, अधर्मिष्ट था, अधर्माख्यायी था, अधर्मानुरागी था, अधर्मप्रलोकी था, अधर्मजीवी था, अधर्मप्ररजक था, अधर्मप्रचारक था, सकलशास्त्रदर्शी होने पर भी तत्त्व-अविमर्शी था, इसलिये प्रकाण्डकुतर्ककेसरी था। गौतमस्वामी एव सोमभद्र का परस्पर शास्त्रार्थ के विषय मे विवाद प्रारम्भ हुवा। एक दूसरे के खडन मडन करने में प्रवृत्त हुए। इन दोनो में जब किसी का भी जय और पराजय नहीं हुआ तब गौतमस्वामी ने शास्त्रार्थ के विषय में अपनी प्रतिभा के बल पर नास्तिकमत का निराकरण करना प्रारभ कर दिया। सोमभद्र ने भी जो नास्तिकमत का पक्षपाती था जब अपने मत का खडन होते देखा तो उसने सिर्फ अपनी बुद्धि की ही कुशलता से गौतमस्वामी की युक्तियों का स्पर्धा के वश सभा के

એક દિવસની વાત છે કે, સોમભદ્ર નામનો કોઇ એક વિશિષ્ટ વિદ્વાન શાસ્ત્રાર્થ કરવા માટે તેમની પાસે આવ્યો તે જૈનધર્મથી અતિરિક્ત ધર્મનો અનુયાયી હતો અધર્મસેવી હતો, અધર્મિષ્ટ હતો, અધર્માખ્યાયી હતો, અધર્માનુરાગી હતો, અધર્મપ્રલોકી હતો, અધર્મજીવી હતો, અધર્મ પ્રરજક હતો, અધર્મ પ્રચારક હતો, સકળ શાસ્ત્ર દર્શી હોવા છતા પણ તત્વ-અવિમર્શી હતો આ માટે પ્રકાડકુતર્કકેસરી હતો ગૌતમસ્વામી અને સોમભદ્રનો પરસ્પર શાસ્ત્રાર્થના વિષયમા વિવાદ શરૂ થયો એક બીજાનુ ખડન મડન કરવામા પ્રવર્ત બન્યા આ બન્નેમાથી જ્યારે કોઈનો પણ જય અને પરાજય ન થયો ત્યારે ગૌતમસ્વામીએ શાસ્ત્રાર્થના વિષયમા પોતાની પ્રતિભાના બળ ઉપર નાસ્તિકમતનુ નિરાકરણ કરવાનુ શરૂ કરી દીધુ સોમભદ્ર કે જે નાસ્તિક મતનો પક્ષપાતી હતો તેણે જ્યારે પોતાના મતનુ ખડન થતુ જોયુ તો તેણે ફક્ત પોતાની બુદ્ધિની કુશળતાથી સ્પર્ધાને વશ થઈ ગૌતમસ્વામીની યુક્તિઓને

सम्यगाराधयामि इत्येव विचिन्त्य प्रशस्तध्यानेन शुभाध्यवसायेन अवधिं मनःपर्ययं च सम्प्राप्य क्षपकश्रेणिमारुह्य केवली जातः। एवमन्यैरपि मुनिभिरज्ञानपरीषहः सोढव्यः।

अथाऽज्ञानाऽसद्भाव(ज्ञानसद्भाव)पक्षे दृष्टान्तः प्रदर्श्यते—

उग्रविहारी चतुर्ज्ञानचतुर्दशपूर्वधारी जिनवचनानुगामी गौतमस्वामी शिष्यपरिवारेण सह ग्रामानुग्रामं विहरन् भास्करवदज्ञानान्धकारं विध्वंसयन् स्याद्वादसिद्धान्तं स्थापयन् क्षान्त्यादिधर्मं प्रद्योतयन् चार्वाकादिपाखण्डमतं खण्डयन् विचरति स्म। एवं विहरन् गौतमस्वामी चम्पानगर्यां पूर्णभद्रोद्याने समवसृतः।

निरतिचार सम्यक् आराधना करते २ प्रत्यक्ष ज्ञानकी प्राप्ति मुझे हो जायगी। इस प्रकार विचार करके उसने प्रशस्तध्यान के हेतुभूत शुभ अध्यवसाय से अवधि एवं मनःपर्यय ज्ञान को प्राप्त कर लिया, तथा क्षपकश्रेणी पर अरोहण कर केवलिपद को भी प्राप्त कर लिया। इसी तरह अन्यमुनियों को भी अज्ञानपरीषह सहन करना चाहिये।

अज्ञान के असद्भाव (ज्ञान के सद्भाव) पक्षमें दृष्टान्त इस प्रकार है—

उग्र विहार करने वाले, मति, श्रुत, अवधि एवं मन पर्ययज्ञान के धारी, चौदह पूर्व के पाठी, एवं जिनवचन के अनुसार चलने वाले गौतमस्वामी शिष्यपरिवार के साथ ग्रामानुग्राम विहार करते हुए, सूर्य के समान भव्यों के अज्ञानरूप अन्धकार को ध्वस्त करते हुए, स्याद्वादसिद्धान्त की विजयपताका फरकाते हुए, क्षान्ति आदि धर्मका उद्योत करते हुए एवं भौतिकवादी चार्वाक आदि मत का निराकरण करते हुए विहार करते २ चंपानगरी के पूर्णभद्र उद्यान मे पधारे।

સમ્યક્ આરાધના કરતા કરતા પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ મને થઈ જશે આ પ્રકારનો વિચાર કરી તેણે પ્રશસ્ત ધ્યાનના હેતુભૂત શુભ અધ્યવસાયથી અવધિ અને મન પર્યયજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કર્યું, તથા ક્ષપકશ્રેણી ઉપર આરૂઢ થઈ કેવળ પદને પણ પ્રાપ્ત કરી લીધુ આ પ્રકારે અન્ય મુનિઓએ પણ અજ્ઞાનપરીષહ જીતવો જોઈએ—

જ્ઞાનના સદ્ભાવ પક્ષમા દૃષ્ટાત આ પ્રકારનુ છે–

ઉગ્ર વિહાર કરવાવાળા, મતિ, શ્રુત, અવધિ અને મન પર્યયજ્ઞાનના ધારી, ચૌદ પૂર્વના પાઠી, અને જીનવચન અનુસાર ચાલવાવાળા ગૌતમસ્વામી શિષ્ય પરિવારની સાથે ગ્રામાનુગ્રામ વિહાર કરતા, સૂર્યની માફક ભવ્યોના અજ્ઞાનરૂપ અંધકારને દૂર કરતા સ્યાદ્વાદસિદ્ધાંતની વિજયપતાકા ફરકાવતા, ક્ષાંતિ આદિ ધર્મનો ઉદ્યોત કરતા કરતા અને ભૌતિકવાદિ ચાર્વાક આદિ મતનુ નિરાકરણ કરતા કરતા, વિચરણ કરતા કરતા, ચંપાનગરીના પૂર્ણભદ્ર ઉદ્યાનમા પધાર્યા

स्तव हृदये जातो न वा ?। तदाऽसौ नास्तिकस्तद्वचन स्वीकुर्वन् वदति-भदन्त ! भवान् सत्य वदति मम मनस्ययमेव विचारः प्रादुरासीत्। इत्युक्त्वाऽसौ गौतमस्वामिनः शिष्यो भूत्वा दीक्षितो जातः। तेन शिष्येणान्यैश्च शिष्यपरिवारैः सह ग्रामानुग्राम विहरन् गौतमस्वामी राजगृहनगरे गुणशिले चैत्ये भगवत श्रीवर्धमानस्वामिनः सनिधौ समागतः। भगवन्त वन्दित्वा नमस्कृत्य गौतमस्वामी चतुर्ज्ञानिगर्वमकुर्वन् सविनय ब्रवीति-हे भगवन्! अय भगवत्प्रभावादेव सन्मार्गे समायातः। ततो भगवता श्रीवर्धमानस्वामिना श्रमणनिर्ग्रन्थानाहूय कथितम्-भो! मुनयः! गौतम-

भद्र से पूछा कि-कहो महानुभाव! तुम्हारे मन मे यह विचार उत्पन्न हुआ या नही?। तब सोमभद्र ने गौतमस्वामी के इस कथन को स्वीकार करते हुए कहा-भदन्त! आपने बिलकुल ही यथार्थ कहा है, मेरे मन में ऐसा ही विचार उत्पन्न हुआ था। इस प्रकार अपने हृदयंगम अभि-प्राय को प्रगट करते हुए उसने गौतमस्वामी के पास दीक्षा धारण करली और उनका शिष्य हो गया। मुनि सोमभद्र एव अन्य शिष्यो के साथ ग्रामानुग्राम विहार करते हुए गौतमस्वामी राजगृह नगर के गुणशिलचैत्य में भगवान् वर्धमान स्वामी के पास आये। वदना एव नमस्कार कर के गौतमस्वामी ने अपने मे रहे हुए चतुर्ज्ञान की विशिष्टता का गर्व न करके प्रभु से बडे विनय के साथ कहा-भगवन्! यह सोमभद्र मुनि आपके ही प्रभाव से सन्मार्ग मे आया है। भगवान श्रीवर्धमान-स्वामी ने श्रमणनिर्ग्रन्थों को बुलाकर कहा कि हे मुनियो! देखो चार

ઉત્પન્ન થયેલ કે નહી ? ત્યારે સોમભદ્રે ગૌતમસ્વામીના આ કથનનો સ્વીકાર કરીને કહ્યુ, ભદત! આપે બીલકુલ યથાર્થ કહ્યુ છે મારા મનમા આવો જ વિચાર ઉત્પન્ન થયો હતો આ પ્રકારે પોતાના હૃદયમાના અભિપ્રાયને પ્રગટ કરીને તેણે ગૌતમસ્વામીની પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી લીધી અને તેમના શિષ્ય બની ગયા મુનિ સોમભદ્ર અને બીજા શિષ્યો સાથે ગ્રામાનુગ્રામ વિહાર કરતા કરતા ગૌતમસ્વામી રાજગૃહ નગરના ગુણશિલચૈત્યમા ભગવાન વર્ધમાન સ્વામીની પાસે આવ્યા વદના અને નમસ્કાર કરી ગૌતમસ્વામીએ પોતાનામા ચારજ્ઞાન વિશિષ્ટતાનો ગર્વ ન કરતા પ્રભુને ઘણા વિનય સાથે કહ્યુ, ભગવન્! આ સોમભદ્રમુનિ આપના જ પ્રભાવથી સન્માર્ગમા આવ્યા છે ભગવાનશ્રી વર્ધમાન સ્વામીએ શ્રમણનિર્ગ્રન્થોને બોલાવીને કહ્યુ કે, હે મુનિઓ! જુઓ

खण्डनात् प्रतिनिवृत्तो नाभूत्, परन्तु अन्ततस्तदुक्तयुक्तिप्रतियुक्तिस्वरूप खण्डयितुमसमर्थः सन् मनसि विचारयति–" सत्यम् अयमस्ति गौतमस्वामी महान् विद्यानिधिः, यदीदृश मम मनोगत भाव गौतमस्वामी कथयिष्यति तदाऽहमस्य शिष्यो भविष्यामि " इति ।

गौतमस्वामी मनःपर्ययज्ञानधारकतया तदानीमेव परिषदि वदति—" अस्य तर्ककेसरिणो मनसि सप्रति अय विचारः समायातः–"सत्यमय गौतमस्वामी महान् विद्यानिधिः परत्वेव मम मनोगत विचार गौतमस्वामी यदि कथयेत् तर्हि तस्य शिष्यो भविष्यामी"ति। इत्युक्त्वा पुनस्त नास्तिक पृच्छति–कथय किमय विचार-

बीच खडन करना प्रारभ कर दिया, परन्तु गौतमस्वामी ने जब उसकी युक्तियों का पूरे तोर से खडन किया तो वह उसको सभालने में समर्थ नही हो सका। गौतमस्वामी के अगाध ज्ञान को देखकर उस समय उसके मन में यही विचार आया कि वास्तव में ये गौतमस्वामी विशिष्ट विद्यानिधान हैं, परन्तु यदि ये मेरे इस मनोगत भाव को बतला देवें तो मै इनका शिष्य हो जाऊँगा?

गौतमस्वामी मनःपर्ययज्ञान के धारी थे, अतः उसी समय वे इसके मानसिक विचार को स्पष्टरूप से जान गये। उन्हों ने उसी समय सभा के बीच मे कहा कि इस तर्ककेसरी सोमभद्र के मन में इस प्रकार का विचार उत्पन्न हुआ है कि "ये गौतमस्वामी महान् विद्या के निधान हैं यदि ये मेरे इस अभिप्राय को बतला दे तो मै इनका शिष्य हो जाऊँगा"। गौतमस्वामी ने ऐसा कह कर उस सोम

સભાની વચમા ખડન કરવાનો પ્રારભ કરી દીધો પરતુ ગૌતમસ્વામીએ જ્યારે તેની યુક્તિઓનુ પુરી રીતે ખડન કર્યુ ત્યારે તે પોતાની જાતને સભાળવામા સમર્થ ન બન્યો ગૌતમસ્વામીના અગાધ જ્ઞાનને જોઈ એ સમય એના મનમા એ વિચાર આવ્યો કે, વાસ્તવમા આ ગૌતમસ્વામી વિશિષ્ટવિદ્યાનિધાન છે પરતુ જો તેઓ મારા આ મનોભાવને બતાવી આપે તો હુ એમનો શિષ્ય બની જાઉ

ગૌતમસ્વામી મન પર્યયજ્ઞાનના ધારી હતા આથી એજ વખતે તેમણે એના માનસિક વિચારને સ્પષ્ટ રૂપથી જાણી લીધા અને એજ વખતે સભાની વચમા કહ્યુ કે, આ તર્કકેસરી સોમભદ્રના મનમા એ પ્રકારનો વિચાર ઉત્પન્ન થયો છે કે, " આ ગૌતમસ્વામી મહાન વિદ્યાનાનિધાન છે તેઓ જો મારા આ અભિપ્રાયને બતાવી આપે તો હુ તેમનો શિષ્ય બની જાઉ " ગૌતમસ્વામીએ એવુ કહીને સોમભદ્રને કહ્યુ કે, કહો મહાનુભાવ! તમારા મનમા આ વિચાર

टीका—' नत्थि नूण ' इत्यादि ।

परो लोकः=परभवः–जन्मान्तरम्, नूनं=निश्चयेन नास्ति=न भवति । अय भाव–शरीर हि भूतात्मक, तदिहैव नश्यति, शरीरे वर्तमानस्य चैतन्यस्यापि भूत-धर्मत्वादेव शरीरेण सह नाशसंभवात् । शरीरव्यतिरेकेण आत्मनः प्रत्यक्षतोऽनुप-लभ्यमानत्वाच्च जन्मान्तर न भवतीति निश्चेतव्यमिति । यद्वा–नूनमिति सभाव-नायाम् परलोकः स्वर्गादिर्नास्तीति सभावयामि, यतः परलोके गतः कोऽपि नात्रा-गत्य वदति, तस्मात् प्रत्यक्षाभावान्नास्ति परलोक इति । वा=अथवा, अपि=इहापि-

अब सूत्रकार बाईसवा दर्शनपरीषहजय को बतलाते हैं—

'नत्थि नूण'–इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(परे लोए नूण नत्थि–परः लोक नूनं नास्ति) निश्चय से जन्मान्तर नही है–यह शरीर भूतात्मक है, इसलिये यह तो यहा ही विनिष्ट हो जाता है । इस शरीर मे जो चैतन्य वर्तमान है वह भी भूतों का धर्म होने से शरीर के साथ ही नाश को प्राप्त हो जाता है। दूसरे–शरीर से भिन्न आत्मा–नामक कोई पदार्थ है, यह किसी भी प्रत्यक्ष प्रमाण से साबित नहीं होता है अतः परलोकी (परलोक जाने वाला आत्मा) का अभाव होने से परलोक का अभाव स्वतः सिद्ध है, अर्थात् जन्मान्तर नही है । अथवा " नून " यह पद सभावना में भी प्रयुक्त किया जाता है इस अपेक्षा परलोक-स्वर्गादिक जो माने जाते हैं सो वे भी नही हैं, ऐसी सभावना होती है, क्यो कि कोई ऐसा तो है नही जो परलोक मे जाकर पश्चात् यहा आ कर यह कहे कि मै अमुक

હવે સૂત્રકાર બાવીસમા દર્શનપરીષહને જીતવાનુ બતાવે છે—

' नत्थि नूण ' ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ–परे लोए नूण नत्थि–परलोक नून नास्ति નિશ્ચયથી જન્માન્તર નથી આ શરીર ભૂતાત્મક છે, આ માટે તે તો અહિં જ વિનષ્ટ થઈ જાય છે આ શરીરમા જે ચૈતન્ય વર્તમાન છે તે પણ ભૂતોનો ધર્મ હોવાથી શરીરની સાથેસાથ નાશ પામે છે, બીજુ શરીરથી ભિન્ન આત્મા નામનો કોઈ પદાર્થ છે, એ કોઈ પણ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણથી ઓળખી શકાતો નથી આથી પરલોકીનો (પરલોક જવાવાળો આત્મા) અભાવ હોવાથી પરલોકનો અભાવ સ્વત સિદ્ધ છે અર્થાત્ જન્માન્તર નથી અથવા ' नून ' આ પદ સભાવનામા પણ પ્રયુક્ત કરાય છે આ અપેક્ષા પરલોક, સ્વર્ગાદિક જે માનવામા આવે છે તે પણ નથી એવી સભાવના થાય છે કેમકે, કોઇ એવો તો છે જ નહી જે પરલોકમા

श्रुतज्ञानचतुर्दशपूर्वधारकः स्वज्ञानप्रभावादनेकयुक्तिप्रतियुक्तीः प्रदर्श्य, मत्तगजेन्द्रमिव सोमभद्र वशीकृत्य दीक्षित कृत्वाऽऽनीतवान्। अय गौतमस्य प्रयत्नेनैव मोक्षमार्गमाश्रितः, तथापि गौतमो विनयातिशय कुर्वन् ज्ञानगर्वं न वहति, न च केवलज्ञानाप्राप्तौ विषाद करोति। यथा गौतमेनाऽवधिमनःपर्ययज्ञानपरीषह तन्मदाकरणेन केवलज्ञानाप्राप्तिविषयकविषादाकरणेन च परिषह्य तदुपरि विजयः प्राप्तस्तथाऽन्यैरपि मुनिभिरज्ञानाभावपरीषहः सोढव्यः ॥ ४३ ॥

अथ द्वाविंशतितमं दर्शनपरीषहजय प्राह—

मूलम्—नत्थि नूण परे लोए इड्ढी वा वि तवस्सिणो।
अदुवा वंचिओ मि–त्ति, इइ भिक्खू न चिंतए ॥४४॥

छाया—नास्ति नून परो लोकः ऋद्धिर्वाऽपि तपस्विनः।
अथवा वञ्चितोऽस्मीति इति भिक्षुर्न चिन्तयेत् ॥ ४४ ॥

ज्ञान के धारी एव चतुर्दशपूर्व के पाठी गौतम ने अपने प्रभाव से ही मत्तगजराज की तरह इस सोमभद्र को अनेक युक्ति प्रयुक्तियों द्वारा वश मे कर के दीक्षित किया है, और यहा ये इस को ले आये हैं, गौतम का ही यह प्रयत्न है जो यह मोक्षमार्ग में आ गया है, फिर भी गौतम को अपने विनयातिशय से इस बात का जरा भी गर्व नही है। तथा केवलज्ञान की अप्राप्ति के विषय में विषाद भी नहीं है। जिस तरह गौतम ने अवधिमनःपर्ययज्ञान के परीषह को उनका मद नही करने से तथा केवलज्ञान की अप्राप्ति में विषाद नहीं करने से जीता है उसी तरह तुम सब मुनियो को भी अज्ञानाभाव अर्थात् ज्ञान का सद्भाव परीषह जीतना चाहिये ॥ ४३ ॥

ચાર જ્ઞાનના ધારી અને ચૌદપૂર્વના પાઠી ગૌતમે મત્ત ગજરાજની માફક સ્વૈરવિહારી અને યુક્તિ પ્રયુક્તિઓના સ્વામી એવા આમને પોતાના જ્ઞાનવડે વશ કરીને દીક્ષિત કરેલ છે અને તેને અહી લઈ આવેલ છે ગૌતમનો જ આ પ્રયત્ન છે કે જે આ મોક્ષમાર્ગમા આવેલ છે છતા પણ ગૌતમને પોતાના વિનય અતિશયથી આ વાતનો જરા પણ ગર્વ નથી તથા કેવળજ્ઞાનની અપ્રાપ્તિના વિષયમા વિષાદ પણ નથી જેવી રીતે ગૌતમે અવધિમન પર્યયજ્ઞાનના પરીષહનો મદ નહી કરવાથી તથા કેવળજ્ઞાનની અપ્રાપ્તિમા વિષાદ નહી કરવાથી જીતેલ છે આ રીતે તમે સઘળા મુનિઓએ પણ અજ્ઞાન અભાવ અર્થાત જ્ઞાનનો સદ્ભાવ જીતવો જોઈએ ॥ ૪૩ ॥

टीका—'नत्थि नूण' इत्यादि।

परो लोकः=परभवः-जन्मान्तरम्, नूनं=निश्चयेन नास्ति=न भवति। अयं भावः-शरीरं हि भूतात्मकं, तदिहैव नश्यति, शरीरे वर्तमानस्य चैतन्यस्यापि भूतधर्मत्वादेव शरीरेण सह नाशसंभवात्। शरीरव्यतिरेकेण आत्मनः प्रत्यक्षतोऽनुपलभ्यमानत्वाच्च जन्मान्तरं न भवतीति निश्चेतव्यमिति। यद्वा-नूनमिति संभावनायाम् परलोकः स्वर्गादिर्नास्तीति संभावयामि, यतः परलोके गतः कोऽपि नात्रागत्य वदति, तस्मात् प्रत्यक्षाभावान्नास्ति परलोक इति। वा=अथवा, अपि=इहापि-

---

अब सूत्रकार बाईसवा दर्शनपरीषहजय को बतलाते हैं—

'नत्थि नूण'-इत्यादि।

अन्वयार्थ—(परे लोए नूण नत्थि-परः लोकः नूनं नास्ति) निश्चय से जन्मान्तर नहीं है-यह शरीर भूतात्मक है, इसलिये यह तो यहां ही विनिष्ट हो जाता है। इस शरीर में जो चैतन्य वर्तमान है वह भी भूतों का धर्म होने से शरीर के साथ ही नाश को प्राप्त हो जाता है। दूसरे-शरीर से भिन्न आत्मा-नामक कोई पदार्थ है, यह किसी भी प्रत्यक्ष प्रमाण से मानित नहीं होता है अतः परलोकी (परलोक जाने वाला आत्मा) का अभाव होने से परलोक का अभाव स्वतः सिद्ध है, अर्थात् जन्मान्तर नहीं है। अथवा "नूनं" यह पद संभावना में भी प्रयुक्त किया जाता है इस अपेक्षा परलोक-स्वर्गादिक जो माने जाते हैं सो वे भी नहीं हैं, ऐसी संभावना होती है, क्यों कि कोई ऐसा तो है नहीं जो परलोक में जाकर पश्चात् यहां आकर यह कहे कि मैं अमुक

હવે સૂત્રકાર બાવીસમા દર્શનપરીષહને જીતવાનું બતાવે છે—

'नत्थि नूण' ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ-परे लोए नूण नत्थि-परलोक नूनं नास्ति નિશ્ચયથી જન્માન્તર નથી આ શરીર ભૂતાત્મક છે, આ માટે તે તો અહિં જ વિનષ્ટ થઈ જાય છે આ શરીરમાં જે ચૈતન્ય વર્તમાન છે તે પણ ભૂતોનો ધર્મ હોવાથી શરીરની સાથોસાથ નાશ પામે છે, બીજુ શરીરથી ભિન્ન આત્મા નામનો કોઈ પદાર્થ છે, એ કોઈ પણ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણથી ઓળખી શકાતો નથી આવી પરલોકીનો (પરલોક જવાવાળો આત્મા) અભાવ હોવાથી પરલોકનો અભાવ સ્વતઃ સિદ્ધ છે અર્થાત્ જન્માન્તર નથી અથવા 'नूनं' આ પદ સંભાવનામાં પણ પ્રયુક્ત કરાય છે આ અપેક્ષા પરલોક, સ્વર્ગાદિક જે માનવામાં આવે છે તે પણ નથી એવી સંભાવના થાય છે કેમકે, કોઈ એવો તો છે જ નહીં જે પરલોકમાં

शब्दो भिन्नक्रमः अतोऽयमर्थः-तपस्विनोऽपि मम ऋद्धिः=आमर्शौषध्यादिलब्धिरूपा नास्ति=न विद्यते, तस्या अप्यनुपलभ्यमानत्वात्।

प्रसङ्गादिह लब्धिभेदा उच्यन्ते—

१ आमर्शौषधिः, २ विप्रुडौषधिः, ३ खेलौषधिः, ४ जल्लौषधिः, ५ सर्वौषधि, ६ सभिन्नश्रोतोलब्धिः, ७ अवधिलब्धिः, ८ ऋजुमतिलब्धिः, ९ विपुलमतिलब्धिः, १० चारणलब्धिः, ११ आशीर्विषलब्धि, १२ केवलिलब्धि, १३ गणधरलब्धिः, १४ पूर्वधरलब्धि, १५ अर्हल्लब्धि, १६ चक्रवर्तिलब्धि, १७ बलदेवलब्धि, १८ वासुदेवलब्धि, १९/१ क्षीरास्रवलब्धि, १९/२ मध्वास्रवलब्धि, १९/३ सर्पिरास्रवलब्धि, २० कोष्ठबुद्धिलब्धि, २१ पदानुसारिलब्धि, २२

स्वर्ग से आया हूं, इसलिये प्रत्यक्ष से उनकी उपलब्धि का अभाव होने से परलोक नहीं है। (वा) अथवा (तवस्सिणो इड्ढी अवि-तपस्विनः ऋद्धिः अपि) तपस्वी जन को ऋद्धिकी प्राप्ति हो जाती है यह भी बात ठीक नहीं है, क्यों कि ऋद्धियों अर्थात् लब्धियों की सिद्धि भी प्रत्यक्षप्रमाण से होती नहीं है। लब्धिया २८ प्रकार की हैं वे ये हैं—

आमर्शौषधि १, विप्रुडौषधि २, खेलौषधि ३, जल्लौषधि ४, सर्वौषधि ५, सम्भिन्नश्रोतोलब्धि ६, अवधिलब्धि ७, ऋजुमतिलब्धि ८, विपुलमतिलब्धि ९, चारणलब्धि १०, आशीर्विषलब्धि११, केवलिलब्धि१२, गणधरलब्धि १३, पूर्वधरलब्धि १४, अर्हल्लब्धि १५, चक्रवर्तिलब्धि१६, बलदेवलब्धि १८, क्षीरास्रवलब्धि १९।१, मध्वास्रवलब्धि १९।२, सर्पिरास्रवलब्धि १९।३, कोष्ठबुद्धिलब्धि २०, पदानुसारिलब्धि २१, बीजबु-

જઈ પાછો અહિં આવી તે એમ કહે કે હું અમુક સ્વર્ગમાં જઈને આવ્યો છું આ માટે પ્રત્યક્ષથી તેની ઉપલબ્ધીનો અભાવ હોવાથી પરલોક નથી અથવા तवस्सिणो इड्ढी अवि તપસ્વીઓને ઋદ્ધિયોની પ્રાપ્તિ થઈ જાય છે એ વાત પણ ઠીક નથી કેમકે, ઋદ્ધિયોની સિદ્ધિ પણ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણથી થતી નથી ઋદ્ધિયો ૨૮ પ્રકારની છે તે આ પ્રમાણે છે

(૧) આમર્શૌષધિ, (૨) વિપ્રુડૌષધિ, (૩) ખેલૌષધિ, (૪) જલ્લૌષધિ, (૫) સર્વૌષધિ, (૬) સભિન્નશ્રોતોલબ્ધિ, (૭) અવધિલબ્ધિ, (૮) ઋજુમતિ લબ્ધિ, (૯) વિપુલમતિલબ્ધિ, (૧૦) ચારણલબ્ધિ, (૧૧) આશીર્વિષલબ્ધિ, (૧૨) કેવલીલબ્ધિ, (૧૩) ગણધરલબ્ધિ, (૧૪) પૂર્વધરલબ્ધિ, (૧૫) અર્હલ્લબ્ધિ, (૧૬) ચક્રવર્તિલબ્ધિ, (૧૭) બલદેવલબ્ધિ, (૧૮) વાસુદેવલબ્ધિ, (૧૯) ક્ષીરાસ્રવલબ્ધિ, મધ્વાસ્રવલબ્ધિ, સર્પિરાસ્રવલબ્ધિ, (૨૦) કોષ્ઠબુદ્ધિલબ્ધિ, (૨૧) પદાનુ

बीजबुद्धिलब्धि, २३ तेजोलेश्यालब्धि, २४ आहारकलब्धि, २५ शीतलेश्यालब्धि, २६ वैक्रियलब्धि, २७ अक्षीणमहानसिकलब्धि, २८ पुलाकलब्धि।

भव्यत्वाभव्यत्वविशिष्टाना पुरुषाणा च यावत्यो लब्धयो भवन्ति, ता एवम्-भव्यपुरुषाणामेता पूर्वोक्ता सर्वा अपि लब्धयो भवन्ति। अर्हच्चक्रवर्तिवासुदेवबलदेवसभिन्नश्रोतश्चारणपूर्वधरगणधरपुलाकाऽऽहारकलब्धिलक्षणा एतादश लब्धयो भव्यस्त्रीणा नैव भवन्ति। शेषास्त्वष्टादशलब्धयो भव्यस्त्रीणा भवन्ति।

यच्च मल्लिस्वामिन स्त्रीत्वेऽपि तीर्थकरत्वमभूत् तदाश्चर्यभूतत्वान्न गण्यते। तथा-अनन्तरोक्ताअर्हदाद्या आहारकपर्यन्ता दश लब्धयः, केवलि-ऋजुमति-विपुलमति

द्धिलब्धि २२, तेजोलेश्यालब्धि २३, आहारकलब्धि २४, शीतलेश्यालब्धि २५, वैक्रियलब्धि २६, अक्षीणमहानसीकलब्धि २७, पुलाकलब्धि २८।

अब भव्यत्वभावविशिष्ट एव अभव्यत्वभावविशिष्ट पुरुष को जितनी जितनी लब्धिया होती है वे कहते हैं—

भव्यत्वभावविशिष्ट पुरुषों के ये सभी लब्धिया होती है। भव्य स्त्रियों के अर्हल्लब्धि १, चक्रवर्तिलब्धि २, वासुदेवलब्धि ३, बलदेवलब्धि ४, सभिन्नश्रोतोलब्धि ५, चारणलब्धि ६, पूर्वधरलब्धि ७, गणधरलब्धि ८, पुलाकलब्धि ९, एव आहारकलब्धि १०, ये दस लब्धिया नहीं होती हैं। बाकी अवशिष्ट अठारह लब्धिया भव्य स्त्रियों के भी होती हैं। जो मल्लिस्वामी के स्त्रीपना होने पर भी तीर्थंकरत्व वहा हुआ वह अच्छेरा-आश्चर्य होने की वजह से गिना नही जाता है। ये १३ तेरह लब्धिया अभव्यपुरुषों के नही होती है-केवलिलब्धि, ऋजु-

चारिलब्धि, (२२) बीजबुद्धिलब्धि, (२३) तेजोलेश्यालब्धि, (२४) આહારકલબ્ધિ, (२५) शीतलेश्यालब्धि, (२६) वैक्रियलब्धि, (२७) अक्षीणमहानसिकलब्धि, (२८) पुलाकलब्धि

હવે ભવ્યત્વભાવવિશિષ્ટ અને અભવ્યત્વભાવ વિશિષ્ટ પુરૂષોને જેટલી જેટલી લબ્ધિઓ થાય છે તે બતાવે છે

ભવ્યત્વભાવ વિશિષ્ટ પુરૂષોને આ બધી લબ્ધિઓ થાય છે ભવ્ય સ્ત્રિઓને ૧ અર્હત્લબ્ધિ, ૨ ચક્રવર્તિલબ્ધિ, ૩ વાસુદેવલબ્ધિ, ૪ બલદેવલબ્ધિ, ૫ સભિન્નશ્રોતોલબ્ધિ, ૬ ચારણલબ્ધિ ૭ પૂર્વધરલબ્ધિ ૮ ગણધરલબ્ધિ ૯ પુલાકલબ્ધિ, અને ૧૦ આહારકલબ્ધિ આ દશ લબ્ધિયો થતી નથી બાકીની અઢાર લબ્ધિયો ભવ્ય સ્ત્રીઓને પણ થાય છે જેમ મલ્લિ સ્વામીને સ્ત્રીપણુ હોવા છતા પણ તીર્થ કરત્વ તેમને થયુ તે અચ્છેરા-આશ્ચર્ય થવાની ગણત્રીમા ગણવામા આવતુ નથી આ તેર લબ્ધિઓ અભવ્ય પુરૂષોને થતી નથી

-लब्धयश्चैतास्त्रयोदश लब्धय पुरुषाणामप्यभव्याना नैव भवन्ति, शेषाः पञ्चदश लब्धयस्तु भवन्ति। अभव्यस्त्रीणामप्येतास्त्रयोदश लब्धयो न भवन्ति, मधुक्षीरास्रवलब्धिरपिचतुर्दशी तासां नैव भवति। शेषाश्चतुर्दशलब्धयस्तु तासामपि भवन्ति।

अथासां व्याख्या प्रदर्श्यते–आमर्शौषधिः–आमर्शो हि हस्तादिना स्पर्शः, स एव ओषधिः, करादिसंस्पर्शमात्रादेव व्याध्यपनयनसामर्थ्यम् ॥ १ ॥

विप्रुडोषधिः—यन्माहात्म्यान्मूत्रपुरीषावयवमात्रमपि रोगराशिप्रणाशाय सपद्यते सुरभि च सा ॥ २ ॥

मतिलब्धि, विपुलमतिलब्धि तीन ये तथा भव्य स्त्रियो के जिन दश १० ऋद्धियों का अभाव बतलाया गया है वे। इस प्रकार १३ तेरह लब्धियों का अभव्यपुरुषों के अभाव रहता है। बाकी १५ लब्धिया होती हैं। इसी तरह अभव्यस्त्रियों के भी ये ही १३ तेरह लब्धिया नही होती हैं। तथा क्षीरास्रव एव मध्वास्रव नामकी भी लब्धि उनके नही होती है। इस प्रकार तेरह १३ पूर्वोक्त और १४ चौदहवी क्षीरास्रव, मध्वास्रव सर्पिरास्रवरूप का उनकेअभाव जानना चाहिये। बाकी १४ चौदह लब्धिया अभव्यस्त्रियों के होती हैं।

इन लब्धियो की व्याख्या की जाती है–हस्त आदि द्वारा स्पर्श होने का नाम आमर्श है। यह स्पर्श ही जिनका औषधि का काम करता है वह आमर्शौषधि है। इस लब्धि के धारी को जो रोगी अपने हस्तादिक से छू लेता है उसका वह रोग छूते ही नष्ट हो जाता है १, जिस के प्रभाव से मूत्र, पुरीष, आदि भी रोगराशिके विनाश करने में औष-

---

કેવલીલબ્ધિ, ઋજુમતિલબ્ધિ, વિપુલમતિલબ્ધિ, ત્રણ આ તથા ભવ્ય સ્ત્રીઓને જે દશ ઋદ્ધિઓનો અભાવ બતાવેલ છે તે આ પ્રકારની તેર લબ્ધિઓનો અભવ્ય પુરૂષોને અભાવ રહે છે બાકી પદર લબ્ધિઓ થાય છે આ રીતે અભવ્ય સ્ત્રીઓને પણ આ તેર લબ્ધિઓ થતી નથી તથા ક્ષીરાસ્રવ અને મધ્વાસ્રવ સર્પિરાસ્રવ નામની પણ તેને થતી નથી આ રીતે તેર પૂર્વોક્ત અને ચૌદમી ક્ષીરાસ્રવ મધ્વાસ્રવ લબ્ધિનો તેને અભાવ જાણવો જોઈએ બાકી ચૌદ લબ્ધિઓ અભવ્ય સ્ત્રીઓને થાય છે

આ લબ્ધિઓની વ્યાખ્યા કહેવામા આવે છે,–હાથ આદિ દ્વારા થવાનુ નામ આમર્શ છે આ સ્પર્શ જ જેને ઔષધિનુ કામ કરે છે તે આમર્શ ઔષધિ છે આ લબ્ધિના ધારીને જે રોગી પોતાના હાથથી અડે છે એનો એ રોગ અડતા જ નાશ પામે છે (૧) જેના પ્રભાવથી મૂત્ર, પુરીષ, આદિ રોગ વિનાશ કરવામા ઔષધિનુ કામ કરવા લાગે છે તથા તેમા આવવા

खेलौपधिः–यत् प्रभावात् श्लेष्मा सर्वरोगापहारक सुरभिश्च भवति सा ॥३॥

जल्लौपधि.–जल्लो=मलः कर्णवदननासिकानयनजिह्वासमुद्भवः शरीरसमुद्भवश्च, स एव ओपधिर्भवति यत्प्रभावात् सा ॥ ४ ॥

सर्वौपधिः–यत्प्रभावात् सर्वे विण्मूत्रकेशनखादय ओपधयो भवन्ति सा ॥५॥

सम्भिन्नश्रोतोलब्धिः—यत्प्रभावात् सर्वैरपि शरीरावयवैः सुस्पष्ट शृणोति सा। यद्वा–' सम्भिन्नस्रोतस् ' इतिच्छाया। अत्र स्रोतस् शब्द इन्द्रियवाचक, तेन यत्प्रभावात्–एकैकमिन्द्रिय सर्वेपामिन्द्रियाणां कार्यं सपादयति सा। यथा–कर्णेनैव श्रवणदर्शनघ्राणरसनस्पर्शनकार्याणि लब्धिप्रभावात् सम्पादयति ॥ ६ ॥

अवधिलब्धिः—अवधिज्ञानमेव लब्धि –अवधिलब्धिः। अरूपिद्रव्य विहाय

धिका काम करने लग जाते हैं, तथा उनमें सुगध आने लगती है, इस का नाम विप्रुडोपधि है २। जिसके प्रभाव से श्लेष्मा सर्वरोग का अपहारक हो जाता है उस का नाम खेलौपधि है। इसके प्रभाव से श्लेष्म भी सुगधवाला हो जाता है ३। जिसके प्रभावसे कान, मुख, नासिका, नयन, एव जिह्वा का मैल, तथा शरीरका मैल औपधि जैसा परिणमित होता है उसका नाम जल्लौपधि है ४।जिसके प्रभावसे विष्टा, मूत्र, केश, तथा नख आदिक औपधि जैसे हो जाते हैं उसका नाम सर्वौपधि है ५। जिसके प्रभावसे समस्त शारीरिक अवयवों द्वारा सुना जाय,अथवा एक ही इन्द्रिय जिसके प्रभाव से अन्य इन्द्रियों का काम करने लग जाय उस का नाम सम्भिन्नश्रोतोलब्धि है।जिसके यह लब्धि होती है वह एक कर्ण इन्द्रिय से ही अवशिष्ट इन्द्रियों के काम–दर्शनादिक करने की शक्तिवाला हो जाता है ६। जिसके प्रभाव से अमूर्तिक द्रव्य को छोड़ कर मूर्तिक द्रव्यको जानने की सामर्थ्य आत्मामें प्रकट हो जाती है उसका नाम

લાગે છે તેનુ નામ વિપ્રુડ ઓષધિ છે (૨) જેના પ્રભાવથી શ્લેષ્મા સર્વ રોગોનો નાશ કરનાર છે તેનુ નામ ખેલૌષધિ છે, તેના પ્રભાવથી શ્લેષ્મ પણ સુગધવાળા થઈ જાય છે (૩) જેના પ્રભાવથી કાન, મોઢુ, નાક, નેણ અને જીભનો મેલ તથા શરીરનો મેલ, ઔષધિની જેમ પરિણમિત બને છે તેનુ નામ જલ ઔષધિ છે (૪) જેના પ્રભાવથી વિષ્ટા, મૂત્ર, વાળ, નખ, આદિ ઔષધિ જેવા થઈ જાય છે તેનુ નામ સર્વૌષધિ છે (૫) જેના પ્રભાવથી શરીરના તમામ અવયવો દ્વારા સભળાય અથવા એક જ ઇન્દ્રિય જેના પ્રભાવથી બીજી ઈન્દ્રિયોનુ કામ કરવા લાગી જાય તેનુ નામ સભિન્નશ્રોતોલબ્ધિ છે જેને આ લબ્ધિ હોય છે તે એક કર્ણ ઈન્દ્રિયથી જ અવશિષ્ટ ઈન્દ્રિયોના

रूपिद्रव्यविषयकमिन्द्रियनिरपेक्ष मनःप्रणिधानवीर्यक प्रतिविशिष्टक्षयोपशमनिमित्तक देवमनुष्यतिर्यङ्नारकस्वामिक ज्ञान भवति यत्प्रभावात् सा ॥ ७ ॥

ऋजुमतिलब्धिः—ऋजुः=सामान्य-विशेषरहित, देशकालाद्यनेकपर्यायवर्जित, सज्ञिना चिन्तित, तद्ग्राहिणी मतिः-ऋजुमति, सैव लब्धिः। सा च-घटोऽनेन चिन्तितः, इत्येव सज्ञिमनोद्रव्यपरिच्छेदः ॥८॥

विपुलमतिलब्धिः—विशुद्धतरः सपूर्णमनुष्यक्षेत्रवर्तिसज्ञिपञ्चेन्द्रियमनोद्रव्यप्रत्यक्षीकरणहेतुर्मनःपर्ययज्ञानविशेषः। यथा-परेण चिन्तितं घट प्रसगतो बहुभिः

अवधिलब्धि है, यह अवधि, इन्द्रिय और मनकी सहायता से उत्पन्न नही होता है। अवधिज्ञानावरणीय कर्मके प्रतिविशिष्ट क्षयोपशम से उत्पन्न होता है। देव, मनुष्य, नरक एव तीर्यञ्च, इस प्रकार चारों गतियों के जीव इस के स्वामी हो सकते हैं ७। जिस के प्रभाव से-देश, काल आदि अनेक पर्यायों से वर्जित पदार्थ का सामान्य ज्ञान होता है, और जो सज्ञी जीव के द्वारा चिन्तित पदार्थ को ग्रहण करता है उसका नाम ऋजुमतिलब्धि है। जैसे जिसने अपने मन के द्वारा घट का विचार किया तो ऋजुमतिलब्धि वाला उसे शीघ्र बतला देगा कि इसने घट का विचार किया हैं ८। जिसके प्रभाव से मनुष्यक्षेत्र वर्ती समस्त सज्ञी पचेन्द्रिय जीवों के मनोद्रव्य को साक्षात् करनेवाला जो विशुद्धतर ज्ञान होता है उसका नाम विपुलमतिलब्धि है। यह मनःपर्यय ज्ञान का एक भेद है। जैसे किसी ने घट का विचार किया

કામ દર્શનાદિક કરવાની શક્તિવાળા બની જાય છે (૬) જેના પ્રભાવથી અમુર્તિક દ્રવ્યને છોડીને મુર્તિક દ્રવ્યને જાણવાનુ સમર્થ આત્મામા પ્રગટ થાય છે તેનુ નામ અવધિલબ્ધિ છે આ અવધિ ઈન્દ્રિય અને મનની સહાયતાથી ઉત્પન્ન થતા નથી અવધિ જ્ઞાનાવરણીય કર્મના પ્રતિવિશિષ્ટ ક્ષયોપશમથી ઉત્પન્ન થાય છે, દેવ, મનુષ્ય, નરક અને તિર્યંચ આ ચાર ગતીના જીવો તેના સ્વામી બની શકે છે (૭) જેનો પ્રભાવ દેશ, કાલ આદિઅનેક પર્યાયોથી વર્જીત સામાન્ય જ્ઞાન થાય છે અને જે સજ્ઞી જીવ દ્વારા ચિંતિત પદાથને ગ્રહણ કરે છે અને તેનુ નામ ઋજુમતિલબ્ધિ છે જેવો જેણે પોતાના મનની સાથે વિચાર કર્યો તો તે ઋજુમતિ લબ્ધિવાળા તેને તુરત બતાવી શકે છે કે આણે મનમા આ વિચાર કર્યો છે (૮) જેના પ્રભાવથી મનુષ્ય ક્ષેત્રવર્તી સમસ્તસજ્ઞી પચેન્દ્રિય જીવોના મનોદ્રવ્યોને સાક્ષાત કરવાવાળુ જે વિશુદ્ધતરજ્ઞાન હોય છે તેનુ નામ વિપુલમતિલબ્ધિ છે આ મન પર્યયજ્ઞાનનો એક ભેદ છે જેમ કોઈએ મનમા વિચાર કર્યો હોય તો આ લબ્ધિવાળા તેને પ્રસગવશ એવા

पर्यायैरुपेत जानाति, तत्र घटोऽय द्रव्यत. सौवर्ण., क्षेत्रतो मरुदेशीयस्तथा गृहाभ्यन्तरस्थ , कालतस्त्रैमासिक:, भावत:-सुसस्थानचाकचिक्यादियुक्त , आकारेण महान् , इत्यादि प्रचुरविशेषणविशिष्ट जानाति ॥ ९ ॥ चारणलब्धि:-आकाशगमनशक्ति: ॥ १० ॥ आशीर्विषलब्धि:-आशी:-अनुग्रह:, विषं-निग्रह:, तद्रूपा लब्धि:, निग्रहानुग्रहसामर्थ्यमित्यर्थ: ॥ ११ ॥ केवलिलब्धि:-केवलिन: केवलज्ञानसिद्धि: ॥ १२ ॥ गणधरलब्धि:-गणधरत्वप्राप्ति ॥ १३ ॥ पूर्वधरलब्धि: -पूर्वधरत्वप्राप्ति: ॥ १४ ॥ अर्हल्लब्धि:-अर्हत्त्वप्राप्ति: ॥ १५ ॥ चक्रवर्तिलब्धि:-

है तो इस लब्धिवाला उसे प्रसगवश इस रूप से स्पष्ट जान लेता है कि इसने द्रव्य की अपेक्षा सुवर्ण का, क्षेत्र की अपेक्षा मरुदेश का अथवा घर के भीतर का, काल की अपेक्षा तीन मास का, एव भाव की अपेक्षा अच्छे आकार का, अथवा चाकचिक्यादि रूप से युक्त घट का चिन्तन किया है। इस प्रकार विपुलमतिलब्धि वाला घटको अनेक विशेषणों से विशिष्ट जान सकता है तब कि ऋजुमतिलब्धि वाला इस प्रकार से घट को नहीं जान सकता है वह तो उसे सामान्यरूप से ही जानता है ९। आकाश मे गमन करने की शक्ति जिस लब्धि द्वारा उत्पन्न हो जाती है वह चारणलब्धि है १०। जिसके प्रभाव से अनुग्रह और निग्रह करने की शक्ति प्रगट हो जावे वह आशीर्विषलब्धि है ११। केवलियों के जो केवलज्ञान की सिद्धि होती है उसका नाम केवलिलब्धि है १२। गणधरपद की प्राप्ति होने मे जो कारण होती है वह गणधरलब्धि है १३। पूर्वधरत्व की प्राप्ति पूर्वधरलब्धि। १४, अर्हत्पद की प्राप्ति अर्हल्लब्धि १५, चक्रधरत्व की प्राप्ति चक्रवर्ति-

તેવા રૂપથી સ્પષ્ટ જાણી લે છે કે, તેણે દ્રવ્યની અપેક્ષા, સુવર્ણના ક્ષેત્રની અપેક્ષા, મરૂદેશના અથવા ઘરની અદરના કાળની અપેક્ષા ત્રણ માસનુ અને ભાવની અપેક્ષા સારા આકારનુ અથવા ચળકાટ ચકચકાટાદિ રૂપથી યુકત ઘટ જાણે છે આ પ્રકારે વિપુલમતિ લબ્ધિવાળા ઘટને અનેક વિશેષણોથી વિશિષ્ટ જાણી શકે છે ત્યારે ઋજુમતિ લબ્ધિવાળા આ રીતે ઘટને જાણી શકતા નથી તે તો એને સામાન્યરૂપથી જ જાણે છે (૯) આકાશમા ઉડવાની શકિત જે લબ્ધિ દ્વારા ઉત્પન્ન થાય છે તે ચારણલબ્ધિ છે (૧૦) જેના પ્રભાવથી અનુગ્રહ અને નિગ્રહ કરવાની શકિત પ્રગટ થાય છે તે આશીર્વીષલબ્ધિ છે (૧૧) કેવલીઓને કેવળજ્ઞાની લબ્ધિ થાય છે તેનુ નામ કેવળલબ્ધિ છે (૧૨) ગણધર પદની પ્રાપ્તિ થવામા જે કારણ હોય છે તે ગણધરલબ્ધિ છે (૧૩) પૂર્વધરત્વની પ્રાપ્તિ પૂર્વધરલબ્ધિ (૧૪) અર્હત્પદની પ્રાપ્તિ અર્હત્લબ્ધિ (૧૫)

चक्रधरत्वप्राप्तिः ॥१६॥ बलदेवलब्धिः-बलदेवत्वमाप्ति ॥१७॥ वासुदेवलब्धिः -वासुदेवत्वमाप्तिः ॥१८॥ क्षीरास्रवलब्धिः-यत्प्रभावाद्वचनं क्षीरवन्मधुरं भवति ॥ १९।१ ॥ मध्वास्रवलब्धिः-यत्प्रभावाद्वचन मधुतुल्य भवति ॥ १९।२ ॥ सर्पिरास्रवलब्धिः-यत्प्रभावाद्वचन घृतवत् स्निग्धमरूक्ष भवति ॥१९।३॥

कोष्ठबुद्धिलब्धिः-यथा कोष्ठके धान्य प्रक्षिप्त तदवस्थमेव चिरमप्यवतिष्ठते, न किमपि कालान्तरेऽपि गलति, एव यस्मिन् पुरुषे श्रुतज्ञान निक्षिप्त तदवस्थ मेव चिरकाल तिष्ठति न कदापि विस्मरति यत्प्रभावात् सा ॥२०॥ पदानुसारिणी लब्धि -यत्प्रभावात् पुनरेकमपि श्रुतपदमवधार्य शेषमश्रुतमपितदवस्थमेव श्रुतमव-गाहते सा ॥ २१ ॥ बीजबुद्धिलब्धिः-यथा-एकस्माद् बीजान्महातरुरुत्पद्यते,

---

लब्धि १६, बलदेव पद की प्राप्ति बलदेवलब्धि १७, वासुदेव पद की प्राप्ति वासुदेवलब्धि १८, क्षीर जैसे मीठे वचनों की प्राप्ति जिसके प्रभाव से हो वह क्षीरास्रवलब्धि, मधुतुल्य मधुर वचनों का होना वह मध्वास्रवलब्धि, स्निग्ध एव अरूक्ष वचन जिसके प्रभाव से हो वह सर्पिरास्रव लब्धि है १९। जिस प्रकार कोठे में रक्खा हुवा धान्य ज्यों का त्यों बहुत काल तक रहता है-बिगडता नहीं है, उसी प्रकार जिसके प्रभाव से प्राप्त श्रुत भी ज्यों का त्यो स्थिर रहे विस्मृत न हो उसका नाम कोष्ठबुद्धिलब्धि है २० जिसके प्रभाव से श्रुत का एक पद भी अवधारित होने पर शेष नही सुना हुवा भी श्रुत अवधारित हो जाय इस का नाम पदानुसारिणीलब्धि है २१। जिस प्रकार एक छोटे से भी बीज से विशाल काय वृक्ष उत्पन्न हो जाता है, उसी प्रकार उत्पाद, व्यय,

---

ચક્રધરત્વની પ્રાપ્તિ ચક્રવર્તિલબ્ધિ (૧૬) બલદેવપદની પ્રાપ્તિ બળદેવલબ્ધિ (૧૭) વાસુદેવ પદની પ્રાપ્તિ વાસુદેવલબ્ધિ (૧૮) ખીર જેવા મીઠા વચનોની જેના પ્રભાવથી થાય તે ક્ષીરાસવલબ્ધિ મધુતુલ્ય મધુર વચનોનુ બનવુ તે મધ્વાસવલબ્ધિ સ્નિગ્ધ અને અરુક્ષવચન જેના પ્રભાવથી થાય તે સર્પિરા સ્રવલબ્ધિ છે (૧૯) જે રીતે કોઠીમા રાખેલુ અનાજ જેમનુ તેમ ઘણા સમય સુધી રહે છે છતા બગડતું નથી તે પ્રકારે જેના પ્રભાવથી પ્રાપ્ત શ્રુત પણ જ્યાનુ ત્યા સ્થિર રહે, વિસ્મૃત ન બને, તેનુ નામ કોષ્ઠબુદ્ધિલબ્ધિ છે (૨૦) જેના પ્રભાવથી શ્રુતનુ એક પદ પણ અવધારીત થવાથી આગળ ન સાભળેલ પણ શ્રુત અવધારીત થઈ જાય તેનુ નામ પદાનુસારીણીલબ્ધિ છે (૨૧) જે રીતે એક નાના બીજથી વિશાળકાય વૃક્ષ ઉત્પન્ન થાય છે તે પ્રકારે ઉત્પાદ,

तथा–उत्पादव्ययध्रौव्ययुक्तं सदित्यादिरूपमर्थप्रधानं पदमर्थपदं, तदेकं बीजभूतमर्थपदमनुसृत्य शेषमपि तथैव प्रभूततरमर्थपदं जानाति यत्प्रभावात् सा ॥ २२ ॥

तेजोलेश्यालब्धिः – यत्प्रभावादनेकयोजनप्रमाणक्षेत्राश्रितवस्तुदहनदक्षतीव्रतेजोनिसर्जनशक्तिरुत्पद्यते सा। इह य खलु शमी–क्षमाशीलो मुनिर्निरन्तरम पानकं षष्ठतपः करोति, पारणकदिने च सनखकुल्मापमुष्टया जलचुलुकेनैव एकेन आत्मानं यापयति, पुनरातापनां करोति तस्य षण्मासान्ते तेजोलेश्यालब्धिरुत्पद्यते ॥२३॥ आहारकलब्धिः–आहारकशरीरकरणशक्तिः। आहारकशरीरं च–स्फटिकवदुज्ज्वलं हस्तप्रमाणमेकस्मिन् भवे द्विः, संसारे चतुर्वारं कृत्वा मोक्षमवश्य

एवं ध्रौव्य युक्त सत् है, इत्यादिरूप एक भी अर्थ प्रधानपद के अनुसरण से शेष प्रभूततर अर्थपद भी इसी तरह ज्ञात हो जावें वह बीजबुद्धिलब्धि है। २२ जिसके प्रभाव से अनेकयोजनप्रमाण क्षेत्र में रही हुई वस्तु को जलाने वाले तेज को निकाल ने की शक्ति उत्पन्न हो जाती है इसका नाम तेजोलेश्यालब्धि है, जो शमी–क्षमाशीलमुनि निरन्तर चौविहार षष्ठ तप करता है, और पारणा के दिन सनखकल्मापमुष्टि अर्थात्–सीझे हुए एक मुट्ठी भर उडद खाकर उसी समय एक चुल्लू भर पानी पीता है, और आतापना लेता है, इस प्रकार छह महिने तक लगातार करता रहता है तो उसके तेजोलेश्यालब्धि उत्पन्न हो जाती है। २३ आहारक–शरीर के उत्पन्न होने की लब्धि का नाम आहारकलब्धि है। आहारक शरीर स्फटिकमणि के जैसा उज्ज्वल तथा एक हाथ का होता है। एक भव मे इसकी प्राप्ति जीव को दो बार, तथा संसार अवस्था मे चार बार तक होती है, पश्चात् वह जीव मुक्ति

વ્યય, અને ધ્રૌવ્ય યુક્ત સત્ છે રૂપ એક પણ અર્થ પ્રધાનપદના અનુસરણથી શેષ પ્રભુતતરઅર્થ પદ પણ તેવી રીતે જ્ઞાત થઈ જાય તે બીજબુદ્ધિ લબ્ધિ છે (૨૨) જેના પ્રભાવથી અનેક યોજન પ્રમાણક્ષેત્રમા રહેલી વસ્તુઓને બાળનાર તેજને કાઢવાની શક્તિ ઉત્પન્ન થાય છે તેનુ નામ તેજોલેશ્યાલબ્ધિ છે જે શમી–ક્ષમાશીલ મુનિ નિરંતર ચોવિહાર છઠ્ઠ તપ કરે છે અને પારણાના દિવસે બાફેલા એક મુઠીભર અડદ ખાઈ ને એજ વખતે એક ચાપવુ પાણી પીયે છે અને આતાપના લે છે આ પ્રકાર લગાતાર છ મહિના સુધી કરતા રહે છે તો તેને તેજોલેશ્યાલબ્ધિ ઉત્પન્ન થાય છે (૨૩) આહારક શરીરના ઉત્પન્ન થવાની લબ્ધિનુ નામ આહારકલબ્ધિ છે, આહારક શરીર સ્ફટિકમણીના જેવુ ઉજ્વળ અને એક હાથનુ હોય છે એક ભવમા તેની પ્રાપ્તિ જીવને બે વાર તથા સંસાર અવસ્થામા ચાર વાર થાય છે પછીથી એ

प्रयाति। कश्चिच्चतुर्दशपूर्वधारी ऋद्धिं प्राप्य, तीर्थंकरसमीपे प्रेषणार्थमाहारकशरीरं करोति। तत्र प्रेषण निगोदादिसंशयविच्छेदनार्थं, सूक्ष्मार्थनिर्णयार्थम् ऋद्धिदर्शनार्थं, प्राणिरक्षणार्थं, छद्मस्थोपग्रहार्थं च भवति। उक्तञ्च—

पाणिदय-ऋद्धिदरिसण, छउमत्थोवग्गहणहेउ वा।
सुहुमत्थ संसयच्छे,-यत्थ गमण जिणस्सते ॥ १ ॥

इदमत्र बोध्यम्—आहारकशरीर यत्र स्थाने लब्धिधारी मुनिः प्रेषयति, तत्र भगवतोऽनुपस्थितौ तस्मादाहारकशरीरादूनहस्त शरीर निःसरति, तदेव भगवत

को अवश्य प्राप्त कर लेता है। चतुर्दश पूर्व का पाठी कोई मुनि आहारक लब्धि को प्राप्तकर तीर्थंकर के समीप मे भेजने के लिये आहारक शरीर की रचना करता है। निगोदादिसबंधी संशय को दूर करने रूप सूक्ष्म अर्थ का निर्णय करने के लिये १ ऋद्धि के दर्शन करने के लिये २ प्राणियों की रक्षा करने के लिये ३ और छद्मस्थो का उपकार करने के लिये ४ इस शरीर का तीर्थंकर के पादमूल में गमन होता है। कहा भी है—

"पाणिदय-रिद्धिदंसण,-छउमत्थोवग्गहणहेउ वा।
सुहुमत्थसंसयच्छेयत्थ गमण जिणस्सते ॥ १ ॥"

छाया—प्राणिदया-ऋद्धिदर्शन-छद्मस्थोपग्रहणहेतु वा।
सूक्ष्मार्थसंशयच्छेदार्थं गमन जिनस्यान्ते ॥"

आहारक शरीर को जिस स्थान में लब्धिधारी मुनि भेजता है वहां यदि भगवान् न हों तो उस आहारक शरीर से एक हाथ से कुछ

જીવ અવશ્ય મુક્તિ પ્રાપ્ત કરી લ્યે છે ચૌદપૂર્વના પાઠી કોઈ મુનિ આહારક લબ્ધિને પ્રાપ્ત કરી તીર્થંકરના સમીપમા મોકલવા માટે આહારક શરીરની રચના કરે છે નિગોદાદિ સંબધિ સંશયને દૂર કરવા માટે, સૂક્ષ્મ અર્થનો નિર્ણય કરવા માટે, ઋદ્ધિના દર્શન કરવા માટે, પ્રાણીઓની રક્ષા કરવા માટે, અને છદ્મસ્થોના ઉપકાર કરવા માટે આ શરીરનુ તીર્થંકરના પાદમૂલમા ગમન થાય છે કહ્યુ પણ છે—

"पाणीदय-ऋद्धिदरिसण, छउमत्थोवग्गहणहेउ वा।
सुहुमत्थ-संसयच्छेयत्थ, गमण जिणस्सते ॥"

छाया—प्राणीदया ऋद्धिदर्शन,-छद्मस्थोपग्रहणहेतु वा।
सूक्ष्मार्थसंशयच्छेदार्थं, गमन जिनस्यान्ते ॥

આહારક શરીરને જે સ્થાનમા લબ્ધિધારી મુનિ મોકલે છે ત્યા જો ભગવાન ન હોય તો તે આહારક શરીરથી એક હાથ ઓછુ (મુંડહાથ) શરીર બાજુ

सन्निधौ गत्वा स्वकार्यं संपाद्य हस्तप्रमाणशरीरे प्रविशति । तच्चाहारकशरीरं स्वमूलभूते शरीरे पुनर्लीनं भवति ॥२४॥ शीतलेश्यालब्धिः—परमकारुण्यवशादनुग्राह्यं प्रति तेजोलेश्याप्रशमनहेतुशीतलतेजोविशेषविमोचनसामर्थ्यम् ॥ २५ ॥ वैक्रियलब्धिः — वैक्रियशरीरकरणशक्तिः । सा चानेकविधा–अणुत्व–महत्त्व–लघुत्व–गुरुत्व–प्राप्ति–प्राकाम्ये–शित्व–वशित्वा–ऽप्रतिघातित्वाऽन्तर्धान–कामरूपित्वादिभेदात् ॥२६॥ अक्षीणमहानसीलब्धिः—महानसम्–अन्नपाकस्थान, तदाश्रितत्वादन्नमपि महानसमुच्यते, तच्च यत्प्रभावात् अक्षीण=स्वल्पमप्यन्न पात्रे पतितं पुरुषशतसहस्रैरपि तृप्त्या भुक्तं न क्षीयते, यावत् स्वेन तदन्नं न भुज्यते सा ॥२७॥

कम शरीर और निकलता है, वही भगवान के पास जाकर अपने कार्य को संपादित कर पूर्व के हस्तप्रमाण शरीर में समा जाता है, और वह पूर्व-हस्त प्रमाण शरीर भी फिर वहा से लौट कर अपने मूल शरीर में समा-जाता है २४। परम करुणा के वश से दया करने योग्य प्राणी के प्रति तेजो-लेश्या के प्रशमन का हेतु जो शीततेजविशेष को निकालने की शक्ति है उसका नाम शीतलेश्यालब्धि है २५। वैक्रियशरीर को करने की शक्ति का नाम वैक्रियलब्धि है। यह लब्धि अणुत्व, महत्त्व, लघुत्व, गुरुत्व, प्राप्ति, प्राकाम्य, ईशित्व, वशित्व, अप्रतिघातित्व, अन्तर्धान, कामरूपित्व आदि के भेद से अनेक प्रकार की है २६। महानस-शब्द का अर्थ यद्यपि रसोईघर है तो भी तदाश्रित होने से अन्न को भी महानस कह दिया गया है इसलिये महानस शब्द से अन्न समझना

નીકળે છે તે ભગવાનની પાસે જઈને પોતાના કાર્યને સંપાદિત કરી પૂર્વના હસ્ત પ્રમાણ શરીરમા સમાઇ જાય છે અને તે પૂર્વહસ્ત પ્રમાણ શરીર પણ ત્યાથી પાછુ ફરી પોતાના મૂળ શરીરમા સમાઈ જાય છે (૨૪) પરમ કરૂણાના વશથી દયા કરીને યોગ્ય પ્રાણી તરફ તેજોલેશ્યાના પ્રશમનનો હેતુ, જે શીત તેજ વિશેષને કાઢવાની શક્તિ છે તેનુ નામ શીતલેશ્યાલબ્ધિ છે (૨૫) વૈક્રિયશરીરને બનાવવાની શક્તિનુ નામ વૈક્રિયલબ્ધિ છે આ લબ્ધિ અણુત્વ, મહત્વ, લઘુત્વ, ગુરૂત્વ, પ્રાપ્તિ, પ્રાકામ્ય, ઇશિત્વ, વશિત્વ, અપ્રતિઘાતિત્વ, અન્તર્ધાન, કામરૂપિત્વ આદિના ભેદથી અનેક પ્રકારની છે (૨૬) મહાનસ શબ્દનો અર્થ જો કે રસોઈ ઘર છે તો પણ તદાશ્રીત હોવાથી અન્નને પણ મહાનસ કહેવાયેલ છે માટે મહાનસ શબ્દથી અન્ન સમજવુ જોઈએ આથી આ અન્ન ભોજન સામગ્રી જેના પ્રભાવથી અક્ષીણ–સ્વલ્પ

पुलाकलब्धिः—तपःश्रुतहेतुका प्रवचनलाघवादिप्रयोजने जिनशासनविरोधिनं सबलवाहनस्य चक्रवर्त्यादेरपि पुलाकवन्निःसारकरणे समर्था या शक्तिः सा ॥२८॥

अथवा—इति=अनेन-केशलुञ्चनेन पञ्चमहाव्रताङ्गीकारेण, यातनात्मकेनानशनादिना तपसा, पृथिवीकायादिसप्तदशविधसंयमेन महाकष्टप्रददीक्षाग्रहणेन चेत्यर्थ, वञ्चितोऽस्मि=कामसुखादपवर्जितोऽस्मीत्यर्थः। उक्त च—

चाहिये अतः यह अन्न-भोजनसामग्री जिसके प्रभाव से अक्षीण-स्वल्प भी अन्न पात्र में पडे तो भी उससे हजारों मनुष्य भरपेट आहार करले फीर भी खूटे नहीं, जब तक कि वह स्वय आहार न करले, ऐसी शक्ति का नाम अक्षीणमहानस लब्धि है २७। प्रवचन की लघुता के समय जिनशासन का विरोधी सेना और वाहनसहित चक्रवर्ती भी होवे तो वह भी जिसके प्रभाव से पुलाक (दानारहित घास का पुला) की तरह निःसार कर दिया जाता है ऐसी शक्ति का नाम पुलाकलब्धि है, यह लब्धि तप एव श्रुत हेतुक होती है २८।

इस प्रकार ये अठाईस लब्धिया जो बतलाई गई हैं वे, अथवा इनमें से कोई एक लब्धि भी मुझे प्राप्त नहीं हुई है। इसी प्रकार केश लुचन करना पचमहाव्रतों का पालन करना, यतनात्मक अनशनादिक तपों का तपना, पृथिवीकायादिकों की रक्षा करने रूप सत्तरह १७ प्रकार के सयम का पालना, महाकष्टप्रद दीक्षा का ग्रहण करना, इन सब बातों से मैं ठगा गया हू-अर्थात् सासारिक विलासता से मुख

પણ અન્ન પાત્રમા પડે તો પણ તેનાથી હજારો મનુષ્ય પેટભરીને આહાર કરી લે છતા પણ ખૂટે નહી જ્યા સુધી તે પોતે આહાર ન કરી લે આવી શક્તિનુ નામ અક્ષીણમહાનસલબ્ધિ છે (૨૭) પ્રવચનની લઘુતાના સમયે જીન શાસનના વિરોધી સેના અને વાહન સહિત કોઈ ચક્રવર્તિ હોય તો તે પણ જેના પ્રભાવથી પુલાકની માફક નિ સાર કરી દેવામા આવે છે એવી શક્તિનુ નામ પુલાકશક્તિ છે આ લબ્ધિ તપ અને શ્રુત હેતુક હોય છે (૨૮)

આ પ્રકારે એ અઠયાવીસ લબ્ધિઓ જે બતાવવામા આવી છે તે અથવા આમાથી એક લબ્ધિ પણ મને પ્રાપ્ત થયેલ નથી આ રીતે કેશનો લોચ કરવો પાચ મહાવ્રતોનુ પાલન કરવુ, યતનાત્મક અનશનાદિક તપોને તપવા, પૃથ્વી કાયાદિકોની રક્ષા કરવારૂપ સત્તર પ્રકારના સયમનુ પાલન, મહાકષ્ટપ્રદ દીક્ષાને ગ્રહણ કરવી, આ સઘળી વાતોથી હુ ઠગાયો છુ અર્થાત્ સ સારી

"तपांसि यातनाश्चित्राः संयमो भोगवञ्चना" इत्यादि। इति=एतद्, भिक्षुः, न चिन्तयेत्=न विचारयेत्। अस्य चिन्तनस्य संयमघातकत्वेन तुच्छत्वात्।

तथाहि-यदुच्यते-जन्मान्तरं नास्ति, शरीरस्य भूतसमुदायात्मकत्वात् भूतधर्मत्वाच्चैतन्यरूपस्यात्मनः शरीरेण सहैव नाशात्, इति, तदसत्-न वयं शरीरस्य जन्मान्तराऽनुगामित्वमङ्गीकुर्मः, किंत्वात्मन एव, स चात्मा नास्ति भूतधर्मः, तथाहि-

मोड़ कर जो मैं इन कष्टप्रद निःसार कार्यों की आराधना में लग गया हूं वह सब व्यर्थ है। कहा भी है-

तपांसि यातनाश्चित्राः, संयमो भोगवञ्चना" इत्यादि।

अर्थात्-तप एक विचित्र प्रकार का कष्ट है, संयम जो है वह भोगों से ठगाना है।

भूतवादी बनकर भिक्षु को इस प्रकार का विचार नहीं करना चाहिये। क्यों कि इस प्रकार की विचारधारा सर्वथा तुच्छ बतलाई गई है। इसीका विचार अब यहां से किया जाता है।

जो भूतवादी यह कहता है कि "जन्मान्तर नहीं है क्यों कि यह शरीर भूतों का समुदायस्वरूप है और चैतन्यरूप आत्मा भी भूत का धर्म है। उसका विनाश भी शरीर के विनाश के साथ ही हो जाता है।" सो इसका इस प्रकार का कहना ठीक नहीं है। क्यों कि हम लोग अर्थात् जैन-शरीर को परलोक में जानेवाला नहीं मानते हैं, हम तो परलोक में जानेवाली एक आत्मा को ही मानते हैं। वह आत्मा भूतों का धर्म नहीं है। जब भिन्न २ अवस्था में भूतों से

મોઢુ મરડીને હું આ કષ્ટપ્રદ નિ સાર કાર્યોની આરાધનામા લાગી ગયો છુ તે સઘળુ વ્યર્થ છે કહ્યુ છે—

" तपांसि यातनाश्चित्रा संयमो भोगवञ्चना " ઇત્યાદિ

અર્થાત્ તપ એક વિશિષ્ટ પ્રકારનુ કષ્ટ છે સંયમ જે છે તે ભોગોને ઠગનાર છે ભૌતિકવાદી બની ભિક્ષુએ આ પ્રકારનો વિચાર નહી કરવો જોઈએ કેમકે, આ પ્રકારની વિચારધારા સર્વથા તુચ્છ બતાવવામા આવી છે તેનો વિચાર હવે અહી કહેવામા આવે છે

પહેલા જે ભૌતિકવાદીએ એવું કહ્યુ છે કે, "જન્માતર નથી કેમકે આ શરીર ભૂતોના સમુદાય સ્વરૂપ છે અને ચૈતન્યરૂપ આત્મા પણ ભૂતોનો ધર્મ છે તેનો વિનાશ પણ શરીરના વિનાશની સાથે થાય છે" તેનુ તેવા પ્રકારનુ કહેવુ ઠીક નથી કેમકે, અમે લોક અર્થાત્ જૈનશરીરને પરલોકમા જવા વાળુ માનતા નથી અમે તો એક આત્મા ભૂતોનો ધર્મ નથી જ્યારે જુદી જુદી

पुलाकलब्धिः—तपःश्रुतहेतुका प्रवचनलाघवादिप्रयोजने जिनशासनविरोधिन' सबलवाहनस्य चक्रवर्त्यादेरपि पुलाकवन्निःसारकरणे समर्था या शक्तिः सा ॥२८॥

अथवा—इति=अनेन-केशलुञ्चनेन पञ्चमहाव्रताङ्गीकारेण, यातनात्मकेनान-शनादिना तपसा, पृथिवीकायादिसप्तदशविधसंयमेन महाकष्टप्रददीक्षाग्रहणेन चेत्यर्थ, वञ्चितोऽस्मि=कामसुखादपवर्जितोऽस्मीत्यर्थः। उक्त च—

चाहिये अतः यह अन्न-भोजनसामग्री जिसके प्रभाव से अक्षीण-स्वल्प भी अन्न पात्र में पडे तो भी उससे हजारों मनुष्य भरपेट आहार करले फीर भी खूटे नहीं, जब तक कि वह स्वय आहार न करले, ऐसी शक्ति का नाम अक्षीणमहानस लब्धि है २७। प्रवचन की लघुता के समय जिनशासन का विरोधी सेना और वाहनसहित चक्रवर्ती भी होवे तो वह भी जिसके प्रभाव से पुलाक (दानारहित घास का पुला) की तरह नि'सार कर दिया जाता है ऐसी शक्ति का नाम पुलाकलब्धि है, यह लब्धि तप एव श्रुत हेतुक होती है २८।

इस प्रकार ये अठाईस लब्धिया जो बतलाई गई हैं वे, अथवा इनमें से कोई एक लब्धि भी मुझे प्राप्त नही हुई है। इसी प्रकार केश लुचन करना पचमहाव्रतों का पालन करना, यतनात्मक अनशनादिक तपों का तपना, पृथिवीकायादिकों की रक्षा करने रूप सत्तरह १७ प्रकार के सयम का पालना, महाकष्टप्रद दीक्षा का ग्रहण करना, इन सब बातों से मैं ठगा गया हू-अर्थात् सासारिक विलासता से मुख

પણ અન્ન પાત્રમા પડે તો પણ તેનાથી હજારો મનુષ્ય પેટભરીને આહાર કરી લે છતા પણ ખૂટે નહી જ્યા સુધી તે પોતે આહાર ન કરી લે આવી શક્તિનુ નામ અક્ષીણમહાનસલબ્ધિ છે (૨૭) પ્રવચનની લઘુતાના સમયે જીન શાસનના વિરોધી સેના અને વાહન સહિત કોઈ ચક્રવર્તિ હોય તો તે પણ જેના પ્રભાવથી પુલાકની માફક નિ સાર કરી દેવામા આવે છે એવી શક્તિનુ નામ પુલાકશક્તિ છે આ લબ્ધિ તપ અને શ્રુત હેતુક હોય છે (૨૮)

આ પ્રકારે એ અઠયાવીસ લબ્ધિઓ જે બતાવવામા આવી છે તે અથવા આમાથી એક લબ્ધિ પણ મને પ્રાપ્ત થયેલ નથી આ રીતે કેશનો લોચ કરવો પાચ મહાવ્રતોનુ પાલન કરવુ, યતનાત્મક અનશનાદિક તપોને તપવા, પૃથ્વી કાયાદિકોની રક્ષા કરવારૂપ સત્તર પ્રકારના સયમનુ પાલન, મહાકષ્ટપ્રદ દીક્ષાને ગ્રહણ કરવી, આ સઘળી વાતોથી હુ ઠગાયો છુ અર્થાત્ સ સારી

वायुविशेषोऽग्निर्वा ततोऽपगत इति मन्यते, तर्हि जीव एव नामान्तरेण स्वीकृतो भवति, अस्तु यत् किंचिदेतत्, कथमपि भूतसमुदायमात्रेण न चैतन्याविर्भाव इति सिद्धम्, पृथिव्यादिषु एकत्र व्यवस्थापितेष्वपि चैतन्यानुपलब्धेः। अथ कायाकार-परिणतौ सत्या तदभिव्यक्तिरिष्यते, तदपि न, यतो लेप्यमयपुत्तलिकाया समस्तभूतसद्भावेऽपि जडत्वमेवोलभ्यते, तदेवमन्वयव्यतिरेकाभ्यामालोच्यमानो

उसका सड़ना हो नही सकता हैं। यदि इस पर यों कहा जाय कि "सूक्ष्म वायु तथा अग्नि वहां से अपगत हो चुकी है अतः शरीर में मरण का व्यवहार हो जायगा" सो ऐसा कहना आत्मा के ही सद्भाव का ख्यापक माना जाता है। तुम जिसे सूक्ष्म वायु या अग्नि कहते हो हम उसे आत्मा कहते हैं। भूतसमुदाय से चैतन्य का आविर्भाव इसलिये भी सिद्ध नही होता है कि एक ही जगह इन चारों को स्थापित करने पर भी उनसे चैतन्य की उपलब्धि नहीं होती है। यदि भूतवादी इस पर यों कहे कि "जब ये भूत कायाकार परिणत होते हैं तब ही जाकर इन से चैतन्य की अभिव्यक्ति होती है" सो ऐसा कहना भी इस लिये उचित नहीं है कि लेप्यमयपुत्तलिका में समस्तभूतों का सद्भाव होने पर भी वहां चैतन्य की उपलब्धि नही होती है, किन्तु जड़ता ही उपलब्ध होती है। कार्यकारणभाव अन्वयव्यतिरेक के सद्भाव मे ही बनता है। इस प्रकार यहां भूत और चैतन्य का अन्वयव्यतिरेक घटित नही होता है,-अतः भूतो का कार्य

त्याथी अपगत थई गयेल छे, आथी शरीरमा मरणनो वहेवार थवानो छे" तो एवु कहेवु ते आत्माना सद्भावनो ख्यापक मनाय छे तमे सूक्ष्म वायु अगरतो अग्नि कहो छो अमे तेने आत्मा कहीये छीए भूत समुदायथी चैतन्यनो आविर्भाव ए माटे पण सिद्ध नथी थतो के, एकज जग्याए ते चारेने भेळा करवा छता पण तेमा चैतन्यनी उपलब्धि थती नथी जो कदाच भूतवादी आ उपर एवु कहे के, "ज्यारे ए भूतकायआकार परिणत होय छे त्यारे ज जईने तेनाथी चैतन्यनी अभिव्यक्ति थाय छे" तो एवु कहेवुं पण ए माटे ठीक नथी के, लेप्यमय पुतलीकामा समस्त भूतोनो सद्भाव होवा छता पण त्या चैतन्यनी उपलब्धि थती नथी परतु जडताज उपलब्ध थाय छे कार्यकारण भाव अन्वय व्यतिरेकना सद्भावमा ज बने छे आ प्रकार अहि भूत अने चैतन्यनो अन्वय व्यतिरेक घटीत थतो नथी माटे भूतोनु कार्य चैतन्य छे ते कोई प्रकारे सिद्ध थतु नथी आ माटे आ चैतन्य गुण

एकैकस्य पृथिव्यादेः पृथक्त्वे चैतन्योत्पत्तिर्न भवति चेत् तर्हि पृथिव्यादिसमुदाया दपि चैतन्य न भवितुमर्हति। यथैकस्मात् सिकताकणात् तैल नोत्पद्यते, तेन सिकता-समुदायादपि न भवति तैलोत्पत्ति किंच—चैतन्यस्य भूतधर्मत्वस्वीकारे मरणाभावः स्यात्, मृतकायेऽपि पृथिव्यादिभूताना सद्भावात्, न च मृतकाये वायोस्तेजसो वा अभावान्मरणसद्भावः इति वाच्यम्, यत मृतकाये शोफोपलब्धेर्न वायोरभावः। पक्तिस्वभावस्य च कोथस्य (शटनस्य) दर्शनान्नाग्नेरभाव इति। अथ सूक्ष्मः कश्चिद्

चैतन्य की उत्पत्ति नही होती है तो उनके समुदाय मे चैतन्य की उत्पत्ति कैसे हो सकती है, जैसे एक सिकता (रेती) के कण से जब तैल नहीं निकलता है तो समुदाय से तैल निकल सकेगा यह बात कौन बुद्धिमान मान्य कर सकता है। दूसरी बात यह भी है कि जब चैतन्य को भूतों का धर्म माना जायगा तो मरण का अभाव प्रसक्त होता है, क्यों कि मृतकाय मे भी पृथिवी आदि भूतों का सद्भाव तो रहता ही है। यदि मृत शरीर में मरणसद्भाव ख्यापित करने के लिये यह कहा जाय कि "वहा पर वायु एव तेज का अभाव है इसलिये इन दो तत्त्वों का अभाव होने से वहा भी मरण का सद्भाव अगीकार किया जाता है" सो ऐसा कहना इसलिये उचित नहीं है कि मृतकाय मे भी शोफ (सूजन) की उपलब्धि होने से वायु का वहां असद्भाव नहीं माना जा सकता है। अग्नितत्त्व का भी वहां इसी तरह अभाव नही माना जा सकता है, क्यों कि इसके अभाव में

અવસ્થામા ભૂતોથી ચૈતન્યની ઉત્પત્તિ નથી થતી તો તેના સમુદાયમા ચૈતન્યની ઉત્પત્તિ કેવી રીતે થઈ શકે ? જેમ રેતીના એક કણુમાથી તેલ નીકળી શકતુ નથી તો રેતીના ઢગલામાથી તેલ નીકળી શકે તેવુ કોણુ કહી શકે ? બીજી વાત એ પણુ છે કે, જો ચૈતન્યને ભૂતોનો ધર્મ માનવામા આવે તો મરણુનો અભાવ પ્રસક્ત થાય છે કેમકે, મૃતકાયમા પણુ પૃથ્વી આદિ ભૂતોનો સદ્ભાવ તો રહેલો જ છે જો મરણુ શરીરમા મરણુ સદ્ભાવ ખ્યાપિત કરવા માટે એમ કહેવામા આવે કે, "ત્યા વાયુ અને તેજનો અભાવ છે માટે આ બન્ને તત્વોનો અભાવ હોવાથી ત્યા પણુ મરણુનો સદ્ભાવ અગિકાર કરવામા આવે છે" તો એમ કહેવુ એ માટે ઉચિત નથી કે, મૃતકાયમા પણુ સુજનની ઉપલબ્ધિ હોવાથી વાયુનો ત્યા અસદ્ભાવ માની શકાતો નથી અગ્નિતત્વનો પણુ ત્યા તેવી રીતે અભાવ નથી માનવામા આવતો કેમકે તેના અભાવમા એનુ સડવુ બનતુ નથી, જો કદાચ એ ઉપર એમ કહેવામા આવે કે, "સૂક્ષ્મ વાયુ તથા અગ્નિ

वायुविशेषोऽनलो वा ततोऽपगत इति मन्यते, तर्हि जीव एव नामान्तरेण स्वीकृतो भवति, अस्तु यत् किंचिदेतत्, कथमपि भूतसमुदायमात्रेण न चैतन्याविर्भाव इति सिद्धम्, पृथिव्यादिषु एकत्र व्यवस्थापितेष्वपि चैतन्यानुपलब्धेः। अथ कायाकार-परिणतौ सत्यां तदभिव्यक्तिरिष्यते, तदपि न, यतो लेप्यमयपुत्तलिकाया समस्तभूतसद्भावेऽपि जडत्वमेवोपलभ्यते, तदेवमन्वयव्यतिरेकाभ्यामालोच्यमानो

उसका सड़ना हो नही सकता हैं। यदि इस पर यों कहा जाय कि "सूक्ष्म वायु तथा अग्नि वहां से अपगत हो चुकी है अतः शरीर में मरण का व्यवहार हो जायगा" सो ऐसा कहना आत्मा के ही सद्भाव का व्यापक माना जाता है। तुम जिसे सूक्ष्म वायु या अग्नि कहते हो हम उसे आत्मा कहते हैं। भूतसमुदाय से चैतन्य का आविर्भाव इसलिये भी सिद्ध नहीं होता है कि एक ही जगह इन चारों को स्थापित करने पर भी उनसे चैतन्य की उपलब्धि नहीं होती है। यदि भूतवादी इस पर यों कहे कि "जब ये भूत कायाकार परिणत होते हैं तब ही जाकर इन से चैतन्य की अभिव्यक्ति होती है" सो ऐसा कहना भी इस लिये उचित नहीं है कि लेप्यमयपुत्तलिका में समस्तभूतों का सद्भाव होने पर भी वहां चैतन्य की उपलब्धि नहीं होती है, किन्तु जड़ता ही उपलब्ध होती है। कार्यकारणभाव अन्वयव्यतिरेक के सद्भाव मे ही बनता है। इस प्रकार यहां भूत और चैतन्य का अन्वयव्यतिरेक घटित नही होता है,-अतः भूतों का कार्य

त्याथी अपगत थई गयेल छे, आथी शरीरमा मरणुनो वहेवार थवानो छे" तो एवु कहेवु ते आत्माना सद्‌भावनो व्यापक मनाय छे तमे सूक्ष्म वायु अगरतो अग्नि कहो छो अमे तेने आत्मा कहीये छीए भूत समुदायथी चैतन्यनो आविर्भाव ए माटे पणु सिद्ध नथी थतो के, एकज जग्याए ते चारेने भेळा करवा छता पणु तेमा चैतन्यनी उपलब्धि थती नथी जो कदाच भूतवादी आ उपर एवु कहे के, "ज्यारे ए भूतकायआकार परिणुत होय छे त्यारे ज जईने तेनाथी चैतन्यनी अभिव्यति थाय छे" तो एवु कहेवुं पणु ए माटे ठीक नथी के, लेप्यमय पुतलीकामा समस्त भूतोनो सद्‌भाव होवा छता पणु त्या चैतन्यनी उपलब्धि थती नथी परतु जडताज उपलब्ध थाय छे कार्यकारणु भाव अन्वय व्यतिरेकना सद्‌भावमा ज बने छे आ प्रकार अहि भूत अने चैतन्यनो अन्वय व्यतिरेक घटीत थतो नथी माटे भूतोनु कार्य चैतन्य छे ते कोई प्रकारे सिद्ध थतु नथी आ माटे आ चैतन्य गुणु

नाय चैतन्याख्यो गुणो भूतानां भवितुमर्हति। तस्मात् पारिशेष्याच्चैतन्यमात्मनो धर्म इति सिद्धान्तोऽनुसरणीयः।

यदप्युक्तम्-आत्मनः प्रत्यक्षतो नुपलभ्यमानत्वादिति तदप्यसदेव, सर्वेषां स्वात्मा स्वप्रत्यक्ष एव, ज्ञानादीनामात्मगुणानां प्रत्यक्षानुभवात् घटमहं जानामीत्या द्यनुभवस्य सर्वसिद्धत्वात्। यथा घटादीनां रूपादयः प्रत्यक्षतयोपलभ्यन्ते, तथाऽऽत्मनोऽपि ज्ञानसुखादयो गुणा कस्य न सन्ति प्रत्यक्षानुभवगोचराः, किंतु सर्वेषामाबालवृद्धाना प्रत्यक्षानुभवगोचरा. सन्त्येव। उक्तच-'आत्मप्रत्यक्ष आत्माऽयम्'इत्यादि।

चैतन्य है यह किसी प्रकार सिद्ध नहीं होता है इसलिये यह चैतन्यगुण पारिशेष्यात् (अनुमानविशेष से) आत्मा का ही एक धर्म है, इसी से आत्माका सद्भाव ख्यापित होता है यह सिद्धान्त अनुसणीय है।

तथा और भी जो ऐसा कहा है कि "आत्मा की प्रत्यक्ष से अनुपलब्धि होने की वजह से सत्ता ज्ञात नही होती है" सो ऐसा कहना भी ठीक नही है क्यों कि प्रत्येक ससारी जीवों को अपनी २ आत्मा का स्वानुभव से प्रत्यक्ष होता है, कारण कि उसके ज्ञानादिक गुणों का प्रत्यक्ष अनुभव होता रहता है। "मैं घट को जानता हू" यह अनुभव तो सब को ही होता है। जिस प्रकार घटादिकों के रूपादिक गुण प्रत्यक्ष से उपलब्ध हैं उसी प्रकार आत्मा के भी ज्ञानादिक गुण समस्त जीवो को प्रत्यक्ष से अनुभवित हो रहे हैं। ऐसा कोई भी जीव नही है चाहे वह बालक हो चाहे वृद्ध कि जिसे इन का प्रत्यक्ष से अनुभव न होता हो। कहा भी है—"आत्मप्रत्यक्ष आत्माऽयम्" इत्यादि।

અનુમાન વિશેષથી આત્માનો જ એક ધર્મ છે આથી જ આત્માનો સદ્ભાવ સ્થાપિત થાય છે આ સિદ્ધાત અનુસરણીય છે

તેમ વધુમા એમ પણ કહ્યુ છે કે, "આત્માની પ્રત્યક્ષથી અનુપલબ્ધિ હોવાના કારણે સત્તા જ્ઞાત થતી નથી" તેવુ કહેવુ પણ ઠીક નથી કેમકે, પ્રત્યેક સ સારી જીવોને પોત પોતાના આત્માના સ્વાનુભવથી પ્રત્યક્ષ થાય છે કારણ કે, તેને જ્ઞાનાદિક ગુણોનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ થતો રહે છે" હુ ઘટને જાણુ છુ" આ અનુભવ તો દરેકને થાય છે જેવી રીતે ઘટાદિકના તથા રૂપાદિકના ગુણ પ્રત્યક્ષથી ઉપલબ્ધ છે જેવી રીતે આત્માને પણ જ્ઞાનાદિક ગુણ સમસ્ત જીવોને પ્રત્યક્ષથી અનુભવિત થઈ રહે છે એવો કોઈ પણ જીવ નથી, ભલે તે બાળક અથવા વૃદ્ધ હોય કે જેને તેનો પ્રત્યક્ષથી અનુભવ ન થતો હોય કહ્યુ છે કે-"આત્મ પ્રત્યક્ષ આત્માऽयम्" ઈત્યાદિ। જો આની ઉપર એમ કહેવામા આવે કે,

ननु नायं दृष्टिगोचरो भवतीत्यतो नास्तीत्युच्यते ? नायमप्येकान्तः, उक्तं हि– "न च नास्तीह तत् सर्वं, चक्षुषा यन्न गृह्यते।" अन्यथा चैतन्यमपि न दृष्टिगोचरीभवतीति भूतधर्मत्वेन, तदप्यसत् स्यात्। अथ यदि तत् स्वसंविदितम्, अत सदित्युच्यते, तर्हि अयमात्माऽपि स्वसंविदित एव भवतीति विद्यमानो भवतु। यतः–

अस्त्येव चात्मा प्रत्यक्षो, जीवो ह्यात्मानमात्मना।
अहमस्मीति संवेत्ति, रूपादीनि यथेन्द्रियैः ॥ १ ॥ इति ॥

यदि इस पर यों कहा जाय कि–"यह आत्मा दृष्टिगोचर नहीं होता है इस लिये यह नहीं है" सो यह कथन एकान्ततः सत्य नहीं माना जा सकता। "न च नास्तीह तत्सर्वं, चक्षुषा यन्न गृह्यते" जो चक्षु से गृहीत नहीं होता है वह नहीं है, ऐसा मत कहो, अर्थात् जो वस्तु चक्षु से नहीं दिखाई दे वह भी है ऐसा कहो। नहीं तो तुम्हारे मतसे चैतन्य भी दृष्टिगोचर नहीं होता है अतः वह भूत का धर्म है यह बात असत् माननी पडेगी। इस पर यदि यह कहा जाय कि "वह तो स्वसंवेदन प्रत्यक्ष का विषय है अतः उसे सत् मान लिया जावेगा" तो आत्मा भी स्वसंवेदित है इस लिये इसे भी सत् मानना चाहिये। यतः—"अस्त्येव चात्मा प्रत्यक्षो, जीवो ह्यात्मानमात्मना।
अहमस्मीति संवेत्ति, रूपादीनि यथेन्द्रियैः" ॥ १ ॥

अर्थात् आत्मा प्रत्यक्ष से है क्यों कि जीव ही आत्मा से आत्मा को "मैं हूँ" इस प्रकार संवेदन (अनुभव) करता है, जैसे इन्द्रियो से रूपादिकका

"આત્મા દૃષ્ટીગોચર થતો નથી માટે આ નથી" તો આ કહેવું એકાન્તતઃ સત્ય માનવામાં આવતું નથી "न च नास्तीह तत्सर्वं चक्षुषा यन्न गृह्यते" જે ચક્ષુથી ગૃહિત થતું નથી, તે નથી એવું ન કહો. અર્થાત્ જે વસ્તુ ચક્ષુથી ન દેખાય તે પણ છે એમ કહો. નહીં તો તમારા મતથી ચૈતન્ય પણ દૃષ્ટીગોચર થતું નથી માટે તે ભૂતનો ધર્મ છે એ વાત અસત્ય માનવી પડશે. આ ઉપર જો કદાચ એમ કહેવામાં આવે કે, "તે તો સ્વસંવેદન પ્રત્યક્ષનો વિષય છે આથી એને સાચું માની લેવામાં આવે" તો આત્મા પણ સ્વસંવેદિત છે આ માટે તેને પણ સત્ માનવો જોઈએ. કહ્યું પણ છે—

"अस्त्येव चात्मा प्रत्यक्षो, जीवो ह्यात्मानमात्मना।
अहमस्मीति संवेत्ति, रूपादीनि यथेन्द्रियैः ॥ १ ॥"

અર્થાત્—આત્મા પ્રત્યક્ષથી છે કેમકે, જીવ જ આત્માથી આત્માને "હું છું" આ પ્રકારનો સંવેદન (અનુભવ) કરે છે જેમ ઇન્દ્રિઓથી રૂપ આદિનું સંવેદન થાય છે

अलमधिकेन, यथा चैतन्यमस्तीति मन्यते, तथा ऽऽत्माऽस्तीत्यपि मन्तव्यः। तथा चोक्तम्—

ज्ञान स्वस्थ परस्थ वा यथा ज्ञानेन गृह्यते।
ज्ञाता स्वस्थः परस्थो वा, तथा ज्ञानेन गृह्यताम्॥ १॥

अथाऽऽत्मसत्त्वे तदभावे सर्वमम्नन्ध्यनुपलम्भस्य हेतुत्व न सम्भवतीत्युच्यते, यतोऽयमप्यसिद्धो हेतुः, अहमस्मीत्यनुभवस्य सद्भावात्, सर्वदा प्राणिना हि स्वस्य स्वस्यात्मन उपलम्भः प्रतिपेद्धुमशक्य, केवलिना च सर्वात्मनामुपलम्भः प्रतिपेद्धुमशक्यः।

सवेदन होता है। जिस प्रकार उक्त कथन से चैतन्य का सद्भाव माना जाता है उसी प्रकार आत्मा का भी सद्भाव मानना चाहिये। कहा भी है—

" ज्ञान स्वस्थ परस्थ वा, यथा ज्ञानेन गृह्यते।
ज्ञाता स्वस्थो परस्थो वा, तथा ज्ञानेन गृह्यताम् " ॥ १॥

जिस प्रकार अपने मे रहा हुआ ज्ञान, तथा दूसरे में रहा हुआ ज्ञान, ज्ञान से जाना जाता है उसी प्रकार अपने और दूसरे में रहे हुए ज्ञाता (आत्मा) को भी ज्ञान से ग्रहण कर लेना चाहिये॥ १॥

आत्मा के अभाव में जो अनुपलम्भरूप हेतु दिया गया है। सो आत्मा का अनुपलभ सब को होता है, यदि ऐसा कहा जाय तो यह हेतु असिद्ध हो जाता है, क्यों कि सब को आत्मा का अनुपलम्भ है एक तो यह बात इन्द्रियजन्य प्रत्यक्ष से जान नही सकते दूसरे प्रत्येक प्राणी को " अहमस्मि " इत्याकारक स्वसवेदनरूप प्रत्यक्ष से उस की उपलब्धि

જે રીતે આ કથનથી ચૈતન્યનો સદ્ભાવ માની લેવામા આવે એજ રીતે આત્માનો પણ સદ્ભાવ માનવો જોઈએ કહ્યુ પણ છે—

" ज्ञान स्वस्थ परस्थ वा, यथाज्ञानेन गृह्यते।
ज्ञाता स्वस्थो परस्थो वा, तथा ज्ञानेन गृह्यताम्॥ १॥ "

જે રીતે પોતાનામા રહેલુ જ્ઞાન તથા બીજામા રહેલુ જ્ઞાન જ્ઞાનથી જાણી શકાય છે એવી રીતે પોતામા અને બીજામા રહેલા આત્માને પણ જ્ઞાનથી સમજી લેવો જોઈએ

આત્માના અભાવમા જે અનુપલમ્ભરૂપ હેતુ આપેલ છે તે આત્માનો અનુપલભ દરેકને થાય છે તેવુ જો કહેવામા આવે તો આ હેતુ અસિદ્ધ બની જાય છે કેમકે, સઘળાને આત્માનુ અનુપલભ છે એક તો આ વાત ઇન્દ્રિયજન્ય પ્રત્યક્ષથી જાણી નથી શકાતા બીજા પ્રત્યેક પ્રાણીને " अहमस्मि " ઈત્યાદિ

यदपि-ऋद्धिर्वा तपस्विनो नास्तीत्युक्त, तदपि निष्प्रमाणकम् । ऋद्धेरभावेऽनुपलम्भो हेतुरुक्तः सोऽपि स्वसम्बन्धो, सर्वसम्बन्धी वा ? तत्र स्वसम्बन्धी नियतदेशकालापेक्षयाऽन्यथा वाऽनुपलम्भः स्यात्, तत्र प्रथमपक्षे क्वचित् कदाचित् पञ्चमारकापेक्षया भरतक्षेत्रापेक्षया ऋद्धेरनुपलम्भस्योपलम्भस्य चास्माकमपि सम्मतत्वात् । द्वितीयपक्षे तु हेतोरनैकान्तिकता, यथा देशविप्रकृष्टाना मेरुप्रभृतीना कालविप्रकृष्टाना पितामहादीनामनुपलम्भेऽपि सत्त्वात् । दृश्यते च क्वचित् कदाचिल्लब्धिप्रभावाच्चरणधूलिस्पर्शादि मात्रेण व्याधि प्रशमनादिः । ततश्चेहाऽपि भरतादौ

होती है । केवलियों को तो सब आत्मा का उपलम्भ होता है, यह तो निषेध नही किया जा सकता ।

तथा लब्धियो की असत्ता प्रकट करने के लिये भी आपने जो अनुपलभरूप हेतु कहा है सो वह भी ठीक नही है । यहा पर अनुपलभ स्वसबधी ग्रहण किया है या सर्वसबधी । स्वसबधी अनुपलभ भी कैसा ? नियतदेशकालापेक्ष, अथवा अनियतदेशकालापेक्ष ? प्रथमपक्ष में सिद्धसाधनता है । अर्थात् यह बात तो हम भी मानते हैं कि इस पचमकाल के अदर भरतक्षेत्र मे लब्धियों का अनुपलम्भ है । द्वितीयपक्ष में हेतु अनैकान्तिक है । देशविप्रकृष्ट मेर्वादिकों का, कालविप्रकृष्ट पितामह आदिकों का अनुपलम्भ होने पर भी उनका सद्भाव माना जाता है । कही २ कभी २ लब्धि के प्रभाव से चरणधूलि के स्पर्श आदि करने मात्र से व्याधि की शांति होती हुई देखी जाती है । उसी तरह यहा भरत आदि क्षेत्रों मे भी पहिले समय में लब्धियों का सद्भाव

કારણે સ્વ સ વેદન રૂપ પ્રત્યક્ષથી તેની ઉપલબ્ધિ થાય છે કેવલીઓને તો બધા આત્માનો ઉપલભ થાય છે આનો તો નિષેધ થઈ શકે તેમ નથી

અર્થાત્—ઋદ્ધિઓની અસતા પ્રગટ કરવા માટે પણ આપે જે અનુપલભ રૂપ હેતુ કહેલ છે તે પણ ઠીક નથી આ સ્થળે અનુપલભ સ્વ સબધી ગ્રહણ કરેલ છે, કે સર્વ સબધી? સ્વ સબધિ અનુપલભ પણ કેવો ? નિયત દેશકાળ અપેક્ષ કે અનિયત દેશકાળ અપેક્ષ પ્રથમ પક્ષમા સિદ્ધ સાધનતા છે અર્થાત્ એ વાત અમે પણ માનીએ છીયે કે, આ પચમકાળની અદર ભરતક્ષેત્રમા ઋદ્ધિઓના અનુપલભ છે બીજા પક્ષમા હેતુ અનૈકાન્તિક છે દેશવિપ્રકૃષ્ટ મેર્વાદિ કોનુ કાલવિપ્રકૃષ્ટ પિતામહ આદિકોનુ અનુપલભ હોવા છતા પણ તેનો સદ્ભાવ માનવામા આવે છે કોઈ કોઈ સ્થળે ક્યી કદી લબ્ધિના પ્રભાવથી ચરણરજનો સ્પર્શ આદિ કરવા માત્રથી વ્યાધિની શાતિ થતી જોવામા આવે છે એજ રીતે અહિ ભરત આદિ ક્ષેત્રોમા પણ પહેલા સમયમા લબ્ધિ-

कालान्तरेऽतीते काले, महाविदेहेषु च सर्वकालमृद्धीनामपि सद्भावात्। सर्वसम्बन्धी अनुपलम्भस्तु असिद्ध एव।

यदपि "कामसुखाद् वञ्चितोऽस्मी"-त्युक्तं तदप्यसमीक्षितम्, विषयसुखं हि रागद्वेषमोहजननद्वारेण अतृप्तिकाङ्क्षाशोकविषादादिभिर्विविधकर्मबन्धहेतुत्वेन च चतुर्गतिभ्रमणकारकत्वेन बहुलदुःखजनकत्वात् प्रेक्षावता तत्त्ववेदिनामनुपादेयम्। विषसंपृक्ताऽन्नसदृशं कामसुखं कस्य विवेकिनो मनो रमयेत्, न कस्यापि।

यदपि-तपसो यातनात्मकत्वमुक्तं, तदप्यसत्-सकलदुःखमूलकर्मक्षयहेतुत्वात्, मनइन्द्रिययोगानामहानिकारकत्वेन तपसो यथाशक्ति विधानात्। उक्तं हि—

था तथा विदेहक्षेत्र में सर्वदा लब्धियों का सद्भाव रहता है। सर्वसंबंधी अनुपलम्भ तो असिद्ध ही है अर्थात् सर्वसम्बन्धी अनुपलभ लब्धियों की अभावात्मकता प्रकट करने में असमर्थ है।

"मैं कामसुख से वंचित हो गया हूं" जो यह बात कही है वह भी ठीक नहीं है क्यों कि विषयसुख रागद्वेष मोह की उत्पत्ति का कारण होने से, अतृप्ति, कांक्षा, शोक एवं विषाद आदि को उत्पन्न करते रहते हैं, इनसे विविध कर्मों का बंध होता रहता है, उस के उदय से जीव चारों गतियों में भ्रमण करता २ अनेक दुःखपरम्परा को वहां भोगता रहता है, अतः काम को सुख मानना यह भ्रम है। इसी लिये तत्त्वज्ञानियों के लिये ये उपादेय नहीं हैं। विचार किया जाय तो विषमिश्रित अन्नकी तरह ये कामसुख किस विवेकी के मन को आनंद पहुंचा सकते हैं, अर्थात् किसी को भी नहीं। तप को यातनात्मक कहना इसलिये अनु-

ઓનો સદ્ભાવ રહે છે સર્વસંબધિ અનુપલભ તો અસિદ્ધ જ છે અર્થાત સર્વસંબધિ અનુપલભ ઋદ્ધિઓની અભાવાત્મકતા પ્રગટ કરવામાં અસમર્થ છે

"હું કામસુખથી વંચિત બની ગયો છું" આ વાત કહી છે તે પણ ઠીક નથી કેમકે, વિષયસુખ રાગદ્વેશ મોહની ઉત્પત્તિનું દ્વાર હોવાથી અતૃપ્તિકાંક્ષા સુખ શોક અને વિષાદ આદિને ઉત્પન્ન કરતા રહે છે, તેનાથી વિવિધ કર્મોનો બંધ થતો રહે છે તેના ઉદયથી જીવ ચારે ગતીઓમાં ભ્રમણ કરતા કરતા અનેક દુઃખ પરંપરાને ત્યાં ભોગવતો રહે છે માટે કામને સુખ માનવું એ ભ્રમ છે આથી તત્વજ્ઞાનીઓ માટે એ ઉપાદેય નથી વિચારવામાં આવે તો વિષમિશ્રીત અન્નની માફક એ કામ સુખ કયા વિવેકીના મનને આનંદ પહોંચાડી શકે છે? અર્થાત્ કોઈને પણ નહીં તપને યાતનાત્મક કહેવું એ માટે અનુચિત છે કે, એનાથી કોઈને પણ કષ્ટ પહોંચતું નથી કારણ કે તે

मनइन्द्रिययोगाना,-महानिः कथिता जिनैः ।
यतोऽत्र तत्कथ तस्य, युक्ता स्याद् दु खरूपता ? ॥ १ ॥

केशलुञ्चनादीनामपि किंचित् पीडाजनकत्वेऽपि समीहितार्थप्रापकत्वेन दुःख दायकत्व नास्ति । तदुक्तम्—

" दृष्टा चेष्टाऽर्थससिद्धौ, कायपीडाऽप्यदुःखदा ।
रत्नादिवणिगादीना, तद्वदत्रापि भाव्यताम् " ॥ १ ॥

चित है कि उस से किसी को भी कष्ट नही पहुचता है प्रत्युत यह सकल दुःखों के मूल कारण कर्मों का क्षय करनेवाला है। मन, इन्द्रिय तथा, योग इन को हानि न पहुचने पावे इस रूप से यथाशक्ति तपस्या करने का विधान है। कहा भी है—

मनइन्द्रिययोगाना,-महानिः कथिता जिनैः ।
यतोऽत्र तत्कथ तस्य, युक्ता स्यात् दुःखरूपता ॥ १ ॥

तपमें मन और इन्द्रियों के योगों की हानि नहीं होती है, ऐसा भगवानने फरमाया है तो फिर तपमें दुःखरूपता कैसे मानी जाय, अर्थात् तप दुःखरूप नही है किन्तु सुखरूप है ॥ १ ॥

यद्यपि केशलुंचन आदि क्रियाएँ किंचित् पीडाजनक हैं तो भी समीहित अर्थ की सिद्धिके कारण होने से उनमें सर्वथा दुःखदायकता नहीं है। कहा भी है—

दृष्टा चेष्टार्थससिद्धौ, कायपीडाप्यदुःखदा ।
रत्नादिवणिगादीनां, तद्वदत्रापि भाव्यताम् ॥ १ ॥

સકળ દુઃખોનુ મૂળ કારણ અને કર્મોનો ક્ષય કરનાર છે મન ઇન્દ્રિય તથા યોગ એને હાની ન પહોચે તેવા રૂપથી યથાશક્તિ તપસ્યા કરવાનુ વિધાન છે કહ્યુ પણ છે—

मनइन्द्रिययोगाना,-महानिः, कथिता जीनैः ।
यऽतोत्र तत्कथ तस्य, युक्ता स्यात् दु खरूपता ॥ १ ॥

તપમા મન અને ઇન્દ્રિયોના યોગોની હાની થતી નથી એવુ ભગવાને ફરમાવ્યુ છે તો પછી તપમા દુ ખરૂપતા કેમ માનવામા આવે ? અર્થાત્ તપ દુ ખ રૂપ નથી પરતુ સુખરૂપ છે

કેશ લોચન આદિ ક્રિયાઓ જો કે પિડાજનક કહેવાય છે તો પણ સમીહિત સિદ્ધિનુ કારણુ હોવાથી તેનામા સર્વથા દુ ખદાયકતા નથી કહ્યુ પણ છે—

दृष्टा चेष्टार्थ ससिद्धौ, कायपीडाप्यदु खदा ।
रत्नादिवणिगादीनां, तद्वदत्रापि भाव्यताम् ॥ १ ॥

इत्थमत्रानुमानप्रयोगः—यत् इष्टार्थप्रसाधकं, न तत् कायपीडाकरत्वेऽपि दुःखदायकं, यथा रत्नवणिजामध्वश्रमादि। इष्टार्थप्रसाधकं च तपः। न चाऽस्याप्यसिद्धता, प्रशमहेतुत्वेन तपसस्तत्परिपक्तितारतम्यात् परमानन्दतारतम्यस्यानुभूयमानत्वेन तत्प्रकर्षे तस्यापि प्रकर्षाऽनुमानात्। प्रयोगश्च—यत्तारतम्येन यस्य तारतम्यं तस्य प्रकर्षे तत्प्रकर्षः, यथाऽग्नितापप्रकर्षे काञ्चनविशुद्धिप्रकर्षः, अनुभूयते च प्रशमतारतम्येन परमानन्दतारतम्यम्, लोकप्रतीतत्वाच्च ॥ ४४ ॥

इसलिये ऐसा अनुमान बनाना चाहिये कि जो इष्ट अर्थ का प्रसाधक होता है वह काय का पीड़ा कारक होने पर भी दुःखदायक नही होता है, जैसे रत्नव्यापारियों का मार्गश्रम देशाटन का परिश्रम, इसलिये तप भी इष्ट अर्थ का प्रसाधक हैं अतः यह भी दुःखदायक नहीं है। तप में इष्टार्थप्रसाधकता असिद्धि नहीं है, क्यों कि तप प्रशम का हेतु है। तप द्वारा प्रशमभाव की जैसी २ तरतमता आत्मा में होगी वैसी२ परमानद की तरतमता भी आत्मा में अनुभवित होगी इसलिये प्रशम के प्रकर्ष में परमानद का भी प्रकर्ष अनुमित होता है। जैसे अग्नि के ताप के प्रकर्ष में काञ्चन की विशुद्धि का प्रकर्ष, प्रयोग से देखा जाता है। अत परम्परा रूप से तप इष्ट अर्थ का प्रसाधक सिद्ध होता है, क्यों कि तप प्रशम का कारण, प्रशम परमानद का कारण इस प्रकार बनता है ॥ ४४ ॥

આ માટે એવું અનુમાન બનાવવુ જોઈએ કે, જે ઇષ્ટ, અર્થના પ્રસાધક હોય છે–તે કાયાને પીડા કારક હોવા છતા પણ દુ ખ દાયક થતા નથી જેમકે રત્નવ્યાપારીઓનો માર્ગશ્રમ દેશાટનનો પરિશ્રમ–આ માટે તપ પણ ઈષ્ટ અર્થનો પ્રસાધક છે માટે એ પણ દુ ખદાયક નથી તપમા ઈષ્ટાર્થ પ્રસાધકતા અસિદ્ધ નથી, કેમકે, તપ પ્રશમનો હેતુ છે તપ દ્વારા પ્રશમભાવની જેવી જેવી તારતમ્યતા આત્મામા હશે તેવી તેવી પરમાનદની તરતમતા પણ આત્મામા અનુભવિત થશે આ માટે પ્રશમના પ્રકર્ષમાં પરમાનદનો પણ પ્રકર્ષ અનુમિત થાય છે જેમ અગ્નિના તાપના પ્રકર્ષમા કાચનની શુદ્ધિનો પ્રકર્ષ પ્રયોગથી દેખાય છે આથી પરપરા રૂપથી તપ પ્રશમનુ કારણ, પ્રશમ પરમાનદનુ કારણ આ પ્રકારથી બને છે ॥ ૪૪ ॥

तथा—

मूलम्—अभू जिणा अत्थि जिणा, अदुवा वि भविस्सइ ।
मुसं ते एवं माहंसु, इइ भिक्खू न चितए ॥ ४५ ॥

छाया—अभूवन् जिनाः सन्ति जिनाः, अथवाऽपि भविष्यन्ति ।
मृषा ते एवमाहुः, इति भिक्षुर्न चिन्तयेत् ॥ ४५ ॥

टीका—'अभू जिणा' इत्यादि ।

जिनाः—रागादिजयिनः—केवलिनः, अभूवन् अतीतकाले, 'जिनाः सन्ति'= वर्तमानकाले जिना वियन्ते विदेहेषु इत्यर्थः। अथवा—जिना भविष्यन्ति, भरतादिषु इत्यपि। अपि शब्दो भिन्नक्रमः, ते=जिनास्तित्ववादिनः, एवम्=उक्तरीत्या मृषा= मिथ्या-अलीकम्, असत्यमर्थम्, आहुः=वदन्ति, इति भिक्षुर्न चिन्तयेत्, अनुमानादि प्रमाणैर्जिनाना कालत्रयवर्तित्वसिद्धेः ।

अयं भावः—मिथ्यात्वमोहनीयोदयप्रभावात् कथंचिदसम्यक्त्वे समुत्पन्ने प्रत्यक्षा-

---

तथा—'अभू जिणा' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(जिणा-जिना) रागादिक के जीतने वाले केवली भगवान् (अभू-अभूवन्) अतीतकाल में हुवे हैं (जिणा अत्थि-जिनाः सन्ति) वर्तमानकाल में जिन हैं (अदुवा वि भविस्सइ-अथवाऽपि भविष्यति) अथवा भविष्यत्काल में होंगे। (एव-एवम्) इस प्रकार जो कहते हैं (ते मुस आहसु-ते मृषा आहुः) वे मिथ्या कहते हैं, (इइ भिक्खू न चिंतए-इति भिक्षु न चिन्तयेत्) इस प्रकार भिक्षु विचार नहीं करे, कारण कि अनुमानादिक प्रमाणों से जिनका त्रिकाल मे अस्तित्व सिद्ध होता है ।

भावार्थ—आत्मामें जब मिथ्यात्वमोहनीयका उदय रहता है तब उसके

તથા—'अभू जिणा' ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—जिणा—जिना રાગાદિનને જીતનાર કેવલી ભગવાન अभू—अभूवन् અતીતકાળમા થયા છે जिणा अत्थि—जिना सन्ति વર્તમાનકાળમા જીન છે अदुवा वि भविस्सई—अथवाऽपि भविष्यति અથવા ભવિષ્યત્ કાળમા થશે एव—एवम् આ પ્રકારનુ જે કહેવામા આવે છે તે मुस आहसु—ते मृषा आहु તે મિથ્યા કરે છે इइ भिक्खु न चिंतए—इति भिक्षु न चिंतयेत् આ પ્રકારનો વિચાર ભિક્ષુ ન કરે કારણ કે, અનુમાનાદિક પ્રમાણોથી જેનુ ત્રિકાળમા અસ્તિત્વ સિદ્ધ થયુ છે

ભાવાર્થ—આત્મામા જ્યારે મિથ્યાત્વ મોહનિયનો ઉદય હોય છે ત્યારે તેના

दिप्रमाणैः सद्भावनया तन्निराकृत्य सम्यक्त्वरक्षणेनैव दर्शनपरीषहः सोढव्य इति। अत्र दृष्टान्तः प्रदर्श्यते—

अवन्तीनगर्यां वैश्रवणाचार्यः शिष्यपरिवारेण सह समवसृतः। तस्य दृढमति नामकः शिष्य आसीत्, स उग्रतपस्वी उग्रविहारी उत्कृष्टक्रियापालकश्चासीत्, अन्तप्रान्ताहारेणावमोदरिकादि तपः करोति, वीरासनादिकं करोति, ग्रीष्मकाले प्रचण्डसूर्यातापनां सेवते। शीतकाले शीतस्पर्शं सहते स्म, केवलं चोलपट्टकं, मुखो

प्रभाव से सम्यक्त्व की प्राप्ति का अभाव होने पर जीव ऐसा मानता है कि जिन आदि परोक्षपदार्थ नहीं हैं। अतः उनका प्रत्यक्ष न होने पर भी अन्य अनुमानादिक प्रमाणों द्वारा उनकी सत्ता सिद्ध होती है, इसलिये उनकी सद्भावना से उनकी असभावतारूप मिथ्यात्व-परिणति का परिहार करते हुए साधु को अपने सम्यक्त्व का रक्षण करते रहना चाहिये। इसी का नाम दर्शनपरीषह जय है।

दृष्टान्त—वैश्रवणाचार्य अपने शिष्य परिवार के साथ विहार करते हुए किसी समय अवन्ती नगरी में पधारे। उन शिष्यों में दृढमति नाम का एक शिष्य था जो उग्रतपस्वी, उग्रविहारी एवं उत्कृष्ट-रूप से प्रत्येक क्रिया का पालन करता था। अन्त प्रान्त आहार से यह अवमोदरिका आदि तपों को तपता था। वीरासन आदि आसनों को करता था। ग्रीष्मकाल मे प्रचण्ड सूर्य की अतापना लेता था। शीत-काल मे शीतस्पर्श को सहता था। केवल चोलपट्टक तथा मुख पर

પ્રભાવથી સમ્યકત્વની પ્રાપ્તિનો અભાવ હોવાના કારણે જીવ એવું માને છે કે, જીન આદિ પરોક્ષપદાર્થ નથી આથી તે પ્રત્યક્ષ ન હોવાથી અન્ય અનુમાનાદિક પ્રમાણો દ્વારા તેની સત્તા સિદ્ધ હોય છે આ માટે તેની સદ્ભાવનાથી તેની અસભવતારૂપ મિથ્યાત્વ પરિણતીનો પરિહાર કરીને સાધુએ પોતાના સમ્યક્ત્વનું રક્ષણ કરતા રહેવું જોઈએ તેનું નામ દર્શનપરીષહ જય છે

દષ્ટાંત—વૈશ્રવણાચાર્ય પોતાના શિષ્ય પરિવાર સાથે વિહાર કરતા કરતા એક સમય અવન્તી નગરીમા પધાર્યા તેમના શિષ્યોમા દઢમતિ નામે એક શિષ્ય હતો જે ઉગ્રતપસ્વિ, ઉગ્રવિહારી અને ઉતકૃષ્ટ રૂપથી પ્રત્યેક ક્રિયાઓનું પાલન કરતો હતો અન્તપ્રાન્ત આહારથી તે અવમોદરિકા આદિ તપ તપતો હતા વીરાસન આદિ આસનો કરતો હતો, ગ્રીષ્મકાળમા પ્રચંડ સૂર્યની આતાપના લેતો હતો, શીતકાળમા ઠંડીના સ્પર્શને સહન કરતો, ફક્ત ચોલપટ્ટો અને

परि सदोरकमुखवस्त्रिका च बिभ्रत्, सपूर्णशरीरमनावृत कृत्वा हेमन्ते रात्रौ उत्थितां एव तिष्ठति, जिनवचने सम्यक् श्रद्धालुरासीत्।

एकदा कश्चिन्मिथ्यात्वी देवस्तत्रागत्य वैक्रयिक नन्दनवनमिवोद्यान प्रदर्श्य, दृढमतिमुनिमब्रवीत् – हे मुने! अस्यामातापनाया को लाभः, किं निरर्थकमेतत् कष्ट वहसि, नास्ति परलोकः, आगम्यताम्, मया सहाऽस्य नन्दनवनसमानोद्यानस्य सुखमनुभूयताम्। यदाऽसौ दृढमतिमुनिर्वीरासनमभ्यास्ते, तदा वैक्रियपुष्पशय्य-मदर्श्य स देवो वदति–अत्रास्यताम्, किमर्थं कष्टमावहसि, नास्ति परलोकः। यदा-ऽसौ तपस्यति, तदा स देवः स्ववैक्रियशक्त्या विविध मिष्टान्न निर्माय तस्य बुभुक्षामु-

---

सदोरकमुखवस्त्रिका को धारण कर एव समस्त शरीर को अनावृत रख-कर हेमन्त ऋतु मे रात्रि के समय को खडे २ व्यतीत करता था। जिनवचन में इसे अप्रतिम श्रद्धा थी।

एक समय की बात है कि कोई मिथ्यात्वी देव वहा आया और उसने अपनी वैक्रियशक्ति से नदनवनके समान एक उद्यान की रचना कर दृढमति मुनि से कहा हे मुने! इस आतापना से क्या लाभ है। निरर्थक आप इस कष्ट को सहन करते हो। परलोक आदि कुछ भी नहीं है, अतः आओ और मेरे साथ इस नदनवन के समान उद्यान के सुख का यथेच्छ अनुभव करो। जिस समय दृढमति मुनि वीरासन से विराजते तो वह देव वैक्रियपुष्पशय्या की रचना कर उनसे कहता कि इस आसन में बैठने मे क्या लाभ है इस पुष्प की शय्या पर आप विराजो। जिस को लक्षित कर यह आप कर रहे हो, हे मुनि वह कुछ भी नही है। इसी तरह जब यह तप तपते तो वह अपनी

સદોરકમુખવસ્ત્રિકાને ધારણ કરી સારાએ શરીરને ખુલ્લુ રાખી હેમન્ત ઋતુમા રાત ભર ઉભે પગે રહેતા હતા, જીન વચનમા એને અપ્રતિમ શ્રદ્ધા હતી

એક સમયની વાત છે કે, કોઈ મિથ્યાત્વી દેવ ત્યા આવ્યો અને તેણે પોતાની વૈક્રિયશક્તિથી નદનવન જેવુ સુદર ઉદ્યાન બનાવી દીધુ અને દૃઢમતિ મુનિને કહ્યુ કે, હે મુનિ! આ આતાપનાથી શુ લાભ છે? નિરર્થક આપ આ કષ્ટને સહન કરો છો! પરલોક વગેરે કાઈ પણ નથી આથી મારી સાથે આવો અને આ નદનવન સમાન ઉદ્યાનના સુખનો યથેચ્છ અનુભવ કરો જે સમયે દૃઢમતિ મુનિ વીરાસનમા વિરાજીત થતા ત્યારે તે દેવ વૈક્રિય પુષ્પશય્યાની રચના કરી એનાથી કહેતો કે, આ આસનથી બેસવામા કયો લાભ? આ પુષ્પની શૈયા ઉપર આપ બીરાજો જેનુ લક્ષ કરીને આપ આ બધુ કરી રહ્યા છો તેવું હે મુનિ કાઈ છે જ નહી આ રીતે તપ તપતા ત્યારે પણ તે દેવ પોતાની

दिममाणैः सद्भावनया तन्निराकृत्य सम्यक्त्वरक्षणेनैव दर्शनपरीषहः सोढव्य इति।
अत्र दृष्टान्तः प्रदर्श्यते—

अवन्तीनगर्यां वैश्रवणाचार्यः शिष्यपरिवारेण सह समवसृतः। तस्य दृढमति नामकः शिष्य आसीत्, स उग्रतपस्वी उग्रविहारी उत्कृष्टक्रियापालकश्चासीत्, अन्तप्रान्ताहारेणावमोदरिकादि तपः करोति, वीरासनादिकं करोति, ग्रीष्मकाले प्रचण्डसूर्यातापनां सेवते। शीतकाले शीतस्पर्शं सहते स्म, केवलं चोलपट्टकं, मुखो

प्रभाव से सम्यक्त्व की प्राप्ति का अभाव होने पर जीव ऐसा मानता है कि जिन आदि परोक्षपदार्थ नहीं हैं। अतः उनका प्रत्यक्ष न होने पर भी अन्य अनुमानादिक प्रमाणों द्वारा उनकी सत्ता सिद्ध होती है, इसलिये उनकी सद्भावना से उनकी असभावतारूप मिथ्यात्व परिणति का परिहार करते हुए साधु को अपने सम्यक्त्व का रक्षण करते रहना चाहिये। इसी का नाम दर्शनपरीषह जय है।

दृष्टान्त—वैश्रवणाचार्य अपने शिष्य परिवार के साथ विहार करते हुए किसी समय अवन्ती नगरी में पधारे। उन शिष्यों में दृढमति नाम का एक शिष्य था जो उग्रतपस्वी, उग्रविहारी एव उत्कृष्टरूप से प्रत्येक क्रिया का पालन करता था। अन्त प्रान्त आहार से यह अवमोदरिका आदि तपों को तपता था। वीरासन आदि आसनों को करता था। ग्रीष्मकाल मे प्रचण्ड सूर्य की अतापना लेता था। शीत काल में शीतस्पर्श को सहता था। केवल चोलपट्टक तथा मुख पर

પ્રભાવથી સમ્યકત્વની પ્રાપ્તિનો અભાવ હોવાના કારણે જીવ એવુ માને છે કે, જીન આદિ પરોક્ષપદાર્થ નથી આથી તે પ્રત્યક્ષ ન હોવાથી અન્ય અનુમાનાદિક પ્રમાણો દ્વારા તેની સત્તા સિદ્ધ હોય છે આ માટે તેની સદ્ભાવનાથી તેની અસભવતારૂપ મિથ્યાત્વ પરિણતીનો પરિહાર કરીને સાધુએ પોતાના સમ્યક્ત્વનુ રક્ષણ કરતા રહેવું જોઈએ તેનુ નામ દર્શનપરીષહ જય છે

દૃષ્ટાત—વૈશ્રવણાચાર્ય પોતાના શિષ્ય પરિવાર સાથે વિહાર કરતા કરતા એક સમય અવન્તી નગરીમા પધાર્યા તેમના શિષ્યોમા દૃઢમતિ નામે એક શિષ્ય હતો જે ઉગ્રતપસ્વિ, ઉગ્રવિહારી અને ઉતકુષ્ટ રૂપથી પ્રત્યેક ક્રિયાઓનુ પાલન કરતો હતો અન્તપ્રાન્ત આહારથી તે અવમોદરિકા આદિ તપ તપતો હતો વીરાસન આદિ આસનો કરતો હતો, ગ્રીષ્મકાળમા પ્રચડ સૂર્યની આતાપના લેતો હતો, શીતકાળમા ઠડીના સ્પર્શને સહન કરતો, ફકત ચોલપટ્ટો અને

मधुर वारि, किमात्मनः पिपासाऽऽकुलीकरणेन, नास्ति परलोकः । इत्येव विविध-परीषहानुत्पाद्य स देवस्तस्य मुनेः सम्यक्त्वमपनेतु प्रवृत्तः, तथापि स दृढमति-मुनिस्तप.सयमाराधनाद् लेशतोऽपि विचलितो नाभूत् । तदाऽसौ मेरुरिवाप्रकम्पः सागर इव गम्भीरः सन् विचारयति-भगवतः सर्वज्ञतया तद्वचन सत्य सदेहरहित ध्रुवं नित्य परमकल्याणसाधक श्रद्धेयमेवास्ति । एभ्यः पौद्गलिकसुखेभ्यः किमपि

कि हे मुनि ! देखो यह कितना सुन्दर तालाव भरा हुआ है । आपको इस समय घोर पिपासा की वेदना हो रही है अत आप शीतल मधुर जल का पान कर पिपासा को शान्त करो । व्यर्थ मे पिपासा से आत्मा को आकुलित करने से क्या लाभ है ? परलोक नही है । इस प्रकार इस देव ने मुनिराज के लिये अनेक परीषहों को उत्पन्न कर उनको सम्यक्त्व से पतित करने के निमित्त अनेक प्रयत्न किये तो भी वे मुनिराज सम्यक्त्व से रचमात्र भी चलायमान नहीं हुए । प्रत्युत सयम एव तप की आराधना करने मे मेरु के समान अप्रकप होकर एव सागर के समान गभीर बनकर अधिक से अधिक दृढ वनते रहे। साथ में यह भी इन्हों ने विचार करने में कसर नहीं रखी कि भगवान् वीतराग होने से, तथा सर्वज्ञ होने से कभी भी असत्य वचन वाले नही हो सकते हैं, इनका प्रत्येक वचन सदेहरहित ध्रुव सत्य है। जिन वचनों की आराधना से ही जीवों को निःश्रेयस मार्ग की प्राप्ति होती है, अतः यही एकान्ततः परमकल्याणसाधक है, और इसी

આ સમય ખૂબ જ તરસ લાગી રહી છે, આથી આ શિતળ મધુર જળનુ પાન કરીને તમારી તરસને છીપાવો તરસથી આત્માને નકામો પીડીત કરવાથી શુ લાભ ? પરલોક છે જ નહી આ પ્રકારે તે દેવે મુનિરાજ માટે અનેક પરીષહો ઉત્પન્ન કર્યા અને તેમને સમ્યકત્વથી પતિત બનાવવા ખૂબ પ્રયત્નો કર્યા તો પણ એ મુનિરાજ લેશ માત્ર પણ ચલાયમાન થયા નહી અને પોતાના સયમ અને તપની આરાધનામા મેરૂની માફક અડગ રીતે ઉભા રહ્યા અને સાગરની માફક ધીર ગભિર બની અધિક દૃઢ બનતા ગયા સાથે સાથે તેમણે એ પણ વિચાર કરવામા કસર ન રાખી કે ભગવાન વીતરાગી સર્વજ્ઞ હોવાને કારણે કદી પણ અસત્ય વચનવાળા હોઈ શકતા નથી એમનુ પ્રત્યેક વચન સદેહ રહીત ધ્રુવ-સત્ય છે જીનવચનોની આરાધનાથી જ જીવોને નિશ્રેયસ (મોક્ષ) માર્ગની પ્રાપ્તિ થાય છે જેથી તેનો વિશ્વાસ કરવો યોગ્ય છે આથી આજ એક માત્ર પરમ કલ્યાણનુ સાધન છે આ પૌદ્ગલિક સુખોથી જીવોનુ

त्याथ वदति-मुने! किं बुभुक्षया प्राणान् गमयसि! भुङ्क्ष्व विविधानि मिष्टान्नानि, यदर्थमेतत् कष्टमङ्गीकरोषि स नास्ति परलोकः। यदाऽसौ मुनिरुग्रविहारं करोति, तेन च श्रान्तो भवति, तदा स देवः स्ववैक्रियशक्त्या शिबिकां वाहकैर्नीयमानां प्रदर्श्य वदति-मुने! यानमारुह्यताम्, अलमनेन कष्टकरेण पादचारेण, नास्ति परलोकः। उष्णकाले स्वशक्त्या घोरपिपासामुत्पाद्य शीतलसुगन्धिनिर्मलजलपूर्ण-जलाशयं तदीयदृष्टिगोचरीकुर्वन् स देवस्तं मुनीमब्रवीत्-मुने! पिब शीतलमिदं

वैक्रियशक्ति के प्रभाव से विविध मिष्टान्नों को तयार कर और उन्हें बुभुक्षित बनाकर कहने लगता हे मुने! क्यों भूख से व्यर्थ में इन प्यारे प्राणों को नष्ट करना चाहते हो। जिसके निमित्त तुम यह कष्ट-परंपरा सह रहे हो वह तो कुछ है ही नहीं, अतः विविध इन मिष्टान्नों को भोगो। जब मुनिराज उग्रविहारी होते और श्रान्त हो जाते तो यह देव उस समय शिबिका की रचना कर उन्हें इस प्रकार दिखाता कि यह शिबिका अनेक पुरुषों द्वारा अपने कंधो पर उठाई जा रही है, और फिर कहने लगता कि महाराज आप थक चुके हैं अतः इस शिबिका पर चढ़कर विहार करिये। कष्टप्रद इस पैदल चलने से क्या लाभ? इसे छोडिये। उष्णकाल में अपनी शक्ति के प्रभाव से मुनि को घोर पिपासा उत्पन्न कर और शीतल सुरभि निर्मल जल से परिपूर्ण जलाशय की रचना करके मुनि को दिखाता हुआ कहने लगता

વૈક્રિયશક્તિના પ્રભાવથી વિવિધ મિષ્ટાન્ન તૈયાર કરી તેને વિભૂષિત બનાવી કહેવા લાગતો હે મુનિ! શા માટે વ્યર્થમા ભૂખ અને તરસથી આ પ્યારા પ્રાણોને નષ્ટ કરી રહ્યા છો? જે નિમિત્તથી તમે આ બધા કષ્ટો સહન કરો છો એવુ કાંઈ પણ નથી આથી આ વિવિધ મીષ્ટાન્નોને આરોગો. જ્યારે મુનિરાજ ઉગ્ર વિહારી બનતા અને શ્રાન્ત બની જતા તો તે દેવ એ સમયે શિબિકા (પાલખી)ની રચના કરી એને બતાવતો અને કહેતો આ શિબિકા અનેક પુરૂષોદ્વારા પોતાના ખભે ઉઠાવવામા આવી રહી છે મહારાજ આપ થાકી ગયા છો જેથી આ શિબિકામા બેસી જાઓ અને વિહાર કરો કષ્ટપ્રદ એવા પગપાળા ચાલવાથી શુ લાભ મળવાનો છે? એને છોડી દો. ઉષ્ણકાળમા પોતાની શક્તિના પ્રભાવથી મુનિરાજ ને પાણીની ખૂબ તરસ ઉત્પન્ન કરાવી, શિતળ સુરભી નિર્મળ જળથી પરિપૂર્ણ જળાશયની રચના કરી મુનિને દેખાડીને કહેતો કે, હે મુનિ! જુઓ આ કેવું સુદર તળાવ ભર્યું છે આપને

अथ परीषहावतरणमाह—

एते धर्मस्यान्तरायकारणभूताः द्वाविंशतिपरीषहा सोढव्या इत्युक्तम्। तत्र-ज्ञानावरणीय-वेदनीय-दर्शनमोहनीय-चारित्रमोहनीया-ऽन्तरायाणा कर्मणामुदयादेते सर्वे परीषहाः प्रादुर्भवन्ति। चतसृषु कर्मप्रकृतिषु=ज्ञानावरणीय-वेदनीय-मोहनीया-न्तरायेषु द्वाविंशतिः परीषहाः समवतरन्ति, इतरासु चतसृषु-दर्शनावरणीयाऽऽयुष्क-नाम-गोत्रेषु परीषहा नोत्पद्यन्ते। (भग०८। ८)

यः सूक्ष्म सपरायः सूक्ष्मलोभपरमाणुसद्भावात् न वीतरागत्व प्राप्तः स दशमगुण-स्थानवर्ती उपशमश्रेणिसपन्नो वा क्षपकश्रेणिसपन्नो वा तस्य सयतस्य, तथा छद्मस्थवीतरागयोर्गुणस्थानभेदेन द्विविधयोरेकादशद्वादशगुणस्थानवर्तिनोश्च सयतयोश्चतुर्दश-

---

अब परीषहों का अवतरण कहते हैं—

यद्यपि धर्मके सेवन करने में ये बाईस परीषह अन्तरायरूप हैं साधु को इन को सहन करते रहना चाहिये, यह बात बतलाई जा चुकी है। अब कौन २ से परीषह किस २ कर्म के उदय से होते हैं यह बतलाया जाता है-ज्ञानावरणीय, वेदनीय, मोहनीय (दर्शनमोहनीय चारित्रमोहनीय) एव अन्तराय, इन चार कर्मो के उदय से ये २२ बाईस परीषह उत्पन्न होते हैं। दर्शनावरणीय आयु नाम एव गोत्र, इन चार कर्मों के उदय में परीषह उत्पन्न नहीं होते हैं। (भग० श ८ उ० ८)

सूक्ष्मलोभ परमाणु के सद्भाव से जो वीतरागता को प्राप्त नहीं हुआ है ऐसा दशमगुणस्थानवर्ती जीव चाहे वह उपशमश्रेणी में स्थित हो चाहे क्षपकश्रेणी में उसके तथा छद्मस्थ वीतराग के ११ ग्यारहवें एव

હવે પરીષહોનુ અવતરણ કહેવામા આવે છે—

ધર્મનુ સેવન કરવામા કદાચ આ બાવીસ પરીષહ અતરાયરૂપ થાય છતા સાધુએ એને સહન કરતા રહેવુ જોઈએ આ વાત સમજાવવામા આવી હવે કયા કયા પરીષહ કયા કયા કર્મના ઉદયથી થાય છે એ બતાવવામા આવે છે-જ્ઞાનાવરણીય, વેદનીય, મોહનીય, (દર્શન મોહનીય ચારિત્ર મોહનીય) અને અતરાય આ ચાર કર્મોના ઉદયથી આ બાવીસ પરીષહ ઉત્પન્ન થાય છે દર્શનાવ-રણીય, આયુ, નામ, અને ગોત્ર આ ચાર કર્મોના ઉદયથી પરીષહ ઉત્પન્ન થતા નથી ભગ શ ૮, ઉ ૮

સૂક્ષ્મલોભ પરમાણુના સદ્ભાવથી જે વીતરાગતાને પ્રાપ્ત નથી થયા એવા દશગુણ સ્થાનવર્તી જીવ ચાહે તે ઉપશમ શ્રેણીમા સ્થિત હોય, ચાહે ક્ષપક શ્રેણીમા તથા છદ્મસ્થ વીતરાગના અગીયાર અને બારમા ગુણસ્થાનવર્તી જીવોને

कल्याण नास्ति । मयाऽनादिभवसमागत मिथ्यात्वमपनीय सम्यक्त्व लब्धम् । तदेव पुनः पुनरात्मनि दृढीकृत्य ज्ञानावरणीयाद्यष्टविधकर्मरजः समुत्सारणेन केवलित्वप्राप्तिपूर्वक मोक्षपद मम लब्धव्यमस्ति । अलमनेन तुच्छेन विषयसुखेन । इति विमृश्य तपःसयमसमाराधनपूर्वकनिरतिचारसम्यक्त्वरक्षणेन दृढमति मुनिर्दर्शनपरीषह परिषह्य, क्षपकश्रेणिमारुह्य, केवलित्व लब्ध्वा स्वात्मकल्याण साधितवान् । एवमन्यैरपि मुनिभिर्दर्शनपरीषहः सोढव्य ।

का विश्वास करना योग्य है । इन पौद्गलिक सुखों से जीवों का कुछ भी आत्महित नहीं हो सकता है । मैंने बड़ी कठिनता से अनादि भवों से ससक्त मिथ्यात्व का अपनयन कर सम्यक्त्व का लाभ किया है । इसलिये यह दुर्लभता से प्राप्त होने वाली वस्तु (सम्यक्त्व) का नाश न होने पावे, इस प्रकार सचेष्ट होकर मुझे वार २ इस को निज आत्मा में दृढ करते रहना चाहिये, और ज्ञानावरणीय आदि अष्ट प्रकार कर्मरजके निवारण से केवलित्वकी प्राप्तिपूर्वक मुक्ति पदका लाभ करना चाहिये इसी मे मेरा कल्याण है। इन तुच्छ वैषयिक सुखो के सेवन से कौनसा निज का लाभ हो सकता है । इस प्रकार विचार कर तप एव सयम की आराधना करते हुए दृढ मति मुनिराज ने निरतिचार सम्यक्त्व की रक्षा से दर्शनपरीषह को सहन किया और क्षपकश्रेणी पर आरूढ हो कर केवलिपदका लाभ कर अपना आत्मकल्याण कर लिया । इसी प्रकार अन्य मुनिजनों को भी दर्शनपरिषहजयी बनना चाहिये ।

કાઈ પણ આત્મહિત થઈ શકવાનુ નથી મે ભારે કઠીનતાથી અનાદિ ભવોથી સસક્ત મિથ્યાત્વનુ અપનયન કરી સમ્યકત્વનો લાભ કર્યો છે આ માટે આ દુર્લભતાથી પ્રાપ્ત થયેલ વસ્તુ સમ્યકત્વનો નાશ ન થાય એ રીતે સચેત બનીને મારે વારવાર એને મારા પોતાના આત્મામા દૃઢ કરતા રહેવુ જોઈએ અને જ્ઞાનાવરણીય આદિ આઠ પ્રકારની કર્મરજના નિવારણથી કેવલિત્વની પ્રાપ્તિ પૂર્વક મુક્તિ પદનો લાભ મેળવવો જોઈએ આ કરવામા જ મારૂ કલ્યાણ છે તુચ્છ એવા વૈષયિક સુખોના સેવનથી મને કયો લાભ થવાનો છે? આ પ્રકારનો દૃઢ વિચાર કરી તપ અને સયમની આરાધના કરતા દૃઢમતિ મુનિરાજે નિરતિચાર સમ્યકત્વની રક્ષાથી દર્શનપરીષહ સહન કરી ક્ષપકશ્રેણી ઉપર આરૂઢ બની કેવલીપદનો લાભ કરી પોતાના આત્માનુ કલ્યાણ કર્યું આ રીતે અન્ય મુનિજનોએ પણ દર્શનપરીષહ જયી બનવું જોઈએ

ननु आत्यन्तिकशीतस्पर्शे सति वह्निसान्निध्ये, तथा-शरीरस्यैकस्मिन् भागे छायाश्रितेऽपरस्मिन् भागे सूर्यकिरणप्रतप्ते सति एकस्य पुरुषस्य एकस्यां दिशि शीतम्, अन्यस्यां चोष्णमित्येव द्वयोरपि शीतोष्णपरीषहयोर्युगपत् सम्भवोऽस्तीति चेत्, उच्यते-अत्र परीषहे कालकृतशीतोष्णयोर्ग्रहणम्, अतो नास्त्येतत्प्रश्नावकाश इति।

शंका—शीतस्पर्श और उष्णस्पर्श का जो आपने परस्पर विरोध बतलाया है वह जचता नही है, क्यों कि आत्यंतिक शीतस्पर्श होने पर भी अग्नि के समीप में, तथा शरीर का एक भाग छायाश्रित होने पर, दूसरा भाग सूर्य की किरणों से तप्त होने पर एक ही पुरुष को एक दिशा में शीत का, अन्य दिशा मे उष्ण का अनुभव युगपत् होता है, इस प्रकार शीत और उष्णस्पर्श का एक ही पुरुष में देशादिक की अपेक्षा एक साथ सद्भाव पाये जानेसे इनमें आप विरोध कैसे कहते हैं।

उत्तर—इस प्रकार की आशंका यहां नहीं करना चाहिये। क्यों कि यहां जो शीत उष्ण परीषह का युगपत् विरोध बतलाया गया है वह काल की अपेक्षा से बतलाया गया है। शीतकाल मे शीतपरीषह का उष्णकाल में उष्णपरीषह का सद्भाव रहता है। शीतकाल में उष्णकाल नहीं होता और उष्णकाल मे शीतकाल नहीं होता, अतः इस अपेक्षा से यहां इस प्रश्न के होने का अवकाश ही नहीं है।

શંકા—શીતસ્પર્શ અને ઉષ્ણસ્પર્શનો જે આપે પરસ્પર વિરોધ બતાવેલો છે તે બરોબર નથી કેમકે, અત્યંતિક ઠંડીનો સ્પર્શ હોવાથી પણ અગ્નિના સાનિધ્યમા તથા શરીરનો એક ભાગ છાયાશ્રિત હોવાથી, બીજો ભાગ સૂર્યના કિરણોથી તૃપ્ત હોવાથી, એકજ માણસને એક દિશામા ઠંડીનો અને બીજી દિશામા ઉષ્ણનો અનુભવ યુગપત્ થાય છે આ રીતે ઠંડી અને ઉષ્ણસ્પર્શનો એક જ માણસમા દેશાદિકની અપેક્ષા એક સાથ સદ્ભાવ દેખાતા આમા આપ વિરોધ કેવી રીતે કહો છો?

ઉત્તર—આ પ્રકારની આશંકા અહિં ન કરવી જોઈએ કેમકે, અહિં જે ઠંડી અને ઉષ્ણ પરીષહનો યુગપત્ વિરોધ બતાવવામા આવેલ છે તે કાળની અપેક્ષાથી બતાવવામા આવેલ છે શીતકાળમા ઠંડીનો પરીષહ અને ઉષ્ણકાળમા ઉષ્ણપરીષહનો સદ્ભાવ રહે છે શીતકાળમા ઉષ્ણકાળ હોતો નથી અને ઉષ્ણ કાળમા શીતકાળ હોતો નથી આથી આ અપેક્ષાએ અહિંયા આ પ્રશ્ન થવાનો અવકાશ જ નથી

अचेला-रति-स्त्री-निषद्या-ऽऽक्रोश-याचना-सत्कारपुरस्कारपरीषहाः भवन्ति। दर्शनमोहनीयोदये-एकः दर्शनपरीषहः-वेदनीयोदये-एकादश क्षु-त्पिपासा-शीतो-ष्ण दंशमशक-चर्या-शय्या-वध-रोग-तृणस्पर्श-मलाख्याः परीषहाः उत्पद्यन्ते। लाभान्तरायोदये-एकः अलाभपरीषहः। अष्टविधकर्मबन्धकस्य, तथाऽऽयुर्वर्जित-सप्तविधकर्मबन्धकस्य च सयतस्य द्वाविंशतिः परीषहाः सम्भवन्ति, तत्र स उत्कर्षतो युगपद् विंशतिपरीषहान् वेदयति। यत्र समये शीतपरीषहं वेदयति न तदोष्ण-परीषहम्, यदा चोष्णपरीषह वेदयति, न तदा शीतपरीषह, तयोः परस्परमत्य-न्तविरोधेन एकदा एकत्रासम्भवात्। तथा यस्मिन् समये चर्यापरीषहम् वेदयति, न तदा निषद्यापरीषहम्, यदा निषद्या परीषह वेदयति न तदा चर्यापरीषह, चर्यानिषद्यापरीषहयोरपि परस्परमत्यन्तविरोधेन एकदा एकत्रासभवात्।

ये दो परीषह होते हैं। चारित्रमोहनीय के उदय में अचेल १, अरति २, स्त्री ३, निषद्या ४, आक्रोश ५, याचना ६, सत्कारपुरस्कार ७, ये ७ सात परीषह होते हैं। दर्शनमोहनीय के उदय में एक दर्शनपरी-षह, वेदनीय के उदय में ११ ग्यारह परीषह-क्षुधा १, तृषा २, शीत ३, उष्ण ४, दशमशक ५, चर्या ६, शय्या ७, वध ८, रोग ९, तृणस्पर्श १०, और मेल ११ होते हैं। लाभान्तराय के उदय में एक अलाभ परीषह उत्पन्न होता है। आठों प्रकार के कर्म का बन्धक तथा आयु सिवाय सात कर्मों का बन्धक जो सयत है उसके २२ बाईस परीषह होते हैं। एक काल में जीव अधिक से अधिक २० वीस परीषहों का वेदन कर सकता है, क्यों कि चर्या और निषद्या मे से किसी एक का, शीत एव उष्ण मे से किसी एक एक का ही वेदन होगा, दोनों का युगपत् नही, कारण कि इनका परस्पर एक साथ रहने मे विरोध है।

પરીષહ છે ચારિત્ર મોહનીયના ઉદયમા અચેલ, ૧ અરતિ, ૨ સ્ત્રિ, ૩ નિષદ્યા,૪ આક્રોશ ૫ યાચના, ૬ સત્કારપુરસ્કાર, ૭ આ સાત પરીષહ હોય છે દર્શનમોહ-નીયના ઉદયમા એક દર્શનપરીષહ, વેદનીયના ઉદયમા ૧૧ અગીયાર પરીષહ, ભૂખ, ૧ તરસ, ૨ ઠડી, ૩ ઉષ્ણ, ૪ દશમશક, ૫ ચર્યા, ૬ શૈયા, ૭ વધ, ૮ રોગ, ૯ તૃણસ્પર્શ ૧૦ અને મેલ ૧૧ હોય છે લાભાતરાયના ઉદયમા એક અલાભ પરીષહ ઉત્પન્ન થાય છે આઠ પ્રકારના કર્મના બધક તથા આયુ શિવાય સાત કર્મોના બધક જે સયત છે તેને ૨૨ બાવીસ પરીષહ હોય છે એક કાળમા એક જીવ અધિકમા અધિક ૨૦ વીસ પરીષહનુ વેદન કરી શકે છે કેમકે, ચર્યા અને નિષ-દ્યામાથી કોઈ એકનુ ઠડી અને ઉષ્ણમાથી કોઈ એકનુ જ વેદન થતુ હોય છે બન્નેનુ યુગપત્ નહી કારણ કે, તેનો પરસ્પર એક સાથે રહેવામા વિરોધ છે

चेदुच्यते — सूक्ष्मसंपरायस्य चारित्रमोहनीयं दर्शनमोहनीयं सत्तामात्रं वर्तते, न तु परीपहहेतुभूतं सूक्ष्मोऽपि मोहनीयोदयोऽस्तीति न मोहनीयजन्यपरीपहो भवति, ततश्च षड्विधबन्धकस्य मोहनीयोदयाभावेन सर्वत्रौत्सुक्यनिवृत्तिर्भवति, औत्सुक्यनिवृत्त्या च विहारपरिणामाभावः, तेन शय्यापरीपहवेदनसमये चर्याया अभावः। अत्र तु–मोहनीयोदयाद् बादररागवत्त्वेन औत्सुक्यं विहारपरिणामरूपं संभवति, तदा शय्यापरीपहवेदनसमये चर्यापरीपहं परिणामरूपेण वेदयति, अतो विंशतिपरीपहान् वेदयतीति कथनं सम्यगेव।

कि शय्या और निषद्या में से एक फिर घट जाने से वीस की जगह १९ उन्नीस परीषहों के वेदना का ही सद्भाव कहना चाहिये ?

उत्तर—सूक्ष्मसंपराय संयत के चारित्रमोहनीय एवं दर्शनमोहनीय केवल सत्तामात्र है, परीषह का हेतुभूत थोडा सा भी मोहनीय का उदय वहां नहीं है कि जिससे वहां मोहनीय के उदय से होने वाला परीषह हो सके, अतः छह कर्मों का बंधक जो संयत है उसके मोहनीय कर्म के उदय के अभाव से सर्वत्र औत्सुक्य की निवृत्ति हो जाती है। औत्सुक्य की निवृत्ति से विहार करने के परिणाम की भी निवृत्ति हो जाती है, इससे शय्यापरीषह के वेदन के समय में वहां चर्या का अभाव है परन्तु जो सप्तविध कर्म का अथवा अष्टविध कर्म का बंधक है उसके मोहनीय का उदय है इससे बादर रागवाला होने से उसके विहारपरिणामरूप औत्सुक्यभाव संभवित होता है। उस समय वह शय्यापरीषह के वेदन के समय में चर्यापरीषह को परिणाम-

---

કારણ કે શય્યા અને નિષદ્યામાથી એક ઘટિ જવાથી વીસને બદલે ઓગણીસ પરીષહોના વેદનનો જ સદ્ભાવ કહેવો જોઈએ

ઉત્તર—સૂક્ષ્મ સાંપરાય સંયતના ચારિત્ર મોહનીય અને દર્શનમોહનીયની કેવળ સત્તા માત્ર છે પરીષહના હેતુભૂત થોડો પણ મોહનીયનો ઉદય ત્યાં નથી કે જેનાથી ત્યાં મોહનીયના ઉદયથી આવનાર પરીષહ થઈ શકે આથી છ કર્મોના બંધક જે સંયત છે તેના મોહનીય કર્મના ઉદયના અભાવથી સર્વત્ર ઔત્સુકયની નિવૃત્તિ થઈ જાય છે ઔત્સુકયની નિવૃત્તિથી વિહાર કરવાના પરિણામની પણ નિવૃત્તિ થઈ જાય છે આથી શય્યાપરીષહના વેદનના સમયે ત્યાં ચર્યાનો અભાવ છે પરંતુ જે સાત પ્રકારના કર્મોનો અથવા આઠ પ્રકારના કર્મોનો બંધક છે તેને મોહનીયનો ઉદય છે આ કારણે બાદર રાગ વાળા હોવાથી એના વિહાર પરિણામ રૂપ ઔત્સુક્યભાવ સંભવીત બને છે એ સમયે તે શય્યાપરીષહના વેદન સમયમાં ચર્યાપરીષહને પરિણામરૂપથી વેદિત

नतु भगवता 'आयुर्मोहनीयवर्जितषड्विधकर्मबन्धकः सूक्ष्मसंपरायसंयत उत्कर्षतो युगपद् द्वादश परीषहान् वेदयति' इत्युक्तम्, तत्र यदा शय्यापरीषह वेदयति, न तदा चर्यापरीषहम्, यदा चर्यापरीषह वेदयति, न तदा शय्यापरीषहम्, इति कथितम्, कथं तर्हि-सप्तविधकर्मबन्धकोऽष्टविधकर्मबन्धकश्च संयतो युगपद् विंशतिपरीषहान् वेदयेत्। यतश्चर्यया सह शय्यानिषद्ययोर्निरोधेन चर्यासद्भावे शय्यानिषद्ययोरसंभवात्, एकोनविंशतेरेव परीषहाणा वेदनसंभव इति

शका—भगवान् ने "आयु एव मोहनीय वर्जित छह कर्मो का बध करनेवाला सूक्ष्मसपराय गुणस्थानवाला सयत उत्कर्ष की अपेक्षा युगपत् १२ बारह परीपहोंका वेदन करता है" ऐसा कहा है सो उसमें जिस समय वह शय्यापरीपहका वेदन करता है उस समय वह चर्यापरीषहका वेदन नही करता है, और जिस समय चर्यापरीपह का वेदन करता है उस समय शय्यापरीपह का वेदन नही करता सो इस प्रकार की विवक्षा से वहां चौदह परीपहों के सामान्य कथन मे उत्कर्षक की अपेक्षा बारह परीपह का वेदन करना ठीक बैठ जाता है, परन्तु जो आयुवर्जित सात प्रकार के अथवा आठ प्रकार के कर्मो का बधक सयत है उसके चर्या के साथ शय्या और निपद्या का विरोध होने से चर्या के सद्भाव मे शय्या और निपद्या का सभव हो नही सकता है ऐसी परिस्थिति मे इस सयत के जो उत्कर्षक की अपेक्षा २० बीस परीषहो का सद्भाव बतलाया है वह कैसे सगत हो सकता है, क्यों

શકા—ભગવાને "આયુ અને મોહનીય વર્જીત છ કર્મોનો બધ કરવાવાળા સૂક્ષ્મ સપરાય સયત ઉત્કર્ષની અપેક્ષા યુગપત્ બાર પરીષહનુ વેદન કરે છે" એવુ કહ્યુ છે તો તેમા જે સમય તે શય્યાપરીષહનુ વેદન કરે છે તે સમય તે ચર્યાપરીષહનુ વેદન કરતાં નથી અને જે સમય ચર્યાપરીષહનુ વેદન કરે છે તે સમય શય્યાપરીષહનુ વેદન નથી કરતા આ પ્રકારની વિવિક્ષાથી ચૌદ પ્રકારના પરીષહોના સામાન્ય કથનમા ઉત્કર્ષની અપેક્ષા બાર પરીષહનુ વેદન કરવુ બરોબર બધ બેસતુ છે પરતુ આયુવર્જીત જે સાત પ્રકારના અથવા આઠ પ્રકારના કર્મોના બધક સયત છે—એની ચર્યા સાથે શય્યા અને નિષદ્યાનો વિરોધ હોવાથી ચર્યાના સદ્ભાવમા શય્યા અને નિષદ્યાનો સભવ થઈ શકતો નથી એવી પરિસ્થિતિમા આ સયત કે જે ઉત્કર્ષની અપેક્ષાએ વીસ પરીષહનો સદ્ભાવ બતાવેલ છે તે કઈ રીતે સગત થઈ શકે ?

सम्यक्त्व-मोहनीयरूपस्य बृहति भागे उपशान्ते, शेषे चानुपशान्ते एव स्यात्। नपुंसकवेदं चासौ दर्शनत्रयस्य शेषांशेन सहोपशमयितुं प्रवर्तते, ततश्च नपुंसकवेदोपशमावसरे अनिवृत्तिबादरसंपरायस्य सतो दर्शनमोहनीयस्य प्रदेशत उदयोऽस्ति, न तु दर्शनमोहनीयस्य सत्तामात्रम्, ततस्तन्निमित्तको दर्शनपरीषहस्तस्यास्ति, ततश्चाष्टावपि परीषहान् वेदयति।

उत्तर—यह अनिवृत्तिबादरसंपराय वाला संयम दर्शनसप्तक के उपशम होने के ऊपर ही नपुंसकवेदादिक के उपशमकाल मे होता है। इसके दर्शनमोहनीय का उदय प्रदेश की अपेक्षा से माना गया है। वह इस प्रकार – दर्शनसप्तक के अन्तर्गत जो मिथ्यात्व, मिश्र, सम्यक्त्वमोहनीय, ये तीन दर्शन हैं, इनका अधिक से अधिक जब उपशमन हो जाता है तथा कुछ भाग अनुपशान्त रहता है तब नपुंसकवेद को यह इसी अनुपशान्त दर्शनत्रय के भाग के साथ २ उपशांत करने के लिये प्रवृत्त होता है, इसलिये नपुंसकवेद के उपशमन के काल में इस अनिवृत्तिबादरसंपराय वाले संयत के दर्शनमोहनीय का प्रदेश की अपेक्षा से उदय माना गया है, अतः दर्शनमोहनीय का इसके केवल सत्तामात्र ही नहीं है, प्रदेशोदय भी है। इससे उसके दर्शनमोहनीय उदय जन्य परीषह है ऐसा मानना चाहिये इससे वहां वह आठ परीषहों का वेदन करता है।

ઉત્તર—આ અનિવૃત્તિ બાદર સંપરાયવાળા સંયમદર્શનસપ્તકનો ઉપશમ થવાના ઉપર જ નપુંસકવેદાદિકના ઉપશમ કાળમા થાય છે એના દર્શન મોહનીયનો ઉદય પ્રદેશની અપેક્ષાથી માનવામા આવેલ છે તે આ પ્રકારે—દર્શન સપ્તકના અંતર્ગત જે મિથ્યાત્વ, મિશ્ર, સમ્યક્ત્વ મોહનીય આ દર્શનત્રય છે એમનો અધિકથી અધિક ભાગ જ્યારે ઉપશાંત થઈ જાય છે તથા થોડા ભાગ અનુપશાંત રહે છે ત્યારે નપુંસકવેદને આ એજ અનુપશાન્ત દર્શનત્રયના ભાગની સાથો સાથ ઉપશાંત કરવા માટે પ્રવૃત્ત થાય છે આ માટે નપુંસકવેદના ઉપશમના કાળમા આ અનિવૃત્તિ બાદર સંપરાયવાળા સંયતના દર્શન મોહનીયના પ્રદેશની અપેક્ષાથી ઉદય માનવામા આવેલ છે આથી દર્શન મોહનીયને એમા કેવળ સત્તા માત્ર નથી, પ્રદેશોદય પણ છે આથી એના દર્શન મોહનીય ઉદયજન્ય દર્શનપરીષહ છે એમ માનવુ જોઈએ આથી ત્યાં તે આઠ પરિષહોનુ વેદન કરે છે

ननु अनिवृत्तिबादरसंपरायस्य मोहनीयसंभवानामष्टानामपि परीषहाणां कथं संभवः ? यतो दर्शनसप्तकोपशमे बादरकषायस्य दर्शनमोहनीयोदयाभावेन दर्शनपरीषहाभावात् सप्तानामेव संभवो नाष्टानाम् , अथ दर्शनमोहनीयोदयाभावेऽपि दर्शनमोहनीयसत्ताऽपेक्षया दर्शनपरीषहोऽपि स्यादित्युच्यते, तर्हि उपशमकत्वे सूक्ष्मसंपरायस्यापि मोहनीयसत्तासद्भावात् कथं तज्जनिताः सर्वेऽपि परीषहा न भवन्तीति न्यायस्य समानत्वात् ? ।

अत्रोच्यते—दर्शनसप्तकोपशमस्योपर्येव नपुंसकवेदाद्युपशमकाले अनिवृत्ति बादरसंपरायो भवति, स च दर्शनसप्तकान्तर्गतस्य दर्शनत्रयस्य मिथ्यात्व-मिश्र-

---

रूप से वेदित करता है। इस कारण वह २० वीस परीषहों का वेदन करता है, यह कथन समीचीन ही है।

शंका—जो संयत अनिवृत्ति बादर संपराय वाला है उसके मोहनीय से संभवित आठ परीषहों की संभावना कैसे हो सकती है ? क्यों कि दर्शनसप्तक के उपशम होने पर उस बादर कषाय वाले संयत के दर्शनमोहनीय के उदय के अभाव से दर्शनपरीषह तो होगा नही, इसलिये वहां आठ की जगह ७ सात परीषह ही संभवित होते हैं, फिर आठ की संभावना कैसे कही गई है ? यदि दर्शनमोहनीय के उदय के अभाव में भी दर्शनमोहनीय की सत्ता की अपेक्षा से दर्शनपरीषह भी है ऐसा कहा जाय तो उपशमक होने पर सूक्ष्मसंपराय वाले के भी मोहनीय की सत्ता के सद्भाव से उसके उदय से होनेवाले सर्व परीषह नहीं मानना चाहिये क्यों कि न्याय सर्वत्र समान होता है।

કરે છે આ કારણે તે વીસ પરીષહોનુ વેદન કરે છે આ કથન સમીચીન જ છે

શંકા—જે સંયત અનિવૃત્તિ બાદર સંપરાયવાળા છે તેના મોહનીયથી સંભવિત આઠ પરીષહોની સંભાવના કેવી રીતે બની શકે ? કેમકે દર્શનસપ્તકનું ઉપશમ થવાથી એ બાદર કષાયવાળા સંયતના દર્શન મોહનીયના ઉદયના અભાવથી દર્શનપરીષહ તો થશે નહીં આ માટે ત્યાં આઠની જગ્યાએ સાત પરીષહ જ સંભવીત દેખાય છે છતાં આઠની સંભાવના કેમ કહેવાઈ છે ? કદાચ દર્શન મોહનીયના ઉદયના અભાવમાં પણ દર્શન મોહનીયની સત્તાની અપેક્ષા દર્શનપરીષહ પણ છે એવું કહેવામાં આવે તો ઉપશમક હોવા છતાં સૂક્ષ્મ સંપરાયવાળાને પણ મોહનીયની સત્તાના સદ્ભાવથી તેના ઉદયથી થનાર સર્વ પરીષહ ન માનવા જોઈએ કારણ કે, ન્યાય સર્વત્ર સમાન હોય છે.

तत्र प्रथम स्थानम्-उदितकर्मा । उदित प्रबल वा कर्म=मिथ्यात्वमोहनीयादि यस्य स तथा, खलु अय पुरुष उन्मत्तकभूतो मदिरादिना विप्लुतचित्त इवास्ति, तेन कारणेन ' मामयमाक्रोशति वा, अपहसति वा, निच्छोटयति=हस्तादौ गृहीत्वा बलात् क्षिपति वा, दुर्वचनैर्निर्भर्त्सयति वा, रज्ज्वादिना बध्नाति वा, कारागार-प्रवेशनादिना रुणद्धि वा, छविच्छेद-छवेः शरीरावयवस्य हस्तादेश्छेद करोति वा, मारणस्थान नयति वा, मारयति वा, अपद्रावयति वा, उपद्रव करोति वा, वस्त्र,

अधिक से अधिक समय तक रखना चाहिये ताकि उनके सहन करने की क्षमता आत्मा मे आती रहे। पाच स्थानों में सर्वप्रथम स्थान उदितकर्मा है-मिथ्यात्व मोहनीय आदि कर्म जिसका प्रबलरूप से उदय में आरहा है ऐसा जीव उदितकर्मा है। इस प्रथमस्थान को लेकर जब परीषह एव उपसर्गों का निपात सयत के ऊपर हो तब उसे यह विचार करना चाहिये कि यह पुरुष उदितकर्मा है-इसका मिथ्यात्वमोहनीयादिक कर्म प्रबलरूप से उदय में आरहा है, इसलिये यह उन्मत्त जैसा हो रहा है-मदिरा के पान से जिस प्रकार मनुष्य होश हवाश खो बैठता है उसी तरह का यह बना हुआ है, इसी कारण यह मेरे प्रति रुष्ट हो रहा है, मेरी हँसी मजाक करता है, हाथ पकड़ कर मुझे खेंचता है, दुर्वचनों से मेरा तिरस्कार करता है, रस्सी आदि से मुझे बाधता है, कारागार मे मुझे बध करता है, मेरे शरीर के अवयव को छेदता है, वधस्थान पर मुझे ले जाता है, मारता है, मुझे यहा

અધિક સમય સુધી રહેવુ જોઈએ જેથી તેને સહન કરવાની સમતા આત્મામા આવતી રહે પાચ સ્થાનોમા સર્વપ્રથમ સ્થાન ઉદિત કર્મા છે મીથ્યાત્વ મોહનીય આદિ કર્મ જેનુ પ્રબળ રૂપથી ઉદયમા આવી રહેલ છે એવો જીવ ઉદિત કર્મા છે આ પ્રથમ સ્થાનને લઈને જ્યારે પરીષહ અને ઉપસર્ગોનો નિપાત સાધુ સયતની ઉપર હોય ત્યારે તેણે એ વિચાર કરવો જોઈએ કે આ પુરૂષ ઉદિત કર્મા છે તેનુ મિથ્યાત્વ મોહનીયાદિક કર્મ પ્રબળ રૂપથી ઉદયમા આવી રહેલ છે આથી જ તે ઉન્મત્ત જેવો બની રહેલ છે મદિરાના પાનથી જેવી રીતે મનુષ્ય શુદ્ધિ બુદ્ધિ ખોઈ બેસે છે એવી રીતનુ આ બનેલ છે આ કારણથી તે મારા તરફ રૂષ્ટ બની રહેલ છે, મારી હાસી મજાક કરે છે, હાથ પકડીને મને ખેચે છે દુર્વચનોથી મારો તિરસ્કાર કરે છે, દોરડા આદિથી મને બાધે છે, કારાગારમા મને બધ કરે છે, મારા શરીરના અવયવોને છેદે છે, વધસ્થાન ઉપર મને લઈ જાય છે, મારે છે, મને ત્યાથી ભગાડે છે, મારા ઉપર ઉપદ્રવ

एते च परीषहा द्विविधाः-द्रव्यपरीषहा भावपरीषहाश्च। तत्र द्रव्यपरीषहा नाम ये इहलोकनिमित्तका वधबन्धनादयः परवशादधिसह्यन्ते ते। भावपरीषहा ये संसारोच्छेदनार्थमनाकुलेन मनसाऽधिसह्यन्ते। अत्र शास्त्रे भावपरीषहाणामेवाधिकारः।

अथ छद्मस्थपरीषहाणां भेदाः—

ज्ञानावरणीयादिघातिकर्मचतुष्टयं छद्म, तत्र तिष्ठतीति छद्मस्थः=कषायसहितः, स पञ्चभिः परीषहादिसहनालम्बनरूपैः स्थानैरुदितान् परीषहोपसर्गान् सम्यक् तत्कषायोदयनिरोधाऽऽदिना सहेत=निचलितो न भवेत्, क्षान्त्या क्षमेत, अदीनतया तितिक्षेत, अध्यासीत=परीषहादावेव आधिक्येनासीत, न चलेत्।

ये परीषह दो प्रकार के हैं-एक द्रव्यपरीषह दूसरा भावपरीषह। इस लोकसंबंधी जो वध बंधन आदिक परवशता से सहन किये जाते हैं वे द्रव्यपरीषह हैं। संसार बंधन को नष्ट करने के लिये भव्य संयमीजनों द्वारा जो विना किसी आकुलता के सहन किये जाते हैं वे भावपरीषह हैं। इस शास्त्र में इन्हीं भावपरीषहों को सहन करने का उपदेश है, और उसी निमित्त यह अधिकार है।

छद्मस्थपरीषहों के भेद—ज्ञानावरणीय आदि चार घातियाकर्म का नाम छद्म है। इस छद्म में जो रहता है उसका नाम छद्मस्थ है। ऐसा संयमी जीव कषायसहित होता है। उसे पांच स्थानों से उदित परीषहों एवं उपसर्गों को कषाय के उदय का निरोध आदि करते हुए सहन करना चाहिये। शान्तिभाव से अविचलित होकर उसे उस समय घबराना नहीं चाहिये। परीषह आदि के स्थान में ही अपने आपको

આ પરીષહ બે પ્રકારના છે-એક દ્રવ્યપરીષહ બીજો ભાવપરીષહ આ લોક સંબંધી જે વધ બંધન આદિક પરવશતાથી સહન કરવામાં આવે છે તે દ્રવ્યપરીષહ છે સંસાર બંધનને નષ્ટ કરવા માટે ભવ્ય સંયમી જનો દ્વારા જે કોઈ પ્રકારની વ્યાકુળતા વગર સહન કરવામાં આવે છે તે ભાવપરીષહ છે આ શાસ્ત્રમાં તે ભાવપરીષહોને સહન કરવાનો ઉપદેશ છે અને એ નિમિત્તે આ અધિકાર છે

છદ્મસ્થપરીષહોના ભેદ—

જ્ઞાનાવરણીય આદિ ચાર ઘાતીયા કર્મનું નામ છદ્મ છે આ છદ્મમાં જે રહે છે તેનું નામ છદ્મસ્થ છે એવા સંયમીજીવ કષાય સહીત છે એને પાંચ સ્થાનોથી ઉદિત પરીષહો અને ઉપસર્ગોને કષાયના ઉદયનો નિરોધ આદિ સમજીને સહન કરવા જોઈએ શાંતિભાવથી અવિચલીત બનીને તેણે એ સમયે તેનાથી ગભરાવું ન જોઈએ પરીષહ આદિના સ્થાનમાં જ પોતે પોતાને અધિકથી

तथा-एष वालः पापभयरहितत्वात् करोतु नाम आक्रोशनादि, मम पुनर सहमानस्य=अक्षममाणस्य अतितिक्षमाणस्य=अनध्यासमानस्य, सर्वथा असातादि पापकर्म सपद्यते । इति चतुर्थ स्थानम् ।

तथा-एष बालः पापभयरहितत्वात् करोतु नाम आक्रोशनादिक, मम पुन खलु सम्यक् सहमानस्य यावत् अध्यासमानस्य किं सपद्यते, अयं तावत् पाप बध्नाति मया च एकान्तेन निर्जरा क्रियते । इति पञ्चम स्थानम् ।

तृतिय स्थान में ऐसा विचार करें कि यह तो बाल है, पाप के भय से रहित होने के कारण भले ही यह आक्रोश आदि करता रहे, परन्तु मेरा कर्तव्य तो इनको सहन करने का ही है । यदि मैं इनको सहन नहीं करता हू-सहन मे साहस को छोड देता हू, इनसे यदि घबरा जाता हू तो मुझे असाता आदि पापकर्म का नियमतः बध होगा। इस प्रकार यह चतुर्थ स्थान है ।

पचमस्थान में सयमी को ऐसा विचार करना चाहिये कि यह परीषह एव उपसर्गकारी व्यक्ति पाप के भय से रहित होने के कारण बाल है, इसकी इच्छा है यह आक्रोशादिक करे । इससे मेरा बिगडता क्या है? मुझे तो उल्टा फायदा ही है, क्यों कि उपसर्ग और परीषह को समतापूर्वक सहन करनेवाले के एकान्तत. कर्मों की निर्जरा होती है, परन्तु यह उपसर्ग परीषहकारी पुरुष पाप का बध करता है । यह पचम स्थान है ।

ત્રીજા સ્થાનમા-એવો વિચાર કરે કે, આ તો બાળ છે, પાપના ભયથી રહિત થવાના કારણે ભલે એ આક્રોશ આદિ કરતો રહે પરતુ મારૂ કર્તવ્ય તો એને સહન કરવાનુ જ છે જો હુ તેને સહન કરતો નથી તો સહિષ્ણુતાના ગુણથી વિમુખ થાઉ છુ જો તેનાથી હુ ગભરાઈ જાઉછુ, તો મને અસાતા આદિ પાપે કર્મનો નિયમત, બધ થશે આ પ્રકારે આ ચોથુ સ્થાન પણ છે.

પાચમ સ્થાનમા-સયમીએ એવો વિચાર કરવો જોઈએ કે, આ પરીષહ અને ઉપસર્ગ કરનાર વ્યક્તિ પાપના ભયથી રહિત હોવાના કારણે બાળ છે તેની ઇચ્છા છે કે, આ આક્રોશ આદિ કરે પણ તેથી મારૂ બગડે છે શુ? મને તો એથી ઉલટો ફાયદોજ છે કારણકે ઉપસર્ગ અને પરીષહને સમતા પૂર્વક સહન કરનારને એકાન્તત કર્મોની નિર્જરા થાય છે પરતુ દયાની વાત એ છે કે ઉપસર્ગ પરીષહકારી પુરૂષ તો કેવળ પાપનોજ બધ કરે છે આ પાચમુ સ્થાન છે

पात्र, कम्बल, पादप्रोञ्छनं, सदोरकमुखवस्त्रिकां रजोहरणं वा आच्छिनत्ति=बलादुद्दालयति वा, निच्छिनत्ति=निच्छिन्नं करोति दूरे व्यवस्थापयति वा, अथवा वस्त्रमीषच्छिनत्ति-आच्छिनत्ति, विशेषेण छिनत्ति-निच्छिनत्ति। भिनत्ति=पात्रं स्फोटयति वा, अपहरति=चोरयति वा। इदं चाक्रोशादिकमत्र आक्रोशवधाभिधान परीषहद्वयरूपं मन्तव्यम्। उपसर्गविवक्षायां तु मानुष्यकमाद्वेषिकाद्युपसर्गरूपमिति प्रथमं स्थानम्।

तथा—अयं परीषहोपसर्गकारी, मिथ्यात्वादिकर्मवशवर्ती पुरुषो यक्षाऽऽविष्टः=देवाधिष्ठितः, तेन कारणेन मामाक्रोशतीत्यादि। इति द्वितीयं स्थानम्।

तथा-मम तद्भववेदनीयं कर्म उदितमस्ति, तेनैष मामाक्रोशतीत्यादि। तेनैव मानुष्यकेण भवेन वेद्यते=अनुभूयते यत्तत्, तद्भववेदनीयम्। इति तृतीयं स्थानम्।

से भगाता है, मेरे ऊपर उपद्रव करता है, वस्त्र, पात्र, कम्बल, पादप्रोच्छन, दोरासहित मुखवस्त्रिका रजोहरण आदि मेरे छुड़ाता है, और छुड़ाकर उन्हें दूर फेंक देता है, अथवा उन्हें झटकता है उन्हें फोड़ता है, चुराता है। ये आक्रोश आदि यहां पर आक्रोश एवं वधपरीषहरूप मानना चाहिये। जिस समय उपसर्ग की विवक्षा में ये आक्रोशादिक हों उस समय इनको मनुष्यकृत अथवा किसी द्वेषीकृत उपसर्ग में परिगणित करना चाहिये। इस प्रकार यह प्रथमस्थान है।

द्वितीय स्थान में यह विचार करना चाहिये कि मिथ्यात्वादिकर्म वशावर्ती यह परीषह एवं उपसर्गकारी पुरुष किसी देव से अधिष्ठित हो रहा है। इसी कारण यह मुझे आक्रोश आदि से पीड़ित कर रहा है। यह द्वितीय स्थान है।

કરે છે, વસ્ત્ર, પાત્ર, કમ્બલ, પાદપ્રોચ્છન, દોરા સહિત મુખવસ્ત્રિકા, રજોહરણ આદિ મારી પાસેથી ખસેડે છે, ખસેડીને તેને દૂર ફેંકી દે છે, અથવા તેને ઝાટકે છે, તેને ફોડે છે, ચોરાવે છે, એ આક્રોશ આદિ સર્વને આ સ્થળે આક્રોશ અને વધ પરીષહરૂપ માનવા જોઈએ જે સમયે ઉપસર્ગની વિવક્ષામા એ આક્રોશ આદિક થાય તે સમયે એને મનુષ્યકૃત અથવા કોઈ દ્વેષીકૃત ઉપસર્ગમા પરિગણીત કરવુ જોઈએ એ પ્રકારે આ પ્રથમ સ્થાન છે

બીજા સ્થાનમા—એ વિચાર કરવો જોઈએ કે, મિથ્યાત્વ આદિ કર્મના વશવર્તી આ પરીષહ અને ઉપસર્ગકારી પુરૂષ કોઈ દેવથી અધિષ્ઠિત થઈ રહેલ છે આ કારણથી મને આક્રોશ વગેરેથી પીડા આપી રહેલ છે આ બીજુ સ્થાન છે

तथा–एप बालः पापभयरहितत्वात् करोतु नाम आक्रोशनादि, मम पुनर सहमानस्य=अक्षममाणस्य अतितिक्षमाणस्य=अनध्यासमानस्य, सर्वथा असातादि पापकर्म सपद्यते । इति चतुर्थं स्थानम् ।

तथा–एप बालः पापभयरहितत्वात् करोतु नाम आक्रोशनादिक, मम पुन खलु सम्यक् सहमानस्य यावत् अध्यासमानस्य किं सपद्यते, अयं तावत् पाप बध्नाति मया च एकान्तेन निर्जरा क्रियते । इति पञ्चम स्थानम् ।

तृतिय स्थान मे ऐसा विचार करें कि यह तो बाल है, पाप के भय से रहित होने के कारण भले ही यह आक्रोश आदि करता रहे, परन्तु मेरा कर्तव्य तो इनको सहन करने का ही है । यदि मैं इनको सहन नहीं करता हू–सहन में साहस को छोड देता हू, इनसे यदि घबरा जाता हू तो मुझे असाता आदि पापकर्म का नियमतः बध होगा। इस प्रकार यह चतुर्थ स्थान है ।

पचमस्थान में सयमी को ऐसा विचार करना चाहिये कि यह परीपह एव उपसर्गकारी व्यक्ति पाप के भय से रहित होने के कारण बाल है, इसकी इच्छा है यह आक्रोशादिक करे । इससे मेरा बिगडता क्या है? मुझे तो उल्टा फायदा ही है, क्यों कि उपसर्ग और परीपह को समतापूर्वक सहन करनेवाले के एकान्तत. कर्मों की निर्जरा होती है, परन्तु यह उपसर्ग परीपहकारी पुरुप पाप का बध करता है । यह पचम स्थान है ।

ત્રીજા સ્થાનમા–એવો વિચાર કરે કે, આ તો બાળ છે, પાપના ભયથી રહિત થવાના કારણે ભલે એ આક્રોશ આદિ કરતો રહે પરંતુ મારૂ કર્તવ્ય તો એને સહન કરવાનુ જ છે જો હુ તેને સહન કરતો નથી તો સહિષ્ણુતાના ગુણથી વિમુખ થાઉ છુ જો તેનાથી હુ ગભરાઈ જાઉછુ, તો મને અસાતા આદિ પાપ કર્મનો નિયમત બધ થશે આ પ્રકારે આ ચોથુ સ્થાન પણ છે

પાચમ સ્થાનમા–સયમીએ એવો વિચાર કરવો જોઇએ કે, આ પરીષહ અને ઉપસર્ગ કરનાર વ્યક્તિ પાપના ભયથી રહિત હોવાના કારણે બાળ છે તેની ઇચ્છા છે કે, આ આક્રોશ આદિ કરે પણ તેથી મારૂ બગડે છે શુ ? મને તો એથી ઉલટો ફાયદોજ છે કારણકે ઉપસર્ગ અને પરીષહને સમતા પૂર્વક સહન કરનારને એકાન્તત કર્મોની નિર્જરા થાય છે પરતુ દયાની વાત એ છે કે ઉપસર્ગ પરીષહકારી પુરૂષ તો કેવળ પાપનોજ બધ કરે છે આ પાચમુ સ્થાન છે

इत्येतैः पञ्चभिः स्थानैश्छद्मस्थसंयतः उदितान् परीषहोपसर्गान् सम्यक् सहेत, क्षमेत, तितिक्षेत, अध्यासीत ।

अथ केवलिपरीषहाणां भेदाः—

पञ्चभिः स्थानैः केवली उदितान् परीषहोपसर्गान् सम्यक् सहेत यावत्-अध्यासीत । तद् यथा-क्षिप्तचित्त=पुत्रशोकादिना नष्टचित्तः खलु अयं पुरुषः, तेन कारणेन-एष पुरुषो मामाक्रोशति वा तथैव यावत् अपहरति वा। इति प्रथमं स्थानम् ।

तथा—अयं पुरुषो हर्षाधिक्याद् दृप्तचित्तोऽस्ति, पुत्रजन्मादि जनितहर्षेण गर्वितोऽस्ति, तेन कारणेन एष पुरुषो मामाक्रोशति यावत् अपहरति वा । इति द्वितीयं स्थानम् ।

इस प्रकार इन पूर्वोक्त पाच स्थानों से उदित परीषह एवं उपसर्गों को सम परिणाम से युक्त हो कर साधु को सहन करना चाहिये । उन से घबराना नही चाहिये ।

केवलीपरीषहों के भेद—

केवली पाच स्थानों से उदित परिषहों को सहन करते हैं, यावत् अध्यासित करते हैं-अर्थात् सम्यक्रूपसे सहन करते हैं । प्रथम स्थानमें वे यह विचार करते हैं कि-यह पुरुष पुत्रशोक आदि से विक्षिप्तचित्त है-इसका चित्त ठिकाने पर नहीं है इस कारण यह मेरे प्रति आक्रोश आदि कर रहा है ।

द्वितीयस्थानमें वे यह विचार करते हैं कि यह पुरुष हर्षातिरेकसे दृप्तचित्त है-पुत्रोत्पत्ति आदि जनित हर्ष से गर्वित हो रहा है इस कारण यह मेरे प्रति आक्रोश आदि चेष्टाएँ कर रहा है ।

આ પ્રકારના એ પૂર્વોકત પાચ સ્થાનોથી ઉદિત પરીષહ અને ઉપસર્ગોને સમપરિણામથી યુકત બનીને સાધુએ સહન કરવા જોઈએ એનાથી ગભરાવું ન જોઈએ

કેવલીપરીષહોના ભેદ—

કેવલી પાચ સ્થાનોથી ઉદિત પરીષહોને સહન કરે યાવત્ અધ્યાસિત કરે પ્રથમ સ્થાનમા તે વિચાર કરે કે આ પુરૂષ પુત્રશોક આદિથી ચિત્તભ્રમ સ્થિતમા છે. જેનુ ચિત્ત ઠેકાણે નથી તે કારણે તે મારા ઉપર આક્રોશ આદિ કરી રહેલ છે

બીજા સ્થાનમા તે એવો વિચાર કરે કે, આ પુરૂષ હર્ષના આવેશમા ફુલાઈ ગયેલ છે, પુત્રોત્પત્તિ વગેરેના કારણથી તે હર્ષથી છકી છે આ કારણે એ મારા તરફ આક્રોશ વગેરે ચેષ્ટાઓ કરે છે

तथा—यक्षाविष्टः खलु अय पुरुषः, तेन कारणेन एष पुरुषो मामाक्रोशति यावत्-अपहरति वा। इति तृतीयं स्थानम्।

तथा-मम पुनः खलु तद्भववेदनीय कर्म उदितम्। तेनकारणेन एष पुरुषो मामाक्रोशति यावत्-अपहरति वा। इति चतुर्थं स्थानम्।

तथा-मा पुनः खलु सम्यक् सहमानं क्षममाण तितिक्षमाणम् अध्यासमान दृष्ट्वा बहवोऽन्ये छद्मस्थाः श्रमणा निर्ग्रन्था उदितान् परीषहोपसर्गान् एवं सम्यक् सहिष्यन्ते यावत् अध्यासिष्यन्ते। इति पञ्चम स्थानम्॥

इत्येतैः पञ्चभिः स्थानैः केवली उदितान् परीषहोपसर्गान् सम्यक् सहेत् यावत् अध्यासीत। एतत् स्थानाङ्गसूत्रे स्पष्टम्। (स्था ५ ठा. १ उ०)॥ ४५॥

तृतीयस्थान में वे यह विचार करते हैं कि यह परीषह एव उपसर्गकारी व्यक्ति यक्षाविष्ट हो रहा है इस कारण मेरे प्रति आक्रोश आदि कर रहा है।

चतुर्थस्थान में वे ऐसा विचार करते है कि-मेरे इसी भव का वेदनीय कर्म उदित हो रहा है इस कारण यह पुरुष मेरे प्रति आक्रोशादिक कर रहा है।

पचमस्थान में ऐसा विचार करते हैं-मुझे इन परीषह एव उपसर्गो को अच्छी तरह सहन करते हुए देखकर अन्य अनेक छद्मस्थ श्रमण निर्ग्रन्थ उदितपरीषहो एव उपसर्गोको सहन करेंगे, उनके सहन करने मे चलायमान नही होवेंगे-सहन करते समय धैर्य धारण करेंगे।

इस प्रकार इन पाच स्थानों से परीषहो एव उपसर्गो को सहन आदि करते हैं। यह स्थानाङ्गसूत्रमे स्पष्ट लिखा हुआ है। (स्था.५ उ.१)॥४६॥

ત્રીજા સ્થાનમા એવો વિચાર કરે કે, આ પરીષહ અને ઉપસર્ગ કરનાર વ્યક્તિ યક્ષાવિષ્ટ થઈ રહેલ છે આ કારણે તે મારા તરફ આક્રોશ વગેરે કરી રહેલ છે

ચોથા સ્થાનમા એવો વિચાર કરે છે કે, મારા આ ભવના વેદનીય કર્મ ઉદયમાં આવેલ છે, અને તે કારણને લઈ આ પુરૂષ મારા તરફ આક્રોશ કરી રહેલ છે

પાચમા સ્થાનમા એવો વિચાર કરે છે કે, મને આવા પરીષહ અને ઉપસર્ગોને સારી રીતે સહન કરતા જોઈને અન્ય અનેક છદ્મસ્થ નિગ્રન્થ શ્રમણ ઉદિત પરીષહો અને ઉપસર્ગોને સહન કરશે તેના સહન કરવામા ચલાયમાન નહી થાય અને સહન કરતી વખતે ધૈર્ય ધારણ કરતા રહેશે

આ પ્રકારે એ પાચે સ્થાનોથી પરીષહો અને ઉપસર્ગોને સહન કરે આ સ્થાનાઙ્ગસૂત્રમા સ્પષ્ટ લખેલ છે (સ્થા ૫ ઉ૦૧) ॥૪૫॥

अध्ययनार्थमुपसंहरन्नाह—

मूलम्—एए परीसहा सव्वे, कासवेण पवेइया ।
जे भिक्खू णो विहम्मेज्जा, पुट्ठो केणइ कण्हुइ ॥४६॥ त्तिबेमि

॥ बीयं परिसहज्झयणं समत्तं ॥

छाया—एते परीषहाः सर्वे, काश्यपेन प्रवेदिताः ।
यान् भिक्षुर्न विहन्येत, स्पृष्टः केनापि कस्मिंश्चित् ॥४६॥ इति ब्रवीमि ।

टीका—'एए' इत्यादि ।

एते सर्वे परीषहाः काश्यपेन=काश्यपगोत्रोत्पन्नेन भगवता श्रीवर्धमानस्वामिना तीर्थंकरेण प्रवेदिताः—प्रतिबोधिताः । यान्=परीषहान् ज्ञात्वा भिक्षुः केनापि परीषहेण कस्मिंश्चित् स्थाने स्पृष्टः सन् 'न विहन्येत=न पराजितो भवेत्, संयमात्

अब अध्ययन के अर्थ का उपसंहार करते हुए सूत्रकार कहते हैं-

'एए' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(एए परीसहा—एते परीषहाः) ये २२ बाईस परीषह (कासवेण-काश्यपेन) काश्यपगोत्रोत्पन्न तीर्थंकर भगवान् श्रीमहावीर स्वामीने (पवेइया—प्रवेदिता) कहे हैं । (जे—यत्) जिनको जानकर (भिक्खू—भिक्षुः) भिक्षु (केणइ—केनापि) किसी भी परीषह से (कण्हुइ—कुत्रचित) किसी स्थान में आक्रान्त होने पर (ण विहम्मेज्जा—न विहन्येत) पराजित नहीं

હવે અધ્યયનના અર્થનો ઉપસંહાર કરતા સૂત્રકાર કહે છે—

'एए' ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—एए परीसहा—एते परीषहा આ બાવીસ પરીષહ कासवेण—काश्यपेन કાશ્યપગોત્રોત્પન્ન તીર્થંકર ભગવાન શ્રી મહાવીર સ્વામીએ पवेइया—प्रवेदिता કહેલ છે जे—यत् જેને જાણીને भिक्खू—भिक्षु કોઈ પણ ભિક્ષુ केणइ—केनापि પરીષહથી कण्हुइ—कुत्रचित् કોઈ સ્થાનમા આક્રાત થવાથી ण विहम्मेज्जा—न विहन्येत સ યમથી ભિક્ષુ પતિત ન થાય "इति ब्रवीमि" આ પ્રકારે હે જબુ ! ભગવાને જેવુ કહ્યુ છે તેવુ જ મે કહ્યું છે મારીપોતાની બુદ્ધિની કલ્પનાથી કાઇ નથી

पतितो न भवेदित्यर्थः। इति ब्रवीमि=भगवता यथा प्रतिबोधित, तथा कथयामि न तु स्वबुद्ध्या प्रकल्प्येति भावः ॥ ४६ ॥

इति श्रीविश्वविख्यात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-
कलितललितकलापालापक-प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मायक-
वादिमानमर्दक-श्रीशाहूछत्रपति-कोल्हापुरराजप्रदत्त-
"जैनशास्त्राचार्य"-पदभूषित-कोल्हापुरराजगुरु-
बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्य-
श्रीघासीलालव्रतिविरचितायां श्रीमदुत्तराध्ययन-
सूत्रस्य प्रियदर्शिन्याख्याया व्याख्यायां
परीषहनामक द्वितीयमध्ययन
सम्पूर्णम् ॥ २ ॥

—(०)—

होवे-सयम से पतित नहीं होवे। "इति ब्रवीमि" इस प्रकार हे जम्बू! भगवान् ने जैसा कहा है मैंने वैसा ही कहा है। अपनी बुद्धि से कल्पित कर कुछ नहीं कहा है।

भावार्थ—अध्ययन की समाप्ति करते हुए सूत्रकार कहते हैं कि जो साधु इन परीषहों से पराजित नहीं होता है वह सयम की ठीक २ आराधना करता है। ये बाईस परीषह मैंने नहीं कहे हैं, भगवान् महावीरने कहे हैं। अतः इनका स्वरूप जानकर इनके सहन करने में प्रत्येक सयत को सावधान रहना चाहिये॥

॥ यह द्वितीय परीषहअध्ययन समाप्त हुआ ॥२॥

ભાવાર્થ—અધ્યયનની સમાપ્તિ કરતા સૂત્રકાર કહે છે કે, જે સાધુ આ પરીષહોથી પરાજીત નથી થતા, તે સયમની ઠીક ઠીક આરાધના કરે છે આ બાવીસ પરીષહ મે કહ્યા નથી ભગવાન મહાવીરે કહ્યા છે આથી એનુ સ્વરૂપ જાણીને તેને સહન કરવામા પ્રત્યેક સયતે સાવધાન રહેવુ જોઈએ

॥ આ બીજુ પરીષહ નામનુ અધ્યયન સમાપ્ત થયુ ॥૨॥

अध्ययनार्थमुपसंहरन्नाह—

मूलम्—एए परीसहा सव्वे, कासवेण पवेइया ।
जे भिक्खू णे विहम्मेज्जा, पुट्ठो केणइ कण्हुइ ॥४६॥ त्तिबेमि ॥

॥ वीय परिसहज्झयण समत्त ॥

छाया—एते परीषहाः सर्वे, काश्यपेन प्रवेदिताः ।
यान् भिक्षुर्न विहन्येत, स्पृष्टः केनापि कस्मिंश्चित् ॥४६॥ इति ब्रवीमि ॥

टीका—'एए' इत्यादि ।

एते सर्वे परीषहाः काश्यपेन=काश्यपगोत्रोत्पन्नेन भगवता श्रीवर्धमानस्वामिना तीर्थंकरेण प्रवेदिताः—प्रतिबोधिताः । यान्=परीषहान् ज्ञात्वा भिक्षुः केनापि परीषहेण कस्मिंश्चित् स्थाने स्पृष्टः सन् 'न विहन्येत=न पराजितो भवेत्, संयमात्

अब अध्ययन के अर्थ का उपसहार करते हुए सूत्रकार कहते हैं—

'एए' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(एए परीसहा—एते परीषहाः) ये २२ बाईस परीषह (कासवेण-काश्यपेन) काश्यपगोत्रोत्पन्न तीर्थंकर भगवान् श्रीमहावीर स्वामीने (पवेइया—प्रवेदिता) कहे हैं । (जे—यत) जिनको जानकर (भिक्खू—भिक्षुः) भिक्षु (केणइ—केनापि) किसी भी परीषह से (कण्हुइ—कुत्रचित) किसी स्थान में आक्रान्त होने पर (ण विहम्मेज्जा—न विहन्येत) पराजित नहीं

હવે અધ્યયનના અર્થનો ઉપસંહાર કરતા સૂત્રકાર કહે છે—

'एए' ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—एए परीसहा—एते परीषहा આ બાવીસ પરીષહ कासवेण—काश्यपेन કાશ્યપગોત્રોત્પન્ન તીર્થંકર ભગવાન શ્રી મહાવીર સ્વામીએ पवेइया—प्रवेदिता કહેલ છે जे—यत् જેને જાણીને भिक्खू—भिक्षु કોઈ પણ ભિક્ષુ केणइ—केनापि પરીષહથી कण्हुइ—कुत्रचित् કોઇ સ્થાનમા આક્રાંત થવાથી ण विहम्मेज्जा—न विहन्येत સંયમથી ભિક્ષુ પતિત ન થાય "इति ब्रवीमि" આ પ્રકારે હે જંબુ ! ભગવાને જેવુ કહ્યું છે તેવુ જ મે કહ્યુ છે મારીપોતાની બુદ્ધિની કલ્પનાથી કાંઇ પણ કહેલ નથી.

मूलम्—चत्तारि परमंगाणि, दुल्लहाणीह जंतुणो ।
माणुसत्त सुई सद्धा, सजंमम्मि य वीरियं ॥१॥

छाया—चत्वारि परमाङ्गानि, दुर्लभानि इह जन्तोः ।
मानुषत्व श्रुतिः श्रद्धा, सयमे च वीर्यम् ॥ १ ॥

टीका—'चत्तारि' इत्यादि ।

इह=ससारे चत्वारि परमाङ्गानि-परमाणि=उत्कृष्टानि, अङ्गानि=साधनानि-मुक्तिप्राप्तिकारणानि, जन्तोः=प्राणिनः, दुर्लभानि=दुःखेन लभ्यानि, नरकनिगोदाद्यनन्तजन्ममरणानन्तरप्राप्यत्वात् । तानि धर्मप्राप्तेः प्रधानकारणानि चत्वारि । कानि ? इत्यत आह-'माणुसत्त' इत्यादि । मानुषत्व=मनुष्यजन्म, श्रुतिः=धर्मस्य श्रवणम् , श्रद्धा=धर्मे रुचिः, च=पुनः सयमे आस्रवविरमणरूपे विरतिलक्षणे सप्तदशविधे वीर्यं विशेषेण ईरयति प्रवर्तयति आत्मान तासु तासु क्रियासु इति वीर्य=सामर्थ्यम् । एतानि चत्वारि जीवस्य दुर्लभानि सन्तीति ।

अन्वयार्थ—(इह) इस ससार मे (चत्तारि परमगाणि-चत्वारि परमाङ्गानि) मुक्तिप्रापक ये चार अग (जतुणो-जन्तोः) प्राणि को (दुल्लहाणि-दुर्लभानि) महादुर्लभ हैं-नरक निगोदादिक मे अनन्त जन्म कर लेने के बाद जीवो को प्राप्त होते है । धर्मप्राप्ति के प्रधान कारण चार अग ये हैं-(माणुसत्त-मानुषत्वम्)१ मनुष्यजन्म, (सुई-श्रुति.)२ धर्म का श्रवण, (सद्धा-श्रद्धा)३ धर्म मे श्रद्धा रुचि (य-च) और (सजमम्मि य वीरिय-सयमे वीर्यम्)४ आस्रव का विरमणरूप जो १७ सत्रह प्रकार का सयम है उसमे विशेषरूप से शक्ति के अनुरूप प्रवृत्ति । ये चार बातें जीवके लिये प्राप्त होना महादुर्लभ हैं ।

અન્વયાર્થ—इह આ સ સારમા चत्तारि परमगाणि-चत्वारि परमाङ्गानि મુક્તિ આપનાર એ ચાર અ ગ जतुणो-जतो પ્રાણીને दुल्लहाणि-दुर्लभानि મહા દુર્લભ છે નરક નિગોદાદિકમા અનત જન્મ કરી લીધા પછી જીવોને પ્રાપ્ત થાય છે ધર્મ પ્રાપ્તિનુ પ્રધાન કારણ આ ચાર અ ગ છે माणुसत्त-मानुष्यत्वम् ૧ મનુષ્ય જન્મ, सुई-श्रुति ૨ ધર્મનું શ્રવણ सद्धा-श्रद्धा ૩ ધર્મમા શ્રદ્ધા-રૂચી य-च અને सजयम्मि वीरिय-सयमे वीर्यम् ૪ આસ્રવના વિરમણરૂપ જે સત્તર પ્રકારનો સ યમ છે તેમા વિશેષરૂપથી શક્તિની અનુરૂપ પ્રવૃત્તિ આ ચારે વાતો જીવ માટે પ્રાપ્ત થવી મહા દુર્લભ છે

॥ अथ तृतीयमध्ययनम् ॥

परीषहनामक द्वितीयमध्ययनमुक्तम् । अथ तृतीय चतुरङ्गीयमध्ययन प्रारभ्यते। अस्य चायमभिसम्बन्धः—इहानन्तराध्ययने परीषहाः सोढव्या इत्युक्तम्, तत्र 'किमालम्बन् कृत्वा ते सोढव्याः ?' इत्याकाङ्क्षायां चतुर्णामङ्गाना दुर्लभत्वमेव तत्रालम्बनमिति बोधयितु चतुरङ्गीयनामकमिद तृतीयमध्ययनमुच्यते, तत्रादौ तेषां नामानि निर्दिशन्नाह—

तृतीय अध्ययन—

परीषहनामक द्वितीय अध्ययन कहा जा चुका है। अब चतुरगीयनामक तृतीय अध्ययन प्रारभ होता है। द्वितीय अध्ययन के बाद इस अध्ययन को प्रारभ करने का सूत्रकार का यह उद्देश्य हैं कि जो द्वितीय अध्ययन में "परीषह सहन करना चाहिये" ऐसा कहा है सो वहा पर ऐसा प्रश्न होता है कि "इन परीषहों को किसका अवलम्बन लेकर सहन करना चाहिये"। इसके समाधान निमित्त ही इस तृतीय अध्ययन का प्रारभ है। इसमें यह बतलाया जायगा कि चार परम-उत्कृष्ट अगों की प्राप्ति महादुर्लभ है। ये चार अग बडे पुण्य से मिले हैं, ऐसा समझकर मुनि परीषहों को सहन करते हैं, वे ही चार अग यहा अवलम्बन-आधार-रूप है अतः उन चार अगोंको यहा बतलाते हैं-

'चत्तारि'-इत्यादि।

અધ્યયન ત્રીજુ

પરીષહ નામનુ બીજુ અધ્યયન કહેવાઈ ગયુ હવે ચતુરગિય નામનુ ત્રીજુ અધ્યયન શરૂ થાય છે બીજા અધ્યયન પછી આ ત્રીજા અધ્યયનનો પ્રારભ કરવાનો સૂત્રકારનો એ ઉદ્દેશ છે કે, બીજા અધ્યયનમા "પરીષહ સહન કરવો જોઈએ" એવુ કહેલ છે તેમા એવો પ્રશ્ન ઉત્પન્ન થાય છે કે, આ પરીષહોને કોનુ અવલબન લઈને સહન કરવા જોઈએ એના સમાધાન નિમિત્તે જ આ ત્રીજા અધ્યયનનો પ્રારભ છે આમા એ વાત બતાવવામા આવે છે કે, ચાર પરમ-ઉત્કૃષ્ટ અગોની પ્રાપ્તિ મહા દુર્લભ છે એ ચાર અગ ઘણા પુન્યથી મળે છે એવુ સમજીને મુનિ પરીષહોને સહન કરે. એ ચારે અગ અહી અવલબન આધાર રૂપ છે આથી એ ચાર અગોને અહી બતાવવામા આવેલ છે

'ચત્તારિ' ઇત્યાદિ

मानुषत्वादिषु चतुर्षु कस्याप्येकस्याभावे मोक्षो न सम्भवतीत्यतउक्त 'चत्तारि' इति। धर्मश्रवण विनाऽपि यस्य श्रद्धा दृश्यते सा जन्मान्तरीयश्रवणजन्यैवेति नास्ति शङ्कावसरः। मृद विना घट इव, तन्तून् विना पट इव, काष्ठ विना शकटमिव मानुषत्वादिचतुष्टय विना मोक्षो न भवति।

निर्जरा की अपेक्षा ये चार अग सर्वप्रथम उपादेय होने के कारण मुख्य हैं। इसलिये उनमें ही उत्कृष्टता आती है। इन चारों में से यदि एक भी अग का अभाव रहता है तो मुक्ति का लाभ जीव को नहीं हो सकता है। यही बात "चत्तारि" इस विशेषण से पुष्ट की गई है।

प्रश्न—धर्म के श्रवण से ही जीव को धर्म में श्रद्धा होती है ऐसा ऐकान्तिक नियम नहीं है, क्यो कि प्राय ऐसे भी जीव देखे जाते हैं कि जो धर्म का श्रवण तो नहीं करते हैं फिर भी उनकी धर्म में अटूट श्रद्धा रहती है।

उत्तर—प्रश्न ठीक है। परन्तु उसका उत्तर यह है कि-जो जीव ऐसे है कि धर्म श्रवण किये विना भी धर्म मे श्रद्धाशाली होतेहैं उन्हों ने पहिले भव में धर्मश्रवण किया है, उसीका प्रताप है। मिट्टी के विना जैसे घट उत्पन्न नहीं हो सकता है, तन्तुओं के विना जैसे वस्त्र नही बन सकता है, काष्ठ के विना जैसे शकट का निर्माण

ચાર અગ સર્વ પ્રથમ ઉપાદેય થવાના કારણે મુખ્ય છે આ કારણે તેનામા ઉત્કૃષ્ટતા આવે છે આ ચારમાથી જો એક પણ અગનો અભાવ રહે તો મુકિતનો લાભ જીવને થઈ શકતો નથી આ વાત "चत्तारि" એ વિશેષણથી નક્કી કરવામા આવેલ છે

પ્રશ્ન—ધર્મના શ્રવણથી જ જીવને ધર્મમા શ્રદ્ધા થાય છે એવો એકાન્તિક નિયમ નથી કેમકે, ઘણા એવા જીવ જોવામા આવે છે કે, જે ધર્મનુ શ્રવણ કરતા નથી છતા પણ એની ધર્મમા અતૂટ શ્રદ્ધા રહે છે

ઉત્તર—પ્રશ્ન ઠીક છે પરતુ એનો ઉત્તર એ છે કે,–જે જીવ એવા છે કે જે ધર્મનુ શ્રવણ કર્યા વગર પણ ધર્મમા શ્રદ્ધાવાળા છે, એમણે આગલા ભવમા ધર્મ શ્રવણ કરેલુ હોય છે આથી જ આ ભવમા ધર્મમા જે શ્રદ્ધા છે તે પરભવને લીધે સાભળેલા ધર્મ શ્રવણનો પ્રતાપ છે માટી વગર જેમ ઘડો બની શકતો નથી, તતુઓ વગર જેમ વસ્ત્ર બની શકતુ નથી, લાકડા વગર જેમ શકટનુ નિર્માણ

एतदङ्गचतुष्टय हि गिरिषु मेरुरिव, तरुषु कल्पतरुरिव, धातुषु सुवर्णमिव पानेषु पीयूषमिव, मणिषु चिन्तामणिरिव, प्रामाणिकपुरुषेषु तीर्थकर इव, धेनुषु कामधेनुरिव, मनुष्येषु चक्रवर्तीव, देवेषु शक्र इव प्रधानमस्तीति सूचनार्थं 'परमंगाणि' इत्यत्र परमेति विशेषणम्।

ननु मानुषत्वादीना कथ परमाङ्गत्वम् निर्जराया एव मुक्तिप्राप्तौ साक्षात् कारणत्वेन प्राधान्यादिति चेत्? उच्यते-मानुषत्वादिचतुष्टय विना निर्जराया अनुत्पत्त्या तदपेक्षया मानुषत्वादिचतुष्टयस्य प्रथमोपादेयतया मुख्यत्वादुत्कृष्टत्वमस्ति।

ये चार अग, पर्वतों में जैसे मेरु प्रधान है, वृक्षों में जैसे कल्पवृक्ष प्रधान है, धातुओं में जैसे सुवर्ण प्रधान है, पेय पदार्थो में जैसे अमृत प्रधान है, मणियों में जैसे चिन्तामणि प्रधान है, प्रामाणिक पुरुषों में जैसे तिर्थकर प्रधान है, गायों मे जैसे कामधेनु प्रधान है, मनुष्यों में जैसे चक्रवर्ती प्रधान है और देवो में जैसे इन्द्र प्रधान है उसी प्रकार ये चार अग प्रधान हैं। इसी बात को द्योतन करने के लिये सूत्रकारने "परम" यह विशेषण दिया है।

प्रश्न—मानुषत्व आदि मे परमाङ्गता-प्रधानता कैसे हो सकती है। क्यों कि मुक्ति की प्राप्ति में निर्जरा ही साक्षात्कारण होती है अत निर्जरा की प्रधानता है।

उत्तर—यद्यपि मुक्ति की प्राप्ति मे साक्षात्कारण निर्जरा है परन्तु निर्जरा निराश्रय तो होगी नही, अतः मानुषत्वादि चार के विना जब निर्जरा नही बन सकती है तो यह बात स्वतः सिद्ध होती है कि

જેવી રીતે પર્વતોમા મેરુ પ્રધાન છે, વૃક્ષોમા જેમ કલ્પવૃક્ષ પ્રધાન છે, ધાતુમા જેમ સુવર્ણ પ્રધાન છે, પીવાના પદાર્થોમા જેમ અમૃત પ્રધાન છે, મણીઓમા જેમ ચિંતામણી પ્રધાન છે, પ્રામાણિક પુરુષોમા જેમ તીર્થંકર પ્રધાન છે, ગાયોમા જેમ કામધેનુ પ્રધાન છે, મનુષ્યોમા જેમ ચક્રવર્તી પ્રધાન છે, અને દેવોમા જેમ ઇંદ્ર પ્રધાન છે, આવી રીતે આ ચાર અંગ પ્રધાન છે આ વાતને સમજાવવા માટે સૂત્રકારે "परम" એવુ વિશેષણ આપેલ છે

પ્રશ્ન—મનુષ્યત્વ આદિમા પરમાગતા-પ્રધાનતા કઈ રીતે હોઈ શકે કેમકે, મુક્તિની પ્રાપ્તિમા નિર્જરા જ સાક્ષાત્ કારણ હોય છે આથી નિર્જરાની પ્રધાનતા છે

ઉત્તર—કદાચ મુક્તિની પ્રાપ્તિમા સાક્ષાત્કારણ નિર્જરા છે પરતુ નિર્જરા નિરાશ્રય તો રહે નહી આથી માનુષત્વાદિ ચાર અગ વગર નિર્જરા બની શકતી નથી આથી આ વાત સ્વત સિદ્ધ થાય છે કે નિર્જરાની અ

चुलन्यामासक्तो जातः। तयोर्दुश्चरितं ब्रह्मदत्तेन विदितम्। ब्रह्मदत्तेन काकहंसीयुगलं पिष्टमयं मैथुनपरायणं निर्माय शूलप्रोतं कृत्वा ताभ्यां प्रदर्शितम्। तथा-गोनस-पद्मनागिनीयुगलं पिष्टमयं कृत्वा वाचा तर्जयति-रे दुष्ट! दुराचारिन्! गोनस! किं पद्मनागिन्या सह रमसे? तत्फलं भुङ्क्ष्व, इत्युक्त्वा तदुभयं प्रज्वलज्ज्वलने प्रक्षिपति। एवं दुष्कर्मनिवृत्त्यर्थं ब्रह्मदत्तप्रदर्शितं दण्डं विलोक्यापि तौ दुष्कर्मकरणान्न निवृत्तौ। ततश्चुलन्या दीर्घपृष्ठनृपेण च परस्परं विचार्य ब्रह्मदत्तस्य विवाहः

तो वह दीर्घपृष्ठ चुलनी के मोह में फँस गया। चुलनी और दीर्घपृष्ठ के दुश्चरित की बात ब्रह्मदत्त के कान तक भी पहुँच गई। ब्रह्मदत्त ने उन दोनों को शिक्षा देने के अभिप्राय से आटे का एक, मैथुन में परायण काक और हँसी का जोडा निर्मापित कर और उसे शूल मे पिरोकर उन दोनों को दिखलाया। तथा गोनस (फणरहित सर्प) और पद्मनागिनी का भी एक जोडा आटे से उसने तयार किया, और उन्हीं के समक्ष कहने लगा रे-दुष्ट! दुराचारी गोनस! तुझे लज्जा नही आती जो तू पद्मनागिनी के साथ रमता है? अरे अधम! तू अब अपने किये हुए कर्म का फल भोग। इस प्रकार वाणी से तर्जित कर उसने उन दोनो को जलती हुई अग्नि मे डाल दिया। इस प्रकार दुष्कर्म की निवृत्ति के लिये ब्रह्मदत्त के द्वारा प्रदर्शित दण्ड को देखकर भी रानी और दीर्घपृष्ठ अपने अनर्थविधायक दुष्कर्म से पीछे नही हटा।

સમય વિતી ગયા બાદ તે દિર્ઘપૃષ્ઠ ચુલનીના મોહમા ફસાઈ ગયો. ચુલની અને દિર્ઘપૃષ્ટની આ દુશ્ચરિત્રની વાત બ્રહ્મદત્તના કાન સુધી પહોચી ગઈ, બ્રહ્મદત્તે એ બન્ને ને શિક્ષા દેવાના અભિપ્રાયથી આટામાથી (લોટમાથી) એક મૈથુનમા પરાયણ કાક અને હંસલીનુ જોડુ નિર્માણ કરી તેને શુલ્યમા પરોવીને તે બન્નેને બતાવ્યુ તથા ફેણ વગરનો સાપ અને પદ્મનાગણનુ પણ એક જોડુ આટામાથી (લોટમાથી) બનાવી તૈયાર કર્યું અને તેની સામે કહેવા લાગ્યો, રે દુષ્ટ! દુરાચારિ ગોનસ (ફેણ રહિત સર્પ)! તને લાજ નથી આવતી કે તુ, પદ્મનાગણની સાથે રમી રહ્યો છે અરે અધમ! તુ હવે પોતાના કરેલા કર્મનુ ફળ ભોગવ આ પ્રકારે કહીને એ બન્ને ને તેણે ભડભડતી અગ્નિમા નાખી દીધા આ પ્રકારે દુષ્કર્મની નિવૃત્તિ માટે બ્રહ્મદત્તદ્વારા પ્રદર્શિત દંડને જોઈને રાણી અને દિર્ઘપૃષ્ટ પોતાના અનર્થ વિધાયક દુષ્કર્મથી પાછા ન ફર્યા એક દિવસની વાત છે કે, આ બન્નેએ એકાતમા

मानुषत्वं दुर्लभमित्यत्र दश दृष्टान्ताः प्रदर्श्यन्ते, तद् यथा—चोल्लकः १, पाशकः २, धान्य ३, द्यूत ४, रत्न ५, स्वप्नः ६, चक्र ७, कूर्मः ८, युग ९, परमाणुः १०।

अथ प्रथमश्चोल्लकदृष्टान्तः—चोल्लको=भोजन तदुपलक्षितो दृष्टान्तः प्रोच्यते—

काम्पिल्यनगरे ब्रह्मनामको नृपतिरासीत्, तस्य भार्या चुलनीनाम्नी, पुत्रो ब्रह्मदत्तनामकः। तस्मिन् ब्रह्मनृपतौ मृते सति तत्पुत्रस्य ब्रह्मदत्तस्य बाल्यावस्था विलोक्य ब्रह्मनृपसुहृद् दीर्घपृष्ठनामको नृपस्तद्राज्य रक्षति। तदनन्तर स

नही हो सकता है उसी तरह इन मानुपत्व आदि चार अगों की प्राप्ति हुए विना मुक्ति की प्राप्ति जीव को नहीं हो सकती है।

" मानुपत्व दुर्लभ " मनुष्यपन की प्राप्ति महादुर्लभ है, इस विषय में दश दृष्टान्त कहे जाते हैं, जैसे—चोल्लक १, पाशक २, धान्य ३, द्यूत ४, रत्न ५, स्वप्न ६, चक्र ७, कूर्म ८, युग ९ परमाणु १०।

चोल्लक नाम भोजनका है। इससे उपलक्षित होनेसे चोल्लकको भी दृष्टान्त कह दिया गया है। यह प्रथम चोल्लकदृष्टान्त इस प्रकार है—

कापिल्य नगर मे ब्रह्म नाम का राजा था। इसकी स्त्री का नाम चुलनी और पुत्र का नाम ब्रह्मदत्त था। राजा ब्रह्म के काल प्राप्त हो जाने के बाद ब्रह्मदत्त की बाल अवस्था देखकर "राज्य में अव्यवस्था न फैल जाय" इस दृष्टि से राजा ब्रह्म के मित्र दीर्घपृष्ठ नाम के राजा ने उसके राज्य को सभाल लिया। जब कुछ समय व्यतीत हो गया

થઈ શકતુ નથી, એજ રીતે આ માનુપત્વ આદિ ચાર અગોની પ્રાપ્તિ થયા વિના મુકિતની પ્રાપ્તિ જીવને થઈ શકતી નથી

માનુપત્વ દુર્લભ મનુષ્યપણાની પ્રાપ્તિ મહાદુર્લભ છે, આ વિષયમા દશ દૃષ્ટાત કહેવામા આવે છે જેમ—ચૌલ્લક ૧, પાશક ૨, ધાન્ય ૩, દ્યૂત ૪, રત્ન ૫, સ્વપ્ન ૬, ચક્ર ૭, કૂર્મ ૮, યુગ ૯, પરમાણુ ૧૦

ચોલ્લક નામ ભોજનનુ છે એથી ઉપલક્ષિત થવાથી ચૌલ્લકનુ પણ દૃષ્ટાત કહેવામા આવેલ છે આ પ્રથમ ચૌલ્લકદૃષ્ટાત આ પ્રકારનુ છે—

કાપિલ્ય નગરમા બ્રહ્મનામનો રાજા હતો તેની સ્રીનુ નામ ચુલની અને પુત્રનુ નામ બ્રહ્મદત્ત હતુ રાજા બ્રહ્મની કાળપ્રાપ્તિ પછી, બ્રહ્મદત્તની બાળ અવસ્થા જોઈ ને "રાજ્યમા અવ્યવસ્થા ન ફેલાઈ જાય" આ દૃષ્ટીથી રાજા બ્રહ્મના મિત્ર દિર્ઘપૃષ્ટ નામના રાજાએ તેના રાજ્યને સભાળી થોડા

तत्समीपे प्रकोष्ठकान्तरे शयनार्थं गतः। तदाऽर्धरात्रे जनन्याऽग्निसंयोजनात् तज्जतुगृहं प्रदीपितम्। ब्रह्मदत्त उत्थितः। तदा वरधनुर्ब्रह्मदत्तं वदति-नाथ! प्रासादः प्रज्वलति, भवान् निःसरतु। इति तद्वचनं श्रुत्वा ब्रह्मदत्तो ब्रवीति-प्रदर्शय मार्गम्, तदा वरधनुर्वदति नाथ! अयमस्ति सुरङ्गामार्गः, पादाघातेन सुरङ्गाद्वारवर्ति-शिलापट्टकं चूरय, ब्रह्मदत्तेन तथा कृते सति उभौ तेनैव सुरङ्गापथेन निःसृत्य बहि-र्द्वारावस्थिततुरङ्गमौ समारुह्य देशान्तरं गतौ।

द्वारा प्रेरित होने पर ब्रह्मदत्त उस लाक्षागृह मे जाकर सो गया। वर-धनु भी उसी के समीप एक प्रकोष्ठक में सो गया। जब आधी रात होने का समय आया तो चुलनी माता ने उस लाक्षागृह मे आग लगा दी मकान जलने लगा। ब्रह्मदत्त एकदम उठा। वरधनु ने शीघ्र पास आकर ब्रह्मदत्त से कहा-नाथ! महल जल रहा है, अपन यहा से शीघ्र चले जावें। वरधनु के वचन सुनकर ब्रह्मदत्तने कहा-बताओ मार्ग कहा है? ब्रह्मदत्त के वचन सुनकर वरधनु ने कहा-नाथ! यह रहा सुरग का मार्ग। इसके द्वार पर जो यह पत्थर की शिला का ढक्कन लगा हुआ है इसे आप पैरो से हटा दीजिये और बाहर निकल जाईये। ब्रह्मदत्त ने ऐसा ही किया। सुरग के द्वार पर लगे हुए पत्थर को पैर से हटाकर वे और वरधनु दोनों सुरगमार्गसे बाहर निकल आये और बाहर के द्वारपर खडे हुए दोनो घोडोंपर चढ़कर वहासे दूसरे देशको चले गये।

મહેલમા સુવા માટે ગયો મત્રીનો પુત્ર વરધનુ પણ તેની સાથે તે મહેલમા ગયો અને તેની સાથે એ મહેલમા તે પણ એક આસન ઉપર સુતો જ્યારે અરધી રાતનો પ્રારભ થઇ ચુકયો ત્યારે દુષ્કર્મિણી એવી કુમારની માતા ચુલનીએ તે લાખાગૃહમા આગ લગાડી મહેલ સળગવા લાગ્યો, બ્રહ્મદત્ત એકદમ ઉઠયો વરધનુએ એ વખતે તેની પાસે આવીને કહ્યુ, નાથ! મહેલ સળગી રહ્યો છે આપણે અહીથી તુરત જ નીકળી જવુ જોઇએ વરધનુના વચન સાભળીને બ્રહ્મદત્તે કહ્યુ કે માર્ગ કયા છે? બતાવો બ્રહ્મદત્તનુ વચન સાભળીને વરધનુએ કહ્યું, નાથ! આ રહ્યો બહાર નીકળવાનો રસ્તો અહી જે પત્થરનુ ઢાકણુ લગાડેલુ છે તેને આપ પગથી દૂર કરો અને પછી ભોયરામા ઉતરી બહાર નીકળી જાઓ બ્રહ્મદત્તે એ પ્રમાણે કર્યું ભોયરાના મુખદ્વારના પત્થરને દૂર કરી કુમાર બ્રહ્મદત્ત અને વરધનુ બન્ને ભોયરાના રસ્તે બહાર નીકળી ગયા અને બહારના દ્વાર પાસે તૈયાર રાખવામા આવેલા ઘોડા ઉપર બેસી બન્ને જણા દૂર દેશમા ચાલ્યા ગયા

कारितः। ततः कपटप्रबन्धेन ब्रह्मदत्तमारणार्थं जतुगृहं कारितम्। तदा धनुर्नामक ब्रह्मनृपतेर्मन्त्री तत् कपट ज्ञातवान्। स च नदीतीरात् तद्गृहाभ्यन्तरेऽधः पृथिव्या सुरङ्गा निर्माय नदीतटे सुरङ्गाद्वारे तुरगमद्वय स्थापयित्वा स्वपुत्र वरधनुनामक जतुगृहनिर्माणकारण ज्ञापयति। ततो नि सरणार्थं निर्मापिता सुरङ्गां च दर्शयति स वरधनुः स्वपित्राज्ञया ब्रह्मदत्तानुचरोऽभवत्।

अन्यदा कदाचित् जनन्या प्रेरितो ब्रह्मदत्तस्तस्मिन् जतुगृहे सुप्तः, वरधनुश्च

एक दिन की बात है कि इन दोनोंने एकान्त में इस प्रकार की गुप्तमत्रणा की कि ब्रह्मदत्त का विवाह कर देना चाहिये। ऐसा ही हुआ ब्रह्मदत्त का विवाह कर दिया गया। तथा ब्रह्मदत्त को मारने के लिये कपट से एक लाक्षागृह-लाख का महल भी बनवा कर तयार कराया गया। राजा ब्रह्म के मत्री को उनकी यह कपट रचना ज्ञात हो गई। मत्री का नाम धनु था। उसने नदी के तीर से लेकर उस लाक्षागृह के भीतर तक पृथिवी के नीचे एक सुरग बनवाई। जब सुरग बनकर तयार हो चुकी तो नदी के तट पर कि जहा सुरग से बाहर निकलने का द्वार था दो घोडे खडे करवा दिये और अपने पुत्र से कि जिसका नाम वरधनु था लाक्षागृह के निर्माण का कारण प्रकट कर दिया। तथा यहा से निकलने के लिये जो सुरग बनाई गई थी उसका भी भीतरी दरवाजा उसे दिखला दिया। वरधनु अपने पिता की आज्ञा से ब्रह्मदत्त का अनुचर बन गया। एक दिन की बात है कि अपनी माता

એવા પ્રકારની ગુપ્ત મત્રણા કરી કે, બ્રહ્મદત્તનો વિવાહ કરી દેવો અને એ પ્રમાણે બ્રહ્મદત્તનો વિવાહ કરી દેવામા આવ્યો આ પછી બ્રહ્મદત્તને કપટથી મારવા માટે એક લાખાગૃહ (જોગણીનો મહેલ) બનાવી તૈયાર કર્યો રાજા બ્રહ્મના મત્રીને તેમની આ કપટ રચના જાણવામા આવી ગઇ મત્રીનુ નામ ધનુ હતુ તેણે નદીના કાઠાથી લઇ ને એ લાખાગૃહની અદર સુધીનુ એક ભોયરૂ તૈયાર કરાવ્યુ જ્યારે ભોયરૂ તૈયાર થઈ ગયુ ત્યારે નદીના કાઠા ઉપર કે જ્યાં ભોયારમાથી બહાર નીકળવાનો રસ્તો રાખ્યો હતો તે સ્થળે બે ઘોડા તૈયાર રખાવ્યા અને પોતાના પુત્ર કે જેનુ નામ વરધનુ હતુ તેને લાખાગૃહની સમસ્ત વાતથી જાણકાર કરી તેમાથી નિકળવા માટે જે ભોયરૂ બનાવવામા આવેલ હતુ તેની સઘળી માહિતી આપી નીકળવા માટેનો દરવાજો તેને બતાવી દીધો એક દિવસની વાત છે કે, કુમાર બ્રહ્મદત્ત તેની માતાના કહેવાથી લાખાગૃહ

तत्समीपे प्रकोष्ठकान्तरे शयनार्थं गतः। तदाऽर्धरात्रे जनन्याऽग्निसंयोजनात् तज्जतुगृहं प्रदीपितम्। ब्रह्मदत्त उत्थितः। तदा वरधनुर्ब्रह्मदत्तं वदति-नाथ! प्रासादः प्रज्वलति, भवान् निःसरतु। इति तद्वचनं श्रुत्वा ब्रह्मदत्तो ब्रवीति-प्रदर्शय मार्गम्, तदा वरधनुर्वदति नाथ! अयमस्ति सुरङ्गामार्गः, पादाघातेन सुरङ्गाद्वारवर्तिशिलापट्टकं चूरय, ब्रह्मदत्तेन तथा कृते सति उभौ तेनैव सुरङ्गापथेन निःसृत्य बहिर्द्वारावस्थिततुरङ्गमौ समारुह्य देशान्तरं गतौ।

द्वारा प्रेरित होने पर ब्रह्मदत्त उस लाक्षागृह मे जाकर सो गया। वरधनु भी उसी के समीप एक प्रकोष्ठक में सो गया। जब आधी रात होने का समय आया तो चुलनी माता ने उस लाक्षागृह मे आग लगा दी मकान जलने लगा। ब्रह्मदत्त एकदम उठा। वरधनु ने शीघ्र पास आकर ब्रह्मदत्त से कहा-नाथ! महल जल रहा है, अपन यहा से शीघ्र चले जावें। वरधनु के वचन सुनकर ब्रह्मदत्तने कहा-बताओ मार्ग कहा है? ब्रह्मदत्त के वचन सुनकर वरधनु ने कहा-नाथ! यह रहा सुरग का मार्ग। इसके द्वार पर जो यह पत्थर की शिला का ढक्कन लगा हुआ है इसे आप पैरो से हटा दीजिये और बाहर निकल जाईये। ब्रह्मदत्त ने ऐसा ही किया। सुरग के द्वार पर लगे हुए पत्थर को पैर से हटाकर वे और वरधनु दोनों सुरगमार्गसे बाहर निकल आये और बाहर के द्वारपर खडे हुए दोनो घोडोंपर चढ़कर वहासे दूसरे देशको चले गये।

મહેલમા સુવા માટે ગયો મંત્રીનો પુત્ર વરધનુ પણ તેની સાથે તે મહેલમા ગયો અને તેની સાથે એ મહેલમા તે પણ એક આસન ઉપર સુતો જ્યારે અરધી રાતનો પ્રારંભ થઇ ચુકયો ત્યારે દુષ્કર્મિણી એવી કુમારની માતા ચુલનીએ તે લાખાગૃહમા આગ લગાડી મહેલ સળગવા લાગ્યો, બ્રહ્મદત્ત એકદમ ઉઠયો વરધનુએ એ વખતે તેની પાસે આવીને કહ્યુ, નાથ! મહેલ સળગી રહ્યો છે આપણે અહીથી તુરત જ નીકળી જવુ જોઇએ વરધનુના વચન સાભળીને બ્રહ્મદત્તે કહ્યુ કે માર્ગ કયા છે? બતાવો બ્રહ્મદત્તનુ વચન સાભળીને વરધનુએ કહ્યુ, નાથ! આ રહ્યો બહાર નીકળવાનો રસ્તો અહી જે પત્થરનુ ઢાંકણુ લગાડેલુ છે તેને આપ પગથી દૂર કરો અને પછી ભોયરામા ઉતરી બહાર નીકળી જાઓ બ્રહ્મદત્તે એ પ્રમાણે કર્યું ભોયરાના મુખદ્વારના પત્થરને દૂર કરી કુમાર બ્રહ્મદત્ત અને વરધનુ બન્ને ભોયરાના રસ્તે બહાર નીકળી ગયા અને બહારના દ્વાર પાસે તૈયાર રાખવામા આવેલા ઘોડા ઉપર બેસી બન્ને જણા દૂર દેશમા ચાલ્યા ગયા

अत्यन्तदूरपथभ्रमणजनितश्रमादश्वौ मृतौ। पादचारेण ब्रह्मदत्तो वरधेनुना सह पृथिव्यामटति। ततो दीर्घपृष्ठनृपस्य भयात् पृथक् पृथक् भूत्वा तौ पर्यटतः। अथ ब्रह्मदत्तः पर्यटन् निर्धनवेषेण क्वचिद् वृक्षतले उपविष्टः। तदा केनचित् सामुद्रिकविद्यावता विप्रेण मार्गे ब्रह्मदत्तचरणन्यासं दृष्ट्वा मुदितचित्त शीघ्रगत्या तत्र वृक्षतले समायातः। तत्र निर्धनवेषेण वर्तमानं ब्रह्मदत्तमवलोक्य स विप्रो रोदिति। तं ब्रह्मदत्तः पृच्छति–हे विप्र! कथं रोदिषि?, सामुद्रिकशास्त्रज्ञोऽसौ विप्र आह–अद्य मम विद्या असदर्थबोधिका जाता, भवच्चरणलक्षणं भरतश्चक्रवर्तित्वमावे-

अत्यन्त दूर तक अधिक वेग से चलने के कारण उनके घोडे बहुत थक गये थे इसलिये उनका पेट फूल गया और दोनों घोडे मर गये। ब्रह्मदत्त और वरधनु दोनों ही पैदल जगलमें घूमने लगे, पर दीर्घपृष्ठ राजा का भय हृदय में बना हुआ था। इसलिये उन्हों ने अब अलग २ होकर चलना ही अच्छा समझा। ब्रह्मदत्त चलते २ एक किसी वृक्ष के नीचे आकर ठहर गया। इतने में वहां एक सामुद्रिक शास्त्र का वेत्ता ब्राह्मण जो उसी रस्तेसे होकर कही जा रहा था मार्गमें ब्रह्मदत्त के चरणचिह्नों को देखकर बड़ा ही प्रसन्न हुआ, और चरणचिह्नों को लक्षित कर वह उस स्थान पर आपहुँचा जहां ब्रह्मदत्त वृक्ष के नीचे बैठा हुआ था। ब्रह्मदत्त की निर्धन अवस्था देखकर ब्राह्मण को रोना आगया। ब्राह्मण को रोते देखकर ब्रह्मदत्त ने पूछा हे ब्राह्मण! क्यों रो रहे हो? सामुद्रिक शास्त्रज्ञ उस ब्राह्मण ने कहा कि मैंने जो सामुद्रिक

ઘણા વેગથી લાબી મજલ કાપવાથી તેમના ઘોડા થાકી ગયા અને એથી એ ઘોડાઓનુ પેટ ફુલી જતા બન્ને ઘોડા મરી ગયા વરધનુ અને બ્રહ્મદત્ત બન્ને પગપાળા જગલમા ફરવા લાગ્યા આ રીતે ફરવાથી દીર્ઘપૃષ્ટ રાજા તરફથી ભય આવી પડશે તેવી દહેશતથી બન્ને જણાએ જુદા જુદા ચાલવાનુ રાખ્યુ બ્રહ્મદત્ત ચાલતા ચાલતા કોઈ એક વૃક્ષની નીચે જઈ પહોચ્યો અને ત્યા રોકાઈ ગયો. આ સમયે સામુદ્રિકશાસ્ત્રજ્ઞાનનો જાણકાર એક બ્રાહ્મણ કે જે એ રસ્તેથી જઈ રહ્યો હતો તેણે માર્ગમા બ્રહ્મદત્તના ચરણના ધૂળમા પડેલા પગલાના ચિન્હોને જોઈને ખૂબ પ્રસન્નતા અનુભવી અને ચરણ ચિન્હોને લક્ષમા રાખતો રાખતો તે જે સ્થળે કુમાર બ્રહ્મદત્ત હતો ત્યા આવી પહોચ્યો બ્રહ્મદત્તની નિર્ધન અવસ્થા જોઈને બ્રાહ્મણની આખમા આસુ આવી ગયા બ્રાહ્મણને રોતા જોઈ બ્રહ્મદત્તે કહ્યુ, હે બ્રાહ્મણ શા માટે રડો છો? સામુદ્રિક શાસ્ત્રના જાણકાર તે બ્રાહ્મણે કહ્યુ કે, મે આજ સુધી

दयति किंतु भवान् निर्धनावतारो मिलितः। ब्रह्मदत्तो वदति–अहमस्मि चक्रवर्ती, यदा मम राज्यप्राप्तिः स्यात्तदा भवता ममान्तिकमागन्तव्यम्।

कालान्तरे ब्रह्मदत्तेन चक्रवर्तिराज्य माप्तम्, द्वादश वर्षाणि राज्याभिषेकोत्सवः प्रारब्धः। सामुद्रिकशास्त्रज्ञोऽसौ विप्रस्तदुत्सवसमाचार प्राप्य तत्रागतः।

शास्त्र का अभीतक अध्ययन किया है वह आज बिलकुल गलत साबित हो रहा है इसलिये मैं रो रहा हूं। आपके चरणों मे जो चिह्न बने हुए हैं उनसे यह बात ज्ञात होती है कि आपको चक्रवर्ती होना चाहिये पर आपकी तो यह दशा है कि इस समय आपके पास खाने तक को अन्न भी नहीं है। आपका यह वेष दरिद्रियों जैसा है। अवस्था आपकी निर्धन है। ऐसे मालूम पडता है कि मानो आप में निर्धनताने ही अवतार लिया है। ब्राह्मण की बात सुनकर ब्रह्मदत्त ने कहा–तुम्हारा सामुद्रिक शास्त्र मिथ्या नहीं है दुःखी मत होओ, मैं वास्तव मे चक्रवर्ती ही हूं। जब मुझे राज्य की प्राप्ति हो तो उस समय तुम मेरे पास आना।

कालान्तर मे ब्रह्मदत्त को चक्रवर्तिपद की प्राप्ति हुई। ब्रह्मदत्त चक्रवर्ती बन गये। बारह वर्ष का राज्याभिषेक बड़ा ही ठाट बाट से मनाया जाने लगा। इसी अवसर में उस ब्राह्मण ने जब यह समाचार सुना तो वह भी वहा पर आगया पर वह ब्रह्मदत्तसे मिल नहीं सका।

સામુદ્રિક શાસ્ત્રનુ જે અધ્યયન કર્યુ છે તે આજે બીલકુલ નકામુ માલુમ પડયુ છે આ માટે હુ રોઇ રહ્યો છુ આપના ચરણોમા જે ચિન્હ જોવામા આવે છે તેનાથી એવી વાત સિદ્ધ થાય છે કે, આપ ચક્રવર્તી બનવા જોઈએ પરંતુ આપની તો એ દશા છે કે, આ સમયે આપની પાસે ખાવાને અન્ન પણ નથી આપનો આ વેશ દ્રરિદ્રીઓના જેવો છે આપની અવસ્થા નિર્ધન છે એવુ માલુમ પડે છે કે, આપનામા નિર્ધનતાએ અવતાર લીધો છે, બ્રાહ્મણની વાત સાભળી બ્રહ્મદત્તે કહ્યુ આ તમારૂ સામુદ્રિક શાસ્ત્ર મિથ્યા નથી, દુખી ન બનો હુ વાસ્તવમા ચક્રવર્તી જ છુ જ્યારે મને રાજ્યની પ્રાપ્તિ થાય એ સમયે તમે મારી પાસે આવજો

સમયના વહેવા સાથે બ્રહ્મદત્તને ચક્રવર્તિ પદ પ્રાપ્ત થયુ રાજ્યમા ૧૨ વર્ષ સુધી તેના રાજ્યાભિષેકનો ઉત્સવ ઠામઠામ મનાવા લાગ્યો એ બ્રાહ્મણે જ્યારે આ પ્રસંગના શુભ સમાચર જાણ્યા તો તે પણ ત્યા આવી પહોચ્યો, પણ તે બ્રહ્મદત્તને મળી શકયો નહી બ્રહ્મદત્ત ચક્રવર્તી સાથે તેનો મેળાપ

ब्रह्मदत्तचक्रवर्तिनो दर्शनं मम कथं स्यादिति पृष्टः कश्चित् श्रेष्ठी तं विप्रं मार्गं दर्शयति। अथोत्सवसमये चक्रवर्ती गजमारूढो नगरीनिःसरति। स विप्रस्तदा जनसमूहमध्ये वंशाग्रे पादत्राणमालां संयोज्य तं वंशमुत्थाप्य स्थितवान्। चक्रवर्ती स्वराज्यैश्वर्यशोभां समन्ताद् विलोकयन् वंशाग्रसलग्नामुपानद्मालामपश्यत्। ततः कोपारुणनेत्रश्चक्रवर्ती भृत्यैस्तमाहूय पृच्छति-किमेतत् त्वया मर्तुमाचरितम्?। विप्रः प्राह-नहि मर्तुं, किंतु जीवितुम्। चक्रवर्ती वंशोत्थापनकारणं विज्ञाय

ब्रह्मदत्त चक्रवर्ती से अब मेरा मिलाप कैसे हो? इस बात को उसने किसी वहीं के सेठ से पूछा तो उसने उसे मिलाप का रस्ता भी बतला दिया। उत्सव के समय चक्रवर्ती हाथी पर चढ़कर आ रहे थे, भीड़ काफी थी। ब्राह्मण ने मिलाप का मार्ग सोचा, उसके अनुसार एक बांस पर जूतों की माला लटका कर और उस बांस को भीड़ के बीच मे ऊपर उठा कर वह खड़ा हो गया। चक्रवर्ती अपने राज्य के ऐश्वर्य की शोभा का चारो ओर से निरीक्षण करते हुए चल रहे थे। उन्हों ने इस दृश्य को ज्यो ही देखा इकदम देखते ही आंखो मे क्रोध की लाली उतर आई, नौकरों के जरिये उस ब्राह्मण को बुलवाकर पूछा, अरे! इस सुन्दर अवसर पर यह तूने क्या काम किया है? मालूम पडता है तेरी मौत आगई है। ब्राह्मण ने चक्रवर्ती की बात सुनकर कहा यह काम मैंने अपनी मौत को बुलाने के लिये नहीं किया है, किन्तु जीने के लिये किया है। जब चक्रवर्ती बंशोत्थापन के कारण से

કઈ રીતે થાય આ વાત તેણે ત્યાના કોઈ શેઠને પૂછી તો તેણે મેળાપ માટેનો રસ્તો બતાવ્યો. ઉત્સવના સમયે ચક્રવર્તી હાથી ઉપર બેસી આવી રહ્યા હતા ભીડ ખૂબ હતી, બ્રાહ્મણે મેળાપનો માર્ગ વિચાર્યો આ અનુસાર તે એક વાસ ઉપર લટકાવેલ જોડાની માળા સાથે તે લોકોની ભીડમા હાથમા વાસડો ઉચો રાખીને ઉભો રહ્યો ચક્રવર્તી પોતાના રાજ્યની ઐશ્વર્યની શોભાને ચારે તરફ દૃષ્ટી ફેરવી જોઈ રહેલ હતા, તેમણે આ દૃશ્ય જોયુ અને જોતા જ એક દમ આખોમા ક્રોધની લાલીમા છવાઇ ગઇ નોકરો દ્વારા એ બ્રાહ્મણને બોલાવી પૂછ્યુ અરે! આ સુદર અવસર ઉપર તુ આવુ કામ કેમ કરી રહ્યો છે? માલુમ પડે છે કે તારૂ મોત આવ્યુ છે ચક્રવર્તીની વાત સાભળી બ્રાહ્મણે કહ્યું, આ કામ મે મારા મોતના બોલાવવાથી નથી કર્યુ, પરતુ જીવવા માટે કરેલ છે આ પછી ચક્રવર્તી વશોત્થાપનના કારણથી યથાર્થ રૂપથી

परितुष्टो भूत्वा गजोपरि स्वपार्श्वे तमुपवेश्य ब्रवीति-हे विप्र! स्वाभीष्टं ब्रूहि, सोऽवदत् भार्यां पृष्ट्वा कथयामि। ततस्तेन स्वगृहमागत्य भार्या पृष्टा। भार्या मनसि चिन्तयति-धनागमे त्रीणि नश्यन्ति जीर्णं गृहं, जीर्णा भार्या, जिर्णं मित्रम्। इति विचार्य सा प्राह - एकैकस्मिन् दिने एकैकगृहे पायसभोजनं भवतु, इत्येव प्रार्थनीयम्। ततोऽसौ विप्रश्चक्रवर्तिसन्निधौ समागत्य तदेव प्रार्थितवान्। चक्रवर्ती

यथार्थरूप में परिचित हो चुके, तब वे बडे प्रसन्न हुए। उन्हो ने उस ब्राह्मण को शीघ्र ही हाथी पर अपने पास बैठा कर कहा कि कहो विप्रदेव! तुम क्या चाहते हो? उसने कहा महाराज! मैं क्या चाहता हूं यह बात तो अपनी भार्या से पूछकर आपसे कहूंगा। चक्रवर्ती से वह घर जाने की आज्ञा लेकर घर आगया। घर पर आकर उसने अपनी पत्नी से समस्त वृत्तान्त कह दिया। पत्नी ने सुनकर विचार किया कि यदि यह धनवान् बन जायगा तो मुझे अवश्य छोड़ देगा, क्यों कि धन के आने पर तीन चीजे छोड दी जाती हैं—१ जूना घर, २ जूनी भार्या और ३ जूना मित्र। इसलिये इससे कह दिया जाय कि हमे तो प्रतिदिन एक२ घर पर खीर का भोजन मिलता रहे, ऐसी व्यवस्था हो जानी चाहिये। बस इस प्रकार विचार कर ब्राह्मणी ने अपने पति से यही बात कही और कहा कि जाकर तुम राजा से यही मागो अपने लिये और वस्तु को क्या करना है। ब्राह्मण ने अपनी पत्नी की सलाह मान कर चक्रवर्ती से यही मागा। चक्रवर्ती ने ब्राह्मण से कहा

परिचित બનતા ખૂબજ પ્રસન્ન થયા અને તેમણે બ્રાહ્મણને એજ વખતે પોતાના હાથી ઉપર બેસાડી લઈને પૂછયુ, કહો વિપ્રદેવ તમે શુ ચાહો છો? જવાબમા તે બ્રાહ્મણે કહ્યુ, મહારાજ! હુ શુ ચાહુ છુ તે વાત મારી સ્રીને પૂછ્યા પછી આપને કહીશ ચક્રવર્તીની આજ્ઞા લઈ તે પોતાને ઘેર ગયો. ઘેર પહોચી તેણે પોતાની સ્રીને સઘળો વૃત્તાત કહી સભળાવ્યો સ્રીએ સઘળી બીના સાભળીને વિચાર કર્યો કે, મારો પતિ ધનવાન બની જશે તો એ મને અવશ્ય છોડી દેશે કેમકે, ધનના આવવાથી ત્રણ ચીજો ભુલાઈ જાય છે એક તો જુના ઘર, બીજુ સ્રી ત્રીજુ જુનામિત્ર આ માટે એને એમ માગવાનુ કહેવામા આવે કે, અમને પ્રતિદિન એક એક ઘેરથી ખીરનુ ભોજન મળતુ રહે એવી વ્યવસ્થા કરવામા આવે આ પ્રકારનો વિચાર કરી બ્રાહ્મણીએ પોતાના પતિને એ વાત કહી અને કહ્યુ કે, તમે રાજા પાસે જઈને એ પ્રમાણે માગો આપણે બીજી વસ્તુની શુ જરૂર છે? બ્રાહ્મણે સ્રીની સલાહ માનીને રાજા પાસે જઈ તેની સ્રીના કીધા પ્રમાણે જ માગ્યું

प्राह–किमिदं प्रार्थयसि ? ग्रामो, नगरं, वा कोशो वा याच्यताम् । स विप्रोऽवदत्–इदमेव ममेप्सितम्, ततश्चक्रवर्तिना तत्स्वीकृतम् । प्रथमदिने चक्रवर्तिनो भवने परमसुस्वादु पायसं लब्धम् । तत्र काम्पिल्यनगरे चक्रवर्त्याज्ञयाऽसौ विप्रः प्रत्येकगृहे भोजनं क्रमेण प्रतिदिनं लभते, तथाप्यसौ गृहाणामन्तं न प्राप, कथं तर्हि तस्य समस्तभरतक्षेत्रवर्तिषु गृहेषु एकैकगृहे क्रमेण प्रतिदिनं भोजनप्राप्त्यनन्तरं पुनश्चक्रवर्तिभवने

यह तुमने क्या चीज मागी है, गाव मागो नगर मागो या कोश–खजाना मागो। सुनकर ब्राह्मण ने कहा हमें इन चीजों की आवश्यकता नही है। हमारी इच्छा तो जो है वह आप से निवेदित कर दी है। चक्रवर्ती ने ब्राह्मणकी बात स्वीकार करली। चक्रवर्तीने स्वय सबसे पहिले दिवस इसके लिये परम स्वादिष्ट बढ़िया खीर अपने महलमें तैयार करवाई। ब्राह्मण ने बडे आनद के साथ खाई। क्रम२ से अब यह उस कापिल्य नगर में सब के घर एक२ दिन खीर के भोजन के लिये जाने लगा, परन्तु वहा इतने अधिक घर थे कि इसके जीवनभर तक भी जीमते२ घरो के वारे नही समाप्त हो सकते थे। तथा छह खड की पृथिवी का अधिपति चक्रवर्ती होता है इसलिये यद्यपि उसके जीमने का नबर छह खडोंमें नियत कर दिया गया था, पर जब कापिल्य नगर के घरों की ही समाप्ति नही हो सकी तो भरतक्षेत्र भर के घरों का बारा उसके कैसे प्राप्त हो सकता था ? अतः वह बडा ही चिन्तित रहने लगा। वह विचारता रहता कि कब समस्त घरों का बारा मेरा समाप्त

ચક્રવતી'એ બ્રાહ્મણને કહ્યુ કે તમે આ શુ માગ્યુ ? ગામ, નગર અથવા તો ધન દોલત જે જોઇએ તે માગીલ્યો. બ્રાહ્મણે કહ્યુ કે, મહારાજ ! મને એવી કોઇ ચીજની જરૂરીઆત નથી અમારી જે ઇચ્છા છે તે આપની સમક્ષ રજુ કરી છે ચક્રવતી'એ બ્રાહ્મણની વાતનો સ્વીકાર કરી અને પોતાનાજ મહેલમા તેને માટે સ્વાદિષ્ટ એવી ખીર તૈયાર કરાવી બ્રાહ્મણે ખૂબ જ આનદથી તે ખાધી ક્રમે ક્રમે તે કાપિલ્ય નગરમા બધાને ત્યા એક એક દિવસ ખીરના ભોજન માટે જવા લાગ્યો પરતુ ત્યા એટલા બધા ઘરો હતા કે એના જીવન સુધી જમતા જમતા ઘરનો વારો સમાપ્ત થઈ શકે તેમ ન હતું તેમાવળી ચક્રવતી' તો છ ખડ ધરતીનો અધિપતી હોય છે આથી તેના જમવાનો નબર છ ખડોમા નક્કી કરી આપેલ હતો પણ જ્યારે એકલા કાપિલ્ય નગરના જ ઘરો તે પુરા કરી શકે તેમ ન હતુ ત્યા ભરતક્ષેત્રના વિસ્તારના ઘરોનો વારો તો કયાથી જ આવે ? આથી તે ખૂબ જ ચિતા કરવા લાગ્યો તે વિચારવા લાગ્યો કે, ક્યારે સમસ્ત

भोजन लब्धव्यम् , समस्तभरतक्षेत्रान्तर्गतगृहाणा नाहुल्यात् । एव यथा चक्रवर्तिनो भवनेऽनुपम पायस प्राप्तुमिच्छतस्तस्य विप्रस्य तद् दुर्लभ तथा मनुष्यजन्म दुर्लभम् ।

अत्र सग्रहश्लोक: —(शार्दूलविक्रीडितवृत्तम्)

भुक्त स्वादुरस द्विजेन भवने श्रीब्रह्मदत्तस्य यत्,
क्षेत्रेऽस्मिन् भरतेऽखिले प्रतिगृहे भुक्त्वा पुनस्तद्गृहे ।
जात तस्य यथा मनोऽभिलपित तद् भोजन दुर्लभ,
ससारे भ्रमत' पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभः ॥ १ ॥

॥ इति प्रथमश्चोलकदृष्टान्तः ॥ १ ॥

हो, और कब मुझे पुन. चक्रवर्ती के घर पर बढिया खीर खानेको मिले, परन्तु न समस्त छह खण्ड के घरों का वारा उसका समाप्त हो और न पुन. चक्रवर्ती के घर की खीर उसको मीले। जैसे इस ब्राह्मण को पुनः वह खीर भोजन दुर्लभ हो गया उसी प्रकार यह मनुष्यजन्म भी बड़ा दुर्लभ है। यह प्रथम दृष्टान्त है। इस पर यह सग्रह श्लोक है—

भुक्त स्वादुरस द्विजेन भवने श्रीब्रह्मदत्तस्य यत्,
क्षेत्रेऽस्मिन् भरतेऽखिले प्रतिगृहे भुक्त्वा पुनस्तद्गृहे ।
जात तस्य यथा मनोऽभिलपित तद्भोजन दुर्लभ ।
ससारे भ्रमत पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभः ॥ १ ॥

इस श्लोक मे इस कथा का सार बतलाया गया है। अर्थात् जिस प्रकार ब्रह्मदत्तचक्रवर्ती के घर पर एक बार बढिया खीर का भोजन

ઘરોનો વારો પુરો થાય અને કયારે મને ચક્રવર્તીના મહાલયમા ફરીથી ઉત્તમ એવી ખીર ખાવાનો પ્રસગ મળે? આ રીતે ન તો સમસ્ત છ ખડના ઘરોનો તેનો વારો પુરો થાય અને ન ચક્રવર્તીને ત્યા ફરીથી ખીર ખાવા જવાનો પ્રસગ મળે આ રીતે તે બ્રાહ્મણને ફરીથી ચક્રવર્તીને ત્યા ખીર ખાવાનો પ્રસગ પ્રાપ્ત ન થયો તેવી જ રીતે આ મનુષ્ય જન્મ પણ ઘણો દુર્લભ છે આ પ્રથમ દૃષ્ટાત છે એના ઉપર આ સગ્રહ શ્લોક છે

भुक्त स्वादुरस द्विजेन भवने श्रीब्रह्मदत्तस्य यत् ।
क्षेत्रेऽस्मिन् भरतेऽखिले प्रतिगृहे भुक्त्वा पुनस्तद्गृहे ॥
जात तस्य यथा मनोऽभिलपित तद्भोजन दुर्लभ ।
ससारे भ्रमतः पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभ' ॥ १ ॥

આ શ્લોકમા આ કથાનો સાર બતાવવામા આવેલ છે અર્થાત્ જે રીતે બ્રહ્મદત્તચક્રવર્તીના ઘરે એકવાર ઉત્તમ ખીરનુ ભોજન કરીને તે બ્રાહ્મણને

अथ द्वितीयः पाशकदृष्टान्तः प्रोच्यते—

पाशको द्यूतोपकरणविशेषः, स एव दृष्टान्तः-पाशकदृष्टान्तः, स चैवम्—

गोल्लदेशे चणकनामके ग्रामे बहु शीलव्रतगुणव्रतविरमणप्रत्याख्यानपौषधोपवासादि श्रावकधर्मं पालयन् चणकनामको ब्राह्मण आसीत्। स बद्धसदोरकमुखवस्त्रिकः सन्नुभयकालं सामायिकप्रतिक्रमण कुर्वन्नासीत्। अन्यदा कदाचित् तस्य गृहे सुव्रत-

---

कर उस ब्राह्मण को उसी घरपर पुनः भोजन करने की अभिलाषा हुई परन्तु उसकी पूर्ति होनी बड़ी ही मुश्किल थी क्यों कि जब तक उनके साम्राज्यभर के घरों का वारा वह समाप्त नहीं कर लेता तब तक उसको पुनः चक्रवर्ती के घर का नंबर प्राप्त नहीं हो सकता। इसी प्रकार इस ससार मे भ्रमण करने वाले इस जीव को पुनः नरभव मिलना बडा दुर्लभ है। यह प्रथम चोल्लकदृष्टान्त हुआ ॥ १ ॥

अब दूसरा पाशकदृष्टान्त कहते हैं—

जुआ खेलने का जो उपकरण विशेष होता है जिसको हिन्दी में पासा कहते हैं उसका नाम पाशक है। उसका दृष्टान्त इस प्रकार है-

गोल्लदेशस्थ चणक नाम के ग्राम में बहु शील व्रत गुण अर्थात् व्रत-प्राणातिपातादिविरमण, प्रत्याख्यान-पौषधोपवास आदि श्रावकधर्म को पालन करने वाला चणक नाम का एक ब्राह्मण रहता था। यह दोनों काल मुख पर डोरे से मुखपत्ति बाधकर सामायिक एव प्रतिक्रमण किया करता था। एक दिन की बात है कि उसके घर पर एक

ચક્રવર્તિને ત્યા ખીરનુ ભોજન ફરીથી કરવાની ઈચ્છા જાગી પરતુ તેની એ ઈચ્છા પૂર્ણ થઈ શકી નહીં કેમકે, એના સામ્રાજ્યભરના ઘરોનો વારો તે પૂર્ણ ન કરી લે ત્યા સુધી તેને ફરી ચક્રવતીને ત્યા ખીર ખાવા માટે જવાનો વારો પ્રાપ્ત થતો નહતો એ પ્રકારે આ સસારમા ભ્રમણ કરવાવાળા આ જીવને પુન મનુષ્ય અવતાર મળવો મહા દુર્લભ છે આ પ્રથમ ચૌલ્લક દષ્ટાત બતાવેલ છે

હવે બીજુ પાશકદષ્ટાત કહેવામા આવે છે—

જુગાર ખેલવામા જેનો ઉપયોગ કરવામા આવે છે તેને પાસા કહે છે તેનુ નામ પાશક છે તેનુ દષ્ટાત આ પ્રકારનુ છે —

ગોલ્લ દેશમા ચણક નામના ગામમા ઘણા જ શીલ વ્રત ગુણ સપન્ન અને વ્રત પ્રાણાતિપાતાદિ વિરમણ પ્રત્યાખ્યાન પોષધ ઉપવાસ વગેરેથી શ્રાવક ધર્મનુ પાલન કરવાવાળો ચણક નામનો એક બ્રાહ્મણ રહેતો હતો એ બન્ને વખત મોઢા ઉપર દોરા સાથેની મુખવસ્ત્રિકા રાખીને સામાયિક અને પ્રતિક્રમણ કરતો હતો એક દિવસની વાત છે કે, તેને ઘેર સુવ્રત નામના એક

नामा मुनिर्भिक्षार्थं समागतः। तदा चणकब्राह्मणस्य दन्तसहितः पुत्रो जातः। बालकं मुनेः समीपमानीयाऽब्रवीत्–'भदन्त! अयं दन्तसहितो जातः, किमस्य फलं भविष्यति'। मुनिः प्राह–अयं दन्तसहितः समुत्पन्नस्तस्मादयं राजा भविष्यति। चणको मुनेर्वचनं निशम्य चिन्तयति–अयं राजा भूत्वा नरकं यास्यति। इत्येवं विचिन्त्य बालकस्य दन्तान् घृष्टवान्।

पुनरेकदा कालान्तरे सुव्रतमुनिश्चणकस्य गृहे समागतः, ततश्चणकब्राह्मणो मुनिं प्राह—भदन्त! अस्य बालकस्य दन्ता घृष्टाः। मुनिर्वदति–दन्तेषु घृष्टेषु बालकोऽयं राजा न स्यात्, किं तु सर्वाधिकारसंपन्नः सचिवो भविष्यति। चणकेन

सुव्रत नाम के मुनिराज भिक्षा के लिये आये। उस समय उस ब्राह्मण के यहां दांत सहित एक पुत्र उत्पन्न हुआ था। चणक ने उस बालक को मुनि के समीप लाकर कहा–भदन्त! यह बालक दांतसहित उत्पन्न हुआ है इसका क्या फल होना चाहिये सो कृपा कर कहिये। सुनकर मुनिराज ने कहा–यह जो दांतोसहित उत्पन्न हुआ है उसका यह फल है कि यह राजा होगा। चणक ने मुनि के वचन सुनकर विचार किया कि यदि यह राजा होगा तो दुर्गति का भागी हो जायगा इसलिये उसने उसके दांतो को घिस दिया।

कालान्तर में वे ही सुव्रतमुनि एक दिन चणक के घर पर पुनः पधारे। मुनिराज को आये देखकर चणक ने उनसे कहा–भदन्त! इस बालक के दांतों को मैने घिस दिया है। चणक की बात सुनकर मुनिराज ने कहा–दांतों को घिसे जाने से यद्यपि यह बालक राजा नहीं हो सकेगा तो भी राजा जैसा होगा, अर्थात् राजा का सर्वाधिकार

માટે આવ્યા તે વખતે એ બ્રાહ્મણને ઘેર જન્મ વખતે દાત સહિત એક પુત્ર જન્મ્યો હતો, ચણક એ બાળકને મુનિ પાસે લઈ આવ્યો અને કહ્યુ, ભદત! આ બાળક દાત સાથે ઉત્પન્ન થયો છે એનુ શુ ફળ હોવુ જોઈએ? સાભળી મુનિરાજે કહ્યુ કે, દાત સહીત ઉત્પન્ન થયેલ આ બાળકનુ ફળ એ છે કે, તે રાજા થશે ચણકે મુનિનુ વચન સાભળીને મનમા વિચાર કર્યો કે, જો આ બાળક રાજા થશે તો દુર્ગતિ ભોગવનાર બનશે આથી તેણે તે બાળકના દાત ઘસી નાખ્યા

વખત જતા તે સુવ્રત મુનિ એક દિવસ ચણકને ત્યા ફરીથી પધાર્યા મુનિરાજને આવેલા જોઈને ચણકે તેમને કહ્યુ હે ભદત! મે આ બાળકના દાતોને ઘસી નાખ્યા છે ચણકની વાત સાભળીને મુનિરાજે કહ્યુ,–દાતોના ઘસી નાખવાથી જો કે તે રાજા ભલે ન બની શકે તો પણ તે રાજા જેવો થશે અર્થાત

तस्य बालकस्य 'चाणक्य' इति नाम कृतम् । स चतुर्दश विद्या अधीतवान् । तस्य यौवने वयसि विवाहः कारितः ।

चाणक्यस्य श्वशुरो धनाढ्य आसीत् । कदाचित् तस्य गृहे पुत्रस्य परिणयोत्सवः संजातः । तद् वृत्तं विदित्वा चाणक्यस्य भार्या पितुर्भवनं गता । सा गच्छन्ती पतिमवोचत्–भवताऽपि तत्रागन्तव्यम् । चाणक्यो वदति–अहं निर्धनोऽस्मि, स धनाढ्योऽस्ति, स ममादरं न करिष्यति, मां निर्धनं मत्वा तेन नाहं निमन्त्रितः,

संपन्न प्रधान बनेगा । चणक ने उस बालक का नाम चाणक्य रखा । चाणक्य ने १४ चौदह विद्याएँ पढी । पढकर जब चाणक्य योग्यता संपन्न हो गया तब युवा होने पर पिताने इसका विवाह कर दिया ।

चाणक्य का श्वशुरपक्ष धनसंपन्न था । किसी एक समय चाणक्य के ससुराल मे विवाह होनेवाला था । चाणक्य की भार्या को जब यह वृत्तान्त ज्ञात हुआ तो वह विवाह में संमिलित होने के लिये पतिगृह से अपने पिता के घर आई । जिस समय यह पतिगृह से पितृगृह आई थी तब इसने अपने पति चाणक्य से चलते २ यह कहा था कि आप भी संमिलित होने के लिये वहां आवें । चाणक्य ने उसके प्रत्युत्तर मे उससे कहा कि मैं निर्धन हूं–वे धनिक हैं वहां विना बुलाये आने पर मेरा कोई आदर नहीं होगा । यही कारण है कि ससुरने मुझे विवाहका आमन्त्रण तक भी नही भेजा है । चाणक्य की यह

રાજાનો સર્વ અધિકાર સંપન્ન એવો સર્વાધિકારી પ્રધાન બનશે ચણકે એ બાળકનું નામ ચાણક્ય રાખ્યું ચાણક્યે ચૌદ વિદ્યાનો અભ્યાસ કર્યો આ પછી તે વિદ્યાથી સંપન્ન બની ગયો અને યોગ્ય વયે પહોંચ્યો ત્યારે તેના પિતાએ તેનો વિવાહ કરી દીધો

ચાણક્યનો શ્વસુરપક્ષ ધન સંપન્ન હતો કોઈ એક સમય ચાણક્યના શ્વસુરપક્ષમાં લગ્ન પ્રસંગ હતો ચાણક્યની પત્નિએ જ્યારે આ હકીકત જાણી ત્યારે તે લગ્ન પ્રસંગમાં સામેલ થવા માટે પતિને ત્યાંથી નીકળી પોતાના પિતાના ઘેર આવી જે સમય તે પોતાના પતિને ત્યાંથી નીકળેલી ત્યારે તેણે પોતાના પતિ ચાણક્યને પણ લગ્ન પ્રસંગમાં આવવાનું કહેલું જેના પ્રત્યુત્તરમાં ચાણક્યે જણાવેલું કે, હું નિર્ધન છું એ ધનવાન છે ત્યાં બોલાવ્યા વગર જવાથી મારો યોગ્ય આદર ન પણ થાય અને મારી નિર્ધન અવસ્થા એ પણ એક કારણ છે કે જેને લઈ મને લગ્નનું આમંત્રણ પણ આપવામાં આવેલ નથી

चाणक्ये नैवमुक्ता भार्या पुनस्तत्राऽऽगन्तु पतिं प्रार्थितवती । ततः स्वभार्यानुरोरोधेन चाणक्योऽपि पश्चात् तत्र गतः । ग्रामाद् बहिः क्वचिद् वृक्षतले चाणक्यः स्थित्वा श्वशुर प्रति सदेशं प्रेषयति । श्वश्रूः श्वशुरश्च चाणक्य प्रति तदुत्तर दत्तवन्तौ-त्वया दिवसेऽत्र नागन्तव्यम् , रात्रौ भवनस्य पश्चाद्भागवर्तिना मार्गेणागन्तव्यम् । चाणक्यस्त्व छुत्वा तथैव रात्रौ गतः । श्वश्रूः श्वशुरश्च भवनस्याधस्तनभूमिकाया चाणक्य भोजयतः । अन्यान् सम्बन्धिनस्तु भवनोपरितनभूमिकायाम् । श्वश्रूश्चाणक्याय शुष्क रुक्ष भोजनीय परिवेषयति, अन्येभ्यस्तु विविधानि मिष्टान्नानि ।

बात सुनकर उसकी भार्या ने पुनः उनसे यही प्रार्थना की कि आप इस बात का विचार न कर वहां अवश्य आवें । भार्या के इस प्रकार के अनुरोध करने पर चाणक्य भी पीछे से वहां गया । उसने श्वशुर-गृह में पहुँच ने के पहिले बाहिर ही किसी वृक्ष के नीचे ठहर कर श्वशुर के पास अपने आनेका समाचार भेजा । सास ससुर ने चाणक्य के प्रति उत्तररूप सदेश भेजा कि आप आये बहुत अच्छा किया परन्तु आप यहां दिनमें नआवे, रात्रिमे आवे, सो भी मकान के पीछे के मार्ग से आवें -साम्हनेके मार्ग से नही। चाणक्यने ऐसा ही किया। वे रात्रिमें श्वशुरगृह पर पहुचे। सास और श्वशुर न चाणक्य को भायरेमे बैठाकर भोजन कराया। बाकीजो और सबधीजन थे उन सबको मकान की छतपर बैठाकर भोजन कराया । चाणक्य के लिये सासुजी ने जो भोजन परोसा था वह इकदम बिलकुल शुष्क एव रूक्ष था । दूसरे महेमानो के लिये जो भोजन परोसा गया था वह विविध प्रकार के मिष्टान्नो से युक्त था । चाणक्य

ચાણક્યનુ આ વચન સાભળી તેની પત્નિએ એવી પ્રાર્થના કરી કે, તમે આવી વાતનો વિચાર ન કરતા લગ્નમા જરૂરથી આવો પત્નિના આવા આગ્રહને વશ બની પાછળથી ચાણક્ય લગ્ન પ્રસગમા સામેલ થવા ત્યા ગયા એણે સાસરાને ત્યા પહોચતા પહેલા ગામની ભાગોળે કોઈ એક વૃક્ષ નીચે રોકાઈને સાસરાને પોતાના આવવાના ખબર મોકલ્યા સાસુ સસરાએ તેના આવવાના સમાચાર જાણી તેને કહેવરાવ્યુ કે, તમે આવ્યા તે ઠીક કર્યું પરતુ તમે દિવસના ભાગમા અહિં આવશો નહી રાતના વખતે અને તે પણ મકાનના પાછલા ભાગમા થઈને આવજો ચાણક્યે એમ જ કર્યું તે રાતના વખતે સાસરાને ઘેર પહોચ્યા સાસુ સસરાએ તેને મકાનના ભોયતળીયે બેસાડીને ભોજન કરાવ્યુ જ્યારે બાકીના મહેમાનોને એક સાથે સમારોહમા ઉપરના માળે ભોજન કરાવ્યુ ચાણક્યને આપવામા આવેલ ભોજન પણ સાવ નિરસ અને શુષ્ક હતુ જ્યારે બીજા મહેમાનોને સ્વાદિષ્ટ મિષ્ટ

एवमपमानितो भूत्वा सभार्यश्चाणक्यः स्वगृहं समागतः। तदा चाणक्येन चिन्तितम्—श्वशुरेण मम निर्धनत्वादपमानः कृतः। इति विचिन्त्य धनमर्जयितुं चाणक्यः पाटलिपुत्रनगरे नन्दनाम्नो नृपस्य समीपे योगिवेषेण गतः। पूर्वाह्णे राज्यकार्यालये प्रविष्टः, तदा तस्य दासी कार्यालयं समार्जयन्ती पश्यति—चाणक्यः सिंहासने तुम्बीपात्रं स्वासनं च स्थापयति। नन्दनृपस्य भृत्याश्चाणक्यं तिरस्कृत्य बहिर्निःसारयन्ति। तदा चाणक्येन प्रतिज्ञा कृता—नन्दनृपस्य राज्यं समूलं नाशयिष्यामि।

अपना इस प्रकार का वहा निरादर देख कर भार्या को साथ में लेकर अपने घर पर वापिस आ गया। आकर उसने विचार किया कि श्वशुर ने जो मेरा निरादर किया है उसका कारण मेरी यह निर्धनता है, अतः धन कमाने का प्रयत्न करना चाहिये। इस प्रकार विचार करने के बाद यह धन कमाने के लिये पाटलीपुत्र नगर में नन्द नाम के राजा के पास योगी का वेष धारण कर पहुँचा। पूर्वाह्ण अर्थात् दिन के पूर्व भाग मे चाणक्य ने कचहरी में प्रवेश किया, एक उस कचहरी की दासी ने जो उस समय उस कचहरी को झाड रही थी चाणक्य को देखा, चाणक्य ने वहा एक ओर सिंहासन के ऊपर अपना तुम्बीपात्र और आसन रख दिया। नन्द राजा के नौकरों ने यह देखकर चाणक्य को धक्का देकर एव तिरस्कार कर के वहां से बाहिर निकाल दिया। चाणक्य ने इस अपमान से क्रुद्ध होकर वही पर यह प्रतिज्ञा की, कि मै इस नन्दनृप के राज्य का समूल विनाश कर दूगा। इस प्रकार कह

ભોજન જમાડયુ ચાણકય આ પ્રકારની પોતાના પ્રત્યેની વર્તણુક જોઈને પોતાની પત્નિને લઈ ને પોતાને ઘેર પાછા ફર્યા ઘેર આવીને તેણે મનમા એવો વિચાર કર્યો કે, સાસુસસરાએ મારૂ જે અપમાન કર્યું તેનુ કારણ મારી નિર્ધનતા જ છે આથી ધન કમાવવાનો મારે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ આ પ્રમાણે વિચાર કર્યા પછી તે ધન કમાવા માટે પાટલીપુત્ર નગરમા નદ રાજાની પાસે યોગીનો વેશ ધારણ કરી પહોચી ગયા દિવસના પહેલા પ્રહરમા ચાણકયે રાજકચેરીમા પ્રવેશ કર્યો એ વખતે રાજકચેરીની દાસી કચેરીને સાફસુફ કરી રહી હતી તેણે ચાણકયને જોયા ચાણકયે ત્યા એક સિહાસન ઉપર પોતાનુ તુબીપાત્ર અને આસન રાખી દીધુ નદરાજાના નોકરોએ આ જોઈને ચાણકયને ધક્કા મારીને તથા તેનો તિરસ્કાર કરીને બહાર કાઢી મુકયા ચાણકયે આ અપમાનથી ક્રોધિત થઈને ત્યાજ પ્રતિજ્ઞા કરી કે, હવે હુ આ નદરાજાના રાજ્યનો સમૂળગોજ વિનાશ કરી નાખીશ આ પ્રમાણે નિર્ણય કરીને તે

ततश्चाणक्यस्तस्य नन्दनृपस्य राज्ये भ्रमन् मयूरनामके लघुग्रामे समागतः, तत्र मयूरपालको निवसति। तत्र मयूरपालकस्य सगर्भाया भार्यायाश्चन्द्रपानदोहदो जातः। सा दोहदालाभेन कृशशरीरा खिन्ना संजाता। सन्यासिवेषेण चाणक्यस्तत्र भ्रमन् मयूरपालकस्य गृहे समायातः। दोहदालाभेन मयूरपालकस्य भार्यां कृशां दीनां विलोक्य चाणक्यो ब्रूते-भो! मयूरपालक! अहमस्या दोहदं पूरयिष्यामि, यदाऽस्याः पुत्रोऽष्टवर्षवयस्कः स्यात् तदा मम शिष्यत्वेन भवता समर्पणीयः। मयूरपालकेन तद् वचनं स्वीकृतम्। ततश्चाणक्यः सच्छिद्रं मण्डपं कारयित्वा तस्यो-

कर वह चाणक्य वहां से चलकर नंद राजा के राज्य के ही अन्तर्गत मयूर नाम के किसी एक छोटे से गांव में चला गया। वहां एक मयूरों को पालने वाला मयूरपालक नामक पुरुष रहता था। उसकी भार्या गर्भवती थी! उसे चन्द्र को पीने का दोहला उत्पन्न हुआ था। दोहले की पूर्ति न हो सकने के कारण शरीर से वह विशेष कृश हो गई थी। तथा चिन्तित भी रहती थी। चाणक्य भी इधर उधर घूमता घामता मयूरपालक के घर आया। मयूरपालक की पत्नी को ज्यों ही उसने दोहद की पूर्ति न हो सकने के कारण कृशशरीर एवं खेदखिन्न जाना तो कहने लगा हे मयूरपालक! तुम्हारी धर्मपत्नी के चन्द्र पीने के दोहद की पूर्ति मैं कर सकता हूं यदि तुम हमारी इस शर्त को कबूल कर सको तो, शर्त यह है कि जब इसका बालक आठ वर्ष का हो जाय तो तुम उसे मुझे दे देना, मैं उसे अपना शिष्य बना लूंगा। मयूरपालक ने चाणक्य की शर्त स्वीकार करली।

ચાણક્ય નંદરાજાના રાજ્યની અંદર આવેલા મયૂર નામના એક નાનકડા ગામમાં ચાલ્યા ગયા ત્યાં મોરને પાળવાવાળો મયૂરપાલક નામનો એક પુરૂષ રહેતો હતો તેની સ્ત્રી ગર્ભવતી હતી તેને ચંદ્ર પિવાની ઈચ્છા ઉત્પન્ન થઈ હતી તે ઈચ્છા પરિપૂર્ણ ન થઈ શકવાના કારણે તે શરીરે અત્યંત દુબળી થઈ ગઈ તથા ચિંતાતુર રહેતી હતી ચાણક્ય પણ આમ તેમ ફરતા ફરતા મયૂરપાલકને ઘેર આવી પહોચ્યા મયૂરપાલકની સ્ત્રીને તેની ઈચ્છા પરિપૂર્ણ ન થઇ શકવાના કારણે શરીરે દુબળી તેમજ ચિંતાતુર દેખીને તે કહેવા લાગ્યા, મયૂરપાલક તારી પત્નિને ચંદ્ર પીવાની જે ઈચ્છા થઇ છે તે હુ પરિપૂર્ણ કરી શકુ તેમ છુ પણ તુ મારી એક શરતને કબુલ કરે તો જ શર્ત એ છે કે, જ્યારે તારી પત્નિને અવતરનાર બાળક આઠ વર્ષનો થાય ત્યારે તે બાળક મને સોપી દેવો પડશે હુ તેને મારો શિષ્ય બનાવીશ મયૂરપાલકે ચાણક્યની શર્તનો સ્વીકાર કર્યો ચાણક્યે

र्ध्वभागे तच्छिद्राच्छादनार्थे कंचिदेकं पुरुषं गुप्तरीत्या नियोज्य छिद्रस्याधस्तात् सितामिश्रपयःपूर्ण स्थाल स्थापितवान । अथ मध्यरात्रे तच्छिद्रद्वारेण तत्र स्थाले चन्द्रप्रतिबिम्बसपाते सति मयूरपालभार्यां तत्र नीत्वा चाणक्यः स्थालगत चन्द्र प्रतिबिम्ब प्रदर्शयन् प्राह—अय चन्द्रः पीयताम् । ततः सा चन्द्रप्रतिबिम्बसहित स्थालमुत्थाप्य दुग्ध पिबति, तस्मिन्नेव समये छिद्रसमीपस्थः पुरुषः शनैः शनैश्छिद्रमाच्छादयति ।

चाणक्य ने अब उसके चन्द्र पीने के दोहले की पूर्ति करने का प्रयत्न प्रारम्भ कर दिया । इसमें उसने एक सछिद्र मडप तयार करवाया । उसके उर्ध्वभाग मे गुप्तरीति से एक पुरुष की उसने नियुक्ति की, जो उस छिद्र के पास जाकर बैठ गया । जहा छिद्र था ठीक उसी के नीचे उसने मिश्री से मिश्रित कर एक दूध का भरा हुआ थाल रख दिया । मध्यरात्रि मे उस छिद्र के द्वारा उस थाल में चन्द्र का प्रतिबिंब ज्यों ही पड़ा कि चाणक्य ने मयूरपालक की भार्या को वहा बुलवा लिया । उसके आनेपर चाणक्य ने उसको उस थाल में रहे हुए प्रतिबिम्ब को दिखलाया और कहने लगा देखो यह रहा चन्द्र, पी जाओ । उस ने उसी समय चन्द्रप्रतिबिम्बसहित थाल को उठा कर उसमे का दूध पीना प्रारम्भ कर दिया । ज्यो २ यह दूध पीती जाती थी त्यों २ छिद्र के पास बैठा हुआ वह मडप के ऊपर रहा व्यक्ति उस छिद्र को धीरे २ बन्द करता जाता था । जब वह पूरा दूध पी चुकी तो उसने भी उस छिद्र को पूरा बन्द कर दिया । इस प्रकार चाणक्य ने उसके चन्द्र

હવે ચદ્ર પીવાની મયૂરપાલકની પત્નિના ઇચ્છાને પરિપૂર્ણ કરવાના પ્રયત્નની શરૂઆત કરી દીધી આમા તેણે એક છિદ્રવાળો મડપ તૈયાર કરાવ્યો તેના ઉર્ધ્વ ભાગમા ગુપ્ત રીતે એક પુરૂષને તે છિદ્ર પાસે બેસાડયો જ્યા છિદ્ર હતુ ત્યા બરાબર તેની નીચે સાકરથી મિશ્રીત કરેલ દૂધથી ભરેલો એક થાળ રાખ્યો મધ્યરાત્રીએ આ છિદ્ર દ્વારા તે થાળમા ચદ્રનુ જ્યારે પ્રતિબિબ પડ્યુ ત્યારે ચાણક્યે મયૂરપાલકની સ્ત્રીને ત્યા બોલાવી અને થાળીમા દેખાતા ચદ્રને બતાવી કહ્યુ કે, લ્યો આ રહ્યો ચદ્ર ! પી જાઓ તેણીએ તે વખતે ચદ્રના પ્રતિબિબવાળા થાળને ઉઠાવીને તેમાનુ દૂધ પીવાની શરૂઆત કરી જેમ જેમ તે દૂધ પીતી ગઇ તેમ તેમ તે છિદ્રની પાસે બેઠેલો તેમજ તે મડપની ઉપર છુપાઇ રહેલ તે વ્યક્તિએ તે છિદ્રને ધીરે ધીરે બધ કરવા માડ્યુ જ્યારે તેણીએ બધુ દૂધ પી લીધુ ત્યારે તેણે પણ છિદ્રને પુરેપુરૂ બધ કરી દીધુ

एवं चाणक्येन तस्याश्चन्द्रपानदोहदः सफलीकृतः । तदनु चाणक्यो रसायनादिभिर्धनार्जनं कर्तुं प्रवृत्तः । इतश्च समये प्राप्ते सति संपूर्णदोहदायास्तस्याः पुत्रो जातः । जनन्या दोहदपूर्तिसमये चन्द्रस्य गोपनात् पित्रा तस्य बालकस्य 'चन्द्रगुप्त' इति नाम कृतम् । चन्द्रगुप्तः क्रीडनकाले बालकैः सह राजनीतिं प्रदर्शयन् क्रीडति। यदा चन्द्रगुप्तोऽष्टवर्षवयस्को जातः, तदा पुनश्चाणक्यस्तत्रागतः । ततो विदित स्वजन्मवृत्तान्तोऽसौ चन्द्रगुप्तश्चाणक्यं प्राह-भो मुनीन्द्र ! भवान् स्वेन सह मां नयतु । चाणक्यो वदति-त्वत्पिता त्वां प्रतिपेत्स्यति। चन्द्रगुप्तो वदति-मम पिता

पीने के दोहले की पूर्ति करने में सफलता प्राप्त करली । वह भी अपने दोहले की पूर्ति से विशेष प्रसन्न हुई । इसके बाद चाणक्य ने रासायनिक क्रिया द्वारा धन का उपार्जन करना प्रारंभ कर दिया । इस तरफ जब पूरे नौ मास व्यतीत हो चुके तब दोहले की पूर्ति से प्रसन्न हुई उस मयूरपालक की पत्नी के पुत्र उत्पन्न हुआ । माता की गर्भावस्था में चद्र को गोपन करने से पिताने उसका नाम चन्द्रगुप्त रखा । धीरे २ जब चन्द्रगुप्त बालकों के साथ क्रीडा करने के लायक हो गया तब वह उनके साथ खेलते समय राजनीति का प्रदर्शन करने लगा । जिस समय चन्द्रगुप्त की अवस्था आठ वर्ष की हो गई उस समय चाणक्य मयूरपालक के घर पर आया चाणक्य ने चद्रगुप्त को उसकी उत्पत्ति के वृत्तान्त से विदित कर दिया । चन्द्रगुप्त को जब अपनी उत्पत्ति का वृत्तान्त विदित हो चुका तो उसने चाणक्य से कहा हे महात्मा ! आप मुझे अपने ही साथ ले चलिये । चाणक्य ने कहा तुम्हारा पिता

આ પ્રમાણે ચાણક્યે તેણીની ચદ્ર પીવાની ઈચ્છાને પરિપૂર્ણ કરવામા સફળતા મેળવી પોતાની ઈચ્છાની પરિપૂર્ણતાથી મયૂરપાલકની પત્નિ ખૂબ પ્રસન્નતામા રહેવા લાગી આ પછી ચાણક્યે રસાયણીક ક્રિયાઓ દ્વારા ધન મેળવવાની શરૂઆત કરી દીધી આ તરફ જ્યારે પુરા નવ મહિના વીતી ગયા ત્યારે પોતાની ઈચ્છાની પૂર્તિથી પ્રસન્ન થયેલી તે મયૂરપાલકની પત્નિએ પુત્રનો જન્મ આપ્યો પિતાએ તેનુ નામ ચદ્રગુપ્ત રાખ્યુ સમય જતા જ્યારે ચદ્રગુપ્ત બાળકોની સાથે રમવાને લાયક થયો ત્યારે તેણે બાળકોની સાથે ખેલતી વખતે રાજનીતિનુ શિક્ષણ આપવા માડયુ યથા સમયે જ્યારે ચદ્રગુપ્ત આઠ વર્ષનો થયો ત્યારે ચણક્ય મયૂરપાલકને ઘેર આવી પહોચ્યા ચાણક્યે ચદ્રગુપ્તને તેના જન્મ કાળનુ વૃત્તાત કહ્યુ ચદ્રગુપ્તે પોતાના જન્મકાળનુ વૃત્તાત જાણ્યુ ત્યારે તેણે ચાણક્યને કહ્યુ, હે મહાત્મા ! આપ મને આપની સાથે લઈ જાઓ, ચાણક્યે

पूर्वमेव मा दत्तवान्। ततश्चाणक्यश्चन्द्रगुप्तं सह नीत्वा प्राह–त्वं राज्यलाभं करिष्यामि। ततश्चाणक्यो वनं गत्वा रसायनेन द्रव्यं निर्माय तत्प्रभावात् सेनां संगृहीतवान्। सैनिकैः सह स पाटलिपुत्रनगरे नन्दनृपतिमाक्रमते स्म। नन्दनृपतिश्चाणक्यस्य पराजयं कृतवान्। चन्द्रगुप्तेन सह चाणक्यस्ततोऽपसृत्य क्वचित् प्रच्छन्नो भूत्वा स्थितः। नन्दनृपतेः कश्चित् सैनिकोऽश्वमारुह्य चाणक्यं ग्रहीतुमागतः। चाणक्यस्तं विलोक्य चिन्तयति–अयं तु मां ग्रहीतुं प्रत्यासन्नो भवति, वाल्कोऽयं चन्द्र-

---

मेरे साथ चलने में तुम्हें निषेध करेगा। चन्द्रगुप्त ने कहा–निषेध क्यों करेगा? पिता ने तो मुझे आपको पहिले से ही दे दिया है। चद्रगुप्त की बात सुनकर चाणक्य ने चद्रगुप्त को अपने साथ ले लिया। कहा–चलो मै तुम्हें राज्य की प्राप्ति कराऊँगा। चन्द्रगुप्त को साथ लेकर चाणक्य वन मे पहुँचा। रसायन से उसने वहा द्रव्य को खूब इकट्ठा किया और उसके प्रभाव से उसने वहाँ पर सेना का सग्रह करना भी प्रारंभ कर दिया। जब सेना अच्छी तरह सगृहीत हो चुकी तो चाणक्य ने सेना को लेकर पाटलिपुत्र मे जाकर राजा नन्द के ऊपर आक्रमण कर दिया। राजा नन्द ने चाणक्य को पराजित कर वहा से निकाल दिया। चाणक्य भी परास्त होकर चन्द्रगुप्त को साथ लेकर वहा से चला गया और किसी जगह गुप्तरूप से जाकर छिप गया। राजा नन्द ने चाणक्य को पकड ने के लिये उसके पीछे एक अपना घुडसवार भेजा। घुड़सवार को अपना पीछा करते हुए देखकर चाणक्य ने विचार किया

કહ્યુ કે તારા પિતા તને મારી સાથે મોકલવામા અડચણ ઉભી કરશે ચદ્રગુપ્તે કહ્યું અડચણ શા માટે કરશે? પિતાએ તો પહેલેથી જ મને આપને સુપ્રત કરેલ છે ચદ્રગુપ્તની વાત સાભળીને ચાણક્યે ચદ્રગુપ્તને પોતાની સાથે લઈ લીધો અને કહ્યું, ચાલો! હુ તમને રાજ્યની પ્રાપ્તિ કરાવીશ ચદ્રગુપ્તને લઈ ચાણક્ય વનમા ગયા રસાયણ પ્રયોગથી ત્યા તેણે ખૂબ દ્રવ્ય એકઠુ કર્યું અને એની સહાયથી સેના એકઠી કરવાનો આરભ કરી દીધો સેનાને લઈને પાટલીપુત્ર પહોચી નદરાજા ઉપર આક્રમણ કર્યું યુદ્ધમા રાજા નદે ચાણક્યનો પરાજ્ય કરીને ભગાડી મૂક્યા ચાણક્ય હારી જવાથી ચદ્રગુપ્તને સાથે લઈ ત્યાથી ચાલી નીકળ્યા અને કોઈ છુપા સ્થળે જઈ રહેવા લાગ્યા રાજા નદે ચાણક્યને પકડવા માટે તેની પાછળ એક ઘોડેસ્વારને મોકલ્યો ઘોડેસ્વાર પોતાનો પીછો પકડી રહ્યો છે જાણીને ચાણક્ય વિચાર કરવા લાગ્યા કે તે ... પકડવા

गुप्तः कथं मया सह गन्तुं प्रभवति। इत्येवं विचार्य स तत्र सरस्तटे वस्त्रं धावमानस्य रजकस्यान्तिके गत्वा वदति—अरे रजक! नन्दनृपतेः सैनिकास्त्वां हन्तुमागच्छन्ति। रजकस्तद्वचनं श्रुत्वा तद्भयात् ततः पलायितः। चाणक्यस्तानि वस्त्राणि धावमानस्तत्र संस्थितः, चन्द्रगुप्तोऽपि तत्रैवान्यभागे जले प्रविश्य प्रच्छन्नोऽभवत्। अश्वारूढोऽसौ नन्दराजपुरुषस्तत्रागत्य पृच्छति—अरे रजक! चाणक्यः क्व गतः? रजकवेषधारी चाणक्यः प्राह—जले प्रविष्टः ततोऽसौ नन्दराजपुरुषस्तस्य कृतरज-

कि यह तो मुझे पकड़ने के लिये बिलकुल ही पास आ चुका है, यह चन्द्रगुप्त बालक है मेरे साथ दौड सकता नहीं है अतः एक उपाय करना चाहिये कि जो साम्हने के तालाब पर धोबी कपडे धो रहा है उसको किसी बहाने से वहा से भगा देना चाहिये और स्वयं को उसका काम करने लग जाना चाहिये तभी रक्षा हो सकती है। ऐसा विचार कर चाणक्य उस धोबी के पास आकर कहने लगा कि अरे धोबी! तू देखता नही है राजा के सैनिक तुझे मारने के लिये आ रहे हैं। धोबी ने ज्यों ही चाणक्य की इस बात को सुना कि वह वहा से एकदम भग गया। चाणक्य ने अपनी नीति में सफलता प्राप्त की और उस धोबी के जो कपडे वहा धोने के लिए पडे हुए थे उन्हें धोना प्रारम्भ कर दिया। चन्द्रगुप्त भी वही पर एक किनारे पानी में जाकर छुप गया। वह अश्वारूढ राजपुरुष जो इनके पीछे पडा हुआ था वहाँ पर आ पहुँचा। उसने आते ही उससे पूछा कि अरे धोबी! चाणक्य कहा गया है। रजकवेषधारी चाणक्य ने कहा कि वह अभी जल मे घुस

માટે તદ્દન નજીક આવી ગયેલ છે આ બાળક ચન્દ્રગુપ્ત મારી સાથે દોડી શકશે નહી માટે એનો કાંઇક ઉપાય કરવો જોઈએ સામા તળાવ ઉપર ધોબી કપડા ધોઈ રહ્યો છે, તેમને કોઇ પણ બહાને ત્યાથી ભગાડી દે અને પોતે તે કામ કરવા લાગી જાય કે જેથી રક્ષા થાય આવો વિચાર કરીને ચાણક્ય તે ધોબીની પાસે જઇને કહેવા લાગ્યા, કે હે ધોબી! તુ જોતો નથી કે રાજાનો સૈનિક તને મારવા માટે આવી રહ્યો છે! ધોબી ચાણક્યની આ વાત સાભળીને ત્યાથી એકદમ ભાગવા લાગ્યો ચાણક્યે પોતાની નીતિને મળેલી સફળતા જોઈ ને તે ધોબીના જે કપડા ત્યા ધોવા માટે પડ્યા હતા તેને ધોવા લાગ્યો ચન્દ્રગુપ્ત પણ કિનારા ઉપર પાણીમા જઇને છુપાઈ ગયો એટલામા પેલો ઘોડેસ્વાર રાજપુરૂષ જે તેમની પાછળ પડયો હતો તે ત્યા આવી પહોચ્યો તેણે આવીને પૂછયુ, અરે ધોબી! ચાણક્ય કઈ બાજુએ ગયો? ધોબી વેશધારી ચાણક્યે કહ્યું કે, તે હમણા જ પાણીમા ઉતરી ગયો છે તેની

पूर्वमेव मा दत्तवान्। ततश्चाणक्यश्चन्द्रगुप्तं सह नीत्वा प्राह-तव राज्यलाभं करिष्यामि। ततश्चाणक्यो वनं गत्वा रसायनेन द्रव्यं निर्माय तत्प्रभावात् सेनां संगृहीतवान्। सैनिकैः सह स पाटलिपुत्रनगरे नन्दनृपतिमाक्रमते स्म। नन्दनृपतिश्चाणक्यस्य पराजयं कृतवान्। चन्द्रगुप्तेन सह चाणक्यस्ततोऽपसृत्य क्वचित् प्रच्छन्नो भूत्वा स्थितः। नन्दनृपतेः कश्चित् सैनिकोऽश्वमारुह्य चाणक्यं ग्रहीतुमागतः। चाणक्यस्तं विलोक्य चिन्तयति-अयं तु मां ग्रहीतुं प्रत्यासन्नो भवति, वाल्कोऽयं चन्द्र-

मेरे साथ चलने में तुम्हें निषेध करेगा। चन्द्रगुप्त ने कहा-निषेध क्यों करेगा? पिता ने तो मुझे आपको पहिले से ही दे दिया है। चन्द्रगुप्त की बात सुनकर चाणक्य ने चन्द्रगुप्त को अपने साथ ले लिया। कहा-चलो मै तुम्हें राज्य की प्राप्ति कराऊँगा। चन्द्रगुप्त को साथ लेकर चाणक्य वन मे पहुँचा। रसायन से उसने वहा द्रव्य को खूब इकट्ठा किया और उसके प्रभाव से उसने वहाँ पर सेना का संग्रह करना भी प्रारंभ कर दिया। जब सेना अच्छी तरह संगृहीत हो चुकी तो चाणक्य ने सेना को लेकर पाटलिपुत्र मे जाकर राजा नन्द के ऊपर आक्रमण कर दिया। राजा नन्द ने चाणक्य को पराजित कर वहा से निकाल दिया। चाणक्य भी परास्त होकर चन्द्रगुप्त को साथ लेकर वहा से चला गया और किसी जगह गुप्तरूप से जाकर छिप गया। राजा नन्द ने चाणक्य को पकड ने के लिये उसके पीछे एक अपना घुडसवार भेजा। घुडसवार को अपना पीछा करते हुए देखकर चाणक्य ने विचार किया

કહ્યુ કે તારા પિતા તને મારી સાથે મોકલવામા અડચણ ઉભી કરશે ચંદ્રગુપ્તે કહ્યુ અડચણ શા માટે કરશે? પિતાએ તો પહેલેથી જ મને આપને સુપ્રત કરેલ છે ચંદ્રગુપ્તની વાત સાભળીને ચાણક્યે ચંદ્રગુપ્તને પોતાની સાથે લઈ લીધો અને કહ્યું, ચાલો! હુ તમને રાજ્યની પ્રાપ્તિ કરાવીશ ચંદ્રગુપ્તને લઈ ચાણક્ય વનમા ગયા રસાયણ પ્રયોગથી ત્યા તેણે ખૂબ દ્રવ્ય એકઠુ કર્યું અને એની સહાયથી સેના એકઠી કરવાનો આરંભ કરી દીધો સેનાને લઈને પાટલીપુત્ર પહોંચી નંદરાજા ઉપર આક્રમણ કર્યું યુદ્ધમા રાજા નંદે ચાણક્યનો પરાજ્ય કરીને ભગાડી મૂક્યા ચાણક્ય હારી જવાથી ચંદ્રગુપ્તને સાથે લઈ ત્યાથી ચાલી નીકળ્યા અને કોઈ છુપા સ્થળે જઈ રહેવા લાગ્યા રાજા નંદે ચાણક્યને પકડવા માટે તેની પાછળ એક ઘોડેસ્વારને મોકલ્યો ઘોડેસ્વાર પોતાનો પીછો પકડી રહ્યો છે જાણીને ચાણક્ય વિચાર કરવા લાગ્યા કે તે મને પકડવા

वृद्धा प्राह-भोजने राज्यग्रहणे च प्रथम प्रान्तभागे हस्तो निक्षेपणीयः। एतद्वचन श्रुत्वा चाणक्यो हिमगिरिं गतवान्। तत्र पर्वतनामको नृपतिरासीत्। तस्य समीप गत्वा चाणक्योऽवदत्-पाटलिपुत्रनगरे नन्दनृपतिना सह युद्धे भवान् सहयोग दद्यात् तर्हि तदर्धं राज्य भवते दास्यामि। तदा पर्वतेन तस्य वचनं स्वीकृतम्।

ततश्चाणक्यः पर्वतश्च चन्द्रगुप्तेन सह पाटलिपुत्रनगरमागत्य नन्द विजित्य राज्य गृहीतवन्तौ। तदा नन्दनृपतिर्धर्मद्वारेण निःसर्तुं प्रार्थयति, चन्द्रगुप्तेन तत्प्रार्थन स्वीकृत्य कथितम्-एकस्मिन् रथे यावद् द्रव्य समाविशति, तावद् द्रव्यमुपादाय

ने क्या अनुचित किया है ?। वृद्धा ने कहा भोजन एव राज्यग्रहण में प्रथम प्रान्तभाग मे हाथ डालना चाहिये। वृद्धा के वचन सुनकर चाणक्य हिमगिरि जाकर वहा के राजा पर्वत से मिला। उससे चाणक्य ने कहा पाटलिपुत्र नगर मे नन्दनृपति के साथ यदि युद्ध मे आप हमें सहयोग प्रदान करे तो वहा का आधा राज्य हम आपको देगे। चाणक्य की बात सुनकर पर्वत ने युद्ध मे सहायता देना कबूल कर लिया।

चद्रगुप्त को लेकर चाणक्य और पर्वत दोनों मिल कर पाटलिपुत्र आये। वहा नन्द राजा के ऊपर इन्हों ने धावा बोल दिया। नन्द को परास्त कर उसका राज्य ले लिया। उस समय नन्द ने धर्मद्वार से निकल ने के लिये प्रार्थना की। चद्रगुप्त ने उसकी प्रार्थना को स्वीकार करते हुए कहा-एक रथ मे जितना द्रव्य हो सकता हो उतने द्रव्य को

અનુચિત કામ કર્યું છે ? વૃદ્ધાએ કહ્યુ કે, ભોજન અને રાજ્ય ગ્રહણમા પ્રથમ એક છેડેથી હાથ નાખવો જોઈએ વૃદ્ધાનુ આ વચન સાભળી તેને નમન કરીને ચાણક્ય ત્યાથી ચાલતા થયા આ પછી ચાણકયે હિમગિરિ જઈ ત્યાના રાજા પર્વતની મુલાકાત લીધી અને તેને કહ્યુ કે, પાટલીપુત્રના રાજા નદની સામે અમે યુદ્ધ કરવા ઇચ્છીયે છીએ એ યુદ્ધમા તમે જો અમને સાથ આપશો તો તે જીતેલા રાજ્યનો અરધો ભાગ તમને આપવામા આવશે ચાણકયની આ વાત સાભળી પર્વત રાજાએ યુદ્ધમા સહાયતા દેવાનુ કબુલ કર્યું

ચદ્રગુપ્તને લઈને ચાણકય અને પર્વત બન્નેએ પાટલીપુત્ર ઉપર આક્રમણુ કર્યું સામસામી લડાઈ થઈ જેમા રાજા નદ હારી ગયા, તેના રાજ્યનો કબજો ચદ્રગુપ્તે સભાળી લીધો આ સમયે નદે ધર્મદ્વારથી નિકળવા માટે પ્રાર્થના કરી ચદ્રગુપ્તે તેની પ્રાર્થનાનો સ્વીકાર કરીને કહ્યુ કે, એક રથમા જેટલુ દ્રવ્ય સમાઇ

कवेपस्य चाणक्यस्य हस्ते स्व खङ्गं हय च दत्वा जले प्रविशति। तस्मिन्नेव समये रजकरूपश्चाणक्यस्तेन खड्गेन तस्य नन्दराजपुरुषस्य शिरश्छिच्छेद।

ततश्चाणक्यश्चन्द्रगुप्तेन सह स्थानान्तर गतः। कस्मिंश्चिद् ग्रामे भिक्षार्थं गृहस्थगृहे गत्वा पश्यति-एका वृद्धा स्थालके पायस परिक्षिप्य बालकाय भोक्तु ददाति। तेन बालकेन स्थालकस्य मध्यभागे हस्तो निक्षिप्तः। प्रतप्तपायसस्पर्शेन तस्य हस्तो दग्धः, तेनासौ क्रन्दति। वृद्धा वदति-रे मूढ! त्व चाणक्य इव किमाचरसि। एतद् वचन श्रुत्वा वृद्धा चाणक्यः प्राह—मातः! किमनुचित चाणक्येन कृतम्,

गया है। सवार ने ज्यों ही यह बात सुनी तो वह अपने घोडे से नीचे उतर पड़ा और कहने लगा कि तुम मेरे इस घोडे को और तलवार को पकडे रहो, जबतक मैं जलमें घुस कर उसे पकड लाता हूं। इतने में ही चाणक्य ने उसकी ही तलवार से उसको मार दिया।

चाणक्य वहा से चद्रगुप्त को साथ लेकर किसी दूसरे स्थान पर चला गया। एक समय की बात है कि चाणक्य जब भिक्षा लेने के लिये किसी दूसरे गाव मे एक गृहस्थ के घर पर गया हुआ था तब उसने वहा देखा कि एक वृद्धा ने थाली में गर्म खीर परोस कर खाने के लिये किसी बालक को दी और उस बालक ने उस गर्म खीर से युक्त थाली के बीचोबीच हाथ डाल दिया सो गर्म खीर के उष्णस्पर्श से उस बालक का हाथ जल गया इससे वह रोने लगा। उसको रोता देखकर वृद्धा ने कहा कि रे मूढ! तू चाणक्य की तरह क्यों होता जा रहा है। वृद्धा के ये वचन सुनकर चाणक्य ने उससे कहा हे माता! चाणक्य

આ વાત સાભળીને તે પોતાના ઘોડા ઉપરથી નીચે ઉતર્યો અને કહેવા લાગ્યો, મારા આ ઘોડાને અને તરવારને તમે સાચવો ત્યાસુધીમા હુ હમણા જ તેને પાણી માથી પકડી લાવુ છુ ઘોડો અને તરવાર હાથ કરીને ચાણક્યે તરવારથી પેલા સ્વારને મારી નાખ્યો એને મારીને ચાણક્ય ચદ્રગુપ્તને સાથે લઈ કોઈ બીજા સ્થળે ચાલ્યા ગયા એક સમયની વાત છે કે જ્યારે ચાણક્ય ત્યા સ્થિર થઈ ભિક્ષા લેવા માટે કોઈ બીજા ગામે એક ગૃહસ્થને ત્યા ગયા ત્યા તે ભિક્ષા માટે પહોચ્યા એજ વખતે એક વૃદ્ધા થાળીમા ગરમા ગરમ ખીર પીરસી બાળકને ખવરાવવાની તૈયારી કરી રહેલ હતી બાળકે ખીર ખાવાની ઉતાવળમા તે ગરમ ખીરથી ભરેલી થાળીની વચ્ચો વચ્ચ હાથ નાખ્યો ગરમ ખીરના સ્પર્શથી બાળકનો હાથ દાઝ્યો અને રોવા લાગ્યો આ જોઈ વૃદ્ધાએ તે બાળકને કહ્યુ, કે અરે મૂઢ! ચાણકયના જેવો તુ કેમ થતો જાય છે? વૃદ્ધાના આ વચન સાભળી ચાણકયે તે વૃદ્ધાને પૂછયુ કે હે માતા! ચા કયુ

चाणक्यस्तदा नन्दराज्यस्य द्वौ भागौ कृत्वा पर्वताय चन्द्रगुप्ताय चैकैक भाग प्रदत्तवान्। नन्देन स्वभवने विषकन्या स्थापिता। तत्र पर्वतनृपस्तां विलोक्य मोहितो जातः, तस्याः स्पर्शमात्रेण पर्वतनृपो विषाक्रान्तः सजातः। तद्विषापहारार्थं चन्द्रगुप्तः प्रवृत्त, स चाणक्येन प्रतिषेधितः, तदनन्तर पर्वतनृपो मृतः। तदा चन्द्रगुप्तस्य राज्यमखण्ड सजातम्।

अथ नन्दराज्यान्तर्गताः शत्रुलोकाश्चौर्यादिभिरुपद्रव कुर्वन्ति। चाणक्यश्चोराणा

मगल है। चक्र के जो नव आरे टूट गये हैं उससे यह सूचित होता है कि नौ पीढी पर्यन्त यह राज्य स्थिर रहेगा। इसके बाद चाणक्य, पर्वत और चद्रगुप्त राज्यभवन में प्रविष्ट हो गये।

चाणक्य ने उस मिले हुए नन्दराज्य के दो भाग किये। एक भाग पर्वत के लिये और दूसरा भाग चन्द्रगुप्त के लिये दिया। नद के भवन में एक विषकन्या पाली हुई थी। पर्वत इस कन्या को देखकर उस पर मोहित हो गया। ज्यों ही उसने उसका स्पर्श किया कि उसका समस्त शरीर विष से व्याप्त हो गया। पर्वत के समस्त शरीर मे व्याप्त विष को दूर करने के लिये चद्रगुप्त ने प्रयत्न करना चाहा, परन्तु चाणक्य ने उसे इसके लिये मना कर दिया अतः वह उससे दूर रहने लगा। बाद में पर्वत मर गया। पर्वत के मरते ही चद्रगुप्त का एकछत्र राज्य हो गया।

राज्य परिवर्तित होने से अब नदराज्यान्तर्गत लोकों ने चोरी आदि उपद्रव करना प्रारभ कर दिया। चाणक्य ने चोरों को दमन

ગળરૂપ નથી પરંતુ ભારે મગળરૂપ છે ચક્રના જે નવ આરા તૂટી ગયા છે એનાથી એ સૂચિત થાય છે કે, તમારી નવ પેઢી સુધી આ રાજ્ય અચલ અને સ્થિર રહેશે પછી ચાણક્ય, રાજા પર્વત અને ચદ્રગુપ્ત બધા રાજભવનમા ગયા

નદરાજાના એ રાજ્યના ચાણક્યે બે ભાગલા પાડયા એક ભાગ રાજા પર્વતને અને એક ચદ્રગુપ્તને સુપ્રત કરવામા આવ્યો નદના રજભવનમા એક વિષકન્યા ઉછેરવામા આવી હતી પર્વત એને જોઈ એના ઉપર મોહીત બની ગયો તેણે એ કન્યાના શરીરને સ્પર્શ કર્યો કે તુરત જ તેના સમસ્ત શરીરમા વિષ પ્રસરી ગયુ પર્વતના શરીરમા પ્રસરી ગયેલા વિષને દૂર કરવા ચદ્રગુપ્ત તત્પર બન્યો એજ વખતે ચાણક્યે તેને તેમ કરતા અટકાવ્યો આથી તેણે તેમ કરવુ માંડી વાળ્યુ વિષના ભારે પ્રકોપથી પર્વતનુ મૃત્યુ થયુ પર્વતના મૃત્યુને કારણે રાજા નદનુ સમગ્ર રાજ્ય ચદ્રગુપ્તના એક છત્ર નીચે આવી ગયુ

રાજ્યનુ પરિવર્તન થવાથી રાજ્યનુ શાસન બદલાતા કેટલાક લોકોએ ચોરી આદિ ઉપદ્રવનો પ્રારભ કરી દીધો ચાણક્યે ચોરી આદિ ઉપદ્રવ કરનારાઓ સામે

भार्यापुत्रादिभिः सह भवान्निःसरतु । नन्देन तथैव कृतम्। तदा रथस्थिता नन्दस्य पुत्री निर्गच्छन्ती चन्द्रगुप्तं सानुरागं पश्यति, तदा नन्दः स्वपुत्रीं प्राह–पुत्रि ! अभीष्ट चेच्चन्द्रगुप्तं वरय। ततोऽसौ नन्दपुत्री चन्द्रगुप्तस्य रथे समारोहति, तदा नव संख्यका रथचक्रस्य अरा भग्नाः । चन्द्रगुप्तस्तदङ्गममङ्गलं विज्ञाय नन्दपुत्रीं प्रतिषेधयति । चाणक्यश्चन्द्रगुप्तं वदति–इदं महन्मङ्गलम्, नवसंख्यका अरा भग्ना इति नवपुरुषपर्यन्तं राज्यं स्थास्यति । ततश्चन्द्रगुप्तः पर्वतश्चाणक्यश्च सर्वे राजभवनं प्रविष्टाः ।

लेकर आप अपने स्त्रीपुत्रादिकसहित यहां से चले जाये । चन्द्रगुप्त की आज्ञानुसार नन्द ने वैसा ही किया । जिस समय नन्द राज्य से बाहर होकर बालबच्चेसहित चलने लगा उस समय रथ में बैठी हुई नन्द की पुत्री सुचन्द्रा ने बडे ही अनुराग से चद्रगुप्त की ओर देखा। चद्रगुप्त की ओर अनुराग से देखनेवाली अपनी पुत्री को देखकर नद ने कहा कि हे पुत्री ! यदि तेरी इच्छा हो तो तू इस चद्रगुप्त को वरले। पिता की बात सुनकर पुत्री चद्रगुप्त के रथ पर जाकर बैठ गई । जिस समय वह उसके रथ पर बैठी उसी समय चद्रगुप्त के रथ के पहिये के नौ आरे टूट गये । चद्रगुप्त ने ज्यो ही अपने रथ के पहिये की यह हालत देखी तो उसने इसमे अमगल माना और नन्द की पुत्री को उस में बैठने से निषेध कर दिया । चाणक्य ने इस बात को देखकर चद्रगुप्त से कहा कि तुम जिसे अमगल समझ रहे हो वह बडा भारी

शके तेटलु लई आप आपना स्त्री पुत्राहिकने लई अहीथी चाल्या जाव नदे चद्रगुप्तनी आज्ञानुसार कर्यु जे समये राजा नद पोताना परिवार सहित राज्य छोडीने जवा लाग्या ते समये रथमा बेठेल नदनी पुत्री सुचन्द्राओ चद्रगुप्तनी सामे भारे अनुरागथी द्रष्टि फेकी चद्रगुप्त तरफ अनुरागथी जोई रहेल पोतानी पुत्रीने उद्देशीने नदे कह्यु के, हे पुत्रि ! जो तारी इच्छा होय तो तु खुशीथी चद्रगुप्तने वरी ले पितानी आ वात साभळी सुचद्रा ते रथमाथी उतरी चद्रगुप्तना रथ उपर चढी गई जेवी ते चद्रगुप्तना रथ उपर जईने बेठी तेवाज चद्रगुप्तना रथना पईडाना नव आरा तूटी गया चद्रगुप्ते पोताना रथना पैडानो आ बनाव जोता तेना मनमा अमगळनी शका जागी अने एथी नदनी पुत्रीने रथ उपर चढवानी ना पाडी चाणक्ये आ जोई चद्रगुप्तने समजाव्यो के, तमे जेने अमगळ मानो छो ते अम

चाणक्यस्तदा नन्दराज्यस्य द्वौ भागौ कृत्वा पर्वताय चन्द्रगुप्ताय चैकैक भाग मदत्तवान्। नन्देन स्वभवने विपकन्या स्थापिता। तत्र पर्वतनृपस्ता विलोक्य मोहितो जातः, तस्याः स्पर्शमात्रेण पर्वतनृपो विषाक्रान्तः सजातः। तद्विषापहारार्थं चन्द्रगुप्तः प्रवृत्त, स चाणक्येन प्रतिषेधितः, तदनन्तर पर्वतनृपो मृत'। तदा चन्द्रगुप्तस्य राज्यमखण्ड सजातम्।

अथ नन्दराज्यान्तर्गताः शत्रुलोकाश्चौर्यादिभिरुपद्रव कुर्वन्ति। चाणक्यश्चोराणा

मगल है। चक्र के जो नव आरे टूट गये हैं उससे यह सूचित होता है कि नौ पीढी पर्यन्त यह राज्य स्थिर रहेगा। इसके बाद चाणक्य, पर्वत और चद्रगुप्त राज्यभवन मे प्रविष्ट हो गये।

चाणक्य ने उस मिले हुए नन्दराज्य के दो भाग किये। एक भाग पर्वत के लिये और दूसरा भाग चन्द्रगुप्त के लिये दिया। नद के भवन मे एक विपकन्या पाली हुई थी। पर्वत इस कन्या को देखकर उस पर मोहित हो गया। ज्यों ही उसने उसका स्पर्श किया कि उसका समस्त शरीर विप से व्याप्त हो गया। पर्वत के समस्त शरीर मे व्याप्त विष को दूर करने के लिये चद्रगुप्त ने प्रयत्न करना चाहा, परन्तु चाणक्य ने उसे इसके लिये मना कर दिया अतः वह उससे दूर रहने लगा। बाद मे पर्वत मर गया। पर्वत के मरते ही चद्रगुप्त का एकछत्र राज्य हो गया।

राज्य परिवर्तित होने से अब नदराज्यान्तर्गत लोकों ने चोरी आदि उपद्रव करना प्रारभ कर दिया। चाणक्य ने चोरों को दमन

ગળરૂપ નથી પરતુ ભારે મગળરૂપ છે ચક્રના જે નવ આરા તૂટી ગયા છે એનાથી એ સૂચિત થાય છે કે, તમારી નવ પેઢી સુધી આ રાજ્ય અચલ અને સ્થિર રહેશે પછી ચાણક્ય, રાજા પર્વત અને ચદ્રગુપ્ત બધા રાજભવનમા ગયા

નદરાજાના એ રાજ્યના ચાણક્યે બે ભાગલા પાડયા એક ભાગ રાજા પર્વતને અને એક ચદ્રગુપ્તને સુપ્રત કરવામા આવ્યો નદના રજભવનમા એક વિપકન્યા ઉછેરવામા આવી હતી પર્વત એને જોઈ એના ઉપર મોહીત બની ગયો તેણે એ કન્યાના શરીરને સ્પર્શ કર્યો કે તુરત જ તેના સમસ્ત શરીરમા વિષ પ્રસરી ગયુ પર્વતના શરીરમા પ્રસરી ગયેલા વિષને દૂર કરવા ચદ્રગુપ્ત તત્પર બન્યો એજ વખતે ચાણક્યે તેને તેમ કરતા અટકાવ્યો આથી તેણે તેમ કરવુ માડી વાળ્યુ વિષના ભારે પ્રકોપથી પર્વતનુ મૃત્યુ થયુ પર્વતના મૃત્યુને કારણે રાજા નદનુ સમગ્ર રાજ્ય ચદ્રગુપ્તના એક છત્ર નીચે આવી ગયુ

રાજ્યનુ પરિવર્તન થવાથી રાજ્યનુ શાસન બદલાતા કેટલાક લોકોએ ચોરી આદિ ઉપદ્રવનો પ્રારભ કરી દીધો ચાણક્યે ચોરી આદિ ઉપદ્રવ કરનારાઓ સામે

दमनार्थं विचिन्तयन् कदाचिद् नगरतो बहिर्निःसृतः सन् पश्यति–नलदामनामा कुविन्दः पुत्र मत्कोटकैर्दष्ट दृष्ट्वा कोपाविष्टो भूत्वा तेषां बिलमन्वेषयति। चाणक्यस्तथाकुर्वन्तं कुविन्दं दृष्ट्वा पृच्छति–कुविन्द! किमन्वेषयसि? कुविन्द आह–मत्पुत्रदशदायिनां मत्कोटकानां गृहम्, एवं तद्वृत्तं विदित्वा चाणक्यो मनसि विचारयति–योग्योऽयं कुविन्दो वैरनिर्यातनस्य। इति मनसि विचार्य तमेव नगराध्यक्षं कृतवान्।

एकदा कोशपूरणार्थं चाणक्यः सुवर्णप्राप्तिकामो देवाराधनं कृतवान्। देवः

करने का बहुत कुछ विचार किया पर समझ में नहीं बैठा। एक दिन इसी विषय का विचार करते २ चाणक्य नगर से बाहर जा पहुँचे। पहुँचते ही वहां एक नलदाम नामक कुविन्द (जुलाहे) को देखा जो अपने पुत्र को काटने वाले मकोडों के बिल की तलास करने में बडे क्रोध से अभिभूत होकर इधर उधर फिर रहा था। चाणक्य ने इस प्रकार से तलाशी करने मे प्रयत्न करते हुए देखकर कुविन्द से पूछा कि हे कुविन्द! कहो क्या ढूंढ रहे हो? कुविन्द ने कहा मेरे पुत्र को एक मकोडे ने काट लिया है सो मैं उसके घर को देख रहा हूं। इस प्रकार कुविन्द की बात सुनकर चाणक्य ने मन में विचार किया कि यह कुविन्द वैर का बदला लेने में योग्य है। इस प्रकार विचार कर चाणक्य ने उसे नगर का कोतवाल बना दिया।

एक समय की बात है कि खजाने की पूर्ति करने के निमित्त चाणक्य ने किसी देव की आराधना की। चाणक्य की आराधना से

સખ્ત હાથે કામ લેવાનો તેમજ દમનનો કોરડો વીંઝવાનો વિચાર કર્યો પરંતુ તેમ કરવું અત્યારના સંજોગોમાં તેને ઉચિત ન લાગ્યું એક દિવસ આજ બાબતનો વિચાર કરતા કરતા ચાણક્ય નગરની બહાર જતા હતા, ત્યાં રસ્તામાં એક સ્થળે એક નલદામ નામના કુવિન્દ (વણકર)ને જોયો. જે પોતાના પુત્રને કરડનારા મકોડાનું દર શોધી રહ્યો હતો. તેને ચાણક્યે પૂછ્યું, કુવિન્દ શું શોધી રહ્યો છે? ઘણા જ ક્રોધના આવેશથી અહીં તહીં ફરી રહેલા કુવિન્દે કહ્યું, મારા પુત્રને એક મકોડાએ કરડી ખાધેલ છે, હું તેના ઘરને ગોતી રહ્યો છું આ પ્રકારની કુવિન્દની વાત સાંભળી ચાણક્યે વિચાર્યું કે, આ માણસ બદલો લેવામાં યોગ્ય છે આમ વિચારી તેને સમજાવી પછીથી ચાણક્યે તેને નગરના કોટવાળાની જગાએ નીમ્યો.

એક સમયની વાત છે–રાજ્યના ખજાનાને ભરપુર બનાવવા ચાણક્યે

प्रसन्नो भूत्वा चाणक्याय जयप्रदान् पाशकान् ददौ । तदनन्तरं चाणक्येन दीनारपूर्णस्थालेन सह पाशकान् दत्त्वा कश्चिद् द्यूतपटुः पुरुषो द्यूतार्थं नगरे प्रेषितः । दीनारपूर्णं स्थालं पाशकानपि गृहीत्वाऽसौ पुरुषः पुराभ्यन्तरे भ्रमन् वदति—यद्यहं जयामि, तर्हि दीनारमेकं गृह्णामि । यदि मामन्यो जयति, तदा दीनारपूर्णमिदं स्थालं ददामि-इति । ततो बहवो जना द्यूतक्रीडार्थं समागताः। सर्वे तेन पुरुषेण पराजिता, तं पाशकहस्तं पुरुषं विजेतुमसमर्था जाताः । यथा तस्य पाशकहस्तपुरुषस्य पराजयो दुर्लभस्तथा संसारे खलु मनुष्यजन्म दुर्लभम् ।

देव प्रसन्न भी हो गया। प्रसन्न होकर देव ने चाणक्य के लिये जय कराने वाले चार पासे वरदानरूप मे दिये। इसके बाद चाणक्य ने स्वर्णमुद्रा-सोनामुहर से परिपूर्ण एक थाली को उन पासो के साथ२ किसी द्यूतक्रीडा में निपुण पुरुष को देकर उसको नगर मे जुआ खेलने के लिये भेजा। सोनामुहरों से पूर्ण थाल को तथा पासों को लेकर वह पुरुष नगर में यह अवाज देते हुए फिरने लगा कि यदि मैं जीत जाता हू तो पराजित हुए व्यक्ति से सिर्फ एक ही सोनामुहर लेता हू, और यदि हार जाता हू तो जीतने वाले को सोनामुहरो से पूर्ण यह थाल का थाल दे देता हू। उसकी इस घोषणा को सुनकर अनेक जन द्यूतक्रीडा के लिये आने लगे। जुआ खेलना प्रारभ हो गया। उस पुरुष ने सब को जीत लिया, इस को कोई भी पराजित न कर सका। साराश–जिस प्रकार इस देवप्रदत्त पासों के प्रभाव से उस पुरुष का पराजित होना

કોઈ દેવની આરાધના કરી ચાણકયની આરાધનાથી પ્રસન્ન થઈ દેવે ચાણક્યને વિજય અપાવનાર એવા ચાર પાસા તેને આપ્યા આ પછી ચાણક્યે વરદાનના રૂપમા મળેલા એ પાસાનો પ્રયોગ કરવાનુ વિચારી એક થાળમા સુવર્ણ મુદ્રાઓ ભરી દ્યૂતક્રિડામા નિપુણ એવા એક પુરૂષને પાસા સાથે તે થાળ આપી નગરીમા જુગાર રમવા મોકલ્યો. સોનામહોરથી ભરેલ થાળ તથા પાસા લઇ તે પુરૂષ નગરમા ઘોષણા કરતો ફરવા લાગ્યો. કે જો કોઈ મને દાવમા હરાવે તો સોનામહોરથી ભરેલ આ થાળ આપી દઉ અને સામો માણસ હારે તો તેણે મને ફક્ત એક જ સોનામહોર આપવી એની આવી ઘોષણા સાભળીને અનેક માણસો જુગાર રમવા આવવા લાગ્યા જુગાર રમવાનો પ્રારભ થઈ ચુકયો તેણે રમવા આવનાર દરેકને જીતી લીધા પણ તેને કોઈ પરાજીત કરી શકયુ નહી સારાશ–દેવના આપેલા પ્રસાદરૂપ પાસાના પ્રભાવથી જેવી રીતે એ

दमनार्थं विचिन्तयन् कदाचिद् नगरतो बहिर्निःसृतः सन् पश्यति–नलदामनामा कुविन्दः पुत्र मत्कोटकैर्दष्ट दृष्ट्वा कोपाविष्टो भूत्वा तेषां बिलमन्वेषयति। चाणक्यस्तथाकुर्वन्त कुविन्द दृष्ट्वा पृच्छति–कुविन्द! किमन्वेषयसि? कुविन्द आह–मत्पुत्रदशदायिना मत्कोटकाना गृहम्, एव तद्वृत्त विदित्वा चाणक्यो मनसि विचारयति–योग्योऽय कुविन्दो वैरनिर्यातनस्य। इति मनसि विचार्य तमेव नगराध्यक्ष कृतवान्।

एकदा कोशपूरणार्थं चाणक्यः सुवर्णप्राप्तिकामो देवाराधन कृतवान्। देवः

करने का बहुत कुछ विचार किया पर समझ में नहीं बैठा। एक दिन इसी विषय का विचार करते २ चाणक्य नगर से बाहर जा पहुँचे। पहुँचते ही वहा एक नलदाम नामक कुविन्द (जुलाहे) को देखा जो अपने पुत्र को काटने वाले मकोडों के बिल की तलास करने में बडे क्रोध से अभिभूत होकर इधर उधर फिर रहा था। चाणक्य ने इस प्रकार से तलाशी करने मे प्रयत्न करते हुए देखकर कुविन्द से पूछा कि हे कुविन्द! कहो क्या ढूढ रहे हो? कुविन्द ने कहा मेरे पुत्र को एक मकोडे ने काट लिया है सो मैं उसके घर को देख रहा हू। इस प्रकार कुविन्द की बात सुनकर चाणक्य ने मन में विचार किया कि यह कुविन्द वैर का बदला लेने में योग्य है। इस प्रकार विचार कर चाणक्य ने उसे नगर का कोतवाल बना दिया।

एक समय की बात है कि खजाने की पूर्ति करने के निमित्त चाणक्य ने किसी देव की आराधना की। चाणक्य की आराधना से

સખ્ત હાથે કામ લેવાનો તેમજ દમનનો કોરડો વીંઝવાનો વિચાર કર્યો પરંતુ તેમ કરવું અત્યારના સંજોગોમાં તેને ઉચિત ન લાગ્યું એક દિવસ આજ બાબતનો વિચાર કરતા કરતા ચાણક્ય નગરની બહાર જતા હતા, ત્યાં રસ્તામાં એક સ્થળે એક નલદામ નામના કુવિન્દ (વણકર)ને જોયો જે પોતાના પુત્રને કરડનારા મકોડાનું દર શોધી રહ્યો હતો તેને ચાણક્યે પૂછ્યું, કુવિન્દ શું શોધી રહ્યો છે? ઘણા જ ક્રોધના આવેશથી અહીં તહીં ફરી રહેલા કુવિન્દે કહ્યું, મારા પુત્રને એક મકોડાએ કરડી ખાધેલ છે, હું તેના ઘરને ગોતી રહ્યો છું આ પ્રકારની કુવિન્દની વાત સાંભળી ચાણક્યે વિચાર્યું કે, આ માણસ બદલો લેવામાં યોગ્ય છે આમ વિચારી તેને સમજાવી પછીથી ચાણક્યે તેને નગરના કોટવાળાની જગાએ નીમ્યો.

એક સમયની વાત છે–રાજ્યના ખજાનાને ભરપુર બનાવવા ચાણક્યે

व्रीहि–कङ्गु–कोद्रव–मकुष्ठका–ढकी–वल्ल–कुलत्थ–शण–चीनक–मसूरा–तसी–कलम्बषष्टिका–मक्का–जर्जरीत्यादिबहुभेदभिन्नान् संपूर्णभरतक्षेत्रमध्यगान् धान्यराशीन् कोऽपि देवः स्वशक्त्या समील्याभ्रलिह तत्पुञ्ज कुर्यात् तत्र प्रस्थैकपरिमितसर्षप निक्षिप्य सर्व धान्य समिश्रयेत्, तदनन्तर जराजर्जरा विगलन्नेत्रा कम्पमानगात्रामेका वृद्धा तान् सर्षपान् धान्यराशिभ्यः कणशः पृथक् कृत्य प्रस्थ पूरयितु समादिशेत् तदा तस्यास्तत्पृथक्करण यथा दुष्कर भवेत् तथा मनुष्यभवात् प्रच्युतस्य प्रमादिनः पुनर्मनुष्यजन्म दुर्लभमिति ॥

उडद्, तिल, राजमाष (चौला), मटर, मोंठ, वाजरा आदि समस्त धान्यों को वो देवें और वे जब अपने समय पर निरूपद्रवरूप से पककर तैयार हो जावें तब कोई देव इस समस्त धान्यराशि की उड़ावनी अर्थात्–तुष साफ–करके एक बहुत अधिक ऊँची जो मानो आकाश को भी स्पर्श करती हो ऐसी ढेरी लगा दे। फिर उसमें एक प्रस्थप्रमाण सर्षप मिलाकर किसी वृद्धा को कि जिसे कम दीखता हो तथा शरीर भी जिसका कपित हो रहा हो यह आदेश दे कि तू इस ढेरी मे उस प्रस्थप्रमाण सर्षप को अलग २ छाट दे। तो जैसे ढेरी में उस प्रस्थप्रमाण सर्षप का एक २ कण करके छाटना बडा मुश्किल है, उसी प्रकार मनुष्य भव के छूट जाने पर पुनः उसका मिलना जीव को बड़ा दुर्लभ है।

ચોખા, ઘઉ, ચણા, મગ, અડદ, તલ, ચોળા, મઠ, કળથી, બાજરો, જુવાર વગેરે સમસ્ત ધાન્યોના વાવેતર કરવાના કામમા લાગી જાય છે વવાયેલ તે સમગ્ર ધાન્ય તેના યોગ્ય સમયે ઉપદ્રવરહિત પાકીને તૈયાર થઈ જાય ત્યારે કોઈ દેવ એ સમસ્ત ધાન્યરાશીની ઉડાવણી અર્થાત્ તુસ સાફ કરીને એક ખૂબ અધિક ઉચો માનો કે આકાશને પણ સ્પર્શ કરી જાય એવડો મોટો એક ઢગલો કરી દે, પછી તેમા એક પ્રસ્થપ્રમાણ સરસવ મેળવીને કોઈ વૃદ્ધા કે જેને ઓછુ દેખાતુ હોય, તથા શરીર પણ જેનુ કપતુ હોય તેને કહે કે, તુ આ ઢગલા માથી એ પ્રમાણપ્રસ્થ સરસવને ખોળી ખોળી ને અલગ પાડી આપ તો જેમ એ ઢગલામાથી એ પ્રસ્થપ્રમાણ સરસવનો એકેક કણ કરીને જુદા પાડવા ઘણુ મુશ્કેલ છે છતા પણ તે શક્ય બને તો પણ મનુષ્યભવ પુરો થતા ફરીથી મનુષ્ય ભવ પામવો આત્માને ઘણો જ દુર્લભ છે

अत्र सग्रह श्लोकः—(शार्दूल विक्रीडितवृत्तम्)

देवाराधनलब्धपाशकवरान् स्थाल च रत्नैर्भृत,
चाणक्येन वितीर्य कोऽपि पुरुष स्वीये पुरे प्रेषित.।
सर्वेषा स च तत्पुराधिवसता जातो यथा दुर्जयः,
ससारे भ्रमत' पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभः ॥

इति द्वितीयः पाशकदृष्टान्तः ॥ २ ॥

अथ तृतीयो धान्यदृष्टान्तः प्रोच्यते—

भरतक्षेत्रे द्वात्रिंशत्सहस्रदेशसमन्विते ऽनेकग्रामनगरपत्तनादिसहिते प्रशस्त वृष्टौ सत्यां कृषिकर्मदक्षैः कृषीवलैः सर्वधान्यबीजेषूप्तेषु समुत्पन्नान् निरुपद्रव निष्पन्नान् शालि–गोधूम–चणक–मुद्ग–माष–तिलाणुक–राजमाष–कलाय–यव–

दुर्लभ बना उसी प्रकार इस ससार में यह मनुष्यजन्म बडा दुर्लभ है।

सग्रह श्लोक—

देवाराधनलब्धपाशकवरान् स्थाल च रत्नैर्भृतम्,
चाणक्येन वितीर्य कोऽपि पुरुषः स्वीये पुरे प्रेषितः।
सर्वेषा स च तत्पुराधिवसता जातो यथा दुर्जयः,
ससारे भ्रमतः पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभः ॥२॥

यह दूसरा पाशकदृष्टान्त हुआ ॥ २ ॥

तृतीय धान्यदृष्टान्त इस प्रकार है—अनेक ग्राम, नगर, पत्तन आदि से सहित इस ३२ बतीस हजार देशवाले भरतक्षेत्र में वृष्टि के होने पर कृषि कर्म में दक्ष किसान लोग शालि, गोधूम, चणक, मुद्ग,

---

પુરૂષને પરાજીત બનાવવો મહાદુર્લભ હતુ એવીજ રીતે આ સસારમા આ મનુષ્ય જન્મ મહાદુર્લભ છે સગ્રહ શ્લોક—

देवाराधनलब्धपाशकवरान्, स्थाल च रत्नैर्भृतम्,
चाणक्येन वितीर्य कोऽपि पुरुष स्वीये पुरे प्रेषित ।
सर्वेषा स च तत्पुराधिवसता जातो यथा दुजय ,
ससारे भ्रमत पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभ ॥ २ ॥

આ બીજુ પાશકદૃષ્ટાત થયુ ॥ ૨ ॥

ત્રીજુ ધાન્યદૃષ્ટાત આ પ્રકારનુ છે

અનેક ગ્રામ, નગર, જગલ વગેરે દરેક સ્થળે ૩૨ હજાર દેશવાળા આ ભરતક્ષેત્રમા વરસાદ વરસતા ખેતીના કામમા રચ્યા પચ્યા ખેડુતો

व्रीहि-रुद्रगु-कोद्रव-मकुष्ठका-हरी-वल्ल-कुलत्थ-शण-चीनक-मसूरा-तसी-कलम्बपष्टिका-मक्का-बर्जरीत्यादिबहुभेदभिन्नान् सपूर्णभरतक्षेत्रमध्यगान् धान्यराशीन् कोऽपि देवः स्वशक्त्या समील्याभ्रलिह तत्पुञ्ज कुर्यात् तत्र प्रस्थैकपरिमित-सर्षप निक्षिप्य सर्व धान्य समिश्रयेत्, तदनन्तर जराजर्जरा विगलन्नेत्रा कम्पमानगात्रामेका वृद्धा तान् सर्षपान् धान्यराशिभ्यः कणशः पृथक् कृत्य प्रस्थ पूरयितु समादिशेत् तदा तस्यास्तत्पृथक्करण यथा दुष्कर भवेत् तथा मनुष्यभवात् प्रच्युतस्य प्रमादिनः पुनर्मनुष्यजन्म दुर्लभमिति ॥

उडद, तिल, राजमाष (चौला), मटर, मोंठ, बाजरा आदि समस्त धान्यों को बो देवें और वे जब अपने समय पर निरुपद्रवरूप से पककर तैयार हो जावें तब कोई देव इस समस्त धान्यराशि की उड़ावनी अर्थात्-तुष साफ-करके एक बहुत अधिक ऊँची जो मानो आकाश को भी स्पर्श करती हो ऐसी ढेरी लगा दे। फिर उसमें एक प्रस्थप्रमाण सर्षप मिलाकर किसी वृद्धा को कि जिसे कम दीखता हो तथा शरीर भी जिसका कपित हो रहा हो यह आदेश दे कि तू इस ढेरी में उस प्रस्थप्रमाण सर्षप को अलग २ छाट दे। तो जैसे ढेरी में उस प्रस्थप्रमाण सर्षप का एक २ कण करके छाटना बडा मुश्किल है, उसी प्रकार मनुष्य भव के छूट जाने पर पुनः उसका मिलना जीव को बड़ा दुर्लभ है।

ચોખા, ઘઉ, ચણા, મગ, અડદ, તલ, ચોળા, મઠ, કળથી, બાજરો, જુવાર વગેરે સમસ્ત ધાન્યોના વાવેતર કરવાના કામમા લાગી જાય છે વવાયેલ તે સમગ્ર ધાન્ય તેના યોગ્ય સમયે ઉપદ્રવરહિત પાકીને તૈયાર થઈ જાય ત્યારે કોઈ દેવ એ સમસ્ત ધાન્યરાશીની ઉડાવણી અર્થાત્ તુલ સાફ કરીને એક ખૂબ અધિક ઉચો માનો કે આકાશને પણ સ્પર્શ કરી જાય એવડો મોટો એક ઢગલો કરી દે, પછી તેમા એક પ્રસ્થપ્રમાણ સરસવ મેળવીને કોઈ વૃદ્ધા કે જેને ઓછુ દેખાતુ હોય, તથા શરીર પણ જેનુ કપતુ હોય તેને કહે કે, તુ આ ઢગલા માથી એ પ્રમાણપ્રસ્થ સરસવને ખોળી ખોળીને અલગ પાડી આપ તો જેમ એ ઢગલામાથી એ પ્રસ્થપ્રમાણ સરસવનો એકેક કણ કરીને જુદા પાડવા ઘણુ મુશ્કેલ છે છતા પણ તે શક્ય બને તો પણ મનુષ્યભવ પુરો થતા ફરીથી મનુષ્ય ભવ પામવો આત્માને ઘણો જ દુર્લભ છે

अत्र संग्रहः श्लोकः—(शार्दूल विक्रीडितवृत्तम्)

देवाराधनलब्धपाशकवरान् स्थालं च रत्नैर्भृत,
चाणक्येन वितीर्य कोऽपि पुरुष स्वीये पुरे प्रेषितः।
सर्वेषा स च तत्पुराधिवसता जातो यथा दुर्जयः,
संसारे भ्रमतः पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभः ॥

इति द्वितीयः पाशकदृष्टान्तः ॥ २ ॥

अथ तृतीयो धान्यदृष्टान्तः प्रोच्यते—

भरतक्षेत्रे द्वात्रिंशत्सहस्रदेशसमन्वितेऽनेकग्रामनगरपत्तनादिसहिते प्रशस्त वृष्टौ सत्यां कृषिकर्मदक्षैः कृषीवलैः सर्वधान्यबीजेषूप्तेषु समुत्पन्नान् निरुपद्रव निष्पन्नान् शालि-गोधूम-चणक-मुद्ग-माष-तिलाणुक-राजमाष-कलाय-यव-

दुर्लभ बना उसी प्रकार इस ससार में यह मनुष्यजन्म बड़ा दुर्लभ है।

संग्रह श्लोक—

देवाराधनलब्धपाशकवरान् स्थालं च रत्नैर्भृतम्,
चाणक्येन वितीर्य कोऽपि पुरुषः स्वीये पुरे प्रेषितः।
सर्वेषा स च तत्पुराधिवसता जातो यथा दुर्जयः,
संसारे भ्रमत' पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभः ॥२॥

यह दूसरा पाशकदृष्टान्त हुआ ॥ २ ॥

तृतीय धान्यदृष्टान्त इस प्रकार है—अनेक ग्राम, नगर, पत्तन आदि से सहित इस ३२ बतीस हजार देशवाले भरतक्षेत्र में वृष्टि के होने पर कृषि कर्म में दक्ष किसान लोग शालि, गोधूम, चणक, मुद्ग,

પુરૂષને પરાજીત બનાવવો મહાદુર્લભ હતુ એવીજ રીતે આ સંસારમા આ મનુષ્ય જન્મ મહાદુર્લભ છે સંગ્રહ શ્લોક—

देवाराधनलब्धपाशकवरान्, स्थालं च रत्नैर्भृतम्,
चाणक्येन वितीर्य कोऽपि पुरुष स्वीये पुरे प्रेषित ।
सर्वेषा स च तत्पुराधिवसता जातो यथा दुर्जय,
संसारे भ्रमत पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभ ॥ २ ॥

આ બીજુ પાશકદૃષ્ટાંત થયુ ॥ ૨ ॥

ત્રીજુ ધાન્યદૃષ્ટાંત આ પ્રકારનુ છે

અનેક ગ્રામ, નગર, જંગલ વગેરે દરેક સ્થળે ૩૨ હજાર દેશવાળા આ ભરતક્ષેત્રમાં વરસાદ વરસતા ખેતીના કામમા રચ્યા ખેડુતો

अत्र संग्रहः-(शार्दूल विक्रीडितवृत्तम्)

स्तम्भाना हि सहस्रमष्टसहित प्रत्येकमष्टोत्तर।
कोणानां च सहस्रमेषु जयति द्यूते पितु र्यः सुतः।
साम्राज्य लभते स, तस्य विजयो द्यूते यथा दुर्लभः।
ससारे भ्रमतः पुनर्नरभवो जन्तो स्तथा दुर्लभः ॥ २ ॥

इति चतुर्थो द्यूतदृष्टान्तः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमो रत्नदृष्टान्तः—

धनसमृद्धे पुरे रत्नकोटिमभुर्धनदनामा वणिक् प्रतिवसति स भूमौ रत्नानि निखन्य तदुपरि पर्यङ्क निधाय शयन करोति। स विश्वासाभावेन पुत्रानपि तानि न प्रदर्शयति। स्वधनानुरूप वेष भवनादिक च न करोति, व्यापारकरणे धनानि हस्तादपगतानि भविष्यन्तीति बुद्धया व्यापारमपि न करोति।

संग्रह श्लोक—

स्तम्भाना हि सहस्रमष्टसहित प्रत्येकमष्टोत्तर,
कोणाना च सहस्रमेषु जयति द्यूते पितु र्यः सुतः।
साम्राज्य लभते स तस्य विजयो द्यूते यथा दुर्लभः
ससारे भ्रमत पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभः ॥ ४ ॥

यह चौथा द्यूतदृष्टान्त है ॥ ४ ॥

पाचवा रत्न दृष्टान्त इस प्रकार है—धनसमृद्ध नामका एक नगर था। उसमें एक करोड रत्नो का मालिक धनद नामका वणिक् रहता था। वह जमीन में गडे हुए रत्नों के ऊपर पलग बिछाकर सोया करता था। उसको अपने पुत्रों तक का भी विश्वास नहीं था

સગ્રહ શ્લોક—स्तम्भाना हि सहस्रमष्टसहित प्रत्येकमष्टोत्तर,
कोणाना च सहस्रमेषु जयति द्यूते पितु र्य सुत ॥
साम्राज्य लभते स तस्य विजयो ते यथा दुर्लभ
ससारे भ्रमत पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभ ॥ ४ ॥

આ ચોથુ દ્યૂતદષ્ટાત છે ॥ ૪ ॥

પાચમુ રત્નદષ્ટાત આ પ્રકારનુ છે—

ધનસમૃદ્ધ નામનુ એક નગર હતુ, તેમા એક કરોડ રત્નોનો માલિક એવો ધનદ નામનો વણિક રહેતો હતો તે જમીનમા દાટી રાખેલા રત્નો ઉપર પલગ પાથરીને સુઈ રહેતો હતો તેને પોતાના પુત્રોનો પણ વિશ્વાસ ન હતો, તેથી

वारसहस्रवार विजिते सति तनैव क्रमेण सर्वे स्तम्भा निर्जिता भवेयुः, तत्राप्यष्टोत्तरसहस्रवारविजयकरणे दैवात् तन्मध्ये पराजयः स्यात् तदा सर्वे विजिताः कोणा अविजिताः भवन्ति, सकृदपि ब्रह्मचर्यभङ्गे सर्वं महाव्रतमिव, अतः पुनरादित एव सर्वे कोणा विजेतव्याः, एवं त्वमपि कुरु। इति पितुर्वचनं श्रुत्वा वसुमित्रश्चिन्तयति-द्यूतादेव राज्यं लभ्यं पुनः किमर्थं पितरं हन्मि, इति विचार्य राज्ञा सह द्यूतक्रीडायां प्रवृत्तः, तथापि जयो दुर्लभो जातः तस्य वसुमित्रस्यैतत् कार्यं यथा दुष्करं, तथा मनुष्यत्वमपि दुर्लभम्।

इनके जो प्रत्येक के एक हजार आठ १००८ कोने हैं उन कोनों में से एक २ कोने को एक हजार आठ १००८ वार जीत जाता है। इसी क्रम से ये समस्त खभे जब जीत लिये जाते हैं तब जाकर वह विजयी कहलाता है। यदि सब कोने जीत भी लिये जायें और एक भी कोना यदि जीता न जा सके तो ,जीते हुए भी सब कोने नहीं जीते समझे जा सकते हैं, और उन सब को पुनः जीतने के लिये द्यूत का आरंभ करना पड़ता है। जैसे एक वार भी यदि गृहीत ब्रह्मचर्य खंडित हो जाता है तो समस्त महाव्रत खंडित माना जाता है। इस प्रकार पिता के वचन को सुनकर वसुमित्र ने विचार किया कि जब द्यूत क्रीडा मे जीत होने से राज्य मिलता है तो फिर पिता के मार ने से क्या लाभ। इस प्रकार विचार कर पिता के साथ जुआ खेलने मे प्रवृत्त हो गया। परन्तु उसे विजय पूर्वोक्त प्रकार से जैसे दुष्कर बनी उसी प्रकार यह मनुष्यभव भी पुन प्राप्त होना प्राणी के लिये दुर्लभ जानना चाहिये।

છે અને એ પ્રત્યેકને એકહજારઆઠ૧૦૦૮ ખુણા છે એ ખુણામાથી એક એક ખુણાને એકહજારઆઠ ૧૦૦૮વાર જીતવામા આવે છે આ ક્રમથી તે સઘળા થાભલા જ્યારે જીતવામા આવે ત્યારે તે વિજયી કહેવાય છે કદાચ બધા ખુણા જીતી લેવામા આવે અને એકાદ ખૂણો જીતવામા બાકી રહે તો બધા ખુણા ન જીતાયેના જ મનાય છે અને એ બધાને જીતવા માટે ફરીથી જુગાર રમવો પડે છે જેમ એક વાર પણ ગ્રહણ કરેલ બ્રહ્મચર્ય ખંડિત થઈ જાય તો સમસ્ત મહાવ્રત ખંડિત માનવામા આવે છે આ પ્રકારના પિતાના વચન સાભળીને વસુમિત્રે વિચાર કર્યો કે, જ્યારે જુગાર રમવામા જીત થવાથીજ જો રાજ મળતું હોય તો પિતાને મારવાથી લાભ શુ થવાનો ? આ પ્રકારનો વિચાર કરી વસુમિત્ર પિતાની સાથેજુગાર ખેલવામા પ્રવૃત્ત બન્યો પરંતુ તેને ઉપરોક્ત પ્રકારથી વિજય મેળવવો દુષ્કર બન્યો તેવીજ રીતે આ મનુષ્યભવ પુન પ્રાપ્ત થવો પ્રાણી માટે દુર્લભ જાણવો જોઈએ

अत्र सग्रहः-(शार्दूल विक्रीडितवृत्तम्)

स्तम्भाना हि सहस्रमष्टसहित प्रत्येकमष्टोत्तर ।
कोणानां च सहस्रमेषु जयति द्यूते पितु र्यः सुतः ।
साम्राज्य लभते स, तस्य विजयो द्यूते यथा दुर्लभः ।
ससारे भ्रमतः पुनर्नरभवो जन्तो स्तथा दुर्लभः ॥ २ ॥

इति चतुर्थो द्यूतदृष्टान्तः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमो रत्नदृष्टान्तः—

धनसमृद्धे पुरे रत्नकोटिप्रभुर्धनदनामा वणिक् प्रतिवसति स भूमौ रत्नानि निखन्य तदुपरि पर्यङ्क निधाय शयन करोति । स विश्वासाभावेन पुत्रानपि तानि न प्रदर्शयति । स्वधनानुरूप वेष भवनादिक च न करोति, व्यापारकरणे धनानि हस्तादपगतानि भविष्यन्तीति बुद्धया व्यापारमपि न करोति ।

सग्रह श्लोक—

स्तम्भाना हि सहस्रमष्टसहित प्रत्येकमष्टोत्तर,
कोणाना च सहस्रमेषु जयति द्यूते पितु र्यः सुतः ।
साम्राज्य लभते स तस्य विजयो द्यूते यथा दुर्लभः
ससारे भ्रमत पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभः ॥ ४ ॥

यह चौथा द्यूतदृष्टान्त है ॥ ४ ॥

पाचवा रत्न दृष्टान्त इस प्रकार है—धनसमृद्ध नामका एक नगर था । उसमें एक करोड रत्नो का मालिक धनद नामका वणिक् रहता था । वह जमीन में गडे हुए रत्नों के ऊपर पलग बिछाकर सोया करता था । उसको अपने पुत्रों तक का भी विश्वास नही था

સગ્રહ શ્લોક—स्तम्भाना हि सहस्रमष्टसहित प्रत्येकमष्टोत्तर,
कोणाना च सहस्रमेषु जयति द्यूते पितु र्य सुत ॥
साम्राज्य लभते स तस्य विजयो ते यथा दुर्लभ
ससारे भ्रमत पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभ ॥ ४ ॥

આ ચોથુ દ્યૂતદૃષ્ટાત છે ॥ ૪ ॥

પાચમુ રત્નદૃષ્ટાત આ પ્રકારનુ છે—

ધનસમૃદ્ધ નામનુ એક નગર હતુ, તેમા એક કરોડ રત્નોનો માલિક એવો ધનદ નામનો વણિક રહેતો હતો તે જમીનમા દાટી રાખેલા રત્નો ઉપર પલગ પાથરીને સુઈ રહેતો હતો તેને પોતાના પુત્રોનો પણ વિશ્વાસ ન હતો, તેથી

त्तरसहस्रवार विजिते सति तदैव क्रमेण सर्वे स्तम्भा निर्जिता भवेयुः, तत्राप्यष्टो त्तरसहस्रवारविजयकरणे दैवात् तन्मध्ये पराजयः स्यात् तदा सर्वे विजिताः कोणा अविजिताः भवन्ति, सकृदपि ब्रह्मचर्यभङ्ग सर्व महाव्रतमिव, अतः पुनरादित एव सर्वे कोणा विजेतव्याः, एव त्वमपि कुरु। इति पितुर्वचन श्रुत्वा वसुमित्रश्चिन्तयति-द्यूतादेव राज्य लभ्य पुनः किमर्थं पितर हन्मि, इति विचार्य राज्ञा सह द्यूतक्रीडायां प्रवृत्तः, तथापि जयो दुर्लभो जातः तस्य वसुमित्रस्यैतद कार्यं यथा दुष्कर, तथा मनुष्यत्वमपि दुर्लभम्।

इनके जो प्रत्येक के एक हजार आठ १००८ कोने हैं उन कोनों में से एक २ कोने को एक हजार आठ १००८ वार जीत जाता है। इसी क्रम से ये समस्त खभे जब जीत लिये जाते हैं तब जाकर वह विजयी कहलाता है। यदि सब कोने जीत भी लिये जायें और एक भी कोना यदि जीता न जा सके तो जीते हुए भी सब कोने नहीं जीते समझे जा सकते हैं, और उन सब को पुनः जीतने के लिये द्यूत का आरम्भ करना पड़ता है। जैसे एक बार भी यदि गृहीत ब्रह्मचर्य खंडित हो जाता है तो समस्त महाव्रत खडित माना जाता है। इस प्रकार पिता के वचन को सुनकर वसुमित्र ने विचार किया कि जब द्यूत क्रीडा में जीत होने से राज्य मिलता है तो फिर पिता के मार ने से क्या लाभ। इस प्रकार विचार कर पिता के साथ जुआ खेलने मे प्रवृत्त हो गया। परन्तु उसे विजय पूर्वोक्त प्रकार से जैसे दुष्कर बनी उसी प्रकार यह मनुष्यभव भी पुन प्राप्त होना प्राणी के लिये दुर्लभ जानना चाहिये।

છે અને એ પ્રત્યેકને એકહજારઆઠ૧૦૦૮ ખુણા છે એ ખુણામાથી એક એક ખુણાને એકહજારઆઠ ૧૦૦૮વાર જીતવામા આવે છે આ ક્રમથી તે સઘળા થાભલા જ્યારે જીતવામા આવે ત્યારે તે વિજયી કહેવાય છે કદાચ બધા ખુણા જીતી લેવામા આવે અને એકાદ ખૂણો જીતવામા બાકી રહે તો બધા ખુણા ન જીતાયેના જ મનાય છે અને એ બધાને જીતવા માટે ફરીથી જુગાર રમવો પડે છે જેમ એક વાર પણ ગ્રહણ કરેલ બ્રહ્મચર્ય ખડિત થઇ જાય તો સમસ્ત મહાવ્રત ખડિત માનવામા આવે છે આ પ્રકારના પિતાના વચન સાભળીને વસુમિત્રે વિચાર કર્યો કે, જ્યારે જુગાર રમવામા જીત થવાથીજ જો રાજ મળતુ હોય તો પિતાને મારવાથી લાભ શુ થવાનો ? આ પ્રકારનો વિચાર કરી વસુમિત્ર પિતાની સાથેજુગાર ખેલવામા પ્રવૃત્ત બન્યો પરતુ તેને ઉપરોક્ત પ્રકારથી વિજય મેળવવો દુષ્કર બન્યો તેવીજ રીતે આ મનુષ્યભવ પુન પ્રાપ્ત થવો પ્રાણી માટે દુલભ જાણવો જોઇએ

सन्तस्तन्नगरागतानामन्यान्यदेशवासिना श्रेष्ठिना हस्ते रत्नानि विक्रीय वाणिज्यार्थं पण्यवस्तूनि क्रीतवन्तः, वैर्वाणिज्यकार्यं प्रसारयन्ति स्म। ततस्तत्पुत्राः कोटिध्वजा जाताः। चिरेण तेषा पिता गृहमागतः। स स्वस्थापितानि रत्नान्यदृष्ट्वा वसुप्रिय पुत्र पृच्छति–अरे! केन मम रत्नानि गृहीतानि?। वसुप्रिय आह–सर्वभ्रातृभिरपहृतानि। ततः पुत्रवाक्य श्रुत्वा धनदः कोपाविष्टः सन्नब्रवीत्–रे लक्ष्मीकन्दकुद्दालकाः। यूयं मद्गृहान्निर्गच्छत, तानि विक्रीतरत्नानि समानीय मद्गृहे स्थापयन्तु, अन्यथा गृहे नागन्तव्यम्। यथा तेषां रत्नाना पुनरानयन धनदपुत्राणा दुष्कर, तथा मनुष्यत्वमपि दुर्लभम् ॥

रत्नों को निकाल लिया। सबों को रत्न की प्राप्ति से अपार हर्ष हुआ। जो दूसरे देश के वणिग्जन व्यापार के लिये नगर में आये हुए थे उनके लिये वे सब रत्न उन लोगों ने बेच दिये और अपनो पुजी बनाकर फिर वे सब के सब व्यापार करने मे लग गये। इनका व्यापार कार्य खूब चला। सब के सब कोटिध्वज हो गये। कालान्तर मे धनद घर पर वापिस आया। उसने अपने रखे हुए रत्नो की ज्यों ही सभाल की वे उसको नही मिले–तब उसने वसुप्रिय पुत्र से पूछा। किसने मेरे रत्नों को लिया है। वसुप्रिय ने कहा–सब भाईओ ने। वसुप्रिय की बात सुनकर धनद को बहुत ही अधिक क्रोध आ गया। गुस्से मे आकर उसने कहा–तुम सब के सब लक्ष्मीरूपी कन्द को उखाड़ ने के लिये कुदाली के समान हो अतः तुम्हारी अब भलाई इसी मे है कि तुम सब मेरे घर से निकल जाओ। नही तो बेचे हुए रत्नों को वापिस लाओ। जब तक रत्न नही आवे तब तक याद

હર્ષ થયો. બીજા દેશના વણિકજનો વેપાર માટે નગરમા આવ્યા હતા તેમને આ લોકોએ બધા રત્નો વેચી દીધા અને પોતપોતાની પુંજી બનાવી લઈને દરેક જણુ વેપાર કરવા લાગ્યા તેમનો વેપાર ખૂબ ચાલ્યો. બધા કરોડપતી બની ગયા કાળાન્તરે ધનદ પાછો ઘેર આવ્યા, ત્યારે તેણે પોતે રાખેલા રત્નોની જે તે સ્થળે તપાસ કરી તો તે તેને મળ્યા નહી ત્યારે તેણે વસુપ્રિયને પૂછ્યુ, કોણે મારા રત્નોને લીધા છે? વસુપ્રિયે કહ્યુ, બધા ભાઈઓએ રત્નો વહેચી લીધા છે વસુપ્રિયની વાત સાભળીને ધનદને એકદમ ક્રોધ ચડયો અને ગુસ્સામા આવીને તેણે કહ્યુ, તમે બધા લક્ષ્મીરૂપી કદને ઉખાડનારા કોદાળી જેવા છો આથી તમો બધા મારા ઘરમાથી ચાલ્યા જાવ એમાજ તમો સઘળાની ભલાઈ છે, નહિતર વેચેલા રત્નોને પાછા લાવો જ્યા સુધી રત્નો પાછા નહી આવે ત્યા

कदाचित् सम्बन्धिनः कार्यवशादामन्त्रणपत्रं समागतम्। तत्र गन्तुं प्रस्थितो धनदस्तद्रत्नरक्षणाय वसुप्रियं स्वकनिष्ठपुत्रं सूचयति। तदनन्तरं धनदे गृहान्निःसृते सति वसुप्रियस्य भ्रातरः सर्वे गृहे समागताः। वसुप्रियः पितृसूचितं रत्नस्थानं भ्रातॄन् कथयति। तैर्भूमिं खनित्वा रत्नान्युद्धृतानि। सर्वे हृष्टचित्ताः

इसलिये वह रत्नों को वे कहां २ रखे हुए हैं पुत्रों को नहीं बतलाया था। जैसा यह धनपति था उसके अनुरूप न इसका मकान था और न रहन सहन भी। व्यापार भी यह इसलिये नहीं करता था, यह मानता था कि व्यापार करने में जो धन लगाया जाता है वह हाथ से चला जाता है। उसकी पुनः प्राप्ति कोई निश्चित नहीं होती है।

एक समय की बात है कि किसी सबधी का इसके पास बुलाने के लिये आमत्रण पत्र आया। जब यह वहा जाने को तयार हुआ तब रत्नो की रक्षा करने के लिये इसने सब से छोटे पुत्र को कि जिसका नाम वसुप्रिय था, नियुक्त कर दिया। तब कहाँ कितने २ रत्न रखे हुए हैं यह बात भी उसको बतला दी। धनद जब चला गया और वसुप्रिय रत्नादिक की रक्षा करने लगा तब सब भाई मिलकर वसुप्रिय के पास आये और बातों बातों में उसने उन अपने भाईओं को रत्न रखने के समस्त स्थानों को बतला दिया। उन्हो ने जमीन खोद कर

રત્નોને તેણે ક્યા ક્યા રાખ્યા છે તે પોતાના પુત્રોને પણ બતાવતો ન હતો જેવો તે ધનપતી હતો તેને અનુરૂપ તેને રહેવાનુ મકાન ન હતુ તેમ તેની રહેણી-કરણી પણ તેને અનુરૂપ ન હતી તે વેપાર પણ કરતો નહી કારણ કે તેની માન્યતા એવી હતી કે, વેપારમા જે ધન રોકવામા આવે તે હાથથી ચાલ્યુ જાય છે અને ગયેલુ ધન ફરીથી મળવાનુ નિશ્ચિત હોતુ નથી

એક સમયની વાત છે કે, જ્યારે તેને બોલાવવા માટે તેના કોઈ સબધીનુ આમત્રણ આવ્યુ જ્યારે તે ત્યા જવા માટે તૈયાર થયો ત્યારે તેણે રત્નોની રક્ષા માટે પોતાનો સૌથી નાનો પુત્ર કે જેનુ નામ વસુપ્રિય હતુ તેને નિયુક્ત કર્યો અને કઇ કઇ જગ્યાએ કેટલા રત્નો રાખ્યા છે, એ વાત પણ તેને બતાવી દીધી તે ધનદ જ્યારે બહારગામ ગયો ત્યારે વસુપ્રિય રત્નાદિકની રક્ષા કરવા લાગ્યો બધા ભાઈઓ એકઠા મળીને વસુપ્રિયની પાસે આવ્યા અને વાત વાતમા વસુપ્રિયે પોતાના ભાઈઓને રત્નના બધા ઠેકાણા બતાવી દીધા તેમણે જમીન ખોદી રત્નો કાઢી લીધા દરેકને રત્નોની પ્રાપ્તિ થવાથી અપાર

जिनवचनानुरागी धर्मे दृढमतिरासीत्। मूलदेवः कार्पटिकश्चोभौ काञ्चनपुरनगराद्बहिः सरसस्तटे रात्रौ स्थितः। तत्र सुप्तेन मूलदेवेन रात्रिशेषे स्वप्नो दृष्टः— मुखे चन्द्रः प्रविष्ट इति। तदानीमेव तत्र सुप्तेन कार्पटिकेनापि तादृश एव स्वप्नो दृष्टः। स्वप्नदर्शनानन्तरं तौ विनिद्रौ जातौ। कार्पटिको वदति–स्वप्नावस्थायां मम मुखे चन्द्रः प्रविष्ट इति मया दृष्टः। मूलदेवः प्राह–अयं स्वप्नो रक्षणीयः, साधारणजनानामग्रे नायं प्रकाशनीयः। स्वप्नोत्थितयोस्तयोर्मनः प्रसन्नमभवत्। सूर्योदयानन्तरमेव तौ काञ्चनपुरनगरे प्रविष्टौ।

वृद्धि के लिये दूसरे देश को घर से चला। मार्ग में जाते २ एक कार्पटिक ने इसका साथ कर लिया। मूलदेव जिन वचन मे श्रद्धालु था। चलते २ ये दोनों काचनपुर नगर के बहार रहे हुए किसी एक तालाव के तीर पर रात्रि को ठहर गये। मूलदेव को रात्रि के शेषभाग मे एक स्वप्न दिखाई दिया। जिसमें उसने देखा कि मेरे मुख में चन्द्रमा प्रविष्ट हो गया है। उसी समय कार्पटिक ने भी इसी तरह का स्वप्न देखा। स्वप्न देखने के बाद दोनों जग गये। आपस में बातचीत होने लगी कार्पटिक ने कहा आज मैंने स्वप्न में चन्द्रमा को अपने मुख मे प्रवेश करता हुआ देखा है। मूलदेव ने उसका स्वप्न सुनकर उससे कहा यह स्वप्न गोपनीय है, हर एक आदमी के सामने इसको प्रकाशित नहीं करना। जब प्रातःकाल हो चुका तब ये दोनों उठे, उस समय वे बडे ही प्रसन्न मालूम देते थे, क्यों कि इनका मन बडा प्रसन्न था। सूर्योदय के अनन्तर फिर इन दोनों ने काचनपुर नगरमें प्रवेश किया।

માર્ગમા ચાલતા ચાલતા તેને એક ભુવાનો સાથ થઈ ગયો. મૂળદેવ જીન વચનમા ખૂબ શ્રદ્ધાળુ હતો ચાલતા ચાલતા બન્ને કાચનપુર નગરની બહારના એક તળાવના કાંઠા ઉપર રાતના રોકાઈ ગયા મૂળદેવને રાત્રીના પાછલા ભાગમા એક સ્વપ્ન દેખાયુ. જેમા તેણે જોયુ કે, જાણે તેના મોઢામા ચન્દ્રમાએ આવીને પ્રવેશ કર્યો છે આજ સમયે તેની બાજુમા સુતેલા ભુવાએ પણ તેવુ જ સ્વપ્ન જોયુ સ્વપ્ન જોયા પછી બન્ને જાગી ગયા આપસમા વાતચીત કરવા લાગ્યા ભુવાએ કહ્યુ, આજે મે સ્વપ્નમા ચન્દ્રમાને મારા મોઢામા પ્રવેશ કરતા જોયો. મૂળદેવે તેના સ્વપ્નાનુ કથન સાભળીને કહ્યુ કે, આ સ્વપ્ન ખાનગી રાખવા જેવુ છે દરેક આદમીની સામે આને પ્રકાશિત ન કરવું જોઈએ, જ્યારે સવાર થયુ ત્યારે બન્ને ઉઠયા તે સમયે તેઓ ઘણા પ્રસન્ન માલુમ પડતા હતા કેમકે, તેમના મન ઘણા પ્રસન્ન હતા સૂર્યોદય પછી બન્ને જણાએ કાચનપુર નગરમા પ્રવેશ કર્યો

अत्र सग्रह-(शार्दूलविक्रीडितवृत्तम्)
तातेऽन्यत्र गते धराऽन्तरगतान्यादाय रत्नानि यद् ,
विक्रीतानि सुतैर्विदेशिवणिजा हस्तेषु पश्चात् ततः ।
रत्नान्यानयतेति तातकथने, तत्प्रापण दुष्कर,
ससारे भ्रमतः पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभः ॥ ५ ॥
इति पञ्चमो रत्नदृष्टान्तः ॥५॥

अथ षष्ठः स्वप्नदृष्टान्तः—

आसीत् पाटलिपुत्रनगरे मूलदेवनामकः क्षत्रियः । स स्वाभ्युदयार्थं देशान्तरं गन्तु प्रस्थितः । मार्गे गच्छतस्तस्य कश्चित् कार्पटिकः सहचरोऽभवत् । मूलदेव सह

रखना घर मे तुम्हारे लिये स्थान नही है। इस दृष्टान्त से यह समझना चाहिये कि जैसे उन विक्रीत रत्नों की प्राप्ति उन पुत्रों के लिये दुष्कर हुई उसी तरह से हाथ से निकला हुआ मनुष्य जन्म भी महा दुर्लभ है।

इस दृष्टान्त का सार प्रदर्शक श्लोक इस प्रकार है—
तातेऽन्यत्रगते धरान्तरगतान्यादाय रत्नानि यत्,
विक्रीतानि सुतैर्विदेशिवणिजा हस्तेषु पश्चात्ततः।
रत्नान्यानयतेति तातकथने तत्प्रापण दुष्करम्,
ससारे भ्रमतः पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभः ॥
यह पाचवा रत्नदृष्टान्त है ॥ ५ ॥

छठा स्वप्नदृष्टान्त इस प्रकार है—पाटलिपुत्र नगर में मूलदेव नाम का एक क्षत्रिय रहता था। वह किसी समय अपने भाग्य की

સુધી યાદ રાખો કે, તમારા માટે ઘરમા કોઈ સ્થાન નથી એટલા માટે આ દૃષ્ટાતથી એમ સમજવુ જોઈએ કે, વેચેલા રત્નોની પ્રાપ્તિ તે પુત્રોને માટે જેમ દુષ્કર થઈ તેમ હાથમાથી નિકળી ગયેલ મનુષ્યજન્મ પણ ફરી પ્રાપ્ત થવો મહાદુર્લભ છે

સગ્રહ શ્લોક—तातेऽन्यत्रगते धरान्तरगतान्यादाय रत्नानि यत्,
विक्रीतानि सुतैर्विदेशिवणीजा हस्तेषु पश्चात्तत ।
रत्नान्यानयतेति तातकथने तत्प्रापण दुष्करम्,
संसारे भ्रमत पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभ ॥
આ પાચમુ રત્નદૃષ્ટાત છે ॥ ૫ ॥

છઠુ સ્વપ્નદૃષ્ટાત આ પ્રકારથી છે—

પાટલીપુત્ર નગરમા મૂલદેવ નામનો એક ક્ષત્રિય રહેતો હતો તે એક સમય પોતાના ભાગ્યની વૃદ્ધિ માટે ઘેરથી બીજા દેશમા નીકળ્યો

लोके कथितम्—शुक्रस्य रात्रौ स्वप्नो दृष्टः, अद्य शनिवासरः, तेन कारणेन घृतगुडसहितं रोटकं तैलं च मिलिष्यति। यत्र यत्र गृहस्थगृहे कार्पटिको भिक्षार्थं गच्छति, तत्र तत्र शनिदिवसे प्रचुरं तादृशं रोटकं तैलं च तेन लब्धम्।

अथ पुत्ररहितस्तन्नगरनृपः स्वायुषः क्षयेण मृतः। तस्मिन् मृते सति मन्त्रिप्रभृतयस्तदा व्यवस्थां कृतवन्तः—इयं राजहस्तिनी यस्य गले पुष्पमालां दद्यात् , स एव राजा भविष्यति। इत्येवं निश्चिते सति हस्तिनी स्वशुण्डया पुष्पमालां नीत्वा मनुष्यपरिवारैः सह नगरे प्रतिमार्गं भ्रमन्ती वनं गता। सा तत्र वृक्षच्छायायामुपविष्टस्य मूलदेवस्य गले पुष्पमालां ददौ। ततो मनुष्यवृन्दैः सह राजमन्त्रिणो मूलदेव

तुमने शुक्र की रात्रि मे यह स्वप्न देखा है, आज शनिवार है, इस कारण तुमको घृत गुड सहित रोट एव तैल मिलेगा। अब जिस२ घरमे वह कार्पटिक भिक्षा के लिये गया वहा २ उसको वही चीज खूब मिली।

जब छह दिन पूरे हुए उसी रात मे उस नगर का राजा मर गया। राजा के कोई पुत्र नही था इसलिये जब वह मरा तब मन्त्रियों ने राज्य की व्यवस्था के लिये ऐसा विचार किया कि यह राजा की हथिनी जिसके गले मे पुष्पमाला डाले वही राजा समझा जाय। इस प्रकार का विचार जब पूर्णरूप से निश्चित हो चुका तब हथिनी को अपनी सूड मे पुष्पमाला देकर छोडा। नगर के प्रत्येक मार्ग मे वह घूमती रही। उसके साथ मनुष्यों का समुदाय भी बहुत था। घूमते २ वह जगल मे पहुंची। मूलदेव उस समय एक वृक्ष के नीचे छाया मे बैठा हुआ था। हथिनी ने पहुंचते ही मूलदेव के गले मे वह पुष्पमाला डाल दी।

કહ્યુ કે, શુક્રની રાત્રીમા આ સ્વપ્ન દેખાયુ છે આજે શનીવાર છે એ કારણે તમને ઘી ગોળ સાથે રોટલો અને તેલ મળશે હવે જ્યા જ્યા એ ભિક્ષા માટે ગયો ત્યા ત્યા તેને એ ચીજો ખૂબ પ્રમાણમા મળી

જ્યારે છ દિવસ પુરા થયે એક રાત્રિએ તે નગરનો રાજા મરી ગયો રાજાને કોઈ પુત્ર ન હતો મત્રીઓએ રાજ્યની વ્યવસ્થા માટે એવી મસલત કરી કે રાજાની હાથણી જેના ગળામા પુષ્પમાળા પહેરાવે તેને રાજગાદી સુપ્રદ કરવી આ પ્રકારનો જ્યારે પૂર્ણરૂપથી નિર્ણય લેવાયો ત્યારે હાથણીની સુઢમા પુષ્પમાળા આપીને તેને છુટી મુકી નગરના દરેક માર્ગ ઉપર તે ફરતી હતી, તેની પાછળ માણસોનો સમૂહ પણ ચાલ્યો આવતો હતો ઘૂમતા ઘૂમતા તે જગલ તરફ વળી મૂળદેવ આ વખતે ત્યા એક વૃક્ષની છાયામા બેઠો હતો હાથણીએ ત્યા પહોચીને મૂળદેવના

तत्र मूलदेवः स्वप्नपाठकस्य गृहे गत्वा विनयेन स्वप्नपाठकं पृच्छति- मुखे चन्द्रः प्रविष्ट इति स्वप्नो मया दृष्टः किमस्य फलं भविष्यति ? । तेनोक्तम्- प्रथमं मम कन्यकया सह विवाहमङ्गीकरोषि चेत्तदाऽस्य स्वप्नस्य फलं वक्ष्यामि। मूलदेवेन तदङ्गीकृतम्, स स्वप्नपाठकः स्वपुत्रीं प्रदाय जामातृसम्बन्धं विधाय भोजनं कारयित्वा मूलदेवं वदति-इतः सप्तमे दिवसे भवानस्य नगरस्य राजा भविष्यति।

कार्पटिकस्तु स्वकीयस्वप्नवृत्तं तत्र नगरे साधारणलोकानां पुरः प्रकाशितवान्,

---

मूलदेव ने वहां स्वप्न के फल को कहने वाले विद्वान के घर की तलाश की। जब उसको इसका पता लग गया तो वह बडे ही विनय के साथ स्वप्नपाठक के घर गया-और वहां विनीतभाव से उसने स्वप्नपाठक से पूछा-महानुभाव ! आज मैंने रात्रि के पिछले पहर में चन्द्रमा को मुख में प्रवेश करते हुवे देखा है इसका फल क्या होगा। कृपाकर कहिये। मूलदेव की बात सुनकर स्वप्नपाठक ने कहा कि- यदि तुम पहिले मेरी कन्या के साथ अपना विवाह करना मंजूर करो तो मैं इसका फल तुम्हे बतला सकता हूं। मूलदेव ने स्वप्नपाठक की बात अंगीकार करली। स्वप्नपाठक ने अपनी पुत्री का विवाह उसके साथ कर दिया। मूलदेव अब स्वप्नपाठक का जमाई बन गया। स्वप्नपाठक ने जमाई का आदरसत्कार किया और भोजन करा कर कहा आज से सातवें दिन आप इस नगर के राजा हो जायेगे।

इधर कार्पटिक ने अपना स्वप्न नगर के साधारण से भी साधारण व्यक्ति को सुनाना शुरू कर दिया। लोकों ने भी उससे यही कहा कि

મૂલદેવે ત્યાં સ્વપ્ન ફળના કહેવાવાળા વિદ્વાનના ઘરની તપાસ કરી, તેનો પત્તો મેળવી સ્વપ્નપાઠકને ઘેર ગયો અને ત્યાં વિનીત ભાવથી તેણે સ્વપ્ન પાઠકને પૂછ્યું, મહાનુભાવ! આજ મેં રાત્રિના પાછલા પહોરમાં ચંદ્રમાને મુખમાં પ્રવેશ કરતો જોયો છે તેનું ફળ શું હશે ? તે કૃપાકરીને કહો. મૂળદેવની વાત સાંભળીને સ્વપ્નપાઠકે કહ્યું કે, જો તમે પહેલાં મારી કન્યાની સાથે તમારા વિવાહ કરવાનું મંજુર કરો તોજ હું તમને તેનું ફળ બતાવું. મૂળદેવે સ્વપ્નપાઠકની વાત સ્વીકારી લીધી સ્વપ્નપાઠકે પોતાની પુત્રીનો વિવાહ તેની સાથે કરી દીધો. મૂળદેવ હવે સ્વપ્નપાઠકનો જમાઈ બની ગયો. સ્વપ્નપાઠકે જમાઈનો આદરસત્કાર કર્યો અને ભોજન જમાડીને કહ્યું કે આજથી સાતમે દિવસે તમે આ નગરના રાજા થશો. બીજી બાજુ ભુવાએ પોતાનું સ્વપ્ન નગરના સાધારણથી સાધારણ માણસને પણ સંભળાવવું શરૂ કરી દીધું. લોકોએ તેને એમ

अत्र संग्रहश्लोकः—(शार्दूलविक्रीडितवृत्तम्)

स्वप्ने कार्पटिकेन रात्रिविगमे चन्द्र मुखान्तर्गत,
दृष्ट्वा सर्वजनाग्रतो निगदित लब्ध न राज्य फलम्।
स्वप्नस्तस्य पुन. स तत्र शयितस्यासीद् यथा दुर्लभः,
संसारे भ्रमतः पुनर्नरभवो जन्तोस्त था दुर्लभः ॥ १ ॥

॥ इति षष्ठः स्वप्नदृष्टान्तः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमश्चक्रदृष्टान्त —चक्रोपलक्षितो दृष्टान्तः, राधावेधदृष्टान्त इत्यर्थ । स चैवम्—

मथुरानगर्यां जितशत्रुनामको भूपतिरासीत्। इन्दिरानाम्नी तस्य पुत्री- चतुः-

---

उस स्वप्न की प्राप्ति पुन. दुर्लभ हुई उसी प्रकार इस मनुष्यजन्म से प्रच्युत प्रमादी जीव को पुनः मनुष्यभव की प्राप्ति दुर्लभ है।
इस कथा का भावदर्शक श्लोक इस प्रकार है—

स्वप्ने कार्पटिकेन रात्रिविगमे चन्द्र मुखान्तर्गत,
दृष्ट्वा सर्वजनाग्रतो निगदित लब्ध न राज्य फलम्।
स्वप्नस्तस्य पुनः स तत्र शयितस्यासीद्यथा दुर्लभः,
संसारे भ्रमतः पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभः ॥ १ ॥

यह छट्ठा स्वप्नदृष्टान्त है ॥ ६ ॥

सातवा चक्र दृष्टान्त इस प्रकार है—इसका दूसरा नाम राधावेध दृष्टान्त भी है—मथुरा नगरी मे जितशत्रु नाम का राजा रहता था। इसकी एक कन्या थी, जिसका नाम इन्दिरा था। यह चौंसठ कलाओं

પ્રાપ્તિ દુર્લભ બની તે રીતે આ મનુષ્યજન્મથી ચ્યુત પ્રમાદીજીવને ફરી મનુષ્યભવની પ્રાપ્તિ દુર્લભ છે

આ કથાનો ભાવદર્શક શ્લોક આ પ્રકારનો છે

स्वप्ने कार्पटिकेन रात्रिविगमे चन्द्र मुखान्तर्गत,
दृष्ट्वा सर्व जनाग्रतो निगदित लब्ध न राज्य फलम्।
स्वप्नस्तस्य पुन स तत्र शयितस्यासीद्यथा दुर्लभ,
ससारे भ्रमत पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभ ॥ १ ॥

છઠ્ઠું સ્વપ્નદૃષ્ટાંત છે

સાતમું ચક્રદૃષ્ટાંત આ પ્રકારનું છે આનું બીજું નામ રાધાવેધ દૃષ્ટાંત પણ છે મથુરા નગરીમા જીતશત્રુ નામનો એક રાજા રાજ્ય કરતો હતો તેને એક કન્યા હતી જેનું નામ ઈન્દિરા હતું તે ચોસઠ કળાઓમા કુશળ હતી એક

तामेव हस्तिनी सादरं समारोह्य नगर प्रवेशयन्ति।

कार्पटिकस्तु—मनुष्यवृन्दैः सह हस्तिनीसमारूढं प्राप्तराज्यं मूलदेवं विलोक्य चन्द्रपानस्वप्नाराधनेन मूलदेवस्य राज्यलाभो जात", इति बुद्ध्या स्वात्मान निन्दयन् पश्चात्ताप करोति—धिग्माम्, मन्दलोकाना पुरस्तात् स्वप्नप्रकाशनेन मया स्वप्नो निष्फलीकृतः, तस्मात् पुनरह तत्रैव सरस्तीरे शयिष्ये, तदा राज्यप्राप्तिकर स्वप्न पुनः पश्यामीति विचिन्त्य राज्यलक्ष्मी काङ्क्षमाणः पुनः पुनस्तत्र स्वपिति।

यथा कार्पटिकस्य तत्स्वप्नदर्शनं दुर्लभ, तथा मनुष्यदेहात् प्रच्युतस्य प्रमादिनः पुनर्मनुष्यत्व दुर्लभम्।

हथिनी ने पुष्पमाला मूलदेव के गले में डाली देखकर मन्त्रियों ने मूलदेव को उसी समय उस हथिनी पर बैठा कर बडे आदर के साथ उनका नगर में प्रवेश कराया।

कार्पटिक ने मनुष्यवृन्दो के साथ मूलदेव को हस्तिनी पर बैठा एव वहा का राजा बना हुआ देखकर "चन्द्रमापानरूप स्वप्न के आराधन के प्रभाव से मूलदेव को राज्य का लाभ हुआ है" इस विचार से अधिक से अधिक पश्चात्ताप किया—मुझ अभागे को धिक्कार है जो मैंने सब लोकों के सामने अपने स्वप्न को प्रकाशित कर निष्फल बनाया। अब वह पुनः इस विचार से राजलक्ष्मी की प्राप्ति की आशा से उस स्थान पर बार २ सोने लगा कि कब वह चन्द्रस्वप्न मुझे दिखलाई दे और कब मुझे राज्य की प्राप्ति हो।

इस दृष्टान्त से यही समझना चाहिये कि जिस प्रकार कार्पटिक का

ગળામા પુષ્પમાળા પહેરાવી દીધી હાથણીએ મૂળદેવને પુષ્પમાળા પહેરાવેલી જોઈ ને મ ત્રીઓએ મૂળદેવને તે સમયે તે હાથણી ઉપર બેસાડીને ઘણા આદર સત્કારની સાથે તેના નગરપ્રવેશ કરાવ્યો

ભુવાએ મનુષ્યના ટોળા ની વચ્ચે મૂલદેવને હાથણીપર બેઠેલો તેમજ ત્યાનો રાજા બનેલો જોઈને તેને લાગ્યુ કે સ્વપ્નના આરાધનના પ્રભાવથી મૂલદેવને રાજ્યનો લાભ થયો છે આ વિચારથી તેને ઘણો જ પશ્ચાત્તાપ થયો અને મનમાને મનમા બડબડયો કે, મને અભાગીને ધીક્કાર છે કે, મે સઘળા લોકોની સામે મારા સ્વપ્નને પ્રકાશીત કરી નિષ્ફળ બનાવ્યુ આ પછી જ્યા તેને સ્વપ્ન આવ્યુ હતુ ત્યા રાજલક્ષ્મીની આશાથી રોજ રાત્રીના સુઈ જવા લાગ્યો ક્યારે સ્વપ્નમા મને ચદ્ર દેખાય અને ક્યારે મને રાજ્યની પ્રાપ્તી થાય

આ દૃષ્ટાતથી એ સમજવુ જોઈએ કે; જે પ્રકારે ભુવાને તે સ્વપ્નની

अत्र संग्रहश्लोकः—(शार्दूलविक्रीडितवृत्तम्)

स्वप्ने कार्पटिकेन रात्रिविगमे चन्द्रं मुखान्तर्गतं,
दृष्ट्वा सर्वजनाग्रतो निगदितं लब्धं न राज्यं फलम् ।
स्वप्नस्तस्य पुनः स तत्र शयितस्यासीद् यथा दुर्लभः,
संसारे भ्रमतः पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभः ॥ १ ॥

॥ इति षष्ठः स्वप्नदृष्टान्तः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमश्चक्रदृष्टान्तः—चक्रोपलक्षितो दृष्टान्तः, राधावेधदृष्टान्त इत्यर्थः । स चैवम्—

मथुरानगर्यां जितशत्रुनामको भूपतिरासीत् । इन्दिरानाम्नी तस्य पुत्री- चतुः-

---

उस स्वप्न की प्राप्ति पुनः दुर्लभ हुई उसी प्रकार इस मनुष्यजन्म से प्रच्युत प्रमादी जीव को पुनः मनुष्यभव की प्राप्ति दुर्लभ है।

इस कथा का भावदर्शक श्लोक इस प्रकार है—

स्वप्ने कार्पटिकेन रात्रिविगमे चन्द्रं मुखान्तर्गतं,
दृष्ट्वा सर्वजनाग्रतो निगदितं लब्धं न राज्यं फलम् ।
स्वप्नस्तस्य पुनः स तत्र शयितस्यासीद्यथा दुर्लभः,
संसारे भ्रमतः पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभः ॥ १ ॥

यह छट्ठा स्वप्नदृष्टान्त है ॥ ६ ॥

सातवा चक्र दृष्टान्त इस प्रकार है—इसका दूसरा नाम राधावेध दृष्टान्त भी है—मथुरा नगरी मे जितशत्रु नाम का राजा रहता था। इसकी एक कन्या थी, जिसका नाम इन्दिरा था। यह चौंसठ कलाओं

પ્રાપ્તિ દુર્લભ બની તે રીતે આ મનુષ્યજન્મથી પ્રચ્યુત પ્રમાદીજીવને ફરી મનુષ્યભવની પ્રાપ્તિ દુર્લભ છે

આ કથાનો ભાવદર્શક શ્લોક આ પ્રકારનો છે

स्वप्ने कार्पटिकेन रात्रिविगमे चन्द्रं मुखान्तर्गतं,
दृष्ट्वा सर्वं जनाग्रतो निगदितं लब्धं न राज्यं फलम् ।
स्वप्नस्तस्य पुनः स तत्र शयितस्यासीद्यथा दुर्लभः,
संसारे भ्रमतः पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभः ॥ १ ॥

છટ્ઠું સ્વપ્નદૃષ્ટાંત છે

સાતમું ચક્રદૃષ્ટાંત આ પ્રકારનું છે આનું બીજું નામ રાધાવેધ દૃષ્ટાંત પણ છે મથુરા નગરીમાં જિતશત્રુ નામનો એક રાજા રાજ્ય કરતો હતો તેને એક કન્યા હતી જેનું નામ ઈન્દિરા હતું તે ચોસઠ કળાઓમાં કુશળ હતી એક

पष्टिकलाभिज्ञा जाता। जितशत्रुनृपस्तस्याः विवाहयोग्यं वयो विलोक्य चिन्तयति —यः खलु राजकुमारो धार्मिकः कलाकुशलः सकलनीतिशास्त्रनिपुणो राधावेधसाधनसमर्थः स्यात् स एव योग्यो वरः स्यादस्याः इति विचिन्त्य, तेन राज्ञा स्वयंवरमण्डपः कारितः। तत्संनिधौ चैकमुच्चतरः स्तम्भः स्थापितः। तस्य स्तम्भस्योर्ध्वभागेऽनुलोमेन चत्वारि, विलोमेन च चत्वारि लोहचक्राणि निवेशितानि। तेषां चक्राणामुपरि राधानाम्ना प्रसिद्धा काष्ठमयी भ्रमन्ती पुत्तलिका स्थापिता। तत्राधस्तात् तैलपूर्णकटाहश्च स्थापितः। य खलु राधाया वामनयनं शरेण विध्येत् स एव मत्कन्यकाया इन्दिराया वरः स्यादिति जितशत्रुणा घोषणारूपेण प्रतिज्ञातम्।

की ज्ञाता थी। जिस समय जितशत्रु ने विवाहयोग्य इसकी अवस्था देखी तो विचार किया कि—जो राजकुमार धार्मिक, कलाकुशल, सकलनीति शास्त्र मे निष्णात एवं साथ मे राधावेधसाधन में भी समर्थ हो वही इस कन्या का पति होने योग्य है। इस प्रकार विचार कर राजा ने स्वयवरमडप रचाया और उसके पास ही एक ओर एक बडा ऊँचा खभा भी खडा करवाया। पश्चात् उसने उस खभे के ऊर्ध्वभाग मे लोहे के चार चक्र अनुलोम—सुलटे फिरने वाले और चार चक्र विलोम—उलटे फिरनेवाले लगवा दिये। फिर उन चक्रों के भी ऊपर राधा नाम की एक काष्ठमयी घूमती हुई पुत्तली रखवा दी। खभे के ठीक नीचे के भाग मे तैल से भरा हुआ एक कडाह भी रखवा दिया। जब इस प्रकार से स्वयवरमडप की पूर्ण तयारी हो चुकी तब उसने यह घोषणारूप मे अपनी प्रतिज्ञा प्रकट करवाई कि जो व्यक्ति राधा के वामनयन को बाण से वेध देगा वही मेरी कन्या इन्दिरा का पति

સમયે જીતશત્રુએ તેની વિવાહયોગ્ય વય જોઇને વિચાર કર્યો કે, જે રાજકુમાર ધાર્મિક, કળાકુશળ, સકળ નીતિશાસ્ત્રમા નિષ્ણાત અને સાથે સાથ રાધાવેધ સાધવામા પણ સમર્થ હોય તેજ આ કન્યાનો પતિ થવા યોગ્ય છે આ પ્રકારનો વિચાર કરી રાજાએ સ્વયવરમડપ રચ્યો અને તેની પાસે જ એક ખૂબ જાડો ઉચો સ્તભ પણ ઉભો કરાવ્યો એ પછી તેણે તે સ્તભના ઉર્ધ્વ ભાગમા લોઢાના ચાર ચક્ર સીધા ફરવાવાળા અને ચાર ચક્ર અવળા ફરવાવાળા ગોઠવાવ્યા પછી તે ચક્રોની ઉપર પણ રાધા નામની ફરતી લાકડાની પુતળી ગોઠવાવી સ્તભના છેક નીચા ભાગમા તેલથી ભરેલી એક કડાઇ રખાવી જ્યારે આ પ્રકારે સ્વયવરની સપૂર્ણ તૈયારી થઈ ચુકી ત્યારે ... એક ઢંઢેરા

ततस्तेन नृपतिना निमन्त्रिता बहवो राजानो राजकुमाराश्च देशाद् देशान्तरादपि तत्र सोत्साह समागताः । सर्वेषु राजसु राजकुमारेषु च मण्डपे समुपविष्टेषु जित शत्रुनृपस्तत्रागत्य वदति-यो राधापुत्तलिकाया वामनेत्र शरेण विध्येत् तस्मै मया कन्यका दातव्येति । राज्ञो वचः श्रुत्वा एकैकमुत्थितो नृपादिकस्तत्र राधावेधनाय शर धनुषि सयोज्य प्राक्षिपत् । स च शरः कस्यचिदेकेन चक्रेणास्फाल्य भग्नः सन् भूमौ निपतित., कस्यचिदेक चक्रमतिक्रान्तः, कस्यचिद् द्वे, कस्यचित् त्रीणि, अन्येषा तु लक्ष्यादन्यत्रैव निर्गतः, कोऽपि राधावेध साधयितु नाशकत् ।

होगा। राजा ने इस प्रकार अपना भाव प्रकट कर सब राजाओं एव राजपुत्रों के लिये स्वयवरमडप मे आनेका आमत्रण भेज दिया। राजा से आमत्रित हो बडे उत्साह से अनेक राजा और राजकुमार देश देशान्तर से उत्साहपूर्वक आये और स्वयवरमडप मे बैठ गये। जब समस्त राजा और राजपुत्र अच्छी तरह अपने २ स्थानो पर बैठ गये तब राजा जितशत्रु वहा आये और कहने लगे कि जो इस भ्रमण करती हुई राधा पुत्तलिका के वामनेत्र को बाण से वेधित करेगा वही मेरी पुत्री का पति होगा-अपनी पुत्री मैं उसे ही परणाऊँगा। राजा के इस प्रकार वचन सुनकर वे राजा तथा राजकुमार आदि राधावेध साधने के लिये उठे और अपने २ धनुष पर बाण रख कर राधावेध साधने के अभिप्राय से बाण को छोडने लगे। इनमे से किसी का बाण एक चक्र से टकरा कर, किसी का दूसरे चक्र से टकरा कर और

બહાર પાડી પોતાની મહેચ્છા પ્રગટ કરી કે જે વ્યક્તિ રાધાના ડાબા નેત્રને બાણુથી વીધશે તે મારી રાજકન્યા ઈન્દિરાને પતિ બનશે રાજાએ આ પ્રકારે ઢઢેરો પીટાવીને સઘળા રાજાઓ અને રાજપુત્રોને સ્વયવર મડપમા આવવાનુ આમત્રણ મોકલાવ્યુ રાજાનુ આમત્રણ મળતા ઘણા ઉત્સાહથી અનેક રાજા અને રાજકુમારો દેશ દેશાતરથી ઉત્સાહપૂર્વક આવ્યા અને સ્વયવર મડપમા બિરાજ્યા જ્યારે સર્વ રાજાઓ અને રાજપુત્રો સારી રીતે પોતે પોતાના સ્થાન ઉપર બેસી ગયા ત્યારે રાજા જીતશત્રુ ત્યા આવ્યા અને કહેવા લાગ્યા કે, જે કોઇ વ્યક્તિ આ ફરતી રાધા પુતળીના ડાબા નેત્રને બાણુથી વિધશે તેને મારી પુત્રી વરમાળા પહેરાવશે અને તેનેજ હુ મારી પુત્રી પરણાવીશ રાજાનુ આ પ્રકારનુ વચન સાભળીને મડપમા બિરાજીત થએલા રાજા તથા રાજકુમાર વગેરે રાધાવેધ સાધવા માટે ઉઠયા અને પોતપોતાના ધનુષ્ય ઉપર બાણુ ચઢાવીને રાધાવેધ સાધવાના લક્ષ્યથી બાણુને છોડવા લાગ્યા તેઓમાથી કોઈનુ

अथेन्द्रपुराधीशस्येन्द्रदत्तनाम्नो नृपस्य पुत्रो जयन्तकुमारः सोत्साहमुत्तिष्ठति, लोकाः करतालीप्रदानपूर्वकमुपहसन्तो वदन्ति—अहो ! इमे वीरा धनुर्धरा यत्र न क्षमास्तत्रास्य कुमारस्य कीदृशं साहसम् ?, किमनेन कर्तुं शक्यते?, एवं वदत्सु नगरवास्तव्येषु मनोज्ञरूपलावण्यसम्पन्नो जयन्तकुमारः स्तम्भस्य सन्निधौ गत्वा धनुषि शरं संयोज्य, तैलपूर्णकटाहसंक्रान्तचक्रप्रतिबिम्बान्तरालमार्गेण राधावामनेत्रप्रतिबि-

किसीका तीसरे चक्र से टकरा कर टूट कर नीचे गिर पडा। लक्ष्यस्थान तक किसी का भी बाण नहीं पहुँच सका। किसी २ का बाण तो लक्ष्य से भी उचटकर आगे निकल गया। इस प्रकार राधावेध किसी के भी द्वारा साध्य नही हो सका। इतने में इन्द्रपुर का राजा इन्द्रदत्त का पुत्र जयन्तकुमार बडे उत्साह से अपने स्थान से उठा। उसके उठते ही लोगों ने करतल ध्वनि से पहिले तो उसकी हँसी करने लगे; फिर कहने लगे—देखो ये एक नवीन वीरपुरुष आये हैं, जहां ऐसे २ इन वीर धनुर्धारियो की भी नही चली वेहा विचारे इस कुमार की क्या चलेगी जो यह साहस दिखला ने को खडा हुआ है। लोग जब इस तरह से जयन्तकुमार की हँसी करने में तत्पर हो रहे थे कि कुमार सब के देखते २ ही उस स्तंभ के पास पहुँच गया। पहुँचते ही उसने पहिले अपने धनुष पर बाण चढाया। चढाकर फिर वह तैलपूर्ण कडाह मे पडे हुए चक्र के प्रतिबिम्ब को देखने लगा। देखते २ चक्र के

બાણ પહેલા ચક્ર સાથે અથડાઈને તો કોઈનુ બીજા ચક્ર સાથે અથડાઈને કોઈનુ ત્રીજા ચક્ર સાથે અથડાઈ ને તુટીને નીચે પડી જતા પણ લક્ષ્ય સ્થાન સુધી કોઈનુ પણ બાણ જઈ શકયુ નહી કોઈ કોઈના બાણ તો લક્ષ્યથી પણ ઉપર થઈને આગળ નિકળી ગયા આ પ્રકારે રાધાવેધ કોઇનાથી પણ સાધ્ય ન થઈ શકયો. એટલામા ઇંદ્રપુર નગરના રાજા ઈન્દ્રદત્તનો પુત્ર જયતકુમાર ઘણા ઉત્સાહથી પોતાના સ્થાનેથી ઉઠયો તેના ઉઠતાજ લોકોએ તેની હાસી ઉડાવવા માડી અને પછી કહેવા લાગ્યા— જુઓ આ એક નવીન વીરપુરુષ આવેલ છે જ્યા મોટા મોટા વીર ધનુર્ધારીઓનુ પણ ન ચાલ્યુ ત્યા આ બિચારા કુમારનુ શુ ચાલવાનુ છે જે આ સાહસ બતાવવા ઉઠયો છે લોકો જ્યારે આવી રીતે જયત કુમારની હાસી ઉડાવવામા તત્પર બની રહ્યા હતા ત્યારે કુમાર બધાના જોતજોતામા તે સ્તભની પાસે પહોચી ગયા અને પહોચતા જ તેણે પહેલા પોતાના ધનુષ્ય ઉપર બાણ ચડાવ્યુ અને પછી તેલથી ભરેલ કડાઇમા પડતા ચક્રના પ્રતિબિંબને જોવા લાગ્યો જોતા જોતા ચક્રના અતરાલમાગ થી પછી તેણે રાધા ... ડાબી

म्यनिवेशितदृष्टिरूर्ध्वमुष्टिर्भवति, तदा जयन्तकुमारस्य कलाचार्यस्त पृच्छति-पश्यसि, किं दृष्टिगत भवति ? जयन्तकुमार प्राह-केवल पुत्तलिकाया वामनेत्रम् , न तु किंचिदन्यत् । तद्वचन श्रुत्वा गुरु परितुष्टो जातः । ततोऽसौ जयन्तकुमार-स्तैलपूर्णकटाहगत प्रतिबिम्बित वामनेत्र पश्यन निश्चलेन मनसा कर स्थिरीकृत्य हस्तलाघव दर्शयन सद्यः शर व्यमुचत् । स शरश्चक्रान्तरालेन सवेग निर्गच्छन् पुत्तलिकाया वामनेत्रकनीनिकामविध्यत् । ततस्तस्य करस्थैर्यलघुहस्ततादिक वर्ण-यन्तो लोका. प्रमुदिता जयजयध्वनिं प्रकुर्वन्ति । तदा जितशत्रुपुत्री इन्दिरा

अन्तराल मार्ग से फिर उसने राधा पुत्तली के वामनेत्र का प्रति-बिम्ब देखा । देखकर उसने फिर धनुष को चढाने के लिये हाथ की मुट्ठी ऊँची की । इतने मे उसके कालाचार्य बीच ही मे उससे पूछा जयन्त ! तुम्हें इस समय क्या दिख रहा है ?। जयन्त ने कहा-गुरुमहा-राज ! मुझे इस समय पुत्तली के वामनेत्र सिवाय और कुछ नहीं दिख रहा है । जयन्तकुमार के वचन सुनकर कलाचार्य के हर्ष का ठिकाना नहीं रहा । जयन्त ने तैलपूर्ण कडाह मे पडे हुए पुत्तली के वामनेत्र के प्रतिबिम्ब को लक्ष्यकर शीघ्र ही निश्चल मन से हाथ को सभालते हुए उस ओर धनुष से बाण छोड दिया । छूटते ही बाण ने चक्र के अन्तराल से निकलते हुए उस पुत्तली के वामनेत्र की कनी-निका को वेध दिया । उपस्थित जनताने जयन्तके लक्ष्यवेधकी निपुणता की एव हस्तलाघव की बहुत अधिक प्रशसा की । सब के सब बडे ही प्रसन्न हुए । जयन्त की चारो ओर से जयध्वनिपूर्वक बधाई होने लगी ।

આખનુ પ્રતિબિબ જોયુ જોઈને તેણે ધનુષ્યને ચડાવવા માટે હાથની મુઠી ઉચી કરી એ વખતે તેના કળાચાર્યે વચમા જ તેને પૂછયુ જયત તમને આ સમયે શુ દેખાય છે? જયતે કહ્યુ ગુરુમહારાજ મને આ સમયે પુતળીની ડાબી આખ સિવાય બીજુ કઈ દેખાતુ નથી જયતકુમારના વચન સાભળીને કલાચાર્ય હર્ષિત બન્યા જયતે તેલ ભરેલ કડાઈમા પડતા પુતળીના ડાબા નેત્રના પ્રતિબિબને લક્ષ્ય કરી તરત જ નિશ્ચલ મનથી હાથને સભાળીને તે તરફ બાણ છોડયુ બાણ છુટતા જ ચક્રના અતરાલથી નીકળીને પુતળીની ડાબી આખની કીકીનુ વેધન કર્યું ભેળી થયેલી જનતાએ જયત કુમારના લક્ષ્યવેધની પ્રશસા કરી અને હાથકુશળતાની ઘણીજ પ્રશસા કરી સઘળા ખૂબજ પ્રસન્ન થયા જયતની ચારે બાજુથી જયધ્વની પૂર્વક વધાઈ થવા લાગી ઇન્દિરા પણ પોતાના ભાગ્યને વખાણતી જયતના ગળામા વરમાળા

जयन्तकुमारस्य कण्ठे पुष्पमाला ददौ। यथा राधावेधो दुष्करस्तथा मनुष्यदेशाच्च्युतस्य प्रमादिनः पुनर्मनुष्यत्वं दुर्लभमिति।

अत्र संग्रहश्लोकः—(शार्दूलविक्रीडितवृत्तम्)

राधायावदनादधः क्रमवशाच्चक्राणि चत्वार्यपि,
भ्राम्यन्तीह विपर्ययेण खलु तद्वामाक्षिवेधो यथा।
प्राप्तो दुष्करतां नरेन्द्रतनयापाणिग्रहाकाङ्क्षिणा,
संसारे भ्रमतः पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभः ॥ १ ॥

इति सप्तमश्चक्रदृष्टान्तः ॥ ७ ॥

अथाष्टम कूर्मदृष्टान्तः—

अगाधजलपरिपूर्णः सहस्रयोजनविस्तीर्णः सलिलजन्तुसंभृतः सुशोभितः

इन्दिरा भी अपने भाग्य की सराहना करती हुई जयन्त के गले में वरमाला डालकर अपने आपको धन्य मानने लगी। इस दृष्टान्त का भाव केवल इतना ही है कि जिस प्रकार राधावेध साधना दुष्कर कार्य है उसी प्रकार मनुष्य जन्मको हारा हुआ प्रमादी प्राणी को पुनः मनुष्यजन्मकी प्राप्ति दुर्लभ है। इस दृष्टान्तका भावप्रदर्शकश्लोक इस प्रकार है—

राधाया वदनादधः क्रमवशात् चक्राणि चत्वार्यपि,
भ्राम्यन्तीह विपर्ययेण खलु तद्वामाक्षिभेदो यथा।
जातो दुष्करता नरेन्द्रतनयापाणिग्रहाकाङ्क्षिणाम्,
संसारे भ्रमतः पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभः ॥ १ ॥

यह सातवा चक्रदृष्टान्त है ॥ ७ ॥

आठवाँ कूर्म (कच्छप) का दृष्टान्त इस प्रकार है—अगाधजल से

પહેરાવીને પોતે પોતાને ધન્ય માનવા લાગી આ દૃષ્ટાંતનો ભાવ એટલો છે કે, જે રીતે રાધાવેધ સાધના અત્યંત કઠીન અને દુષ્કર છે એજ રીતે મનુષ્ય જન્મને હારી ગયેલ પ્રમાદી પ્રાણીને પુનઃ મનુષ્યજન્મની પ્રાપ્તિ દુર્લભ છે આ દૃષ્ટાંતનો ભાવપ્રદર્શક શ્લોક આ પ્રકારનો છે

राधाया वदनादधः क्रमवशात् चक्राणि चत्वार्यपि,
भ्राम्यन्तीह विपर्ययेण खलु तद् वामाक्षि भेदो यथा।
जातो दुष्करतां नरेन्द्रतनयापाणिग्रहाकाङ्क्षिणाम्,
संसारे भ्रमतः पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभ ॥ १ ॥

આ સાતમું ચક્રદૃષ્ટાંત છે ॥ ૭ ॥

આઠમું કુર્મ કાચબા (કચ્છપ) નું દૃષ્ટાંત આ પ્રકારનું છે—

... જળથી પરિપૂર્ણ એવો એક (ધરો) હોજ હતો, ... એક

एको ह्रद आसीत्। तदुदकं च परस्परसम्बद्धशैवालजालैश्छादितमभवत्। तत्र सापत्यसततिसमन्वितः कच्छपः प्रतिवसति। अन्यदा कदाचित् तत्र सान्द्र शैवालमध्ये ह्रदोपान्तस्थितजम्बूविटपिनः सुपक्वफलसपातेन शैवालतन्तु-विच्छेदाच्छिद्रमभवत्, तस्मिन्नेव समये तत्रस्थितोऽसौ कूर्मस्तत्कालजातच्छिद्रमा-श्रित्य ग्रीवां बहिष्करोति। तदनु खल्वसौ निर्मलगगनमण्डलमण्डनायमानं तारा-गणसमन्वितसुषमासम्पन्नशारदपूर्णशशाङ्कबिम्बमवलोक्य साश्चर्यं मनसि चिन्तयति -अहो! किमिदं विलोक्यते। कीदृशमिदमदृष्टपूर्वं नयनानन्दजनकम्?। इत्येव

परिपूर्ण एक द्रह था। जिसका विस्तार एक हजार योजन का था। इसमें अनेक जलचर जीव रहते थे। यह बड़ा सुन्दर था। इसका जल परस्पर सनद्ध शैवालसमूह से आच्छादित था। इसमें एक कच्छुआ अपने बच्चों के साथ रहता था। एक समय की बात है कि उस द्रह के किनारे पर जो जामुन के वृक्ष खडे हुए थे उनके कुछ जम्बूफल उस शैवालजाल के ऊपर गिरे। उनके गिरने से उस शैवालजाल के बीच मे शैवाल के तन्तुओं के टूट जाने से छिद्र हो गया। उसी समय कछुए ने जो उस शैवालजाल के नीचे रहता था उस छिद्र से अपनी गर्दन को बाहर निकाला। बाहर निकालते ही उसने स्वच्छ आकाश में आकाश का मण्डनस्वरूप एव तारागणों से सुशोभित परमशोभा-सपन्न ऐसे शरद्कालीन पूर्णचन्द्रमा के बिम्ब को देखा। देखते ही उसे बडा भारी आश्चर्य हुआ। विचार ने लगा-अहो! यह क्या दिखाई देता है? मैने तो आज तक ऐसा नेत्रों को अपूर्व आनन्द देने वाला

હજાર યોજન જેટલો હતો તેમા અનેક પ્રકારના જળચર જીવ રહેતા હતા તે ધરો ખૂબજ સુદર હતો તેનુ જળ શેવાળ સમૂહથી આચ્છાદિત હતુ એમા એક કાચબો પોતાના બચ્ચાઓ સાથે રહેતો હતો એક સમયની વાત છે કે, તે ધરાના કાઠે જાબુડાના વૃક્ષો હારબધ ઉગ્યા હતા તે પૈકીના એક વૃક્ષ ઉપરથી થોડા જામ્બુફળ શેવાળ ઉપર પડયા આ રીતે જાબુડાના પડવાથી જળ ઉપર આચ્છાદિત થયેલી શેવાળમા છિદ્ર પડી ગયાં આ વખતે એ શેવાળની નીચે રહેતા કાચબાએ જાબુને લઈને શેવાળમા પડેલા છિદ્રમાથી પોતાની ડોક બહાર કાઢી પોતાની ડોકને શેવાળમાથી બહાર કાઢતા જ કાચબાએ સ્વચ્છ આકાશમા તારાગણોથી સુશોભિત પરમ શોભાસપન્ન એવા શરદકાળના પૂર્ણ ચદ્રમાના પ્રકાશને જોયો જોતા જ તેને ઘણુ જ આશ્ચર્ય થયુ અને તે મનોમન વિચારવા લાગ્યો કે, અ... આ શુ દેખાઈ રહ્યુ છે? મે આજ સુધી નેત્રોને આનદ દેવાવાળો ...

जयन्तकुमारस्य कण्ठे पुष्पमाला ददौ। यथा राधावेधो दुष्करस्तथा मनुष्यदेहाच्च्युतस्य प्रमादिनः पुनर्मनुष्यत्वं दुर्लभमिति।

अत्र संग्रहश्लोकः—(शार्दूलविक्रीडितवृत्तम्)

राधायानदनादधः क्रमवशाचक्राणि चत्वार्यपि,
भ्राम्यन्तीह विपर्ययेण खलु तद्वामाक्षिवेधो यथा।
माप्तो दुष्करतां नरेन्द्रतनयापाणिग्रहाकाङ्क्षिणा,
संसारे भ्रमतः पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभः ॥ १ ॥

इति सप्तमश्चक्रदृष्टान्तः ॥ ७ ॥

अथाष्टमं कूर्मदृष्टान्तः—

अगाधजलपरिपूर्णः सहस्रयोजनविस्तीर्णः सलिलजन्तुसंभृतः सुशोभितः

इन्दिरा भी अपने भाग्य की सराहना करती हुई जयन्त के गले में वरमाला डालकर अपने आपको धन्य मानने लगी। इस दृष्टान्त का भाव केवल इतना ही है कि जिस प्रकार राधावेध साधना दुष्कर कार्य है उसी प्रकार मनुष्य जन्मको हारा हुआ प्रमादी प्राणी को पुनः मनुष्य-जन्मकी प्राप्ति दुर्लभ है। इस दृष्टान्तका भावप्रदर्शकश्लोक इस प्रकार है—

राधाया वदनादधः क्रमवशात् चक्राणि चत्वार्यपि,
भ्राम्यन्तीह विपर्ययेण खलु तद्वामाक्षिभेदो यथा।
जातो दुष्करता नरेन्द्रतनयापाणिग्रहाकाङ्क्षिणाम्,
संसारे भ्रमतः पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभः ॥ १ ॥

यह सातवा चक्रदृष्टान्त है ॥ ७ ॥

आठवाँ कूर्म (कच्छप) का दृष्टान्त इस प्रकार है—अगाधजल से

પહેરાવીને પોતે પોતાને ધન્ય માનવા લાગી આ દૃષ્ટાંતનો ભાવ એટલો છે કે, જે રીતે રાધાવેધ સાધના અત્યંત કઠીન અને દુષ્કર છે એજ રીતે મનુષ્ય જન્મને હારી ગયેલ પ્રમાદી પ્રાણીને પુનઃ મનુષ્યજન્મની પ્રાપ્તિ દુર્લભ છે આ દૃષ્ટાંતનો ભાવપ્રદર્શક શ્લોક આ પ્રકારનો છે

राधाया वदनादधः क्रमवशात् चक्राणि चत्वार्यपि,
भ्राम्यन्तीह विपर्ययेण खलु तद् वामाक्षि भेदो यथा।
जातो दुष्करता नरेन्द्रतनयापाणिग्रहाकाङ्क्षिणाम्,
संसारे भ्रमतः पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभः ॥ १ ॥

આ સાતમુ ચક્રદૃષ્ટાંત છે ॥ ૭ ॥

આઠમુ કુર્મ કાચબા (કચ્છપ) નુ દૃષ્ટાંત આ પ્રકારનુ છે—
અગાધ જળથી પરિપૂર્ણ એવો એક (ધરો) હોજ હતો, ... એક

शैवाले मिलिते यथैव शशिनः सदर्शन दुर्लभ,
संसारे भ्रमतः पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभः ॥ १ ॥

इत्यष्टमः कूर्मदृष्टान्तः ॥ ८ ॥

अथ नवमो युगदृष्टान्त प्रोच्यते—

असख्ययोजनविस्तीर्णो वल्याकारः सहस्रयोजनगम्भीरः स्वयभूरमण समुद्रोऽस्ति । तस्य प्राच्या दिशि कोऽपि देवो युग माक्षिपत् तस्य युगस्य कीलिका पश्चिमाया दिशि । यथा तस्मिन् समुद्रे भ्राम्यन्त्यास्तस्याः कीलिकायास्तेन युगेन

शैवाले मिलिते यथैव शशिनः सदर्शन दुर्लभम्,
ससारे भ्रमतः पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभः ॥ १ ॥

यह आठवा कूर्मदृष्टान्त हुआ ॥ ८ ॥

नौवा युगदृष्टान्त इस प्रकार है—यह दृष्टान्त कल्पना से सबध रखता है। असख्यात द्वीप और समुद्रों के बाद एक अन्तिम द्वीप और समुद्र है। अन्तिम समुद्र का असख्यात योजन का विस्तार है। गहराई भी इसकी एक हजार योजन की हैं। इसमे कल्पना करो कि कोई एक देव पूर्व दिशा की ओर एक जुआ-गाडी का अवयवविशेष जो बैलों के कन्धों पर रखा जाता है-डाल दे, और पश्चिम दिशा की ओर उसकी कीलिका-सेल-डाल दे। अब यह कीलिका उस समुद्र मे उस दिशा से वहती हुई चली आवे और वहते हुए जुआ के साथ

शैवाले मिलिते यथैव शशिनः सदर्शन दुर्लभम्,
ससारे भ्रमत. पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभः ॥ १ ॥

આ આઠમુ કૂર્મદૃષ્ટાત છે ॥ ૮ ॥

નવમુ યુગદૃષ્ટાત આ પ્રકારનુ છે—

આ દૃષ્ટાત કલ્પનાથી સબધ રાખે છે અસખ્યાત દ્વીપ અને સમુદ્રો પછી એક છેલ્લો દ્વીપ અને સમુદ્ર છે એ છેલ્લા સમુદ્રનો વિસ્તાર અસખ્ય યોજનનો છે ઉડાઈ પણ તેની એક હજાર યોજનની છે આમા કલ્પના કરો કે, કોઈ એક દેવ પૂર્વદિશા તરફ એક ધોસરૂ કે જે ગાડીમા બળદના કાધ ઉપર રાખવામા આવે છે તે નાખી દે અને પશ્ચિમ દિશા તરફથી એ ધોસરાની લાકડીઓ નાખી દે પશ્ચિમ દિશાએ નાખેલી ધોસરાની એ સાબેલ વહેતા વહેતા ચાલી આવે અને તે ધોસરી સાથે મળી જાય જે રીતે આ વાત

विचिन्त्य स कूर्मः स्वबन्धूनपि तद् दर्शयितु जले निमज्य यावता कालेन तैः सह पुनरायाति, तावत् पुनः समीरसयोजितशेवालैस्तच्छिद्रमाच्छादितम्। यथा तच्चन्द्रमण्डलदर्शन पुनस्तस्य कूर्मस्य दुर्लभ तथा मनुष्यदेहाच्च्युतस्य प्रमादिनः पुनर्मनुष्यत्व दुर्लभमिति।

अत्र सग्रहश्लोक —(शार्दूलविक्रीडितवृत्तम्)

दृष्ट्वा कोऽपि हि कच्छपो ह्रदमुखे शैवालबन्धच्युते,
पूर्णेन्दु मुदितः कुटुम्बमिह त द्रष्टु समानीतवान्।

पदार्थ नही देखा है, यह कितना सुन्दर है। इस प्रकार विचार कर उसने इस अपूर्व वस्तु को अपने परिवार को भी दिखाने का विचार किया, अतः वह पानी में डुबकी लगाकर अपने परिवार के पास पहुँचा और उनको साथ मे लेकर ज्यो ही यह वहा आया कि वह शैवालजाल हवा के लगने से फिर से ज्यों का त्यों परस्पर में मिल गया। इस दृष्टान्त से हम को यह शिक्षा मिलती है कि जिस प्रकार हवा के झोकों के लगने से शैवाल के तन्तु आपस मे मिल गये और छिद्र का अभाव हो गया, अतः उस अभागे कछुए को पुनः चन्द्रदर्शन होना दुर्लभ हुआ, उसी प्रकार मनुष्यजन्म को हारे हुए प्रमादी प्राणी को पुन' मनुष्यजन्म मिलना महा दुर्लभ है। इस दृष्टान्त का भावसग्रह श्लोक इस प्रकार है—

दृष्ट्वा कोऽपि हि कच्छपो ह्रदमुखे शैवालबन्धच्युते,
पूर्णेन्दु मुदित' कुटुम्बमिह त द्रष्टु समानीतवान्।

અપૂર્વ પદાર્થ કદી પણ જોયો નથી આ કેવો સુદર છે ? આ પ્રકારનો વિચાર કરી, એ અપૂર્વ વસ્તુ પોતાના પરિવારને પણ બતાવવાનો વિચાર કર્યો અને પાણીમા ડુબકી મારી તે પોતાના પરિવારની પાસે પહોચ્યો અને તેને સાથે લઈ તે ઉપરોક્ત સ્થળે પહોચ્યો ત્યારે તે શેવાળ કે જેમા જાણુને લઈ છિદ્ર પડયુ હતુ તે પવનને કારણે પુરાઈ જતા શેવાળની ચપાટી ફરીથી સધાઈ ગઈ તેથી કાચબા અને તેના પરિવારને ફરીથી ચદ્રના દર્શન ન થયા એ પ્રકારે મનુષ્ય જન્મને હારી ગયેલ પ્રમાદી પ્રાણીને મનુષ્ય જન્મ મળવો મહા દુર્લભ છે

આ દૃષ્ટાતનો ભાવસગ્રાહક શ્લોક આ પ્રમાણે છે —

दृष्ट्वा कोऽपि हि कच्छपो ह्रदमुखे शैवालबन्धच्युते,
पूर्णेन्दु मुदित॰ कुटुम्बमिह त द्रष्टु समानीतवान्।

तुल्य तच्चूर्ण नलिकान्तर्निधाय मेरुशिखर समारुह्य फूत्कृतसमीरणैस्तच्चूर्ण सकलं सर्वतः समुद्वायितम् ।

अथ तेन देवेन विक्षिप्तास्ते परमाणवः प्रचण्डपवनोद्धूताः सर्वासु दिक्षु दूर गता एकैकशो विभिन्नाः पतिताः ।

यथा तान् परमाणून् सर्वत सचित्य तैः पुनः स्तम्भनिष्पादन लोकस्य दुष्कर, तथा मनुष्यभवात् प्रच्युतस्य प्रमादिनः प्राणिनो मनुष्यजन्म दुर्लभमिति ॥

दसवां परमाणु दृष्टान्त इस प्रकार है—यह दृष्टान्त भी कल्पना से सबध रखने वाला है–जैसे क्रीडावश किसी देव ने माणिक्यनिर्मित एक स्तम्भ को वज्र के प्रहार से तोडा । पश्चात् उसे इतना पीसा कि उसका चूरा चूरा हो गया । चूर्ण जैसा जब वह बन चुका तब उस चूर्ण को उसने एक नलिका में भरा और सुमेरु पर्वत के शिखर पर खडे होकर उसको सब तरफ फूक से उडा दिया । वे सब के सब उस स्तम्भके परमाणु जो उस देव ने अपनी फूक से इधर उधर उडा दिये हैं और वायुके प्रबल झोंको ने उनकोप्रत्येक दिशा में ले जाकर और भी दूर फेंक दिये । उन सब के सब परमाणुओं को एकत्रित कर के फिर से जैसे उस स्तम्भ का उसी रूप से निर्माण करना दुष्कर है–उसी तरह मनुष्यभव से प्रच्युत जीव को मनुष्यभवकी पुनः प्राप्ति होना दुर्लभ है ।

દસમુ પરમાણુદષ્ટાંત આ પ્રકારનું છે

આ દૃષ્ટાંત પણ કલ્પનાથી સબધ રાખવાવાળુ છે જેમ રમતના તોરથી કોઈ દેવે માણિકયથી ભરેલા એવા એક સ્તભને વજ્રના પ્રહારથી તોડી નાખ્યો પછી તેને એટલો પિસ્યો કે, તેના ચૂરેચૂરા થઈ ગયા ચૂર્ણ જેવો જ્યારે તે થઈ ગયો ત્યારે તે ભુકાને તેણે એક નળીમા ભર્યો અને સુમેરૂપર્વતના શિખર ઉપર ઉભા રહીને ચારે બાજુ તે ભુકાને ફુકથી ઉડાડી દીધો એ સ્તભના ભુકા રૂપે બનેલા સઘળા પરમાણુઓને તે દેવે પોતાની ફુકથી ચારે કોર ઉડાવી દીધા અને વાયુએ પ્રબળ વેગથી દરેક દિશામા લઈ જઈને દુર ફેકી દીધા દૂર દૂર જ્યા ત્યા ફેકાઈ ગયેલા એ સઘળા પરમાણુઓને એકત્રિત કરી ફરીથી સ્તભનુ નિર્માણ કરવુ દુષ્કર છે તેવીજ રીતે આ મનુષ્યભવને હારી બેઠેલો જીવ ફરી મનુષ્ય જન્મની પ્રાપ્તિ કરી શકતો નથી

सह सघट्टनमेव दुर्लभ, तस्य युगस्य छिद्रे पुनः प्रवेशस्तु तत्रापि दुर्लभस्तथा मनुष्यभवात्प्रच्युतस्य प्रमादिनः पुनर्मनुष्यजन्म दुर्लभमिति ।

अत्र सग्रहः— (शार्दूलविक्रीडितवृत्तम्)

प्राच्यब्धौ युग-कीलिका विनिहिता क्षिप्त युग पश्चिमे,
यद्वद् दुर्लभमेव तत्र वहतोः समीलन तद्द्वयोः ।
शम्यायास्तु पुनर्युगस्य विवरे तस्याः प्रवेशो यथा,
ससारे भ्रमतः पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभः ॥ १ ॥

इति नवमो युगदृष्टान्तः ॥ ९ ॥

अथ दशमः परमाणुदृष्टान्तः—

केनाऽपि क्रीडापरेण देवेन मणिक्यमय स्तम्भ वज्रेण चूर्णीकृत्य परमाणु-

---

मिल जावे तो जिस प्रकार यह बात बहुत दुर्लभ है और इससे भी अधिक दुर्लभ यह है कि वह कीलिका बहते २ उस जुए के छेद में प्रविष्ट हो जावे यह बात दुर्लभ है। इसी तरह मनुष्य भव से प्रच्युत प्रमादी जीव को पुनः मनुष्यभव की प्राप्ति होना दुर्लभ है। इसका भावप्रदर्शकश्लोक इस प्रकार है—

प्राच्यब्धौ युगकीलिका विनिहिता क्षिप्त युग पश्चिमे,
यद्वद्दुर्लभमेव तत्र वहतोः समीलन तद्द्वयोः।
शम्यायास्तु पुनर्युगस्य विवरे तस्याः प्रवेशो यथा,
ससारे भ्रमतः पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभः ॥ १ ॥

यह नौवा युगदृष्टान्त है ॥ ९ ॥

ઘણી જ દુર્લભ છે અને તેનાથી પણ અધિક દુર્લભ તો એ છે કે, ધોસરાની તે સાળેલો વહેતા વહેતા તે ધોસરાના વીધમા જોડાઈ જાય એ વાત દુર્લભ છે આ રીતે મનુષ્યભવથી પ્રચ્યુત પ્રમાદી જીવને ફરીથી મનુષ્યભવની પ્રાપ્તિ થવી દુર્લભ છે

તેના ભાવને દર્શાવતો શ્લોક આ પ્રકારનો છે—

प्राच्यब्धौ युगकीलिका विनिहिता क्षिप्त युगं पश्चिमे,
यद्वद्दुर्लभमेव तत्र वहतो॰ समीलन तद्द्वयो॰ ।
सम्यायास्तु पुनर्युगस्य विवरे तस्या॰ प्रवेशो यथा,
ससारे भ्रमत॰ पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभ॰ ॥ १ ॥

આ નવમું યુગદૃષ્ટાંત છે ॥ ૯ ॥

छाया—एकदा देवलोकेषु, नरकेष्वपि एकदा।
एकदा आसुरं काय, यथा कर्मभिः गच्छति ॥ ३ ॥

टीका—'एगया' इत्यादि।

जीवः, एकदा=एकस्मिन् काले शुभकर्मानुभवकाले देवलोकेषु=सौधर्मादिषु यथाकर्मभिः=तद्गत्यनुरूपैश्चेष्टितैः सरागसयमदेशविरत्यकामनिर्जराबालतपःकर्मभि गच्छति। एकदा=अशुभकर्मोदयकाले, नरकेषु=रत्नप्रभादिषु यथाकर्मभिः=महारम्भमहापरिग्रहपञ्चेन्द्रियवधकुणपाहारैर्गच्छति। एकदा आसुरम्-असुरसम्बन्धिन, काय=निकायम् असुरकुमारभावमित्यर्थः, यथा कर्मभिः=सरागसयमादिभिः, गच्छति=प्राप्नोति। उपलक्षणत्वाज्ज्योतिर्व्यन्तरयोरपि गच्छतीति बोध्यम् ॥ ३ ॥

उपरोक्त कथन को स्पष्ट करते हुए कहते हैं-'एगया'-इत्यादि।

अन्वयार्थ—यह जीव (एगया-एकदा) कभी तो शुभ कर्म के अनुभवन काल में (देवलोएसु-देवलोकेषु) सौधर्म आदि देव लोक मे (अहाकम्मेहिं - यथाकर्मभिः) [1]सरागसयम, देशविरति, अकामनिर्जरा एव बालतप आदिरूप उस गति के कर्म के कारणो से (गच्छइ-गच्छति) जन्म लेता है। (एगया-एकदा) कभी अशुभकर्म के अनुभवनकाल मे (नरएसु-नरकेषु) रत्नप्रभा आदिक नरको मे (अहाकम्मेहिं-यथाकर्मभिः) महा [2]आरभ, महापरिग्रह, पचेन्द्रियवध कुणप (मास) आहार आदि करने से (गच्छइ-गच्छति) जाता है। (एगया-एकदा)

ઉપરોક્ત કથનને વધારે સ્પષ્ટ કરતા કહે છે—
"एगया" ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—આ જીવ एगया-एकदा ક્યારેક તો શુભકર્મના અનુભવ કાળમા, देवलोएसु-देवलोकेषु સૌધર્મ આદિ દેવલોકમા अहाकम्मेहिं-यथाकर्मभि સરાગ સયમ, દેશવિરતિ, અકામ નિર્જરા, અને બાલતપ આદિરૂપ એ ગતીના કર્મોના કારણોથી गच्छइ-गच्छति જન્મ લે છે एगया-एकदा ક્યારેક અશુભ કર્મના ઉદયમા नरएसु-नरकेषु રત્નપ્રભા આદિક નર્કોમાં अहाकम्मेहिं-यथाकर्मभि આરભ, મહાઆરભ, મહાપરિગ્રહ, પચેન્દ્રિયવધ કુણપ (માસ) આહાર આદિ કરવાથી

(१) "चउहिं ठाणेहिं जीवा देवाउयत्ताए कम्म पगरेति, त जहा-सराग सजमेण, सजमासजमेण, बालतवोकम्मेण, अकामणिज्जराए"। (स्था स्था ४ उ ४ एव औपपातिक सूत्रेऽपि)

(२) "चउहिं ठाणेहिं जीवा णेरइयत्ताए कम्मपकरेति, त जहा-महारभाए महापरिग्गाहाए, पचिंदियवहेण, कुणिमाहारेण (स्था० स्था० ४ उ ४ एवम् औपपातिकसूत्रेऽपि)

अथ भावः—मानुष जन्म लब्ध्वाऽपि प्रमादकृतदुष्कर्मप्रभावादेकेन्द्रियादि-जातिप्राप्त्या चक्रवर्तिपायसादिवत् पुनर्मानुषत्व दुर्लभमिति ॥ २ ॥

एतदेव स्पष्टयति—

मूलम्--एगया देवलोएसु, नरएसुवि एगया ।
एगया आसुरं कायं, अहा कम्मेहिं गच्छइ ॥३॥

ने अपने जन्म मरण से न भर दिया हो। जीव ने सूक्ष्मपृथिवी-कायादि स्थावर काय में उत्पन्न होकर लोकाकाश का प्रत्येक प्रदेश को तैल से तिल की तरह भर दिया है। इसलिये मनुष्यजन्म पाकर भी जो प्रमादी होकर दुष्कर्मों का उपार्जन करते हैं वे उनके प्रभाव से एकेन्द्रियादिक जाति की प्राप्ति से चक्रवर्ती के पायस आदि की तरह मनुष्यभव की प्राप्ति को दुर्लभ बनालेते हैं—

भावार्थ—मनुष्यभव पाकर भी प्राणी का कर्तव्य है कि वह प्रमादी नही बने। प्रमाद के कारण ज्ञानावरणीयादिक कर्मों का बंध होने से इस जीव का एकेन्द्रियादिक योनियों में जन्म होता है। इसमें इसका अनन्तकाल निकल जाता है। अतः पुनः मनुष्यभव की प्राप्ति दुर्लभ बन जाती है। तात्पर्य कहने का यह है कि मनुष्यभव सार्थक करने का यही उपाय है कि प्रमादी न बना जाय ॥ २ ॥

જન્મમરણથી ન ભરી દીધો હોય જીવે સૂક્ષ્મ પૃથ્વી કાયાદિ સ્થાવર કાયમા ઉત્પન્ન થઈ થઇને લોકાકાશના પ્રત્યેક પ્રદેશને તલના તેલની માફક ભરી દીધેલ છે આ માટે મનુષ્યજન્મ મળવા છતા પણ જે પ્રમાદી બની દુષ્કર્મોનુ ઉપાર્જન કરે છે, તે એના પ્રભાવથી એકેન્દ્રિયાદિક જાતીની પ્રાપ્તિથી ચક્રવર્તીના દુધપાક વગેરેની માફક ફરી મનુષ્યભવની પ્રાપ્તિને દુર્લભ બનાવે છે

ભાવાર્થ—મનુષ્યભવ મેળવીને પણ પ્રાણીનુ કર્તવ્ય છે કે, તે પ્રમાદી ન બને પ્રમાદના કારણે જ્ઞાનાવરણીયાદિક કર્મોનો બધ થવાથી આ જીવનો એકે ન્દ્રિયાદિક જેવી યોનીઓમા જન્મ થાય છે તેમા તેનો અનત કાળ નીકળી જાય છે આથી મનુષ્યભવની પ્રાપ્તિ દુર્લભ બની જાય છે તાત્પર્ય કહેવાનુ એ છે કે, મનુષ્યભવ સાર્થક કરવાનો એક માત્ર ઉપાય એ છે કે, આપણે પ્રમાદી ન બની અને જ્યા સુધી મુક્તિની પ્રાપ્તિ ન થાય ત્યા સુધી મનુષ્યભવની જ ફરી ફરી પ્રાપ્તિ થતી રહે એવો પ્રયત્ન તો કરવો જોઈએ ॥ ૨ ॥

एवं चतुरशीतिलक्षसंख्यका योनयस्तासु, इत्यर्थः। न निर्विद्यन्ते=अस्मात् पर्यटनात् कदा मोक्षो भविष्यतीति नोद्विजन्ते=उद्वेगं न प्राप्नुवन्ति। केषु क इव? सर्वार्थेषु= सर्वे च ते अर्थाः, सर्वार्थास्तेषु हिरण्य–सुवर्ण–मणि–मुक्ताफल–वज्र वैडूर्य–ग्राम–नगर–कोश–कोष्ठागार–भूमि–गजाश्वादिषु सर्वविभवेषु प्राप्तेष्वपि, क्षत्रियाः= राजान इव। अयं भावः—यथा सर्वेषु विषयेषु प्राप्तेष्वपि राजानः संतोषं नाप्नुवन्ति, किंतु तत्प्राप्त्यर्थमेव पुनः पुनः प्रवर्तन्ते। एवं तासु तासु योनिषु पुनः पुनरुत्पत्तिमनुभवन्तोऽपि जीवाः पुनः पुनः ज्ञानावरणीयाद्यष्टविधकर्म कुर्वन्तस्तत्तद् योनिप्राप्त्यर्थमेव प्रवर्तन्ते, तस्मान्मनुष्यजन्म दुर्लभम् इति।

लाख, तथा मनुष्य की चौदह लाख, इस प्रकार इन चोरासी लाख योनियो–उत्पत्ति स्थानो में) (न निविज्जति–न निर्विद्यन्ते) 'इस संसार परिभ्रमणसे मेरा कब मोक्ष होगा' इस प्रकार कभी भी निर्वेद–उद्वेग को प्राप्त नहीं होते हैं। (व इव) जैसे (सवट्ठेसु खत्तिया-सर्वार्थेषु क्षत्रियाः) हिरण्य सुवर्ण, मणि, मुक्ताफल, वज्र वैडूर्य, ग्राम, नगर, कोश एवं कोष्ठागार, भूमि, गज अश्व आदि प्राप्त विभवोमें क्षत्रिय लोग उद्वेग (उदासीनता) को प्राप्त नही होते हैं। तात्पर्य इसका यह है कि जैसे युद्ध कर २ के समस्त देशो का राज्य प्राप्त होने पर भी क्षत्रिय लोग उद्वेग (उदासीनता) को प्राप्त नहीं होते हैं, किन्तु उनकी प्राप्ति के लिये ही वे वार २ चेष्टा किये करते हैं उसी प्रकार उन उन योनियों मे वार २ जन्म मरण के दुःखों का अनुभव करते हुए भी ये जीव पुनः पुनः ज्ञानावरणीयादिक अष्ट-विध कर्मो का बन्ध करते हुए उन २ योनियों की प्राप्ति करने के लिये

તથા મનુષ્યોની ચૌદ લાખ, આ પ્રકારે એ ચોરાસી લાખ યોનીઓમા 'न निविज्जति –न निर्विद्यन्ते આ સંસાર પરિભ્રમણથી મારો ક્યારે મોક્ષ થશે?' એ પ્રકારે તેને કોઈ જાતની ચિંતા થતી નથી व–इव જેમ सव्वट्ठेसु खत्तिया–सर्वार्थेषु क्षत्रिया હીરા માણેક, સુવર્ણ, મણી, મુક્તાફળ, વજ્ર, વૈડૂર્ય, ગ્રામ, નગર, કોશ અને કુષ્ટાગાર, ભૂમિ, ગજ, અશ્વ, આદિ પ્રાપ્ત વૈભવોમા રચ્યાપચ્યા રહેતા ક્ષત્રિયોને કોઈ ઉદ્વેગ થતો નથી. તાત્પર્ય એનુ એ છે કે, જેમ યુદ્ધ કરી કરીને સમસ્ત દેશનુ રાજ્ય પ્રાપ્ત થવા છતા પણ ક્ષત્રિયોને કોઈ ઉદ્વેગ થતો નથી પરંતુ તેની પ્રાપ્તિને માટે જ એ વાર વાર પ્રયત્ન કરતા રહે છે એવી રીતે યોનીઓમા વાર વાર જન્મ મરણનો અનુભવ કરવા છતા પણ એ જીવ ફરી ફરી જ્ઞાનાવરણીયાદિ આઠ પ્રકારના કર્મોનો બંધ કરીને તે તે યોનીઓની પ્રાપ્તિ કરવામા જ ક્રીયાશીલ રહે છે

मूलम्—एवमावट्टजोणिसु, पाणिणो कम्मकिव्विसा ।
न निविज्जंति संसारे, सव्वट्ठेसु व खत्तिया ॥५॥

छाया—एवम् आवर्तयोनिषु, प्राणिनः कर्मकिल्बिषाः ।
न निर्विद्यन्ते संसारे, सर्वार्थेषु इव क्षत्रियाः ॥ ५ ॥

टीका—' एवम् ' इत्यादि ।

कर्मकिल्बिषाः=कर्मभिर्मलिनाः प्राणिनः संसारे=भवे एवम्=अमुना प्रकारेण, आवर्तयोनिषु=आवर्तेन-पुनःपुनःपरिभ्रमणेन स्पृष्टा योनयः आवर्तयोनयस्तासु चतुरशीतिलक्षप्रकारासु, तत्र पृथिव्यप्तेजोवायुकायेषु प्रत्येकं सप्त सप्त लक्षाः, दश लक्षाः प्रत्येकवनस्पतिषु, निगोदजीवेषु च चतुर्दश लक्षाः, द्वि-त्रि-चतुरिन्द्रियेषु प्रत्येकं द्वे द्वे लक्षे, तिर्यङ्नारकदेवेषु प्रत्येकं चतस्रश्चतस्रो लक्षाः मनुजेषु चतुर्दश लक्षाः,

कभी तेन्द्रिय जीवों मे और कभी चतुरिन्द्रिय जीवों में जन्म लेता है। इस प्रकार इस संसार मे प्रमादी जीव भ्रमण करता ही रहता है। इस कीटादिक शब्द के उपलक्षणसे समस्त तीर्यञ्चजाति के भेदोपभेदों का ग्रहण जानना चाहिये ॥ ४ ॥

' एवम्० '—इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(कम्मकिव्विसा—कर्मकिल्बिषाः) कर्मों से मलिन (पाणिणो—प्राणिनः) प्राणी (संसारे—संसारे) संसार में (एवं—एवम्) उक्त प्रकार से भ्रमण करते हुए (आवट्टजोणीसु—आवर्तयोनिषु) इन चौरासी लाख योनियो में (पृथिवीकाय की सातलाख, अपकाय की सात लाख, तेजस्काय की सात लाख, वायुकाय की सात लाख, प्रत्येक वनस्पति की दश लाख, निगोदजीवों की चौदह लाख, द्विन्द्रिय, तेन्द्रिय चतुरिन्द्रिय की दो दो लाख, तिर्यञ्च, देव एवं नारकी की चार चार

એ પ્રકારે આ સંસારમાં પ્રમાદી જીવ ભ્રમણ કરતો જ રહે છે આ કીટાદિક શબ્દના ઉપલક્ષણથી સમસ્ત તિર્યંચ જાતીના ભેદોપભેદનું ગ્રહણ જાણવું જોઈએ ॥ ૪ ॥

"एवम्०"—ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—कम्मकिव्विसा—कर्मकिल्बिषाः કર્મોથી મલીન पाणिणो—प्राणिनः પ્રાણી संसारे—संसारे સંસારમાં एवं—एवम् ઉક્ત પ્રકારથી ભ્રમણ કરતા કરતા आवट्टजोणीसु—आवर्तयोनिषु આ ચોરાસી લાખ યોનીઓમાં (પૃથ્વીકાયની સાત લાખ, અપકાયની સાત લાખ, તેજસ્કાયની સાત લાખ, વાયુકાયની સાત લાખ, પ્રત્યેક વનસ્પતિની દસ લાખ, નિગોદ જીવોની ચૌદ લાખ, બે ઇન્દ્રિય, ત્રણ ઈન્દ્રિય, ચાર ઈન્દ્રિય,ની બબે લાખ અને તિર્યંચ, દેવ અને નારકીની ચાર ચાર લાખ,

एवं चतुरशीतिलक्षसंख्यका योनयस्तासु, इत्यर्थः । न निर्विद्यन्ते=अस्मात् पर्यटनात् कदा मोक्षो भविष्यतीति नोद्विजन्ते=उद्वेग न माप्नुवन्ति। केषु क इव ? सर्वार्थेषु= सर्वे च ते अर्थाः, सर्वार्थास्तेषु हिरण्य-सुवर्ण-मणि-मुक्ताफल-वज्र-वैडूर्य-ग्राम- नगर-कोश-कोष्ठागार-भूमि-गजाश्वादिषु सर्वविभवेषु प्राप्तेष्वपि, क्षत्रियाः= राजान इव । अय भावः—यथा सर्वेषु विषयेषु प्राप्तेष्वपि राजानः संतोषं नाप्नु- वन्ति, किंतु तत्प्राप्त्यर्थमेव पुनः पुनः प्रवर्तन्ते । एवं तासु तासु योनिषु पुनः पुन- रुत्पत्तिमनुभवन्तोऽपि जीवाः पुनः पुनः ज्ञानावरणीयाद्यष्टविधकर्म कुर्वन्तस्तत्तद् योनिप्राप्त्यर्थमेव प्रवर्तन्ते, तस्मान्मनुष्यजन्म दुर्लभम् इति ।

लाख, तथा मनुष्य की चौदह लाख, इस प्रकार इन चौरासी लाख योनियों-उत्पत्ति स्थानों में) (न निविज्जति-न निर्विद्यन्ते) 'इस संसार परिभ्रमणसे मेरा कब मोक्ष होगा' इस प्रकार कभी भी निर्वेद-उद्वेग को प्राप्त नहीं होते हैं। (व इव) जैसे (सव्वट्ठेसु खत्तिया-सर्वार्थेषु क्षत्रियाः) हिरण्य सुवर्ण, मणि, मुक्ताफल, वज्र वैडूर्य, ग्राम, नगर, कोश एवं कोष्ठागार, भूमि, गज अश्व आदि प्राप्त विभवोंमें क्षत्रिय लोग उद्वेग (उदासीनता) को प्राप्त नहीं होते हैं। तात्पर्य इसका यह है कि जैसे युद्ध कर २ के समस्त देशों का राज्य प्राप्त होने पर भी क्षत्रिय लोग उद्वेग (उदासीनता) को प्राप्त नहीं होते है, किन्तु उनकी प्राप्ति के लिये ही वे बार २ चेष्टा किये करते हैं उसी प्रकार उन उन योनियों मे बार २ जन्म मरण के दुःखों का अनुभव करते हुए भी ये जीव पुनः पुनः ज्ञानावरणीयादिक अष्ट- विध कर्मों का बन्ध करते हुए उन २ योनियों की प्राप्ति करने के लिये

તથા મનુષ્યોની ચૌદ લાખ, આ પ્રકારે એ ચોરાસી લાખ યોનીઓમાં 'न निविज्जति -न निर्विद्यन्ते આ સંસાર પરિભ્રમણથી મારો કયારે મોક્ષ થશે?' એ પ્રકારે તેને કોઈ જાતની ચિંતા થતી નથી व-इव જેમ सव्वट्ठेसु खत्तिया-सर्वार्थेषु क्षत्रिया હીરા માણેક, સુવર્ણ, મણી, મુક્તાફળ, વજ્ર, વૈડૂર્ય, ગ્રામ, નગર, કોશ અને કુષ્ટાગાર, ભૂમિ, ગજ, અશ્વ, આદિ પ્રાપ્ત વૈભવોમાં રચ્યાપચ્યા રહેતા ક્ષત્રિયોને કોઇ ઉદ્વેગ થતો નથી તાત્પર્ય એનું એ છે કે, જેમ યુદ્ધ કરી કરીને સમસ્ત દેશનું રાજ્ય પ્રાપ્ત થવા છતાં પણ ક્ષત્રિયોને કોઈ ઉદ્વેગ થતો નથી પરંતુ તેની પ્રાપ્તિને માટે જ એ વાર વાર પ્રયત્ન કરતા રહે છે એવી રીતે યોનીઓમાં વાર વાર જન્મ મરણનો અનુભવ કરવા છતાં પણ એ જીવ ફરી ફરી જ્ઞાનાવરણીયાદિ આઠ પ્રકારના કર્મોનો બંધ કરીને તે તે યોનીઓની પ્રાપ્તિ કરવામાં જ ક્રીયાશીલ રહે છે

मनुष्याणाम्, तथा विषया अप्यनुकूलतया मनो हरन्ति सर्वेषाम्। वर्षाकाले जलबुद्बुदा इव, कराञ्जलिगता आ। इव सम्पदः क्षणनश्वराः सन्ति। यथा—स्वच्छजलपरिपूर्णगम्भीरगर्ते प्रतिबिम्बभावापन्न तत्तटवर्तिवृक्ष-च्छाया लता पत्र-पुष्पादिक किमपि कार्यं साधयितु न शक्नोति, तथा ससारान्तर्गत वस्तुजातम् किमपि स्वात्मकल्याणाय न भवति। एवमनन्तदुःखसभृते संसारेऽनन्तानन्तदुःखमनुभवन्तोऽपि नोद्विजन्ते सर्वार्थेषु लब्धेष्वपि राजान इव प्राणिनः। अतो मनुष्यजन्मदुर्लभम्।

विषयसुख भी अनुकूल होने से सब को सुहावने लगते हैं, सब के चित्त लुभाते रहते हैं। वर्षाकाल मे जैसे जल का बुद्बुदा देखते २ नष्ट हो जाता है, और अजलि का जल जैसे क्षणभर मे झर जाता है उसी प्रकार से यह वैभव भी क्षणविनश्वर जानना चाहिये। जैसे स्वच्छ जल से परिपूर्ण गभीर खड्डे में प्रतिबिम्बरूप से पतित उसके तटवर्ती वृक्ष की छाया लता पत्र पुष्पादिक कुछ भी कार्य साधक नहीं हो सकते हैं, उसी तरह ससार के अन्तर्गत वस्तुओं का समूह भी आत्मकल्याण का कुछ भी साधक नहीं होता है। इस प्रकार अनत दुःखों से भरे हुए इस ससार में अनन्त दुखों का अनुभव करते हुए भी ससारी जीव प्राप्त अर्थ मे अधिकतर लुभाने वाले राजा की तरह प्रतिदिन उन्ही ससारवर्धक वैषयिक सुखों मे लुभाते रहते हैं। आत्मकल्याण कैसे होगा इसकी थोडी सी भी चिन्ता नही करते हैं। इसलिये यदि मनुष्यजन्म पाया है तो कुछ कर लेना चाहिये, नही तो इस मनुष्य

પ્રકારથી આ વિષયસુખ પણ અનુકૂળ હોતા સઘળાને સુખરૂપ લાગે છે બધાના ચિત્તને લોભાવે છે, વર્ષાકાળમા પાણીના પરપોટાની જેમ જોત જોતામા નાશ પામે છે અને હાથમા લીધેલ પાણી જેમ ક્ષણભરમા ચાલ્યુ જાય છે એજ પ્રકારથી આ વૈભવ પણ ક્ષણભરમા નાશ પામનાર સમજવો જોઈએ જેમ સ્વચ્છ જળથી ભરેલા ઉડા ખાડામા પ્રતિબિબ રૂપથી પતિત તેની પાસેના વૃક્ષની છાયા, લત્તા, પાદડા, પુષ્પ વગેરે, કાઈ પણ કાર્યસાધક થતા નથી એવી રીતે સસારનો અતર્ગત વસ્તુઓનો સમૂહ પણ આત્મકલ્યાણમા કાઈપણ સાધક બનતો નથી આ પ્રકારના અનત દુખોથી ભરેલા આ સસારમા અનત દુખોનો અનુભવ કરવા છતા પણ સસારી જીવ પ્રાપ્ત અર્થમા અધિકતર લોભાવનારા રાજાની માફક દરરોજ તેની સસારવર્ધક વિષયી સુખોમા લોભાતો રહે છે આત્માનુ કલ્યાણ કઈ રીતે થશે તેની થોડી પણ ચિંતા કરતો નથી આટલા માટેજ મનુષ્યજન્મ મળેલ છે તો તેનુ કાઈક સાર્થક કરી જોઈએ

तस्मान्मनुष्यजन्म लब्ध्वा संसारस्वरूप भावयेत्—अहो ! ईदृश दुःखस्थानमन्यत् किमपि नास्ति यादृशः ससारः ॥ ५ ॥

जन्म छुट जाने के वाद इसकी पुनः प्राप्ति दुर्लभ है, अतः मनुष्य का कर्तव्य है कि वह मनुष्यजन्म प्राप्त कर ससार के स्वरूप का अवश्य२ विचार करता रहे, उसको सोचना चाहिये कि ऐसा दुःख का स्थान और कोई दूसरा नहीं है जैसा की यह ससार है।

भावार्थ—कर्म से कदर्थित ये ससारी जीव चौरासी लक्ष योनियों में भ्रमण करते हुए भी पुनः उसी चक्कर मे फँसने के अभिलाषी होते रहते हैं। यह चक्कर कैसे वद होगा इसकी चिन्ता ही नहीं करते हैं। जैसे कोई क्षत्रिय वार वार युद्ध करने पर भी युद्ध से अरुचि नहीं लाता है। उसी प्रकार ये ससारो जीव भी सासारिक अनत दु खों से अरुचि न लाकर ज्ञानावरणीय कर्मों को पुनः पुनः वढाने की ओर ही अग्रेसर बने रहते हैं। इन को इस बात का पता नहीं कि इस मनुष्यभव से ही इन अनत दुःखों का अत होता है, अत इस भवसे यदि ये दुःख नहीं नष्ट किये गये तो फिर दूसरा कौन ऐसा भव है जो इन दुःखों का अन्त करनेवाला हो सकेगा, अत मिले हुए मनुष्य भव

નહી તો આ મનુષ્યજન્મ પુરો થતા તેની પ્રાપ્તિ ફરી થવી દુર્લભ છે આથી મનુષ્યનુ કર્તવ્ય છે કે, જ્યારે મહાદુર્લભ એવો મનુષ્યજન્મ તેને પ્રાપ્ત થયો છે તો સસારના સાચા સ્વરૂપનો અવશ્ય અવશ્ય વિચાર કરતો રહે તેણે વિચારવુ જોઈએ કે, જેવો આ સસાર છે તેના જેવુ દુખનુ સ્થાન બીજુ કોઈ નથી

ભાવાર્થ—કર્મથી કદાચ સસારી જીવ ચોરાસી લાખ યોનીઓમા ભ્રમણ કરવા છતા પણ ફરી એજ ચક્કરમા ફસાય—ખૂચી જાય તેવા કાર્યોમા તે રત રહે છે પણ એ ચક્કર કઈ રીતે બધ થાય તેની ચિંતા કરતો નથી જેમ કોઈ ક્ષત્રિય વારવાર યુદ્ધ કરવા છતા તેના દિલમા યુદ્ધની અરૂચી જાગતી નથી તેવી રીતે સસારી જીવ પણ સસારના અનત દુખોને જાણવા છતા તેના પ્રત્યે અરૂચી ન લાવતા જ્ઞાનાવરણીય કર્મોને ફરી ફરી વધારવાની તરફ જ તેની મુખ્ય પ્રવૃત્તિ બની રહે છે તેને એ વાતનો ખ્યાલ પણ નથી આવતો કે, આ મનુષ્યભવદ્વારા જ તે અનત દુખોનો અત લાવી શકાય છે એ કારણે આ ભવદ્વારા જ જો તે દુખ નષ્ટ કરવામા નહી આવે તો ફરી એવો કયો ભવ છે કે, આ દુખોનો અત લાવવામા ઉપયોગી થાય ? આથી મહાપૂણ્યના ઉદયથી અપ્રાપ્ય એવા મળેલા મનુષ્યભવને સફળ બનાવવા તરફ લક્ષ દેવુ

मूलम्—कम्मसगेहिं संमूढा, दुक्खिया बहुवेयणा।
अमाणुसासु जोणीसु, विणिहम्मंति पाणिणो ॥ ६ ॥

छाया—कर्मसगै समूढाः, दुःखिता बहुवेदनाः।
अमानुषीषु योनिषु, विनिहन्यन्ते प्राणिनः ॥ ६ ॥

टीका—'कम्मसगेहिं' इत्यादि।

कर्मसगैः=ज्ञानावरणीयादि कर्मसंयोगैः, समूढा—तत्त्वातत्त्वविवेकरहिताः, दुःखिताः=विविधदुःखजालजनकरोगशोकादिसमाक्रान्ताः, बहुवेदनाः=मन्द तीव्र-तीव्रतर-पीडायुक्ताः प्राणिन, अमानुषीषु=एकेन्द्रिय-द्वीन्द्रिय-त्रीन्द्रिय-चतुरिन्द्रियमनुष्यभिन्नपञ्चेन्द्रियरूपासु च, योनिषु कर्मभिः विनिहन्यन्ते=पुनः पुनरुत्पद्यन्ते। अतो मानुषत्व दुर्लभमिति भावः ॥ ६ ॥

को सफल बनाने की ओर लक्ष्य देना यही सब से प्रथम कर्तव्य है ॥ ५ ॥

"कम्मसगेहिं" इत्यादि

अन्वयार्थ—(कम्मसगेहिं—कर्मसगैः) ज्ञानावरणीयादिक कर्मो के सयोग से (समूढा—समूढा) तत्त्वातत्त्व के विवेक से विकल बने हुए अतएव (दुक्खिया—दुःखिताः) विविधदुःखजनक ऐसे रोग, शोक आदि से समाक्रान्त एव (बहु वेयणा—बहु वेदनाः) मन्द, तीव्र, तीव्रतर पीडाओं से युक्त ये (पाणिणो—प्राणिनः) ससारी प्राणी (अमाणुसासु जोणीसु—अमानुषीषु योनिषु) एकेन्द्रिय, द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय एव मनुष्य भिन्न पञ्चेन्द्रिय इन योनियो मे (विणिहम्मति—विनिहन्यन्ते) पुनः पुनः जन्ममरणजनित दुःख पाते हैं। इसलिये मनुष्य भव दुर्लभ है।

જોઈએ અને તે પ્રાણીમાત્રનુ એક માત્ર સૌ પ્રથમ કર્તવ્ય છે ॥ ૫ ॥

"कम्मसगेहिं"—ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—कम्मसगेहिं—कर्मसगै જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મોના સયોગથી समूढा—समूढा તત્વાતત્વના વિવેકથી, વિકળ બનેલા તેમજ दुक्खिया—दुखिता વિવિધ દુખજનક એવા રોગ, શોક આદિથી સમાક્રાત અને बहु वेयणा—बहु वेदना મદ, તીવ્ર, તીવ્રતર, પીડાઓથી યુક્ત આ पाणिणो—प्राणिन સસારી પ્રાણી अमाणुसासु जोणीसु—अमानुषीषु योनिषु એકેન્દ્રિય, બેઈન્દ્રિય, ત્રીઈન્દ્રિય, ચાર ઈન્દ્રિય, અને મનુષ્ય ભિન્ન પાચ ઈન્દ્રિય આ યોનીઓમા विणिहम्मति—विनिहन्यन्ते ફરી ફરી જન્મ મરણ જનીત દુ ખ પામે છે એટલા માટે મનુષ્યભવ દુર્લભ કહ્યો છે

कथं तर्हि मानुषत्वं प्राप्नोतीत्याह—

मूलम्—कम्माण तु पहाणाए, आणुपुव्वि कयाइ वि ।
जीवा सोहिमणुप्पत्ता, आययति मणुस्सयं ॥ ७ ॥

छाया—कर्मणा तु प्रहाण्या, आनुपूर्व्या कदाचिदपि ।
जीवा शोधिमनुप्राप्ताः, आददते मनुष्यताम् ॥ ७ ॥

टीका—'कम्माण' इत्यादि ।

तु=पुनः आनुपूर्व्या=अनुक्रमेण, कर्मणा=मनुष्यगतिविघातकानामनन्तानुबन्धिक्रोधादिरूपाणाम्, प्रहाण्या=क्षयेण-अपगमेन, जीवाः=प्राणिनः, आनुपूर्व्या=अनुक्रमेण पृथिवीकायादिक्रमेणेत्यर्थः, शोधिम्=अशुभकर्मापगमरूपा शुद्धिम्,

---

भावार्थ—प्राप्त मनुष्यभव यदि प्रमादी होकर यों ही गुमा दिया जाता है तो फिर इस जीव को कर्मों के प्रभाव से तत्त्वातत्त्वविवेक रहित बनकर अनेक अमानुषीय योनियों मे अनेक प्रकार के कष्टों का साम्हना करते हुए उत्पन्न होते रहते हैं। इसलिये मिले हुए इस मनुष्यभव को व्यर्थ मत जाने दो, नहीं तो पुनः इसका मिलना दुर्लभ है ॥ ६ ॥

मनुष्यभव प्राप्त कैसे होता है यह बात सूत्रकार बतलाते हैं—

"कम्माण" इत्यादि

अन्वयार्थ—(आणुपुव्वी आनुपूर्व्या) अनुक्रम से (कम्माण-कर्मणाम्) मनुष्यगतिविघातक अनंतानुबंधी क्रोधादि कर्मों की पहाणाए-प्रहाण्या प्रहाणि-क्षयसे (जीवा जीवा) जीव (आणुपुव्वी-आनुपूर्व्या) पृथिवी-

---

ભાવાર્થ-પ્રાપ્ત મનુષ્યભવ જો પ્રમાદી બની એમને એમજ ગુમાવી દેવાય તો પછી આ જીવને કર્મોના પ્રભાવથી તત્વાતત્વવિવેકરહીત બની અનેક અમાનુષિય યોનીઓમા અનેક પ્રકારના કષ્ટોનો સામનો કરતા કરતા ઉત્પન્ન થતા રહે છે પણ મનુષ્યભવ પામવો દુર્લભ રહે છે માટે મળેલા આ મનુષ્યભવને વ્યર્થ જવા ન દેવો. જોઈએ જીવને ફરી ફરી મનુષ્યભવ મળવો દુર્લભ છે ॥૬॥

મનુષ્યભવ કેવી રીતે પ્રાપ્ત થાય છે તે સૂત્રકાર બતાવે છે—

'कम्माण' ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—आणुपुव्वी-आनुपूर्व्या અનુક્રમથી कम्माण-कर्मणाम् મનુષ્યગતી વિઘાતક અનંતાનુબંધી ક્રોધાદિ કર્મોના पहाणाए-प्रहाण्याक्षयथी जीवा-जीवा જીવ आणुपुव्वी-आनुपूर्व्या પૃથ્વીકાયાદિકના ક્રમથી सोहिं-शोधिम् અશુભ કર્મોના અપગ

मूलम्—कम्मसंगेहिं संमूढा, दुःक्खिया बहुवेयणा ।
अमाणुसासु जोणीसु, विणिहम्मति पाणिणो ॥६॥

छाया—कर्मसगै संमूढाः, दुःखिता बहुवेदनाः ।
अमानुपीपु योनिपु, विनिहन्यन्ते प्राणिनः ॥ ६ ॥

टीका—' कम्मसगेहिं ' इत्यादि ।

कर्मसगैः=ज्ञानावरणीयादि कर्मसयोगैः, समूढा—तत्त्वातत्त्वविवेकरहिताः, दुःखिताः=विविधदुःखजालजनकरोगशोकादिसमाक्रान्ता., वहुवेदनाः=मन्द तीव्र-तीव्रतर-पीडायुक्ताः प्राणिन , अमानुपीपु=एकेन्द्रिय-द्वीन्द्रिय-त्रीन्द्रिय-चतुरिन्द्रियमनुष्यभिन्नपञ्चेन्द्रियरूपासु च, योनिपु कर्मभिः विनिहन्यन्ते=पुनः पुनरुत्पद्यन्ते । अतो मानुपत्व दुर्लभमिति भाव. ॥ ६ ॥

को सफल बनाने की ओर लक्ष्य देना यही सब से प्रथम कर्तव्य है ॥५॥

" कम्मसगेहिं " इत्यादि

अन्वयार्थ–(कम्मसगेहिं–कर्मसगैः) ज्ञानावरणीयादिक कर्मो के सयोग से (समूढा–समूढा) तत्त्वातत्त्व के विवेक से विकल बने हुए अतएव (दुक्खिया–दुःखिताः) विविधदुःखजनक ऐसे रोग, शोक आदि से समाक्रान्त एव (बहु वेयणा–बहु वेदनाः) मन्द, तीव्र, तीव्रतर पीडाओं से युक्त ये (पाणिणो–प्राणिनः) ससारी प्राणी (अमाणुसासु जोणीसु–अमानुषीषु योनिपु) एकेन्द्रिय, द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय एव मनुष्य भिन्न पञ्चेन्द्रिय इन योनियों मे (विणिहम्मति–विनिहन्यन्ते) पुनः पुनः जन्ममरणजनित दुःख पाते हैं। इसलिये मनुष्यभव दुर्लभ है ।

જોઈએ અને તે પ્રાણીમાત્રનુ એક માત્ર સૌ પ્રથમ કર્તવ્ય છે ॥ ૫ ॥

" कम्मसगेहिं "–ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—कम्मसगेहिं–कर्मसगै જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મોના સયોગથી समूढा–समूढा તત્વાતત્વના વિવેકથી, વિકળ બનેલા તેમજ दुक्खिया–दुखिता વિવિધ દુખજનક એવા રોગ, શોક આદિથી સમાક્રાત અને बहु वेयणा–बहु वेदना મદ, તીવ્ર, તીવ્રતર, પીડાઓથી યુક્ત આ पाणिणो–प्राणिन સસારી પ્રાણી अमाणुसासु जोणीसु–अमानुपीपु योनिपु એકેન્દ્રિય, બેઈન્દ્રિય, ત્રીઈન્દ્રિય, ચાર ઇન્દ્રિય, અને મનુષ્ય ભિન્ન પાચ ઇન્દ્રિય આ યોનીઓમા विणिहम्मति–विनिहन्यन्ते ફરી ફરી જન્મ મરણ જનીત દુ ખ પામે છે એટલા માટે મનુષ્યભવ દુર્લભ કહ્યો છે

कस्यचिद् विशिष्टपुण्यस्योदयेन मानुषत्वलाभेऽपि श्रुतिर्दुर्लभेत्याह—

मूलम्—माणुस्सं विग्गहं लद्धुं, सुई धम्मस्स दुल्लहा।
जं सोच्चा पडिवज्जंति, तवं खंतिमहिंसयं ॥८॥

छाया—मानुष्यं विग्रहं लब्ध्वा, श्रुतिर्धर्मस्य दुर्लभा।
यं श्रुत्वा प्रतिपद्यन्ते, तपः क्षान्तिम् अहिंस्रताम् ॥ ८ ॥

टीका—'माणुस्सं' इत्यादि।

मानुष्यं=मनुष्यभवसम्बन्धिनं, विग्रहं=शरीरं, लब्ध्वा=प्राप्य, धर्मस्य=श्रुतचारित्रलक्षणस्य, श्रुतिः=श्रवणं, दुर्लभा, यं धर्मं श्रुत्वा, तपः=अनशनादि द्वादशविधम्, इन्द्रियजयं वा, क्षान्तिं=क्रोधजयरूपां, उपलक्षणमेतन्मानादिजयस्यापि, अहिंस्रताम्=अहिंसकत्वम्, अनेन प्रथमव्रतमुक्तम्, इदमप्युपलक्षणम्—मृषावादाद-त्तादानमैथुनपरिग्रहविरमणस्य, प्रतिपद्यन्ते=प्राप्नुवन्तीत्यर्थः। धर्मस्य श्रवणं हि मिथ्यात्वतिमिरमणाशकं, श्रद्धाज्योतिःप्रकाशकं, तत्त्वातत्त्वविवेचकं, पीयूषपानमिव

कहते हैं—"माणुस्सं" इत्यादि।

अन्वयार्थ–(माणुस्सं विग्गहं लद्धुं मानुष्यकं विग्रहं लब्ध्वा) मनुष्यभव संबंधी शरीर को पाकर भी (धम्मस्स सुई दुल्लहा–धर्मस्य श्रुतिः दुर्लभा) श्रुतचारित्ररूप धर्म का श्रवण दुर्लभ है। (जं सोच्चा–यं श्रुत्वा) जिस धर्म को सुनकर प्राणी (तवं खंतिमहिंसयं–तपः क्षान्तिम् अहिंस्रताम्) अनशन आदि बारह १२ प्रकार के तप को, अथवा इन्द्रियनिग्रह को, क्रोध-जयरूप क्षांति को, उपलक्षण से मान आदि कषाय के विजय को, तथा अहिंसक भाव को, उपलक्षण से मृषावाद, अदत्तादान, मैथुन एवं परि-ग्रह से विरमणरूप व्रत को (पडिवज्जंति–प्रतिपद्यन्ते) प्राप्त करते हैं। धर्म का श्रवण जीव के मिथ्यात्वरूप तिमिर का विनाशक, श्रद्धारूप ज्योति का प्रकाशक, तत्त्व अतत्त्व का विवेचक, अमृतपान के समान

'माणुस्सं' ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ–माणुस्सं विग्गहं लद्धुं–मानुष्यकं विग्रहं लब्ध्वा મનુષ્યભવ સંબંધી શરીરને મેળવીને પણ धम्मस्स सुई दुल्लहा–धर्मस्य श्रुतिः दुर्लभा શ્રુત ચારિત્રરૂપ ધર્મનું શ્રવણ દુર્લભ છે जं सोच्चा–यं श्रुत्वा જે ધર્મને સાંભળીને પ્રાણી तवं खंतिमहिंसयं–तपः क्षान्तिम् अहिंस्रताम् અનશનાદિ બાર ૧૨ પ્રકારના તપને અથવા ઇન્દ્રિયનિગ્રહને, ક્રોધજયરૂપ, ક્ષાંતિને ઉપલક્ષણથી માન આદિ કષાયના વિજયને તથા અહિંસક ભાવને ઉપલક્ષણથી મૃષાવાદ, અદત્તાદાન, મૈથુન અને પરિગ્રહથી વીરમણ રૂપ વ્રતને पडिवज्जंति–प्रतिपद्यन्ते પ્રાપ્ત કરે છે ધર્મનું શ્રવણ જીવને મિથ્યાત્વરૂપી અંધકારનો નાશ કરનાર, શ્રદ્ધારૂપ જ્યોતિનો પ્રકા

अनुप्राप्ताः सन्तः, कदाचिदेव, न तु सर्वदा, अत्र तु-शब्द एवार्थकः। मनुष्यताम् आददते-गृह्णन्ति-प्राप्नुवन्तीत्यर्थ। अय भावः-प्रकृतिभद्रतया, प्रकृतिविनीततया, सानुक्रोशतया (सदयतया) अमत्सरितया मनुष्येषु प्राणिन उत्पद्यन्ते। अपि च-विशिष्टशुद्धिहेतुभिस्तनुकषायत्वादिभिर्मनुष्यायुर्बन्धो भवति। उक्तञ्च—

पयईए तणुकसाओ, दाणरओ सीलसजमविहूणो।
मज्झमगुणेहिं जुत्तो मणुयाउ बधए जीवो ॥ २ ॥

छाया-प्रकृत्या तनुकषायो, दानरतः शीलसयमविहीनः।
मध्यमगुणैर्युक्तो मनुजायुर्बध्नाति जीवः ॥ १ ॥ इति ॥ ७ ॥

कायादिक के क्रमसे (सोहिं-शोधिम्) अशुभ कर्मो के अपगमरूप शुद्धि को प्राप्त होते हुए (कयाइ वि-कदाचिदपि) कभी कभी ही-सर्वदा नहीं, (मणुस्सय आययति-मनुष्यता आददते) मनुष्यभव को प्राप्त करते हैं। प्राणी स्वाभाविक भद्रपरिणामी हो, स्वाभाविक विनीत हो, दयालु हो, मत्सरभाव से रहित हो तो वह मरकर मनुष्यपर्याय को प्राप्त करता है। विशिष्ट शुद्धि का कारण जो कषायों की मदता है उससे भी मनुष्यायुका वध प्राणी को होता है। उक्तच—

पयईए तणुकसाओ दाणरओ सीलसजमविहूणो।
मज्झमगुणेहिं जुत्तो मणुयाउं बधए जीवो ॥ १ ॥

छाया-प्रकृत्या तनुकषायो दानरतः शीलसयमविहीन.।
मध्यमगुणैर्युक्तो मनुजायुर्बध्नाति जीवः ॥ १ ॥ ७ ॥

विशिष्ट पुण्य के उदय से किसी जीव को मनुष्यभव की प्राप्ति हो भी जाय तो भी धर्म का सुनना दुर्लभ है इस बात को सूत्रकार

મરૂપ શુદ્ધિને પ્રાપ્ત કરીને कयाइ वि-कदाचिदपि કોઈ કોઈ વખત मणुस्सय-मनुष्यतां—મનુષ્યભવને आययति-आददते પ્રાપ્ત કરે છે પ્રાણી સ્વાભાવિક ભદ્ર પરિણામી હોય, સ્વાભાવિક વિનીત હોય, દયાળુ હોય, મત્સરભાવથી રહિત હોય તો તે મરીને મનુષ્યપર્યાયને પ્રાપ્ત કરે છે વિશિષ્ટ શુદ્ધિનુ કારણ જે કષાયોની મદતા છે તેનાથી પણ મનુષ્ય આયુનો બધ પ્રાણીનો થાય છે કહ્યુ પણ છે—

पयइए तणुकसाओ दाणरओ सीलसजमविहूणो।
मज्झम गुणेहिं जुत्तो मणुयाउ बधए जीवो ॥ १ ॥

छाया—प्रकृत्या तनुकषायो दानरतः शीलसयमविहीनः।
मध्यमगुणैर्युक्तो मनुजायुर्बध्नाति जीव' ॥ १ ॥ ७ ॥

વિશિષ્ટ કર્મના ઉદયથી કોઈ જીવને મનુષ્યભવની પ્રાપ્તિ થઈ પણ જાય તો પણ ધર્મને સાભળવો દુર્લભ છે આ વાતને સૂત્રકાર

टीका—' आहच्च ' इत्यादि ।

कदाचित् श्रवण=धर्मश्रवण लब्ध्वाऽपि श्रद्धा=धर्मविषयिका रुचिः, परमदुर्लभाऽस्ति । श्रद्धा हि ससारसागरतरणतरणिः, मिथ्यात्वतिमिरहरणद्युमणिः, स्वर्गापवर्गसुखचिन्तामणिः, क्षपकश्रेणिसरणिः, कर्मरिपुदमनी, केवलज्ञानकेवलदर्शनजननी । श्रद्धायाः परमदुर्लभत्वे हेतुमाह–' बहवे ' इत्यादि ।

बहवो मनुष्या नैयायिक–न्याये पञ्चसमवायकारणे भव नैयायिक पञ्चसम-

---

धर्मश्रवण की प्राप्ति के बाद सूत्रकार अब श्रद्धा की दुर्लभता दिखलाते हैं—' आहच्च '–इत्यादि ।

अन्वयार्थ––(आहच्च–आहत्य) कदाचित (सवण लद्धु–श्रवण लब्ध्वा) धर्मका श्रवण भी प्राप्त हो जाय तो भी (सद्धा परमदुल्लहा –श्रद्धा परमदुर्लभा) धर्म में श्रद्धा–रुचि–होना परम दुर्लभ है। यह श्रद्धा ससाररूपी सागर से पार कराने के लिये नौका जैसी है, मिथ्यात्वरूपी तिमिर को दूर करने के लिये द्युमणि–सूर्य जैसी है। स्वर्ग एव मोक्ष के सुखों को देने के लिये चिन्तामणिरत्न जैसी है। क्षपक श्रेणी पर आरूढ होने के लिये निसरणी जेसी है। कर्मरूपी शत्रु को परास्त करने वाली है, एव केवल ज्ञान केवल दर्शन को उत्पन्न करने के लिये जननी जैसी है। यह श्रद्धा परम दुर्लभ क्यों है? यह बात स्वय सूत्रकार कहते हैं (बहवे–बहव) ससारमें ऐसे भी कितनेक मनुष्य हैं जो

ધર્મ શ્રવણની પ્રાપ્તિ બાદ સૂત્રકાર હવે શ્રદ્ધાની દુર્લભતા સમજાવે છે –
' आहच्च ' ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—आहच्च–आहत्य કદાચિત सवण लध्धु–श्रवण लब्ध्वा ધર્મનુ શ્રવણ પ્રાપ્ત થઈ જાય તો પણ सद्धा परमदुल्लहा–श्रद्धा परमदुर्लभा ધર્મમા શ્રદ્ધા રૂચી થવી એ પરમ દુલભ વાત છે આ શ્રદ્ધા સ સારરૂપી સાગરથી પાર ઉતારનાર નૌકાનુ કામ કરે છે મિથ્યાત્વ રૂપી ઘોર અ ધકારને દૂર કરી માણસના હૃદયમા સૂર્ય તેજના કિરણો જેવો પ્રકાશ પહોચાડે છે સ્વર્ગ અને મોક્ષના સુખોને આપવા માટે ચિંતામણીરત્ન જેવી છે ક્ષપકશ્રેણી ઉપર આરૂઢ થવા માટે એ નીસરણી જેવી છે કર્મરૂપી શત્રુનો નાશ કરવા માટે એ અતુલ બળવાળી છે અને કેવળજ્ઞાનદર્શનને ઉત્પન્ન કરવા માટે એ જનની જેવી છે આ શ્રદ્ધા પરમ દુર્લભ કેમ છે? આ વાત સ્વય સૂત્રકાર બતાવે છે તેઓ કહે છે કે, बहवे–बहव સ સારમા એવા પણ કેટલાક મનુષ્યો છે જે નૈયાયિક

हितावह, चञ्चचन्द्रचन्द्रिकेव हृदयाह्लादक, स्वप्नदृष्टवस्तुनः पुनर्जाग्रदवस्थायां तल्लाभवत् प्रमोदजनकं, भूमिगतनिधानप्राप्तिरिव सुखजनक, सकलसंतापहारकम्। तस्माद् धर्मः श्रोतव्य इति भाव ॥८॥

श्रुतिलाभेऽपि श्रद्धा दुर्लभेत्याह—

मूलम्—आहच्च सवणं लद्धुं, सद्धा परमदुल्लहा।
सोच्चा नेयाउयं मग्गं, वहवे परिभस्सइ ॥ ९ ॥

छाया—कदाचित् श्रवण लब्ध्वा, श्रद्धा परमदुर्लभा।
श्रुत्वा नैयायिक मार्गं, बहवः परिभ्रश्यन्ति ॥ ९ ॥

एकान्तत. हितविधायक, निर्मल चाँदनी के समान हृदय को आनद उत्पन्न करने वाला, स्वप्न में दृष्ट पदार्थ की जागृत अवस्था में प्राप्ति होने की तरह प्रमोदजनक, भूमि मे गडे हुए निधान की प्राप्ति के समान सुखजनक एव समस्त सताप का अपहारक होता है, इसलिये धर्म अवश्य श्रवण करने योग्य है।

भावार्थ--मनुष्यभव पाकर भी जीव को श्रुतचारित्ररूप धर्म का श्रवण बडे भाग्य से मिलता है। धन्य वे पुरुष है जो इस प्रकार से अपने जीवन को सफल करते है, क्यों कि धर्म के श्रवण से ही यह जीव को मालूम होता है कि हमारा क्या कर्तव्य है क्या अकर्तव्य है? हिंसादिक पाप अकर्तव्य हैं, तथा प्रणातिपातादि विरमणरूपकर्तव्य हैं। तप पालने योग्य हैं एव कषायादिक परित्याग करने योग्य हैं ॥८॥

शक, तत्व अतत्वनो विवेचक अमृत पान समान, એકાન્તત હિત વિધાયક, નિર્મળ ચાદની સમાન હૃદયને ઉત્પન્ન કરવાવાળા, સ્વપ્નમા દૃષ્ટ પદાર્થની જાગ્રત અવસ્થામા પ્રાપ્તિ થવાની માફક, પ્રમોદ જનક ભૂમિમા દટાયેલા ધનની પ્રાપ્તિ સમાન, સુખ જનક અને સમસ્ત સતાપનો અપહારક બને છે માટે ધર્મ અવશ્ય શ્રવણ કરવા યોગ્ય છે

ભાવાર્થ—મનુષ્યભવ મેળવીને પણ જીવને શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મનુ શ્રવણ ભાગ્યના ઉદયથી જ મળે છે એ પુરૂષને ધન્ય છે કે જે આ પ્રકારથી પોતાના જીવનને સફળ બનાવે છે કેમકે ધર્મનુ શ્રવણ કરવાથી જ આ જીવને ખબર પડે છે કે મારૂ કર્તવ્ય શુ છે અને અકર્તવ્ય શું? છે હિંસાદિક પાપ એ અકર્તવ્ય છે, અને એનાથી પ્રાણાતિપાતાદિ વિરમણરૂપ કર્તવ્ય છે તપ પાળવા યોગ્ય છે, અને કષાયાદિક પરિત્યાગ કરવા યોગ્ય છે ॥૮॥

यस्य सः, संयतादिज्ञाने संदिग्धबुद्धिः । ३ । अश्वमित्रश्चतुर्थः सामुच्छेदिकः, स उत्पादानन्तरमेव वस्तुनः समुच्छेद —विनाशो भवतीति प्ररूपयति । ४ । गङ्गाचार्यं पञ्चमो द्वैक्रियः—स एकस्मिन् समये क्रियाद्वयानुभवो भवतीति प्ररूपयति । ५ । षडुलूकः षष्ठस्त्रैराशिकः, स जीवा-जीव-नोजीव-भेदात् त्रयो राशयः सन्तीति प्ररूपयति । ६ । गोष्ठमाहिल स्थविर सप्तमोऽबद्धिक स च जीवेन स्पृष्ट कर्म अबद्ध प्ररूपयति ।७ ।

तत्र जमालेर्वृत्तान्तः प्रोच्यते—

क्षत्रियकुण्डपुरे भगवतः श्रीवीरवर्धमानस्वामिनो भगिन्याः सुदर्शनायाः पुत्रः क्षत्रिया

ऐसी मान्यता है कि संयत आदि का ज्ञान सदा संदिग्ध रहता है, कौन संयत है कौन नहीं इसका यथार्थ निश्चय नहीं हो सकता है, इस प्रकार ये अव्यक्तवादी हैं ३। चतुर्थ निह्नव-अश्वमित्र हैं, इनकी ऐसी मान्यता है कि उत्पाद के अनन्तर ही वस्तु विनष्ट हो जाती है ४। पंचम निह्नव गंगाचार्य हैं, इनकी ऐसी मान्यता है कि एक समय में दो क्रियाओं का अनुभव होता है ५। छठवां निह्नव षडुलूक हैं, इनकी ऐसी मान्यता है कि जीव अजीव एवं नोजीव, इस प्रकार तीन राशि हैं ६। गोष्ठ माहिल स्थविर सातवां निह्नव हैं, इनकी ऐसी मान्यता है कि जीव के स्पृष्ट कर्म सदा उससे अबद्ध रहता है ७।

जमालि का वृत्तान्त इस प्रकार है—जमालि भगवान् वर्धमान स्वामी की बहिन सुदर्शना के पुत्र थे। ये क्षत्रियकुण्डपुर का निवासी क्षत्रिय थे। भगवान् वीर प्रभु की पुत्री जो प्रियदर्शना थी उसका

સ્વરૂપ છે (૨) તૃતીય નિહ્નવ આષાઢ હતા એમની એવી માન્યતા હતી કે, સંયત આદિનું જ્ઞાન સદા સંદિગ્ધ રહે છે કોણ સંયત છે ? કોણ સંયત નથી ? એનો યથાર્થ નિશ્ચય થઈ શકતો નથી આ પ્રકારથી તેઓ અવ્યક્તવાદી હતા (૩) ચતુર્થ નિહ્નવ અશ્વમિત્ર હતા એમની એવી માન્યતા હતી કે, ઉત્પાદના અનંતરજ વસ્તુનો નાશ થઈ જાય છે (૪) પંચમ નિહ્નવ ગંગાચાર્ય હતા, એમની એવી માન્યતા હતી કે, એક સમયમાં બે ક્રિયાઓનો અનુભવ થાય છે (૫) છઠા નિહ્નવ ષડુલૂક હતા એમની એવી પણ માન્યતા હતી કે, જીવ, અજીવ અને નો જીવ આ રીતે ત્રણ પ્રકારની રાશી છે (૬) સાતમા નિહ્નવ ગોષ્ઠમાહિલસ્થવિર હતા એમની એવી પણ માન્યતા હતી કે, સ્પૃષ્ટ કર્મ હંમેશા તેનાથી અબદ્ધ રહે છે

જમાલિનું વૃતાંત આ પ્રકારે છે—જમાલિ ભગવાન વર્ધમાન સ્વામીની બહેન સુદર્શનાના પુત્ર હતા તેઓ ક્ષત્રિય હતા અને ક્ષત્રિયકુન્ડપુરના નિવાસી હતા ભગવાન વીરપ્રભુની પુત્રી જે પ્રિયદર્શના હતી, તેના તેઓ

वायकारणवादरूप जैनदर्शन, यद्वा—न्याययुक्त मार्गं सम्यग्दर्शनादिरूप मार्गं=मोक्षमार्गं श्रुत्वा परिभ्रश्यन्ति=मोक्षमार्गात् प्रच्युता भवन्ति।

अत्र दृष्टान्ताः—जमालिप्रभृतयो निह्नवाः।

अथ के ते जमालिप्रभृतयः? इत्युच्यते—जमालिप्रभृतयः सप्त प्रवचननिह्नवाः—मिथ्यात्वाभिनिवेशाज्जिनोक्ततत्त्वापलापकास्त्यक्तसम्यग्दर्शना अभूवन्। तत्र जमालिः प्रथमः, स बहुरतः—बहुषु समयेषु रतः=सक्तः, प्रभूतसमयैः कार्योत्पत्तिर्भवति, नत्वेकेन समयेनेति प्ररूपयति॥ १॥ तिष्यगुप्तो द्वितीय—स जीवप्रदेशिक—जीवः प्रदेश एव यस्य स जीवप्रदेशः, स एव जीवप्रदेशिक, चरमप्रदेश एव जीव इति प्ररूपयति ॥२॥ तृतीय आषाढः—स तु अव्यक्तिकः, अव्यक्तम्—अस्फुटं वस्तु

(नेयाउय मग्ग—नैयायिक मार्ग) पचसमवायकारणवादरूप जैनदर्शन को, अथवा सम्यग्दर्शनादिरूप न्याययुक्त मार्ग—मोक्षमार्ग को (सोच्चा—श्रुत्वा) सुनकर भी उसमें श्रद्धा नहीं होने से (परिभस्सइ—परिभ्रश्यन्ति) उस मोक्षमार्ग से भ्रष्ट हो जाते हैं इसलिये श्रद्धा को दुर्लभ बतलाई है।

इस विषय मे दृष्टान्तस्वरूप जमालि निह्नव आदि समझना चाहिये। जमालि आदि कौन हैं? इस विषय को यहा प्रदर्शित किया जाता है। ये जमालि आदि सात व्यक्ति निह्नव—प्रवचन को छिपाने वाले हुए हैं—मिथ्यात्व के अभिनिवेश से जिनोक्त तत्त्व के अपलापक—सम्यग्दर्शन से रहित हुए हैं। इनमे सर्वप्रथम जमालि हुए हैं, इनकी मान्यता यह है कि अनेकसमयो से द्रव्य की उत्पत्ति होती है, एक समय से नहीं १ द्वितीय निह्नव तिष्यगुप्त हुए हैं, इनकी ऐसी मान्यता है कि जीवका एक अन्तिम प्रदेश ही जीवस्वरूप है २। तृतीय निह्नव आषाढ हुए हैं, इनकी

मग्ग—नैयायिक मार्ग પાચ સમવાયકારણવાદરૂપ જૈનદર્શનને અથવા સમ્યગ્ દર્શનાદિરૂપ ન્યાયયુક્ત માર્ગ—મોક્ષ માર્ગને સોચ્ચા—શ્રુત્વા સાભળીને પણ એનામા શ્રદ્ધા ન હોવાથી परिभस्सइ—परिभ्रश्यन्ति એ મોક્ષમાર્ગથી ભ્રષ્ટ થઈ જાય છે આ માટે શ્રદ્ધાને દુર્લભ બતાવેલ છે

આ વિષયમા દૃષ્ટાતસ્વરૂપ જમાલિ નિહ્નવ આદિ સમજવા જોઈએ જમાલિ આદિ કોણ હતા એ વિષયને અહિં પ્રદર્શિત કરવામા આવે છે એ જમાલિ આદિ સાત વ્યક્તિ પ્રવચનનિહ્નવ છુપાવવાવાળા હતા મિથ્યાત્વના અભિનિવેશથી જીનોક્ત તત્વના અપલાપક—સમ્યગ્દર્શનથી રહિત હતા એમા સર્વ પ્રથમ જમાલિ હતા એમની માન્યતા એ હતી કે અનેક સમયોથી દ્રવ્યની ઉત્પત્તિ થાય છે એક સમયથી નહી (૧) દ્વિતીય નિહ્નવ તિષ્યગુપ્ત હતા, એમની એવી માન્યતા હતી કે, જીવનો એક અતિમ પ્રદેશ જ જીવ

यस्य सः, संयतादिज्ञाने संदिग्धबुद्धिः । ३ । अश्वमित्रश्चतुर्थः सामुच्छेदिकः, स उत्पादानन्तरमेव वस्तुनः समुच्छेद –विनाशो भवतीति प्ररूपयति । ४ । गङ्गाचार्य पञ्चमो द्वैक्रियः–स एकस्मिन् समये क्रियाद्वयानुभवो भवतीति प्ररूपयति । ५ । षडुलूकः षष्ठस्त्रैराशिकः, स जीवा-जीव-नोजीव-भेदात् त्रयो राशयः सन्तीति प्ररूपयति । ६ । गोष्ठामाहिल स्थविर सप्तमोऽबद्धिक स च जीवेन स्पृष्टं कर्म अबद्धं प्ररूपयति ।७।

तत्र जमालेर्वृत्तान्तः प्रोच्यते—

क्षत्रियकुण्डपुरे भगवतः श्रीवीरवर्धमानस्वामिनो भगिन्याः सुदर्शनायाः पुत्रः क्षत्रिया

ऐसी मान्यता है कि संयत आदि का ज्ञान सदा संदिग्ध रहता है, कौन संयत है कौन नहीं इसका यथार्थ निश्चय नहीं हो सकता है, इस प्रकार ये अव्यक्तवादी हैं ३। चतुर्थ निह्नव–अश्वमित्र हैं, इनकी ऐसी मान्यता है कि उत्पाद के अनन्तर ही वस्तु विनष्ट हो जाती है ४। पंचम निह्नव गंगाचार्य ह, इनकी ऐसी मान्यता है कि एक समय में दो क्रियाओं का अनुभव होता है ५। छठवा निह्नव षडुलूक हैं, इनकी ऐसी मान्यता है कि जीव अजीव एवं नोजीव, इस प्रकार तीन राशि हैं ६। गोष्ठमाहिल स्थविर सातवा निह्नव हैं, इनकी ऐसी मान्यता है कि जीव के स्पृष्ट कर्म सदा उससे अबद्ध रहता है ७।

जमालि का वृत्तान्त इस प्रकार है—जमालि भगवान् वर्धमान स्वामी की बहिन सुदर्शना के पुत्र थे। ये क्षत्रियकुण्डपुर का निवासी क्षत्रिय थे। भगवान् वीर प्रभु की पुत्री जो प्रियदर्शना थी उसका

સ્વરૂપ છે (૨) તૃતીય નિહ્નવ આષાઢ હતા એમની એવી માન્યતા હતી કે, સંયત આદિનું જ્ઞાન સદા સંદિગ્ધ રહે છે કોણ સંયત છે? કોણ સંયત નથી? એનો યથાર્થ નિશ્ચય થઈ શકતો નથી આ પ્રકારથી તેઓ અવ્યકતવાદી હતા (૩) ચતુર્થ નિહ્નવ અશ્વમિત્ર હતા એમની એવી માન્યતા હતી કે, ઉત્પાદના અનંતરજ વસ્તુનો નાશ થઈ જાય છે (૪) પંચમ નિહ્નવ ગંગાચાર્ય હતા, એમની એવી માન્યતા હતી કે, એક સમયમાં બે ક્રિયાઓનો અનુભવ થાય છે (૫) છઠા નિહ્નવ ષડુલૂક હતા એમની એવી પણ માન્યતા હતી કે, જીવ, અજીવ અને નો જીવ આ રીતે ત્રણ પ્રકારની રાશી છે (૬) સાતમા નિહ્નવ ગોષ્ઠમાહિલસ્થવિર હતા એમની એવી પણ માન્યતા હતી કે, સ્પૃષ્ટ કર્મ હંમેશા તેનાથી અબદ્ધ રહે છે

જમાલિનું વૃતાંત આ પ્રકારે છે—જમાલિ ભગવાન વર્ધમાન સ્વામીની બ્હેન સુદર્શનાના પુત્ર હતા તેઓ ક્ષત્રિય હતા અને ક્ષત્રિયકુન્ડપુરના નિવાસી હતા ભગવાન વીરપ્રભુની પુત્રી જે પ્રિયદર્શના હતી, તેના તેઓ

जमालिरासीत्। श्रीवीरवर्धमानस्वामिनः पुत्री प्रियदर्शना जमालेः भार्याऽभवत्
एकदा कदाचित् भगवान् श्रीवीरवर्धमानस्वामी तत्र क्षत्रियकुण्डपुरे समवसृतः। जमालिर्भार्यया सह तं वन्दितु समागतः। भगवद्देशनया जातवैराग्योऽसौ जमालिर्गृहमागत्य पित्रोरनुज्ञां गृहीत्वा पञ्चशतक्षत्रियकुमारैः सह प्रव्रज्यां गृहीतवान्। अथ भगवतः श्रीमहावीरस्य केवलज्ञानप्राप्त्यनन्तरं चतुर्दशे वर्षे प्रव्रजितः। तदा तस्य भार्या प्रियदर्शनाऽपि भगवतः श्रीवीरवर्धमानस्वामिनः समीपे स्त्रीसहस्रेण सह प्रव्रजिता। ततः पञ्चशतसंख्यकान् साधून् जमालिमुनये, तस्यै प्रियदर्शनानाम्न्यै च साध्वी सहस्रं शिष्यतया भगवान् प्रददौ। अथ जमालिमुनिः श्रीवर्धमानस्वामिना सह विहरन् दुश्चरं तपस्तेपे, एकादशाङ्गानि चाधीतवान्।

ये पति थे। एक दिन की बात है कि वीर श्रीवर्धमान स्वामी क्षत्रिय-कुण्डपुर में पधारे। जमालि अपनी पत्नी प्रियदर्शना के साथ उनको वदना करने के लिये आये। भगवान् ने इनको धर्मदेशना दी। दिव्य धर्मदेशना का पान कर जमालि को वैराग्य जागृत हो गया। घर पर आकर इन्हों ने अपने माता पिता से आज्ञा लेकर पाचसौ क्षत्रिय-कुमारों के साथ दीक्षा अगीकार करली। उस समय भगवान को केवल ज्ञान प्राप्त हुए को चौदह वर्ष व्यतीत हो चुके थे। पति को दीक्षित देखकर प्रियदर्शना ने भी एक हजार स्त्रियों के साथ दीक्षा अगीकार करली। प्रभु ने पाचसौ मुनियों को जमालिमुनि की नेस-राय में करदिये, एव एक हजार साध्वियों को प्रियदर्शना साध्वी की नेसराय मे कर दी। पाचसौ जमालि के शिष्य और एक हजार साध्विया प्रियदर्शना की शिष्याऍ हुई। जमालिमुनि ने श्री वर्धमान-

---

પતિ હતા એક સમયની વાત છે કે, શ્રી વીર વર્ધમાનસ્વામી દીક્ષા લીધા પછી ક્ષત્રિયકુન્ડપુરમા પધાર્યા જમાલિ પોતાની પત્ની પ્રિયદર્શનાની સાથે તેમને વદના કરવા માટે આવ્યા ભગવાને તેમને ધર્મદેશના આપી દિવ્ય ધર્મ દેશનાનુ પાન કરતા જમાલિને વૈરાગ્ય જાગૃત થયો ઘેર આવી પોતાના માતાપિતાની આજ્ઞા લઈ તેમણે પાચસો ક્ષત્રિય કુમારો સહિત દીક્ષા અગિકાર કરી આ સમયે ભગવાનને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયા ને ચૌદ વર્ષ વિતી ગયા હતા પતિને દીક્ષિત થયેલા જોઈ પ્રિયદર્શનાએ પણ એક હજાર સ્ત્રીઓ સહિત દીક્ષા અગીકાર કરી પ્રભુએ પાચસો મુનિઓને જમાલિ મુનિની નેસરાયમા કરી દીધા અને એક હજાર સાધ્વીઓને પ્રિયદર્શના સાધ્વીની નેસરાયમા કરી દીધી જમાલિના પાચસો શિષ્ય થયા અને એક હજાર સાધ્વીઓ પ્રિય દર્શનાની શિષ્યા થઈ જમાલિ મુનિએ શ્રી વર્ધમાન સ્વામીની

अथान्यदा जमालिमुनिर्भगवतः श्रीवीरवर्धमानस्वामिनं वन्दित्वा नमस्कृत्य कृताञ्जलिः सन् पप्रच्छ–भगवन्! भवदाज्ञयाऽन्यत्र विहर्तुमिच्छामि? तदा भगवता पृथग्विहारे जमालेर्लाभादर्शनात् मौनमवलम्बितम्। जमालिस्तु अप्रतिषिद्धमनुमतं भवतीति मत्वा भगवन्तं वन्दित्वा नमस्कृत्य पञ्चशतशिष्यैः सह तदन्तिकात् प्रतिनिष्क्रामति।

अथाऽसौ पञ्चशतैरनगारैः सह ग्रामानुग्रामं विहरन् श्रावस्तीनगर्यां कोष्ठकनामके उद्याने समागतः। तत्र यथामतिरूपमवग्रहं गृहीत्वा संयमेन तपसाऽऽत्मानं भावयन् विहरति।

स्वामी के साथ विहार करते २ खूब तो तपश्चर्या की और ग्यारह अंगों का अध्ययन भी कर लिया।

किसी समय जमालि मुनि ने भगवान श्री वर्धमानस्वामी को दोनों हाथ जोडकर वन्दना एवं नमस्कार कर के पूछा कि हे भगवान्! आपकी आज्ञा से मैं दूसरी जगह विहार करना चाहता हूं। जमालि की बात सुनकर भगवान् ने इस अभिप्राय से कि इनका पृथग् विहार लाभकारी नहीं है, उनको कुछ भी उत्तर नहीं दिया किन्तु मौन रहे। भगवान् ने जब जमालि से कुछ भी नहीं कहा तो उन्हों ने यह समझकर कि "अप्रतिषिद्ध अनुमतम्" अप्रतिषिद्ध अनुमत होता है, वहां से प्रभु को वन्दना नमस्कार करके अपने पांचसौ शिष्यों को साथ लेकर विहार कर दिया।

पांचसो शिष्यो के साथ ग्रामानुग्राम विहार करते हुए वे श्रावस्ती

સાથે વિહાર કરતા કરતા ખૂબ તપશ્ચર્યા કરી અને અગ્યાર અંગોનો અભ્યાસ પણ કરી લીધો

કોઈ એક સમયે જમાલિમુનિએ ભગવાન શ્રી વર્ધમાન સ્વામીને બે હાથ જોડીને વંદના નમસ્કાર કરીને પૂછ્યું કે, હે ભગવંત! આપની આજ્ઞાથી હું બીજી જગ્યાએ વિહાર કરવા ઈચ્છું છું જમાલિની આ વાત સાંભળીને ભગવાન એમનો જુદો વિહાર લાભકારી નથી એવા અભિપ્રાયથી મૌન રહ્યા અને ઉત્તર ન આપ્યો ભગવાને જ્યારે જમાલિને કાંઈ કહ્યું નહીં ત્યારે તેમણે એમ સમજી લીધું કે, " अप्रतिषिद्ध अनुमतं भवति " મૌન એ અનુમતી છે, એમ સમજીને ત્યાંથી પ્રભુને વંદના નમસ્કાર કરીને પોતાના પાંચસો શિષ્યો સાથે પ્રભુથી અલગ વિહાર કરી દીધો

પાંચસો શિષ્યોની સાથે ગ્રામાનુગ્રામ વિહાર કરતા કરતા તેઓ શ્રાવસ્તી

तत खलु श्रमणो भगवान् महावीरोऽन्यदा कदाचित् पूर्वानुपूर्व्याचरन् यावत् सुखसुखेन विहरन् यत्रैव चम्पानगरी यत्रैव पूर्णभद्रनामकमुद्यान तत्रैवोपागतः, उपागत्य यथाप्रतिरूपमवग्रहं गृहीत्वा सयमेन तपसाऽऽत्मान भावयन् विहरति।

तत खलु तस्य जमालेरनगारस्य शरीरेऽन्तप्रान्तरूक्षतुच्छाहारैरन्यदा कदाचित् विपुलरोगातङ्कः प्रादुर्भूतः। तदा स उपवेष्टुमशक्तःसन्ननगारान् प्राह–मम सस्तारकः शीघ्र क्रियताम्। ते मुनयः सस्तारक कर्तु प्रवृत्ताः। जमालिस्तान् पुनः पुनः पृच्छति–सस्तारकः कृतो नो वा भवद्भिः? त ऊचु –सस्तारक कृतो

नगरी के कोष्टक नामक उद्यान मे आये। वहा वनपाल से वसति की आज्ञा ग्रहण कर सयम एव तप से अपनी आत्मा को भवित करते हुए विचरने लगे।

श्रमण भगवान् महावीर ने भी कोई समय पूर्वानुपूर्वी से ग्रामानुग्राम विहार करते हुए वे चपानगरी के पूर्णभद्रनामक उद्यान में पधारे और यथाप्रतिरूप अवग्रह (वसति की आज्ञा) ग्रहण कर सयम एव तप से आत्मा को भवित करते हुए विचरने लगे।

इधर जमालि के शरीर में अन्त प्रान्त रूक्ष एव तुच्छ आहार के लेने से अनेक प्रकार के रोग उत्पन्न हो गये। इससे ये बैठने में भी अशक्त वन गये। इस स्थिति मे इन्होंने अपने शिष्यो से कहा–मेरे लिए सस्तारक शीघ्र कर दो। मुनियो ने सस्तारक करना प्रारभ कर दिया।

નગરીના કોષ્ઠક નામના બાગમા આવી પહોચ્યા ત્યા વનપાલ પાસેથી આજ્ઞા લઈને ઉતર્યા અને તે સ્થળે સયમ અને તપથી પોતાની આત્માને ભાવિત કરતા કરતા વિચરવા લાગ્યા

શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પણ કોઈ સમય પૂર્વાનુપૂર્વીથી ગ્રામાનુગ્રામ વિહાર કરતા કરતા ચપાનગરીના પૂર્ણભદ્ર નામના બાગમા પધાર્યા અને યથાપ્રતિરૂપ અવગ્રહ (વસતીની આજ્ઞા) લઈને સયમ અને તપથી આત્માને ભવિત કરતા કરતા વિચરવા લાગ્યા

આ તરફ જમાલિના શરીરમા અન્ત, પ્રાન્ત, રૂક્ષ તેમજ તુચ્છ આહાર લેવાથી અનેક પ્રકારના રોગો ઉત્પન્ન થયા, આ રોગોના કારણે તેઓ બેસવામા પણ અશક્ત બની ગયા આ સ્થિતિમા તેમણે પોતાના શિષ્યોને કહ્યું કે, મારે માટે જલ્દી સસ્તારક (પથારી) કરી દો મુનિઓ સસ્તારકની તૈયારી કરવા લાગ્યા જમાલિએ તેમને વારવાર પૂછવા માડયુ કે, સસ્તારક નહી?

नास्ति, किं तु क्रियते, एवमुक्ते सति स जमालिर्मिथ्यात्वमोहनीयोदयात् सम्यक्त्वपरिभ्रष्टः सन् व्यचिन्तयत्–क्रियमाण कृतमिति जिनोक्त सत्यं न भवितुमर्हति, यतोऽय सस्तारकः क्रियमाणो न कृतः संस्तीर्यमाणोऽपि न सस्तृत इत्युच्यते। इति मनसि विचिन्त्य तत्र सर्वान् मुनीनाहूय जमालि प्राह—यत् क्रियमाण तत् कृतम्, यच्चलत् तच्चलितम्, यदुदीर्यमाण तदुदीरितम्, इत्यादि श्रीमहावीरस्वामिना यद् भाषित तत् खलु मिथ्या, क्रियमाणे सस्तारके शयनरूपार्थसाधकत्वाभावेन कृतत्वाभावात्।

जमालि ने उनसे बार २ पूछना शुरू किया कि सस्तारक किया या नही? उन्हों ने कहा सस्तारक अभी नही किया है कर रहे हैं। इस प्रकार जब उन्हों ने कहा तब मिथ्यात्वमोहनीय के उदय से सम्यक्त्व से पतित होकर जमालि ने विचार किया कि "क्रियमाण कृतम्" जो किया जा रहा है वह "किया गया" ऐसा जो जिन भगवान ने कहा है वह सत्य नहीं हो सकता है, क्यों कि सस्तारक क्रियमाण है वह "कृतः" किया गया ऐसा नहीं कहा जा सकता है। उसी तरह यह तो अभी "सस्तीर्यमाण" है बिछाया जा रहा है, इसे "सस्तृतः" बिछ गया है, ऐसे कैसे कह सकते हैं। इस प्रकार विचार कर उन्हों ने अपने समस्त शिष्यों को बुलाकर कहा कि देखो भगवान् वीर प्रभु जो ऐसा कहते हैं कि "क्रियमाण कृतम्" "यच्चलत् तत् चलितम्" "यदुदीर्यमाण तदुदीरितम्" जो क्रियमाग है वह किया गया है, जो चल रहा है वह चल चुका है, जो उदय में आ

શિષ્યોએ કહ્યુ કે, સસ્તારક હજુ કરેલ નથી પરતુ કરીએ છીએ આ પ્રકારે જ્યારે શિષ્યોએ કહ્યુ, ત્યારે મિથ્યાત્વ મોહનીયના ઉદયથી સમ્યક્ત્વથી પતિત થઈને જમાલિએ વિચાર કર્યો કે, "क्रियमाण कृत" જે કરવામા આવે છે તે "થઈ ચૂકયુ" એવુ જે જીન ભગવાને કહ્યુ છે તે સત્ય ઠરતુ નથી કેમ કે સસ્તારક ક્રિયમાણ છે તે "कृत" થઈ ચૂકયુ છે એમ કહી શકાય નહિ આ પ્રમાણે આ જે હમણા "सस्तीर्यमाण" છે–બીછાવવામા આવે છે એને બીછાવી દીધલ છે એમ કેમ કહી શકાય? આ પ્રમાણે વિચાર કરીને તેમણે પોતાના સમસ્ત શિષ્યોને બોલાવીને કહ્યુ કે, જુઓ ભગવાન વીર પ્રભુ જે એમ કહે છે કે, "क्रियमाण कृतम्" "यच्चलत् तत् चलितम्" "यदुदीर्यमाण तदुदीरितम्" જે ક્રિયમાણ છે તે થઈ ચૂકયુ છે, જે ચાલી રહ્યુ છે, તે ચાલી

ततः खलु श्रमणो भगवान् महावीरोऽन्यदा कदाचित् पूर्वानुपूर्व्याचरन् यावत् सुखसुखेन विहरन् यत्रैव चम्पानगरी यत्रैव पूर्णभद्रनामकमुद्यान तत्रैवोपागतः, उपागत्य यथाप्रतिरूपमवग्रहं गृहीत्वा सयमेन तपसाऽऽत्मान भावयन् विहरति।

ततः खलु तस्य जमालेरनगारस्य शरीरेऽन्तप्रान्तरूक्षतुच्छाहारैरन्यदा कदाचित् विपुलरोगातङ्कः प्रादुर्भूतः। तदा स उपवेष्टुमशक्तःसन्ननगारान् प्राह–मम सस्तारकः शीघ्र क्रियताम्। ते मुनयः सस्तारक कर्तुं प्रवृत्ताः। जमालिस्तान् पुनः पुनः पृच्छति–सस्तारकः कृतो नो वा भवद्भिः ? त ऊचु –सस्तारक कृतो

नगरी के कोष्ठक नामक उद्यान मे आये। वहा वनपाल से वसति की आज्ञा ग्रहण कर सयम एव तप से अपनी आत्मा को भवित करते हुए विचरने लगे।

श्रमण भगवान् महावीर ने भी कोई समय पूर्वानुपूर्वी से ग्रामानुग्राम विहार करते हुए वे चपानगरी के पूर्णभद्रनामक उद्यान में पधारे और यथाप्रतिरूप अवग्रह (वसति की आज्ञा) ग्रहण कर सयम एवं तप से आत्मा को भवित करते हुए विचरने लगे।

इधर जमालि के शरीर मे अन्त प्रान्त रूक्ष एव तुच्छ आहार के लेने से अनेक प्रकार के रोग उत्पन्न हो गये। इससे ये बैठने में भी अशक्त बन गये। इस स्थिति मे इन्होंने अपने शिष्यों से कहा–मेरे लिए सस्तारक शीघ्र कर दो। मुनियो ने सस्तारक करना प्रारभ कर दिया।

નગરીના કોષ્ઠક નામના બાગમા આવી પહોચ્યા ત્યા વનપાલ પાસેથી આજ્ઞા લઈને ઉતર્યા અને તે સ્થળે સયમ અને તપથી પોતાની આત્માને ભાવિત કરતા કરતા વિચરવા લાગ્યા

શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પણ કોઈ સમય પૂર્વાનુપૂર્વીથી ગ્રામાનુગ્રામ વિહાર કરતા કરતા ચપાનગરીના પૂર્ણભદ્ર નામના બાગમા પધાર્યા અને યથાપ્રતિરૂપ અવગ્રહ (વસતીની આજ્ઞા) લઈને સયમ અને તપથી આત્માને ભવિત કરતા કરતા વિચરવા લાગ્યા

આ તરફ જમાલિના શરીરમા અન્ત, પ્રાન્ત, રૂક્ષ તેમજ તુચ્છ આહાર લેવાથી અનેક પ્રકારના રોગો ઉત્પન્ન થયા, આ રોગોના કારણે તેઓ બેસવામા પણ અશક્ત બની ગય। આ સ્થિતિમા તેમણે પોતાના શિષ્યોને કહ્યું કે, મારે માટે જલ્દી સસ્તારક (પથારી) કરી દો મુનિઓ સસ્તારકની તૈયારી કરવા લાગ્યા જમાલિએ તેમને વારવાર પૂછવા માડયુ કે, સસ્તારક કર્યો કે નહી ?

इत्यादि, तत्सर्वमसमञ्जसमेवेति। एवं मिथ्यात्वमोहनीयोदयात् जमालिमुन्मार्गगतं ज्ञात्वा स्थविरा अवदन्–जमाले! भगवत आशयं न जानासि, भगवान् आप्तः, विगतदोषसत्यवक्ता, तन्मतमनेकान्तवादात्मकम्, एकोपि पदार्थः, अपेक्षाभेदेन अनेकरूपो भवति, यथा एक एव पुरुषः अपेक्षाभेदेन जामाता श्यालकः पुत्रः पिता च। तथैव प्रकृतेऽपि क्रियमाणत्वेपि संस्तारके कृतत्वं संभवति। पटस्य क्रियमाणतायां 'कृतः पटः' इत्यादिवत्। ननु कथं क्रियमाणं पटादिकं कृतं स्यादिति चेत्तत्रोच्यते–पटस्योत्पद्यमानताकाले प्रथमतन्तुप्रवेशे उत्पद्यमान एव पट उत्पन्नो

–'इत्यादि' सो यह श्रद्धेय नहीं है। इस प्रकार भाग्यदोष से जमालि को विपरीत मार्ग में जाते हुए देखकर स्थविरों ने कहा–हे जमालि! आप भगवान के आशय को नहीं जानते हो। भगवान सर्व दोष–रहित यथार्थवक्ता हैं। भगवान का मत अनेकान्तरूप है। एक ही पदार्थ अपेक्षा–भेद से अनेकरूप होता है। जैसे एक ही पुरुष श्वशुर की अपेक्षा से जामाता कहलाता है, बहनोई की अपेक्षा साला कहलाता है पिता की अपेक्षा से पुत्र कहलाता है, पुत्र की अपेक्षा से पिता कहलाता है। इसी प्रकार प्रकृत में आपका बिस्तर हो भी रहा है, हो भी गया है, ऐसा कह सकते हैं। जैसे कि पट की क्रियमाणता में भी कृतत्व का व्यवहार होता है उसी तरह। पुनः प्रश्न करता है कि जो क्रियमाण है वह कृत कैसे हो सकता है? इसका उत्तर देते हैं–पट के उत्पत्तिकाल में प्रथम तंतु के प्रवेश समय में भी वह उत्पन्न होता ही है

ते श्रद्धा करवा योग्य नथी आ प्रमाणे भाग्यदोषथी विपरीत मार्गे जता जमालीने जोई ते स्थविरोए तेओने कह्युं के–हे जमालि! तमे भगवानना आशयने जाणता नथी भगवान सर्वदोष रहित साचुं बोलवावाळा छे भगवाननो मत अनेकान्त रूप छे एक ज पदार्थ अपेक्षा भेदथी अनेकरूप थाय छे जेम एक ज पुरुष ससरानी आगळ जमाई कहेवाय छे बनेवीनी आगळ साळो कहेवाय छे अने पिता आगळ पुत्र कहेवाय छे अने तेज पुरुष पुत्र आगळ पिता कहेवाय छे एवी ज रीते प्रस्तुतमा आपनी पथारी थई रही छे थई पण गई छे एवुं कहेवामा आवे छे जेवी रीते पटनी क्रियमाणतामां कृतत्वनो व्यवहार थाय छे तेवी ज रीते

फरीथी प्रश्न करे छे के–जे क्रियमाण छे ते कृत केवी रीते थई शके? एनो उत्तर आपता कहे छे के–पटना उत्पत्तिकाळमा प्रथम तन्तुना प्रवेश समये पण ते उत्पन्न थाय ज छे, केमके प्रथमतन्तुप्रवेश काळथी ज "पट

कृते संस्तारके शयनाद्यर्थक्रियाकारित्व विद्यते, करणसमये तु नास्ति तादृशी अर्थक्रिया, अतः क्रियमाण कृतमिति व्यपदेशः कथ स्यात् ?। किञ्च-क्रियमाणमिति वर्तमानव्यपदेशः, कृतमिति च भूतव्यपदेशः, वर्तमानत्व भूतत्व च परस्परविरुद्धमिति परस्परविरुद्धयोरेतयोरेकता न स्यात्, वर्तमानध्वसप्रतियोगित्वस्य भूतत्वादिति महावीरस्वामिना यत् प्रतिपादितम्-' करेमाणे कडे चलमाणे चलिए'

रहा है वह उदय में आचुका है " सो वह सब मिथ्या है, कारण कि क्रियमाण सस्तारक में शयनरूप अर्थक्रिया के प्रति साधकत्व का अभाव होने से वहां कृतत्व नहीं आ सकता है।

सस्तारक (बिस्तर) करने के बाद ही उसमे शयनादिरूप अर्थ क्रियाकारिता आती है, परन्तु सस्तारक करने के समय में उसमें उस प्रकार की अर्थक्रियाकारिता नहीं है, फिर " क्रियमाण कृतम् "-क्रिय माण कृत होता है-यह व्यपदेश कैसे हो सकता है ?।

और भी-" क्रियमाणम् " यह वर्तमान काल का कथन है और " कृतम् " यह भूतव्यपदेश है। भूत और वर्तमान परस्पर विरुद्ध है, और परस्पर विरूद्ध दो पदार्थों की एकता नही हो सकती है, क्यों कि वर्तकाल मे विद्यमान जो ध्वस उसके विरोधी का नाम है भूत, एतादृश भूत और वर्तमान ये दोनो एक अधिकरण मे नही रह सकते हैं। फिर जो महावीर स्वामी ने कहा है कि क्रियमाण कृतम्, चलत् चलितम्

ચુકયુ છે, જે ઉદયમા આવી રહેલ છે તે ઉદયમા આવી ચુકેલ છે, એ બધુ સઘળુ મિથ્યા છે કારણ કે, ક્રિયમાણ સસ્તારકમા શયનરૂપ અર્થ ક્રિયામા સાધકત્વના અભાવથી ત્યા કરેલ છે એમ આવી શકતું નથી

સસ્તારક (પથારી) કર્યા પછી જ તેમા શયનાદિરૂપ " क्रियाकारिता " આવે છે પરન્તુ સસ્તારક કરતી વખતે તો તેમા તેવા પ્રકારની ' अर्थक्रिया कारिता ' આવતી નથી તો પછી क्रियमाण कृतम्-ક્રિયમાણ કૃત થાય છે, એવો વ્યવહાર કેવી રીતે થઈ શકે ?

વળી " क्रियमाणम् " એ વર્તમાનકાળનુ કથન છે અને " कृतम् " એ ભૂતકાળનો વ્યવહાર છે ભૂત (કાળ) અને વર્તમાન એ બન્ને પરસ્પર વિરૂદ્ધ અર્થવાળા છે એટલે પરસ્પર વિરૂદ્ધ એવા બે પદાર્થોની એકતા થઈ શકતી નથી કેમકે વર્તમાનકાળથી વિરૂદ્ધ ભૂત (કાળ) છે, એવા પ્રકારનો ભૂત અને વર્તમાન એ બન્ને એક અધિકરણમા રહી શકતા નથી તો પછી મહાવીર સ્વામીએ જે કહ્યુ છે કે, " क्रियमाण कृतम् " " चलत् " -વિગેરે

प्रवेशे पटस्योत्पत्तिरिति प्रथमसमयादारभ्य किञ्चित् कार्यं सर्वैरपि क्षणैः कृतमिति मन्तव्यम्। यदि प्रथमक्रियया नोत्पन्नः पटस्तदा उत्तरक्रिययापि नोत्पन्नः स्यादिति सर्वदैव पटानुत्पत्तिप्रसङ्गः, स च न कस्यापि इष्टः, अतः प्रथमतन्तुप्रवेशकाले एव किंचिदुत्पन्नपटस्य यावान् अंशो नोत्पन्नः स एवांशः उत्तरक्रियया उत्पाद्यते यदि पुनरुत्पद्येत तदा एकदेशेनैव उत्पादन क्रियाया इति स्वीकर्तव्यम्। यदि प्रथमांशोत्पादननिरपेक्षा द्वितीयादिक्रिया तदैव द्वितीया फलवती स्यात्, नान्यथा, ततश्च यथा उत्पद्यमान एव पट उत्पन्नः, तथा क्रियमाणमेव संस्तारक कृतमिति-

अन्तिम तन्तु के प्रवेश होने पर पट की उत्पत्ति होती है इसलिये 'पट उत्पन्न.'-ऐसा व्यवहार होता है, अतः ऐसा मानो कि प्रथम समय से लेकर कुछ२ कार्य सभी क्षणों में होता है। यदि कदाचित् प्रथम क्रिया से पट उत्पन्न नहीं हुआ तो द्वितीय से भी उत्पन्न नहीं होगा, तृतीय से भी नहीं होगा, इस प्रकार अन्तिम क्रिया से भी नहीं होगा तो पट की कभी भी उत्पत्ति नहीं होगी। परन्तु यह किसी को भी इष्ट नही है। अत. प्रथमततुप्रवेशकाल में भी थोड़ा पट उत्पन्न हुआ, और जो अंश अनुत्पन्न है वह द्वितीयादि क्षणों में होता है। इस प्रकार यह सिद्धान्त होता है कि क्रिया को एक देश से ही उत्पादक-त्व है, और यह आपको भी मानना पडेगा। यदि प्रथम अंश के उत्पादन से निरपेक्ष द्वितीय क्रिया को मानोगे तभी द्वितीयादि क्रियायें सार्थक होंगी, अन्यथा नही। तब जैसे प्रथम क्रिया से उत्पन्न होते हुए पट की उत्पत्ति द्वितीयादि क्रिया से होती हैं उसी प्रकार

તન્તુના પ્રવેશ થતાની સાથે જ પટની ઉત્પત્તિ થાય છે એટલા માટે "પટ ઉત્પન્ન" એવો વ્યવહાર થાય છે એટલે એવું માનવું જોઈએ કે પ્રથમ સમયથી લઈને દરેક ક્ષણે કઈક કઈક કાર્ય થાય છે જ જો કદાચ પ્રથમ ક્રિયાથી પટ ઉત્પન્ન ન થયું તો બીજીથી પણ ઉત્પન્ન થશે નહીં અને ત્રીજીથી પણ ઉત્પન્ન થશે નહિ તેવી જ રીતે અન્તિમ ક્રિયાથી પણ થશે નહીં, અને એ રીતે તો પટની કોઈ રીતે ઉત્પત્તિ થશે જ નહીં પરંતુ એ વાત કોઈ માની શકે તેમ નથી એટલે પ્રથમતન્તુપ્રવેશકાળમા પણ પટનો થોડો ભાગ ઉત્પન્ન થયો, અને જે અંશ ઉત્પન્ન નથી થયો, તે બીજી ત્રીજી વિગેરે ક્ષણોમા થાય છે આ રીતે એ વાત સિદ્ધ થાય છે કે ક્રિયાના એક દેશથી જ ઉત્પાદકત્વ છે અને એ વાત તમારે પણ માનવી પડશે જો પ્રથમ અંશના ઉત્પાદનથી નિરપેક્ષ દ્વિતીય ક્રિયાને માનશો ત્યારે જ દ્વિતીયાદિક્રિયાઓ સાર્થક થશે અન્ય રીતે નહીં તો જેવી રીતે પ્રથમ ક્રિયાથી ઉત્પન્ન થતા પટની ઉત્પત્તિ દ્વિતીયાદિ

भवति, उत्पद्यमानता च पटस्य प्रथमतन्तुप्रवेशकालादारभ्यैव भवति तदैव 'पट उत्पद्यते इति व्यवहारदर्शनात् । उत्पन्नत्वमपि तस्य पटस्य तत्काले एव, तथाहि–उत्पत्ति क्रियाकाले–प्रथमतन्तुप्रवेशे एवासौ उत्पन्नोऽभूत्, अन्यथा उत्पत्तिक्रियाकाले यदि तस्य पटस्योत्पत्तिर्न स्वीक्रियेत तदा प्रथमक्रिया निरर्थिका स्यात्, कार्यकरणमेव धर्मः क्रियायाः । यदि प्रथमक्रिया उत्पत्तिरूप कार्यं न कुर्यात् तदा सा निरर्थिकैव स्यात्, उत्पाद्योत्पादनमेव क्रियाया धर्मः । एव यथा प्रथमक्षणे पटो नोत्पन्नस्तथा द्वितीयक्षणेऽपि नोत्पन्न एव, तृतीयादावपि क्षणे नोत्पन्न इति अंतिमक्रिययापि अनुत्पन्न एव स्यात्, युक्तेः सर्वत्र समानत्वात् । यदा तु प्रथमादिक्रियया न किमपि फलमुत्पादित तदा अन्त्यया फलं स्यादिति मत्याशामात्रमेव, दृश्यते चान्त्यतन्तु'

क्यो कि प्रथमतंतुप्रवेश–काल से ही 'पट उत्पन्न होता है' ऐसा व्यवहार देखने में आता है। तथा उत्पन्नत्व भी उस पट में उस काल से ही है, क्यों कि उत्पत्तिक्रियाकाल मे प्रथम तन्तु के प्रवेश होने पर ही पट उत्पन्न हो गया, यदि उस पट की उत्पत्ति स्वीकार नहीं करें तो वह प्रथम क्रिया निरर्थक हो जायगी, कारण कि कार्योत्पाद ही क्रिया का धर्म है। यदि ऐसा मानें कि प्रथम क्षण में पट उत्पन्न नहीं हुआ तो इसी तरह द्वितीय क्षग मे भी उत्पन्न नहीं होगा, तृतीय क्षण में भी उत्पन्न नहीं होगा, इस तरह से अंतिम क्रिया तक पट की उत्पत्ति नहीं होगी, क्यो कि युक्ति सर्वत्र समान है।

यदि प्रथम क्रिया से कुछ भी फल नहीं हुआ तो अन्तिम क्रियासे भी उत्पादरूप फल का होना असमव ही है, परन्तु देखने में आता है कि

ઉત્પન્ન થાય છે" એવો વ્યવહાર જોવામા આવે છે તથા 'ઉત્પન્ન થવાપણું પણ તે પટમા તે કાળથી જ છે, કેમકે ઉત્પત્તિક્રિયાકાળમા પ્રથમતન્તુના પ્રવેશ થતાની સાથે જ પટ ઉત્પન્ન થઈ ગયુ, જો તે પટની ઉત્પત્તિનો સ્વીકાર ન કરીએ તો તે પ્રથમક્રિયા નિરર્થક થઈ જશે કારણ કે કાર્યની ઉત્પત્તિ જ ક્રિયાનો ધર્મ છે કદાચ જો એમ માનીએ કે પ્રથમ ક્ષણમા પટ ઉત્પન્ન થયુ નથી તો એવી જ રીતે બીજી ક્ષણમા પણ ઉત્પન્ન નહિ થાય, તેમ જ ત્રીજી ક્ષણમા પણ ઉત્પન્ન થશે નહી એવી જ રીતે અતિમક્રિયા સુધી પટની ઉત્પત્તિ થશે નહી, કેમકે ક્રિયા સર્વત્ર એકસરખી હોય છે

જો પ્રથમ ક્રિયાથી કઈ પણ ફલ ન થયુ તો અન્તિમ ક્રિયાથી પણ ઉત્પાદરૂપ ફલનુ થવુ અસભવ જ છે પરતુ જોવામા આવે છે કે અન્તિમ

अथ यस्मिन्नेव समये घटादिकार्यं प्रारभ्यते, तस्मिन्नेव समये निष्पद्यते, अतो निष्पन्नमेव तत् क्रियते-इति चेन्नैवम्, यस्मात् घटादिकार्याणामुत्पद्यमानानामसंख्येयसमयरूपो दीर्घ एव निर्वर्तनक्रियाकालो दृश्यते, अतो न यस्मिन्नेव

–अवस्था मे अविद्यमान रहता है, कुम्भकारादिक के व्यापार के बाद ही वह उत्पन्न हुआ माना जाता है। इसलिये जो अकृत होता है वही किया जाता है कृत नहीं किया जाता, ऐसा मानना चाहिये। यह तीसरा पक्ष है।

यदि कोई "कृत क्रियते" इस व्यवहार को सत्य साबित करने के लिये ऐसा कहे कि–जिस समय मे घटादिक कार्य बनना प्रारभ होता है वह उसी समय मे निष्पन्न हो जाता है इसलिये जब निष्पन्न ही घट किया जाता है तब "कृतमेव क्रियते" इस प्रकार के व्यवहार में कौनसी बाधा आती है? सो ऐसा कहना भी ठीक नही है, क्यो कि उत्पद्यमान घटादिक कार्यो की उत्पत्तिरूप क्रिया का वह समय असख्यातसमयरूप बहुत भारी काल है। ऐसा नहीं है कि जिस समय घट बनना प्रारभ होता है वह उसी समय निष्पन्न हो जाता हैं। इसके बनने में तो बहुत समय लगता है। मिट्टी का लाना, उसका पिंड बनाना, उसे चक्र पर रखना शिवक आदि पर्याय मे उसे परिणमित करना, इस प्रकार घट की उत्पत्ति होने में बहुत अधिक समय लग जाता है,

અવસ્થામા ઘટ તરીકે તો અવિદ્યમાન રહે છે કુમ્ભકારાદિકના વ્યાપાર બાદ જ તે ઉત્પન્ન થયેલ માનવામા આવે છે આ માટે જે અકૃત હોય છે તેજ કરવામા આવે છે કૃત નથી કરાતું એવુ માનવું જોઇએ આ ત્રીજો મુદ્દો છે ॥ ૩ ॥

જો કોઈ "કૃત ક્રિયતે' આ વ્યવહારને સાચો સાબીત કરવા માટે એવું કહે કે જે સમયમા ઘટાદિ બનાવવાના કાર્યનો પ્રારભ થાય છે તે એ સમયમા પુરૂ થાય છે માટે જ્યારે નિષ્પન્ન જ ઘટ કરવામા આવે છે ત્યારે "ક્રિયતે" આ પ્રકારના વ્યવહારમા કઈ બાધા આવે છે? તેથી એમ કહેવું એ પણ ઠીક નથી કેમકે, ઉત્પદ્યમાન ઘટાદિક કાર્યોની ઉત્પત્તિરૂપ ક્રિયાનો તે સમય અસખ્યાત સમયરૂપ ઘણો ભારે કાળ છે એવુ નથી કે, જે સમયે ઘટ બનવાનો પ્રારભ થાય છે તે તેજ સમયે નિષ્પન્ન થઈ જાય છે તેના બનવામા તો ઘણો સમય લાગે છે માટીને લાવવી, તેને કચરીને તેનો પિંડ બનાવવો, તે પછી તેને ચાકડા ઉપર ચઢાવવો, તેને આકાર આપવો, આ રીતે ઘટની ઉત્પત્તિ થવામાં ઘણો જ લાબો સમય લાગે છે આથી જે સમયે ઘટને બનાવવાનો

यदि कृतमपि क्रियते, तदाऽन्येऽपि दोषाः सन्ति, तथाहि-यदि कृतमपि क्रियते, अर्थात्-क्रियमाण कृत मन्यते तदा घटादिकार्योत्पादनार्थं मृन्मर्दनचक्रभ्रमणादिकायाः क्रियाया वैफल्य स्यात्, तस्मिन् काले कार्यस्य घटस्य कृतत्वाभ्युपगमात्, तस्य प्रागेव सत्त्वात् ॥ २ ॥

किञ्च—कृतं क्रियते इति यन्मन्यते तत्र प्रत्यक्षविरोध, यस्मादुत्पत्तेः पूर्वं मृत्पिण्डावस्थायामविद्यमान, पश्चात् कुम्भकारादिव्यापारे घटादिकार्यंजायमानं दृश्यते उत्पत्तिकाले, तस्मादकृतमेव क्रियमाण भवति ॥ ३ ॥

सद्भाव से कभी भी वहा भवन-होने-रूप क्रिया की परिसमाप्ति नहीं हो सकने के कारण किसी भी कार्य की पूर्णरूप से निष्पत्ति नहीं हो सकेगी। यह कार्यअनिष्पत्तिरूप प्रथम दोष है ॥ १ ॥

यदि कृत भी "क्रियते" ऐसा माना जाय अर्थात् जो हो चुका है वह भी किया जाता है ऐसा ही पक्ष स्वीकार किया जाय तो इसका यह भी तात्पर्य होता है कि जो क्रियमाण है-हो रहा है-वह हो चुका ऐसा कहा जाता है तो इस पक्ष में यह सब से प्रबल दोष उपस्थित होता है कि घटादि कार्य की उत्पत्ति के लिये जो मिट्टी का मर्दन चाक का भ्रमण आदि क्रियाएँ की जा रही हैं ये सब निष्फल हो जाती हैं, क्यों कि क्रियमाण अवस्था में भी घट कृत तो हो चुका तब उसके वर्तमान होनेसे निष्पन्न करने की क्या आवश्यकता रही? यह दूसरा पक्ष है ॥२॥

और भी-"कृत क्रियते" यह व्यवहार इसलिये भी दूषित साबित होता है कि जबतक घट उत्पन्न नहीं हो जाता है तब तक वह मृत्पिंड

तर घटोत्पत्तिरूप क्रियाना सद्भावथी कदी पण त्या भवन-थवारूप क्रियानी परिसमाप्ति न थई शकवाना कारणे कोई पण कार्यनी पूर्णरूपथी निष्पत्ति थई शकशे नही आ कार्य अनिष्पत्तिरूप प्रथम दोष छे ॥ १ ॥

जो कृत पण "क्रियते" એમ માનવામા આવે અર્થાત જે બની ગયેલ છે તે પણ કરવામા આવી રહ્યુ છે તેવો સ્વીકાર કરવામા આવે તો તેનુ એ તાત્પર્ય થાય છે કે, જે ક્રિયમાણ છે બની રહ્યુ છે તે બની ચુકયુ એમ કહેવામા આવે છે તો આ પક્ષમા એ બધાથી મોટો દોષ ઉપસ્થિત થાય છે ઘટાદિકાર્યની ઉત્પત્તિ માટે જે માટીનુ મર્દન અને ચાકનુ ભ્રમણ આદિ ક્રિયાઓ કરવામા આવે છે તે બધી નિષ્ફળ બની જાય છે કેમકે, ક્રિયમાણ અવસ્થામા પણ ઘટ કૃત તો થઈ ગયો તો એનુ વર્તમાન થવાથી નિષ્પન્ન કરવાની કઈ આવશ્યકતા રહી ? આ બીજો મુદ્દો ॥ ૨ ॥

વળી-"कृत क्रियते" આ વ્યવહાર એટલા માટે પણ દૂષિત સાબીત થાય છે કે, જ્યા સુધી ઘટ ઉત્પન્ન નથી થતો ત્યા સુધી તે માટીના પિંડની

तदानीमदर्शनात्। दीर्घक्रियाकालस्यान्ते तु कार्यं भवितुमर्हति, तदानीमेव तस्य दर्शनात्। तदेव न निर्वर्तनक्रियाकाले कार्यमस्ति, अनुपलभ्यमानत्वात्, किंतु तन्निष्ठाकाल एव तदस्ति, तत्रैवोपलभ्यमानत्वात्, क्रियाकालनिष्ठाकालयोश्चात्यन्त-भेदात्, अतः क्रियमाण कृत न भवति। सर्वलोकप्रत्यक्षानुभवसिद्धमेवैतत् ॥५॥ इति जमालेः पूर्वपक्षः।

एव मार्गविच्युत जमालिं प्रति स्थविराः प्रोचुः—आर्य! किं विरुद्धवचन वदसि?, रागद्वेषरहिताना सर्वज्ञानां जिनानां वचने दोपलेशोऽपि नास्ति, नहि ते मृषा भाषन्ते। आर्य! "कृत न क्रियते, कृतत्वात्, कृतघटवत्" इति कुतर्कमा-

नहीं हो सकता है, अतः "अनुपलभ्यमानत्वात् निर्वर्तनक्रियाकाले विवक्षितघटरूप कार्यं नास्ति इति मन्तव्यम्" जब यह बात निश्चित हो जाती है तो यह बात भी स्वतः मान लेनी पड़ती है कि कार्य अपने निष्ठाकाल मे ही बनकर तयार होता है, क्यों कि वही पर उसकी उप-लब्धि होती है। क्रियाकाल एव निष्ठाकाल इन दोनों में अत्यन्त भेद है इसलिये क्रियमाण कृत नहीं कहा जा सकता। यह बात सर्वजन साक्षिक भी है। यह पाचवा पक्ष है, यह हुवा जमालि का पूर्व पक्ष॥५॥

इस प्रकार जमालि द्वारा स्थापित इस पूर्वपक्ष को सुनकर स्थविरों ने उनको मार्ग से च्युत जाना और इसलिये वे उनसे कहने लगे कि—हे आर्य! विरुद्ध वचन आप क्यों कहते हैं? रागद्वेषरहित सर्वज्ञ जिन भगवान के वचन अन्यथा नहीं होते हैं उनमे दोप का अश भी सभवित नहीं हो सकता है। साधारण पुरुषो की तरह वे मिथ्याभाषी

"अनुपलभ्यमानत्वात निर्वर्तनक्रियाकाले विवक्षितघटरूप कार्यं नास्ति इति मतव्यम्" જ્યારે આ નિશ્ચિત બની જાય છે તો એ વાત પણ આપ મેળે માની લેવી પડે છે કે, કાર્ય પોતાના યોગ્ય વખતે જ બનીને તૈયાર થાય છે કેમકે, તે સ્થળે તેની ઉપલબ્ધિ થાય છે ક્રિયાકાળ અને નિષ્ઠાકાળ આ બન્નેમા અત્યત ભેદ છે આ માટે क्रियमाण कृत કહી શકાય નહી આ વાત સર્વજનથી સાક્ષીભૂત છે આ પાચમો મુદ્દો આ થયો જમાલિનો પૂર્વપક્ષ ॥ ૫ ॥

આ પ્રકારે જમાલિ દ્વારા સ્થાપિત એ પૂર્વપક્ષને સાભળીને સ્થવિરોએ જાણ્યુ કે જમાલીમુનિ ભગવાનના માર્ગથી ચલિત થયા છે અને તે માટે તેઓ તેમને કહેવા લાગ્યા કે, હે આર્ય! વિરોધ વચન આપ કેમ કહો છો? રાગદ્વેષરહિત સર્વજ્ઞ જીન ભગવાનનુ વચન અન્યથા થતુ નથી તેમા દોષનો અશ પણ સભવિત થતો નથી સાધારણ પુરૂષોની માફક તે મિથ્યાભાષી પણ નથી આપે જે અસત્કાર્યવાદને

समये घटादि मारभ्यते, तस्मिन्नेव समये निष्पद्यते, मृदानयनतत्पिण्डविधान चक्रारोपणशिवकादिविधानादिभिश्चिरकालेनैव तदुत्पत्तिर्भवति ॥ ४ ॥

अस्तु दीर्घ कार्यनिर्वर्तनक्रियाकालः क्रियायाः प्रथमसमय एव कार्यं निष्पद्यते, इति चेन्न, यदि क्रियायाः प्रथमसमय एव कार्यं निष्पद्येत, तर्हि तत् तत्रैवोपलभ्येत, न चारम्भसमय एव घटादिरूप कार्यं दृश्यते, नापि शिवक-स्थास-कोश-कुशूलादिसमये दृश्यते। किंतु दीर्घक्रियाकालस्यान्ते घटादिरूप कार्यं दृश्यते, तस्मात् क्रियाया आरम्भकाले कार्यं निष्पद्यते, इति कथन न युक्तम् , तस्य

अतः "जिस समय में घट का बनना प्रारम्भ होता है वह उसी समय मे बन जाता है" यह कहना अनुचित् है। यह चौथा पक्ष है ॥४॥

यदि कोई फिर भी ऐसा कहे कि कर्म को निर्वर्तन करने वाली क्रिया का काल भले ही अधिक हो इसमें हमे कोई आपत्ति नहीं है, परन्तु क्रिया से जो कार्य निष्पन्न होना होता है वह उस क्रिया के प्रथम समय में ही निष्पन्न हो जाता है, सो ऐसा कहना भी ठीक नहीं है। कारण कि यदि क्रिया के प्रथम समय में ही कार्य निष्पन्न हो जाता है तो वह उस समय ही दिखना चाहिये-परन्तु ऐसा तो होना नहीं है, और न विवक्षित कार्य कोश कुशूल शिवक स्थासक आदि समयों में प्रतीत होता है, किन्तु दीर्घक्रियाकाल के अन्त में ही निष्पन्न हुआ दिखलाई देता है। इसलिये ऐसा मानना कि क्रियाके आरभकाल मे ही घट बनकर तयार हो जाता है, यह-कथमपि-किसी तरह भी युक्तियुक्त

પ્રારંભ થાય છે એજ સમયે તે બની જાય છે એમ કહેવું અનુચિત છે આ ચોથો મુદ્દો છે ॥ ૪ ॥

જો કોઈ ફરી પણ એમ કહે કે, કર્મને નિવર્તન કરવાવાળી ક્રિયાનો કાળ ભલે અધિક હોય એમા અમને કોઈ વાધો નથી પરંતુ ક્રિયાથી જે કાર્ય નિષ્પન્ન થવું જોઈએ તે એ ક્રિયાના પ્રથમ સમયમા જ નિષ્પન્ન બની જાય છે. તેમ કહેવું પણ ઠીક નથી કારણ કે, જો ક્રિયાના પ્રથમ સમયમા જ કાર્ય-નિષ્પન્ન થઈ જાય છે,-તો તે તે સમયે જ દેખાવું જોઈએ પરંતુ એવું તો બનતું નથી -અને વિવક્ષિત-કાર્ય, કોશ, કોદાળી, આકાર, સ્થાસક આદિ સમયોમા પ્રતીત થતો નથી. પરંતુ દીર્ઘ ક્રિયાકાળના અંતમા જ નિષ્પન્ન થયેલ દેખાય છે આ માટે એવું માનીએ કે ક્રિયાના આરંભ કાળમા જ ઘટ બનીને તૈયાર થઈ જાય છે તો આ કોઈ પણ રીતે માની શકાય તેવું [illegible] આથી

तदानीमदर्शनात् । दीर्घक्रियाकालस्यान्ते तु कार्यं भवितुमर्हति, तदानीमेव तस्य दर्शनात् । तदेव न निर्वर्तनक्रियाकाले कार्यमस्ति, अनुपलभ्यमानत्वात्, किंतु तन्निष्ठाकाल एव तदस्ति, तत्रैवोपलभ्यमानत्वात्, क्रियाकालनिष्ठाकालयोश्चात्यन्त-भेदात्, अतः क्रियमाण कृत न भवति । सर्वलोकप्रत्यक्षानुभवसिद्धमेवैतत् ॥५॥ इति जमालेः पूर्वपक्षः ।

एव मार्गविच्युतं जमालिं प्रति स्थविराः प्रोचुः—आर्य ! किं विरुद्धवचन वदसि ?, रागद्वेषरहिताना सर्वज्ञानां जिनाना वचने दोषलेशोऽपि नास्ति, नहि ते मृषा भाषन्ते । आर्य ! "कृत न क्रियते, कृतत्वात्, कृतघटवत्" इति कुतर्कमा-

---

नहीं हो सकता है, अतः "अनुपलभ्यमानत्वात् निर्वर्तनक्रियाकाले विवक्षितघटरूप कार्यं नास्ति इति मन्तव्यम्" जब यह बात निश्चित हो जाती है तो यह बात भी स्वतः मान लेनी पड़ती है कि कार्य अपने निष्ठाकाल मे ही बनकर तयार होता है, क्यो कि वही पर उसकी उप-लब्धि होती है । क्रियाकाल एव निष्ठाकाल इन दोनो मे अत्यन्त भेद है इसलिये क्रियमाण कृत नही कहा जा सकता । यह बात सर्वजन साक्षिक भी है । यह पाचवा पक्ष है, यह हुवा जमालि का पूर्व पक्ष॥५॥

इस प्रकार जमालि द्वारा स्थापित इस पूर्वपक्ष को सुनकर स्थविरों ने उनको मार्ग से च्युत जाना और इसलिये वे उनसे कहने लगे कि— हे आर्य ! विरुद्ध वचन आप क्यों कहते हैं ? रागद्वेपरहित सर्वज्ञ जिन भगवान के वचन अन्यथा नहीं होते हैं उनमे दोप का अश भी सभवित नही हो सकता है । साधारण पुरुपों की तरह वे मिथ्याभाषी

"अनुपलभ्यमानत्वात् निर्वर्तनक्रियाकाले विवक्षितघटरूप कार्यं नास्ति इति मतव्यम्" જ્યારે આ નિશ્ચિત બની જાય છે તો એ વાત પણ આપ મેળે માની લેવી પડે છે કે, કાર્ય પોતાના યોગ્ય વખતે જ બનીને તૈયાર થાય છે કેમકે, તે સ્થળે તેની ઉપલબ્ધિ થાય છે ક્રિયાકાળ અને નિષ્ઠાકાળ આ બન્નેમા અત્યત ભેદ છે આ માટે क्रियमाण कृत કહી શકાય નહી આ વાત સર્વજનથી સાક્ષીભૂત છે આ પાચમો મુદ્દો આ થયો જમાલિનો પૂર્વપક્ષ ॥ ૫ ॥

આ પ્રકારે જમાલિ દ્વારા સ્થાપિત એ પૂર્વપક્ષને સાભળીને સ્થવિરોએ જાણ્યુ કે જમાલીમુનિ ભગવાનના માર્ગથી ચલિત થયા છે અને તે માટે તેઓ તેમને કહેવા લાગ્યા કે, હે આર્ય ! વિરોધ વચન આપ કેમ કહો છો ? રાગદ્વેષરહિત સર્વજ્ઞ જીન ભગવાનનુ વચન અન્યથા થતુ નથી તેમા દોષનો અશ પણ સભવિત થતો નથી સાધારણ પુરૂષોની માફક તે મિથ્યાભાષી પણ નથી આપે જે અસત્કાર્યવાદને

समये घटादि मारभ्यते, तस्मिन्नेव समये निष्पद्यते, मृदानयनतत्पिण्डविधान चक्रारोपणशिवकादिविधानादिभिश्चिरकालेनैव तदुत्पत्तिर्भवति ॥ ४ ॥

अस्तु दीर्घः कार्यनिर्वर्तनक्रियाकालः क्रियायाः प्रथमसमय एव कार्यं निष्पद्यते, इति चेन्न, यदि क्रियायाः प्रथमसमय एव कार्यं निष्पद्येत, तर्हि तत् तत्रैवोपलभ्येत, न चारम्भसमय एव घटादिरूप कार्यं दृश्यते, नापि शिवक-स्थास-कोश-कुशूलादिसमये दृश्यते। किंतु दीर्घक्रियाकालस्यान्ते घटादिरूप कार्यं दृश्यते, तस्मात् क्रियाया आरम्भकाले कार्यं निष्पद्यते, इति कथन न युक्तम्, तस्य

अतः "जिस समय मे घट का बनना प्रारभ होता है वह उसी समय मे बन जाता है" यह कहना अनुचित है। यह चौथा पक्ष है ॥४॥

यदि कोई फिर भी ऐसा कहे कि कर्म को निर्वर्तन करने वाली क्रिया का काल भले ही अधिक हो इसमें हमें कोई आपत्ति नहीं है, परन्तु क्रिया से जो कार्य निष्पन्न होना होता है वह उस क्रिया के प्रथम समय में ही निष्पन्न हो जाता है, सो ऐसा कहना भी ठीक नहीं है। कारण कि यदि क्रिया के प्रथम समय में ही कार्य निष्पन्न हो जाता है तो वह उस समय ही दिखना चाहिये-परन्तु ऐसा तो होता नहीं है, और न विवक्षित कार्य कोश कुशूल शिवक स्थासक आदि समयों में प्रतीत होता है, किन्तु दीर्घक्रियाकाल के अन्त में ही निष्पन्न हुआ दिखलाई देता है। इसलिये ऐसा मानना कि क्रियाके आरभकाल मे ही घट बनकर तयार हो जाता है, यह कथमपि-किसी तरह भी युक्तियुक्त

પ્રારભ થાય છે એજ સમયે તે બની જાય છે એમ કહેવું અનુચિત છે આ ચોથો મુદ્દો છે ॥ ૪ ॥

જો કોઈ ફરી પણ એમ કહે કે, કર્મને નિવર્તન કરવાવાળી ક્રિયાનો કાળ ભલે અધિક હોય એમા અમને કોઈ વાંધો નથી પરતુ ક્રિયાથી જે કાર્ય નિષ્પન્ન થવુ જોઈએ તે એ ક્રિયાના પ્રથમ સમયમા જ નિષ્પન્ન બની જાય છે. તેમ કહેવું પણ ઠીક નથી કારણ કે, જો ક્રિયાના પ્રથમ સમયમા જ કાર્ય-નિષ્પન્ન થઈ જાય છે, તો તે તે સમયે જ દેખાવું જોઈએ પરતુ એવું તો બનતું નથી અને વિવક્ષિત કાર્ય, કોશ, કોદાળી, આકાર, સ્થાસક આદિ સમયોમા પ્રતીત થતો નથી પરતુ દીર્ઘ ક્રિયાકાળના અતમા જ નિષ્પન્ન થયેલ દેખાય છે આ માટે એવું માનીએ કે ક્રિયાના આરભ કાળમા જ ઘટ બનીને તૈયાર થઈ જાય છે તો આ કોઈ પણ રીતે માની શકાય તેવુ આથી

चेति दोषद्वय यदुक्त, तद् भवन्मतेऽपि शक्यते वक्तुम्, यथाऽस्मत्स्वीकृते कृतपक्षे दोषा भवता प्रदीयन्ते, तथा भवदङ्गीकृते ऽप्यकृतपक्षेऽपि एते दोषाः आपतन्ति। तथाहि-यद्यकृतम्-(अविद्यमान) क्रियते, तर्हि नित्यमेव क्रियताम्, शशविषाणस्यपस्यासतः करण कथमुपरमेत। तादृशे कार्ये समुत्पाद्ये क्रियाया वैफल्यमपि तव दुर्वारम्, असतः कदाप्युत्पत्त्यभावात्।

इससे प्रथम तो करण-क्रिया की वहा कभी भी समाप्ति नहीं हो सकती है १, दूसरा वहा करणक्रिया की विफलता भी आती है २। जब पदार्थ स्वय मौजूद है तो वहा करनेरूप क्रिया सफलित कैसे हो सकती है? इस प्रकार कृत करण मानने पर आपने ये जो क्रिया की असमाप्ति १ और क्रिया की विफलता २ ये दो दोष दिये हैं सो ये दोनो दोष आपके मन्तव्य में भी आते हैं, और वे इस प्रकार से-यदि "अविद्यमान ही किया जाता है" यह बात ही एकान्ततः स्वीकार की जाय तो उसको भी नित्य ही होते रहना चाहिये, क्यो कि जो शश विषाण की तरह सर्वथा असत् है उसकी करनेरूप क्रिया का विराम कैसे हो सकता है। दूसरे असत् की जब उत्पत्ति ही नही होती है तो असत्कार्य की उत्पत्ति में क्रिया की सफलता भी कैसे हो सकती है?। वह तो वहा बिलकुल निष्फल ही होगी, क्यों कि उसकी उससे उत्पत्ति तो हो नहीं सकती है, कारण वह असत् है इसलिये।

અતિ પ્રસગ પ્રાપ્ત થાય છે તેનાથી પ્રથમ તો કરણ ક્રિયાની ત્યા કદી પણ સમાપ્તિ થતી નથી બીજુ ત્યા કરણ ક્રિયાની વિફળતા પણ આવે છે? જ્યારે પદાર્થ સ્વય મોજુદ છે તો ત્યા કરવારૂપ ક્રિયા ફળીભૂત કેમ થઈ શકે? આ પ્રકારથી કૃતને કરણ માનવાથી આપે જે ક્રિયાની અસમાપ્તિ અને ક્રિયાની વિફળતારૂપ બે દોષ આપેલ છે તો આ બન્ને દોષ આપના મતવ્યમા પણ આવે છે અને તે આ પ્રકારથી-જો "અવિદ્યમાન જ કરવામાં આવે છે" આ વાત જ એકાન્તત સ્વીકાર કરવામા આવે તો તેને પણ નિત્ય જ બની રહેવુ જોઈએ કેમકે, જે શશવિષાણુની (સસલાના શીગ) માફક સર્વથા અસત્ છે તેના કરવારૂપ કરવાનો વિરામ કઈ રીતે હોઈ શકે? બીજા અસત્‌ની જ્યારે ઉત્પત્તિ થતી નથી તો અસત કાર્યની ઉત્પત્તિમા ક્રિયાની સફળતા પણ કેવી રીતે હોઈ શકે? એ તો તદ્દન નિષ્ફળ જ થવાની કેમકે, તેનાથી ઉત્પત્તિ તો બની શકતી નથી કારણ તે અસત છે માટે

श्रित्याऽसत्कार्यवादिना भवताऽभिधीयते, अकृत खलु क्रियमाण भवतीति, तत्र वय सत्कार्यवादिनो ब्रूमः–निष्प्रमाणमेतद्भवदीयवचनम्। अकृतम् (अविद्यमान) घटादिकार्य न क्रियते, असत्त्वात्, आकाशकुसुमवत्। यदि अकृतम् (अविद्यमानम्) अपि क्रियते, तर्हि शशविषाणमपि क्रियताम्, अकृतत्वाविशेषात् (अविद्यमानत्वाविशेषात्)। अपि च–ये नित्यकरणादयो दोषाः सत्कार्यवादे भवतास्ते खल्वसत्कार्यवादेऽपि तत्र सन्ति। विद्यमाने वस्तुनि करणक्रियाया अङ्गीकारे पुनः पुनरनवरत करणक्रियाया अतिप्रसङ्गात्, क्रियाया अपरिसमाप्तिः क्रियाया वैफल्य

नहीं हैं। आपने जो असत्कार्यवाद को लेकर कुतर्क का आश्रय करते हुए ऐसा कहा है कि–' कृतं न क्रियते कृतत्वात्, कृतघटवत्' अर्थात्–कृत होनेसे कृत किया नहीं जाता है जैसे कृत घट, अकृत खलु क्रियमाण भवति ' अर्थात्अकृत ही क्रियमाण होता है सो आपका यह कथन कथंचित् सत्कार्यवादी हमलोगों के चित्त मे उतरता नहीं है भला आप को यह विचारना चाहिये जो सर्वथा असत् होता है–द्रव्य दृष्टि से भी जिसकी सत्ता कायम नही है ऐसा असत् पदार्थ कभी भी निष्पन्न नहीं हो सकता है। यदि इस प्रकार का भी पदार्थ निष्पन्न होने लगे तो शश विषाण को भी उत्पन्न होना चाहिये। दूसरे द्रव्य की अपेक्षा सत् को कार्य मानने पर जो आपने नित्यकरण होने की प्रसक्तिरूप दोष दिये हैं सो ये सभी दोष आपके असत्कार्यवाद में भी आते हैं, आपने जो यह कहा है कि विद्यमान वस्तु मे करनेरूप क्रिया को अगीकार करने पर पुन पुनः अनवरत उस करनेरूप क्रिया का अतिप्रसग प्राप्त होता है

સ્વીકારી કુતર્કનો આશ્રય લઈને એવુ કહ્યુ છે કે, कृत न क्रियते कृतत्वात् कृत घटवत् અર્થાત્ કૃત થવાથી કૃત કરેલ મનાતુ નથી જેવી રીતે કૃત ઘટ, अकृत खलु क्रियमाण भवति અર્થાત્ જ્યારે અકૃત જ ક્રિયમાણ હોય છે જેથી આપનુ આ કથન કથંચિત્ સત્કાર્યવાદી અમારા લોકોના દિલમા ઉતરતુ નથી આપે એ વિચારવુ જોઈએ કે, જે સર્વથા અસત્ હોય છે દ્રવ્યદૃષ્ટિથી પણ જેની સત્તા કાયમ નથી એવા અસત્ પદાર્થ કદી તૈયાર થઈ શકતા નથી જો કદી આ પ્રકારના પણ પદાર્થ પુરા થયેલા માનવામા આવે તો ખરવિષાણ (ગધેડાને શીંગડા) પણ ઉત્પન્ન થવા જોઇએ દ્રવ્યની અપેક્ષા સતને કાર્ય માનવાથી જે આપે નિત્યકરણ હોવાનો પ્રશસ્તીરૂપ દોષ આપ્યો છે, તે સઘળા દોષ આપના અસતકાર્ય વાદમા પણ આવે છે આપે જે એમ કહ્યુ કે, વિદ્યમાન વસ્તુમા કરવારૂપ ક્રિયાને અંગિકાર કરવાથી ફરી ફરી અનવરત એ [illegible] નો

दुर्वारः, तथाहि—यदि पूर्वम् (कारणावस्थायाम्) असत् (अविद्यमान) कार्यं जायते, तर्हि मृत्पिण्डाद् कुम्भवत्, शशशृङ्गमपि जायमान किं न दृश्यते, असत्त्वाविशेषात्?। अथ शशशृङ्गमुत्पद्यमानमपि न दृश्यते, तर्हि घटोऽपि तथैवास्तु, उत्पद्यमानत्वाविशेषात्। अथवा—मृत्पिण्डात् पटोऽपि उत्पद्यताम्, असत्वाविशेषात्॥३॥

अपेक्षा भी कार्य असत् है, और वह उससे उत्पन्न होता है तो जिस प्रकार मृतपिंड से घट उत्पन्न होता है उसी तरह शशशृग भी उससे उत्पन्न होते दिखना चाहिये, क्यों कि जिस प्रकार मृत्पिंड मे घट विद्यमान नहीं है उसी प्रकार शशविषाण भी वहा विद्यमान नहीं है फिर अविद्यमान की अविशेषता होने पर भो मृत्पिड से घट ही क्यों उत्पन्न होता है शशशृग क्यों नही ?। यदि इसके ऊपर ऐसा कहा जाय कि शशशृग भी मृत्पिडसे उत्पन्न होता है परन्तु वह दिखता नहीं है तो हम भी यह कह सकते ह कि इसी तरह उससे जायमान घट भी नही दिखना चाहिये, अतः यह मानना ही चाहिये कि अपने कारण में किसी अपेक्षा कार्य रहा हुआ है तभी जाकर वह उससे ही उत्पन्न होता है अन्य से नही। नहीं तो फिर क्या है चाहे जिससे चाहे जैसा पदार्थ उत्पन्न होने लगेगा। ऐसी स्थिति मे मृत्तिका से पट की भी उत्पत्ति माननी पडेगी ॥ ३ ॥

અપેક્ષાથી કાર્ય અસત છે અને તે એનાથી ઉત્પન્ન થાય છે તો જે રીતે માટીના પિંડથી ઘટ ઉત્પન્ન થાય છે એજ રીતે સસલાને શીગડા પણ વતા દેખાવા જોઈએ કેમકે જે રીતે માટીના પિંડમા ઘટ વિદ્યમાન નથી એજ રીતે સસલાને પણ શીગડા વિદ્યમાન નથી પછી અવિદ્યમાનની અવિશેષતા હોવાથી પણ મૃત પિંડથી ઘટ જ કેમ ઉત્પન્ન થાય છે? સસલાના શીગ કેમ નહી ? જો આ અગે એમ કહેવામા આવે કે, સસલાના શિગ પણ માટીના પિંડાથી ઉત્પન્ન થાય છે પરતુ તે દેખતા નથી તો અમે પણ એમ કહી શકીએ કે, એ રીતે એનાથી તૈયાર થનાર ઘટ પણ ન દેખાવો જોઇએ આથી એ માનવુ જોઈએ કે, પોતાના કારણમા કોઈ અપેક્ષા કાર્ય રહેલ છે ત્યારે જ તે તેમાથી ઉત્પન્ન થાય છે બીજાથી નહી એમ ન હોય તો પછી ગમે તે ચીજથી ગમે તે પદાર્થ ઉત્પન્ન થવા લાગશે આવી સ્થિતિમા માટીથી પટની પણ ઉત્પત્તિ માનવી પડશે ॥૩॥

भवत्सम्मते दोषास्तुल्या एव नहि, प्रत्युत कष्टतराः, यतः-अस्मत्पक्षे विद्यमाने वस्तुनि पर्यायविशेषाधानद्वारेण कथचित् करणक्रिया उपपद्यत एव, भवन्मते तु अविद्यमाने वस्तुनि अय न्यासः सर्वथा न सम्भवति, सर्वथा असत्त्वात्, खरविषाणवत्। इति पक्षद्वयस्योत्तरम् ॥ १ ॥ २ ॥

अथ सत्कार्यवादे यस्तृतीयो दोषः प्रदत्तः-प्रत्यक्षविरोध इति सोऽपि भवन्मते

कथचित् सत्कार्य की उत्पत्ति का तात्पर्य यह है कि विवक्षित कार्य द्रव्यरूप से तो सत् है परन्तु पर्यायरूप से तो असत् है अतः इस अपेक्षा वस्तु विद्यमान है तो भी वह विवक्षित पर्याय की अपेक्षा से विद्यमान नही भी है इसलिये विवक्षित पर्यायरूप उसे उत्पन्न करने के लिये करणरूप क्रिया सार्थक मानी जाती है। परन्तु जो इस बात को ही एकान्ततः मान्य करता है कि "सर्वथा असत् के ही उत्पाद होने पर करण-क्रिया की सफलता होती है" उसका वह बडा भ्रम है। वहा उसकी किसी भी अपेक्षा से सफलता साबित हो नहीं हो सकती है, क्यों कि जब वस्तु सर्वथा असत् है तो वह द्रव्यदृष्टि से भी असत् है, इसलिये सर्वथा तुच्छाभाव स्वरूप होने से शशविषाण की तरह उसका स्वप्न मे भी उत्पाद नही हो सकता है।

॥ यह प्रथम के दो पक्षों का उत्तर हुआ ॥ १ ॥ २ ॥

सत्कार्यवाद मे जो प्रत्यक्षविरोधरूप तीसरा दोष दिया गया है, वह भी आपके ही मत मे दुर्निवार है, वह इस तरह से यदि कारण कि

કહેવાયેલ સત્કાર્યની ઉત્પત્તિનુ તાત્પર્ય એ છે કે, વિવક્ષિત કાર્ય દ્રવ્યરૂપથી તો સત છે પણ પર્યાય રૂપથી અસત્ છે આથી એ અપેક્ષાએ વસ્તુ વિદ્યમાન હોવા છતા પણ તે વિવક્ષિત પર્યાયની અપેક્ષાથી વિદ્યમાન થતુ નથી આ માટે વિવક્ષિત પર્યાયરૂપ તેને ઉત્પન્ન કરવા માટે કારણરૂપ ક્રિયા સાર્થક માનવામા આવે છે પરતુ જે આ વાતને એકાન્તત માન્ય કરે છે કે, 'સર્વથા અસતનુ જ ઉત્પાદન થવાથી કરણક્રિયાની સફળતા બને છે" એ તેનો મોટો ભ્રમ છે ત્યા તેની કોઈ પણ અપેક્ષાથી સફળતા સાબીત થતી નથી કેમકે, જ્યારે વસ્તુ જ સર્વથા અસત છે તો તે દ્રવ્યદષ્ટીથી પણ અસત છે આ માટે સર્વથા તુચ્છાભાવ સ્વરૂપ હોવાથી સસલાના શિંગડાની માફક તેનુ સ્વપ્નામા પણ ઉત્પન્ન થવુ સભવ નથી

આ પ્રથમના બે મુદ્દાનો ઉત્તર થયો ॥૧॥૨॥

સત્ કાર્યવાદને જે પ્રત્યક્ષ વિરોધરૂપ ત્રીજો દોષ આપવામા આવેલ છે તે પણ આપનાજ મતમા વાળી ન શકાય તેવો છે તે આ રીતે જો કરણની

ननु— क्रियासमयः सर्वोऽपि क्रियमाणकालः तत्र, च क्रियमाण घटादिरूप वस्तु नास्त्येव, उपरतायां तु क्रियायां योऽनन्तरसमयः स कृतकालस्तत्रैव कार्यं निष्पद्यते, अतः कृतमेव कृतमुच्यते न तु क्रियमाण कृतमितिचेदुच्यते—

साध्वेतत्, किंतु इद मष्टव्योऽसि—भवन्मते किं क्रियया कार्यं क्रियते, अक्रियया वा ? ।

यदि क्रियया, तर्हि तव मते इयमन्यत्र, कार्यं तु अन्यत्र, इति कथमुपपद्येत ।

शका—क्रिया का सब ही समय क्रियमाण का काल है, उसमे क्रियमाण घटादिरूप वस्तु है ही नहीं। जब क्रिया समाप्त हो जायगी तब जो अनन्त समय होगा वही कृत का काल कहलायगा क्यों कि उसमें ही कार्य की निष्पत्ति होती है, इसलिये "क्रियमाण कृत" ऐसा व्यवहार कैसे हो सकेगा—कृत ही कृत ऐसा व्यवहार होना चाहिये।

शका तो यह ठीक है परन्तु हम आपसे इस विषय मे केवल इतना ही पूछना चाहते हैं कि क्रियाद्वारा कार्य किया जाता है कि अक्रियाद्वारा। यदि कहो कि क्रियाद्वारा कार्य किया जाता है तो क्रिया किसी काल में होती है, और कार्य किसी और दूसरे समयमे होता है यह बात कैसे बन सकेगी ? क्यों कि कार्य जिस समय में है वहा क्रिया नहीं, और जिस समय में क्रिया है वहा कार्य नहीं। ऐसा तुम स्वय कह रहे हो—सो यह बात इस पक्ष में घटित नहीं होती है। ऐसा तो होता नहीं है कि छेदन क्रिया तो खदिरमे और उसका कार्य छेद हो पलाश वृक्षमें।

શકા—ક્રિયાનો સઘળો સમય ક્રિયમાણ કાળ છે, તેમા ક્રિયમાણ ઘટાદિરૂપ વસ્તુ છે જ નહી જ્યારે ક્રિયા પુરી થાય ત્યારે જે અનતર સમય હશે તે જ કૃતનો કાળ કહેવાશે કેમકે, તેમાજ કાર્યની નિષ્પત્તિ હોય છે આ માટે "क्रियमाण कृतम्" એવો વહેવાર કેમ થઇ શકે ? કૃત જ કૃત છે એવો વહેવાર હોવો જોઇએ

ઉત્તર—શકા તો એ ઠીક છે પણ અમે આપને આ વિષયમા કેવળ એટલુજ પૂછવા માગીએ છીએ કે, ક્રિયા દ્વારા કાર્ય કરવામા આવે છે કે અક્રિયા દ્વારા ? જો કહો કે, ક્રિયા દ્વારા કાર્ય કરાય છે તો ક્રિયા કયા કાળમા થાય છે ? અને કાર્ય કોઈ બીજા સમયમા થાય છે એ વાત કઈ રીતે બની શકે ? કેમકે, કાર્ય જે સમયમા છે ત્યા ક્રિયા નથી અને જે સમયમા ક્રિયા છે ત્યા કાર્ય નથી એવુ તમે પોતે કહી રહ્યા છો તો આ વાત આ પક્ષમા ઘટી શકતી નથી એવુ તો થતુ નથી કે, છેદન ક્રિયા તો થાય ખદીરમા અને તેનો કાર્ય છેદ હોય પલાશ વૃક્ષમા ? જ્યા ક્રિયા હશે ત્યા તેનુ કાર્ય હશે પણ આપ જે એવુ કહો

यदुक्त—घटादीना दीर्घ एव निर्वर्तनाक्रियाकालो दृश्यते, इति, अर्थात्-मृदानयनमर्दनपिण्डविधानादिकाल सर्वोऽपि घटनिर्वर्तनक्रियाकाल इति भवता मन्यते, तदप्ययुक्तमेव, तत्र प्रतिसमयमन्यान्येव मृत्पिण्डशिवकादीनि कार्याणि आरभन्ते, निष्पाद्यन्ते च, कार्यस्य करणकालनिष्ठाकालयोरेकत्वात्। घटस्तु पर्यन्तसमय एवारभ्यते, तत्रैव च निष्पद्यते इत्यस्य निर्वर्तनक्रियाकालो दीर्घो नास्ति एव च-घटो मृद्द्रव्यस्य पर्याय इति मन्यस्व ॥ ४ ॥

घटादिकों की उत्पत्तिरूप क्रिया का काल दीर्घ ही है, अर्थात् मिट्टी का लाना, उसका मसलना, फिर उसका पिण्ड बनाना, इत्यादि कार्यों का जितना भी काल है वह सब घट की निर्वर्तनरूप क्रिया का ही काल है, ऐसा जो आप कहते हैं सो भी उचित नहीं है, क्यों कि वह घट का काल नहीं है वहा तो प्रतिसमय अन्य अन्य ही मृत्पिंड, शिवकादिक कार्य प्रारभ होते जाते हैं और बनते जाते हैं अतः वह उसका काल है। कार्य का कारणकाल और निष्ठाकाल दोनों एक होते हैं। घट तो पर्यन्त समय मे ही आरभ होता है और उसी समय में वह बनकर तयार होता है। इसलिये यह काल कि जिस समय में शिवका आदि कार्य हो रहे हैं घट का काल नही माना जा सकता है। घट का काल वही माना जायगा कि जिसमें वह बनकर तयार हुआ है। इसलिये ऐसा कहना कि-घट का निर्वृत्तिकाल बहुत दीर्घ है, उचित नहीं है, अतः घट अपने उपादानकारणस्वरूप होने से मिट्टीस्वरूप द्रव्य की एक पर्याय है ॥ ४ ॥

ઘટ આદિની ઉત્પત્તિરૂપ ક્રિયાનો કાળ દીર્ઘ જ છે માટીને લાવવી, તેને મસળવી, તેનો પિંડ બનાવવો, ઈત્યાદિ કાર્યોનો જેટલો પણ કાળ છે, તે સઘળો ઘટની તૈયાર થવારૂપ ક્રિયાનો જ કાળ છે એવુ જે આપ કહો છો તે પણ ઠીક ઉચિત નથી કેમકે તે ઘટનો કાળ નથી ત્યા તો પ્રતિ સમય જુદા જુદા માટીના પિંડ, શિવકાદિક કાર્ય પ્રારભ થતો રહે છે, અને બનતા જાય છે આથી તે એનો કાળ છે કાર્યનો કરણ કાળ અને નિષ્ઠાકાળ બન્ને એક હોય છે ઘટ તો સમયમા જ આરભ થાય છે અને એજ સમયે તે બનીને તૈયાર થઈ જાય છે આ માટે તે કાળ કે જે સમયમા શિવકા આદિ કાર્ય થાય છે તે ઘટનો કાળ માનવામા આવતો નથી ઘટનો કાળ એજ માનવામા આવે કે, જેટલા સમયમા તે બનીને તૈયાર થયેલ છે આ માટે એમ કહેવુ કે, ઘટનો તૈયાર થવાનો કાળ ખૂબ લાબો છે તે ઉચિત નથી આથી ઘટ પોતાના ઉપાદાન કારણરૂપ હોવાથી માટી રૂપી દ્રવ્યની એક પર્યાય છે. ॥૪॥

यद्येवं, तर्हि कार्यं कुर्वत्या अपि क्रियायाः कार्यस्य को विरोधः, येन क्रियाकाले कार्यं नोत्पद्येत किंतु क्रियाकालमतिवाह्यैव समुत्पद्येत, यदि कार्यं क्रियोपरमेऽपि जायते, तर्हि क्रियाकाले तु कार्येण अवश्यमेवोत्पत्तव्यम्, कार्यमुत्पादयन्त्या क्रियायाः कार्योपकारकत्वेन पुत्रस्य जनन्या इव विरोधाभावात्। तस्मात् क्रियाकाले एव कार्यं निष्पद्यते इति युक्तम्।

किंच—क्रियोपरमे कार्यमुत्पद्यते, इति भवन्मते क्रियाया अनारम्भेऽपि कार्यं कस्मान्न स्यात्, क्रियानारम्भ–तदुपरमयोरर्थतोऽभिन्नत्वात्। क्रियाया उपरम नामो

है कि फिर इस प्रकार के कथन से कार्य को करने वाली क्रिया से कार्य का क्या विरोध हो सकता है कि जिससे क्रिया काल में कार्य उत्पन्न नहीं होता है–उसके बाद में होता है, ऐसा आपका कथन अच्छा माना जा सके। यदि कार्य क्रिया के बाद मे भी होता है, तो इसका तात्पर्य यह भी हो सकता है कि कार्य क्रिया काल में अवश्य ही होना चाहिये। जिस प्रकार माता और पुत्र का कोई विरोध नही होता है, उसी प्रकार कार्य को उत्पन्न करने वाली क्रिया का कार्य के साथ भी विरोध कैसे हो सकता है। इसलिये यही मानना चाहिये कि क्रिया काल में ही कार्य उत्पन्न होता है।

और भी—यदि क्रिया के विराम में कार्य उत्पन्न होता ऐसा माना जाय तो जिस समय क्रिया का अनारभ है, उस समय भी कार्य क्यों नही होता है। क्रियाका उपरम और अनारभ ये दोनों बाते एकार्थक हैं।

એવુ કહેવામા આવે તો એની સામે એ કહેવામા આવે કે આ પ્રકારના કથનથી કાર્યને કરવાવાળી ક્રિયાથી કાર્યનો કઈ રીતે વિરોધ થઇ શકે કે જેનાથી ક્રિયાકાળમા કાર્ય ઉત્પન્ન થતુ નથી ? એના પછી જ થાય છે, એવુ આપનુ કથન બરોબર માનવામા આવે જો કાર્ય ક્રિયાની પછીથી થાય છે તો એનુ તાત્પર્ય એ પણ થઇ શકે કે કાર્ય ક્રિયા કાળમા અવશ્ય થવુ જ જોઇએ જે રીતે માતા અને પુત્રનો કોઈ વિરોધ થઇ શકતો નથી એજ રીતે કાર્યને ઉત્પન્ન કરનાર ક્રિયાનો કાર્યની સાથે વિરોધ કઈ રીતે થઇ શકે ? આથી એ માનવુ જોઈએ કે, ક્રિયાકાળમા જ કાર્ય ઉત્પન્ન થાય છે

વળી જો ક્રિયાના વિરામમા કાર્ય ઉત્પન્ન થાય એવુ માનવામા આવે તો જે સમયે ક્રિયાનો અનારભ હોય તે સમયે પણ કાર્ય કેમ થતુ નથી ? કાર્યનો ઉપરમ અને અનારભ આ બન્ને વાતો એકાર્થક છે ચાહે ક્રિયાનો ઉપરમ કહો

तथाहि-त्वन्मते यस्मिन् समये क्रियायाः सम्बन्धः, तदन्यसमये कार्यस्य सम्बन्धः इति नोपपद्यते, खदिरे हि छेदनक्रिया, पलाशे तु तत्कार्यभूतच्छेदः इति केनाप्यु-च्यमानं न युज्यते।

किंच-क्रियाकाले कार्यं न भवति, किंतु पश्चाद् भवति, इति भवन्मते क्रिया उत्पत्स्यमानस्य कार्यस्य विघ्नभूता भवति। यतः यावत् कालं क्रिया प्रवर्तते ताव-ति काले कार्यं नोत्पद्यते, तस्मात् क्रियैव सर्वानर्थमूलं स्यात्, ततो भवन्मते विप-र्ययज्ञानवतामेव प्रवृत्तिः स्यात्।

अथ यदि क्रियैव कार्यं करोति, केवलं तन्निष्पत्तिमात्रं क्रियाविरामे भवति, तेन क्रियायाः कार्यान्तरायत्वं नापद्येत, इति चेत्-उच्यते—

जहाँ क्रिया होगी वहीं पर उसका कार्य होगा। अतः आप जो ऐसा कहते हो कि क्रियमाण के काल में कार्य नहीं और जो अनन्तर समय है वहां क्रियमाण वस्तु नहीं वह तो कृत का काल है, सो ऐसा कहना कैसे अच्छा माना जा सकता है?

और भी—क्रिया के काल मे कार्य नहीं होता है किन्तु वह पीछे से होता है इस प्रकार के कथन से यह बात भी साबित होती है कि क्रिया ही आगे उत्पन्न होने वाले कार्य में विघ्नभूत है, क्यों कि जब तक क्रिया होती रहती है तब तक तो वह कार्य होता नही है बाद में क्रिया की उपरति मे होता है। इसलिये मालूम पडता है कि आपके मत मे विपरीत ज्ञान की ही प्रवृत्ति होती है।

यदि "कार्य तो क्रिया ही करती है परन्तु कार्य की निष्पत्ति ही उसके विराम होने पर होती है इसलिये क्रिया मे कार्य के प्रति अन्त-राय नही आती है" ऐसा कहा जाय तो इस पर यही कहा जा सकता

કે, ક્રિયામાણુના કાળમા કાર્ય નહી અને જે અનતર સમય છે ત્યા ક્રિયમાણુ વસ્તુ નહી એ તો કૃતનો કાળ છે તો એવુ કહેવુ કઈ રીતે સારૂ માની શકાય

કિંચ-ક્રિયાના કાળમા કાર્ય થતુ નથી પરતુ તે પછીથી થાય છે આ પ્રકારનુ કહેવાથી એ વાત પણુ સાબિત થાય છે કે, ક્રિયા જ આગળ ઉત્પન્ન થનાર કાર્યમા વિઘ્નભૂત છે કેમકે, જ્યા સુધી ક્રિયા થતી રહે ત્યા સુધી તો તે કાર્ય થતુ જ નથી એ પછી ક્રિયાની ઉપરતિમા થાય છે એથી માલુમ પડે છે કે, આપના મતમા વિપરીત જ્ઞાનવાળાની જ પ્રવૃત્તિ થાય છે

જો "કાર્ય તો ક્રિયા જ કરે છે પરતુ કાર્યની નિષ્પત્તિજ તેનો વિરામ થવાથી જ થાય છે આ માટે ક્રિયામા કાર્ય પ્રતિ અતરાય આવતો નથી"

काल एव कार्यं भवति, न तु तदुपरमे। अत क्रियमाणमेव कृत भवतीति स्थितम्। किंच—यदि भवन्मते क्रियाऽन्तसमय एवाभिमतकार्यनिष्पत्तिः, तत्रापि प्रथमसमयादारभ्य कार्यस्य क्रियताऽप्यशेन निष्पत्तिरेष्टव्या। अन्यथा कथमकस्मादन्तिमसमये सा निष्पत्तिर्भवेत्। उक्तञ्च—

"आद्यतन्तुप्रवेशे च, नोत किंचिद् यदा पटे।
अन्त्यतन्तुप्रवेशे च, नोत स्यान्न पटोदयः॥ १॥
तस्माद्यदि द्वितीयादि-तन्तुयोगात् प्रतिक्षणम्।
किंचित्किञ्चिदुत तस्य, यदुत तदुत हि तत्॥ २॥" इति॥

उनके जितने भी इस लोकसबधी एव परलोकसबधी काम हैं वे सब विना कुछ किये ही सिद्ध हो जावेगे। परन्तु ऐसा तो होता नहीं है। इसलिये यह मानना ही पड़ता है कि क्रिया ही कार्य की करने वाली है, अर्थात् क्रिया काल में ही कार्य होता है।

तथा—यदि आपके मतानुसार क्रिया के अन्तिम क्षण मे ही कार्य की निष्पत्ति होती है, तो भी आप को क्रिया के प्रथम समय से लेकर ही कार्य के थोडे २ अश की निष्पत्ति माननी होगी। अन्यथा अन्तिम समय मे कार्य की आकस्मिक निष्पत्ति कैसे होगी? किन्तु नही होगी। इसलिये क्रिया के प्रत्येक क्षण मे कार्य का थोड़ा थोड़ा अश बनता है, अन्तिम समय मे कार्य पूर्णतया निष्पन्न होता है, ऐसा मानना ही चाहिये। कहा भी है—

यदि पट मे प्रथमतन्तु के प्रवेश होने पर पट का कुछ अश का बुना जाना न माने तो अन्तिम तन्तु के प्रवेश होने पर पट के कुछ

પરલોક સબધી કામ છે તે બધા કાર્ય કર્યા વગર જ સિદ્ધ થઈ જવાના પરતુ એમ બનતુ નથી આથી એ માનવુ પડે છે કે, ક્રિયાજ કાર્ય કરવાવાળી છે ક્રિયાકાળમા જ કાર્ય થાય છે

તથા—જો કદાચ આપના મત અનુસાર ક્રિયાની અતિમ ક્ષણુમા જ કાર્યની નિષ્પત્તિ થાય છે તો, પણ આપે ક્રિયાના પ્રથમ સમયથી માડીને જ કાર્યના થોડા થોડા અશની નિષ્પત્તિ માનવી પડશે એના વગર છેલ્લી ઘડીમા કાર્યની આકસ્મિક નિષ્પત્તિ કઈ રીતે થાય? ન જ થાય! આ માટે ક્રિયાની પ્રત્યેક ક્ષણુમા કાર્યનો થોડો થોડો અશ બને છે અને અતિમ સમયે કાર્ય પૂર્ણ થતા તૈયાર થાય છે એવુ માનવુ જ જોઈએ કહ્યુ પણ છે—

કદાચ પટમા પ્રથમ તતુનો પ્રવેશ થવાથી પટનો વણાટનો થોડો પણ ભાગ વણાયો ન માનવામા આવે તો છેલ્લા તતુનો પ્રવેશ થતા પટના કોઈ

क्रियाया अभाव , स यथा क्रियायाः परिसमाप्तौ, तथा क्रियाया अनारम्भेऽपि।

अथ यदि अक्रियया कार्यं क्रियते, इति द्वितीयः पक्ष आश्रीयते, तर्हि हिमवन्मेरुसमुद्रादिवद् घटादयोऽप्यकृता एव स्युः, तद्वत् तेपामपि कारणभूतक्रियामन्तरेणैव सद्भावापत्तेः। मोक्षार्थं तपःस्वाध्यायादीनां विधान साधूना व्यर्थं स्यात्, तव मते क्रियामन्तरेणैव सर्वकार्योत्पत्तेः। अतो भुवनत्रयवर्तिनः सर्वेऽपि लोकास्तूष्णींभावमाश्रित्य निरुद्योगा निराकुलास्तिष्ठन्तु, क्रियारम्भमन्तरेणैव ऐहिकामुष्मिकसकलसमीहितसिद्धेः। न चैव भवति, तस्मात् क्रियैव कार्यस्य कर्त्री, क्रिया

चाहे क्रिया का उपरम कहो या चाहे अनारम्भ कहो दोनों में कोई अर्थभेद तो है नहीं। भले ही शब्दभेद रहे। क्रिया का उपरम अर्थात् क्रिया का अभाव वह जैसा उसकी परिसमाप्ति में होता है उसी प्रकार उसकी अनारम्भ अवस्था में भी वह है।

अक्रिया कार्य को करती हैं यह द्वितीयपक्ष यदि स्वीकार किया जावे तो जिस प्रकार सुमेरुपर्वत हिमवान् पर्वत एव समुद्र आदि विना किये हुए ही हैं उसी प्रकार घटादिक भी विना किये हुए ही मान लेने पड़ेंगे, क्यों कि इनकी कारणभूत क्रिया के अभाव में भी सद्भूति तो देखी जा रही है। साधुओं को मोक्ष के लिये तप एव स्वाध्याय आदि का जो विधान है वह भी फिर व्यर्थ मानना चाहिये, क्यों कि आपके मन्तव्यानुसार क्रिया के विना ही समस्तकार्यों की उत्पत्ति का पक्ष स्वीकार किया जा रहा है। इसलिये आपकी मान्यतानुसार तो समस्त तीनों लोक के जीवों को चुपचाप होकर ही बैठ रहना चाहिये–कुछ भी कामकाज नहीं करना चाहिये, क्यों कि

અથવા અનારંભ કહો બન્નેમાં કોઈ અર્થ ભેદ નથી શબ્દમાં ભલે હોય ક્રિયાનો ઉપરમ અર્થાત ક્રિયાનો અભાવ તે જેમ એની પરિ સમાપ્તિમાં થાય છે, એજ રીતે એની આરંભ અવસ્થામાં પણ તે છે

અક્રિયા કાર્યને કરે છે એવો આ બીજો પક્ષ જો સ્વીકારવામાં આવે તો જે રીતે સુમેરૂ પર્વત હિમવાન પર્વત અને સમુદ્ર વગેરે વગર કર્યે થયેલ છે, એ પ્રકારે ઘટાદિકને પણ કર્યા વગર થયેલ માની લેવા પડે કેમકે, એની કારણ ભૂત ક્રિયાના અભાવમાં પણ સદ્ભૂતિ તો જોવામાં આવે છે સાધુઓ માટે મોક્ષને મેળવવા તપ અને સ્વાધ્યાય વગેરેનુ જે વિધાન છે તે પણ પછી વ્યર્થ માનવુ જોઈએ કેમકે, આપના મંતવ્ય અનુસાર ક્રિયાના વગર જ સમસ્ત કાર્યોની ઉત્પત્તિનો પક્ષ જો સ્વીકાર કરવામાં આવે છે આથી આપની માન્યતા અનુસાર તો ત્રણે લોકના જીવોએ ચુપચાપ થઈને બેસી રહેવું જોઈએ, કાંઈ પણ કામકાજ ન કરવું જોઈએ કેમકે, એમના જેટલા આ લોક અને

अस्यानुमानप्रयोगश्चेत्थम्-यद् येनाविनाभूत न तत् एकान्तेन भिद्यते, यथा वृक्षत्वात् धवत्वम्। एव कृतत्वाविनाभूत क्रियमाणत्वमपि कृतत्वाद् नैकान्ततो भिन्नमिति बोध्यम्। हे आर्य! एतत् प्रवचनरहस्य मन्यस्व।

पुनस्ते स्थविराः प्रोचुः—

आर्य! क्रियमाण कृतमिति सर्वज्ञस्य वचन प्रमाणमेव। यत्तु भवता प्रोच्यते-सर्वज्ञोऽप्यनृत वदतीति, तत् सता न श्रवणीयम्, तत् सत्य वचन मा दूषय। अनेन दुष्कर्मणा ससारकानने भवतो भ्रमण मा भूत्, एकस्यापि जिनोक्तवचनस्योत्थापने जनो मिथ्यात्व लभते, तस्मादिद शीघ्रमालोचय।

इसका साधक अनुमान इस प्रकार है-जो जिससे भिन्न होकर नहीं रहता वह उससे एकान्तत भिन्न नहीं होता, जैसे वृक्षत्व से धवत्व एकान्ततः भिन्न नही है। उसी प्रकार कृतत्व से एकान्तत. भिन्न हो कर क्रियमाणत्व भी नहीं रहता। ऐसा समझना चाहिये। अतः 'क्रियमाण कृतम्' यह भगवद्‌वचन सर्वथा सुसगत है। इसलिये हे आर्य! यह प्रवचन का रहस्य है इसको आप मानो।

फिर उन स्थविरों ने कहा-आर्य! "क्रियमाण कृतम्" यह जो सर्वज्ञ भगवान् का वचन है वह प्रमाण ही है। इसलिये आप जो ऐसा कहते हैं कि "सर्वज्ञ भी झूठ बोलते हैं" सो आपका यह अवर्णवाद-रूप कथन सज्जनों को सुनने के योग्य नहीं हो सकता है। भगवान् सर्वज्ञ का वचन तो त्रिकाल में भी दूषित नहीं होता है, इसे आप दूषित करने की कैसे चेष्टा करते है। जो इस प्रकार की दुश्चेष्टा करते हैं वे उससे उत्पन्न होनेवाले दुष्कर्म के प्रभाव से ससाररूपी कानन-अटवी

એનુ સાધક અનુમાન આ પ્રકારનુ છે-જે જેનાથી ભિન્ન બની નથી રહેતા તે તેનાથી એકાન્તત ભિન્ન હોતા નથી જેમ વૃક્ષથી તેના બીજા ભાગો એકાન્તત ભિન્ન નથી એજ રીતે કૃતત્વથી એકાન્તત ભિન્ન થતા ક્રિયમાણત્વ પણ રહેતુ નથી એવુ સમજવુ જોઈએ આથી "क्रियमाण कृतम्" આ ભગવાન વચન સર્વથા સુસગત છે આ માટે હે આર્ય! આ પ્રવચનનુ રહસ્ય છે તેને આપ માનો.

ફરી એ સ્થવિરોએ કહ્યુ-આર્ય! "क्रियामाण कृतम्" આ જે સર્વજ્ઞ ભગવાનનુ વચન છે તે પ્રમાણ જ છે આથી આપ જે એવુ કહો છો કે, "સર્વજ્ઞ પણ જુઠુ બોલે છે" આપનુ એ અવર્ણવાદરૂપ વચન સજ્જનોએ સાભળવા યોગ્ય નથી ભગવાન સર્વજ્ઞનુ વચન તો ત્રણકાળમા પણ દૂષિત નથી હોતુ એને દૂષિત કરવાની આપ કઈ રીતે ચેષ્ટા કરી શકો? જે આ પ્રકારની ખોટી ચેષ્ટા કરે છે, તે એનાથી ઉત્પન્ન થનાર દુષ્કર્મના પ્રભાવથી

अनुमानप्रयोगश्चेत्यम्—

यद्यस्या क्रियाया आद्यसमये न भवति तत्तस्या अन्त्यसमयेऽपि न भवति, यथा घटक्रियाया आदिसमये तु अनिष्पद्यमानः पटोऽन्त्यसमयेऽपि न भवति, अन्यथा घटान्तसमयेऽपि पटोत्पत्तिः स्यादिति । एव च—

" यथा वृक्षो धवश्चेति न विरुद्ध मिथो द्वयम् ।
क्रियमाण कृत चेति न विरुद्ध तथोभयम् ॥ १ ॥ " इति ॥

भी अश का बुना जाना नही माना जा सकता और न पट की निष्पत्ति ही मानी जा सकती है । इसलिये द्वितीय आदि तन्तु के सयोग से प्रत्येक क्षण मे पट का कुछ न कुछ अश बुना ही जाता है, वह बुना हुआ पटाश पट ही है । इसका साधक अनुमान इस प्रकार है—

जो कार्य जिस क्रिया के आदि क्षण में नही होता है वह उसके अन्तिम क्षण मे भी नहीं होगा, जैसे घट क्रिया के आदि क्षण में न होता हुआ पट उस क्रिया के अन्तिम क्षण मे भी नहीं होता है। अन्यथा घट क्रिया के अन्तिम क्षण मे पट की भी उत्पत्ति होने लगेगी। इसलिये क्रिया के प्रत्येक क्षण में कार्य के कुछ न कुछ अश की निष्पत्ति होती है और अन्तिम क्षणमे वह कार्य पूर्ण होता हे। इससे यह सिद्ध होता है कि क्रियमाण कृत ही है । इसमे एकान्ततः विरोध नही है । कहा भी है—

जैसे वृक्ष और धव ये दोनों परस्पर विरुद्ध नही हैं, वैसे ही क्रियमाण और कृत भी परस्पर विरुद्ध नही है ।

પણ ભાગને વણાયેલો માનવામા ન આવે અને એથી પટનુ તૈયાર થવાનુ પણ માનવામા ન આવે આ માટે બીજા આદિ તતુઓના સ યોગથી પ્રત્યેક ક્ષણમા પટનો કાઈ ને કાઈ ભાગ વણાતો રહે છે, તેથી વણાયેલો ભાગ પણ પટનો અ શ જ છે આનુ સાધક અનુમાન આ પ્રકારનુ છે —

જે કાર્ય ક્રિયાની શરૂઆતમા થતું નથી તે એની અ તિમ ક્ષણે પણ થતુ નથી જેમ ઘટ ક્રિયાની શરૂઆતમા, ન હોનાર ઘટ એ ક્રિયાની અ તિમ ક્ષણમા પણ હોતો નથી અન્યથા ઘટ ક્રિયાના અ તિમ ક્ષણમા ઘટની પણ ઉત્પત્તિ થવા લાગશે આ માટે ક્રિયાની પ્રત્યેક ક્ષણમા કાર્યના કાઈને કાઇ અ શની તૈયારી થાય છે અને અ તિમ ક્ષણે તે કાર્ય પૂર્ણ થાય છે આથી એ સિદ્ધ થાય છે કે ક્રિયમાણ કૃત જ છે આમા એકાન્તત વિરોધ નથી કહ્યુ પણ છે-

જેમ વૃક્ષ અને તેના ભાગોમા પરસ્પર વિરૂદ્ધતા નથી તેવી જ રીતે ક્રિયમાણ અને કૃતમા પણ પરસ્પર વિરોધ નથી

परिवृता प्रियदर्शना जमालिमुनेर्वचः सत्य मन्यमाना वसतिं समागता। तया शय्यातरस्य ढङ्कस्याऽग्रेऽपि तन्मत मोक्तम्, ढङ्केन मिथ्यात्वमुपगतेयमिति मत्वा तस्याः प्रतिबोधनायान्यदा चपाकाग्निमध्ये मृद्भाजनोद्वर्तनपरावर्तने कुर्वता तत्रासन्नप्रदेशे स्वाध्याय कुर्वत्याः प्रियदर्शनायाः शाटिकाप्रान्तभागेऽङ्गारः प्रक्षिप्तः। प्रियदर्शनया साध्व्या स्ववस्त्र दह्यमान दृष्ट्वा प्रोक्तम्-मम वस्त्र दग्धम्, कुम्भकारेणोक्तम्-

को भी अपने मत से परिचित कर दिया। प्रियदर्शना ने उसके मत को खूब सराहना की। उसे सत्य मानकर वह वापिस अपने स्थान पर लौट आई। सुदर्शना की जमालि के मत में श्रद्धा चढ़ गई। सुदर्शना ने जिस कुंभार की शाला में वह ठहरी हुई थी उससे भी जमालि के मत के विषय में बातचीत की। ढककुंभार ने प्रियदर्शना की बातचीत से यह जान लिया कि यह भी मिथ्यात्व की ओर झुक रही है। अतः इसे इस दुष्कर्मसे पीछे हटाना चाहिये। इस प्रकार के विचार से प्रेरित होकर उसने उसकी शाटिका के एक भाग में जब कि वह वहीं पर पास के स्थान में बैठी हुई स्वाध्याय कर रही थी अगार रख दिया। अगार रखने में उसका अभिप्राय उसे समझाना मात्र था। जिस समय इसने उसकी शाटिकाके प्रान्त भागमें अगार प्रक्षिप्त किया था वह उस समय कुंभारके अवाडा के बीच रखे हुए मिट्टी के बर्तनों को उलट पटल कर रहा था। सुदर्शना ने जब अपनी शाटिका को जलती हुई देखा तो कहने लगी कि मेरे नेसराय की चादर जल गयी है। प्रियदर्शना की बात सुनकर कुंभार

પોતાના મતથી વાકેફ કર્યા પ્રિયદર્શનાએ તેના મતની પ્રસશા કરી અને તેને સત્ય માની તે પોતાના સ્થાન ઉપર પાછા ફર્યો પ્રિયદર્શનાની જમાલિના મતમા શ્રદ્ધા દૃઢ બની જે કુભારની શાળામા તે ઉતર્યો હતા તેને પણ જમાલીના મતના વિષયમા વાતચિત કરી ઢકકુભારે પ્રિયદર્શનાની આવી વાતચિતથી એ જાણી લીધુ કે, આ સાધ્વિ પણ મિથ્યાત્વની તરફ ઢળી રહ્યા છે આથી એને એ દુષ્કર્મથી પાછા વાળવા જોઈએ આ પ્રકારના વિચારથી પ્રેરિત બની, જ્યારે તે સાધ્વિ તેની પાસેના સ્થાનમા બેસી સ્વાધ્યાય કરી રહ્યા હતા ત્યારે તેમની ચાદરના એક ભાગમા અગાર લગાડી દીધો અગાર લગાડવામા તેનો આશય તેમને સમજાવવા પુરતો જ હતો તેમની ચાદરના એક ભાગમા અગાર લગાડીને તુરતજ તે કુભાર નિભાડામા રાખેલા માટીના વાસણોને ઉલટ સુલટ ફેરવવા લાગી ગયો સાધ્વિ પ્રિયદર્શનાએ જ્યારે પોતાની ચાદરને સળગતી જોઇ તો, કહેવા લાગ્યા કે, હે ઢક! જો તારા પ્રમાદથી મારા નેસરાયની ચાદર બળી ગઈ ! પ્રિયદર્શનાની વાત સાભળી કુભારે કહ્યુ કે, સાધ્વીજી દહ્યમાનને

तैः स्थविरैः स्वशिष्यैरेवमुक्तोऽपि जमालिः स्वदुराग्रह न त्यक्तवान्। तदा त विहाय केचिन्मुनयो भगवतः श्रीमहावीरसंनिधौ गताः तत्र ये । केचिज्जमालेर्वचसि श्रद्धा कृतवन्तस्ते तत्रैव जमालिमुनेरन्तिके स्थिताः।

अथ प्रियदर्शना साध्वी सहस्रसाध्वीपरिवृता ग्रामानुग्राम विहरन्ती प्रसङ्गवशात् तत्र श्रावस्तीनगर्यां ढकनाम्नः कुम्भकारस्य शालाया समायाता। सा जमालि वन्दितु समागता। जमालिमुनिस्तदग्रेऽपि स्वमत प्ररूपितवान्। तदनु सहस्रसाध्वी-

में भ्रमण करते हैं, इसलिये आप इस दशा के पात्र न बने। हमारा सबका यही सानुरोध निवेदन है कि आप इस की आलोचना कर लें, ता कि जिनवचन के उत्थापनजनित मिथ्यात्व कर्म आपका निवृत्त हो जाय।

इस प्रकार जमालि मुनि को उनके समस्त शिष्यों ने समझाया फिर भी उन्हो ने अपना दुराग्रह नही छोडा, शिष्यों ने जब देखा कि जमाली अपने दुराग्रह से पीछे नही मुड़ रहे हैं, तो उन्हो ने उन का साथ छोड़ दिया। कितनेक तो भगवान् महावीर प्रभु के पास आगये और जिन्हे जमालि के वचनो मे श्रद्धा थी वे उन्ही के पास रहे।

प्रियदर्शना साध्वी भी सहस्र साध्वियों से परिवृत होती हुई ग्रामानुग्राम विहार करती २ प्रसङ्गवशात् उस श्रावस्ती नगरी मे आई और ढककुभार की शाला मे आकर ठहर गई। पश्चात् सशिष्या वह अपने गुरु जमालि को वदना करने के लिये गई। जमालि ने सुदर्शना साध्वी

સસારરૂપી અટવીમા ભ્રમણ કરે છે આ માટે આપ એ દશાને પાત્ર ન બનો અમારૂ સઘળાનુ સાનુરોધ નિવેદન છે કે, આપ તેની આલોચના કરી લ્યો કે જેથી જીનવચનના ઉત્થાપન જનીત મિથ્યાત્વ કર્મ આપના નિવૃત્ત બની જાય

આ પ્રકારે જમાલિ મુનિના સમસ્ત શિષ્યોએ તેમને સમજાવવા છતા પણ પોતાનો દુરાગ્રહ છોડયો નહી શિષ્યોએ જાણ્યુ કે, જમાલિ પોતાના દુરાગ્રહથી જરા પણ પાછા હટતા નથી ત્યારે તેઓએ તેમનો સાથ છોડી દીધો કેટલાક તો ભગવાન મહાવીર પ્રભુ પાસે પહોચી ગયા અને જેમને જમાલિના વચનો ઉપર શ્રદ્ધા હતી તે જમાલિની સાથે રહ્યા

પ્રિયદર્શના સાધ્વી પણ પોતાની એક હજાર સાધ્વીઓ સાથે એકત્રિત રીતે ગ્રામાનુગ્રામ વિહાર કરતા કરતા પ્રસગવશાત શ્રાવસ્તી નગરીમા પધાર્યા અને ઢક કુભારની શાળામા ઉતર્યા આ પછી પોતાની શિષ્યાઓ સાથે પોતાના ગુરુ જમાલિની વદના કરવા ગયા જમાલિએ પ્રિયદર્શના સાધ્વીને પણ

ततः सपरिवारा सा, गतशेषाः साधवश्च त दुर्मत जमालिमुनिं परित्यज्य चम्पानगर्या भगवतः श्रीमहावीरस्य सनिधौ गताः।

ततः खलु स जमालिमुनिरन्यदा कदाचिद् रोगातङ्केभ्यो विमुक्त सन् हृष्ट-तुष्टो जातः। तदनन्तर श्रावस्तीनगर्याः कोष्ठकोद्यानात् प्रतिनिष्क्रम्य पूर्वानुपूर्व्या-चरन् ग्रामानुग्राम द्रवन् चम्पानगर्या भगवत्संनिधौ समागतः। स श्रमण भगवन्तं श्रीमहावीर वदित्वा नमस्कृत्यैवमब्रवीत्-भगवन्! यथा भवतः शिष्या बहवश्छद्म-स्था एव पृथग् विहरन्ति परलोक गताश्च, तादृशो नाहमस्मि, यतोऽह सम्प्राप्त-केवलज्ञानदर्शनो जिनोऽर्हन्नस्मि।

एव जमालिमुनिना प्रोक्ते सति गौतमस्वामी त पृच्छति-जमाले! केवली-जातोऽसि चेत् तदा द्वयोः प्रश्नयोरुत्तर वद-" शाश्वतो लोकः, किं वा अशाश्वतो लोकः ?, शाश्वतो जीवः किं वा अशाश्वतो जीवः ?"।

इसके बाद वह साध्वी जमालि के पास से वापिस आकर वह तथा जो साधु उनके पास थे वे भी उनसे जुदे होकर चपानगरी में भगवान् श्री महावीर के पास में आगये।

धीरे २ जमालिमुनि भी रोग एव आतकों से विमुक्त होकर शरीर से नीरोग हो गये। बाद में उन्हों ने श्रावस्ती नगरी के कोष्ठक उद्यान से प्रस्थान कर दिया और ग्रामानुग्राम विचरण करते हुए वे महावीर प्रभु के समीप आये। भगवान् को वदना एव नमस्कार कर बोले -भगवान्! जैसे आपके अनेक शिष्य छद्मस्थ अवस्था में परलोक को प्राप्त हुए हे वैसा मैं नही हू। मुझे केवल ज्ञान एव केवलदर्शन प्राप्त हो चुका है अतः मै अर्हत जिन हो गया हू।

આ પછી તે સાધ્વી જમાલીની પાસેથી પાછા ફર્યા અને જમાલિ પાસે જે સાધુ બાકી રહ્યા હતા તે પણ જમાલિથી જુદા પડી ચ પાનગરીમા ભગ વાનશ્રી મહાવીર સ્વામીની પાસે પહોચી ગયા

ધીરે ધીરે જમાલી મુનિ પણ રોગ અને આતકોથી મુક્ત બની ગયા શરીર પણ ત દુરસ્ત બની ગયુ બાદમા તેઓએ શ્રાવસ્તીનગરીના કોષ્ટક ઉદ્યાનમાથી પ્રસ્થાન કર્યું, અને પૂર્વાનુપૂર્વી પદ્ધતિ અનુસાર ગ્રામાનુગ્રામ વિચરણ કરતા કરતા તે મહાવીર પ્રભુની પાસે પહોચ્યા ભગવાનને વદના અને નમસ્કાર કરી કહ્યુ, ભગવન્! જેમ આપના અનેક શિષ્ય છદ્મસ્થ અવસ્થામા પરલોકને પ્રાપ્ત થયા છે તેવો હુ નથી કારણ કે મને તો કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શન પ્રાપ્ત થઈ ચુકેલ છે આથી હુ અર્હ ત જીન થઇ ગયો છુ

हे,साध्वि ! दह्यमानं दग्धमिति न मन्यते भवती किं पुनरुच्यते दग्धमिति । एवं कुम्भकारवचो निशम्य प्रियदर्शना साध्वी विगलितमिथ्यादर्शना प्राह-अहो! देवानुप्रिय ! भवता-मम सम्यक् प्रतिबोधः प्रदत्तः । अत परं तया जगत्कल्याणकरं जिनवचनं प्रमाणम् , इति निश्चित्य तदग्रे मिथ्यादुष्कृतं दत्तम् ।

अथाऽसौ प्रियदर्शना साध्वी सहस्रसाध्वीपरिवृता पुनर्जमालिमुनेः सन्निधौ गत्वा जिनमतानुयायिनीर्युक्तीः प्रारोचत् । तद्वचनैरपि जमालिमुनिः स्वदुराग्रहं न त्यक्तवान् सुगन्धिद्रव्यवासनैरपि लशुनो दुर्गन्धमिव ।

ने कहा कि साध्वीजी ! दह्यमान को आप दग्ध तो मानती नहीं हैं, फिर आप 'शाटिका जल गई' ऐसा क्यों कहती हैं ? इस प्रकार कुंभार के वचन को सुनकर प्रियदर्शना साध्वी का मिथ्यात्वरूप तिमिर नष्ट हो गया। फिर वह बोली अहो देवानुप्रिय ! आपने मुझे अच्छा प्रतिबोध दिया। इस के बाद उस प्रियदर्शना ने जगत्कल्याणकारक जिनवचन को प्रमाण मानकर उस कुंभार के सामने ही अपने मिथ्यात्व की आलोचना करली।

हजार साध्वियों से परिवृत होकर पुनः प्रियदर्शना साध्वी जमालि के समीप पहुँची और जिनमत मे लाने के लिये उसने उसके सामने अनेक जिनमतपोषक युक्तियों का प्रदर्शन किया परन्तु जमालि अपने दुराग्रह से लेशमात्र भी विचलित नही हुआ। सच बात है लहसुन को हजारों सुगंधित द्रव्यों के बीच मे रख भी दिया जाय तो भी वह अपनी स्वाभाविक दुर्गंध का परित्याग नहीं करता है ।

આપ દગ્ધ તો માનતા જ નથી તો પછી આપ આવુ કેમ કહો છો ? આ પ્રકારનુ કુભારનુ વચન ન સાભળીને પ્રિયદર્શના સાધ્વીનુ મિથ્યાત્વરૂપી અધારૂ નાશ પામ્યુ અને તે બોલ્યા, અહો દેવાનુપ્રિય! આપે મને સારો પ્રતિબોધ આપ્યો આ પછી પ્રિયદર્શનાએ જગત કલ્યાણ કારક જીન વચનને પ્રમાણ માની એ કુભારની સામે જ પોતાના મિથ્યાત્વની આલોચના કરી

હજાર સાધ્વીઓથી પરિવૃત થઈને ફરીથી પ્રિયદર્શના સાધ્વી જમાલિની પાસે પહોચ્યા અને તેને જીનમતમા લાવવા માટે તેમણે અનેક રીતે પ્રયત્ન કર્યો પરતુ જમાલિ પોતાના દુરાગ્રહથી જરા પણ પાછા ન રહ્યા સાચી વાત છે કે, લસણને હજારો સુગધિત દ્રવ્યની વચમા રાખો તો પણ તે પોતાની સ્વભાવિક દુર્ગંધને ત્યાગ કરતુ નથી

ततो जमालिर्भगवद्वचनं श्रुत्वाऽपि दुराग्रहवशात् तत्र श्रद्धां न कृतवान्। भगवतोऽन्तिकाद् विनिर्गत्य भूमौ स्वच्छन्दं विचरति। निह्नवत्वात् बहुभिः कुमतोक्तिभिर्लोकान् कुतर्कं प्रतिबोधयति।

एवं जमालिर्बहुवत्सरान् श्रामण्यं पालयित्वा प्रान्तेऽर्धमासिकीं संलेखनां कृत्वा तदतिचारमनालोच्य मृतः। स तदनु षष्ठे देवलोके किल्विषिकदेवो जातः।

एकदा गौतमस्वामी भगवन्तं पृष्टवान्–भदन्त! जमालिरुग्रतपा आसीत्, स कां गतिं गतः?। भगवानाह–स षष्ठे कल्पे किल्विषिकदेवो जातः। गौतम प्राह–

इस प्रकार भगवान् के वचन सुनकर भी दुराग्रह के वश से जमालि ने अपना कदाग्रह नहीं छोड़ा–भगवान् के वचन में श्रद्धा नहीं की। वहां से विहार कर अब वह स्वच्छंदरूप से देशोदेश विहार करने लगे, और भी अनेक कुयुक्तियों द्वारा लोकों को कुतर्क का उपदेश करने लगे।

इस प्रकार अनेक वर्षों तक जमालि ने श्रवण अवस्था का पालन किया। अन्त में पन्द्रह १५ दिन की संलेखना धारण करके वे मर गये। मरते समय भी इन्होंने अतिचारों की आलोचना नहीं की इसलिये मरकर यह छठवे देवलोक मे किल्विषिक जाति के देव हुए।

एक समय की बात है कि गौतमस्वामी ने प्रभु से पूछा–भगवन्! जमालि मर कर किस गति को गया है?, भगवान् ने कहा कि वह छठवें देवलोक मे किल्विषिक जाति का देव हुआ है। गौतम ने

આ પ્રકારના ભગવાનના વચન સાભળીને પણ દુરાગ્રહને વશ બનેલ જમાલિએ "પોતાનો કક્કોજ ખરો" એવો વૃથા હઠાગ્રહ ચાલુ રાખ્યો અને ભગવાનના વચનમા શ્રદ્ધા ન કરી ત્યાથી વિહાર કરીને જમાલિ સ્વચ્છદ રૂપથી દેશ દેશમા વિહાર કરવા લાગ્યા પોતે જ્યા જ્યા વિહાર કર્યો ત્યા ત્યા અનેક કુતર્કોથી લોકોને ઉપદેશ આપવા માડયો

આ રીતે ઘણા વર્ષો સુધી જમાલિએ શ્રમણ અવસ્થાનુ પાલન કર્યું અતે પદર દિવસની સલેખના ધારણ કરી તેમણે દેહ છોડયો મરતી વખતે પણ તેમણે અતિચારોની આલોચના ન કરી આથી મરીને તે છઠ્ઠા દેવલોકમા કિલ્વિષક જાતિના દેવ થયા

એક સમયે ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુને પૂછ્યુ કે, ભગવન્! જમાલિ ઉગ્ર તપસ્વી હતા, તેઓ મરીને કઈ ગતિમા ગયા છે? ભગવાને કહ્યુ કે, તે છઠ્ઠા દેવલોકમા કિલ્વિષક જાતિના દેવ થયેલ છે પ્રભુની વાત સાંભળી ફરી ગૌતમ

अथाऽसौ तदुत्तर दातुमशक्तः सन् मौनमाश्रयत् । ततो भगवान् जमालिमाह—हे जमाले! अस्य प्रश्नस्योत्तर दातु छद्मस्था अपि सहस्रशिष्या मम समर्थाः सन्ति यथा—अहम्, किंतु ते एवं न वदन्ति, यथा त्व वदसि। इदमुत्तरं जानीहि—लोको जीवश्च सदा शाश्वतः, अशाश्वतोऽपीति । तथाहि—द्रव्यरूपेण लोकः शाश्वत उच्यते, प्रतिक्षण पर्यायपरिवर्तनेन तु अशाश्वतः । द्रव्यरूपेण जीवोऽपि शाश्वतः कथ्यते । देवमनुष्यतिर्यङ्नरकपर्यायपरावृत्त्या तु अशाश्वत उच्यते ।

जमालि मुनि ने जब ऐसा कहा तब गौतमस्वामी ने उनकी बात सुनकर उनसे कहा हे जमालि! तुम यदि केवली हो गये हो तो हमारे दो प्रश्नों का उत्तर दो—बोलो लोक शाश्वत है कि अशाश्वत है? जीव शाश्वत है कि अशाश्वत है?, गौतम के इन प्रश्नों का जब उनसे कोई उत्तर नही बना तो वह चुपचाप हो गये, उनको चुप देखकर भगवान् ने जमालि से कहा—हे जमालि! देखो इन प्रश्नों के उत्तर देने के लिये मेरे हजार शिष्य समर्थ हैं तो भी वे ऐसा नही कहते हैं जैसा कि तुम कहते हो। इन प्रश्नों का उत्तर इस प्रकार है—जीव एव लोक सदा शाश्वत भी है एव अशाश्वत भी है। द्रव्यरूप से लोक शाश्वत कहा गया है। प्रतिक्षण पर्यायों के परिवर्तन से अशाश्वत भी कहा गया है। इसी तरह द्रव्यदृष्टि से जीव भी शाश्वत, एव पर्यायदृष्टि से—देव मनुष्य तिर्यञ्च एव नरक पर्यायों के परिवर्तन की अपेक्षा से अशाश्वत जानना चाहिये।

જમાલિ મુનિએ આ પ્રમાણે કહ્યું ત્યારે ગૌતમ સ્વામીએ તેની આ વાત સાભળી તેને કહ્યુ, હે જમાલિ! તમો જો કેવળી થઈ ગયા હો તો અમારા બે પ્રશ્નોના જવાબ આપો કહો—લોક શાશ્વત છે? જીવ શાશ્વત છે કે અશાશ્વત? ગૌતમ સ્વામીના આ પ્રશ્નોના ઉત્તર જમાલિથી આપી શકાયો નહી અને તે ચુપ થઈ ગયા ત્યારે તેને ચુપ જોઇ ભગવાને કહ્યુ,—જમાલિ! જુઓ આ પ્રશ્નોના ઉત્તર આપવા માટે મારા એક હજાર શિષ્યો સમર્થ છે તો પણ તેઓ એવુ કહેતા નથી કે જેવુ તમે કહો છો એ પ્રશ્નોના ઉત્તર આ પ્રકારનો છે—જીવ અને લોક સદા શાશ્વત છે અને અશાશ્વત પણ છે દ્રવ્યરૂપથી લોક શાશ્વત કહેવાય છે, પ્રતિક્ષણ પર્યાયોના પરિવર્તનથી અશાશ્વત પણ કહેવાય છે આ રીતે દ્રવ્ય દૃષ્ટિથી જીવ પણ શાશ્વત છે અને પર્યાયદૃષ્ટિથી—દેવ, મનુષ્ય, તિર્યંચ અને નરક પર્યાયોના પરિવર્તનની અપેક્ષાથી—અશાશ્વત જાણવુ જોઈએ

तदा राजगृहे नगरे गुणशिले उद्याने चतुर्दशपूर्वधरोवसुनामक आचार्यः समागतः। तस्य तिष्यगुप्तो नाम शिष्य आसीत्। स पूर्वाध्ययनतत्परः कस्मिंश्चित् समये आत्मप्रवादनामकं सप्तम पूर्वं पठति, आत्मप्रवादनामकं पूर्वमधीयानस्य तिष्यगुप्तमुनेरय सूत्रालापकः समायातः, तद् यथा—

"एगे भंते जीवपएसे जीवेत्ति वत्तव्व सिया? णो इणट्ठे समट्ठे। एव दो तिण्णि० जाव दस सखेज्जा। असखेज्जा भंते! जीवपएसा जीवत्ति वत्तव्व सिया? णो इणट्ठे समट्ठे। एगपएसूणे वि ण जीवे नो जीवेत्ति वत्तव्व सिया। से केण अट्ठेण? जम्हा ण कसिणे पडिपुण्णे लोगागासपएसतुल्ले जीवे जीवेत्ति वत्तव्व सिया?, से तेणट्ठेणं" इति॥

अथ द्वितीय निह्नवतिष्यगुप्तकी कथा कही जाती है, वह इस प्रकारसे है-

भगवान् महावीर को केवलज्ञान की उत्पत्ति होने पर जब सोलह १६ वर्ष व्यतीत हो गये तब राजगृह नगर में गुणशिलनामक उद्यान में चौदह पूर्वधारी वसु नाम के आचार्य आये। इनके शिष्य तिष्यगुप्त नाम के थे। ये पूर्वो के अध्ययन करने में तत्पर थे, किसी समय जब ये सातवा आत्मप्रवाद पूर्व पढ रहे थे उस समय इनको उसका यह सूत्रालापक पढने में आया, वह यह है—

"एगे भंते जीवपएसे जीवेत्ति वत्तव्व सिया? णो इणट्ठे समट्ठे। एव दो तिण्णि० जाव दस सखेज्जा असखेज्जा भंते! जीवपऐसा जीवेत्ति वत्तव्व सिया? णो इणट्ठे समट्ठे। एगपएसूणे वि ण जीवे नो जीवेत्ति वत्तव्व सिया? से केण अट्ठेण? जम्हा ण कसिणे पडिपुण्णे

હવે બીજા નિહ્નવ તિષ્યગુપ્તની કથા કહેવામા આવે છે તે આ પ્રકારની છે—

ભગવાન મહાવીરને કેવળજ્ઞાનની ઉત્પત્તિ થયાને જ્યારે સોળ વર્ષ વીત્યા ત્યારે રાજગૃહ નગરમા ગુણશિલ નામના ઉદ્યાનમા ચૌદપૂર્વના ધારક એવા વસુ નામના આચાર્ય આવ્યા એમને તિષ્યગુપ્ત નામના શિષ્ય હતા તે પૂર્વોના અધ્યયન કરવામા તત્પર હતા। એક સમય જ્યારે તે સાતમુ આત્મપ્રવાદ પૂર્વ ભણી રહ્યા હતા એ વખતે એને સાતમા પૂર્વનુ સૂત્રાલાપક વાચવામા આવ્યુ તે આ છે—

"एगे भंते जीवपएसे जीवेत्ति वत्तव्व सिया? णो इणट्ठे समट्ठे। एवं दो तिण्णि० जाव दस सखेज्जा असखेज्जा भंते! जीवपएसा जीवेत्ति वत्तव्व सिया? णो इणट्ठे समट्ठे। एगपएसूणे वि ण जीवे नो जीवेत्ति वत्तव्व सिया? से केण अट्ठेण? जम्हाण कसिणे

कथं घोरतपस्विनस्तस्य सा गतिः ? भगवानाह—निह्नवत्वेन, धर्माचार्यादेर्विरोधाद् तीव्रतपश्चरणशीलोऽप्यसौ तां गतिं प्राप्तवान्। पुनर्गौतमः प्राह—स्वामिन्! स ततश्च्युत्वा क्व यास्यति ?, भगवानाह—ततश्च्युतोऽसौ तिर्यङ्मनुष्य-नारक-देवरूपेषु चतुर्गतिक-संसारेषु दीर्घकालं भ्रमित्वा चिरेण सिद्धिं प्राप्स्यति।

जमालिवद् बहूनां मुनीनां श्रद्धाऽपगता भवतीति श्रद्धा दुर्लभेति बोध्यम्॥

इति प्रथमनिह्नवजमालिदृष्टान्तः ॥ १ ॥

अथ द्वितीयनिह्नवतिष्यगुप्त दृष्टान्तः प्रोच्यते—

भगवतः श्रीमहावीरस्वामिनः केवलज्ञानोदयकालादारभ्य षोडशवर्षाण्यतीतानि

प्रभु की बात सुनकर कहा कि भगवन्! वह तो उग्रतपस्वी था उसकी इतनी छोटी गति क्यों हुई है?। प्रभु ने कहा वह निह्नव -जिन वचनोंका अपलापक-होने से अपने धर्माचार्य आदि से भी वह उग्र विरोध रखता था इसलिये तपस्वी होने पर भी उसने इस गति को प्राप्त किया है। गौतम ने फिर प्रभु से कहा-भगवन्! वह वहा से च्यवकर अब कहा जायगा ? भगवान् ने कहा वह वहां से च्यवकर तिर्यञ्च मनुष्य नारकदेवरूप चतुर्गतिक संसार मे दीर्घकालतक भ्रमण कर बहुत काल के बाद सिद्धि को प्राप्त करेगा।

जमालि की तरह अनेक मुनियों की भी श्रद्धा हट जाती है इसलिये श्रद्धा दुर्लभ है ऐसा समझना चाहिये।

इस प्रकार यह प्रथमनिह्नव जमालि का दृष्टान्त हुआ॥ १ ॥

સ્વામીએ પૂછ્યુ, ભગવત! તે તો ઉગ્ર તપસ્વી હતા, એની આવી નાની ગતિ કેમ થઈ? પ્રભુએ કહ્યું, તે નિહ્નવ-જીન વચનોના અપલાપક થવાથી પોતાના ધર્માચાર્યનો પણ તેણે વિરોધ કરેલો આથી દીર્ઘતપસ્વી હોવા છતા પણ તેણે એ ગતિ પ્રાપ્ત કરી છે ગૌતમસ્વામીએ ફરી પૂછ્યુ કે, ભગવત! તે ત્યાથી ચ્યવીને હવે કયા જશે? ભગવાને કહ્યુ, તે ત્યાથી ચ્યવીને તિર્યંચ, મનુષ્ય નરકદેવરૂપ ચતુર્ગતિક સસારમા ભ્રમણ કરી ઘણા કાળ પછી સિદ્ધિને પ્રાપ્ત કરશે

જમાલિની જેમ ઘણા મુનિઓની શ્રદ્ધા ઓછી થાય છે આથી તે દુર્લભ છે એવુ સમજવુ જોઈએ

આ રીતે એ પ્રથમ જમાલિ નિહ્નવદૃષ્ટાન્ત પૂરુ થયુ ॥૧॥

तदा राजगृहे नगरे गुणशिले उद्याने चतुर्दशपूर्वधरोवसुनामक आचार्यः समागतः। तस्य तिष्यगुप्तो नाम शिष्य आसीत्। स पूर्वाध्ययनतत्परः कस्मिंश्चित् समये आत्मप्रवादनामक सप्तम पूर्वं पठति, आत्मप्रवादनामक पूर्वमधीयानस्य तिष्यगुप्तमुनेरस्य सूत्रालापकः समायातः, तद् यथा—

"एगे भते जीवपएसे जीवेत्ति वत्तव्व सिया? णो इणट्ठे समट्ठे। एव दो तिण्णि० जाव दस सखेज्जा। असखेज्जा भते! जीवपएसा जीवत्ति वत्तव्व सिया? णो इणट्ठे समट्ठे। एगपएसूणे वि ण जीवे नो जीवेत्ति वत्तव्व सिया। से केण अट्ठेण? जम्हा ण कसिणे पडिपुण्णे लोगागासपएसतुल्ले जीवे जीवेत्ति वत्तव्व सिया?, से तेणट्ठेणं" इति॥

अथ द्वितीय निह्नवतिष्यगुप्तकी कथा कही जाती है, वह इस प्रकारसे है—

भगवान् महावीर को केवलज्ञान की उत्पत्ति होने पर जब सोलह १६ वर्ष व्यतीत हो गये तब राजगृह नगर में गुणशिलनामक उद्यान में चौदह पूर्वधारी वसु नाम के आचार्य आये। इनके शिष्य तिष्यगुप्त नाम के थे। ये पूर्वों के अध्ययन करने में तत्पर थे, किसी समय जब ये सातवा आत्मप्रवाद पूर्व पढ रहे थे उस समय इनको उसका यह सूत्रालापक पढने में आया, वह यह है—

"एगे भते जीवपएसे जीवेत्ति वत्तव्व सिया? णो इणट्ठे समट्ठे। एव दो तिण्णि० जाव दस सखेज्जा असखेज्जा भते! जीवपएसा जीवेत्ति वत्तव्व सिया? णो इणट्ठे समट्ठे। एगपएसूणे वि ण जीवे नो जीवेत्ति वत्तव्व सिया? से केण अट्ठेण? जम्हा ण कसिणे पडिपुण्णे

હવે બીજા નિહ્નવ તિષ્યગુપ્તની કથા કહેવામા આવે છે તે આ પ્રકારની છે—

ભગવાન મહાવીરને કેવળજ્ઞાનની ઉત્પત્તિ થયાને જ્યારે સોળ વર્ષ વીત્યા ત્યારે રાજગૃહ નગરમા ગુણશિલ નામના ઉદ્યાનમા ચૌદપૂર્વના ધારક એવા વસુ નામના આચાર્ય આવ્યા એમને તિષ્યગુપ્ત નામના શિષ્ય હતા તે પૂર્વોના અધ્યયન કરવામા તત્પર હતા। એક સમય જ્યારે તે સાતમુ આત્મપ્રવાદ પૂર્વ ભણી રહ્યા હતા એ વખતે એને સાતમા પૂર્વનુ સૂત્રાલાપક વાચવામા આવ્યુ તે આ છે—

"एगे भते जीवपएसे जीवेत्ति वत्तव्व सिया? णो इणट्ठे समट्ठे! एवं दो तिण्णि० जाव दस संखेज्जा असखेज्जा भते! जीवपएसा जीवेत्ति वत्तव्व सिया? णो इणट्ठे समट्ठे। एगपएसूणे वि ण जीवे नो जीवेत्ति वत्तव्व सिया? से केण अट्ठेण? जम्हा ण कसिणे

कथ घोरतपस्विनस्तस्य सा गतिः ? भगवानाह—निह्नवत्वेन, धर्माचार्यादेर्विरोधाद् तीव्रतपश्चरणशीलोऽप्यसौ तां गतिं प्राप्तवान् । पुनर्गौतमः प्राह—स्वामिन् ! स ततश्च्युत्वा क यास्यति ?, भगवानाह–ततश्च्युतोऽसौ तिर्यङ्मनुष्य-नारक-देवरूपेषु चतुर्गतिक-ससारेषु दीर्घकाल भ्रमित्वा चिरेण सिद्धिं प्राप्स्यति।

जमालिवद् वहूना मुनीना श्रद्धाऽपगता भवतीति श्रद्धा दुर्लभेति बोध्यम् ॥

इति प्रथमनिह्नवजमालिदृष्टान्तः ॥ १ ॥

अथ द्वितीयनिह्नवतिष्यगुप्त दृष्टान्तः प्रोच्यते—

भगवतः श्रीमहावीरस्वामिनः केवलज्ञानोदयकालादारभ्य षोडशवर्षाण्यतीतानि

प्रभु की वात सुनकर कहा कि भगवन् ! वह तो उग्रतपस्वी था उसकी इतनी छोटी गति क्यों हुई है?। प्रभु ने कहा वह निह्नव -जिन वचनोंका अपलापक–होने से अपने धर्माचार्य आदि से भी वह उग्र विरोध रखता था इसलिये तपस्वी होने पर भी उसने इस गति को प्राप्त किया है । गौतम ने फिर प्रभु से कहा–भगवन् ! वह वहा से च्यवकर अव कहा जायगा ? भगवान् ने कहा वह वहा से च्यवकर तिर्यञ्च मनुष्य नारकदेवरूप चतुर्गतिक ससार में दीर्घकालतक भ्रमण कर बहुत काल के बाद सिद्धि को प्राप्त करेगा।

जमालि की तरह अनेक मुनियों की भी श्रद्धा हट जाती है इसलिये श्रद्धा दुर्लभ है ऐसा समझना चाहिये ।

इस प्रकार यह प्रथमनिह्नव जमालि का दृष्टान्त हुआ॥ १ ॥

સ્વામીએ પૂછ્યુ, ભગવત ! તે તો ઉગ્ર તપસ્વી હતા, એની આવી નાની ગતિ કેમ થઈ? પ્રભુએ કહ્યુ, તે નિહ્નવ–જીન વચનોના અપલાપક થવાથી પોતાના ધર્માચાર્યનો પણ તેણુ વિરોધ કરેલો આથી દીર્ઘતપસ્વી હોવા છતા પણ તેણે એ ગતિ પ્રાપ્ત કરી છે ગૌતમસ્વામીએ ફરી પૂછ્યુ કે, ભગવત ! તે ત્યાથી ચ્યવીને હવે કયા જશે ? ભગવાને કહ્યુ, તે ત્યાથી ચ્યવીને તિર્યચ, મનુષ્ય નરકદેવરૂપ ચતુર્ગતિક સસારમા ભ્રમણ કરી ઘણા કાળ પછી સિદ્ધિને પ્રાપ્ત કરશે

જમાલિની જેમ ઘણા મુનિઓની શ્રદ્ધા ઓછી થાય છે આથી તે દુર્લભ છે એવુ સમજવુ જોઈએ

આ રીતે એ પ્રથમ જમાલિ નિહ્નવદૃષ્ટાન્ત પૂરુ થયુ ॥૧॥

खलु जीवो न भवति, "एगे भंते ! जीवपएसे" इत्याद्यालापके निषिद्धत्वात्। एव यावदेकेनापि प्रदेशेन हीनो जीवो न भवति, अत्रैवालापके प्रतिषिद्धत्वात्। यावन्तो जीवस्य प्रदेशाः सन्ति, तेष्वेकस्यापि प्रदेशस्य न्यूनत्वेऽवशिष्टजीवप्रदेशा जीवव्यपदेश न लभन्ते। ऊने वस्तुनि पूर्णव्यपदेशो न भवति। यावन्तः प्रदेशा लोकाकाशस्य सन्ति, तत्तुल्या असख्याता निरवशेषप्रदेशजीवस्य सन्ति। तस्मात् येन केनापि चरमप्रदेशेन स जीव परिपूर्णः क्रियते स एव प्रदेशो जीव, न तु शेषप्रदेशाः, एतत्सूत्राऽऽलापक प्रामाण्यात्। इत्येव विरुद्धमर्थं प्रतिपन्नस्तिष्यगुप्त-मुनिर्धर्माचार्यमब्रवीत्—यद्येकेनापि प्रदेशेन विहीनाः सकला अपि जीवप्रदेशा

दो तीन आदि सख्यात असख्यात प्रदेश जीव नहीं है क्यों कि "एगे भंते ! जीवपएसे" इस आलापक में इसका निषेध किया गया है। इसी तरह एक भी प्रदेश से हीन भी जीव नहीं होता है यह बात भी इसी आलापक में प्रतिषेध करने में आई है। तात्पर्य इसका यह है कि जितने जीव के प्रदेश होते हैं उनमें से यदि एक भी प्रदेश कम हो तो वह जीव नहीं हो सकता है। अर्थात्–उसके अवशिष्ट प्रदेश जीव नहीं कहलासकते हैं। वस्तु में यदि जरा सी भी कमी हो तो वह पूरी वस्तु कैसे कही जा सकती है। जितने प्रदेश लोकाकाश के हैं उतने ही प्रदेश–असख्यात प्रदेश–एक जीव के हैं इसलिये जिस किसी अन्तिम प्रदेश से वह जीव परिपूर्ण होता माना जाता है वही अन्तिम प्रदेश जीव है। अवशिष्ट प्रदेश जीव नहीं हैं, क्यों कि इसमें यही सूत्रालापक प्रमाण-भूत है। इस प्रकार अपनी कल्पना से विरुद्ध अर्थ को कल्पित कर तिष्यगुप्त

કેમ કે—"एगे भंते ! जीवपएसे" એ આલાપકમા તેનો નિષેધ કરવામા આવેલ છે આ રીતે એક પણ પ્રદેશથી જીવ હીન પણ થતો નથી. આ વાત પણ આલાપકમા પ્રતિષેધ કરવામા આવી છે એનુ તાત્પર્ય એ છે કે, જીવના જેટલા પ્રદેશ હોય છે એમાથી જો એક પણ પ્રદેશ ઓછો હોય તો જીવ થઈ શકતો નથી અર્થાત્ તેના અવશિષ્ટ પ્રદેશ જીવ કહેવાતા નથી, વસ્તુમા જો જરા પણ ઓછપ હોય તો તે પુરી વસ્તુ કહેવાતી નથી લોકાકાશના જેટલા પ્રદેશ છે એટલા જ પ્રદેશ અસખ્યાત પ્રદેશ એક જીવના છે આથી જે કોઈ અતિમ પ્રદેશથી તે જીવ પરિપૂર્ણ થતો માનવામા આવે છે તે જ અતિમ પ્રદેશ જીવ છે અવશિષ્ટપ્રદેશ જીવ નથી કેમકે તેમા એજ સૂત્રાલાપક પ્રમાણભૂત છે આ રીતે પોતાની કલ્પનાથી વિરૂદ્ધ અર્થને કલ્પિત કરી તિષ્યગુપ્તે

छाया—एको भदन्त ! जीवप्रदेशो जीव इति वक्तव्य स्यात् ? नो अयमर्थः समर्थः । एव द्वौ त्रयो० यावद् दश सख्याता: । असख्याता भदन्त ! जीवप्रदेशा जीव इति वक्तव्य स्यात् ? नो अयमर्थः समर्थः । एकप्रदेशोनोऽपि खलु जीवो नो जीव इति वक्तव्य स्यात् ? असौ केनार्थेन ? यस्मात्खलु कृत्स्नः प्रतिपूर्णो लोकाकाशप्रदेशतुल्यो जीवो जीव इति वक्तव्य स्यात् ? असौ तेनार्थेन " इति ।

अमु चालापकमधीयानस्य " कस्यापि नयस्येदमपि मतं, न तु सर्वनयानाम्," इत्येवमजानतस्तिष्यगुप्तमुनेर्मिथ्यात्वोदयाद् दर्शनविपर्यासः सजातः । तदा जीव प्रदेशविषये तस्येत्थ मतिर्जाता—एक–द्वि–त्र्यादयः सख्येयाः असख्येयाः प्रदेशाः

लोगागासपएसतुल्ले जीवे जीवेत्ति वत्तव्व सिया? से तेणट्ठेण " । इति।

छाया—एको भदन्त! जीवप्रदेशो जीव इति वक्तव्य स्यात् ? नो अयमर्थः समर्थ । एव द्वौ त्रयो यावद् दश सख्याताः असख्याताः भदन्त! जीवप्रदेशा जीव इति वक्तव्य स्यात्? नो अयमर्थं समर्थः। एकप्रदेशोनोऽपि खलु जीवो नो जीव इति वक्तव्य स्यात्, असौ केनार्थेन ? यस्मात् खलु कृत्स्नः प्रतिपूर्णो लोकाकाशप्रदेशतुल्यो जीवो जीव इति वक्तव्य स्यात्, असौ तेन अर्थेन " इति।

इस प्रकार इस आलापक को पढ़ने के बाद किसी एक नय की विवक्षा से ऐसा भी हो सकता है अतः यह मत "किसी एक नय का है, सर्व नयो का नहीं है।" इस बात को न समझ कर मिथ्यात्व के उदय से उन तिष्यगुप्त मुनिके दर्शन में विपर्यासता आगई। इसलिये उनको उस समय जीव के प्रदेशविषय में इस प्रकार का ध्यान बध गया कि एक

पडिपुण्णे लोगागासपएसतुल्ले जीवे जीवेत्ति वतव्व सिया ? से तेण अट्ठेण "। इति।

छाया–एको भदन्त ! जीव प्रदेशो जीव इति वक्तव्य स्यात् ? नो अयमर्थः समर्थः एव द्वौ त्रयो यावद् दश सख्याता असख्याताः भदन्त ! जीवप्रदेशा जीव इति वक्तव्य स्यात् ? नो अयमर्थ समर्थ. ! एकप्रदेशो नोऽपि खलु जीवो नो जीव इति वक्तव्य स्यात् ? असौ केनार्थेन ? यस्मात् खलु कृत्स्नः प्रतिपूर्णो लोकाकाशप्रदेशतुल्यो जीवा जीव इति वक्तव्य स्यात् असौ तेन अर्थेन "। इति।

આ પ્રકારે એ આલાપકને ભણ્યા પછી કોઈ એક નયના અભિપ્રાયથી એમ પણ થઈ શકે છે આથી આ મત કોઈ એક નયનોછે, સર્વ નયોનો નથી" આ વાતને ન સમજીને મિથ્યાત્વના ઉદયથી તે તિષ્યગુપ્ત મુનિના દર્શનમા વિપર્યયતા આવી ગઇ આથી તેમને એ સમયે જીવના પ્રદેશ વિષયમા એ પ્રકારનુ ધ્યાન બધાઇ ગયુ કે, એક બે ત્રણ વગેરે સખ્યાત અસખ્યાત નથી.

खलु जीवो न भवति, "एगे भंते ! जीवपएसे" इत्याद्यालापके निषिद्धत्वात्। एव यावदेकेनापि प्रदेशेन हीनो जीवो न भवति, अत्रैवालापके प्रतिषिद्धत्वात्। यावन्तो जीवस्य प्रदेशा सन्ति, तेष्वेकस्यापि प्रदेशस्य न्यूनत्वेऽवशिष्टजीवप्रदेशा जीवव्यपदेश न लभन्ते। ऊने वस्तुनि पूर्णव्यपदेशो न भवति। यावन्तः प्रदेशा लोकाकाशस्य सन्ति, तत्तुल्या असख्याता निरवशेषप्रदेशजीवस्य सन्ति। तस्मात् येन केनापि चरमप्रदेशेन स जीव परिपूर्णः क्रियते स एव प्रदेशो जीव, न तु शेषप्रदेशाः, एतत्सूत्राऽऽलापक प्रामाण्यात्। इत्येव विरुद्धमर्थं प्रतिपन्नस्तिष्यगुप्त-मुनिर्धर्माचार्यमब्रवीत्—यद्येकेनापि प्रदेशेन विहीनाः सकला अपि जीवप्रदेशा

दो तीन आदि सख्यात असख्यात प्रदेश जीव नहीं है क्यों कि "एगे भंते! जीवपएसे" इस आलापक में इसका निषेध किया गया है। इसी तरह एक भी प्रदेश से हीन भी जीव नही होता है यह बात भी इसी आलापक में प्रतिषेध करने में आई है। तात्पर्य इसका यह है कि जितने जीव के प्रदेश होते हैं उनमें से यदि एक भी प्रदेश कम हो तो वह जीव नहीं हो सकता है। अर्थात्–उसके अवशिष्ट प्रदेश जीव नहीं कहलासकते हैं। वस्तु में यदि जरा सी भी कमी हो तो वह पूरी वस्तु कैसे कही जा सकती है। जितने प्रदेश लोकाकाश के हैं उतने ही प्रदेश–असख्यात प्रदेश–एक जीव के हैं इसलिये जिस किसी अन्तिम प्रदेश से वह जीव परिपूर्ण होता माना जाता है वही अन्तिम प्रदेश जीव है। अवशिष्ट प्रदेश जीव नही हैं, क्यों कि इसमे यही सूत्रालापक प्रमाण-भूत है। इस प्रकार अपनी कल्पना से विरुद्ध अर्थ को कल्पित कर तिष्यगुप्त

કેમ કે—"एगे भंते! जीवपएसे" એ આલાપકમા તેનો નિષેધ કરવામા આવેલ છે આ રીતે એક પણ પ્રદેશથી જીવ હીન પણ થતો નથી આ વાત પણ આલાપકમા પ્રતિષેધ કરવામા આવી છે એનુ તાત્પર્ય એ છે કે, જીવના જેટલા પ્રદેશ હોય છે એમાથી જો એક પણ પ્રદેશ ઓછો હોય તો જીવ થઈ શકતો નથી અર્થાત્ તેના અવશિષ્ટ પ્રદેશ જીવ કહેવાતા નથી વસ્તુમા જો જરા પણ ઓછપ હોય તો તે પુરી વસ્તુ કહેવાતી નથી લોકાકાશના જેટલા પ્રદેશ છે એટલા જ પ્રદેશ અસખ્યાત પ્રદેશ એક જીવના છે આથી જે કોઇ અતિમ પ્રદેશથી તે જીવ પરિપૂર્ણ થતો માનવામા આવે છે તે જ અતિમ પ્રદેશ જીવ છે અવશિષ્ટપ્રદેશ જીવ નથી કેમકે તેમા એજ સૂત્રાલાપક પ્રમાણભૂત છે આ રીતે પોતાની કલ્પનાથી વિરૂદ્ધ અર્થને કલ્પિત કરી તિષ્યગુપ્તે

जीवव्यपदेश न लभन्ते, तदा स एकैकश्चरमप्रदेशो जीवनाम्ना वक्तव्य , यतस्तस्य प्रदेशस्य सद्भावे एव जीवत्व भवति।

ततस्त वसुनामको धर्माचार्यः प्राह–वत्स ! किमयुक्त ब्रवीषि ?। (१) यदि तव प्रथमप्रदेशो जीवो न समतस्तर्हि भवदभिमतोऽन्त्यप्रदेशोऽपि न जीवः, प्रदेशत्वा-विशेषात् प्रथमाद्यन्यप्रदेशवत् । इति।

(२) अथवा–तव मतेऽन्त्यप्रदेश एव जीवः, प्रथमादिप्रदेशस्तु न जीवः, अत्र कस्तव विशेषहेतुः ?, येन प्रदेशत्वे तुल्येऽपि अन्तिमो जीवः, न प्रथमादिरिति?,

---

ने धर्माचार्य के पास जाकर कहा कि यदि एक भी प्रदेश से विहीन होने पर सकल अवशिष्ट जीवसज्ञा को प्राप्त नहीं होते हैं तो उस एक अन्तिम प्रदेश को ही जीव कहना चाहिये, क्यों कि उस एक प्रदेश के सद्भाव में ही अन्य प्रदेशों मे जीव का व्यपदेश होता है।

तिष्यगुप्त की इस प्रकार बात सुनकर वसु आचार्य ने कहा वत्स! यह तुम क्या अयुक्त बात कह रहे हो?

(१) यदि तुम्हें प्रथम प्रदेश में जीव समत नहीं है, तो तुम जिस अन्तिम प्रदेश को जीव मानते हो वह भी प्रदेशत्व की अविशेषता से जीव नहीं होगा। जैसे प्रथम आदि अन्य प्रदेश तुम्हारी दृष्टि से जीव नहीं है।

(२) अथवा तुम्हारे मन्तव्य के अनुसार अन्त्यप्रदेश ही जीव है, प्रथम-प्रदेश जीव नही है इसमें युक्ति क्या है। जिस तरह प्रदेशता प्रथम-प्रदेश में है उसी प्रकार प्रदेशता अन्तिम प्रदेश में भी है, तब यदि प्रदे-

---

धर्माचार्यनी पासे जई कहु के, कदाच एक पण प्रदेशथी विहिन थता सकल अवशिष्ट जीवप्रदेश जीव सज्ञाने प्राप्त थता नथी तो ते अतिम प्रदेशनेज जीव कहेवा जोईए केमके, ए एक प्रदेशना सद्भावमा ज बीजा प्रदेशोमा जीवनो व्यपदेश थाय छे

तिष्यगुप्तनी आ वात साभळीने वसु आचार्ये कहु, वत्स! तमे आ केवी अजुगती वात करी रह्या छो? जो तमने प्रथम प्रदेश जीव समत नथी तो तमे जे अतिम प्रदेशने जीव मानो छो ते पण प्रदेशत्वनी अविशेषताथी जीव न थाय जेम प्रथम आदि अन्य तमारी दृष्टीथी जीव नथी

(२) अथवा तमारा मत अनुसार अत्यप्रदेश ज जीव छे, प्रथम प्रदेश जीव नथी आमा युक्ति शु छे? जे रीते प्रथमप्रदेशमा प्रदेशता छे, तेज रीते प्रदेशता अतिमप्रदेशमा पण छे तो प्रदेशत्व हेतुने ' कदाच

अथ विवक्षितासंख्यातप्रदेशराशेरन्त्यः प्रदेशः पूरण इति विशेषसद्भावतः स एव जीवो न तु प्रथमादिः, इति मन्यसे, तदयुक्तम्, यतो यथाऽन्त्यः प्रदेशः पूरकः तथा एकैकः प्रथमादिप्रदेशोऽपि तस्य विवक्षितजीवप्रदेशराशे पूरक एव, एकमपि प्रदेशमन्तरेण तस्याऽपरिपूर्तेः ॥ २ ॥

(३) एव च सर्वप्रदेशाना पूरकत्वेऽनिष्टमापतति–तथाहि सर्वजीवप्रदेशानां विवक्षिताऽसंख्यातपरिमाणपूरकत्वेऽन्त्यप्रदेशवत् प्रत्येक जीवत्वात् प्रत्येकजीवोऽसंख्यातजीवः स्यात् (१)।

शत्व हेतु को लेकर यदि अन्त्यप्रदेश में जीव सिद्ध किया जाता है तो इसी तरह प्रथमप्रदेश में भी इसी हेतु द्वारा जीव सिद्ध किया जायगा "तब प्रथम प्रदेश मे जीव नही है अन्तिम प्रदेश में ही जीव है" ऐसा कहना कहा तक युक्ति युक्त माना जा सकता है। इस पर यदि यों कहा जाय कि विवक्षित असंख्यात प्रदेशराशि का अन्त्यप्रदेश पूरण है इसलिये वही जीव माना जायगा–प्रथमादिप्रदेश नहीं, क्यों कि वे पूरण नहीं हैं, तो इस प्रकार का कथन भी ठीक नही है, क्यो कि जिस प्रकार अन्त्यप्रदेश पूरण है उसी तरह एक एक प्रथमादिप्रदेश भी उस विवक्षित जीव की प्रदेशराशि का पूरक है। क्यों कि यदि एक भी प्रदेश की न्यूनता हो तो उस विवक्षित जीवप्रदेशराशि की पूर्ति नही हो सकती है।

(३) इस प्रकार सर्वप्रदेशो में पूरणता मानने पर अनिष्टापत्ति आती है, वह इस तरह से–समस्त जीवप्रदेशो में विवक्षित असंख्यात परिमाण

અન્ત્યપ્રદેશમા જીવ સાબિત કરવામા આવે તો આજ રીતે પ્રથમ પ્રદેશમા પણ તે હેતુ દ્વારા જીવ સાબિત કરવામા આવે ત્યારે પ્રથમપ્રદેશમા જીવ નથી અંતિમપ્રદેશમા જ જીવ છે એવુ કહેવું યુક્તિ યુક્ત કયા સુધી માની શકાય ? આ અંગે એમ કહેવામા આવે કે વિવક્ષિત અસંખ્યાત પ્રદેશ રાશીનો અંત્યપ્રદેશ પૂરક છે આ માટે તે જ જીવ માનવામા આવશે–પ્રથમ આદિ પ્રદેશ નહી કેમકે તે પૂરક નથી તો આ પ્રકારે કહેવુ એ પણ ઠીક નથી કેમ કે, જે રીતે અન્ત્યપ્રદેશ પૂરક છે એ રીતે એક એક પ્રથમ આદિ પ્રદેશ પણ એ વિવક્ષિત જીવની પ્રદેશરાશીનો પૂરક છે કેમ કે, જો એક પણ પ્રદેશની ન્યૂનતા હોય તો તે વિવક્ષિત જીવ પ્રદેશ રાશીની પૂર્તિ બની શકતી નથી,

(૩) આ પ્રકારે સર્વ પ્રદેશમા પૂર્ણતા માનવાથી અનિષ્ટ આપત્તિ આવે છે તે આ રીતે છે–સમસ્ત જીવ પ્રદેશમા વિવક્ષિત અસંખ્યાત પરિ-

अथवा-प्रथमादिप्रदेशवत् अन्त्यप्रदेशस्यापि अजीवत्वे सर्वथा जीवाभावः प्रसज्यते (२)।

किंच-यद्येक एव प्रदेशो जीवत्व पूरयति, तर्हि पूर्णस्य जीवस्य कर्तव्याऽर्थ सम्पादनरूपा क्रिया एकस्मात् प्रदेशात् स्यात्, न त्वेव दृश्यते, यथैकस्मात् तन्तोः पटस्य कार्यमावरणादिरूप नोपलभ्यते (३)

अथ पूरकत्वे समानेऽपि अन्त्यप्रदेश एव जीवः, शेपास्तु प्रदेशा अजीवा इत्याग्रहो न मुच्यते, तर्हि राजवच्छन्दतो भाषणम्। यत् प्रतिभासते तदेव जल्पति। तथा च सति-विपर्ययोऽपि कस्मान्न स्यात्, आद्य प्रदेशो जीवः, अन्त्यस्त्वजीव इति(४)

अथवा—राजवत् स्वच्छन्दभापित्वात् भवन्मते विपमत्व कुतो न स्यात्। केचित् प्रदेशाः जीवाः, केचित्तु अजीवाः, इति (४)। अथवा-सर्वविकल्पसिद्धिः

की पूरकता होने पर अन्त्यप्रदेश की तरह प्रत्येक प्रदेश में जीवत्व हो जाने से प्रत्येक जीव असख्यातजीववाला हो जायगा (१)। अथवा प्रथमादि प्रदेश की तरह अन्त्यप्रदेश में भी अजीवत्व मानने पर सर्वथा जीवका अभाव प्रसक्त होता है। (२) और भी-यदि एक ही प्रदेश जीवत्व की पूर्ति करता है तो ऐसी स्थिति मे पूर्ण जीव के द्वारा होने वाली अर्थ सपादनरूप क्रिया एक ही प्रदेश से हो जानी चाहिये-परन्तु ऐसा होता तो दिखता नही है। कही सम्पूर्णवस्त्र से होने वाली अर्थ-क्रिया उसके एक तन्तु से थोडे ही हो सकती है (३)।

अथवा-राजा की तरह स्वच्छदभाषी होने से तुम्हारे मत में विषमता कैसे नही होगी-कितनेक प्रदेश जीव हो जायेंगे और कितनेक अजीव हो जायेगे (४)।

માણુની પૂરકતા હોવાથી અન્ત્યપ્રદેશની માફક પ્રત્યેક પ્રદેશમા જીવત્વ થઈ જવાથી પ્રત્યેક જીવ અસખ્યાત જીવવાળો થઈ જશે (૧) અથવા પ્રથમ જીવ આદિ પ્રદેશોની માફક અ ત્યપ્રદેશમા પણ અજીવત્વ માનવાથી સર્વથા જીવનો અભાવ પ્રસક્ત થાય છે (૨) કિંચ—જો એક જ પ્રદેશ જીવત્વની પૂર્તિ કરે છે તો એવી સ્થિતિમા પણ પૂર્ણ જીવ દ્વારા થનારી અર્થ સપાદન રૂપ ક્રિયા એક જ પ્રદેશથી થઈ જવી જોઈએ પરતુ એવુ થતુ જોવામા આવતું નથી, ક્યાઈ સપૂર્ણ વસ્ત્રથી થનારી અર્થ ક્રિયા તેના એક તતુથી થોડી જ થઈ શકે છે? (૩)

અથવા—રાજાની માફક સ્વચ્છદ ભાષી થવાથી તમારા મતમા વિશેષતા કેમ નહી આવે? કેટલાક પ્રદેશ જીવ થશે ત્યારે કેટલાક અજીવ (૪)

कस्मान्न भवति, स्वेच्छया सर्वपक्षाणामपि वक्तु शक्यात् (५)।

इति तृतीयपक्षे विकल्पपञ्चकम् ॥ ३ ॥

(४) किंच-यत् प्रथमादिप्रदेशसमुदाये सर्वथा जीवत्व नास्तीति मन्यसे, तदा एकस्मिन्नन्त्यप्रदेशेऽपि जीवत्व न स्यात्, यथा सिकताकणसमुदायेषु तैल नास्तीति प्रत्येककणेऽपि तैल नास्ति। तर्हि जीवत्व कथमेकस्मिन्नेवान्त्यप्रदेशे समायातमिति।

(५) किंच-भवन्मतेऽन्त्यप्रदेशो सर्वथा पूर्णो जीवोऽस्ति, तदन्येषु प्रथमादिप्रदेशेषु देशतो जीवोऽस्ति, इति विशेषो यदुच्यते, तन्न युक्तम्-अन्त्योऽपि प्रदेशो भवन्मते देशत एव जीव इति वाच्यम्, प्रदेशत्वात्, प्रथमादिप्रदेशवत् (१)।

अथवा-सर्व विकल्पों की सिद्धि भी क्यों न हो जायगी क्यों कि अपनी इच्छा से सब ही पक्ष कह सकने योग्य हो सकते हैं (५)।

॥ ये तीसरे पक्ष के पाच विकल्प हुए ॥३॥

(४) और भी-जो प्रथमादिप्रदेशसमुदाय में सर्वथा जीवत्व नही है ऐसा माना जाय तो एक अन्त्यप्रदेश मे भी जीवत्व कैसे आसकता है, जब बालु के समुदाय मे तैल नही है, तो भला उसके एक कण में तैल का सद्भाव कैसे माना जासकता है।

(५) और भी-तुम्हारे मन्तव्यके अनुसार अन्त्यप्रदेश में ही सर्वथा पूर्णरूपसे जीव है बाकी प्रथमादिप्रदेशो मे देशतः जीव है इस प्रकार का विशेष जो तुम कहो तो यह भी कहना ठीक नही है क्यों कि इस प्रकार के कथनसे प्रदेश की अपेक्षा प्रथमादिप्रदेश की तरह अन्त्यप्रदेश मे भी जीव अशतः-देशतः-ही साबित हो सकेगा (१)

અથવા—સર્વ વિકલ્પોની સિદ્ધિ પણ કેમ ન થઈ જાય કેમ કે, પોતાની ઈચ્છાથી સર્વ પક્ષ કહેવા લાયક બની જાય છે (૫)

॥ આ ત્રીજા પક્ષના પાચ વિકલ્પ થયા (૩)

(૪) કિચ-જો પ્રથમાદિ પ્રદેશ સમુદાયમા સર્વથા જીવત્વ નથી, એવુ માનવામા આવે તો એક અન્ત્યપ્રદેશમા પણ જીવત્વ કઈ રીતે આવી શકે ? જેમ રેતીના સમુદાયમા તેલ નથી તો પછી તેના એક કણમા તેલનો સદ્ભાવ કેમ માની શકાય ?

(૫) કિચ—તમારા મત અનુસાર અન્ત્યપ્રદેશમા જ સર્વથા પૂર્ણ રૂપથી જીવ છે બાકી પ્રથમ આદિ પ્રદેશોમા દેશત જીવ છે, આ પ્રકારનુ વિશેષ જો તમે કહો તો પણ કહેવુ ઠીક નથી કેમકે, આ પ્રકારનુ કહેવુ પ્રદેશની અપેક્ષાએ પ્રથમાદિ અન્ત્યપ્રદેશમા પણ જીવ અશત દેશત -જ સાબીત થશે (૧)

अथ यदि अन्त्यप्रदेशो सपूर्णो जीव इति मन्यसे, तर्हि तत्र सपूर्णतायाः सद्भावे यो हेतु स प्रथमादिप्रदेशेषु समान एव, तुल्यधर्मकत्वात्। अतस्तेऽपि प्रतिप्रदेश सपूर्णजीवत्वमन्त्यप्रदेशवत् समापद्येत (२)।

इति पञ्चमपक्षे विकल्पद्वयम् ॥ ५ ॥

(६) चरमत्वादस्य चरमप्रदेशस्यैव जीवत्व मन्यते, तद्भिन्नेषु प्रदेशेषु जीवत्व प्रतिषिध्यतेऽस्माभिस्तदप्ययुक्तम्, चरमत्वम्–अन्तिमत्वम्, तदपि प्रदेशस्याऽऽपेक्षिकमेव स्यात्, आपेक्षिक च कदाचिदप्येकत्रनियत न स्यात्, अपेक्षावशात् सर्वस्यापि प्रदेशस्य चरमत्वसम्भवात्। तस्मादेकेन त्वद्विवक्षितेन चरमेण प्रदेशेन विना

यदि अन्त्यप्रदेश मे सपूर्ण जीव माना जायगा तो उस प्रदेश में जीव की सपूर्णता साबित करने वाला जो भी हेतु होगा वही हेतु प्रथमादि प्रदेशो मे भी उसका समानरूप से साधक बन जायगा। इसलिये अन्तिम प्रदेश की तरह प्रतिप्रदेश मे सपूर्णजीव मानने का प्रसग प्राप्त होगा (२)। ये पाचवे पक्ष के दो विकल्प हुए ॥ ५ ॥

(६) चरम होने से चरम प्रदेश मे ही जीवत्व यदि माना जायगा, और बाकी भिन्न प्रदेशो में जीवत्व नहीं माना जायगा, तो ऐसा कथन ठीक नही माना जा सकता है, क्यों कि अन्तिम प्रदेशमे जो चरमता है वह वहा आपेक्षिक है। जो आपेक्षिक होता है वह एक जगह नियत नही माना जा सकता। अपेक्षा के वश से सर्व प्रदेशो मे चरमता आसकती है। इसलिये तुम्हारे द्वारा विवक्षित एक चरम प्रदेश

યદિ અન્ત્યપ્રદેશમા સપૂર્ણ જીવ માનવામા આવે તો એ પ્રદેશમા જીવની સપૂર્ણતા સાબીત કરનાર જે પણ હશે તે જ હેતુ પ્રથમ આદિ પ્રદેશોમા પણ એના સમાનરૂપથી સાધક બની જશે આ કારણે અતિમ પ્રદેશની માફક પ્રતિપ્રદેશોમા સપૂર્ણ જીવ માનવાનો પ્રસગ પ્રાપ્ત થશે (૨)

॥આ પાચમા પક્ષના બે વિકલ્પ થયા ॥૫॥

(૬) ચરમ હોવાથી ચરમ પ્રદેશમા જ જીવત્વ જો માનવામા આવે અને બાકી બીજા પ્રદેશોમા જીવત્વ ન માનવામા આવે તો એ કહેવુ બરાબર નથી કેમકે, અતિમ પ્રદેશમા જે ચરમતા છે તે ત્યા આપેક્ષિક છે જે આપેક્ષિક હોય છે તે એક જગ્યાએ નિયત માનવામા આવતા નથી અપેક્ષાના વશથી સર્વ પ્રદેશોમા ચરમતા આવી શકે છે આ માટે તમારા તરફથી વિવક્ષિત એક ચરમ પ્રદેશ વીના જેમ અપર પ્રદેશ

यथाऽपरे प्रदेशास्तव मते जीवत्व न प्राप्नुवन्ति, तथा जीवतया त्वद्विवक्षितोऽपि चरमः प्रदेशस्तैः प्रदेशैर्विना जीवत्व न प्राप्नुयात् । सर्वेषा प्रदेशानामप्यापेक्षिक-चरमत्वसिद्धेः (१)।

अथ प्रथमादिप्रदेशेषु जीवत्व न मन्यते, तर्हि चरमप्रदेशेऽपि भवन्मते जीवत्व न स्यात् । तथाहि—अन्त्यप्रदेशोऽपि न जीव , प्रदेशत्वात् , प्रथमादिप्रदेशवत् (२)।

इति षष्ठपक्षस्य विकल्पद्वयम् ॥ ६ ॥

तिष्यगुप्तः प्राहः—ननु इय प्रतिज्ञा आगमबाधिता, यतः पूर्वोक्तालापकरूपे श्रुते

के बिना जैसे अपर प्रदेश तुम्हारे मन्तव्यके अनुसार जीवरूप नहीं माने जातेहैं उसी तरह जिस चरम प्रदेशको तुम जीवरूपसे विवक्षित कह रहे हो ऐसा वह चरम प्रदेश भी उन द्वितीयादि प्रदेशो के बिना जीव-स्वरूप नही माना जा सकता है, क्यों कि अपेक्षा से सर्व प्रदेशो का चरमत्व पहले सिद्ध हो चुका है ।

यदि प्रथमादिप्रदेशों में जीव नही माना जायगा तो चरम प्रदेश में भी तुम्हारी मान्यतानुसार जीवपना नही आ सकता है । प्रयोग–" अन्त्यप्रदेशोऽपि न जीव प्रदेशत्वात् प्रथमादिप्रदेशावत् " प्रथमादि प्रदेश की तरह अन्त्यप्रदेश भी प्रदेश होने से जीवस्वरूप नही हो सकता है (२) ये छठे पक्ष के दो विकल्प हुए ॥ ६ ॥

तिष्यगुप्त कहता है—आप इस अनुमान प्रयोग से जो अन्त्यप्रदेश में जीवत्व का निषेध करते हैं सो आपका यह कथन आगम से बाधित होता है, क्यो कि पूर्वोक्त आलापकरूप आगम मे प्रथमादि प्रदेशों मे

તમારા માનવા મુજબ જીવરૂપ માનવામા આવતા નથી એજ રીતે જે ચરમ પ્રદેશને તમે જીવરૂપથી વિવક્ષિત કરી રહ્યા છો તેવા તે ચરમ પ્રદેશ પણ એ દ્વિતીયાદિ પ્રદેશો વિનાના જીવ સ્વરૂપ માનવામા આવતા નથી કેમકે, અપેક્ષાથી સર્વ પ્રદેશોનુ ચરમત્વ પહેલા સિદ્ધ થઈ ચુકેલ છે (૧)

પ્રથમ આદિ પ્રદેશમા જો જીવ ન માનવામા આવે તો ચરમ પ્રદેશમા પણ તમારી માન્યતા અનુસાર જીવપણુ આવી શકતુ નથી

પ્રયોગ–"अन्त्यप्रदेशोऽपि न जीव प्रदेशत्वात् प्रथमादिप्रदेशवत् " પ્રથમ આદિ પ્રદેશની માફક અન્ત્યપ્રદેશ પણ પ્રદેશ હોવાથી જીવ સ્વરૂપ બની શકતો નથી ॥ આ છઠ્ઠા પક્ષના બે વિકલ્પ થયા ॥ ૬ ॥

તિષ્યગુપ્ત કહે છે – આપ આ અનુમાન પ્રયોગથી અન્ત્યપ્રદેશમા જીવત્વનો નિષેધ કરો છો, તો આપનુ એ કહેવુ આગમથી બાધિત થાય છે કેમકે, પૂર્વોક્ત આલાપકરૂપ આગમમા પ્રથમાદિ પ્રદેશોમા જીવત્વ નથી એવુ

प्रथमादिप्रदेशा जीवत्वेन निषिद्धाः, न पुनरन्त्यप्रदेशः, "अनिषिद्धमनुमतं भवती-"ति न्यायात्, तत्र जीवत्वानुज्ञानात्। अत प्रथमादिप्रदेशवत् अन्त्यस्य जीवत्वनिषेधो न शास्त्रानुमत इति, चेत् —उच्यते—

(७) आचार्यः प्राह—अन्त्यप्रदेशोऽपि श्रुते जीवत्वेन निषिद्धोऽस्ति, यतः— "एगे भंते! जीवपएसे जीवेत्ति वत्तव्व सिया? णो इणट्ठे समट्ठे।" इति तत्रैवोक्तम्। तस्मात् यदि श्रुत भवतः प्रमाण तदा भवन्मतेऽन्त्यप्रदेशस्यापि जीवत्व न वाच्यम्, एकत्वात्, प्रथमाद्यन्यतरप्रदेशवत् (१)।

जीवत्व नही है ऐसा स्पष्टरूप से कहा गया है। तथा अन्त्यप्रदेश में जीव है ऐसा विधान किया गया है, क्यों कि जो अनिषिद्ध होता है, वह अनुमत समझा जाता है इससे ऐसा ज्ञात होता है कि अन्त्य-प्रदेश मे जीवत्व की मान्यता शास्त्रसमत है। इसलिये मैं कह रहा हू कि प्रथमादिप्रदेशो की तरह अन्त्यप्रदेश में जीवत्व का निषेध शास्त्रानुमत नही है।

(७) आचार्य कहते है—ऐसा नही है, अन्त्यप्रदेश में जीव है यह बात भी शास्त्र मे निषद्ध की गई है, क्यो कि "एगे भते! जीवपएसे जीवेत्ति वत्तव्व सिया? णो इणट्ठे समट्ठे" यह पाठ भी वही पर आया है, सो यदि तुम को श्रुत मे प्रमाणता अभीष्ट है तो तुम को "अन्त्य प्रदेश मे जीव है" ऐसा नही कहना चाहिये, क्यो कि प्रथमादि अन्य तर प्रदेश की तरह एक प्रदेशता अन्त्य के प्रदेश मे भी स्थित है।(१)।

સ્પષ્ટ રૂપથી કહેવામા આવ્યુ છે તથા અન્ત્યપ્રદેશમા જીવ છે એવુ વિધાન કરવામા આવેલ છે કેમકે, જે અનિષિદ્ધ હોય છે તે અનુમત સમજવામા આવે છે આથી એવુ જાણી શકાય છે કે, અન્ત્યપ્રદેશમા જીવત્વની માન્યતા શાસ્ત્ર સમત છે આથી હુ એવુ કહુ છુ કે, પ્રથમ આદિ પ્રદેશોની માફક અન્ત્યપ્રદેશમા જીવત્વનો નિષેધ શાસ્ત્રાનુમત નથી

(૭) આચાર્ય કહે છે—એવુ નથી અન્ત્યપ્રદેશમા જીવ છે એ વાત પણ શાસ્ત્રમા નિષિદ્ધ કરવામા આવેલ છે કેમકે, "एगे भते! जीवपएसे जीवेत्ति वत्तव्व सिया? णो इणट्ठे समट्ठे" આ પાઠ પણ ત્યાજ આવેલ છે આથી જો તમને શ્રુતમા પ્રમાણતા અભીષ્ટ છે તો તમારે "અન્ત્યપ્રદેશમા જીવ છે" તેમ ન કહેવુ જોઈએ કેમકે, પ્રથમાદિક અન્યતર પ્રદેશની માફક એક પ્રદેશતા અન્ત્યના પ્રદેશમા પણ સ્થિત છે (૧)

किंच—यदि श्रुत प्रमाण मन्यते तर्हि सर्वेऽपि जीवप्रदेशाः परिपूर्णा जीवत्वेन श्रुते उक्ताः, न त्वेक एव चरमप्रदेशः।

उक्त हि तत्रैव-" जम्हा ण कसिणे पडिपुण्णे लोगागासपएसतुल्ले जीवेत्ति वत्तव्व सिया "। अतः श्रुतप्रामाण्यादन्त्यप्रदेश एव न जीवत्वेनेष्टव्यः किंतु सर्वे प्रदेशाः समुदिताः प्रतिपूर्णो जीव इति मन्तव्यम्। (२)

यथा-एकोऽपि तन्तु समस्तपटोपकारी भवति, त विना समस्तपटाभावात्, परतु स एकस्तन्तुः समस्तपटो न भवति, किंतु-सर्वेऽपि तन्तवः समुदिताः संपूर्णपटव्यपदेश लभन्ते, इति लोके प्रसिद्धिः। तथा एको जीवप्रदेशोऽपि जीवो न भवति, किंतु सर्वेऽपि जीवप्रदेशाः समुदिता जीव इति।

और भी-तुम यदि श्रुत को प्रमाण मानते हो तो सम्मिलित समस्त जीवप्रदेश ही जीव है, ऐसा शास्त्र मे कहा है, एक चरम प्रदेश ही जीव है ऐसा नही कहा है। देखो वही पर ऐसा कहा है-" जम्हा ण कसिणे पडिपुण्णे लोगागासपएसतुल्ले जीवेत्ति वत्तव्व सिया "। इस लिये श्रुतप्रमाण से तुम को अन्त्यप्रदेश ही जीव है ऐसा दुराग्रह छोड देना चाहिये। ऐसा मानना चाहिये कि सम्मिलित समस्त प्रदेश ही जीव है(२)

जिस प्रकार एक भी तन्तु समस्त पट का उपकारी होता है, क्यों कि उसके विना समस्त पट नही कहला सकता, किन्तु इसका तात्पर्य यह थोडे ही होता है कि वह तन्तु ही समस्त पट हो जाता है। समस्त तन्तुओं का समुदाय ही एक पूरा पट कहलाता है, ऐसी बात लोक मे प्रसिद्ध है, उसी तरह एक जीवप्रदेश भी जीव नही है किन्तु समुदित समस्त जीवप्रदेश ही एक जीव है।

તમે જો શ્રુતને પ્રમાણ માનતા હો તો સમ્મિલિત સમસ્ત પ્રદેશ જ જીવ છે એવુ શાસ્ત્રમા કહ્યુ છે એક ચરમ પ્રદેશ જ જીવ છે તેવુ કહેલ નથી જુઓ એજ જગ્યાએ એવુ કહેલ છે-" जम्हाण कसिणे पडिपुण्णे लोगागासपयेसतुल्ले जीवेत्ति वत्तव्व सिया " આથી શ્રુત પ્રમાણથી અન્ત્ય પ્રદેશ જ જીવ છે એવો દુરાગ્રહ તમારે છોડી દેવો જોઈએ એવુ જ માનવુ જોઇએ કે, સમ્મિલિત સમસ્ત પ્રદેશ જ જીવ છે (૨)

જે રીતે એક પણ તતુ સમસ્ત પટનો ઉપકારી હોય છે કેમકે, તેના વગર સમસ્ત પટ કહેવાતો નથી પરતુ એનુ તાત્પર્ય એ થોડુ જ થાય છે કે, એ તતુ જ સમસ્ત પટ બની જાય છે સમસ્ત તતુઓનો સમુદાય જ એક પૂરો પટ કહેવાય છે આ વાત લોકમા પ્રસિદ્ધ છે, એ જ રીતે એક જીવ પ્રદેશ પણ જીવ નથી પરતુ સમુદિત સમસ્ત જીવપ્રદેશ જ એક જીવ છે

किंच—'घटोऽयम्' इति व्यवहारो यथैकस्मिन् परमाणौ न भवति तथा–'अयमात्मा' इत्यात्मनोऽपि निर्देशः खल्वेकस्मिन् प्रदेशे न भवति (३)

इति सप्तमपक्षस्य विकल्पत्रयम् ॥ ७ ॥

(८) ननु कस्य नयस्यैव मतम्? इति चेत्, उच्यते–एवभूताख्यस्य नयस्येदं मतम्। एव भूतत्वं च–पदाना व्युत्पत्त्यर्थान्वयनियतार्थबोधकत्वेनाभ्युपगन्तव्यम्। नियमश्च कालतो देशतश्चेति न समभिरूढेऽतिव्याप्तिः। ए भूतनयमाश्रित्य-भगवता—"जम्हा ण कसिणे पडिपुण्णे लोगागासपएसतुल्ले जीवेत्ति वत्तव्व" इत्युक्तम्। तेन यावन्तोऽसख्यातप्रदेशा लोकाकाशतुल्याः जीवस्य सन्ति, ते सर्वे समुदिता एव प्रदेशाः पूर्णो जीवः, नत्वेकश्चरमो वा प्रथमो वा द्वितीयादिर्वा

और भी–जिस प्रकार एक परमाणु में "घटोऽयम्" इत्याकारक व्यवहार नही होता है उसी तरह एक जीवप्रदेश मे भी "अय आत्मा" इत्याकारक व्यवहारका निर्देश नही हो सकता है (३)

ये सातवें पक्ष के तीन विकल्प हुए ॥ ७ ॥

(८) इस प्रकार का वह किस नय का अभिमत है?,

उत्तर—इस प्रकार का यह अभिमत एवभूत नय का है। व्युत्पत्ति से लभ्य अर्थ के सबध से जिस मे नियतार्थबोधकता (निश्चित अर्थ को समझाने की शक्ति) हो वही एवभूतनय है। नियतार्थबोधकता इस मे काल की एव देश की अपेक्षा से जानना चाहिये। इस प्रकार समभिरूढनय से इसकी अतिव्याप्ति नहीं होती है। इसी एवभूतनय को आश्रित कर भगवान ने "जम्हाण कसिणे पडिपुण्णे लोगागास पएसतुल्ले जीवेत्ति वत्तव्व सिया" यह सूत्रालापक कहा है। इस

જે પ્રકારે એક પરમાણુમા "घटोऽयम्" ઈત્યાકારક વહેવાર થતો નથી તેવી રીતે એક જીવપ્રદેશમા પણ "अय आत्मा" ઈત્યાકારક વહેવાર –નિર્દેશ–થઈ શકતો નથી (૩) સાતમા પક્ષના આ ત્રણ વિકલ્પ થયા ॥૭॥

(૮) આ પ્રકારનો કયા નયનો અભિમત છે?

ઉત્તર—આ પ્રકારનો એ અભિમત એવભૂત નયનો છે વ્યુત્પત્તિથી લભ્ય અર્થના સબધથી જેમા નિયતાર્થ બોધકતા (નિશ્ચીત અર્થને સમજવાની શક્તિ) હોય તે એવભૂત નય છે નિયતાર્થ બોધકતા તેમા કાળની અને દેશની અપેક્ષાથી જાણવી જોઈએ આ પ્રકારે સમભિરૂઢ નયથી તેની અતિવ્યાપ્તિ થતી નથી આ એવભૂત નયને આશ્રીત કરી ભગવાને "जम्हाण कसिणे पडिपुण्णे लोगागासपएसतुल्ले जीवेत्ति वत्तव्व सिया" આ સૂત્રાલાપક કહેલ છે આથી

एकैकः प्रदेशो जीव इति मन्तव्यम् । लोकाकाशप्रदेशतुल्यादिना भगवत्प्रदर्शितव्युत्पत्त्यर्थाऽसंख्यातप्रदेशसम्बन्धरूपस्य कालादिना नियतस्यार्थस्य बोधकत्वं निरवशेषप्रदेशसद्भावे एव भवितुमर्हति । न तु अन्त्यप्रदेशमात्र एव जीव इति मन्यस्व ।

अथ "ग्रामो दग्धः, पटो दग्धः" इत्यादि न्यायादेकदेशेऽपि संपूर्णवस्तूप-

---

कारण जितने असंख्यातप्रदेश लोकाकाश के तुल्य एक जीव के हैं वे सब समुदितप्रदेश ही एक पूर्ण जीव है। एक केवल चरमप्रदेश अथवा प्रथमप्रदेश या द्वितीयादिक एक एक प्रदेश जीव नहीं है। एवंभूत नय में व्युत्पत्ति से लभ्य अर्थ के संबध से नियतार्थबोधकता तभी आ सकती है कि जब निरवशेष प्रदेश के सद्भाव मे जीव माना जाय। नहीं तो नियतार्थबोधकता नही आ सकती है, क्यों कि लोकाकाश आदि के द्वारा जो इसके प्रदेशों की तुल्यता कही है वह अर्थ तभी यहां घटित हो सकता है कि जब एक जीव कालादिक के द्वारा नियत असंख्यात प्रदेशों के समुदायरूप हो। तात्पर्य इसका यही है कि जीव-शब्द का अर्थ जब एवंभूत नय की अपेक्षा विचारकोटि में आयगा तब वह असंख्यातप्रदेशविशिष्ट होगा तो ही इसका विषय माना जा सकेगा-अन्यथा नहीं। एक द्वितीय आदि भिन्न २ प्रदेशस्वरूप जीव-शब्द का अर्थ एवंभूत की अपेक्षा नहीं माना जा सकता।

शंका—जिस प्रकार "ग्रामो दग्धः, पटो दग्धः" ग्राम जल गया वस्त्र

જેટલા અસંખ્યાત પ્રદેશ લોકાકાશની તુલ્ય એક જીવના છે તે સઘળા સમુદિત પ્રદેશ જ એક પૂર્ણ જીવ છે એક કેવળ ચરમપ્રદેશ અથવા પ્રથમપ્રદેશ અથવા બીજા કોઈ એક એક પ્રદેશ જીવ નથી એવંભૂતનયમાં વ્યુત્પત્તિથી લભ્ય અર્થના સંબંધથી નિયતાર્થ બોધકતા ત્યારે આવે છે કે, જ્યારે નિરવશેષ પ્રદેશના સદ્ભાવમાં જીવ માનવામાં આવે નહીં તો નિયતાર્થ બોધકતા આવી શકતી નથી કેમકે, લોકાકાશ આદિ દ્વારા જે તેના પ્રદેશોની તુલ્યતા બતાવી છે તે અર્થ ત્યારે જ અહીં ઘટીત થઇ શકે કે, જ્યારે એક જીવ કાલાદિકના દ્વારા નિયત અસંખ્યાત પ્રદેશોના સમુદાયરૂપ હોય, તાત્પર્ય આનુ એ છે કે, જીવ શબ્દનો અર્થ જ્યારે એવંભૂત નયની અપેક્ષા વિચાર કોટીમાં આવશે ત્યારે તે અસંખ્યાત પ્રદેશ વિશિષ્ટ હશે તોજ તેનો વિષય માની શકાશે એ વગર નહીં એક બીજાથી જુદા જુદા પ્રદેશસ્વરૂપ જીવ શબ્દનો અર્થ એવંભૂતની અપેક્ષા માનવામાં આવતો નથી

શંકા—જેવી રીતે "ग्रामो दग्ध, पटो दग्ध" ગામ બળી ગયુ વસ્ત્ર બળી

चारादन्त्यप्रदेशलक्षणैकदेशेऽपि सपूर्णजीवबुद्धिः स्यात्, इति चेत्, तर्हि प्रथमादिप्रदेशेऽपि उपचारात् तवमते जीवत्वापत्तिः, न्यायस्य तुल्यत्वात्। अथ त्वत्पक्षमङ्गीकृत्य दोषः प्रदत्तः। वस्तुतस्तु उपचारादपि त्वत्पक्षो नोपपद्यते-एक एवान्त्यप्रदेश उपचारेण जीवो न भवितुमर्हति, किंतु देशोने एव जीवोपचारो युज्यते। यथा-स्वल्पैस्तन्तुभिरूने पटे पटोपचारो दृश्यते, नत्वेकस्मिंस्तन्तुमात्रे।

जल गया, इस प्रकार का व्यवहार गावके एव वस्त्र के एक देश जल जाने पर सम्पूर्णगाव तथा वस्त्र मे उपचार से माना जाता है, उसी प्रकार यहापर भी अन्तिमप्रदेश मे जीव का व्यवहार मुख्यतया मानने पर इतर प्रदेशो मे वह उपचार से मान लिया जायगा ?।

उत्तर—इस प्रकार का कथन ठीक नही माना जा सकता, क्यों कि इस प्रकार के कथन से वास्तविक अर्थ की सिद्धि तो हो नहीं सकती है। जिस प्रकार गाव के एक प्रदेश मे समस्त गाव का उपचार मानकर गाव जल गया ऐसा कह दिया जाता है, उसी प्रकार अन्त्यप्रदेश में जीव का उपचार मान लिया जायगा सो ऐसा कथन तुम्हारे मन्तव्य से विरुद्ध पडता है, क्यों कि तुम तो वहा मुख्यरूप से सपूर्ण जीव मान रहे हो। अतः इस प्रकार के कथन से अपसिद्धान्त नाम के निग्रहस्थान में तुम्हारा पतन है। दूसरे उपचार मुख्यार्थ का साधक नहीं हुआ करता है। जब तुम अन्तिम प्रदेश मे जीवका उपचार करोगे तो इसका

ગયુ, આ પ્રકારનો વહેવાર ગામ અને વસ્ત્રના એક ભાગ બળી જવાથી સપૂર્ણ ગામ અને વસ્ત્રમા ઉપચારથી માનવામા આવે છે એ રીતે અહી પણ અતિમ પ્રદેશમા જીવનો વહેવાર મુખ્યતયા માનવાથી બીજા પ્રદેશોમા તે ઉપચારથી માની લેવામા આવશે ?

ઉત્તર—આ રીતે કહેવું બરોબર નથી કેમકે, આ રીતે કહેવાથી વાસ્તવિક અર્થની સિદ્ધી થઈ શકતી નથી જે રીતે ગામના એક ભાગમા સમસ્ત ગામનો ઉપચાર માનીને ગામ બળી ગયુ એવુ કહેવામા આવે છે તેજ રીતે અન્ત્યપ્રદેશમા સમસ્ત જીવનો ઉપચાર માની લેવામા આવશે તેવુ કહેવુ તમારા મન્તવ્ય વિરૂદ્ધનું છે કેમકે, તમે તો ત્યા મુખ્યરૂપથી સપૂર્ણ જીવ માની રહ્યા છો આથી આ પ્રકારનુ કહેવાથી અપસિદ્ધાત નામના નિગ્રહસ્થાનમા તમારૂ પતન છે બીજુ ઉપચાર મુખ્ય અર્થનો સાધક નથી થતો જ્યારે તમે અતિમપ્રદેશમા જીવનો ઉપચાર કરશો તો એનો અર્થ એ પણ થઈ

तस्मात् सर्वेष्वात्मप्रदेशेषु जीवत्व व्याप्त पुष्पे गन्ध इव, क्षीरे घृतमिव, तिले तैलमिवेति निश्चितम् । वत्स ! श्रद्धत्स्व भगवद्वाक्य विधत्स्व सफल जनुः ।

एवं दयालुना धर्माचार्येण प्रतिबोधितोऽपि कदाग्रहग्रस्तस्तिष्यगुप्तस्तत् कुमत

तात्पर्य यह भी तो हो जाता है कि प्रथमादिप्रदेश मे भी जीव है। जैसे गाव का एक देश जला तभी तो जाकर उस मे समस्त गांव का उपचार किया गया। इसी प्रकार अन्तिमप्रदेशरूप एक देश में समस्त जीवका व्यवहार भी तो तभी हो सकेगा कि जब वह प्रथमादि असख्यात प्रदेशमय ही जीव है ऐसा ही मानना चाहिये। केवल अन्तिमप्रदेश में ही समस्त जीव है ऐसा नहीं मानना चाहिये, तथा जिस प्रकार स्वल्प तन्तुओं से विहीन पट में पट का उपचार किया जाता है एक तन्तु में नही, उसी प्रकार कुछ कम प्रदेशविहीन जीव में ही जीव का उपचार करना योग्य हो सकता है सिर्फ एक अन्तिमप्रदेश में ही नहीं। इसलिये जिस प्रकार पुष्पमे गन्ध दूध मे घृत, तिल मे तैल व्याप्त होकर रहता है उसी प्रकार अपने समस्त प्रदेशो मे एक जीव व्याप्त होकर रहता है। यह मानना ही युक्तिसगत है। इसलिये हे तिष्यगुप्त ! तुम भगवान् के वचनो पर विश्वास लाओ और अपने जन्म को सफलित करो।

इस प्रकार दयालु धर्माचार्य ने तिष्यगुप्त को खूब समझाया परन्तु

જાય છે કે, પ્રથમ આદિ પ્રદેશમા જીવ છે જેમ ગામનો એક ભાગ બળ્યો ત્યારે તો સમસ્ત ગામનુ નામ અપાયુ આજ રીતે અન્તિમપ્રદેશરૂપ એક દેશમા સમસ્ત જીવનો વહેવાર પણ ત્યારે થઇ શકે કે જ્યારે તે પ્રથમ આદિ ઈતર પ્રદેશોની સાથે સબધિત થાય તેના વગર નહી આથી પ્રથમાદિ અસખ્યાત પ્રદેશમય જે જીવ છે એવુ જ માનવુ જોઈએ કેવળ અતિમપ્રદેશમા જ સમસ્ત જીવ છે એવુ માનવુ ન જોઈએ તથા—જેમ થોડા તતુઓથી વિહીન પટમા પટનો ઉપચાર કરાય છે એક તતુથી નહી તેવી રીતે થોડા ઓછા પ્રદેશ વિહીન જીવમા જ જીવનો ઉપચાર કરવો યોગ્ય થાય છે ફક્ત એટલા અતિમપ્રદેશમા જ નહી આ માટે જે પ્રકારે પુષ્પમા ગધ, દૂધમા ઘી, તલમા તેલ, વ્યાપ્ત બનેલ રહે છે એવી જ રીતે પોતપોતાના સમસ્ત પ્રદેશોમા એક જીવ વ્યાપ્ત થઈને રહે છે આ માનવુ એજ યુક્તિ સમત છે આ માટે હે તિષ્યગુપ્ત ! તમે ભગવાનના વચન ઉપર વિશ્વાસ લાવો અને પોતાના જન્મને સફળ બનાવો

આ રીતે દયાળુ ધર્માચાર્યે તિષ્યગુપ્તને ખૂબ સમજાવ્યો પરતુ તિષ્યગુપ્તે

न त्यक्तवान्। ततो धर्माचार्यैः कायोत्सर्गपूर्वं स बहिष्कृतः पृथिव्यां स्वमत प्रचारयन् पर्यटति।

अन्यदा स तिष्यगुप्तः स्वपरिवारपरिवृतो ग्रामानुग्राम पर्यटन् आमलकल्पायां नगर्यामाम्रसालवने समायातः। तस्या नगर्यां श्रीजिनेन्द्रचरणारविन्दमधुव्रतो मित्र श्रीनामकः श्रावकस्तिष्यगुप्तमुनिमागत श्रुत्वाऽन्यश्रावकैः सह तत्रोद्याने समायातः। यथाविधि प्रणम्य स तद्देशना शुश्राव। स तिष्यगुप्तस्त निह्नव विज्ञाय मनसि चिन्तयति-'इममवसरे दृष्टान्तेन बोधयिष्यामि' इति।

तिष्यगुप्त ने अपना कदाग्रह नही छोड़ा। धर्माचार्य ने जब यह देखा तो उन्हो ने उसको कायोत्सर्गपूर्वक पृथक् कर दिया। तिष्यगुप्त भी बहिष्कृत होकर देशोदेश विचरने लगा और अपने मत का प्रचार करने लगा।

किसी एक समय ग्रामानुग्राम विहार करते हुए वे तिष्यगुप्त अपने शिष्यपरिवारसहित आमलकल्पा नगरी के आम्रसाल वन में आये। तिष्यगुप्त को आम्रसाल वन मे आये हुए सुनकर वहाँ का श्रावक कि जिसका नाम मित्रश्री था और जिनेन्द्र भगवान के चरण कमल का जो मधुकर था अन्यश्रावक जनों के साथ उस उद्यान में आया। सविधि वन्दन कर वह तिष्यगुप्त की धार्मिक देशना सुनने लगा। तिष्यगुप्त ने अपने विचार से मित्रश्री श्रावक को निह्नव जान कर अपना असर उस पर डालने के अभिप्राय से दृष्टान्तपुरस्सर समझाना प्रारंभ किया। मित्रश्री सेठ भी उनकी देशना सुनकर वापिस अपने स्थान पर आ गया।

પોતાનો કદાગ્રહ ન છોડયો ધર્માચાર્યે જ્યારે આ પરિસ્થિતિ જાણી ત્યારે તેમણે કાર્યોત્સર્ગપૂર્વક શિષ્ય તરીકે છુટા કરી દીધા પોતાના ધર્માચાર્યથી છુટા કરાએલ તિષ્યગુપ્ત ગ્રામાનુગ્રામ વિચરવા લાગ્યા અને પોતાના મતનો પ્રચાર કરવા લાગ્યા

કોઈ એક સમય ગ્રામાનુગ્રામ વિહાર કરતા કરતા તે તિષ્યગુપ્ત પોતાના શિષ્યપરિવાર સહિત આમલકલ્પા નગરીના આમ્રસાલ વનમા આવ્યા તિષ્ય ગુપ્તને આમ્રસાલવનમા આવેલા સાંભળીને ત્યાંનો શ્રાવક કે, જેનુ નામ મિત્રશ્રી હતુ અને જીનેન્દ્રભગવાનના ચરણ કમળનો જે પ્રેમી હતો તે બીજા શ્રાવકની સાથે તે વનમા ગયો સવિધિ પ્રણામ કરી તે તિષ્યગુપ્ત મુનિની ધાર્મિક દેશના સાંભળવા લાગ્યો તિષ્યગુપ્તને પોતાના વિચારથી મિત્રશ્રી શ્રાવકને નિહ્નવ જાણીને તેના ઉપર પોતાની અસર પાડવાના અભિપ્રાયથી દૃષ્ટાંત દાખલા દલીલો આપવાનો આરંભ કરી દીધો મિત્રશ્રી શેઠ તેમની દેશના સાંભળ્યા પછી પોતાના સ્થાન ઉપર પાછા ફર્યા

अन्यदा मित्रश्रीश्रावकः शिष्यपरिवारैः सह तिष्यगुप्तमुनिं भिक्षाचर्याया पर्यटन्तं वदति—अद्य भवन्तो मद्गृहं पुनन्तु । ततस्ते तद्गृहं गताः । तदनु स यथा कल्प्यमोदकादि बहुविधाऽशनपानखाद्यस्वाद्यसभृतानि भाजनानि तत्पुरः स्थापयित्वा एकैकस्य मोदकादेरंश तिलप्रमाणमेकैकं तस्मै प्रदत्तवान् । इत्थं कूरस्य सूपस्य शाकस्याप्येकैकं सिक्थमर्पितवान् । तथा क्षीरस्य घृतस्य जलस्य च बिन्दुमेकं, पटस्य तन्तुमात्रं प्रदत्तवान् । तदा सशिष्यस्तिष्यगुप्तो मनसि भावयति–' अय केनापि कारणेन पूर्वमेव ददाति, पश्चात् पूर्णं प्रदास्यति । एवं भावयतस्तस्य मुनेः पुरस्तादसौ स्वयं नमन् स्वबन्धून् प्राह—भो ! यूयमेतान् मुनिवरान् वन्दध्वम् । स पुनः

एक समय की बात है कि जब तिष्यगुप्त अपने शिष्यपरिवारके साथ भिक्षाचर्या के निमित्त नगर मे आये हुए थे तब मित्रश्री सेठने उनसे कहा महाराज ! आज तो आप मेरा घर पवित्र करे । मित्रश्री सेठकी प्रार्थना सुनकर तिष्यगुप्त वहा गये, मित्रश्री सेठने कल्पनीय मोदकादिक वस्तुओंसे सज्जित कर अनेक थाल वहां रख दिये, और उनमे से एक २ कल्पनीय वस्तुका तिल २ बराबर अंश निकाल २ कर उनको देने लगा, इसी तरह दाल भात शाक आदि का भी एक २ सीथ उनको दिया । दूध घृत जल को भी बिन्दुप्रमाण मे दिया । वस्त्र का भी एक तन्तु दिया । उसकी इस प्रकार दानशीलता देखकर तिष्यगुप्त ने विचार किया–यह किसी कारण वश ही ऐसा दे रहा है पश्चात् सम्पूर्ण चीज दे देगा, मुनि तिष्यगुप्त इस प्रकारका विचार कर हो रहे थे कि मित्रश्री सेठ उनको नमन कर अपने बन्धुओ से कहा कि–आप लोग इन

એક સમય જ્યારે તિષ્યગુપ્ત પોતાના શિષ્ય પરિવાર સાથે ભિક્ષાચર્યા માટે નગરમા આવ્યા હતા ત્યારે મિત્રશ્રી શેઠે તેમને કહ્યુ, મહારાજ ! આજ તો આપ મારૂ ઘર પવિત્ર કરો શેઠની વિનતી સાભળી તિષ્યગુપ્ત શેઠને ત્યા ગયા મિત્રશ્રી શેઠે કલ્પનીય મોદકાદિક વસ્તુઓથી સજીત કરી ઘણા થાળ ત્યા રાખી દીધા અને તેમાથી એક એક કલ્પનીય વસ્તુનો તલ તલ જેટલો ભાગ કાઢીને તેમને આપવા માડયો આજ રીતે દાળ, ભાત, શાક, વગેરેનો પણ એક એક કણ તેમને આપ્યો ખીર, ઘી, પાણી, વગેરે પણ બીદુ પ્રમાણમા આપ્યુ વસ્ત્રનો પણ એક તાતણો આપ્યો એની આ પ્રકારની દાનશીલતા જોઇને તિષ્યગુપ્તે વિચાર કર્યો–આ કોઇ કારણ વશ થઈને જ આ પ્રમાણે આપી રહેલ છે પછીથી બધી વસ્તુઓ આપશે મુનિ તિષ્યગુપ્ત આ પ્રકારનો વિચાર કરી રહ્યા હતા ત્યારે મિત્રશ્રી શેઠે તેમને નમન કરી પોતાના બધુઓને કહ્યુ કે, આપ લોક પણ આ મુનિરાજોને વદના કરો

शिष्यपरिवारसहित तिष्यगुप्तमुनिं प्राह–भदंत ! अद्य मया मुनयः प्रतिलाभिताः। अतः कृतार्थोऽस्मि, कृतलक्षणोऽस्मि, कृतपुण्योऽस्मि, इत्यादि।

ततस्तिष्यगुप्तमुनिर्मित्रश्रीश्रावकं प्राह–कथं त्वया धर्षणा कृता?, तेन श्रावकेणोक्तम्—मया धर्षणा न कृता। भवन्मते–अन्तिमेऽवयवे दत्ते पूर्णोऽवयवी दत्तो भवति, यथाऽन्तिमे प्रदेशे जीवः पूर्णोऽस्ति, तथा सर्वोऽप्यवयवी चरमावयवे पूर्णतया वर्तते। यदि जिनवचनं सत्यमिति भवताऽभ्युपगम्यते, तदा तन्मतमाश्रित्य भवते भैक्षं दातव्यं भवेत्।

मुनिराजों को वंदना करो। पश्चात् सपरिवार मुनि तिष्यगुप्त से भी उसने कहा भदन्त! आज मैंने मुनियों को दान दिया इसलिये मैं कृतार्थ कृतलक्षण एवं कृतपुण्य अपने आपको मान रहा हूं।

तिष्यगुप्त मुनिने इस परिस्थिति को देखकर मित्रश्री सेठसे कहा कि यह तो ठीक है परन्तु यह तो बताओ कि तुमने यह मेरी आशातना–अनादर क्यों की है? श्रावक मित्रश्रीने कहा–इसमें आशातना की कौन सी बात है। आपका तो सिद्धान्त ही ऐसा है कि एक अन्तिम अवयव में सम्पूर्ण अवयवी रहता है, अतः एक अंतिम अंश दिया जाने पर सम्पूर्ण अवयवी दे दिया जाता है। इसी अभिप्राय से मैं ने ऐसा किया है जिस प्रकार अंतिम प्रदेश में पूर्ण जीव है उसी प्रकार पूर्ण मोदादिक अवयवी भी अपने चरम अवयव में रहा हुआ है। आपकी दृष्टि में यदि जिनवचन सत्य हो तो ही मैं उसके अनुसार आप को भिक्षा दे सकता हूं।

પછી તિષ્યગુપ્ત મુનિ અને તેમના શિષ્યપરિવાર મુનીઓને ઉદ્દેશીને કહ્યું કે, ભદન્ત! આજ મેં મુનિઓને દાન દીધું એથી હું કૃતાર્થ કૃત લક્ષણ અને કૃતપૂણ્ય મારી જાતને માની રહ્યો છું

આ પરિસ્થિતિ જોઈને તિષ્યગુપ્તમુનિએ મિત્રશ્રી શેઠને કહ્યું કે, એ તો ઠીક છે પરંતુ એ તો બતાવો કે તમે આ રીતે મારી આશાતના–અનાદર શા માટે કર્યો છે? શ્રાવક મિત્રશ્રીએ કહ્યું–આમાં અનાદરની કઈ વાત છે? આપનો તો સિદ્ધાંત જ એવો છે કે, એક અંતિમ અવયવમાં સંપૂર્ણ અવયવી રહે છે આથી એક અંતિમ અંશ આપવામાં આવ્યાથી સંપૂર્ણ અવયવી આપ્યા બરાબર છે આ અભિપ્રાયથી મેં આમ કરેલ છે જે રીતે અંતિમ પ્રદેશમાં પૂર્ણ જીવ છે એજ રીતે પૂર્ણ મોદકાદિક અવયવી પણ પોતાના ચરમ અવયવમાં રહેલ છે આપની દૃષ્ટિમાં જો જિન વચન સત્ય હોય તો જ હું તે અનુસાર આપને ભિક્ષા આપી શકું છું

मित्रश्रीश्रावकस्यैतद्वचनं श्रुत्वा सपरिवारस्तिष्यगुप्तमुनिः सम्बुद्धः सन् प्राह-महाश्रावक! सत्येय प्रेरणा त्वया कृता, अथ भगवतः श्रीवीरवर्धमानस्य वाक्यं मम प्रमाणम्, तदुत्थापनजनितं मम मिथ्यादुष्कृतमस्तु।

ततः प्रमुदितो मित्रश्रीश्रावकस्तं तिष्यगुप्तमुनिं पूर्णं यथोचितभैक्षं प्रदत्तवान्। परिवारसहितस्तिष्यगुप्तमुनिस्तमतिचारमालोच्य शुद्धिं गतः। यदनेन बोधिर्लब्ध-स्तदस्य महद्भाग्यम्। अतः श्रद्धा परमदुर्लभेति बोध्यम्।

॥ इति द्वितीयनिह्नवदृष्टान्तः ॥ २ ॥

मित्रश्री श्रावक के इस वचन को सुनकर सपरिवार तिष्यगुप्त मुनि प्रबुद्ध होकर उससे कहने लगे-सुश्रावक! तुमने यह प्रेरणा मुझे ठीक की है। वर्धमानस्वामी के वचन मुझे प्रमाण हैं। उनके उत्थापन करने से उत्पन्न हुआ मेरा दुष्कृत मिथ्या होओ।

मित्रश्री सेठ ने जब इस प्रकार अपनी भूल को सुधार ने वाले उनके वचन सुने तो उसको बडा हर्ष हुआ। उसी समय उसने उनको पूर्ण सामग्री की भिक्षा दी। परिवारसहित तिष्यगुप्त ने अपने अति-चार की आलोचना कर शुद्धि प्राप्त की, जो तिष्यगुप्त ने बोधिका लाभ कर लिया वह उसका बडा भाग्य समझना चाहिये। इसीलिये तो कहा गया है कि-श्रद्धा परम दुर्लभ है।

॥ यह दूसरे तिष्यगुप्त निह्नव का दृष्टान्त हुआ ॥ २ ॥

મિત્રશ્રી શ્રાવકના આ પ્રકારના વચનને સાભળી તિષ્યગુપ્તમુનિ સપરિવાર બોધ પામી તેને કહેવા લાગ્યા સુશ્રાવક! તમે આ પ્રેરણા મને ઠીક કરી, વર્ધમાનસ્વામીના વચન મને પ્રમાણ છે તેમના વચનોનો અનાદર કરવાથી ઉદ્ભવેલુ મારૂ આ દુષ્કૃત્ય મીથ્યા થાઓ.

આ રીતે પોતાની ભૂલને સુધારવાવાળા તિષ્યગુપ્ત મુનિના વચન સાભળી મિત્રશ્રી શેઠને ઘણો જ હર્ષ થયો એ વખતે તેણે તેમને પૂર્ણ સામગ્રીની ભિક્ષા આપી તિષ્યગુપ્તમુનિએ સપરિવાર પોતાના અતિચારની આલોચના કરી શુદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી અને બોધીનો લાભ કરી લીધો આ તેમનુ મોટુ ભાગ્ય સમજવુ જોઈએ આ માટે જ કહેવામા આવેલ છે કે, "શ્રદ્ધાપરમ દુર્લભ છે"

॥ આ બીજા તિષ્યગુપ્ત નિહ્નવનુ દૃષ્ટાંત થયુ ॥ ૨ ॥

अथ तृतीयनिह्नवदृष्टान्त प्रोच्यते—

भगवतः श्रीमहावीरस्वामिनो निर्वाणसमयाच्चतुर्दशाधिकद्विशत २१४ वर्षेषु व्यतीतेषु आषाढाचार्यः श्वेताम्बिकानगर्यां पोलासनामकोद्याने स्वगच्छसहितोऽवस्थितः। तत्राऽसौ बालग्लानादिप्रतिजागरणादिलक्षणावश्यककर्तव्यरूपमागाढ योग शिष्यान् शिक्षयति। तदनु ततो विहरन् आषाढचार्यो महारण्ये महातरुतले निवास कृतवान्, तत्र रात्रावकस्माद् हृदयशूलेन मृतः। स सौधर्मकल्पे देवत्वेन समुत्पन्नः। स चावधिज्ञानोपयोगात् पुनरपि बालवयस्कान् विनीतान् स्वशिष्यान् शिक्षयितु स्वाङ्गे प्रविष्टः। रात्रिप्रतिक्रमणसमये रात्रिशेषे तेन साधवो जागरिताः। पूर्ववदागाढयोग स शिक्षयति।

तृतीय निह्नव अषाढाचार्यशिष्य का दृष्टान्त इस प्रकार है—

भगवान् महावीर के निर्वाण समय से दो सौ चौदह २१४ वर्ष जब व्यतीत हो चुके उस समय अषाढाचार्य श्वेताम्बिका नगरी मे पोलास नामक उद्यान मे अपने शिष्यपरिवार सहित आकर विराज रहे थे। वहा पर वे अपने शिष्यों को बालग्लानादिक साधुओं की सेवा करना आदिरूप आगाढ योग की शिक्षा देते थे। फिर एक समय वहा से विचरते हुए एक भयकर अटवी मे पहुँचे और विशाल वृक्ष के नीचे निवास किया। वहा रात्रि मे अकस्मात् हृदयशूल की वेदना से उनका देहात हो गया। मरकर वे प्रथम स्वर्ग सौधर्मकल्प मे देव हुए। अन्तर्मुहूर्त मे वहा तरुणावस्था सपन्न होकर उन्हों ने अवधिज्ञान से अपनी पूर्व अवस्था जानली, और अपने शिष्यो को बालवयस्क और

ત્રીજા નિહ્નવ આષાઢાચાર્યશિષ્યનુ દૃષ્ટાત આ પ્રકારનુ છે—

ભગવાન મહાવીરના નિર્વાણ સમયને જ્યારે ૨૧૪ બસોચૌદ વર્ષ વીતી ગયા તે સમયે, આષાઢાચાર્ય શ્વેતામ્બિકા નગરીમા પોલાસ નામના ઉદ્યાનમા પોતાના શિષ્યપરિવારસહિત આવીને રહ્યા હતા તે સ્થળે તેઓ પોતાના શિષ્યોને બાલગ્લાનાદિક સાધુઓની સેવા કરવા રૂપ આગાઢયોગનુ શિક્ષણ આપી રહ્યા હતા એક સમય ત્યાથી વિચરતા એક ભયકર વનમા પહોચ્યા અને ત્યા એક વિશાળ વૃક્ષની નીચે નિવાસ કર્યો રાત્રિમા અકસ્માત હૃદય શૂળની વેદનાથી તેમનો દેહાત થઈ ગયો મરીને તેઓ પ્રથમ સ્વર્ગ—સૌધર્મ કલ્પમા દેવ થયા અન્તરમુહૂર્તમા ત્યા તરૂણાવસ્થા સપન્ન બની તેઓએ અવધિજ્ઞાનથી પોતાની પૂર્વ અવસ્થા જાણી લીધી આ પછી પોતાના શિષ્યોને

एकदा सर्वेषु साधुषु आगाढयोग समाप्तेषु देवरूप आषाढाचार्यो वदति-क्षमध्वम्, अव्रतिना मया भवता वन्दनादि न कृतम्, भवद्भिस्तु कृत वन्दनादि मया स्वीकृतम्। तस्मिन् दिवसे रात्रौ हृदयशूलेन मृतोऽह सौधर्मकल्पे देवत्व प्राप्य पुनर्भवता योगशिक्षणार्थं स्वाङ्गे प्रविष्टः, इतः पर कृतकृत्योऽह निजास्पद गच्छामि, इत्युक्त्वा स देवलोक गतः।

विनीत जानकर पूर्व की तरह शिक्षा देने के अभिप्राय से अपने मृत शरीर मे प्रविष्ट हो गये। रात्रि प्रतिक्रमण के समय में रात्रि के शेष रहने पर उन्हों ने साधुओं को जगाया। जगा कर उनको वे पूर्व की तरह अगाढ योग की शिक्षा देने लगे।

एक समय की बात है कि जब इनके समस्त शिष्य आगाढ योग को प्राप्त कर चुके थे तब देवरूप अपाढाचार्य ने कहा कि आप लोग मुझे क्षमा करो, क्यों कि अव्रती मैंने आप लोगोकी वदनादि कृतिकर्म नहीं किया है परन्तु आपने मुझको वन्दनादि किया और उसको मैंने स्वीकार भी किया है। कहने लगे कि-उस दिन मैं रात्रि के समय अकस्मात् हृदयशूल की वेदना से मर गया था, मर कर मै प्रथम स्वर्ग मे देव हुआ हू। अवधिज्ञान से अपने पूर्वभव को जानकर मं ने आप लोगों को योग की शिक्षा देने के लिये अपने ही मृत शरीर मे प्रवेश किया है। अब मै कृत कृत्य बनकर अपने स्थान पर जा रहा हू। इस प्रकार कह

આત્યવચના અને વિનીત જાણીને પૂર્વની રીતે શિક્ષા આપવાના અભિપ્રાયથી પોતાના મૃત શરીરમા પ્રવિષ્ટ થઈ ગયા રાત્રિ પ્રતિક્રમણ સમયમા રાત્રિના છેટલા પ્રહરમા તેમણે શિષ્યોને જગાડયા અને અગાઉની માફક તેમને આગાઢ યોગનુ શિક્ષણ આપવા માડયા

એક સમયે જ્યારે તેમના સઘળા શિષ્યો આગાઢ યોગને પ્રાપ્ત કરી ચુકયા હતા ત્યારે દેવરૂપ આષાઢાચાર્યે કહ્યુ કે આપ સઘળા મને માફ કરો. કેમકે, અવ્રતી એવા મે આપને વદનાદિ કૃતકર્મ કરેલ નથી પરતુ આપે જ મને વદન આદિ કરેલ છે અને મે તેનો સ્વીકાર કરેલ છે આ પ્રમાણે કહીને તેઓ કહેવા લાગ્યા કે,-તે દિવસે રાત્રીના સમયે અકસ્માત મને હૃદયશૂળની વેદના થયેલી જેથી હુ મરી ગયો મરીને પ્રથમ સ્વર્ગમા હુ દેવ થયો છુ અવધિજ્ઞાનથી મારા પૂર્વભવને જાણીને હુ આપ સઘળાને યોગની સપૂર્ણત શિક્ષા આપવા માટે મારા મૃત શરીરમા પ્રવેશ કરી તમોને સપૂર્ણત બનાવી

ते मुनयस्तदङ्गं परिष्ठाप्य कायोत्सर्गं विधाय चिन्तयति–अज्ञानात् स देवोऽस्माभिर्वन्दितः, अतस्तदन्योऽपि न ज्ञायतेऽस्माभिर्देवो वा सयतो वा, अन्योऽपि कश्चिद् अस्मान् न जानाति वय साधवस्तदन्ये वा, इति। अतो "नास्ति किंचिन्निर्णयकारक ज्ञानम्–अव्यक्तमेव सर्वं वस्तु" इति तत्त्ववेदिभिर्वक्तव्यम्, यथा मृषावादो न स्यादसयतवन्दन च न स्यात्। इत्येव विचिन्त्य संशयमिथ्यात्वमापन्नाः अव्यक्तभाव स्वीकृत्य, परस्पर वन्दन न कृतवन्तः। 'अव्यक्तमेव सर्वं वस्तु'

कर वह देव उस शरीर को वही छोड़ कर अपने स्थान पर चले गये।

मुनियों ने मिल कर उनके शरीर की परिष्ठापना की एव कायोत्सर्ग कर के फिर इस प्रकार का विचार किया कि देखो-अज्ञान से अपने सबने उन देव को वदना की है, अत अब दूसरा भी यह कैसे निश्चय किया जा सकता है कि यह सयत है कि देव है। तथा दूसरे जन भी अपन को यह नही जान सकते हैं कि ये देव हैं या साधु हैं। इससे ऐसा ही ज्ञात होता है कि समस्त वस्तुएँ अव्यक्त ही हैं। तथा अपने लिये ऐसा ही कहना चाहिये कि जिससे मृषावाद भी न हो सके और असयत को वन्दना भी न हो सके। इस प्रकार विचार कर वे सशय–मिथ्यात्व के चक्कर में पड गये। अव्यक्तभाव को स्वीकार कर उन्हों ने परस्पर मे वन्दना करना भी छोड़ दिया, और सर्वत्र यही कहने लगे कि वस्तु का निर्णय करने वाला कोई ज्ञान नहीं है,

---

હવે હુ મારા સ્થાન ઉપર જઈ રહ્યો છુ આમ કહી તે દેવ એ શરીરને ત્યા છોડી દઈ પોતાના સ્થાને ચાલ્યા ગયા

મુનિઓએ મળીને તેમના શરીરની પરિષ્ઠાપના કરી અને કાયોત્સર્ગ કરીને પછી એ પ્રકારનો વિચાર કર્યો કે, જુઓ અજ્ઞાનથી આપણે સઘળાએ તે દેવને વદના કરી છે આથી હવે બીજી પણ કઈ રીતે નિશ્ચય કરી શકાય કે, આ સાધુ છે કે દેવ છે તેમ બીજા લોકો પણ આપણને જાણી શકતા નથી કે, આ દેવ છે કે, સાધુ! આથી એવો બોધ થાય છે કે, સમસ્ત વસ્તુઓ અવ્યક્ત જ છે તેમ આપણે માટે એમ જ કહેવુ જોઈએ કે, જેનાથી મૃષાવાદ પણ ન બને અને અસયતને વદના પણ ન થઈ શકે આ પ્રકારનો વિચાર કરી તેઓ સશય મિથ્યાત્વના ચક્કરમા પડી ગયા અવ્યક્ત ભાવનો સ્વીકાર કરી તેઓએ પરસ્પરમા વદના કરવાનુ પણ છોડી દીધુ અને દરેક સ્થળે એવુ કહેવા લાગ્યા કે, વસ્તુનો નિર્ણય કરનાર કોઈ જ્ઞાન નથી માટે "અવક્તવ્યમેવ

इति मत लोकाना पुरत प्ररूपणा कुर्वन्त साधमेव सर्वे मुनयो यथारुचि विहरन्ति।

केचिदन्ये स्थविरास्तान् विरुद्धमर्थं प्रतिपन्नान् प्राह–भवद्भिर्यन्मन्यते–ज्ञानेन किंचिदपि वस्तु निश्चेतु न शक्यते, अतः 'सर्व वस्तु अव्यक्तम्' इति, तन्न समीचीन, युक्तिविरोधात्। यतः वस्तुनिर्णयकर ज्ञानमेवास्ति तथैव लोके दृश्यते। पूर्व ज्ञानेन हिताहित निश्चित्य पश्चात् काचित् क्रिया क्रियते तस्मात् सर्वस्यापि ज्ञानस्य निश्चयकारिताऽस्तीति मन्तव्यम्।

इसलिये "अव्यक्तमेव सर्व वस्तु" सर्व वस्तु अव्यक्त ही है। इस प्रकार की प्ररूपणा करते हुए ही वे सब एक साथ मिलकर ग्रामोग्राम विहार करने लगे।

कितनेक मुनियों ने जब यह देखा कि ये सब विरुद्ध अर्थ की प्ररूपणा कर रहे हैं तो उनसे कहा कि आप लोग जो ऐसा कहते हैं कि "ज्ञान से किसी भी वस्तु का निश्चय नहीं हो सकता है अतः सर्व वस्तुएँ अव्यक्त हैं" सो आपका यह सिद्धान्त समीचीन नहीं है, क्यों कि इसमे युक्ति से विरोध आता है। पहिले आप लोगों को यह निश्चय कर लेना चाहिये कि समस्त वस्तुओं का निर्णय एक अविसवादी ज्ञान से ही होता है। हित और अहित का निर्णय करके ही जीव पीछे किसी भी क्रिया के करने मे प्रवृत्त हुआ करते हैं। अतः ज्ञान का स्वभाव निश्चियकारिता है यह आपको मानने मे कोई विवाद नहीं होना चाहिये।

सर्व वस्तु" દરેક વસ્તુ અવ્યક્ત જ છે આ પ્રકારની પ્રરૂપણા કરતા કરતા તેઓ સઘળા એક સાથે મળી ગ્રામાનુગ્રામ વિહાર કરવા લાગ્યા

કેટલાક મુનિઓએ જ્યારે આ જોયુ ત્યારે તેમણે જાણ્યુ કે, આ સઘળા વિરૂદ્ધ અર્થની પ્રરૂપણા કરી રહ્યા છે આથી એમને કહ્યુ કે, આપ લોકો એવું કહો છો કે, "જ્ઞાનથી કોઇ પણ વસ્તુનો નિશ્ચય થઈ શકતો નથી આથી સર્વ વસ્તુઓ અવ્યક્ત છે" આપનો આ સિદ્ધાત સર્વમાન્ય નથી કેમકે, તેમા યુક્તિથી વિરોધ આવે છે પહેલા આપ લોકોએ એ નિશ્ચય કરી લેવો જોઈએ કે, સમસ્ત વસ્તુઓનો નિર્ણય એક અવિસવાદી જ્ઞાનથી જ થાય છે હિત અને અહિતનો નિર્ણય કરીને પછીથી જ જીવ કોઇ પણ ક્રિયા કરવામા પ્રવૃત્ત થાય છે આથી જ્ઞાનનો સ્વભાવ નિશ્ચય કારક છે એ આપને માનવામા કોઈ વિવાદ ન હોવો જોઈએ

किञ्च—यदि ज्ञानं सर्वथा निश्चयकारकं न स्यात्, तर्हि भक्तपानादेरपि निश्चयः कथं भवति 'इदं शुद्धम्, इदमशुद्धम्, इदं निर्जीवं इदं सजीवम्' इत्यादिरूपो निश्चयो ज्ञानं विना न भवति।

अथ भक्तपानादेर्निर्णयकारकं ज्ञानं भवतीति व्यवहारादेवोच्यते, तर्हि व्यवहारादेव साध्वादेरपि वस्तुनो निर्णयकारकं ज्ञानमेवास्तीति मन्यस्व।

ननु भक्तपानानां विषये सर्वा प्रवृत्तिर्व्यवहाराद्भवितुमर्हति, न तु साधूनां विषये? इति चेत्, साधूनां व्यवहारोच्छेदे सति तीर्थस्यापि समुच्छेदः स्यादिति। तस्माद् भवन्तोऽपि व्यवहारं स्वीकुर्वन्तु।

दूसरे–ज्ञान यदि सर्वथा निश्चय कराने वाला न माना जाय तो भक्तपानादिकका भी निश्चय कैसे हो सकता है। ज्ञान ही तो यह शुद्ध है, यह अशुद्ध है, यह निर्जीव है यह सजीव है इत्यादिरूप निश्चय कराता है।

यदि इस पर अव्यक्तवादी यों कहे कि भक्तपानादिक का निर्णय कारक ज्ञान है यह सब व्यवहार से ही कहा जाता है तो इसी तरह साधु आदि का निर्णयकारक ज्ञान भी व्यवहार से होता है यह भी मान लेना चाहिये।

भक्तपान के विषय में जो प्रवृत्ति होती है वह तो व्यवहार से हो सकती है किन्तु साधुओ के विषय मे नही हो सकती। यदि ऐसा कहा जाय तो साधुओं के व्यवहार का ही उच्छेद हो जायगा साधु-व्यवहारका उच्छेद होनेपर तीर्थका भी उच्छेद प्राप्त होता है। इसलिये आपलोग भी व्यवहार को स्वीकार करे।

બીજુ–જ્ઞાન જો સર્વથા નિશ્ચય કરાવનાર ન માનવામા આવે તો આહાર પાનાદિકનો પણ નિશ્ચય કેમ થઈ શકે? જ્ઞાન જ આ શુદ્ધ છે, આ અશુદ્ધ છે, આ નિર્જીવ છે, આ સજીવ છે, ઈત્યાદિરૂપ નિશ્ચય કરાવે છે

આ સામે કોઈ અવ્યક્તવાદી એમ કહે કે, આહાર પાનાદિકનુ નિર્ણય કારક જ્ઞાન છે આ સઘળુ વહેવારથી જ કહેવામા આવે છે તો આ પ્રમાણે સાધુ આદિનુ નિર્ણયકારક જ્ઞાન પણ વહેવારથી થાય છે આ પણ માની લેવુ જોઈએ

આહાર પાણીના વિષયમા જે પ્રવૃત્તિ થાય છે તે વહેવારથી જ થઈ શકે છે પરતુ સાધુઓના વિષયમા થઈ શકતી નથી, એવુ જો કહેવામા આવે તો સાધુઓના વહેવારનો જ ઉચ્છેદ થઈ જાય સાધુ વહેવારનો ઉચ્છેદ થવાથી તીર્થનો પણ ઉચ્છેદ પ્રાપ્ત થાય છે માટે આપલોક પણ વહેવારનો સ્વીકાર કરો

एवं स्थविरैः प्रतिबोधिता अपि ते मुनयः स्वदुराग्रहं न त्यक्तवन्तः। ततस्तैः स्थविरैः कायोत्सर्गपूर्वकं बहिष्कृत्वा ग्रामानुग्रामं विहरन्तः स्वमतप्रचारं कुर्वन्तो राजगृहनगरे गुणशिलोद्याने समागताः।

तत्र मौर्यवंशीयो बलभद्रनामको नृपः "अव्यक्तनिह्नवा अत्र पुरे समागताः" इति श्रुत्वा तान् प्रतिबोधयितुं स्वभटैर्गुणशिलोद्यानात् बद्ध्वा समानायितवान्। यष्टिमुष्ट्यादिभिर्भटैस्ताडितास्ते वदन्ति-भो! राजन्! त्वं श्रमणोपासकः, वयं श्रमणाः, कस्मादस्माकमनर्थं कारयसि?। भूपेनोक्तम्-एवं मा वदन्तु भवन्तः,

इस प्रकार स्थविरों से प्रतिबोधित होने पर भी उन लोगों ने अपने दुराग्रह का परित्याग नहीं किया। अतः उन सबने कायोत्सर्ग-पूर्वक उनका बहिष्कार कर दिया। बहिष्कृत होकर वे सब के सब ग्रामानुग्राम विचरते हुए और अपने मत की पुष्टि करते हुए राजगृह नगर में गुणशिलोद्यान में आये।

वहां एक मौर्यवंशीय बलभद्र नाम के राजा ने "अव्यक्त निह्नव इस पुर में आये हुए हैं" ऐसा सुनकर उनको प्रतिबोधित करने के लिये अपने सुभटों से बंधवा कर मंगाया। भट लोग उनको लेने के लिये पहुँचे। यष्टि मुष्टि आदि के प्रहारों से खूब ताडित कर वे उनको राजा के पास ले आये। आते ही उन्हों ने राजा से कहा कि महाराज! आप श्रमणोपासक हैं, और हम श्रमण हैं। हमारे उपर आप अनर्थ क्यों करवा रहे हो। श्रमणो की बात सुनकर राजा ने कहा-आप

આ પ્રકારે સ્થવિરોથી પ્રતિબોધિત થવા છતાં પણ તે લોકોએ પોતાના દુરાગ્રહનો ત્યાગ કર્યો નહીં અને એ સઘળાએ કાયોત્સર્ગ પૂર્વક તેમનો બહિષ્કાર કર્યો બહિષ્કૃત થવાથી તે સઘળા ગ્રામાનુગ્રામ વિચરતા વિચરતા પોતાના મતની પુષ્ટિ કરતા કરતા રાજગૃહ નગરમાં ગુણશીલ ઉદ્યાનમાં આવ્યા

રાજગૃહ નગર ઉપર મૌર્યવંશીય બલભદ્ર નામના રાજાનું આધિપત્ય હતું પોતાને ત્યાં અવ્યક્ત નિહ્નવને આવેલા જાણીને શ્રમણોપાસક તે રાજવીએ ગુણશીલઉદ્યાનમાં ઉતરેલા એ અવ્યક્તનિહ્નવોને પ્રતિબોધિત કરવાના ઉદ્દેશથી પોતાના સુભટો દ્વારા બાંધીને હાજર કરવાનો હુકમ કર્યો રાજ્યના માણસો તેમને પકડી લાવવા માટે ઉદ્યાનમાં પહોંચ્યા અને બધાને પકડી બાંધી લેવાની સાથે ગડદા પાટુ વગેરેના પ્રહારથી ખૂબ ત્રાસ આપ્યો પછી રાજાની સામે લઈ જઈ રજુ કરતાં એ પકડી મંગાવવામાં આવેલા નિહ્નવોએ રાજાની સમક્ષ ઉપસ્થિત થતાં કહ્યું કે, હે રાજન્! આપ તો શ્રમણોપાસક છો અને અમો શ્રમણ છીએ અમારા ઉપર શા માટે અનર્થ કરાવી રહ્યા છો? શ્રમણોની વાત સાંભળી

भवतामव्यक्त मतम् , तदनुसारेण नाहं निश्चिनोमि-यूय श्रमणाश्चोराश्चरटा वा वय श्रमणोपासका अन्ये वा स्म इति, इत्येवं तेन भूपेन बोध प्राप्ताः कथित वन्तः-राजन्! भवानस्मान् सन्मार्गे स्थापितवान्। राजा प्राह-भो महाभागाः! भवतः प्रतिबोधयितु मया यदाचरित तत्सर्व क्षन्तव्य भवद्भिः। ते मिथ्या दुष्कृत दत्त्वा तेषु स्थविरेषु मिलिताः॥

इति तृतीयापाढाऽऽचार्यशिष्यनिह्नवदृष्टान्तः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थनिह्नवाऽश्वमित्रदृष्टान्त प्रोच्यते—

भगवतः श्रीमहावीरस्वामिनो निर्वाणसमयाद् विंशत्यधिकद्विशत २२० वर्षेषु

लोग ऐसा मत कहो-आपका तो मत अव्यक्त है इसके अनुसार हम यह कैसे निश्चय कर सकते हैं कि आप श्रमण हैं कि चोर या लूटेरे हैं, और हम श्रमणोपासक हैं या अन्य कोई। इस प्रकार जब उस राजा ने कहा तो उनको बोध हो गया। राजा द्वारा बोध को प्राप्त हुए उन श्रमणों ने कहा-महाराज! आपने हमलोगों को सन्मार्ग मे लगा दिया यह अच्छा किया। राजा ने कहा कि आप लोगो को सन्मार्ग में लाने के लिये-प्रतिबोधित करने के लिये-जो कुछ हमारे द्वारा करवाया गया है उसे आप क्षमा करे। फिर वे मुनि मिथ्यादुष्कृत देकर स्थविरों में समिलित हो गये।

यह तीसरा अषाढाचार्य शिष्य निह्नव दृष्टान्त हुवा

चतुर्थ निह्नव अश्वमित्र की कथा इस प्रकार है—

भगवान महावीर स्वामी को मोक्ष गये हुए जब २२० दोसो बीस वर्ष

રાજાએ કહ્યુ કે,-આપ એવુ કહી શકતા નથી-આપનો તો અવ્યક્ત મત છે આથી હુ કેમ માની શકુ કે, આપ શ્રમણ છો અથવા તો ચોર, લુટારા છો? અને હુ શ્રમણોપાસક છુ કે બીજો કોઈ? રાજાનુ આ પ્રકારનુ કથન સાભળતા તે સઘળાને બોધ થઈ ગયો, પોતાની ભૂલ સમજાઇ ગઈ અજ્ઞાનના પડળ દૂર થઇ જતા એ શ્રમણોએ રાજાને કહ્યુ, મહારાજ! આપે અમોને આજે સાચો માર્ગ બતાવ્યો છે તે ઘણુ જ સારૂ કર્યુ રાજાએ કહ્યુ કે, આપ લોકોને સન્માર્ગે લાવવા માટે મારા તરફથી જે કાઈ કરવામા આવેલ છે તેની મને ક્ષમા કરો રાજા દ્વારા પ્રતિબોધિત બનેલા એ મુનિઓ મિથ્યાદુષ્કૃત્ય દઈને સ્થવિરો સાથે મળી ગયા

॥ આ ત્રીજા અષાઢાચાર્ય શિષ્ય નિહ્નવનુ દૃષ્ટાન્ત થયુ ॥૩॥

ચોથા નિહ્નવની કથા આ પ્રકારની છે—

ભગવાન મહાવીર સ્વામીને મોક્ષમા ગયાને બસો વીસ વર્ષ વીતી ચુક્યા

व्यतीतेषु मिथिलाया लक्ष्मीगृहोद्याने महागिरिशिष्यस्य कौडिन्यस्य शिष्योऽश्वमित्रमुनिः पूर्वपठनोद्यत आसीत्। स चान्यदा दशलक्षाधिकैककोटिपदपरिमाणकस्य विद्याऽनुप्रवादनामकस्य दशमपूर्वस्य नैपुणिकनामकवस्तु पठन्निममालापकं पठितवान्-

"सव्वे पडुप्पन्नसमया नेरइया वोच्छिज्जिस्सति एव जाव वेमाणिय त्ति, एव बितियाइसमएसु वत्तव्वं" इति।

छाया—सर्वे प्रत्युत्पन्नसमया नैरयिका व्युच्छेत्स्यन्ति, एव यावद् वैमानिका इति एव द्वितीयादि समयेषु वक्तव्यम्। इति।

तदा स एव रूपमालापकमधीयानो मिथ्यात्वमुगतः सन्नेव प्रवचनविरुद्धमर्थं विचिन्तयति स्म—

व्यतीत हो चुके थे तब मिथिला नगरी के लक्ष्मीगृहोद्यान में महागिरि आचार्य के शिष्य जो कौडिन्य थे उनके शिष्य अश्वमित्र मुनि पधारे। ये पूर्वों के पठन पाठन में तत्पर थे। जब एक करोड दसलाख पद वाले विद्यानुप्रवादनामक दशमपूर्वकी नैपुणिकनामक वस्तु का अध्ययन कर रहे थे तब वहा उनको यह आलापक पढने को मिला—

"सव्वे पडिप्पुन्नसमया नेरइया वोच्छिज्जिस्सति एव जाव वेमाणियत्ति एव बितियाइसमएसु वत्तव्व" इति।

छाया—सर्वे प्रत्युपन्नसमया नैरयिका व्युच्छेत्स्यन्ति। एव यावत् वैमानिका इति, एव द्वितीयादिसमयेषु वक्तव्यम्' इति।

इस आलापक को पढते ही उनके चित्तमे मिथ्यात्वका उदय हो जाने से प्रवचनविरुद्ध अर्थ की कल्पना जग उठी। उन्होंने धर्माचार्य से कहा—

હતા એ સમયે મિથિલા નગરીના લક્ષ્મીગૃહ ઉદ્યાનમા મહાગિરિ આચાર્યના શિષ્ય કૌડિન્ય હતા તેમના શિષ્ય અશ્વમિત્ર મુનિ પધાર્યા અશ્વમિત્ર મુનિ પૂર્વોના પઠન પાઠનમા ખૂબ જ તત્પર હતા જ્યારે એક કરોડ દસલાખ પદવાળા વિદ્યાનુપ્રવાદ નામના દશમાપૂર્વની નૈપુણિકનામની વસ્તુનુ અધ્યયન કરી રહ્યા હતા ત્યા તેમને આ આલાપક વાચવામા આવ્યુ —

"सव्वे पडिप्पपुन्नसमया नेरइया वोच्छिज्जिस्सति एव जाव वेमाणियत्ति एव वितियाइसमाएसु वत्तव्व" इति।

छाया—"सर्वे प्रत्युत्पन्नसमया नैरयिका व्युच्छेत्स्यन्ति।

एव यावत् वैमानिका इति, एव द्वितीयादिसमयेषु वक्तव्यम्" इति।

આ આલાપકને ભણતાજ તેમના ચિત્તમા મિથ્યાત્વનો ઉદય થઇ જતા પ્રવચન વિરૂદ્ધ અર્થની કલ્પના જાગી પડી તેમણે ધર્માચાર્યને કહ્યુ—

वर्तमानक्षणवर्त्तिनो नैरयिकादयो वैमानिकान्ताः सर्वेऽपि चतुर्विंशतिदण्डकजीवाः क्षणान्तरे व्युच्छेत्स्यन्ति तस्मात् सर्वेऽपि जीवादयः पदार्थाः प्रतिक्षण समुच्छेद यान्ति। किंच—यत्रार्थक्रियाकारित्व तदेव वस्तुनः सत्त्वम्। यत्रार्थक्रियाकारित्व नास्ति, न तत् सत्त्वम्। यद्यर्थक्रियाकारित्वाभावेऽपि सत्त्व मन्येत तर्हि शशशृङ्गादीनामपि सत्ता स्वीकर्त्तव्या स्यात्, अतो "यदेवार्थक्रियाकारि तदेव परमार्थस"-दिति सिद्धान्तो निष्पद्यते। अर्थक्रियाकारित्वरूप सत्त्व क्षणविनश्वरपदार्थेष्वेव सभवति, न तु नित्येषु। नित्यपदार्थेष्वर्थक्रियाकारित्व चेत् स्वीक्रियेत, तर्हि ते नित्यपदार्थाः किं क्रमशोऽर्थक्रियाकारिणो भवन्ति? किं वा यौगपद्येन?, यदि क्रमशोऽर्थक्रियाकारित्व तर्हि तेषां नित्यत्व व्याहन्येत। किंच-

---

वर्तमान क्षणवर्ती नैरयिक आदि वैमानिकान्त चौवीस दडक के जीव क्षणान्तर में व्युच्छिन्न हो जायेगे। इसलिये ऐसा मानना चाहिये कि समस्त जीवादिरूपदार्थ प्रतिक्षण मे नष्ट हो रहे हैं। स्थिर नहीं हैं। तथा जहा अर्थक्रियाकारिता है वही सत्त्व है। इसके अतिरिक्त-जहां अर्थक्रियाकारिता नही है वहा सत्त्व नही है। यदि जो कार्य को नहीं करने वाला है उसमे भी सत्त्व माना जाय तो शशशृग आदि पदार्थो में भी सत्त्व मान लेना पडेगा, अतः "यदेव अर्थक्रियाकारि तदेव परमार्थसत्" यही सिद्धान्त स्थिर होता है। अर्थक्रियाकारितारूप सत्त्व क्षण विनश्वर पदार्थ के अतिरिक्त नित्य पदार्थ में कथमपि आ नहीं सकता— इस विषय मे नित्यपदार्थवादियो से पूछा जाय कि-नित्यपदार्थ क्रम से अर्थक्रिया करता है, या युगपत् अर्थक्रिया करता है? यदि

વર્તમાન ક્ષણવર્તી નૈરયિક આદિ વૈમાનિક પર્યંત ચોવિસ દડકના જીવ ક્ષણાન્તરમા વ્યુચ્છિન્ન થઈ જશે આથી એવુ માનવુ જોઈએ કે, સઘળા જીવાદિક પદાર્થ પ્રતિક્ષણમા નષ્ટ થઈ રહ્યા છે સ્થિર નથી અને જ્યા અર્થક્રિયા કારિતા છે તે જ સત્વ છે આથી અતિરિક્ત-જ્યા અર્થક્રિયા કારિતા નથી તે સત્વ નથી જે કાર્ય કરનાર નથી તેમા પણ સત્વ માનવામા આવે તો શશશૃગ (સસલાના શીગ) વગેરે પદાર્થોમા પણ સત્વ માનવુ પડશે આથી "यदेव अर्थक्रियाकारि तदेव परमार्थ सत्" આ સિદ્ધાત સિદ્ધ થાય છે અર્થક્રિયા કારિતા રૂપ સત્વ ક્ષણભગુર પદાર્થના અતિરિક્ત નિત્યપદાથમા કોઈ દિવસ આવી શકતો નથી કેમકે, નિત્ય પદાર્થવાદીઓથી એવુ પુછવામા આવે કે, નિત્યપદાર્થ ક્રમથી અર્થક્રિયા કરે છે કે, યુગપત (એકી સાથે) અર્થક્રિયા કરે છે? જો એમ કહેવામા આવે કે, ક્રમથી અર્થક્રિયા કરે છે તો આ

क्रमशः कालान्तरवर्त्तिसमस्तार्थक्रियाकारित्वमशक्यम्, नित्यपदार्थानामेकस्वभावतया समस्तार्थक्रियाणामेकत्वमसङ्गात् । यदि तेषा भिन्नस्वभावत्व स्वीक्रियेत, तर्हि स्वभावपरिवृत्त्या एक स्वभावत्वहानौ तेपामनित्यत्वमापद्येत । अथ यौगपद्येनार्थक्रियाकारित्व स्वीक्रीयेत तर्हि एकस्मिन्नेव क्षणे सर्वा अर्थक्रिया' सपद्येरन्, ततश्च द्वितीयादिक्षणेऽर्थक्रियाकर्तृत्वाभावात्तेपामवस्तुत्वमापद्येत । किंच-एकस्मिन् क्षणे समस्तार्थक्रियाकारित्वाभावः प्रत्यक्षसिद्ध एव, अतः क्षणिकस्यैव वस्तुनोऽर्थ

कहा जाय कि क्रम से अर्थक्रिया करता है, तो इस प्रकार की मान्यता में उसमें नित्यत्व की हानि आती है । दूसरे कालान्तरवर्ती समस्त अर्थक्रियाएँ उस क्रम से हो भी कैसे सकती हैं, क्यों कि नित्य जब एक स्वभाववाला है तो उसी स्वभाव से वह समस्त अर्थक्रियाएँ करेगा, इस अपेक्षा समस्त अर्थक्रियाओं में एकता आनेका प्रसग प्राप्त होगा। यदि उसमे भिन्न २ स्वभावता मानी जाय तो फिर इस तरह से स्वभाव परिवर्तन होने से एकस्वभावताकी हानि होगी, और इस वजहसे वहा अनित्यता माननी पडेगी । यदि यह कहा जाय कि नित्य पदार्थ युगपत् अर्थक्रिया करता है तो यह कहना भी ठीक नही है, क्यों कि जब वह एक ही क्षण मे समस्त कार्यो को कर देगा तो द्वितीयादिक क्षण मे वह क्या करेगा? इस अपेक्षा उसमे अवस्तुत्वापत्ति माननी पडेगी । तथा एक ही क्षण मे उसमे कार्य-अकारणता प्रत्यक्षसिद्ध है। इसका कारण यह मानना चाहिये कि क्षणिक वस्तु ही कार्य करती हे अत.

પ્રકારની માન્યતામા તેમા નિત્યત્વની હાની આવે છે બીજુ કાલાન્તરવર્તિ સમસ્ત અર્થક્રિયાઓ તેના ક્રમથી થઈ પણ કેમ શકે ? કેમકે, નિત્ય જ્યારે એક સ્વભાવવાળો છે તો એ જ સ્વભાવથી તે સમસ્ત અર્થક્રિયાઓ કરશે આ અપેક્ષા સમસ્ત અર્થક્રિયાઓમા એકતા હોવાનો પ્રસગ પ્રાપ્ત થશે જો તેમા ભિન્ન ભિન્ન સ્વભાવતા માનવામા આવે તો તે રીતે તો સ્વભાવ પરિવર્તન હોવાથી એક સ્વભાવની હાની થશે અને તેના કારણે ત્યા અનિત્યતા માનવી પડશે જો એમ કહેવામા આવે કે, નિત્ય પદાર્થ યુગપત અર્થક્રિયા કરે છે તો એવુ કહેવુ પણ ઠીક નથી કેમકે, જ્યારે તે એક જ ક્ષણમા સમસ્ત કાર્યને કરી દેશે તો બીજી ક્ષણમા તે શુ કરશે ? આ અપેક્ષા એ તેમા અવસ્તુત્વાપત્તિ માનવી પડશે, તથા એક જ ક્ષણમા તેમા કાર્યની અકરણતા પ્રત્યક્ષ સિદ્ધ છે તેનુ કારણ એ માનવુ જોઈએ કે, ક્ષણિક વસ્તુ જ કાર્ય કરે છે

क्रियाकारित्व स्वीकर्तव्यम्। एव च 'सर्व वस्तु क्षणिकम्' इत्येव मन्तव्यम्। वस्तुन प्रतिक्षण समुच्छेदो निरन्वयनाशो भवति। यथा विद्युज्जलबुद्बुदादिपदार्थानामिति।

एव वदन्त तमश्वमित्रमुनिं काडिन्यनामको धर्माचार्य माह–वत्स! प्रतिक्षण वस्तुनः सर्वथा नाश मा स्वीकुरु। वस्तुनः प्रतिक्षण नाश' कथचित् अन्यान्यपर्यायोत्पत्तिनाशापेक्षयैव भवति न तु सर्वथानाशरूपो निरन्वयनाशो भवति। पदार्थस्य सर्वथा निरन्वयनाशाऽभ्युपगमे तु क्षणान्तरे तथारूपः पदार्थः प्रत्यक्षेण कथ दृश्यते।

पदार्थ क्षणिक हैं। क्षणिक का मतलब है निरन्वय विनाश। वस्तु प्रतिक्षण उत्पन्न होती रहती है और प्रतिक्षण ही नष्ट होती रहती है, जैसे विजली या जलवुद्वुद आदि पदार्थ।

अश्वमित्र मुनि की इस वात को सुन धर्माचार्य कौंडिन्य ने कहा–वत्स! प्रतिक्षण वस्तु के सर्वथा विनाश को तुम स्वीकार मत करो। यह वात तो सिद्धान्त अभिमत है कि वस्तु सदा एकसी हालत में नहीं रहती है, उसमे प्रतिक्षण नवीन पर्यायों का उत्पाद एव पूर्व २ पर्यायों का विनाश होता रहता है। इस अपेक्षा से उसका कथचित् विनाश भी माना गया है। इस प्रकार की स्वीकृति से यह तात्पर्य नही निकलता है कि वस्तु का सर्वथा निरन्वय विनाश हो जाता है। पदार्थ का निरन्वय विनाश तो त्रिकालमे भी नही हो सकता है। यदि पदार्थ का निरन्वय विनाश माना जाय तो द्वितीयादिक क्षणान्तर मे जो पदार्थ का ज्यों का त्यो प्रत्यक्ष होता है वह नही हो सकता।

એટલા માટે પદાર્થ ક્ષણિક છે ક્ષણિકનો અર્થ નિરન્વય વિનાશ થાય છે વસ્તુ પ્રતિ ક્ષણ ઉત્પન્ન થતી રહે છે અને પ્રતિક્ષણે નાશ થતી રહે છે જેમકે આકાશમાની વિજળી અથવા પાણીનો પરપોટો વગેરે પદાર્થો જેવી રીતે ક્ષણજીવી છે તેની માફકજ

અશ્વમિત્ર મુનિની આ વાત સાભળીને ધર્માચાર્ય કૌડિન્યે કહ્યુ, હે વત્સ! પ્રતિક્ષણ વસ્તુના સર્વથા વિનાશનો તમે સ્વીકાર ન કરો એ વાત તો સિદ્ધાતથી સ્વીકારાયેલી છે કે, ચિજમાત્ર સદા એક જ હાલતમા કદી રહેતી નથી તેમા પ્રતિક્ષણ નવા નવા પર્યાયો ઉમેરાતા જાય છે અને પહેલાના પર્યાયોનો ક્ષય થતો જ રહે છે આ અપેક્ષાએ તેનો કઈક અશે વિનાશ પણ માનવામા આવે છે આ પ્રકારનો સ્વીકાર કરવાથી એવુ તાત્પર્ય નિકળતુ નથી કે, વસ્તુનો સર્વથા નિરન્વય વિનાશ થાય છે પદાર્થનો નિરન્વય વિનાશ તો ત્રણે કાળમા પણ થતો નથી છતા પણ જો પદાર્થનો નિરન્વય વિનાશ માનવામા આવે તો બીજીજ ક્ષણે એ પદાર્થ જેમનો તેમ પ્રત્યક્ષ દેખાય છે તે શક્ય નથી

किंच—वस्तुनः प्रतिक्षण सर्वथा नाश स्वीकरोषि, तर्हि ऐहिकः पारत्रिकश्च सर्वोऽपि व्यवहार कथ स्यात्?, तथाहि भोक्ता कोऽप्यन्यः, तृप्तिस्तु कस्याप्यन्यस्य इति कथमुपपद्येत। तथा—अन्यः पन्थान गच्छति, अन्यस्तु गमनश्रममनुभवेत्। अन्यो घटादीनर्थान् पश्यति, अन्यस्य तद्विषयक ज्ञान स्यात्। अन्यो दुष्कर्म करोति, अपरो नरके गच्छेत्। अन्यश्चारित्र पालयति, अन्यो मोक्षमधिगच्छेत्। इति क्षणिकवादाङ्गीकारे तव मते सर्व विपरीत स्यात्, न चैतत् कचिद् दृष्टमिष्ट वा।

और भी–वस्तु का प्रतिक्षण सर्वथा विनाश यदि तुम स्वीकार करते हो तो ऐसी हालत में इसलोकसबधी एव परलोकसबधी समस्त ही व्यवहार व्युच्छिन्न मानना पडेगा। भोक्ता कोई होगा और तृप्ति किसी दूसरे को होगी, कारण कि जिसने भोजन किया है वह तो एक क्षण के बाद निरन्वयरूप से नष्ट हो गया, और अब जो इसके बाद उत्तर क्षणरूप व्यक्ति हुआ है उसको तृप्ति होगी। मार्ग कोई दूसरा चलेगा श्रम का अनुभव होगा किसी अन्य को। घटादिक पदार्थों को देखेगा दूसरा, तद्विषक ज्ञान होगा किसी दूसरे को। दुष्कर्म करेगा कोई और नरक जावेगा और ही कोई। चारित्र पालन करेगा और कोई और मोक्ष जायगा और कोई। इस प्रकार क्षणिकवाद के अगीकार करने मे सर्व ही बाते विपरीतरूप मे परिणत हो जायेगी, परन्तु इस तरह का व्यवहार न तो किसी ने देखा है और न किसी को इष्ट ही है, और न इस प्रकार के व्यवहार का साधक कोई प्रमाण ही हे। इसलिये

વિશેષત —વસ્તુનો પ્રતિક્ષણ સર્વથા વિનાશ થાય છે, તેવુ જો તમે સ્વીકારતા હો તો એવી હાલતમા આ લોક સબધી અને પરલોક સબધી સઘળો વહેવાર જ છિન્ન ભિન્ન માનવો પડશે વસ્તુનો ભોક્તા કોઈ એક હશે અને તેની તૃપ્તિ કોઇ બીજાને થશે કારણ કે, માનોકે જેણે ભોજન કર્યું તે તો એક ક્ષણ પછી નિરન્વયરૂપના કારણે નષ્ટ થઈ ગયો, જ્યારે એના પછી બીજી જ ક્ષણે જે વ્યક્તિ થઈ એને જ તૃપ્તિ થશે પગે કોઈ એક ચાલશે જ્યારે તેનો થાક બીજાને લાગશે એમ તો ઘટ વીગેરે પદાર્થને કોઇ જોશે અને તેના વિષેનુ જ્ઞાન કોઈ બીજાને થશે દુષ્કર્મ કોઈ કરશે અને તેને બદલે નરકમા કોઈ બીજા જશે ચારિત્રનુ પાલન કરશે કોઈ અને તેને બદલે મોક્ષમા કોઈ બીજો જ પહોચી જશે આ પ્રકારના ક્ષણીકવાદનો જો સ્વીકાર કરવામા આવે તો સઘળી વાતો વિપરીત રૂપમા ફેરવાઈ જશે એટલા માટે આ પ્રકારનો વહેવાર ન તો કોઈએ જોયો છે કે, ન તો કોઇને પસદ છે, વળી આ પ્રકારના વહેવારને સાચો ઠરાવવા માટે કોઈ પ્રમાણ પણ નથી

क्रियाकारित्व स्वीकर्तव्यम्। एवं च 'सर्वं वस्तु क्षणिकम्' इत्येव मन्तव्यम्। वस्तुन प्रतिक्षण समुच्छेदो निरन्वयनाशो भवति। यथा विद्युज्जलबुद्बुदादिपदार्थानामिति।

एव वदन्त तमश्वमित्रमुनिं काडिन्यनामको धर्माचार्य प्राह—वत्स! प्रतिक्षण वस्तुनः सर्वथा नाश मा स्वीकुरु। वस्तुनः प्रतिक्षण नाश' कथचित् अन्यान्यपर्यायोत्पत्तिनाशापेक्षयैव भवति न तु सर्वथानाशरूपो निरन्वयनाशो भवति। पदार्थस्य सर्वथा निरन्वयनाशाऽभ्युपगमे तु क्षणान्तरे तथारूपः पदार्थः प्रत्यक्षेण कथ दृश्यते।

पदार्थ क्षणिक हैं। क्षणिक का मतलब है निरन्वय विनाश। वस्तु प्रतिक्षण उत्पन्न होती रहती है और प्रतिक्षण ही नष्ट होती रहती है, जैसे विजली या जलबुद्बुद आदि पदार्थ।

अश्वमित्र मुनि की इस वात को सुन धर्माचार्य कौंडिन्य ने कहा—वत्स! प्रतिक्षण वस्तु के सर्वथा विनाश को तुम स्वीकार मत करो। यह बात तो सिद्धान्त अभिमत है कि वस्तु सदा एकसी हालत में नहीं रहती है, उसमे प्रतिक्षण नवीन पर्यायों का उत्पाद एव पूर्व २ पर्यायों का विनाश होता रहता है। इस अपेक्षा से उसका कथचित् विनाश भी माना गया है। इस प्रकार की स्वीकृति से यह तात्पर्य नही निकलता है कि वस्तु का सर्वथा निरन्वय विनाश हो जाता है। पदार्थ का निरन्वय विनाश तो त्रिकालमे भी नही हो सकता है। यदि पदार्थ का निरन्वय विनाश माना जाय तो द्वितीयादिक क्षणान्तर मे जो पदार्थ का ज्यों का त्यो प्रत्यक्ष होता है वह नही हो सकता।

એટલા માટે પદાર્થ ક્ષણિક છે ક્ષણિકનો અર્થ નિરન્વય વિનાશ થાય છે વસ્તુ પ્રતિ ક્ષણ ઉત્પન્ન થતી રહે છે અને પ્રતિક્ષણે નાશ થતી રહે છે જેમકે આકાશમાની વિજળી અથવા પાણીનો પરપોટો વગેરે પદાર્થો જેવી રીતે ક્ષણજીવી છે તેની માફકજ

અશ્વમિત્ર મુનિની આ વાત સાભળીને ધર્માચાર્ય કૌડિન્યે કહ્યુ, હે વત્સ! પ્રતિક્ષણ વસ્તુના સર્વથા વિનાશનો તમે સ્વીકાર ન કરો એ વાત તો સિદ્ધાતથી સ્વીકારાયેલી છે કે, ચિજમાત્ર સદા એક જ હાલતમા રહી રહેતી નથી તેમા પ્રતિક્ષણ નવા નવા પર્યાયો ઉમેરાતા જાય છે અને પહેલાના પર્યાયોનો ક્ષય થતો જ રહે છે આ અપેક્ષાએ તેનો કઇક અશે વિનાશ પણ માનવામા આવે છે આ પ્રકારનો સ્વીકાર કરવાથી એવુ તાત્પર્ય નિકળતુ નથી કે, વસ્તુનો સર્વથા નિરન્વય વિનાશ થાય છે પદાર્થનો નિરન્વય વિનાશ તો ત્રણે કાળમા પણ થતો નથી છતા પણ જો પદાર્થનો નિરન્વય વિનાશ માનવામા આવે તો બીજીજ ક્ષણે એ પદાર્થ જેમનો તેમ પ્રત્યક્ષ દેખાય છે તે શકય નથી

ततोऽसौ लोके समुच्छेदवादोक्त्या स्वकीयकुमत व्युद्ग्राहयन् भूमौ पर्यटति। अथान्यदाऽसौ सपरिवार पर्यटन् राजगृहे समागतः। तत्र-राज्ञः शुल्काध्यक्षाः श्रावकोत्तमा आसन्। ते च सामुच्छेदिकनिह्नवानागतान् ज्ञात्वा मनसि चिन्तयन्ति-कर्कशेनापि कर्मणा एतान् बोधयामः इति विचिन्त्य ते राजपुरुषाः कशादिभिस्तेषां ताडन कुर्वन्ति। ततस्ते मुनयः प्राहुः-यूय श्रावकाः, वय साधवः कथ कुट्यन्ते युष्माभिः, श्रावकाः वदन्ति-भवन्मते वय न श्रावकाः ये भवद्भिर्दृष्टास्ते

गच्छ से बाहिर होकर इन्हों ने स्वेच्छापूर्वक विहार किया और वे सर्वत्र अपने समुच्छेदवाद की प्ररूपणा एव पुष्टि करने लगे।

किसी एक समय ये सपरिवार विचरते हुए राजगृह नगरमे आये। उस समय वहा राज्य के चुगीघर मे काम करने वाले श्रावक थे। जब उन्हों ने सुना कि समुच्छेदवादी निह्नव यहा आये हुए हैं, तो उन्हों ने विचार किया कि कर्कश-कठोर से भी कठोर कर्म द्वारा इनको समझाना चाहिये। इस प्रकार निश्चय कर वे सब राजपुरुष उनके पास आये और चाबुक आदि के प्रहारो से उनको खूब ताडित करने लगे। मुनियो ने जब उनका ऐसा अनुचित व्यवहार देखा तो कहने लगे कि आप लोग तो श्रावक हो और हम लोग साधु हे अतः व्यर्थ मे हमे क्यों मारते हो। उनकी बात सुनकर उन श्रावको ने कहा कि खूब कहा-आप लोगों के मतानुसार न हम श्रावक हैं और न आप

ગચ્છથી બહાર થયા પછી અશ્વમિત્ર મુનીએ સ્વેચ્છાપૂર્વક વિહાર કરવા માંડયો. અને તે જ્યા જ્યા ગયા ત્યા ત્યા પોતાના સમુચ્છેદવાદની પ્રરૂપણા અને પુષ્ટિ કરવા લાગ્યા

કોઈ એક સમયે વિચરતા વિચરતા તે પરિવાર સહિત રાજગૃહ નગરમા પધાર્યા તે સમયે ત્યાના રાજ્યના જકાત ખાતાના કર્મચારીઓ શ્રાવકો હતા તેમણે સાભળ્યુ કે, સમુચ્છેદવાદી નિહ્નવ અહિં પધાર્યા છે, તો તેઓએ વિચાર કર્યો કે, કર્કશ-કઠોરથી પણ કઠોર કાર્ય દ્વારા તેમની બુદ્ધિ ઠેકાણે લાવવી જોઈએ આ પ્રકારનો વિચાર કરી તે સઘળા રાજપુરૂષો તેમની પાસે આવ્યા અને ચાબુક વિગેરેના પ્રહારથી તેમને ખૂબ મારવા લાગ્યા મુનિઓએ જ્યારે રાજપુરૂષોનો આવો અનુચિત વહેવાર જોયો એટલે કહેવા લાગ્યા કે, આપ લોકો તો શ્રાવક છો અને અમે સાધુઓ છીએ, તો અમોને વ્યર્થ શા માટે મારો છો? અશ્વમિત્ર અને તેમના સાધુઓની આ વાત સાભળીને તે શ્રાવકોએ કહ્યુ કે, વાહ! આપના મત અનુસાર ન તો અમે શ્રાવક છીએ કે

तस्मात्-वस्तुनोऽनुक्षण सर्वथा नाश इति न युक्तम्, किं तु पर्यायपरिवर्तनेनैवानुक्षण द्रव्यस्य नाशः, इति मन्तव्यम्। दशमे पूर्वे यदुक्त नारकादीना व्युच्छेद इति, तत्र व्युच्छेदः पर्यायान्तरसम्प्राप्तिरूपः। यत —

जैनानामखिल वस्तु, द्रव्यतः शाश्वत भवेत्।
अपरापरपर्याय-परावृत्तेस्त्वशाश्वतम् ॥ १ ॥

इत्येव धर्माचार्यः प्रतिबोधितोऽपि सोऽश्वमित्रः स्वदुराग्रह न त्यक्तवान् तदा धर्माचार्यस्त 'निह्नवोऽयम्' इति मत्वा कायोत्सर्गपूर्वक बहिष्कृतवान्।

वस्तुका प्रतिक्षण सर्वथा नाश मानना युक्तियुक्त नहीं है। किन्तु यही मानना चाहिये कि पर्याय के परिवर्तन से ही प्रतिक्षण वस्तु का नाश होता है। दशमपूर्व में जो नारकी आदि का व्युच्छेद कहा है उसका अभिप्राय सर्वथा नाश से नहीं है, किन्तु पर्याय से पर्यायान्तरित होता है, ऐसा है क्यों कि जैनशास्त्र की यह मान्यता है

" जैनानामखिल वस्तु, द्रव्यतः शाश्वत भवेत्।
अपरापरपर्यायपरावृत्ते त्वशाश्वतम् ॥ १ ॥"

समस्त पदार्थ द्रव्य की अपेक्षा शाश्वत एव पर्याय की अपेक्षा अशाश्वत हैं।

इस प्रकार धर्माचार्य द्वारा प्रतिबोधित होने पर भी अश्वमित्र ने अपने दुराग्रह का त्याग नहीं किया। धर्माचार्य ने उसको इस मान्यता से निह्नव जानकर कायोत्सर्गपूर्वक गच्छ से बाहिर कर दिया। गच्छसे

આથી વસ્તુનો પ્રતિક્ષણ સર્વથા નાશ થાય છે તેમ માનવું તે વ્યાજબી નથી પરંતુ એમ જ માનવુ જોઇએ કે, પર્યાયના પરિવર્તનથી જ પ્રતિક્ષણ વસ્તુનો નાશ થાય છે દશમપૂર્વમા નારકી આદિનો જે વિચ્છેદ કહ્યો છે તેનો હેતુ એ નથી કે તેનો સર્વથા નાશ થાય છે પરંતુ એક પર્યાયથી બીજી પર્યાયાન્તરિત થાય છે કારણ કે જૈનશાસ્ત્રની એ તો માન્યતા જ છે કે,

"जैनानामखिल वस्तु, द्रव्यत शाश्वत भवेत्,
अपरापरापर्यायपरावृत्तेत्वशाश्वतम् ॥ १ ॥"

સઘળા પદાર્થ દ્રવ્યની અપેક્ષાએ શાશ્વત અને પર્યાયની અપેક્ષાએ અશાશ્વત છે

ધર્માચાર્ય તરફથી આટ આટલો પ્રતિબોધ આપવા છતા પણ અશ્વમિત્રે પોતાનો દુરાગ્રહ ન છોડયો તેની આ જાતની માન્યતાથી તેને નિહ્નવ (સૂત્રનો સત્ય અર્થને બદલે અવળો અર્થ કરનાર) જાણીને ધર્માચાર્યે કાયોત્સર્ગ પૂર્વક તેને ગચ્છ બહાર મૂકી દીધો

ततोऽसौ लोके समुच्छेदवादोक्त्या स्वकीयकुमतं व्युद्ग्राहयन् भूमौ पर्यटति।

अथान्यदाऽसौ सपरिवार पर्यटन् राजगृहे समागतः। तत्र-राज्ञः शुल्का यक्षाः श्रावकोत्तमा आसन्। ते च सामुच्छेदिकनिह्ननानागतान् ज्ञात्वा मनसि चिन्तयन्ति-कर्कशेनापि कर्मणा एतान् बोधयामः इति विचिन्त्य ते राजपुरुषाः कशादिभिस्तेषां ताडनं कुर्वन्ति। ततस्ते मुनयः प्राहुः-यूयं श्रावकाः, वयं साधवः कथं कुट्यन्ते युष्माभिः, श्रावकाः वदन्ति-भवन्मते वयं न श्रावकाः ये भवद्भिर्दृष्टास्ते

गच्छ से बाहिर होकर इन्हों ने स्वेच्छापूर्वक विहार किया और वे सर्वत्र अपने समुच्छेदवाद की प्ररूपणा एवं पुष्टि करने लगे।

किसी एक समय ये सपरिवार विचरते हुए राजगृह नगरमें आये। उस समय वहां राज्य के चुंगीघर मे काम करने वाले श्रावक थे। जब उन्हों ने सुना कि समुच्छेदवादी निह्नव यहा आये हुए हैं, तो उन्हों ने विचार किया कि कर्कश-कठोर से भी कठोर कर्म द्वारा इनको समझाना चाहिये। इस प्रकार निश्चय कर वे सब राजपुरुष उनके पास आये और चाबुक आदि के प्रहारों से उनको खूब ताडित करने लगे। मुनियो ने जब उनका ऐसा अनुचित व्यवहार देखा तो कहने लगे कि आप लोग तो श्रावक हो और हम लोग साधु हैं अतः व्यर्थ मे हमें क्यों मारते हो। उनकी बात सुनकर उन श्रावकों ने कहा कि खूब कहा-आप लोगों के मतानुसार न हम श्रावक हैं और न आप

ગચ્છથી બહાર થયા પછી અશ્વમિત્ર મુનીએ સ્વેચ્છાપૂર્વક વિહાર કરવા માંડયો. અને તે જ્યાં જ્યાં ગયા ત્યાં ત્યાં પોતાના સમુચ્છેદવાદની પ્રરૂપણા અને પુષ્ટિ કરવા લાગ્યા

કોઈ એક સમયે વિચરતા વિચરતા તે પરિવાર સહિત રાજગૃહ નગરમાં પધાર્યા તે સમયે ત્યાંના રાજ્યના જકાત ખાતાના કર્મચારીઓ શ્રાવકો હતા તેમણે સાંભળ્યું કે, સમુચ્છેદવાદી નિહ્નવ અહિં પધાર્યા છે, તો તેઓએ વિચાર કર્યો કે, કર્કશ-કઠોરથી પણ કઠોર કાર્ય દ્વારા તેમની બુદ્ધિ ઠેકાણે લાવવી જોઈએ આ પ્રકારનો વિચાર કરી તે સઘળા રાજપુરૂષો તેમની પાસે આવ્યા અને ચાબુક વિગેરેના પ્રહારથી તેમને ખૂબ મારવા લાગ્યા મુનિઓએ જ્યારે રાજપુરૂષોનો આવો અનુચિત વહેવાર જોયો એટલે કહેવા લાગ્યા કે, આપ લોકો તો શ્રાવક છો અને અમે સાધુઓ છીએ, તો અમોને વ્યર્થ શા માટે મારો છો? અશ્વમિત્ર અને તેમના સાધુઓની આ વાત સાંભળીને તે શ્રાવકોએ કહ્યું કે, વાહ! આપના મત અનુસાર ન તો અમે શ્રાવક છીએ કે

भवन्मते विनष्टाः, वयं तु नवीना एवोत्पन्नाः, ये भवन्तः पूर्वमस्माभिर्दृष्टास्ते भवन्मते विनष्टाः यूयं तु नवीना एव, भवन्मते क्षणक्षयित्वात् सर्वस्य वस्तुनः इत्येवं तैः शिक्षितः प्रतिबोधितश्च ॥

इति चतुर्थोऽश्वमित्रनिह्नवदृष्टान्तः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमगङ्गनिह्नवदृष्टन्तः प्रोच्यते—

भगवतः श्रीमहावीरस्वामिनो निर्वाणसमयाद् अष्टाविंशत्यधिकद्विशतवर्षेषु २२८ व्यतीतेषु द्वैक्रियनिह्नवो जातः ।

उल्लुकाख्याया नद्याः पूर्वस्मिन् पुलिने उल्लुकातीरनामकं नगरमासीत्, तस्या एव नद्या द्वितीयपुलिने धूलिप्राकाराऽऽवृतनगरविशेषरूपं खेटस्थानमासीत्।

साधु हो। आपने जिन्हें देखा है वे तो नष्ट ही हो गये हैं, हम तो नवीन ही उत्पन्न हुए हैं। तथा हमलोगों ने जिन आपलोगो को पहिले देखा है वे भी आप लोग नहीं है, वे तो आपके सिद्धान्तानुसार विनष्ट हो चुके हैं। आप तो नवीन ही उत्पन्न हुए हैं, क्यों कि आपका मत ही क्षण-क्षय का प्रतिपादक है, समस्तपदार्थ क्षणविनश्वर है, यह आपका अभिमत है। इस प्रकार उनके द्वारा शिक्षित होकर वे सब के सब प्रतिबोधित हो गये। यह चौथे अश्वमित्र निह्नवका दृष्टान्त हुआ॥४॥

पंचम गंगाचार्य निह्नव का वृत्तान्त इस प्रकार है—

भगवान् महावीर को मुक्ति गये जब २२८ दोसो अट्ठाईस वर्ष व्यतीत हो चुके तब द्वैक्रिय निह्नव हुआ। उस समय उल्लुकातीर नाम का नगर था। और द्वितीय तट पर धूलि के कोट से परिवृत एक नगरविशेष के

ન તો તમો સાધુ છો આપે જેને જોયા છે તેનો તો નાશ થઈ ગયો છે અમે તો નવીન જ ઉત્પન્ન થયા છીએ તેજ પ્રમાણે અમારામાના જેમણે આપ લોકોને પહેલા જોયા છે તે પણ આપ લોકો નથી આપના સિદ્ધાત અનુસાર તે તો નાશ પામ્યા છે આપ તો કોઈ નવા જ ઉત્પન્ન થયા છો કેમકે, આપનો મત જ ક્ષણ ક્ષયનો પ્રતિપાદક છે સર્વ પદાર્થો ક્ષણ વિનાશી છે એવો આપનો અભિમત છે આ પ્રમાણે એ શ્રાવકો દ્વારા શિક્ષણ મેળવી તે સઘળા પ્રતિબોધિત થયા આ ચોથુ દ્રષ્ટાત અશ્વમિત્ર નિહ્નવનુ થયુ ॥ ૪ ॥

હવે પાચમા ગગાચાર્ય નિહ્નવનુ દષ્ટાત આ પ્રકારનુ છે—

ભગવાન મહાવીરને નિર્વાણ પામ્યે આઠ આઠ ૨૨૮ બસો અઠાવીસ વર્ષ વીત્યા હશે તે સમયે દ્વૈક્રિય નિહ્નવ થયા તે સમયે ઉલ્લુકા નદીના પૂર્વ કિનારે એક ઉલ્લુકાતીર નામનુ એક નગર હતુ જ્યારે બીજા કિનારે ધુળના

तत्र महागिरिशिष्यो धनगुप्तनामको मुनिश्चातुर्मास्यामवस्थितः। धनगुप्ताचार्यस्य शिष्यो गङ्गनामकः आचार्यस्तु उल्लुकानद्या पूर्वतटवर्तिनि उल्लुकातीरनामके नगरे समवस्थितः।

तदनन्तर शरत्काले धर्माचार्यवन्दनार्थं गच्छन् गङ्गाचार्यो नदीमुत्तरीतु नद्या मनिष्टः। स च खल्वाटः, अतस्तस्य शिरसि प्रखरभास्करकिरणसपर्कात् तापः सजातः, चरणयोश्च शीतलजलसंपर्कत्तः शैत्य सजातम्। ततोऽत्रान्तरे कथमपि मिथ्यात्वमोहनीयोदयात् तस्य मनसि विचारः समुत्पन्नः—अहो! एकस्मिन् समये एकैव क्रियाऽनुभूयते इति सूत्रोक्तिः कथ घटते, यतोऽहमधुना शीतमुष्ण च युगपद

जैसा खेटक था। वहा महागिरि के शिष्य धनगुप्त नाम के मुनि ने चतुर्मास किया। इन धनगुप्त आचार्य के एक शिष्य थे जिनका नाम गग था, और ये भी स्वय आचार्य थे, उन्हों ने उल्लुका नदी के पूर्व-तट पर बसे हुए उल्लुकातीरनगर में चतुर्मास किया।

एक दिन की बात है कि शरत्काल में धर्माचार्य को वन्दना करने के लिये गगाचार्य जा रहे थे। मार्ग में नदी पडती थी। उन्हो ने उस नदी को पार करने के लिये उसमे प्रवेश किया। ये खल्वाट–गजे थे अतः प्रखर सूर्य की किरणों के आतप से इनका मस्तक तप रहा था। ज्यो ही इनको शीतल जल का सपर्क हुआ तो इनके चरणो में शीतलता आ गई। मिथ्यात्वकर्म के उदय से इसी बीच इनके मन मे इस प्रकार का विचार जागृत हो गया कि एक समय मे एक जीव एक ही क्रिया का अनुभव करता है, इस प्रकार आगम का आदेश है परन्तु

કોટથી બાધેલો એક ખટક–કસ્બો હતો ત્યા મહાગિરિના શિષ્ય ધનગુપ્ત નામના મુનિરાજે ચાતુર્માસ કર્યું એ ધનગુપ્ત આચાર્યને એક શિષ્ય હતો જેનુ નામ ગગ હતુ અને તે પણ ખુદ આચાર્ય હતા તેમણે ઉલ્લુકા નદીના પૂર્વ કિનારા ઉપર આવેલી ઉલ્લુકા નગરીમા ચાતુર્માસ કર્યું

શરદ્ઋતુનો એ સમય હતો કોઈ એક દિવસે ગ ગાચાર્ય પોતાના ધર્મા-ચાર્યને વદના કરવા માટે જઈ રહ્યા હતા માર્ગમા નદી આવતી હતી તેમણે સામે કાઠે જવા માટે નદીમા પ્રવેશ કર્યો તેમના માથામા ટાલ હતી, તે કારણે પ્રખર સૂર્યના કિરણોના આતાપથી તેમનુ મસ્તક તપી રહ્યુ હતુ બીજી બાજુ એમના ચરણોને શીતળ જળનો સ્પર્શ થતા એમના ચરણોમા શીતળતાનો અનુભવ થવા માડયો મિથ્યાત્વ કર્મના ઉદયથી એ સમયે તેમના મનમા એવા પ્રકારનો તર્ક જાગ્યો કે, આગમ તો બતાવે છે કે એક સમયમા એક જીવ એક જ ક્રિયાનો અનુભવ કરે છે, પરતુ વર્તમાનકાળે મારા આ

अनुभवामि, अतोऽनुभवविरुद्धत्वादिदमागमोक्तं न प्रमाणम्, इति विचिन्त्य गङ्गाचार्यो धनगुप्ताचार्यस्य समीपं गत्वा स्वाभिप्रायमाह—भदन्त। ममैकस्मिन्नेव समये शीतोष्णानुभवः संजातः, अतो यदुक्तमागमे युगपत् क्रियाद्वयस्यानुभवो न भवतीति, तन्न प्रमाणम्, यतः—युगपत् क्रियाद्वयसंवेदनमस्ति, अनुभवसिद्धत्वात्, मम चरणशिरोगतशीतोष्णक्रियासंवेदनवत्, इति। ततो धनगुप्ताचार्यस्तमाह

वर्तमान इस अनुभव से यह बात सत्य प्रतीत नहीं होती है, क्यों कि मैं इस समय में शीतस्पर्श एवं उष्णस्पर्श का युगपत्–एकसाथ अनुभव कर रहा हूं, अतः स्वानुभव से विरुद्ध होने के कारण यह आगमोक्त कथन प्रमाणभूत नहीं है। इस प्रकार विचार करते २ ये अपने गुरुमहाराज धनगुप्त आचार्य के पास पहुँच गये। वहां पहुँचते ही इन्हों ने अपना अभिप्राय गुरुमहाराज से कहा। भदन्त! मुझे एक ही समय में शीतस्पर्श एवं उष्णस्पर्श का अनुभव हुआ है, इसलिये आगम में जो ऐसा कहा है कि क्रियाद्वय का युगपत् अनुभव एक जीव को नहीं होता है, वह मेरी दृष्टि से अप्रमाण है। एक जीव के एक ही समय में क्रियाद्वय का संवेदन होने से यह अनुमान प्रयोग बन जाता है कि–" युगपत्क्रियाद्वयस्य संवेदनमस्ति अनुभवसिद्धत्वात् ममचरणशिरोगतशीतोष्णक्रियासंवेदनवत् " अर्थात्–एक समय में दो क्रियाओंका संवेदन होता है, क्यों कि यह अनुभव सिद्ध है, जैसे मेरे पैरो मे शीतसंवेदन और मस्तक में उष्णसंवेदन हुआ है। धनगुप्त

સ્વ અનુભવથી એ વાત સત્ય લાગતી નથી કારણ કે, આ સમયે ઉષ્ણતા અને શીતળતા બન્નેનો એક સાથે હું અનુભવ કરી રહ્યો છું માટે હું જે અનુભવી રહ્યો છું તેનાથી વિરૂદ્ધ એવું આગમમાં દર્શાવાએલું કથન પ્રમાણભૂત નથી જ આ પ્રકારનો વિચાર કરતા કરતા પોતાના ગુરુ મહારાજ ધનગુપ્ત આચાર્યની પાસે જઈ પહોંચ્યા ત્યાં પહોંચતા જ પોતાનો અનુભવેલો અભિપ્રાય ગુરુ મહારાજને કહ્યો ભદન્ત! મને એક જ સમયમાં શીતળતા અને ઉષ્ણતાનો અનુભવ થયો છે એટલા માટે આગમમાં જે એવું ફરમાવ્યું છે કે, બે ક્રિયાનો એકી સમયે યુગપત્ અનુભવ એક જીવને થતો નથી તે મારી દષ્ટિએ પ્રમાણભૂત ઠરતું નથી આથી કરીને એક જીવને એક જ સમયે ક્રિયાદ્વયનું સંવેદન થતું હોવાથી મારા અનુભવે આ અનુમાન પ્રયોગ બની જાય છે કે, " युगपत् क्रियाद्वयस्य संवेदनमस्ति अनुभवसिद्धत्वात् मम चरणशिरोगतशीतोष्ण क्रियासंवेदनवत् " અર્થાત્–એક સમયમાં બે ક્રિયાઓનું સંવેદન પણ થાય છે જેમ કે મારા પગોમાં શીતસંવેદન અને મસ્તકમાં ઉષ્ણસંવેદન અનુભવ્યું,

वत्स ! उपयोगयुग युगपन्नोपपद्यते, छायातपवत्-युगपत् क्रियाद्वयानुभव-स्त्वयाऽभ्युपगम्यते स तव क्रमेणैव सपद्यते न तु युगपत्। परतु तत् त्वया न लक्ष्यते, समयावलिकादेः कालस्य सूक्ष्मत्वात्, तथा मनसश्चातिचलत्वेनाऽतिसूक्ष्म-तया शीघ्रसचारित्वात्। तस्मादनुभवसिद्धत्वादित्यसिद्धोऽयं हेतुः ॥ १ ॥

किंच—मनः सूक्ष्मातीन्द्रियपुद्गलस्कन्धनिर्वृत्तत्वात् सूक्ष्मम्, शीघ्रसंचारस्व-भावत्वात् शीघ्रसंचारि च। एवभूत मनः यस्मिन् श्रोत्रादिद्रव्येन्द्रियविषये शब्दादौ

आचार्य ने गगाचार्य की वात सुनकर कहा कि वत्स! एक काल मे एक जीव के दो उपयोग सभवित नही होते हैं जैसे छाया और आतप। एक साथ दो क्रियाओं का अनुभव तुम जो मान रहे हो सो वह भ्रम है। क्रियाद्वय का अनुभव तो क्रम २ से ही होता है, परन्तु वह लक्षित नही होता है, क्यों कि समय आवली आदि जो काल है वह अतिसूक्ष्म है। तथा मन भी अतिचचल एव सूक्ष्म है इसलिये उसका सचार शीघ्र होने से ऐसा मालूम पडता है कि दो क्रियाओं का युगपत् अनु-भव हो रहा है इसलिये "अनुभवसिद्धत्वात" यह हेतु असिद्ध है।

मन सूक्ष्म इसलिये है कि वह सूक्ष्म, अतीन्द्रिय पुद्गल स्कध से निर्वर्तित-रचित हुआ है। उसका स्वभाव शीघ्र सचरण करने का है। इस स्वभाववाला यह मन जिस श्रोत्रइन्द्रिय आदिके विषयभूत शब्दा-

---

તેમ એ અનુભવ સિદ્ધ વાત છે ધનગુપ્તઆચાર્યે ગગાચાર્યની આ પ્રમા ણેની વાત સાભળીને કહ્યુ, હે વત્સ! એક સમયમા એક જીવને બે ઉપયોગ સભવિત થતા નથી જેમકે છાયા અને તડકો, એકી સાથે બે ક્રિયાઓનો અનુભવ જેને તમે માની રહ્યા છો તે તમારો ભ્રમ છે ક્રિયાદ્વયનો અનુભવ તો ક્રમ ક્રમથી જ થાય છે પરતુ તે લક્ષિત થતો નથી કેમકે, સમય આવલી સમયનોક્રમ આદિ જે કાળ છે તે અતિ સૂક્ષ્મ છે તેજ પ્રમાણે મન પણ અતિ ચચલ અને સૂક્ષ્મ છે એટલા માટે તેનો સચાર વેગવત હોવાથી એવુ જણાય છે કે જાણે બે ક્રિયાઓનો યુગપત્ અનુભવ થઈ રહ્યો છે પણ એ ભ્રમ છે આથી તમારો "अनुभवसिद्धत्वात्" આ નવો સિદ્ધાત અસિદ્ધ છે

મન સૂક્ષ્મ એ માટે છે કે તે સૂક્ષ્મ, અતીન્દ્રિય પુદ્ગલ સ્કધથી નિર્વર્તિત રચિત થયેલ છે તેનો સ્વભાવ શીઘ્ર સચરણ કરવાનો છે આ પ્રકારના સ્વભાવવાળુ આ મન જે શ્રોત્રેન્દ્રિય વગેરેના આ વિષયભૂત શબ્દાદિકમા જે સમયે સયુક્ત

यस्मिन् काले सयुज्यते तस्मिन् काले तस्यैव विषयस्य ज्ञाने हेतुर्मनो भवति। यस्मिन् काले यस्मिन् विषये द्रव्येन्द्रियेण सह मनो न सयुज्यते, तस्मिन् काले तस्य विषयस्य ज्ञान नोत्पद्यते। यतः शब्दादिषु विद्यमानेष्वपि तत्र मनोयोगाभावात् कस्यापि तद्विषयक ज्ञान न भवति। कोऽपि युगपत् द्वे क्रिये क्वाऽपि नैव सवेदयते। इत्थमत्र प्रयोगः—'इह पादशिरोगतशीतोष्णवेदने युगपत् न क्वापि कोऽपि सवेदयते भिन्नदेशत्वात्, विन्ध्यहिमगिरिशिखरस्पर्शनक्रियाद्वयवत्। यतोऽनुभवसिद्धत्वाद्' इत्यसिद्धोऽय हेतुः।

दिक मे जिस समय में सयुक्त होता है उस समय में उसी विषय के ज्ञान का हेतु मन होता है। जिस काल में जिस विषय में द्रव्येन्द्रिय के साथ मन सयुक्त नहीं होता है उस काल मे उस विषय का ज्ञान नहीं होता है। यद्यपि उस काल मे शब्दादिक विषय विद्यमान भी रहें तो भी उनके साथ मनोयोग का अभाव होने से किसी को भी तद्विषयक ज्ञान नही होता है। ऐसा कोई भी व्यक्ति नही है जिसे एक ही काल में दो क्रियाओं का कही पर भी सवेदन होता हो। इसकी सिद्धि इस अनुमान प्रयोग से होती है-"इह पादशिरोगतशीतोष्णवेदने युगपत् न क्वापि सवेद्येते, भिन्नदेशत्वात्, विन्ध्यहिमगिरिशिखरस्पर्शनक्रियाद्वयवत्" अर्थात् यहा पैर और शिर में रहे हुए शीत और उष्ण का सवेदन एक समय मे नहीं होता है, क्यों कि वे दोनों भिन्न २ देशवर्ती है-जैसे विन्ध्यगिरि और हिमगिरि के शिखर की स्पर्शनरूप दो क्रियाएँ, इसलिये "अनुभवसिद्धत्वात्" यह हेतु असिद्ध हो जाता है।

થાય છે તે સમયે જ્ઞાનનો હેતુ મન બને છે જે કાળે જે વિષયમા દ્રવ્યેન્દ્રિયની સાથે મન સયુક્ત નથી થતુ તે કાળે તે વિષયનુ જ્ઞાન-ભાન થતુ નથી છતા પણ જો કદાચ તે કાળમા શબ્દાદિક વિષય વિદ્યમાન-હયાત રહે તો પણ એની સાથે મનોયોગનો અભાવ હોવાથી કોઈને પણ તે વિષયનુ જ્ઞાન થતુ નથી એવી કોઈ પણ વ્યક્તિ નથી કે જેણે એક જ સમયે બે ક્રિયાઓનુ ક્યાય પણ સવેદન અનુભવ્યુ હોય આની સિદ્ધિ આ અનુમાન પ્રયોગથી થાય છે કે, "इह पादशिरोगतशीतोष्णवेदने युगपत् न क्वापि सवेद्यते भिन्नदेशत्वात् विन्ध्यहिमगिरिशिखरस्पर्शनक्रियाद्वयवत्" અર્થાત્-અહી પગ અને માથામા થતુ શીત અને ઉષ્ણનુ સવેદન એક સમયમા થતુ નથી કેમકે, તે બન્ને અલગ અલગ દેશવર્ત્તી છે હિમગિરિ અને વિન્ધ્યગિરિના શિખરના સ્પર્શનરૂપ બે ક્રિયાઓ જેમ એક સમયે થતી નથી આથી "अनुभव सिद्धत्वात्" આ હેતુ અસિદ્ધ બની જાય છે

किञ्च—जीवः खलु उपयोगमयः स येन केनाऽपि स्पर्शनादीन्द्रियेण करणभूतेन यस्मिन् शीतोष्णाद्यन्यतरविषये यस्मिन् काले उपयुज्यते तन्मयोपयोग एव भवति, नान्यथोपयुक्तो भवति । एकस्मिन् काले एकत्रैवार्थे उपयुक्तो जीवः संभवति न तु अर्थान्तरे, साङ्कर्यादिदोषप्रसङ्गात् । तस्माद् युगपत् क्रियाद्वययोगोऽसिद्ध एव । ननु एकस्मिन्नर्थे उपयुक्तोऽर्थान्तरेऽपि किं नोपयुज्यते, इत्यत्राह—एकार्थस्योपयोगमात्रे व्यापृतशक्तिक कथ युगपद् अर्थान्तरे उपयोग कर्तुं प्रभवेत् ? न कथचित्, साङ्कर्यादिदोषप्रसङ्गात् ।

और भी-जीव उपयोगस्वरूप है । वह जिस किसी भी कारणभूत स्पर्शइन्द्रिय के द्वारा जिस शीत उष्ण आदि विषय मे जिस समय उपयुक्त होता है वह उसी उपयोगमय हो जाता है, इसलिये वह उसी विषय का ज्ञाता होता है, अन्य का नहीं, और जिस समय विवक्षित उपयोग नहीं होता उस समय वह विवक्षित पदार्थ का ज्ञाता भी नहीं होता है । एक काल मे एक ही अर्थ मे जीव उपयुक्त होता है दूसरे अर्थ मे नहीं, कारण कि इस प्रकार की मान्यता से सकर आदि दोषों का प्रसग प्राप्त होता है, इसलिये एक समय मे दो क्रियाओं के साथ उपयोग का सबध मानना सर्वथा अनुचित है, क्यों कि यह बात किसी भी प्रमाण से सिद्ध नहीं होती है । एक अर्थ मे उपयुक्त आत्मा अर्थान्तर मे भी उपयुक्त क्यो नहीं होता है ? । इसका समाधान यह है कि आत्मा की शक्ति ही ऐसी है जो एक ही अर्थ में एक समय उपयुक्त हो सकती है दूसरे पदार्थ मे नहीं, क्यों कि यह बात ऊपर बतला दी

વળી-જીવ ઉપયોગ સ્વરૂપ છે તે જે કોઈ પણ કારણભૂત સ્પર્શેન્દ્રિય દ્વારા જે શીત ઉષ્ણ આદિ વિષયમા જે સમયે ઉપયુક્ત બને છે તે પ્રમાણે એજ ઉપયોગમય બની જાય છે આથી તે સમયે તે એજ વિષયનો જાણકાર બને છે, બીજા વિષયનો નહી અને જે સમયે વિવક્ષિત ઉપયોગ વિશિષ્ટ નથી હોતો તે સમયે તે વિવક્ષિત પદાર્થનો જ્ઞાતા પણ હોતો નથી એક સમયને વીશે એક જ અર્થમા જીવ ઉપયુક્ત બને છે બીજા અથમા નહી કારણ કે, આ પ્રકારની માન્યતાથી સકર આદિ દોષો થવાનો પ્રસગ પ્રાપ્ત થાય છે એટલા માટે એક સમયમા બે ક્રિયાઓની સાથે ઉપયોગનો સબધ માનવો સર્વથા અયોગ્ય છે કારણ કે, આવી વાત કોઈ પણ પ્રમાણથી સિદ્ધ થતી નથી એક અર્થમા ઉપયુક્ત આત્મા અર્થાતરમા પણ ઉપયુક્ત કેમ થતો નથી ? તેનુ સમાધાન એજ છે કે આત્માની શક્તિ જ એવી છે કે જે એક જ અર્થમા

किञ्च—सर्वैरपि स्वप्रदेशैरेकस्मिन्नर्थे उपयुक्तस्य जीवस्य कः प्रदेश उद्वरितः, येनार्थान्तरोपयोग स व्रजेत्। यतो नास्त्येव स कश्चिदुद्वरितः प्रदेशः, येन तत्समकालमेव अर्थान्तरोपयोगं स कुर्यात्। यथा वृश्चिकदंशने सति सा वेदना सर्वैः प्रदेशैरनुभूयते न तु कश्चित् प्रदेशोऽवशिष्टस्तद्वेदनानुपयुक्तः॥

ननु युगपत् क्रियाद्वयोपयोगो न भवति चेत्तर्हि कथं तमहं संवेदयामि? इति चेत्, उच्यते—

गई है, कि ऐसा मानना संकर आदि दोषों का प्रसंग होता है।

और भी–जीव जब किसी एक अर्थ में एक काल में उपयुक्त होता है, तो वह अपने समस्त प्रदेशों से उसमें उपयुक्त होता है। अब ऐसा और कोई प्रदेश नहीं बचता जो अर्थान्तर के उपयोग होने में कारण हो सके। अतः ऐसा नहीं होने से जीव एक काल मे एक ही अर्थ मे उपयुक्त होता है, यह सिद्धान्त ही ठीक है। देखो–जिस समय वृश्चिक आदि काटता है उस समय उसके काटने की वेदना का समस्त प्रदेशों द्वारा जीव अनुभव करता है, ऐसा तो कोई अवशिष्ट नहीं बचता है जो उस वेदना का अनुभवन करता हो।

यदि एक साथ क्रियाद्वय का उपयोग नहीं होता है तो मुझे उन दोनों क्रियाओं का एक साथ संवेदन क्यों होता है? यदि इस प्रकार की शंका की जाय तो उसका समाधान इस प्रकार है—

એક જ સમયે ઉપયુક્ત થઈ શકે છે, બીજા પદાર્થમા નહી કેમકે, એ વાત ઉપર બતાવવામા આવી છે કે એવુ માનવાથી સંકર આદિ દોષો થવાનો પ્રસંગ બને છે

વળી જીવ જ્યારે એક અર્થમા એક કાળને વિશે ઉપયુક્ત થાય છે તો તે પોતાના સમસ્ત પ્રદેશોથી તેમા ઉપયુક્ત બને છે પછી એવો બીજો કોઈ પણ પ્રદેશ બાકી નથી રહેતો જે અર્થાન્તરનો ઉપયોગ થવામા કારણ ભૂત બની શકે આથી તેવુ ન થવાથી જીવ એક કાળમા એક જ અર્થમા ઉપયુક્ત થાય છે, આ સિદ્ધાંત જ સાચો છે દાખલા તરીકે જે સમયે વિંછી વગેરે ડંખ મારે છે તે સમયે તેના ડંખની વેદના અનુભવ સઘળા પ્રદેશો દ્વારા જીવ કરે છે એવો કોઈ પણ પ્રદેશ બાકી નથી રહેતો કે જે આ વેદનાના અનુભવથી બકાત હોય!

આ રીતે જો એકી સાથે ક્રિયાદ્વયનો ઉપયોગ નથી થતો, તો મને તેનું સંવેદન કેમ થાય છે? જો આ પ્રકારની શંકા કરવામા આવે તો એનું સમાધાન આ પ્રમાણે છે —

समयावलिकादिकालभेदस्य दुर्लक्ष्यतया कालभेदेन प्रवृत्तमपि क्रियाद्वयसंवेदनमुत्पलशतपत्रवेधवद् युगपत् प्रवृत्तमिव मन्यसे। उत्पलपत्रशतकमूर्ध्वाधःक्रमेण व्यवस्थित सुतीक्ष्णयाऽपि सूच्या समर्थेनापि वेधकर्त्रा न समकालमेव विध्यते, किंतु कालभेदेन, उपर्युपरितने पत्रे त्वविद्धेऽधोऽधस्तनपत्रस्य वेधासंभवात्। तत्र वेधकर्ता वेध युगपद्विहितमेव मन्यते, तद्वेधनकालभेदस्य सूक्ष्मतया दुरवबोधत्वात्।

यथा वा—अलातचक्र कालभेदेन दिक्षु भ्रमदपि भ्रमणकालभेदस्य सूक्ष्मतया दुरवबोधत्वान्निरन्तरभ्रमणमेव लक्ष्यते। एवमिहापि शीतोष्णक्रियाकालभेदस्य सूक्ष्मत्वेन दुरवबोधत्वाद् युगपदिव तदनुभव भवान् मन्यते।

देखो—जिस प्रकार कमल के ऊपरा-ऊपरी रखे गये सौ पत्ते जब तीक्ष्ण सुई आदि द्वारा वेधित किये जाते हैं तो ऐसा मालूम होता है कि ये सब के सब एक ही साथ विध गये हैं, अब विचारो-क्या ये सब पत्ते एक ही साथ एक ही काल में विधे हैं? नहीं, उनके वेधन मे काफी समय लगा है, क्यों कि वे सब के सब क्रम २ से विधे हैं। इसी तरह समय आवली आदि जो व्यवहार काल के भेद हैं, ये अतिसूक्ष्म होने से छद्मस्थों के लिये दुर्लक्ष हैं, अतः इनमें कोइ भेद ज्ञात नहीं होता है। इसलिये क्रियाद्वयका संवेदन उत्पल शतपत्रके वेधनकी तरह युगपत् हुआ जैसा मान लिया जाता है। वास्तवमें यह संवेदन युगपत् नहीं हुआ है।

अथवा—जिस प्रकार अलात (अगारा) चक्र जब घुमाया जाता है तो चारों दिशाओ में अग्नि का चक्कर युगपत् ज्ञात है, परन्तु उसका

ધારોકે કમળની સો પાદડીઓ ઉપરા ઉપરી ગોઠવવામા આવી હોય પછી જ્યારે તેને એક તીક્ષ્ણ સોય દ્વારા આરપાર વિધવામા આવે તો પ્રથમ દૃષ્ટિએ એવુ માલુમ પડે છે કે, જાણે એ સઘળી પાદડીઓ એક સાથે વિંધવામા આવી છે હવે વિચાર કરો, આ સઘળા પાન શુ એક જ સમયે એક સાથે જ વિંધાયા છે? ના, બીલકુલ નહી તેને વિંધવામા સારો એવો સમય લાગ્યા છે કેમકે, તે બધા પાન ક્રમ પ્રમાણે એક પછી એક એ રીતે વિંધાયા છે આજ પ્રમાણે સમય આવલી-સમયનો ક્રમ જે વહેવાર કાળનો ભેદ છે તે અતી સૂક્ષ્મ હોવાથી છદ્મસ્થો માટે લક્ષ બહારની વાત છે એથી તેમા કોઈ ભેદ જણાતો નથી એટલા માટે જ ક્રિયાદ્વયનુ સ વેદન કમળના સો પાદડાના વેધનની માફક યુગપત્ થયુ એવુ માનવામા આવે છે પણ વાસ્તવમા એ સ વેદન યુગપત્ થયુ નથી

અથવા—જેવી રીતે આગનુ ચક્ર જ્યારે ગોળ ફેરવવામા આવે છે ત્યારે ચારે કોર અગ્નિનુ ચક્કર યુગપત્ જણાય છે પર તુ તેનુ ભ્રમણ ચારે દિશા

एवमिहापि शिरःपादादिभिः स्पर्शनेन्द्रियदेशैरिन्द्रियान्तरैश्च क्रमेण सयुज्यमानमपि मनः प्रतिपत्ता युगपत् सयुज्यमानमध्यवस्यति, न तु तत्वतोऽसौ मनसः स्वभावः। तथा चोक्तम्—'युगपज्ज्ञानानुत्पत्तिर्मनसो लिङ्गम्' इति।

यदि चोक्तरीत्या सर्वेन्द्रियजनिते ज्ञाने क्रमेण सचरतो मनसः सचारो दुर्लक्षः, तर्हि कथमेकस्यैव स्पर्शनेन्द्रियमात्रस्य शीतवेदनोपयोगादन्यस्मिन्नुष्णवेदनोपयोगरूपे उपयोगान्तरे उत्पद्यमाने तत्सचारः सुलक्षः स्यात्। अत्रापि अलक्ष्यमाणः खलु मनसः क्रमेण सचारः, इति जनीहि।

समझ का कारण एक ही समय आवलि आदि कालविभाग की सूक्ष्मता है। इसी तरह शिर पैर आदि स्पर्शन इन्द्रिय के प्रदेशों से, तथा अन्य इन्द्रियों से क्रम २ से सयुज्यमान भी मन को प्रतिपत्ता-ज्ञाता ऐसा मान लेता है कि यह युगपत् सयुक्त हुआ है। परमार्थ दृष्टि से विचार किया जाय तो मन का ऐसा स्वभाव नहीं है। कहा भी है—"युगपज्ज्ञानानुत्पत्तिर्मनसो लिङ्गम्" अर्थात् एक साथ ज्ञान की अनुत्पत्ति ही मन का अस्तित्व प्रकट करने वाली है।

उक्त पद्धति के अनुसार जब सर्व इन्द्रियों से जनित ज्ञान में क्रम से सचरण करने वाले मन का सचार दुर्लक्ष है तो फिर एक ही स्पर्शन इन्द्रिय मात्र के शीतवेदनारूप उपयोग से अन्य उष्णवेदनारूप उपयोगान्तरके उत्पन्न होने पर उसका सचार कैसे सुलक्ष हो सकता है? किन्तु नहीं हो सकता। अर्थात् मन का क्रम से सचार ज्ञात नहीं होता है।

આ જાતની માન્યતા-સમજણનુ કારણ એક સમય-આવલિ (સમયનો ક્રમ) આદિ કાળ વિભાગની સૂક્ષ્મતા છે આજ પ્રમાણે મસ્તક, પગ વિગેરે સ્પર્શેન્દ્રિયના પ્રદેશોથી તથા અન્ય ઇન્દ્રિયોથી ક્રમે ક્રમે સયુજ્યમાન પણ મનને પ્રતિપત્તા-જ્ઞાતા એવુ માની લે છે કે, આ યુગપત્ સયુકત થયુ છે પરમાર્થ દૃષ્ટીથી વિચાર કરવામા આવે તો મનનો એવો સ્વભાવ જ નથી કહ્યુ પણ છે- "युगपज्ज्ञानानुत्पत्तिर्मनसो लिङ्गम्" અર્થાત્ એક સાથે જ્ઞાનની અનુત્પત્તિ જ મનના અસ્તિત્વને પ્રગટ કરનારી હોય છે

આગળ કહેલી પદ્ધતિ અનુસાર જ્યારે સર્વ ઇન્દ્રિય જનિત એવા જ્ઞાનમા ક્રમસર સચરણ કરવાવાળા મનનો સચાર દુર્લક્ષ છે, તો પછી એક જ સ્પર્શેન્દ્રિય માત્રની શીતવેદના રૂપ ઉપયોગથી અન્ય ઉષ્ણવેદનારૂપ ઉપયોગાન્તરના ઉત્પન્ન થવાથી તેનો સચાર સુલક્ષ થઇ શકે છે? ના તેમ નથી થઈ શકતુ અર્થાત્ મનનો ક્રમથી થતો સચાર જાણી શકાતો નથી

नन्वेकस्मिन्नर्थे उपयुक्तस्य मनसोऽर्थान्तरेऽप्युपयोगो युगपत् भवतीति स्वीकारे को दोषः ? उच्यते—

यस्य मनोऽन्यस्मिन्नर्थे उपयुक्त स स्वपुरोऽवस्थित हस्तिनमपि न पश्यति तस्मादेकस्मिन्नर्थे उपयुक्त मनो न कदाचिदन्यार्थोपयोग लभते।

ननु श्रुतेऽवग्रहादीनामनुज्ञाने एकस्मिन्नुपयोगबहुताऽभिहिता, तर्हि कथमुच्यते -वस्तुनोऽनेकपर्यायाणा सामान्यरूपतया ग्रहणमात्रमेव ज्ञाने उपयोगयोग्यतामा-

शका—एक ही अर्थ मे उपयुक्त मन का अर्थान्तर मे भी उपयोग एक साथ होता है, ऐसा मानने में दोष क्या है? सो कहो-

उत्तर—जिसका मन अन्य अर्थ में उपयुक्त हो रहा है उसके समक्ष हस्ती भी आकर उपस्थित हो जावे तो वह भी उसको नही दिखता है। इसलिये एक अर्थ मे जुड़ा हुआ मन कभी भी अन्य अर्थ मे उस समय उपयुक्त नही हो सकता है।

आगम में जव अवग्रह आदि के निरूपणावसर मे एक समय में भी उपयोग का वाहुल्य कहा गया है, फिर आप कैसे कहते हैं कि-एक समय मे अनेक उपयोग नही होता है?। प्रतिवादी के इस शका का समाधान सिद्धान्ती इस प्रकार करते हैं-तुम जो कहो कि आगम में एक समय मे भी अनेक उपयोग होना माना गया है, सो ऐसी बात नही है। तुमने वहा के आगमवचन का अभिप्राय नही समझा। वहा का

શકા—એક જ અર્થમા ઉપયુક્ત મન અર્થાન્તરમા પણ ઉપયોગ એક સાથે થાય છે એવુ માનવામા દોષ શો છે તે તો બતાવો ?

ઉત્તર—જેનુ મન અન્ય અર્થમા ઉપયુક્ત થઈ રહેલ છે એની સામે હાથી પણ આવીને ખડો થઇ જાય તો પણ એ હાથી તેના જોવામા નથી આવતો એટલા માટે એક અર્થમા-પદાર્થમા જોડાયેલ મન કદી પણ એજ સમયે અન્ય અર્થમા-પદાર્થમા ઉપયુક્ત થઈ શકતુ નથી

આગમમા જ્યારે અવગ્રહ વિગેરેના નિરૂપણાવસરમા એક સમયમા પણ ઉપયોગનો બાહુલ્ય કહેવામા આવેલ છે તો પછી આપ એમ કહો છો કે, એક સમયમા અનેક ઉપયોગ નથી થતો ? પ્રતિવાદીની આ શકાનુ સમાધાન સિદ્ધાતિ આ પ્રકારે કરે છે-તમે જો એમ કહો કે, આગમમા એક સમયમા પણ અનેક ઉપયોગ હોવાનુ સ્વીકારવામા આવે છે તો તે એવી વાત નથી તમે ત્યા આગળ આગમવચનનો અભિપ્રાય સમજ્યા નથી ત્યા આગળનો

यस्तु प्रतिवस्तुविभागः-एते हस्तिनः, अमी अश्वाः, इमे रथाः, एते पदातयः, एते खड्गकुन्तादयः, शिरस्त्राणकवचादयः, पटकुटिकाः, ध्वजाः, पताकाः ढक्का-शङ्ख-काहलादयः, करभरासभादयश्चेत्यादिको भेदाध्यवसायः सोऽनेकोपयोग उच्यते।

'मम वेदना वर्तते' इत्येवं सामान्यरूपतया युगपत् शीतोष्णरूपं ज्ञानद्वयं वर्तते, किन्तु-शीतोष्णवेदनाविशेषतया युगपदुपयोगद्वयं न भवति। पूर्वं सामान्यज्ञानसापेक्षं विशेषज्ञानं भवति। सामान्यस्यानेकविशेषाश्रयत्वात्। पूर्वं वेदनासामान्यं गृहीत्वा

धनगुप्त आचार्य उत्तर देते हैं—अच्छा वत्स! सुनो-सामान्य उपयोग का नाम एक उपयोग है, इसका तात्पर्य यह है कि जैसे-सेना वन आदि का जो ज्ञान होता है उसमें भिन्न २ पदार्थों का युगपत् ज्ञान नहीं होता है। एक साथ सामान्यतया सब का ज्ञान होता है। इसीका नाम सामान्य उपयोग एक उपयोग है। जहां प्रति वस्तु का अलग २ ज्ञान होता है जैसे ये हाथी हैं, ये घोडे हैं, ये रथ हैं, ये पदाति हैं, ये खड्ग कुन्त आदि हथियार हैं, ये शिरस्त्राण हैं, ये कवच हैं, इत्यादि, इसका नाम अनेक उपयोग है। विशेष पदार्थों के ग्रहण में एक काल मे एक ही उपयोग-ज्ञान उपयोग होता है।

"मुझे वेदना हो रही है" यहां पर सामान्यरूप से एक साथ शीतोष्णरूप दो ज्ञान हैं किन्तु-शीतउष्ण वेदना विशेषरूप से एक साथ दो उपयोग नहीं है। पहिले सामान्य ज्ञान होता है पश्चात् विशेषज्ञान होता है। विशेषज्ञान सामान्यज्ञानसापेक्ष ही होता है,

ધનગુપ્તાચાર્ય ઉત્તર આપે છે કે-હે વત્સ! સાભળો સામાન્ય ઉપયોગનુ નામ એક ઉપયોગ છે એ કહેવાનો આશય એ છે કે, જેમ-સેના, વન, વિગેરેનુ જે જ્ઞાન થાય છે તેમા અલગ અલગ પદાર્થોનુ યુગપત્ જ્ઞાન થતું નથી પણ એક સાથે સામાન્યત સર્વનુ જ્ઞાન થાય છે એનુ નામ સામાન્ય ઉપયોગ-એક ઉપયોગ છે જ્યા દરેક વસ્તુનુ અલગ અલગ જ્ઞાન થાય છે જેમકે આ હાથી છે, આ ઘોડા છે, આ રથ છે, આ પદાતિ છે, આ ખડ્ગ કુત આદિ હથીયાર છે, આ શિરસ્ત્રાણ છે, આ કવચ છે, વિગેરે વિગેરે! આનુ નામ અનેક ઉપયોગ છે વિશેષ પદાર્થોના ગ્રહણમા એક કાળમા એક જ ઉપયોગ-જ્ઞાન-ઉપયોગ હોય છે

"મને વેદના થઈ રહી છે" અહી સામાન્ય રૂપથી એક સાથે શીતોષ્ણ રૂપ બે જ્ઞાન છે પરતુ શીત-ઉષ્ણ વેદના વિશેષરૂપથી એક સાથે બે ઉપયોગ નથી પહેલા સામાન્ય જ્ઞાન થાય છે અને પછીથી વિશેષજ્ઞાન થાય છે

तत ईहा प्रविश्य 'शीतेय पादयोर्वेदना' इति वेदनाविशेष निश्चिनोति। शिरस्यपि प्रथम वेदनासामान्य गृहीत्वा तत ईहा प्रविश्य 'उष्णेयमिह वेदना' इत्यध्यवस्यति। ततश्चैवं न क्वचिद् विशेषज्ञानाना युगपत् प्रवृत्तिसंभवः, सामान्यरूपतया तु समकालमपि विशेषाणा ग्रहण भवेत्। यथा सेना, वनमित्यादि। विशेषाणा तु न युगपदुपयोगः। तथा च-भिन्नकाले एव शीतोष्णविशेषज्ञाने तस्माद् भ्रान्तिरेवेद भवतो युगपत् शीतोष्णद्वयवेदनम्।

क्यों कि सामान्य अनेक विशेषों का आश्रय होता है, इसलिये। जब यह बात है तो पहिले वेदनासामान्य का ग्रहण होगा-पश्चात् विशेष वेदना का। अत. पहिले वेदनासामान्य का ग्रहण करके उससे फिर ईहा मे प्रविष्ट होकर " शीतेय पादयोर्वेदना " मेरे पैरों मे यह शीत-वेदना है, इस प्रकार से वेदनाविशेष का निश्चय किया जाता है। इसी प्रकार शिर मे भी प्रथम वेदना सामान्य को ग्रहण कर पश्चात् ईहा मे प्रविष्ट होकर "उष्णेयमिह शिरसिवेदना" मेरे शिर मे यह उष्ण-वेदना हो रही है, इस प्रकार से उष्णवेदना का निश्चय किया जाता है। इस प्रकार कहीं पर भी एक साथ विशेषज्ञानो की युगपत् प्रवृत्ति नहीं हो सकती है। सामान्यरूप से भले ही एक साथ विशेषो का ग्रहण हो जाय इसमे कोई सिद्धान्तविरुद्ध जैसी बात नहीं है, जैसा कि सेना वन इत्यादि सामान्य बोध मे होता है। विशेषों का ग्रहण युगपत नहीं हो सकता है, इसलिये ये शीतउष्ण विशेषज्ञान भिन्न

વિશેષજ્ઞાન સામાન્યજ્ઞાન સાપેક્ષ જ હોય છે, કેમકે, સામાન્ય અનેક વિશેષોનો આશ્રય હોય છે આજ કારણને લીધે જ્યારે આજ વાત છે તો પહેલા વેદના સામાન્યનુ ગ્રહણ થાય છે, પછીથી વિશેષ વેદનાનુ આથી પહેલા વેદના સામાન્યનુ ગ્રહણ કરી એના પછી ઈહા પ્રવિષ્ટ થઈ "शीतेय पादयोर्वेदना" મારા પગોમા આ શીત વેદના છે આ પ્રમાણે વેદના વિશેષનો નિશ્ચય કરવામા આવે છે આજ રીતે માથામા પણ પ્રથમ વેદના સામાન્યને ગ્રહણ કરી પછીથી ઇહામા પ્રવિષ્ટ થઈ "उष्णेयमिह शिरसि वेदना"-મારા મસ્તકમા આ ઉષ્ણવેદના થઈ રહી છે આ પ્રકારે ઉષ્ણવેદનાનો નિશ્ચય કરવામા આવે છે આ પ્રકારે ગમે ત્યા પણ એક સાથે વિશેષજ્ઞાનોની યુગપત્ પ્રવૃતિ થઈ શકતી નથી સામાન્ય રૂપથી ભલે એક સાથે વિશેષોનુ ગ્રહણ થઈ જાય આમા કોઈ સિદ્ધાત વિરૂદ્ધ જેવી વાત નથી જેમકે, સેના વન, વિગેરે સામાન્ય બોધમા હોય છે વિશેષોનુ ગ્રહણ યુગપત્ થઈ શકતુ નથી આથી આ શીત ઉષ્ણ વિશેષજ્ઞાન ભિન્ન

यस्तु प्रतिवस्तुविभागः-एते हस्तिनः, अमी अश्वाः, इमे रथाः, एते पदातयः, एते खड्गकुन्तादयः, शिरस्त्राणकवचादयः, पटकुटिकाः, ध्वजाः, पताकाः ढक्का-शङ्ख-काहलादयः, करभरासभादयश्चेत्यादिको भेदाध्यवसायः सोऽनेकोपयोग उच्यते।

'मम वेदना वर्तते' इत्येव सामान्यरूपतया युगपत् शीतोष्णरूप ज्ञानद्वय वर्तते, किन्तु-शीतोष्णवेदनाविशेषतया युगपदुपयोगद्वय न भवति। पूर्वं सामान्यज्ञानसापेक्ष विशेषज्ञान भवति। सामान्यस्यानेकविशेषाश्रयत्वात्। पूर्वं वेदनासामान्य गृहीत्वा

धनगुप्त आचार्य उत्तर देते है—अच्छा वत्स! सुनो-सामान्य उपयोग का नाम एक उपयोग है, इसका तात्पर्य यह है कि जैसे-सेना वन आदि का जो ज्ञान होता है उसमे भिन्न २ पदार्थो का युगपत् ज्ञान नहीं होता है। एक साथ सामान्यतया सब का ज्ञान होता है। इसीका नाम सामान्य उपयोग एक उपयोग है। जहा प्रति वस्तु का अलग २ ज्ञान होता है जैसे ये हाथी है, ये घोडे हैं, ये रथ हैं, ये पदाति हैं, ये खड्ग कुन्त आदि हथियार है, ये शिरस्त्राण हैं, ये कवच हैं, इत्यादि, इसका नाम अनेक उपयोग है। विशेष पदार्थों के ग्रहण में एक काल मे एक ही उपयोग—ज्ञान उपयोग होता है।

"मुझे वेदना हो रही है" यहा पर सामान्यरूप से एक साथ शीतोष्णरूप दो ज्ञान हैं किन्तु—शीतउष्ण वेदना विशेषरूप से एक साथ दो उपयोग नही है। पहिले सामान्य ज्ञान होता है पश्चात् विशेषज्ञान होता है। विशेषज्ञान सामान्यज्ञानसापेक्ष ही होता है,

---

ધનગુપ્તાચાર્ય ઉત્તર આપે છે કે—હે વત્સ! સાભળો સામાન્ય ઉપયોગનુ નામ એક ઉપયોગ છે એ કહેવાનો આશય એ છે કે, જેમ-સેના, વન, વિગેરેનુ જે જ્ઞાન થાય છે તેમા અલગ અલગ પદાર્થોનુ યુગપત્ જ્ઞાન થતુ નથી પણ એક સાથે સામાન્યત સર્વનુ જ્ઞાન થાય છે એનુ નામ સામાન્ય ઉપયોગ—એક ઉપયોગ છે જ્યા દરેક વસ્તુનુ અલગ અલગ જ્ઞાન થાય છે જેમકે આ હાથી છે, આ ઘોડા છે, આ રથ છે, આ પદાતિ છે, આ ખડ્ગ કુત આદિ હથીયાર છે, આ શિરસ્ત્રાણ છે, આ કવચ છે, વિગેરે વિગેરે! આનુ નામ અનેક ઉપયોગ છે વિશેષ પદાર્થોના ગ્રહણમા એક કાળમા એક જ ઉપયોગ—જ્ઞાન—ઉપયોગ હોય છે

"મને વેદના થઈ રહી છે" અહી સામાન્ય રૂપથી એક સાથે શીતોષ્ણ રૂપ બે જ્ઞાન છે પરતુ શીત—ઉષ્ણ વેદના વિશેષરૂપથી એક સાથે બે ઉપયોગ નથી પહેલા સામાન્ય જ્ઞાન થાય છે અને પછીથી વિશેષજ્ઞાન થાય છે.

भगवता श्रीमहावीरस्वामिना 'क्रियाद्वयस्यानुभवो युगपन्नभवतीति समयस्य सूक्ष्मतया युगपदनुभवाभिमानो भ्रम एवेति देशितम्। किं तस्मादप्यधिकोऽसि ? यदेवं वदसि। तस्मात् परित्यजैनां कूटप्ररूपणाम्, अन्यथा त्वां मुद्गरेण नाशयिष्यामि। इत्यादि तदुक्तभयवाक्यैर्युक्तिवचनैश्च प्रबुद्धोऽसौ मिथ्यादुष्कृतं दत्त्वा गुरुसमीपं गत्वा प्रतिक्रमणं कृतवान्॥

इति पञ्चमगङ्गनिह्नवदृष्टान्तः ॥५॥

की प्ररूपणा व्यर्थ क्यों कर रहे हो। महावीर प्रभुने यहां विराजकर इस बात की प्ररूपणा बहुत अच्छी स्पष्ट की है कि एक ही साथ क्रियाद्वय का अनुभव किसी भी जीव को नहीं होता है, जो ऐसा कहते हैं वे भ्रम में हैं, भ्रम का कारण समय की अतिसूक्ष्मता है फिर तुम व्यर्थ में बकवाद क्यों करते फिर रहे हो? क्या तुम ज्ञान में उनसे भी अधिक हो जो ऐसा समझ रहे हो और कहते फिर रहे हो। इसलिये भलाई तुम्हारी इसी में है कि तुम इस कूट-झूठ-प्ररूपणा को छोड़ दो, नहीं तो मैं तुम्हारा इसी मुद्गर से विनाश कर दूंगा। इस प्रकार यक्षकथित इन भयप्रद वचनों से तथा युक्तियुक्त वचनों से प्रतिबुद्ध हो इन्होंने अपने दुराग्रह का परिहार करते हुए मिथ्यादुष्कृत देकर और गुरु के समीप पहुंच कर प्रतिक्रमण किया।

॥ यह पाचवें गगनिह्नवका दृष्टान्त हुवा ॥ ५ ॥

અરે! તમે આ મતની પ્રરૂપણા વ્યર્થ કેમ કરી રહ્યા છો? મહાવીર પ્રભુએ આહીં બીરાજીને આ વાતની પ્રરૂપણા ઘણી સારી રીતે સમજાવી છે કે, એક જ સાથે બે ક્રિયાનો અનુભવ કોઈ પણ જીવને થતો નથી, છતાં જે આવું કહે છે તે ભ્રમમાં પડેલા છે ભ્રમનું કારણ સમયની અતિ સૂક્ષ્મતા છે તો પછી તમે વ્યર્થમાં બકવાદ કેમ કરી રહ્યા છો? શું તમે જ્ઞાનમાં પ્રભુમહાવીરથી પણ અધિક છો કે તમે એવું સમજી બેઠા છો અને લોકોને કહેતા ફરો છો? આથી તમે આવી કૂટ, જુઠી પ્રરૂપણાને છોડી દો તેમાં જ તમારી ભલાઇ છે નહીં તો હું આ મુદ્ગળથી તમારો નાશ કરી નાખીશ આ પ્રકારના એ યક્ષના ભયપ્રદ વચનોથી તથા યુક્તિ યુક્ત વચનોથી પ્રતિબોધિત થયા અને તેમણે પોતાના દુરાગ્રહનો પરિહાર કરતા કરતા મારૂ પાપ નિષ્ફળ થાઓ-મિચ્છામિ દુક્કડમ્ એ લઇને ગુરુની પાસે પહોંચીને પ્રતિક્રમણ કર્યું

॥ આ પાંચમા ગંગનિહ્નવનું દૃષ્ટાંત પુરૂ થયું ॥ ૫ ॥

इत्यादियुक्तिशतैर्गुरुणा प्रज्ञापितोऽपि गंगाचार्यः स्वाग्रह न त्यक्तवान् तदा गुरुणा कायोत्सर्गपूर्वक बहिष्कृतोऽसौ ग्रामानुग्राम विहरन् राजगृहनगरमागतः। तत्र वीरप्रभनामक उद्याने मणिनायकयक्षभवने उत्तीर्णः। तत्र लोकाना पुरतः 'क्रियाद्वयस्य युगपदनुभवो भवति' इति स्वमत प्ररूपयति। तदा मणिनायकयक्षः कोपमाविष्कुर्वन् मुद्गरेण त गङ्गाचार्यं ताडयन् वदति—अरे! अत्रैव समवसृतेन

कालवर्ती हैं ऐसा मानना चाहिये। भ्रान्तिवश ही इनमें एक कालता प्रतीत होती है। इत्यादि सेकडो युक्तियों से इस तरह प्रज्ञापित होने पर भी गगाचार्य ने अपना दुराग्रह नहीं छोड़ा। धनगुप्ताचार्य ने जब गगाचार्य को दुराग्रही बना देखा तो उन्हों ने उसको शीघ्र ही कायोत्सर्गपूर्वक गच्छ से बाहिर कर दिया।

बाहर होकर यह भी स्वेच्छापूर्वक इधर उधर विहार करने लगे। विहार करते २ एक समय ये राजगृह नगर में आये। वहा वीरप्रभ नामक उद्यान में जो मणिप्रभ नामके यक्ष का भवन था उसमे उतरे। "दो क्रियाओका अनुभव एक ही साथ होता है" इस प्रकारकी मान्यता की प्ररूपणा लोगों के समक्ष वहा करने लगे। मणिप्रभनामक यक्षने इनकी इस असत्प्ररूणा से कुपित होकर उनको सचेत करने के लिये उनके ऊपर मुद्गर का प्रहार किया और कहने लगा—अरे तुम इस मत

કાળવર્તી છે એવુ માનવુ જોઈએ ભ્રાતિવશજ તેમા એક કાળપણુ પ્રતીત થાય છે આ પ્રકારે સેકડો યુક્તિઓથી પ્રજ્ઞાપિત થવા છતા પણ ગ ગાચાર્યે પોતાનો દુરાગ્રહ છોડયો નહી ધનગુપ્ત આચાર્યે જ્યારે ગ ગા ચાર્યને દુરાગ્રહી બનેલ જોયા તો તેઓએ તેને તરત જ કાયોત્સર્ગ પૂર્વક ગચ્છની બહાર મૂકી દીધા

ગચ્છથી બહાર થવા છતા પણ ગ ગાચાર્ય સ્વેચ્છાપૂર્વક અહી તહી વિહાર કરવા લાગ્યા વિહાર કરતા કરતા એક સમયે તેઓ રાજ્યગૃહ નગ રમા પધાર્યા ત્યા વીરપ્રભ નામના ઉદ્યાનમા મણિપ્રભ નામના એક યક્ષનુ ભવન હતુ તેમા તેઓ ઉતર્યા "બે ક્રિયાઓનો અનુભવ એક જ સાથે થાય છે" આ પ્રકારની પોતાની માન્યતાની પ્રરૂપણા લોકોની સમક્ષ ત્યા આગળ કરવા લાગ્યા મણિપ્રભ નામના યક્ષે તેમની આ અસત્ પ્રરૂપણાથી ક્રોધાયમાન બની તેને ચેતવવા માટે તેના ઉપર મુદ્ગળનો પ્રહાર કર્યો અને કહેવા લાગ્યો—

करे जम्बूशाखाधारणम् ? । तदाऽसौ प्रत्याह—मदीयमुदरं महाविद्यासभारेण स्फुटितं भविष्यतीति मत्वा मया लोहपट्टकेन बद्धम् । जम्बूद्वीपे च मम प्रतिवादी कोपि नास्तीति सूचयितुं मया जम्बूशाखा हस्ते गृहीता । ततस्तेन परिव्राजकेन "नास्ति कश्चिन्मम प्रतिवादी" इत्युद्घोषणापूर्वकं पटहो वादितः। लोहपट्टबद्धपोट्ट-जम्बूवृक्षशाखायोगाच्च तस्य लोके "पोट्टशाल" इति नाम जातम् । ततो नगरीं प्रविष्टो रोहगुप्तः पटहध्वनिपूर्विकामुद्घोषणां श्रुतवान् ।

आपने अपने पेट को किस कारण से लौह के इस पट्टे से बाँध रखा है? तथा यह जामुनवृक्ष की शाखा भी हाथ में क्यों ले रखी है। उस समय वह कहता कि मेरे इस पेट में अनेक विद्याएँ भरी पड़ी हैं अतः उनके भार से यह पेट फट न जाय इसलिये इसको इस लौह के पट्टे से बांध रखा है, तथा "इस जम्बूद्वीप में मेरा कोई भी प्रतिवादी नहीं रहा है" इस बात को सूचित करने के लिये यह जामुन के वृक्ष की डाली हाथ में ले रखी है । इसके बाद उस परिव्राजक ने उस नगर में पटहवादनपूर्वक ऐसी घोषणा की कि यहाँ पर भी मेरा कोई प्रतिवादी नहीं है। इस परिव्राजक का नाम पोट्टशाल था। इसका कारण भी यही था कि लौह के पट्टे से इसका पेट बंधा रहता था, तथा जम्बूवृक्ष की शाखा इसके हाथ में रहा करती थी, इसलिये लोगों में यह पोट्टशाल इस नाम से विख्यात हुआ था। पोट्टशालकी इस घोषणा को नगरी में प्रवेश करते समय रोहगुप्त ने सुनी।

આપે આપના પેટને લોઢાના પટાથી શા માટે બાંધી રાખ્યુ છે ? તથા આ જાબુના વૃક્ષની ડાળ હાથમા શા માટે પકડી રાખો છો ? ત્યારે તે કહેતા કે મારા આ પેટમા અનેક વિદ્યાઓ ભરેલી છે તેથી વિદ્યાના ભારથી આ પેટ ફાટી ન જાય એટલા ખાતર તેને આ લોઢાના પટાથી બાધી રાખેલ છે તથા "આ જમ્બૂદ્વિપમા મારો કોઈ પ્રતિસ્પર્ધિ રહેલ નથી" આ વાતને સૂચિત કરવા માટે પ્રતિક તરીકે આ જાબુના વૃક્ષની ડાળી મે હાથમા ધારણ કરેલી છે, આ પછી તે પરિવ્રાજકે તે નગરમા મોટામોટા અવાજ કરી એવી ઘોષણા કરી કે, "આ સ્થળે પણ મારો કોઈ પ્રતિસ્પર્ધિ નથી" આ પરિવ્રાજકનુ નામ પોટ્ટશાલ હતુ તેનુ કારણ પણ એજ હતુ કે લોઢાના પટાથી તેનુ પેટ બાધેલુ રહેતુ હતુ, તથા જાબુ વૃક્ષની શાખા તેના હાથમા રહેતી હતી આ ઉપરથી લોકોમા તે પોટ્ટશાલ એ નામથી જાણીતો હતો પોટ્ટશાલની આ ઘોષણા નગરમા પ્રવેશ કરતી વખતે રોહગુપ્તે સાભળી

अथ षष्ठनिह्नव रोहगुप्तदृष्टान्तः प्रोच्यते—

भगवतः श्रीमहावीरस्वामिनो निर्वाणसमयाच्चतुश्चत्वारिंशदधिकपञ्चशत ५४४ वर्षेषु व्यतीतेषु अन्तरञ्जिकानगर्यां वलश्रीनामको नृप आसीत्। तत्रैकदा तस्यां नगर्या बहिर्भूतगृहनामकोद्याने परिवारसहितः श्रीगुप्ताचार्यः समागतः। तस्य शिष्यो रोहगुप्तनामाऽन्यत्र ग्रामे स्थित आसीत्। स गुरुवन्दनार्थमन्तरञ्जिकायामागत। तत्र नगर्यामेकः परिव्राजको विद्याबलगर्वसंयुतः समागतः। स च लोहपट्टिकाबद्धोदरः करे जम्बूशाखा दधानः सन् लोके विहरति। यदि लोकः पृच्छति-परिव्राजक! किं प्रयोजनकमेतल्लोहपट्टिकया उदरे बन्धनम्? किमर्थं च

छठवे षडुलूक (रोहगुप्त) निह्नव की कथा इस प्रकार है—

भगवान् महावीर स्वामी को मुक्ति गये ५४४ वर्ष पीछे अतरजिका नगरी मे एक राजा हुआ, जिसका नाम वलश्री था। नगरी के बाहर एक भूतगृह नामका बगीचा था। उस में किसी समय शिष्यपरिवारसहित श्री गुप्ताचार्य महाराज पधारे। इनके एक शिष्य जिनका नाम रोहगुप्त मुनि था, वह उस समय किसी और दूसरे ग्राम में थे। जब इन्हों ने गुरुमहाराज का आगमन अतरजिका नगरी में सुना तो वे उनको वदना करने के लिये वहा आये। उसी समय वहा एक परिव्राजक भी कि जिसको अपनी विद्या का विशेष अभिमान था आया। उसने अपने पेट को लौह की पट्टी से जकड रखाथा, तथा हाथ में जामुन के वृक्ष की एक डाली लिये हुए था। जब लोग उससे यह पूछते कि कहो महाराज!

છઠ્ઠા ષડુલૂક (રોહગુપ્ત) નિહ્નવની કથા આ પ્રકારની છે—

ભગવાન મહાવીર સ્વામીના નિર્વાણ પામ્યે ૫૪૪ પાચસોને ચુમાલીસ વર્ષ પછી અતરજીકા નગરીમા એક રાજા થયો જેનુ નામ બલશ્રી હતું નગરીની બહાર એક ભૂતગૃહ નામનો બગીચો હતો તેમા કોઈ એક સમયે શિષ્યપરિવાર સહિત શ્રી ગુપ્તાચાર્ય મહારાજ પધાર્યા તેમના શિષ્યો પૈકી એક શિષ્ય જેમનુ નામ રોહગુપ્ત મુની હતુ તેઓ તે સમયે કોઈ એક બીજા ગામમા હતા, જ્યારે તેમણે ગુરુમહારાજનુ અતરજીકા નગરીમા આગમન સાભળ્યુ તો તેઓ તેમને વદના કરવા માટે ત્યા આવ્યા એ વખતે એક પરિવ્રાજક કે જેને પોતાની વિદ્યાનુ વિશેષ અભિમાન હતુ તે પણ આવ્યા હતા તેમણે પોતાના પેટને એક લોઢાના પટાથી બાધી રાખેલ હતુ તથા તેમના હાથમા જાબુના વૃક્ષની એક ડાળ હતી જ્યારે લોકો તેને એ પૂછતા કે, કહો મહારાજ!

करिष्यति। रोहगुप्तेनोक्तम्—यद्येवं तर्हि मम यथा वादे जयः स्यादुपद्रवश्च न कश्चिद् स्यात् तथा प्रसादः कार्यो भवद्भिः। ततो गुरुस्तस्मै मयूरी १, नकुली २, बिडाली ३, व्याघ्री ४, सिंही ५, उलूकी ६, उलावकप्रधाना च ७, एताःसप्तविद्याः परिव्राजकपराजयकारिणीस्त्वं गृहाण। इति गुरुणाऽभिहिते रोहगुप्तेन ताः सर्वा विद्या गृहीताः। तदनन्तरं रजोहरणं चाभिमन्त्र्य तस्मै दत्त्वा गुरुः प्राह—यदि अन्यदपि किंचित् तत्प्रणीतक्षुद्रविद्याकृतमुपसर्गजातमुपतिष्ठते तदा तन्निवारणार्थ-मेतन्मस्तकोपरि भ्रामणीयम्। ततः सुरेन्द्रस्याप्यजेयो भविष्यसि, किमुत मनुष्य-मात्रस्य तस्य।

रोहगुप्त ने कहा—गुरु महाराज! आप ऐसा आशीर्वाद देवें कि जिससे वाद मे मेरा विजय हो जाय और उस के द्वारा मेरे ऊपर कोई उपद्रव भी न हो सके। गुरुमहाराज ने उसकी बात सुनकर उनको मयूरी १, नकुली २, बिडाली ३, व्याघ्री ४, सिंही ५, उलूकी ६, एवं उलावकप्र-धाना ७, ये सात विद्याएँ उनको दी, और यह कहा कि ये विद्याएँ परिव्राजक को पराजित करेगी। रोहगुप्त ने ये सब विद्याएँ ग्रहण कर लीं। पश्चात् रजोहरण को अभिमन्त्रित कर देते हुए गुरुमहाराज ने कहा कि—यदि कदाचित् कोई क्षुद्रविद्याकृत उपसर्ग तुम्हारे ऊपर वह करे तो तुम उस समय उसकी निवृत्ति के लिये इस रजोहरण को अपने मस्तक पर फेर लेना। उस समय यदि इन्द्र भी परास्त करना चाहेगा तो वह भी तुम्हें परास्त नहीं कर सकेगा, मनुष्य की तो बात ही क्या है।

ગુરુમહારાજની વાત સાભળીને રોહગુપ્તે કહ્યુ – ગુરુમહારાજ! આપ એવો આશીર્વાદ આપો કે, જેનાથી વાદવિવાદમા મારો નિશ્ચય વિજય થાય અને તેને કારણે મારા ઉપર ઉપદ્રવનો કોઇ ભય ઉભો ન થાય ગુરુમહારાજે તેની વાત સાભળીને તેને મયૂરી૧, નકુલી૨, બિલાડીની૩, વ્યાઘ્રી૪, સિંહી૫, ઘુવડની૬, અને બાજની૭, એમ સાત પ્રકારની વિદ્યાઓ તેને શીખવી અને કહ્યુ કે, આ વિદ્યાઓ જ પરિવ્રાજકને પરાજીત કરશે રોહગુપ્તે એ સઘળી વિદ્યાઓ ગ્રહણ કરી લીધી પછી રજોહરણને મત્રીત કરી આપતા ગુરુ મહારાજે કહ્યુ કે, જો કદાચ કોઈ ક્ષુદ્ર વિદ્યાનો ઉપસર્ગ તમારા ઉપર તે કરે તો તમે તે વખતે તેના નિવારણ માટે આ રજોહરણને તમારા મસ્તક ઉપર ફેરવજો એવે સમયે જો ખુદ ઇન્દ્ર પણ તમોને પરાસ્ત કરવા ચાહે તો પણ તમોને પરાસ્ત કરી શકશે નહી, ત્યા મનુષ્ય માત્રની તો વાત જ કયા?

अथ रोहगुप्तो वदति-तेन परिव्राजकेन सह वाद करिष्यामीति। एवमुक्त्वा स गुरु श्रीगुप्ताचार्यमपृष्ट्वाऽपि तामुद्घोषणा पटहवादन च निवर्तयति। गुरुसमीप चागत्यालोचयता तेन घोषणानिवारणरूपो वृत्तान्तः कथितः। आचार्येणोक्तम्-त्वया युक्त नाचरितम्, स हि परिव्राजको वादे त्वया पराजितोऽपि विद्यासु परमकौशलेन त्वामभिभविष्यति। एताः सप्त विद्यास्तस्य स्फुरन्ति। १ वृश्चिकविद्या, २ सर्पविद्या, ३ मूषकविद्या, ४ मृगविद्या, ५ वाराहीविद्या, ६ काकविद्या, ७ पोताकी (शकुनिका) विद्या, च। एताभिर्विद्याभिः स परिव्राजकस्तवोपद्रव

रोहगुप्तमुनि ने कहा कि मैं उस परिव्राजक के साथ वाद करूँगा। ऐसा कह कर उन्हों ने अपने गुरु श्री गुप्ताचार्य से विना पूछे ही उस घोषणा एव पटह के बजने को रोक दिया। पश्चात् गुरु महाराज के पास आकर उन्हों ने इस बात की आलोचना करते समय "मैंने आपसे विना पूछे ही परिव्राजक पोट्टशाल की कृत घोषणा का निवारण कर दिया है" ऐसा कहा।

आचार्य ने रोहगुप्त की बात सुनकर कहा-तुमने यह काम अच्छा नहीं किया। यद्यपि तुम उस परिव्राजक को वाद में पराजित कर दोगे तो भी वह विद्याओं में परम कुशल है इसलिये वह अपनी कुशलता से ही तुम्हारा पराभव कर देगा। उसके पास ये सात विद्याएँ हैं-वृश्चिकविद्या १, सर्पविद्या २, मूषकविद्या ३, मृगीविद्या ४, वाराहीविद्या ५, काकविद्या ६, और पोताकी (शकुनिका) विद्या ७, सो इन विद्याओं से वह परिव्राजक तुम्हारे ऊपर अनेक उपद्रव करेगा। गुरु महाराज की बात सुनकर

રોહગુપ્ત મુનિએ કહ્યુ કે, "હુ આ પરિવ્રાજકની સાથે વાદવિવાદ કરીશ એ પ્રમાણે કહીને તેમણે પોતાના ગુરુને પૂછયા શિવાય એ ઘોષણા કરનાર તથા થાળી પીટનારને થોભાવી દીધો તે પછી ગુરુમહારાજની પાસે આવીને તેમણે એ વાતની આલોચના કરતા કહ્યુ કે, "મે આપને પૂછયા વગર પરિવ્રાજક પોટ્ટશાલની કરેલી ઘોષણાને બધ કરાવી દીધી છે"

આચાર્યે રોહગુપ્તની આ પ્રમાણે વાત સાભળીને કહ્યુ કે, "તમે આ કાર્ય ઠીક ન કર્યુ કદાચ તમે એ પરિવ્રાજકને વાદવિવાદમા પરાજીત કરી દેશો તો પણ તે (મત્ર) વિદ્યાઓમા પરમ કુશળ છે, એટલે તે પોતાની કુશળતાથી જ તમોને હરાવી દેશે તેની પાસે સાત પ્રકારની વિદ્યાઓ છે વૃશ્ચિકવિદ્યા૧, સર્પવિદ્યા૨, મૂષકવિદ્યા૩, મૃગીવિદ્યા૪, વારાહીવિદ્યા૫, કાકવિદ્યા૬, અને શકુનિકાવિદ્યા૭, આ વિદ્યાઓના પ્રભાવથી તે પરિવ્રાજક તમારી ઉપર અનેક જાતના ત્રાસ વરતાવશે"

तत्र जीवा नारकतिर्यगादयः, अजीवास्तु परमाणुघटादयः, नोजीवास्तु गृहगोधिकादीना छिन्नपुच्छादयः। ततो जीवाऽजीवनोजीवरूपास्त्रयो राशयः, तथैवोपलभ्यमानत्वात्, उत्तममध्यमाधमवत्, इत्यादियुक्तिभिः प्रश्न निराकृत्य परिव्राजक. पराजितो रोहगुप्तेन।

ततोऽसौ वृश्चिकविद्यया रोहगुप्तविनाशार्थं वृश्चिकान् मुञ्चति, तदा रोहगुप्तस्तत्प्रतिपक्षभूतमयूरीविद्यया मयूरान् मुञ्चति। तैश्च वृश्चिकेषु निवारितेषु परिव्राजकः सर्पान् मुञ्चति। तदा तन्निवारणार्थं रोहगुप्तो नकुलान् निसृजति। एव मूपिकाणा निवा-

---

अधिक की उपलब्धि होती है–१ जीव, २ अजीव एव, ३ नोजीव, इस प्रकार तीन राशियों की उपलब्धि होने से इस हेतु मे असिद्धता का समर्थन हो जाता है। नारक तीर्यच आदि जीव, परमाणु घट आदि अजीव, गृहगोधिका–विषमरा–छिपकली–आदि की कटी हुई पूछ आदि नोजीव हैं। उत्तम, म यम एव अ मम की तरह ये तीन राशि हैं। इस प्रकार युक्तियों से अपने पक्ष का स्थापन करके रोहगुप्त ने परिव्राजक के प्रश्न का निराकरण कर उसे पराजित कर दिया। जब परिव्राजक पराजित हो चुका तो उसने रोहगुप्त को नष्ट करने के लिये वृश्चिकविद्या के प्रभाव से उसके ऊपर विच्छुओं को छोड़ा। रोहगुप्त ने उनकी प्रतिपक्षभूत मयूरी विद्या के प्रभाव से मयूरों को छोडा। मयूरो द्वारा वृश्चिकोंका निवारण हो चुका तब परिव्राजक ने उस पर सर्पों को छोड़ा। रोहगुप्त ने उनके निवारण करने के लिये नकुलों को छोडा। इसी तरह मूपिकों को

પણ અધિકની ઉપલબ્ધિ હોય છે, ૧ જીવ, ૨ અજીવ અને ૩ નો જીવ આ પ્રકારે ત્રણ રાશીઓની ઉપલબ્ધિ હોવાથી તમારા આ હેતુમા અસિદ્ધતાનુ સમર્થન થઇ જાય છે નારકીય, તીર્યંચ વિગેરે જીવ, પરમાણુ, ઘટ, આદિ અજીવ, ગૃહગોધિકા, વિપમરા–ઢેઢગરોળી વિગેરેની કપાએલી પુછડી વગેરે નોજીવ છે ઉત્તમ, મધ્યમ અને અધમની માફક આ ત્રણ રાશીઓ છે આ પ્રકારે યુક્તિપૂર્વક પોતાના પક્ષને મજબૂત કરી રોહગુપ્તે પરિવ્રાજકના પ્રશ્નનુ નિરાકરણ કરી તેને પરાજીત કરી દીધો પરિવ્રાજક જ્યારે હારી ગયો ત્યારે તેણે રોહગુપ્તનો નાશ કરવા માટે વૃશ્ચિક વિદ્યાના પ્રભાવથી તેની ઉપર વિછીઓ છોડયા રોહગુપ્તે તેની સામે નિવારણ માટે મયૂરીવિદ્યાના પ્રભાવથી મોર છોડયા મયૂરોએ ભેગા થઈ વિછી ખલાસ કર્યા ત્યારે પરિવ્રાજકે તેના ઉપર સર્પોને છોડયા રોહગુપ્તે તેના નિવારણ માટે નોળીયાઓને છોડયા આજ

अथ रोहगुप्तो गुरु वन्दित्वा राजसभा गतः । तत्रासौ वदति–वराकोऽय परिव्राजकः किं जानाति, करोत्वयमेव यदृच्छया पूर्वपक्षम्, तमह निराकरोमि । ततः परिव्राजकेन चिन्तितम्–अयमस्ति पूर्णविद्यावान्, केनापि प्रकारेण मया जेतुमशक्यः, अतोऽस्यैव समत पक्ष परिगृह्य वाद करोमि येनाय निराकर्तुं न शक्नुयात्। इत्येव विचिन्त्य परिव्राजको वदति–इह जीवा अजीवाश्च द्वावेव राशी, तथैवोपलभ्यमानत्वात्, शुभाशुभवत्, इत्यादि ।

ततो रोहगुप्तस्तद्बुद्धिं पराभवितुमिम स्वसिद्धान्तपक्षमपि निराकुर्वन् प्रत्याह–असिद्धोऽय हेतुः, अन्यथोपलम्भात्, जीवा, अजीवा, नोजीवाश्चेति राशित्रयदर्शनात्।

रोहगुप्त गुरु को वदना कर राजसभा में पहुचा। पहुचते ही वहां उसने कहा–विचारा यह परिव्राजक क्या जानता है? इसलिये जो भी इसकी इच्छा हो उसके अनुसार यह पूर्वपक्ष खुशी से करे, मैं उसका उत्तरपक्षरूप मे निराकरण करूँगा। रोहगुप्त की बात सुनकर परिव्राजक ने विचार किया हा मालूम पडता है कि यह पूर्णविद्यासपन्न है, इसे जीतना मेरी शक्ति से बाहर की बात है, अतः इसके द्वारा समतपक्ष ही ग्रहण कर इसके साथ वाद करना उचित होगा, ता कि यह उसे निराकृत नहीं कर सकेगा। इस प्रकार विचार कर परिव्राजक ने कहा–जीव एव अजीव ये दो ही राशि हैं क्यो कि इसी तरह इनकी उपलब्धि होती है, जैसे शुभ और अशुभ। परिव्राजक के इस पक्ष को सुनकर रोहगुप्त ने उसे पराभवित करने के लिये इस स्वसिद्धान्त पक्ष का भी निराकरण करते हुए कहा कि नही तुम्हारा यह हेतु असिद्ध है, कारण कि दो राशि से भी

રોહગુપ્ત ગુરુને વદના નમસ્કાર કરી રાજસભામા પહોચ્યા ત્યા પહોચતા જ તેમણે કહ્યુ કે, આ બિચારો પરિવ્રાજક શુ જાણે છે? આ માટે તે પહેલ કરે અને તેની જે ઈચ્છા થાય તે મુજબ તે ખુશીથી કરે હુ તેનુ સામા પક્ષ (પ્રતિસ્પર્ધિ) તરીકે નિવારણ કરીશ રોહગુપ્તની આ વાત સાભળીને પરિવ્રાજક વિચારમા પડયો કે હા માલુમ પડે છે કે, જરૂર આ કોઈ પૂર્ણ વિદ્યા સપન્ન છે–તેને જીતવો એ મારી શક્તિની બહારની વાત છે તો એની મારફત સમત પક્ષ જ ગ્રહણ કરી તેની સાથે વાદ કરવો જ યોગ્ય છે જેથી એ તેને નિરાકૃત નહી કરી શકે આ પ્રમાણે વિચાર કરીને પરિવ્રાજકે કહ્યુ કે જીવ અને અજીવ એ બેજ રાશી છે કેમકે, આ રીતનીજ તેની ઉપલબ્ધિ હોય છે, જેવાકે શુભ અને અશુભ પરિવ્રાજકના આ કથનને સાભળીને રોહગુપ્તે તેને હરાવવા માટે આ સ્વસિદ્ધાત પક્ષનુ પણ નિરાકરણ કરતા કહ્યુ કે, ના, તમારો આ હેતુ અસિદ્ધ છે કારણ કે, બે રાશીથી

नृपसभामध्ये वादे मया पराजित । मया तृतीय नोजीवराशि स्वीकृत्य, तत्र छिन्न गृहगोधिकादीना पुच्छमेव दृष्टान्ततया प्रदर्शितम्। एव रोहगुप्तेनोक्ते सति गुरुः प्राह-वत्स ! सुष्ठु कृत त्वया, यदासौ परिव्राजकः पराजित, किं तु तत्रोत्तिष्ठता त्वया एतन्नोक्तम्-तृतीयो नोजीवराशिरित्ययं नास्त्यस्माक सिद्धान्तः । जीवा जीवलक्षणराशिद्वयस्यैवास्मत्सिद्धान्तेऽभिहितत्वात । तस्मात् तत्र परिषन्मध्ये गत्वा कथय नायमस्माक सिद्धान्तः, किं तु तस्य परिव्राजकस्याभिमानभङ्गार्थं मया तद्बुद्धि परिभूय स उपशम नीत इति । एव गुरुणा बहुशः कथितोऽसौ रोहगुप्तः प्राह—

पक्ष उपस्थित किया, मैंने उसे राजसभा के बीच मे जीव अजीव एव नोजीव इस प्रकार तीन राशि का पक्ष स्थापित कर पराजित कर दिया है। नोजीव में मैंने गोधिका की छिन्नपुछ को दृष्टान्त कोटि में रखा है। जब रोहगुप्त ने गुरु महाराज को अपने विजय की इस प्रकार बात कह कर सुनाई तो गुरुमहाराज ने कहा-वत्स ! तुमने यह काम तो अच्छा किया जो परिव्राजक को परास्त कर दिया, परन्तु जब तुम वहा से उठे तब ऐसा क्यों नहीं कहा कि "नोजीवराशि" का हमारा सिद्धान्त नहीं है। जीव अजीव, ये दो राशि ही हमारे सिद्धान्त में अभिहित हैं। इसलिये अब तुम सभा में जाकर ऐसा कहो कि यह हमारा सिद्धान्त नहीं है किन्तु उस परिव्राजक के मान को भग करने के अभिप्राय से उसकी बुद्धि को तिरस्कृत करने के निमित्त मैंने ऐसा किया है, कि जिससे वह शात हो जाय। इस प्रकार गुरु महाराज ने उसको बहुत २ समझाया

પક્ષ ઉપસ્થિત કર્યો-મે તેને રાજસભાની વચમા જીવ, અજીવ અને નોજીવ આ પ્રકારની ત્રણ રાશીનો મુદ્દો સ્થાપી પરાજીત કરી દીધો છે નોજીવમા મે ગરોળીની કપાયેલી પુછડીને દષ્ટાંત રૂપે બતાવી છે જ્યારે રોહગુપ્તે ગુરુમહારાજને પોતાના વિજયની આ પ્રકારની વાત કહી સભળાવી ત્યારે ગુરુ મહારાજે કહ્યુ કે, હે વત્સ ! તમે એ કામ તો સારૂ કર્યું કે, પરિવ્રાજકને હરાવ્યો પરતુ તમે જ્યારે ત્યાથી જીતીને ઉઠયા ત્યારે એવુ કેમ ન કહ્યુ કે "નોજીવ રાશી" અમારા સિદ્ધાતમા નથી ફક્ત જીવ અને અજીવ આ બેજ રાશી અમારા સિદ્ધાતમા બતાવેલી છે માટે તમે સભામા જઈને ફરીથી એમ કહો કે, આ અમારા સિદ્ધાતમા નથી પરતુ એ પરિવ્રાજકના માનનુ ખડન કરવાના આશયથી તેમજ તેના ડહાપણને તોડી પાડવાના આશયથી જ મે આમ કહેલ છે કે, જેથી તે ઠડો થઈ જાય આ પ્રકારે કરવા ગુરુમહારાજે તેને ઘણુ ઘણુ સમજાવ્યુ છતા પણ તેમ કરવા તેઓ તૈયાર ન થયા અને ગુરુ

रणार्थं मार्जारान्, मृगाणां निवारणार्थं व्याघ्रान्, शूकराणां निवारणार्थं सिंहान्, काकानिवारणार्थं उलूकान्, पोताकीनां निवारणार्थं उलावकान् (श्येनान्) मुञ्चति। ततो गर्दभी मुक्ता। तां चागच्छन्तीं दृष्ट्वा रोहगुप्तेन रजोहरणं मस्तकोपरि भ्रामयित्वा तेनैव रजोहरणेन निवारिता सती सा गर्दभी परिव्राजकस्योपरि मूत्रपुरीषोत्सर्गं कृत्वा तिरोहिता जाता। ततः सभापतिना सभ्यैः समस्तलोकेन च निन्द्यमानोऽसौ परिव्राजको नगरान्निःसारितः।

ततोऽसौ षडुलूकापरनामको रोहगुप्तः पोट्टशालं परिव्राजकं जित्वा गुरोः समीपमागत्य तं वन्दित्वा प्राह—भदन्त! परिगृहीतराशिद्वयपक्षः स परिव्राजको

भगाने के लिये मार्जारों को, मृगों को भगाने के लिये व्याघ्रों को, शूकरो को भगाने के लिये सिंहों को, काकों को भगाने के लिये उल्लूओं को और पक्षियों को भगाने के लिये बाजोंको छोडा। पश्चात् गर्दभी को छोड़ा। गर्दभीको आती हुई देखकर रोहगुप्त ने मस्तक के ऊपर रजोहरण को फेरकर और उसी रजोहरण से उसे भगा दिया। गर्दभी पीछे लौट गई, और परिव्राजक के ऊपर ही मलमूत्र करके तिरोहित हो गई। सभापति, सभ्य तथा समस्त लोकोंने परिव्राजक की निंदा की और इसको नगर से बाहिर कर दिया।

इस के बाद षडुलूक कि जिसका दूसरा नाम रोहगुप्त है पोट्टशाल परिव्राजक को पराजित कर अपने गुरु के पास आये। उनको वंदना की। फिर बोले-भदन्त! परिव्राजक ने जीव अजीव इस प्रकार दो रशियों का

પ્રમાણે ઉંદરનો નાશ કરવા માટે, બીલાડીઓને, મૃગલાનો નાશ કરવા માટે વાઘને, સુવર (ભુંડ) નો નાશ કરવા માટે સિંહને, કાગડાઓનો નાશ કરવા માટે ઘુવડોને અને ચકલાનો નાશ કરવા માટે બાજને છોડયા છેલ્લે પરિવ્રાજકે ગધેડી છોડી ગધેડીને આવતી જોઈ રોહગુપ્તે માથા ઉપર રજોહરણને ફેરવ્યો અને તેનાથી તેને મારી મારીને ભગાડી દીધી ગધેડી પાછી ફરી અને પરિવ્રાજકની ઉપર મળમુત્ર કરીને અદ્રશ્ય થઈ ગઈ સભાપતિ હાજર રહેલા સભ્યોએ તથા સમસ્ત લોકોએ પરિવ્રાજકની નિંદા કરી અને તેને નગરની બહાર કાઢી મુકયો

આ પછી ષડુલૂક કે જેનુ બીજુ નામ રોહગુપ્ત છે તે પોટ્ટશાલ પરિવ્રાજકને પરાજીત કરી પોતાના ગુરુની પાસે પહોચ્યા ગુરુને વંદના નમસ્કાર કરી પછી કહ્યુ કે, હે ભદન્ત! પરિવ્રાજકે જીવ અજીવ આ બે રાશીઓનો

अजीवाश्चेति जिनैः कथितम्, अनेन तु परिव्राजक विजेतु राशित्रय प्ररूपितम्। अद्याप्यय सत्यमर्थं न जानाति, मया प्रतिवोध्यमानोऽय विवादायोपतिष्ठते। भो राजन्! तस्मादावयोर्वादमाकर्णय, भवादृशैर्विना सदसद्विवेको न स्यात्। ततो वलश्रीनृपतिनाऽभ्यनुज्ञातः श्रीगुप्ताचार्यस्तत्र रोहगुप्तमाह–ब्रूहि स्वमतम्। तदा

रोहगुप्तो वदति–यथा जीवादजीवो भिन्नः, तथा नोजीवोऽपि जीवाजीवाभ्या भिन्नः, तस्माद् 'जीवाजीवनोजीवरूप राशित्रयमस्ति' इति मम मतम्। यतो

जीव अजीव इस प्रकार से दो ही राशि हैं, ऐसा ही जिनेन्द्र भगवान ने कहा है। परिव्राजक को जीतने के लिये ही सिर्फ शिष्य ने ऐसी प्ररूपणा की है कि राशित्रय है। इसे मैंने बहुत कुछ समझाया है परन्तु वह नहीं मानता है। मुझ से भी वादविवाद करने के लिये तैयार हो जाता है। इसलिये हे राजन्! आप हम दोनों के बीच में मध्यस्थ बन जायें और वाद को सुनें। आप जैसो के विना सत् असत् का विवेक नही हो सकता है। श्री गुप्ताचार्य की बात वलश्री राजा ने स्वीकार कर ली और मध्यस्थ बनकर गुरुशिष्य के वाद को सुनने लगे। श्री गुप्ताचार्य ने रोहगुप्त से कहा–कहो तुम्हारा क्या मत है।

रोहगुप्त ने कहा–जिस प्रकार जीव से भिन्न अजीव है, उसी तरह नोजीव भी जीव और अजीव इन दोनों से भिन्न है इसलिये जीव, अजीव नोजीव ये तीन राशिया हैं। ऐसा मेरा मत है। नोजीव में नो

કેમકે, જીવ અને અજીવ એ પ્રકારની બે જ રાશી, છે એવુ ખુદ જીનેન્દ્રભગવાને ભાખ્યુ છે ફકત પરિવ્રાજકને જીતવા માટે જ મારા શિષ્યે એવી પ્રરૂપણા કરી છે કે રાશી ત્રણ છે તેને મે ઘણો જ સમજાવ્યો પરતુ તે માનતો નથી મારી સાથે પણ વાદવિવાદ કરવા માટે તૈયાર થઈ જાય છે આટલા માટે હે રાજન્! આપ અમારા બન્નેની વચમા લવાદ બનો અને અમારા વાદવિવાદને સાભળો આપ જેવા મધ્યસ્થ વગર સત્ય અને અસત્યનો ભેદભાવ કોઈ પારખી શકશે નહી શ્રી ગુપ્તાચાર્યની આ માગણી બલશ્રી રાજાએ સ્વીકારી લીધી, અને મધ્યસ્થી બનીને ગુરુ અને શિષ્યના વાદવિવાદને સાભળવા લાગ્યા શ્રી ગુપ્તાચાર્યે રોહગુપ્તને પૂછ્યુ, "કહો તમારો શો મત છે?"

રોહગુપ્તે કહ્યુ–જે પ્રમાણે જીવથી અજીવ ભિન્ન છે, એજ રીતે 'નોજીવ' પણ જીવ અને અજીવ આ બન્નેથી ભિન્ન છે આથી કરીને જીવ, અજીવ અને નોજીવ એમ ત્રણ રાશી છે, એવો મારો મત છે 'નોજીવ' શબ્દમા 'નો' એ

भदन्त ! कथमयं विरुद्धसिद्धान्तः ?, यदि नोजीवलक्षणतृतीयराशिस्वीकारे कोऽपि दोषः स्यात् तदाऽयं विरुद्धसिद्धान्तः स्यात्, न चैतदस्ति, तर्हि कथमपि विरुद्ध सिद्धान्तवादित्वमारोप्य दोषपरिहारार्थं पुनर्मां तत्र भवान् प्रेषयति । गुरुः प्राह– असतः प्ररूपणे जिनानामाशातना भवति, तस्मादेव न वाच्यम्, एवं गुरुणा वार्यमाणोऽपि स्वाग्रहं न त्यक्तवान्, गुरुणा सह वादं कर्तुं प्रवृत्तः ।

तदनन्तरं श्रीगुप्ताचार्यो बलश्रीनृपस्य पर्षदि गत्वा प्राह–अनेन मम शिष्येण परिव्राजकस्य पुरतो यदुक्तं तन्न समीचीनम्, यतः द्वावेव राशी विद्येते–जीवा

तो भी वह नही माना, और गुरु महाराज से कहने लगा–भदन्त! यह सिद्धान्त विरुद्ध कैसे है? यदिनोजीवरूप तृतीय राशि स्वीकार करने में कोई दोष आता होवे तब तो यह सिद्धान्त से विरुद्ध माना जा सकता है, परन्तु ऐसा तो है नहीं तो फिर आप मुझ पर सिद्धान्तविरुद्धवादित्व का आरोप कर क्यों मुझे वहां भेजना चाहते हैं। गुरु महाराजने रोहगुप्त की बात सुनकर कहा–देखो असत् की प्ररूपणा करने में जिन भगवान् की आशातना होती है, इसलिये ऐसा नहीं कहना चाहिये। इस प्रकार गुरु महाराज के द्वारा वारित होने पर भी रोहगुप्त ने अपने आग्रह का परित्याग तो नही किया प्रत्युत गुरुमहाराज के साथ भी वाद करने के लिये प्रवृत्त हो गया।

इसके बाद स्वय श्री गुप्ताचार्य बलश्री राजा की राजसभा में गये और जाकर कहने लगे कि इस मेरे शिष्य ने परिव्राजक के आगे जो कहा है कि एक तीसरी भी नोजीवराशि है वह उसने ठीक नहीं कहा है, क्यों कि

મહારાજને ઉપરથી કહેવા લાગ્યા કે, ભદન્ત ! મારૂ આ કથન સિદ્ધાંત વિરૂદ્ધ કઇ રીતે છે ? જો નોજીવ લક્ષણની ત્રીજી રાશીનો સ્વીકાર કરવામાં કોઈ દોષ આવતો હોય તો તો એ સિદ્ધાંતથી વિરૂદ્ધનુ માની શકાય પરંતુ એવુ તો છે નહી તો પછી આપ મારા પર સિદ્ધાંત વિરૂદ્ધ વાત કરવાનો આરોપ મુકી અને ત્યાં મોકલવા શા માટે દબાણ કરો છો ? ગુરૂ મહારાજે રોહગુપ્તની વાત સાભળીને કહ્યું "જુઓ ! અસત્યની પ્રરૂપણા કરવામાં જીન ભગવાનની આશાતના થાય છે માટે એમ ન કરવુ જોઈએ " આ પ્રકારે ગુરુ મહરાજના વારંવાર કહેવા છતાં પણ રોહગુપ્તે પોતાના હઠાગ્રહને છોડયો નહીં અને ગુરુની સાથે વાદ કરવા પણ તત્પર થઇ ગયા

એ પછી શ્રી ગુપ્તાચાર્ય જાતે બલશ્રી રાજાની રાજસભામાં ગયા અને ત્યાં જઈને એને કહેવા લાગ્યા કે, મારા શિષ્ય રોહગુપ્તે પરિવ્રાજકની સામે એવુ કહ્યું છે કે, એક ત્રીજી પણ નોજીવ રાશી છે તો તે તેણે કહ્યું નથી.

अजीवाश्चेति जिनैः कथितम् , अनेन तु परिव्राजकं विजेतुं राशित्रय प्ररूपितम् अद्याप्यय सत्यमर्थं न जानाति, मया प्रतिनोद्यमानोऽय विवादायोपतिष्ठते। भो राजन्! तस्मादावयोर्वादमाकर्णय, भवादृशैर्विना सदसद्विवेको न स्यात्। ततो बलश्रीनृपतिनाऽभ्यनुज्ञातः श्रीगुप्ताचार्यस्तत्र रोहगुप्तमाह–ब्रूहि स्वमतम्। तदा

रोहगुप्तो वदति–यथा जीवादजीवो भिन्नः, तथा नोजीवोऽपि जीवाजीवाभ्या भिन्नः, तस्माद् ' जीवाजीवनोजीवरूप राशित्रयमस्ति ' इति मम मतम्। यतो

जीव अजीव इस प्रकार से दो ही राशि हैं, ऐसा ही जिनेन्द्र भगवान ने कहा है। परिव्राजक को जीतने के लिये ही सिर्फ शिष्य ने ऐसी प्ररूपणा की है कि राशित्रय है। इसे मैंने बहुत कुछ समझाया है परन्तु वह नहीं मानता है। मुझ से भी वादविवाद करने के लिये तैयार हो जाता है। इसलिये हे राजन्! आप हम दोनो के बीच में मध्यस्थ बन जायें और वाद को सुनें। आप जैसों के विना सत् असत् का विवेक नही हो सकता है। श्री गुप्ताचार्य की बात बलश्री राजा ने स्वीकार कर ली और मध्यस्थ बनकर गुरुशिष्य के वाद को सुनने लगे। श्री गुप्ताचार्य ने रोहगुप्त से कहा–कहो तुम्हारा क्या मत है।

रोहगुप्त ने कहा–जिस प्रकार जीव से भिन्न अजीव है, उसी तरह नोजीव भी जीव और अजीव इन दोनों से भिन्न है इसलिये जीव, अजीव नोजीव ये तीन राशिया हैं। ऐसा मेरा मत है। नोजीव में नो

કેમકે, જીવ અને અજીવ એ પ્રકારની બે જ રાશી, છે એવુ ખુદ જીનેન્દ્રભગવાને ભાખ્યુ છે ફકત પરિવ્રાજકને જીતવા માટે જ મારા શિષ્યે એવી પ્રરૂપણા કરી છે કે રાશી ત્રણ છે તેને મે ઘણો જ સમજાવ્યો પરંતુ તે માનતો નથી મારી સાથે પણ વાદવિવાદ કરવા માટે તૈયાર થઈ જાય છે આટલા માટે હે રાજન્! આપ અમારા બન્નેની વચમા લવાદ બનો અને અમારા વાદવિવાદને સાભળો આપ જેવા મધ્યસ્થ વગર સત્ય અને અસત્યનો ભેદભાવ કોઈ પારખી શકશે નહી શ્રી ગુપ્તાચાર્યની આ માગણી બલશ્રી રાજાએ સ્વીકારી લીધી, અને મધ્યસ્થી બનીને ગુરુ અને શિષ્યના વાદવિવાદને સાભળવા લાગ્યા શ્રી ગુપ્તાચાર્યે રોહગુપ્તને પૂછ્યુ, "કહો તમારો શો મત છે?"

રોહગુપ્તે કહ્યુ–જે પ્રમાણે જીવથી અજીવ ભિન્ન છે, એજ રીતે 'નોજીવ' પણ જીવ અને અજીવ આ બન્નેથી ભિન્ન છે આથી કરીને જીવ, અજીવ અને નોજીવ એમ ત્રણ રાશી છે, એવો મારો મત છે 'નોજીવ' શબ્દમા 'નો' એ

छाया—"अजीवा द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-रूप्यजीवाश्च, अरूप्यजीवाश्च। रूप्यजीवाश्चतुर्विधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-स्कन्धाः, देशाः प्रदेशाः, परमाणुपुद्गलाः। अरूप्यजीवा दशविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-धर्मास्तिकायः, धर्मास्तिकायस्य देशः, धर्मास्तिकायस्य प्रदेशः, एवमधर्मास्तिकायोऽपि, आकाशास्तिकायोऽपि, अद्धासमयः

तदेवं धर्मास्तिकायादीनां दशविधत्वकथनेन तद्देशस्य पृथग् वस्तुत्वमुक्तम्, अन्यथा दशविधत्वानुपपत्तेः। यदि धर्मास्तिकायादीनां देशस्तेभ्योऽपृथग् भूतोऽपि पृथग् वस्तूच्यते, तर्हि गृहगोधिकादीनां छिन्न पुच्छादिकं छिन्नत्वेन जीवात् पृथग्भूतं सुतरां पृथग् वस्तु भवितुमर्हति। तच्च जीवाजीवविलक्षणत्वान्नोजीव इत्युच्यते।

छाया—अजीवा द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा रूप्यजीवाश्च अरूप्यजीवाश्च। रूप्यजीवाश्चतुर्विधाः प्रज्ञप्ता, तद्यथा-स्कन्धाः देशाः, प्रदेशाः, परमाणु-पुद्गलाः। अरूप्यजीवा दशविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-धर्मास्तिकायः, धर्मास्तिकायस्य देशः धर्मास्तिकायस्य प्रदेशः, एवमधर्मास्तिकायोऽपि, आकाशास्तिकायोऽपि, अद्धासमयः" ॥

इस प्रकार इस पाठ मे धर्मास्तिकायादिकों की दशविधप्ररूपणा से उसके देश को पृथक् वस्तुरूप से प्रतिपादित किया गया है। नही तो जो इस प्रकार का कथन न माना जाय तो दश प्रकार की प्ररूपणा ही संपन्न नही होती है। धर्मास्तिकायादिकों का देश उनसे अपृथक्भूत है फिर भी वह जैसे उनसे पृथक्भूत मानकर वस्तुस्वरूप माना जाता है, इसी तरह गृहगोधिका आदि के छिन्नपुच्छादिक अवयव भी छिन्न होने से

छाया—अजीवा द्विविधा प्रज्ञप्ताः, तद्यथा, रूप्यजीवाश्च अरूप्यजीवाश्च। रूप्यजीवाश्चतुर्विधा प्रज्ञप्ता तद्यथा—स्कन्धाः देशाः प्रदेशाः परमाणुपुद्गलाः। अरूप्यजीवा दशविधा प्रज्ञप्ताः, तद्यथा धर्मास्तिकायः, धर्मास्तिकायस्य देशः, धर्मास्तिकायस्य प्रदेशः, एवम्—अधर्मास्तिकायोऽपि, आकाशास्तिकायोऽपि, अद्धासमयः" ॥

આ પ્રકારે આ પાઠમા ધર્માસ્તિકાયાદિકોની દસ પ્રકારે પ્રરૂપણાથી તેના દેશને પથક્ વસ્તુ સ્વરૂપથી પ્રતિપાદિત કરવામા આવેલ છે જો આ પ્રકારનું કથન ન માનવામા આવે તો દશ પ્રકારની પ્રરૂપણા જ સપન્ન થતી નથી ધર્માસ્તિકાયાદિકોનો દેશ તેનાથી અપૃથક્ભૂત (અભિન્ન) છે છતા પણ તે જેમ તેનાથી પૃથક્ભૂત (ભિન્ન) વસ્તુ સ્વરૂપ માનવામા આવે છે તેવી રીતે ગરોળી વિગેરેની તુટેલી પૂછડી વગેરે અવયવો પણ જીવથી ભિન્ન થતા તે એક પૃથક્

अपि च—समभिरूढनयानुसारेण जीवप्रदेशो नोजीवो भवितुमर्हति, अतः सिद्धान्तेऽपि नोजीवोऽस्तीति मन्यते। अनुयोगद्वारसूत्रे हि—प्रमाणद्वारान्तर्गतं नयप्रमाण विचारयता भगवता प्रोक्तम्—

"समभिरूढो सद्दनय भणइ–जइ कम्मधारएण भणसि तो एवं भणाहि–जीवे य से पएसे य, से पएसे नोजीवे" इति।

छाया—समभिरूढः शब्दनय भणति–यदि कर्मधारयेण भणसि, तर्हि एव भण–जीवश्च स प्रदेशश्च, स प्रदेशो नोजीवः। इति ॥

तदनेन प्रदेशलक्षणो जीवैकदेशो नोजीव उक्तः। यथा घटैकदेशो नोघट इति।

जीव से पृथक् होते हुए अवश्य पृथक् वस्तु हैं, ऐसा मानने मे क्या विरोध हो सकता है। अतः वह जीव और अजीव इनसे विलक्षण होने से "नो-जीव है" ऐसा कहा जाता है।

और भी–समभिरूढनय की अपेक्षा से जीवप्रदेश नोजीव ही होना चाहिये तभी तो सिद्धान्त में "नोजीव है" ऐसा माना गया है। अनुयोगद्वारसूत्र में प्रमाणद्वारान्तर्गत नयप्रमाण का विचार करते समय भगवान् ने कहा है–

"समभिरूढो सद्दनय भणइ, जइ कम्मधारएण भणसि तो एव भणाहि–जीवे य से पएसे य, से पएसे नोजीवे" इति छाया–समभिरूढः शब्दनय भणति, यदि कर्मधारयेण भणसि, तर्हि एव भण–जीवश्च स प्रदेशश्च, स प्रदेशो नोजीवः। इति।

इस पाठ से यह कहा गया है कि प्रदेशलक्षण जीव का एक देश नोजीव है। जिस प्रकार घट का एक देश नोघट है। इस प्रकार

વસ્તુ છે એવુ માનવામા કયો વિરોધ હોઈ શકે? આથી તે જીવ અને અજીવથી કાંઈક જુદુ જ હોવાથી "નોજીવ છે" એવુ કહી શકાય તે ઉપરાત સમભિરૂઢનયની અપેક્ષાએ તો જીવપ્રદેશ નોજીવ જ હોવો જોઇએ માટે સિદ્ધાતમા "નોજીવ છે" એવુ માનવામા આવે છે અનુયોગદ્વારસૂત્રમા પ્રમાણદ્વારા અન્તર્ગત નયપ્રમાણનો વિચાર કરતી વખતે ભગવાને કહ્યુ છે।

"समभिरुढो सद्दनय भणइ–जइ कम्मधारएण भणसि नो एव भणाहि जीवे य से पएसे य, से पएसे नो जीवे" इति।

छाया—समभिरुढः शब्दनय भणति यदि कर्मधारयेण भणसि, तर्हि एव भण जीवश्च स प्रदेशश्च, स प्रदेशो नोजीवः इति ॥

આ પાઠથી એમ કહેવામા આવેલ છે કે, પ્રદેશ લક્ષણ જીવનો એક દેશ નોજીવ છે જેવી રીતે ઘટનો એક દેશ નોઘટ છે આ રીતે યુક્તિ પૂર્વક

तस्मादस्ति नोजीवलक्षणस्तृतीयराशिः, युक्त्याऽऽगमसिद्धत्वात्, जीवाजीवादितत्त्ववत्। इति रोहगुप्तस्य पूर्वपक्षः।

रोहगुप्तेनैवमुक्ते सति श्रीगुप्ताचार्यः प्राह—

यदि सत्यमेव तव सूत्रं प्रमाणं तर्हि तेषु तेषु सूत्रेषु जीवाजीवरूपौ द्वावेव राशी प्रोक्तौ। तथा च–स्थानाङ्गसूत्रे—

दुवे राशी पण्णत्ता। तं जहा—जीवा चेव अजीवा चेव।

छाया—द्वौ राशी प्रज्ञप्तौ। तद्यथा–जीवाश्चैव अजीवाश्चैव।

तथाऽनुयोगद्वारसूत्रेऽप्युक्तम्—

कइविहा णं भंते दव्वा पण्णत्ता? गोयमा! दुविहा पण्णत्ता। तं जहा–जीवदव्वा य अजीवदव्वा य।

युक्ति और आगम से सिद्ध होने के कारण नोजीवस्वरूप एक तृतीय राशि भी है। जैसे जीव और अजीव ये दो राशियां स्वतन्त्र हैं उसी प्रकार यह राशि भी स्वतन्त्र है। इस प्रकार रोहगुप्त ने अपने पूर्वपक्ष का स्थापन कर उसका युक्ति और आगम से समर्थन किया।

श्रीगुप्ताचार्य ने रोहगुप्त के इस पूर्वपक्ष को सुनकर कहा कि–यदि तुम को सूत्र प्रमाण हैं तो देखो उन्हीं सूत्रो में जगह २ यही प्ररूपणा मिलती है कि जीव और अजीव ये दो ही राशिया हैं। स्थानाङ्गसूत्र मे ऐसा ही कहा है–"दुवे राशी पण्णत्ते–त जहा जीवा चेव अजीवा चेव"। छाया–द्वौ राशी प्रज्ञप्तौ। तद्यथा–जीवाश्चैव अजीवाश्चैव। तथा अनुयोगद्वारसूत्र मे भी ऐसा ही कहा है–"कइविहाणं भंते दव्वा पण्णत्ता? गोयमा! दुविहा पण्णत्ता। त जहा जीवदव्वा य अजीवदव्वा य"

અને આગમથી સિદ્ધ હોવાનુ પૂરવાર કર્યું કે નોજીવ સ્વરૂપ એ એક ત્રીજી રાશી પણ છે જેમ જીવ અને અજીવ એ બે રાશી સ્વતંત્ર છે તેજ પ્રકારે આ રાશી પણ સ્વતંત્ર છે આ પ્રકારે રોહગુપ્તે પોતાના નવા સિદ્ધાંતનુ પ્રતિપાદન કરી તેનુ યુક્તિપૂર્વક અને આગમમા પ્રમાણભૂત છે એવું સમર્થન કર્યું

શ્રી ગુપ્તાચાર્યે રોહગુપ્તના આ પૂર્વપક્ષને સાભળીને કહ્યુ કે, જો તમને સૂત્ર પ્રમાણભૂત લાગતુ હોય તો, જુઓ! એજ સૂત્રોમા ઠેક ઠેકાણે એજ પ્રરૂપણા મળી આવે છે કે, જીવ અને અજીવ એ બેજ રાશી છે સ્થાનાંગ સૂત્રમા એવુ જ કહ્યુ છે—"दुवे राशी पण्णत्ते–त जहा जीवा चेव अजीवा चेव" छाया—"द्वो राशि प्रज्ञप्तौ। तद्यथा–जीवाश्चैव अजीवाश्चैव" તથા અનુયોગ દ્વાર સૂત્રમા પણ એમ જ કહ્યુ છે—"कइविहाण भंते दव्वा पण्णत्ता? गोयमा! दुविहा पण्णत्ता त जहा जीवदव्वा य अजीव दव्वा य।" छाया–कतिविधानि खलु

छाया—कतिविधानि खलु भदन्त ! द्रव्याणि प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! द्विविधानि प्रज्ञप्तानि । तद्यथा-जीवद्रव्याणि च, अजीवद्रव्याणि च ।

तथोत्तराध्ययनसूत्रे चाभिहितम्—

" जीवा चेव अजीवा य एस लोए वियाहिए ॥ "

छाया—जीवाश्चैव अजीवाश्च एष लोको व्याख्यातः ॥

अन्येष्वपि सूत्रेषु तथा बहुशः प्ररूपितम् । नोजीवराशिस्तु तृतीयः सूत्रे क्वचिदपि नोक्तः, अतस्तत्प्ररूपणा कथं न श्रुताऽऽशातना स्यादिति ।

धर्मास्तिकायादीनां देशस्य पृथग्वस्तुत्वं वस्तुतो नास्ति, किंतु विवक्षामात्रेणैव तस्य भिन्नवस्तुत्वकथनमिति । एवं छिन्नपुच्छादिकमपि गृहगोधिकादिजीवादन्यो नास्ति, तत्सम्बन्धसद्भावात् । अतो जीव एव तत् छिन्नपुच्छादिकं, न तु

छाया-कतिविधानि खलु भदन्त ! द्रव्याणि प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! द्विविधानि प्रज्ञप्तानि तद्यथा-जीवद्रव्याणि च अजीवद्रव्याणि च । उत्तराध्ययनसूत्रमे भी ऐसा ही पाठ है-" जीवा चेव अजीवा य एस लोए वियाहिए " छाया-जीवाश्चैव अजीवाश्च एष लोको व्याख्यातः । इसी तरह अन्य सूत्रों में भी अनेक जगह इसी तरह के पाठ उल्लिखित हैं। नोजीव-राशि तृतीय है, यह बात तो किसी भी सूत्र मे प्ररूपित करने में नहीं आई है। इसलिये इस प्रकार की प्ररूपणा श्रुत की आशातनास्वरूप ही जानना चाहिये। यथार्थ में धर्मास्तिकायादिकों के देश मे पृथक्वस्तुता है ही नहीं, किन्तु विवक्षामात्र से ही देश पृथक्वस्तुरूप मे कहा गया है, अतः यह मानना चाहिये कि जिस प्रकार धर्मास्तिकायादिकों के देश यथार्थरूप में पृथक्वस्तुस्वरूप नहीं है, उसी प्रकार छिपकली आदि के छिन्न

भदन्त ! द्रव्याणि प्रज्ञप्तानि । तद्यथा-जीव द्रव्याणि च अजीवद्रव्याणि च । ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમા પણ એવો જ પાઠ છે કે—" जीवाचेव अजीवा य एस लोए वियाहिए " छाया-जीवाश्चैव अजीवाश्च । एष लोको व्याख्यात આજ પ્રકારના બીજા સૂત્રોમા પણ અનેક જગ્યાએ આ પ્રકારના પાઠનો ઉલ્લેખ છે નોજીવ એ ત્રીજી રાશી છે એ વાત તો કોઈ પણ સૂત્રમા પ્રરૂપિત કરવામા આવી નથી માટે આ પ્રકારની પ્રરૂપણા આગળ સૂત્રોની આશાતના રૂપે જ માનવી જોઇએ યથાર્થમા ધર્માસ્તિકાય વિગેરેના દેશમા પૃથક્ વસ્તુપણુ છે જ નહી પણ અભિપ્રાય માત્રથીજ દેશ પૃથક્ વસ્તુ રૂપમા કહેવામા આવેલ છે આથી એમ માનવુ જોઈએ કે, જે પ્રકારે ધર્માસ્તિકાય વિગેરેના દેશ યથાર્થ રૂપમા પૃથક્ વસ્તુ સ્વરૂપ નથી એજ પ્રમાણે ગરોળી વિગેરેની કપાયેલી પૂછડી

रोहगुप्तः पृच्छति–यदि सूत्रे जीवप्रदेशानां तदन्तरालेऽपि सम्बन्धः प्रोक्तस्तर्हि तदन्तराले ते जीवप्रदेशाः कथं नोपलभ्यन्ते? आचार्यो वदति–कार्मणशरीरस्य सूक्ष्मत्वात्, जीवप्रदेशानां चामूर्तत्वादन्तराले विद्यमाना अपि जीवप्रदेशा न दृश्यन्ते।

रोहगुप्तः पृच्छति–ननु यथा घटे स्फुटिते सति तस्मात् पृथग्भूतं रथ्यागतं घटखण्डं घटैकदेशत्वान्नोघट इत्युच्यते, तथा गृहगोधिकादिपुच्छस्य जीवस्य छिन्नत्वात् पुच्छादिकं खण्डं तस्मात् पृथग्भूतत्वात् तदेकदेशत्वाच्च नो जीवः कथं नोच्यते? इति।

तेषां जीवप्रदेशाना किंचिदाबाधं वा, विबाधं वा, उत्पादयति, विच्छेदं वा, करोति?, नो अयमर्थः समर्थः, नो खलु तत्र शस्त्रं सङ्क्रामति" इति।

इस पाठ को सुनकर रोहगुप्तने कहा–यदि सूत्र में जीवप्रदेशों का कमलतन्तुओं के समान अन्तराल मे भी संबंध कहा है, तो वे प्रदेश वहां उपलब्ध क्यों नही होते हैं?। रोहगुप्त के इस तर्क को सुनकर आचार्य महाराज ने कहा कि कार्मण शरीर अतिसूक्ष्म और जीव के प्रदेश अमूर्त हैं इसलिये अन्तराल में विद्यमान भी उन प्रदेशों की उपलब्धि नहीं होती है।

रोहगुप्त ने कहा–जैसे घट के फुट जाने पर उससे पृथक्भूत होकर गली में पड़ा हुआ उसका टुकड़ा घट का एकदेश होने के कारण नोघट कहा जाता है उसी तरह गृहगोधिकादिक के पुच्छादिक–अवयव भी कट जाने पर जीव के छिन्न हो जाने से तथा उससे पृथक्भूत हो जाने से उसी के एकदेश होने के कारण नोजीव क्यों नही कहा जायगा?।

वा, अग्निकायेन समदहन् वा, तेषां जीवप्रदेशानां किञ्चिदाबाधं वा; विबाधं वा उत्पादयति, विच्छेदं वा करोति! नो अयमर्थः समर्थः! नो खलु तत्र शस्त्रं सङ्क्रामति" इति।

સૂત્રોનો આ પાઠ સાભળીને રોહગુપ્તે કહ્યુ–જો સૂત્રમા જીવ પ્રદેશોનો કમલતંતુઓના સમાન અંતરાલમા પણ સંબંધ રહ્યો છે તો તે પ્રદેશ ત્યા ઉપલબ્ધ કેમ નથી થતો? રોહગુપ્તના આ જાતના તર્કને સાભળી આચાર્ય મહારાજે કહ્યુ કે, કાર્માણ શરીર અતિ સૂક્ષ્મ અને, જીવનો પ્રદેશ અમૂર્ત છે, એટલા માટે અન્તરાળમા પણ વિદ્યમાન એવા એ પ્રદેશોની ઉપલબ્ધિ થતી નથી

રોહગુપ્તે કહ્યુ–જેવી રીતે ઘડો ફુટી જવાથી તેના થએલા ટુકડા રસ્તામા ફેંકી દેવાય છે અને તે ટુકડા ઘડાનો એક દેશ હોવાને કારણે નોઘટ કહેવામા આવે છે, એજ રીતે ગરોળીની પૂછડી આદિ અવયવો પણ કપાઈ જવાથી જીવથી જુદા થઈ જવાથી તથા એનાથી પૃથક્ભૂત થઇ જવાથી તેનો એક દેશ હોવાના કારણે નોજીવ કેમ ન કહેવામા આવે?

आचार्यो वदति—नैतद् युक्तम्-घटादेः कपालादिविकारो यथा दृश्यते, तथा जीवस्य न दृश्यते, अपि च घटादेर्विनाशकारणानि वह्निशस्त्रादीनि सन्ति, तथा जीवस्य न सन्ति, जीवस्यामूर्तद्रव्यत्वात् अकृतकत्वाच्च तस्माज्जीवस्य खण्डशो नाशो न भवति। अतश्छिन्नपुच्छादौ जीवादन्यत्व नास्ति, ततश्च जीवाजीवविलक्षणत्वाभावान्नोजीवत्व नोपपद्यते।

किंच-शस्त्रच्छेदादिना जीवप्रदेशस्य खण्डशो नाशे तस्य सर्वनाशः स्यात्। तथाहि-यत् खण्डशो नश्यति, तस्य सर्वनाशो दृष्ट॰, यथा घटादेः, त्वया घटादिवज्जीवो मन्यते, अतस्तद्वत् सर्वनाशः स्यात्।

इस रोहगुप्त की तर्क का समाधान करते हुए आचार्य महाराज ने कहा यह कथन ठीक नहीं है-मूर्त घटादिक के कपाल आदि विकाररूप अवयव जिस प्रकार दिखलाई पडते ह उस प्रकार अमूर्त जीव का विकार दिखलाई नही देता है। दूसरे-जैसे घटादिक के विनाश कारण वह्निशस्त्रादिक हैं उस तरह के जीव के विनाश कारण नही है, क्यो कि जीव अमूर्त द्रव्य है अकृतक है, इसलिये जीव का खण्डरूप से नाश नही होता है। छिन्न पुच्छादिक अवयवगत जीवप्रदेशो मे जीव से भिन्नता नही है, इसलिये जीव अजीव से नोजीव मे विलक्षणता-भिन्नता-का अभाव होने से तृतीयराशिता नही आ सकती है।

और भी-यदि शस्त्रो द्वारा जीवप्रदेश का खण्डशः नाश माना जायगा तो जीव का सर्वनाश ही मानना पडेगा। जिसका खडशः विनाश होता है, उसका सर्वनाश देखा जाता है जैसे घटादिक का।

રોહગુપ્તના આ તર્કનુ સમાધાન કરતા આચાર્ય મહારાજે કહ્યુ, તમારૂ આ કહેવુ બરોબર નથી-મૂર્ત ઘટ આદિના ઠીકરા આદિ વિકારરૂપ અવયવ જે પ્રકારે દેખાય છે એ પ્રકારે અમૂર્ત જીવનો વિકાર દેખાઈ શકાતો નથી બીજુ જેમ ઘટાદિકના વિનાશનુ કારણુ વહ્નિશસ્ત્રાદિક છે પણુ એ પ્રમાણે જીવના વિનાશનુ કારણુ નથી કેમકે જીવ અમૂર્ત દ્રવ્ય છે, અકૃતક છે આ કારણે જીવનો (ટુકડારૂપે) ખડરૂપે નાશ થતો નથી આથી કપાયેલી પૂછડી આદિ અવયવગત જીવપ્રદેશોમા જીવથી ભિન્નતા નથી આટલા જ કારણે જીવ, અજીવથી નોજીવમા વિલક્ષણુતા-ભિન્નતાનો અભાવ હોવાથી તે ત્રીજી રાશી થઈ શકતી નથી

કિંચ—જો શસ્ત્રો દ્વારા જીવપ્રદેશનો ખડશ (ટુકડે ટુકડે) નાશ માનવામા આવે તો જીવનો સર્વનાશ જ માનવો પડે જેનો ખડશ વિનાશ થાય છે એનો પરિણામે તો સર્વનાશ જ જોવામા આવે છે જેમકે-ઘટાદિકનુ

रोहगुप्तः पृच्छति—

ननु जीवप्रदेशाना खण्डशो नाशेऽपि तत्सघातस्य नाशाभावान्न जीवस्य सर्वनाशः स्यादिति, यथा क्वचित् पुद्गलस्कन्धेऽन्यस्कन्धगत खण्ड समागत्य मिलित्वा सयुज्यते, तद्गत च खण्ड भित्वाऽन्यत्र गच्छति एव जीवस्यापि अन्य-जीवखण्ड सवध्यते, तद्गतं तु भिद्यते, इत्येव सघातभेदधर्मवत्त्व जीवस्य इष्यते।

इसलिये उचित नहीं है कि वहा औदारिकमूर्तशरीरका ही खड हुआ है, और उसीका विनाश होता है, जीव का नहीं, क्यों कि वह तो अमूर्त है, अतः जो पुच्छादिक उससे भिन्न दिखते हैं वे औदारिक शरीर के ही खड हैं जीव के नहीं। जीव तो अमूर्त है किसी से भी उसका खड नही होता है। रोहगुप्त ने पुन. कहा–जीवप्रदेशों का खडशः नाश मानने पर भी जीवका सर्वविनाश नहीं हो सकता, क्यों कि जीवप्रदेशों के सघात तो नाश होता नही है। जैसे किसी पुद्गल स्कध मे अन्यस्कधगतखड आकर के मिल जाता है तथा तद्गतखड भिदकर उससे अलग होकर दूसरी जगह चला जाता है, तो पुद्गल-स्कध का सर्वथा नाश कहा होता है, इसी प्रकार जीव में भी अन्यजीव खड सबधित हो जाता है और तद्गत खड उससे अलग हो जाता है, इस प्रकार सघातभेद धर्मवत्ता जीव में- मानी जाती है अतः उस का सर्वविनाश नही हो सकता है।

નથી કારણ કે ત્યા ઔદારિકમૂર્ત શરીરનો જ ખડ ટુકડો થાય છે અને તેનો જ વિનાશ થાય છે–જીવનો નહી કારણ કે જીવ તો અમૂર્ત છે આથી જે કપાયેલી પૂછડી વિગેરે તેનાથી ભિન્ન દેખાય છે તે ઔદારિક શરીરનો જ ટુકડો છે–જીવનો નહી જીવતો અમૂર્ત છે તેના કકડા કરવા કોઈ- સમર્થ નથી રોહગુપ્તે ફરીથી કહ્યુ કે, જીવ પ્રદેશોનો ખડશ નાશ માનવાથી જીવનો સર્વવિનાશ થઈ શકતો નથી કેમકે, જીવ પ્રદેશોના સઘાતનો તો નાશ થતો જ નથી જેમ કોઈ પુદ્ગલસ્કધમા બીજા સ્કધગત ખડ આવીને મળી જાય છે તથા તે મળી ગએલા ખડને ભેદીને તેનાથી અલગ થઈને બીજી જગાએ ચાલ્યા જાય છે તો પુદ્ગલ સ્કધનો સર્વથાનાશ કયા થાય છે? એ પ્રકારે જીવમા પણ અન્યજીવ ખડ સબધિત થઈ જાય છે અને તદ્ગત ખડ તેનાથી અલગ થઈ જાય છે આ પ્રકારે સઘાતભેદ ધર્મવત્તા જીવમા મનાય છે આથી એનો સર્વવિનાશ થઈ શકતો નથી

आचार्यो वदति-यदा शुभाशुभकर्मान्वितमेक जीवस्य खण्डम् अन्यजीवस्य संबध्यते, अन्यसम्बन्धिखण्ड तु तस्य सम्बध्यते, तदा तत्सुखादयोऽन्यस्य प्राप्नुवन्ति अन्यसुखादयस्तु तस्य, इत्येव सर्वजीवाना परस्पर सुखादिगुणसाकर्यं स्यात्। तथा-एकस्य कृतनाशः, अन्यस्य अकृताभ्यागम इत्यादयोऽपि दोषाः स्युः।

रोहगुप्तः पृच्छति—ननु जीवस्य च्छेदे स्वीक्रियमाणे सर्वजीवाना परस्पर-सुखादिसाकर्यं कृतनाशोऽकृताभ्यागमश्चेत्यादयो दोषाः स्युरिति मास्तु जीवस्य नाशापरपर्यायश्छेदः, किंतु-जीवादपृथग्भूतोऽपि जीवसम्बद्धोऽपि जीवदेशो नोजीव इत्युच्यते, यथा धर्मास्तिकायादेरेकदेशो नोधर्मास्तिकायादिस्तद्वत्,।

इसके ऊपर श्रीगुप्ताचार्य ने कहा कि जिस समय शुभ अशुभ कर्मो से अन्वित जीवका खड अन्यजीव से बधेगा, तथा अन्यजीव सबधी खड उस जीव से बधेगा तो उस समय उस जीव के सुखा-दिक उस मे प्राप्त हो जायेगे, और इस के उस में जाकर प्राप्त हो जायेंगे, इस प्रकार परस्पर मे समस्त जीवो के सुखादिकगुणों में सकरता की आपत्ति आजायेगी। इससे एक के कृतकर्म का विनाश और अन्य के अकृत कर्म का भोग भी मानना पडेगा। और भी अनेक दोप इस प्रकार की मान्यता मे आते हैं।

रोहगुप्त ने पुनः कहा कि यदि जीव का छेद स्वीकार किया जाय तो ही सर्व जीवों के सुखादिकोका परस्पर मे साकर्य एव कृतकर्म का नाश और अकृतकर्म का आगमन आदि दोप आते है, इसलिये पर्यायछेदरूप नाश जीव का नही मानना चाहिये-किन्तु जिस प्रकार धर्मास्तिकाया-

---

આ સામે શ્રી ગુપ્તાચાર્યે કહ્યુ કે, જે સમયે શુભ અશુભ કર્મોથી યુક્ત જીવનો ખ ડ અન્યજીવથી બ ધાશે અને અન્યજીવ સ બ ધી ખ ડ તે જીવથી બ ધાશે તો તે સમયે તે જીવના સુખ વિગેરે તેમા પ્રાપ્ત થઇ જશે અને તેના તે બીજામા મળી જઈને પ્રાપ્ત થશે આ પ્રકારે પરસ્પરમા સમસ્ત જીવોનો સુખાદિક ગુણોમા સ કરતાની આફત ઉભી થશે તેનાથી તો એકના કરેલા કર્મનો વિનાશ અને બીજાના કર્યા વિનાના કર્મનો ઉપભોગ પણ માનવો પડશે બીજા પણ અનેક દોષ આ પ્રકારની માન્યતાથી ઉભાથાય છે

રોહગુપ્તે ફરીથી કહ્યુ-જો જીવના છેદનનો સ્વીકાર કરવામા આવે તો જ સર્વજીવના સુખાદિકોનો પરસ્પરમા સાકર્ય અને કૃતકર્મનાશ કરેલા કર્મ નીષ્ફળ જાય અને અકૃતકર્મનુ આગમન-નહી કરેલા કર્મ ઉદયમા આવે વિગેરે દોષ લાગે છે માટે પર્યાય છેદરૂપ જીવનો નાશ માનવો ન જોઇએ-

आचार्यो वदति—यदि जीवप्रदेशो नोजीव इति मन्यसे तदा प्रतिप्रदेशं नोजीवाः सन्तीत्येकैकस्मिन्नात्मनि असंख्याता नोजीवाः स्युः, ततः सर्वेषामपि जीवानां प्रत्येकमसंख्यातनोजीवत्वप्रसङ्गात् तव मते क्वापि जीवो न स्यात्।

किंच—एवमजीवा अपि धर्मास्तिकायादयः द्व्यणुकस्कन्धादयो घटादयश्च प्रतिप्रदेशभेदात् अजीवैकदेशत्वात् तव मते सर्वे नोअजीवा भवेयुः घटैकदेशनोघटवदिति ततः क्वाप्यजीवो न स्यात्, परमाणूनामपि पुद्गलाऽस्तिकायरूपाऽजी-

दिकों का एक देश नोधर्मास्तिकाय माना जाता है उसी तरह जीव से अपृथक्भूत एवं जीव से संबद्ध भी जीवदेश नोजीव माना जाय तो इसमें आप को क्या आपत्ति है ?।

इस पर आचार्य महाराज ने कहा कि-यदि एक जीवप्रदेश को नोजीव मानोगे तो प्रत्येक प्रदेश में बहुत जीव मानना पडेगा, इस प्रकार एक ही आत्मा मे असंख्यात प्रदेश होने से असंख्यात नोजीव मानने का प्रसंग प्राप्त होगा। अतः प्रत्येक जीव में असंख्यात नोजीवत्व के प्रसंग से कहीं पर भी जीव नहीं हो सकेगा।

और भी-इसी तरह अजीव भी धर्मास्तिकायादिक तथा द्व्यणुक-स्कंधादिस्वरूप घटादिक प्रतिप्रदेश के भिन्न होने की वजह से तथा अजीव के एकदेश होने से तुम्हारे मतानुसार नोअजीव मानने पडेंगे, जिस प्रकार घट का एक देश नोघट माना जाता है। इसलिये कहीं पर भी पूर्ण अजीव संभवित नहीं हो सकेगा-सब ही अजीव पदार्थ नोअजीव ही मानने पडेंगे। पुद्गलास्तिकाय के एक देश होने से

પરંતુ જે પ્રકારે ધર્માસ્તિકાય વિગેરેના એક દેશ નોધર્માસ્તિકાય માનવામાં આવે છે, તેવી રીતે જીવથી અપૃથક્ભૂત અને જીવથી સંબદ્ધ એવો જીવ દેશ નોજીવ માનવામાં આવે તો તેમાં તમને શું વાંધો છે?

આચાર્ય મહારાજે રોહગુપ્તને જવાબ વાળ્યો કે-જો એક જીવ પ્રદેશને નોજીવ માનશે તો પ્રત્યેક પ્રદેશમાં ઘણા જીવ માનવા પડે તો એ પ્રકારે એકજ આત્મામાં અસંખ્યાત પ્રદેશ હોવાથી અસંખ્યાત નોજીવ માનવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થશે આથી પ્રત્યેક જીવમાં અસંખ્યાત નોજીવત્વના પ્રસંગથી કોઈ પણ સ્થળે જીવની શક્યતા રહેશે નહીં

આ રીતે અજીવ પણ ધર્માસ્તિકાયાદિક તથા દ્વયણુક (બે અણુના) સ્કંધાદિ સ્વરૂપ ઘટાદિક પ્રતિપ્રદેશના જુદા થવાના કારણે તથા અજીવનો એક દેશ હોવાથી તમારા મત અનુસાર નોઅજીવને માનવું પડશે, એવી રીતે ઘટનો એક દેશ નોઘટ માનવામાં આવે છે આ માટે કોઈ પણ પૂર્ણ

वैकदेशत्वेन तव मते नोअजीवत्वात् सर्वत्र नोअजीवानामेव संभवात्। ततश्च राजसदसि राशित्रयनिरूपणं तव कथं संभवति नोजीव-नोअजीवलक्षणराशिद्वयस्यैव सद्भावात्। तस्माद् बहुदोषप्रसङ्गान्न जीवश्छिद्यत इति स्थितम्।

किंच—छिद्यता वा जीवस्तथापि-नोजीवो न सिध्यति, तथाहि-गृहगोधिकादिजीवः पुच्छाद्यवयवच्छेदेन छिन्नोऽपि भवतु तथापि जीवलक्षणस्य स्फुरणादेः सद्भावात् पुच्छादिदेशः कथं नोजीवः स्यात्। संपूर्णोऽपि गृहगोधिकाजीवः स्फुरणादिलक्षणैरेव जीव इत्युच्यते, तानि स्फुरणादीनि छिन्ने पुच्छाद्यवयवे

परमाणुओं को भी तुम्हारे मतानुसार नोअजीव माना जायगा। इस प्रकार सर्वत्र नोअजीव की ही संभवता होगी। फिर राशित्रय की कल्पना भी अस्तगत हो जाने से राजसभा में जो तुमने राशित्रय की प्ररूपणा की है वह सुसंगत कैसे मानी जा सकेगी? क्यों कि इस प्रकार के निरूपण से तो नोजीव एवं नोअजीव ये दो ही राशियों का सद्भाव स्थापित होता है। इसलिये जीव के छेद में अनेक दोषों का सद्भाव आता है अतः उसका छेद नहीं मानना चाहिये।

अथवा—जीव का छेद रहे तो भी नोजीव सिद्ध नहीं हो सकता है-गृहगोधिकादिक का जीव पुच्छादिक अवयव के छेद से भले ही छिन्न हो आवे तो भी उसमें जीव के लक्षणरूप स्फुरण आदि के सद्भाव से वह पुच्छादिदेश नोजीव कैसे हो सकता है? गृहगोधिका में संपूर्ण जीव है यह बात जीव के अविनाभावी स्फुरणादिकों द्वारा ही तो जानी

અજીવ સંભવિત બનશે નહીં-સઘળા અજીવ પદાર્થને અજીવ જ માનવા પડશે પુદ્ગલાસ્તિકાયનો એકદેશ હોવાથી પરમાણુઓને પણ તમારા મત અનુસાર નોઅજીવ માનવો પડશે આ પ્રકારે સર્વત્ર નોઅજીવની જ સંભવતા રહેશે, પછી ત્રણ રાશીની પણ કલ્પના અસંગત થઈ જવાથી રાજસભામાં તમે જે ત્રણ રાશીની પ્રરૂપણા કરી છે, તે સુસંગત કઇ રીતે માની શકાશે? કેમકે, આ પ્રકારના નિરૂપણથી તો નોજીવ અને નોઅજીવ એ બેજ રાશીઓનો સદ્ભાવ સ્થાપિત થાય છે, આથી જીવના છેદમાં અનેક દોષોનો સદ્ભાવ આવે છે માટે તેનો વિચ્છેદ ન માનવો જોઈએ

અથવા-જીવનો છેદ રહે તો પણ નોજીવ સિદ્ધ થતો નથી-ગરોળીનો જીવ પૂછડી વિગેરે અવયવોના છેદથી ભલે છિન્ન થઈ જાય તો પણ તેમાં જીવના લક્ષણરૂપ સ્ફુરણ વિગેરેના સદ્ભાવથી તે પૂછડી વિગેરે દેશ નોજીવ કઈ રીતે થઈ શકે? ગરોળીમાં સંપૂર્ણ જીવ છે એ વાત જીવના અવિનાભાવી (સર્વદા અસ્તિત્વવાળા) સ્ફુરણ વિગેરે દ્વારા તો જાણી શકાય છે સંપૂર્ણ કહેવાનો

दृश्यन्ते, जीवलक्षणयुक्तत्वाज्जीव एव भवितुमर्हति न तु नोजीव इति कल्पना।

रोहगुप्तोवदति–जीवलक्षणसद्भावेऽपि पुच्छादिकस्य तदवयवस्य नोजीवत्वमिष्यते

आचार्यो वदति—तर्हि अजीवस्यापि घटादेर्देशो नोअजीवः स्यात् जीवैक देशनोजीववत्।

रोहगुप्तो वदति—अस्त्वेवम्, मम न किंचिद् विनश्यतीति।

आचार्यः प्राह—एवं स्वीक्रियमाणे ये भवता त्रय एव राशयः स्वीक्रियन्ते,

---

जाती है। सपूर्ण का तात्पर्य उसके अपने शरीर बराबर असख्यात प्रदेशी जीव से है। पुच्छादिकों के छिन्न होने पर यही जीव स्फुरणादि लक्षणों से वहां पुच्छमे भी जाना जाता है। ऐसी बात तो है नहीं कि गृहगोधिका के शरीर में कुछ जीव है, और उसकी छिन्न पुच्छ में कुछ जीव है। जीव तो एक ही है। यदि ऐसा होता तो उसे नोजीव मानने में कोई अनौचित्य नही था। परन्तु ऐसा तो है नही, क्यों कि जीव को अमूर्त होने से उसको छेद नहीं होता है, अतः उसे नोजीव नहीं कह सकते हैं।

रोहगुप्त ने पुनः आचार्य महाराज से कहा–माना जीव का लक्षण छिन्नादिक अवयवो मे है तो भी उन छिन्नपुच्छादिक अवयवों को हम नोजीव ही मानेगे। तब आचार्यने कहा–तो फिर जीव के एकदेश नोजीव की तरह अजीव घटादिक के देश को भी नोअजीव मानना पडेगा।

रोहगुप्तने कहा—हा मान लेंगे, इसमें क्या हानि है ?।

આશય એના પોતાના શરીરની બરાબર અસખ્યાત પ્રદેશી જીવથી છે પૂછડી વિગેરેનુ છેદન થવાથી તેજ જીવ સ્ફુરણાદિ લક્ષણોથી ત્યા પૂછડીમા પણ જાણુ વામા આવે છે એવી વાત તો નથી કે, ગરોળીના શરીરમા કોઇ એક જીવ છે અને તેની કપાયેલ પૂછડીમા કોઇ બીજો જીવ છે? જીવ તો એક જ છે જો એમ હોત તો તેને નોજીવ માનવામા કોઈ હરકત ન હતી પરતુ એવુ તો છે જ નહી, કેમકે, જીવનુ અમૂર્તપણુ હોવાથી તેનો છેદ થતો નથી આથી તેને નોજીવ કહી શકાય નહી

રોહગુપ્તે ફરી આચાર્ય મહારાજને કહ્યુ ધારો કે જીવનુ લક્ષણ છેદાયેલા અવ યવોમા છે તો પણ તે છેદાયેલી પૂછડી આદિ અવયવોને હુ નોજીવ જ માનીશ ત્યારે આચાર્યે કહ્યુ કે, તો પછી જીવનો એક દેશ નોજીવની માફક અજીવ ઘટાદિકના દેશને પણ નોઅજીવ માનવો પડશે રોહગુપ્તે કહ્યુ, હા! માની લઇશ તેમા શુ નુકશાન થવાનુ છે? આચાર્યે કહ્યુ–નુકશાન કેમ

ते तु नोपपद्यन्ते, किन्तु चत्वारो राशयस्तव मते स्यु, तद् यथा जीवाः, अजीवा, नोजीवाः, नोअजीवाश्चेति।

रोहगुप्तो वदति—अजीवस्यैकदेशः स्कन्धात् पृथग्भूतोऽपि अजीव एव, न तु नोअजीवः अजीवसमानजातिलिङ्गवत्वात्, तत्राजीवत्व जातिः, पुँल्लिङ्गलक्षण च लिङ्ग, एतद् द्वयमपि अजीव-तद्देशयोः समानमेवास्ति, अतस्तद्देशोऽप्यजीव एव, न तु नोअजीव इति भवितुमर्हति।

आचार्यः प्राह—यद्येव तर्हि जीवदेशोऽपि जीवसमानजातिलिङ्गवत्वात् जीव एव स्यात्, न तु नोजीव इति, तथा च त्वदुक्त राशित्रयं न सिध्यति।

आचार्यने कहा—हानि क्यों नही है। सब से बड़ी हानि है और वह यही है कि तुम जो तीन राशिया माननी चाहते हो उनकी जगह चार राशियां माननी पडेगी—१ जीव, २ अजीव, ३ नोजीव, ४ नोअजीव।

रोहगुप्त ने कहा—अजीवराशि ही मानी जायगी नोअजीव राशि नही, कारण कि अजीव का एक देश स्कध से पृथक्भूत होने पर भी अजीव ही कहलायगा, नोअजीव नही, क्यों कि उसकी अजीव के समान ही जाति एव लिङ्ग है इसलिये, अजीवत्व जाति एव पुँल्लिङ्गलक्षण लिङ्ग, ये दोनों अजीव की तरह अजीव के एकदेश मे भी रहते हैं। इसलिये नोअजीव वह नही कहा जायगा।

आचार्य ने कहा—ठीक है, यदि ऐसा ही है तो जीव का एकदेश भी जीवसमान जाति एव लिङ्ग से विशिष्ट होने की वजह से जीव ही कहलायेगा नोजीव नही। अतः राशित्रय की मान्यता उचित नही है।

नथी? घणु भारे नुकशान छे अने ते ए छे के तमे जे त्रण राशीओने मान्य करो छो तेनी जगाए चार राशी मानवी पडशे १ जीव, २ अजीव, ३नोजीव, अने ४नोअजीव

रोहगुप्ते कह्यु—अजीव राशी ज मानवामा आवशे पण नोअजीव राशी नही कारण के, अजीवनो एक देश स्कधथी पृथक्भूत होवाथी ते पण अजीव ज कहेवाशे, परतु नोअजीव नही कहेवाय, केमके, तेने अजीवनी माफक ज जाती अने लिग छे अजीवत्व जाती अने पुल्लिगलक्षण लिग ए बन्ने अजीवनी माफक अजीवना एकदेशमा पण रहे छे आथी तेने नोअजीव न कही शकाय

आचार्ये कह्यु—ठीक छे, जो एम ज छे तो जीवनो एकदेश पण जीव समान, जाती अने लिगथी विशिष्ट होवाथी जीव ज कहेवाय पण नोजीव नही. आथी तमारी त्रण राशीनी मान्यता योग्य नथी.

किञ्च—गृहगोधिकादिजीवावयवः पुच्छादिकश्छिन्नोऽपि जीव एव, स्फुरणादितल्लक्षणयुक्तत्वात्, यथा सपूर्णोऽच्छिन्नगृहगोधिकादिजीवः। तत्र पुच्छादिके तदवयवे देश एवेति कृत्वा जीवत्वं न मन्यसे सपूर्णस्यैव तव मते जीवत्वात्, तदा पुनरजीवस्यापि घटादेर्देशो नैवाजीवः स्यात्, सपूर्णस्यैवाजीवत्वात्। ततश्च अजीवदेशोऽपि 'नोअजीव' एव स्यान्नत्वजीवः। तथा-सति स एव राशि चतुष्टयप्रसङ्गः।

यदुक्तं—समभिरूढनयानुसारेण जीवप्रदेशो 'नोजीव' इत्युच्यते, तदप्ययुक्तम्—"जीवे य से पएसे य, से पएसे नोजीवे।"

और भी-सजीव गृहगोधिकादि के अवयव जो पुच्छादिक हैं वे छिन्न भी हो गये हों तो भी जबतक उनमें स्फुरणादिक क्रिया होती रहती है तबतक वे जीव ही हैं जैसे सपूर्ण अच्छिन्न गृहगोधिका जीव है। यदि उसका छिन्न पुच्छादिक उसका अवयव है-एकदेश है, ऐसा मान कर उसे पूर्ण जीव न माना जाय और सपूर्ण को ही जीव माना जाय तो इस प्रकार की मान्यता से ३ राशि की जगह पूर्वोक्त चार राशिया माननी पडेगी १ जीव, २ अजीव, ३ नोजीव, ४ नोअजीव, क्यों कि जिस प्रकार जीव का एकदेश नोजीव माना जाता है, उसी प्रकार अजीव घटादिकका भी एकदेश नोअजीव मानना चाहिये। तथा जो पहिले यह कहा है कि समभिरूढनय के अनुसार जीवप्रदेश नोजीव कहा जाता है सो यह भी कथन ठीक नही है-"जीवे य से पएसे य से पएसे नोजीवे" छाया-जीवश्च स प्रदेशश्च, स प्रदेशो

સજીવ ગરોળીના અવયવ પૂછડી વિગેરે જો કપાઈ ગયા હોય તો પણ જ્યા સુધી તેમા સ્ફુરણાદિક ક્રિયા થતી રહે છે ત્યા સુધી તે જીવ જ છે જે પ્રમાણે સંપૂર્ણ છેદાયા વગરની ગરોળીમા જીવ છે તે પ્રમાણે જો તેની છેદાયેલ પૂછડી વગેરે તેનુ અવયવ છે, એક દેશ છે એવુ માનીને તેને પૂર્ણ જીવ ન માનવામા આવે અને સંપૂર્ણને જ જીવ માનવામા આવે તો આ પ્રકારની માન્યતાથી ત્રણ રાશીની જગાએ આગળ કહ્યા પ્રમાણે ચાર રાશીઓ જ માનવી પડશે, ૧જીવ, ૨અજીવ, ૩નોજીવ, ૪નોઅજીવ કેમકે, જે પ્રકારે જીવનો એક દેશ નોજીવ માનવામા આવે છે એજ પ્રકારે અજીવ ઘટાદિકનો પણ એક દેશ નોઅજીવ માનવો પડશે તથા પહેલા જે એવુ કહ્યું છે કે, સમભિરૂઢનયના અનુસાર જીવપ્રદેશ નોજીવ કહેવામા આવે છે, તો એ કથન પણ ઠીક નથી "जीवे य पएसे य, से पए से नोजीवे" छाया-"जीवश्च स प्रदेशश्च, स

छाया—जीवश्च स प्रदेशश्च स प्रदेशो नोजीवः। इत्यनुयोगद्वारोक्तसूत्रालापके समभिरूढनयोऽपि त्वदभिमत जीवप्रदेश नोजीवत्वेन नावबोधयति। तथाहि—समभिरूढनयो देशदेशिनोः कर्मधारयलक्षण समानाधिकरणमेव समास ब्रवीति न तु नैगमादिरिव तत्पुरुषम्। समानाधिकरणसमासश्च नीलोत्पलादीनामिव विशेषणविशेष्ययोर्भेद एव भवति। अतो ज्ञायते—जीवादन्यरूप एव देशो 'नोजीव' इति। एवं जीवनोजीवयोरभेदे तृतीयराशिस्तव न सिध्यति। जीवश्चासौ प्रदेशश्च जीवप्रदेशः, स एव—जीवादव्यतिरिक्तो जीवप्रदेशो नोजीव इति समभि

नोजीवः" अनुयोगद्वार में उक्त इस सूत्रालापक में समभिरूढनय भी तेरे माने हुए जीवके प्रदेशको नोजीवपने प्रतिबोधित नही करता है। समभिरूढनय देश और देशी में कर्मधारयलक्षणवाले समानाधिकरण समास को ही बतलाता है, नैगमादिक नय की तरह तत्पुरुष समास को नहीं। यह समानाधिकरणसमास नीलोत्पल—नील एव उत्पल आदिकोंकी तरह विशेषण और विशेष्यमे अभेद होने पर ही होता है। अतः जब "जीवदेश" यहां यह समास है तो इससे यह स्वतः ही ज्ञात होता है कि जीव और देश में परस्पर में अभिन्नता है। इसलिये जीव से अनन्य रूप ही देश नोजीव है। इस प्रकार जीव और नोजीव का अभेद होने से यह तुम्हारी मानी हुई नोजीवरूप तृतीय राशि सिद्ध नही होती है। "जीवश्चासौ प्रदेशश्च जीवप्रदेशः" इस प्रकार समानाधिकरणता इनमें है, अतः जीव से अव्यतिरिक्त जीवप्रदेश

प्रदेशो नोजीव" અનુયોગદ્વારમા કહેવામા આવેલ આ સૂત્રાલાપકમા સમભિરૂઢનય પણ તમારા માનેલા જીવના પ્રદેશને નોજીવપણાથી બતાવતા નથી સમભિરૂઢનય દેશ અને દેશીમા કર્મધારય લક્ષણવાળા સમાન અધિકરણ સમાસને જ બતાવેલ છે નૈગમાદિકનયની માફક તત્પુરૂષ સમાસને આ સમાન અધિકરણ સમાસ નીલોત્પલ-નીલ અને ઉત્પલ વિગેરેની માફક વિશેષણ અને વિશેષ્યમા અભેદ હોવાથી જ થાય છે આથી જ્યારે "જીવદેશ" એવો આ સમાસ છે તો આથી એ આપમેળેજ જાણી શકાય છે કે, જીવ અને દેશમા પરસ્પરમા અભિન્નતા છે માટે જ જીવથી અનન્યરૂપ દેશ જ નોજીવ છે આ પ્રકારે જીવ અને નોજીવનો અભેદ હોવાથી તમારી આ માનેલી નોજીવરૂપ ત્રીજી રાશી સિદ્ધ થઇ શકતી નથી "जीवश्चासौ प्रदेशश्च जीवप्रदेश" આ પ્રકારનુ સમાન અધિકરણતાઆમા છે આથી જીવથી અવ્યતિરિક્ત જીવ પ્રદેશ જ નોજીવ છે

रूढनयेन बोध्यते, न तु जीवदल जीवात् पृथग् भूत तत्खण्डं नोजीव इति त्वद-भिमतम् । समभिरूढनयप्रतिबोधितस्य नोजीवस्य जीवराशावन्तर्भावात् तृतीय-राशिस्तव न सिध्यति ।

एव वादप्रतिवादाभ्या तयोः षण्मासा व्यतीता तदा राज्ञाऽभिहितम्—मम राजकार्यं नश्यति, भवता वादसमाप्तिर्न जाता, अतः पर सक्षेपेण वादं समापयन्तु भवन्तः ।

आचार्येणोक्तम्—अस्मिन् वादे निर्णय श्वः करिष्यामि, ततः प्रभाते राजादि-

---

ही नोजीव है, उससे व्यतिरिक्त जीवप्रदेश नोजीव नहीं है, इस प्रकार का अभिप्राय इस समभिरूढनय का है। इससे यह बात बोधित नही होती है कि–जीव से पृथक्भूत जीव का खड नोजीव है। इस-लिये समभिरूढनय से प्रतिबोधित नोजीव जीवराशि में अन्तर्भूत होने से तुम्हारे द्वारा कथित तृतीय नोजीवराशि सिद्ध नहीं होती है।

इस प्रकार जब गुरुशिष्य मे वाद विवाद होते २ छह मास व्यतीत हो गये तब राजा ने कहा–देखो–आप के इस वादविवाद में उपस्थित रहने के कारण मेरे द्वारा राज्य का काज यथावत् सचालित नहीं हो रहा है तथा पता नही कि आप लोगों का यह वादविवाद भी कबतक चले अतः मैं आप लोगों को यह अर्ज करता हू कि–सक्षेप से अब आपलोग वाद विवाद करे और शीघ्र इसे समाप्त करे।

आचार्य ने कहा–इस वाद का निर्णय कल ही कर दिया जायगा।

એનાથી વ્યતિરિક્ત જીવપ્રદેશ નોજીવ નથી આ પ્રકારનો અભિપ્રાય આ સમભિરૂઢનયનો છે એનાથી એ વાત ચોક્કસ થતી નથી કે, જીવથી પૃથક્‌ભૂત જીવનો ખડ જીવ રાશીમા અતર્ભૂત થવાથી તમારી કહેલી ત્રીજી નોજીવ રાશી સિદ્ધ થતી નથી

આ પ્રકારે જ્યારે ગુરુશિષ્ય વચ્ચે વાદવિવાદ થતા થતા છ માસ પુરા થયા ત્યારે રાજાએ કહ્યુ, જુઓ! આપના આ વાદવિવાદમા હાજર રહેવાના કારણે મારા રાજ્યનુ કામકાજ મારાથી જોઈએ તેવુ સચાલિત થતુ નથી તથા એ પણ જાણી શકાતુ નથી કે, આપનો આ વાદવિવાદ ક્યા સુધી ચાલશે? માટે હું આપ લોકોને અરજ કરૂ છુ કે, ટુકાણુમા વાદવિવાદ કરો અને જલ્દી પૂરો કરો

આચાર્યે કહ્યુ—આ વાદનો નિર્ણય કાલેજ કરી લેવામા આવશે આ

जनपरिवृतः स आचार्यः कुत्रिकापणे समागतः। यत्र त्रैलोक्यवर्तिनः पदार्थाः क्रयविक्रयव्यवहारार्थं सन्ति, स कुत्रिकापण इत्युच्यते। तत्र धनिकं प्रति स आचार्यः प्राह–' जीवान् देहि ' इत्युक्ते सति तत्र तद्धनिकेन कुमारकुमारीहस्त्यश्वादय अनेके जीवाः प्रदर्शिताः।

ततः पुनस्तेनाचार्येणोक्तम्—अजीवान् देहि, इत्युक्ते सति घटपटादयः पदार्था प्रदर्शिताः। ततो 'नोजीवान् देहि' इत्याचार्येणोक्ते कुत्रिकापणधनिकः प्राह—' न सन्ति लोकत्रये नोजीवाः ' यद् वस्तु लोकत्रये भवति, तदेव कुत्रिकापणे भवति नान्यत्। तदा स श्री गुप्ताचार्यो रोहगुप्तमाह—जीवाजीवल-

इस प्रकार कह कर वे दूसरे दिन प्रातःकाल राजा आदि पुरजन से परिवृत होकर कुत्रिकापण–कुतियावण की दुकान पर पहुँचे जहाँ तीनलोक के समस्त पदार्थ क्रय विक्रयरूप व्यवहार के निमित्त रखे हुए थे। पहुँचते ही आचार्य महाराज ने दुकान के मालिक से कहा–जीव को दो, आचार्यरूप ग्राहककी वात सुनकर उस दुकानदारने उन्हें कुमार, कुमारी, हाथी, घोडे आदि समस्त जीव दिखला दिये। देखनेके बाद आचार्यने पुनः उस दुकानदार से कहा कि जीव तो देख लिये अब अजीवों को भी दिखलाओ, आचार्य महाराज की बात सुनकर दुकानदारने अजीवो को भी घट, पटादिक अजीवपदार्थो को भी दिखला दिया। देखकर पुनः आचार्य महाराज ने कहा–ये भी देखलिये अब नोजीवों को और दिखला दिजिये क्यों कि उनकी भी आवश्यकता है। दुकानदार आचार्य महाराज की इस बात को सुनकर उनसे कहने लगा–महाराज आप क्या कहते हैं

પ્રકારે કહીને તેઓ બીજા દિવસે પ્રાત કાળે રાજા વગેરે નગરવાસીઓના સમૂહ સાથે કુતિયાવણની (જ્યા ત્રણે લોકની ચીજો મળી શકે તેવી છે) દુકાને પહોચ્યા જ્યા ત્રણે લોકના સઘળા પદાર્થ વેચાતા હતા ત્યા પહોચતા જ આચાર્ય મહારાજે દુકાનના માલીકને કહ્યું–જીવ આપો! આચાર્ય મહારાજની ગ્રાહક રૂપે આ વાત સાભળીને દુકાનદારે તેમને કુમાર, કુમારી, હાથી, ઘોડા આદિ સર્વ જીવો બતાવ્યા તે જોયા પછી આચાર્યે ફરીથી એ દુકાનદારને કહ્યુ કે, જીવ તો જોઈ લીધા–હવે અજીવ બતાવો આચાર્ય મહારાજની વાત સાભળીને દુકાનદારે અજીવ એવા ઘટ પટાદિક અજીવ પદાર્થો પણ બતાવ્યા એ જોયા બાદ ફરીથી આચાર્ય મહારાજે કહ્યુ–કે, એ પણ જોઇ લીધા હવે નોજીવ બતાવો કેમકે, તેની પણ જરૂરત છે દુકાનદાર આચાર્ય મહારાજની આ વાત સાભળીને તેમને કહેવા લાગ્યો–મહારાજ આપ શું

क्षणौ द्वावेव राशी, न तु तृतीयः, असत्त्वात्, खरविषाणवत्।

एवं श्रीगुप्ताचार्येणोक्ते सति रोहगुप्तः पराजितः सन् 'अयं निह्नवः' इति कृत्वा जनैर्निन्दितः सन् राजसभातो निःसारितः। श्रीगुप्ताचार्यस्तु तस्मान्नरेन्द्रात् सर्वलोकाच्चोत्तम सत्कार प्राप्तवान्। रोहगुप्तेन वैशेषिकमतं प्रकटीकृत, षट् पदार्थास्तेनैव प्ररूपिताः, षडुलूकः स उच्यते॥

॥ इति षष्ठनिह्नव दृष्टान्तः ॥ ६ ॥

नोजीव तो लोकत्रय में भी नही हैं। इस कुत्रिकापण में वही चीज रहती है जो तीनलोक में होती है। जो इस मे नहीं है समजो वह तीन-लोक मे कहींपर भी नहीं है। दुकानदारकी इस बातको सुनकर आचार्य महाराज ने रोहगुप्त से कहा—सुना यह क्या कह रहा है? यह कह रहा है कि जीव और अजीव ये दो ही राशि हैं, तीसरी नोजीव राशि खर-विषाणकी तरह असत्त्व होनेसे नहीं है। इस प्रकार जब श्रीगुप्ताचार्यने कहा तब "रोहगुप्त पराजित हो गया है" ऐसा समझकर लोगों ने उस को निह्नव मानकर राजसभासे बाहर कर दिया, तथा उसकी निंदा भी वे लोग करने लगे। श्रीगुप्ताचार्यका लोगों ने एव राजाने विशेष अभिनंदन करते हुए खूब सत्कार किया। गच्छ से बहिष्कृत होकर रोहगुप्तने वैशेषिक मत को चलाया, उसमे उसने भावात्मक छह पदार्थों की प्ररूपणा की इसी से इसका दूसरा नाम षडुलूक भी हो गया॥

॥ यह छठे षडुलूक (रोहगुप्त) निह्नव का दृष्टान्त हुआ ॥ ६ ॥

કહો છો? નોજીવ તો ત્રણે લોકમા પણ નથી જે ચીજો ત્રણે લોકમા અસ્તિત્વ ધરાવે છે તે સઘળી મારી દુકાને મળશે જે ચીજ મારે ત્યા ન મળે તો સમજી લેજો કે જે અહી નથી એ ચીજો ત્રણે લોકમા ક્યાય હશે નહિ, માટે તમને નહી મળે દુકાનદારની આ વાતને સાભળીને આચાર્ય મહારાજે રોહગુપ્તને કહ્યુ—સાભળ્યુ! આ શુ કહે છે? એ કહે છે કે, જીવ અને અજીવ એ બેજ રાશી છે ત્રીજી નોજીવ રાશી ગધેડાના શીગડાની માફક તેનુ અસ્તિત્વ ન હોવાને કારણે તે નથી આ પ્રકારે જ્યારે શ્રી ગુપ્તાચાર્યે કહ્યું ત્યારે "રોહગુપ્ત હારી ગયો" એવુ માનીને લોકોએ તેમને નિહ્નવ સમજી રાજસભામાથી કાઢી મૂક્યા અને તેની નિંદા પણ કરવા લાગ્યા લોકોએ અને રાજાએ શ્રી ગુપ્તાચાર્યને અભિનદન આપી ખૂબ સત્કાર કર્યો રોહગુપ્તે ગચ્છથી બહિષ્કૃત થઈને વૈશેષિક મતની સ્થાપના કરી તેમા તેણે ભાવાત્મક છ પદાર્થોની પ્રરૂપણા કરી તેનાથી તેનુ બીજુ નામ ષડુલૂક પણ પડ્યુ.

॥ આ છઠ્ઠ ષડુલૂક (રોહગુપ્ત) નિહ્નવનુ દૃષ્ટાત થયુ ॥ ૬ ॥

अथ सप्तमनिह्नवगोष्ठमाहिलदृष्टान्त प्रोच्यते—

भगवतः श्रीमहावीरस्वामिनो निर्वाणसमयाचतुरशीत्यधिकपञ्चशत ५८४ वर्षेषु व्यतीतेषु दशपुरे नगरे इक्षुगृहनामकोद्याने आर्यरक्षितनामक आचार्यः समायातः। तस्य त्रयः शिष्या आसन्–गोष्ठमाहिल'१, फल्गुरक्षितः२, दुर्वलिकापुष्पश्चेति ३।

इतश्च मथुरानगर्यामक्रियावाद उत्थितः। तत्र तन्मत निराकर्तुं कोऽपि प्रतिवादी नाभूदिति तत्रस्थसघेन स आर्यरक्षिताचार्यो विज्ञापित। आर्यरक्षिताचार्य स्तदा गोष्ठमाहिल वादलब्धिमन्त मत्वा तमेव सशिष्य मथुरायां प्रेषितवान्। तेन तत्र गत्वा राज्ञ' सदसि तमक्रियावादिन चार्वाक वादे निरुत्तरीकृतवान्।

सातवे गोष्ठमाहिल निह्नव की कथा इस प्रकार है—

श्री वीर प्रभु को निर्वाण प्राप्त हुए पाचसौ चोरासी ५८४ वर्ष जब व्यतीन हो चुके तब दशपुर नगर मे इक्षुगृह नाम के बगीचे में आर्यरक्षित आचार्य महाराज आये। इनके तीन शिष्य थे–१ गोष्ठमाहिल, २ फल्गुरक्षित, ३ दुर्वलिकापुष्प। इसी समय मथुरा नगरी मे अक्रियावाद का प्रचार हो रहा था। इस प्रचार को रोकने के लिये वहा कोई भी प्रतिवादी बनने को तयार न हुआ अतः वहा के श्रीसघ ने आचार्य आर्यरक्षित महाराज को इस की खबर दी। आचार्य महाराज ने वादलब्धि से युक्त गोष्ठमाहिल को जानकर सशिष्य उनको ही मथुरा नगरी भेज दिया। गोष्ठमाहिल ने पहुँचते ही राजसभा मे उपस्थित होकर अक्रियावादी उस चार्वाकको वाद मे परास्त कर दिया। गोष्ठमाहिल की विद्वत्ता से वहा की जनता बडी ही प्रसन्नचित्त हुई। जनता

સાતમા ગોષ્ઠામાહિલ નિહ્નવની કથા આ પ્રકારની છે—

શ્રી વીરપ્રભુને નિર્વાણ પામ્યે પાચસો ચોર્યાશી વર્ષ વીતી ચુકયા એ સમયે દશપુર નગરમા ઈક્ષુગૃહ નામના બગીચામા આર્યરક્ષિત આચાર્ય મહારાજ પધાર્યા તેમને ત્રણ શિષ્ય હતા (૧) ગોષ્ઠમાહિલ, (૨) ફલ્ગુરક્ષિત, (૩) દુર્બલિકાપુષ્પ આ સમયે મથુરાનગરીમા અક્રિયાવાદનો પ્રચાર થઈ રહ્યો હતો આ પ્રચારને રોકવા માટે ત્યા કોઈ પણ પ્રતિવાદી બનવા તેયાર ન થયુ ત્યારે ત્યાના શ્રીસઘે આચાર્ય આર્યરક્ષિત મહારાજને તેના ખબર પહોચાડયા આચાર્યમહારાજે આ માટે વાદલબ્ધિથી યુક્ત એવા ગોષ્ઠમાહિલને શિષ્ય સાથે મથુરા નગરીમા મોકલ્યા ગોષ્ઠમાહિલે ત્યા પહોચીને તુરત જ રાજસભામા હાજર થઈ અક્રિયાવાદી એવા ચાર્વાકને વાદવિવાદમાં હરાવી દીધો ગોષ્ઠમાહિલની વિદ્વત્તાથી ત્યાની જનતા ખૂબ પ્રસન્ન થઈ,

ततो मथुरानगरनिवासिभिः श्राद्धैः सादरं गोष्ठमाहिलः सन्मानितः स्वगुरोः समीपे गन्तुकामोऽभवत्। परन्तु तत्रत्यसंघस्याग्रहवशाद् वर्षाचतुर्मास्यां तत्र स्थितः।

इतश्च विश्ववन्दितः श्रीआर्यरक्षिताचार्यः स्वमरणसमयमासन्नं ज्ञात्वा चिन्तयति--योग्य एव शिष्यः स्वपट्टके स्थापनीयः, अतः सर्वान् मुनीन् सर्वसंघं च पृच्छामि, इति चिन्तयित्वा स सर्वान् मुनीन् सर्वसंघं च समाहूय वल्लतैलघृतकुम्भदृष्टान्तान् वदति--यथा चणकसंभृतं कुम्भं रिक्तीकर्तुं अधोमुखीकृतात् तस्मात् कुम्भात् तदन्तर्गताः सर्वे चणकाः सत्वरं निर्यान्ति, एवं दुर्बलिकापुष्पस्य सूत्रार्थदाने वल्ल-

---

ने इनका खूब आदर सत्कार किया। कुछ दिन वहा ठहरकर गोष्ठमाहिल ने अपने गुरु महाराज के पास आने का विचार किया। ज्यों ही ये गुरु महाराज के पास आने को तैयार होने लगे कि वहा के सघ ने इनको विशेष आग्रह कर अपने ही यहा ठहरा लिये। इतने में वर्षाकाल आगया। श्री सघ की विनति से इन्हों ने वही पर चतुर्मास कर लिया।

इधर आचार्य आर्यरक्षित का मरणकाल निकट आगया। इसलिये आचार्य महाराज ने अपना मरण काल निकट आया जानकर विचार किया कि-योग्य शिष्य को ही अपने पाट पर स्थापित करना चाहिये इस के लिये मुझे सर्वसघ एव सर्व मुनियों से पूछ लेना चाहिये। ऐसा विचार कर उन्हों ने सर्वसघ एव सर्वमुनियों को बुलाया और बुलाकर उन सब के समक्ष वल्ल (चने) तैल एव घृतकुम्भ के उदाहरणों को सुनाया और कहा-जिस प्रकार चनों से भरे हुए घडेको खाली करनेके लिये उस घडेको उल्टा किया जाता है इससे भरे हुए समस्त चने उससे नीचे गिर पड़तेहै,

---

જનતાએ તેમનો ખૂબ આદરસત્કાર કર્યો થોડા સમય ત્યા રોકાઈ ગોષ્ઠમાહિલે પોતાના ગુરુમહારાજ પાસે પાછા જવાનો વિચાર કર્યો જ્યા એ ગુરુમહારાજ પાસે જવા તૈયારી કરવા લાગ્યા ત્યારે ત્યાના શ્રીસઘે વિશેષ આગ્રહ કરી રોકી લીધા એટલામા ચાતુર્માસ બેસી ગયુ શ્રીસઘની વિનતીથી તેમણે ત્યા જ ચાતુર્માસ કર્યું

આ તરફ આચાર્ય આર્યરક્ષિત મરણ પથારીએ હતા પોતાનો મરણ કાળ નજીક આવેલો જાણી આચાર્ય મહારાજે વિચાર કર્યો કે મારે ઉત્તરાધિકારી તરીકે યોગ્ય શિષ્યને જ મારી જગાએ નિયુક્ત કરવો જોઈએ આ અગે મારે સર્વસઘ અને સર્વ મુનિઓને પૂછવુ જોઈએ એવો વિચાર કરી તેમણે સર્વસઘ અને સર્વ મુનિઓને બોલાવ્યા અને એ સઘળાની સમક્ષ ચણા, તેલ અને ઘી ભરેલા ઘડાના ઉદાહરણો સભળાવ્યા અને કહ્યું-જે રીતે ચણાથી ભરેલા ઘડાને ખાલી કરવા માટે એ ઘડાને ઉધો વાળવામા આવે તો તેમા ભરેલા સઘળા ચણા નીચે પડી જાય છે એ પ્રમાણે દુર્બલિ સૂત્રાર્થ

सभृतघटोपमः सजातोऽस्मि । तैलपूर्णघटादधोमुखीकृताद् यथा भूरि तैल निर्याति, किं तु तत्र घटे किंचित् तैलमवशिष्ट तिष्ठत्यपि, तथा फल्गुरक्षितस्य श्रुतदाने तैलकुम्भसदृशः संजातोऽस्मि । यथा घृतपूर्णघटादधोमुखीकृतात् स्तोकमेव घृतं निर्याति, भूयस्तु तत्र घटे तिष्ठत्येव, तथा गोष्ठमाहिलमुनेः सिद्धान्तसूत्रार्थदाने घृतघटोपमः सजातोऽस्मि । तस्माद् दुर्बलिकापुष्पमुनिः श्रुतसिन्धुपारदृश्वा गुणवानस्ति, यदि सर्वेषा समतिर्भवेत् तदाऽयं गणधारी भवतु । इत्येवमाचार्येणोक्ते सति सर्वे तद्वचन तथैवाङ्गीकृतवन्तः ।

इसी प्रकार दुर्बलिकापुष्प को सूत्रार्थ के देने मे मै वल्लसभृत घट के जैसा हुआ हू । यद्यपि तैलपूर्ण घट को जब उल्टा कर दिया जाता है तो उससे अधिक से अधिक तैल बाहर निकल जाता है परन्तु फिर भी कुछ थोड़ा बहुत तैल उसमे भी बाकी बचा रहता है, उसी प्रकार फल्गुरक्षित को भी श्रुतप्रदान करने में मै इस तैल घट के तुल्य हुआ हू । जिस प्रकार घृतपूर्णघट को जब उल्टा किया जाता है तो उससे थोड़ा ही घृत बाहिर निकलता है अधिक नही-अधिक तो उस घडे मे ही भरा रहता है, उसी प्रकार गोष्ठमाहिल को सिद्धान्तसूत्रार्थ प्रदान करने में घृतघट के समान मै हुआ हू । इसलिये दुर्बलिकापुष्प मुनि श्रुतरूपी समुद्र के पारगामी हैं गुणवान है, इसलिये आप सब महानुभावो की जो समति हो तो इसको गच्छाचार्य बना दिया जावे। इस प्रकार जब आचार्य महाराज ने कहा तो सब ने एक स्वर से उनके कथन को स्वीकार कर लिया।

આપવામા હુ ચણાથી ભરેલા ઘડા જેવો રહ્યો છુ જો કે તેલથી ભરેલો ઘડો જ્યારે ઉ ધો કરવામા આવે છે તો તેમાથી એકદમ બહાર નીકળી જાય છે, પરતુ તે છતા પણ થોડુ ઘણુ તેલ તેમા રહી જાય છે આ પ્રકારે ફલ્ગુરક્ષિતને પણ શ્રુતપ્રદાન કરવામા આ તેલના ઘડા જેવો હુ રહ્યો છુ જે રીતે ઘી ભરેલા ઘડાને ઉ ધો વાળવામા આવે છે તો એમાથી થોડુ જ ઘી બહાર નીકળે છે, વધુ નહી વધુ તો એ ઘડામા જ રહે છે એ પ્રકારે ગોષ્ઠમાહિલને સિદ્ધાતસૂત્રાર્થ પ્રદાન કરવામા હુ ઘીના ઘડા સમાન રહ્યો છુ આટલા માટે દુબલિકાપુષ્પ મુનિ શ્રુતરૂપી સમુદ્રના પારગામી છે, ગુણવાન છે આથી આપ સઘળા મહાનુભાવોની સમતિ હોય તો તેમને ગચ્છ આચાર્યનુ પદ આપવામા આવે આ પ્રકારે આચાર્ય મહારાજે જ્યારે કહ્યુ ત્યારે સઘળાએ તેમનુ કથન સર્વાનુમતે સ્વીકાર્યું તે પછી આચાર્ય મહારાજે દુર્બલિકાપુષ્પ

अथाचार्यः स्वशिष्य दुर्बलिकापुष्प प्रति प्राह-वत्स ! गच्छोऽयं मया त्वदङ्के स्थाप्यते, एन यत्नेन रक्ष। गोष्ठमाहिले फल्गुरक्षिते च विशेषतो विनयेन वर्तितव्यं भवता, इत्युक्त्वा स आचार्यस्त मुनीन्द्र स्वपदे स्थापयित्वा भक्तप्रत्याख्यानेन स्वर्गं गतः

अथ गोष्ठमाहिलमुनिः स्वगुरु दिव गत ज्ञात्वा मथुरातो दशपुरनगर समा गतः। आचार्येण दुर्बलिकापुष्पमुनिः स्वपट्टे स्थापित इति निशम्य जातामर्षः सन् पृथगुपाश्रये स्थितः। दुर्बलिकापुष्पाचार्यस्तत्रागत्य वन्दित्वा सविनयं गोष्ठमाहिल-

बाद में आचार्य महाराज ने दुर्बलिकापुष्प मुनि से कहा-वत्स ! इस गच्छ को मैं आज से तुम्हारी गोदी में स्थापित करता हू अतः यत्न से इस की रक्षा करते रहना। गोष्ठमाहिल एव फल्गुरक्षित, इन बड़ों का विशेषरूप से विनय करते रहना। ऐसा कहकर आचार्य महाराज ने दुर्बलिकापुष्पमुनि को अपने पद पर स्थापित कर दिया और स्वयं भक्तप्रत्याख्यान कर समाधिमरण धारण कर लिया। अन्त में वे काल-धर्म पाकर स्वर्ग में देव हुए।

गोष्ठमाहिल को जब अपने गुरु का मरणवृत्तान्त ज्ञात हुआ तो वह मथुरा से विहार कर दशपुर नगर आये। वहां आकर वे अपने गुरुभाईयों के पास नहीं ठहरे, कारण कि उनको यह ज्ञात हो चुका था कि गुरु महाराज ने अपने पद पर दुर्बलिकापुष्प मुनि को स्थापित कर दिया है इससे उसके चित्त में क्रोध की मात्रा ने स्थान कर लिया, अतः वे वहां किसी दूसरे ही उपाश्रय मे जाकर ठहर गये। दुर्बलिका-

મુનિને કહ્યુ, વત્સ ! આ ગચ્છને હુ આજથી તમારા હાથમા સુપ્રત કરૂ છુ, એટલે હવેથી તેનુ યત્નપૂર્વક રક્ષણ કરવાની જવાબદારી તમારી છે ગોષ્ઠ માહિલ અને ફલ્ગુરક્ષિત તમારાથી મોટા છે તો તેમનો વિશેષરૂપથી વિનય કરતા રહેજો આમ કહીને આચાર્ય મહારાજે દુર્બલિકાપુષ્પ મુનિને પોતાની જગાએ આચાર્યપદે સ્થાપિત કરી દીધા અને પોતે ભક્તપ્રત્યાખ્યાન કરી સમાધિપૂર્વક કાળધર્મ પામી સ્વર્ગમા દેવ રૂપે ઉત્પન્ન થયા

ગોષ્ઠમાહિલે જ્યારે પોતાના ગુરુના સમાધિપૂર્વક કાળધર્મ પામ્યાના સમાચાર જાણ્યા કે તુરત જ તે મથુરાથી વિહાર કરી દશપુર નગર આવ્યા ત્યા આવીને પોતાના ગુરૂભાઈઓની સાથે ન ઉતર્યા કારણ કે, તેમના જાણ-વામા આવ્યુ કે ગુરૂમહારાજે આચાર્યપદે દુર્બલિકાપુષ્પ મુનિને સ્થાપિત કર્યા છે, તેથી તેમના ચિત્તમા ક્રોધ ભભૂકી ઉઠયો અને તેથી તેમની સાથે ન ઉતરતા તેઓ કોઈ બીજા ઉપાશ્રયમા ઉતર્યા દુર્બલિકાપુષ્પને જ્યારે આ વાતની

मुनिं माह—कथं पृथगुपाश्रये स्थीयते, एकत्रैव स्थानेऽस्माभिः स्थातव्यम्, इत्युक्तोऽपि गोष्ठमाहिलमुनिस्तथा स्थातु नेच्छति, किंतु पृथगुपाश्रये एव स्थितः।

द्वितीये दिवसे दुर्बलिकापुष्पाचार्यः सूत्रवाचनार्थं गोष्ठमाहिलमुनेः समीपे स्वशिष्यान् प्रेषयति। ते शिष्या गोष्ठमाहिलमुनेः समीपं गत्वा प्रार्थयन्ति–सूत्रवाचना कारयन्तु भवन्तः। गोष्ठमाहिलमुनिना तद्वचनं न स्वीकृतम्। तदा तैः शिष्यैराचार्यस्य समीपे वाचना गृहीता।

वाचनावसाने विन्ध्यनामकः शिष्यः अशीतिसहस्राधिकैककोटिसंख्यकपदयुक्त

पुष्पाचार्य को जब बात ज्ञात हुई तो वे उनके पास आये और वन्दना करके गोष्ठमाहिल से कहने लगे। आपने पृथक उपाश्रय मे स्थान क्यों किया? हम सब को तो एक ही जगह रहना चाहिये। इस प्रकार आचार्य के कहने पर भी गोष्ठमाहिल ने उनकी बात पर कुछ भी ध्यान नही दिया और न कुछ कहा भी अलग ही ठहरे रहे। दूसरे दिन दुर्बलिकापुष्पाचार्य ने अपने शिष्यों को सूत्रवाचना लेने के लिये गोष्ठमाहिल के पास भेजा। शिष्य जाकर उनसे कहने लगे कि महाराज! गुरु महाराज ने आपके पास हम को सूत्रवाचना लेने के लिये भेजे हैं, अतः प्रार्थना है कि आप हम को सूत्र की वाचना देवे। गोष्ठमाहिल ने उन शिष्यों की बात को अनसुनी करदी। शिष्य वापिस आगये और गुरुमहाराज से वाचना लेने लग गये।

एक करोड अस्सी हजार १००८०००० पदवाले कर्मप्रवाद नामक

જાણ થઈ ત્યારે તે તેમની પાસે જઈ પહોચ્યા અને વંદના નમસ્કાર કરીને ગોષ્ઠમાહિલને કહેવા લાગ્યા આપ જુદા ઉપાશ્રયમા શા માટે ઉતર્યા? આપણે સઘળાએ તો એક જ સ્થળે રહેવુ જોઈએ આ પ્રકારે આ નવા આચાર્યના કહેવા છતા પણ ગોષ્ઠમાહિલે તેમની વાત ઉપર કાંઇ ધ્યાન આપ્યુ નહીં, તેમજ કાંઈ જવાબ પણ ન વાળ્યો અને જ્યા ઉતર્યા હતા ત્યા જ રહ્યા.

બીજે દિવસે દુર્બલિકાપુષ્પાચાર્યે પોતાના શિષ્યોને સૂત્રવાચના (સૂત્રના પાઠ) લેવા માટે ગોષ્ઠમાહિલ પાસે મોકલ્યા શિષ્યો જઈને તેમને કહેવા લાગ્યા કે, મહારાજ! ગુરુમહારાજે અમોને આપની પાસે સૂત્રવાચના લેવા માટે મોકલ્યા છે આથી અમારી આપને વિનતિ છે કે આપ અમને સૂત્રની વાચના (પાઠ) આપો ગોષ્ઠમાહિલે એ શિષ્યોની વાતને સાભળી ન સાભળી કરી અવગણી શિષ્યો પાછા ફર્યા અને ગુરુમહારાજ પાસેથી વાચના (પાઠ) લેવા લાગ્યા

એક કરોડ એશીહજાર ૧૦૦૮૦૦૦૦ પદવાળા કર્મપ્રવાદ નામના અષ્ટમ

कर्मप्रवादनामकमष्टम पूर्वं पठन् गुरु पृच्छति-केन प्रकारेण जीवेन कर्म बध्यते ?, आचार्येणोक्तम्—कर्म त्रिविध बध्यते, बद्ध स्पृष्ट निकाचित चेति । तत्र बद्ध यथा लोहतन्तुवेष्टितः सूचीकलापः, स्पृष्ट यथा ता एव सूचिकाः कुट्टिताः सत्यः सश्लिष्टा भवन्ति तद्वत्, निकाचित तु यथा वह्नितापेन कुट्टनेश्च ताः सूचिका एकत्व माप्तास्तद्वत् । एवमात्मा पूर्वं रागद्वेषपरिणामतः सकलैः प्रदेशैर्ज्ञानावरणीयादिक कर्म बध्नाति । परिणामवृद्ध्या तदेव कर्म स्पृष्ट भवति, सक्लिष्टपरिणामतस्तु तदेव कर्म निकाचित भवति । जीवप्रदेशैर्बद्धमात्र बद्धं कर्म तदेव विघटते, निन्दनाद्युपायैर्नश्यति,

अष्टमपूर्व को पढते हुए विंध्यनाम के एक शिष्य ने वाचना के पूर्ण होने पर गुरु से पूछा-जीव के साथ कर्मों का बध किस प्रकार से होता है ? आचार्य महाराज ने कहा सुनो-कर्म तीन प्रकार के हैं-बद्ध, स्पृष्ट और निकाचित । जीव के साथ इन्हीं कर्मों का बध होता है । लोहे के तार से वेष्टित जैसे सूईयों का कलाप-समूह होता है इसी तरह बद्धकर्म होते हैं । जैसे वे ही सूइया जब खूब कूटी जाकर परस्पर में सश्लिष्ट हो जाती हैं इसी तरह के स्पृष्ट कर्म होते हैं । जैसे-अग्नि में तपाकर और कूटकर सूईयां-एक करदी जाती है इसी तरह का निकाचित कर्म होते हैं । आत्मा पहिले राग-द्वेषपरिणाम से सकल प्रदेशो द्वारा ज्ञानावरणीयादिक कर्मों का बध करता है, पश्चात् परिणामवृद्धि से वही बद्धकर्म स्पृष्ट हो जाते हैं । सक्लिष्ट परिणामों से वही कर्म निकाचित हो जाते हैं । जीवप्रदेशों के साथ बद्धमात्र बद्धकर्म उसी समय दूर हो सकते हैं

पूर्वनु अध्ययन करता करता विंध्यनामना એક શિષ્યે વાચના પૂર્ણ થતા ગુરુને પૂછ્યુ-જીવની સાથે કર્મોનો બધ કયા પ્રકારથી થાય છે? આચાર્ય મહારાજે કહ્યુ-સાભળો ! કર્મ ત્રણ પ્રકારના છે બદ્ધ, સ્પૃષ્ટ અને નિકાચિત જીવની સાથે આજ કર્મોનો બધ હોય છે લોઢાનાતારમાથી જેવી રીતે સોયનો સમૂહ તૈયાર થાય છે, એજ રીતે બદ્ધ કર્મ થાય છે જેમ તે જ સોયનો સમુહ જ્યારે ખૂબ ટીપાયા પછી પરસ્પરમા એકરૂપ થઈ જાય છે એજ રીતના સ્પૃષ્ટ કર્મ હોય છે જેમ અગ્નિમા તપાવીને અને ટીપીને સોયોને એક કરવામા આવે છે એજ રીતે નિકાચિત કર્મ હોય છે આમા પહેલા રાગદ્વેષ પરિણામથી સકળ પ્રદેશો દ્વારા જ્ઞાનાવરણીયાદિક કર્મોનો બધ કરે છે પછી પરિણામવૃદ્ધિથી તેજ બદ્ધકર્મ સ્પૃષ્ટ થઈ જાય છે સક્લિષ્ટ પરિણામોથી એજ કર્મ નિકાચિત બની જાય છે જીવપ્રદેશોની સાથે બદ્ધમાત્ર બદ્ધકર્મ એ સમયે દૂર થઈ શકે છે આત્માની સાક્ષીએ પોતાના કર્મોને

स्पृष्टं कर्म कालान्तरेण प्रायश्चित्तादिना निवर्तते, यथा आर्द्रमृत्पिण्ड–शुष्कमृत्पिण्डौ कुडये प्रक्षिप्येते, तत्र य आर्द्रमृत्पिण्डः स कुडये संलग्नो भवति एव रागद्वेषपरिणामवृद्धया जीवे कर्माणि सलग्नानि भवन्ति। यस्तु शुष्कः स स्पृष्टः सन्नेव निवर्तते, एवं बद्धं कर्म तदैव निवर्तते। निकाचितं तु वह्न्ययः, पिण्डन्यायेन जीवेन सहैकीभूतम्, उदयं प्राप्यैव चिरेणापि वेद्यते, नान्यथा इति गुरुसंनिधावधीत्य विन्ध्यमुनिर्गोष्ठमाहिलस्य समीपेऽन्यदा तथैव प्ररूपयति।

आत्मसाक्षिक निंदना, गुरुसाक्षिकगर्हणा आदि उपायों से झड जाते है। स्पृष्टकर्म कालान्तर मे प्रायश्चित्त आदि से दूर हो सकते हैं जैसे–गीली मिट्टी का पिड और शुष्क मिट्टी का पिंड भीतपर डालने से जो गीली मिट्टी का पिंड होता है तो वही पर चिपक जाता है, इसी तरह रागद्वेषपरिणामों की वृद्धि से जीव में कर्म सलग्न हो जाते है–चिपक जाते हैं, वे स्पृष्ट कर्म हैं, और जो सूखी मिट्टी का पिंड है वहाँ से छूते ही नीचे गिर पड़ता है, उसी प्रकार बद्धकर्म उसी वख्त दूर हो जाते है। निकाचित कर्म जिस प्रकार लोहे के गोले में अग्नि के प्रवेश करने पर दोनों एकमेक से हो जाते हैं, इसी प्रकार जो कर्म जीव के साथ एकीभूत हो जाते हैं वे निकाचित है। ये विना भोगे नही छूटते है। इन का फल जीव को बहुतकालतक भी अवश्य भोगना पडता है। ये दूसरे रूप नही हो सकते है। इस प्रकार गुरुमहाराज के पास पढ़कर विन्ध्यमुनि किसी

नींदवाथी तेमज गुरुनी साक्षिए गर्हणा करवा, आदि उपायोथी कर्मक्षय थाय छे स्पृष्टकर्म काळांतरमा प्रायश्चित्त विगेरे करवाथी दूर थई शके छे जेम–भीनी माटीनो पिंड अने सुकी माटीनो पिंड भीत उपर नाखवाथी भीनी माटीनो पिंड होय छे ते त्या चोटी जाय छे, ज्यारे सुकी माटीनो पींड भीत पर चोटतो नथी आ प्रमाणे रागद्वेष परिणामोनी वृध्धिथी जीवमा कर्म संलग्न थई जाय छे–चोटी जाय छे ते स्पृष्ट कर्म छे अने जे सुकी माटीनो पिंड छे ते त्या अडता ज नीचे पडी जाय छे बध्धकर्म पण एज रीते दूर थई जाय छे निकाचित कर्म जे रीते लोढाना गोळाने अग्निमा तपावता लोढु अने अग्नि बने एक रूप बनी जाय छे तेवी रीते जे कर्म जीवनी साथे एकरूप थई जाय छे ते निकाचित कर्म छे ते उदय आव्या वगर छुटता नथी एनु परीणाम जीवने घणा काळ सुधी पण अवश्य भोगववु पडे छे ए बीजा रूप थई शकता नथी आ प्रकारे गुरु

एव प्ररूपणां श्रुत्वा गोष्ठमाहिलो विन्ध्यमुनिं प्राह–नैवं शास्त्रकर्तृसंमतम् , यथा कञ्चुक कञ्चुकिनो देह स्पृशति, किं तु देहेन सह श्लिष्टो न भवति, तथा कर्म जीव स्पृशति न तु अविभागेन समिलितं भवति, यदि जीवेन सहाविभागवद्ध भवेत्, तर्हि कर्म न वियुक्त भवितुमर्हति, तथा च जीवस्य भवक्षयो न स्यादिति। विन्ध्येनोक्तम्—ममाचार्येणैवमाख्यात मया तदुच्यते। गोष्ठमाहिलो वदति–त्वद्गुरु किं विजानाति। ततः शङ्कितो भूत्वा विन्ध्यमुनिर्गुरु पृच्छति–किमिद मया सम्यक्

समय गोष्ठमाहिलमुनि के पास गये–और पूछने पर उन के पास इसी तरह की प्ररूपणा की।

विन्ध्यमुनि द्वारा कृत इस प्रकार की प्ररूपणा सुनकर गोष्ठमाहिल ने उनसे कहा इस प्रकार की प्ररूपणा शास्त्रकारों की दृष्टि से उचित नहीं है। जैसे कचुक–अगरखा पहिरने वाले की देह को छूता तो है परन्तु उससे श्लिष्ट नहीं होता है, इसी तरह कर्म जीव को छूता तो है परन्तु वे अविभागरूप से उसके साथ समिलित नहीं होते हैं। यदि जीव के साथ वे अविभागरूप से समिलित माना जायगा तो वे कभी भी उससे अलग नहीं हो सकेंगे, अलग नहीं हो सकने के कारण जीव को ससार का क्षय भी कभी नहीं होगा। गोष्ठमाहिल की इस बात को सुनकर विन्ध्यमुनिने उनसे कहा–मुझे तो आचार्य महाराज ने ही ऐसा समझाया है अतः मैं भी ऐसा ही कहता हू। गोष्ठमाहिलने कहा–तुम्हारे

મહારાજની પાસેથી બોધ મેળવીને વિંધ્ય મુનિ કોઈ એક સમયે ગોષ્ઠમાહિલ મુનિની પાસે ગયા અને પૂછયુ જવાબમા તેમણે આ પ્રકારની પ્રરૂપણા કરી

વિંધ્યમુનિએ કહેલી આ પ્રરૂપણા સાભળીને ગોષ્ઠમાહિલે કહ્યુ આ પ્રકારની પ્રરૂપણા શાસ્ત્રકારોની દૃષ્ટિએ ઉચીત નથી જેમ કચુક–અગરખુ તેના પહેરવાવાળાના શરીરને અડકે છે પણ, એનાથી એકરૂપ થતુ નથી એજ રીતે કર્મ આત્માને અડકે છે પરતુ અવિભાગરૂપથી એની સાથે એકરૂપ થઇ શકતુ નથી જો જીવની સાથે તે પણ અવિભાગરૂપથી સમિલિત માનવામા આવે તો તે કદી પણ એનાથી અલગ થઈ શકે નહી તો પછી અલગ થઇ શકવાના કારણે જીવને સસારના ભવ ભ્રમણનો પણ ક્ષય ન જ થાય ગોષ્ઠમાહિલની આ વાતને સાભળીને વિંધ્યમુનિએ તેમને કહ્યુ મને તો આચાર્ય મહારાજે જ એવુ સમજાવ્યુ છે, એટલા માટે જ હુ એ પ્રમાણે કહુ છુ ગોષ્ઠમહિલે કહ્યું તમારા ગુરુ જાણે છે જ શુ? ગોષ્ઠ[illegible] આ

न श्रुतम् ? आचार्येणोक्तम्-त्वया सम्यक् श्रुतम्, इदमित्थमेव नान्यथा । तदनु विन्ध्येन गोष्ठमाहिलोक्त कथितम् । आचार्यो वदति-एतत् सर्व मिथ्या, यथा अयः-पिण्ड वह्निः सर्वात्मना सवध्यते वियुज्यते च, एव कर्माऽपि । न तु देहकञ्चुकवत् स्पृष्टमात्र भवति ।

यद्यात्माऽन्यप्रदेशस्थ कर्मादायात्मानमनुवेष्टयेत्, तदा कञ्चुकोपमा घटेत, किंतु सूत्रविरोधादपसिद्धान्तः स्यात् । सूत्रे हि अन्यप्रदेशस्थस्य कर्मणो ग्रहण निषिध्यते।

गुरुने इसका मर्म नहीं जाना है। गोष्ठमाहिलकी बात सुनकर विन्ध्यमुनि को सदेह हो गया और जाकर अपने गुरुमहाराजसे कहा कि क्या मैंने पढ़ते समय पाठ आपके पास अच्छी तरह नही सुना है, जो इसका अर्थ इस प्रकार नहीं है, ऐसा गोष्ठमाहिलजी कह रहे हैं। गुरु ने सुनकर कहा-नहीं ऐसा नहीं है-तुमने पाठ ठीक सुना है, यह जैसा तुम कह रहे हो वैसा ही है। गोष्ठमाहिल जो कहते हैं वह ठीक नही है, मिथ्या है, जिस प्रकार लोहे के पिंड में अग्नि सर्वात्मना प्रविष्ट होती है और वियुक्त भी होती है ठीक इसी प्रकार कर्म भी आत्मप्रदेशों के साथ एकक्षेत्रावगाह होकर बधते हैं और वियुक्त होते हैं। कचुक जैसे शरीर पर स्पृष्टमात्ररूपमें रहता है इस प्रकार कर्म आत्मा में नहीं रहते हैं।

कचुक की उपमा तो तब सुसगत बैठ सकती कि जब आत्मा अन्य प्रदेशस्थ कर्म को ग्रहण कर अपने आप में अनुवेष्टित करता।

પ્રમાણે વાત સાભળીને વિધ્યમુનિના મનમા સ દેહ જાગ્યો અને તેણે જઈ પોતાના ગુરુમહારાજ ને કહ્યુ કે મે ભણતી વખતે આપની પાસેથી પાઠ બરોબર સાભળ્યો નથી, જેથી એનો અર્થ એ પ્રકારનો ન હોઈ શકે એવુ ગોષ્ઠમાહિલજી કહી રહ્યા છે આ સાભળીને ગુરુએ કહ્યુ-નહી, એમ નથી તમે પાઠ સાભળ્યો છે તે બરોબર છે, અને તમે જેમ કહો છો તે જ બરાબર છે, ગોષ્ઠમાહિલજી જે કહે છે તે બરોબર નથી, મિથ્યાત્વ છે, જે રીતે લોઢાના પિડમા અગ્નિ સર્વાત્મના પ્રવિષ્ટ થાય છે અને વિયુક્ત પણ થાય છે એજ પ્રમાણે કર્મ પણ આત્મપ્રદેશોની સાથે એક ક્ષેત્ર અવગાહ થઈને બધાય છે અને વિયુક્ત થાય છે કચુક જેમ શરીર ઉપર સ્પર્શ રૂપે જ રહે છે, એજ રીતે કર્મ પણ આત્મામા રહેતા નથી

કચુકની ઉપમા તો ત્યારે જ સુસગત થઈ શકે કે જ્યારે આત્મા અન્ય પ્રદેશસ્થ કર્મને ગ્રહણ કરી તેને પોતાનામા મેળવી લ્યે પરતુ એવી માન્યતા

किञ्च—यदि कर्म कञ्चुकवत् बहिः स्थित भवेत् तर्हि कर्महेतुका वेदनाऽपि अन्तरात्मनि कथ स्यात्? ।

यदि कर्म सचरणशीलमिति मध्येऽपि सस्थितस्य कर्मण फलमात्मन्यन्तर्वेदनाऽपि स्यादिति तेन मन्यते, तदा तदुक्त कञ्चुकसादृश्य व्याहतं स्यात्, यतः कञ्चुको बहिः स्पृष्ट एव भवति, न तु देहान्तर्गतः, किंच—बहिरन्तश्च युगपद्वेदना न स्यात्, कर्मणस्तु बहिरन्तर्वा सम्बन्धात् वेदना युगपत् समवति । किंच—सचरणत्व

किन्तु ऐसी मान्यता तो है नहीं, क्यों कि इस प्रकार की मान्यता में अपसिद्धान्त नाम का निग्रहस्थान आता है। सूत्र मे 'आत्मा अन्य-प्रदेशस्थ कर्म का ग्रहण करता है यह बात निषेध करने में आई है।

और भी—जैसे कचुक बाहिर स्थित रहता है उसी तरह कर्म भी यदि आत्मा से बाहिर रहे तो उसके द्वारा होनेवाली वेदना भी आत्मा के बाहर ही होनी चाहिये। आत्मा के भीतर नहीं।

यदि कहा जाय कि कर्म सचरण स्वभाववाला है इसलिये वह आत्मा के मध्यस्थित होकर उसको अन्तर्वेदना का हेतु हो जायगा, सो ऐसा कथन कचुक के सादृश्य से व्याहत हो जाता है, क्यों कि कचुक तो देह के बाहर ही में स्पृष्ट रहता है वह शरीर के भीतर तो कुछ प्रविष्ट होता नहीं है। दूसरे—यदि कर्म आत्मा से स्पृष्टमात्र रहते हैं यह बात ही मानी जाय तो एक साथ आत्मा को जो भीतर बाहिर में वेदना का अनुभव होता है वह नहीं होना चाहिये। यदि कर्मो को

તો છે જ નહી, કેમ કે, આ પ્રકારની માન્યતામા અપસિધ્ધાન્ત નામનુ નિગ્રહસ્થાન આવે છે સૂત્રમા આત્મા' અન્ય પ્રદેશસ્થ કર્મને ગ્રહણ કરે છે આ વાતનો નિષેધ કરવામા આવેલ છે

હવે જેમ કચુક શરીર ઉપર છતા શરીરમય નહી એમ રહે છે, એજ રીતે કર્મ પણ આત્મા સાથે છતા પણ આત્માથી અલગ રહે તો એના દ્વારા થનારી વેદના પણ આત્માની બહાર થવી જોઈએ—આત્માની અદર નહી

જો એમ કહેવામા આવે કે—કર્મ સચરણ સ્વભાવવાળા છે, તો તે આત્માની મધ્યમા સ્થિત થઈ અને અતર્વેદનાનુ કારણ બની જાય એટલે એવુ કથન કેચુકના દૃષ્ટાન્તથી વિરૂધ્ધનુ થઈ જાય છે કેમ કે, કચુક તો દેહની ઉપર જ સ્પર્શ કરીને રહે છે શરીરની અદર તેનો પ્રવેશ થતો નથી હવે બીજુ જો કર્મ આત્માથી સ્પર્શીને માત્ર રહે છે એ વાત પણ માનવામા આવે તો આત્માને જે અદર અને બહાર એકી સાથે વેદનાનો અનુભવ

मन्यते चेत्, तर्हि जीवेन सह भवान्तरे कर्म न गच्छेत्, देहस्थनिश्वासादिवायुवत्।

तस्माद् रागादिबन्धहेतूनां सद्भावात् सपूर्णात्मनि सर्वैः प्रदेशैर्निबद्धं कर्म भवतीति मन्यताम्। जीवेन सहाविभागसम्बन्धात् कदापि कर्मणः पृथग्भावो नैव स्यादिति तद्वचो नैव श्रद्धेयम्, यतः क्षीरनीरयोरविभागसम्बन्धवतोरपि हंसचञ्चुना पृथग्भावो जायमानः प्रत्यक्षेण निरीक्ष्यते।

सचरणस्वभाववाला माना जाय तो भवान्तर में जो कर्म जीव के साथ जाते हैं यह बात ठीक नहीं बैठ सकेगी, क्यों कि देह में स्थित वायु, आदि जैसे जीव के साथ नहीं जाते हैं।

इसलिये ऐसा ही मानना चाहिये कि रागादिक बंध के कारणों के सद्भाव में सपूर्ण आत्मामें समस्त प्रदेशों के साथ कर्म निबद्ध होता है, स्पृष्टमात्र नहीं रहता। जीव के साथ कर्मों का अविभक्त संबंध है, इसलिये वह कभी भी जीव से पृथक् नहीं हो सकते, ऐसी जो गोष्ठमाहिल की तर्कणा है वह श्रद्धेय नहीं है। यह तो प्रत्यक्ष से स्पष्ट प्रतीत होता है कि दूध और पानी अविभक्त हैं-परन्तु हंसकी चंचु उन्हें अलग २ कर देती है। इसलिये यह "जो अविभक्त हैं वे पृथक् नहीं हो सकते" कैसे एकान्ततः माना जा सकता है। इसी तरह सुवर्ण और सुवर्णपाषाण परस्पर में अविभक्त रहते हैं परन्तु अग्नि का संयोग उन्हें अलग २ कर देता है।

થાય છે તે ન થવો જોઈએ જો કર્મોને સચરણ સ્વભાવવાળા માનવામા આવે તો ભવાન્તરમા (ભવ ભવમા) કર્મ જીવની સાથે જાય છે એવી માન્યતા છે તે પણ ઠીક બેસી શકશે નહી, કેમ કે એવી રીતે તો દેહમા રહેલા વાયુ વિગેરે પણ જીવની સાથે જતા નથી

એટલા માટે એ માનવુ જોઈએ કે, રાગાદિક બંધના કારણોના સદ્ભાવથી સપૂર્ણ આત્મામા સમસ્ત પ્રદેશોની સાથે કર્મ નિબધ્ધ હોય છે, સ્પર્શીને માત્ર રહેતા નથી જીવની સાથે કર્મોને અવિભક્ત સબધ છે આ કારણે તે કદી પણ જીવથી જુદા થઈ શકતા નથી એવા જે ગોષ્ટમાહિલના તર્ક વિતર્ક છે તે, શ્રધ્ધા કરવા જેવા નથી એમ તો પ્રત્યક્ષથી સ્પષ્ટ ખાત્રી થાય છે કે, દૂધ, અને પાણી અવિભક્ત છે પરતુ હસની ચાચ તેને અલગ કરી દે છે આથી એવો નિયમ જણાય છે કે જે અવિભક્ત છે તે જુદા પડી શકતા નથી તે સિધ્ધાન્તને કઈ રીતે એક સ્વરૂપે માનવામા આવે, એજ પ્રમાણે સુવર્ણ અને કાચુ સોનુ (માટી સહિતનુ) પરસ્પરમા અવિભક્ત રહે છે પરતુ અગ્નિનો સયોગ તેને અલગ અલગ કરી દે છે

किञ्च—यदि कर्म कञ्चुकवद् बहिः स्थितं भवेत् तर्हि कर्महेतुका वेदनाऽपि अन्तरात्मनि कथं स्यात् ?।

यदि कर्म सचरणशीलमिति मध्येऽपि संस्थितस्य कर्मण फलमात्मन्यन्तर्वेदनाऽपि स्यादिति तेन मन्यते, तदा तदुक्त कञ्चुकसादृश्य व्याहतं स्यात्, यतः कञ्चुको बहिः स्पृष्ट एव भवति, न तु देहान्तर्गतः, किंच—बहिरन्तश्च युगपद्वेदना न स्यात्, कर्मणस्तु बहिरन्तर्वा सम्बन्धाद् वेदना युगपत् संभवति। किंच—सचरणत्व

किन्तु ऐसी मान्यता तो है नहीं, क्यों कि इस प्रकार की मान्यता में अपसिद्धान्त नाम का निग्रहस्थान आता है। सूत्र में 'आत्मा अन्य-प्रदेशस्थ कर्म का ग्रहण करता है यह बात निषेध करने में आई है।

और भी—जैसे कञ्चुक बाहिर स्थित रहता है उसी तरह कर्म भी यदि आत्मा से बाहिर रहे तो उसके द्वारा होनेवाली वेदना भी आत्मा के बाहर ही होनी चाहिये। आत्मा के भीतर नही।

यदि कहा जाय कि कर्म सचरण स्वभाववाला है इसलिये वह आत्मा के मध्यस्थित होकर उसको अन्तर्वेदना का हेतु हो जायगा, सो ऐसा कथन कञ्चुक के सादृश्य से व्याहत हो जाता है, क्यों कि कञ्चुक तो देह के बाहर ही में स्पृष्ट रहता है वह शरीर के भीतर तो कुछ प्रविष्ट होता नहीं है। दूसरे—यदि कर्म आत्मा से स्पृष्टमात्र रहते हैं यह बात ही मानी जाय तो एक साथ आत्मा को जो भीतर बाहिर में वेदना का अनुभव होता है वह नहीं होना चाहिये। यदि कर्मों को

તો છે જ નહી, કેમ કે, આ પ્રકારની માન્યતામા અપસિદ્ધાન્ત નામનુ નિગ્રહસ્થાન આવે છે સૂત્રમા આત્મા અન્ય પ્રદેશસ્થ કર્મને ગ્રહણ કરે છે આ વાતનો નિષેધ કરવામા આવેલ છે

હવે જેમ કચુક શરીર ઉપર છતા શરીરમય નહી એમ રહે છે, એજ રીતે કર્મ પણ આત્મા સાથે છતા પણ આત્માથી અલગ રહે તો એના દ્વારા થનારી વેદના પણ આત્માની બહાર થવી જોઈએ—આત્માની અદર નહી

જો એમ કહેવામા આવે કે—કર્મ સચરણ સ્વભાવવાળા છે, તો તે આત્માની મધ્યમા સ્થિત થઇ અને અતર્વેદનાનુ કારણ બની જાય એટલે એવું કથન કચુકના દૃષ્ટાન્તથી વિરૂદ્ધનુ થઈ જાય છે કેમ કે, કચુક તો દેહની ઉપર જ સ્પર્શ કરીને રહે છે શરીરની અદર તેનો પ્રવેશ થતો નથી હવે બીજું જો કર્મ આત્માથી સ્પર્શીને માત્ર રહે છે એ વાત પણ માનવામા આવે તો આત્માને જે અદર અને બહાર એકી સાથે વેદનાનો અનુભવ

मन्यते चेत्, तर्हि जीवेन सह भवान्तरे कर्म न गच्छेत्, देहस्थनिश्वासादिवायुवत्।

तस्माद् रागादिबन्धहेतूना सद्भावात् सपूर्णात्मनि सर्वैः प्रदेशैर्निबद्ध कर्म भवतीति मन्यताम्। जीवेन सहाविभागसम्बन्धात् कदापि कर्मणः पृथग्भावो नैव स्यादिति तद्वचो नैव श्रद्धेयम्, यतः क्षीरनीरयोरविभागसम्बन्धवतोरपि हसचञ्चुना पृथग्भावो जायमानः प्रत्यक्षेण निरीक्ष्यते।

सचरणस्वभाववाला माना जाय तो भवान्तर मे जो कर्म जीव के साथ जाते हैं यह बात ठीक नही बैठ सकेगी, क्यो कि देह मे स्थित वायु, आदि जैसे जीव के साथ नही जाते हैं।

इसलिये ऐसा ही मानना चाहिये कि रागादिक बध के कारणों के सद्भाव मे सपूर्ण आत्मामें समस्त प्रदेशों के साथ कर्म निबद्ध होता है, स्पृष्टमात्र नही रहता। जीव के साथ कर्मों का अविभक्त सबध है, इसलिये वह कभी भी जीव से पृथक् नहीं हो सकते, ऐसी जो गोष्ठमाहिल की तर्कणा है वह श्रद्धेय नहीं है। यह तो प्रत्यक्ष से स्पष्ट प्रतीत होता है कि दूध और पानी अविभक्त है-परन्तु हंसकी चचु उन्हे अलग २ कर देती है। इसलिये यह "जो अविभक्त हैं वे पृथक् नही हो सकते" कैसे एकान्ततः माना जा सकता है। इसी तरह सुवर्ण और सुवर्णपाषाण परस्पर में अविभक्त रहते है परन्तु अग्नि का सयोग उन्हे अलग २ कर देता है।

થાય છે તે ન થવો જોઈએ જો કર્મોને સચરણ સ્વભાવવાળા માનવામા આવે તો ભવાન્તરમા (ભવ ભવમા) કર્મ જીવની સાથે જાય છે એવી માન્યતા છે તે પણ ઠીક બેસી શકશે નહી, કેમ કે એવી રીતે તો દેહમા રહેલા વાયુ વિગેરે પણ જીવની સાથે જતા નથી

એટલા માટે એ માનવુ જોઈએ કે, રાગાદિક બ ધના કારણોના સદ્ભાવથી સ પૂર્ણ આત્મામા સમસ્ત પ્રદેશોની સાથે કર્મ નિબધ્ધ હોય છે, સ્પર્શીને માત્ર રહેતા નથી જીવની સાથે કર્મોને અવિભક્ત સ બ ધ છે આ કારણે તે કદી પણ જીવથી જુદા થઈ શકતા નથી એવા જે ગોષ્ઠમાહિલના તર્ક વિતર્ક છે તે, શ્રધ્ધા કરવા જેવા નથી એમ તો પ્રત્યક્ષથી સ્પષ્ટ ખાત્રી થાય છે કે, દૂધ, અને પાણી અવિભક્ત છે પરતુ હ સની ચાચ તેને અલગ કરી દે છે આથી એવો નિયમ જણાય છે કે જે અવિભક્ત છે તે જુદા પડી શકતા નથી તે સિધ્ધાન્તને કઈ રીતે એક સ્વરૂપે માનવામા આવે, એજ પ્રમાણે સુવર્ણ અને કાચુ સોનુ (માટી સહિતનુ) પરસ્પરમા અવિભક્ત રહે છે પરતુ અગ્નિનો સ યોગ તેને અલગ અલગ કરી દે છે

किंच — अश्महेमयोरविभागसम्बन्धवतोरपि वह्न्यादिसंयोगेन पृथग्भावः प्रत्यक्षेण दृश्यते। इत्यादि वचनं श्रुत्वा विन्ध्यमुनिर्निःशङ्कः सन् गोष्ठमाहिलस्य समीपमागत्य शास्त्रसिद्धान्तं प्रोक्तवान्। परंतु गोष्ठमाहिलमुनिर्मिथ्यात्वोदयवशात् स्वाग्रहं न त्यक्तवान्।

अन्यदा स विन्ध्यमुनिः चतुरशीतिलक्षपदात्मके नवमे पूर्वे प्रत्याख्यानाधिकारं पठन् मुने प्रत्याख्यानं वर्णयति—“ पाणाइवाय पच्चक्खामि जावज्जीवाए” इत्यादि। तदा गोष्ठमाहिलः प्राह—“ जावज्जीवाए ” इति न वक्तव्यम्, यतः—अपरिमाणकृत प्रत्याख्यान श्रेयः, कृतपरिमाण तु दुष्ट, यावज्जीवमिति प्रोक्ते

जब गुरु ने इस प्रकार समझाया तो विंध्यमुनि निःशंकचित्त होकर गोष्ठमाहिल के पास आकर कहने लगे कि देखो शास्त्र का सिद्धान्त इस प्रकार है अत आप का कथन उचित नहीं है। आप अपने आग्रह को छोड दो। विंध्यमुनि के इस प्रकार निवेदन करने पर गोष्ठमाहिलने कुछ भी ध्यान नही दिया और अपने आग्रहपर ही डटे रहे।

एक समय की बात है कि विंध्यमुनि चौरासी लाख (८४०००००) पदवाले प्रत्याख्यानप्रवाद नामके नवमपूर्व के प्रत्याख्यान अधिकार का अध्ययन कर रहे थे उस में यह पाठ उन्हों ने पढ़ा कि “ पाणाइवाय पच्चक्खामि जावज्जीवाए ”। गोष्ठमाहिल ने इस पाठ को सुना और बोले कि इस पाठ में “ जावज्जीवाए ” यह नही बोलना चाहिये, क्यों कि जिस प्रत्याख्यान में प्रमाण नहीं किया जाता है वही ठीक होता है।

જ્યારે ગુરુએ આ પ્રકારે સમજાવ્યુ ત્યારે વિંધ્યમુનિની શંકા દૂર થઈ અને ગોષ્ઠમાહિલની પાસે જઈ કહેવા લાગ્યા કે, જુઓ! શાસ્ત્રનો સિધ્ધાંત તો આ પ્રકારનો છે, માટે આપ જે કહો છો તે યોગ્ય નથી આપ આપના દુરાગ્રહને છોડી દો. વિંધ્યમુનિના આ પ્રકારના નિવેદન ઉપર ગોષ્ઠમાહિલે કાંઈ ધ્યાન આપ્યુ નહી અને પોતાના જ આગ્રહ ઉપર તે મક્કમ રહ્યા

એક સમયની વાત છે કે વિંધ્યમુનિ ચોર્યાશી લાખ (૮૪૦૦૦૦૦) પદવાળા પ્રત્યાખ્યાનપ્રવાદ નામના નવમપૂર્વના પ્રત્યાખ્યાન અધિકારનુ અધ્યયન કરી રહ્યા હતા તેમા આ પ્રમાણેનો પાઠ તેમના વાચવામા આવ્યો કે, “ पाणाइवाय पच्चक्खामि जावज्जिवाए ” ગોષ્ઠમાહિલે આ પાઠને સાંભળ્યો અને બોલ્યા કે આ પાઠમા “ जावज्जिवाए ” એવુ ન બોલવુ જોઈએ, કેમકે જે પ્રત્યાખ્યાનમા પ્રમાણ નથી કરવામા આવતુ તે જ ઠીક હોય છે પ્રમાણવાળુ

कालमान स्वीकृत भवति, तथा च प्रत्याख्यानस्य सावधिकत्वेनावधौ पूर्णे प्रत्याख्यातवस्तुन आशंसासंभवात् "अहमग्रे हनिष्यामी"-त्याशंसारूप दूषण स्यात्, तस्माद् 'अपरिमाणेन सर्वं प्राणातिपात प्रत्याख्यामि त्रिविध त्रिविधेने'-ति वाच्य मुनिनेति।

गोष्ठमाहिलेनैवमुक्ते सति विन्ध्यमुनिर्दुर्बलिकापुष्पाचार्यं पृच्छति-भदन्त ! गोष्ठमाहिलमुनिर्यावज्जीवमिति प्रत्याख्याने वक्तु नेच्छति।

आचार्यः प्राह—प्रत्याख्यानस्य कालावधिकत्वमवश्य कार्यम्, अन्यथा मर्यादाविरहाद् अकार्यसेवन स्यात्, अपि चोत्सूत्रप्ररूपणापत्तिस्ततश्चानन्तससारः स्यात्।

प्रमाणवाला प्रत्याख्यान श्रेयस्कर नहीं होता। यावज्जीव कहने से प्रत्याख्यान प्रमाणोपेत हो जाता है। काल का प्रमाण इस शब्द से स्पष्टरूप मे कथित होता है। और भी-प्रत्याख्यान में सावधिकता आने से अवधि की पूर्णता होने के बाद प्रत्याख्यान वस्तु मे आशंसा-आकाक्षा-का सभव होने से "मैं आगे मारूँगा" इस प्रकार का दूषण लगता है, इसलिये मुनि को तो ऐसा ही कहना चाहिये कि "मैं त्रिविध त्रिकरणसे विना किसी प्रमाण के समस्त प्राणातिपात का प्रत्याख्यान करता हूँ।"

गोष्ठमाहिल की इस तर्क को सुनकर विंध्यमुनि ने जाकर आचार्य महाराज दुर्बलिकापुष्पमुनिसे पूछा कि भदन्त ! गोष्ठमाहिल मुनि प्रत्याख्यान मे "जावज्जीवाए" नही कहना चाहिये ऐसा कहते हैं। विंध्यमुनि को बात सुनकर आचार्य महाराज ने कहा कि प्रत्याख्यान में काल की अवधि अवश्य करनी चाहिये, अन्यथा मर्यादा का विरह होनेसे

પ્રત્યાખ્યાન શ્રેયસ્કર નથી હોતુ યાવજ્જિવ કહેવાથી પ્રત્યાખ્યાન પ્રમાણોપેત થઈ જાય છે કાળનુ પ્રમાણ આ શબ્દથી સ્પષ્ટ રૂપમા કથિત થાય છે પ્રત્યાખ્યાનમા સમય મર્યાદા આવવાથી અવધિની પૂર્ણતા થયા પછી પ્રત્યાખ્યાત કરેલી વસ્તુમા આશંસા-આકાક્ષાનો સભવ હોવાથી "હુ આગળ મારીશ" આ પ્રકારનુ દૂષણ લાગે છે આથી મુનિએ તો એવુ કહેવુ જોઇએ કે હુ ત્રિવિધ ત્રિકરણથી કોઇ પણ પ્રમાણ વગર સમસ્ત પ્રાણાતિપાતનુ પ્રત્યાખ્યાન કરૂ છુ

ગોષ્ઠમાહિલના આ તર્કને સાભળીને વિંધ્યમુનિએ જઈને આચાર્ય મહારાજ દુર્બલિકાપુષ્પ મુનિને પૂછયુ કે, હે ભદન્ત ! ગોષ્ઠમાહિલ મુનિ "જાવજ્જિવાએ" એવુ પ્રત્યાખ્યાનમા ન કહેવુ જોઇએ એમ કહે છે વિંધ્યમુનિની વાત સાભળી આચાર્ય મહારાજે કહ્યુ કે, પ્રત્યાખ્યાનમા કાળની અવધિ અવશ્ય કરવી જોઇએ એ પ્રમાણે ન કરાતા મર્યાદાનો વિરહ થવાથી અકાર્ય સેવન પણ

अथ गोष्ठमाहिलमुनिस्तथाऽभिनिवेशाद् दुर्बलिकापुष्पाचार्येण सह वादार्थं समागत्य स्वमतं वर्णयति । आचार्यः प्राह–अहो आर्य ! कालानवधियुक्तं यावज्जीवं प्रत्याख्यानं देवादिभवे व्रतभङ्गदोषवारणार्थं क्रियते, देवादिभवे व्रतप्रसङ्गाभावात्। एवमुक्तेऽपि गोष्ठमाहिलमुनिः स्वाग्रहं न मुञ्चति । तदा सर्वसंघेन मिलित्वा कायो-

अकार्य सेवन भी हो सकता है। तथा ऐसा करने से उत्सूत्रप्ररूपणा करने की आपत्ति आती है इससे उस जीव को अनन्त ससार हो जाता है।

गोष्ठमाहिल मुनि ने इस प्रकार के अभिनिवेश के वशसे दुर्बलिका पुष्पाचार्य के पास आकर इस विषय पर उनसे वादविवाद करना प्रारभ कर दिया। आचार्य ने कहा अहो आर्य! यावज्जीवरूप काल की अवधि-युक्त जो प्रत्याख्यान किया जाता है उसका मतलब यह है कि सयमी आत्मा मर कर यदि देवादिभव मे पहुँच जाता है, तो वह वहा व्रतभग के दोष का भागी नही हो सकता है, क्यों कि वहा व्रतप्रसग का अभाव है। मनुष्यभव में जो इसने व्रत लिये है वे उस मनुष्यभव तक ही गृहीत व्रतों का निरतिचार रूप से–निर्दोषरूप से–पालन करने वाला है, अन्य देवादिभव में नही। यही वात इस यावज्जीवपद से लक्षित होती है। इस प्रकार आचार्य महाराज द्वारा समझाने पर भी गोष्ठमाहिल ने अपने दुराग्रह का परित्याग नहीं किया। जब सघने गोष्ठमाहिल की यह हालत देखी तो सघ ने मिल कर कायोत्सर्गद्वारा एक देवी का

થઈ જાય છે, તથા એમ કરવાથી ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપણા કરવાની આપત્તિ આવે છે આમ કરવાથી તો આ જીવને અનત સસારની વૃદ્ધિ થાય છે

ગોષ્ઠમાહિલ મુનિ આ પ્રકારના અભિમાનથી છકી જઈને દુર્બલિકા પુષ્પાચાર્યની પાસે આવી એ વિષય ઉપર એમની સાથે વાદવિવાદ શરૂ કર્યો આચાર્યે કહ્યુ, અહો આર્ય ! યાવજ્જિવરૂપ કાળની અવધિયુક્ત જે પ્રત્યાખ્યાન કરવામા આવે છે એનુ કારણ એ છે કે, સયમી આત્મા મરીને જો દેવ વિગેરે ભવને પામે છે તો ત્યા તે વ્રતભંગના દોષનો ભાગી નથી બનતો કારણ કે ત્યા વ્રત નિયમનો અભાવ છે મનુષ્યનાભવમા એમણે જે વ્રત નિયમ લીધા છે તે એના મનુષ્યભવ સુધી જ લીધેલા વ્રતોનો નિરતિચાર રૂપથી–નિર્દોષ રૂપથી–પાલન કરવાવાળા છે, પણ દેવ વિગેરે અન્ય ભવમા એ શકય નથી આ વાત આ યાવજ્જિવ પદનો હેતુ છે આ પ્રકારે આચાર્ય મહારાજે સમજાવવા છતા પણ ગોષ્ઠમાહિલે પોતાના દુરાગ્રહને ન છોડયો જ્યારે સઘે ગોષ્ઠમાહિલની આ હાલત જોઈ ત્યારે સઘે ભેગા મળીને કાયોત્સર્ગ-

त्सर्गेण देवी आकृष्टा। सा आगता प्राह–आदिशतु सङ्घः। सघो वदति–हे देवि! महाविदेहे गत्वा तीर्थंकरं पृच्छ–दुर्बलिकापुष्पाचार्यप्रमुख' सघो यद् वदति तत् सत्यम्, किमुत गोष्ठमाहिलोक्तम्, एतन्निश्चेतु सङ्घ• कायोत्सर्गेण स्थित'। सा महाविदेहतीर्थंकर पृष्ट्वा समागता वदति–सङ्घः सम्यग्वादी, अन्यस्तु मिथ्यावादी निह्नवः। गोष्ठमाहिलमुनिस्तदा देवीवाक्येऽपि श्रद्धा न करोति वदति च–एषा मिथ्या वदति, न तत्र गता। ततः सघेन गोष्ठमाहिलमुनिस्तिरस्कृतो बहिष्कृतः। स चानालोचितामतिक्रान्तश्च कालमासे काल कृत्वा प्रथमकल्पे देवत्वेन समुत्पन्नः। ततः ससारे परिभ्रम्य मोक्ष यास्यति।

इति सप्तमनिह्नवगोष्ठमाहिलदृष्टान्तः ॥ ७ ॥

आकर्षण किया। देवी ने आकर कहा–सघ आज्ञा देवे मैं किसलिये बुलाई गई हू। सघने कहा हे देवि! तीर्थंकर के पास जाकर पूछो कि दुर्बलिकाचार्य प्रमुख सघ जो कहता है वह सत्य है कि गोष्ठमाहिल कहता है वह सत्य है। इस बात को निश्चय करने के लिये सघ ने कायोत्सर्ग किया है। वह देवी वहा से विदेहक्षेत्र मे तीर्थंकर के पास गई और पूछकर वह वहां से वापिस आई। सघ से बोली–जो सघ कहता है वह सत्य है। दूसरा मिथ्यावादी निह्नव है। इस प्रकार देवी के कहने पर भी गोष्ठमाहिल को उसके वचन में विश्वास नही हुआ। बोला–यह तो मिथ्या बोलती है, क्यो कि यह वहा गई ही नहीं है। सघ ने जब गोष्ठमाहिल की इस प्रकार की बातें सुनी तो उसको सघ से बहिष्कृत कर

પૂર્વક એક દેવીનુ આરાધન કર્યું દેવીએ આવીને કહ્યુ, સઘની શી આજ્ઞા છે? મને શા માટે બોલાવવામા આવી છે? સઘે કહ્યુ કે હે દેવી! તીર્થંકરની પાસે જઈને પૂછો કે, દુર્બલિકાપુષ્પાચાર્ય પ્રમુખ સઘ જે કહે છે તે સત્ય છે કે, ગોષ્ઠમાહિલ કહે છે તે સત્ય છે? આ વાતનો નિર્ણય કરવા માટે શ્રીસઘે કાયોત્સર્ગ કરેલ છે અને આપને તસ્દી આપી છે આ પ્રમાણેની હકીકત જાણી તે દેવી ત્યાંથી મહાવિદેહ ક્ષેત્રમા તીર્થંકરની પાસે ગઈ અને પ્રશ્નનો ઉત્તર મેળવીને ત્યાંથી પાછી ફરી અને શ્રીસઘને જણાવ્યુ કે, શ્રીસઘ જે કહે છે તે સત્ય છે, જ્યારે બીજો મિથ્યાવાદી નિહ્નવ છે આ પ્રકારે દેવીના કહેવા છતા પણ ગોષ્ઠમાહિલને દેવીના વચનમા વિશ્વાસ ન બેઠો અને તેણે કહ્યુ કે, એ દેવી તો ખોટુ બોલે છે, કેમ કે એ ત્યા તિર્થંકર પાસે ગઈ જ નથી સંઘે જ્યારે ગોષ્ઠમાહિલની આ પ્રકારની વાત સાભળી ત્યારે તેને સઘ બહાર

एवमन्येऽपि सूत्रार्थापलापका निह्नवास्तदन्तर्गता विज्ञेयाः। यथा—बोटिकाः-दिगम्बराः, जैनाभासा दण्डिनः, साम्प्रतिकास्तेरापन्थधारकभिक्खूप्रभृतयश्च। तत्र बोटिक (दिगम्बर) निह्नवदृष्टान्तः प्रोच्यते—

भगवतः श्रीमहावीरस्वामिनो निर्वाणसमयान्नवाधिकषट्शत६०९वर्षेषु व्यतीतेषु रघुवीरपुरे दीपकोद्याने आर्यकृष्णाचार्यैः समवसृतः। तत्र नगरे रिपुमर्दननामकस्य राज्ञः समीपे शिवभूतिनामको मल्लः समायातः, स श्रावस्तीनगरीवास्तव्यस्य श्रीभद्रमल्लस्य पुत्रः सहस्रमल्लापरनामक आसीत्। स रिपुमर्दननृप

दिया। अन्त में वह अनालोचित अप्रतिक्रान्त अवस्था में ही मरकर प्रथम कल्प में देव हुआ।

॥ यह सातवें गोष्ठमाहिल निह्नव की कथा हुई ॥ ७ ॥

इस प्रकार और भी जो सूत्रार्थ के अपलाप करनेवाले हैं वे सब निह्नवों की कोटि में ही गर्भित जानना चाहिये। जैसे दिगम्बर तथा जैनाभास दंडी एवं तेरापंथधारक भिक्खूजी वगैरह।

दिगम्बरों की उत्पत्ति विषयक कथा इस प्रकार है—

भगवान् महावीर स्वामी को मोक्ष गये हुए जब छहसौ नौ ६०९ वर्ष व्यतीत हो चुके तब रघुवीर पुर के दीपकोद्यान से आर्य कृष्णाचार्य आये। इस नगर में रिपुमर्दन नाम के राजा का शासन था। राजा के पास शिवभूति नाम का एक मल्ल आया। इसका दूसरा नाम सहस्रमल्ल था। यह श्रावस्ती नगरी के रहनेवाले श्रीभद्रमल्ल का

मुकी दीधो अंतमा ते आलोचना कर्या वगर अने प्रतिक्रमण कर्या विना मरीने प्रथम कल्पमा देव थया

॥ आ सातमा गोष्ठमाहिल निह्नवनी कथा थई ॥ ७ ॥

आ रीते जे बीजाओ सूत्रार्थनो अवळो अर्थ करवावाळा छे ते सघळा निह्नवोनी कोटीना जाणवा जोईए जेम दिगम्बर तथा जैनाभास दंडी अने तेरापंथधारक भिक्खुजी वगेरे

॥ दिगम्बरोनी उत्पत्ति विषयक कथा आ प्रकारनी छे ॥

भगवान महावीर स्वामीने मोक्ष पधार्ये ज्यारे छसो नव (६०९) वर्ष वीती चुकया त्यारे रघुवीरपुरना दीपकोद्यानमा आर्य कृष्णाचार्य पधार्या आ रघुवीरपुर नगरमा रिपुमर्दन नामे राजा राज्य करतो हतो राजानी पासे शिवभूति नामे एक मल्ल आव्यो एनु बीजु नाम सहस्रमल्ल हतुं ए श्रावस्ती नगरीमा रहेता श्री भद्रमल्लनो पुत्र हतो तेणे राजाने कह्यु

वदति-राजन्! तव सेवा कर्तुमिच्छामि, राज्ञा कथितम्-परीक्षानन्तरं तव सेवावसरं दास्यामि।

अन्यदा राज्ञा स कृष्णचतुर्दश्यामाहूतः कथितश्च, अस्यां रात्रौ श्मशाने गत्वा तत्र तिष्ठ। स तद्वचनात् तत्र गतः। नृपेण तत्रान्ये पुरुषास्तस्य भयोत्पादनार्थं प्रच्छन्नरीत्या पश्चात् प्रेषिताः। राजपुरुषाः श्मशाने गत्वा व्याघ्रवेतालादिशब्दै-र्भयमुत्पादयन्ति, तथाप्यसौ न बिभेति, किंतु निःशङ्क एव तत्र स्थितः। स च

पुत्र था। आते ही शिवभूति ने राजा से कहा राजन्! मैं आपकी सेवा करना चाहता हूं। राजाने कहा-पहिले मैं तुम्हारी परीक्षा करूँगा पश्चात् तुम्हें सेवा करने का अवसर दूँगा।

किसी एक समय राजाने उसे कृष्णचतुर्दशी के दिन बुलाया। बुलाकर कहा-आज तुम रात्रि में श्मशान में जाकर बैठो। राजा की बात सुनकर शिवभूतिमल्लने वैसा ही किया। राजाने उसकी परीक्षा लेने के अभिप्राय से ऐसा काम किया कि कुछ अपने राजकर्म-चारियों को श्मशान में गुप्तरीति से भेज दिये। और उनसे कह दिया कि-तुम सब वहां पर शिवभूति को डराने के लिये ऐसे काम करो कि जिससे उसको वहां भय जागृत हो जाय। सेवकों ने जाकर वहां वैसा ही काम किया। व्याघ्र, वेताल आदि के शब्दोंद्वारा उसको अधिक से अधिक डराने का प्रयत्न किया तो भी शिवभूति डरा नहीं प्रत्युत ज्यों २ इन लोगोंने उसको डराने का प्रयत्न किया त्यों २ यह सुदृढ बनता गया और एक आसन पर जमकर बैठा रहा। जब राज-

કે,-રાજન્! હું આપની સેવા કરવા માગું છું, રાજાએ કહ્યું કે-હું પહેલાં તમારી પરીક્ષા કરીશ એ પછી જ તમને મારી સેવામાં રાખીશ

કોઈ એક સમયે તેને રાજાએ અંધારીયાની ચૌદસને દિવસે બોલાવ્યો. અને કહ્યું કે, આજની રાત તમે સ્મશાનમાં ગાળો રાજાનો આદેશ સાંભળીને શિવભૂતિ મલ્લે એ પ્રમાણે કર્યું રાજાએ તેની પરીક્ષા લેવાના આશયથી પોતાના કેટલાક રાજકર્મચારીઓને ગુપ્ત રીતે સ્મશાનમાં મોકલી દીધા, અને તેમને કહ્યું કે તમે બધા શિવભૂતિને ડરાવવા માટે એવી ગોઠવણ કરો કે, જેથી શિવભૂતિ ભયભીત બની જાય સેવકોએ ત્યાં જઈને રાજાએ કહ્યા પ્રમાણે કર્યું વાઘ, અને વેતાલના અવાજો કરી કરી એને ડરાવવાના ઘણા પ્રયત્નો કર્યા તો પણ શિવભૂતિ જરાએ ડર્યો નહીં પરંતુ જેમ જેમ એ લોકોએ એને ડરાવવાનો પ્રયત્ન કરવા માંડયો તેમ તેમ તે દૃઢ નિશ્ચયી બનતો ગયો, અને એક આસન ઉપર સ્થિર બેસી ગયો જ્યારે રાજ્ય કર્મચારીઓ

एवमन्येऽपि सूत्रार्थापलापका निह्नवास्तदन्तर्गता विज्ञेयाः। यथा—बोटिकाः-दिगम्बराः, जैनाभासा दण्डिनः, साम्प्रतिकास्तेरापन्थधारकभिक्खूप्रभृतयश्च। तत्र बोटिक (दिगम्बर) निह्नवदृष्टान्तः प्रोच्यते—

भगवतः श्रीमहावीरस्वामिनो निर्वाणसमयात्पराधिकषट्शत६०९वर्षेषु व्यतीतेषु रघुवीरपुरे दीपकोद्याने आर्यकृष्णाचार्याः समवसृताः। तत्र नगरे रिपुमर्दन नामकस्य राज्ञः समीपे शिवभूतिनामको मल्लः समायातः, स श्रावस्तीनगरी वास्तव्यस्य श्रीभद्रमल्लस्य पुत्रः सहस्रमल्लापरनामक आसीत्। स रिपुमर्दननृप

दिया। अन्त में वह अनालोचित अप्रतिक्रान्त अवस्था में ही मरकर प्रथम कल्प में देव हुआ।

॥ यह सातवें गोष्ठमाहिल निह्नव की कथा हुई ॥७॥

इस प्रकार और भी जो सूत्रार्थ के अपलाप करनेवाले हैं वे सब निह्नवों की कोटि में ही गर्भित जानना चाहिये। जैसे दिगम्बर तथा जैनाभास दंडी एवं तेरापंथधारक भिक्खूजी वगैरह।

दिगम्बरों की उत्पत्ति विषयक कथा इस प्रकार है—

भगवान् महावीर स्वामी को मोक्ष गये हुए जब छहसौ नौ ६०९ वर्ष व्यतीत हो चुके तब रघुवीर पुर के दीपकोद्यान से आर्य कृष्णाचार्य आये। इस नगर में रिपुमर्दन नाम के राजा का शासन था। राजा के पास शिवभूति नाम का एक मल्ल आया। इसका दूसरा नाम सहस्रमल्ल था। यह श्रावस्ती नगरी के रहनेवाले श्रीभद्रमल्ल का

મુકી દીધો અંતમાં તે આલોચના કર્યા વગર અને પ્રતિક્રમણ કર્યા વિના મરીને પ્રથમ કલ્પમાં દેવ થયા

॥ આ સાતમા ગોષ્ઠમાહિલ નિહ્નવની કથા થઈ ॥૭॥

આ રીતે જે બીજાઓ સૂત્રાર્થનો અવળો અર્થ કરવાવાળા છે તે સઘળા નિહ્નવોની કોટીના જાણવા જોઈએ જેમ દિગમ્બર તથા જૈનાભાસ દંડી અને તેરાપંથધારક ભિક્ખુજી વગેરે

॥ દિગમ્બરોની ઉત્પત્તિ વિષયક કથા આ પ્રકારની છે ॥

ભગવાન મહાવીર સ્વામીને મોક્ષ પધાર્યે જ્યારે છસો નવ (૬૦૯) વર્ષ વીતી ચુકયા ત્યારે રઘુવીરપુરના દીપકોદ્યાનમાં આર્ય કૃષ્ણાચાર્ય પધાર્યા આ રઘુવીરપુર નગરમાં રિપુમર્દન નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો રાજાની પાસે શિવભૂતિ નામે એક મલ્લ આવ્યો એનુ બીજુ નામ સહસ્રમલ્લ હતું એ શ્રાવસ્તી નગરીમાં રહેતા શ્રી ભદ્રમલ્લનો પુત્ર હતો તેણે રાજાને કહ્યું

तव पुत्रः समायाति, अहं कदाचिन्निद्रातुरा, कदाचित् क्षुधातुरा च तिष्ठामि। तदा श्वश्र्वा निगदितम्—अस्या रात्रौ द्वारं पिधाय त्वया शयनीयम्, अहमत्र जाग्रती तिष्ठामि, पुत्रवध्वा तथैवाऽऽचरितम्। शिवभूतिर्मध्यरात्रे समायातः स वदति—द्वारमुद्घाटय, तदा जनन्या कथितम्, अस्मिन् समये यत्र गृहे द्वारमुद्घाटितं भवति तत्र गम्यताम्। स रोषावेशेन निर्गच्छति। तत्र नगरे प्रतिगृहद्वारं भ्रमता तेन कृष्णाचार्यस्योपाश्रय एवोद्घाटितो दृष्टः। तत्र गत्वाऽऽचार्यं वन्दित्वा स वदति—

प्रहर में, तथा कभी २ नहीं भी आते हैं। तात्पर्य कहने का यह है कि समयानुसार नहीं आते जाते हैं। जब मनमें आया तब आ गये—नहीं तो नहीं आये। दिवस हो चाहे रात्रि हो वेसमय ही ये आते हैं। मैं तो इनसे बड़ी परेशानी भोगती रहती हू—न समय पर खा पाती हू और न समय पर सो पाती हू। वहू की बात सुनकर सासुजीने कहा—बेटी! आज रात्रि को तू तो घरका दरवाजा बंद कर के सो जाना और मैं जागती रहूगी। सासुजी की बात सुनकर पुत्रवधू ने वैसा ही किया। शिवभूति अर्धरात्रि गये बाद घर पर आया। आते ही उसने पत्नी से कहा कि—किवाड़ खोलो। शिवभूति की बात सुनकर बीच ही में माता ने कहा कि जहा के किवाड़ खुले हुए हो वही पर जा। माता की यह बात सुनकर उसको इकदम क्रोध आ गया और उसी आवेश मे वह वहा से चल दिया। हर एक घर के द्वारों को देखते हुए वह जा रहा था कि

અને કોઈ કોઈ વખત તો બિલકુલ ઘેર આવતા જ નથી, એટલે કે, કોઈ દિવસ વખતસર ઘેર આવતા જ નથી, જ્યારે મનમા આવે ત્યારે ઘેર આવે, મનમા ન આવે તો ન આવે, દહાડો હોય કે રાત હોય હમેશા સમય બેસમયે તે આવે છે હવે તો હુ તેમનાથી હેરાન હેરાન થઈ ગઈ છુ, નથી સમયસર ખાવાનુ ઠેકાણુ પડતું, કે નથી સુવાનુ મળતું વહુની વાત સાભળીને સાસુએ કહ્યુ કે બેટી! આજે રાતના ઘરનો દરવાજો બધ કરીને તુ સુઈ જ જે અને હુ જાગતી રહીશ સાસુજીની વાત સાભળીને પુત્રવધૂએ એમ જ કર્યું શિવભૂતિ મધરાત વિત્યા પછી ઘેર આવ્યો આવતા જ પત્નીને કમાડ ખોલવાનુ કહ્યુ, શિવભૂતિનો અવાજ સાભળીને માતાએ કહ્યુ કે, જ્યાના કમાડ ખુલ્લા હોય ત્યા જા માતાની આ વાત સાભળીને તેને એકદમ ક્રોધ ચઢયો અને ક્રોધના આવેશમા તે ત્યાથી ચાલી નીકળ્યો. દરેક ઘરના કમાડ તરફ દૃષ્ટિ કરતા કરતા તે જઈ રહ્યો હતો એટલામા

अथासौ स्वेच्छया सर्वत्र भ्रमन् रात्रौ वा प्रभाते वा मध्याह्ने वाऽन्त्यप्रहरे वा समायाति, कदाचित् स्वगृहे नागच्छत्यपि। दिवसे यावद् गृहे नागच्छति, तावत् तस्य भार्या न भोजनं करोति, रात्रौ यावन्नायाति सा तावन्न शेते।

अन्यदा कदाचित् सा खिन्ना श्वश्रू प्रति वदति–हे मातस्तव पुत्रोऽर्धरात्रे कदाचिच्चरमे प्रहरे, कदाचिन्नायात्यपि, दिवसेऽपि रात्रावपि च कालेऽतिक्रान्त एव

सर्वत्र स्वेच्छानुसार विना किसी प्रतिबंध के आना जाना हो, इसकी आज्ञा आपकी तरफ से मिलनी चाहिये। राजा ने शिवभूति की बात स्वीकार करली।

बस अब क्या था–शिवभूति स्वेच्छानुसार इधर उधर फिरने लगा। रात्रिमें, दिन में प्रातःकाल मध्याह्नकाल में तथा अंतिमप्रहर में जहां इच्छा होती चल देता और जब इच्छा होती वापिस आता। कभी २ नहीं भी आता। दिन में जबतक शिवभूति घर पर नहीं आता तबतक उसकी पत्नी भोजन नहीं करती, तथा रात्रिमें जबतक नहीं आता तबतक नहीं सोती।

शिवभूति की इस प्रकार स्वेच्छाचार प्रवृत्ति से जब यह विशेष तंग आगई तो एक दिन अपनी सास से कहने लगी–सासुजी! आप के पुत्र तो विशेष स्वच्छंद हो गये हैं। आप उनसे कुछ कहती ही नहीं है। कभी तो ये अर्धरात्रि गये बाद घर पर आते हैं, और कभी अन्तिम-

હું સર્વ જગ્યાએ મારી ઇચ્છા અનુસાર જઈ આવી શકું તેવી આજ્ઞા આપના તરફથી મળવી જોઈએ, રાજાએ શિવભૂતિની વાત સ્વીકારી લીધી

પછી શું બન્યું ? શિવભૂતિ પોતાની ઇચ્છા અનુસાર જ્યાં ત્યાં ફરવા લાગ્યો રાત્રિએ, દિવસે, પ્રાત કાળે, મધ્યાહ્ન કાળે તથા અંતિમ પ્રહરમાં જ્યારે અને જ્યાં જવાની ઈચ્છા થતી ત્યારે તે ત્યાં પહોંચી જતો, અને તેની મરજી મુજબ ઈચ્છા થાય ત્યારે પાછો ફરતો કોઈ કોઈ વખત ગમે ત્યાં રોકાઈ જતો. દહાડે જ્યાં સુધી શિવભૂતિ ઘેર પાછો ન આવતો ત્યાં સુધી તેની સ્ત્રી ભોજન કર્યા વિના રાહ જોઈને બેસી રહેતી રાત્રીના સમયે પણ તે જ્યાં સુધી ઘેર ન આવતો ત્યાં સુધી તેની રાહ જોઈને બેસી રહેતી

શિવભૂતિની આ પ્રકારની સ્વેચ્છાચાર પ્રવૃત્તિથી જ્યારે એ ખૂબ જ કંટાળી ગઈ ત્યારે તેણે એક દિવસ પોતાની સાસુને કહ્યું કે, સાસુજી ! આપના પુત્ર ખૂબ જ સ્વચ્છંદી થઈ ગયેલ છે આપ તેને કેમ કાંઇ કહેતા નથી ? કોઈ કોઈ વખત મધરાતે તો કોઈ વખતે પાછલી રાત્રે તે ઘેર આવે છે

तव पुत्रः समायाति, अह कदाचिन्निद्रातुरा, कदाचित् क्षुधातुरा च तिष्ठामि । तदा श्वश्र्वा निगदितम्—अस्या रात्रौ द्वार पिधाय त्वया शयनीयम्, अहमत्र जाग्रती तिष्ठामि, पुत्रवध्वा तथैवाऽऽचरितम् । शिवभूतिर्मध्यरात्रे समायातः स वदति—द्वारमुद्घाटय, तदा जनन्या कथितम्, अस्मिन् समये यत्र गृहे द्वारमुद्घाटित भवति तत्र गम्यताम् । स रोषावेशेन निर्गच्छति । तत्र नगरे प्रतिगृहद्वार भ्रमता तेन कृष्णाचार्यस्योपाश्रय एवोद्घाटितो दृष्टः । तत्र गत्वाऽऽचार्यं वन्दित्वा स वदति—

प्रहर में, तथा कभी २ नही भी आते हैं । तात्पर्य कहने का यह है कि समयानुसार नहीं आते जाते हैं । जब मनमें आया तब आ गये—नही तो नही आये । दिवस हो चाहे रात्रि हो बेसमय ही ये आते हैं । मैं तो इनसे बड़ी परेशानी भोगती रहती हू—न समय पर खा पाती हू और न समय पर सो पाती हू । बहू की बात सुनकर सासुजीने कहा—बेटी! आज रात्रि को तू तो घरका दरवाजा बद कर के सो जाना और मैं जागती रहूगी । सासुजी की बात सुनकर पुत्रवधू ने वैसा ही किया । शिवभूति अर्धरात्रि गये बाद घर पर आया । आते ही उसने पत्नी से कहा कि—किवाड़ खोलो । शिवभूति की बात सुनकर बीच ही में माता ने कहा कि जहा के किवाड़ खुले हुए हो वही पर जा । माता की यह बात सुनकर उसको इकदम क्रोध आ गया और उसी आवेश मे वह वहा से चल दिया । हर एक घर के द्वारों को देखते हुए वह जा रहा था कि

અને કોઇ કોઈ વખત તો બિલકુલ ઘેર આવતા જ નથી, એટલે કે, કોઇ દિવસ વખતસર ઘેર આવતા જ નથી, જ્યારે મનમા આવે ત્યારે ઘેર આવે, મનમા ન આવે તો ન આવે, દહાડો હોય કે રાત હોય હમેશા સમય બેસમયે તે આવે છે હવે તો હુ તેમનાથી હેરાન હેરાન થઇ ગઇ છુ, નથી સમયસર ખાવાનુ ઠેકાણુ પડતું, કે નથી સુવાનુ મળતું વહુની વાત સાભળીને સાસુએ કહ્યુ કે બેટી ! આજે રાતના ઘરનો દરવાજો બધ કરીને તુ સુઈ જ જે અને હુ જાગતી રહીશ સાસુજીની વાત સાભળીને પુત્રવધૂએ એમ જ કર્યું શિવભૂતિ મધરાત વિત્યા પછી ઘેર આવ્યો આવતા જ પત્નીને કમાડ ખોલવાનુ કહ્યું, શિવભૂતિનો અવાજ સાભળીને માતાએ કહ્યુ કે, જ્યાના કમાડ ખુલ્લા હોય ત્યા જા માતાની આ વાત સાભળીને તેને એકદમ ક્રોધ ચઢયો અને ક્રોધના આવેશમા તે ત્યાથી ચાલી નીકળ્યો દરેક ઘરના કમાડ તરફ દૃષ્ટિ કરતા કરતા તે જઇ રહ્યો હતો એટલામા

भदन्त ! मां प्रव्रजितं कुरु। आचार्यस्तु प्रव्राजयितुं नेच्छति। ततस्तेन स्वयमेव लोचः कृतः। सङ्घेन साधुवेषः प्रदत्तः। ततः कृष्णाचार्येण सह मिलितः। स कृष्णाचार्यः शिवभूतिमुनिनाऽन्यैश्च मुनिभिः सह ग्रामानुग्रामं विहरन् कालान्तरेण पुनस्तत्रैवागतः। राजा तद्वन्दनार्थमागतः। ततः शिवभूतिमुनिर्गुरोराज्ञया भिक्षाचर्यां गतः। राजा तस्मै रत्नकम्बलं दत्तवान्। रत्नकम्बलं गृहीत्वा गुरुसमीपे समायातः। बहुमूल्यको रत्नकम्बलोऽनेन गृहीतः यः साधोर्न कल्पते, इति मत्वाऽऽचार्येण शिव-

इतने में उसे कृष्णाचार्य का उपाश्रय उघाडे द्वार वाला खुला दिख पड़ा। उपाश्रय मे जाकर वदना करके उसने आचार्य से कहा-भदन्त! आप मुझे दीक्षा दे दीजिये। आचार्य ने उस को दीक्षित न होने की अपनी समति प्रदर्शित की। बाद में उसने स्वय ही अपने हाथों से केशलोंच कर लिया। सघ ने उसी समय इसको साधु का वेष दे दिया। साधु पद से विशिष्ट होकर शिवभूति आचार्यमहाराज के पास जा पहुँचा। शिवभूति मुनि के साथ तथा अन्यमुनियों के साथ आचार्यमहाराज ने वहा से विहार कर दिया। ग्रामानुग्राम विचरते हुए आचार्यमहाराज कालान्तर में उसी रघुवीर पुर में आये। मुनिराजों का आगमन सुनकर राजा उनको वदना करने के लिये आया। शिवभूतिमुनि अपने गुरुमहाराज की आज्ञा ले कर भिक्षाचर्या के लिये गया। राजाने उसको एक रत्नकम्बल दिया। शिवभूति उस कम्बल को लेकर गुरु के पास आया। रत्नकम्बल को

તેણે કૃષ્ણાચાર્યના ઉપાશ્રયના દ્વાર ખુલ્લા જોયા ઉપાશ્રયમા જઈ વદના કરીને તેણે આચાર્યને કહ્યુ ભદન્ત! આપ મને દીક્ષા આપો. આચાર્ય મહારાજે તેને દીક્ષિત ન થવા સમજાવ્યો છતા પણ તેણે પોતાના હાથથી પોતાના વાળનો લોચ કર્યો તે પછી સઘે તેને સાધુનો વેશ આપ્યો. સાધુનો વેશ ધારણ કરીને શિવભૂતિ આચાર્યમહારાજની પાસે જઈને રહ્યો આ પછી શિવભૂતિ મુનિ અને અન્ય મુનિઓની સાથે આચાર્ય મહારાજે ત્યાથી વિહાર કર્યો, ગ્રામાનુગ્રામ વિચરતા કેટલાક સમયે એ રઘુવીરપુરમા પાછા પધાર્યા મુનિરાજોનું આગમન સાભળીને રાજા તેમને વદના કરવા આવ્યા શિવભૂતિ મુનિ પોતાના ગુરુની આજ્ઞા લઈને, ભિક્ષાચર્યા કરવા, માટે નીકળ્યા રાજાને ત્યા જતા રાજાએ તેને એક રત્નકબલ આપી શિવભૂતિ એ કબલ લઈને ગુરુની પાસે આવ્યા રત્નકબલ જોઈને આચાર્ય મહારાજે વિચાર્યું

भूतिमुनौ उपाश्रयाद् बहिर्गते सति रत्नकम्बलं खण्डशः कृत्वा श्लेष्मवस्त्रार्थं मुनिभ्यस्तद्रत्नकम्बलखण्डानि दत्तानि। तदनु शिवभूतिमुनिः समागतः, एतद्वृत्तं विज्ञाय सकषायः सन् आचार्यं पृच्छति-मम निश्रितकम्बलः क्वास्ति? गुरुणा कथितं-बहुमूल्यकवस्त्रधारणे साधूनां परिग्रहो भवति, अतस्तं खण्डशः कृत्वा मया साधुभ्यः श्लेष्मवस्त्रार्थं स प्रदत्तः। एतन्निशम्य शिवभूतिना प्रोक्तम्-यदि बहुमूल्यकवस्त्रधारणे साधूनां परिग्रहस्तदाऽल्पमूल्यकवस्त्रधारणमपि परिग्रहः स्यादेव, परिग्रहे

देखकर आचार्य महाराज ने विचारा कि साधुओं के लिये बहुमूल्य की वस्तु का लेना कल्पता नहीं है। ऐसा सोचकर जब शिवभूतिमुनि उपाश्रय से बाहिर गया हुआ था तब आचार्य महाराज ने उस कम्बल के टुकडे २ करवा कर अन्य साधुओं को एक २ टुकडा श्लेष्म पोंछने के लिये दे दिया। जब शिवभूति उपाश्रय में आया तो उसको इस बात की खबर पड़ते ही कषायपरिणति जागृत हो गई, जाकर उसने आचार्य महाराज से पूछा-मेरी नेसराय की रत्नकम्बल कहा है। गुरुमहाराज ने कहा-सुनो बहुमूल्यवाले वस्त्रों का धारण करना साधुओं के कल्प से बाहर है अतः मैंने उसके टुकडे २ करके अन्य साधुओं को एक २ टुकडा श्लेष्म पोंछने के लिये दे दिये हैं। गुरु महाराज की इस बात को सुनकर शिवभूति ने कहा कि यदि बहुमूल्यवाले वस्त्रों का धारण करना साधुकल्प से बाहर है अर्थात् वह परिग्रह है-तो फिर इसी तरह अल्पमूल्यवाले वस्त्रो का धारण करना साधु की समाचारी से बाहर मानना

કે, સાધુઓ માટે બહુમૂલ્યવાન વસ્તુ લેવી કલ્પતી નથી એવું વિચારીને જ્યારે શિવભૂતિ મુનિ ઉપાશ્રયથી બહાર ગયા હતા ત્યારે આચાર્ય મહારાજે તે કંબલના ટુકડે ટુકડા કરાવી બીજા સાધુઓને એકેક ટુકડો નાક લુછવા માટે આપી દીધો જ્યારે શિવભૂતિ મુનિ ઉપાશ્રયમા આવ્યા ત્યારે તેમને એ વાતની ખબર પડી ખબર પડતા જ તેમનામા કષાય પરિણતિ (ક્રોધ) જાગૃત થઈ જતા તેણે આચાર્યમહારાજને કહ્યું મારી વહોરી લાવેલી રત્નકંબલ ક્યા છે? આચાર્યે કહ્યુ સાભળો! બહુમૂલ્યવાન-કીમતી -વસ્ત્ર ધારણ કરવા સાધુઓને ન ખપે આથી મે તે રત્નકંબલના ટુકડે-ટુકડા કરીને સાધુઓને એક એક ટુકડો નાક સાફ કરવા આપી દીધેલ છે ગુરુ મહારાજની આ વાત સાભળીને શિવભૂતિએ કહ્યુ કે, જો બહુમૂલ્યવાન વસ્ત્રનુ ધારણ કરવુ સાધુના આચારની બહાર છે અર્થાત એ પરિગ્રહ છે-તો પછી અલ્પમૂલ્યવાળા સામાન્ય વસ્ત્રોનુ ધારણ કરવુ એ પણ સાધુની સમાચારીથી

सति च मोक्षाभावः। इत्थं च वस्त्राणां सर्वथा त्याग एव श्रेयः। किमनेनाल्पमूल्य-बहुमूल्यवस्त्रग्रहणाग्रहणविचारेण।

एवं श्रुत्वा कृष्णाचार्यः कथयति-वत्स! अयं वस्त्राभावरूपः कल्पो जिनकल्पिकानां युज्यते, तद्वर्णनं यथा-जिनकल्पिको द्विविधः-सपात्रकः करपात्रकश्च, सचेलकः, अचेलकश्च, तत्र परिधानवस्त्रं सदोरकमुखवस्त्रिका चेति वस्त्रद्वय-मात्रधारकः सचेलकः। सर्वथा वस्त्ररहितोऽचेलकः।

चाहिये-परिग्रहरूप मानना चाहिये और जब यह अल्पमूल्यवाले नियमित वस्त्रों का धारण करना भी परिग्रहरूप हुवा, तो फिर परिग्रहावस्था में मुक्ति की प्राप्ति का अभाव होगा। इससे तो यही सिद्ध होता है कि वस्त्रों का सर्वथा परित्याग ही श्रेयसाधक-मोक्षसाधक है। फिर अल्पमूल्यक वस्त्र ग्रहण करना चाहिये, बहुमूल्य वस्त्र नहीं, इस प्रकार का विचारविमर्श व्यर्थ ही है। शिवभूति की इस प्रकार की कपोलकल्पित तर्क सुनकर आर्य कृष्णाचार्य ने उसको समझाया कि सर्वथा वस्त्र का त्याग करना यह जिनकल्पियों का आचार है। जिनकल्पियों का स्वरूप इस प्रकार है-जिनकल्पि दो प्रकार के होते हैं, १ सपात्रक, २ करपात्रक। तथा सचेल और अचेल। इनमे वस्त्रका धारण करना तथा दोरे से मुखवस्त्रिका मुँह पर बाँधना इस प्रकार दो उपकरणों का धारण करना यह आचार सचेल जिनकल्पियों का है। सर्वथा वस्त्र का परित्याग कर देना यह आचार अचेल जिनकल्पियों का है।

આચારથી બહાર માનવુ જોઈએ—પરિગ્રહરૂપ માનવું જોઈએ જ્યારે અલ્પ મૂલ્યવાળા નિયમિત વસ્ત્રોને ધારણ કરવા એ પણ પરિગ્રહરૂપ થયુ તો પછી પરિગ્રહ અવસ્થામા મોક્ષની પ્રાપ્તિનો અભાવ થશે એનાથી તો એ જ સિદ્ધ થાય છે કે, વસ્ત્રનો સર્વથા પરિત્યાગ જ શ્રેયસ્સાધક-મોક્ષ સાધક છે આથી અલ્પમૂલ્ય વસ્ત્ર ગ્રહણ રાખવા જોઈએ અને બહુમૂલ્યવાળા ન રાખવા આ પ્રકારનો વિચારવિમર્શ જ વ્યર્થ છે શિવભૂતિનો આ પ્રકારનો કપોલકલ્પિત તર્ક સાભળીને આચાર્ય કૃષ્ણાચાર્યે તેને સમજાવ્યુ કે સર્વથા વસ્ત્રનો ત્યાગ કરવો એ જીનકલ્પિઓનો આચાર છે જીનકલ્પિઓનુ સ્વરૂપ આ પ્રકારનુ છે જીનકલ્પિ બે પ્રકારના હોય છે ૧ સપાત્રક, ૨ કરપાત્રક તથા સચેલ અને અચેલ તેમા શરીર ઉપર વસ્ત્રને ધારણ કરવુ તથા દોરાસહિત મુખવસ્ત્રિકા મોઢા ઉપર બાધવી આ રીતે બે ઉપકરણોને ધારણ કરવા એ આચાર સચેલ જીનકલ્પિઓનો છે, સર્વથા વસ્ત્રોનો પરિત્યાગ કરવો એ આચાર અચેલ જીનકલ્પિઓનો છે

एवं जिनकल्पिकवर्णनं श्रुत्वा शिवभूतिः पृच्छति-तर्हि कथमसौ जिनकल्पिकमार्गः साम्प्रतं नाश्रीयते ?। आचार्येणोक्तम्-स मार्गः साम्प्रतं व्युच्छिन्नोऽस्ति। शिवभूतिः प्राह—स तु व्युच्छिन्नोऽल्पसत्त्वानां न तु समर्थानाम्। किञ्च—यद्येष मार्गोऽनुष्ठीयते तदाऽस्य व्युच्छेदोऽपि न स्यात्, अतो मोक्षार्थिना एष मार्गोऽनुष्ठेयः, यतः सर्वथा परिग्रहवर्जितत्वमेव श्रेयः। आचार्येणोक्तम्—धर्मोपकरणमेवैतत्, न तु परिग्रहः। जिनकल्पिकस्तु प्रथमसंहननादिगुणवानेव भवति, इदानीं तु प्रथमसंहननादिगुणाभावात् जिनकल्पिकमार्गो नानुष्ठीयते।

एतद्रीत्या बहुशः प्रतिबोधितोऽपि शिवभूतिमुनिस्तत्र श्रद्धां न कृतवान्,

---

इस प्रकार आचार्य द्वारा जिनकल्प का वर्णन सुनकर शिवभूति ने पूछा-तो फिर आजकल यह जिनकल्पियों का मार्ग आचरित क्यों नहीं किया जाता है ?। आचार्यने कहा—यह मार्ग इस समय व्युच्छिन्न हो गया है। शिवभूतिने पुनः कहा—यह व्युच्छिन्न तो अल्पसत्त्व प्राणियों के लिए है किन्तु समर्थों के लिये नहीं, तथा यदि यह मार्ग अनुष्ठित कर लिया जाय तो फिर इसका व्युच्छेद भी नहीं होगा, अतः मोक्षार्थियों को तो इस मार्ग का सेवन अवश्य करना चाहिये, क्यों कि बात भी कुछ ऐसी ही समझमें आती है कि परिग्रह का सर्वथा वर्जन करना ही श्रेयस्कर मार्ग है। शिवभूति की बात सुनकर आचार्य महाराज ने कहा—यह धर्मोपकरण है, अतः यह परिग्रह नहीं है। यह तो धर्मोपकरण होने से ग्राह्य है। जिनकल्प प्रथम संहनन आदि गुणवाले जीव के ही होता है। इस पञ्चमकाल में वह प्रथम संहनन आदि गुण जीवों में नहीं है, इस लिये जिनकल्पिक मार्ग

આ પ્રકારે આચાર્ય પાસેથી જીનકલ્પનુ વર્ણન સાભળીને શિવભૂતિએ પૂછ્યુ તો પછી આજ કાલ એ જીનકલ્પિઓનો માર્ગ કેમ આચરવામા આવતો નથી? આચાર્યે કહ્યુ એ માર્ગ આ સમયે છિન્નભિન્ન થઈ ગયેલ છે શિવભૂતિએ ફરીથી કહ્યુ-વિચ્છેદ તો નિર્બળ મનના પ્રાણીઓ માટે છે, સમર્થ પુરૂષો માટે નહી વળી જો એ માર્ગ અપનાવી લેવામા આવે તો પછી એનો વિચ્છેદ પણ નહી થાય આથી મોક્ષાર્થીઓએ તો એ માર્ગનુ સેવન અવશ્ય કરવું જોઇએ કેમ કે એ વાત સમજી શકાય એવી છે કે પરિગ્રહનો સર્વથા ત્યાગ કરવો એ જ સવ રીતે શ્રેયસ્કર માર્ગ છે શિવભૂતિની આ વાત સાભળીને આચાર્ય મહારાજે કહ્યુ આ તો ધર્મ ઉપકરણ છે, માટે તે પરિગ્રહ નથી વળી ધર્મ ઉપકરણ હોવાને કારણે જ તે ગ્રાહ્ય છે જીનકલ્પ પ્રથમસહનન આદિ ગુણવાળા જીવને માટે જ હોઈ શકે, આ પચમ કાળમા તો પ્રથમ સહનન આદિ ગુણ જીવોમા છે જ નહિ માટે જીનકલ્પિક

मत्युतामर्पनशात् स्वस्त्र त्यक्त्वा एकाकी भूत्वा वन गतः।

अत्र द्वितीयाध्ययने त्रयोदशगाथाव्याख्यानावसरे जिनकल्पिकमार्गस्य सविस्तर वर्णन कृत, जिज्ञासुना तत्र द्रष्टव्यम्।

अथोद्याने स्थितस्य शिवभूतिमुनेर्वन्दनार्थं तद्भगिनी उत्तरानाम्नी तत्र समागता। वस्त्रधारणेन मोक्षो न भवतीति तदुपदेशात् तयाऽपि वस्त्रं परित्यक्तम्। अन्यदा कदाचित् सा तत्र रघुवीरपुरे भिक्षार्थं गता, तदा स्वगृहस्योपरिभूमिकायां

अनुष्ठित नहीं हो सकता है। इस प्रकार आचार्य ने शिवभूतिको अनेक प्रकारसे समझाया परन्तु शिवभूतिने अपना दुराग्रह नहीं छोड़ा। क्रोधके आवेशमें आकर वह वस्त्र का परित्याग कर अकेला ही वन की ओर चला गया।

इसी सूत्र के द्वितीय अध्ययन में तेरह १३ वीं गाथा के व्याख्यान के अवसर में जिनकल्पिकमार्ग का सविस्तृत वर्णन किया जा चुका है अत जिज्ञासु को वहा पर यह विषय देख लेना चाहिये।

शिवभूति की बहिन जिस का नाम उत्तरा था उस को जब यह खबर पड़ी तो वह अपने भाई शिवभूति को वदना करने के लिये वहा पहुँची। वस्त्र के धारण करने से मुक्ति नहीं होती है इस प्रकार का शिवभूति का उपदेश सुन कर उत्तरा ने भी अपने गृहीत वस्त्र का परित्याग कर दिया और बिल्कुल नग्न हो गई। एक दिन की बात है कि जब यह रघुवीरपुर मे भिक्षा के लिये निकली तो इस को अपने घर

માર્ગ આચરણમા મુકી શકાતો નથી આચાર્યે શિવભૂતિને અનેક રીતે સમજાવ્યા, પરતુ શિવભૂતિએ પોતાનો દુરાગ્રહ ન છોડયો અને ક્રોધના આવેશમા આવીને પોતે પહેરેલા વસ્ત્રોનો પરિત્યાગ કરી, કાંઈ પણ સાથે લીધા વિના એકલા જ વન તરફ ચાલ્યા ગયા

આ સૂત્રમાં બીજા અધ્યયનમા ૧૩ મી ગાથાના વ્યાખ્યાનના અવસરમા જીનકલ્પિકમાર્ગનુ સવિસ્તર વર્ણન કરવામા આવેલ છે જીજ્ઞાસુઓએ આ વિષય એ સ્થળે જોઈ લેવો

શિવભૂતિની બહેન જેનુ નામ ઉત્તરા હતુ, તેને જ્યારે આ ખબર પડી તો તે પોતાના ભાઈ શિવભૂતિને વદના કરવા માટે વનમા જઈ પહોચી વસ્ત્રોને ધારણ કરવાથી મુક્તિ મળતી નથી એ પ્રકારનો શિવભૂતિનો ઉપદેશ સાભળીને ઉત્તરાએ પણ પોતે ધારણ કરેલા વસ્ત્રોનો ત્યાગ કરી દીધો, અને નગ્ન બની ગઈ એક દિવસ જ્યારે તે રઘુવીરપુરમા ભિક્ષા માટે નીકળી તે વખતે એક વેશ્યા પોતાના મકાનના ગોખમા બેઠી હતી તેણે ઉત્તરા સાધ્વિને

स्थितया कयाचिद् वेश्यया तां विवस्त्रां विलोक्य तस्या उपरि शाटिका निक्षिप्ता। तया शाटिका परिधृता। तां परिहितवस्त्रां विलोक्य शिवभूतिना पृष्टा-कथं शाटिका परिहिता?। भगिन्या प्रोक्तम्—नग्नतया मया स्थातुं न शक्यते। शिवभूतिना चिन्तितम्-स्त्रीणां मोक्षो नास्ति, लज्जाया अपरिहार्यत्वात्, तासां वस्त्रधारणस्यावश्यकत्वात्। अथ शिवभूतिना द्वौ शिष्यौ संगृहीतौ-बोटिकः, कोट्टवीरश्चेति। तौ स्वमतं प्रतिबोध्य प्रव्राजितवान्। ततो बोटिकमतं मिथ्यादर्शनं प्रवृत्तम्।

इति बोटिक (दिगम्बर) निह्नवदृष्टान्तः॥ ८॥

एतत्त्रयप्राप्तावपि संयमवीर्यस्य दुर्लभत्वमाह—

की छत पर बैठी हुई किसी वेश्या ने देखा। देखते ही उस ने इसके ऊपर एक साडी ऊपर से डाल दी। उत्तरा ने उस साडीको पहिर लिया। साड़ी पहिरी हुई उत्तरा को जब शिवभूति ने देखा तो वह कहने लगा अरे! साडी क्यों पहिर ली। उत्तरा ने कहा कि मुझ से नग्न नहीं रहा जाता है। शिवभूति ने उत्तरा की बात सुनकर विचार किया कि स्त्रियों को इसी लिये मुक्ति नहीं होती है। क्यों कि वे लज्जा का परित्याग नहीं कर सकती हैं। लज्जा निवारण के निमित्त उनको वस्त्र का धारण करना अपरिहार्य है। शिवभूति ने दो शिष्य बनाये १ बोटिक, २ कोट्टवीर। इन दोनों को उसने अपने मत में दीक्षित कर लिया। उन से ही यह बोटिक मत मिथ्यादर्शनस्वरूप प्रवृत्त हुआ है।

॥ यह बोटिक (दिगम्बर) निह्नव की कथा हुई॥ ८॥

અચેલક-નગ્ન અવસ્થામા જોતા જ તેણે મેડી ઉપરથી એક સાડી તેની એબ ઢાકવા નાખી ઉત્તરાએ પોતાની એબ ઢાકવા તે સાડીને પહેરી લીધી ભિક્ષાચર્યા પતાવી સાડી સહિત ઉત્તરા શિવભૂતિ પાસે પહોચી શિવભૂતિએ સાડી સહિત ઉત્તરાને જોઈ ત્યારે તેને પૂછ્યુ કે ઉત્તરા તમે સાડી કેમ પહેરી? ઉત્તરાએ જવાબ આપ્યો કે, મારાથી નગ્ન રહેવાતુ નથી શિવભૂતિએ ઉત્તરાની વાત સાભળીને વિચાર કર્યો કે, સ્ત્રિઓ લાજ મર્યાદાનો પરિત્યાગ કરી શકતી નથી લજ્જાના નિવારણ અર્થે તેમનુ વસ્ત્ર ધારણ કરવુ એ અપરિહાર્ય છે, માટે સ્ત્રિઓ ને મોક્ષની શકયતા જ નથી તે પછી શિવભૂતિએ પોતાના બે શિષ્ય બનાવ્યા એક બોટિક અને બીજો કોટ્ટવીર આ બન્નેને તેણે પોતાના મત અનુસારની દીક્ષા આપી જેનાથી આ કોટિકમત મિથ્યાદર્શન સ્વરૂપ પ્રવર્તક થયો છે

આ બોટિક (દિગમ્બર) નિહ્નવની કથા થઈ ॥ ૮ ॥

मूलम्–सुइं च लद्धुं सद्धं च, वीरियं पुण दुल्लहं ।
वहवे रोयमाणा वि", नो य णं पडिवज्जए ॥ १० ॥

छाया–श्रुतिं च लब्ध्वा श्रद्धा च, वीर्यं पुनर्दुर्लभम् ।
बहवः रोचमाना अपि, नो च तत् प्रतिपद्यन्ते ॥ १० ॥

टीका–'सुइ च' इत्यादि ।

श्रुतिं=धर्मश्रवण, च=अपि श्रद्धा=धर्मरुचिं, चकारात् मनुष्यत्व लब्ध्वा वीर्यं–चारित्रपालने पराक्रमस्फोरण पुनर्दुर्लभम्, वीर्यं हि–कर्मरजःप्रक्षालक जलमिव, भोगभुजङ्गविषनिवारणे मन्त्र इव, कर्मघनाघनविकिरणे पवन इव, केवलज्ञानभास्कर-प्रकटने प्राची दिगिव, साधनन्तमुक्तिसाम्राज्याभिलषितप्राप्तौ कल्पतरुरिवास्ति । वीर्यवन्त एव मोक्षप्राप्तावधिकारिणो भवन्ति । सयमवीर्यस्य दुर्लभत्वे हेतुमाह–

मनुष्यत्व, श्रुति और श्रद्धा, इन तीनों की प्राप्ति होने पर भी सयम मे वीर्योल्लास का होना महादुर्लभ है, यह बात इस नीचे की गाथाद्वारा सूत्रकार बतलाते हैं–'सुइ च' इत्यादि ।

अन्वयार्थ–(सुइ च सद्ध च लध्धु–श्रुतिं च श्रद्धा च लब्ध्वा) धर्मश्रवण, तथा श्रद्धा–धर्म में रुचि–एव मनुष्यभव पाकर के भी (पुण वीरिय दुल्लह–पुन वीर्य–दुर्लभम्) चारित्र के पालन करने मे वीर्योल्लास का होना दुर्लभ है । क्यों कि यह वीर्य कर्मरूपी धूलिको धोने के लिये पानी जैसा, भोगरूपी भुजग के विषनिवारण करने के लिये मत्र जैसा, कर्मरूपी मेघपटलको उडानेके लिये पवन जैसा, केवलज्ञानरूपी सूर्य को प्रकट करने के लिये पूर्वदिशा जैसा, साद्यनन्त मुक्तिरूप अभिलषित की प्राप्ति कराने के लिये कल्पवृक्ष जैसा है । जो वीर्यविशिष्ट होते हैं वे ही

મનુષ્યત્વ, ધર્મશ્રવણ અને તેમા શ્રદ્ધા થવી આ ત્રણેની પ્રાપ્તિ થવા છતા પણ સયમના માર્ગમા પુરૂષાર્થ કરવામા રત થવુ એ મહાદુર્લભ છે એ વાત આ નીચેની ગાથા દ્વારા સૂત્રકાર બતાવે છે સુઇ ચ–ઈત્યાદિ,

અન્વયાર્થ–સુઇ च सद्ध च लध्धु–श्रुतिं च श्रद्धा च लब्ध्वा ધર્મ શ્રવણ તથા શ્રદ્ધા ધર્મમા રૂચી અને મનુષ્યભવ પામીને પણ पुण वीरिय दुल्लह–पुन वीर्यं दुर्लभम् ચારિત્રનુ પાલન કરવામા પુરૂષાર્થ કરવો ઘણો દુર્લભ છે કેમ કે, એ વીર્ય (પુરૂષાર્થ) કર્મરૂપી ધુળને ધોવા માટે પાણી સમાન, ભોગ રૂપી ભુજગ (સર્પ)નુ ઝેર નિવારણ કરવા માટે મત્ર સમાન, કર્મરૂપી મેઘપટલ (વાદળ)ને વિખેરવા માટે પવન સમાન, કેવળજ્ઞાન રૂપી સૂર્યને પ્રગટ કરવા માટે પૂર્વ દિશા સમાન સાધનત મોક્ષની અભિલાષાની પ્રાપ્તિ કરવા માટે કલ્પવૃક્ષ સમાન છે મોક્ષની જે ધર્મ કરણીમા વીર્ય વિશિષ્ટ (વધારે પરાક્રમી) હોય છે તેને જ પ્રાપ્તિના

'बहवे' इत्यादि। चकारो ह्यर्थे, यतः बहवो जना रोचमाना अपि=धर्मे श्रद्धावन्तोऽपि 'ण' तद्-वीर्यं नो प्रतिपद्यन्ते=चारित्रमोहनीयकर्मोदयात् न प्राप्नुवन्तीत्यर्थः। श्रेणिका दिवत् ॥ १० ॥

मानुषत्वादेः फलमाह—

मूलम्—माणुसत्तम्मि आयाओ, जो धम्मं सुच्चं सद्दहे।
तवस्सी वीरियं लद्धु, संवुडो णिद्धुणे रयं ॥११॥

छाया—मानुषत्वे आयातो, जो धर्मं श्रुत्वा श्रद्धत्ते।
तपस्वी वीर्यं लब्ध्वा, संवृतः निर्धुनोति रजः ॥ ११ ॥

टीका—'माणुसत्तम्मि' इत्यादि।

मानुषत्वे आयात=मनुष्यदेहे समागतः सन् यः जीवः, धर्मं श्रुत्वा श्रद्धत्ते=धर्मे श्रद्धावान् भवति, स तपस्वी=निदानाद्यभावात् प्रशस्ततपोयुक्तः, वीर्यं

मोक्षप्राप्तिके अधिकारी माने जाते हैं। (रोयमाणा वि बहवे-रोचमाना अपि बहवः) क्यो कि अनेक मनुष्य ससार मे ऐसे भी हैं जो धर्म में श्रद्धा तो रखते हैं परन्तु चारित्रमोहनीय कर्म के उदय से (नो य ण पडिवज्जए-नो च तत् प्रतिपद्यन्ते) उस समय मे वीर्योल्लास को प्राप्त नही कर सकते है अर्थात् सयममे पराक्रम नही फोड़सकते है। तात्पर्य यह है, कि-मनुष्यभव, धर्मश्रवण एव श्रद्धा इन तीनों के पाने पर भी सब मनुष्य सयममे वीर्योल्लासवाले नहीं देखे जाते हैं, अतः यह दुर्लभ है॥१०॥

मनुष्यभव आदि के फल को सूत्रकार कहते हैं-माणुसत्तम्मि इत्यादि।

अन्वयार्थ-(माणुसत्तम्मि आयाओ-मानुषत्वे आयातः) मनुष्य देह में आया हुवा (जो-यः) जोजीव (धम्म सुच्चा सद्दहे-धर्मं श्रुत्वा श्रद्धत्ते)

અધિકારી માનવામાઆવે છે रोयमाणा वि बहवे-रोचमाना अपि बहव કેમ કે આ સ સારમા અનેક મનુષ્યો એવા પણ છે જે ધર્મમા શ્રદ્ધા તો રાખે છે પર તુ ચારિત્ર મોહનીય કર્મના ઉદયથી શ્રદ્ધા હોવા છતા नो य ण पडिवज्जए-नोच तत् प्रतिपद्यते ધર્મ કરણી કરવામા પુરૂષાર્થ કરી શકતા નથી એટલે કે-સ યમમા પરાક્રમ દેખાડી શકતા નથી તાત્પર્ય એ છે કે મનુષ્યભવ, ધર્મશ્રવણ અને તેમા થતી શ્રદ્ધા આ ત્રણે વસ્તુઓ પ્રાપ્ત કરવા છતા પણ સઘળા મનુષ્યો સ યમના માર્ગે કરણી કરવામા પુરૂષાર્થ કરતા દેખાતા નથી માટે જ તે દુર્લભ છે ॥ ૧૦ ॥

મનુષ્યભવ આદિના ફળને સૂત્રકાર કહે છે—माणुसत्तम्मि-ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ-माणुसत्तम्मि आयाओ-मानुष्यत्वे आयात આ મનુષ્ય દેહમા આવેલ એવો जो-य જે જીવ धम्म सुच्चा सद्दहे-धर्मं श्रुत्वा श्रद्धत्ते ધર્મનું શ્રવણ કરી તેમા

लब्ध्वा सवृत्तः=संवरयुक्तः सन् आस्रवं निरुन्धेत्यर्थः, रजः=बद्धं बध्यमानं च कर्मरूप रेणु, निर्धुनोति=नितरां धुनोति—अपनयति, तदपनयनाच्च मोक्षं माप्नोतीत्यर्थः॥११॥

मानुषत्वादेः पारत्रिकफलं कथितम् । इदानीमैहिकफलं बोधयितुमाह—

धर्म का श्रवण कर उसमें श्रद्धा करता है-श्रद्धाशाली होता है-वह (तवस्सी-तपस्वी) निदान आदि शल्य से रहित प्रशस्त तप का आराधक और (संवुडो-संवृतः) आस्रव का निरोध करने वाला जीव (वीरियं लद्धु) संयम मे वीर्योल्लास को धारण कर (रय निद्धुणे-रजः निर्धुनोति) बद्ध अथवा बध्यमान कर्मरूप धूलिका अपनी आत्मासे विलकुल अलग कर देता है, अर्थात्-कर्मरजरहित होकर मुक्ति को प्राप्त कर लेता है।

भावार्थ—तप से दो काम होते हैं-१ संवर और २ निर्जरा। ये दो ही तत्त्व मुक्ति के कारण हैं। जो आत्मा मनुष्यदेह को पाकर धर्म में रुचिशाली होता है वह तपस्वी बनकर निदान आदि शल्यरहित तप से आस्रव का निरोध कर संयम मे वीर्योल्लास की अधिकता से बद्ध अथवा बध्यमान कर्मों का नाश करने वाला हो जाता है॥ ११॥

मनुष्यत्व आदि का पारत्रिक फल कह दिया है। इस समय ऐहिक फल बतलाने के लिये यह गाथा कही जाती है—'सोही' इत्यादि।

શ્રધ્ધા કરે છે,-શ્રધ્ધાવાન બને છે, તે तवस्सी-तपस्वी નિદાન આદિ શલ્યથી રહિત પ્રશસ્ત તપનો આરાધક અને संवुडो-संवृत આસ્રવનો નિરોધ કરવા વાળો જીવ वीरियं लध्धु-वीर्यं लब्ध्वा સંયમમાં વીર્યોલ્લાસને ધારણ કરી रय निध्धुणे-रज निर्धुनोति બદ્ધ (બંધાઈ ચુકેલા) અથવા બધ્યમાન (નવા બંધાતા) કર્મરૂપ ધૂળને પોતાના આત્માથી બિલકુલ અલગ કરી દે છે અર્થાત કર્મરજ રહિત થઇને મોક્ષને પ્રાપ્ત કરી લે છે

ભાવાર્થ--તપથી બે કાર્ય થાય છે એક સંવર અને બીજું નિર્જરા એ બે તત્વ જ મોક્ષનું કારણ છે જે આત્મા મનુષ્યદેહને પામીને ધર્મમાં રૂચીવાળો બને છે, તે તપસ્વી બની નિદાન આદિ શલ્યરહિત તપથી આસ્રવનો નિરોધ કરી સંયમમાં પ્રવૃત્ત બનતા બધ્ધ અથવા બધ્યમાન કર્મોનો નાશ કરી શકે છે ॥ ૧૧ ॥

મનુષ્યત્વ આદિના પરલોક સંબંધિ ફળ વિશે કહેવામાં આવ્યું છે આ સમયે ઐહિક (આ લોકના) ફળ બતાવવા માટે આ ગાથા કહેવામાં આવે છે, सोही-ઈત્યાદિ

मूलम्—सोही उज्जुयभूयस्स, धम्मो सुद्धस्स चिट्ठइ ।
निव्वाणं परमं जाइ, घयसित्तव्व पावए ॥ १२ ॥

छाया—शुद्धिः ऋजुभूतस्य, धर्मः शुद्धस्य तिष्ठति ।
निर्वाण परम याति, घृतसिक्त इव पावकः ॥ १२ ॥

टीका—' सोही ' इत्यादि ।

ऋजुभूतस्य=सरलीभूतस्य मानुषत्वादिचतुरङ्गीप्राप्तस्य मोक्ष प्रति नैरन्तर्येण प्रवृत्तात्मन इत्यर्थः शुद्धिर्भवति, कपायकालुष्यापगमादिति भावः । तदनन्तर शुद्धस्य=शुद्धि प्राप्तस्य धर्मः=क्षान्त्यादिस्तिष्ठति=स्थिरो भवति विचलितो न भवतीत्यर्थ । शुद्धिरहितस्य तु कपायोदयवशात् कदाचित् धर्मभ्रशसभवादिति भावः । धर्मस्थैर्ये प्राप्ते चासौ धर्मात्मा, घृतसिक्तः=घृतेन हुतः, पावकः=अग्निरिव तपस्तेजसा दीप्यमानः, परमम्=उत्कृष्ट, निर्वाण याति=मुक्ति प्राप्नोति-केवली भवतीत्यर्थः॥१२॥

अन्वयार्थ-(उज्जुयभूयस्स-ऋजुभूतस्य) सरलीभूत-मानुषत्व आदिचारों की प्राप्तिसे मोक्षके प्रति निरन्तर प्रवृत्तिशील आत्माकी (सोही-शुद्धिः) कपायजन्य कलुषता के नष्ट होने से शुद्धि होती है। तदनन्तर (सुद्धस्स-शुद्धस्य) शुद्धि को प्राप्त हुए उस आत्मा के (धम्मो चिट्ठइ-धर्मः तिष्ठति) क्षान्ति आदिरूप धर्म स्थिर होता है। जो शुद्धि से विहीन आत्मा है वह कपायोदय के वश से कदाचित् धर्म से भ्रष्ट भी हो सकता है। जब आत्मा मे धर्म स्थिरता को पालेता है तब वह धर्मात्मा (घयसित्तव्व पावए-घृतसिक्त इव पावक) घृत से सिक्त अग्नि की तरह तपके तेज से देदीप्यमान होता हुआ (परम निव्वाण जाइ-परम निर्वाण याति) उत्कृष्ट-अपुनरावृत्तिरूप-मुक्ति को पालेता है ॥१२॥

अब शिष्य को उपदेश करते हुए कहते हैं-' विगिंच ' इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—उज्जुयभूयस्स-ऋजुभूतस्य મનુષ્યત્વ વિગેરે ચાર વસ્તુની પ્રાપ્તિ વતા મોક્ષની તરફ નિરતર પ્રવૃત્તિશીલ આત્માની सोही-शुद्धिः કપાયજન્ય કલુષતા નષ્ટ થવાથી શુદ્ધિ થાય છે सुद्धस्स-शुद्धस्य શુદ્ધિને પ્રાપ્ત કર્યા પછી તે આત્મામા धम्मो चिट्ठइ-धर्मस्तिष्ठति ક્ષમા વિગેરે રૂપ ધર્મ સ્થિર થાય છે જે શુદ્ધિથી રહિત આત્મા છે તે કપાયના ઉદયને વશ કરીને કદાચ ધર્મથી ભ્રષ્ટ પણ થઈ જાય છે જ્યારે આત્મામા ધર્મ સ્થિર થઈ જાય છે ત્યારે તે ધર્માત્મા घयसित्तव्व पावए-घृतसिक्त इव पावक ઘીથી સીચાએલા અગ્નિની માફક તપના તેજથી દેદિપ્યમાન થઈને परम निव्वाण जाइ-परम निर्वाण याति એને ફરી જન્મ ન લેવો પડે એવા પરમ નિર્વાણ મોક્ષને પ્રાપ્ત કરે છે॥૧૨॥

હવે શિષ્યને ઉપદેશ આપતા કહે છે—' विगिंच ' ઈત્યાદિ

अथ शिष्यमुपदिशन्नाह—

मूलम्—विगिंच कम्मुणो हेउं, जसं संचिणु खंतिए ।
सरीरं पाढवं हिच्चा, उड्ढं पक्कमई दिसं ॥ १३ ॥

छाया—वेविग्धि कर्मणः हेतुं, यशः संचिनु क्षान्त्या ।
शरीरं पार्थिवं हित्वा, ऊर्ध्वां प्रक्रामति दिशम् ॥ १३ ॥

टीका—'विगिंच' इत्यादि ।

हे शिष्य ! कर्मणः—अत्र प्रक्रमात् मानुषत्वप्रतिबन्धकस्य कर्मणः हेतुं=कारणं मिथ्यात्वाविरतिकषाययोगादिकं, वेविग्धि=पृथक् कुरु, तथा यशः=यशस्करं संयमं, विनयं चेत्यर्थः क्षान्त्या उपलक्षणं चैतत् तेन मार्दवादिभिरपि संचिनु=वर्धय रक्षये त्यर्थः। तस्य मुख्यं फलमाह—'सरीरं' इत्यादि। य एवं करोति, स पार्थिवं= अन्यदर्शनप्रसिद्ध्या पृथिवीविकारं शरीरं हित्वा=त्यक्त्वा ऊर्ध्वां दिशं—मोक्षं प्रति, प्रक्रामति=प्रकर्षेण गच्छति ॥ १३ ॥

अन्वयार्थ—हे शिष्य ! (कम्मुणो—कर्मणः) मनुष्यभवके प्रतिबंधक कर्म के (हेउं—हेतुम्) कारण—मिथ्यात्व, अविरति, कषाय एवं अशुभयोगादिकको (विगिंच—वेविग्धि) अपनी आत्मा से पृथक् करो। तथा—(जसं—यशः) यशस्कर संयम एवं विनय को (खंतिए—क्षान्त्या) क्षान्ति आदि के द्वारा (संचिणु—संचिनु) बढाओ—रक्षित करो। ऐसा जीव (पाढवं सरीरं हिच्चा—पार्थिवं शरीरं हित्वा) पार्थिव—पौद्गलिक इस शरीर को छोड़कर (उड्ढं दिसं पक्कमई—ऊर्ध्वां दिशं प्रक्रामति) ऊर्ध्व दिशा की ओर—मोक्ष सन्मुख—मोक्ष के प्रति प्रयाण करता है।

भावार्थ—इस गाथा द्वारा सूत्रकार यह प्रदर्शित कर रहे हैं कि जो

અન્વયાર્થ—હે શિષ્ય ! कम्मुणो—कर्मण મનુષ્યભવના પ્રતિબંધક—રોકનાર કર્મના हेउ—हेतुम् કારણે મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, કષાય અને અશુભયોગ વિગેરેને विगिंच—वेविग्धि આપણા પોતાના આત્મામાથી હઠાવો તથા जस—यश યશસ્કર સંયમ અને વિનયને खंतिए—क्षान्त्या ક્ષાન્તિ વિગેરે દ્વારા संचिणु—संचिनु વધારો—રક્ષિત કરો એવો જીવ पाढवं सरीरं हिच्चा—पार्थिवं शरीरं हित्वा પાર્થિવ—પૃથ્વી ઉપરના પૌદ્ગલિક શરીરને છોડી उड्ढं दिसं पक्कमई—ऊर्ध्वां दिशम् प्रक्रामति ઉર્ધ્વદિશા તરફ—મોક્ષ સન્મુખ—મોક્ષના તરફ પ્રયાણ કરે છે

ભાવાર્થ—આ ગાથા દ્વારા સૂત્રકાર એવું પ્રદર્શિત કરે છે કે, જે

एव तद्भवे मोक्षप्राप्तिरूप फलमुक्त्वा कर्मावशेषे सति परभवे तत्फलमाह—

मूलम्—विसालिसेहिं सीलेहिं, जक्खा उत्तर-उत्तरा ।
महासुक्का व दिप्पता, मन्नतो अपुणच्चव ॥१४॥

छाया—विसदृशैः शीलैः, यक्षाः उत्तरोत्तराः ।
महाशुक्ला इव दीप्यमानाः मन्यमाना अपुनश्च्यवम् ॥ १४ ॥

टीका—'विसालिसेहिं' इत्यादि ।

मुनयः विसदृशैः=अनुपमैः, अत्युत्कृष्टैरित्यर्थः, शीलैः—चारित्रविनयरूपैः, यक्षाः—देवाः भूत्वा उत्तरोत्तराः=यथोत्तरप्रधानाः, महाशुक्लाः=अत्युज्ज्वलतयाऽतिशुक्लवर्णाश्चन्द्रसूर्यादयः इव दिप्यमानाः=प्रकाशमानाः, अपुनश्च्यवं स्वात्मनस्तदन्यभवे पुनश्च्युतिं मन्यमानाः, 'उड्ढ कप्पे चिट्ठति' ऊर्ध्वं कल्पेषु तिष्ठन्ति, इत्यग्रिमगाथया सम्बन्धः ॥ १४ ॥

आत्मा मिथ्यात्व आदि को अपनी आत्मा से पृथक् कर सयम आदि का सरक्षण करता रहता है वह आत्मा धर्म के द्वारा ही इस पौद्गलिक शरीर का परिहार कर के मोक्षसुख को पा लेता है ॥ १३ ॥

इस प्रकार उसी भव में मोक्षप्राप्तिरूप फल कह कर अव सूत्रकार "यदि उस आत्मा का कर्म अवशिष्ट हो तो परभव मे उसको किस फल की प्राप्ति होती है?" यह वतलाते हैं—'विसालिसेहिं' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—मुनिजन (विसालिसेहिं—विसदृशैः) अनुपम (सीलेहिं-शीलैः) चारित्रविनयरूप शीलों द्वारा (जक्खा—यक्षाः) देव होकर (उत्तरा उत्तरा—उत्तरोत्तराः) आगे २ के भवों मे (महासुक्का व दिप्पता—महासुक्ला इव

આત્મા મિથ્યાત્વ વિગેરેને પોતાના આત્માથી દૂર કરી સયમ વિગેરેનુ જતન કરતો રહે છે તે આત્મા ધર્મ દ્વારા જ આ પૌદ્ગલિક શરીરનો ત્યાગ કરી મોક્ષ સુખ પ્રાપ્ત કરવા ભાગ્યશાળી બને છે ॥ ૧૩ ॥

આ પ્રકારે એજ ભવમા મોક્ષ પ્રાપ્તિરૂપ ફળ કહીને હવે સૂત્રકાર "જો તે આત્માનુ કર્મ બાકી હોય તો પરભવમા તેને કેવા ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે" એ બતાવે છે विसालिसेहिं—ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—મુનિજન विसालिसेहिं—विसदृशै અનુપમ सीलेहिं शीलै ચારિત્ર વિનય રૂપ શીલ દ્વારા जक्खा—यक्षा દેવ થઈ उत्तरा उत्तरा—उत्तरोत्तरा આગળ ઉપર થનારા ભવોમા महासुक्का व दिप्पता—महासुक्ला इव दीप्यमाना અતિ ઉજ્વલ વર્ણવિશિષ્ટ

कीदृशास्ते यक्षा इत्याह—

मूलम्—अप्पिया देवकामाण, कामरूवविउव्विणो ।
उड्ढं कप्पेसु चिट्ठंति, पुव्वा वाससया बहू ॥१५॥

छाया—अर्पिता देवकामेभ्यः, कामरूपविकुर्वाणाः ।
ऊर्ध्वं कल्पेषु तिष्ठन्ति, पूर्वाणि वर्षशतानि बहूनि ॥ १५ ॥

टीका—'अप्पिया' इत्यादि ।

देवकामेभ्यः=देवलोकसुखेभ्यः, अर्पिताः—अर्पिता इव पूर्वभवाऽऽचरितैव्रतै-रुपस्थापिताः, पूर्वसुकृतानि साधून् दिव्यसुखमनिशं नीत्वा दिव्यसुखेभ्यः समर्पयन्तीत्यर्थः । कामरूपविकुर्वाणाः—कामेन स्वेच्छया रूपं विकुर्वन्ति—विरचयन्तीत्येवं शीलाः, अभिलषितरूपनिर्माणकारिण इत्यर्थः । ऊर्ध्वम्—उपरि=उपर्युपरिगतेषु कल्पेषु सौधर्मादिषु, अच्युतान्तेषु उपलक्षणत्वाद् ग्रैवेयकानुत्तरेषु च पूर्वाणि=बहूनि

दीप्यमानाः) अति उज्ज्वलवर्णविशिष्ट चंद्र सूर्य की तरह प्रकाशमान होते हुए (अपुणच्चव—अपुनश्च्यवम्) अन्य किसी दूसरे भवों में अपनी उत्पत्ति न हो इस तरह की (मन्नता—मन्यमानाः) अभिलाषा वाले होकर ऊपर २ के कल्पों में चिरकालतक निवास करते हैं।

भावार्थ—उत्कृष्ट चारित्र विनयरूप शीलों को पालन करने वाले जीवों को जब तक मुक्ति की प्राप्ति में बाधक कर्म अवशिष्ट रहता है तब तक वे उत्तमोत्तम देवादिक पर्यायों को धारण करते रहते हैं ॥ १४ ॥

वे देव किस प्रकार के होते हैं सो कहते हैं—'अप्पिया' इत्यादि।

अन्वयार्थ—(देवकामाण—देवकामेभ्यः) देवभवसंबंधी सुखों के लिये ही मानो (अप्पिया—अर्पिताः) समर्पित किये हैं अर्थात्—पूर्वभवमें आचरित

ચંદ્ર સૂર્યની માફક પ્રકાશમાન થઈને अपुणच्चव—अपुनश्च्यवम् બીજા કોઈ ભવોમાં પોતાને જન્મ ન લેવો પડે આ પ્રકારની मन्नता—मन्यमाना અભિલાષા સેવતા સેવતા ઉપર ઉપરના ઉચ્ચ કલ્પોમાં લાંબા સમય સુધી નિવાસ કરે છે

ભાવાર્થ—ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્ર વિનયરૂપ શીલોનું પાલન કરવાવાળા જીવને જ્યાં સુધી મોક્ષની પ્રાપ્તિમાં તેના અવશિષ્ટ કર્મો બાધક રહે છે ત્યાં સુધી તે ઉત્તમોત્તમ દેવાદિક પર્યાયોને ધારણ કરતા રહે છે ॥ ૧૪ ॥

એ દેવો કેવા પ્રકારના હોય છે તે સૂત્રકાર બતાવે છે—अप्पिया—ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—देवकामाण—देवकामेभ्य દેવભવસંબંધીના સુખોને અર્થે જ જાણે अप्पिया—अर्पिता સમર્પિત કર્યા છે અર્થાત્—પૂર્વભવમાં કરેલા પુણ્ય દ્વારા જ એ

पूर्वाणि चतुरशीतिलक्षवर्षपरिमितमेकं पूर्वाङ्गम्। चतुरशीतिलक्षपूर्वाङ्गपरिमितमेकं पूर्वं भवति। तत्तु सप्ततिलक्षकोटिषट्पञ्चाशत्सहस्रकोटिवर्ष-(७०५६००००००००००) परिमितं भवति। एवमभागानि बहूनि पूर्वाणीत्यर्थः, बहूनि=असंख्यातानि वर्षशतानि यावत् तिष्ठन्ति। असंख्यातशतपूर्ववर्षाणि यावद् देवसुखानि भुञ्जते ॥ १५ ॥

मूलम्—तत्थे ठिच्चा जहाठाणं, जक्खा आउक्खये चुया।
उवेंति माणुसं जोणिं, से दसंगेभिजायए ॥१६॥

छाया—तत्र स्थित्वा यथास्थानं, यक्षा आयुःक्षये च्युताः।
उपयान्ति मानुषीं योनिं, स दशाङ्गोऽभिजायते ॥ १६ ॥

पुण्यों के द्वारा ही मानो उस स्थान पर लाकर रख दिये हैं, इसीलिये वहां (कामरूवविउव्विणो—कामरूपविकुर्वाणाः) अपनी इच्छानुसार रूप को बनाते हुए वे देव (उड्ढं कप्पेसु—अर्ध्वकल्पेषु) ऊपर ऊपर के सौधर्म आदि कल्पों में—सौधर्म से लेकर अच्युतकल्प तक तथा उपलक्षणसे ग्रैवेयकों में एवं अनुत्तर विमानों में (पुव्वा बहू वाससया—पूर्वाणि बहूनि वर्षशतानि) कई पूर्वों तक—अर्थात्—चौरासी लाख वर्षों का एक पूर्वांग होता है। चौरासी ८४ लाख पूर्वांगका एक पूर्व होता है, वह पूर्व सत्तरलाखकरोड छप्पनहजार करोड ७०५६०००००००००० सत्तर छप्पन और ऊपर दश शून्य, ऐसे चौदह अंकवाले वर्षों का होता है, इस प्रकारके बहुत पूर्वों तक, तथा असंख्यात सैकडों वर्षों तक (चिट्ठति—तिष्ठति) निवास करते हैं, अर्थात् वहां सुखों को भोगते हैं ॥ १५ ॥

'तत्थ' इत्यादि।

સ્થાન પ્રાપ્ત કરવામાં આવ્યું છે એટલા માટે ત્યાં कामरूवविउव्विणो—कामरूपविकुर्वाणा. પોતાની ઈચ્છા અનુસાર રૂપને બનાવીને તે દેવ उड्ढं कप्पेसु—उर्ध्वकल्पेषु ઉપર ઉપરના સૌધર્મ આદિ કલ્પોમાં - સૌધર્મથી લઈ અચ્યુતકલ્પ સુધી તથા ઉપલક્ષણથી ગ્રૈવેયકો અને અનુત્તર વિમાનોમાં पुव्वा बहू वाससया—पूर्वाणि बहूनि वर्षशतानि કેટલાય પૂર્વો સુધી અર્થાત ચોરાસીલાખ વર્ષોનું એક પૂર્વાંગ થાય છે, એવા ચોર્યાશી લાખ પૂર્વાંગનું એક પૂર્વ થાય છે તે પૂર્વ ૭૦૫૬૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦ આ પ્રમાણે ચૌદ આંકવાળા વર્ષોનું થાય છે આવા પ્રકારના ઘણા પૂર્વો સુધી તથા અસંખ્યાત સેંકડો વર્ષો સુધી નિવાસ કરે છે એટલે કે ત્યાં સુખોને ભોગવે છે ॥ ૧૫ ॥

'तत्थ'—ઈત્યાદિ,

कीदृशास्ते यक्षा इत्याह—

मूलम्—अप्पिया देवकामाणं, कामरूवविउव्विणो ।
उड्ढं कप्पेसु चिट्ठति, पुव्वा वाससया बहू ॥१५॥

छाया—अर्पिता देवकामेभ्यः, कामरूपविकुर्वाणाः ।
ऊर्ध्वं कल्पेषु तिष्ठन्ति, पूर्वाणि वर्षशतानि बहूनि ॥ १५ ॥

टीका—'अप्पिया' इत्यादि ।

देवकामेभ्यः=देवलोकसुखेभ्यः, अर्पिताः—अर्पिता इव पूर्वभवाऽऽचरितैर्व्रतै-रुपस्थापिताः, पूर्वसुकृतानि साधून् दिव्यसुखसंनिधौ नीत्वा दिव्यसुखेभ्यः समर्पयन्तीत्यर्थः । कामरूपविकुर्वाणाः—कामेन स्वेच्छया रूपं विकुर्वन्ति—विरचयन्तीत्येवं-शीलाः, अभिलषितरूपनिर्माणकारिण इत्यर्थः । ऊर्ध्वम्—उपरि=उपर्युपरिगतेषु कल्पेषु सौधर्मादिषु, अच्युतान्तेषु उपलक्षणत्वाद् ग्रैवेयकानुत्तरेषु च पूर्वाणि=बहूनि

दीप्यमानाः) अति उज्ज्वलवर्णविशिष्ट चन्द्र सूर्य की तरह प्रकाशमान होते हुए (अपुणच्चव—अपुनश्च्यवम्) अन्य किसी दूसरे भवों में अपनी उत्पत्ति न हो इस तरह की (मन्नता—मन्यमानाः) अभिलाषा वाले होकर ऊपर २ के कल्पों में चिरकालतक निवास करते हैं।

भावार्थ—उत्कृष्ट चारित्र विनयरूप शीलों को पालन करने वाले जीवों को जब तक मुक्ति की प्राप्ति मे बाधक कर्म अवशिष्ट रहता है तब तक वे उत्तमोत्तम देवादिक पर्यायों को धारण करते रहते हैं ॥ १४ ॥

वे देव किस प्रकार के होते हैं सो कहते हैं—'अप्पिया' इत्यादि।

अन्वयार्थ—(देवकामाण—देवकामेभ्य·) देवभवसबधी सुखो के लिये ही मानो (अप्पिया—अर्पिताः) समर्पित किये हैं अर्थात्—पूर्वभवमें आचरित

ચદ્ર સૂર્યની માફક પ્રકાશમાન થઈને अपुणच्चव—अपुनश्च्यवम् બીજા કોઇ ભવોમા પોતાને જન્મ ન લેવો પડે આ પ્રકારની मन्नता—मन्यमाना અભિલાષા સેવતા સેવતા ઉપર ઉપરના ઉચ્ચ કલ્પોમા લાબા સમય સુધી નિવાસ કરે છે

ભાવાર્થ—ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્ર વિનયરૂપ શીલોનુ પાલન કરવાવાળા જીવને જ્યા સુધી મોક્ષની પ્રાપ્તિમા તેના અવશિષ્ટ કર્મો બાધક રહે છે ત્યા સુધી તે ઉત્તમોત્તમ દેવાદિક પર્યાયોને ધારણ કરતા રહે છે ॥ ૧૪ ॥

એ દેવો કેવા પ્રકારના હોય છે તે સૂત્રકાર બતાવે છે—अप्पिया—ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—देवकामाण—देवकामेभ्य દેવભવસબધીના સુખોને અર્થે જ જાણે अप्पिया—अर्पिता સમર્પિત કર્યા છે અર્થાત્—પૂર્વભવમા કરેલા પૂણ્ય દ્વારા જ એ

टीका—' खित्त ' इत्यादि।

क्षेत्र=ग्रामोद्यानादि, वास्तु=खातोच्छ्रित-तदुभयरूप, तत्र खात-भूमिगृहादि, उच्छ्रित-प्रासादादि, तदुभय भूमिगृहोपरिस्थः प्रासादः, हिरण्यं-सुवर्णम् उपलक्षणमेतद् रूप्यादीनामपि, पशवः=गोमहिषी गजतुरङ्गमादयः। दासपौरुषेय=दासा - चेटकाश्चेटयश्च, पौरुषेयाः=पुरुषाः पदातयश्च, एषा समाहार दासपौरुषेयम्। एते चत्वारः=चतु सख्यकाः, अत्र क्षेत्र वास्तु चेत्येक, हिरण्यमिति द्वितीयः, पशव इति तृतीयः, दासपौरुषेयमिति चतुर्थः, कामस्कन्धाः-कामाः-काम्यन्ते अभिलष्यन्ते इति कामा =कामभोगहेतवः, त एव स्कन्धा =तत्तत्पुद्गलसमूहाः यत्र भवन्ति, तत्र-तेषु कुलेषु, स उपपद्यते-उत्पद्यते। अनेन एकमङ्गमुक्तम्। ' कामखधाणि ' इति प्राकृतत्वान्नपुसकनिर्देशः ॥ १७ ॥

अथावशेषाणि नवाङ्गानि बोधयितुमाह—

वहा उसको दस १० प्रकार की भोगोपभोग की सामग्री प्राप्त होती है। उस को कोई न्यूनता नही रहती ॥ १६ ॥

उसी १० प्रकार की सामग्री को सूत्रकार इस गाथाद्वारा कहते हैं—' खित्त ' इत्यादि।

अन्वयार्थ-(खित्त क्षेत्रम्) ग्राम, उद्यान आदि क्षेत्र (वत्थु-वास्तु) वास्तु भूमिगृह आदि, उच्छ्रित-प्रासाद आदि, उभय-भूमिगृह और उसके उपर बना हुआ प्रासाद (हिरण्ण-हिरण्यम्) सुवर्ण-उपलक्षण से रूप्यादिक (पसवो-पशवः) गाय भैंस, हाथी घोडा आदि (दास पौरुस-दासपौरुषेयम्) चेटक चेटी, आदि दास, पदाति आदि पौरुषेय ये (चत्तारि-चत्वारः) चार-१ क्षेत्रवास्तु, २ हिरण्य, ३ पशु, ४ दास-पौरुषेय, तथा (कामखधाणि-कामस्कन्धाः) कामभोगके हेतुरूप स्कध-पुद्गलसमूह-जहा होते हैं ऐसे कुलो में वह जीव (उववज्जइ-उपपद्यते) उत्पन्न होता

थई त्यां अवशिष्ट बचेला पुण्यना दश प्रकारना भोगउपभोगनी सामग्री प्राप्त थाय छे, अने कोई प्रकारनी खोट न्यूनता रहेती नथी ॥ १६ ॥

ए दश प्रकारनी सामग्रीने सूत्रकार आ गाथा द्वारा दर्शावे छे—खित्त-ईत्यादी

अन्वयार्थ-खित्त-क्षेत्रम् ग्राम उद्यान विगेरे क्षेत्र वत्थु-वास्तु भूमिगृह आदि (१) उच्छ्रित (उंचा) प्रासाद (भवन) (२) उभय भूमिगृह अने तेना उपर बनेल प्रासाद-महालय (३) हिरण्ण-हिरण्यम् सुवर्ण उपलक्षणथी रुप्यादिक पसवो-पशव गाय, भेंस, हाथी, घोडा आदि दास पोरुस-दासपौरुपेयम् चेटक चेटी-आदि दास पदाति आदि पौरुपेय ए चत्तारि-चत्वार चार क्षेत्र वस्तु, हिरण्य, पशु दास-पौरुपेय-तथा कामखधाणि-कामस्कन्धा काम भोगना हेतु रुप स्कंध-पुद्गल समूह ज्यां होय छे एवा कुळोमां ते जीव उववज्जइ-उपपद्यते

टीका—'तत्थ' इत्यादि ।

तत्र=देवलोकेषु यथास्थान स्थित्वा=स्व-स्वयोग्यतानुसारेण स्थितिं प्राप्य, यक्षाः=देवाः, आयुःक्षये=सति देवभवात् च्युताः मानुषी योनिं=जातिम्, उपयान्ति=प्राप्नुवन्ति । तत्र च स=सावशेषपुण्यकर्मा प्रत्येकजीवः, दशाङ्गः=दश अङ्गानि यस्य स तथा, दशसख्यकभोगोपकरणवान्, अभिजायते=भवति ॥१६॥

अथ कानि तानि दशाङ्गानि ? इति जिज्ञासायामाह—

मूलम्—खित्तं वत्थुं हिरण्णं च, पसवो दास पोरुस ।
चत्तारि कामखंधाणि, तत्थ से उववज्जइ ॥१७॥

छाया—क्षेत्र वस्तु हिरण्य च, पशवो दासपौरुषेय ।
चत्वारः कामस्कन्धाः, तत्र स उपपद्यते ॥ १७॥

अन्वयार्थ–(तत्थ ठिच्चा–तत्र स्थित्वा) उन देवलोकोंमें यथास्थान स्थित होकर अपनी २ योग्यता के अनुसार स्थिति को प्राप्तकर (जक्खा–यक्षाः) वे देव (आउक्खये चुया–आयुःक्षये च्युताः) वहा की आयु जब समाप्त हो जाती है तब वहांसे च्यवकर (माणुस जोणिं उवेंति–मानुषी योनिं उपयान्ति) मनुष्यभवसबधी योनिमें आ कर जन्म लेते हैं। वहा पर (से–सः) वह प्रत्येक जीव अपने पुण्यकर्मके अवशेष रह जाने से (दसगे भिजायए–दशाङ्गोऽभिजायते) दश प्रकार के भोगोपभोगो की सामग्रीवाला होता है।

भावार्थ—उत्कृष्ट चारित्र की आराधना का फल स्वर्गादिकों में भोग चुकने के बाद जीव वहा की स्थिति समाप्त करते ही मनुष्य में उत्पन्न होकर यहा अवशिष्ट–बचे हुए पुण्य के उदय को भोगता है।

અન્વયાર્થ–तत्थ ठिच्चा–तत्र स्थित्वा એ દેવલોકમા યથાસ્થાન સ્થિત થઈને પોત પોતાની યોગ્યતા અનુસાર સ્થિતિને પ્રાપ્ત કરી जक्खा–यक्षा તે દેવ आउक्खये चुया–आयु क्षये च्युता ત્યાનુ આયુષ્ય જ્યારે પૂર્ણ થઈ જાય છે ત્યારે ત્યાથી ચ્યવીને माणुस जोणिं उवेंति–मानुषी योनिंउपयाति મનુષ્ય ભવમા મનુષ્ય–યોનીમા આવીને જન્મ લે છે અને ત્યા से–स તે પ્રત્યેક જીવ પોતે પોતાના પુણ્યકર્મનુ અવશેષ રહી જવાથી दसगे भिजायए–दशाङ्गोऽभिजायते દશ પ્રકારના ભોગ ઉપભોગોના સાધન સપન્નવાળા બને છે

ભાવાર્થ—ઉત્કૃષ્ટ (ઉચ્ચતર) ચારિત્રની આરાધનાના ફળ સ્વર્ગાદિકોમા ભોગવી ચુક્યા પછી જીવ ત્યાની સ્થિતિ પૂર્ણ થયે મનુષ્ય યોનીમા ઉત્પન્ન

मूलम्—भुच्चा माणुस्सए भोए, अप्पडिरूवे अहाउयम्।
पुव्वं विसुद्धसद्धम्मे, केवलं बोहिं बुज्झिया ॥१९॥

छाया—भुक्त्वा मानुष्यकान् भोगान्, अप्रतिरूपः यथायुष्कम्।
पूर्वं विशुद्धसद्धर्म, केवला बोधिं बुद्ध्वा ॥ १९ ॥

टीका—'भुच्चा' इत्यादि।

स अप्रतिरूपः=द्वितीयसदृशरहितः सन् यथायुः, आयुषोऽनतिक्रमेण, मानुष्यकान्=मनुष्यसम्बन्धिनः, भोगान्=अनुकूलशब्दादिविषयान् भुक्त्वा, पूर्वं=पूर्वजन्मनि, विशुद्धसद्धर्मः-विशुद्धः=निदानरहित, सद्धर्मः=शोभनधर्मो, यस्य स तथा, केवला=निर्मला बोधिं=सम्यक्त्वं बुद्ध्वा=प्राप्य, अस्याग्रिमगाथायां सम्बन्धः॥१९॥

मूलम्—चउरंगं दुल्लहं नच्चा, संजमं पडिवज्जिया।
तवसा धुयकम्मंसे, सिद्धे हवइ सासए त्ति बेमि ॥२०॥(युग्म)

छाया—चतुरङ्गीं दुर्लभां ज्ञात्वा, संयमं प्रतिपद्य।
तपसा धुतकर्मांशः, सिद्धो भवति शाश्वत ॥ इति ब्रवीमि ॥२०॥

'भुच्चा' इत्यादि।

अन्वयार्थ—वह जीव (अप्पडिरूवे-अप्रतिरूपः) निरुपम-उपमारहित वह (अहाउयं-यथायुष्कम्) जितनी आयुका बंध इस पर्यायका उसको हुआ है उतनी ही पूरी आयु तक (माणुस्सए भोए-मानुष्यकान् भोगान्) मनुष्य भवसंबंधी भोगों को (भुच्चा-भुक्त्वा) भोगकर (पुव्वं विसुद्धसद्धम्मे-पूर्वं विशुद्धसद्धर्मः) पूर्व जन्ममें निदान आदि से रहित होनेके कारण सद्धर्मशाली होता हुआ (केवलं-केवलाम्) केवल-निर्मल (बोहिं-बोधिम्) सम्यक्त्वको (बुज्झिया-बुद्ध्वा) पाकर-'चउरंगं' इत्यादि।

अन्वयार्थ—(दुल्लहं चउरंगं नच्चा-दुर्लभां चतुरङ्गीं ज्ञात्वा) दुर्लभ इस चतुरंगी को मनुष्यत्व, श्रुति, श्रद्धा और संयम में वीर्योल्लासको प्राप्तकर

भुच्चा-ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—તે જીવ अप्पडिरूवे-अप्रतिरूप નિરૂપમ-ઉપમા રહિત अहाउयं-यथायुष्कम् તે જેટલા આયુષ્યનો બંધ તેને આ પર્યાયનો (મનુષ્ય ભવનો) થાય છે એટલા પૂર્ણ આયુષ્ય સુધી माणुस्सए भोए-मानुष्यकान् भोगान् મનુષ્યભવ સંબંધી ભોગોને भुच्चा-भुक्त्वा ભોગવીને पुव्वं विसुद्धसद्धम्मे-पूर्वं विशुद्धसद्धर्म પૂર્વ જન્મમાં નિદાન આદિથી રહિત હોવાના કારણે સદ્ધર્મશાળી બનીને केवलं-केवलाम् કેવળ નિર્મળ बोहिं-बोधिम् સમ્યકત્વને પ્રાપ્ત કરીને चउरंगं-ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—दुल्लहं चउरंगं नच्चा- दुर्लभां चतुरङ्गीं ज्ञात्वा આ દુર્લભ ચતુરંગીને મનુષ્યત્વ, શ્રુતિ, શ્રદ્ધા અને સંયમમાં પ્રવૃત્ત બની તથા संजमं पडिवज्जिया-संयम

मूलम्—मित्तव नाइव होइ, उच्चागोए य वण्णव।
अप्पायके महापण्णे अभिजाए जसो बले ॥१८॥

छाया—मित्रवान् ज्ञातिमान्, भवति, उच्चैर्गोत्रश्च वर्णवान्।
अल्पातङ्कः महाप्रज्ञः अभिजातः यशस्वी बली ॥ १८ ॥

टीका—'मित्तव' इत्यादि।

स मित्रवान् भवतीत्यन्वयः १, तथा—ज्ञातिमान् भवति २। एवम्—उच्चैर्गोत्रः उच्चै=उत्कृष्ट, गोत्र=कुल यस्य स तथा ३। तथा—वर्णवान्—शरीरे सद्वर्णयुक्तः रूपलावण्यवानित्यर्थ ४। तथा—अल्पातङ्क'=आतङ्करहितः, अल्पशब्दोऽभावार्थकः। नैरुज्यवानित्यर्थः५। तथा—महाप्रज्ञः—महती प्रज्ञा यस्य स तथा, पण्डित इत्यर्थः६। तथा—अभिजातः=विनीतः ७। अत एव यशस्वी=ख्यातिमान् ८। तथा—बली=कार्यकरण प्रति सामर्थ्यवान् ९। 'जसो' 'बले' इत्युभयत्र सौत्रत्वान्मत्वर्थीयप्रत्ययस्य लोपः ॥ १८ ॥

है। यह प्रथम अग है १ इस गाथामे प्रथम अग कहा गया है ॥ १७ ॥

अवशिष्ट नौ अग इस गाथा द्वारा स्पष्ट करते हैं—'मित्तव' इत्यादि।

अन्वयार्थ—वह जीव (मित्तव—मित्रवान्) सन्मित्रोसे युक्त होता है २। (नाइव—ज्ञातिमान्) प्रशस्त जाति से सपन्न होता है ३। (उच्चागोए य—उच्चैर्गोत्रश्च) उत्कृष्ट कुल वाला होता है ४। (वण्णव—वर्णवान्) शरीर में अच्छे वर्णवाला होता है—रूपलावण्य आदिसे सपन्न होता है ५। (अप्पायके—अल्पातकः) रोगादिरहित होता है ६। (महापण्णा—महाप्रज्ञ') विशिष्ट बुद्धिशाली होता है ७। (अभिजाए—अभिजातः) विनीत होता है ८। (जसो—यशस्वी) ख्याति से युक्त होता है ९। (बले—बली) प्रत्येक कार्य को करने की शक्ति से सपन्न होता है १०। इस गाथा मे अवशिष्ट नौ अगो को समझाया है ॥ १८ ॥

ઉત્પન્ન થાય છે, આ પ્રથમ અ ગ છે ૧ આ ગાથામા પ્રથમ અ ગ કહેલ છે ॥ ૧૭ ॥

અવશિષ્ટ નવ અ ગ આ ગાથા દ્વારા સ્પષ્ટ કરવામા આવેલ છે मित्तव-ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—તે જીવ मित्तव मित्रवान् સન્મિત્રોથી (સારા મિત્રો)થી યુક્ત બને છે૨ नाइव—ज्ञातिमान् પ્રશસ્ત જાતિ સ પન્ન હોય છે૩ उच्चागोए य—उच्चैर्गोत्रश्च ઉચા કુળવાળો હોય છે ૪ वण्णव—वर्णवान् રૂપાળા શરીરવાળો હોય છે,—રૂપલાવણ્યથી ભરપૂર હોય છે ૫ अप्पायके—अल्पातक રોગ વગેરેથી મુક્ત હોય છે ૬, महापण्णा—महाप्रज्ञ વિશિષ્ટ બુધ્ધિશાળી હોય છે ૭, अभिजाए—अभिजात વિનીત હોય છે ૮ जसो—यशस्वी યશસ્વી હોય છે बले—बली પ્રત્યેક કાર્ય કરવાની શક્તિવાળો હોય છે. આ ગાથામા અવશિષ્ટ નવઅ ગો સમજાવેલ છે ॥ ૧૮ ॥

टीका—' चउरंग ' इत्यादि ।

दुर्लभा चतुरङ्गीं=मानुषत्व, श्रुति, श्रद्धा, संयमे वीर्यं चेति चतुष्टयं ज्ञात्वा=प्राप्य, संयमं प्रतिपद्य=अङ्गीकृत्य, तपसा धुतकर्मांशः=अपनीतकर्मांशशेषः शाश्वतः सिद्धो भवति।
सुधर्मा स्वामी जम्बूस्वामिनं प्रति तृतीयाध्ययनार्थमुक्त्वाऽन्ते प्राह–हे जम्बूः! इति=इदं भगवता यदुक्तं तदिदं ब्रवीमि, न तु स्वबुद्धया कल्पितं किंचित् कथयामि॥२०॥

इति श्री-विश्वविख्यात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-
कलितललितकलापालापक-प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मायक-
वादिमानमर्दक-श्रीशाहूछत्रपति-कोल्हापुरराजप्रदत्त-
"जैनशास्त्राचार्य"-पदभूषित-कोल्हापुरराजगुरु-
बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्य-
श्रीघासीलालव्रतिविरचितायां श्रीमदुत्तराध्ययन-
सूत्रस्य प्रियदर्शिन्याख्यायां व्याख्यायां
चतुरङ्गीयनामकं तृतीयमध्ययनं
सम्पूर्णम् ॥ ३ ॥

के तथा (संजमं पडिवज्जिया–संयमं प्रतिपद्य) संयम को अंगीकार करके (तवसा धुयकम्मसे–तपसा धूतकर्मांशः) एवं तप से अवशिष्ट कर्मांश को नष्ट करके (सासए सिद्धे हवइ–शाश्वतः सिद्धो भवति) शाश्वत सिद्ध हो जाता है।

सुधर्मास्वामी जम्बूस्वामी के प्रति इस तृतीय अध्ययन के अर्थ को कह कर अन्त में उनसे कह रहे हैं कि–(त्तिबेमि–इति ब्रवीमि) हे जम्बू! जो यह मैंने कहा है सो भगवान् के द्वारा कहा गया ही कहा है स्वबुद्धि से कल्पित कर नहीं कहा है ॥ २० ॥

॥ इस प्रकार उत्तराध्ययन सूत्रकी प्रियदर्शिनी टीका में यह चतुरंगीय नामक तृतीय अध्ययन का हिन्दी भाषानुवाद संपूर्ण हुआ ॥३॥

प्रतिपद्य संयमने अंगिकार करीने तवसा धुयकम्मसे–तपसा धूतकर्मांश अने तपथी अवशिष्ट कर्म अंशने नष्ट करीने सासए सिध्धे हवइ–शाश्वत सिद्धो भवति शाश्वत सिध्ध थई जाय छे

सुधर्मास्वामी जम्बूस्वामीने आ त्रीजा अध्ययनने अर्थ कहीने अंतमां तेने कहे छे के, त्तिबेमि–इतिब्रवीमि हे जम्बू! आ जे मे कह्युं छे ते भगवाने जे फरमाव्युं छे ते ज मे कह्युं छे, मारी पोतानी बुध्धिथी कल्पित एवुं कांई कह्युं नथी ॥१९॥२०॥

आ प्रकारे उत्तराध्ययननी प्रियदर्शनी टीकामां आ चतुरंगीय नामना त्रीजा अध्ययनने गुजराती अनुवाद संपूर्ण थयो ॥ ३ ॥